Antonio Gramsci

HAPİSHANE DEFTERLERİ

-1. CİLT-

Editör: Joseph A. Buttigieg

KALKEDON

HAPİSHANE DEFTERLERİ

ANTONIO GRAMSCI

CİLT 1

EDİTÖR: JOSEPH A. BUTTIGIEG

Türkçesi
Ekrem Ekici

Tatiana Schucht anısına
ve
Valentino Gerratana için
ikisi de Gramsci mirasının korunması için çalıştı

KALKEDON

HAPİSHANE DEFTERLERİ

ANTONIO GRAMSCI

Cilt 1

Editör: Joseph A. Buttigieg
Kalkedon Yayınları: 193
Gramsci Kitaplığı: 6

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran

Dizi Editörü: Onur Gayretli
Türkçesi: Ekrem Ekici
Dizin: Bora Bozatlı
Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkınaz

Kalkedon Yayınları
Hurkai Şerif Mahallesi, Bali Paşa Caddesi, No 155 A
Fatih - İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
Web: www.kalkedonyayinlari.com e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Kayhan Matbaası'nda basılmıştır
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok, No 244 Topkapı İstanbul.
Tel: 0 212 576 01 36

İngilizce Birinci Basım: COLUMBIA UNIVERSTY PRESS 1992 - NEW YORK

Türkçe Birinci Basım: Aralık 2011

Tüm hakları saklıdır.

© Kalkedon 2011

ISBN: 978-605-4511-20-4

İçindekiler

DİZİ EDİTÖRÜNÜN ÖNSÖZÜ	6
ÖNSÖZ - Joseph A. Buttigieg	9
KRONOLOJİ	91
BİRİNCİ DEFTER (8 Şubat 1929) Notlar ve Karalamalar	125
İKİNCİ DEFTER 1929-1933 - Muhtelif I	295
NOTLAR	419
DEFTER I (1929-1930)	421
DEFTER 2 (1929-33)	605
BAŞLIKLARA YA DA İLK KELİMELERE GÖRE NOTLARIN SIRALANIŞI	
DEFTER 1	669
DEFTER 2	675
DİZİN	681

DİZİ EDİTÖRÜNÜN ÖNSÖZÜ

Bu satırlardan itibaren sadece sosyalizm tarihinin değil dünya yazınının en önemli, üzerinde en çok tartışma yapılan ve yazıldıktan yıllar sonra bile dünyayı değiştirme kudretine sahip olan metinlerinden birini okumaya başlayacaksınız. Gramsci okumak bir macera gibidir. Hele *Hapishane Defterleri* başlı başına bir dünyadır. Bugüne değin sadece özetlenmiş, kısa ve sadece aktüel politik metinlerden oluşan seçkileriyle tanıştığımız *Hapishane Defterleri* yazılmaya başlandığı 1929 tarihinden sonra ilk defa eksiksiz bir edisyon ile Türkçe'deki yolculuğuna yeniden başlıyor.

İtalyan asıllı Amerikalı Gramsci uzmanı Joseph A. Buttigieg'in uzun yıllarını ve yoğun emeğini harcayarak bir anlamda "yeniden" oluşturduğu bu Hapishane Defterleri edisyonu toplam 5 ciltten oluşmaktadır. Ne var ki biz Türkçe basıma karar verdiğimizde bu çalışmanın henüz 3 cildi yayımlanabilmişti. Buttigieg diğer 2 cildi hazırlamaya devam ediyor. Biz de bu ciltler yayımlanır yayımlanmaz Türkçe'ye çevirmek için hazır bekliyor olacağız. Bu 3 cildin hazırlanması ve yayımlanması yaklaşık 10 yıl sürmüştür. Toplam 33 defterden oluşan Hapishane Defterleri'nin Buttigieg'in önsözünde belirttiği gibi yirmi dokuzu, Gramsci'nin siyasi, kültürel, felsefi, tarihsel, edebi ve diğer konuları kapsayan geniş bir alan üzerine araştırmalarının ve düşüncelerinin sonuçlarını içerir. Kalan dört defter, neredeyse bütünüyle Almanca metinlerin çevirilerine ayrılmıştır. Türkçe edisyonda Buttigieg'in çalışmasını esas aldık. Elinizde bulunan bu ilk ciltte Defterlerin ilk 2 tanesi yer almaktadır. Bu cildin ardından yayımlanacak olan 2. Ciltte 3, 4 ve 5. Defterler bulunmaktadır. 2012 başında yayımlayacağımız 3. Ciltte ise 6, 7 ve 8. Defterler bulunmaktadır.

Hapishane Defterleri'nin bu tam metnin çevirisinde, Buttigieg'in editoryal müdahalelerine genel olarak bağlı kalmakla birlikte Buttigieg'in editoryal katkılarına ek olarak Türkçe çevirisine de bazı editoryal müdahalelerde bulunduk.

Buttigieg, önsözünde belirttiği gibi, metinde üç tip parantez kullanmıştır. Bunlardan birincisi, Gramsci'nin kendi ifadelerinin yer aldığı

normal parantez, ( ); ikincisi Gerratana'nın izlemiş olduğu prosedüre bağlı kalınarak Gramsci'nin elyazmalarına yapmış olduğu eklentilerin belirtilmesi için yararlanılan köşeli parantez, [ ] ve üçüncüsü Buttigieg'in metindeki, § karakterini yanına numaralandırırken ve birkaç durumda, eksik bir sözcüğü girmek ya da Gramsci'nin yalnızca başlangıç kısmını yazdığı bir ismin tamamını iliştirmek için gerekli gördüğü editoryal girdileri belirtmesi açısından kullandığı açılı parantez < > idi. Defterler'in Türkçe çevirisine editoryal müdahale olarak çevirmen notu olarak girdilerimizi | | düz çizgi parantez de belirttik.

Bizce *Hapishane Defterleri*, diğer anlamlarının yanı sıra, Gramsci'nin *für ewig* bir çalışma için karar verdiği bir dönemin teori ve pratiğine dair bir taslak çalışmadır. Ne var ki bu taslak çalışmayı, yayıma hazırlanan bir kitabın taslak çalışması olarak görmek doğru değildir. Önde gelen Marksist düşünür Gramsci'nin, bu taslak çalışmasını Marksizmin bir yöntem olarak nasıl uygulanabileceğine dair aldığı notlar olarak okumak da mümkündür. Bu nedenle teori ve pratiğe dair aldığı tüm notları, Gramsci'nin Marksist literatüre de yaptığı katkıyı dikkate aldığımızda, özelde Marksizme genelde de Marksist pratiğe bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Gramsci'nin kullandığı § karakterine de editoryal bir müdahalemiz oldu ve Gramsci'nin birbirinden bağımsız olarak da okunabilecek notlarında kullandığı § karakterini, "Madde" olarak değiştirdik.

Ayrıca Buttigieg edisyonunda Gerratana'nın edisyonuna bağlı kalarak uyguladığı Gramsci'nin (tümünün okunaklı kalmasını sağlayan bir özenle) üzerini çizdiği notların küçük puntolarla belirtilmesini biz Türkçe edisyonda uygulamadık. Buttigieg bu kısımlar için şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Üzeri çizili -Gerratana'yı izleyerek, anlatıma ilişkin kaygılarla, "A metinleri" olarak tayin edilen- bu notların neredeyse tümü, daha sonraki defterlerde, üzerlerinde küçük ya da büyük değişiklikler yapılmış olarak, yeniden ortaya çıktı. Üzeri çizilen bu notların her birinin sonunda, okuyucular için daha sonraki versiyonları içeren defter(lerin) ve not(ların) numaraları belirtildi; bazı durumlarda aynı notun farklı bölümleri ayrı yerlerde bulunurken, başka durumlarda değişik notlar, tek bir not olarak yeninden düzenlenmiştir. Yalnızca tek bir versiyonu olan ve Gramsci tarafından üzeri çizilmemiş -"B metinleri" olarak belirlenen- notlar büyük karakterde yayımlandı. Aynı büyük karakter, kısmen ya da tamamen daha önce taslakları çizilmiş

notlardan türetilen materyallerden oluşan notlar için de kullanıldı; bunlara ise "C metinleri" denildi. "A metinleri" için uygulanan prosedürün tersine, "C metinleri" sonunda okuyucu için daha önceki versiyonun (defter ve not numarası olarak) yeri gösterildi."

Buna göre A metinleri (yani küçük punto ile yazılan maddeler), altlarında Karşılaştırma yazan tüm maddelere karşılık geliyor ki onlar da aşağıdadır;

Defter 1, Madde;

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 106, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 158

Defter 2, Madde;

31, 36, 41

ÖNSÖZ

ANTONIO GRAMSCI'nin hapishane yazıları (mektuplar dışında), bazıları yalnızca kısmen doldurulmuş olan otuz üç defterden oluşur. Bu defterlerin yirmi dokuzu, Gramsci'nin siyasi, kültürel, felsefi, tarihsel, edebi ve diğer konuları kapsayan geniş bir alan üzerine araştırmalarının ve düşüncelerinin sonuçlarını içerir. Kalan dört defter, neredeyse bütünüyle Almanca metinlerin çevirilerine ayrılmıştır. Gramsci'nin, ölçü bakımından küçük olsa da, düzenli ve temiz yazma becerisi sayesinde, el yazmaları nispeten rahatlıkla okunabilir durumdadır ve çok az sayıda çözümleme sorunları barındırmaktadır. Birkaç istisna haricinde, § işareti her tekil notun başlangıcını göstermektedir ve dolayısıyla, yalnızca bir girdiyi ya da fragmanı bir diğerinden ayırma zorluğunu ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda, notların kendilerini, defterlerin bazı sayfalarında bulunan, konu ile ilgisiz materyallerden ayırt etme kolaylığını da sağlamaktadır. Dolayısıyla, Gramsci'nin el yazmalarının basılı kağıda aktarılacak kopyalarını çıkarmak kolay bir iştir. Bunun yanında, *Hapishane Defterleri*'nin kitap biçiminde sunulabilmesi için içeriğin nasıl düzenleneceğine ilişkin sorun çok karmaşıktır.

Gramsci'nin defterleri, metinsel bir labirentin her türden çetrefilliğine ve bulanıklığına sahiptir. Defterlerin bazıları çeşitli konular üzerine

notlar ve kayıtlar kümesi içermektedir. Diğerleri, eldeki bir defterin bir bölümü belirli bir konu üzerine bir notlar dizisini içerecek biçimde düzenlenirken, kalan bölümü çeşitli konular ya da tercüme egzersizleri ya da her ikisi için kullanılacağı biçimde, dahili olarak kısımlara ayrılmıştır. Neredeyse her durumda açılış sayfasında yazılı olan belirli bir tema ya da konu ile ilgili bir dizi defter de bulunmaktadır. Gramsci (hapishane yetkililerinin ne yapmasına izin verdiklerine bağlı olarak) aynı anda birden ya da ikiden ya da kimi zaman üçten fazla deftere her zaman erişememiş olsa da, herhangi bir zamanda birkaç farklı defterde kayıt tuttuğundan defterler sıralı olarak yazılmamıştır. Çok sayıda notun farklı defterlerde, iki farklı versiyon halinde bulunması, konuyu daha da karmaşıklaştıran bir faktördür. Çok sayıda örnekte, iki versiyon arasındaki farklılıklar oldukça önemlidir fakat değişenliklerin asgari düzeyde olduğu durumlarda dahi materyallerin kendi içlerinde yeninden düzenlenmeleri dikkatli bir incelemeyi gerektirmektedir. Gramsci, bir notu değerlendirdiği, uyarladığı ya da bu notun yalnızca bir suretini oluşturduğu her durumda, bu notun daha önceki versiyonunun üzerini çizmiştir (başlangıç taslağının ardından, bir daha hiçbir zaman kullanmadığı birkaç notun da üzerini çizmiştir). Metnin kusursuz bir biçimde okunaklı kalabilmesi için, üstü çizili notlar belirgin bir özenle düzenlenmiştir. Yine de defterlerin hiçbiri nihai halini alamamış, ikinci bir taslakta bulunanlar da dahil olmak üzere, tüm notlar hazırlık niteliğinde kalmıştır. Metne yönelik dikkatli bir okuma, Gramsci'nin çalışmalarının herhangi bir kısmı tamamlanmış olsaydı nasıl bir şey ortaya çıkardı sorusuna kabataslak bir yanıt oluştursa da, kesinlikle açıktır ki, defterlerin (aşağı yukarı hazır olarak addedilebilecek) hiçbir bölümü yazar tarafından yayımlanmaları amacıyla yazılmamıştır. *Hapishane Defterleri* metninin parçalı yapısı, sadece zorlamayla gizlenebilir ve defterler bu zorlama ile geleneksel, aşağı yukarı birleşik bir formatta yeniden yapılandırılabilir. Kuşkusuz, Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'ni mümkün olan en sadık biçimde, "tıpkı onun yazdığı gibi," yayımlanabilir bir formda yeniden üretmek ne kadar istenirse istensin, belirli bir ölçüde sıralama ve yeniden düzenleme çalışması kaçınılmazdır. Yine de, *Hapishane Defterleri*'nin bu edisyonunun düzenlenmesinde ve çevrilmesinde tüm çaba, ilgili okuyucuyu, yalnızca içerik ile değil, aynı zamanda Gramsci'nin orijinal el yazmasının maddi karakteri ile mümkün olduğunca kapsamlı bir biçimde buluşturmak için sarfedilmiştir.

Gramsci'nin Yazılarının İtalyanca Edisyonları

Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nin yayına hazırlanma biçimine ilişkin sorunlarla karşı karşıya kalan ilk editör, Felice Platone, defterlerin içeriğini, Gramsci'nin araştırmalarının genelinde merkezi bir konuma sahip genel temalar çevresinde örgütlemeye karar verdi. Platone ayrıca, iki versiyonu olan notların çizili olanlarının neredeyse tamamını dışarıda bırakmaya ve çevirilerin tümüyle birlikte, birkaç kısa notu ihmal etmeye karar verdi. Platone'nin metin tenkidinden yoksun olan, altı ciltlik *Quaderni del carcere* |Hapishane Defterleri, ç.n.| edisyonu, Einaudi (Torino) tarafından aşağıdaki gibi yayımlanmıştır.

Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce (1948)
Gli intelletuali e l'organizzazione della cultura (1949)
Il Risorgimento (1949)
Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno (1949)
Letteratura e vita nazionale (1950)
Passato e presente (1951)

Daha önce yayımlanan ve savaş sonrası dönemin başında, tüm siyasal akımlardan İtalyan okuyucular arasında geniş bir ilgi uyandıran, Gramsci'nin hapishane mektupları -*Lettere dal carcere* (Torino: Einaudi, 1947)-, *Hapishane Defterleri*'nin geniş çevreler tarafından çok beğenilen bu çok-ciltli edisyonunun zeminini hazırladı.

Gramsci'nin özgün bir siyaset teorisyeni ve kültür eleştirmeni olarak öneminin anlaşılması ve erken yirminci yüzyıl İtalyası'nın çalkantılı tarihindeki en sıra dışı figürlerden birisi olarak kişiliğinin takdir edilmesi çok hızlı bir biçimde yaygınlaştı. Bunun sonucunda, Gramsci'nin, on yedi yıllık bir dönemin ardından Einaudi tarafından yeniden beş cilt halinde yayımlanan, hapishane öncesi yazılarının toplu bir edisyonunu hazırlamaya yönelik büyük bir proje ortaya çıktı:

L'Ordine Nuovo: 1919-1920 (1954)
Scritti giovanili: 1914-1918 (1958)
Sotto la Mole: 1916-1920 (1960)
Socialismo e fascismo. L'Ordine Nuovo: 1921-1922 (1966)
La costruzione del Partito communista: 1923-1926 (1971)

Bu dönem içerisinde, Gramsci'nin hapishane öncesi yazılarından bazı seçmeler de yayımlandı. Bunlardan en önemlileri: *2000 pagine di Gramsci*, ed. Giansiro Ferrata ve Niccolò Gallo (Milano: Il Saggiatore, 1964) ve *Scritti politici*, ed. Paolo Spriano (Roma: Riuniti, 1967).

Gramsci'nin derlenen ve seçilen yazılarının bu çeşitli edisyonlarının, yapıtlarının yayımlanmasının ilk aşaması olduğu söylenebilir. İkinci aşama, Gramsci'nin çalışmalarının filolojik olarak düzenli ve dikkatli bir biçimde açıklanmış eleştirel edisyonlarının hazırlanmasından oluşur. Gramsci'nin hapishane mektuplarının metinsel olarak güvenilir ve toplu bir versiyonu, eleştirel bir değerlendirme ile birlikte, 1965 yılında yayımlanmıştır: *Lettere dal carcere*, ed. Sergio Caprioglio ve Elsa Fubini (Torino: Einaudi). On yıl sonra, Gramsci'nin çalışmalarının yayımlanmasının tarihi içerisindeki en önemli olay gerçekleşti; bu, *Hapishane Defterleri*'nin eleştirel edisyonunun yayımlanmasıydı: *Quaderni del carcere*, 4 cilt, ed. Valentino Gerratana (Torino: Einaudi, 1975). Ardından, Gramsci'nin yakalanmasından ve hapse atılmasından önceki yazılarının eleştirel edisyonu yayımlandı; tümü Einaudi tarafından yayımlanan ilk beş cilt şu düzende ortaya çıktı:

Cronache torinesi: *1913 – 1917*, ed. Sergio Caprioglio (1980)
La città futura: *1917 – 1918*, ed. Sergio Caprioglio (1982)
Il nostro Marx: *1918 – 1919*, ed. Sergio Caprioglio (1984)
L'Ordine Nuovo: *1919 – 1920*, ed. Valentino Gerratana ve Antonio Santucci (1987)
Lettere: *1908 – 1926*, ed. Antonio Santucci (1991)

Bütün bir Gramsci külliyatının yetkin bir şekilde oluşturulması için bazı ek çalışmaların yapılması gerekmektedir. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, daha önce yayımlanmamış bazı mektuplar gün ışığına çıktı. Hapishane mektuplarının iki ciltlik karton kapak bir edisyonu Antonio Santucci tarafından hazırlandı ve 14 Şubat 1988 tarihli, daha önce yayımlanmamış yirmi sekiz mektubu içeren *La Unità*'ya ek olarak yayımlandı. Muhtemelen, Gramsci tarafından yazılmış başka birkaç öge, henüz kendisine atfedilmemiştir. Yine de, artık İtalyanca okuyabilen herkesin, Gramsci'nin çalışmaları ve düşüncesi üzerine kavrayıcı ve kapsamlı bir çalışma için gereken her şeye erişimi bulunmaktadır.

Gramsci'nin Yazılarının İngilizce Çevirileri

Gramsci'nin yazılarının önemli bir bölümü İngilizce'ye çevrilmiştir. Carl Marzani, *The Open Marxism of Antonio Gramsci* (New York: Cameron, 1957) adlı ince bir ciltten oluşan metninde, *Hapishane Defterleri*'nden birkaç açıklayıcı pasajı bir araya getirdi. Louis Marks'ın editörlüğünü ve çevirmenliğini yaptığı seçme parçalardan oluşan *The Modern Prince and Other Writings* (New York: International Publishers, 1957) çok daha kullanışlıdır. Bu seçme, Gramsci'nin tutuklanmasından hemen önce taslağını oluşturmuş olduğu, "Some Aspects of the Southern Question" |Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri| adlı oldukça önemli çalışmasını da içermektedir. Gramsci'nin çalışmalarının İngilizce'deki uzak ara en değerli seçme edisyonu ise, doğumunun sekseninci yıldönümünde yayınlanan *Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 1971). Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith, temel olarak Platone'nin orijinal *Quaderni del carcere* edisyonuna bağlı kalmış olsalar da, orijinal el yazmaları ile ilişki kurma zahmetine katlandılar ve *Selections* içerisine daha önce yayımlanmamış bazı notları da dahil etmeyi başardılar. Bu cilt, Gramsci'nin düşüncesinin İngilizce konuşulan dünyada geniş bir yaygınlığa ulaşmasında tüm diğer yayınlardan daha fazla katkıda bulunmuştur.

İngilizce'deki Gramsci araştırmaları, ortaya çıkışından itibaren çarpıcı bir biçimde gelişti. Gramsci'nin İngilizce konuşulan ülkelerdeki yaygın mevcudiyeti, yalnızca Gramsci düşüncesinin çeşitli yönleri ile ilgili çok sayıda basılı kitap ve makalenin varlığıyla değil, aynı zamanda, beşeri bilimleri ve sosyal bilimler alanlarındaki tüm disiplinlerin sınırlarını aşma tarzı ile de belirgindir. *Selections from the Prison Notebooks*'a, *Selections from the Cultural Writings*, ed. David Forgacs ve Geoffrey Nowell Smith (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985) adlı, dikkatli bir biçimde açıklamaları yapılmış ve iyi düzenlenmiş bir cilt eklendi. Gramsci'nin hapse atılmadan önce yazdığı önemli makaleleri ve tiyatro yazılarını da içeren *Selections from the Cultural Writings* bazı bakımlardan, Platone'nin ilk tematik *Quaderni* edisyonundaki *Letteratura e vita nazionale* cildi ile benzerlik gösterir. Bununla birlikte, Forgacs ve Smith, Gerratana'nın defterlerin eleştirel edisyonundan ve Caprioglio'nun Gramsci'nin erken dönem yazılarının eleştirel edisyonundan akıllıca faydalanmışlardır.

Gramsci'nin seçme yazılarının İngilizce'de başka çevirileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemli ve en güvenilir olanı, editörlüğünü Quintin Hoare'nin yaptığı iki cilt, *Selections from the Political Writings: 1910-1920* (New York: International Publishers, 1977) ve *Selections from the Political Writings: 1921-1926* (New York: International Publishers, 1978) adlı ciltlerdir. Her iki ciltte de okuyucu için açıklayıcı notlar bulunmaktadır. Gramsci'nin erken dönem yazılarından oluşturulan bir başka seçme de, *History, Philosophy and Culture in the Young Gramsci*, ed. Peter Cavalcanti ve Paul Piccone (St. Louis: Telos Press, 1975) adlı cilttir. Gramsci'nin en ilginç makalelerinin bazıları ve *Hapishane Defterleri*'nden azımsanmayacak sayıda can alıcı pasaj, *An Antonio Gramsci Reader*, ed. David Forgacs (New York: Schocken, 1988) adlı ciltte oldukça isabetli bir biçimde bir araya getirildi. Dahası, Gramsci'nin hapishane mektuplarının İngilizce çevirileri iki ayrı edisyonda erişilebilir durumdadır. Bu iki cildin daha kapsamlı olanı, *Gramsci's Prison Letters*, çev. ve giriş. Hamish Henderson (London: Zwan, 1988), 1947 tarihli *Lettere dal carcere* edisyonuna dayalıyken, *Letters from Prison*, ed. ve çev. Lynne Lawner (New York: Harper and Row, 1973), Caprioglio ve Fubini'nin 1965 tarihli eleştirel edisyonundan alınan parçalardan oluşur. Her iki ciltte de editörler ve çevirmenler, metinlere kısa açıklamalar iliştirmişlerdir. Gramsci'nin hapishane mektuplarının toplu bir açıklamalı çevirisi Frank Rosengarten'ın editörlüğünde hazırlanmaktadır ve Columbia University Press tarafından yayımlanacaktır.

Gramsci'nin çalışmaları üzerine faydalı bir el kitabı olan, Giuseppe Fiori'nin *Vita di Antonio Gramsci* (Bari: Laterza, 1966) adlı biyografisi Tom Nairn tarafından ustaca İngilizce'ye çevrilmiştir: *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, |Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Yaşamı|, (London: NLB, 1970),. Bir Gramsci araştırmacısı için vazgeçilmez bir araç da, John M. Cammett'in (değerli bir dizin ile birlikte) hazırladığı, kapsayıcı bir uluslararası bibliyografi olan *Bibliografia Gramsciana* (Roma: Riuniti, 1991) adlı çalışmadır.

Hapishane Defterleri'nin Bu Edisyonu

Hapishane Defterleri'nin elinizdeki İngilizce toplu edisyonunda, Valentino Gerratana'nın Istituto Gramsci'nin desteğiyle hazırladığı *Quaderni del carcere* eleştirel edisyonu örnek alınmıştır. Bu çeviri için metni hazırlarken, Gramsci'nin elyazmalarını dikkatle inceledim ve bu da,

Gerratana'nın transkripsiyonunun sadık ve güvenilir olduğunu teyit etti. Benim el yazmalarına yönelik okumam, Gerratana'nın okumasından nadiren ve çok küçük noktalarda ayrılır. Gerratana'nın titiz prosedürleri izlenerek, köşeli parantezler, [ ], tüm satır arası ve marjinal değişkenleri ve Gramsci'nin kendi elyazmalarına yerleştirdiği ekleri basılı metinde entegre etmek için kullanıldı. Bu eklentilere ve metnin kendisine ait olan diğer sorunlara ilişkin tüm bilgilendirmeler -yani Gramsci'nin yaptığı düzeltmeler ve üzeri çizili olanlar ile editoryal olarak düzeltilmiş kalem hataları- defterlerin çevirisi yapılan versiyonunun ana gövdesindeki ilgili sayfaların sonunda, kısa açıklamalar halinde yapıldı. Öte yandan, açılı parantezler, < >, metin içindeki tüm editoryal girdileri göstermektedir. Bu türden girdiler mutlak olarak asgari düzeyde tutuldu: Birkaç durumda, eksik bir sözcüğü girmek ya da Gramsci'nin yalnızca başlangıç kısmını yazdığı bir ismin tamamını iliştirmek gerekli göründü. Defterlerin içeriğinin tutarlı bir sunumunun yapılabilmesi adına, § karakteri, Gramsci'nin karakteristiğine aykırı bir biçimde, kendi tarzında kullanmamış olduğu bu birkaç notun başlangıç kısmına eklendi ve bu türden her örnekte bunlar açılı parantez içine alındı. Buna ek olarak, yerlerinin bulunmasında kolaylık sağlanması ve eleştirel bölümdeki göndermeler sisteminin basitleştirilmesi adına, Gramsci'nin her bir notu numaralandırıldı. Metnin ana gövdesi içerisinde, her bir nota verilen numara, açılı parantez içerisine alındı, dolayısıyla bunun editoryal bir ek olduğu gösterildi. Sıradan parantezlerin, ( ), metnin ana gövdesinde görüldüğü her durumda, bunlar Gramsci'ye aittir (Söz konusu parantezler sisteminin yalnızca ana metin için geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Giriş materyallerinde ve eleştirel açıklamalarda parantezler alışılagelmiş tarzda kullanılmıştır).

Bu edisyonda -Gerratana'nın edisyonunda olduğu gibi- *Hapishane Defterleri*'nin basımında iki farklı karakter boyutu kullanıldı. Gramsci'nin (tümünün okunaklı kalmasını sağlayan bir özenle) üzerini çizdiği notlar küçük boyutta basıldı. Üzeri çizili -Gerratana'yı izleyerek, anlatımına ilişkin kaygılarla, "A metinleri" olarak tayin edilen- bu notların neredeyse tümü, daha sonraki defterlerde, üzerlerinde küçük ya da büyük değişiklikler yapılmış olarak, yeniden ortaya çıktı. Üzeri çizilen bu notların her birinin sonunda, okuyucular için daha sonraki versiyonları içeren defter(lerin) ve not(ların) numaraları belirtildi; bazı durumlarda aynı notun farklı bölümleri ayrı yerlerde bulunurken, başka durum-

larda değişik notlar, tek bir not olarak yeninden düzenlenmiştir. Yalnızca tek bir versiyonu olan ve Gramsci tarafından üzeri çizilmemiş -"B metinleri" olarak belirlenen- notlar büyük karakterde basıldı. Aynı büyük karakter, kısmen ya da tamamen daha önce taslakları çizilmiş notlardan türetilen materyallerden oluşan notlar için de kullanıldı; bunlara ise "C metinleri" denildi. "A metinleri" için uygulanan prosedürün tersine, "C metinleri" sonunda okuyucu için daha önceki versiyonun (defter ve not numarası olarak) yeri gösterildi.

Daha önce de değinildiği gibi, Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nin her editörünün karşılaşacağı en çetrefilli sorunlardan birisi, içeriğin nasıl düzenleneceği sorunudur. Gerratana bu sorun için akıllıca bir çözüm geliştirmiştir. İlk olarak, içerisinde her bir defterin başlatıldığı geçici düzeni yerleştirmiş, daha sonra da defterleri bu kritere göre ileriye doğru numaralandırmıştır. Dolayısıyla, örneğin, Defter 2 Defter 3'ten önce gelir, çünkü tüm deliller Defter 2'deki ilk girdinin Defter 3'teki ilk notun oluşturulmasından daha eski bir tarihte yazıldığını gösterir; Defter 3'ün son sayfası Defter 2 halen kullanımdayken doldurmuş da olsa durum değişmez. İkinci olarak, Gerratana bazı defterlerde, belirli not bloklarının el yazmalarındaki görünüm sırasına sadık kalmamış, bunun yerine, yazımlarının başlangıcının kronolojik sırası olduğuna inandığı bir düzeni yansıtacakları biçimde, bunları yeniden düzenlemiştir. Örneğin, Defter 4'ün ilk birkaç el yazması sayfası, "Cehennemin Onuncu Kantosu" başlığı altında bir dizi not içermektedir. Fakat Gerratana, (onun durumunda tartışılabilir nedenlerle) elyazmalarının 41r ve 80v sayfaları arasında bulunan "Felsefe Üzerine Notlar. Materyalizm ve İdealizm. *İlk Dizi*," başlığı altında toplanmış notların Dante üzerine notlardan daha önce yazılmaya başladığına inanmıştır (Gramsci bazen bir defteri her bir kısmı farklı bir amaca hizmet edecek şekilde kısımlara ayırmıştır). Bu yüzden, *Quaderni del carcere* eleştirel edisyonunda Defter 4 "Felsefe Üzerine Notlar" ile başlar.

Gianni Francioni, Gramsci'nin el yazmaları üzerine detaylı analizini yaptığı, *L'officina gramsciana: Ipotesi sulla struttura dei "Quaderni del carcere"* (Napoli: Bibliopolis, 1984) adlı çalışmasında Gerratana'nın bazı editoryal kararlarını sorgulamıştır. Francioni, orijinale yönelik araştırmasında, belirli defterlerin ve içerdikleri kısımların oluşturulma tarihleri konusunda, Gerratana'dan farklı sonuçlara ulaştı. Francioni ciddi bir alternatif tarihlendirme biçimi ortaya koyar ve sorgulamasının

bazı sonuçları oldukça ikna edicidir. Eğer *Hapishane Defterleri* Francioni'nin ortaya koyduğu kronolojide düzenlendiyse, sıralama düzeninin Gerratana'nın sunduğu düzenden (bütünüyle olmasa da) bir biçimde farklı olması gerekir. Yine de Francioni'nin araştırmasının sonuçları ne kadar önemli ve ilginç olursa olsun, bu, Gerratana'nın *Quaderni* edisyonunun güvenilirliğine gölge düşürmez. Bunun nedeni, Gerratana'nın editoryal kararlarının bütünüyle şeffaf olması ve okuyucu için, orijinal el yazmalarının her yönüne ilişkin en küçük detayların dahi kavranılır olmasını sağlayan gerekli tüm bilgiyi sağlıyor olmasıdır. Gerratana, hazırladığı edisyonun eleştirel bölümünde el yazmalarının tek tek her bir sayfasının açıklamasını sunar ve dolayısıyla, okuyucuya Gramsci'nin defterlerinin oluşum kronolojisini kendilerine göre yeniden yapılandırma ve içerdikleri materyalin dağılımının önemine ilişkin bağımsız yargıda bulunma olanağını sağlamaktadır.

Hâlihazırdaki edisyonun içerik düzeninde ve hem defterlerin hem de tekil notların numaralandırılmasında Gerratana'nın *Quaderni del carcere* eleştirel edisyonu esas alınmıştır (bu, okuyucunun çevirisi yapılan versiyondaki herhangi bir parçanın İtalyanca orijinal metindeki yerini bulmasını ve İtalyanca orijinal metindeki herhangi bir kısmın da çevrilen versiyondaki yerini bulmasını kolaylaştıracaktır). Gerratana'nın tek tek defterlere ve içeriklerine ilişkin açıklamaları, bu edisyonun "Notlar" kısmında, her bir defter için oluşturulmuş "El yazmasının Tasviri" başlığı altında bir araya getirilmiştir. Buna bir de defterlerin, Francioni'nin hipotezi temelinde, alternatif oluşum kronolojisinin şematik bir sunumu eklenmiştir. Konu dışı kalan tüm diğer materyaller de (Gramsci'nin aldığı ya da geri verdiği kitapların ve dergilerin listeleri, mektup taslakları ve diğer birtakım unsurlar) "El yazmasının Tasviri" başlıklı bölüme dahil edilmiştir. Çeviriye ayrılmış dört defterin açıklamaları (Gerratana bu defterleri "A", "B", "C" ve "D" olarak etiketlemiştir) ve içeriklerinin ayrıntılı bir listesi elinizdeki bu edisyonun son cildinde bir ek olarak yerleştirilmiştir. Defter 7 ve 9'un bazı bölümlerinde bulunan çeviri egzersizleri söz konusu defterlere ilişkin olarak "El yazmasının Tasviri" bölümünde tartışılmıştır. Belirgin nedenlerle, Gramsci'nin kendisinin yaptığı çeviriler bu edisyonda çevrilmemiştir.

Defterlerinde ve mektuplarında yaptığı çok sayıda gözlemden görülebileceği gibi, Gramsci, çevirinin çeşitli dilbilimsel, kültürel, ideolojik ve yorumbilimsel yönleriyle ciddi biçimde ilgiliydi. Metnin bu edisyon

için çevirisi yapılırken, Gramsci'nin konu ile ilgili görüşleri kesinlikle göz önünde bulundurulduğu. Bunun yanında, bu çevirinin yol gösterici ilkesi, orijinale mümkün olduğu kadar sadık kalmak oldu. Anlam bulanıklığı tehdidi sergilemedikleri sürece, uzun, dolambaçlı yapılar, cümle fragmanları ve diğer biçimsel karmaşıklıklar yumuşatıldı. Birebir çeviri eğilimi bir incelik kaybı sonucu doğurmuş olsa da, okuyucular orijinal metnin temel karakterini ve genel tadını alabildikleri takdirde, nihai amaca ulaşılmış olacaktır.

Bu edisyonun metin tenkidi yapılırken, araştırmacı akademisyenin hiçbir özel gereksinimini feda etmeden, uzman olmayan okuyucuların ihtiyaçlarına gönderme yapmak için çaba gösterildi. Gerratana'nın edisyonunda da sunulmuş olan, Gramsci'nin defterlerini oluştururken atıfta bulunmaksızın alıntıladığı, kullandığı, analiz ettiği, yorumladığı ya da kimi zaman transkripsiyonunu yaptığı yayınlara ilişkin bibliyografik bilginin tamamı (gerekli olan durumlarda düzeltmelerle birlikte) korundu ve bazı durumlarda genişletildi. Buna ek olarak, Gramsci için önem arz etmiş görünen ya da gözlemlerine ışık tutabilecek çalışmalardan bazı pasajlar yeniden oluşturuldu. Defterlerin içeriğiyle ilişkili oldukları her durumda, Gramsci'nin erken dönem yazılarına ve hapishane mektuplarına özel bir dikkat gösterildi, bunlardan yapılan önemli (ve çoğu durumda daha önceden çevirisi yapılmamış) alıntılar açıklamalarda gösterildi. Defterlerde adı geçen çok sayıda kişiye ilişkin kısa biyografi eskizleri ve bazı temel bilgiler oluşturuldu. Bu bilgiler neredeyse her zaman verili bir ismin metinde ilk kez anıldığı durumda verildi (isim dizini belirli bir ismin ilk kez nerede anıldığını göstermede daha kolaylaştırıcı olacaktır). Elbette Gramsci'nin andığı bazı isimler çok iyi tanınmakla birlikte, bu isimlere ilişkin bilgiler birçok kaynakta hazır bir biçimde erişilebilir durumdadır. Bu nedenle, Marx, Engels, Lenin, Croce, Bukharin, Hegel, Troçki, Garibaldi, Mazzini, Cavour ve benzeri isimler benzer öneme sahiptir; açıklamalar bu isimlerin Gramsci'nin metninde zikredilen belirli yazıları ya da etkinlikleri ile sınırlıdır. Örneğin, Gramsci tarafından tartışıldıkları biçimiyle Risorgimento [İtalyan ulusal birliğinin kuruluşu, ç.n.] ya da Fransız Devrimi gibi konuları yeniden inşa etmek metin tenkidinin ölçüsünü iki katına çıkarmadan olanaksız olacaktı. Fakat bu örneklerde, Gramsci'nin yalnızca oldukça özelleşmiş tarih kitaplarında kayıtlı son derece özel olaylara gönderme yaptığı durumlarda kısa açıklamalar konuldu. Gramsci'nin kendi ey-

lemlerine ve döneminin siyasal gelişmelerine katılımına gelince, okuyucu bu konuda ilgili bilgileri bu cildin giriş kısmında bulunan (Gerratana'nın edisyonundan uyarlanmış) Kronoloji bölümünde bulacaktır.

Hapishane Defterleri'nin İngilizce'deki bu toplu edisyonunun oluşturulmasındaki ana amaç, Antonio Gramsci'nin Faşist rejim tarafından hapsedildiği yıllarda oluşturmuş olduğu defterlerin içeriğinin mümkün olduğu kadar bütünlüklü ve erişilebilir bir biçimde İngilizce konuşan okuyuculara sunulmasıdır. Bu sayfalarda oluşturulan metin, sıklıkla Gramsci'nin adının birlikte anıldığı ya da onun tanınmasında en fazla pay sahibi olan -hegemonya, sivil toplum, aydınlar, mevzi savaşı, pasif devrim, tarihsel blok gibi- temaların bir değerlendirilmesinden çok daha fazlasını içermektedir. Temel olarak (kimi zaman bütünüyle), birbirinden ayrı konularda gazete ya da dergi makalelerinin transkripsiyonlarından ya da bunlar üzerine yorumlardan; asgari düzeyde bilgi içeren bibliyografik girdilerden; çok az bir açıklama ile listelenmiş isimlerden; hiciv içeren alıntılar ve daha fazlasından oluşan unsurlar ilgili motiflere değinen notlar arasına serpiştirilmiştir. En titiz okuyucuya ve en çalışkan araştırmacıya hitap ediyormuş gibi görünen bu materyaller kendi başlarına ya da öncelikli olarak, Gramsci'nin metninin bütünlüğüne ilişkin akademik kaygılarla korunmamıştır. Bu karmakarışık görünen materyaller sayesinde ve bu materyaller içerisinde, çalışma halindeki Gramsci görülebilir; çünkü defterler, bir bütün olarak ele alındıklarında, eşzamanlı olarak, Gramsci'nin atölyesini ve bu fiziksel olarak sınırlı fakat entelektüel bakımdan oldukça geniş atölye içerisinde verdiği emeğin tamamlanmamış ürünlerini oluştururlar. Gramsci'nin atölyesinin içine yakından bakılıp, neyi bir kenara bırakıp neyi kullandığı, neyi devşirip neyin şeklini değiştirdiği incelenerek, bizim çağımızda böylesine yaygın bir güncelliğe sahip olan Gramscici kavramların karmaşık soy kütüğü izlenebilir.

Michel Foucault, (20 Nisan 1984 tarihli özel bir mektubunda) Gramsci'ye gönderme yaparak, şu dikkatli gözlemi yapmıştır: "C'est un auteur plus souvent cité que réellement connu."* Birbirinden en ayrı konularda, Gramsci'ye yönelik referanslar kitaplarda ve makalelerde çoğaldıkça, onun çalışmasına yönelik daha somut bir bilgi ve kavrayış zorunlu hale gelmiştir. Hapishanedeyken oluşturduğu defterler, bu bakımdan muazzam bir başlangıç noktasıdır.

---

* "Bu, çok alıntılanan fakat alıntılandığından daha az tanınan bir yazardır." [ç.n.]

TEŞEKKÜR

Antonio Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nin bu edisyonunu hazırlarken, çok sayıda dostuma, meslektaşıma ve öğrencime teşekkür borcum doğdu. Paul A. Bové ve Edward Said'in güçlü teşvikleri ve cesaretlendirici yaklaşımları olmasaydı, Gramsci'nin kültür siyaseti üzerine yazılarının açıklamalı bir antolojisini hazırlamaya yönelik ilk planının ötesine geçmeye cüret edemezdim. Proje başladıktan sonra, Antonio Callari ile çalışmak paha biçilmez bir şeydi; onun sabrı, özgeciliği ve çalışkanlığı birçok sorunun üstesinden gelinmesine yardımcı oldu.

Bu edisyon için temel araştırmaların büyük çoğunluğu, Roma'daki Istituto Gramsci'de yapıldı. Orayı her ziyaret edişimde Enstitü yöneticisi Giuseppe Vacca'nın, Elsa Fubini'nin, merhum Paolo Spriano'nun, arşivcilerin, kütüphanecilerin ve diğer çalışanların konukseverliğinden ve nazik yardımlarından faydalandım. Antonio Santucci'nin ayırdığı zaman ve uzman tavsiyeleri konusundaki cömertliğine ve her şeyden önemlisi sıcak dostluğuna özel bir teşekkür sunmam gerekir. Valentino Gerratana'ya anlatabileceğimden daha fazlasını borçluyum; bu edisyonu kendisine ithaf ederek, derin saygılarımı ve şükranlarımı iletebilmeyi umuyorum.

Roma'ya seyahat giderlerim Institute for Scholarship in the Liberal

Arts, Jesse H. Jones Faculty Araştırma Fonu, University of Notre Dame bünyesindeki Kellogg Institute for International Studies ve National Endowment for the Humanities bünyesindeki mütevazi Travel to Collections Grant tarafından karşılandı.

University of Notre Dame bünyesindeki, özellikle de projenin önemli bölümünün üzerinde çalıştığım İngiliz Dili departmanındaki cana yakın atmosfer, çok sayıda fakülte üyesinin, öğrencinin ve aralarında özellikle hem kişisel hem profesyonel düzeyde benden desteklerini esirgemeyen Michael Loux, David Ruccio, John Matthias, Gerald Bruns ve Chris Vanden Bossche'nin dayanışmacılıklarının ve entelektüel sempatilerinin bir eseridir.

Tüm çalışmam boyunca, *boundary 2*'nin editör kadrosunu oluşturan profesyonel ve kişisel dostlarım Jonathan Arac, Paul A. Bové, Margaret Ferguson, Nancy Fraser, Michael Hays, Daniel O'Hara, Donald Pease, William V. Spanos ve Cornel West'in büyük ilgilerine ve makul eleştirilerine güvendim. Paul Bové, *boundary 2* içerisinde bir biçimde farklı bir görünüm ile yayımlanan giriş metni konusunda özellikle çok yardımcı oldu.

Peter Serracino Inglott, Giorgio Baratta, Anne Showstack Sassoon, Brita Bock, Domenico Iervolino, Terry Cochran, Marcia Landy ve Wlad Godzich yıllar içerisinde ve farklı bağlamlarda bana desteklerini sunmayı sürdürdüler. Aralarında Lucia Bortoli Wilson, Gabriele Poole, Troy Thibodeux ve Augusto Ioppolo'nun bulunduğu birkaç başka dost da çeviri ve açıklamalar yükünün bir bölümünü üzerlerine aldılar.

Nila Gerhold, eşine az rastlanır duyarlılığını ve bilgisayardaki ustalığını, büyük bir notlar, dokümanlar ve proje için biriktirilmiş başka materyaller yığınından oluşan notları düzene sokmak ve karmaşık ve dağınık bir el yazmasını düzgün bir metne dönüştürmek adına bizlere sundu. Columbia University Press içerisinde, özellikle yayın yönetmeni John Moore, Jeniffer Crewe ve selefi William Germano, Joan McQuary ve Donna Walsh tarafından her zaman anlayış ve nazik yardımlar gördüm.

Sayabileceğimden çok daha fazla Gramsci uzmanı, bazı durumlarda farkında olmadan, bu edisyonun hazırlanmasına katkıda bulundular. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith'i yalnızca yayınlarından tanısam da, birçok Gramsci okuyucusu gibi ben de onlara önemli bir teşekkür borçluyum. Uzmanlığı ve benim sorularıma yönelik bilgilendirici

yanıları ile Sergio Caprioglio, Gramsci'nin hapse atılmadan önceki dönemdeki yazılarını ve siyasi aktivistliğini daha bütüncül bir biçimde takdir etmemi sağladı. Gramsci metinlerinin eşine az rastlanır derecede özenli bir okuyucusu olan William Hartley, Gramsci'nin düşüncesinin çok önemli bazı yönlerini açıklığa kavuşturmama yardımcı oldu; Hartley ayrıca elyazmalarını da okudu ve çok sayıda faydalı öneride bulundu. John Cammett, yeri doldurulmaz bir bilgi kaynağı oldu ve kendisinin eksiksiz bibliyografi araştırması bana anlatılmayacak derecede çok zaman kazandırdı. Frank Rosengarten ve David Forgacs, elyazmalarını okumayı kabul etme inceliğini gösterdiler. Bunu yaparken de büyük bir özen ve dikkat gösterdiler. Rosengarten ve Forgacs'ın Gramsci metinlerine ve İtalyan tarihine yönelik sıradışı bilgileri ile içeriklendirdikleri kapsamlı yorumları ve tavsiyeleri çalışmamı ilerletmeme önemli ölçüde katkıda bulundu. Onlara büyük bir şükran borçluyum. Bununla birlikte, geri kalan tüm kusurlardan ben sorumluyum.

Eğer iki özel insan, J. Anne Montgomerry ve Peter Paul Buttigieg olmasaydı, bu çalışmayı üstlenmem ve tamamlamam mümkün olmazdı. Onlara en derin şükranlarımı sunuyorum.

HAPİSHANE DEFTERLERİ

CİLT I

Giriş ve Kronoloji

GİRİŞ

ANTONIO GRAMSCI, 27 Nisan 1937 tarihinde şafak vakti, henüz kırk altı yaşındayken, Roma'daki Quisisana kliniğinde yaşamını yitirdi. Baldızı Tatiana Schucht, yatağının başucunda oturuyordu. Cenazesi, polisin müteyakkız bakışları altında, hemen ertesi gün, apar topar kaldırıldı. Bölgesel polis şefi olayı şöyle nakledecekti: "Gramsci Antonio adıyla bilinen cesedin, bu akşam saat 19:30'da, yalnızca yakınlarının eşliğinde taşındığını rapor ediyorum. Cenaze arabası, hızlı bir biçimde, kliniktèn, cesedin yakılmayı bekleyeceği Verano mezarlığına doğru hareket etmiştir." Gerçekte polis memurlarının ve devlet güvenlik ajanlarının sayısı, orada yas tutan iki kişi olan Tatiana Schucht ve Gramsci'nin küçük kardeşi Carlo'dan oldukça fazlaydı. Tüm diğer yakınları çok uzaklardaydı: Eşi Julia Schucht, iki oğlu Delio ve (babasını hiç görememiş olan) Giuliano Moskova'da yaşıyorlardı; ağabeyi Gennaro İspanya'da Franco'ya karşı savaşıyordu; küçük kardeşlerinden Mario, Afrika'daki İtalyan ordusundaydı; ailenin Sardinya'daki tarafı ise, adadaki nispeten yalıtılmış iç dünyalarından dışarı adım atmaya cüret etmemişti. Gramsci'ye sınırsız miktarda kitap ve dergi sağlayan, Tatiana Schucht üzerinden kendisiyle yakın iletişim halinde kalan ve zaman zaman hapishaneye ziyaretine giden sadık ve cömert dostu Piero Sraffa,

sürekli denebilecek bir biçimde İngiltere'de, Cambridge'de ikamet ediyordu. Gramsci'nin henüz Faşist rejim tarafından ölüm ya da hapis cezasına çarptırılmayan siyasi müttefikleri ve Komünist Parti'den yoldaşları, sürgün ya da saklanma nedenleriyle dört bir yana dağılmıştı. İtalya içerisinde ise, kuvvetle muhtemel, Gramsci'nin ortadan kaybolmasını halkın çoğu fark etmemişti bile; önde gelen gazeteler ve radyo, Faşist haber ajansı Agenzia Stefani'nin servis ettiği kısa ve sert bildiriyi, 29 Nisan'da aynen yayımladı: "Eski Komünist milletvekili Gramsci, uzun süredir hasta yattığı, Roma'daki Quisisana kliniğinde öldü".

Kendisinden on yıldan fazla bir süre önce Giacomo Matteotti, Giovanni Amendola ve Piero Gobetti'nin, kısa bir süre sonra da Carlo Rosselli'nin olduğu gibi, Gramsci de bir anti-faşist kurbandır fakat ismi bilinmeyen ya da güçlükle hatırlanan çok sayıda başka kurban da söz konusudur. Dehşet verici bir biçimde katledilişleri geniş toplum kesimlerinde yankı uyandıran ve Mussolini yardakçılarının acımasızlığını gün yüzüne çıkaran Matteotti ve Rosselli'den farklı olarak, Gramsci, on yıldan fazla süre dayanılmaz acılar veren fiziksel bozulma, yıkıcı bir yalnızlık ve dinmek bilmez bir ıstırabın ardından, hasta yatağında sessizce yaşama veda etti. Gramsci, 8 Kasım 1926'da tutuklanmasının ardından, kendi deyimiyle "harika ve korkunç dünya"dan neredeyse bütünüyle ayrı tutulmuştu. Gramsci'nin ölümü, sosyalist vizyona koşulsuz bağlılık, kurduğu İtalya Komünist Partisi (PCd'I) adına sarf edilmiş muazzam bir enerji ve Faşizme karşı cesur, boyun eğmez ve pahalıya mal olan bir başkaldırı ve yenilgi ile geçen, acılarla dolu bir yaşamın kati ve kaçınılmaz sonunu getirmişti.

1937 yılında, Gramsci'nin kalıcı bir miras bıraktığını düşünmek için neredeyse hiçbir neden bulunmamaktaydı. Yine de, Gramsci'yi yakından tanıyanlar ve yakın çalışma arkadaşları -bunların tamamı komünist de değildi- ona örnek bir figür olarak değer verdiler ve hatırasını yaşatmanın önemini kavradılar. Örneğin, siyaset eğitimini Torino'da Gramsci'nin yanında alan Mario Montagnana, önderinin ölüm haberini aldığı gün, Paris'teki Palmiro Togliatti'ye şunları yazdı:

> ... Parti'nin ve dolayısıyla tüm ülkemizin acısını yaşadığı kaybın ciddiyetini ikimiz kadar derinden hissedecek çok az kişi olduğundan şüphem yok. Bunun nedeni, Antonio'nun büyüklüğünü, uçsuz bucaksız siyasal, entelektüel ve ahlaki yeteneklerini

> öncelikle diyalog halinde, gündelik yaşam içerisinde ortaya koymuş olmasıdır. Bununla birlikte, Antonio'yu hiç tanımamış olan genç bir yoldaş bana, Antonio'nun ölümünün en trajik ve acı verici yönünün, onun dehasından hiç -bu nasıl söylenir?- faydalanılmamış olması ve bu dehanın tanınmaması olduğunu söylediğinde bir kez daha vuruldum.[a]

Montagnana, Gramsci'nin "deha"sının boşa gitmesine engel olmak için, Gramsci'nin yazılarını hızlı bir biçimde yayımlamaya yönelik şiddetli bir ihtiyaç hissetti. Açıktır ki Montagnana, Gramsci'nin hapse girmeden önce yazdığı makaleleri ve belki bazı başka siyasi belgeleri düşünüyordu çünkü Togliatti'ye o kederli mektubu yazdığı sırada, Gramsci'nin hapishane yıllarında sürdürdüğü o engin akademik etkinliğinden haberdar olması olanaksızdı.

Togliatti'nin Montagnana'dan gelecek telkinlere çok fazla ihtiyacı yoktu; o da, Gramsci'nin yazılarının basılı halini görmek için sabırsızlanmaktaydı. 20 Mayıs 1937'de Moskova'dan Sraffa'ya, Gramsci'nin dokümanlarının hazırlanması için herhangi bir talimat verip vermediğini soran bir mektup yazdı. Togliatti mektubunda, Gramsci'nin hapishane yazılarının neleri içerdiği konusunda fikri olmadığını kabul ederken, bıraktığı "siyasal ve edebi mirasın" korunmasının önemini vurguladı. Sraffa, kendi adına, Gramsci'nin, hapsedildiği süre boyunca, toplayabildiği tüm enerjisini entelektüel emeğe adadığından emindi ve defterler konusunda, varlıklarından endişe edecek kadar bilgi sahibiydi. Sraffa, bağlantıları sayesinde ve tavsiyeleri kanalıyla Tatiana Schucht'un defterleri İtalya'da koruma altında tutmasını ve gözetleme kordonunu geçip, güvenli ellere ulaşmasını sağladı.

Gramsci öldüğü sırada, ardında bıraktığı otuz üç defterin değerini Tatiana Schucht'tan daha derinden anlayan ve takdir eden kimse bulunmamaktaydı. Schucht, ince kışkırtmaları ve kesintisiz cesaretlendiriciliği ile defterlerin oluşturulmasında (hala küçümsenen) hayati bir rol oynamış ve Gramsci'nin ölümünün hemen ardından defterlerin kurtarılması ve yaşatılması için gerekli plan ve düzenlemeleri yapmıştı. Schucht, cenazeden iki hafta sonra, Cambridge'deki Kings College'da bulunan Piero Sraffa'ya, Gramsci'nin son düşüşünü, ölümünü, cenazeyi ve diğer detayları anlatan uzun bir mektup yazdı. Her şeyden önce, aklında Gramsci'nin hapishane defterleri vardı; mektupta, açılış üslubu formalitelerinin ardından, ilk olarak defterlerden söz etmişti:

---

a) Paolo Spriano, *Storia del Partito communista italiano* (Turin: Einaudi, 1970), cilt 3, s. 152.

Değerli dostum,

Sana yanıt vermem ve başımıza gelen büyük felaketin detaylarını yazmam bu kadar uzun sürdüğü için lütfen beni mazur gör.

İlk olarak, senden Nino'nun [Nino, yakın arkadaşlarının Gramsci'ye verdiği ad, ç.n.] el yazmalarını düzene sokmanın zahmete değer, gerçek anlamda gerekli olduğunu düşünüp düşünmediğini bana yazmanı istiyorum. Hiç kuşkusuz, bu çalışma, yetkin bir kimse tarafından yürütülmelidir. Öte yandan, Nino'nun bir dileği de, her şeyi Julia'ya bırakmam ve o yeni bir talimat verene kadar, her şeyi Julia'ya emanet etmemdi. Aileden, bizlerden birinin yardımıyla birlikte, bu materyalleri ele almak isteyip istemediğini öğrenene kadar Julia'ya herhangi bir şey göndermeyi ertelemenin en iyisi olacağını düşündüm. Sonra da, hiçbir yazının kaybolmamasını ve herhangi bir kimsenin araya girmemesini sağlaması için tüm yazıları kendisine gönderme niyetinde olduğumdan Julia'yı haberdar etmek istiyorum...[b]

Sraffa, Gramsci'nin dokümanlarının PCd'I [İtalya Komünist Partisi, ç.n.] önderlerine emanet edilmesinin daha iyi olacağını düşünüyordu. Tatiana Schucht elyazmalarını güvenli bir biçimde Moskova'ya ulaştırmanın yolunu bulana kadar onları Roma'da bir banka kasasına yerleştirdi. Bu arada defterleri numaralandırdı ve içeriklerinin bir listesini oluşturmaya başladı. Elyazmaları nihayet 1938 yazında Moskova'ya ulaştı ve Gramsci'nin, Komintern'in [Komünist Enternasyonal, ç.n.] İtalya temsilcisi olan yakın dostlarından Vincenzo Bianco'nun gözetimine emanet edildi. Savaşın ardından, defterler, Gramsci'nin kitapları ve mektupları ile birlikte, İtalya'ya geri gönderildi ve nihayet Roma'daki Gramsci Enstitüsü'ne yerleştirildi. Defterleri bir biçimde Mussolini'nin ve Stalin'in güvenlik güçlerinin sansürcü gözlerinden kaçırmada başarılı olunmuştu.

Tatiana Schucht'un çabaları olmasaydı, Gramsci'nin en kalıcı mirasına hiçbir zaman ulaşılamayacaktı. Valentino Gerratana, kendisinin hazırladığı *Quaderni del carcere* eleştirel edisyonunda şunları söyler:

b) Antonio Gramsci, *Lettere dal carcere*, ed. Sergio Caprioglio ve Elsa Fubini (Turin: Einaudi, 1965), s. 915; bundan sonra *LC* olarak anılacaktır.

> Bu kadının özverisine ve fedakarlık ruhuna çok şey borçluyuz: O, sessiz ve ihtiyatlı etkinliği sayesinde, Gramsci'nin çalışmalarının varlığını tehdit eden en eski ve en ciddi tehlikeleri savuşturmayı başardı. Bu elyazmaları kurtarılmamış olsaydı, Gramsci birçokları tarafından yalnızca bir efsane olarak hatırlanacaktı.[c]

Bir Gramscici efsane yerine, artık -hiçbir zaman gerçekten bir kitap yazmamış olsa da- kitaplar formunda bir Gramsci mirası bulunmaktadır.

Gramsci'nin Siyasal Praksisi: Hapishanede Araştırmalar ve Defterlere İlişkin İlk Planlar

Gramsci'nin kendisi de, daha sonra Togliatti'nin söyleyeceği gibi, ardında bir "yazınsal miras" bıraktığının farkında değildi. Gerçekten de, hapse atılmasından önce, Gramsci, yazılarının kitap formunda yayımlanması için gelen önerileri, davetleri ve fırsatları geri çevirmişti. En az üç değişik elverişli durumda, değişik kaynaklardan gelen yayın önerilerini reddetmişti. Ciltlerce büyüklükteki erken dönem faaliyetlerine ilişkin, kendini geri planda tutan geriye dönük bir analiz ile birlikte, bu konuya ilişkin ayrıntılar, defterlerin en önemli pasajlarından bazılarının taslaklarını halihazırda çıkarmaya başlamış olduğu 1931 yılında Tatiana Schucht'a yazdığı, sıra dışı bir biçimde aydınlatıcı mektubunda bulunabilir.

> On yıllık gazetecilik hayatım boyunca, her biri 400 sayfadan oluşan 15 ya da 20 cildi dolduracak kadar yazı yazdım. Ne var ki bu yazılar günlük olaylar üzerine yazılmıştı ve bana göre olaylar sona erdiği anda, yazıların da ömrünü tamamlaması gerekiyordu. Küçük antolojiler oluşturmayı dahi her zaman reddettim. 1918 yılında, Profesör Cosmo, Torino'da yayın yapan bir günlük gazete için yazdığım köşe yazılarından bir seçme hazırlamak için benden izin istedi. O, bu yazıları son derece lehte ve övgü dolu bir önsöz ile birlikte yayımlayacaktı fakat ben izin vermedim. Kasım 1920'de Giuseppe Prezzolini, aslında organik bir tasarıma bağlı kalarak yazmış olduğum makalelerden bir derlemeyi kendi yayınevinin hazırlamasına izin vermem için beni ikna etti fakat Ocak 1921'de hâlihazırda basılmış olan kısmın maliyetlerini ödedim ve el yazmasını geri çektim. Yine, 1924'te, Franco Ciarlanti-

c) Antonio Gramsci, *Quaderni del carcere*, ed. Valentino Gerratana (Turin: Einaudi, 1975), cilt I, s. xxix.

> ni, Ordine Nuovo hareketi üzerine, [J. Ramsay] MacDonald, [Samuel] Gompers gibi isimlerin kitaplarının da dahil olduğu bir dizi için bir kitap yazmamı önerdi. Kitabımın noktasına virgülüne dahi dokunmayacağı, herhangi bir önsöz ya da polemik içeren bir yorum ekleyeceği konusunda da güvence verdi. Bu koşullar altında faşist bir yayıncıdan bir kitap yayımlama düşüncesi cazip gelse de, ben bu öneriyi de reddettim. Şimdi ise, kabul etmiş olsaydım daha iyi olurdu diye düşünüyorum (*LC*, 481).

Gramsci'nin geçmişteki çalışmasına yönelik bu anıştırması, bu örnekte, kendisinden aydınların tarihi üzerine tatmin edici bir çalışma yapmasının neden beklenmemesi gerektiğini Tatiana Schucht'a ve dolaylı olarak Sraffa'ya açıklama çabasının bir parçasıdır. Hapsedilmişlik, Gramsci'nin kendi araştırması için hayati öneme sahip olarak gördüğü kaynaklara erişimi sınırlamıştı ve dolayısıyla, çalışmalarının kalıcı bir değere sahip olabilmesi için gereken özeni ve bütünlükle araştırmasını yürütmesini olanaksız kıldı. Gramsci, başkalarının çalışmalarına olduğu ölçüde, kendi çalışmalarına yönelik de sert ve çetin bir eleştirel tutuma sahipti. O, büyük bir çalışkanlıkla kendini araştırmalarına vermiş ve notlarını titiz bir biçimde doğruluğuna özen göstererek hazırlamış olsa da, hapishane yazılarını olası gelecek projeleri için bir ön hazırlık çalışmasından biraz daha fazla bir şey olarak görüyordu. Bu, hapishane yazılarının Gramsci'nin sosyalist ve komünist yayın organları için daha önceden alelacele hazırladığı yazılar ile denk tutulması ve birlikte düşünülmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Söz konusu iki yazı yığını arasında elbette ki bağlantılar bulunmaktadır fakat bu yazıları motive eden özgün koşullar ve elbette birbirinden farklı biçimsel ve retorik karakteristikleri bu yazıları birbirinden oldukça farklı kılmaktadır. Gramsci hapishane yaşamının dayattığı zorunlu boşluğu, uzun zamandır ilgi duyduğu bir dizi konu üzerine, avantajlı bir sistematik çalışma ve düşünme ortamına dönüştürebileceğine inanıyordu. O halde, defterler, gazeteciğin getirdiği sınırlı teslim sürelerinin, parti görevlerinin ve kesintisiz örgütsel çalışmanın kendisini alıkoyduğu entelektüel çabanın kaydını oluşturacaktı. Gazete yazılarının yalnızca "gün için yazılmış" olmaları nedeniyle kitap formunda yayımlanmaya layık olmamasının yanında, hapishane defterleri içerisindeki materyalin de bilimsel geçerliliğe sahip olması bakımından tamamlanmamış ve belirsiz yapısı nedeniyle, yayımlanabilir olduğu -Gramsci tarafından- düşünülmemişti.

Gramsci'nin yazılarının yayımlanmaya değer olduğuna ilişkin görüşlerini bir ihtiyatlılık düşüncesine ya da aşırı bir tevazuya atfetmek cezbedicidir. Buna rağmen böyle yapmak, Gramsci'nin entelektüel ve bilimsel çalışmalara yönelik yaklaşımını, başka bir deyişle, titiz düşünme, disiplinli çalışma, kapsamlı araştırma ve uzlaşmacı olmayan değerlendirme süreçleri üzerindeki kesintisiz ısrarını gölgeleyecektir. Gramsci kendi çalışmalarına, verili bir konuda tamamlanmış bir "çalışma" üretme dürtüsü ile değil, daha ziyade geniş bir alana yayılmış, ilgi alanına giren ve bir biçimde (başlangıçta sezgisel düzeyde fakat sonraları daha açıkça) karşılıklı ilişki halinde olduklarını düşündüğü temalar ve konular üzerinde çalışma ve araştırma sürdürmeye yönelik derinden bir arzu ve ihtiyaçla şekillenen üst düzey bir ciddiyetle yaklaştı. Paradoksal bir biçimde, Gramsci'nin "çalışma"sını tamamlamasını engelleyen, araştırmasına ve teorik projelerine nihai biçimini vermesinden geri bırakan, materyallerini bir kitap ya da bir monografi dizisi içerisinde bir araya toplama olanağını ertelemesine neden olan, ucu açık incelemelerini bütünleyici bir sonuca ulaştırmasını engelleyen şey, entelektüel disiplinin gereklerine, eleştirel titizliğe ve bilimsel kapsayıcılığa yönelik şaşmaz sadakatiydi.

Gramsci, doymak bilmez bir entelektüel meraka, tükenmez bir eleştirel enerjiye ve sınırsız bir analiz ve argümantasyon tutkusuna sahipti. Bu nitelikler, sosyalist ilkelerine kararlı bir bağlılıkla birlikte, Gramsci'yi bedbaht iç sürgün ve hapishane yılları boyunca tembellikten ve umutsuzluğa düşmekten korudu. Tutuklanmasının neredeyse hemen ardından, kitaplar istemeye ve çalışma planlarını toparlamaya başladı. Hapishaneden yolladığı ilk mektubunda ev sahibesinden kendisine -polisin el koyduğu ve dolayısıyla hiçbir zaman kendisine ulaşmamış olan- üç kitap göndermesini rica etti:

> Hemen girişin yanındaki kitaplıktaki German Grammar [Almanca Gramer];
>
> Yatağın önündeki komodinin içinde bulunan, Bertoni ve Bartoli'nin *Breviario di linguistica* [Dilbilim El Kitabı] adlı kitabı;
>
> Bendeki kopyasını kiralamış olduğumdan, *Divine Comedy* [İlahi Komedya] adlı kitabın ucuz bir kopyasını da yollayabilirseniz müteşekkir olurum. (*LC*, 3)

Ustica Adası'na getirilmesinden iki gün sonra, 9 Aralık 1926'da Gramsci, Tatiana Schucht'a bir mahkum olarak deneyimlerini ve seyahatlerini anlatan ve planlarını açıklayan ilk mektubunu yazdı: "1. her zaman sağlıklı kalabilmek için iyi olmak; 2. sistematik ve düzenli olarak Almanca ve Rusça çalışmak; 3. iktisat ve tarih üzerine çalışmak." Gramsci çoğunlukla resimli dergiler ve spor sayfalarını okuyordu fakat kendisi için bir "kütüphane oluşturmaya" da başlamıştı; dolayısıyla, bazı kişisel ihtiyaçların yanında, Schucht'tan kendisine kitaplar göndermesini de istemişti.

> Eğer yapabilirsen, bana Almanca ve Rusça gramer kitapları, küçük Almanca-İtalyanca ve İtalyanca-Almanca sözlük ve başka bazı kitapları (eğer kitaplar arasında bulabilirsen *Max und Moritz* adlı kitabı [Max ve Moritz] ve Vossler'in İtalyan edebiyatı tarihini) göndermeni isterim. *Storia politica del secolo XIX* [On dokuzuncu Yüzyıl Siyasal Tarihi] başlığı altında olduklarını düşündüğüm, İtalyan Risorgimentosu üzerine geniş makaleler ve araştırmalar cildini ve R. Ciasca'nın *La formazione del programma dell'unità* [Ulusal Birlik Planının Gelişimi] ya da buna benzer bir başlığa sahip olan kitabı da gönder (*LC*, 11-12).

Dahası, baldızına yazdıktan birkaç gün sonra, Gramsci, bu kez Piero Sraffa'ya yazdığı kısa bir mektupla, okuma materyali ihtiyacını yineledi: "İncelemek için, iktisat ve finans üzerine iyi bir çalışmanın elimde olmasını isterim: kendi yargını kullanarak seçebileceğin, basit bir kitap. Fırsatın olduğunda, genel kültür üzerine, ilgimi çekeceğini düşündüğün kitaplar ve dergiler de gönder" (*LC*, 15). Kitap ve dergi aboneliklerine ilişkin benzer ricalar hapishane mektupları içerisinde bolca bulunur.

Gramsci'nin mektupları, doymak bilmez gibi görünen okuma materyali iştahının yanında, en baştan beri bir amaca dönük olarak ve tutarlı bir biçimde okuma niyetinde olduğunu ortaya koyar. Gramsci kendisi için çalışma plan ve programları çizerek bu amaca ulaşmak istiyordu ve çoğu durumda, kitap istekleri bu planlarla yakından bağlantılıydı. Tatiana Schucht'a ilk mektubu iyi bir örnektir: Bu mektupta, iktisat ve tarih ile birlikte, Almanca ve Rusça çalışma kararını Schucht'a bildirir ve birkaç satır sonra, gramer kitapları, bir sözlük ve iki ciltlik bir on dokuzuncu yüzyıl tarihi ister. İktisat ve finans üzerine kitaplar için yüzünü Sraffa'ya dönmüştür. Gramsci'nin kitapları elde etme çabasının ardında, can sıkıntısını derhal savuşturma dürtüsünden daha derin bir

kaygı yatmaktadır. Bunu Sraffa'ya şu sözlerle itiraf eder: "İnan bana, eğer benim için özel bir sorun olan entelektüel aşağılanma sorununu çözme ihtiyacıyla güdülenmemiş olsaydım, seni bu yüzden [kitap ricaları ile] rahatsız etmeye cüret etmezdim" (*LC*, 15). Gramsci, başlangıçta, çalışma planlarını -en azından kısmen- amaçsız okuma müsrifliğine düşmemek ve müdrikesinin işlerliğini yitirmesini engellemek adına, bir özdisiplin gereği olarak oluşturmuştu. Bununla birlikte, o sıralarda tam olarak farkında olmasa da, hâlihazırda hapishane defterlerini ortaya çıkaracak olan geniş çaplı soruşturmanın zeminini hazırlamaya başlıyordu. Doğrusu, defterlerde ele alınan tüm konuların (başka birçok konu ile birlikte) hapishaneden yazılan ilk mektuplarda anıştırıldıkları görülür. Dante, dilbilim, tarih, Risorgimento, İtalyan edebiyatı, bu konuların her biri son derece kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. (Çok sayıda yorumcunun hatalı bir biçimde, Gramsci'nin görmezden geldiğini varsaydıkları) İktisat ve finans sorunları, en gözle görülür biçimde Defter 2'de fakat aynı zamanda diğer defterlerde de önemli bir yer tutar. Bazı defterlerin tümü çeviri çalışmalarına ayrılmıştır.

Gramsci çalışma ve araştırma planlarını yeniden düzenleyerek, kapsamak istediği alanı genişletip, kafasını en çok meşgul eden konuları sistematik bir biçimde ele almak için incelikli tasarımlar oluşturduktan sonra, ciltlerce genişlikteki okumalar daha odaklı ve amaca dönük hale geldi. Henüz yargılanmayı beklediği Milano'dayken ve defterler üzerine ciddi bir biçimde çalışmaya başlamasından iki yıldan fazla bir süre önce, Tatiana Schucht'a, "*für ewig*" ("sonsuza dek") yaşayacak bir eser ortaya çıkarmak istediğini açıklamasından dolayı, sonraları çok ünlü olan bir mektup yazdı. Gramsci'nin baldızına, monoton hapishane yaşamına karşılık, kendi yaşamına sürekli bir odak sağlaması için bu ağırlıkta ve büyüklükte bir projeyi üstlendiğini anlattığı 19 Mart 1927 tarihli mektupta "*für ewig*" deyimi üç yerde geçer. Gramsci burada, moral açıdan yıpratıcı hapishane yönetimine karşılık vermede zihinsel bir cephane olarak iş görecek, nispeten iyi tanımlanmış, çok yönlü bir entelektüel projeye atılmayı düşünmekteydi. O sıralarda, uzun süreli bir hapis cezası alacağına inanmış olmasından dolayı, zihinsel bir çöküş yaşamaktan -anlaşılır bir biçimde- korkmaktaydı. Gramsci, çalışma planlarını ortaya koyarak, faşist hukuk ve ceza sisteminin kendisine karşı başlatacağından emin olduğu psikolojik kuşatmaya karşı savunma stratejisini hazırlıyordu:

> Yaşamım aynı, bitmek tükenmek bilmez monotonlukta devam ediyor. Çalışmak dahi göründüğünden daha zor. Elime bazı kitaplar geçti ve bir hayli okuma yaptım (gazetelere ek olarak, günde bir kitaptan daha fazla) fakat bahsettiğim şey bu değil başka bir şeyden söz ediyorum. Şu fikir beni ele geçirdi (sanırım bu, mahkumlar arasında yaygın olan bir fenomen): Hatırladığım kadarıyla İtalyan [şair] Pascoli'ye bir hayli azap çektirmiş olan, Goethe'nin karmaşık nosyonu bağlamında, "*für ewig*" yaşayacak bir şey üretilmelidir. Kısacası, beni bütünüyle içine çekecek ve iç dünyam için bir merkez oluşturacak olan bir konu ile önceden hazırlanmış bir plan dahilinde, yoğun ve sistematik bir biçimde kendimi meşgul etmek istiyorum (*LC*, 58).

Gramsci daha sonra enerjisini, en azından geçici olarak, yönlendireceği dört projesinin eskizlerini ortaya koyar: (a) "geçen yüzyıl içerisinde İtalya'da halk ruhunun oluşumu üzerine bir araştırma projesi; yani, İtalyan aydınlar, kökenleri, kültürel akımlara göre kümelenmeleri, farklılık gösteren düşünme biçimleri vs. üzerine bir araştırma"; (b) "bir karşılaştırmalı dilbilim çalışması"; (c) Pirandello oyunları ve Pirandello'nun temsil ettiği ve ortaya çıkmasında pay sahibi olduğu, İtalya'daki tiyatro zevkinin dönüşümü üzerine bir çalışma"; (d) "kurgu dizileri ve edebiyatta halk üslubu üzerine bir deneme" (*LC*, 58-59). Gramsci, kapsayıcı bir tema ya da "farklı gelişim aşamalarında ve düzeylerinde yaratıcı halk ruhu" gibi ortak bir tema üzerinden, zihninde bu dört soruşturma hattını birlikte ele aldı. Gramsci uzun zaman boyunca bu konulara ilgi duymuştu. Ustica'dan yazmış olduğu eski bir mektubunda anlattığı, on dokuzuncu yüzyıl tarihi ve dilbilim çalışmaları Gramsci'nin orijinal çalışma planının bir bölümünü oluşturmaktaydı. Gramsci hapse girmeden önce bu konuların birçok yönü üzerine de kapsamlı yazılar yazmış olmasına karşın, hiçbir zaman sistematik ve kapsamlı bir çalışma için zaman ve fırsat bulamadı. Siyasi faaliyete dalmış olma durumu, Gramsci'yi Torino Üniversitesi'ndeki dilbilim çalışmalarından vazgeçmek zorunda bıraktı; *Avanti!* gazetesinin zorlayıcı son teslim sürelerinin baskısı altında alelacele yazmış olduğu, tiyatro üzerine nispeten kısa olan köşe yazıları onun Pirandello üzerine görüşlerini açıklamak için uygun bir araç değildi; tutuklanması, "Güney Sorunu" üzerine bir makale taslağıyla başlamış olduğu İtalyan aydınlarının işlevi üzerine teorilerinin kesintisiz gelişimini sekteye uğrattı. O, artık tamamlanmamış çalışmalarının adeta uçlarını yakalamaya çalışıyordu fakat bu sefer, *für*

ewig görüş açısından çalışacağı için, yaklaşımı ve çalışma tarzı farklı olacaktı.

Gramsci "*für ewig*" deyişini Goethe'den almış olsa da, kendi projesinin Goethe'nin projesi ile yalnızca ironik bir benzerlik taşıdığını kavramış olmasına ilişkin küçük bir kuşku söz konusu olabilir. Gramsci'nin hem bir miras hem de bir anıt olarak iş görecek estetik bir abide yaratmaya niyeti yoktu; o, daha ziyade, özel olarak ilgilendiği konularda kapsamlı ve kesintisiz bir biçimde çalışmayı planladı. Bir okur kitlesine seslenmenin olanaksız olması, doğrudan bir polemiğe girebilecek ya da bir tür topluluk ilişkisi içinde olmaması ve uyması gereken bir teslim tarihi ile doğrudan katkıda bulunabileceği bir siyasal aktivite söz konusu olmadığından; başka bir ifadeyle, siyasal, toplumsal ve kültürel mücadelenin dolaysız gereklerinden ve yükümlülüklerinden bütünüyle mahrum olmasından dolayı Gramsci, tüm enerjisini bilimsel araştırmanın titizliğine ve disiplinine verdi. Bu nedenle, Tatiana Schucht'a kendi çalışmasının doğasını anlatırken, "*für ewig*" deyişi ile birlikte "tarafsız" |disinterested, ç.n.| sözcüğünü kullanır. "Güney İtalya ve B. Croce'nin önemi üzerine alelacele yazmış olduğum yüzeysel denemeyi hatırlar mısın? Orada ortaya koymuş olduğum tezleri 'tarafız' bir bakış açısından, *für ewig* kapsamlı bir biçimde geliştirmek istiyorum." İki cümle sonra, Tatiana Schucht'a retorik bir tarzda, karşılaştırmalı dilbilim üzerine çalışma niyetine ilişkin ne düşündüğünü sorarken, tam olarak aynı sözcükleri kullanır: "Bundan daha 'tarafsız', daha *für ewig* ne olabilir?" (*LC*, 58).

Gramsci'nin iki seferde de tırnak işareti içine aldığı "tarafsız" sözcüğünün bu örneklerde, genelde estetik mesafe, felsefi ilgisizlik ya da pozitivist nesnellik ifadesi ile ilişkilendirilen objektiflik |detachment| nosyonu ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Gramsci'nin praksis felsefesi, tutkulu kesinlikte ve taraf olan bir eleştiriyi gerektirmekteydi; Gramsci, "görkemli dinginlik"i |olympian serenity| uygun bulmamakla, benimsememekle kalmamış, buna sahip olma numarası yaptığı için Croce'yi topa tutmuştur. Terimin yaygın anlamında "tarafsız" kalabilmek için Gramsci'nin apolitik perdeden çalışmalarını sürdürmesi gerekiyordu; bunu hiçbir zaman yapamadı. Bununla birlikte yapabildiği şey, daha önceleri, eşzamanlı olarak birçok cephede faşizme karşı savaşırken kavgacı bir Sosyalist Parti'nin, sonraları da savaş düzeni almış bir Komünist Parti'nin yayınları ve dergileri için yazarken yapabileceğinden daha ge-

niş bir bağlamda ve daha geniş topraklar üzerinde, kendisini ilgilendiren konular üzerine araştırmalar yapmak ve yazılar yazmaktı. Örneğin, "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" adlı çalışmasında İtalyan aydınları üzerine yazarken, Gramsci, partisinin köylü sınıfı ile ilişkisi üzerine çok özel bir tartışmaya müdahil oluyor ve köylü sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki siyasal ittifakın perçinlenmesi yönünde görüş ileri sürüyordu. Bu çalışmada Gramsci'nin, aydınların işlevi üzerine analizi daha sonradan, başka sorunların çerçevesi içine oturtulmuştur. Gramsci, siyaset arenasından sürüldükten sonra, aynı konuyu, belirli bir momentin taktiksel gereksinimleri ile sınırlanmamış, çok daha geniş bir ölçekte takip etmeye başlamıştı; plan, İtalya tarihinde aydınların oynadığı rolü, toplumsal grupların ve sınıfların oluşumuna katkılarını, birbirleriyle dayanışmalarını, var olan hegemonyanın sürdürülmesindeki işlevlerini, çeşitli aydın türlerini ve sanayileşmiş bir toplumda değişime uğrayan statülerini incelemekti. Bu boyutlar üzerine bir soruşturma, çok geniş bir perspektifi, gerçek anlamda sınırsız bir araştırma menzilini, özel bir görüş noktasını -ve bu bakımdan "tarafsız" bir bakış açısını- gerektirir.

Uzun erimli planlarını duyurduğu sıralarda, Gramsci, en küçük kız kardeşi Teresina'yı teskin ediyordu: "Her şeye soğukkanlılıkla ve sükûnetle bakıyorum. Hiçbir çocukça yanılgının cazibesine kapılmamakla birlikte, kaderimin hapishanede çürümek olmadığından adım gibi eminim" (*LC*, 66). Aynı sessiz boyun eğmezlik tonu başka mektuplarda da kendini gösterir; örneğin Julia'ya yazdığı bir mektupta şöyle der: "Asla bir cahil olmayacağıma kendimi inandırdım" (*LC*, 181). Gramsci, Romain Rolland'dan aldığı ve kuruluşuna yardım ettiği *L'Ordine Nuovo* dergisinin künyesinde kullandığı mottoya sadık kalıyordu: "Aklın kötümserliği, iradenin iyimserliği". Kendi durumuna yönelik serinkanlı bir inceleme sayesinde, erken tahliye edileceğine yönelik boş umutlara düşmedi; irade gücü vasıtasıyla, nafile bir var oluşa düşmeyeceğine kendini ikna etti. Bu bağlamda, 1932'de, Defter 9'a (Madde 130) yazmış olduğu bir gözlemi hatırlamak yerinde olacak:

> İyimserlik ve kötümserlik. Kötümserliğin çoğu zaman tembelliğin, sorumluluktan kaçmanın, iradenin hiçbir şey yapmamasının savunusundan daha fazla bir şey olmadığını belirtmek gerekir. Bu, ayrıca bir kadercilik ve mekanizm biçimidir. Bir kimse, iradesi dışındaki faktörlere bel bağlar ve bu faktörleri aktif bir biçimde yüceltir, sonra da kutsal bir coşkunluk ile yanar tutuşur.

> Coşkunluk da fetişlere yönelik dışsal bir hayranlıktan daha fazla bir şey değildir. Hareket noktası için bir akla sahip olması gereken reaksiyon zorunludur. Geçerli olan tek coşkunluk, aklı içeren iradeye, aklı içeren etkinliğe, var olan gerçekliği değiştiren somut inisiyatiflerin keşfedici zenginliğine eşlik eden coşkunluktur.

Gramsci'nin çalışma planlarının "aklı içeren iradesinin" ve keşfediciliğinin "somut inisiyatifi" olduğu söylenebilir fakat bunları uygulamaya koymadan önce bertaraf etmesi gereken birçok engel bulunmaktaydı ve bu engelleri de sarsılmaz bir kararlılık sayesinde aşmayı bildi.

Projesi üzerinde çalışmaya başlayabilmek için Gramsci'nin ilk olarak çözmesi gereken son derece pratik bir sorun söz konusuydu: fikirlerini nasıl kağıda dökecekti? Hücresinde yazı yazabilmesi için gereken iznin yanında, bir kaleme, mürekkebe ve kağıtlara ihtiyacı vardı. Bu nedenle, Mart 1927'de resmi bir dilekçe yazdı fakat sorgu yargıcının lehte tavsiyesine karşın, dilekçesi reddedildi. Bir ay kadar sonra, Gramsci hayal kırıklığı yaratan sonucu baldızına bildirdi.

> Bir kalemi sürekli olarak kullanabilmek için izin alabileceğimi sanıyordum ve sana sözünü ettiğim çalışmaları yazmayı planlamıştım. Ne var ki izni alamadım, ısrarcı olmak da istemiyorum. Bu nedenle, birisinin haftalık mektuplarını (iki mektup) karaladığım iki buçuk ya da üç saat içerisinde yazı yazabiliyorum; haliyle, not da tutamıyorum, bu da düzenli ve verimli bir biçimde çalışamadığım anlamına geliyor. Umarsızca okuyorum (*LC*, 71).

Gramsci bir süreliğine bu isteğinden vazgeçti; yaklaşmakta olan mahkemesi, uzakta olan ailesinin rahatı ve hapishane yaşamına alışmak için içsel mücadelesi gibi, düşünmesi gereken birçok başka şey söz konusuydu. Durumla oldukça akıllı bir biçimde baş ettiğini, başına gelenler nedeniyle asla pişman olmadığını, durumuyla ilgili olarak kimsenin endişe etmemesi gerektiğini, belirli bir itidal düzeyine ulaştığını söyleyerek dostlarını ve sevdiklerini teskin etmeye çalışıyordu. Kardeşi Carlo'ya şöyle yazmıştı: "Moralim oldukça yüksek. Burada benim bir şeytan olduğumu düşünen de, neredeyse bir aziz olduğumu düşünen de var. Bir şehidi ya da kahramanı oynamak gibi bir arzum yok. Ben kendimi, dünyada hiçbir şeye değişmeyeceği görüşlere sahip olan, ortalama bir insan olarak görüyorum" (*LC*, 126). İroni ruhu sayesinde çevresi üzerinde nasıl kontrol sahibi olduğunu açıkladığı eşine yazdığı mek-

tuplardan birinde, hapishane hücresi ve bir akvaryum arasında çarpıcı bir karşılaştırma bulunmaktadır. Gramsci, ironi ve entelektüel merak sayesinde bir akvaryumdaki yaşamın dahi ilginç olabileceğini söyler. "Yaşamımın... ilk bakışta görünebileceği gibi monoton ve tekdüze bir biçimde devam ettiğini düşünmemelisiniz. Bir insan akvaryumda yaşamaya alıştıktan ve duyularını akış halinde olan loş ve alacakaranlık izlenimlere adapte ettikten sonra, bütün bir dünya, kendi parlaklığı, kendine özgü yasaları ve kendi temel düzeni içinde kişinin çevresinde dolup taşmaya başlar" (*LC*, 182). Keskin gözlemleme gücüne ve en olağan şeylerdeki ilginç unsurları fark edebilme yetisine gönderme yaptığı diğer mektuplarında bu niteliklerin zihnini çalışır halde tuttuğunu belirtmektedir. Dostu ve komünist bir yoldaşı olan Giuseppe Berti'ye şöyle yazar: "Dizi romanlar gibi en düşük seviyedeki entelektüel ürünlerde dahi ilginç bir şeyler bulabilme kapasitesine sahibim" (*LC*, 111). Benzer biçimde, annesine, "her zaman bir dedektifin merakına sahibim ve en küçük şeylere dahi değer veririm" demişti (*LC*, 184).

Hapishane yaşamının mahrumiyetlerine adapte olmaya yönelik bilinçli çabasına karşın Gramsci, sistematik düzende bir çalışmaya atılamıyor olmasından şikayetçi olmaya devam ediyordu. Julia'ya durumuna ilişkin şikayetçi olsa da, Almanca ve Rusça üzerine çalışmalarına devam ediyordu, "her zaman taşımış olduğum inanca karşıt olarak, teknik ve psikolojik birçok nedenden dolayı, hapishanedeki çalışma koşulları çok kötü" (*LC*, 88). Keşke yazmama izin verilseydi, diye yakınıyordu Berti'ye; bu durumda düzensiz okumaları sayesinde gözlemleri ve düşünme süreçlerinden "yüz binlerce indeks kartını" (*LC*, III) doldurabilecek durumda olacaktı. Bununla birlikte aynı zamanda, hapishane mektuplarına bakıldığında, Gramsci'nin okumalarının ve düşüncelerinin, kendisinin gösterdiği ölçüde dağınık ve plansız olmadığı fark edilecektir. Örneğin, dışarıdan istediği kitaplara ve dergilere yakından bakılırsa, -defterlere yönelik planları ve defterlerin oluşumları bağlamına oturtulduğunda açık bir biçimde kendilerini gösteren- belirli döngüler göze çarpacaktır. Kendi ilgi alanındaki konulara değinen yeni kitaplara ilişkin bilgi içeren gazete ve dergileri taramakla birlikte, gelecekte referans verebilmek için bu yayınlardan makaleler kesiyordu. Defterlerin bünyesine dahil edilecek materyalleri toplamaya başlamıştı bile. Dahası, 1929 öncesi hapishane mektuplarında kabataslak bir biçimde ifade edilmiş olan yorumların, gözlemlerin ve düşüncelerin çoğu, defterlerde ayrıntılı bir biçimde ele

alman önde gelen temaların bazılarının habercisidir. Dolayısıyla, yazı yazma yasağı nedeniyle "hiçbir çalışma yürütmüyorum" (*LC*, 111) ve "okuyabiliyorum fakat çalışamıyorum" (*LC*, 176) diyerek öfkesini açığa vururken, Gramsci gerçekte, erişebildiği tüm sınırlı teşvik kaynakları ile yoğun bir zihinsel çalışma sürdürüyordu. Bunu başarma biçimi, en çarpıcı mektuplarından birisinde ortaya konulmuştur.

Gramsci 1929 baharında, kocası anti-faşist faaliyetleri nedeniyle uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış olan Malvina Sanna'dan birkaç not aldı. Sanna, Gramsci'den kocasının hapishanedeki zamanını ciddi çalışmalar yürüterek geçirebilmesi için hangi kitapları kendisine götürmesi gerektiğini öğrenmek istedi. Yazışmalarına getirilmiş olan sınırlamalar, doğrudan yanıt vermesini yasaklamış olduğundan Gramsci, Tatiana Schucht'a 22 Nisan 1929 tarihinde yazmış olduğu bir mektubunda, Sanna için ihtiyatlı bir mesaj oluşturdu. Bu, baldızının çözümleyip, Malvina Sanna'ya göndermesini ve elbette Sanna'nın da kocasına ulaştırmasını istediği bir mesajdı. Gramsci'nin mesajı yalnızca kısa ve öz bir biçimde hapishanedeki çalışma koşulları üzerine aydınlatıcı bir rehber ya da Gramsci'nin entelektüel felce karşı mücadelesinde kullandığı araçlara ilişkin biyografik bilgi kaynağı olmasından dolayı değil, ayrıca -ve özellikle- Gramsci'nin alışılmamış kültür incelemesi ve kendine özgü sosyopolitik tarih anlayışı içinde çalışma biçimine, metinleri sorgulama, yorumlama ve bunları kullanma tarzına ilişkin değerli bir kavrayış sunmasından dolayı, burada bütün olarak alıntılanmayı hak etmektedir. Bu mektup, defterlerdeki, çıkış noktası sıradan bir kitap, basmakalıp bir makale, geçici bir gözlem, sıradan bir açıklama, gündelik bir analiz ya da rastlantısal bir ayrıntı olan çok sayıda girdi üreten düşünme ve analiz süreçlerine ilk elden tanıklık etmeye olanak tanır. Çünkü bu mektupta Gramsci, hücresinde yazmaya izin verilmesinden önceki çalışma tarzını anlatıyor olsa da, bu, hiçbir zaman terk etmediği bir çalışma tarzı olmuştur: O, kuşatıcı -ve eşzamanlı olarak, bu örnekte yoldaşı Antonio Sanna'ya da tavsiye ettiği biçimiyle- açık görüşlü bir biçimde metinleri irdelemeye hiçbir zaman ara vermedi:

> Bugün, bana doğrudan doğruya değil, üstü kapalı olarak sorulmuş olan ve anladığım kadarıyla, her kim hapsedilmiş ise onu genel olarak ilgilendiren bir soruya yanıt vereceğim: "Hapishanede vakit kaybetmekten nasıl kaçınılabilir ve bir biçimde çalışmaya nasıl devam edilir?" Bana öyle geliyor ki, her şeyden önce,

"skolastik kafa yapısından" kurtulunmalı ve her türden düzenli ve derinlemesine çalışma akışı fikrini engellemelidir; bu, en iyi koşullarda dahi söz konusu değildir. Modern diller, üzerine çalışılabilecek en verimli şeylerdir. Bunun doğru telaffuzu öğrenmeye olanak tanımadığı doğru olsa da, başka bir dilde nasıl okuma yapılacağı öğrenilmiş olur ve bu kesinlikle çok önemli bir başarıdır. Dahası, mahkûmların çoğu hapishane kütüphanesini küçümsemektedir. Elbette, hapishane kütüphaneleri önemli ölçüde dağınıktır; yayıncıların elinde kalan kitapları edinen patronların hediyelerinden ve tahliye edilen mahkûmların geride bıraktıklarından oluşan kitaplar plansız bir biçimde bir araya konulur. Bu kütüphanelerde dinsel kitaplar ve üçüncü sınıf romanlar bol bulunur. Yine de, ben bir siyasi mahkûmun taşı sıkıp suyunu çıkarması gerektiğine inanıyorum. Bu, bir amaca yönelik okuma yapma ve (eğer yazı yazmaya izin varsa) nasıl not alacağını bilme ile ilgili bir meseledir. Burada size iki örnek vereceğim. Milano'dayken, gardiyan kendi başıma kütüphaneye gidip, henüz dolaşıma sokulmayan ya da, bazı siyasi ve ahlaki önyargılar nedeniyle, herkesin kullanımına açık olmayan kitaplar arasından seçim yapmama izin verene kadar, her türden, çok sayıda kitap okudum. Aşağıdaki bakış açısından okundukları takdirde, Sue, Montépin, Ponson du Terrail vb. gibi isimlerin bile yeterince ilginç olabileceğini gördüm: "Bunların en çok okunan ve en çok baskısı yapılan edebiyat eserleri olmalarının nedenleri nelerdir? Bunlar hangi ihtiyaçları gidermektedir? Bunlar ne türden arzulara yanıt vermektedir? Öylesine geniş bir cezbediciliği olan bu rezil kitaplarda hangi duygular ve görüşler temsil edilmektedir?" Neden Eugène Sue, Montépin'den farklıdır? O halde, ilgilendiği konulara istinaden, Victor Hugo neden bu yazarlar grubuna ait değildir? Ya Dario Niccodemi'nin *Scampolo* [Kalıntı], *Aigrette* [Balıkçıl] ya da *Volata* [Uçuş] adlı eserleri doğrudan doğruya 1848'in geç romantizminin soyundan gelmez mi? Bu ve benzeri sorular çoğaltılabilir. Alman tarihçi Groethuysen, kısa bir süre önce, 1789 Devrimi'nden önceki iki yüzyıl boyunca Fransız Katolisizmi ve burjuvazi arasında var olan bağları araştırdığı geniş bir cilt yayımladı. Yazar, bu iki yüzyıl içerisinde yayımlanmış tüm dinsel literatürü inceledi; farklı piskoposluk bölgelerinden vaaz koleksiyonlarını, ilmihalleri vb. bir araya getirdi ve ortaya harika bir cilt çıkardı. Bana öyle görünüyor ki, bu, bir insanın eğer taş varsa, taşı sıkıp suyunu çıkarabileceğinin kanıtıdır. Özellikle tarih ile ilgili olan her kitap okumaya değerdir. Her rezil kitapta insan faydalı bir şey bulabilir ... özellikle eğer bu insan, za-

> manın alışılagelmiş birimlerle ölçülemediği, bizimle aynı koşullar içerisinde ise (*LC*, 269-71).

Yazı yazamıyor olmaktan dolayı öfkeli ve tedirgin olsa da, Gramsci, Ustica adasındaki kapatılmışlık ve Roma ve Milano'daki hapishane hücresi günlerini önüne çıkan her taşın suyunu çıkararak geçirdi. Sıkıp "suyunu çıkardığı" şeylerin çoğu, yalnızca mektuplarında değil, ayrıca eski (Malvinia Sanna'ya sözünü ettikleri de dahil) araştırmalarının sonuçlarının kayıtlı olduğu ve çoğu durumda temellendirildiği defterlerde de görülebilir. Bu nedenle, geç dönem mektuplar, defterlere eşlik eden vazgeçilmez metinler olsa da, Gramsci'nin erken dönem hapishane mektupları, defterler için temel önemde bir başlangıç noktası oluşturur.

Gramsci Roma'daki mahkemesinden sonra, hasta mahkumlar için olan, 19 Temmuz 1928'de ulaştığı, Turi di Bari'deki özel hapishaneye gönderildi. Savcının sözleri -"Bu beynin çalışmasını yirmi yıl durdurmalıyız"- halen zihninde canlıyken, vakit kaybetmeksizin, kendini yeni koşullara adapte etmeye ve Faşist rejimin kendisini siyasi olarak etkisiz hale getirmek için kurduğu tuzaklara karşı koyabilmesi için gerekli araçları toplamaya başladı. Mahkeme sırasında Gramsci ve savcı birbirlerini çok iyi anlamışlardı; her biri kendi tarzında, entelektüel emeğin siyasal etkinlikteki büyük faydasını takdir ediyordu. Savcı, İtalya Komünist Partisi'nin lideri olan bir aydının Mussolini'nin ulus üzerindeki baskısına en büyük tehdidi oluşturma kapasitesine sahip olduğunu bilecek kadar Gramsci'yi tanıyordu. Başka bir ifadeyle, savcı, Gramsci'nin azimle yoldaşları arasında yaymak için mücadele ettiği fikirlere karşı son derece hassastı; yani militan muhalif siyaset, kurulu düzenin kurumları ile doğrudan doğruya cephe çatışmasından çok daha fazlasını barındırıyordu. Devletin yargı sistemi, Gramsci'yi parmaklıklar ardına hapsederek, İtalya Komünist Partisi'ni en dişli liderlerinden ve stratejistlerinden birinden mahrum bırakmıştı fakat savcı, onun, zekası felce uğratılmadan bütünüyle bertaraf edilemeyeceğini söylemekteydi. Gramsci, her zaman vazettiği şeyi yaptığı sürece, yani etkili bir siyasi faaliyet için önemli bir hazırlık ve temel oluşturacağına inandığı, zahmetli entelektüel çalışmaya devam ettiği sürece, Faşist rejimin kendisine karşı kesin bir zafer kazanmasına engel olabileceğini biliyordu. Gramsci'nin hapishanede çalışmalarını yönlendirecek bir gündem oluşturmaya yönelik düşüncesi, psikolojik bir boşluğu doldurmaya yönelik haki-

ki bir ihtiyacın yanında, başka bir şeyden daha besleniyordu. O, pahalıya mal olan davasına bağlılığı ile, kendisi için açık olan tek yolda; değiştirmek için savaştığı topluma yönelik anlayışını derinleştirerek, Marx'ın teorileri ve Marksist gelenek üzerine görüşlerini berraklaştırarak, karmaşık ve genellikle görünmez bir yapıya sahip olan iktidar mekanizmalarını analiz ederek, kendi siyasi partisinin karakteri üzerine düşünerek, gelecekteki faaliyetler üzerine olanaklı stratejiler geliştirerek ve buna benzer daha birçok şey yaparak siyasi faaliyetlerine devam etti. Gramsci, çalışmalarının siyasi doğasını ve esin kaynaklarını açık bir biçimde deklare etmekten kaçınmak durumundaydı; amaçlarını ve motivasyonunu hapishane sansürünü alarma geçirmeyecek bir psikolojik tonda ifade etti. Gramsci'nin erken dönem yazılarına aşina olanlar için, bilimsel tasarısının, gardiyanların gözetimi altında yürüteceği siyasi çalışmanın işaretini verdiği açıktır. Çünkü Gramsci'nin hapishane çalışmalarında yoğunlaşmayı seçtiği temaların ve sorunların çoğunun, daha önce yazmış olduğu gazete makalelerinde ele aldığı konularla yakın bir benzerlik taşıması kesinlikle tesadüf değildir. Hapishane defterlerinin adeta tarihöncesini oluşturan söz konusu erken dönem yazıları, şüphe götürmez bir biçimde Gramsci'nin entelektüel aktivitenin kendisinin bir politik praksis biçimi olduğuna yönelik sarsılmaz inancını barındırmaktadır.

İlk makalelerinden, tutuklanmasının hemen öncesinde taslağını çizdiği son denemesine kadar Gramsci, baskı ve zulme karşı sosyalist mücadelenin hayati önemine tutarlı bir biçimde ve defalarca dikkat çekti. 29 Ocak 1916'da *Il Grido del Popolo* dergisinde "Socialismo e cultura" (Sosyalizm ve Kültür) başlığıyla yayımlanan makalede, yirmi beş yaşındaki Gramsci, sosyalist bir sendika önderini, proletaryayı "kültürün ve skolastik hastalığın bulaşmamış olduğu nasırlı eller ve beyinler"[d] sınıfı olarak yüceltmesi nedeniyle sert bir biçimde eleştirir. Gramsci, kültü-

d) Antonio Gramsci, *Cronache torinesi: 1913-1917*, ed. Sergio Caprioglio (Turin: Einaudi, 1980), s. 103 not 1; bundan sonra *CT* olarak alıntılanacaktır. Gramsci'nin hapishaneye girmeden önce yazdığı diğer metinler, benim metnimde şu şekilde sunulacaktır: *La Città futura: 1917-1918*, ed. S. Caprioglio (Turin: Einaudi, 1982), *CF* olarak alıntılanacaktır ve *La costruzione del Partito comunista*: 1923-1926 (Turin: Einaudi, 1971), *CP* olarak alıntılanacaktır. Gramsci'nin "Alcuni temi della questione meridionale" (Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri) başlıklı çalışması CP, s., 137-58 içerisinde toplanmıştır. İngilizce çevirisi için bkz: Antonio Gramsci, *Selections from Political Writings: 1921-1926*, ed. Quintin Hoare (New York: International Publishers, 1978), s., 441-462.

rün olmadığı durumda, sömürülen sınıfların tarihteki rollerine ya da haklarına ve ödevlerine yönelik bir kavrayışa ulaşmayı ummalarının olanaksız olduğunu söyleyerek yanıt verir. Özgürlük ve toplumsal değişim dürtülerinin, "zekice bir derin düşünme" sürecinden kaynaklandığını ve bu nedenle "her devrimin yoğun bir eleştiri, kültürel nüfuz ve fikir yayılması çalışması tarafından öncelendiğini ..." açıklayarak devam eder (*CT*, 101). Ertesi yılın sonunda, Gramsci Torino'da bir proleter kültür derneği kurmak için Sosyalist Parti'yi ısrarla zorluyordu. Bu, Gramsci'nin yoldaşlarını sıklıkla kullandığı kendi deyişiyle, bir "kültür örgütü" içerisinde toplamak ve işçilerin siyasi eğitimini teşvik etmek için ortaya koyduğu çok sayıda inisiyatiften birisiydi. Bu fikre karşı muhalif sesler yükseldi ve düşünce hayata geçmedi fakat devam eden polemik Gramsci'ye sosyalizmin (aslında bütün olarak siyasetin) kültür ile ilişkisi üzerine görüşlerini daha ileri düzeyde açımlama olanağı sağladı. Gramsci'nin planına karşı en tipik itirazlardan birisi, "L'umilissimo" (En Mütevazı) takma adıyla yazılar yazan bir sendika memuru tarafından, sosyalistlerin ve işçilerin kültürlü olmak gibi bir yükümlülük altında olmadıkları; eğer eğilimleri varsa kültürlü olabilecekleri fakat bunu, herkesin elde edebileceği benzer eğilimlerden faydalanarak, kendi başlarına yapmalarına izin verilmesi gerektiği öne sürülerek dile getirildi. Gramsci 24 Aralık 1917 tarihli *Avanti!* gazetesinin Torino baskısına yazdığı "Filantropia, buona volontà e organizzazione" (İnsanseverlik, İyi Niyet ve Örgütlenme) başlıklı makale ile yanıt verdi. Gramsci, kültürün bir sosyalistin elde etmeyi ya da görmezden gelmeyi seçebileceği bir şey olmadığını, bunun iktisadi ve endüstriyel mücadeleye basit bir ilave olmadığını söyledi. Gramsci, karşı tarafın, yanlış bir kültür kavramına sahip olduğunu, yanlış bir biçimde, kültürün "her şey hakkında biraz bilgi sahibi olmak" anlamına geldiğini düşündüğünü ileri sürdü; "Ben ise Sokratik bir kültür kavramına sahibim: Bana göre kültür; düşünülen şey her ne ise onun üzerine iyi düşünmek ve dolayısıyla yapılan şey her ne ise onu iyi yapmaktır." Dahası, "kültür, sosyalizmin fundamental bir kavramıdır çünkü bu, belli belirsiz bir kavram olan düşünce özgürlüğü kavramına bütünlüğünü verir ve bu kavramı somutlaştırır." Tüm diğer pratik faaliyetlerini örgütlemeye harcadıkları kadar enerjiyi kültürel örgütlemeye de harcamak sosyalistlerin üzerine düşen bir görevdir. Gramsci'ye göre, örgütlenme unsuru sosyalist yaklaşıma kültüre yönelik burjuvazinin yaklaşımından farklılaştıran ayırt

edici karakterini kazandırır:

> Burjuva, yardımsever bir biçimde, proletarya için halk üniversiteleri fikrini öne sürmüştü. Bizler yardımseverliği dayanışma ve örgütlenme ile karşılaştırıyoruz. Bizler iyi niyetin çorak ve verimsiz kalmaması için gereken araçları sağlıyoruz. Derslere değil, herkesin katılıp katkı yaptığı ve eşzamanlı olarak hem öğretmen hem de öğrenci olduğu tartışma çalışmalarına ve problem incelemelerine önem verilmelidir (*CF*, 519).

Gramsci, -aynı adlı dergi ile aynı isimle 1 Mayıs 1919'da kurulan- "Ordine Nuovo" (Yeni Düzen) grubunun en belirgin karakteristiklerinden birisi olan kültür ve eğitim üzerine vurgu konusunda önemli ölçüde sorumluluk sahibiydi. *L'Ordine Nuovo* "haftalık sosyalist kültür dergisi" olarak bir tarz benimsedi, baş sayfasında da şu slogan yer alıyordu: "Kendinizi eğitin, çünkü tüm zekanıza ihtiyacımız olacak. Canlanın, çünkü tüm coşkunuza ihtiyacımız olacak. Örgütlenin, çünkü tüm gücünüze ihtiyacımız olacak." Martin Clark'ın Gramsci'nin hapishane öncesi siyasi geçmişini konu alan çalışmasında belirttiği gibi; "café aydınları, akademik düşünceye sahip, gazetecilikte iyi olan fakat gazetecilik endüstrisine ya da yönetimine ilişkin hiçbir deneyimi olmayan genç adamlar tarafından çıkarılan amatör bir dergi olarak *L'Ordine Nuovo* saldırıya uğrayabilirdi; ki uğradı da."[e] Ne var ki bu saldırılar Gramsci'nin gözünü korkutmadı. Fabrika konseyi hareketine aktif katılımı sayesinde, işçiler ile yakın ilişkiler kurdu ve endüstrideki emek alanında değerli deneyimler kazandı. Önderliğe seçilmeden önce, İtalya Komünist Partisi'nin çeşitli kademelerinde yıllar içerisinde yönetsel yetenekleri bilendi. Gramsci, her zaman farklı ortamlarda (gazete yazıları, Parti mitingleri, konuşmalar, raporlar vs.) ve çeşitli biçimlerde eğitimi, kültürel hazırlığı, eleştirel analizi ve teorik çalışmayı yalnızca yoldaşları arasında değil, tüm işçiler ve dava sempatizanları arasında da yaygınlaştırmaya devam etti.

Vahşi Faşist baskının İtalya Komünist Partisi'ni (PCd'I) bütünüyle bir yeraltı örgütü olmaya zorladığı 1925'e gelindiğinde, o sırada Parti'nin genel sekreteri olan Gramsci, mektup üzerinden dersler yoluyla Mark-

---

e) Martin Clark, *Gramsci and the Revolution that Failed*, (New Haven: Yale University Press, 1977), s. 54.

sist teori çalışmalarını yaygınlaştırmak amacıyla bir "Parti Okulu" kurdu. 1 Nisan 1925'te *L'Ordine Nuovo*'da yayımlanan bir makalesinde, bir Komünist Parti üyesinden beklenen çalışma türü ile birlikte, "Parti Okulu"nun amaçlarını açıkladı. Her zaman olduğu gibi, eğitim konusundaki kendi görüşlerini burjuva eğitim kavramından ayırt etmek için büyük çaba sarf etti. "Hümanist, burjuva" eğitim sisteminin aşıladığı "nesnel çalışma" ve "tarafsız kültür" gibi kavramların militan işçiler arasında bir yeri olmaması gerekliydi; işçiler, teorik bilinçlerini geliştirmek ve bu suretle düşmana etkin bir biçimde karşı çıkabilmeyi sağlayacak olan zorunlu silahı elde edebilmek için çalışmalarını ciddiye almak durumundaydı. Komünist hareket mücadeleye bağlı olduğundan, "bizim rütbemizde, tek tek Parti üyelerinin ve bir bütün olarak örgütün savaşma kabiliyetini geliştirmek ve keskinleştirmek, düşmanımızın pozisyonlarını ve kendi pozisyonlarımızı -gündelik faaliyetlerimizi bu pozisyonlara adapte edebilmemiz için- daha iyi anlamak için çalışırız. Çalışma ve kültür, bize göre, acil ve esas hedeflerimizin ve içerisinde bu hedefleri hareketin kendisine tercüme edebileceğimiz tarzın teorik bilgisinden başka bir şey değildir" (*CP*, 49-50). "Parti Okulu", her biri Gramsci tarafından yazılmış uzun giriş makaleleri içeren iki çalışma materyali kümesinin postalanmasına yetecek kadar yaşadı. Bu girişim, emniyet güçlerinin dikkatini çekmeden ve onlara muhalifleri izlemenin ve yakalamanın kolay bir yöntemini sağlamadan materyallerin dağıtımının lojistik bakımdan olanaksızlığı dolayısıyla çökmek durumunda kaldı.

Polis baskısı ve devlet destekli terörizm Mussolini'ye karşı olan tüm siyasi partilere büyük zararlar verip, kadrolarını dağıtıyor ve aralarında bir yenilmişlik duygusunu besliyorken, Gramsci'nin yazıları iki ana konuya gitgide daha fazla odaklanıyordu: İtalya'da bir siyasi güç olarak faşizmin yükselişine katkıda bulunan ve bir diktatörlük olarak kökleşmesine olanak tanıyan toplumsal, siyasi, iktisadi ve kültürel koşullar ve akıllı ve kapsamlı eleştirel faşizm analizleri üreterek, işçilerin siyasal bilincini geliştirerek, sömürüye maruz kalan başka gruplarla (özellikle köylü sınıfı ile) ittifakları perçinleyerek ve teorik pozisyonların, stratejilerin ve hedeflerin tutarlı bir biçimde eklemlenmesi yoluyla Parti birliğini güçlendirerek, İtalya Komünist Partisi'nin (PCd'I) kendini efektif bir muhalefet hareketi olarak örgütlemesine yönelik artan ihtiyaç. Gramsci bu konular üzerinde çalışırken, tekrar tekrar toplumda aydın-

ların rolü sorununa döndü; bu, birincisi, faşizmin karakteri, faşizmi yükselişine götüren uzun tarihsel süreç ve iktidarda kalmasını olanaklı kılan karmaşık faktörler tam olarak anlaşılmak isteniyorsa; ikincisi, önderlik nitelikleri, örgütsel yapıların türleri, siyasi farkındalık düzeyi, militan faaliyet biçimleri, kültürel müdahale tarzları ve faşizme karşı başarılı savaşın ve gerçekçi bir iktidara gelme amacını ortaya koymanın öncesinde, İtalya Komünist Partisi'nin (PCd'I) ihtiyaç duyduğu kitle tabanı konularında tutarlı bir kavrayışa sahip olmak amaçlanıyorsa, Gramsci'nin yakından incelenmesi gerektiği konusunda emin olduğu bir sorundu.

Gramsci'nin İtalya'nın sosyopolitik sahnesine yönelik analizinde, Parti stratejisine yönelik tartışmasında ve sosyalizmin şimdiki ve gelecekteki görevlerini anlatımında aydınlar sorununun merkeziliği, hiçbir yerde, tutuklanmasından hemen önce taslağını oluşturduğu "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı, tamamlanmamış makalesinde olduğundan daha açık değildir. Bu, eşzamanlı olarak, devasa büyüklükteki sorunları açıınlayan ve birbirine bağlayan ve aynı zamanda, Gramsci'nin, bir toplumsal düzen oluşturmak için siyasal ve iktisadi gücü, önemli ölçüde rıza üreticilerinin, yani aydınların meşruiyet kazandırdığı kültürel otoriteye bağlayan karmaşık ilişkiler ağı üzerine görüşleri konusunda yol gösterici olan, dev bir etki alanına sahip bir makaledir. "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" adlı makale, Gramsci'nin düşüncesinin, sonraları hapishane yazılarında geliştirdiği ve kendisini en iyi tanıtan, özellikle aydınların toplumdaki rolü teorisi ve (terim makale içerisinde yalnızca bir kez anılmış olsa da) hegemonya kavramı gibi, en can alıcı unsurlarını embriyonik bir halde barındırır. Gramsci tamamlanmamış olan son makalesinde ulaşmış olduğu kavrayışın öneminin son derece farkındaydı; öyle ki, kendi "*für ewig*" projesini Tatiana Schucht'a, bu makalede ortaya koyduğu taslağın bir uzantısı ve değerlendirmesi olarak anlatmıştı. "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" adlı metin, kendi başına sosyopolitik teoriye son derece değerli bir katkı olmasının yanında, hapishane defterleri için bir giriş işlevi de görmektedir. Yine de, "Güney Sorunu" makalesinde değinilen fikirlerin ağırlık kazanması ve büyük bir atılım olarak değerlendirilmesi için oldukça geniş çaplı bir detaylı çalışma ve sabırlı düşünme sürecinin yürütülmesi gerekliydi. Gramsci bunu biliyordu ve bu nedenle de çalışmaya geri dönmek konusunda oldukça kaygılıydı.

Hapishane Defterlerinin Kompozisyonu ve Organizasyonu

Gramsci, Roma'dan oldukça yavaş ve son derece yorucu bir yolculuğun ardından, fiziksel olarak bitkin bir halde Turi di Bari'ye gelişinin ilk günlerinde, kendi hücresine sahip olmak ve hücresinde yazı yazabilmek için kimden ne tür izinler alması gerektiğini araştırmaya koyuldu. Yeni hapishanesinde henüz birinci ayını doldurmamışken, 13 Ağustos 1928 tarihli mektupta, kardeşi Carlo'dan şunları istedi: "Ailem (sen ve annen) adına ilgili bakanlığa, kendi hücreme yerleştirilebilmem için adımların atılmasını talep eden bir dilekçe yaz... Bir aydın olarak geçmişteki çalışmalarımın, bana son derece kötü davranan hasta insanlarla dolu bir odada araştırma ve okuma yapmayı zorlaştırdığını dilekçene ekle ve kendi hücreme alındığım takdirde yalnız olacağımdan, kendimi edebiyata ve dil çalışmalarına verebilmem için kağıt ve mürekkebe erişimim olmasını iste" (*LC*, 221-22). Çok geçmeden, tek başına kalacağı bir hücreye nakledildi. Mektuplarında, hücresinde yazı yazabilme iznini alma işi ile ilgilenmesi için Carlo'ya ısrarcı olmaya devam etti. Bu arada, o da, dağılmış kitaplarını bir araya getirmek ve abone olduğu gazetelerin Turi'deki yeni adresine yönlendirilmesi için düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Nihayet, 14 Ocak 1929'da Tatiana Schucht'a şu bilgiyi verdi: "Yakında, hücremde yazı yazabilmek için gerekli araçlara da sahip olabileceğim ve böylece bir mahkum olarak en büyük özlemim son bulmuş olacak" (*LC*, 248). Bir sonraki mektubunda, baldızının kendisine kitap göndermeyi bırakmasını söyledi, çünkü "artık yazı yazabilecek durumdayım, bir çalışma planı yapacağım ve ihtiyaç duyduğum kitapları senden kendim isteyeceğim. Şu anda herhangi bir kitaba ihtiyacım yok" (*LC*, 251). Gramsci, hapishaneye girdiği ilk zamanlarda bir mektubunda belirttiği dileğini yerine getirmek üzereydi: yalnızca okumak yerine, çalışmaya ve araştırmaya başlamak.

Gramsci, sıradan bir çalışma defterinin ilk iki sayfasına, çalışma planına benzer bir şeyin ana hatlarını çizmişti. İlk sayfanın başına "Birinci Defter" yazıp, altını çizmiş ve hemen altına "8 Şubat 1929" tarihini atmıştı. Çalışma planı "Ana Konular" başlığı altında listelenip, numaralandırılmış on altı unsurdan oluşuyordu (bunlardan sonuncusu muhtemelen sonradan eklenmişti). Bu plan, Gramsci'nin 19 Mart 1927 tarihli mektubunda "*für ewig*" ana hatlarını çizdiği dört konudan üçünü, yani aydınların tarihi, karşılaştırmalı dilbilim ve halk kültürünü bir araya getirmekteydi; planda Pirandello'nun dramalarına ise gönderme yapıl-

mamıştı. Yine de, Gramsci'nin bu başlangıç defter girdisinde ortaya koyduğu şey, çevrelerinde çeşitli ilgi alanlarının kümelendiği ve okumalarına bir ölçüde yön veren temalar ve motifler dizisi olarak, tam anlamıyla bir çalışma planına karşılık gelmiyordu. Açılış sayfalarında listelenmiş olan tüm konular, bazıları daha derinlikli bir biçimde olmak üzere, defterlerde incelenmiştir; buradaki tek istisna "8) Hapishane Yaşamı Deneyimleri" adlı başlıktır (Gramsci'nin hapishane defterleri, mektuplara karşıt olarak, otobiyografik materyal olarak göz önüne alınabilecek şeylerden neredeyse bütünüyle yoksundur). Bununla birlikte, bu liste, Gramsci'nin atılmak üzere olduğu çalışma türü bakımından asgari düzeyde bir gösterge niteliğine sahipti. Örneğin, Benedetto Croce'nin felsefesi, Lorianizm, Bukharin'in pozitivist sosyolojisinin eleştirisi, Marksist felsefe, Machiavelli'nin siyaseti gibi, -"Birinci Defter" de dahil olmak üzere- defterlerin en önemli sayfalarını işgal eden çok sayıda konu bu liste içerisinde yer almamaktadır. Bu liste, ardından gelen defter girdilerinin parçalı karakteri ve kopuk düzeni için ya da tersine, defterlerin düzeni içerisinde, numaralandırdığı çok çeşitli konuların ve zaman içerisinde eklemlenmiş başka konuların arasına yerleşmiş karmaşık ilişkiler ağı için de okuyucuyu tam olarak hazırlamamaktadır. Bu başlangıç listesinin belirginleştirdiği şey, daha ziyade, Gramsci'nin kültür kavramının kuşattığı alanın genişliği ile birlikte, tarih ve kültüre yönelik özel ilgisidir. Bu bakımdan, birinci defterin açılış sayfaları, Gramsci'nin hapishane yazılarının en çarpıcı özelliklerine işaret eder. Bu sayfalar, ayrıca, aydınlar (Defter 12), halk edebiyatı (Defter 21), Katolik Hareket (Defter 20), folklor (Defter 27), Amerikanizm ve Fordizm (Defter 22), gazetecilik (Defter 24) ve gramer (Defter 29) gibi, Gramsci'nin başlangıçta özel bir önem atfettiği ve daha sonra da bütün olarak defterler ayırdığı belirli konulara dikkat çekerler.

Gramsci'nin kültürel ilgi alanları ve siyaseti arasındaki bağlantıların "Ana Konular" başlıklı açılış listesinde doğrudan doğruya açık olmaması, gerçekten de, listede alenen siyasi olan hiçbir konunun bulunmaması tuhaf görünebilir ("doğrudan doğruya" diyorum, çünkü düşünüldüğü zaman, halk kültürüne ithaf edilmiş olan unsurlar Gramsci'nin siyasi oryantasyonunu yansıtmaktadır). Aslında bu, okuyucunun kafasını karıştırmaktan çok, onlara Gramsci'nin hangi koşullar altında yazdığını hatırlatması gereken bir tuhaflıktır. Gardiyanlar, yaptığı ve yazdığı her şeyi müteyakkız bir vaziyette izlemeye devam ediyorlardı. Hapisha-

ne mührü ve Turi'de geçen yıllar boyunca doldurduğu defterlerdeki hapishane müdürü imzası, yazmaya hazırlandığı her seferde Gramsci'nin gözüne çarpıyordu. Bu, önemli gördüğü konular üzerine çalışmasını ve yazmasını dizginlemese de, dikkatli davranması gerektiğini hatırlatıyordu. Dolayısıyla, örneğin, Lenin'e Ilyich, Troçki'ye de Bronstein olarak gönderme yapıyordu; başka örneklerde ise yaratıcı laf kalabalıkları ve benzer retorik kılık değiştirme stratejileri ile gerçek niyetini perdelemekteydi.

"Ana Konular" başlıklı listenin girişini yaparak ilk defterini başlattığı günün ertesinde Gramsci, Tatiana Schucht'a şunları yazdı: "Artık hücremde yazı yazabiliyor olduğumdan, işime yarayacak kitapları not ediyorum ve arada sırada listeyi kitabevine gönderiyorum. Artık defter tutabiliyorum, bir plan ekseninde okumalar yapmak ve kitapları "bir çırpıda tüketmek" yerine, belirli konularda daha derinlemesine araştırmalar yapmak istiyorum. ... Farkında mısın? Gerçekten hücremde yazı yazıyorum. Düşüncelerimi bir düzene sokarken, pratiğe geri dönmek için şimdilik yalnızca çeviriler yapıyorum" (*LC*, 253). Gramsci birkaç ay boyunca yalnızca Rusça ve Almanca metinlerden çeviriler yaptı ve bu çeviriler için ayrı defterler kullandı; eşi Julia'ya bunun kendisini sakinleştirdiğini ve iyi hissettirdiğini söyledi. Bu arada, "Birinci Defter" içerisindeki "Ana Konular" listesini takip eden sayfalar boş kalmıştı. Gramsci'nin yazmaya başlamak için acelesi yoktu; o, düşüncelerini yoğunlaştıracağı bir planı ya da programı halen zihninde formüle etmekteydi. 25 Mart 1929'da Tatiana'ya şunları yazdı: "Öncelikli olarak üzerine yoğunlaşmak ve notlar almak istediğim konular şunlar: 1) aydın gruplarının oluşumuna ve gelişimine yönelik özel bir dikkat ile birlikte, on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi; 2) tarih ve tarih yazımı teorisi; 3) Amerikanizm ve Fordizm." (*LC*, 264). "Ana Konular" başlığını oluşturan on altı unsur artık burada üçe indirilmişti fakat Gramsci henüz notlarını yazmaya başlamamıştı. 1929 Haziranı'nda yazmaya başladıktan sonra, Gramsci'nin entelektüel ufkunun, önceden belirlenmiş, coşkulu planları tarafından dahi sınırlanamayacak kadar geniş olduğu ortaya çıktı.

Gramsci, 1930 Mayısı'na kadar, çok çeşitli konular üzerine, farklı uzunluklarda yüz elli sekiz not ile "Birinci Defter"in tüm sayfalarını doldurmuştu. Bu notların büyük bir çoğunluğu, sonraki defterlerde daha yüksek bir tonda yankılanan konular ile ilgilidir. Aslında "Birinci Defter" içerisindeki notların üçte ikisinin Gramsci tarafından üzeri çi-

zilmiş olup, Gramsci bu notları daha sonraki defterlerde (genellikle yeniden düzenlenmiş bir biçimde) bir araya getirmiştir. Bu defterdeki birkaç notun kaynağı, Gramsci'nin erken dönem yazılarında ele aldığı fikirler ve görüşlerdir. Achille Loria üzerine notlar buna bir örnektir. Benzer biçimde, bu defterde "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" makalesinden bazı pasajları akla getiren notlarla karşılaşılır. Bu türden notlar, hapishane defterleri ile Gramsci'nin önceki çalışmaları arasında bağlantı kurmakla birlikte, geriye bakmaktan çok, İtalyan kültürü, tarihi, sosyopolitik yapısı ve tüm bu alanlarda aydınların oynadığı role ilişkin geçmişte elde edilen bilgileri ve kavrayışları, yeni, daha uzun erimli ve daha geniş bir araştırma adına zemin hazırlamak için bir araya toplarlar. Parçalı ve heterojen yapısına karşın, "Birinci Defter", fikirlerle dolu bir müdrikeye işaret eder. Bu defter içerisinde, ayrıca, hegemonya ve pasif devrim gibi, Gramsci'nin en önemli ve en iyi bilinen bazı kavramlarının formülasyonuna götüren sürecin ilk aşamaları da gözlemlenir. Gramsci, "Birinci Defter" tamamlanana kadar bütünüyle araştırmalarına dalmıştı; çalışması çarpıcı bir hızda ilerliyordu.

İlk defterin sayfaları biter bitmez -ya da bunun hemen öncesinde- Gramsci, aşağı yukarı eşzamanlı olarak, üç yeni defter üzerinde çalışmaya başladı. Bu noktadan itibaren Gramsci aynı anda birkaç defter üzerinde çalıştı, genellikle yeri daralmaya başlamadan ve halihazırda kullandıklarına giriş yapıyorken yeni defterlere başladı. Bazı defterler çok kısa bir süre içerisinde tamamen dolarken, notlar içeren bazıları iki yıl ya da daha uzun bir süreç içerisinde yazıldı. Gramsci yüz elli sekiz sayfalık Defter 3'ü altı aydan kısa bir süre içerisinde doldurdu. Ekim 1930'da bu defteri tamamladığında, halen Defter 2 ve Defter 4'ü yazmaktaydı, bir yıldan fazla bir süre boyunca da buna devam etti. Aynı ay içerisinde Defter 5'e de başladı. Defter 6 ve Defter 7 (bunların önemli bir bölümü Gramsci'nin Karl Marx'ın seçme eserlerini Almanca'dan İtalyanca'ya tercümesine ayrılmıştı), takip eden iki ay içerisinde hazırdı, bu sırada Defter 2, 4 ve 5 halen yazılıyordu. Yalnızca Gramsci fiziksel tükenmişlik nedeniyle projesini bütünüyle terk ettiği zaman kesintiye uğrayan, birden fazla sayıda defterin bu eş zamanlı derlenme süreci, yalnızca tek tek notların değil, defterlerin kendilerinin de kronolojik sırasını saptamayı aşırı ölçüde zorlaştırmaktadır. Notları zamansal oluşturulma sıralarına göre düzenlemek ve yeniden üretmek pratik olarak olanaksızdır. Diğer yandan aynı zamanda, notlar ve defterler arasın-

daki zamansal ilişki kolayca görmezden gelinemez, çünkü Gramsci'nin hapishane yazıları, belirli bir zaman süreci içerisinde açımlanan karmaşık bir düşünme ve çalışma sürecinin ürünü ve kaydıdır. Bu açık uçlu süreç kendi başına önemlidir. Gramsci'nin kavrayışı, saptanabilir bir başlangıcı, ortası ve sonu olan lineer bir argümanın sonucu olmamakla birlikte, yalıtık ya da yalıtılabilir tezahür anlarından ibaret de değildir. Gramsci'nin defterleri oluşturan unsurlara ilişkin dalgalı düzenlemeleri ve yeniden düzenlemeleri, projesinin bütününün önemli bir yönünü oluşturur; bu, Gramsci'nin kavrayışına derinlik kazandıran ve kavramlarını zenginleştiren birincil çalışma tarzlarından birisidir. Hapishane defterlerinin el yazmaları, birçok bakımdan bir labirente benzer. El yazmalarının yayımlanma amacıyla sıraya konulması, onları okuyucu için daha az karmaşık kılsa da, bu, okuyucunun labirentin karmaşıklıklarının üzerinden atlamasına neden olduğu takdirde ciddi bir dezavantaj haline dahi gelebilecek olan, yüzeysel bir kazanımdır.

Gramsci'nin birden fazla sayıda defteri eşzamanlı olarak kullanması, projesinin hızlı evriminin, incelemek için ele aldığı sorunların çok sayıdaki alt bölümlemenin ve çıkarımlarının ve zorlu çalışma koşullarının bir yansımasıdır. Uyguladığı prosedürlerin içerdiği faktörler çok sayıdadır ve çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Gramsci'nin ilgi alanları oldukça geniştir ve çok yönlüdür fakat çalışması ilerledikçe, araştırmasının çok çeşitli yönleri gitgide karşılıklı olarak birbirleriyle ilişkili hale gelmiştir. Bir bütün olarak projesi ve projesine yönelik genel yaklaşım tarzı çok fazla sistematik bir niteliğe sahip olmasa da, okuma, çalışma ve not alma tarzı bir disiplin ve düzen algısı tarafından yönetiliyordu. Gramsci, hücresinde yazı yazabilme iznini almadan önce, aylar boyunca, zamanının büyük bir bölümünü eline geçen dergileri geriye doğru okuyarak harcamıştı. Dergi stoklarını araştırırken, ilginç bulduğu ya da üzerine yorum yapmak istediği veya daha sonra işine yarayacağını düşündüğü bazı makalelerin, kitap tanıtımlarının, duyuruların ve diğer unsurların üzerine ya da dışına notlar alıyordu. O, bu işlemi defterler üzerinde çalışırken de sürdürdü. Dergi okumaları temelinde alınan notlar farklı defterlerde bulunabilirler ve bir yerde bulunup, başka bir yerde bulunmamalarının nedenini belirlemek her zaman olanaksız değildir. Birçok durumda, kaynağı, örneğin *Nuova Antologia*'nın tek bir sayısında bulunan farklı notlar hem Defter 2'de hem de Defter 3'te bulunabilir; bunların hiçbiri, belirli bir konuya özellikle ithaf edilmemiştir.

Başka yayınlardan alınmış notların da farklı defterlerde benzer biçimde çakıştıkları görülmektedir. Gramsci'nin dışarıdan kolayca anlaşılamayacak örgütsel gerekçelerle belirli materyalleri belirli defterlere yerleştirmiş olması olasıdır. Gramsci, belirli bir anda yalnızca doğrudan doğruya erişebildiği defterleri kullanmış olabilir. Turi hapishanesinde Gramsci her zaman tüm defterlerine ulaşma olanağına sahip değildi; defterleri, kitapları ile birlikte bir ardiyede tutuluyordu ve bir defada sınırlı sayıda materyal talep etmesine izin veriliyordu.

Gramsci'nin materyalleri tanzim etme biçimi açık bir mantığa her zaman uymasa da, hiçbir zaman gelişigüzel bir yapıya sahip değildi. Aklındaki genel tasarımın karmaşık olduğu kesindi, bu tasarım sabitlikten yoksundu, sınırları -özellikle başlangıç aşamalarında- sürekli olarak değişmekteydi. Bununla birlikte birinci defteri bitirdiği sırada ya da bitirmesinin hemen ardından, Gramsci belirli konularda notlar içeren belirli defterleri ya da defter bölümlerini bir kenara bırakmayı düşünmeye başladı. Dolayısıyla, Defter 2 için "Muhtelif" başlığını atıp, başlıksız olan (Defter 2'den farklı olarak, "Birinci Defter" ile yakın bir benzerlik gösteren) Defter 3 ile birlikte bu defteri kullanırken, Gramsci, birbiriyle ilgisiz ya da uzak bağlantıları olan çok sayıda not için, Defter 4'ü başlattı; buradaki amaç, defteri ikiye ayırarak, en azından ikinci kısmı belirli bir başlık altında bir araya toplanabilecek notlara tahsis etmekti. Defter 4'teki her notun kesin yazılma sırasını ve söz konusu defterin her iki yarısının da aynı anda yazılmaya başlayıp başlamadığını mutlak bir güvenle belirlemek zordur. Kesin olan şudur ki, Defter 4'te sayfaların çoğunluğu tematik olarak örgütlenmiş, ikinci bölümün tamamı (ve belki de ayrıca ilk on beş ya da yirmi sayfa) özel bir amaca tahsis edilmiş ve Gramsci belirli notları, erişebildiği başka defterlerdeki muhtelif koleksiyona değil, kasten bu defterin sayfalarına yazmayı seçmiştir. 1930 yılının Nisan sonunda ya da Mayıs başında Gramsci, Defter 4'ün orta sayfasının başına, "Felsefe Üzerine Notlar. Materyalizm ve İdealizm"; hemen altına da "İlk Dizi" yazdı. El yazması defterin sonuna kadar, takip eden sayfalar doğrudan ya da dolaylı olarak, Marksist teoriye ilişkin farklı yorumlar ve yaklaşımlar ile ilgilidir. Tek tek notlar birbirleri ile yakından bağlı olmayıp, sistematik bir anlatım ortaya koymasalar da; felsefi, eleştirel ve teorik konuların daha kapsamlı değerlendirmelerinin parçası olacakları sonraki defterlerin bünyelerine dahil edilmişlerdir. Defter 4'ün ilk sayfaları da tek bir konu üzerine bir dizi not

içermektedir. "Cehennemin Onuncu Kantosu" başlığı altında, Gramsci zaman içerisinde, birinci defterlerdeki "Ana Konular" listesinin de tanıklık edebileceği gibi, özel ilgi alanına giren metin yorumlama sorunu üzerine notlar tutmuştu. Gramsci, Dante'nin "Cehennem"inin (Inferno) Onuncu Kantosu üzerine orijinal bir yorum sunabileceği ve bunun Croce estetiğinin önemli bir özelliğine meydan okuyacağı -iyi temellendirilmiş ve sonunda doğru çıkan- yargısından hareketle, gerçek anlamda bağımsız, kendi kendine yeten bir proje ortaya koydu. El yazmasında "Cehennemin Onuncu Kantosu"na ait olan notları, "Felsefe Üzerine Notlar. Materyalizm ve İdealizm. İlk Dizi" başlıklı sayfadan ayıran boşluk, aydınlar, eğitim ve Amerikanizm ve Fordizm üzerine uzun ve önemli, çeşitli notlarla doldurulmuştur.

Felsefe ve Marksist teori "Birinci Defter"in ilk sayfalarında listelenen "Ana Konular" başlığı altında yer almasa da, defterlerin oluşumlarının ilk aşamalarından itibaren bu konular Gramsci'nin özel ilgi alanları olarak kendilerini göstermiştir. Aydınlar, halk kültürü ve on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi gibi, Gramsci'nin yazmaya başlamadan çok önce üzerine çalışma planları yaptığını açıkladığı konular ile ilgili materyallerin ilk defterlerde de bolca bulunduğu kesindir. Bunun yanında, felsefe üzerine notlar birçok bakımdan, diğer konular ile ilgili notlarla bağlantılıdır. Örneğin, felsefe üzerine notlardaki kapsamlı Croce tartışması, aydınlar üzerine ve İtalyan kültürü üzerine tartışmalardan bütünüyle ayrı düşünülemez. Aynı şekilde, "Felsefe Üzerine Notlar" içerisinde de bulunan Bukharin'in sosyolojizmine yönelik teorik eleştiri, defterler içerisinde başka bir yerde sürdürülen pozitivizme yönelik saldırı ile birçok bağlantıya sahiptir. Yine de, Gramsci'nin notları tematik bir biçimde düzenlemeye yönelik -kısmi olsa da- ilk çabalarının, tarihsel materyalizm üzerine fragmanlar halindeki felsefi düşüncelerini yazabileceği sayfa bloklarını bir kenara ayırmak yönünde olması önemlidir. Gramsci'nin bu düşüncelere atfettiği önem, büyük bir bölümünü bir kez daha "Felsefe Üzerine Notlar. Materyalizm ve İdealizm" -sırasıyla, "İkinci Dizi" ve "Üçüncü Dizi"- için ayırdığı Defter 7 ve Defter 8'de daha belirgindir.

Gramsci'nin felsefi düşüncelerini tek bir genel başlık altında toplama kararının gerekçelerinden biri de, çalışmalarının çok kısa bir süre içerisinde çok büyük bir alana yayılması ve araştırmasının kendisini götürdüğü yönlerin çeşitliliğidir. O, aynı zamanda hızla büyüyüp gelişen

projesini kontrol altına almaya çalışırken, eş zamanlı olarak, farklı sokakları keşfetmeye uğraşıyordu. Özellikle aydınlar sorunu üzerine yaptığı araştırma, birçok derdi de beraberinde getirmekteydi: Bir yandan, çalışmasında derinleştikçe bu çalışmanın çok sayıda ve türde alt bölümlerinin ortaya çıktığının ve bunların çalışma planının neredeyse tüm diğer yönleri bakımından can alıcı öneminin farkına varırken; diğer yandan, bulunduğu durumun kendisine sağladığı olanakların kısıtlılığı göz önünde bulundurulduğunda, sorunu gereken kapsamlılıkta ele alıp alamayacağı konusunda şüphelenmeye başlamıştı. Gramsci, aydınlar üzerine çalışmasının neredeyse yapmak istediği tüm diğer şeyler bakımından merkeziliğinden hiçbir zaman şüphe duymazken, çalışmalarını aşağı yukarı sistematik, organize bir tarzda planlamak ile başlamış olduğu şeyi ileriye götürmek konusunda umutsuzluğa kapılmak arasında bir süre salınıp durduğunu mektuplarında açığa vurur. Gramsci 17 Kasım 1930'da Tatiana Schucht'a şunları yazar:

> Üç ya da dört konuda karara vardım; bunlardan birisi, İtalyan aydınların on sekizinci yüzyıla kadar oynamış oldukları kozmopolit rol; bu, birkaç kısma ayrılabilir: Rönesans ve Machiavelli vb. Eğer gerekli materyallerden yararlanabilme şansım olsaydı, inanıyorum ki, çok ilginç ve daha önce eşi benzeri görülmemiş bir kitap ortaya çıkabilirdi. Bir kitap derken, belirli sayıdaki monografi için bir giriş metnini kastediyorum, çünkü sorun kendisini farklı dönemler içerisinde farklı biçimlerde sunmaktadır ve bana göre, Roma İmparatorluğu zamanına kadar geri gidilmelidir (*LC*, 378).

Sekiz ay sonra (3 Ağustos 1931), farklı defterlere dağılmış olan aydınlar üzerine notlar daha da kapsamlı bir hale gelmiş ve bir devlet teorisi gibi, çok çarpıcı yeni düşünce alanlarına kapı açmıştı. Gramsci, umutsuzca, Tatiana Schucht'a şu sözlerle içini döküyordu:

> Artık gerçek bir araştırma ve çalışma programının olmadığını söylememin bir mahzuru yok; doğal olarak böyle olmak zorundaydı. Bir dizi sorun üzerine düşünmeye niyetlenmiştim fakat bu düşüncelerin bir noktada bir dokümantasyon aşamasına, dolayısıyla büyük kütüphaneleri gerekli kılan bir çalışma ve araştırma aşamasına gelip dayanması kaçınılmazdı. Zamanımı bütünüyle boşa harcadığını kastetmiyorum fakat en azından şimdilik, herhangi bir genel yönde ilerleme hevesine artık sahip değilim. Sa-

> na bir örnek vermek isterim. Geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde en çok ilgimi çeken şeylerden birisi, İtalyan aydınlarının tarihi içerisindeki belirli karakteristik özellikleri belirlemekti. Bu ilgi, bir yandan, devlet kavramını irdeleme, öte yandan, İtalyan halkının tarihsel gelişiminin bazı yönlerini anlama arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bu araştırma özsel sınırlarına kadar geri çekildiğinde dahi oldukça çetin ve geniş çaplı bir araştırmadır. Roma İmparatorluğu'na ve ürettiği ilk "kozmopolit" ("emperyal") aydın grubunun ortaya çıktığı döneme kadar geri gitmek gerekir. Daha sonra, emperyal aydın kozmopolitizminin mirasını bir Avrupa kastına dönüştüren Hristiyan-Papalık rahip örgütlenmesini vb. incelemek gerekir. Bana kalırsa, on sekizinci yüzyıl öncesinde, yani Kilise ve Devlet arasındaki ilk yetki mücadelelerinin öncesinde, bir "ulusal" İtalyan aydın grubunun varlığından söz etmenin olanaksızlığı yalnızca bu şekilde açıklanabilir. O zamana kadar İtalyan aydınları kozmopolit bir kimliğe sahipti, (ister Kilise için, ister İmparatorluk için olsun) evrenselci, ulusal-olmayan bir işlevi yerine getiriyorlardı; teknisyenler ve uzmanlar başka ulus-devletlerin örgütlenmesine katkıda bulunurken, İtalyan aydınları kendilerini tüm Avrupa'nın "yönetici personeli" olarak takdim ettiler, ulusal bir kategori ya da ulusal sınıfların bir uzman grubu olarak bir araya toplanmadılar. -Görebileceğin gibi, bu konu, çok sayıda makalelerden oluşan bir diziye götürebilir fakat bu, bütünlüklü bir akademik çalışmayı gerekli kılacaktır.- Aynı şey diğer çalışmalarım için de geçerlidir. Üniversite yıllarımda kazanmış olduğum titiz filoloji disiplini bana, belki de aşırı ölçüde, bir metodolojik bilinç aşıladı (*LC*, 459-60).

Bu iki mektup, Gramsci'nin çalışmalarını sürdürdükçe karşı karşıya kaldığı güçlükleri gözler önüne sermenin yanında, Gramsci'nin çalışmasının en önemli yönlerinin bazılarına ışık tutmaya ve defterlerin biçimlenmesine yardımcı olan faktörleri anlamaya büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. İlk olarak, bu mektuplar Gramsci'nin aydınlar sorununa ve bu sorunun geniş tarihsel kapsamına yönelik genel yaklaşımına kısa ve öz bir açıklama getirmektedir. İkinci olarak, mektuplar, özet halinde de olsa, ilk yedi defterde birbirinden kopukmuş gibi görünen çok sayıda notun aslında aydınlar üzerine çalışma projesi ile ne kadar yakından ilgili olduğunun görülmesine olanak tanımaktadır; Machiavelli, Rönesans ve hümanizm, Kilise-Devlet ilişkileri, aydınlanmanın etkisi ve milliyetçiliğin yükselişi gibi konular üzerine yazılmış çok sayıda not aynı devasa mozaiğin birer parçasıdır. Üçüncüsü, bu mektuplar,

Gramsci'nin devlet kavramı ve aydınların toplumdaki işlevi arasında algıladığı bağlantıyı belirginleştirir; Gramsci'nin siyasi toplum ve sivil toplum arasındaki rabıta üzerine yenilikçi analizlerinin çoğunun kaynağı bu bağlantıdadır. Dahası, mektuplar Gramsci'nin aydın tanımının, çeşitli aydın kategorilerinin ve aydınların niteliklerinin açıklaşmasına yardımcı olur. Her şeyden önemlisi, bu mektuplar, çok yönlülüğü içerisinde aydınlar sorununun Gramsci'nin siyasi-bilimsel projesinin şemasında işgal ettiği ayrıcalıklı, hatta merkezi olan pozisyonu belirgin hale getirir. Son olarak, bu iki mektup, Gramsci'nin nasıl bir devasa görev ile karşı karşıya kalmış olduğunu ve neden bazen bu görevi yerine getirmek konusunda umutsuzluğa kapıldığını da gösterir.

Yukarıda alıntılanan ikinci mektupta Gramsci, projesinden "en azından şimdilik" vazgeçmesine neden olan iki faktöre işaret etmektedir. Büyük kütüphanelerde ve arşivlerde bulunan türden materyallere erişmeden önce ve bu erişim söz konusu olmaksızın çalışmasında yol alamamıştır ve filolojik kurallılığa her durumdaki bağlılığı, görüşlerini belgelenebilir kanıtlarla temellendirmeden çalışmasında ilerlemesine izin vermemektedir. Bununla birlikte işin içinde üçüncü bir faktör de söz konusuydu: Gramsci aşırı derecede bir psikolojik stres ve fiziksel çöküntü sürecinin de içinden geçmekteydi. 3 Ağustos 1931 tarihli mektubu yazmasının bir gece ardından bir iç kanama geçirdi. Doğal olarak, çalışma temposu da bir ölçüde yavaşlamış oldu; öte yandan özellikle 1931 yılının sonunda Gramsci'nin yedi defter tamamlamış ve hâlihazırda Defter 8'e başlamış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, "yavaşlamak" terimi göreli olarak anlaşılmalıdır. Bütün çalışmalarının tam anlamıyla merkezini oluşturan aydınlar üzerine yaptığı çalışmayı bırakma düşüncesi, aslında, kötü sağlığının anlık bir etkisinden daha fazla bir şeydi. Bu, Gramsci'nin, kendisine heyecan verici tarihsel ve teorik perspektifler açmayı vaat eden çalışmasını ciddi bir biçimde sürdürmesini engelleyen koşullara karşı derinden bir öfke duymadığı anlamına gelmez; daha ziyade, dayanıklılığı ve direnci, sefil tutsaklık koşulları karşısında galebe çalmıştı. O, hapse atıldığı ilk zamanlardan itibaren, karşısına çıkan güçlüklerle hep aynı şekilde mücadele etti: Düşüncelerini toplamak ve tüm sınırlamalara rağmen çalışmasına, "taşı sıkıp, suyunu çıkarmaya" devam etmesine olanak tanıyacak bir strateji tasarlamak için entelektüel araçlarını biledi. Yukarıda alıntılanan iki mektupta yeni stratejisinin temel unsurlarının sinyalleri verilmiştir: İlk mektupta

Gramsci, "belirli sayıda monografi için bir giriş" hazırlama olanağından söz ederken, ikinci mektupta, "tamamlanmış bir makaleler dizisi" oluşturma fırsatını dile getirir. Aklındaki makale türü, Defter 8'in ilk sayfasında şematik olarak ortaya konulmuştur. Aynı sayfada Gramsci, Tatiana Schucht'a çalışmalarını ilerletmesinin önünde bir ayak bağı oluşturduğunu ifade ettiği filolojik ve metodolojik etik ilkelere de gönderme yapar.

Defter 8, hapishane defterlerinin genel konfigürasyonu içerisinde bir dönüm noktası dahi denilebilecek, hayli önemli bir uğrağı temsil eder. Gramsci, aslında bu defteri tematik olarak organize edilmiş iki ayrı not bloğu için kullanmaya niyetlenmiş gibi görünmektedir. Sayfaların son üçte birlik kısmı, daha önce belirtildiği gibi, "Felsefe Üzerine Notlar. Materyalizm ve İdealizm" başlığı altında, üçüncü notlar dizisine ayrılmıştır. Defterin ilk sayfası "İtalyan Aydınlarının Tarihi için Genel Notlar" başlığını da içermektedir. Ne var ki başlık altında, Gramsci'nin her notun başlangıcına iliştirdiği (§) işareti ile karşılaşılmaz. Bundan farklı olarak, başlığın ardından, en azından aydınlar üzerine çalışması göz önünde bulundurulduğunda, yalnızca Gramsci'nin kendi projesine yönelik değerlendirmesinin ve yeniden formülasyonunun şifreli bir kaydı olarak açıklanabilecek bir materyal bütünü gelir. İlk sayfanın ilk yarısı notların doğasına, geçici karakteri üzerine vurguya, sınırlılıklarına ve bazılarının hatalı olabilme olasılığına ilişkin açıklamalardan oluşur. Notlar, der Gramsci, "bağımsız makalelere dönüşebilirler fakat kapsayıcı bir organik çalışmaya değil." Bununla birlikte, aydınlar üzerine karmakarışık bir derleme ya da "tüm 'boşlukları' doldurmayı hedefleyen ansiklopedik bir derleme" hazırlamak gibi bir niyetinin olmadığını da ekler. Burada Gramsci, notların geçici karakteri ve bazı hatalar içerebilme ihtimaline ilişkin defterlerde ikinci kez ayrıntılı bir açıklama yapar. İlk açıklama, Defter 4'teki "Felsefe Üzerine Notlar" başlığının ilk dizisinin ortasında (Madde 16), Bukharin'in *Tarihsel Materyalizm* anlayışına yönelik parantez içi bir yorumda yapılır: "(Bu argümana dikkat edin. Bu notların genellikle geçici olduğunu ve kalemden aktığı gibi yazıldığını unutmayın: Bu notlar ayrıntılı bir biçimde ele alınmalı ve kontrol edilmelidir, çünkü, notlar küçük andıçlar işlevi gördüklerinden hata ima etmeyen isabetsizlikler, anakronizmler, yanlış yaklaşımlar vb. içerdikleri kuşkusuzdur.)" Defter 8'in ilk paragrafını Defter 4'teki önceki açıklamadan ayırt eden şey, ilk olarak, sonradan söylenecek her şeyc

ilişkin önsöz niteliğinde bir uyarı ya da ihtiyati bir şerh olarak konumu, ve, ikinci olarak, ne karmakarışık bir derleme, ne de tamamlanmış ya da birleşik bir çalışma olan belirli bir konunun -buradaki örnekte aydınlar sorunu- ele alınma biçimini tanımlamasıdır. Benzer bir "uyarı", Defter 11'in ilk sayfasında da belirgin bir biçimde göze çarpar; buradaki anlatım, Defter 4'teki parantez içi yorumun harfi harfine aynısıdır ve elbette, Defter 11'in ana gövdesinin, ilk "Felsefe Üzerine Notlar" başlığının üç dizisinde taslağı çizilmiş olan materyallerin önemli bir kısmının düzenlenmesini ve entegrasyonunu kapsaması tesadüf değildir (Söz konusu üç dizide taslakları oluşturulmuş olan, geri kalan notların çoğu Defter 10 içerisinde toplanmıştır.). Bu notlar Defter 11'de genel bir başlık altında ortaya çıkar: "Felsefe ve Kültür Çalışmalarına Bir Giriş ve Başlangıç için Notlar." Bununla birlikte, Defter 11'in ilk sayfasındaki ihtiyati şerh, tanzimi dolayısıyla, Defter 8'deki ilk paragraf ile benzerlik gösterir ve her ikisinin de hem etkisi hem de motivasyonu, daha ziyade bir yan açıklama olan Defter 4'teki gözlemin etkisi ve motivasyonundan farklıdır. Bunun yanında, defterler içerisinde, Gramsci'nin yazılarının teyit, gözlem ve yeniden inceleme gerektirdiğini açıkça söylediği çok sayıda örnek vardır fakat bu örnekler farklı işlevlere sahiptir.

Defter 8 ve 11'in girişindeki notların geçici karakterine ve tamamlanmamışlığına yönelik vurgulu ifadeler, Gramsci'nin kendisinin son derece belirgin bir endişesine gönderme yaptığını güçlü bir biçimde ortaya koyar. Bu endişe, defterlerin en azından bazılarını tematik hatlar içerisinde organize etme kararından kaynaklanmaktaydı. Gramsci, notlarını bir düzene koymak, fikirlerinin çoğalmasını ve birkaç deftere dağılmış olan materyalleri kontrol altına almak istiyordu. Yine de aynı zamanda, içeriklerine bir düzen ya da tutarlılık görünümü kazandırarak tematik olarak organize edilen defterin tamamlanmış ya da yarı tamamlanmış çalışmalar için yanlış olabileceği konusunda düşünceliydi. Gramsci'nin bu kaygısının, not alma, genel biçimi yeniden değerlendirme, güncel durum prosedürlerini ve araştırmasının gelecekte alacağı yönü yeniden gözden geçirdiği ve belirli materyalleri bazı defterler içerisinde, özel tematik bir tasarım ile organize etmeye başlamak üzere olduğu sırada açık bir biçimde kendini göstermesi kesinlikle bir tesadüf değildi. Gramsci'nin filolojik ilkeleri, kuşkusuz, bu kaygının temel kaynağı olsa da; Marx üzerine çalışmasında, yayımlanması hiçbir zaman düşünülmemiş metinleri yanlış yorumlama tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı;

bu da, kendi çalışmaları konusunda Gramsci'nin tedbirliliğinin bir diğer nedenidir (Öte yandan, defterleri hazırlama deneyimi de, Marx'ın yayımlanmamış ya da toplu metinleri sorunsalı konusunda Gramsci'ye kesin bir farkındalık kazandırmış olabilir). "Felsefe Üzerine Notlar" başlığının ilk dizisindeki ilk not, aslında, Marx'ın yaşamı sırasında yayımlamış olduğu çalışmalar ile elyazmalarından ve ölümünden sonra yayımlanan eserlerinden bir araya getirilen çalışmaları birbirinden ayırt etmenin önemi üzerinedir. Defter 16'da (Madde 2), "Yöntem Sorunları" başlıklı bir girdi halinde, bir biçimde düzenlenmiş haliyle yeniden görülen bu notta, Gramsci, yayımlanmamış materyaller ile uğraşırken uygulanması gereken titiz prosedürler üzerine yorum yapar:

> Dahası, aynı yazarın eserleri içerisinde tamamlanmış olanlar ile tamamlanmamış oldukları için yayımlanmamış olanlar birbirinden ayırt edilmelidir. İkinci durumdakilerin içeriği büyük bir özen ve dikkat ile ele alınmalıdır: Bunlar, en azından bu verili biçimlerinde, tanımlayıcı olarak değil, halen çalışma sürecinde olan, halen geçici durumda bulunan materyaller olarak görülmelidirler (4, Madde 1).

Defter 8'in ilk sayfasında, notların geçici karakteri üzerine giriş niteliğindeki ifadelerin hemen ardından, aydınlar üzerine notlardan ortaya çıkmış olabilecek, "Başlıca Makaleler" başlıklı uzun bir liste gelir. Bu liste, Gramsci'nin anladığı ve bu noktaya kadar geliştirdiği aydınlar sorununun çeşitli yönlerini temsil eden, toplamda yirmi adet, geniş bir alana yayılmış konulardan oluşur. Listedeki belirli unsurlar, tam olarak olmasa da, Defter 1'de sıralanan "Ana Konular" listesine karşılık gelir; örneğin, "İtalyan aydınlarının 1870'e kadar gelişim süreci", "Popüler seri romanlar edebiyatı", "Folklor ve ortak akıl", "Peder Bresciani'nin soyu", "Katolik Hareketin tarihi". "Başlıca Makaleler" listesinde bulunan "Reform ve Rönesans", "Machiavelli", "Okul ve ulusal eğitim", "Benedetto Croce'nin Dünya Savaşı'na kadar İtalyan kültüründeki pozisyonu", "Risorgimento ve Eylem Partisi", "Ortaçağ Komünü: Devletin iktisadi-korporatif aşaması", "Lorianizm" gibi konular, ilk yedi deftere yayılmış olan çok sayıda notun başlıklarına ya da en azından ana temalarına karşılık gelir. Gramsci bu listeyi hazırlayarak, çok sayıdaki notlarının hangilerinin özellikle genel olarak aydınlar konusuna ayrılmış bir deftere (defterlere) ait olacağını ya da bu defter (defterler) içerisinde bir

araya toplanabileceğini etkili bir biçimde karara bağlamış oluyordu. "Başlıca Makaleler" listesi, Gramsci tarafından halihazırda oluşturulmuş notlarda ele alınan konuların tamamını kapsamasa da, Gramsci'nin aydınlar sorununa yönelik araştırmasının ne kadar geniş çaplı olmuş olduğunu ve dolayısıyla, kendi çalışmasını adeta stoklamanın ve bu çalışmada ilerlemenin bir biçimini bulmuş olmanın Gramsci için ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

"Başlıca Makaleler" listesinin sonunda, defter el yazmasının ikinci sayfasının hemen başında Gramsci şöyle yazar: "Ek: Amerikanizm ve Fordizm." Gramsci, aydınlar üzerine çalışmasının bir kısmı ile -doğrudan doğruya olmasa da- ilgili olan başka konuları da eklemeyi düşünmüş olmalıdır. Defter 8'in el yazmasının üçüncü sayfasında, büyük olasılıkla "Başlıca Makaleler" listesinden daha sonra hazırlanmış olan başka bir liste bulunmaktadır. "Konu Grupları" başlığı altındaki bu liste, her birinin altı çizilmiş, on maddeden oluşmaktadır:

Aydınlar. Bilimsel konular.
Machiavelli.
Ansiklopedik görüşler ve kültürel konular.
Felsefe çalışmalarına giriş ve Halk İçin Sosyoloji El Kitabı [yani Bukharin'in *Tarihsel Materyalizmi*] üzerine eleştirel notlar.
Katolik Hareketin Tarihi. Katolik birlikçiler-Cizvitler-Modernistler.
Çeşitli akademik notların bir derlemesi (Geçmiş ve Şimdi)
İtalyan Risorgimento'su (Omodeo'nun *Età del Risorgimento italiano* [İtalyan Risorgimento Çağı] adlı eseri temelinde fakat İtalyan motifleri daha sıkı biçimde vurgulayarak).
Peder Bresciani'nin soyu. Halk edebiyatı. (Edebiyat üzerine notlar.)
Lorianizm.
Gazetecilik üzerine notlar.

Görülebileceği gibi, listedeki bazı maddeler, Defter 1'de "Ana Konular" içerisinde listelenen maddeler ile ya da Defter 8'in el yazmasının başlarında yalnızca iki sayfada görünen, aydınlar üzerine "Başlıca Makaleler" sıralamasının bir bölümü ile örtüşmektedir. Farklı listeler arasında kesin ilişkiler kurmak zorunlu değildir. Bu en son listenin yapısında öne çıkan, Gramsci'nin, materyallerini farklı bir biçimde organize etmek için gösterdiği çabadır. İlginçtir, bu listenin ardından, yüz alt-

mış dört sayfalık bir muhtelif notlar bloğu gelir. Gramsci, bir nedenden dolayı, Defter 8'in ilk kısmını, defterin ilk sayfasının başında belirttiği "İtalyan Aydınlarının Tarihi için Genel Notlar" başlığına ayırmaktan vazgeçti. Öte yandan bu, Gramsci'nin notlarını düzene koyma ya da belirli defterleri belirli temalara ithaf etme düşüncesine sadık kalmadığı anlamına gelmemektedir. Defterlerdeki materyallerin yeniden organize edilmesi, Gramsci'nin hem istediği, hem de, projesinin bütününün kontrolden çıkmasını engellemek için yapması gereken bir şeydi. 22 Şubat 1932 tarihli bir mektupta Tatiana Schucht'a şunları söylemiştir:

> İtalyan aydınları üzerine yazdığım kısa notlara gelince, nereden başlayacağımı bilemiyorum: Bu notlar, çok çeşitli başka notlara karışmış halde, bir dizi deftere dağılmış durumda ve ilk olarak, benim bunları bir araya toplayıp, düzene sokmam gerekiyor. Bu iş, beni konsantrasyondan mahrum bırakan sık migren ağrılarının nedeniyle, üzerimde büyük bir yük oluşturuyor. Ayrıca, pratik bir bakış açısından, altında çalışmak durumunda olduğum koşullar ve sınırlamalar nedeniyle, bu, oldukça zor bir görevdir. Eğer yapabilirsen, bana birkaç defter göndermeni isterim fakat geçen sefer gönderdiklerin gibi büyük ve hantal olanlardan değil; okullarda kullanılan türden, çok fazla sayfası olmayan -en fazla 40 ya da 50 sayfa-, normal boyutta defterler seçmelisin ki, bunlar gitgide girift, karmaşık derlemeler haline gelmesinler. Özellikle bu notları yeniden düzenleme, konulara ayırma ve dolayısıyla sistematize etme amacına hizmet edecek küçük defterlerden olursa iyi olur. Bu benim zaman geçirmemi sağlayacak ve kişisel olarak entelektüel bir düzen sağlamama yardımcı olacak (*LC*, 576).

Gramsci daha sonra aynı şekilde devam eder.

Defter 8'in ardından gelen defterlerin çoğu, aslında, kendine özgü bir çehreye sahiptir. 1932 yılının başları ve 1933 sonuna doğru Turi'den ayrılması arasında geçen sürede, Gramsci, halen Defter 8'e ve önceki defterlere girdiler doldururken, dokuz ayrı yeni defter üzerine çalışmaya başladı. Bu dokuz defterden dört tanesi -Defter 9, 14, 15 ve 17- çeşitli notlar içerir. Diğer yandan Defter 9, "İtalyan Risorgimentosu Üzerine Notlar" başlığı altında gruplanmış bir not bloğu da içerir. Defter 17, başlı başına "1933 Muhtelif" için tasarlanmışken, Defter 15 şu ifadeyle başlar: "1933 yılında başlanmış ve özel defterlerdeki konu bölümlenmelerine ve not gruplamalarına bakılmaksızın yazılmış defter."

Gramsci'nin Turi'deki son iki yılında başlatmış olduğu tüm diğer defterler, Gramsci'nin deyişiyle, "özel defterler"dir; yani, bunların her biri, aşağıda gösterildiği gibi, spesifik bir konuya ayrılmıştır:

> Defter 10: "Benedetto Croce'nin Felsefesi."
> Defter 11: "Felsefe Çalışmalarına Giriş." Başlık, defterin üzerine yazılmamış olsa da, Gramsci, Defter 10'da (II, Madde 60) bu deftere bu başlıkla gönderme yapar.
> Defter 12: "Aydınların Tarihi Üzerine Bir Grup Makale İçin Genel Notlar."
> Defter 13: "Machiavelli'nin Siyaseti Üzerine Kısa Notlar."
> Defter 16: "Kültürel Konular. I." (Bu defterin içeriğinin bütünün olmasa da, büyük çoğunluğunun 1934'te, Gramsci, Formia'ya taşındıktan sonra oluşturulduğu kuvvetle muhtemeldir.)

Bu defterlerin içerdiği materyallerin önemli bir kısmı, eski notlardan türemiştir. Bununla birlikte, Gramsci'nin çalışması, değerlendirme ve yeniden organize etme aşamasında ek bir derinlik kazanmış, tüm projelerinin genel hatları -hiçbir zaman sabit olmasa da- daha açık bir tanıma sahip olmuş ve bilimsel yönteminin hem siyasi hem de teorik önemi daha da belirgin hale gelmiştir.

İlk özel defterler grubu üzerinde çalıştığı sırada, Gramsci'nin sağlık durumu neredeyse bütünüyle fiziksel ve sinirsel çöküntü düzeyine kadar kötüleşti. 29 Ağustos 1932'de Tatiana Schucht'a şu itirafta bulundu: "Direniş gücümün neredeyse bütünüyle çöktüğü bir noktaya ulaştım ve bunun ne gibi sonuçları olacak, bilemiyorum" (*LC*, 665). Bu sırada, serbest bırakılması için çeşitli çabalar sarf ediliyordu fakat Faşist yetkililer, Gramsci'nin kendisi, kendi adına merhamet dilemediği sürece yumuşamaya yanaşmıyorlardı. Durumu ne kadar kötü olursa olsun, Gramsci, kararlı bir biçimde boyun eğmeyi reddetti. 7 Mart 1933'te büyük bir kriz geçirdi. İki hafta sonra kendisini muayene eden bir doktor, Turi hapishanesinin kötü koşulları altında kaldığı sürece, Gramsci'nin hayati riskinin olduğunu ifade etti. Sraffa ve Fransız sol aydınların önderliğini üstlendiği bir inisiyatif ile Gramsci'nin serbest bırakılması için yürütülen kampanya yoğunlaştırıldı. Gramsci, nakledilmesini istedi ve nihayet, Formia'daki Quisisana Kliniği'ne taşınabileceği söylendi. Ekim ayında Turi'den ayrıldı ve Civitavecchia Hapishanesi'nin revirinde geçen birkaç haftanın ardından, (sürekli polis gözetimi altında, yine bir

mahkum olarak) 1933 yılı Aralık ayının ilk haftasında Formia'ya ulaştı. İki ay içerisinde, defterler üzerinde çalışmaya yeniden başladı.

Formia'da geçirdiği süre boyunca Gramsci, tümü daha önce farklı çalışma planlarında listelenmiş olan, aşağıdaki on iki deftere başladı:

> Defter 18: "Niccolò Machiavelli. II."
> Defter 19: Bu deftere Gramsci tarafından bir başlık verilmemiştir fakat defterdeki ilk not şöyle başlar: "İki çalışma dizisi. Biri Risorgimento Çağı, diğeri ise İtalyan yarımadasının eski tarihi üzerine." Bu defterin içeriğinde neredeyse bütünüyle Risorgimento ele alınmaktadır.
> Defter 20: "Katolik Hareket-Katolik birlikçiler-Cizvitler-Modernistler."
> Defter 21: "İtalyan Ulusal Kültürünün Sorunları. I: Halk Edebiyatı."
> Defter 22: "Amerikanizm ve Fordizm."
> Defter 23: "Edebiyat Eleştirisi."
> Defter 24: "Gazetecilik."
> Defter 25: "Tarihin Sınırları Üzerine. Ast Toplumsal Sınıfların Tarihi."
> Defter 26: "Kültürel Konular. II."
> Defter 27: "'Folklor' Üzerine İncelemeler."
> Defter 28: "Lorianizm."
> Defter 29: "Gramer Çalışmalarına Bir Giriş için Notlar."

Bir tanesi dışında, bu son defterler grubunun tamamının taslakları, neredeyse bütünüyle, Turi'de taslakları oluşturulan notlardan inşa edilmiştir fakat bir önceki özel defterlerde olduğu gibi, bu grupta da metinsel ilaveler, değerlendirmeler ve yeniden düzenlemeler oldukça önemlidir. Buradaki tek istisna Defter 29'dur; bu defterdeki dokuz not bütünüyle orijinaldir. Gramsci, tutuklanmasını izleyen ilk günlerde dil üzerine çalışmaya niyetlenmişti. "Ana Konular" listesinde bu niyetini pekiştirmiş olsa da, konuya derinlikli bir giriş yapma fırsatını hiçbir zaman bulamamıştı. Nihayet, Formia'dayken, en eski entelektüel tutkularından birine geri döndü; dilbilim. Defter 29 ve tüm diğer Formia defterleri yalnızca kısmen kullanılmıştır; aslında bunların birçoğu yalnızca birkaç sayfa not içermektedir. Aynı dönemde, Gramsci daha önce başlamış olduğu defterlere eklemeler de yapmaktaydı; önemli bir bölümü (belki de tamamı) Gramsci Formia'dayken oluşturulmuş olan Defter 16, bu durumun en belirgin örneğidir.

Formia'daki yaşam koşulları Turi hapishanesindeki koşullardan çok daha iyi olsa da, Gramsci'nin sağlık durumu daha da istikrarsızlaşmıştı. 1935 Haziranı'nda çok ciddi bir kötüleşme yaşadı ve kısa bir süre sonra Roma'daki Cusumano kliniğine sevk edildi. Formia'dan sonra Gramsci, defterlere hiçbir şey eklemedi. Devasa proje yarım kalmıştı, tamamlanmamış ve fragmanlar halindeydi; Gramsci neredeyse tüm enerjisini tüketmiş ve ilerleyecek hali kalmamıştı. Savcının dileğinin aksine, beyninin işlemesi durmadı fakat vahşi bir biçimde fiziksel bir enkaza dönüştürülmüştü. Bununla birlikte, Gramsci'nin son iki yılı sessiz de geçmedi. Bu dönemde ailesine yazdığı mektuplar oldukça dokunaklı belgelerdir; bu belgeler, Gramsci'nin, doğal olarak, defterlerde belirgin olmayan, karakterinin keskin bir biçimde teselli edici yönlerini, özellikle çocuklarına yönelik hassasiyetini ve onların entelektüel ve ahlaki gelişimlerine ilgisini öne çıkarıyordu.

Gramsci'nin ölümünün ardından uzun bir süre kendisi hakkında çok az şey duyuldu. İtalya Komünist Partisi'nin sürgündeki önderleri, hapishane yazılarını, yazılar Moskova'ya sevk edildikten sonra, ilk gördükleri anda bu yazıların ne derece önemli olduğunu anladılar. Yine de, faşizm İtalya'daki egemenliğini sürdürürken ya da savaş Avrupa'yı yıkıp geçtiği sırada, az da olsa, yapabilecekleri bir şeyler vardı. 1939 ile 1943 yılları arasında, Gramsci üzerine yalnızca bir avuç kısa makale yayımlandı; bunlardan bir tanesi Mario Montagnana tarafından yazılmış ve New York'ta çıkan *Lo Stato Operaio* (1942) içerisinde yayımlanmıştı. Montagnana'nın kısa makalesi, Gramsci'nin hapishane defterlerinin varlığına ilişkin ilk açık işaretti.[f] İtalya Komünist Partisi (PCd'I), önderlerinin İtalya'ya dönmesinden sonra, hatta savaşın bitmesinden önce, Gramsci'nin hapishane yazılarının yayımlanma planları -editoryal bakımdan yapılacak çok şey olmasına rağmen- hızla ilerledi. Gramsci'nin yedinci ölüm yıldönümü olan 30 Nisan 1944'te, o sırada PCd'I lideri seçilmiş olan Palmiro Togliatti *L'Unità* okuyucularına, "Gramsci'nin edebi mirası"nın genel bir anlatımını sundu ve defterlerin yayımlanma hazırlıklarının artık başlamış olduğunu ilan etti.[g] İki yıl sonra, Nisan 1946'da, Gramsci'nin elyazmalarının ilk baskısının sorumlu editörü

f) Mario Montagnana, "Gli scritti inediti di Antonio Gramsci," *Lo Stato Operaio*, II, 3-4 (1942), s., 80-82.

g) Palmiro Togliatti'nin imzasız olarak yazdığı makale, "L'eredità letteraria di Gramsci," *L'Unità*, 30 Nisan 1944.

olan Felice Platone, Togliatti'nin kurduğu bir dergi olan *Rinascita*'da, hapishane defterlerine ilişkin daha detaylı bir açıklama yaptı. Togliatti gibi, Platone de defterlere Gramsci'nin edebi mirası olarak göndermede bulundu. Platone'nin makalesinin alt başlığı, Gramsci'nin daha sonra özel bir dikkat çeken notlarının bir yönüne anıştırma yapar; "Per una storia degli intelletuali italiani" (İtalyan Aydınlarının Tarihine Doğru).[h]

Gramsci'nin yazarlığında ilk kitabın yayımlanması -*Lettere dal carcere*'nin (Hapishane Mektupları) ilk baskısı- onuncu ölüm yıldönümüne denk geldi. Bir yıl sonra, *Quaderni del carcere*'nin orijinal edisyonunu oluşturan ilk altı cilt yayımlandı. Son cilt 1951 yılında çıktı. Çünkü defterlerin orijinal edisyonu, elyazmalarında bulunan materyaller, Gramsci'nin kendi özel defterler düzenlemesine sadık kalınarak, tematik olarak gruplandırılmıştı. Yayımlanma sırasına göre, altı cildin başlıkları şöyleydi: "Tarihsel Materyalizm ve Benedetto Croce'nin Felsefesi" (1948); "Aydınlar ve Kültür Örgütlenmesi" (1949); "Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine Notlar" (1949); "Edebiyat ve Ulusal Yaşam" (1950); "Geçmiş ve Şimdi" (1951). Editörler ekibi, hapishane yazılarını yayına hazırlarken, el yazmasında iki taslak halinde bulunan notların yalnızca ikinci versiyonunu kullanmaya karar verdi. Kompozisyonun kronolojik sırası, düzenleme kriterinin tematik olması nedeniyle, önemli ölçüde görmezden gelindi. Bunun yanında, bazı notlar da ihmal edildi. Bu editoryal kararlar Gramsci'nin hapishane yazılarının okunmasını çok daha kolaylaştırdı ve yazıları uzman olmayan okuyucular için de erişilebilir kıldı. Öte yandan editörler, hem filolojik hem de siyasi bakımdan kendilerini saldırıya açık bıraktılar. Yöntemlerinin kesinliği, yayımlanmış versiyonda bazı notları ihmal etmedeki siyasi motivasyonları sorgulandı. Komünist Parti'nin hapishane defterlerinin ilk baskısını yapma biçimine saldıranların çoğunun bileyecek siyasi baltaları vardı. En sık yöneltilen suçlamalardan bir tanesi, Gramsci'nin elyazmalarındaki materyallerin Gramsci'yi olduğundan daha fazla Leninist gösterecek biçimde manipüle edildiği yönündeydi. Elbette, eleştirmenler o sırada orijinal metinler konusunda ilk elden bilgi sahibi olmadıklarından ya da bu metinlere erişimleri söz konusu olmadığından do-

h) Felice Platone, "Relazione sui quaderni del carcere (L'eredità letteraria di Gramsci. Per una storia degli intelletuali italiani), *Rinastica* III, 4 (1946), s. 81-90.

layı, kör bir biçimde tartışıyorlardı. Bununla birlikte, Gramsci'nin hapishane yazılarını yayına hazırlarken İtalya Komünist Partisi'nin önemli materyalleri gizlediği ya da sildiği yönündeki suçlamaların ciddi biçimde abartılı olduğu ve iyi temellendirilmediği ortaya çıktı. Buna karşın, Valentino Gerratana tarafından Gramsci Enstitüsü için büyük bir titizlikle hazırlanan ve 1975 yılında yayımlanan *Quaderni del carcere* edisyonu ile birlikte, metnin etrafını saran siyasi motivasyona sahip polemikler ve filolojik tartışmalar son bulmuş oldu.

Gramsci'nin Yöntemi

Siyasi ve filolojik tartışmalar bir yana, yanıtını bekleyen soru şudur: Gramsci'nin hapishane defterlerini, orijinal elyazmalarındaki içeriği mümkün olduğu kadar yakından yeniden üreten bir edisyondan okumanın faydası nedir? Bu giriş metninin geri kalan bölümünde bu soruyu ele alacağım. Burada amacım, Gramsci'nin düşüncesinin ritmine, defter girdilerinin kronolojik sırasına, analiz ve kompozisyon prosedürlerine ve yöntemlerine, projesinin geçirdiği değişim ve dönüşümlere, ortaya koyduğu ayrıntılara, yaptığı büyük ölçekli revizyonlar kadar, küçük çaplı olanlara da, materyalleri düzenlemesine ve yeniden düzenlemesine ve hatta bütün çabasının parça parça olma özelliğinin kendisine dahi dikkatli bir biçimde eşlik etmenin önemini ortaya koymaktır. Bunu, Defter 1'in en başlarında, önemsizmiş gibi görünen notlardan oluşan küçük bir kümede, ilk olarak daha ziyade tehlikesiz bir biçimde ortaya çıkan bir dizi fikrinin yörüngesine odaklanarak yapmaya çalışacağım.

1929'un Temmuz ve Ekim ayları arasında bir dönemde, Gramsci, ilk hapishane defterinde kaydettiği ve topladığı muhtelif fikirler arasına aşağıdaki açıklamayı girdi:

> § *Cuvier'nin küçük kemiği*. Önceki not ile bağlantılı bir gözlem. Lombroso vakası. Bazı durumlar bir farenin küçük kemiğinden bir su yılanı yaratıldı (1, Madde 26).

Böyle bir şifreli girdi ile karşılaşan *Hapishane Defterleri*'nin toplu edisyonunun okuyucusunun bunu gözden geçirmesi ve okumaya devam etmesi olasıdır. Çünkü metnin başlarında -el yazmasında yirmi sekizinci sayfa- ortaya çıksa da, aynı defterde bunu önceleyen şeyler tek satırlık cümleler, isim listeleri, kısa yan notlar ya da yorumlar, Rivarol'un bir

aforizması ve diğer muhtelif materyallerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, okuyucu, çok sayıdaki bu bağlantısız fragmanların metin içerisinde işlendikçe, daha sonradan önem kazanabilecek ya da Gramsci'nin projesinin genel tasarımı, yapısı ve gelişimi içerisine nasıl "uyum sağladıklarını" ortaya koyan daha kesin bağlamların parçası olabilecek hızlı hatırlatıcılardan biraz daha fazlası olduklarının tam olarak farkına varacaktır. Bir okuyucu, hatta dikkatli bir okuyucu, hapishane defterlerinin kendine özgü karakteri göz önünde bulundurulduğunda, defterlerin içerdiği her küçük fragmanın önemini açıklamak zorunda hissetmeyecektir; neticede, burada söz konusu olan bir roman ya da her unsurun aşağı yukarı kesin bir sıralama amacına atfedilebileceğinin varsayıldığı, iyi işlenmiş, "bilimsel" bir anlatım değildir. Yine de aynı zamanda, defterlerin toplu metnini ele alan, büyük ihtimalle, en azından büyük temaları, bu temalara örülmüş olan motifleri kavrayan okuyucular; dolayısıyla, bütün bu akışkan fragmanları, "hegemonya", "kültür", "aydınlar teorisi" gibi geniş kategoriler içerisinde bir yere oturtmaya istekli olacaklardır.

Bununla birlikte, "önceki notla bağlantılı" deyimi, okuyucunun bir an duraklamasına neden olabilir, çünkü bu durumda "önceki not", Achille Loria'nın tuhaf yazılarından bazılarını içeren bir eskizdir. Açıktır ki Achille Loria ismi, çağdaş okuyucu kitlesi için çok fazla bir şey, hatta belki de hiçbir şey ifade etmeyecektir fakat bazıları, Loria'ya karşı Engels'in *Kapital*'in üçüncü cildinin "Önsöz" ve "Ek" bölümlerinde başlattığı sert eleştiriyi hatırlayacaklardır. Yine de, Gramsci'nin çalışması konusunda bilgi sahibi olan bir okuyucu, son defterlerden bir tanesinin, Gramsci tarafından, "Brescianizm" gibi, belirli türdeki İtalyan aydınlarını bir grup altında toplamasına yarayan bir araç olarak icat edilen "Lorianizm" için ayrıldığını bilecektir. Dolayısıyla, ilk defterin ilk sayfasına yazılmış olan "Ana Konular" listesinde ne Loria, ne de Lorianizm anılmış olsa da, "Achille Loria" başlıklı not ile defterin hemen başında listelenen konulardan iki tanesi, "İtalyan aydın gruplarının oluşumu: gelişim, yönelimler" ve "Peder Bresciani'nin soyu", arasındaki bağlantıyı göstermede zorluk yaşanacaktır. Çünkü tıpkı "Brescianizm" başlığının, gerici duruşlarının, ideolojik kafa karışıklıklarının, kayıp bir düzene duydukları nostalji duygusunun ve popülizmlerinin kendilerini baskıcı Ortodoks, aşırı muhafazakar bir Cizvit, tarihsel halk romancısı ve polemikçi olan Antonio Bresciani'nin modern versiyonlarına dönüştür-

düğü bir grup edebiyat aydını için kullanışlı bir etiket olması gibi; "Lorianizm" de saf pozitivizmleri, oportünizmleri, sapkın düşünüş biçimleri ve özensiz akademisyenlikleri oldukça isabetli bir biçimde (ayrıca yaygın etkileri dışında, neşeli bir dille) iktisat profesörü Achille Loria'nın çalışmalarında ve kariyerinde örneklenen bir grup sosyal bilimler aydınını gruplamaya yarar. "Achille Loria" notunun, *Hapishane Defterleri*'ne yayılmış olan "Peder Bresciani'nin soyu" üzerine bir dizi notun ardından gelmesinin tesadüf olma ihtimali son derece düşüktür.

Notun ana gövdesi bir listeden ve Loria'nın uçuk teorilere yönelik tutkusunu belgeleyen bazı yayınlara ilişkin kısa bir açıklamadan oluşur. Bunun ardından Benedetto Croce'nin Loria üzerine yorumları ile ilgili açıklamalar gelir. Notun sonunda Loria'nın kendine özgü, anormal bir fenomen olmadığı ve onun ayırt edici özelliklerine yönelik analizlerin verimli bir biçimde çok sayıda başka aydın için de uygulanabileceği yönündeki gözlem bulunur:

> Loria teratolojik, bireysel bir vaka değildir: Kendisi, belirli bir dönemin; genel olarak, işçiler sorunu ile ilgilenen ve Marksizmi derinleştirdiklerine, düzelttiklerine ya da aştıklarına aşağı yukarı inanan belirli bir aydınlar katmanının bir dizi temsilcisinin en bütüncül ve kusursuz örneğidir. (...) O halde, genel olarak söylemek gerekirse, Lorianizm, ülkemizdeki edebi ve bilimsel üretimin (Croce'nin *Critica*, Prezzoli'nin *Voce*, Salvemini'nin *Unità* adlı çalışmalarında fazlasıyla belgelenen) belirli bir türünün bir karakteristiğidir ve kötü bir kültür örgütlenmesiyle, dolayısıyla, sınırlama ve eleştiriden yoksunlukla ilgili bir şeydir (1, Madde 25).

O halde, "Cuvier'nin küçük kemiği" üzerine not, "Achille Loria" üzerine daha uzun olan notu iki biçimde tamamlar: Cesare Lombroso'nun da "Lorianizm" başlığı altında ele alınması için listeye eklenmesini önerir ve "Loriacılar"ın "bilimsel" yöntemlerinin, ampirik kanıtları kötüye kullanmaları nedeniyle hatalı, hatta tuhaf sonuçlara ulaşan, yanlış yönlendirilmiş paleontolojistlerin yöntemleri ile benzerlik taşıdığını ileri sürer. Böyle bir varsayım, Gramsci'nin pozitivizm karşısındaki yoğun hoşnutsuzluğu ile uyum içinde görülebilir. Bununla birlikte "Cuvier'nin küçük kemiği" ve çevresindeki notlar düşünüldüğünde, pozitivizme ve entelektüel savunucularına karşı bir yaylım ateşinden daha fazlası keşfedilir.

Defterlerin en başlarında dahi, farklı türdeki İtalyan aydınları arasında sınır çizgilerinin çizildiği fark edilir. Brescianistler gazetecilerden, romancılardan, denemecilerden. eleştirmenlerden; kısacası, çeşitli türlerden edebiyatçılardan oluşur. Loriacılar ise, genel olarak söylemek gerekirse, sosyal bilimcilerdir. Yine de, bunlar daha farklı ve çok daha önemli bir nedenle farklıdırlar. Peder Bresciani'nin soyundan gelenler, kendilerini ister yüksek kültürün koruyucuları, isterse de ulusal ve nostaljik halkçılığın savunucuları olarak sunsunlar, gericidirler. Buna karşın Loriacılar kendilerini ilerici olarak görürler; (aralarında İtalyan sosyalizminin kurucusu olan Filippo Turati'nin de bulunduğu) birçoğu, sosyalizm davasını aktif bir biçimde savunur; genellikle Marksist düşünceyi ileriye götürdüklerine ya da düzelttiklerine inanırlar. Oysa, *hem* Brescianizm, *hem de* Lorianizm ile ilişkili figürler, elbette ki, faşizme zemin hazırlayan ve ayakta kalmasını sağlayan entelektüel, daha iyi bir deyişle, kültürel atmosfere katkıda bulunmuşlardır. Bunun yanında, Loriacılar'ın ayrı ve özel bir analiz; pozitivizmin ya da bilimselciliğin nasıl, ne ölçüde ve hangi sonuçlarla genel olarak sol düşünceyi, özel olarak da Marksizmi bozduğunu ortaya koyacak olan bir analiz gerektiren bir yönü bulunmaktadır. "Cuvier'nin küçük kemiği" notunun hemen ardından gelen not, bu sorun karşısındaki kaygıyı ortaya koymaktadır:

> § *Geç romantizmin kalıntıları mı?* İtalya'daki sol sosyolojinin kendini suç ile ilişkilendirme eğilimi. Konuyla ilgili olarak, o sıralarda bilimin en üstün ifadesi olan Lombroso ve diğerleri bu eğilimin bir parçası mıydı? Yoksa bu kişiler 1848'in geç romantizminin bir kalıntısı mıydı (Sue, vb.)? Yine, konuyla ilgili olarak, bu adamlar, İtalya'da çok sayıda kanlı suça bulaşmış olup, kendilerinin bu fenomeni öncelikle "bilimsel olarak" açıklamadan ilerleyemeyeceklerine mi inanılmaktaydı? (1, Madde 27).

Brescianizm ve Lorianizm üzerine notların "İtalyan aydın gruplarının oluşumu: gelişim, yönelimler" genel başlığına ait olduğu belirgin bir durumken, ilk defterin ilk sayfalarında halihazırda bulunan "aydın grupları" daha keskin bir odak ve daha fazla spesifiklik kazanmaya başladığı da ayrıca açıktır. Küçük bir küme içerisindeki "Achille Loria", "Cuvier'nin küçük kemiği" ve "Geç romantizmin kalıntıları mı?" başlıklı üç notun, bunları önceleyen ve ardından gelen materyallerden ayırt edilebilir oldukları fark edilecektir (sonraki iki not, "Doğa yasası"

ve "Tarihsiciler arasında bir geçiş ifadesi olarak iğneleme" üzerinedir. Bu notların ardından, sırasıyla, Loriacılar'ı ele alan iki not gelir). Aynı zamanda, bu notlar kümesi içerisinde, spesifiklikten uzaklaşıp, daha genele yaklaşan bir hareket saptanır. Achille Loria'nın en tuhaf teorilerinin belgelenmesini başlatan şey, (sol ya da ilerici oldukları varsayılan) belirli bir türdeki aydınların faaliyetlerini ve zihniyetini göstermek için "Lorianizm" ifadesinin icat edilmesine götürür; bir sonraki adımda, bu aydınların çalışmaları, Cuvier'nin çarpık bilimsel yöntemine benzetilir ve son olarak, İtalyan sol sosyolojisi ve pozitivist bilim arasındaki ilişki (ve bu ilişkinin tarihi) sorunu bir bütün olarak ele alınır.

Bu fragmanlar detaylı olarak göz önünde bulundurulduklarında, *Hapishane Defterleri* okuyucusu, muhtemelen, defterlerin ilk sayfalarında ortaya konulan konuların ve sorunların nasıl işlendiklerini, müteakip girdilerde öne çıkarılan ve tartışılan başka konu ve sorunlar ile nasıl örüldüklerini ve birçok durumda, daha sonraki, tematik olarak organize edilmiş "özel" defterlerde nasıl bir araya toplandıklarını ve düzenlendiklerini görmeye devam edecektir. Aslında, yukarıda alıntılamış olduğum üç not, *Hapishane Defterleri*'nin toplu metninin sonlarına doğru, düzeltilmiş bir biçimde yeniden ortaya çıkar fakat bu üç notun tamamı aynı defter içerisinde değildir. Ne bu notların gövdesinde yapılmış olan değişiklikler, ne de sıralamaları, ilk bakışta çok önemliymiş gibi görünür. Ya da, daha ziyade, doğrudan karşılaştırma yapma amacıyla, ilk defterlerden son defterlere sıçrayan birisi için bu notlar nispeten önemli olabilir. Öte yandan bu devasa fragmanlar derlemesinin, bu notların ilk versiyonlarını son versiyonlarından ayıran yüzlerce sayfayı bir uçtan diğerine katetmiş, dikkatli bir okuyucusu için bu versiyonlar arasındaki farklar büyük yankı uyandırır; bunun nedeni bir çözüme ulaşma, bazı şeylerin yerli yerine oturması durumu değil fakat bu yeniden düzenlenen notların, küçük bir parçası oldukları, zorunlu olarak yarım kalmış bir projenin çok yönlü, çok perspektifli karmaşıklığı ile birlikte yankılanmasıdır.

Küme içerisindeki, tartışmış olduğum üçüncü not, *Hapishane Defterleri*'nin sonlarına doğru, Defter 25'te yeniden ortaya çıktığında, (başlığı hariç olmak üzere) sorgulayıcı biçimini muhafaza eder:

> § *Bilimselcilik ve geç romantizmin kalıntıları.* İtalya'daki sol sosyoloji eğiliminin kendisini suç ile ilişkilendirmesi incelenme-

> lidir. Konuyla ilgili olarak, kendi zamanlarında bilimin en üstün ifadesi olarak görünen Lombroso ve çok sayıdaki "parlak" savunucusunun sol eğilimin bir parçası olup, profesyonel biçim bozma eylemleri ve spesifik sorunları bakımından etkili miydiler? Yoksa bunun 1848'in geç romantizmi (romantize edilmiş ceza hukuku üzerine Sue ve eserleri) ile bir ilgisi var mıydı? Ya da, konuyla ilgili olarak, İtalya'daki belirli aydın grupları, çok sayıda kanlı suça bulaşmış olup, kendilerinin bu "barbarlık" fenomenini öncelikle "bilimsel olarak" (yani doğalcı bir biçimde) açıklamadan ilerleyemeyeceklerine mi inanılmaktaydı? (25, Madde 8).

Değişiklikler küçük görünmektedir; not, önceki versiyonu ile aynı rabıtaya; diğer bir deyişle, akademik kriminoloji söyleminde kendini gösteren, sol sosyoloji ile bilimsel pozitivizm arasındaki ilişkiye gönderme yapar. Buna karşın, bu notun düzenlenmiş versiyonunun artık diğer iki nottan ayrılmış olması ve tematik olarak organize edilmiş, "Tarihin Sınırları Üzerine (Ast Toplumsal Sınıfların Tarihi)" başlıklı defterde yeni bir bağlama oturtulmuş olması nedeniyle bir odak değişimi gerçekleşmiştir.

Aslında, "Bilimselcilik ve geç romantizmin kalıntıları" üzerine notun yerinin değiştirilmesinin bir odak değişimine işaret ettiğini söylemek çok doğru değildir. Gerçekleşen şey, daha ziyade, defterleri dolduran fragmanların çokluluğu içerisinde öne çıkarılan çeşitli konular arasındaki bağlantılar ağının genişlemesi ve sıklaşmasıdır. Çünkü bilimselcilik ve geç romantizm üzerine yazılan not, önceki formülasyonunda olduğu kadar, son formülasyonunda da İtalyan sol sosyolojik söyleminin bir yönünün soy kütüğüne yönelik bir soruşturmaya davetiye çıkarır; böyle bir soruşturma, söz konusu söylemin kesin kökenini belirlemekten ziyade, bu söylemi tarihselleştirmeyi ve aydın gruplarının formasyonuna, gelişimlerine ve yönelimlerine ilişkin kavrayışı güçlendirmeyi hedefler; dolayısıyla, böyle bir soruşturma, Lorianizmin pozitivistmiş gibi görünen ya da sol siyaseti ile tarihdışı bilimsel pozitivizmin bir alaşımı olarak en tuhaf yönleri üzerine değil; Lorianizm fenomeni üzerine araştırmanın zorunlu bir bileşeni olmalıdır. Bununla birlikte, bu soruşturma kendini bu türden diskursif formasyonlar ile sınırlamaz; ayrıca, bu söylemin ve yetkilendirdiği bireylerin İtalya'nın siyasi, toplumsal ve kültürel maddi tarihi üzerinde yarattığı etkiyi de ele alır. Cesare Lombroso (1835-1909), genellikle, "bilimsel" kriminoloji araştırmasının

mahkûmlara davranış konusunda yol açtığı gelişme ile hatırlanır. Bununla birlikte Gramsci'nin notlarında adının zikredildiği birkaç örnekte, Lombroso, pozitivist görüşleri ve teorileri İtalyan siyasi kültüründe ciddi anlamda zararlı ve gerici etkiler bırakmış olan, güçlü sosyal bilimciler okulu (bu sosyal bilimcilerin adları, özellikle Lorianizm ile ilgili defterlere dağılmıştır) ile ilişkilendirilir: Bu sosyal bilimciler, başka şeyler arasında, belirli bireylerin (örneğin suçlular) ve grupların (örneğin Güneyliler) doğa gereği, yani biyolojik olarak, "barbar" ya da ilkel olduklarına yönelik determinist (ve ölümcül) inancın ebedileşmesine "bilimsel" meşruluk kazandırmış ve katkıda bulunmuşlardır. Bu türden bir sosyolojinin önemli sonuçlarından birisi de, bir baskı ve zulüm tarihi anlayışının oluşturulması olanağını engellemesidir; kötü koşullarda yaşayanların durumunun bir açıklaması olarak erk siyaseti ve tahakkümün yerini biyoloji alır. Başka bir ifadeyle, pozitivist sosyologlar okulu, "suçlunun" uyumsuzluğunu, "Güneyli'nin" itaatsizliğini, "ahlaksız" ya da "irrasyonel" kitlelerin rahatsız edici davranışlarını biyolojik olarak belirlenmiş, tarihdışı doğa yasalarına atfederek, ast toplumsal sınıfların kendilerine ait bir tarihleri olduğunu inkar ederler.

O halde, bu sosyologların sembolü ve birçok Loriacı'nın ardında yer alan *eminence grice* |gizli güç, ç.n.| olan Cesare Lombroso, yalnızca "Tarihin Sınırları Üzerine (Ast Toplumsal Sınıfların Tarihi)" başlıklı Defter 25'in son girdisinde değil, ayrıca, ilk paragrafında da kendini göstermesi uygun olacaktır. Bu ilk notta konu, bir ağır iktisadi zorluklar ve halk ayaklanmaları dönemi olan 1870'te Toskana'da ortaya çıkan muhalif bir dini tarikatın karizmatik lideri Davide Lazzaretti'dir. Cesare Lombroso'nun *Pazzi e anormali* (Çılgın ve Anormal) adlı kitabında Lazzaretti üzerine söyledikleri, aşağıdaki parantez içi yorumu ortaya çıkarır:

> ... (bu, o zamanların kültürel geleneğiydi: Kolektif bir hareketin kökenlerini ve yaygınlaşma ve kolektif olma nedenlerini araştırmak yerine, patolojik bir biyografi yaratmak amacıyla, kahramanı izole edip, kendi kendisiyle sınırlar ve çok sık olarak, teyit edilmemiş ve farklı biçimlerde yorumlanabilecek hareket noktaları kullanırlardı. Toplumsal bir elit için, ast toplumsal sınıfların bileşenleri her zaman için barbar ya da patolojik bir şeyler içermekteydi) (25, Madde 1).

Bir kez daha, çok spesifik, çok somut bir detayın -yani Lombroso'nun Lazzaretti'yi anormal ya da çılgın olarak karakterize etmesinin- yol açtığı bir açıklamanın, kültür tarihine, elitist diskursif pratiklere, ast toplumsal sınıfların ötekileştirilmesine ilişkin çok daha geniş çaplı düşünceleri için hareket noktası olduğu fark edilir. Özel olandan genel olana doğru bu hareket, *Quaderni* içerisinde sayısız notu karakterize eder. Tersi durumlar -diğer bir deyişle, bir genellemenin doğru varsayılması ve daha sonra da özel olanın absorbe edilmesi için uygulanması- nadiren görülür. Gerçekten de, fragmanlar ya da spesifik gözlemler genel ya da genelleyici bir kavrayışa götürür; genelleme, kendi başına özerk kalırken, tikellere sabit bir anlam bahşeden, kapsayıcı bir teori statüsüne sahip olmaz. Genellemelerin ya da kavramların kendileri hiçbir zaman bütüncül ya da tamamlanmış değildir, bunlar her zaman diğer genellemeler ve kavramlar ile akışkan, gitgide karmaşıklaşan bir ilişki halindedir; genellemeler ve kavramlar, hiçbir zaman nihai bir kesin senteze oturmaksızın, her zaman sentetik kombinasyonlara işaret ederler; her zaman tikel detaylara, gitgide yoğunlaşan ve her zaman daha da kapsayıcı bir niteliğe bürünen değişken bir ilişkiler ağı içerisinde birbirleri ile bağlantılı kavramları ortaya çıkardıklarında dahi tarihsel spesifikliklerini muhafaza eden fragmanlara çağrıda bulunurlar.

Defterler içerisinde tikel ile genel arasındaki ilişkinin aşırı derecede önemli bazı yönleri, "Achille Loria" üzerine yazılan ilk notun, "Lorianizm" başlıklı "özel" defterin ilk birkaç sayfasını işgal eden daha sonraki versiyonu ile karşılaştırılması üzerinden öne çıkarılabilir. İlk versiyonda, bu notun uzun ilk kısmı Loria'nın en tuhaf yayınlarına ilişkin bibliyografik bilgi ve tanımlar içerir. Öte yandan notun ilk taslağını (1929) ikincisinden (1935) ayıran yıllar içerisinde, -son derece önemli bir iktisatçı, aydın ve siyasi figür olan- Luigi Einaudi tarafından Loria'nın çalışmalarının bir bibliyografisi hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Bibliyografiden derlenen veriler, Gramsci'nin, belli ki hafızasına dayalı olarak, notun ilk versiyonunda kaydettiği bilgilerin bazılarını tamamlar ve düzeltir (en küçük bibliyografik detayların dahi titizlikle kaydedilmesi için gösterilen dikkat ve özen son derece çarpıcıdır). Bununla birlikte, Einaudi'nin hazırladığı bibliyografi, bibliyografik detayların kontrol edilmesi ve sınanması için bir araçtan daha fazlasıdır; bu bibliyografi, notun geri kalanı için bir girizgâh haline gelen genel bir yorumu aydınlatır:

> § Achille Loria'nın temel "tuhaflığını" barındıran bazı öncelikli "belgeleri" kaydediyorum. (Hatırlama: Artık *Riforma Sociale*, n. 5, Eylül-Ekim 1932 için bir ek olarak, Luigi Einaudi tarafından hazırlanmış olan "Bibliografia di Achille Loria" söz konusu; [benim] listem belli ki eksikti ve kaydedilenlerden daha önemli olabilecek olan "tuhaflık"ı kaçırmış olabilir. Einaudi'nin emeği de, Loria'nın bilimsel "kıymetini" artırması dolayısıyla oldukça önemlidir ve Loria'nın tüm çalışmalarını, çağdaş genç okuyucu kitlesinin önünde aynı "düzeyde" koyar; böylece, Loria tarafından yapılmış "çalışmalar" yığını ile dikkat çeker: bu nicel kültür çağı içerisinde 884 unsur. Bu "emek" dolayısıyla Einaudi, Loriacılar listesi içerisinde onursal üyeliği hak eder. Bunun yanında, bir kültür hareketleri örgütleyicisi olarak Einaudi'nin Loria'nın "tuhaflıklarının" sorumlusu olduğu belirtilmelidir ve özellikle bu nokta üzerine bir not yazılmalıdır.) (28, Madde 1).

Notun başlangıç versiyonuna yapılan bu eklemenin, Lorianizm alanını, yayılma ve meşrulaşma mekanizmalarını dahil edecek biçimde nasıl genişlettiğini ve bütün olarak bu fenomeni, *Hapishane Defterleri*'nin çok sayıda başka kısımlarında, kültür örgütlenmesinde aydınların rolü üzerine düşünceler ile nasıl bağlantılandırdığını açıklamaya gerek yoktur. Yine de, normal bir biçimde ideolojik olarak "nötr" görülebilecek ve nesnel doğrulama kriteri ile yargılanabilecek (Tamamlanmış mıdır? Tüm gerekli bilgileri isabetli bir biçimde iletmekte midir?) bir akademik enstrüman olan Einuadi'nin çalışmasının, "kullanışlı" bir araç olarak kullanıldığı zaman dahi, eleştirel denetimden kaçamadığı olgusuna dikkat çekmek çok da yersiz olmayacaktır. Bu eleştirel denetim de, bir bibliyografi olarak "masum" görünen böyle bir araca derleme damgasını vuran eleştirel ciddiyetten ya da titizlikten "yoksunluğu" tam olarak ortaya koyar. Bu "yoksunluk" ve bu "masumiyet", suç ortaklığı unsurları olarak gösterilir; yetkili akademisyen (Einaudi), eleştirel rolünü terk ederek, "bilimsel" derlemesinin nesnesinin dışında duruyormuş gibi yaparak, kendi başına akademik pervasızlık ve titizlik eksikliği ile karakterize edilen (Loria'ya ve Loriacılara ait) bir çalışmalar bütününün yayılmasına ön ayak olur ve çalışmayı destekler. Bu türden bir faaliyeti doğuran entelektüel yönelimin devasa sonuçları olmuştur ve aynı notun sonuç kısmında açıkça görüldüğü gibi, bu sonuçlar hiçbir şekilde İtalya ile sınırlı kalmamıştır.

"Achille Loria" üzerine notun revize edilmiş versiyonunun son iki pa-

ragrafı, orijinal versiyonda da yer alan tikelden genele yönelik hareketi tekrar eder fakat bu sefer, önemli bir fark söz konusudur. Lorianizmin dışavurumu ve etkileri ve daha da önemlisi, Lorianizmi olanaklı kılan eleştirel sınırlama yoksunluğu, artık yalnızca bir İtalyan acayipliği olarak değil, bir Avrupa sorunu olarak görülür. "Achille Loria" notunun sonuç paragrafları, notun ilk taslağının oluşturulmasının üzerinden geçen beş yıl içerisinde ortaya çıkan ciddi gelişmeleri hesaba katarak, kapsamlı bir revizyon ve değerlendirme işleminden geçmiştir.

> Loria, teratolojik bir bireysel vaka değildir: Kendisi, daha ziyade, belirli bir dönemin belirli bir aydınlar katmanının; işçiler sorununu ele almış olan ve praksis felsefesini derinleştirdiklerine, düzelttiklerine ve aştıklarına aşağı yukarı ikna olmuş bu pozitivist aydınlar katmanının bir dizi temsilcisinin en bütünlüklü ve en kusursuz örneğidir. Yine de her dönemin ve her ülkenin, aşağı yukarı başarılı ve kusursuzlaştırılmış Lorianizmine sahip olduğunu belirtmek gerekir: Hitlerizm, Almanya'da ciddi aydın gruplarının görünen yüzünün ardında, resmi kabuğu kıran ve yeni bir "resmiyetçilik" bilimsel kavramı ve yöntemi olarak yaygınlaşan vahşi bir Lorianizmin için için yanmakta olduğunu gösterdi. Loria'nın var olması, yazması, eser vermesi, kitaplar yayımlaması ve kendi hesabına ciltler doldurması hiç de tuhaf değildir: Ebedi hareket kaşifleri *Gerusalemme Liberata*'dan parçalar yayımlayan ve bölge papazları her zaman bulunur. Bununla birlikte Loria'nın bir kültür sütunu, bir "usta" haline gelmiş olması ve "kendiliğinden" devasa bir kitle bulmuş olması; insanı, normallik dönemlerinde dahi var olmuş olan eleştiri siperlerinin zayıflığı üzerine düşündüren şey budur. Kontrolsüz tutkunun anormal zamanlarında, Loria gibi, çıkar güçleri tarafından desteklenen bireyler için, tüm siperleri kuşatmanın ve halen zayıf ve gelecek on yıllar içerisinde çamura batmış olarak kalacak entelektüel kültür çevresini dönüştürmenin ne kadar kolay olduğu üzerine düşünülmelidir.
>
> Hitlerizmin hakim olduğu vahşet gösterilerinin ve Alman "kültürünün" daha önce görülmemiş kepazeliğinin ardından ancak günümüzde (1935) aydınlar, erken dönem Rönesans (1000 yılından sonra) içinden doğan ve Fransız Devrimi ile "klasik Alman felsefesi" ve "İngiliz klasik iktisadı" olarak bilinen fikir hareketleri üzerinden hakimiyet kazanan modern uygarlığın (tüm zorunlu olarak çelişkili ifadelerinde) kırılganlığının farkına varmışlardır. Böylece, kültürel hayatı boğucu ve sterilize edici gazlarla dolduran Georges Sorel gibi, Spengler gibi aydınlara yönelik ateşli eleştiriler başlamıştır (28, Madde 1).

Eğer bu pasaj üzerine detaylı bir yorum yapılacak olursa, sonunda, en belirginleri aydınların toplum içerisindeki rolü, kültür ile siyaset arasındaki ilişki ve pozitivizm eleştirisi olan, defterler içerisinde birbirlerine dolanmış temel motiflere değinmek kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca, hapishane defterlerinin fragmanlarından, faşizmin yükselişine katkıda bulunan ve hüküm sürmesine olanak tanıyan kültürel koşullar üzerine detaylı bir araştırmayı yeniden inşa etmek adına, Lorianizm üzerine bu not ve diğer notlar ile Brescianizm ve diğer önde gelen İtalyan aydınları üzerine notlar arasında bağlantılar kurulacaktır. Bununla birlikte ben bu noktada, bu pasajda kaydedilen, önceki (ve çok daha kısa olan) versiyonda halihazırda bulunsalar da, artık daha uzun erimli sonuçları olan iki gözleme dikkat çekmek isterim: (a) işçi sınıfının sorunları ile ilgilenen ve bir biçimde Marx'tan daha iyisini yaptıklarına inanan (kolaylık olması bakımından Loriacılar olarak tanımlanan) önemli bir aydınlar katmanının pozitivizmi; (b) Loriacıların geniş planda kültür konusundaki eleştirel özen ve ciddiyet eksikliği ile semptomatik olan akademik özensizliği ve kafa karışıklıkları. Bu ciddiyet ve özen eksikliği, -sözde uygarlığın esas koruyucuları olan- önde gelen aydınların daha üst bir kademesinin yergisinden kaçarken (ya da, hiç değilse, bu yergi tarafından ötekileştirilirken), aynı zamanda kendisini bir bilimsellik maskesi ile kamufle eder. Lorianizm üzerine notlarda (ve başka yerlerde de) dillendirilen en büyük kaygılardan birisi de, sağ kanat, gerici, muhafazakar ya da liberal kültür savunucularının belirleyici karakterisklerinin, yalnızca bayağı düşünüş biçimi, saçma teoriler, eleştirel özensizlik ve genel entelektüel sorumsuzluk olmamasıdır; bu kimseler, ilerici, sol ve hatta Marksist düşünceye de ciddi biçimde zarar vermişlerdir.

Defterlerde yapılan detaylı ve somut kültür analizlerinden, faşizmin yükselişi için yalnızca gerici unsurları suçlamanın olanaksız olduğu sonucuna ulaşılır. Daha da önemlisi, egemen kültürün sosyalist ve hatta özellikle Marksist karşıtları, gerçek anlanıda tutarlı ve ikna edici bir alternatif sunmamış, çoğu durumda sunamamışlardır -başka bir deyişle, efektif bir biçimde bir karşı kültürü oluşturamamışlardır -, çünkü onlar da kendi başlarına özenden yoksunlardı ve egemen kültürün yöntemlerini ve paradigmalarını eleştirel olmayan bir biçimde benimsemişlerdi. Bunun en açık kanıtı, çok sayıda notun, Marksizmi bayağılaştıran ve en yaygın versiyonlarını etkisiz kılan zayıflatıcı bozuklukları atfettiği sınanmış pozitivizm olarak sözde-bilimsel "sosyolojizm" içerisinde bulu-

nur. Pozitivist sosyolojinin birbiriyle ilişkili iki büyük sorunu, Defter 28'de Achille Loria üzerine genişletilmiş notun hemen ardından gelen, "Cuvier'nin küçük kemiği" üzerine olan notun yeniden düzenlenmiş versiyonunda açık bir biçimde tanımlanır:

> § *Cuvier'nin küçük kemiği.* Cuvier'nin ilkesinin açılımı. Ne var ki herkes Cuvier değildir ve özellikle "sosyoloji" doğa bilimleri ile karşılaştırılamaz. Bunda gelişigüzel ve "tuhaf" genellemeler çok daha olanaklıdır (ve pratik yaşam için daha zararlıdır) (28, Madde 3).

Notun bu versiyonu, bir önceki formülasyonda, şifreli olarak da olsa, ipucu verilen şeyi bir bakıma belirginleştirir; yani bu sözde-bilimsel Lorianizm, bilimsel yöntemlerin yanlış uygulanmalarının doğuracağı kadar tuhaf sonuçlara götürür. Bununla birlikte, burada üzerinde durulan, Cuvier'nin ilkesinden daha önce söz edildiği sırada (en azından açık bir biçimde) görünmeyen fakat defterler boyunca çok sayıda varyasyonda defalarca ifade edilen bir nokta daha vardır; bu, "sosyoloji"nin en temel hatalarından bir tanesinin, doğrudan doğruya doğa bilimlerinden ödünç alınan bir metodolojiyi toptan ve eleştirel olmayan bir biçimde benimsemesidir. Defterler içerisinde önemli bir yer kaplayan, Bukharin'in *Historical Materialism: A System of Sociology* [Tarihsel Materyalizm: Bir Sosyoloji Sistemi] adlı çalışmasına yönelik kapsamlı, detaylı ve yıkıcı eleştiriye ciddi biçimde dikkat eden okuyucu için bu noktanın baskın önemi açık olacaktır. (Bukharin'in kitabının Rusça edisyondaki alt başlığı *A Popular Textbook of Marxist Sociology* [Halk İçin Marksist Sosyoloji El Kitabı] idi ve Gramsci bu kitaba sürekli olarak *Saggio Popolare* -yani "Halk için El Kitabı"- olarak gönderme yapar). "Cuvier'nin küçük kemiği" notunun yeniden düzenlenen versiyonunda "sosyoloji" teriminin tırnak işareti içine alınmasına dikkat etmek de önemlidir. Defterlerde bu aşamaya kadar "sosyoloji" özel bir anlam kazanmıştı ve hem Loriacılar'ın hem de Bukharin'in teorileri ve metodolojileri ile ilişkilendirilir hale gelmişti. Bukharin hiçbir zaman Loriacılar grubunun (onursal üye Luigi Einaudi gibi dahi) bir üyesi olmamış olsa da, defterlerdeki birkaç örnekte görüşleri Loria'nın görüşlerine benzetilmiştir (örneğin, bakınız Defter 11, Madde 21 ve Madde 29). Dolayısıyla, "Cuvier'nin küçük kemiği" notu "Lorianizm" defteri içerisine yerleştirilmiş olsa da, kabataslak olarak sunduğu eleştirel soruşturmanın, Lorianizm başlığı altında tartışılan bir

grup aydının acayipliklerinin çok ötesine geçen bir alt bölümlenmesi söz konusudur. "Cuvier'nin ilkesi"ne anıştırmada bulunarak, dolaylı yoldan değinilen konu ve sorunlarda önemli olan, aslında, Marksizmin ya da tarihsel materyalizmin ya da, Gramsci'nin deyişiyle, "praksis felsefesi"nin tam tanımıdır.

Historical Materialism adlı çalışmasında Bukharin, tarihsel materyalizm ile sosyolojiyi aynı kefeye koyar ve tarih ile sosyoloji arasındaki ilişkiyi, sosyolojiye ayrıcalıklı bir statü kazandıracak biçimde tanımlar: şüphe götürmez bir biçimde pozitivist ya da mekanist anlamda bilimsel bir "sosyoloji". Giriş bölümünde bilim ve tarih arasındaki ilişkinin ana hatlarını şematik olarak ortaya koyarken, Bukharin şöyle yazar:

> Sosyal bilimler arasında, toplumsal yaşamın yalnızca tek bir alanını değil, bütünlüğü içerisinde toplumsal yaşamın tamamını ele alan iki önemli dal vardır; başka bir ifadeyle, bu iki dal tek bir fenomenler dizisini ele almaz ... fakat bir bütün olarak toplumun tüm yaşamını göz önünde bulundurur, tüm toplumsal fenomen grupları ile ilgilenir. Bu bilimlerden bir tanesi tarih, diğeri ise sosyolojidir... Tarih, belirli bir yerde ve zamanda toplumsal yaşamın akış biçimini inceler ve tanımlar.. Sosyoloji ise, genel sorulara verilen yanıtlarla ilgilenir, örneğin: Toplum nedir? (İktisadi, hukuksal, bilimsel vb.) toplumsal fenomenlerin çeşitli gruplarının birbirleriyle ilişkileri nelerdir; bunların evrimi nasıl açıklanır; tarihsel toplum formları nelerdir; bir formun diğerini izlemesi olgusunu nasıl açıklayacağız, vs., vs.? Sosyoloji sosyal bilimlerin en genel (soyut) olanıdır. Bu bilime sıklıkla başka isimler altında gönderme yapılır, örneğin: "tarih felsefesi", "tarihsel sürecin teorisi" vb.[i]

Bununla birlikte bu, eşit bir ilişki değildir. Bukharin söylem alanlarını, "tarih" ve "sosyoloji" bilimlerinin farklı görevlerini tanımlamakla kalmaz. Bukharin'in şemasına göre sosyoloji, tarihin gündemini oluşturur; diğer bir deyişle, tarihsel araştırmanın yöntemi ve araçları sosyoloji tarafından önceden belirlenir. Bu durum bir sonraki paragrafta açıklanır:

---

i) Nikolai Bukharin, *Historical Materialism: A System of Sociology* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1969), s., 13-14; bundan sonra *HM* olarak alıntılanacaktır.

> Sosyoloji, insan evriminin genel yasalarını açıklaması dolayısıyla, bir *yöntem* olarak tarihe hizmet eder. Örneğin, eğer sosyoloji hükümet biçimlerinin iktisadi biçimlere bağlı olduğuna ilişkin genel doktrini oluşturuyorsa, tarihçi, herhangi verili bir çağda, tam olarak ne tür ilişkilerin var olduğunu arayıp bulmalı ve bu ilişkilerin somut, spesifik ifadelerinin ne olduğunu ortaya koymalıdır (*HM*, 14).

Bu sorun, sosyolojinin tarihsel araştırmanın sağladığı bilgiye bağımlı olduğunu ima ediyormuş gibi görünen müteakip cümlede bir biçimde bulanıklaşır: "Tarih, sosyolojik sonuçlara ulaşılması ve sosyolojik genellemeler yapılması için materyal sağlar, çünkü bu sonuçlar kumaştan oluşmaz; tarihin fiili olgularından türer." Öte yandan paragrafın final cümlesi, tarihin sosyolojiye değil, sosyolojinin tarihe kılavuzluk ettiğini oldukça açık hale getirir: "Sosyoloji, sırası geldiğinde, kesin bir bakış açısını, bir inceleme aracını ya da artık bizim deyişimizle, tarih için bir yöntemi formüle eder." Bunun anlamı, sosyolojinin, tarihin ona sağladığı materyalleri elde etmeden önce dahi, tarihi yöneten yasaların var olduğunu halihazırda biliyor olmasıdır; o halde, bu şemaya göre, bir disiplin olarak tarih, kendi incelemelerine her zaman ona sosyoloji tarafından sağlanmış bilimsel yöntem, tarihin her zaman genel yasaların keşfine ya da teyit edilmesine götüreceğini garanti altına alan bir yöntem ile atılır. Bu görüş, Bukharin'in giriş kısmının sonuç bölümünde daha da pekiştirilir:

> ... tarihsel materyalizm teorisinin kesin bir yeri vardır, bu yer ekonomi politik değildir, tarih de değildir; bu yer toplumun ve toplumun evrim yasalarının genel teorisi, yani sosyolojidir. ... tarihsel materyalizm teorisinin tarihin bir yöntemi olması olgusu, bunun sosyolojik bir teori olarak önemini hiçbir biçimde tahrip etmez. Daha soyut bir bilim, sıklıkla, daha soyut bilimler için bakış açısı (yöntem) sağlayabilir. Buradaki durum da budur ... (*HM*, 15).

Hapishane Defterleri'nde Bukharin'e yöneltilen öncelikli itiraz, Bukharin'in "praksis felsefesi"nin "gerçek" teorisini açıkladığını ileri sürerken, hiçbir zaman "genel olarak praksis felsefesi başlığı altında bilinen (birçoğu yapay, dışsal kaynaklardan gelen ve böyle olmasından dolayı eleştirilmesi ve belirginleştirilmesi gereken) felsefi kavramların tutarlı

ve mantıklı bir sunumunu" yapmamasıdır. Aksine, Bukharin "sosyoloji" içerisinden bir felsefe çıkarır; praksis felsefesi. Diğer yandan sosyoloji, "ast bölümü olduğu bir felsefeyi, bir dünya görüşünü önceden varsayar." Bukharin'in sosyolojisi de bu durumun bir istisnası değildir; Bukharin'in sosyolojisi, aslında, materyalist felsefe üzerine kuruludur. Bukharin, tarihsel materyalizmi bağımsız, gerçek anlamda devrimci, alternatif bir dünya kavrayışı olarak olumlamaktan ziyade, önceden var olan bir felsefenin (yani pozitivist materyalizmin), kaynağı hegemonik kültürde olan bir felsefenin astı haline getirir.

Sosyoloji, sosyolojinin yalnızca kısmen karşı reaksiyon göstermiş olduğu, halihazırda işlenmiş olan bir felsefi sisteme, evrimci pozitivizme bağımlı bir tarih-siyaset bilimi yöntemi yaratma girişimi olmuştur. Dolayısıyla sosyoloji, kendi başına bir eğilim, filozof-olmayanların felsefesi, doğa bilimleri modelinde inşa edilmiş kritere göre, tarihsel ve siyasi olguları şematik olarak tanımlama ve sınıflandırma girişimi olmuştur. Sosyoloji, yine bu nedenle, bir palamuttan bir meşe ağacının büyüyeceğini tahmin eder kesinlikte, geleceği "tahmin ederek", insan toplumunun evrim yasalarını "deneysel olarak" çıkartma girişimidir. Vulgar evrimcilik ise, nicelikten niteliğe geçişindeki diyalektik ilkeyi bilemeyen sosyolojinin kaynağında yer alır (11, Madde 26).

Bukharin'in hatası, Loriacılar'ın hatasına benzer: Kendisi, doğa bilimlerinin esiri olmuştur (ilginç bir biçimde, Bukharin *Historical Materialism* adlı çalışmasında, "ani değişimler"in ya da "şiddetli başkalaşımlar"ın devrimci tezahürlerinin evrim teorisi ile çelişmediğinin kanıtı için doğa bilimlerine döner ve bu bağlamda -"naif" olarak tanımladığı- Cuvier'nin felaket teorisinden söz eder). "Cuvier'nin küçük kemiği" notunda yapılan gözlemler, Bukharin'in yaklaşımının bütününe karşı uyarılar olarak okunabilir. İlk olarak, "sosyoloji, doğa bilimleri ile karşılaştırılamaz" ve dolayısıyla, toplumun gelişimi bir palamuttan bir meşe ağacının ortaya çıkması ile aynı biçimde açıklanamaz; tarih de, Cuvier'nin ilkesini kullanan bir paleontoloğun bir dinozoru kemiklerinden yeniden inşa etmesi gibi inşa edilemez. İkinci olarak, doğa bilimlerinin ilkelerinin sosyolojiye yanlış bir biçimde uygulanması, son derece zararlı pratik sonuçları olan, "tuhaf" çıkarımlara götürür. Loria ve Loriacılar üzerine notlar, pozitivist sosyolojinin sonuçlarının sayısız örneğini ortaya koyar. Bununla birlikte, Bukharin karşıtı notlar dizisinde, ayrıca, pozitivist sosyolojinin Marksizmin siyasi efektifliğine yönelik

korkunç etkilerine ilişkin oldukça aydınlatıcı açıklamalar da bulunur. Bu notlardan bir tanesi, "praksis felsefesinin bir sosyolojiye indirgenmesi" başlığını taşır; bir dizi can alıcı soruna değinen, nispeten uzun ve oldukça önemli bir not. İlk olarak, sosyolojik bilimselciliğin zararlarını en doğrudan biçimde ele alan bu nottan bir pasaj alıntılayacağım:

> Dahası, istatistik yasalarının bilime ve siyaset sanatına genişletilmesi, özellikle bu yasalar aksiyon beklenti ve programlarının formülasyonlarına uygulandığında, çok ciddi sonuçlar doğurabilir. Doğa bilimlerinin (istatistiksel) yasaları yalnızca daha ileri düzey bir araştırma sayesinde kolayca düzeltilebilecek ve her durumda, bu yasaları kullanan bilim adamını gülünç duruma düşürecek hatalar ve gaflar üretebilecekken, bu durum siyaset bilimi ve sanatında onarılması olanaksız hatalara neden olacak gerçek felaketlere götürür. Esas olarak, siyasette temel bir yasa olarak istatistik yasalarının benimsenmesi, kaçınılmaz bir biçimde, yalnızca bilimsel bir hata değil, aynı zamanda, aksiyon içerisinde pratik bir hatadır da; bununla birlikte, bu durum zihinsel tembelliği ve sistemik yüzeyselliği teşvik eder. Siyasi aksiyonun hedefinin, tam olarak, kitleleri edilgin durumdan çıkarmak; yani büyük sayıların yasalarını imha etmek olduğunu belirtmek gerekir. O halde, nasıl olur da bu yasanın, sosyolojik bir yasa olduğu düşünülebilir? (11, Madde 25).

Not, pozitivist sosyolojinin Marksizmin siyasi programı ile nasıl uyumsuz olduğunu açıklamaya devam eder. Determinist felsefe (yani felsefi materyalizm) bir edilginlik formülüdür; bu felsefe, kitleleri, halk duygusunun mekanik standardizasyonunu ebedileştiren bireysel önderlerin karizmatik cazibesine duyarlı kılar. Buna karşın, "kitle partisi"nin görevi, eleştirel farkındalığı teşvik ederek, eski "doğalcı" düzeni alaşağı etmektir. Başka bir ifadeyle, tarihsel materyalizm, kitleleri, değişmez doğa yasalarına -dahası, bu yasaları keşfettiklerini ve kendi "bilimsel" bilgileri temelinde, önderlik hakkını kendine mal edenleri ayırt eden, ayrıcalıklaştıran ve yetkilendiren yasalara- göre akan bir mekanistik drama içindeki bilinçsiz aktörler olarak değil, tarihi yapanlar olarak görür.

Sadece bu fragmandan dahi, Bukharin eleştirisinin, yalnızca Gramsci'nin tüm yazılarına sinmiş olan pozitivizme saldırı bakımından değil, aynı zamanda, farklı bir kültür olarak sosyalizm kavramı, eleştirel bi-

linç kazanabilmeleri için kitleleri eğitme ihtiyacı üzerine ısrarı, dogmatizm karşıtlığı ve fundamental demokratizmi ve her şeyden önemlisi, Komünist Parti'nin, yani "modern prens"in karakteri ve rolü üzerine kapsamlı tartışmaları (ve dolayısıyla Machiavelli'yi ele alma biçimi) bakımından da nasıl bir sürekliliğe sahip olduğu görülebilir. Tek başına bu not, defterler boyunca kendini gösteren, tarihe ilişkin bitmek tükenmez kaygıyı da teyit eder. Bu, doğrudan doğruya, sapkın davranışlarının "bilimsel" açıklaması, ast toplumsal sınıfların bir tarihi olasılığından kaçış olan Lombroso'nun sosyologlar okulu üzerine yorumları akla getirir. Gerçekten de, bu not, "tarihsel materyalizm" deyiminde "vurguyu, metafiziksel bir kökenden gelen ikinci terim üzerinde değil, birinci terim olan 'tarihsel' üzerinde tutmayı" unutmamak gerektiği yönündeki, (*Hapishane Defterleri* içerisindeki Bukharin karşıtı sayfalarda da bulunan) iyi bilinen olumlamanın daha tam bir kavrayışına katkıda bulunur (11, Madde 27).

Aslında, "Praksis felsefesinin bir sosyolojiye indirgenmesi" üzerine notun ilk kısmı, indirgemeci sosyolojik tarihsel materyalizm versiyonunun, tarihin önemini ve karmaşıklığını anlamada başarısızlıktan; Marksizmin deformasyonundan ve sözde ortodoks (örneğin Bukharin) ve çok da ortodoks olmayan (örneğin Loriacılar) Marksizm yandaşları tarafından üretilen tuhaflıklardan sorumlu olan bir başarısızlıktan kaynaklandığını güçlü bir biçimde ortaya koyar.

> Bu indirgeme [praksis felsefesinin sosyolojiye indirgenmesi], Engels tarafından daha önce (*Sozialistische Akademiker* dergisinde [1 ve 15 Ekim 1895 tarihlerinde] yayımlanan, iki öğrencisine [Joseph Bloch ve Heinz Starkenburg'a, 21 Eylül 1890 ve 25 Ocak 1894 tarihlerinde] yazdığı mektuplarda) eleştirilmiş ve bir dünya kavrayışını, bütün bir tarihi cepte tutma izlenimini veren mekanik bir formüller dizisine indirgemeden oluşan dejenere eğilimin billurlaşmasını temsil etmiştir. Bu, kuş beyinli "dahilerin" anlamsız gazetecilik doğaçlamaları için en büyük teşvik olmuştur (11, Madde 25).

Başka bir deyişle, "sosyologlar" tarihe, Cuvier'nin tek tek kemiklere yaklaştığı gibi yaklaşmışlardır. Bir dizi metodolojik ilke ile silahlanmış bu kimseler, önceden belirlenmiş bütünlük içerisinde her şeyi yerine yerleştirmişlerdir. Kendi mekanistik formüllerini tarihin kendisiyle ka-

rıştırmış olmalarından dolayı, kendi özgünlüğü içerisinde dikkat ettikleri hiçbir tarihsel deneyim, hiçbir olay bulunmamaktadır. Tarihsel araştırmanın gün ışığına çıkardığı her unsur, yalnızca detayları doldurmaya ve büyük resmin isabetliliğini teyit etmeye hizmet eder. Felsefe ve sosyal bilimler, Cuvier'nin ilkesinde biçimlenen türde bir "doğalcılık" ile yönetildiklerinde olan şey budur (Gramsci, Cuvier'nin teorisine değil, eleştirel öfkesini yükselten, bilimsel kavramların kötüye kullanılmasına ve yanlış uygulanmasına itiraz eder).

Aynı notun müteakip birkaç cümlesi tarihsel materyalizmin alternatif bir versiyonunu ortaya koyar. Bu versiyona göre, praksis felsefesi bir sosyoloji değil fakat bir tarihtir ve buna uygun olan metodolojinin, doğa bilimlerinden değil, eleştiri ve yorumlama alanından, yani "filoloji" üzerinden türetilmesi gerekir.

> Praksis felsefesinin temelinde yer alan deneyim şematize edilemez; bu deneyim, kendi sonsuz çeşitliliği ve çokluluğu içerisinde, tarihin kendisi, belirli olguları anlamak için akademik bir yöntem olarak "filoloji"ye ve tarihin genel metodolojisi olarak anlaşılan felsefeye olanak tanıyacak olan şeye yönelik araştırmadır. Bu, belki de, [Bukharin'in] *El Kitabı*'nın ilk kısmında [aslında "Giriş" kısmında] çok kısaca anılan, praksis felsefesinden bir sosyoloji inşa etme olanağına karşı çıkan ve praksis felsefesinin yalnızca belirli tarihsel metinlerde yaşadığını iddia eden yazarların kastettikleri şeydi (son derece cüretkar ve ham bir biçimde ortaya konulan bu iddia, kesinlikle hatalarla doludur ve nominalizm ve felsefi şüpheciliğin yeni ve tuhaf bir biçimi gibi görünmektedir). Praksis felsefesi ile özdeş olmayan, toplumun bir bilimi olarak, yani bir tarih ve siyaset bilimi olarak sosyolojinin inşa edilebileceğine karşı çıkmak, geleneksel filolojinin kapsamını genişleten pratik gözlemlerin ampirik bir derlemesinin oluşturulamayacağı anlamına gelmez. Filoloji, belirli olguları, kendine özgü "bireysellikleri" içerisinde, anlamanın ve nitelendirmenin öneminin metodolojik ifadesi olsa da, siyasette istatistik yasalarına ya da bazı doğa bilimlerindeki ilerlemelere yardımı olmuş büyük sayılara karşılık gelen belirli daha genel "eğilim yasalarını" sınıflandırmanın pratik faydası dışlanamaz. Buna rağmen istatistiksel yasanın, yalnızca, tarihçiyi ve siyasetçiyi ilgilendiren konular bakımından, büyük halk kitleleri pasif kaldığı ya da pasif kaldığının varsayıldığı sürece kullanılabileceği vurgulanmamıştır (11, Madde 25).

Aynı notun ilk versiyonunda, Marksizm, tarih ve filoloji arasındaki

ilişkiler daha da kısa ve öz bir biçimde anlatılmıştır: "Tarihsel materyalizm 'deneyimi', tarihin kendisidir; tikel olguların araştırması ise 'filoloji' ... 'Filoloji', kesin ve belirli 'bireysellikler' olarak anlaşılan tikel olguların öneminin metodolojik ifadesidir" (7, Madde 6).

Bukharin'e göre tarih, sosyolojinin yasaları tarafından yönetilen bir etkinlik, bir araştırma alanıdır; bir soruşturma tarzı olarak sosyolojinin hizmetçisidir. Buna karşıt olarak, Gramsci'nin notlarında, tarih ve sosyoloji arasındaki ilişki neredeyse bütünüyle kopuktur: Pozitivist sosyoloji, tarihin yaşanmış deneyimlerinden ayrılmış genel soyut yasalarla ilgilenir ve dahası, bu yasaları kırmak, aşmak, insanların kendi tarihlerini yapma olanağını güvence altına almak da tarihsel materyalizmin görevidir. Böylece, aynı not, tarihsel materyalizmin öngördüğü siyasi parti ("kolektif organizma"), "halkın duygusu"na ilişkin bilgiyi nicel sosyoloji tarafından üretilen istatistiksel yasalardan elde etmez; bu bilgiye "'aktif ve bilinçli eş-katılım', 'müşfiklik', dolaysız tikellerin deneyimi, 'yaşayan filoloji' denilebilecek bir sistem sayesinde" erişir (11, Madde 25).

Bu, sosyolojinin işe yaramaz olduğu anlamına gelmez; bunun anlamı, sosyolojinin varsayımlarının gözden geçirilmesi, bütünselleştirici gücünün gayrimeşrulaştırılması, kullanımının sınırlanması ve ulaştığı "bilimsel" sonuçların her zaman tarihsel eleştirinin boyunduruğu altına alınması ve tam tersinin yapılmaması gerektiğidir. Sosyolojinin yararları, başka bir bağlamda, "Kültürel argümanlar. Cuvier'nin küçük kemiği." başlıklı notta tartışılır. Bu notta sosyoloji, pozitif bir ışık altında ele alınır fakat bunun nedeni, sosyolojinin evrensel hakikatlerin formülasyonu için değil, yalnızca hipotez inşası için bir araç olarak görülmesidir. Sosyolojinin doğa bilimlerinden türetilmiş yöntemleri -yalnızca sosyal bilimlere uygulandıklarında değil, doğal fenomenlere uygulandıklarında da- hataya açık olarak addedilir. Dahası, sosyoloji açık bir biçimde hiçbir zaman bir tamamlanan değil ancak tamamlayıcısı olabileceği tarihin astı olarak konumlandırılır.

> Cuvier'nin, bedenin, kendilerine göre partiküllerinden bir tanesinden hareketle (kendi başına bütüncül olan -bütün bir bedenin yeniden inşa edilebileceği bireysel organik parçalarının korelasyonu ilkesi -yine de düşüncenin iyi anlaşılabilmesi için Cuvier'nin doktrininin dikkatli bir biçimde yeninden incelenmesi gerekir- kesinlikle Fransız düşüncesi içerisine, Fransız "mantığı" içerisine dahil edilmelidir ve canlı-makine ilkesi ile bağlantılandı-

> rılmalıdır. Bu ilkenin biyolojide geçerli olduğunu söyleyip söyleyememek zorunlu değildir; bu olanaksız görünmektedir (örneğin, gagalı memeliler, "mantık" içermeyenin yapısı vb. hatırlanmalıdır). Metafor bir yana, korelasyon ilkesinin sosyolojide yararlı, doğru ve verimli olup olmadığı incelenmelidir. Yanıt açık bir biçimde olumlu gibi görünmektedir. Ne var ki burada açık olunmalıdır: Geçmiş tarih söz konusu olduğunda, (analoji ilkesi gibi) korelasyon ilkesi, belgenin yerini alamaz, yani hipotetik bir tarihten, olası fakat yine de hipotetik bir tarihten başka bir şey ortaya koyamaz. Bununla birlikte, siyasi aksiyon ve öngörülebilir şeylere uygulanan (analoji ilkesi olduğu gibi) korelasyon ilkesi, olası hipotezler ve beklentiler söz konusu olduğunda, durum farklı bir hal alır. İlke, hipotez alanında kesinlikle yararlı, doğru ve verimlidir ve bu, hangi hipotezin daha olası olduğunu saptamakla ilgili bir sorundur ... Korelasyon ilkesinin bir bireyin, hatta bir grubun aksiyonlarına uygulandığı durumda, her zaman bir gelişigüzellik tehlikesi söz konusudur: Gruplar da, bireyler de her zaman "mantıklı", "tutarlı", "sonuç veren bir biçimde" vb. hareket etmezler fakat bu şekilde hareket ettikleri öncülü ile başlamak her zaman yararlıdır. Aksiyon motiflerinin "irrasyonalitesi" öncülünden hareket etmek hiçbir amaca hizmet etmez; bu, yalnızca polemiksel bir biçimde, Skolastik filozoflar gibi konuşmaya neden olur: "ex absurdo sequitir quodlibet." (14, Madde 29).

Bu şekilde göz önünde bulundurulduğunda ve tüm bu uyarılarla yaklaşıldığında, sosyolojinin yöntemi siyasi olarak kullanışlı görünebilir. Cuvier'nin ilkesi açıkça sınırlanmış bir bağlamda hipotetik olanın alanına hapsedilerek, bu ilkeyi bir dünya görüşü, bir felsefe düzeyine yükseltme tehlikesinin (ve cazibesinin) önüne geçilmiş olur. Çünkü *Hapishane Defterleri*'ndeki pozitivizm eleştirisi ve Bukharin karşıtı sayfalar, esas olarak, tarihsel materyalizmi metafiziğin saldırılarından (ve kötüye kullanmasından) korumaya yönelik dolaysız bir güdü ile motive olmuştur. Tarih üzerine vurgu -farklılık, çoğulluk, tikel olanın özgünlüğü bağlamında-, farklı, özellikle de felsefi materyalizm ve idealizm biçimlerini alan metafiziğe karşı savunmadan ve aktif direnişten daha az ya da daha fazla bir şey oluşturmaz. Metafiziksel dürtü tikel olanı genel olanın içine pervasızca çekip, bireysel edimselliği anında bütünün gereksinimlerinin boyunduruğu altına alırken; defterlerde kavranan tarih, fragmanı kurtarmak, fragmanın özgünlüğünü anlamak ve farklılığının üzerinde durmak için yollar arar. Tarih buna, tefekkürün ayrıcalıklı ba-

kış açısından vazgeçip, bunun yerine, filoloji ve eleştirinin dünyevi aktiviteleri ile ilişkiye geçerek ulaşır. Çünkü nasıl ki eleştirel titizlikten yoksunluk ve filolojik dikkat eksikliği Marksizmin çarpıklaştırılmasına ve vulgarizasyonuna götürmüşse, eleştiri ve filoloji, kendine özgü olanı, yani devrimci olanı, tarihsel materyalizmin niteliğini muhafaza eder. Orijinalinde "Machiavelli ve Marx" başlığı altında olan ve yeniden düzenlenmiş versiyonunda "Machiavelli'nin siyaseti üzerine notlar" için ayrılan deftere yerleştirilen bir not, aşağıdaki varsayımı içerir:

> Praksis felsefesinin siyaset ve tarih bilimine getirmiş olduğu temel yenilik, soyut bir "insan doğası"nın var olmadığının gösterimidir; sabit ve hareketsiz (dinsel düşünceden ve aşkıncılıktan türemiş bir kavram) fakat sabit ve durağan olmayan bir insan doğası, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal ilişkilerin birliğidir; yani, bu, belirli sınırlar içerisinde, filoloji ve eleştirinin yöntemleri ile anlaşılabilir tarihsel bir olgudur (13, Madde 20).

Filoloji ve eleştirinin yöntemleri, Gramsci'nin hapishane defterlerinin her yerinde gözle görülür biçimde iş başındadır. *Hapishane Defterleri*'nde önemli bir yere sahip olan, Croce üzerine sürekli ve zahmetli analizler iyi bilinmektedir ve bu analizlerin önemi sayısız eleştirmen tarafından açıklanmıştır. Aynı derecede önemli fakat daha bilinen bir şeyse, Bukharin'e yönelik detaylı eleştiridir. Benzer biçimde, çok sayıda notun İtalyan kültürünün, özellikle de İtalyan edebiyatının eleştirisine ayrılmış olduğu iyi bilinmektedir. Bununla birlikte yetersiz bir ilgi görmüş ve önemli oranda görmezden gelinmiş olan şey ise, gerçek olaylara ilişkin, devasa miktardaki detaylı bilgidir; defterlerde iş başında olan "filolojik" yöntem, her nasılsa, çok fazla dikkat çekmemiştir. Durumun neden böyle olduğunu anlamak çok zor değildir. Gramsci'nin metnine yönelik her açıklama ve her tartışma, metnin parçalılığına ve tamamlanmamış karakterine ilişkin gözlemler barındırır. Bu fragmanları tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirmenin Gramscici akademisyenin görevi olduğu varsayımı, sıklıkla bu gözlemlere eşlik eder. Defterlerin parçalı yapısı, örtülü ya da açık biçimde, geleneksel olarak, altında oluşturuldukları vahşi koşullara atfedilir. Başka bir ifadeyle, parçalanmışlık, Gramsci'nin anlatmak istediğinin ya da zamanı ve "normal" bir kitap ya da kitaplar dizisi oluşturma imkanı olsaydı söyleyecek olduğu şeyin önünde duran talihsiz bir engel olarak görülür. Dolayısıy-

la, defterleri "organize" etmeye, fragmanları belirli temalar etrafında ya da belirli başlıklar altında toplamaya yönelik çabaların nedeni budur. Bu temalar ya da başlıklar, genellikle defterlerin çoğunun üzerine yazılmış olan başlıklardan türetilir: "Benedetto Croce'nin Felsefesi", " Niccolò Machiavelli", "Aydınların Tarihi Üzerine Bir Grup Makale için Genel Notlar", "Amerikanizm ve Fordizm", "Edebiyat Eleştirisi" vb. Bu, defterlerin gerçek ölçüsü, defterleri "okunabilir" bir formda sunma ihtiyacı ve çok sayıda küçük detayın defterlerde ele alınan en önemli motiflerin gelişimi bakımından nispi önemsizliği ve ilgisizliği göz önünde bulundurulduğunda, bir ölçüde mantıklıdır. O halde, Gramscici editör, akademisyen ya da yorumcu, kendini parçaları bir araya toplamaya ve bir günümüz Cuvier'si gibi, bunları dikmeye mecbur hisseder. Bazen bu yeniden inşa etme işlemini sorumlu, yani parçaların sınırlarına ilişkin eleştirel bir farkındalık ile yürütülür. Öte yandan bazı zamanlarda ise, bu işlem, yalnızca Gramsci'nin düşüncesinin değil, Gramsci'nin kendisinin de yeniden inşa edilebileceğine yönelik yanlış bir inançla yürütülür. Bu ikinci tür işlem, "Leninist Gramsci" ya da "Croceci idealist Gramsci" ya da çok sayıda Gramsciler gibi ürünler ortaya çıkarır. Çeşitli suistimal biçimlerinden "Gramsci'yi özgürleştirme"ye yönelik çağrılar dahi, genellikle, parçalar halindeki defterlere geri gidilip, defterlerden tek "gerçek" Gramsci'nin yeniden inşa edilebileceği yargısından esinlenir. Bu her gerçekleştiğinde, defterler, "önemli" şeylerin alındığı ve "arızi" olanın atıldığı bir av sahası haline gelir ve, elbette, "doğru" fragmanların ve bunlar arasındaki "doğru" ilişkilerin tanımlanmadığı ya da başka unsurlar pahasına belirli detayların altının çizildiği konusunda herkes birbirini suçlar.

Bu oyuna son verilebileceğini düşünmek yersiz olacaktır. Gramsci'nin elyazmalarının en vicdanlı biçimde isabetli ve bütüncül bir yeniden inşası dahi polemikleri ya da "doğru" Gramsci'yi yeniden inşa etmeye yönelik dürtüyü durdurmayacaktır. Bununla birlikte yalnızca toplum metne giderek ve metnin içinden geçerek, "sonsuz çeşitliliği ve çokluluğu içerisinde" tarih üzerine vurgu yapmanın ne demek olduğu kapsamlı bir biçimde değerlendirilebilecektir. Defterlerin parçalı bir karaktere sahip olması, en azından kısmen, oluşumlarının "filolojik" yöntem tarafından yönetilmiş olmasındandır. "Filoloji" en küçük detaya dahi dikkat etmeyi gerektirir, tikel olanın özgünlüğünü anlamaya çalışır. Defterleri oluşturan çok sayıda unsur da böyledir. Bu unsurlar, tarihi

sonsuz çeşitliliği ve çokluluğu içerisinde kaydederler. Bu detaylar arasında, kesinlikle, karmaşık bir ilişkiler ağı kurulur ve bu ilişkiler, sırası geldiğinde, genel kavramları ve teorileri ortaya çıkarırlar; bunların en ünlüsü "hegemonya" kavramıdır. Öte yandan tikelin detaylı kaydının kaybolmasına izin verilirse ve fragmanlar arasındaki ilişki sürekli olarak sabit kalırsa, bu durumda, bu kavramlar ve teoriler dogmalar halinde billurlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar. *Hapishane Defterleri*'ni oluşturan fragmanlar arasındaki ilişkileri sabitlemek için, Cuvier'nin ilkesi lehine, "filoloji"nin terk edilmesi gerekir. Bütünlüğü içerisinde düşünülebilecek total bir yapıyı üretmek için, her bir parçanın bir diğerine, bu şekilde, zorunlu ve sabit bir ilişki içerisinde yerleştirilmesi gerekir. Ne var ki defterlerde düşünme olarak değil, "deneyim" olarak sunulan tarih ve "praksis felsefesinin üzerine kurulu olduğu deneyim şematize edilemez."

İlk defterin ilk sayfalarında Cuvier'ye yapılan gönderme açık bir uyarı ve bir davettir. Bu, sonuçlara ulaşmada aceleci olmaya karşı bir uyarı ve tikele yönelik dikkate bir davettir. Gramsci, bu uyarıyı ve daveti çok sayıda farklı bağlamda tekrar eder; el yazması, "kontrol edilme ihtiyacı", "bu, daha ileri düzey bir araştırmayı gerektirmektedir", "bu olgunun anlaşılması gerekir" vb. deyişlerle doludur. Defter 8'in ve Defter 11'in giriş paragrafları, notların geçici karakterini ve bu notlarda ifade edilen bazı sonuçların hatalı olma olasılığını üzerine basa basa vurgular. "Cuvier'nin küçük kemiği" notunu yazdıktan birkaç ay sonra, 30 Aralık 1929'da, Gramsci, eşi Julia Schucht'a yazdığı bir mektupta aşağıdaki gözlemi yapar:

> Bazı yargılarım abartılı, hatta haksız dahi olabilir, bu gerçekten de olasıdır. Küçük bir kemikten bir megathere ya da mastodon oluşturmak Cuvier için adil olabilir fakat bir farenin kuyruğunun bir parçasından bir deniz yılanı oluşturmak da olasıdır (*LC*, 314).

Bu tür gaflar yapmaktan kaçınmanın yolu, hapishane defterlerine göre, eleştiri ve filoloji yöntemlerine sadık kalmaktan geçer. Defterlerde uygulanan bu yöntemler, her türden dogmatizm ve mistifikasyona karşı, eşzamanlı olarak, bir silah ve bir kalkan işlevi görür. Filolojik eleştirinin defterlerde bulunan teorisi ve pratiği, dogmatizm karşıtı praksis felsefesinin işlenmesine *başlı başına* en önemli katkıyı yapar.

KRONOLOJİ

1891 22 Ocak. Antonio Gramsci, Sardinya adasındaki Cagliari'nin Ales kentinde dünyaya geldi. Bourbon jandarma birliğinin albaylarından birisinin oğlu olan babası Francesco, 1821'deki Yunan devriminin ardından İki Sicilya Krallığı'na göç eden Arnavut kökenli bir ailede, 1860 yılında Gaeta'da dünyaya geldi. Francesco Gramsci, lise diplomasını aldıktan sonra, 1881'de İtalyan ana karasından ayrılıp, Ghilarza'da memur olarak işe başlamak için Sardinya'ya göç etti. 1883 yılında, 1861'de Ghilarza'da doğmuş olan Sardinyalı Giuseppina Marcias ile evlendi. Hemen ardından Ales'e taşındılar. Gramsci, yedi kardeşin dördüncüsüydü: Gennaro, Grazietta, Emma, Antonio, Mario, Teresina ve Carlo.

1894-96 Gramsci ve kız kardeşleri, ailenin Ales'ten taşınmış olduğu Nuoro dolaylarında, rahibeler tarafından yönetilen bir kreşe devam ettiler. Gramsci zayıf bir çocuktu. Dört yaşındayken bir hizmetçi kendisini düşürmüştü.

1897-98 Gramsci'nin babası görevden alındı, tutuklandı ve görevi kötüye kullandığı iddiasıyla hapis cezasına çarptırıldı. Anne Giuseppina

yedi çocuğuyla birlikte Ghilarza'ya geri döndü. Antonio ("Nino" olarak çağrılıyordu) o sırada ilkokula gidiyordu.

1903-5 Gramsci, 1902 yazında ilkokulu bitirmesinin ardından, finansal güçlüklerle boğuşan ailesine yardım amacıyla, Ghilarza'daki vergi dairesinde çalışmak zorunda kaldı. Bu sırada özel olarak ders çalışmaya devam ediyordu.

1905-8 Gramsci, annesinin ve kız kardeşlerinin yardımıyla eğitimine devam edebiliyordu. Ghilarza'dan aşağı yukarı 15 kilometre uzaklıktaki Santu Lussurgiu'da ortaokulun son 3 yılına devam etti. Gramsci ilk yıllarda matematik ve bilime eğilim gösterdi. 1905 yılı dolaylarında, ağabeyi Gennaro'nun askerlik görevini yaptığı Torino'dan kendisine gönderdiği *Avanti!* gazetesi de dahil olmak üzere, sosyalist yayınları okumaya başladı.

1908-11 Ortaokuldan mezun olduktan sonra, Gramsci, Cagliari'deki Dèttori Lyceum'a |Lise| girdi. Bir buz fabrikasında muhasebeci, daha sonra yerel bir emek odasında hazinedar, sonra da Sosyalist Parti kolunda sekreter olarak çalışan ağabeyi Gennaro ile birlikte yaşadı. Gramsci sosyalist çevrelere girmeye ve Sardinya'nın iktisadi ve toplumsal sorunları üzerine genç grupların yürüttüğü tartışmalara aktif bir biçimde katılmaya başladı. Sardinya milliyetçiliği ve zenginlere karşı isyankar tutum, Gramsci'nin erken dönem siyasi görüşlerinin temel özellikleriydi. 1910 yılında, Raffa Garzia'nın editörlüğünde yayımlanan günlük gazete *L'Unione Sarda*'da ilk makalesini yayımladı. Gazetenin - Ghilarza yakınlarında küçük bir kasaba olan- Aidomaggiore muhabiri oldu. Tommaso Monicelli'nin editörlüğünü yürüttüğü *Il Viandante* dergisinin düzenli bir okuyucusu olan Gramsci, Salvemini, Croce, Prezzolini, Cecchi gibi isimlerin ve zamanın diğer önde gelen aydınlarının yazdığı makaleleri yakından takip etti. Bu dönemde, ilk defa ve "entelektüel merak üzerine" Marx'ın çalışmalarını okumaya başladı. Okul giderlerini karşılamak için, tatil zamanlarında muhasebeci olarak çalıştı ve özel dersler verdi.

1911 Yaz. Gramsci liseden mezun oldu. Üniversiteye gitmek istediğinden, Torino'daki Carlo Alberto Koleji'nin, eski Sardinya Krallığı böl-

gesinden yoksul öğrencilere sunduğu, aylık 70 liretlik bir bursa başvurdu. Amcası Serafino'nun oğlu Delio'ya ders vermek için, Oristano'da birkaç hafta geçirdi. Yaz sonuna doğru Torino'ya gitti. Annesinin akrabalarının konuğu olarak, bir süre Pisa'da kaldı.

Ekim. Gramsci, üniversite bursunu kazandı. Aynı burs için Palmiro Togliatti de rekabet halindeydi.

Kasım. Edebiyat öğrencisi olarak Torino Üniversitesi'ne kayıt yaptırdı. Aynı okuldaki öğrenci arkadaşlarından biri ve Sosyalist gençlik hareketinin önderlerinden biri olan Angelo Tasca ile kısa bir süre birlikte yaşadı. Daha sonra, üniversite yakınlarındaki bir binanın en üst katında yaşayan bir dulun dairesinde bir oda kiraladı.

1912 İlk birkaç ay boyunca Gramsci yalnız bir öğrenciydi, ciddi maddi güçlüklerle karşı karşıyaydı ve sinirsel bir tükenmişlik içindeydi. Öncelikle dilbilim çalışmaları ile ilgileniyordu ve Profesör Matteo Bartoli rehberliğinde, Sardinya lehçesi üzerine bazı araştırmalar yapmaya başladı. Umberto Cosmo'nun İtalyan edebiyatı üzerine verdiği derslere de katıldı. Kendisi ile birlikte Roma hukuku dersini alan Palmiro Togliatti ile arkadaşlığını ilerletti; dost oldular ve çok geçmeden Sardinya'nın toplumsal yapısı üzerine ortak araştırmalar yürüttüler.

Gramsci yaz tatillerini ailesi ile birlikte, Ghilarza'da geçirdi. Sonbahar sömestrinde coğrafya, dilbilim (onur derecesiyle) ve Yunan ve Latin grameri sınavlarını verdi.

1913 1912-13 akademik yılı içerisinde Gramsci, edebiyat ve hukuk bölümlerinde Arturo Farinelli, Pietro Toesca, Luigi Einaudi, Francesco Ruffini gibi isimlerden dersler aldı. Bununla birlikte kötü sağlık koşulları sınavlara katılmasına izin vermedi.

Ekim. Gramsci, korumacı ticaret yasalarına aktif bir biçimde karşı çıkmak için Attilio Deffenu ve Nicolò Fancello tarafından Sardinya'da örgütlenen bir kuruma (Gruppo di Azione e Propaganda Antiprotezionista) Ghilarza'dan desteğini açıkladı. Gramsci'nin desteği, Giuseppe Prezzolini'nin editörlüğünü yaptığı *La Voce* dergisinin 9 Ekim tarihli

sayısında resmen ilan edildi. Sardinya'dayken genel oy hakkının geçerli olduğu ilk seçimlerin (26 Ekim-2 Kasım) öncesindeki siyasi kampanyaya tanıklık etti. Köylü sınıfının kitlesel olarak siyaset yaşamına katılmasının yarattığı değişiklikten etkilendi, bu konuda dostu Tasca'ya yazdı. Sonraki aylarda, Tasca'ya göre, Gramsci Torino'daki sosyalist hareketle, özellikle gençlik seksiyonu ile ilk temaslarını kurdu. Gramsci muhtemelen bu dönemde Torino'daki Sosyalist Parti'nin bir üyesi oldu.

1914 İlkbaharda Gramsci ahlak felsefesi, modern tarih ve Yunan edebiyatı sınavlarını verdi.

Gramsci, Prezzolini'nin *La Voce* ve Salvemini'nin *L'Unità* dergilerinin düzenli ve dikkatli bir okuyucusuydu. Bazı arkadaşları ile birlikte, sosyalist bir dergi kurma düşüncesi üzerinde çalıştı. Parlamento seçimleri için Torino bölgesinden Gaetano Salvemini'yi aday gösteren bir inisiyatifi destekledi. Gramsci, Torino'daki devrimci sol fraksiyonu oluşturan ve daha sonraları "kızıl hafta" olarak hatırlanacak olan 9 Haziran işçi gösterilerinde aktif bir rol oynayan işçilerle ve öğrenci grupları (sosyalistler, özgürlükçüler vb.) ile yakınlaştı.

Ekim. Gramsci, *Il Grido del Popolo*'nun 31 Ekim tarihli sayısında yayımlanan "Neutralità attiva e operante" (Aktif ve Anlamlı Tarafsızlık) başlıklı, Tasca'nın "mutlak tarafsızlık" çağrısına karşı çıkan makalesiyle, İtalya Sosyalist Partisi'nin (PSI) savaş karşısındaki pozisyonu ile ilgili tartışmasıya müdahil oldu.

11 Kasım'da Romen Dilleri sınavını verdi. Aralık ayında, Profesör Bartoli, burs komitesine Gramsci'nin "uygun bir düzende çalışmalarına devam etmesini engelleyen periyodik sinirsel krizler geçirdiğini" bildirdi. Böylece bursta 4 aylık bir kesinti oldu.

1915 Gramsci 1914-15 kışında kendisine özel ders de veren Profesör Annibale Pastore'den felsefe dersleri aldı. 12 Nisan'da bir İtalyan edebiyatı sınavına girdi. Bu Gramsci'nin girdiği son sınavdı, daha sonra üniversite öğrenimini yarım bıraktı.

Kasım ayından itibaren, Giuseppe Bianchi'nin editörlüğündeki *Il Gri-*

do del Popolo'ya yazmaya devam etti ve 10 Aralık'ta Torino'daki *Avanti!*'nin yayın kuruluna katıldı.

1916 Gramsci enerjisinin çoğunu gazeteciliğe adadı. Tiyatro eleştirileri, toplumsal ve siyasal yorumlar ve *Avanti!* gazetesinin Torino baskısındaki "Sotto la Mole" köşesini yazdı. Milliyetçiler ve savaş çığırtkanı müdahaleciler, Gramsci'nin yazılarının başlıca hedeflerini oluşturuyordu. Makalelerinin çoğu, zamanın entelektüel ve toplumsal iklimi karşısında ciddi biçimde eleştirildi. Torino'da işçilerle yapılan çalışmalarda, Romain Rolland, Paris Komünü, Fransız Devrimi ve Marx üzerine konuşmalar yaptı.

1917 Şubat. Gramsci, Piedmont Genç Sosyalistler Federasyonu'nun çıkardığı *La Città Futura*'nın son sayısının (11 Şubat) editörlüğünü yaptı. Bütün bir sayı, Gramsci'nin dört makalesi -"Tre principi, tre ordini" (Üç İlke, Üç Düzen), "Indifferenti" (Tarafsız), "La disciplina" (Disiplin), "Margini" (Sınırlar)- ve Croce'nin, Salvemini'nin ve Armando Carlini'nin (Giovanni Gentile'nin bir takipçisi) metinlerinden kısa seçmelerden oluşuyordu.

Nisan-Temmuz. *Il Grodo del Popolo*'ya yazan Gramsci, Lenin'i övdü ve Rus devriminin sosyalist hedeflerini vurguladı.

Ağustos. Torino'da İtalya Sosyalist Partisi'nin (PSI) diğer üyeleriyle birlikte, Gramsci Rusya'dan gelen bir delegasyonun şehir ziyaretine hazırlandı. Ziyaret, 13 Ağustos'ta Lenin'i ve Rus Devrimi'ni destekleyen büyük bir işçi gösterisi ile sona erdi.

Eylül. Hükümet, 23 Ağustos'ta Torino'da başlayan halk ayaklanmasını kanlı bir biçimde bastırdı, geride elliden fazla ölü bıraktı ve şehirdeki işçi hareketi önderlerinin tamamı tutuklandı. Gramsci, PSI Torino seksiyonunun sekreteri ve Ekim 1918'e kadar zamanının çoğunu vereceği *Il Grido del Popolo*'nun editörü oldu.

20 Ekim. Gramsci *Il Grido del Popolo*'nun bütün bir sayısını Togliatti'nin, U. G. Mondolfo'nun, U. Cosmo'nun ve B. Buozzi'nin makaleleriyle serbest ticaret sorununa ayırdı.

18-19 Kasım. PSI Torino seksiyonunun geçici icra komitesi temsilcisi ve *Il Grido del Popolo* editörü olarak, Gramsci, Parti'nin Ağustos ayında oluşturulan "uzlaşmaz devrimci fraksiyonu" tarafından Floransa'da düzenlenen gizli bir toplantıya katıldı. Toplantıya katılanlar arasında C. Lazzari, G. M. Serrati, N. Bombacci ve A. Bordiga da bulunuyordu. Gramsci, savaşın derinleştirdiği krize işçi hareketinin aktif bir biçimde müdahale etmesi ihtiyacı konusunda Bordiga'nın görüşlerini paylaştı. (Ekim-Kasım aylarında İtalyan ordusu Caporetto yakınlarında ağır bir yenilgiye uğradı.)

Aralık. Siyasi ve iktisadi aksiyonu örgütlü kültürel aktivite ile entegre etme ihtiyacı üzerinde ısrarcı olan Gramsci, Torino'da bir kültür derneği kurma işine girişti. Carlo Boccardo, Attilio Carena ve Andrea Viglongo ile birlikte, "Etik Yaşam Kulübü" adını verdikleri, küçük bir tartışma grubu kurdular.

24 Aralık'ta Avanti gzetesinin ulusal baskısında Gramsci'nin "La rivoluzione contro il *Capitale*" (*Kapital'e* Karşı Devrim) başlıklı, Bolşevik devriminin önemi üzerine makalesi yayımlandı. Sonraki aylarda, *Il Grido del Popolo* sayfaları aracılığıyla, sosyalist hareketin ideolojik ve kültürel olarak yenilenmesi kampanyasına öncülük etti. Aynı dönemde, (Polonyalı dostu Aron Wizner'in yardımıyla) Rusya'daki devrimci gelişmeler üzerine yorumlar, haberler ve belgeler yayımladı.

1918 Ocak. "Voluntarizm" [İradecilik] ile suçlanan Gramsci, bu suçlamaya 12 Ocak tarihli *Il Grido del Popolo*'da "La critica critica" (Eleştirel Eleştiri) başlıklı bir makaleyle yanıt verdi.

Mayıs-Haziran. Polis raporları Torino'da Sosyalist Parti'nin uzlaşmaz devrimci fraksiyonunun lideri olarak sıklıkla Gramsci'ye gönderme yapmaya başladı. *Il Grido del Popolo*'da (4 Mayıs) Marx'ın doğum gününü, daha sonra *L'Avanguarida*'da yeniden basılan (26 Mayıs), "Il Nostro Marx" (Bizim Marx) başlıklı makaleyle andı.

22 Haziran. *Il Grido del Popolo*'da "Per conoscere la rivoluzione russa" (Rus Devrimi'ni Anlamaya Doğru) başlıklı makaleyi yayımladı.

Temmuz. Gramsci, Ağustos 1917'deki Torino ayaklanmasına yönelik davada *Il Grido del Popolo*'nun eski genel yayın yönetmeni Maria Giudice lehine tanıklık yaptı.

19 Ekim. *Il Grido del Popolo* yayın hayatını durdurdu ve yerini *Avanti!* gazetesinin Torino baskısı aldı.

5 Aralık. *Avanti!*'nin ilk Torino baskısı yayınlandı. Ottavio Pastore genel yayın yönetmeniydi; Gramsci, Togliatti, Alfonso Leonetti, Leo Galetto yayın kurulunu oluşturdular. Gazetenin tirajı birkaç ay içerisinde 16.000'den 50.000'e çıktı.

1919 Şubat. Gramsci, Piero Gobetti'nin iki haftada bir çıkan *Energie Nove* (n. 7-8) adlı yayınında, Baldino Giuliano'nun "Perché sono un uomo d'onore" (Ben Neden Onurlu Bir Adamım) başlıklı makalesine yanıt olarak, "Stato e sovranità" (Devlet ve Egemenlik) başlıklı makaleyi yayınladı.

Nisan. Gramsci, kamu güvenliğinin sağlanması amacıyla Torino'ya gönderilen Sassari Tugayı'ndaki köylü askerler arasında sosyalist fikirleri yaymaya uğraştı.

Gramsci, Tasca, Umberto Terracini ve Togliatti *L'Ordine Nuovo: Rassegna Settimanale di Cultura Socialista* (Yeni Düzen: Sosyalist Kültür Dergisi) dergisini kurdular. Gramsci editoryal sekreter, Tasca derginin finansal destekçisi (6.000 liret), Pia Carena da idari işler sorumlusu oldu. Başlangıçta, bir Komünist anarşist olan Pietro Mosso da (Carlo Petri sahte ismini kullanıyordu) yayın kurulu üyesiydi.

1 Mayıs. *L'Ordine Nuovo*'nun açılış sayısı yayınlandı. İlk sayfada, başlığın yanında şu slogan bulunuyordu: "Kendinizi eğitin, çünkü tüm zekanıza ihtiyacımız olacak. Canlanın, çünkü tüm coşkunuza ihtiyacımız olacak. Örgütlenin, çünkü tüm gücünüze ihtiyacımız olacak." 1919 yılında dergi 300 abone ve 3.000 okuyucu sayısına ulaştı; ertesi yıl bu rakamlar 1.100 abone seviyesine yükseldi ve 5.000 kopya basıldı. Dergi çoğunlukla Torino'da ve Piedmont'un geri kalanında dağıtılıyordu.

Yine Mayıs ayında, G. Boero'nun önderliğindeki PSI'nin Torino seksiyonu icra komitesi üyeliğine seçildi.

Haziran. *L'Ordine Nuovo*'daki "Democrazia operaia" (İşçi Demokrasisi) başlıklı makalesinde Gramsci, "proletarya yaşamının merkezleri" ve "işçi demokrasisi organları" olarak, fabrikalardaki iç komisyonları tartıştı. Rus, Fransız, İngiliz ve diğer emek yanlısı yayınlardan, fabrika yaşamı ve işçi konseyleri üzerine dokümanlar tercüme etti. Lenin'in, Zinovyev'in, Bela Kun'un ve başka isimlerin metinlerini yayımladı. Aynı zamanda, dergi, okuyucularını Henri Barbusse, Anatoly Lunacharsky, Romain Rolland, Max Eastman, Marcel Martinet, Maksim Gorki ve kültür dünyasında önde gelen diğer devrimci figürlerin görüşleriyle tanıştırıyordu.

Temmuz. Gramsci, Komünist Rusya ve Macaristan Cumhuriyetleri ile dayanışma için siyasi grev sırasında tutuklandı ve birkaç gün Torino'daki Carceri Nuove cezavinde kaldı.

26 Temmuz'da, Bordiga tarafından esinlenen, PSI'nin Komünist çekimser fraksiyonunun ilk resmi dokümanı olan "Il programma della frazione comunista" (Komünist Fraksiyon Programı) *L'Ordine Nuovo*'da yeniden basıldı. Program ilk olarak Bordiga'nın *Il Soviet* dergisinde yayımlanmıştı.

13 Eylül. *L'Ordine Nuovo*, "Ai commisari di reparto delle officine Fiat-Centro e Brevetti" (FIAT-Centro ve Brevetti Fabrikalarının Atölye Komiserlerine) başlıklı manifestoyu yayımladı.

PSI'nin Bologna kongresinden önceki tartışmalarda *Ordine Nuovo* grubu, sonunda oyların çoğunluğunu alan, Serrati'nin "seçimlere katılım" görüşünü destekledi. Bologna kongresinden PSI'nin seçimlere katılması gerektiği kararı çıktı.

Ekim. Gramsci, Torino'da Sylvia Pankhurst ile tanıştı. Pankhurst'un Togliatti tarafından tercüme edilen "Lettere dall'Inghilterra" (İngiltere'den Mektuplar) çalışması bir dizi olarak *L'Ordine Nuovo*'da yayımlandı.

1 Kasım. FIOM (Metal İşçileri Federasyonu) Torino seksiyonunun yıllık toplantısında, fabrika konseylerinin oluşturulması için zemin oluşturan bir program temelinde, Atölye Komiserleri seçildi. "Il programma dei commissari di reparto (Atölye Komiserleri Programı) 8 Kasım tarihinde *L'Ordine Nuovo*'da yayımlandı.

6 Aralık. PSI Torino seksiyonu, fabrika konseyi hareketine onay verdi ve Togliatti'nin başkanlığında bir "çalışma komitesi" kurdu (komitenin diğer üyeleri arasında Viglongo, Boero, Tasca, Matta ve Montagnana bulunuyordu).

15-17 Aralık. Torino Emek Odası, özel bir oturumda, İtalya genelinde fabrika konseyleri oluşturulması için çağrı yapılması lehinde oy kullandı.

Fabrika konseyleri sorunu sosyalist çevrelerde ve sol basında yoğun bir biçimde tartışıldı.

Konsey hareketine ilişkin bilgi sahibi olan Sorel, "Torino'dan *L'Ordine Nuovo*'nun kısa yazısının *Critica Sociale*'den daha ilgi çekici olduğunu" söyledi.

1920 Ocak-Şubat. Gramsci, *L'Ordine Nuovo*'da (24-31 Ocak) "Programma d'azione della sezione socialista torinese"yi (Torino Sosyalist Seksiyonunun Hareket Programı) yayımladı. Gramsci ve Togliatti PSI Torino'nun icra komitesine yeniden seçildiler. *Ordine Nuovo* tarafından desteklenen "kültür okulu"nun etkinliklerine katılan Gramsci, Rus Devrimi üzerine konuşmalar yaptı. "Giovane Sardegna" (Genç Sardinya) derneğinin bir toplantısında muhalif bir sunum yaptı. Daha sonra, Gramsci ve Pietro Ciuffo, Torino'da Sardinya sosyalist çevresini kurdu.

27 Mart. *L'Ordine Nuovo*'nun baş sayfasında ulusal fabrika konseyleri kongresi için bir çağrı yayımlandı. Bu çağrı "tüm İtalyan işçileri ve köylüleri" için yapıldı ve PSI Torino seksiyonu icra komitesi, Fabrika Konseyi Çalışma Komitesi, *Ordine Nuovo* ve Torino Anarşist Grubu tarafından imzalandı.

28 Mart. FIAT fabrikasındaki greve tepki gösteren Torino sanayicileri, metalurji fabrikalarında genel lokavt ilan ettiler ve sonunda fabrika konseylerinin çözülmesine götüren taleplerde bulundular.

13 Nisan. Torino'da 200.000'den fazla işçi genel grev çağrısına yanıt verdi. Tüm fabrikalar kapandı, ulaşım durdu ve bütün şehir felç oldu. Ne var ki ülkenin geri kalanından çok az destek geldi.

24 Nisan. Genel grev, sanayicilerin büyük zaferiyle sonuçlandı. Yönetim fabrika içi disiplinin kontrolünü geri aldı. Gramsci ve *Ordine Nuovo* grubu tarafından desteklenen grev, CGL (Genel Emek Konfederasyonu) ve PSI önderliği tarafından reddedildi.

8 Mayıs. *L'Ordine Nuovo*, Gramsci'nin metal işçilerinin mücadelesinin ilk aşamalarında kaleme aldığı ve 18-22 Nisan'da, Milano'daki PSI ulusal konseyi toplantısında Torino seksiyonunun temsilcileri tarafından sunumu yapılan "Per un rinnovamento del Partito socialista"yı (Sosyalist Parti'nin Yenilenmesi için) yayımladı.

8-9 Mayıs. Bordiga'nın Komünist çekimser fraksiyonu Floransa'da kongre düzenledi. Gramsci de gözlemci olarak davet edilmişti; çekimserlik temelinde bir Komünist Parti'nin inşa edilemeyeceğini öne sürdü.

23-28 Mayıs. Torino Emek Odası, Tasca'nın, konsey hareketini sendika kontrolü altına almaya ilişkin planını onayladığı bir toplantı düzenledi. Toplantıya katılan Gramsci, Tasca'nın pozisyonuna sert bir biçimde karşı çıktı.

Haziran-Temmuz. Gramsci ile Tasca arasındaki, fabrika konseylerinin özerkliğine ve rolüne ilişkin tartışma gitgide açık ve amansız bir hal aldı. Gramsci ve *L'Ordine Nuovo*, gelecekteki Komünist Parti'nin temelini oluşturacak "komünist fabrika grupları" oluşturma inisiyatifini destekledi. Gramsci, sorun üzerine görüşlerini, "I gruppi comunisti" (Komünist Gruplar) başlıklı, *L'Ordine Nuovo*'da (17 Temmuz) yayımlanan bir makalede açıkladı.

Gramsci, Komünist Enternasyonal icra komitesine "Il movimento to-

rinese dei Consigli di fabbrica" (Torino'da Fabrika Konseyi Hareketi) üzerine bir rapor gönderdi. Bu rapor daha sonra *Komünist Enternasyonal*'in Rusça, Almanca ve Fransızca baskılarında (Kasım 1920) ve *L'Ordine Nuovo*'da yayımlandı (14 Mart 1921).

Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi (19 Temmuz-7 Ağustos), Komintern'e sosyalist partilerin kabulü için (21 şart olarak da bilinen) şartları ortaya koydu. Kongre, (PSI dahil) partilerine reformistleri atma çağrısı yaptı. Bordiga'nın parlamento seçimlerine katılmaya karşı çıkışı da mahkum edildi. *Ordine Nuovo* grubu kongrede temsil edilmemişti fakat Lenin, *Ordine Nuovo* militanlarının ortaya koyduğu pozisyonun Komintern ilkeleri ile uyum içinde olduğunu ifade etti.

Ağustos. Togliatti ve Terracini ile arasına mesafe koyan Gramsci, PSI Torino seksiyonun seçimlere katılma taraftarı komünist fraksiyonuna katılmayı reddetti. Bordiga'nın çekimserlerine olumlu bakan küçük bir "Komünist Eğitim Grubu"nu etrafına topladı.

Gramsci *L'Ordine Nuovo*'da, "Il programma dell'Ordine Nuovo" (*L'Ordine Nuovo* Programı) yayımladı (14 ve 28 Ağustos).

Eylül. Gramsci, fabrikaların işçiler tarafından işgal edilmesini teşvik eden hareketin içinde aktif rol aldı ve Milano'daki bazı fabrikaları ziyaret etti. *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında yayımlanan bir dizi makalesinde, işçileri fabrikaları yalnızca işgal etmenin iktidar sorununu çözeceği yanılsaması konusunda uyardı ve işçi savunma milislerinin oluşturulması ihtiyacının altını çizdi.

Ekim. Gramsci, PSI Torino seksiyonu içerisindeki farklı grupların (çekimserler, Komünist seçim yanlıları ve "Komünist Eğitim") birleşmesini savundu. "Il partito comunista" (Komünist Parti) üzerine *L'Ordine Nuovo*'da iki makale yayımladı (4 Eylül ve 9 Ekim). Ekim ayının ilk iki haftasında Milano'da, Komünist Enternasyonal'in ortaya koyduğu "21 şart"ın kabulüne taraf olan farklı grupların (çekimserler, *Ordine Nuovo* grubu, PSI'nin sol unsurları) toplantısına katıldı. Toplantıya katılan Komünist fraksiyon, N. Bombacci, A. Bordiga, B. Fortichiari, Gramsci, F. Misiano, L. Polano, L. Repossi ve U. Terracini imzalarıyla

bir "Manifesto-Program" hazırladı ve bu *L'Ordine Nuovo*'da yayımlandı (30 Ekim).

28-29 Kasım. Gramsci, (Imola fraksiyonu olarak bilinen) PSI Komünist fraksiyonunun resmi olarak oluşturulduğu Imola'da bir toplantıya katıldı.

Aralık. Gramsci, Torino'daki Casa del Popolo'da "Clarté" hareketi üzerine bir konuşma yapan Henri Barbusse ile tanıştı.

Gramsci'nin kız kardeşi Emma, Ghilarza'da yaşamını yitirdi ve Gramsci ailesini ziyaret etmek için Ghilarza'ya gitti.

24 Aralık'ta *L'Ordine Nuovo* haftalık bir yayın olarak son sayısını bastı. Ertesi yıl Piero Gobetti, Gramsci'nin dergi için yazdığı makalelerden oluşan bir antoloji hazırladı fakat bu antoloji hiçbir zaman yayımlanmadı.

Avanti! gazetesinin Piedmont baskısı *L'Ordine Nuovo* adını aldı. Torino Komünistlerinin yayın organı halini alan gazetenin editoryal kontrolü Gramsci'ye verildi.

1921 1 Ocak. Günlük *L'Ordine Nuovo*'nun ilk sayısı, ilk sayfasında Lassalle'in mottosuyla yayımlandı: "Gerçeği söylemek devrimcidir." Togliatti, Leonetti, O. Pastore, Mario Montagnana, Giovanni Amoretti, gazetenin yayın kurulu içerisinde yer alıyordu. Gramsci, Piero Gobetti'yi tiyatro eleştirilerine ve gazetedeki diğer makalelere katkıda bulunmaya davet etti.

14 Ocak. Gramsci, Zino Zini ve diğerleri, sekreterliğe atadıkları *L'Ordine Nuovo* üyesi Giovanni Casale ile birlikte, (Moskova'daki Proletkult'un bir seksiyonu olarak) Proleter Kültür Enstitüsü'nü kurdular.

15-21 Ocak. Gramsci, PSI'nin Livorno'da yapılan On Yedinci Kongresine katıldı. Terracini, Bordiga, Bombacci ve Komünist Enternasyonal temsilcileri Kabakcev ve Rákosi, Imola ("saf Komünist") önergesi lehine konuştular. Hareket 58.783 oy aldı. Floransa önergesi (Serrati'nin sunduğu "birlikçi Komünist" önerge) çoğunluk oylarını aldı (98.028).

Reggio Emilia reformist önergesi 14.695 oy aldı. 21 Ocak'ta, Komünist fraksiyon delegeleri ayrı bir toplantı yaptı ve bunun sonucunda yeni "İtalya Komünist Partisi: Üçüncü Enternasyonal Seksiyonu" kuruldu. Gramsci merkez komite üyesi oldu. İcra komitesi Bordiga, Fortichiari, R. Grieco, L. Repossi ve Terracini'den oluşuyordu.

28 Ocak. Gramsci, Livorno bölünmesi üzerine, *L'Ordine Nuovo*'da "Caporetto e Vittorio Veneto" (Caporetto ve Vittori Veneto) başlıklı bir makale yayımladı. Bu dönemdeki gazetecilik yazınlarında Gramsci, maksimalist PSI orta yolcuları ile birlikte, reformistlere ve sendika "baronlarına" saldırdı. Bunun yanında, Faşist hareketin sınıfsal içeriğini analiz eden makaleler dizisi yazmaya başladı.

27 Şubat. Gramsci, Giuseppe Prezzolini ile tanıştı ve Torino'daki Casa del Popolo'da "Aydınlar ve İşçiler" üzerine bir seminerine katıldı.

20 Mart. Gramsci, İtalya Komünist Partisi'nin (PCd'I) Liguria bölgesel federasyonunun Savona'da yapılan ilk kongresine katıldı ve burada bir konuşma yaptı.

Mayıs. Gramsci, FIAT işçilerinin uzun süreli grevinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, 8 Mayıs tarihli *L'Ordine Nuovo*'da "Uomini di carne e ossa" (Etten ve Kemikten İnsanlar) başlıklı makaleyi yazdı.

15 Mayıs seçimlerinde Gramsci ilk defa PCd'I'nin Torino adayları listesine dahil edildi. Seçilemedi.

Bir Fiume lejyoneri olan Mario Giordano'nun eşliğinde, Gramsci, Gabriele D'Annunzio ile buluşma beklentisiyle, baharda Gardone'ye seyahat etti. Ne var ki buluşma hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Ekim. PSI On Sekizinci Kongresi arifesinde, Gramsci 9 Ekim tarihli *L'Ordine Nuovo*'da "Il congresso socialista" (Sosyalist Kongre) başlıklı makaleyi yayımladı. Kongrede Serrati'nin maksimalist kanadının Komünist Enternasyonal üyeliği yeniden tasdik edildi.

Aralık. Komünist Enternasyonal icra kurulu, işçi sınıfı partilerinin bir

birleşik cephesi için (yılın başında Üçüncü Komintern Kongresi'nde yapılan) çağrıyı ele alan 25 tezden oluşan bir dizi yayınladı.

Gramsci, 18-20 Aralık'ta Roma'da yapılan PCd'I merkez komite toplantısına katıldı. Bordiga, Graziadei, Sanna, Tasca ve Terracini ile birlikte, tarım sorunu, sendikalar ve yaklaşan PCd'I ikinci ulusal kongresine hazırlık bağlamında siyasi taktik konularını tartıştı.

31 Aralık tarihli *L'Ordine Nuovo*'da Komintern icra kurulunun "birleşik cephe" çağrısı yayınlandı.

1922 16 Şubat. Gramsci, PCd'I Torino seksiyonuna, partinin yol gösterici ilkeleri ve taktik rotasına ilişkin bir konuşma yaptı.

20-24 Mart. Roma'daki PCd'I İkinci Kongresi'ne katıldı. Kongre, "Roma tezleri" olarak adlandırılan, temelde, Komintern'in "birleşik cephe" çağrısını reddeden bildiriyi büyük bir çoğunlukla (31.089'a karşı 4.151 oy) onayladı. Gramsci "birleşik cephe" taktiklerinin sendikalar düzeyinde elverişli olduğunu düşünse de, kongredeki diğerleri gibi, o da diğer siyasi partilerle ittifak kurmaya karşı çıktı. Kongrede, aralarında Tasca, Graziadei ve Vota gibi isimlerin bulunduğu, sağ kanat bir azınlık ortaya çıktı. Gramsci, partinin Moskova'daki Komünist Enternasyonal icra komitesi temsilcisi olarak seçildi.

27-29 Mart. Gramsci Roma'da, Komünist Gençlik Federasyonu kongresinde konuştu.

Nisan. Nisan başlarında Gramsci, partinin Roma kongresi üzerine PCd'I Torino seksiyonunda bir konuşma yaptı. 12 Nisan tarihli *Correspondance Internationale*'de "L'Italie et la conférence de Gênes" başlıklı bir makale yayımladı. Büyük güçler tarafından düzenlenen, Sovyetler Birliği ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin sürdürülüp sürdürülmeyeceğinin tartışıldığı konferans sırasında Cenova'daydı.

Piero Gobetti, 2 Nisan tarihli *Rivoluzione Liberale*'de Gramsci ve Torino komünist hareketi üzerine bir makale yayımladı.

26 Mayıs. Sağlığı kötüye giden Gramsci, Graziadei ve Bordiga ile birlikte Moskova'ya gitmek için yola çıktı.

23 Haziran. Letonya sınırından Moskova'ya giriş yaptı.

Haziran. Gramsci, Komünist Enternasyonal Genişletilmiş İcra Kurulu ikinci toplantısına katıldı. Komintern'in icra komitesinin bir parçası oldu.

Zinovyev'in önerisiyle, bitkinlik durumundan kurtulmak için, Moskova dışındaki Serebranyi Bor sanatoryumuna gitti. Sanatoryumdayken Julia Schucht ile görüştü.

Eylül. Gramsci, Troçki'nin ricasına yanıt olarak, İtalya'daki Fütürist hareket üzerine bir not yazdı. Troçki bu notu, *Literature and Revolution* [Edebiyat ve Devrim] (1923) adlı kitabına bir ek olarak yayınladı.

1-4 Ekim. PSI, On Dokuzuncu Kongresi'nde reformistleri partiden atma ve Komünist Enternasyonal üyeliğini yenileme kararı aldı.

28 Ekim. "Roma'ya Yürüyüş": Faşistler, Mussolini'nin Başbakanlığı'nda iktidara geldi. Faşizm gücünü pekiştirdikçe, PCd'I gitgide bir yer altı örgütü olarak çalışmaya mecbur kaldı. Bu sıralarda, Troçki'nin 1932'de hatırlattığı gibi, "Gramsci hariç" partideki hiç kimse bir Faşist diktatörlüğün olanaklı olduğunu düşünmüyordu.

Kasım-Aralık. Gramsci, "İtalyan Sorunu" ve Zinovyev'in önerisiyle, özellikle PCd'I ve PSI'nin birleşmesinin tartışıldığı Komünist Enternasyonal'in Dördüncü Kongresi'ne katıldı (5 Kasım-5 Aralık). PCd'I çoğunluğu birleşmeye karşı çıktı ve yalnızca Komintern'in baskısı nedeniyle tartışmaya katılacağını duyurdu. Ortak bir komite, partilerin birleşme sürecini denetledi: Komünistler, Gramsci, Scoccimarro ve Tasca tarafından (Bordiga katılmayı reddetmişti) ve sosyalistler de Serrati, Tonetti ve Maffi tarafından temsil edilmişlerdi. Tüm çaba birkaç ay içinde boşa gitmişti; her iki partinin de önder üyeleri tutuklanmaları, sürgün edilmeleri ya da faşistlerin kesintisiz tacizine maruz kalmaları nedeniyle iş göremez hale geldi.

Gramsci, *Correspondance Internationale*'de (20 Kasım) "Les origines du cabinet Mussolini" başlıklı makaleyi yayınladı.

Aralık. Güvenlik güçleri ile gizli anlaşma yapan Faşist mangalar, Torino'da komünistlere ve sosyalistlere vahşi biçimde saldırdı. *Ordine Nuovo* kapatıldı ve (aralarında, o sırada gazete için çalışan, Gramsci'nin ağabeyi Gennaro'nun da bulunduğu) yayın kurulu, hükümet karşıtı faaliyet ve silah ve patlayıcı madde bulundurmakla suçlandı; daha sonra beraat ettiler.

1923 Şubat. Gramsci halen Moskova'dayken, polis İtalya'da (aralarında Bordiga ve Grieco'nun da bulunduğu) PCd'I icra komitesinin bazı üyelerini ve birkaç yerel önderi tutukladı. Polis ayrıca Gramsci için de tutuklama emri çıkardı. Terracini'ye partinin örgütlenme sorumluluğu verildi.

Mart. Önceki ay içinde gerçekleşen tutuklamaların ardından, PCd'I icra komitesi, önderliği yeniden örgütlemeye başladı ve Scoccimarro, Tasca, Graziadei ve C. Ravera'yı merkez komiteye aday gösterdi. Scoccimarro ve Togliatti icra komitesine girdiler.

Nisan-Mayıs. Bordiga, hapishaneden, "PCd'I'deki yoldaşlara bir çağrı" yayınladı. Çağrıda Komintern icra kurulunun özellikle PSI ile ilişkilerine ilişkin pozisyonu eleştiriliyordu. Togliatti, Terracini, Scoccimarro ve diğerleri bazı çekincelerle birlikte çağrıyı kabul ettiler, Gramsci ise çağrıya karşı çıkarak, imzalamayı kabul etmedi.

Terracini Moskova'ya hareket etti ve partinin İtalya'daki yönetimi Togliatti'ye emanet edildi.

12-23 Haziran. Scoccimarro, Tasca, Terracini ve Vota ile birlikte Gramsci, Komintern'in genişletilmiş icra kurulu toplantısına katıldı ve bu toplantıda "İtalya sorunu" üzerine bir konuşma yaptı. Genişletilmiş icra kurulu, PCd'I için, sağ kanat azınlığın da dahil olduğu yeni bir icra kurulu atadı. Kurul Togliatti, Scoccimarro, Tasca, Vota ve Fortichiari'den (daha sonra Gennari ile değiştirildi) oluşuyordu.

Ağustos. Bordiga ve Grieco PCd'I merkez komitesinden istifa ettiler.

12 Eylül. Gramsci, PCd'I icra komitesine yazdığı bir mektupta, Komintern icra komitesinin, "Üçüncü Enternasyonalciler" grubu ile işbirliği içinde günlük bir işçi gazetesi yayımlanmaya başlanması kararını iletti. Bu gazeteye *L'Unità* başlığını önerdi. Bu mektupta Gramsci ilk defa, Kuzey'deki işçi sınıfının en yoksul katmanı ile Güney'deki köylü kitleleri arasında bir ittifak konusundan söz etti.

21 Eylül. Yeni PCd'I icra komitesi üyeleri Milano yakınlarında toplu olarak tutuklandı. İcra komitesi üyelerine devlete karşı komplo kurma suçu isnat edildi fakat beraat ettiler ve üç aylık hapis cezasının ardından serbest bırakıldılar.

18-26 Ekim. Bordiga, Grieco, Fortichiari ve diğer komünist önderlerin yargılamaları tamamlandı ve toplu olarak beraat ettiler.

Kasım. Gramsci Viyana'da bir göreve atandı (Terracini kendisinin Moskova'daki görevini devraldı). Görevi, İtalyan partisi ile Avrupa'daki diğer Komünist partiler arasındaki temasları sürdürmekti.

3 Aralık. Gramsci Viyana'ya ulaştı. Bir ikametgah bulana kadar, Avusturya Komünist Partisi Genel Sekreteri Josef Frei'nin konuğu oldu. Posta üzerinden Terracini, Togliatti, Leonetti, Scoccimarro ve Tresso ile yakın temas halinde olmayı sürdürdü.

1923 yılının sonu ile 1924 yılı başı arasında, *Correspondance Internationale* için (G. Masci takma adıyla) İtalya'daki iç durum ve faşizm üzerine bazı makaleler yazdı.

1924 Ocak. *Critica Proletaria* adıyla, Marksist araştırmalar ve siyasi kültür üzerine üç ayda bir çıkacak bir yayın kurmayı planladı. Piero Sraffa ve Zino Zini ile işbirliği içinde, *L'Ordine Nuovo*'yu da canlandırmak istiyordu. Zini'yi Marx ve Engels'in tarihsel materyalizm üzerine yazılarını tercüme etmesi için ikna etmeye çalıştı.

Şubat. Daha sonra birkaç kez görüştüğü Victor Serge ile tanıştı.

9 Şubat. Togliatti ve Terracini'yc, ulusal ve uluslararası çerçeve içerisinde parti konseptini açıkladığı ve PCd'I'ye önderlik edecek yeni bir grup oluşturma ihtiyacını ifade ettiği bir mektup yazdı. Partinin merkeziyetçiliğe, sekterliğe ve kitlelerden kopuşa savruhnasını eleştirdi. Bordiga'nın pozisyonuna karşı çıkışını da tekrarladı.

12 Şubat. *L'Unità*'nın ilk sayısı Milano'da çıktı. Gazete, başlangıçta "İşçilerin ve Köylülerin Gazetesi" alt başlığını taşıyordu fakat 12 Ağustos'ta (yani "Üçüncü Enternasyonalciler" partiyc katıldıktan sonra) "PCd'I Yayın Organı" haline geldi. Yayın kurulu O. Pastore, A. Leonetti, G. Amoretti, F. Platone, M. Montagnana, F. Buffoni, G. Li Causi, (edebiyat ve drama eleştirmeni) L. Répaci'den oluştu. Gazetenin tirajı en fazla 60-70.000 ve en düşük 20-30.000 baskı dolaylarındaydı.

Şubat sayısı, Gramsci'nin Milanolu sosyal demokrat işçi sınıfının yenilgisine ilişkin "ulusal sorunu" ortaya koyduğu "Il problema di Milano" (Milano Sorunu) başlığını taşıyordu.

1 Mart. İki haftada bir çıkan yeni *L'Ordine Nuovo* -İşçi Sınıfı Siyaseti ve Kültürü dergisi- dizisinin ilk sayısı Roma'da yayımlandı. Dergi, kapak sayfasında amacını ifade ediyordu: "*L'Ordine Nuovo*, işçi ve köylü kitleleri arasında, işçi ve köylü konseylerinin devletini kuracak, komünist topluma ulaşmak ve komünist toplumun sürekliliğini sağlamak için koşulları oluşturacak devrimci öncüyü teşvik etmek amacını taşımaktadır." Gramsci'nin başyazı başlığı "Capo" (Şef), Lenin'e bir anıştırmaydı. İkinci sayıda (15 Mart), Gramsci, "Contro il pessimismo" (Kötümserliğe Karşı) başlıklı makaleyi yayımladı.

Correspondance Internationale (12 Mart) için "Le Vatican" başlıklı bir makale yazdı.

6 Nisan. Gramsci, Veneto bölgesi seçmenleri tarafından parlamentoya seçildi.

12 Mayıs. Gramsci iki yıl aradan sonra İtalya'ya döndü; parlamento üyeliğinin sağladığı dokunulmazlık, kendisini tutuklanmadan korudu. Birkaç gün sonra, Como yakınlarında gizlice düzenlenen PCd'I ulusal

konferansına katıldı. Gramsci, çoğunluğun desteğini alan Bordiga'nın siyasi çizgisini eleştirdi. Partinin icra komitesinin bir üyesi oldu.

Haziran. Roma'ya taşındı ve kendisini "çok ciddi bir profesör" olarak gören Passarge ailesinin yanına yerleşti.

Togliatti, Moskova'daki Komünist Enternasyonal'in Beşinci Kongresi için delege olarak Gramsci'nin yerini aldı.

10 Haziran. Faşistler, parlamentoda Mussolini'ye saldıran ve Faşist şiddeti ifşa eden Giacomo Matteotti'yi (Reformist Sosyalist Parti) öldürdüler. Gramsci, muhalefet partilerinin parlamentodaki toplantılarına katıldı (Bu partilerin ortak icra komiteleri, On Altılar Komitesi olarak adlandırılıyordu ve protesto amacıyla parlamentodan çekilmeleri Aventine Ayrılığı olarak biliniyordu). Gramsci kitlelere bir genel grev çağrısı yapılmasını önerdi. Müteakip haftalarda, Aventine grubunun edilgenliği ve hukuk yanlısı manevralarına karşı bir kampanya yürüttü; işçileri birleşik bir muhalefet cephesi oluşturmak için harekete geçirmek istedi. *L'Unità*'nın ve partinin propaganda seksiyonunun siyasi operasyonlarını üstlendi.

Moskova'daki Komintern'in Beşinci Kongresi'nde (17 Haziran-8 Temmuz) üye partileri Bolşevikleştirmek ve Kongrenin "işçilerin ve köylülerin hükümeti" çağrısıyla birleşik cephe stratejisini onaylamak için bir kampanya başladı.

Togliatti ve Bordiga, Komünist Enternasyonal'in icra komitesine seçildiler.

Temmuz. PCd'I merkez komitesi toplantılarında, Gramsci, partisinin ve diğer anti-faşistlerin Faşist krize karşı yanıtı üzerine bir konuşma yaptı.

Ağustos. PSI'nin "Üçüncü Enternasyonalist" fraksiyonu kendini feshetti ve PCd'I'ye katıldı. Aralarında G. M. Serrati, F. Maffi ve A. Marabini'nin bulunduğu isimler merkez komite üyeleri oldular.

10 Ağustos'ta Gramsci'nin eşi Julia, ilk erkek çocukları Delio'yu Moskova'da dünyaya getirdi.

13-14 Ağustos'ta Gramsci, partinin genel sekreteri olarak merkez komiteye "I compiti del Partito comunista di fronte alla crisi della società capitalistica italiana" (İtalyan Kapitalist Toplumunun Krizi Karşısında Komünist Parti'nin Görevleri) başlıklı bir rapor sundu; daha sonra, *L'Ordine Nuovo*'da (1 Eylül), bu raporu "La crisi italiana" (İtalyan Krizi) başlığıyla yayımladı. Torino ve Milano'da parti toplantılarına da katıldı.

Eylül. Gramsci, "hücreler" temelinde, partinin örgütsel yapısındaki dönüşümü başlattı. Partinin Como yakınlarındaki yer altı toplantılarına katıldı. Napoli'deki bölgesel kongreye de katıldı, kongrede merkez komite üyesi olarak Bordiga'ya karşı konuşma yaptı.

Ekim. Yeni parti politikalarının tartışıldığı birkaç bölgesel parti kongresine katıldı. Partinin Roma'da, 19-22 Ekim tarihlerinde yapılan bir merkez komite toplantısında, parlamentonun yeniden açılması dolayısıyla İtalya'daki siyasi durum üzerine konuşma yaptı.

20 Ekim'de, Komünist parlamento grubu Aventine Ayrılığı'nın sürekli bir "parlamento karşıtlığı"na dönüşmesi önerisinde bulundu. Diğer partiler öneriyi reddedince, Komünist vekiller Aventine grubundan ayrıldı ve parlamentoya geri dönmeye karar verdi.

Ekim ayının sonuna doğru Gramsci bir Sardinya ziyareti gerçekleştirdi. Cagliari yakınlarında, gizli bir bölgesel parti kongresine katıldı ve Ghilarza'da ailesiyle birlikte birkaç gün geçirdi.

12 Kasım. Parlamentonun yeniden açılışında, Komünist vekil Luigi Repossi kürsüye çıktı ve bir anti-faşist deklarasyon okudu. İki hafta sonra, Komünist grubun tamamı parlamentoya geri döndü.

1925 Ocak. Ocak ayı başlarında Gramsci, partinin icra komitesinin yine Como'da düzenlenen bir yer altı toplantısına katıldı.

Ocak ayı sonlarına doğru, Roma'da, ilk defa, baldızı Tatiana (Tanya)

Schucht ile buluştu.

Şubat. Gramsci PCd'I'nin yazışma okulunun kuruluşuna yardımcı oldu ve çalışma materyallerini hazırlama görevini üstlendi.

Mart-Nisan. Gramsci, Komintern'in beşinci genişletilmiş icra komitesi toplantısı (21 Mart-6 Nisan) için Moskova'ya gitti. Toplantıda PCd'I tarafından yürütülen ajitasyon ve propaganda çalışmalarına ilişkin bir konuşma yaptı.

Nisan-Mayıs. Partinin yazışma okulunun ilk çalışma notları grubu basıldı ve dağıtıldı.

Mayıs. PCd'I merkez komitesi, partinin üçüncü ulusal kongresinin hazırlıklarını başlatmak için 11-12 Mayıs'ta toplandı. Gramsci, daha sonra *L'Unità*'da (3 Temmuz) yayımlanan, "La situazione interna del nostro partito ed i compiti del prossimo congresso" (Partimizdeki İç Durum ve Önümüzdeki Kongrenin Görevleri) başlıklı bir raporla tartışmaları açtı.

Gramsci 16 Mayıs'ta, gizli örgütleri yasaklayan mevzuat önerisine saldıran, parlamentodaki tek konuşmasını yaptı.

Haziran. Bordiga'nın takipçileri *L'Unità*'da, "Comitato d'Intesa tra gli elementi della Sinistra"nın (Solun Bileşenleri Arasında Uyum Komitesi) kurulduğunu ilan eden bir mektup yayımladı. Bu, derginin sayfalarında sıcak bir tartışmayı alevlendirdi; Gramsci, Bordiga'nın fraksiyonculuğuna yönelik saldırıya önderlik etti.

Temmuz. PCd'I merkez komitesi, Bordigacı akımı tartışmak için bir toplantı yaptı. Üçüncü Enternasyonal, Comitato d'Intesa'yı hizipçi olarak tanımladı ve feshedilmesi çağrısı yaptı. Gramsci, Temmuz ve Ağustos ayları boyunca, partinin iç durumunu tartışmak için İtalya'nın çeşitli bölgelerinde çok sayıda toplantıya katıldı. Ağustos'ta Napoli'de Bordiga ile buluştu ve Komünist Parti'nin bölgedeki diğer üyeleri karşısında, uzun bir tartışma yaptı. Komintern temsilcisi olan Jules Humbert-Droz'un da katıldığı tartışmaların ardından Comitato d'Intesa feshedildi.

Ağustos-Eylül. Gramsci, Togliatti ile işbirliği içinde, PCd'I Üçüncü Ulusal Kongresinde sunulacak tezleri hazırladı.

Sonbahar. Julia ve Delio (Julia'nın kız kardeşi Eugenie eşliğinde) Roma'da Gramsci'ye katıldılar. Julia, Sovyet Büyükelçiliği'nde çalışmaya başladı.

24 Ekim. Polis, Gramsci'nin Passarge'deki ikametgahındaki odasını aradı.

Aralık. Gramsci, partinin Milano'da, şehir dışında, açık havada gizlice düzenlenen bölgesel kongresinde bir konuşma yaptı.

1926 Ocak. Gramsci, Lyon'da düzenlenen PCd'I Üçüncü Ulusal Kongresine (20-26 Ocak) katılmak için gizlice Fransa sınırını geçti. Kongre, Gramsci'nin ve partideki destekçilerinin sunduğu tezleri ezici bir çoğunlukla onayladı; tezleri oyların yüzde 90,8'ini alırken, Bordiga'nın fraksiyonu yüzde 9,2 seviyesinde kaldı. Gramsci, Togliatti, Scoccimarro, Camilla Ravera ve P. Ravazzoli yeni seçilen icra komitesinin üyeleri oldular.

Şubat. Parti önderliğinin 6 Şubat'taki bir toplantısında, Gramsci işçi ve köylü komiteleri hakkında ve sendikaları bireysel üyelerin oluşturduğu örgütlerden kitle örgütlerine dönüştürme ihtiyacına ilişkin bir konuşma yaptı.

Riccardo Ravagnan'a, (24 Şubat) *L'Unità*'da yayınlanması için Lyon kongresi üzerine, "Cinque anni di vita del partito" (Partinin İlk Beş Yılı) başlıklı bir rapor yazdırdı.

Mayıs. Gramsci, dört gün önce ani bir biçimde yaşamını yitiren G. M. Serrati anısına, *L'Unità*'da (14 Mayıs) bir makale kaleme aldı.

L'Unità, İngiliz maden işçileri grevine destek amacıyla, Gramsci'den esinlenen bir yardım kampanyası başlattı.

Ağustos. PCd'I'nin 2-3 Ağustos'ta yapılan bir icra komitesi toplantı-

sında, Gramsci İtalyan iktisadi krizini ve partinin işçi kitlelerine ve orta sınıflara yaklaşımını ele alan bir rapor sundu. Raporun ilk kısmı, "Un esame della situazione italiana" (İtalya'daki Durum Üzerine Bir Çalışma) başlığıyla, daha sonra *Stato Operaio*'da yayınlandı (Mart 1928).

Gramsci, oğlu Delio ile birlikte, Bolzano'da kısa bir tatil yaptı. İkinci çocuklarına hamile olan eşi Julia, Giulano adını verdikleri ikinci erkek çocuklarının 30 Ağustos'ta dünyaya geleceği Moskova'ya geri döndü.

Eylül. PCd'I'nin tarım kongresi gizlice Bari'de düzenlendi. Kongre, doğrudan doğruya Gramsci'den esinlenilen "köylü emeği üzerine tezler"ini kabul etti.

Ekim. Gramsci, 14 Ekim tarihinde Sovyet Komünist Partisi merkez komitesine, PCd'I siyasi bürosu adına, Stalin-Bukharin çoğunluğu ile Troçki-Zinovyev-Kamenev bloğu arasındaki iç mücadelenin Bolşevik birliğe yönelttiği tehdit konusundaki görüşlerini ifade eden bir mektup yazdı. Gramsci, "sizler bugün kendi eserinizi yok etme riskini alıyorsunuz, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) Lenin önderliğinde elde ettiği öncü pozisyonu alçaltıyor, belki de ilga ediyorsunuz. Görünen o ki, Rusya'nın sorunları içinde boğulmuş olmanız, bu sorunların uluslararası sonuçlarını gözden kaçırmanıza neden oluyor ..." diyerek, Rus yoldaşlarını uyarıyordu. Birlik çağrısı yapan Gramsci, mektubunun sonunda şunları söyledi: "bizler, SBKP merkez komitesinin çoğunluğunun çok ileri gitme niyetinde olmadığından, zaferini kötüye kullanıp, aşırı önlemler alma niyetinde olmadığından emin olmak istiyoruz." Moskova'daki PCd'I temsilcisi Togliatti mektubu uygunsuz buldu ve alıkoydu. Gramsci'ye bir mektup yazarak, bölünmenin kendisine ve sonuçlarına odaklanmaktan ziyade, çoğunluğun doğru pozisyonunu desteklemek gerektiğini ileri sürdü. Ardından Gramsci, Togliatti'nin argümanlarını reddederek yanıt verdi. Ay sonuna doğru, Troçki ve Kamenev SBKP icra kurulundan atılırken, Zinovyev Komintern Başkanlığı görevinden alındı.

Gramsci, "Alcuni temi della quistione meridionale" (Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri) başlıklı uzun çalışmasının taslağını oluşturdu fakat çalışmayı hiçbir zaman tamamlayamadı.

31 Ekim'de Mussolini'ye yeni bir suikast girişimi, Faşist şiddetin ve tüm muhalefet unsurlarına karşı baskıcı önlemlerin fitilini ateşledi.

Kasım. J. Humbert-Droz, Bolşevik Parti içerisinde sürmekte olan tartışmayı, 1-3 Kasım tarihlerinde Cenova yakınlarında düzenlenen gizli bir toplantıda PCd'I'ye açıklaması için Komintern tarafından İtalya'ya gönderildi. Gramsci, toplantıya katılmak için Roma'dan yola çıktıktan sonra, Milano'da polis tarafından gözaltına alındı ve hemen Roma'ya dönmeye zorlandı.

8 Kasım. Faşist hükümet "Olağanüstü Hal Emirleri"ni açıklamıştı ve -parlamento dokunulmazlığı ile korunmalarına rağmen- Gramsci, diğer Komünist Parti vekilleriyle birlikte tutuklandı. Gramsci, hücre hapsi cezasına çarptırılarak, Roma'daki Regina Coeli Hapishanesi'ne konuldu. Ertesi gün, Temsilciler Meclisi'ndeki Faşist çoğunluk, Aventine Ayrılığı grubuna ve Komünist Parti'ye dahil olan tüm parlamento üyelerinin sandalyelerini kaybettiklerini deklare etti. Yine aynı gün (9 Kasım), Temsilciler Meclisi, Mussolini tarafından sunulan, Devlet Güvenliği için Özel Mahkemelerin kurulmasına ilişkin tezkereyi kabul etti.

18 Kasım. Gramsci, henüz yürürlüğe girmiş olan Kamu Güvenliğine İlişkin Kanun Metni'nin 184. maddesi uyarınca suçlu bulundu ve beş yıl göz hapsi cezasına çarptırıldı. Cezasını ertesi gün öğrendi. Başlangıçta Somali'ye gönderilecekmiş gibi görünüyordu, daha sonra İtalyan adalarından birisine gönderilmesine karar verildi.

25 Kasım. Gramsci, Regina Coeli hapishanesinden ayrıldı. Napoli'deki Carmine hapishanesindeki iki gecenin ardından, sekiz gün kalacağı, daha güneydeki Palermo'ya gönderildi ve son istikametinin Ustica adası olduğu söylendi.

7 Aralık. Gramsci Ustica'ya ulaştı. Adada kaldığı süre boyunca, beş siyasi suçlu ile birlikte yaşadı: Bordiga, Aquila'dan iki Komünist ve eski Sosyalist vekiller, Paolo Conca ve Giuseppe Sbaraglini. Mahkumlar arasında bir okul örgütleme işine yardımcı oldu; Bordiga bilimden sorumluyken, Gramsci tarih dersleri verdi ve Almanca çalıştı. Gramsci, aynı zamanda Cagliari Üniversitesi'nde iktisat profesörü olan dostu Piero

Sraffa'nın kendisi için Milano'da bir kitabevinde açtığı hesap sayesinde kitaplar edinebiliyordu.

1927 14 Ocak. Milano'daki askeri mahkeme, Gramsci için Yargıç Enrico Macis imzalı bir tutuklama kararı çıkardı. Hemen ardından, 1 Şubat'ta, Devlet Güvenlik Mahkemesi iş görmeye başladı.

20 Ocak. Gramsci, Milano'da bir hapishaneye gönderilmek üzere Ustica'dan ayrıldı. Yolculuk, Palermo, Napoli, Cajanello, Isernia, Sulmona, Castellammare Adriatico, Ancona ve Bologna hapishanelerinde verilen aralarla birlikte, on dokuz gün sürdü.

7 Şubat. Gramsci, Milano'daki San Vittore hapishanesine ulaştı. Bir süre tecrit edildi. 9 Şubat'ta sorgu yargıcı Macis tarafından sorgulandı. Bazı gazeteleri okuma ve haftada sekiz kitap edinebilmek için hapishane kütüphanesine çifte abonelik başvurusu yapma izni aldı. Kendisine hapishane dışından da kitaplar ve dergiler geldi. Haftada iki mektup yazmaya izni vardı.

Mart. Gramsci, Tatiana Schucht'a çalışma planlarını yazdı ve kendisini özellikle ilgilendiren dört konuyu listeledi: İtalyan aydınlarının tarihi, karşılaştırmalı dilbilim, Pirandello draması ve dizi romanlar. Hücresinde yazı yazma isteği reddedildi. Dil çalışmalarına devam etme kararı aldı.

20 Mart'ta Macis tarafından bir kez daha sorgulandı.

Nisan. Gramsci yeni bir hücreye taşındı. Uykusuzluk çekiyordu ve bir gecede üç saatten fazla uyuyamıyordu. Egzersiz periyotları sırasında, Komünist bir vekil ve eski bir "Üçüncü Enternasyonalist" olan Ezio Riboldi ile tanıştı.

Mayıs. Tatiana Schucht, Gramsci'ye daha iyi yardım edebilmek için Roma'dan Milano'ya taşındı.

2 Haziran. Gramsci, yargıç Macis tarafından bir kez daha sorgulandı.

Ağustos-Eylül. Ağustos ayında, kardeşi Mario, Gramsci'yi ziyaret etti. (Mario Gramsci bir Faşist sempatizanıydı.) Bir süre sonra, Piero Sraffa da kendisini görmeye gitti. Tatiana Schucht, Eylül ile Ocak ayları arasında Gramsci'yi sık sık ziyaret etti.

Ekim. Gramsci, Sardinya ile ilgili dergiler ve kitaplar istedi. Annesinden ve Tatiana Schucht'tan, kendisindeki Bertoni ve Bartoli'nin *Breviario di neolinguistica* (Neo-dilbilim El Kitabı) kopyasını istedi. Eşi Julia'nın sağlık sorunları olduğunu öğrendi.

Kasım. Gramsci, eski *L'Unità* editörü Enrico Tulli ile bir hücreyi paylaştı. Machiavelli'nin çalışmalarını istedi. Mahkemesi Ocak sonunda ya da Şubat başında yapılacak gibi görünüyordu. Yıl sonuna doğru, hapishanenin baş sağlık memuru Gramsci'yi ziyaret etti.

1928 13 Şubat. Gramsci, sorgu yargıcı Macis'e, Gramsci'yi tuzağa düşürme umuduyla muhalif rolü yapan polis ajanı Corrado Melani'nin entrikalarını şikayet eden bir mektup yazdı.

19 Mart. Gramsci mahkemeye çıkma emri aldı (emir Özel Mahkeme savcılığından gelmişti). Milano'dan Giovanni Ariis'i özel avukatı olarak atadı.

Nisan. Ay sonuna doğru Gramsci, mahkemesinin 28 Mayıs'ta başlayacağını öğrendi. On dört ila on yedi yıl arasında bir hapis cezası bekliyordu.

Mayıs. Gramsci ve bir grup Komünist mahkum, 11 Mayıs'ta Roma'ya gönderildi. Ertesi gün, Regina Coeli hapishanesinde Terracini ve Scoccimarro ile bir hücreye konuldu.

Gramsci ve diğer yirmi bir PCd'I önderine karşı Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin başlattığı göstermelik duruşmalar 28 Mayıs ve 4 Haziran tarihleri arasında yapıldı. Gramsci'ye gönderme yapan savcı Michele Isgrò, "Bu beynin çalışmasını yirmi yıl durdurmalıyız" dedi.

Haziran. Gramsci 4 Haziran'da mahkeme tarafından en ağır cezalar-

dan birine çarptırıldı: 20 yıl, 4 ay, 5 gün.

Gramsci'nin Portolongone Hapishanesi'ne gönderilmesi gerekiyordu. Öte yandan tıbbi bir muayene sonucunda sağlık durumunun çok kötü olduğu, üremik bozukluk ve sinirsel bitkinlik çektiği onaylandı. Böylece, Bari yakınlarındaki Turi hapishanesine gönderildi; hasta mahkumları kabul ettiği için bu, sözde "özel" bir ceza kurumuydu.

Temmuz. 7047 numaralı mahkum olacağı Turi'ye gitmek için 8 Temmuz'da Roma'dan ayrıldı ve beş siyasi mahkum ile birlikte bir hücreye yerleştirildi. Her on beş günde bir akrabalarına mektup yazmasına izin verildi. Carlo Gramsci, kardeşinin yalnız kalacağı bir hücreye yerleştirilmesi ve hücresinde yazı yazabilmesi için bir dilekçe yazdı.

Ağustos. Gramsci yalnız kalacağı bir hücreye yerleştirildi. Hücre, gardiyan odasının hemen yanındaydı; sürekli gözetim altında tutuluyordu ve gürültü nedeniyle uyuyamıyordu.

Aralık. Üremik bozukluk nedeniyle ciddi biçimde rahatsız olan Gramsci, yürümede büyük zorluk çekiyordu. Uzun bir süre boyunca, egzersiz saatlerinde oturmak ya da mahkum arkadaşları tarafından taşınmak zorunda kaldı.

Tatiana Schucht Milano'dan Turi'ye gitti ve birkaç defa Gramsci'yi ziyaret etme fırsatı oldu.

1929 Ocak. Gramsci hücresinde yazma izni aldı. Sistematik olarak okumalar yapmayı ve belirli konulara yoğunlaşmayı planladı. Kitap istekleri, planlarını yansıtıyordu. Başlangıçta bazı tercümeler yaptı.

Şubat. Gramsci, "Birinci Defter" başlığını attığı çalışma defterinin ilk sayfasına, 8 Şubat tarihinde, "Ana Konular" listesi yaptı.

Mart. Gramsci, Tatiana Schucht'a, çalışmalarına yoğunlaşma planlarına ilişkin bir mektup yazdı: aydın gruplarının oluşumuna ve gelişimine yönelik özel bir dikkatle, on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi; tarih ve tarih yazımı teorisi; Amerikanizm ve Fordizm.

Nisan. Tatiana Schucht, Gramsci'yi ziyaret etti.

Temmuz. Gramsci, Terracini'nin Özel Yargılama çağrısına ilişkin Tatiana Schucht'tan bilgi istedi. Hükümet'in Vatikan ile yaptığı (11 Şubat 1929'da imzalanan) anlaşma üzerine tartışmanın bir kaydını da içeren Parlamento Çalışmalarının bir kopyasını da istedi.

Kasım. Kardeşi Carlo, Gramsci'yi ziyaret etti.

Aralık. Tatiana Schucht, Temmuz 1930'a kadar kalacağı Turi'ye taşındı.

1930 Şubat. Gramsci, kardeşi Carlo'dan 4 Haziran 1928'de açıklanan Özel Yargılama hükmünün bir kopyasını istedi.

Nisan. Özel Yargılama hükmünün bir kopyası eline geçti.

Haziran. Kardeşi Gennaro, Gramsci'yi hapishanede ziyaret etti. Gennaro, Gramsci'ye PCd'I önderliğini bölen ve Leonetti, Tresso ve Ravazzoli'nin partiden atılmasıyla sonuçlanan sert ayrılıklar konusunda bilgi verdi.

Temmuz. Gramsci'nin cezası bir yıl, dört ay, beş gün indirildi. Eşinin iyi olmadığını ve nekahet dönemini bir klinikte geçirdiğini öğrendi. Kardeşi Gennaro, kendisini bir kez daha ziyaret etti.

Ağustos. Gramsci, kardeşi Carlo'ya yazarak, edinmesinin yasaklandığı, Troçki'nin Sovyetler Birliği'nden kovulduktan sonra yazdığı bazı çalışmalarının da dahil olduğu kitapları okuyabilmesi için bir dilekçe yazmasını istedi. Hapishane yetkilileri mektuba el koydu.

Eylül. Gramsci, kardeşine yazdığı bir önceki mektupta söz ettiği belirli kitapları edinebilmek için şahsi bir dilekçe yazdı. Dilekçe kabul edildi. Eylül sonu ile Ekim ayı başları arasında Carlo kendisini bir kez daha ziyaret etti.

Kasım. Gramsci, kısmen hapishane koşullarının neden olduğu bir uykusuzluk hastalığına yakalandı.

Kasım-Aralık. Yıl sonuna doğru Turi'ye (aralarında E. Tulli, E. Riboldi, A. Lisa, G. Lay ve A. Scucchia'nın da bulunduğu) başka Komünist mahkumlar getirildi. Egzersiz saatlerinde mahkumlarla bir dizi siyasi sohbet başlatmış olan Gramsci, aydınların partideki rolü, parti ile ordu ilişkisi, bir seçim ittifakının oluşturulması gibi konularda bir tartışma döngüsü başlattı. 1928-29 yıllarında Komintern ortak cephe politikasını terk etmiş, kapitalizmin dengesizleştiğini ve sosyal demokrasiyi gerici olarak tanımladığını ("sosyal faşizm" teorisi) deklare etti. PCd'I bu görüşleri kabul etti ve sınıf savaşının radikalleşeceğini ve Faşist rejimin krizinin eli kulağında olduğunu öngördü. Öte yandan Gramsci, ülkenin ilk olarak bir "demokratik" aşamadan geçeceğini tahmin etti ve partinin "Seçim İttifakı" sloganını devreye sokmasını önerdi. Diğer Komünist mahkumlardan Gramsci'nin pozisyonuna şiddetli olumsuz tepkiler yükseldi ve Gramsci tartışmaları kesti.

1931 Mart. Kardeşi Carlo, Gramsci'yi ziyaret etti.

Nisan-Mayıs. Nisan ayında PCd'I dördüncü kongresini Almanya'da yaptı. Komünist mahkum arkadaşlarıyla İtalya'da bir Komünist devrim olanağı üzerine yaptığı bir sohbette Gramsci, ülkenin ilk olarak bir "demokratik" aşamadan geçmesi gerektiği yönündeki görüşünü tekrar etti.

Haziran. Gramsci, Karl Marx'ın Costes tarafından yayımlanan Fransızca edisyondaki bazı çalışmalarını edindi. İlk Sovyet beş yıllık planı üzerine *Economist* dergisinin hazırladığı bir rapor da eline geçti.

Temmuz. Gramsci, akrabalarıyla ayda iki kez yerine, haftalık olarak yazışmak için izin aldı.

Ağustos. Gramsci ciddi biçimde rahatsızlandı. Kardeşi Carlo ziyaretine geldi. Dostu Sraffa da Turi'ye gelse de, Gramsci'yi görmek için izin alamadı.

Eylül. Tatiana Schucht'a, Dante'nin *Inferno*'sunun 10. Kantosu üzerine yazdığı metnin bir taslağını gönderdi ve bunu Profesör Cosmo'ya iletmesini istedi.

Ekim. Abone olduğu dergileri okumaya devam edebilmek için Mussolini'ye bir dilekçe yazdı. Dilekçe Aralık ayında kısmi olarak onaylandı.

1932 Yıl boyunca İtalya ve Sovyetler Birliği arasında siyasi suçlu değişimi olanağı araştırıldı. Gramsci bundan yararlanabilirdi fakat inisiyatiften bir sonuç çıkmadı.

Mayıs. Kardeşi Carlo, Gramsci'yi ziyaret etti.

Ağustos. Tatiana Schucht, Gramsci'nin güvenilir bir doktor tarafından muayene edilmesini istedi. Gramsci, 29 Ağustos'ta Tatiana'ya sağlık durumunun aşırı derecede kötüleştiğini yazdı.

15 Eylül. Tatiana Schucht, Gramsci'yi bilgilendirmeden, Mussolini'ye resmi bir dilekçe yazarak, özel bir doktorun Gramsci'yi muayene etmesine izin verilmesini istedi. Ekim ayında hapishane doktoru Gramsci'yi ziyaret etti.

Kasım. Faşist yönetimin onuncu yıldönümünde af ilan edildi. Gramsci'nin cezası 12 yıl 4 aya indirildi. Müteakip aylarda Piero Sraffa Gramsci'nin şartlı tahliye edilmesi için yetkilileri ikna etmeye çalıştı. Faşist hükümet, Gramsci'nin kendisi için bir merhamet dilekçesi yazması konusunda ısrarcı oldu; bu, Gramsci için kabul edilemez bir koşuldu.

İçişleri Bakanlığı'nın emriyle, Turi'deki siyasi suçlular hücrelere yerleştirildi. Bazı gardiyanların yardımı sayesinde, Gramsci halen, aralarında (çok sonradan İtalya Cumhurbaşkanı olacak bir Sosyalist olan) S. Pertini, A. Fontana ve G. Trombetti'nin bulunduğu diğer birkaç siyasi mahkum ile görüşebiliyordu.

30 Aralık. Gramsci'nin annesi, Ghilarza'da yaşamını yitirdi. Ailesi bu bilgiyi Gramsci'den uzun bir süre sakladı.

1933 Ocak. Tatiana Schucht, kısa süreler haricinde, yaza kadar yaşayacağı Turi'ye taşındı. Sık sık Gramsci'yi ziyaret etti.

Şubat. Hükümet nihayet Gramsci'ye kendi seçeceği bir doktor tarafın-

dan muayene edilme izni verdi.

7 Mart. Gramsci bir başka sağlık krizi yaşadı. Genç bir Komünist mahkum yoldaşı olan Gustavo Trombetti, iki hafta boyunca, iyileşmesine yardımcı olmak için günlerini ve gecelerini Gramsci'nin yatağının başında geçirdi.

Gramsci, Tatiana Schucht'a başka bir hapishanenin revirine nakledilmek istediğini söyledi.

Gustavo Trombetti'nin yardım etmek ve onunla ilgilenmek için kalıcı olarak Gramsci'nin hücresine taşınmasına izin verildi. Bununla birlikte Gramsci'nin hücresinde yazı yazma izni geçici olarak durduruldu.

Bağımsız bir doktor olan Profesör Umberto Arcangeli, 20 Mart'ta Gramsci'yi hapishanede muayene etti. Arcangeli'nin beyanı: "Gramsci bu koşullar altında uzun süre yaşayamaz; ben, şartlı tahliye olmadığı sürece, kendisinin bir hastaneye ya da kliniğe transfer edilmesini zorunlu görüyorum" şeklindeydi. Gramsci, hapisten çıkmasını ve daha iyi koşullarda tedavi edilmesini sağlayacak olan özrü dilemeyi bir kez daha reddetti.

Nisan. Hapishane doktoru Profesör Filippo Saporito, Gramsci'yi ziyaret etti.

Mayıs-Haziran. Profesör Arcangeli'nin ifadesi *Humanité* (Mayıs) ve *Soccorso Rosso*'da (Haziran) yayımlandı. Gramsci'nin ve Faşist rejimin diğer kurbanlarının serbest bırakılması için bir kampanya örgütlemek adına, Paris'te bir komite oluşturuldu. *Azione Antifascista*, Haziran sayısının büyük bir bölümünü Gramsci'ye ithaf etti. *Giustizia e Libertà* (Ağustos), "Fabrizio" imzasıyla (U. Calosso), Gramsci ve *Ordine Nuovo* üzerine bir makale yayımladı.

Temmuz. Gramsci ve Trombetti daha sakin bir hücreye nakledildi.

Ağustos. Kardeşi Carlo ve Tatiana Schucht, Gramsci'yi birkaç kez ziyaret ettiler. Carlo, Gramsci'nin Turi hapishanesinden nakledilmesi is-

teğinde bulundu.

Ekim. Gramsci Turi hapishanesinden ayrılma iznini aldı ve Formia'daki Giuseppe Cusumano'nun kliniğine yatırıldı.

Özel mahkeme, Kasım 1932 tarihli, Gramsci'ye özgürlük isteyen af hükmü talebini reddetti.

19 Kasım. Gramsci Turi hapishanesinden ayrıldı. İki hafta Civitavecchia hapishanesinin revirinde kaldı. Orada kaldığı süre içinde Tatiana Schucht kendisini ziyaret etti.

Aralık. Gramsci, 7 Aralık'ta Formia'daki Cusumano kliniğine ulaştı. Halen bir mahkûmdu; polis odasını kontrol ediyor ve kliniği çevreleyen bölgeyi yakından gözlem altında tutuyordu.

Gramsci Formia'dayken, Tatiana Schucht her hafta kendisini ziyaret etti. Kardeşi Carlo ve dostu Sraffa da Gramsci'yi görmeye gittiler. Gramsci tekrar okumaya başladı ve bir süre sonra defterlerini yazmaya devam etti.

1934 Temmuz. Gramsci, 12 Temmuz'da, Roma'daki Quisisana kliniğinde çalışan doktor Profesör Vittorio Puccinelli tarafından muayene edildi. 15 Temmuz'da, özellikle fıtık operasyonu geçirmesi gerektiğinden, başka bir kliniğe nakledilmesini istedi.

Eylül. Gramsci için İtalya dışında yürütülen kampanya yoğunluk kazandı. Romain Rolland, Gramsci için bir broşür yayınladı.

Ekim. Gramsci, ceza yasasındaki ve hapishane yönetmeliğindeki hasta mahkumların haklarına ilişkin belirli maddeler temelinde bir dilekçe daha yazdı. 25 Ekim'de şartlı tahliyesi kabul edildi.

Birkaç kez, kardeşi Carlo, Tatiana Schucht ve Piero Sraffa ile kısa süreliğine klinikten dışarı çıktı. Kaçacağından şüphelenen polis, her hareketini izledi ve kaydetti.

1935 Nisan. Gramsci, başka bir kliniğe nakledilme isteğini yineledi.
Haziran. Gramsci'nin sağlığı bir kez daha kötüleşti ve bir kez daha Cusumano kliniğinden ayrılmak istedi.

24 Ağustos. Gramsci, Profesör Puccinelli eşliğinde Cusumano kliniğinden ayrıldı ve Roma'daki Quisisana kliniğine yattı.

Müteakip aylarda Tatiana Schucht neredeyse her zaman yanındaydı. Kardeşi Carlo da kendisini sık sık ziyaret etti. Piero Sraffa da kendisini görmeye geldi.

1936 Gramsci Moskova'daki eşi ve iki oğluyla düzenli olarak yazışmaya devam etti.

1937 Nisan. Gramsci'nin cezası 21 Nisan'da sona erdi. Sardinya'ya yerleşmeyi planlamıştı fakat 25 Nisan akşamı beyin kanaması geçirdiği sırada, halen Quisisana kliniğinde yatıyordu. Tatiana Schucht yatağının başında kaldı. Gramsci, 27 Nisan'da sabahın erken saatlerinde yaşamını yitirdi. Cenazesi 28 Nisan'da, polis gözetimi altında kaldırıldı. Külleri Verano mezarlığında, müşterek bir mezara gömüldü; savaşın ardından, ebedi istirahatgahı olan, Roma'daki Protestan mezarlığına nakledildi.

BİRİNCİ DEFTER

(8 Şubat 1929)

Notlar ve Karalamalar

Ana Konular:

1) *Tarih ve tarih yazımı teorisi.*

2) *1870'e kadar İtalyan burjuvazisinin gelişimi.*

3) *İtalyan aydın gruplarının formasyonu*: gelişme, yönelimler.

4) *Halk edebiyatında "dizi romanlar" ve bunun sürekli başarısının nedenleri.*

5) *Cavalcante Cavalcanti*: yapıdaki[a] pozisyonu ve İlahi Komedya sanatı.[1]

6) *İtalya'da ve Avrupa'da Katolik Hareket'in kökenleri ve gelişmesi.*[2]

7) *Folklor kavramı.*

8) *Hapishane yaşamı deneyimleri.*

9) *"Güney Sorunu" ve adalar sorunu.*[3]

10) *İtalyan halkı üzerine gözlemler*: oluşumu, göçün işlevi.

11) *Amerikanizm ve Fordizm.*

12) *İtalya'da dil sorunu*: Manzoni ve G. I. Ascoli.[4]

13) *"Ortak akıl"* (karşılaştırma: 7).

14) *Dergi ve gazete türleri*: teorik, eleştirel-tarihsel, genel kültür üzerine (dağılım).

15)*Neo-gramerciler ve neo-dilbilimciler* ("bu yuvarlak masa, karedir").[5]

16) Peder Bresciani'nin soyu.[6]

---

a) El yazınasında, üzeri çizilen "iktisat" sözcüğü, "yapı" ile değiştirilmiştir.

Madde 1. *Sefalet, Katolisizm ve papalık üzerine.* 1906 yılında Paris Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'nden ödül almış olan *Ouvriers et Patrons* [Emekçiler ve Patronlar, ç.n.] adlı broşürün yazarına bir Fransız Katolik işçinin vermiş olduğu yanıtı hatırlıyorum. Söz konusu yanıt, kendisine yönetilen itiraza, yani İsa'nın onayıyla her zaman zenginlerin ve yoksulların var olacağı olgusuna, alaylı bir karşılık niteliğindeydi: "İsa'nın haksız çıkmaması için geride en az iki yoksul bırakacağız."[1] Bu genel sorun, Katolik Kilisesi'nin bütün bir geleneği ve doktrini içerisinde incelenmelidir. Daha yakın dönemdeki papaların genelgelerinde ilkesel savlar, sorun tarihsel bir önem kazanmış olduğundan, en önemlileridir: 1) Özel mülkiyet, bilhassa "toprak mülkiyeti", yüksek vergiler dolayısıyla dahi ihlal edilemeyecek bir "doğa yasası"dır ("Hristiyan demokrat" eğilimin finansal doktrinleri ile birlikte, toprakların yoksul köylülere -teminat ile- yeniden bölüştürülmesine ilişkin programları bu savlardan türemiştir); 2) sınıf ayrımları ve zenginliğin bölüşümü Tanrı'nın emirlerine göre olduğundan ve bu emirleri yok saymak dinsizlik kabul edileceğinden yoksul, payına düşene razı olmalıdır; 3) sadaka vermek bir Hristiyanlık görevidir ve yoksulluğun mevcudiyetine işaret eder; 4) toplumsal sorun, iktisadi değil, öncelikle ahlaki ve dinsel sorundur ve bu sorunun Hristiyan hayırseverliği, ahlaki yönergeler ve dinsel hükümler ile çözüme kavuşturulması gerekir. (Bakınız, *Codice Sociale* ve *Sillabo*).[2]

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 3.

Madde 2. Luigi Galleani'nin 1910 dolaylarından *Cronache Sovversive* tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde (Boston?) basılan, *Faccia a faccia col nemico* adlı çalışması. Bu, (Ravachol, Henry, vb. gibi) bireycilere karşı açılan davanın tutanaklarından oluşan, temel olarak işe yaramaz bir toplama çalışmadır.[1] Bazı gözlemler:

Abbo, Livorno'daki konuşmasında, kitaba bir ek olarak yayımlanan, Etievant'ın ilkeler deklarasyonuna girişi tekrar etmişti; "dilbilim" üzerine, herkesi güldüren cümle harfi harfine alınmıştı; Abbo deklarasyonun ilk bölümünü kesinlikle ezberlemişti.[2] Bu nokta, bu adamların kültürlerini edinme biçimlerini ve bu edebiyatın nasıl yaygın ve popüler olduğunu göstermede kullanılabilir.

Davalıların tüm ifadeleri, eylemlerinin en temel nedenlerinden birinin, onların (yani kitabın büyük bölümünü işgal eden Fransızlar'ın) bir doğal hak olarak gördükleri "refah hakkı" olduğuna işaret eder. Davalılardan birkaçı, "üst sınıfların tek bir eğlencede harcadıkları, bin işçi ailesine yetecek kadardır" deyişini tekrarladı. Üretim ilişkilerine yönelik tek bir referans söz konusu değildir. Etievant'ın kitabın ek bölümünde bütünüyle yinelenen ifadesi, bireycilerin eylemlerini bütünüyle haklı çıkaracak bir sistem inşa etmeye girişmesi dolayısıyla, tipiktir; aynı gerekçelendirmeler, doğal olarak, herkes için, hakimler, jüri üyeleri ve infazcılar için de geçerlidir. Her toplumsal unsur, kendi heyecanlarının ağlarına sarılıdır, tıpkı demirden bir ağa sıkışmış ve bu tuzaktan kaçamayan bir domuz gibi; bireyci "ipi" bağlar, yargıç hüküm verir ve infazcı da boynu vurur. Bundan kaçış yoktur. Bu, kendini ahlaki olarak temellendirebilmek adına trajikomik bir tarzda yadsıyan bir iradeciliktir. Bu ifadenin analizi, bu bireysel "eylemlerin" nasıl da Fransız toplumunda 1870'ten, kendi içerisinde kolektif patlamasını yaşadığı Dreyfusizm zamanına kadar süregelen ahlak bozukluğunun sonucu olduğunu gösterir.

Henry'e gelince, kitap, Galtey diye bir adam (öyle sanıyorum fakat kontrol etmek gerekir) tarafından yazılmış bir mektup içerir; mektup, Henry'nin Galtey'in eşine karşı bastırılmış aşkına ilişkindir.[3] Bu kadın, Henry'nin kendisine aşık olduğunu öğrenmesi üzerine (görünen o ki, bu aşktan habersizdir), bir gazeteciye, eğer bilseymiş, kendini belki de Henry'e vermiş olacağını söyler. Adam, mektupta karısının bu ifadelerinden rahatsız olmadığını yazar ve şunları söyler: Eğer bir adam, kadınının Beyaz Atlı Prens (ya da buna benzer bir şey) rüyasını gerçekleştirememişse, bu onun için çok kötüdür; yerini başka birisinin alacağını kabul etmesi gerekir. Beyaz Atlı Prens ve materyalist rasyonalizmin bu şekilde birbirine karıştırılması tipiktir.

Kropotkin, 1894 Lyons duruşmasında (kontrol et), nihai ayaklanmanın on yıl içerisinde gerçekleşeceğini ileri sürer: Kesin bir tonda konuşması dikkat çekicidir.[4]

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 23.

Madde 3. *Kilise-Devlet ilişkileri.* 14 Haziran 1929 tarihli *Vorwärts* içindeki, Vatikan Devleti ile Prusya arasında yapılan Konkardato üzerine bir makalede, "Almanya'da ortaya çıkan siyasi gelişmelerin ardın-

dan, Roma (halihazırda bir konkordatoyu oluşturmuş olan önceki yönetmeliğin) feshini düşünmektedir" denmektedir.[1] Bu, çok önemli bir örnek olay olabilir ve hatırlanması gerekir.

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 11.

Madde 4. *Doğa yasası ve Katolisizm.* Günümüzün doğa yasası karşıtı polemikçileri, bunun Katolisizmin ve Katolik doktrinin ayrılmaz bir parçası olduğunu dillendirmekten dikkatli bir biçimde kaçınmaktadırlar. Din ile "ebedi ilkeler" arasındaki yakın ilişkiyi göstermiş olan bir araştırma ilginç olacaktır. Katolikler, Fransız Devrimi'nin "sapkınlığa" yol açtığını ileri sürdüklerinde, bu ilişkileri kabul ederler; yani Fransız Devrimi'nin bir ve aynı zihniyet ve genel kavrayışta bir bölünme sorunu olduğunu düşünürler. Dolayısıyla, dini aşanın Fransız Devrimi'nin ilkeleri değil, bu ilkeleri aşan, yani doğa yasasına karşı, zor doktrinleri olduğu söylenebilir.

Karşılaştırma: Defter 27, Madde 2.

Madde 5. *Kilise-Devlet ilişkileri.* 18 Haziran 1929 tarihli *Vossische Zeitung*'daki makalesinde Prusya Demokratik Cumhuriyeti Maliye Bakanı Hoepker-Aschoff, yukarıda *Vorwärts* gazetesinde belirtilen sorunu ortaya koymuştur: "Ortaya çıkmış olan çok sayıda siyasi ve bölgesel değişim karşısında, anlaşmaların yeni koşullarla uyumlulaştırılmasını talep eden Roma tezlerinin geçerliliğini görmemek eşit ölçüde olanaksızdır." Hoepker-Aschoff aynı makalede, Prusya Devleti "her zaman 1821 anlaşmalarının yürürlükte olduğunu ileri sürmüştür" der.[1] (Ya Kulturkampf [Kültür Savaşı, ç.n.] dönemi?)[2]

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 11.

Madde 6. "Bir kitabı övmek için, o kitabın kapağını açmış olmaya yönelik bir zorunluluk söz konusu değildir fakat eğer kitabı eleştirmeye karar verilmişse, söz konusu kitabı okumak akıllıca olacaktır. En azından, yazarı halen hayattayken." *Rivarol.*[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 4.

Madde 7. *Margherita Sarfatti ve "atlı mızrak dövüşçüleri".* Margherita Sarfatti'nin *Palazzone* adlı kitabı üzerine Goffredo Bellonci'nin incelemesinde (*Italia Letteraria*, 23 Haziran 1929) şunlar okunur: "Düğün yatağının önünde ağırbaşlı bir biçimde dururken 'bu, yolda olan savaşçı için iyi ve hoş karşılama olacaktır' diye düşünen bakirenin utangaçlığı ne kadar da gerçekçidir."[1] Şehvet düşkünü hikaye anlatıcılarının teknik ifadeleri ile bu ağırbaşlılık paha biçilmezdir: Kız ayrıca "epey uzun bir boğuşma ve "iyi de bir binek" umacaktır.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 9.

Madde 8. *Eski ve yeni kuşak.* Eski aydınlar kuşağı başarısız oldu fakat ardından yeni bir kuşak geldi (Papini, Prezzolini, Soffici, vb.). Bugünün genç kuşağı, parlak vaatler dönemini dahi yaşamamaktadır: Henüz gelecek vaat ederken, saçlarına aklar düşmüştür (Titta Rosa, Angioletti, Malaparte, vb.).[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 10.

Madde 9. *Soffici.* İçtenlikten ve doğallıktan nasibini almamış bir maganda.

Madde 10. *Machiavelli üzerine.* Gereğinden daha fazla bir biçimde, Machiavelli'nin "sıradan siyasetçi", her devrin adamı olduğu düşünülür: bu, siyasette kesinlikle bir hatadır. Machiavelli kendi döneminin adamıydı: 1) Floransa Cumhuriyeti'ndeki iç mücadeleler; 2) karşılıklı bir güç dengesi için İtalya devletleri arasındaki mücadele; 3) İtalya devletlerinin bir Avrupa güç dengesi için mücadelesi.

Machiavelli, güçlü bir ulusal birliğe erişmiş olan Fransa ve İspanya örneklerinden etkilenmiştir.[1] Kendisi, Croce'nin deyimiyle[2], "eliptik bir kıyaslama" yapar ve genel olarak güçlü bir devlet, tikel olarak da güçlü bir İtalya devleti için kuralları çıkarsar. Machiavelli bütünüyle kendi döneminin adamıdır ve onun siyaset sanatı, mutlak ulusal monarşiye, burjuvanın gelişmesine ve örgütlenmesine izin veren yapıya sıcak bakan dönemin felsefesini temsil eder. Erkler ayrılığı ve parlamentarizm, Machiavelli'de *in nuce* |çekirdek halde, ç.n.| bulunur; kendisinin "gaddarlığı" ilerici sınıflara değil, feodalizme yönelmiştir. Prens'in feo-

dal anarşiye bir son vermesi gerekir ve üretici sınıfların, köylülerin ve tüccarların desteğine dayanan Valentino'nun[3] Romagna'da yaptığı da buydu. Devletin başının, o dönemde gücün formasyonu ve pekiştirilmesi için gerekli olan askeri karakteri göz önünde bulundurulduğunda, *Savaş Sanatı* içerisindeki sınıf referansları, devletin genel yapısına yönelik referanslar olarak anlaşılmalıdır: Kent burjuvazisi içteki düzensizliğe ve dıştaki anarşiye bir son vermek istiyorsa, bir kitle olarak köylülerin desteğini alması ve emin ve sadık bir silahlı kuvvet oluşturması gerekmektedir.[4] Özünde siyasi olan bu kavramlaştırmanın Machiavelli'de, kendisini askeri bir karakterin hatalarına götürecek ölçüde egemen olduğu söylenebilir: Machiavelli öncelikle, safları siyasal eylem ile doldurulabilecek bir piyade tugayını düşünür ve dolayısıyla bir cephanenin değerini yanlış yorumlar. Kısacası, Machiavelli, siyasal tasarımlar için gerekli oldukça askeri ustalık ile ilgilenen, bunu da, düşüncesinin merkezi başka yerde olduğundan, tek yanlı bir tarzda yapan bir siyasetçi olarak düşünülmelidir.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 13.

Madde 11. *Bilimde özgünlük üzerine. Einaudi*: "Bir teori, bu teoriyi *sezen* ya da kazara ileri süren, ya da bu teoriden çıkarsanabilecek bir ilkeyi açıklayan, ya da bir birlik içerisinde *yeniden* bir araya gelmeyi *amaç* edinen *çeşitli nosyonları* bağlamından kopmuş bir tarzda *nakleden* kişiye atfedilemez." Eksik olan, cümlenin sonlarında söz edilen olumlu yöndür: "Aşağıdaki önerme, başka hangi kitapta 'tikel' bir incelemenin 'tasarlanmış' nesnesi, vb. olarak ele alınır?" Croce: "Daha sonra gelişme gösteremeden ortadan kalkan rastlantısal bir gözlem ortaya koymak bir şey, verimli sonuçları kavranmış bir ilke oluşturmak başka bir şeydir; genel ve soyut bir fikri dile getirmek bir şey, bu ilkeyi gerçek ve somut bağlamda düşünmek ise bambaşka bir şeydir; nihayet, keşfetmek bir şey, ikinci ve üçüncü elde tekrar etmek bambaşka bir şeydir." Einaudi'nin ifadesi ciddi kusurlarla ve tuhaf dilbilimsel yanlışlarla dolu olsa da, bu Croce'den türemiş bir şeydir (Einaudi, *Riforma Sociale*, 1929: s. 227; Croce, *Materialismo Storico*, 4. baskı, s. 26).[1]

Karşılaştırma: Defter 10, II, Madde 18.

Madde 12. *Giovanni Papini. Civiltà Cattolica*'nın "dindar yazarı."[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 11.

Madde 13. *Alfredo Panzini.* F. Palazzi, *L'Italia che Scrive*'de (Haziran 1929) *I giorni del sole e del grano* [İt: Güneşin ve buğdayın günü, ç.n.] üzerine yazar: "O [Panzini, ç.n.], çiftçi yaşamını, her şeyden önce, sahip olduğu -hem iki ayaklı, hem dört ayaklı- iş hayvanlarının üretici yetilerinden emin olmak isteyen ve tarlanın sürüldüğünü gördükten sonra hasadın umduğu gibi olup olmayacağını merak eden bir toprak sahibinin gözüyle ele alır ve inceler." Kısacası, köleci Panzini.[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 12.

Madde 14. *Fortunato Rizzi*[a]*, ya da zavallı İtalyan.* Muhtemelen Maurras'ın öğrencisi olan Louis Reynaud, integral milliyetçiliğe ait olan bir tezi kanıtlamak ve savunmak için bir kitap yazdı; *Le Romantisme* (Les origines anglo-germaniques. Influences étrangères et traditions nationales. Le réveil du génie français), Paris, Colin [Fr.: Romantizm (Anglo-Cermen kökenler. Yabancı etkiler ve ulusal gelenekler. Fransız aklının yükselişi), ç.n.]: Buna göre, Romantizm Fransız aklına yabancıdır ve ithaldir, Cermen ve Anglo-Cermen bir akımdır.[1] Bu önermede, Maurras'a ve kuşkusuz Reynaud'a göre, İtalya, Fransa ile aynı gruptadır ve aynı grupta yer almalıdır; gerçekten de, genel olarak Katolik uluslar -Katolisizm-Protestan uluslara karşı, Latinizm, Cermenizm'e karşı birleşmiştir. Romantizm Alman kökenli bir hastalıktır, Latin kültürü için bir hastalıktır, en büyük kurbanı Fransa içindir: Menşei ülkeleri olan İngiltere ve Almanya'da romantizm sonuçsuz kalacaktır ya da kalmıştır fakat Fransa'da 1789'dan bu yana birbiri ardından gelen devrimlerin ruhu olmuştur, geleneği yıkmış ya da yok etmiştir vs. vs.

Şimdi ise, on altıncı yüzyıl üzerine (şaşırtıcı olmayan bir biçimde, düşün ve fikir akımlarını ele alma biçimi bağlamında) son derece bayağı bir kitabın yazarı olan Fortunato Rizzi[b], Haziran 1929 tarihli *Libri del Giorno*'daki bir makalesinde ("Il Romanticismo francese e l'Italia") Reynaud'nun kitabını bu şekilde değerlendirir.[2] Rizzi, "arka planı", Reyna-

a) El yazmasında: "Giovanni Rizzi."

b) El yazmasında: "Giovanni Rizzi."

ud'nun kitabının edebi bir kitaptan çok siyasi bir kitap olduğu gerçeğini, Maurras'nın kültürel alandaki integral milliyetçilik önermelerini görmezden gelir ve zavallı İtalyanı'nın küçük feneriyle kitapta İtalya'yı aramaya koyulur. Vay canına! İtalya bulunamıyor; dolayısıyla İtalya ihmal edilmiş, tanınmamış! "İtalya'ya ilişkin neredeyse mutlak sessizlik gerçekten dikkat çekicidir. Ona göre (Reynaud) İtalya'nın var olmadığı ve hiçbir zaman var olmamış olduğu söylenebilir: Yine de İtalya'nın her dönüşte ona baktığını görmesi gerekirdi." Reynaud, on yedinci yüzyılda Avrupa Uygarlığı'nın Fransız olduğunu hatırlar. Rizzi ise: On yedinci yüzyıl Fransası'nın on altıncı yüzyıl İtalyası'na ne kadar da borçlu olduğuna, en azından geçerken, dikkat çekmek için gerçekten de kahramanca bir çaba mı gerekliydi? Fakat Alpler'in öte yanındaki kardeşlerimiz için İtalya mevcut değildir." Ne acı!

Reynaud şöyle yazar: "les anglais, puis les allemands, nous communiquent leur *superstition* de l'antique" [Fr.: Bizler İngilizler ve Almanlar'ı antik batıl inançlar ile ilişkilendiriyoruz, ç.n.]. Rizzi ise: "Ah, Fransa'nın antik *bilgeliği* nereden edindiğine bir bakın! İngiltere'den ve Almanya'dan! Ya Avrupa üzerinde -evet, gerçekten- Fransa üzerinde de muazzam yayılma gücü ile birlikte İtalyan Rönesansı ne olacak? Tarihten silinmiş ..." Diğer örnekler de aynı ölçüde gülünçtür. Rizzi'ye göre, kitaba bir erdem katmaktan ziyade, "belirli bakımlardan kitabı zayıflatan ve küçülten", "İtalya'ya yönelik övüngen ya da bilinçsiz bir ilgisizlik ya da cehalet." Sonuç: "Fakat önce doğmuş olan bizler ya da daha iyi bir ifadeyle, Roma'nın kendine has nesli bizler, yüksek ırk mensuplarıyız ve zavallı bir kan davasını hoş görmeyiz, vs. vs." ve dolayısıyla, Rizzi, Reynaud'nun kitabının iyi düzenlenmiş, aklı başında, bilgi dolu, son derece berrak vs. vs. olduğunu kabul eder.

İster gülün, ister ağlayın. Aşağıdaki hadiseyi hatırlıyorum: Herhangi birisi üzerine bir yazı yazan bir köşe yazarı, bu kahramanın atalarından birisinden Dante'nin *İlahi Komedya* adlı eserinde, "İtalyan asaletinin bu altın kitabı"ndan söz edildiğini anımsar. Gerçekten de, Cehennem'in aşağı dairelerinden birisinde, bu adamdan söz edilmektedir: Düşmüş bir soylunun azamet manyaklığıyla gözleri kör olmuş bu zavallı İtalyan'ın, Reynaud'nun, kitabında İtalya'dan söz etmeyerek, kendi bakış açısından, İtalya'ya en büyük saygıyı göstermiş olduğunu kavrayamaz. Öte yandan Rizzi için önemli olan, yalnızca, Manzoni'den bu küçük dipnotta söz edilmiş olmasıdır.

Madde 15. *İtalyan üniversiteleri üzerine.* Bu üniversiteler neden diğer ülkeler üzerinde gösterdikleri yol gösterici etkiyi bu ülke üzerinde göstermiyorlar?

Bunun nedenlerinden bir tanesi, üniversitede hocalar ile öğrenciler arasındaki iletişimin örgütlenmemiş olması gerçeğinde aranmalıdır. Profesör, podyumdan dinleyici kitlesine konuşur, yani dersini verir ve gider. Öğrenci yalnızca tez yazma aşamasında profesöre yaklaşıp, bir konu hakkında soru sorabilmekte ve akademik araştırmanın nasıl sürdürüleceği üzerine tavsiye alabilmektedir. Öğrenci kitleleri için dersler, az ya da çok dikkatle, bütünüyle ya da kısmen dinlenen bir dizi konuşmadan ibarettir: Öğrenciler not dağıtımlarına, hocanın konu üzerine yazdığı kitaba ya da önerdiği kaynakçaya bel bağlarlar. Daha geniş çaplı bir temas, belirli hocalar ile belirli bir disiplinde uzmanlaşmak isteyen belirli öğrenciler arasında mevcuttur; bu temas, genellikle rastlantısal olarak gerçekleşir ve akademik süreklilik ve birçok disiplinin başarısı için devasa bir öneme sahiptir. Bu temas, örneğin, dinden, siyasetten ya da aile dostluğundan doğabilir. Öğrenci, kendisiyle kütüphanede buluşan, kendisini evine çağıran, okunacak kitaplar ve yapılacak araştırmalar üzerine kendisine tavsiyeler veren belirli bir profesörün düzenli takipçisi haline gelir. Her hoca, kendi "okulunu" oluşturma, "takipçileri ve öğrencileri" tarafından benimsendiğini görmek isteyeceği, ("teori" dedikleri) kendi belirli bakış açılarına sahip olma eğilimindedir. Her profesör, kendi üniversitesinin, diğer üniversitelerle rekabet halinde, disiplinine "ciddi" katkılarda bulunacak genç insanlar yetiştirmesini ister. Bu nedenle, aynı fakülte içerisinde birbirine yakın disiplinlerden profesörler, bir kitap incelemesi ya da kısa bir makale veya sınıf içi tartışmalarda (bu tartışmaların yapıldığı yerlerde) halihazırda kendini göstermiş belirli genç insanlar için rekabet ederler. Sonrasında ise, profesör öğrenciye gerçek anlamda yol gösterir; bir konu önerir, öğrenciye bu konuyu ele alma biçimi konusunda tavsiyeler verir, öğrencinin araştırmasını kolaylaştırır, sık sohbetlerle öğrencinin akademik gelişimini hızlandırır, özelleşmiş yayınlarda ilk metinlerinin yayımlanmasını sağlar, öğrenciyi diğer uzmanlarla temasa sokar ve bütünüyle tekeli altına alır.

Nadiren görülen mafya-tipi durumlar haricinde, bu gelenek, üniversitenin fonksiyonunu birleştirmesinden dolayı, faydalıdır. Bu, kişisel inisiyatif olmasından dolayı kişisel bir şey olmaktan, organik bir fonk-

siyona dönüştürülmelidir: Bana öyle geliyor ki (hangi ölçüde olduğunu bilmesem de), Alman tipi seminerler bu fonksiyona karşılık gelmekte ya da bu fonksiyonu uygulama arayışındadır. Belirli profesörler, üniversite içinde bir pozisyona en kısa yoldan ulaşmak isteyen bir istekliler kalabalığı ile kuşatılmıştır. Bununla birlikte, özellikle bölgesel liselerden gelen çokça genç insan, hem üniversitenin sosyal yaşamında hem de akademik düzende kendini dışlanmış hissetmektedir. Derslerin ilk altı ayı, üniversite eğitiminin spesifik doğasına alışma ile geçer, hoca ile öğrenci arasındaki ilişkiler de kaçınılmaz olarak çekingen bir doğaya sahiptir. Seminerlerde bu, en azından aynı ölçüde ortaya çıkmaz.

Üniversite hayatının genel yapısı, profesörler ile öğrenci kitleleri arasında sürekli bir hiyerarşi, hiçbir durumda, üniversite içinde dahi yaratmaz; üniversiteden sonra ise, bu sayılı birkaç bağ da gevşer ve ülke, üniversiteye dayanan herhangi bir kültürel yapıdan mahrum kalır. Bu, Croce-Gentile ikilisinin, savaştan önce, büyük bir ulusal entelektüel yaşam merkezi[1] oluşturmayı başarmalarındaki kilit faktördür; bunun yanında, Croce-Gentile ikilisi, üniversite yaşamının eksikliklerine ve resmi hocaların bilimsel ve pedagojik (bazı durumlarda ahlaki) bayağılıklarına karşı ayrıca mücadele etti.

Madde 16. *Kalitesiz pijama.* Bruno Barilli, *Nuova Antologia*'daki bir makalesinde (16 Haziran 1929), hapishane üniformasından "bir tür kalitesiz pijama" olarak söz eder.[1] Yine de hapishaneye ilişkin çok sayıda yaklaşım ve düşünce belki de değişmiştir. Milano'daki hapishanedeyken, *Domenica del Corriere*'de okuduğum bir "okur postası"nda aşağı yukarı şunlar söyleniyordu: "İki kişi bir trende karşılaşır, bunlardan biri, diğerine 20 yıl hapishanede kalmış olduğunu söyler. Diğeri, 'muhakkak siyasi nedenlerden dolayıdır' der." Ne var ki buradaki mizahi nokta, nakledilme biçiminde görüleceği gibi, yanıtta değildir. Bu "posta kartı", hapishanede kalmış olmanın artık bir iğrenme uyandırmadığını ortaya koymaktadır, çünkü siyasi nedenlerle orada bulunulabilir. "Okur postaları" da, İtalyan halkının ortak aklının en tipik belgeleridir. Barilli ise, bu ortak akıldan da aşağı bir düzeye aittir: *Domenica del Corriere* klasik cehaletinden de cahil.

Madde 17. *Riccardo Balsamo-Crivelli. Domenica del Corriere*'deki "Okur Postaları" ile ilgili olarak, Bay Domenico Claps'in bir makalesin-

de (*L'Italia che Scrive*, Haziran 1929) (başlıkta ve içindekiler bölümünde Gustavo ile karıştırılan!) Riccardo Balsamo-Crivelli üzerine notunu belirtmeden geçmemek gerekir: "Bu kitabın (*Cammina ... Cammina ...*), Frankfurt Üniversitesi'nde dil üzerine bir ders kitabı olarak benimseneceğini ona kim söyleyebilirdi?"[1] Zavallı arkadaş, zaten Strasbourg Üniversitesi'nde de "Okuyucu Postaları" dil üzerine ders kitabı olarak kullanılıyor! Doğal olarak, burada Üniversite ile yalnızca Roma Dilleri filolojisi üzerine seminerler kastedilmektedir; bu seminerlerde metinler profesör tarafından değil, alelade bir İtalyan üniversite öğrencisi de olabilecek İtalyanca okutmanı tarafından seçilmektedir; "dil metni" de, yalnızca, Alman öğrenciler için, edebi ya da sanatsal değil, ortalama İtalyanca için model oluşturan bir metin ortaya koyar. Dolayısıyla, "Okur Postaları" seçimi oldukça makuldür ve Bay Domenico Claps'ın kendisi de, Balsamo-Crivelli'nin bir düello için meydan okuması gereken bir "zavallı İtalyan"dır.

Madde 18. *Maurras'ın hatası. Fransız Monarşist Partisi üzerine notlar.* Tıpkı monarşi rejiminde bir cumhuriyetçi parti ve ulusal boyunduruk rejiminde bir milliyetçi parti gibi, cumhuriyetçi bir rejimde monarşist bir parti, *sui generis* [nevi şahsına münhasır, ç.n.] bir partiden başka bir şey olamaz; dolayısıyla, bu parti eğer başarıyı hızlı bir biçimde yakalamak istiyorsa, hükümet programının özel detaylarıyla karakterize edilen bir partiden ziyade, bir partiler federasyonunun merkezi olmalıdır: belirli bir rejim partisi değil, genel bir rejim sistemi partisi (Bununla birlikte, bu partiler skalasında, Alman Merkez Partisi gibi dinci partiler ayrı bir yer işgal ederler.). Her parti bir sınıf üzerine kurulu olduğundan Fransa'daki monarşist parti de, eski toprak sahibi soylular sınıfının kalıntıları ve az sayıda aydınlar üzerine kuruludur. Monarşistler iktidara gelmek ve monarşiyi geri getirmek konusunda neye güvenirler? Burjuva parlamenter rejimin çöküşüne ve var olan diğer örgütlü güçlerin hiçbirinin, beklenen ya da önceden düzenlenmiş bir askeri diktatörlüğün siyasi çekirdeğini oluşturma yetersizliğine güvenirler. Toplumsal sınıf güçleri başka türlü iktidara gelmeye elvermez. Bekleyiş sırasında, merkezi önderlik şu faaliyetleri sürdürür: 1) hareketin tarihsel olarak dayalı olduğu toplumsal tabanı mümkün mertebe efektif bir biçimde bir arada tutabilmek adına, bir siyasi-askeri (parti anlamında askeri) örgütlenme faaliyeti. Bu taban, geri kalanların tamamından daha yüksek

ölçüde, genel olarak daha büyük zeka, kültür, zenginlik, yönetim becerisi vs. ile oluşturulduğundan, çarpıcı, hatta gösterişli fakat kendi dışında gücü olmayan, dolayısıyla, belirleyici bir kriz anında mücadeleye sürecek yedek güçleri olmayan bir parti hareketi yaratmak olasıdır. Bu nedenle, bu hareket yalnızca, aktif unsurların on binler ile ifade edildiği normal dönemlerde kayda değer bir niteliğe sahiptir fakat aktif unsurların yüz binlerle, hatta milyonlarla sayıldığı kriz dönemlerinde (sayısal olarak) son derece önemsiz kalacaktır (Devam et).[1]

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 37.

Madde 19. *Risorgimento sırasında Yahudiler ile Hristiyanlar arasındaki ilişkiler üzerine bilgi.* 1921 yılında, yayıncı Bocca, daha önce dinsel duygu ve bunun çeşitli bağlantıları üzerine bir ankete yanıt olarak, Bignami'nin *Coenobium*'unda yayımlanan *Confessioni e professioni di fede di Letterati, Filosofi, Uomini politici, ecc* [İt.:Yazarların, Filozofların ve Siyasetçilerin İnanç İtirafları ve Şahadetleri, ç.n.] başlıklı diziyi, D. Parodi'nin yazdığı önsöz ile birlikte, üç ciltte derledi. Birçok bakımdan kusurlu olsa da, bu derleme, geçtiğimiz yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başında İtalya'daki fikir akımlarını araştırmak isteyenler için ilgi çekici olabilir. Raffaele Ottolenghi, kendisinden beklenilebileceği gibi, anketi kendine saklamak yerine, Piedmontlu bir "Yahudi" olarak, hatıralarına lirik-duygusal bir gezinti yapar. Kendisinin yazdıklarından, Risorgimento sırasında Yahudilerin durumu üzerine bazı bilgiler çıkardım.[1]

Napolyon ordusunun Yahudi gazilerinden bir tanesi, Fransız bir kadınla birlikte köyüne döner: Kadının bir Hristiyan olduğunu öğrenen piskopos, kadını iradesine karşı koyan polise teslim eder. Piskopos, geçmişte bazı çatışmalar sırasında aileleri ile birlikte Hristiyanlığa dönmeye zorlanmış Yahudi çocukları himayesine almıştır (Brofferio, kendi tarih kitabında bu olayları kaydetmiştir).[2]

1815'ten sonra, Yahudiler üniversitelerden, dolayısıyla liberal mesleklerden atılırlar.

1799 yılında, Avusturya-Rusya işgali sırasında bir Yahudi katliamı yapılır; Acqui'de[a] yalnızca piskoposun müdahalesi Ottolenghi'nin büyük büyük babasını kalabalığın ateşinden kurtarmıştır.[3] Kendisi Siena'da

a) El yazmasının orijinalinde: "Alba'da (Ottolenghi'nin Albalı olduğunu sanıyorum fakat belki yanılıyorumdur.)" Ardından Gramsci bu sözleri silmiş ve yukarıdaki haliyle değiştirmiştir.

bir katliamı da hatırlar; burada Yahudiler kazıklara gönderilmiş, piskopos da müdahale etmeyi reddetmiştir.

1848 yılında Ottolenghi'nin babası Torino'dan Acqui'ye, üzerinde Ulusal Muhafız üniforması ile döner; gericiler bundan rahatsız olur; Ottolenghi'nin babasının bir çocuk kurban ettiğine ilişkin bir söylenti yayılır; alarm zilleri çalmaya başlar; köylüler, gettodakileri kovmak için kırsaldan gelirler. Piskopos müdahale etmeyi reddeder; Ottolenghi'yi, belediye başkanının askerler gelene kadar uydurduğu bir tutuklama kararı kurtarır. Gericiler ve rahipler, 1848 liberal reformlarını Yahudi "icadı" olarak lanse etmek isterler (Mortara çocuğunun hikayesi).[4]

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 22 ve Defter 19, Madde 25.

Madde 20. *Salvator Gotta.* Sunaklardaki *Oremus*, kutsal odadaki gaz.[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 9.

Madde 21. Daha önce söz edilen *Confessioni e professioni di fede*'nin[1] ilk cildi aşağıdaki İtalyan yazarlarının vb. itiraflarını içerir: Angiolo Silvio Novaro, Prof. Alfredo Poggi, Prof. Enrico Catellani, Raffaele Ottolenghi, Prof. Bernardino Varisco, Augusto Agabiti, Prof. A. Renda, Vittore Marchi, *Dio e Popolo* gazetesi editörü, Ugo Janni, Waldensiyen papaz, A. Paolo Nunzio, Pietro Ridolfi Bolognesi, Nicola Toscano Stanziale, *Rassegna Critica* editörü, Dr. Giuseppe Gasco, Luigi Di Mattia, Ugo Perucci, ilkokul öğretmeni, Prof. Casimiro Tosini, öğretmen eğitim koleji müdürü, Adolfo Artioli, Prof. Giuseppe Morando, *Rivista Rosminiana* editörü, Voghera'da Yüksek Lise müdürü, Prof. Alberto Friscia, Vittorio Nardi, Luigi Marrocco, gazeteci, G. B. Penne, Guido Piccardi, Renato Bruni, Prof. Giuseppe Rensi.

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 22.

Madde 22. *Confessioni e professioni di fede*'nin ikinci cildi, aşağıdaki İtalyanlar'ın yanıtlarını içerir: Del Greco Francesco, profesör, bir akıl hastanesi yöneticisi, Alessandro Bonucci, üniversite profesörü, Francesco Cosentini, üniversite profesörü, Luigi Pera, fizikçi, Filippo Abignente, Carattere editörü, Giampiero Turati, Bruno Franchi, *Scuola Po-*

sitiva di Diritto Criminale genel yayın yönetmeni, Manfredi Siotto-Pintor, üniversite profesörü, Enrico Caporali, profesör, Giovanni Lanzalone, *Arte e Morale* gazetesi editörü, Leonardo Gatto Roissard, Alp Kuvvetlerinde teğmen, Pietro Raveggi, gazeteci, Widar Cesarini-Sforza, Leopoldo De Angelis, Prof. Giovanni Predieri, Orazio Bacci, Giuseppe Benetti, gazeteci, Prof. G. Capra-Cordova, Costanza Palazzo, Pietro Romano, Giulio Carvaglio, Leone Luzzatto, Adolfo Faggi, üniversite profesörü, Ercole Quadrelli, Carlo-Francesco Gabba, senatör, üniversite profesörü, Dr. Ernesto Lattes, gazeteci, Settimio Corti, felsefe profesörü, B. Villanova d'Ardenghi, gazeteci (Bruno Brunelli), Paolo Calvino, evanjelist papaz, Giuseppe Lipparini, profesör, Prof. Oreste Ferrini, Luigi Rossi Casè, profesör, Prof. Antioco Zucca, Vittoria Fabrizi de' Biani, Guido Falorsi, profesör, Prof. Benedetto De Luca, gazeteci, Giacomo Levi Minzi, (Biblioteca Marciana'da bir kitapsever), Prof. Alessandro Arrò, Bice Sacchi, Prof. Ferdinando Belloni-Filippi, Nella Doria Cambon, Prof. Romeo Manzoni.

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 22.

Madde 23. *Confessioni e professioni di fede*'nin üçüncü cildi: Romolo Murri, Giovanni Vidari, üniversite profesörü, Luigi Ambrosi, üniversite profesörü, Salvatore Farina, Angelo Flavio Guidi, gazeteci, Count Alessandro d'Aquino, Baldassarre Labanca, üniversitede Hristiyanlık Tarihi profesörü, Giannino Antona-Traversi, drama yazarı, Mario Pilo, profesör, Alessandro Sacchi, üniversite profesörü, Angelo De Gubernatis, Giuseppe Sergi, üniversite profesörü, Adolfo Zerboglio, üniversite profesörü, Vittorio Benini, profesör, Paolo Arcari, Andrea Lo Forte Randi, Arnaldo Cervesato, Giuseppe Cimbali, üniversite profesörü, Alfredo Melani, mimar, Giovanni Preziosi, Silvio Adrasto Barbi, profesör, Massimo Bontempelli, Achille Monti, üniversite profesörü, Valleda Benetti, öğrenci, Achille Loria, Francesco Pietropaolo, profesör. Amilcare Lauria, profesör, Eugenio Bermani, yazar, Ugo Fortini Del Giglio, Luigi Puccio, avukat, Maria Nono Villari, yazar, Gian Pietro Lucini, Angelo Valdarnini, üniversite profesörü, Teresina Bontempi, Canton Ticino'da anaokulu müfettişi, Luigi Antonio Villari, Guido Podrecca, Alfredo Panzini, Amedeo Massari, avukat, Giuseppe Barone, profesör, Giulio Caprin, Gabriele Morelli, avukat, Riccardo Gradassi-Luzi, Torquato

Zucchelli, onursal yarbay, Ricciotto Canudo, Prof. Felice Momigliano, profesör, Attilio Begey, Antonino Anile, üniversite profesörü, Enrico Morselli, üniversite profesörü, Francesco Di Gennaro, Ezio Maria Gray, Roberto Ardigò, Arturo Graf, Pio Viazzi, Innocenzo Cappa, Dük Colonna Di Cesarò, P. Villari, Antonio Cippico, Alessandro Groppali, üniversite profesörü, Angelo Marzorati, Italo Pizzi, Angelo Crespi, E. A. Marescotti, F. Belloni-Filippi, üniversite profesörü, Francesco Porro, astronom, Fortunato Rizzi, profesör.

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 22.

Madde 24. *Peder Bresciani'nin soyu.* İtalyan öykü edebiyatının özellikle son on yıldaki belirleyici özelliklerine yönelik bir araştırma. Modern Brescianizmin prehistoryası: 1) *Uomini Rossi, II Cavalier Mostardo* vb. ile, Antonio Beltramelli[1]; 2) *Casate Olona* üzerine çeşitli hikayelerle, Polifilo (Luca Beltrami)[2]; 3) genel olarak az araştırılmış ve az bilinen, propagandist karakteri açıkça kabul edilmiş, kapsamlı bir edebiyat, daha tam bir ifadeyle, "kutsal kilise odası" edebiyatı. Kutsal kilise odası edebiyatı ile Brescianizm arasındaki orta yol, Giuseppe Molteni'nin romanlarıdır, ben yalnızca kendisinin *L'Ateo* adlı romanını biliyorum. Bu kitaptaki ahlaki sapkınlık tipiktir: Peder Riva-Rahibe Fumagalli skandalının yankıları.[3] Yazar, (otuz genç kıza tecavüz etmiş ve bu kızların namusunu kirletmiş olan) Peder Riva'nın (tam da) iffet yemini ile bağlı bir papaz olmasından dolayı, kendisine merhamet edilmesi gerektiğini ileri sürecek kadar ileri gider. Bunun ahlaki eşdeğeri olarak, sosyalist bir ateistin zina yapması ile yan yana konulabileceğine inanır. Molteni, rahipler dünyasında iyi tanınan bir adamdır: Çok sayıda günlük Katolik gazetede ve dergide edebiyat eleştirmenliği ve köşe yazarlığı yapmıştır.

Brescianizm savaş sonrası dönemde belirli bir önem kazanmıştır ve gitgide egemen ve resmi edebiyat "okulu" haline gelmektedir.

Ugo Ojetti. *Mio figlio ferroviere.*[4] Ojetti'nin edebi çalışmalarının genel karakteri. Onun çeşitli ideolojik yönelimleri. Giovanni Ansaldo'nun düzenli yazarı olduğu dergilerde Ojetti üzerine yazıları.[5] Yine de Ugo Ojetti'nin en tipik tezahürü, *Pègaso*'da yayımlanan ve Peder Rosa'nın yorumu ile *Civiltà Cattolica*'da yeniden basılan, Peder Rosa'ya açık mektubudur.[6] Devlet ve Kilise arasındaki uzlaşmanın ilanından sonra, Ojetti bundan böyle İtalya'daki entelektüel çalışmaların katı bir ruhban

sınıfı ve Katolik konformizm tarafından kontrol edileceğini anlamakla kalmayıp, bu fikre boyun eğmiş ve "yalnızca" sanatsal bir özgürlük dilenmek adına, Peder Rosa'ya yalaka bir biçimde, İsa'nın Toplumu'nun kültürel erdemlerini övmüştür. Birbirini izleyen olaylar ışığında (hükümetin başının konuşmaları)[7], bunun Ojetti'nin içler acısı bir bezginlik vakası mı, yoksa, sonunda Ojetti'ye -elbette Cizvit bir tarzda- bir karakter dersi vermiş olan Peder Rosa'nın komik kendinden emin cesareti mi olduğu kesin olarak söylenemez. Ojetti vakası, birçok bakımdan tipik bir vakadır fakat adamın entelektüel korkaklığı her şeyin üzerindedir.

Alfredo Panzini *-Lanterna Diogene* adlı çalışmasından (kurşuni bıçak öyküsü gibi) pasajlarla, halihazırda tarih öncesinin bir parçası- *Il padrone sono me, Il mondo è rotondo* ve son on yıldaki neredeyse tüm kitapları.[8] Kısa süre önce basılan *I giorni del sole e del grano* için, yukarıda belirtilen F. Palazzi'nin incelemesine bakınız.[9] *Vita di Cavour* adlı çalışmada Peder Bresciani'ye muazzam bir referans bulunur.[10] Panzini'nin tüm sözde-tarihsel yazıları, Brescianizm bakış açısından yeninden incelenmelidir.

Kısa süre önce *La Critica*'da kaydedilen, Croce-Panzini parçası kişisel olduğu kadar, bir edebi Cizvitlik vakasıdır.[11]

Ciclo dei Vela adlı kitabı ve (genel olarak) tüm çalışmalarıyla, Salvator Gotta, özel olarak Brescianizm içine yerleştirilmelidir.[12]

Margherita Sarfatti ve *Il Palazzone*. Karşılaştırma için, kendisinin "atlı mızrak dövüşçüleri" üzerine önceki nota bakınız. Bu çok eğlenceli olabilir: Papini'nin (Carabba) hazırladığı, Dante üzerine efsaneler ve anekdotlar derlemesinde geçen, Dante ile Riminili (?) bir hayat kadını arasındaki, "atlı mızrak dövüşçüleri" üzerine bir kadının değil, bir erkeğin konuşabileceğini gösteren kurgusal hikayeyi hatırlayın; Chesterton'un *The New Jerusalem*'de, cinsler arası mücadeleye gönderme yaparken, anahtar ve kilit örneğini kullandığı, anahtarın "bakış açısı" ile kilidinkinin aynı olamayacağını gösteren ifadeyi hatırlayın.[13] Alelade gazeteciler arasında öne çıkmak için paha biçilmez (fakat ucuza alınmış) bilgelik ile mutlu bir biçimde flört eden, "rafine" sanat erbabı G. Bellonci'nin bakire Fiorella'nın atlı mızrak dövüşçüleri üzerine düşünmesini normal bulmasını hatırlayın.

Mario Sorebro, *Pietro e Paolo*, bu gölge oyununun genel resmine dahil edilebilir.[14]

Francesco Perri, *Gli emigranti*. Bu Perri, *I conquistatori*'deki Paolo Al-

batrelli ile aynı kişi değil mi? Ne olursa olsun, *I conquistatori*'nin de hesaba katılması gerekir.[15] *Gli emigranti*: En çarpıcı karakteristiği, hoyratlığıdır; -hammaddenin ileride gelişme potansiyeli taşıyabileceği durumdaki- naif bir aceminin, ilkel birinin hoyratlığı değil, bir yozlaşmışın ahmak, maddi hoyratlığı. Verist bir roman (Perri'nin *La Fiera Letteraria*'daki makalesine bakınız) fakat tarihsici olmayan bir "verizm" olabilir mi?[16] Verizmin kendisi, modern (19. yüzyıl) tarihsicilik bağlamında eski tarihsel romanın bir devamıdır. *Gli emigranti* içerisinde herhangi bir tarihsel referans bulunmaz. Bu bir rastlantı mıdır? Belli ki değildir. İki genel referans noktası: tarihsel bir rotası olan Güneyli göçü fenomeni ve soyluların (gasp etmiş oldukları) toprak mülkiyetini -yine belirli bir döneme ait olan- işgal etme girişimi. Tarihsel olarak, göç fenomeni bir ideoloji yarattı (Amerika efsanesi); aynı şekilde, savaş öncesinde dağınık (fakat belli bir yere özgü olmayan) bir biçimde toprak işgali girişimleri de bir ideoloji ile bağlantılıydı (1919-20 hareketi bütünüyle farklıdır; bu, Güneyli savaş gazilerinin derneklerinde, geniş tabanlı ve gizli bir örgütlenmeydi). Bu her iki fenomen, *Gli emigranti*'de hoyrat, vahşi bir tarzda, spesifik ya da genel bir arka plan verilmeksizin, mekanik olarak yansıtılır. Perri'nin Calabrialı köylü çevresini doğrudan, ilk elden psikolojik ve duygusal deneyim yoluyla değil, eski bölgesel klişeler üzerinden tanıdığı bellidir (Eğer bu kişi Albatrelli ise, siyasi kökenleri de hesaba katılmalıdır.). Pandure'deki toprak işgalleri hareketi aydınlar tarafından, hukuksal bir temelde yaratıldı ve ataerkil köy yaşamı alışkanlıklarına hiç dokunmamışçasına, hiçbir sonuç doğurmadı. Tamamen tekrar. Aynı durum göç için de geçerlidir. Bu Pandure köyü, Rocco Blefasi'nin ailesi ile birlikte, (Leonida Rèpaci'nin deyişiyle söylemek gerekirse) tüm talihsizlikler için bir paratoner olmuştur.

Konuşma dilindeki hatalara vurgu yapmak, Brescianizmin tipik bir özelliğidir. Acıklı "karikatürler" (Galeoto, vb.). Gerçekte zamansal ve mekansal olarak birbirinden tümüyle farklı tüm genel folklorik motifleri karmaşık bir kitle içerisine kümelemek adına, tarihselliğin yokluğundan "etkilenmiştir".

Leonida Rèpaci, *L'ultimo cireneo*.[17] Burada, *ficelle*'nin nasıl örüldüğü görülebilir.

Umberto Fracchia. Herhangi bir şey okumadım: *Angela Maria* içerisinde bu çerçeveye oturacak unsurlar olduğunu düşünüyorum.[18] Ojetti-Beltramelli-Panzini genel resmin ön planında yer alır. Kendilerinin

Cizvit karakterleri daha belirgindir, en yakın dönem eleştirisinde de daha önemli bir yerleri vardır (belirli bir resmi tanınmaya ek olarak: Beltramelli ve Panzini, Akademi içerisindedir).[19] Popüler eleştiri kitaplarını incele (en son çıkan Camillo Pellizi'nin kitabı tipik olmalıdır).[20] 'Devam et)[21]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 9.

Madde 25. *Achille Loria.* Achille Loria söz konusu olduğunda, başlıca "tuhaflıkların" bulunacağı temel belgeleri hatırlamak gerekir.[1]

1) 1912 yılında, Colonna di Cesarò ve (Vincenzo) Picardi editörlüğünde, *Rassegna Contemporanea* içerisinde yayımlanan, "Sull'influenza sociale dell'aeroplano": Bu makalede, uçak filolarının ökse ile yağlanması yoluyla, işçilerin fabrika baskısından kurtuluşu teorisi ile karşılaşılır. Makale, bütünüyle devasa bir ahmaklık ve aptallık anıtıdır: Teminatsız kredinin çöküşü, cinsel dolandırıcılığın aşırılaşması (zina, iğfal), düşen görüş açısı ile sistematik kapıcı katliamı, deniz seviyesinden yüksekliğe göre ahlak ölçütü teorisi ve dağ tepelerinde, hatta sürekli deniz seviyesinden oldukça yüksekte kalacak dev uçaklarda hapishaneler inşa ederek, suçluları ıslah etmeye ilişkin pratik öneri, vs.[2]

2) Savaş öncesinde Torino'da yapılan ve (1916'da ya da 1917'de) *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "Evrensel Acı" (başlık bu olmalı) üzerine kayıtlı tek "somut belgenin" (Reina tarafından saptanan istatistiğe göre) tiyatro oyuncuları için "claque" |Fr: Fransız tiyatro ve operasında, dramatik sahnelerde alkış tutmaları için para ödenen profesyonel izleyici kadrosu, ç.n.| maliyetleri üzerine bir nottan ibaret olduğu ve şu argüman ile karşılaşılan konuşma: "tutumlu doğa, sokakta yatmak zorunda olan yoksul ruhlara daha kalın deri vererek, bu evrensel acı zehrine bir panzehir yaratmıştır."[3]

3) 1910 ya da 1911 civarında, Trieste'de yayın yapan *Palvese*'de yayımlanan, dilbilimi üzerine makale; başlığı şöyle bir şeydi: "Perchè i bergamaschi triplicano e i veneziani scempiano." Bu makale Loria tarafından, Attilio Hortis'in ellinci edebiyat yılını onurlandırmak adına Trieste'de örgütlenen ve onurlandırılan için (yine o sıralarda yayımlanan) bir Armağan kitabı oluşturma hazırlığında olan komiteye gönderdi. Komite, ahmakça içeriği nedeniyle makaleyi yayımlayamadı fakat İtalyan

akademiyasının önde gelen isimlerinden Loria'ya da saygısızlık yapmak istemedi. Komite, Loria'ya yazıp, Armağan kitabının tamamlanmış olduğunu ve makalesinin haftalık bir edebiyat dergisi olan *Il Palvese*'ye iletildiğini söyleyerek durumdan kurtuldu. Makale, altimetrinin [yükseklik ölçme bilimi, ç.n.] uygarlık üzerindeki etkisi üzerine Loria'nın teorisinin (dilbilimsel) bir yönünü sunuyordu: ahlak bakımından daha saf, fiziksel olarak daha dayanıklı olan dağ insanları "üç kat" daha uyumluyken; ova insanları (ve yazıktır ki, Venedikliler gibi, deniz seviyesi insanları), ahlak bakımından düşmüş olmanın yanında, fiziksel olarak da dejenere ve "yarı yarıya" daha az uyumlu insanlardır.[4]

4) *Corso di Economica Politica*'nın ilk baskısına önsöz de ayrıca önemlidir, çünkü bu önsöz, Loria'nın tarihsel materyalizmi "keşif" hikâyesini içerir: Bu metinde Loria, "mistisizm" ile "frengi" arasındaki bağlantı üzerine teorisini ortaya koyar.[5]

5) *Riforma Sociale*'nin Eylül-Ekim 1929 sayısında yer alan parça: "Documenti ulteriori a suffraggio dell'economismo storico."[6]

Bu beş belge, benim hatırladığım kadarıyla en açık olan belgelerdir fakat tam da Loria'da elimizde, tekrar etse de nadiren görülen bir zihin perdelemesi vakası olmamasından dolayı, ilginç bir sorunla karşı karşıyayız. Elimizde, Loria'nın edebi kariyerinin tamamında süregelen, çok katlı, sistemik bir süreklilik vakası bulunmaktadır. Loria'nın belirli bir zeka düzeyine sahip olduğu ve bir bakıma aklı başında bir kimse olduğu da inkar edilemez.[7] Bütün bir makaleler dizisi içerisinde, şurada burada "tuhaflıklar" kendini gösterir ve bunlar belirli bir türdedir; yani belirli düşünme tarzları ile bağlantılıdırlar. Örneğin, altimetri üzerine "teori", hem uçaklarla ilgili tartışmada hem de "dilbilim" üzerine tartışmada bir anda beliriverir. Dolayısıyla, *Proda* dergisinde (ya da *Prora*, Cipri-Romanò diye bir adamın editörlüğünde, savaş sırasında Torino'da yayımlanan, savaş ve yenilgi karşıtlığı tartışmasının sınırları üzerine belki de en sığ spekülasyonların içermiş olan, son derece küçük, bir biçimde şaibeli bir dergi) kısa bir makalede, savaş çığırtkanları, mistikler (merkeziyetçi imparatorluklar) ve pozitivistler (Clemenceau ve Lloyd George) olarak ikiye ayrılırlar.[8] *Nuova Antologia*'da (savaş sırasında)[9] yayımlanan "Al mio bastone" şiiri ve (yine *Nuova Antologia*'da)[10] Marx'ın mektupları üzerine makale de bu unsurlarla doludur.

Croce'nin Loria'da gözlemlediği "edebi yapmacıklık"[11], Loria'daki

dengesizliğin ikincil bir özelliği olsa da, bu özelliğin kendini sürekli belli eden bir ilgisi söz konusudur. Bir diğer unsur da, her ne pahasına olursa olsun, entelektüel "özgünlük" yapmacıklığıdır. Belirli bir oportünizm temeli ile de sıklıkla karşılaşılır: Kısa aralıklarla yayımlanan iki makale hatırlıyorum bunlardan biri (aşırı gerici) *Gazzetta del Popolo*'da, diğeri ise, (Nitti taraftarı) Pippo Naldi'nin *Tempo*'sunda yayımlanan, aynı konu (Rusya) ile ilgili makalelerdi; makalelerden bir tanesinde Macaulay'ın bir imajı, diğerinde ise karşıt bir biçimde, bir diğer imaj kullanılmıştı.[12]

Croce'nin "işsiz hizmetkarlar" ve Loria sosyolojisindeki önemleri üzerine gözlemi ile ilgili olarak[13], *Gazzetta del Popolo*'da 1919 ya da 1920 yılında yayımlanan bir başyazıyı hatırlıyorum. Bu makalede aydınlardan, halkın yükselttiği "altın merdiven"in sağlam payandaları olarak söz edilir ve halktan da bu aydınların iyi niyetini korumaları vs. istenir.[14]

Loria teratolojik, bireysel bir vaka değildir: Kendisi, belirli bir dönemin; genel olarak, işçiler sorunu ile ilgilenen ve Marksizmi derinleştirdiklerine, düzelttiklerine ya da aştıklarına aşağı yukarı inanan belirli bir aydınlar katmanının bir dizi temsilcisinin en bütünsel ve kusursuz örneğidir. Enrico Ferri-Arturo Labriola-Turati üçlüsü zengin bir gözlem ve anekdot birikimini oluşturabilir.[15]

Luzzatti'de, başka bir alanda toplanması gereken materyaller mevcuttur.[16]

Öte yandan Guglielmo Ferrero ve Corrado Barbagallo'nun da unutulmaması gerekir.[17] Barbagallo'da görünüm, belki diğerlerine oranla daha savruktur: Yine de, kendisinin 1929'da *Nuova Rivista Storica*'da yayımlanan, antik kapitalizm üzerine makalesi, aşırı ölçüde semptomatiktir (Sanna'nın müteakip makalesinden sonra gelen komik not da öyledir).[18] Genel olarak söylemek gerekirse, Lorianizm, o halde, ülkemizdeki edebi ve bilimsel üretimin belirli bir türünün karakterini temsil eder (bu durum, Croce'nin *Critica*'sında, Prezzolini'nin *Voce*'sinde ve Salvemini'nin *Unità*'sında bolca belgelenmiştir)[19] ve kötü bir kültür örgütlenmesi ile, dolayısıyla sınırlama ve eleştiriden yoksunluk ile bağlantılı bir şeydir.

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 1, Madde 2.

Madde 26. *Cuvier'nin küçük kemiği.* Önceki not ile bağlantılı bir gözlem. Lombroso vakası. Bazen bir farenin küçük kemiğinden bir su yılanı yaratıldı.[1]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 3.

Madde 27. *Geç romantizmin kalıntıları mı?* İtalya'daki sol sosyolojinin kendini suç ile ilişkilendirme eğilimi. Konuyla ilgili olarak, o sıralarda bilimin en üstün ifadesi olan Lombroso ve diğerleri bu eğilimin bir parçası mıydı? Yoksa bu kişiler 1848'in geç romantizminin bir kalıntısı mıydı (Sue, vb.)?[1] Yine, konuyla ilgili olarak, bu adamlar, İtalya'da çok sayıda kanlı suça bulaşmış olup, kendilerinin bu fenomeni öncelikle "bilimsel olarak" açıklamadan ilerleyemeyeceklerine mi inanılmaktaydı?

Karşılaştırma: Defter 25, Madde 8.

Madde 28. *Doğa yasası.* Bakınız, s.2 ve arka yüzündeki s.3'teki iki kısa not.[1] Doğa yasasına karşı halihazırdaki polemikte herhangi bir bilimsel amaç aramaya gerek yoktur. Bu, tehlikeli görünen belirli yaygın zihniyetleri yok etmeye yönelik propagandist bir amaç taşıyan, çok da parlak olmayan gazetecilik uygulamalarından ibaret bir vakadır.

Bu konuda, Tilgher'in *Storia e Antistoria*[2] üzerine broşürüne bakınız. Bu broşürden, doğa yasası teorisine kaynaklık eden Aydınlanma zihniyetinin hiçbir zaman bugünkü kadar yaygın olmamış olduğu görülecektir. Tilgher'in broşürü, kendisi bu broşürle kendine yeni düzende bir yer bulmaya çalıştığından, kendi tarzında, bunun ne kadar yaygın olduğunu daha ileri bir düzeyde kanıtlar. Bana öyle geliyor ki, Filippo Burzio, (zorlama dili bir kenara bırakılırsa) genel bir yaşam ve eylem kavrayışı olarak tarihsicilik alanından yükselen psikolojik çelişkiler üzerine çalışmış tek kişidir. En azından "kendilerini hissederken dahi tutkuların ve duyguların üzerinde olma" savı[3], yansımaları ile birlikte bana zengin görünmektedir. Gerçekte, "tarihsicilik" sorununun, Tilgher'in dokunmadığı püf noktası da budur: "birinin diğerini zayıflatmayıp, temellendirdiği bir tarzda, nasıl aynı anda hem eleştirmen hem de eylem adamı olma."[4] Tilgher, kültür dünyasında bir eğilimin diğerine üstün geldiği bir tarzda, bu iki yönün farklı tarihsel dönemlerde nasıl bir araya geldiğini saptamak yerine, her insan kişiselliğinin iki yönünü (bütünüyle eleştirel

ya da bütünüyle tutkulu bir insan var olmadığından ve hiçbir zaman var olmamış olduğundan) son derece mekanik bir biçimde birbirinden ayırt eder. (Tilgher'in broşürünü yeniden okumam gerekiyor.)

Karşılaştırma: Defter 27, Madde 2 ve Defter 26, Madde 5.

Madde 29. *Tarihselciler arasında bir geçiş ifadesi olarak iğneleme.* Burzio'nun yukarıda alıntılanan parçasının alındığı[1], Bonaventura Tecchi'nin "Il Demiurgo di Burzio" (*Italia Letteraria*, 20 Ekim 1929) başlıklı makalesinde, bu pozisyonun bir karakteristiği olarak "ironi" unsurundan söz edilir. Edebiyatta "ironi", sanatçının, kendi yaratısının duygusal içeriğinden ayrışmasına işaret etmek bakımından uygundur fakat tarihsel eylem söz konusu olduğunda "ironi" unsuru, kesinlikle aşırı edebi (tek kelimeyle "edebi" demek yeterli olacaktır) olacaktır ve daha ziyade amatör bir şüphecilik biçimi ile bağlantılı (hayal kırıklığı, bıkkınlık, hatta bir "üst insan" kompleksinin neden olduğu) bir ayrışmaya işaret edecektir. Bundan farklı olarak, bu vakadaki (tarihsel eylem) karakteristik unsur, belirli bir "iğneleme" formudur yani "tutku"dur. Marx'ta, "tutkulu iğneleme"nin en yüksek, hatta en estetik ifadesini buluruz. Bunun, içeriği Marx'taki içeriğe karşıt olan formlardan ayırt edilmesi gerekir. Popüler "yanılsamalar" (adalete, eşitliğe, kardeşliğe; yani "insanlık dininin" unsurlarına inanç) karşısında Marx, tutkulu bir "*pozitif* iğneleme" ile kendini ifade eder; yani Marx'ın bu "yanılsamalar"a yönelik en samimi hislerle değil, bunların, tikel bir "fani" dünya ile bağlantılı rastlantısal formlarıyla, deyim yerindeyse, boyalı ön cephenin ardından sızan kesif kokularıyla alay etmek istediği anlaşılır. Öte yandan, nadiren tutkulu fakat her zaman "negatif" olan, bu duyguların yalnızca rastlantısal "form"una karşı değil, insani içeriğine karşı da yıkıcı olan, "sağ kanat" bir iğneleme de söz konusudur (Bu örnekte, "insan" kavramının anlamı için Marx'a, özellikle de *Kutsal Aile* adlı metnine bakınız).[2] Marx, belirli özlemleri yok etmeye değil, bu özlemlere yeni bir biçim vermeye (dolayısıyla, hatta bu özlemleri canlandırmaya) fakat sağ kanat iğneleme, kesinlikle bu özlemlerin içeriğini yok etmeye çalışır ve nihayetinde, bu tür saldırı, "didaktik" bir araçtan başka bir şey değildir.

"İğneleme" üzerine bu notun, bazı iğneleme tezahürlerini de incelemesi gerekir: Bir tür kod ya da jargon dahi üretmiş ve acı gözlemlere yol

açmış, "mekanik", ezberci bir tür tezahür söz konusu olmuştur (ya da bu özelliğini "taciz" yoluyla kazanmıştır). (Örneğin, "uygarlık" ya da "uygar" sözcüklerine her zaman "kendi tarzında" sıfatı eşlik ettiğinde, soyut, örnek bir "uygarlık"ın varlığına inanılabileceği şüphesi doğar ya da her halükarda buna inanılıyormuş gibi davranılabilir; yani ulaşılmak istenen sonucun tam karşıtı elde edilebilir.) Yeni kavramlaştırmaların tarihsel gelişme ile güç kazanmasını ve "halkın yargısı"nın gücüne sahip olacak kadar egemen olmasını beklerken eski kavrayışlardan bir kopuşu gerçekleştirmeye çalışan bir geçiş ifadesi olarak, bunun Marx'taki anlamının da araştırılması gerekir.[3] Bu yeni kavramlaştırmalar, "iğneleme" kullananlar arasında halihazırda mevcuttur fakat halen "polemiksel" bir formda mevcuttur; eğer bunlar "iğneleme" olmadan ifade edilselerdi, yalnızca bireylere ya da küçük gruplara ait olacaklarından, birer "ütopya" olurlardı. Buna ek olarak, tarihsiciliğin kendisi, bu zorunlu formda ya da nutuk formunda ifade edilebilecek tarzda bunları kavrayamaz; "tarihsicilik" yeni bir "tat" ve yeni bir dil yaratır. "İğneleme", çelişik görünen tüm bu ihtiyaçların bileşeni haline gelir. Yine de bunun özsel unsuru, her zaman kendi "tutkusu"dur.

Bu bakış açısından, Croce'nin 1917 tarihli *Materialismo Storico*'daki önsözünde "cadı Alcina" üzerine kapanış ifadelerini incelemek gerekir.[4] Croce'nin bu önsözü üzerine Einaudi'nin, iktisadi tarih yazımının canlanmasında Marx'ın önemini tartışmak için yazdığı, *La Riforma Sociale*'deki[5] makalesini hatırlamak gerekir.

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 5.

Madde 30. *Orano ve Loria.* Loria üzerine bir önceki notta, Paolo Orano'nun "tuhaflıklarından" söz etmeyi unuttum. Şimdi iki tanesini hatırlıyorum: tipik biçimde "Loriacı" olan, *Altorilievi* cildindeki (Puccini pub. Milano)[1], "Ad metalla" başlıklı makale ve kendisinin "akışkan çevre"den söz ettiği, Sardinya üzerine küçük cilt (bunun Orano'nun ilk kitaplarından birisi olduğunu sanıyorum).[2] Eğer doğru hatırlıyorsam, hem *Medaglioni*, hem de diğer yayınlar içerisinde, dikkatle irdelenecek çok sayıda materyalin olması gerekir.[3]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 4.

Madde 31. *Sorel'in Croce'ye mektupları.* Sorel'in Croce'ye yazdığı mektuplarda, "Lorizm" ya da "Lorianizm"in birkaç unsuru görülebilir. Örneğin, Arturo Labriola'nın, tezini, Marx'ın *Kapital*'inin İngiliz değil, Fransız iktisadi deneyimi üzerinde temellendiğine inanıyormuş gibi yazması gerçeği.[1]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 5.

Madde 32. *Loria ve Lumbroso.* Alberto Lumbroso da Loria dizileri içerisine yerleştirilmelidir fakat farklı bir bakış açısından ve farklı bir alanda.[1] Loria'nın kendine has bir istisna olmadığını fakat önemli ölçüde, "sosyoloji" alanında "şişkin boyutlara" ulaşmış genel kültürel gerçekliği temsil ettiğini gösteren genel bir giriş yazısı yazılabilir. Aslında bu duruma ait unsurlar *La Critica*, *La Voce* ve *L'Unità* içerisinde bulunabilir. (Örneğin, Tomaso Sillani'nin "casa dei parti" ve Filippo Carli'nin "rubber of Vallombrosa" metinlerini hatırlamak gerekir.[2] Carli'nin *La Perseveranza*'daki, denizciliğin yaklaşmakta olan muzaffer geri dönüşü üzerine makalesi, önemlidir. Eski iktisadi korumacı edebiyat, bu mücevherlerden bolca bulundurur; bunun bir örneği, Belluzzo'nun[3] İtalyan dağlarında saklanan olası zenginler üzerine yazılarında görülebilir.) Daha ziyade jenerik olan bu "Lorianizm" unsurları, tanımı detaylandırmak |Gramsci burada, Fransızca'da "detaylandırmak", "süslemek" anlamına gelen "agrémenter" sözcüğünü kullanır, ç.n.| için kullanılabilir. Benzer biçimde, Lenzi'nin "kuğu biçiminde uçağı" ile, Torino dördüncü bölgeden adaylığı ve Libya'daki kum çöllerini gübrelemek için gerekli olan materyallerin taşınabilmesi adına, yalçın İtalyan dağlarının yüksekliğini düşürme önerisi de "absürt" uçlardan birisi olarak hatırlanabilir; çünkü bu, artık (teknik olarak) klinik vaka alanına geçmiştir.[4]

Babasının (Giacomo Lumbroso) seçkin bir bilge olmasından dolayı, Lumbroso vakası son derece ilginçtir fakat bildiğimiz kadarıyla, bilgelik araçları miras ya da en yakın entelektüel temasla dahi bir kimseden diğerine geçmemektedir.

Lumbroso vakasında, kendisinin *Origini Diplomatiche e politiche della guerra* adlı iki hantal ve sıkıcı cildinin nasıl olup da Gatti'nin editörlüğünü yaptığı dizinin bir parçası olduğu anlaşılmaz bir şeydir.[5] Burada sistemin sorumluluğu açıktır. Aynı şey, Loria ve *Riforma Sociale* ile Luzzatti ve *Corriere della Sera* için de geçerlidir.[6] (Luzzatti ile ilgili olarak,

Aziz Franscis'in, daha önce yayımlanmamış bir metin olarak, [sanırım][7] 1913'te, bu tarihten kısa bir süre önce, Notari dizisinde The *Little Flowers*'ın bir edisyonunu yayımlamış olan Luzzatti'nin son derece eğlenceli iktisadi yorumu ile birlikte *Corriere della Sera*'da basılan "Little Flower" [Küçük Çiçek, ç.n.] vakasını hatırlamak gerekir. Sözde "daha önce yayımlanmamış" metin, Sabatier tarafından Luzzatti'ye yollanan bir varyasyondu.[8] Luzzatti'nin deyimleri ünlüdür; bunlardan bir tanesi, daha sonra Bacchelli'nin kitabı için hareket noktası oluşturacak olan, *Corriere*'deki bir makalesinde kullandığı, "Ton balığı bunu bilir" deyimidir).[9]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 6.

Madde 33. *Freud.* Görünen o ki, Freudyen psikolojinin yaygınlaşması, bir tür on sekizinci yüzyıl edebiyatının ortaya çıkmasına neden olmuş; modern formdaki "vahşi", yerini Freudyen tipe bırakmış. Hukuksal düzene karşı mücadele, Freudyen psikanaliz ile sürdürülmekte. Bu, görünüşe göre, sorunun bir yönüdür. Freud'un teorilerini inceleyecek durumum olmadı ve sözde "Freudyen" diğer türü, Proust-Svevo-Joyce edebiyatını bilmiyorum.[1]

Madde 34. *Amerikan pragmatizmi.* Engels'in İngiliz agnostisizmi için söyledikleri, Amerikan pragmatizmi (James)[1] için de söylenebilir mi? (Sanırım Engels'in *Socialism: Utopian and Scientific* [Ütopyacı ve Bilimsel Sosyalizm, ç.n.] adlı kitabının İngilizce baskısının önsözünde).[2]

Madde 35. *Dergi ve gazete türleri.* Teorik: özellikle "tarih yazımı." Bütünleşik, dolayısıyla "birincil", yani her sayının büyük bölümünde yazan yazarların sayısı az olacaktır. En yaygın tür, güncel olaylara ayrılmış ve içerdiği makaleler basitleştirici, açıklayıcı bir karaktere sahip olanlardır. Tecrübeyle sabittir ki, bu tür dahi, belirli bir homojenliği ya da en azından, ortak çalışma alanını açık bir biçimde (ve yazılı olarak) sabitleyen, güçlü bir editoryal örgütlenmeyi gerektirir.

Croce'nin *Critica*'sı ilk tür için [bir örnek] olabilir [+ Coppola'nın *Politica*'sı].[1]

İkinci tür için örnek, ilk ve ikinci formatında, Prezzolini'nin *Voce* dergisidir [+ Salvemini'nin *Unità* dergisi].

Son derece ilginç olan üçüncü tür, Russo'nun *Leonardo* yayınında örneklenebilir [+ Formiggini'nin *L'Italia che Scrive* adlı dergisi].[2]

Dergiler ile bağlantılı kitap dizileri için bir yayınevi ile birlikte bu üç türü örgütleyen üniter bir kültür örgütü, entelektüel olarak daha aktif ve düşünmelerinin ve dönüştürülmelerinin daha fazla önem arz edeceği kitlenin ihtiyacını karşılayacaktır.

Karşılaştırma: Defter 24, Madde 3.

Madde 36. *Lorianizm.* Prof. Alberto Magnaghi'nin beceriksiz coğrafyacılar üzerine kitabını hatırlamak gerekir: Bu kitap, türü için model bir kitaptır. Kitabın ne tam adını ne de yayıncısını hatırlıyorum. Sanırım bu kitap hiçbir zaman satışa çıkmadı.[1]

Papini ve Prezzolini'nin (Lumachi ya da Ferr. Gonelli tarafından yayımlanan) *La Cultura Italiana* adlı çalışmalarını hatırlamak gerekir.[2]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 7, Madde 8.

Madde 37. *Turati ve Lorianizm.* Bana öyle geliyor ki, "aşk ücreti kazananlar" üzerine konuşma, Lorianizm ile bağlantılandırılmalıdır.[1] Turati'de, "yaltakçı, egemen insanlar, yaltakçı fakat özenli" gibi, "tadı kötü" bazı pasajlar bulunabilir.[2]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 9.

Madde 38. *Dergi ve gazete türleri.* Üçüncü tür. Eleştirel-tarihsel-bibliyografik. Genellikle kitapların kendilerini okuyamayan okurlar için analitik kitap incelemeleri.

Bir sentez çalışması inşa etmek için tarihsel bir fenomeni inceleyen bir akademisyen, nihayetinde çok az bir kısmı işe yarayacak olan bütün bir hazırlık işlemler dizisini yürütmek zorundadır. Bunun yerine, böyle bir çalışma, sentez çalışmasının yanında, bütünlüğü içinde analitik hazırlık faaliyetini de görmesi gereken belirli bir okur kitlesini hedeflemiş bu türden dergiler için kullanılabilir. Sıradan okuyucu, yalnızca özelleşmiş çalışma yoluyla elde edilen "bilimsel" bir doğaya sahip değildir: bu nedenle, uygun bir yazı faaliyeti üzerinden okura yardımcı olmak gerekir. Okura tarihsel "kavramlar" vermek yeterli değildir; bu

kavramların somutluğu okurun elinden kayar: Ona belirgin, iyi tanımlanmış olgular bütünü vermek gerekir. Karmaşık bir tarihsel hareket zamana ve mekana ve kendileri de zamana ve mekana ayrılabilecek farklı düzeylere ayrılabilir. Bir örnek: Katolik Hareket. Bu hareketin her zaman merkezi ve merkezleşmiş bir yönetimi oldu fakat farklı zamanlarda çok çeşitli bölgesel yönelimlere de sahipti.[1] 1848'in hemen ardından Katolik Hareket'in pozisyonu, tarihçilerin XVIII. Louis için yaptıkları açıklamaların aynılarıyla tanımlanabilir: XVIII. Louis, Fransa'da monarşinin 1815'ten sonra kendini devam ettirebilmesi için bir partiye ihtiyacı olduğuna kendini ikna edemedi.[2] Katolik Hareket'in kökenini açıklamak için tarihçiler tarafından ortaya konulan tüm argümanlar ve bu yeni formasyonu eski hareket ve faaliyetlerle bağlantılandırmak için yapılan tüm girişimler bütünüyle yanıltıcıdır. 1848'in ardından, "dinsel" yaşam kavrayışına karşı tüm mücadeler, (hem bir yaşam kavrayışı hem de pozitif siyasi faaliyet olarak anlaşılan) liberalizmin bütün Avrupa'da zaferini ilan etmesiyle sonuçlandı. (İtalya'da ise, nihai kriz, neo-Guelphizm'in başarısızlığının belirgin biçimini aldı.)[3] Bunun öncesinde, dine karşı kısa ömürlü partiler kurulmuştu; artık dinin kendisine ait bir partisi olması "gerektiğinden", kendisinin tüm düşünme ve eylemde bulunma biçimleri için zorunlu, evrensel öncül olduğuna inanıyormuşçasına (resmi olmak bir yana, gelinen bu noktayı anlayamayacağından) konuşamaz. Bugün çoğu kimse de bunun geçmişte böyle olmuş olabileceğine de inanamamaktadır. Bu olguya ilişkin bir fikir ortaya koyabilmek için şu model sunulabilir: Bugün hiç kimse intihar karşıtı bir parti kurmayı ciddi biçimde düşünmemektedir (bir yerlerde intihar karşıtı bir kurumun olması muhtemel olsa da, bu başka bir konudur), çünkü (özellikle İspanya'da radikal nihilizmin bazı formlarını temsil eden bireyler ya da küçük gruplar var olsa da) insanları kitlesel intihara [ikna etmeye] çalışan bir parti bulunmamaktadır; "yaşam", açıktır ki, yaşamın tüm tezahürlerinin zorunlu ön koşuludur. Dinin de benzer bir işlevi olmuştur, köylülerin dilinde ve düşünme biçimlerinde de bunun izleri bolca bulunur: Hristiyan ve insan aynı anlama gelir ("Ben bir Hristiyan değilim"; "O halde nesin, hayvan mı?"); gözaltındakiler şunu söylüyor: "Hristiyanlar ve hapsedilmişler" (başlangıçta, Ustica'da, geminin ulaşması üzerine, mahkumlardan birisinin, "bunların hepsi Hristiyan, bunlar yalnızca Hristiyan, yalnızca tek bir Hristiyan'dan da söz etmiyoruz" demeleri karşısında çok şaşırırdım; hapishanede ise "burjuva-

lar ve mahkumlar" ya da şakayla karışık, "burjuvalar ve askerler" denmesi daha yaygındır, buna karşın Güneyliler de "Hristiyanlar ve mahkumlar" derler); "Hristiyan"dan "crétin"e |Fr: moron, ç.n.| (İtalyanca'da "cretino") ve hatta "grédin"e |Fr: serseri, ç.n.| dönüşüldüğü, Fransızca'daki bütün bir semantik değişimler dizisini incelemek ilginç olacaktır; bu fenomenin "villano" sözcüğünün "köylü" anlamından "kaba insan" hatta "serseri" anlamına dönüşmesi sürecine benzer olması gerekir; diğer bir deyişle, köylülerin kendilerine "insanlar" olarak gönderme yapmak için kullandıkları "Hristiyan" ismi, daha popüler formunda, dinsel anlamdaki "Hristiyan"dan ayrışmış ve "manant" |Fr: palyaço, ç.n.| sözcüğü ile aynı gruba dahil olmuştur. Belki de Rusça'daki "krestianin", "köylü" sözcüğü dahi aynı kökenden gelmekteyken, dinsel anlamdaki, daha içerikli olan form, "cristiano", "h" sesine karşılık gelen, Yunanca *x* sesini korumuştur.

Belki de kavram, hiç Yahudi tanımamış olan Rus köylülerinin Yahudilerin bir kuyruğa ya da bir başka şeytani niteliğe sahip olduklarını düşünmeleri olgusuyla bağlantılıdır.[4]

Katolik Hareket'in tarihsel analizi, analitik olarak, çeşitli araştırma ve inceleme dallarının önünü açabilir.

Ulusal Kongreler. Merkezi ve yerel basın tarafından hazırlanma biçimleri. Resmi hazırlık materyalleri: resmi raporlar ve muhalefet raporları.

Katolik Hareket her zaman, beyaz sendikanın ve resmi olarak ayrı bir yapı olsa da siyaseten Katolik Hareket'in ayrılmaz bir parçası olarak düşünülen Halkçı Parti'nin kurulmasından önce dahi, karmaşık bir organizma olmuştur.[5] Sorunlar uluslararası arenada da aynı ölçüde karmaşık olmuştur: Katolik Hareket resmi olarak, kendisi uluslararası bir merkez olan Papa'nın kişiliğinde merkezleşmiş olsa da, *Codice Sociale*'yi hazırlayan Malines Ofisi ya da sendika faaliyetlerini yürüten Freiburg'daki ofis gibi, uluslararası siyasi bir merkez olarak işlev gören, birden fazla ofis söz konusudur.[6] (kontrol et)

Kongrelerdeki oturumlar. -Gündeme alınanlar ve radikal ayrışmalardan kaçınmak için görmezden gelinenler.- Gündemin iki Kongre arasında ortaya çıkan ve çözüm gerektiren somut sorunlardan ve çevresinde akımların ve fraksiyonların oluştuğu genel doktrinsel noktalardan oluşması gerekir. Önderlik hangi temele göre seçilir ya da kısmen değiştirilir? Genel bir eğilim temelinde, kime genel güvenoyu verilir? Yoksa, daha sonra Kongre kendi başına, somut ve kesin bir faaliyet çiz-

gisi üzerine mi karar alır? Bir hareketin iç demokrasisi (az ya da çok bir iç demokrasi ölçüsü, yani P.<arti> tabanının karar alma ve program belirleme süreçlerine katılımı) bu standart ile ölçülebilir ve ayrıca (belki de özellikle) yargılanabilir. Bir başka önemli unsur da, Partinin toplumsal kompozisyonu temelinde, Kongre'nin, konuşmacıların ve seçilmiş önderliğin toplumsal kompozisyonudur; gençlik ve gençliğin yetişkinlerle ilişkisi. Kongre, en büyük insan kaynağı[a] ve P. için en iyi okul olması gereken gençlik hareketine gerekli dikkati gösteriyor mu? -Partinin ast (ya da ast olması gereken), parlamento grubu ya da sendika örgütçüleri, vb. organlarının- Parti Kongresi üzerinde ne tür bir etkisi var? Parlamento üyelerine ve sendika örgütçülerine Kongrelerde (organik olarak)[b] özel bir pozisyon veriliyor mu?

Karşılaştırma: Defter 24, Madde 3, ve Defter 20, Madde 1.

Madde 39. *Répaci* [Peder Bresciani'nin soyu]. "Crepuscolo" (*Fiera Letteraria*, 3 Mart 1929) başlıklı (otobiyografik) kısa hikayesinde kendisi şöyle yazar: "Daha o zamanlarda, içgüdünün en derin köklerinde yeşerttiğim, daha sonra yıllar içerisinde beni bir talihsizlik merkezine dönüştüren bu güzel nitelikleri içimde sıraladım: ezilenlere, sömürülenlere, mütevazılara yönelik sevgi; *haklı davanın yolunda karşıma çıkan her tehlikeye meydan okuma*; namus göstergesi bir karakter bağımsızlığı; yıkım karşısında dahi boyun eğmez bir çılgın gurur, vs., vs."(1)

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 13.

Madde 40. *Léon Blum'un "deyiş"i.* Le pouvoir est tentant. Mais seule l'opposition est confortable. |Fr.: Güç cezbedicidir. Ne var ki rahat olan, yalnızca muhalefette olmaktır, ç.n.|(1)

Madde 41. *Lorianizm-Luzzatti.* 1911 ya da 1912 yılında, Guglielmo Ferrero'ya Roma Üniversitesi "tarih felsefesi" özel kürsüsünün öneril-

a) El yazmasının orijinalinde, "en büyük kaynaklardan biri" ifadesi, daha sonra, "en büyük kaynak" olarak düzeltilmiştir.

b) El yazmasında "organik olarak" ifadesi, "resmi olarak" ifadesinin bir alternatifi olarak satır arasına eklenmiş fakat daha sonra silinmemiştir.

diği, Temsilciler Meclisi'ndeki olayı hatırlamak gerekir. Sanırım, kürsü aleyhine konuşan Croce'ye karşı, Bakan Credaro, "tarih felsefesi"ni, başka şeyler yanında, filozofların tarihin gelişimindeki önemi temelinde gerekçelendirmişti; örnek ... Cicero. Luzzatti ağırbaşlı bir biçimde onayladı: "Bu doğru, bu doğru!"

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 10.

Madde 42. *Peder Bresciani'nin soyu. -Curzio Malaparte-Kurt Erich Suckert.* Savaş sonrası dönemde yabancı isim özentiliği.- Guglielmo Lucidi'nin Fransız *Clarté* ve İngiliz "Democratic Control" örgütlerini taklit eden ve *La Rivista* (ya da *Rassegna*) *Internazionale* dergisini[1] yayımlayan İtalyan örgütündeki üyeliği; bu dergi tarafından hazırlanan kitap dizisinde, kendisi, sonraki baskılar için "Brescianist" bir tarzda düzeltilen ve daha sonra, sanırım, toplatılan *La rivolta dei santi maledetti* başlıklı metni yayımladı.[2]

İtalya'daki yabancı isim "gösterişine" gelince, "yabancı ülkelerde" insanların İtalya'da olduğundan daha "dürüst", daha "yetkin", daha "zeki" vs., vs. olduğuna inanma eğiliminde olan "ahlak erbabı" İtalyan "aydınları" arasında genel bir eğilim gözlemlenir. Bu "yabancı çılgınlığı" Graziadei'de görüldüğü gibi[3], rahatsız edici (zaman zaman da mide bulandırıcı) biçimler alır fakat bu yaygın bir şeydi ve züppe bir "tavır" ortaya çıkardı. 1924 yılında, Roma'da Prezzolini ile kısa bir sohbeti ve kendisinin acıklı sözlerini hatırlıyorum: "Zamanında çocuklarım için İngiliz vatandaşlığına geçmeliydim" ya da bunun gibi bir şey.[4] Bu tutum, belirli bir grup İtalyan aydını için tipik olmakla kalmamış, aynı zamanda, örneğin Rusya'da, belirli dönemlerde oldukça yaygınlaşmıştır da. Küçük burjuvanın az gelişmiş tarım ülkelerinde bolca bulunan ve sanayi şehirlerindeki lümpen proletarya ile kıyaslanabilecek yozlaşmış belirli bir katmanı (Sicilya mafyasında ve Güney Camorra'da bolca bulunan tipler) yüzünden bütün bir halkın kafası karışmıştı: "Ahlak erbabı" vaizlerin durum üzerinde hiçbir etkisi olmaması dolayısıyla karamsarlığa düşülür ve böylece bütün insanların aşağılık olduğu, yapılacak hiçbir şeyin olmadığı yönündeki örtük sonuca ulaşılır.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 14.

Madde 43. *Dergi ve gazete türleri.* Üçüncü tür -Eleştirel-tarihsel-bibliyografik-. Parti incelemelerinde: en önemli somut sorunların zaman ve mekan içindeki gelişimini belirleyenler -sendika sorunu- Parti ve sendikalar arasındaki ilişkiler- tarım sorunu- vs., vs. Her sorunun iki yönü: teorik olarak ele alınma biçimleri ve pratik olarak çözülme biçimleri.

Bir diğer kategori de, farklı boyutları ile basın kategorisidir: günlük gazeteler, dergiler, broşürler.

Parlamento grubu. Belirgin bir parlamento faaliyeti tartışılırken, belirli bir araştırma ve yargı kriteri göz önünde bulundurulmalıdır; bir kitle partisi vekili parlamentoda konuştuğunda, bu konuşmanın üç versiyonu olabilir: 1) Parlamento oturumlarının resmi kayıtlarındaki versiyon; bu versiyon genellikle, revize edilmiş ve düzenlenmiş olmakla birlikte, olaydan sonra genişletilmiş versiyondur; 2) vekilin bağlı olduğu partinin resmi organında yer alan versiyon: Bu versiyon, partinin resmi çoğunluğunun belirli duyarlılıklarını ayaklandırmamak ve diğer partilerle kurulacak belirli muhtemel ittifakların önünü tıkamamak adına, gazetenin muhabiri ile işbirliği içinde, vekilin kendisi tarafından düzenlenir; 3) başka partilerin gazetelerinde ya da sözde kamuoyu yayın organlarında (yüksek tirajlı gazeteler) bulunan versiyon; bu versiyon, gelecekteki belirli ittifakları destekleyecek şekilde, tek tek muhabirlerle anlaşma halinde vekil tarafından düzenlenir; bu gazeteler, tek tek siyasal yönelimlerindeki değişimlere göre, zaman içerisinde değişkenlik gösterirler.

Aynı kriter, belirli somut hareketlerin ve ayrıca, verili bir sendika örgütünün genel yöneliminin yorumlanmaları bakımından sendikalar alanına da uygulanabilir. Hatırlanacak örnekler: *La Stampa*, *Il Resto del Carlino*, (Naldi'nin) *Il Tempo* adlı yayınlar, kanaat unsurları ve siyasi ittifak araçları olarak, Sosyalistlere ve Halkçı Parti'ye eşit ölçüde hizmet etmiştir. Sosyalistlerin ya da Halkçılar'ın parlamento konuşması, bu gazetelerden biri tarafından okurlara belirli bir ışık altında sunulurken, Sosyalist ya da Halkçı yayın organları bunu farklı bir ışıkta sunar. Halkçılar'ın gazeteleri, vekillerinin Sosyalistler'le olası bir uzlaşma ihtimalini öne çıkaran belirli konuşmalarını kendi kitlelerinden gizlemişlerdir, vs., vs. -Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, vekillerin başka gazetelere verdikleri röportajları ve başka gazetelerde yayımladıkları makaleleri dikkate almak esastır.- Bir partinin siyasi homojenliği de bu kriterle sınanabilir: Bu partinin üyelerinin başka parti ya da sözde "ka-

muoyu" gazetelerindeki yazılarında destekledikleri yönelimler; bazen iç bölünmeler kendilerini yalnızca bu yolla ortaya koyarlar: Muhalifler başka gazetelerde imzalı ya da imzası yazılar yazar, röportajlar verir, polemik konuları üzerine provokasyon yapar ve kendilerine atfedilen düşünceleri yalanlamazlar, vs., vs.[1]

Bu türdeki dergilerde bazı özellikler vazgeçilmez önemdedir: ansiklopedik bir siyaset-bilim-felsefe sözlüğü. Bu anlamda, her sayıda, gazetelerde ve dergilerde tekrar tekrar kullanılan ve ortalama okurların kavramakta zorlandıkları ve hatta yanlış yorumladıkları siyasi, felsefi, bilimsel kavramlar üzerine ansiklopedilerde bulunan türden kısa monografiler yayımlanır. Gerçekte, her siyasal hareket kendi dilini yaratır; yani, yeni terimleri dolaşıma sokarak, var olan terimlerin içeriklerini zenginleştirerek, metaforlar oluşturarak, belirli güncel siyasi konuların kavranılmasını ve incelenmesini kolaylaştırmak adına, tarihsel adlar kullanarak, vs., vs., farklı bir dilin gelişimine katılır. Monografilerin tam anlamıyla pratik olmaları gerekir; başka bir deyişle, bunların hissedilen hakiki ihtiyaçlara bağlı kalması ve açıklama formlarının ortalama okur düzeyine hitap etmesi gerekir. Eğer mümkünse, redaktörlerin en yaygın hataları tanıyabilecek kimseler olması, bu hataların kaynağına kadar inebilmeleri, yani Biblioteca Popolare Sonzogno'nun bir temsilci olduğu akademik çöplüklere ya da sözlüklere (Melzi, Premoli, vb.) veyahut en yüksek tirajlara sahip halk ansiklopedilerine kadar geri gidebilmeleri gerekir. Bu monografilerin kesinlikle organik bir tarzda (yani, alfabetik ya da tematik düzende) ve kapsayıcı bir yayın öngörülmüşçesine önceden düzenlenmiş bir mekan düzenine göre sunulmamaları gerekir fakat, daha ziyade, monografilerin aynı yayındaki ya da aynı tür yayınlardaki, benzer konuları ele alan makalelerle ilişkili olmaları gerekir: Her örnekte, yazının uzunluğu konunun hakiki önemi uyarınca değil fakat dolaysız ilgisi ile belirlenmelidir (yalnızca genel olarak); kısacası, bunun bölümler halinde yayımlanan bir kitap gibi değil, belki zaman içerisinde bir kitabın oluşmasını sağlayabilecek, kendi başına ilginç bir ek olarak sunulması gerekir.

Konu ile bağlantılı bir diğer unsur da, biyografi öznesinin belirli bir siyasal kavram yoluyla ansiklopedik sözlüğe girmesi anlamında değil fakat bir şahsın yaşam öyküsünün belirli bir toplumsal katmanın genel kültürü bakımından önemli olabilecek olması bağlamında, biyografi ekleridir. Örneğin, Dünya Savaşı öncesinde, en etkin parlamenter reji-

mc sahip olan İngiltere'de dahi mevcut olan parlamenter rejim krizine gönderme yapmak adına, ansiklopedik sözlükte Lord Carson adından söz etmek elzemdir. Ortalama kültür düzeyindeki bir kişi iki biyografik olgu ile ilgilenir: 1) Lord Carson'un, 1914'te, "bir erkeği bir kadına dönüştürmekten başka her şeyi yapabilen" Parlamento'nun onayladığı İrlanda Özerk Yönetim Yasası'nın yürürlüğe girmesine karşı çıkmak için Ulster'de silaha sarılması; 2) Lord Carson'un cezalandırılmamakla kalmayıp, savaşın patlak vermesinden kısa süre sonra bakanlık görevine getirilmesi. Öte yandan, biyografinin konusunu bir başka şahsın oluşturduğu durumda, tam bir biyografi ve ayrı bir ek yayın işe yarayabilir.

Başka bir ek yayın, siyasi-entelektüel otobiyografilerden oluşabilir. Eğer iyi hazırlanırsa, bu tür yayınlar, en yüksek gazetecilik faaliyeti olur ve büyük bir geliştirici etki yapar. İçtenlik, sadelik. Kişi, çevresi ile hangi dışsal dürtü ve düşünsel ve duygusal kriz eşliğinde baş eder. (Kısa olsa da, iyi.) Başka ve temel bir ek yayın: bölgesel sorunların tarihsel-bibliyografik analizi. Çok sayıda insan, son derece ilginç olan yerel sorunları incelemek ister fakat nereden başlayacağını, nasıl ilerleme kaydedeceğini bilemez: Bibliyografik materyali bilmezler, kütüphanelerde nasıl araştırma yapılacağını bilmezler, vs. Bu nedenle, somut bir sorunun (ya da belirli bir sorunun) genel hatları, bu sorunu ele alan kitaplara, özelleşmiş dergilerdeki makalelere vs. işaret edilerek, özellikle yaygın olmayan ya da yabancı dillerdeki yayınları gösteren bibliyografik-eleştirel incelemeler biçiminde ortaya konulmalıdır. Bu, birçok bakış açısından, bölgeler, genel kültürel sorunlar, vs., vs. için yapılabilir.

Ana (fundamental) özellikler ile ilgili materyaller için gazetelerin ve dergilerin sistematik bir biçimde incelenmesi; (her sayıda) genel eğilimler üzerine kısa gözlemler ile birlikte, yazarlardan, başlıklardan, olgulardan kısa alıntılar. Kitap incelemeleri. İki inceleme türü. Eleştirel-bilgilendirici: Okuyucunun, kitabı okumadığı fakat genel içeriği bilmenin kendisi için iyi olacağı varsayılır. Teorik-eleştirel: Okuyucunun kitabı okumak zorunda olduğu, bu nedenle kitabın özetlenmeyeceği fakat kitaba yöneltilen itirazların eleştirel bir biçimde ele alınacağı ya da içerisinde görmezden gelinen bir unsurun geliştirileceği, vs. varsayılır. Bu ikinci tür inceleme, diğer tür dergiler (*Critica-Politica*) için daha uygundur.[2]

Genel teori bakımından temel öneme sahip olan yazarların yazı ürünlerinin eleştirel-bibliyografik incelemesi. İtalyan yazarlar ya da yabacı

yazarlardan yapılmış İtalyanca çeviriler üzerine, benzer bir inceleme; bu inceleme son derece detaylı ve kapsamlı olmalıdır, çünkü kontrolsüz bir biçimde dolaşımda olan bütün bir hatalı kavramlar dizisinin otantik kaynağına yalnızca böyle bir çalışma ve değerlendirme üzerinden ulaşılabilinecektir. Her bölgede, özellikle de İtalya'da, son derece zengin yerel gelenek çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, kendi ideolojik ya da psikolojik dürtüleri ile karakterize edilen grupların ya da küçük grupların mevcut olduğu unutulmamalıdır: "Her köyün kendi azizi, dolayısıyla kendi mezhebi ve kendi kilisesi vardır ya da olmuştur." Kolektif bilince yönelik bütün bir değerlendirme, birçok koşul ve başlangıç gerektirir. Homojen bir düşünme ve eylemde bulunma tarzının homojen bir merkezden yayılması, birinci koşuldur fakat tek koşul bu olmamalıdır, olamaz da. En yaygın düşünme hatalarından bir tanesi, her toplumsal katmanın kendi bilincini ve kendi kültürünü aynı tarzda, aynı yöntemlerle, yani profesyonel aydınların yöntemleriyle ele aldığının sanılmasıdır. Kendi özelleşmiş "makinelerine", kendi "ustalığına" ve kendi Taylor sistemine sahip olan aydın da bir "profesyonel"dir. Bu doğuştan gelmeyen, "edinilmiş" yeteneği herkese atfetmek yanılsama olacaktır. İyi yayılmış bir "açık fikrin", yaygın anlaşılırlığın aynı "örgütleyici" etki ile birbirinden farklı bilinçliliklere yerleşeceğini düşünmek yanılsama olacaktır. Bu bir "aydınlanma" hatasıdır. Profesyonel bir aydının neden ile sonucu beceriyle bir araya getirme, genelleme, çıkarım yapma, bir ayrım kriterini bir alandan diğerine taşıma, bu kriteri yeni koşullara uyarlama vb. yetisi bir "uzmanlık"tır ve bu yeti aydına "ortak akıl" tarafından bahşedilmemiştir. Bu nedenle, "homojen bir düşünme ve eylemde bulunma tarzının homojen bir merkezden yayılma" öncülü yeterli değildir. Aynı ışık demeti farklı prizmalardan geçer ve farklı ışık kırılmaları oluşturur: Aynı kırılmayı elde etmek için, tüm prizmaların tek tek ayarlanması gerekir. Sabırlı ve sistematik "tekrar", temel metodolojik ilkedir. Bununla birlikte burada kastedilen, mekanik, maddi bir tekrar değildir; her bir temel kavramın değişik hususiyetlere uyarlanması, bu her bir temel kavramın tüm pozitif yönleri ve geleneksel yadsınmaları içerisinde temsil edilmesi ve yansıtılması, her bir bölümsel yönün bütünlük içerisinde düzene koyulmasıdır. Görünürdeki başkalaşımın ve çelişkinin ardındaki özdeşliği bulma ve görünürdeki özdeşliğin ardındaki temel çeşitliliği bulma, fikir eleştirmeninin ve toplumsal gelişim tarihçisinin en özsel niteliğidir. Homojen bir

kültür merkezinin yürüttüğü eğitsel-geliştirici çalışına ve bu merkezin desteklediği ve belirli bir tarihsel zeminde savunduğu eleştirel bilinç değerlendirmesi -ki bu tarihsel zemin, söz konusu değerlendirme için maddi öncülleri içerir- "açık seçik" metodolojik ilkelerin basit teorik ifadesi olarak sınırlanamaz; bu, saf bir "aydınlanma" faaliyeti olurdu. Gereken çalışma, karmaşık bir çalışmadır ve eklemlenmiş ve bölümlere ayrılmış olması gerekir: Neden ile sonucun, özdeşlik ile ayrımın, pozitif gösterim ile eskinin yıkımının bir kombinasyonunun mevcut olması gerekir. Soyut düzeyde değil, somut olarak; gerçeğin temelinde. Öte yandan kökleri en derinlerde olan ya da en yaygın olan hataların neler oldukları nasıl bilinebilir? Açıktır ki, organik ve sistematik bir resim ortaya koyacak olan düşünme tarzları ve tek tek fikirler üzerine "istatistiğe" sahip olmak olanaksızdır: Olanaklı olan, her biri önceki ya da birbiri üzerine gelen tortular ile birlikte, çeşitli kombinasyonlarda bir tortu bırakmış "olabilecek" eski ideolojik akımlara yönelik bir araştırma ve eleştiri ile birleştirilmiş, en yaygın biçimde dolaşımda olan ve en popüler literatüre yönelik incelemedir.

Daha genel bir kriter, bu gözlemler sıralamasının bir parçası haline gelir: Düşünme, inanç biçimlerindeki fikirlerdeki değişimler hızlı ve genelleşmiş "patlamalar" üzerinden ortaya çıkmaz, bu değişimler, büyük ölçüde, en farklı "formüller" ile uyum içinde "art arda gelen kombinasyonlar" üzerinden ortaya çıkar. "Patlayabilirlik" yanılsaması, eleştirel akıldan yoksun olma durumundan ileri gelir. Nasıl ki taşımacılık yöntemleri at arabalarıyla yapılan taşımacılıktan doğrudan doğruya modern elektrikli trenlere evrilmeyip, bazıları halen kullanımda "ara kombinasyonlar" aşamasından geçtiyse ve nasıl ki Amerika Birleşik Devletleri'nde tedavülden kalkan demiryolu hatları, teknolojik ilerlemeyi temsil ettiği Çin'de uzun yıllar kullanımda kaldıysa; kültürel alanda da, farklı ideolojik katmanlar çok çeşitli biçimlerde kombinasyonlar oluşturur ve şehirde "hurdaya çıkan" şey, taşrada "iş görmeye" devam eder. Gerçekten de, kültürel alanda "patlamalar" daha nadirdir ve tekniğin alanında olduğundan daha az yoğundur.

Hukuksal örgütlenmenin uygun yeni biçimleriyle koşullanmamış teknolojik dönüşüm dönemi sırasında birikmiş siyasi "tutkuların" patlaması, eski kültürel formların yerine yenilerinin ikame edilmesi ile karıştırılır.

Zaman zaman şehirde "hurdaya çıkan" şeyin taşrada halen "iş görmesi" olgusuna yapılan anıştırma, kullanışlı bir biçimde geliştirilebilir.[3]

Kent ile kırsal kesim halkı arasındaki ilişkiler her zaman aynı değildir. Kentli ve kırsal "tipleri" belirlemek gerekir. Kırsal tipin, kentli tipten daha ilerici olabileceği paradoksu ortaya çıkar. Bir "sanayi şehri", kendisine bağımlı olan taşradan her zaman daha ilericidir. Ne var ki İtalya'da tüm şehirler "sanayi" şehri değildir ve "tipik" sanayi şehirlerinin sayısı daha da azdır. "Yüz" İtalyan şehri.[4] İtalya'da kentlilik yalnızca ve "özellikle" bir sanayi fenomeni değildir. En büyük İtalyan şehri olan Napoli, bir sanayi şehri değildir. Buna karşın, bu şehirlerde dahi tipik bir kentli halk çekirdek halde mevcuttur. Bununla birlikte bunların nispi pozisyonu nedir? Bunlar diğer kesim olan kırsal, büyük çoğunluğu oluşturan kırsal tip tarafından batırılmış, baskılanmış ve ezilmiştir. "Sessizlik" şehirleri.[5] Bu tür bir şehirde taşraya karşı "kentli" bir ideolojik birlik mevcuttur: "Taşra serserisi"ne karşı halen bir kin ve nefret söz konusudur; karşılıklı olarak taşra da "kapsamlı" bir biçimde şehirden iğrenir. Nihayetinde son derece karmaşık olan ve zaman zaman belirgin biçimde çelişik formlarda kendini dışavuran bu genel fenomen, Risorgimento'nun başından sonuna incelenmelidir. Belirgin çelişkinin tipik örneklerinden biri, 1799 Parthenopea Cumhuriyeti olayıdır: Kardinal Ruffo'nun maiyetiyle, taşra, kenti ezmişti; çünkü taşra şehir tarafından bütünüyle görmezden gelinmişti.[6] Kuzey ile Güney arasındaki tarihsel ilişki, Risorgimento sırasında, hâlihazırda, büyük bir şehir ile büyük bir taşra arasındakine benzer bir ilişki olarak, embriyonik halde kendini ortaya koymuştu: Aslında bu bir taşra ile bir sanayi büyük şehri arasındaki normal, organik ilişki olmayıp, geniş bir bölgede ortaya çıkan bir hadise sureti kazandığından, ulusal çatışma özelliği vurgulanmıştı.[7] Risorgimento sırasında özellikle kayda değer olan şey, siyasi krizlerde inisiyatifi Güney'in almış olması gerçeğidir: 1799 Napoli-1820/21 Palermo-1847 Messina-1847/48 Napoli ve Sicilya.

Bir diğer kayda değer olgu da, hareketin Orta İtalya'da, Kuzey ile Güney arasında bir orta yol olarak büründüğü surettir: (göreli) Halk inisiyatifleri dönemi 1815'ten 1848'e uzanır ve Roma Cumhuriyeti'nde sonuçlanır (Romagna ve Lunigiana her zaman Orta İtalya'nın bir parçası olarak düşünülmelidir). Bu hususiyetler, daha sonra da yeniden ortaya çıkar: Haziran 1914 olayları, Orta İtalya'da (Romagna ve Marche) özel bir biçim almıştır. 1898'de Milano'daki yansımaları ile, 1894 Sicilya ve Lunigiana krizi; 1919 Güney ve 1920 Kuzey krizleri.[8] Bu nispi senkron, bir yandan (nispeten) homojen bir siyasi-iktisadi yapının varlığı-

nı gösterirken, öte yandan, kriz zamanlarında ilk reaksiyonu nasıl en zayıf, en dışta kalan parçanın gösterdiğini ortaya koyar.

Kuzey ve Güney arasındaki şehir-taşra ilişkisi, farklı kültürel formlarda incelenebilir. Bu yüzyılın başında, Benedetto Croce ve Giustino Fortunato[9], kendini Kuzey'in kültür hareketi (fütürizm) karşısından konumlandıran kültür hareketinin başındaydılar. Sicilya'nın birçok bakımdan kendini Güney'den ayrıştırması dikkat çekicidir: Crispi, Kuzey sanayisinin adamıdır; Pirandello, genel anlamda fütürizme yakındır; Gentile ve kendisinin aktüel idealizmi, geniş anlamda düşünüldüğünde, geleneksel klasisizme muhalif ve bir çağdaş "romantizm" olarak fütürizme daha yakındır.[10] Aydın sınıflarının farklı yapısı: Güney'de, köylü kitleleri ve toprak sahipleri ile devlet aygıtı arasındaki bağlantıyı kuran "ciddi" tip [ya da dava avukatı tipi] halen egemendir; Kuzey'de ise, egemen tip, zincirin işçi kitleleri ile kapitalist sınıf arasındaki halkası olarak işlev gören fabrika "teknisyeni"dir.[11] İşçi kitleleri ile Devlet arasındaki bağlantı, sendika örgütçüleri ve siyasi partiler tarafından, yani bütünüyle yeni aydın katmanı tarafından sağlanır. (Bu toplumsal tipin, ulusal ölçekte eski sendikacılığın başarabileceğinden daha sistematik ve tutarlı bir biçimde kesintisiz yayılımıyla birlikte, günümüz korporativizm [Büyük çıkar çevrelerinin sosyal ve iktisadi hayatta önemli görevlere sahip olduğu faşist devlet anlayışı, ç.n.] belirli bir anlamda, ahlaksal ve siyasal birliğin bir enstrümanıdır).

Bu şehir-taşra ilişkisi, faşizmden önce yürürlüğe konan siyasal programlarda belirgindir; Giolitti, ya da liberal demokrat program aşağıdaki gibiydi: Kuzey'de, Güney'i yarı kolonyal bir pazar haline getirmiş olan Kuzey sanayisini desteklemek adına, korumacı devlet için bir temel oluşturacak bir "kent" bloğu (kapitalistler-işçiler) oluşturmak. İki adet [önlemler] sistemi ile, Güneyin "icabına bakılır": 1) Bir polis sistemi (her kitle hareketinin amansız bir şekilde bastırılması, köylülerin periyodik olarak katledilmesi); *Nuova Antologia*'daki Giolitti anıştırmasında "İzleyici", Giolitti'nin Güney'de sosyalizmin yayılmasına yönelik her faaliyete kökten karşı çıkmasına şaşırır[12] fakat işçi sınıfı korumacılığı (reformizm, kooperatifler, kamu çalışmaları), yalnızca kısmi olduğunda olanaklı olduğundan; yani her ayrıcalık, kurban edilecek kuzular gerektirdiğinden, bu, doğal ve belli bir şeydir; 2) siyasi önlemler: da-

a) El yazmasında Gramsci ilk olarak "avukatların" yazmış, daha sonra bunu "avukatların ve yazar bozuntularının" olarak değiştirmiştir.

va avukatlarının ve yazar bozuntularının[a] caflarına kişisel iyilikler (kamu görevleri, Kuzey'de olduğundan daha yumuşak dinsel yönetmelikler, vs., vs.); başka bir ifadeyle, özel "hukuki" beyaz yaka ayrıcalıkları üzerinden, Güney'deki isyanları örgütleyebilecek olan sistemin Kuzey siyasetinin bir enstrümanı, "kolluk" aksesuarı olabilmesi ve dolayısıyla isyanın siyasi bir çehreye bürünememesi ve kendini kaotik ve huzur bozucu göstereceğinden, "polis"in "alanına" girebilmesi adına, "kişisel bir temelde", en aktif Güneyli unsurların egemen sınıfların bünyesine dahil edilmesi. Croce ve Fortunato gibi önde gelen isimler, "birlik" fetişizmi üzerinden, pasif ve dolaylı yoldan da olsa, bu yozlaşma fenomenini desteklediler (*La cultura italiana*'nın ilk sayısında Prezzolini tarafından dile getirilen, *Unità* ile ilgili Fortunato-Salvemini olayı).[13]

Kuzey ile Güney arasındaki çatışmanın nedenlerinin en nesnel olumlamalarına karşı dahi yürütülen sindirme kampanyasındaki ahlaki-siyasi unsur unutulmamalıdır. Hatırlayın: 1894-98 krizin ardından Sardinya üzerine Paris-Serra soruşturmasının sonucu[14], Crispi'nin Sicilya Fasci Hareketi'ni kendilerini İngilizler'e satmakla suçlaması (Bisacquino anlaşması)[15] vb. -aşırı birlikçi hassasiyetin bu formu, özellikle Sicilyalı aydınlar arasında (Crispi'nin ulusal popülaritesinin bir sonucu olarak) özellikle yaygındır ve Natoli'nin, *Storia d'Italia*'daki açıklamaları nedeniyle Croce'ye yönelik saldırılarında dahi kendini gösterir (karşılaştırma, Croce'nin *Critica*'daki yanıtı).[16]

Giolitti'nin programı, iki "faktör" nedeniyle "altüst" olmuştu: "Kent" bloğunu yok eden, uzlaşmazların ve Mussolini'nin Sosyalist Parti üzerinde yetki iddiası ve Güneyciler'le flörtleri (serbest ticaret, Molfetta seçimi, vb.) ve Güney'in parlamento tabanını önemli ölçüde genişleten ve bireysel yolsuzluğu zorlaştıran (yolsuzluğa konu olacak çok şey vardı!) genel oy hakkının yürürlüğe girmesi. Gliotti *partenaire* [14] [Fr: ortak, ç.n.] değiştirdi: "Kent bloku"nun yerine Gentiloni Paktı'nı; başka bir deyişle, son kertede, Kuzeyli sanayicilerden ve "organik ve normal" taşranın kırsal kesiminden (Özellikle Orta ve Kuzey İtalya'daki Katolik seçmen güçlerinden)[17] oluşan bir bloğu geçirdi [daha doğrusu, tamamen çöküşü önlemek için bunu dayattı]. Sonuçlar, seçmen tabanındaki genişlemenin etkilerini rahatlıkla "ıslah etmeye" yetecek ölçüde hemen Güney'e de ulaştı.

Diğer program, *Corriere della Sera* ya da Albertini programı[18] olarak adlandırılabilir ve bu programın (tekstil, pamuk ve ipek serbest tüccar-

larının önderliğinde) Kuzeyli sanayiciler ile Güneyli köylüler (kır bloğu) arasındaki bir ittifaka denk düştüğü söylenebilir; *Corriere*, Molfetta'da Salvemini'yi (Ojetti kampanyası)[19], Salandra Hükümeti'ni, Nitti Hükümeti'ni -yani, Güneyliler'in oluşturduğu ilk iki hükümeti- destekledi (Sicilyalılar'ın ayrı olarak düşünülmeleri gerekir).[20]

1913 yılında, genel oy hakkı, savaş sırasında köylü kitlelerin edindiği siyasal [- örgütsel] deneyimin bir sonucu olarak, en bütüncül ifadesini 1919-20-21 yıllarında bulan fenomenin ilk işaretlerinin ortaya çıkmasına, yani Güneyli kır bloğunun çöküşüne ve büyük toprak sahiplerinin aydın bir kesiminin (savaş sırasında, subaylar) önderliğindeki köylülerin ayrılığına yol açmıştı: Sardizm, Sicilya Reformist Partisi (22 Sicilyalı vekili ile Bonomi grubu) ve bölgesel eylem partileri kurmak adına, Güney İtalya'daki "yenilenme" hareketi ile beraber gelen çabalar buna örnek olarak verilebilir (Torraca'nın *Volontà* dergisi, *Popolo Romano*, vb.).[21] Bu hareketlerde köylü kitlelerin önemi, örgütlü güce ve en iyi Sicilya'da örgütlenmiş olan ve Sardinya'da göreli olarak daha az önemde olan büyük toprak sahiplerinin uyguladığı ideolojik baskıya nazaran, Sardinya'dan, Güney'e, Sicilya'ya, kademeli olarak azalmıştır.

Aydınlar dendiğinde, [yalnızca] yaygın biçimde bu terim ile gönderme yapılan saflar değil fakat genel olarak, ister üretim alanında, ister kültür alanında, isterse de siyasi yönetim alanında olsun, geniş anlamda örgütleyici işlev gören tüm toplumsal kitle anlaşılmalıdır: Onlar orduda, resmi görevi olmayan subaylara (ayrıca, terimin en dar anlamında, Genelkurmay dışında kalan üst rütbeli subaylara) karşılık gelirler.

Aydınların toplumsal işlevini analiz etmek için, onların, çeşitli alanlarda temas kurdukları büyük sınıflara yönelik psikolojik tutumlarını araştırmak ve incelemek gerekir: Aydınlar, kol işçilerine karşı "babacan" bir tutuma mı sahiplerdir? Yoksa bu işçilerin organik ifadesi olduklarına mı "inanırlar"? Egemen sınıflara karşı "kölece" bir tutumları mı söz konusudur, yoksa kendilerinin önderler, egemen sınıfların ayrılmaz bir parçası olduklarına mı inanırlar?

Risorgimento tarihi içerisinde, sözde Eylem Partisi "babacan" bir tutuma sahipti; dolayısıyla, büyük kitlelerin devlet ile -asgari bir düzey dışında- temas kurmasını sağlayacak durumda değildi. Sözde "dönüşümcülük" şu olgu ile bağlantılıdır: Eylem Partisi, Ilımlılar tarafından moleküler olarak yeni devletin sınırlarına dahil edilmiş, kitleler ise bu yeni devletin sınırları içerisine absorbe edilmeyip, ortadan kaldırılmıştır.[22]

Şehir-taşra ilişkisi, İtalya tarihinin fundamental motor güçlerinin ve Risorgimento boyunca Eylem Partisi'nin |siyasi, ç.n.| çizgisi üzerine araştırmanın içeriğini oluşturması gereken programatik hususların incelenmesi için hareket noktasını oluşturmalıdır: 1) Kuzeyli kent gücü; 2) Güneyli kırsal güç; 3) Kuzey-Orta İtalya kırsal gücü; 4) – 5) Sicilya ve Sardinya kırsal güçleri.

İlk gücün bir "lokomotif" olarak işlev gördüğü göz önünde bulundurulduğunda, tarih içerisinde en süratli biçimde yol alacak "treni" inşa etmek için "en kullanışlı" değişik kombinasyonları belirlemek gerekir. İlk güç, "kendi" örgüt sorunları ve homojenliğini oluşturma, siyasi ve askeri önderlik sorunları ile başlar fakat bu gücün -"mekanik olarak" dahi- belirli bir birlik ve savaşçılık derecesine ulaşmış olup olmadığı, "dolaylı" bir önderlik işlevi görüp görmediği sorusu ortada kalır.

Görünen o ki, bu güç, Risorgimento sırasında belirli zamanlarda uzlaşmaz bir pozisyon alır ve yabancı egemenliğine karşı mücadele eder; Güney'in ilerici güçlerinin yükselişinin, dolayısıyla, eşzamanlı biçimde olmasa da, 1820-21, 1831 ve 1848 hareketlerinin önünü açar.[23] 1859-60 yıllarında ise karşı bir senkron ortaya çıkar; yani Kuzey'de işler yoluna girer, Orta İtalya neredeyse barışçıl bir biçimde buna katılır ve Garibaldini'nin nispeten zayıf baskısı altında, Güney'de Bourbon Devleti çöker. Bunun olmasının nedeni, E<ylem> P<artisi>'nin (Garibaldi), Ilımlılar (Cavour) Kuzey'i ve Orta İtalya'yı örgütledikten sonra müdahale etmesidir; başka bir ifadeyle, göreli eşzamanlılığı örgütleyen, aynı askeri ve siyasi önderlik (Ilımlılar-Sardinya Devleti ya da E.P.) değildir, bu ikisinin (mekanik) işbirliği, önderlikleri birbirine eklemlemiştir.

O halde, ilk gücün, diğer ulusal bölgelerin kent güçlerini kendi çevresinde örgütleme sorunu ile karşı karşıya kalması gerekir. Bu, çözülmesi en zor sorundur: Bu sorun, çelişkilerle ve tutku sağanağını serbest bırakan arka plan unsurlarıyla dolu olarak kendini ortaya koyar. Bununla birlikte tam da bu nedenden, bu sorunun çözümü can alıcı bir hususdur. Kent güçleri toplumsal olarak homojendir, dolayısıyla bu güçlerin kusursuz bir eşitlik pozisyonunda olması gerekir. Teorik olarak bu doğrudur fakat tarihsel olarak, sorun kendini farklı biçimde ortaya koyar: Kuzeyli kent güçleri, açık bir biçimde kendi ulusal bölgelerinin başında bulunmaktadır; aynı durum Güneyli kent güçleri için (en azından) aynı ölçüde geçerli değildir. Bu nedenle, Kuzeyli kent güçleri, Güneyli kent güçlerinin, kendi önderlik işlevlerinin zorunlu olarak, ge-

nel şehir-taşra ilişkisi içinde, Kuzey'in Güney üzerindeki önderliğini garanti etmek ile baki olduğunu anlamalarını sağlamaları gerekmektedir; başka bir deyişle, Güneyli kent güçlerinin önderlik işlevi, Kuzey'in daha geniş önderlik işlevinin bir "işlevi" olmaktan başka bir şey değildir. En acı verici çelişki, şu olgu dizisinden kaynaklanmıştır: Güney'in kent güçleri, Kuzeyli kent güçlerinden bağımsız, kendinde ve kendi için bir şey olarak düşünülmemiştir. Sorunu bu bağlamda ortaya koymak, ön yargılı bir biçimde, çaresiz bir "ulusal" bölünmeyi, federalist bir çözümün bile ortadan kaldıramayacağı ölçüde ciddi bir bölünmeyi onaylamak anlamına gelecekti; bu, ortak düşman olan Avusturya'ya karşı diplomatik-askeri bir ittifak kurmaktan öte bir şey elde edemeyecek bir ayrı uluslar vakasına dönüşecekti (Kısacası, tek cemaat [ve dayanışma], ortak bir düşmana sahip olmak sayesinde ortaya çıkacaktı). Şimdi ise, gerçekte, ulusal sorunun "tüm" yönleri ve hatta en özsel olan yönleri değil, yalnızca bazı yönleri öne çıkmaktadır. En ciddi yön, kırsal güçlere oranla, Güney'in kent güçlerinin zayıf pozisyonuydu; bu oran, kimi zaman kentin hakiki biçimde kırın boyunduruğu altına girmesinde kendini gösteren, kabul edilemez bir orandı. Kuzeyli ve Güneyli kent güçleri arasındaki bağlantı, Güney'in kent güçlerinin özerkleşmesine, yalnızca saf bir biçimde teorik ve soyut olmayan bir tarzda, kendi tarihsel önderlik işlevlerinin bilincine "somut" bir biçimde ulaşmalarına yardımcı olmakla, devasa bölgesel sorunlarına çözümler önermekle sınırlıydı. Güney'de bir muhalefetin olması, doğal bir gereklilikti; bununla birlikte, en ciddi görev, siyasi sistemin karmaşıklığına Güneyli "kardeşlerini" ikna etmekle kalmayıp, buna kendilerini de ikna etmeye başlamak durumunda olan Kuzeyli kent güçlerine düşüyordu: Bu durumda, pratikte güçlü bir siyasi önderlik merkezi sorunu, Güney'in ve Adalar'ın güçlü ve popüler figürlerinin işbirliği yapma zorunluluğu sorununa dönüşmüştür. Bu nedenle, bir Kuzey-Güney birliği oluşturmak, tüm ulusal kent güçleri arasında bir uyum oluşturma sorunu ile bağlantılıdır ve bu sorun içerisinde sınıflandırılır. (Yukarıda açıklanan argüman, aslında, üç Güney bölgesi için geçerlidir; Napoli, Sicilya, Sardinya.) Kuzey -Orta İtalya kırsal gücü, Kuzey'in yüzleşmesi gereken bir dizi şehir-taşra ilişkisi sorununu ortaya çıkardı. Bu sorun içerisindeki iki kısmın ayırt edilmesi gerekir: seküler kısım ve ruhban kısmı. Lombardy-Veneto bölgesinde, "yükün büyük bir kısmını" ruhban sınıfı çekti; seküler kesim ise, yalnızca Piedmont ile Lombardy-Veneto bölgeleri arasında değil, bu iki tipik bölge ile

Kuzey'deki, Orta İtalya'daki diğer bölgeler ve hatta, daha küçük bir boyutta, Güney ve Adalar arasında bir çakışma etkisi ile birlikte, Piedmont bölgesinde ağırlığın önemli bir bölümünü taşıdı. Bu dolaysız ilişkileri doğru bir biçimde çözümleyen Kuzeyli kent güçleri, tüm benzer sorunlar için ulusal ölçekte bir ritim oluşturacaktı.

Eylem Partisi bu sorun karşısında bütünüyle başarısız oldu. Garibaldini'nin aşırı büyüklükteki ordusundan değil de Piedmont ordusundan askerler istemesinden dolayı Ilımlı Parti'nin başarısız olduğu söylenemez. Neden Eylem Partisi oldukça geniş boyutları içerisinde tarım sorununu ortaya koymadı? Ilımlılar'ın bu sorunu ortaya koymaması doğaldı: Ilımlılar'ın ulusal soruna yaklaşımı, büyük toprak sahipleri sınıfı da dahil sağdaki tüm güçler için bir blok gerektiriyordu. Ardından Polonyalı toprak sahibi soylu sınıfa karşı Galicia'daki faaliyetleri getiren bir tehdit olan, tarım sorununu köylülerin lehine çözmeyi gerektiren Avusturya tehdidi -örneğin aristokratlar arasında tereddüt oluşmasına neden olarak (Milano'daki 1853 olayları ve tam da Belfiore idamları arifesinde, en önde gelen Milanolu ailelerin Franz Josef'e biat yemini etmesi)[24]- çıkarları tehlikede olanlar arasında büyük bir karışıklık yaratmakla kalmayıp, Eylem Partisi'ni de felce uğrattı. 1853 Şubatı'ndan sonra, Mazzini, soruna göndermede bulunmuş olsa da, bir karara varamadı (kendisinin bu dönemdeki yazışmalarına bakınız).[25] 1860'ta Sicilya'da Garibaldini yönetimi: Garibaldi ilerlerken, baronlara karşı yükselen köylü hareketlerinin acımasız bir biçimde ezilmesi; Nino Bixio'nun zulmü.[26] G. C. Abba'nın *Noterelle di uno dei mille* adlı çalışması, tarım sorununun kitleleri harekete geçiren kaynak olduğuna ilişkin unsurlar barındırır; Abba'nın, Marsala'ya ulaşmalarının hemen ardından Garibaldini ile görüşmeye giden keşiş ile sohbetlerini hatırlamak gerekir.[27] -G. Verga'nın kısa hikayelerinden bazılarında, köylü ayaklanmalarının canlı unsurları görülür[28]- Bu isyanları terör ve kitle katliamı ile ortadan kaldırmak için Ulusal Muhafızlar'ın kurulması (Binler'in Seferi'nin bu yönü henüz incelenmemiştir).

Tarım sorununu öne çıkarmadaki başarısızlık, ruhban sınıfı ve Papa'nın tutumu sorununu çözmeyi olanaksız hale getirdi. Bu bakımdan, Ilımlılar, Eylem Partisi'nden çok daha cesaretliydi: Onların Kilise'ye ait mülkleri köylüler arasında paylaştırmadıkları doğrudur fakat Ilımlılar bu mülkleri, yeni siyasi duruma bağlı yeni bir büyük ve orta ölçekli toprak sahipleri sınıfı yaratmada kullandılar; bununla birlikte, en azından,

dini Cemaatleri ele geçirmekten çekinmediler. Buna karşın, Eylem Partisi ise, Manzini'nin, yalnızca büyük kitleler ile ilgisiz olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu kitleleri yeni sapkınların tahriklerine duyarlı hale getiren bir din reformuna yönelik boş umutları ile felce uğradı. Tarım sorunu konusunda Girondinler'i yenilgiye uğratan ve Paris'e karşı bir koalisyonu engellemekle kalmayıp, taşradaki takipçilerinin sayısını arttıran Jakobenlerin, Robespierre'in din reformu başlatma girişimleri ile yıkıldıklarını gösteren Fransa örneği orada durmaktaydı.

Roma Cumhuriyeti'nin tarım politikaları ve Mazzini'nin Felice Orsini'yi görevlendirdiği Romagna'da ve Marche'deki baskı misyonunun gerçek karakteri detaylı bir biçimde incelenmelidir[29]: Bu dönemde ve 1870'e kadar, "eşkiyalık" terimi ile köylü hareketinin toprak işgallerine gönderme yapılıyordu (Marx ve Engels'in, 1848'den 1860'a, İtalya'daki tarım sorununa ilişkin görüşleri için, özellikle mektuplaşmalar ve gazete makalelerinde arama yapılması gerekir).[30]

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 1; Defter 24, Madde 3; Defter 19, Madde 26.

Madde 44. *Hükümet gücünü ele geçirmenin öncesinde ve sonrasında siyasal sınıf önderliği.* Risorgimento'nun çeşitli siyasal akımları, bu akımların birbirleriyle karşılıklı ilişkileri ve ulusal toprakların çeşitli tarihsel seksiyonlarının (ya da bölgelerinin) homojen ya da ast güçlerle ilişkileri ile ilgili sorunun tümü, şu temel olguya indirgenebilir: Ilımlılar nispeten homojen bir sınıfı temsil etmiş ve bu nedenle, önderlikleri nispeten sınırlı dalgalanmalara uğramışken, Eylem Partisi, kendini belirgin olarak herhangi bir tarihsel sınıf üzerinde temellendirmemiş ve önderlik organlarının maruz kaldığı dalgalanmalar, son kertede, Ilımlılar'ın çıkarına işlemiştir; yani, tarihsel olarak, Eylem Partisi, Ilımlılar tarafından yönetilmiştir (Vittorio Emanuele II'nin Eylem Partisi'ni "cebinde taşıdığı" yönündeki ya da buna benzer[1] iddiası doğrudur ve bunun nedeni yalnızca Garibaldi ile olan kişisel yakınlığı değildir; tarihsel olarak, Eylem Partisi Cavour ve Vittorio Emanuele II tarafından yönlendirilmiştir). Araştırmalarımızın temelini oluşturması gereken siyasal-tarihsel kriter şudur: Bir sınıf iki şekilde egemendir; bu sınıf hem "yöneten" sınıftır hem de "egemen" sınıftır. Bu sınıf, müttefik sınıfları yönetir, muhalif sınıflara egemen olur. Dolayısıyla, bir sınıf iktidara gelmeden

de "yöneten" olabilir (olmalıdır da); iktidarda olduğunda egemen olur fakat "yöneten" olmaya da devam eder. Ilımlılar 1870'ten sonra da Eylem Partisi'ni yönetmeye devam ettiler, yönetme faaliyetlerinin ifadesi de "dönüşümcülük"tü; 1870'ten günümüze, tüm İtalyan siyaseti "dönüşümcülük" ile, yani 1848'den sonra, hem müttefik sınıflardan hem de düşman sınıflardan yükselen aktif unsurların bünyeye dahil edilmesi ile birlikte, Ilımlılar'ın belirlediği çerçevede bir egemen sınıf oluşturulması ile karakterize edilir. Siyasi önderlik, egemenliğin bir yönü haline gelir, düşman sınıfların elitleri de, egemen sınıfın bünyesine dahil edilmeleri sonucunda başsız kalır ve böylece iktidarsız kılınırlar. Hükümet gücünün ele geçirilmesinden önce dahi bir "siyasal hegemonya" mevcut olabilir ve olmalıdır da; siyasal önderliği ya da hegemonyayı hayata geçirmek için de, tek başına hükümetten kaynaklanan iktidara ve maddi güce güvenilmemelidir. Bu hakikat, Ilımlılar'ın politikalarında açık bir biçimde gösterilmiştir, devrimsiz bir devrim olarak [ya da, V. Cuoco'nun deyişiyle[2], bir pasif devrim olarak][a] erişildiği formda ve sınırlar içerisinde Risorgimento'yu olanaklı kılan da bu sorunun çözümü olmuştur.

Ilımlılar hangi formlarda kendi siyasal önderlik aygıtını kurmayı başardılar? "Liberal" olarak adlandırılabilecek formlarda, yani (pratik ve örgütsel faaliyet öncesinde belirlenmiş ve yerleştirilmiş bir plana göre "resmi" bir siyasi parti programı yoluyla değil) bireysel, "özel" inisiyatif yoluyla. Ilımlılar'ın temsil ettikler ve önder katmanını oluşturdukları, organik anlamda "aydınları" oldukları sınıfların yapısı ve işlevi göz önünde bulundurulduğunda, bu "normal" bir şeydi. Eylem Partisi için sorun başka bir formda kendini gösterdi ve farklı sistemlerin uygulanması gerekliydi. Ilımlılar, ifadesi oldukları sınıflar ile ilişkilerinin organik karakteri tarafından doğal olarak halihazırda "yoğunlaştırılmış" "aydınlar" idi (Onların büyük bölümü için temsil edilen ve temsilci, ifade edilen ile ifade eden arasında bir özdeşlik görülüyordu; başka bir ifadeyle, Ilımlı aydınlar, kendileri iktisadi olarak üst sınıflara ait olduklarından, üst sınıfların gerçek, organik bir öncüsüydü: Onlar aydınlar ve siyasi örgütçüler idi, aynı zamanda da iş liderleri, büyük toprak sahipleri-yöneticileri, ticaret ve sanayi girişimcileri, vb. olarak mevcutlardı).

---

a) Bu ifade, sonraki bir tarihte, Gramsci tarafından parantez içinde eklenmiştir.

Bu organik "yoğunlaşma" ya da konsantrasyon ile, Ilımlılar, "kendiliğinden" bir biçimde, kamunun eğitim ve yönetim ihtiyaçlarını, asgari düzeyde de olsa, karşılamak için ülkede "dağılmış" ve moleküler bir halde mevcut olan bütün bir aydınlar kitlesi üzerinde güçlü bir çekim yarattılar. Burada, tarihsel-siyasal araştırmanın bir kriterinin doğruluğu ortaya çıkar: Bağımsız bir aydınlar sınıfı mevcut değildir fakat her sınıfın kendi aydınları vardır; bununla birlikte, tarihsel olarak ilerici sınıfın aydınları, son kertede, diğer sınıfların aydınlarını boyunduruk altına almaları ve psikolojik (gösterişi vb.) bağlar ve sıklıkla (teknik-hukuksal, kurumsal) bir kast karakteri oluşturmalarıyla sonuçlanacak bir etki gücü yaratırlar.

Bu fenomen, verili sınıfın gerçek anlamda ilerici olduğu dönemlerde "kendiliğinden" ortaya çıkar; başka bir ifadeyle, bu fenomen, varoluşsal ihtiyaçları karşılamakla kalmayıp, sanayi-üretim faaliyetinin yeni alanlarını ele geçirmek suretiyle kapsam genişleterek, toplumun bütününü ileriye doğru iter. Egemen sınıf işlevini tamamladığında, ideolojik blok ayrışma eğilimine girer ve "kendiliğindenlik", gitgide daha maskelenmiş ve daha az dolaylı formlarda, nihayet aleni polis önlemleri ve coups d'état |darbeler, ç.n.| ile yerini "baskı"ya bırakır.

Eylem Partisi bu çekim gücüne sahip olamadı; bundan farklı olarak, hem belirli halk taleplerini programına dahil etmekten çekinmesine neden olan sindirme atmosferi, hem de önde gelen bazı figürlerinin (örneğin Garibaldi) Ilımlılar'ın önderleriyle, yalnızca havadan sudan biçimlerde de olsa ("dalgalanmalar"), sürdürdükleri bağlılık ilişkisi dolayısıyla, kendisi çekime kapılmış oldu. Eylem Partisi'nin otonom bir güç haline gelmesi, son kertede, en azından daha belirgin biçimde halkçı ve demokratik bir karakterde Risorgimento ayaklanmasına damgasını vurmada başarılı olabilmesi için (ayaklanmanın temel öncülleri göz önünde bulundurulduğunda, bundan daha fazlasını yapamazdı) Ilımlılar'ın "ampirik" (yalnızca sözgelişi "ampirik") faaliyetlerinin karşısına, halk kitlelerinin ve en başta köylülerin temel taleplerini kucaklayan bir hükümet programı çıkarması gerekliydi. Başka bir deyişle, Ilımlılar'ın "kendiliğinden" çekiminin karşısına, Eylem Partisi'nin, bir plan dahilinde, "örgütlü" bir çekimi koyması gerekiyordu.

Ilımlıların kendiliğinden çekiminin tipik bir örneği olarak, Papalık'ı ciddi anlamda ürküten ve kurumu felce uğratıp mücadele gücünü kırarak aksi durumda olacağından daha sağ kanat bir pozisyona iten ve izo-

le eden "liberal-Katolik" hareketin[3] doğuşu hatırlanmalıdır; Papalık dersini aldı ve böylece, daha yakın zamanlarda, daha kusursuz bir manevra kabiliyetine ulaştı. Modernizm ve Halkçılık fenomenleri de[4], Risorgimento'nun "liberal-Katolik"lerine benzer: Bu fenomenler, önemli ölçüde, modern işçi hareketinin yarattığı "kendiliğinden" çekim gücünün sonucunun bir parçasıydı. Papalık (Pius X yönetiminde), dinde reform yapacak bir eğilim olarak Modernizme saldırdı fakat Papalık Halkçılığı, yani Modernizmin iktisadi temelini yarattı; bugün de, Pius XI ile birlikte, bunu dünya siyasetinin dayanak noktası yapmaktadır.

Bu sırada, Eylem Partisi'nin her zaman yoksun olduğu bir hükümet programının olması gerekiyordu. Özünde, bu, Ilımlılar için her zaman bir ajitasyon ve propaganda hareketi olmuştu. Manzini'nin, en sıra dışı eylem adamları (Garibaldi, Felice Orsini, vb.) arasında kendisine karşı körüklediği iç düşmanlık, siyasi önderlik yoksunluğundan kaynaklanıyordu. İç polemikler de, büyük ölçüde, en az Manzini'nin nutukları kadar soyuttu fakat bunlardan yararlı tarihsel işaretler türetmek olanaklıdır. (Bu durum, her ne kadar, Roma Cumhuriyeti'nde Garibaldi'nin askeri diktatörlüğüne muhalefet etmek gibi, son derece ciddi askeri hatalar yapmış olsa da, Pisacane'nin bütün yazıları için de geçerlidir).[5] Eylem Partisi, İtalyan edebiyatının "retorik" geleneğini izledi. Kültürel birlik ile siyasi ve bölgesel birliği birbirine karıştırdı. Jakobenler ile Eylem Partisi arasında karşılaştırma: Jakobenler, şehir ve taşra arasındaki bağlantıyı korumak için kahramanca mücadele ettiler; yenilgiye uğramalarının nedeni, işçilerin gerçekçi olmayan sınıf özlemlerini baskılamak zorunda olmalarıydı; Napolyon onların devam ettiricisi oldu; onlar, günümüzün Fransız radikal sosyalistleridir.

Fransız siyaset literatüründe, şehir ile taşra arasındaki bu bağlantı zorunluluğu güçlü bir biçimde hissedilir: Eugène Sue'nin, 1850 civarında İtalya'da da çok popüler olan ve köylülerin şehirle bağlantılandırılması zorunluluğunu ısrarla tekrar eden *Les Mystères du Peuple* adlı çalışmasını hatırlamak gerekir (*Piccolo Mondo Antico*'da Fogazzaro, F. Maironi'nin[b] sanırım Viyana'da infazcı tarafından yakılan *Mystères du Peuple*'yi İsviçre'den gizlice edinmiş olduğunu bildirir); Sue, Jakoben geleneğin romancısıydı ve birçok bakımdan, Herriot ve Daladier'in atası sayı-

b) El yazmasında, P. Marioni.

lır (*Le Juif Errant* içindeki Napoleoncu efsane, tüm kitaplardaki, özellikle de *Le Juif Errant*'taki ruhban sınıfı karşıtlığı ve *Les Mystères de Paris* kitabındaki küçük burjuva reformizmi, vs., vs.)[6] Eylem Partisi, Manzinici ideolojisi dolayısıyla, örtük bir biçimde Fransız karşıtıydı (Omodeo'nun "Primato francese e iniziativa italiana" başlıklı makalesine bakınız, *La Critica*, 1929, s. 223)[7] fakat Eylem Partisi'nin, İtalyan tarihi içerisinde kendini ilişkilendireceği geleneği olmuştu. Bu bakımdan, Komünler Tarihi, deneyimlerle doludur: Yükselen burjuvazi, İmparatorluğa ve kendi yerel feodalizmine karşı, köylüler ile ittifak arayışındadır. (Emek gücü için rekabet eden burjuvazi ile toprak sahibi soylu sınıf arasındaki mücadelenin sorunu daha karmaşık bir hale getirdiği doğrudur: Burjuvazinin, yalnızca kırsal sınıfların sağlayabileceği bir emek gücüne ihtiyacı söz konusudur fakat soylular, köylülerin toprağa bağlı kalmasını isterler; soylular, kentlere kaçan köylüleri bir daha yakalayamayacaktır. Koşullar farklı olsaydı da, her durumda, taşradaki iç mücadeleleri yoğunlaştıran ve bu mücadeleleri, feodalizmi yıkmak için siyasal-askeri bir enstrüman olarak kullanan kentin önderlik işlevi, Komünler Çağı boyunca daha da belirgindir.)[8] Öte yandan İtalyan egemen sınıflarının en klasik siyaset ustası Machiavelli'nin kendisi dahi, (elbette ki kendi döneminin bağlamı ve kaygıları temelinde) sorunu ortaya koymuştu: Paralı asker gruplarını ortadan kaldırabilecek ulusal milis kuvvetlerinin oluşturulması adına köylüler ile bağlantının pekiştirilmesi ihtiyacı, Machiavelli'nin askeri yazılarında oldukça açık bir biçimde görülür.

Öyle sanıyorum ki, Pisacane, tam da Machiavelli'deki bu düşünme tarzı ile ilişkilendirilmelidir; halkın taleplerini karşılama sorunu, Pisacane'ye göre de, öncelikle askeri bakış açısından görülmelidir. Pisacane söz konusu olduğunda, kendisinin askeri kavramlaştırmasındaki çelişkiler analiz edilmelidir: Napolitan Prens olan Pisacane, Fransız Devrimi deneyiminden ve Joseph Bonaparte ve Joachim Murat saltanatlarından türemiş olan[9] fakat özellikle Napolyon ile birlikte savaşmış olan Napolili subayların ilk elden deneyimlerinden bazı askeri kavramları edinmeyi başarmıştı (yeni İtalyan ordusunun örgütlenmesinde bu Napolitan askeri deneyiminin kazanmış olduğu önem için *Nuova Antologia*'da, Cadorna'nın ölüm ilanına bakınız).[10] Başka bir ifadeyle, Pisacane, demokratik politikalar olmaksızın, zorunlu askerlik ile bir ulusal ordu kurmanın olanaksız olduğunu anlamıştı fakat kendisinin Garibal-

di stratejisi karşısındaki hoşnutsuzluğu ve Garibaldi'ye güvensizliği anlaşılması güç bir şeydir: Pisacane, Garibaldi'ye karşı, eski Genelkurmay'ın Napolyon'a karşı takınmış olduğunun aynısı bir küçümseyici tutuma sahipti.

Risorgimento'nun bu sorunları bağlamında, araştırılması en çok gerekli olan şahıslardan birisi de, -gerçek anlamda karmakarışık ve birbiri içine geçmiş olan derlemeler halindeki sözde büyük çalışmaları bakımından değil- fakat kendisinin aktüel broşürleri ve yazışmaları bakımından, Giuseppe Ferrari'dir.[11] Bununla birlikte, Ferrari, önemli ölçüde, somut İtalyan gerçekliğinin dışındadır; kendisi çok fazla Fransızlaşmıştır. Ferrari, zaman zaman, olduğundan daha aklı başındaymış gibi görünür; bunun nedeni, yalnızca, İtalya'ya, İtalya'daki durumdan çok daha ileri bir durumu temsil eden Fransız şemalarını uygulamış olmasıdır. İtalya söz konusu olduğunda, Ferrari'nin bir "geç kalmış" pozisyonuna sahip olduğu söylenebilir: Kendisi, bir bakıma, "değeri geç anlaşılmış bir bilge"dir. Buna karşın, siyasetçinin, "efektif ve şimdiki zaman ile temas halinde olan" bir kazanan olması gerekir; Ferrari, İtalyan ve daha ileri Fransız durumları arasında bir bağlantı kuramayacak durumda olmuş olsa da, bir sonraki bağlantıya geçilebilmesi için, pekiştirilmesi gereken tek bağlantı bu bağlantıydı.[12] Ferrari, "Fransızca"yı "İtalyanca"ya tercüme edebilecek durumda değildi; bu nedenle, kendisinin duyarlılığı ayak bağı haline geldi, bu, yeni mezhepler ve fraksiyonlar yaratsa da, gerçek hareket üzerinde hiçbir iz bırakmadı.

Görünen o ki, Eylem Partisi'nin çok sayıda üyesi ile Ilımlılar arasındaki fark, birçok bakımından, siyaset farkından çok, bir "huy" farkıydı. "Jakobenler" terimi iki anlam kazanmıştı; bunlardan bir tanesi, tarihsel olarak karakterize olmuş olan, terimin gerçek anlamıydı: Devrimi, toplumsal güçler temelinde belirli bir programla belirli bir biçimde kavrayan ve parti ve hükümet faaliyetlerini, hem bu programın, hem de yöntemin erdemlerine yönelik fanatik bir inançtan kaynaklanan aşırı enerji ve azim ile belirgin, belirli bir yöntemsel aksiyon ile yürüten, Fransız Devrimi'nde belirli bir parti. Siyasal dil içerisinde, Jakobenizmin iki yönü birbirinden ayrılmıştı ve Jakoben terimi, fikirlerinin büyülü güçlerine fanatik bir biçimde inanmış olması dolayısıyla enerjik ve azimli siyasetçinin unvanı haline gelmişti. Yalnızca bu bakımdan, Crispi bir "Jakoben"dir. Kendisi, programında, saf ve basit bir biçimde bir Ilımlı'dır. Crispi'nin Jakoben "takıntısı", ülkenin siyasal-bölgesel bütünlüğüdür.

Bu ilke, yalnızca Risorgimento sırasında değil, daha sonraki hükümet döneminde de kendisinin yol gösterici pusulası olmuştur. Bu son derece tutkulu adam, Ilımlılar'dan şahıslar olarak nefret etti; Crispi, Ilımlılar'ı son dakika oportünistleri, savaş kazanılmak üzereyken beliriveren kahramanlar, meşruiyet kazandıkları takdirde eski rejim ile barış yapabilecek, Toskana Ilımlılar'ı gibi, kaçmaması için Büyük Dük'ün eteklerine yapışan insanlar olarak görür; kendisinin, birlik taraftarı olmayanların kurduğu bir birliğe çok az güveni vardı. Bu nedenle, Crispi kendini, hanedan çıkarları dolayısıyla mutlak surette birlik taraftarı olacaklarını hissettiği monarşistlerin yanına koyar ve Piedmont hegemonyasının ilke-olgusunu, Piedmontlu siyasetçilerin kendilerinin dahi taşımadıkları bir enerji ve şevk ile kucaklar. Cavour, Güney'de sıkıyönetim ilan edilmesine karşı uyarıda bulunmuştu; buna karşın Crispi, Fasci Hareketi yüzünden, vakit kaybetmeden Sicilya'da sıkıyönetim ilan etti: Crispi, Fasci önderlerini, İngilizlerle birlik olarak Sicilya'yı İtalya'dan ayırmaya çalışmakla suçladı (Bisacquino Anlaşması). Köylülerin taleplerinden korkmaları nedeniyle, en büyük birlik taraftarı sınıf olmaları dolayısıyla, zengin [Sicilyalı] toprak sahiplerinin saflarına katılırken; aynı zamanda, genel politikası, Fransa ile gümrük savaşları ve gümrük korumacılığı üzerinden Kuzey sanayisini güçlendirme eğilimindeydi. Ulusa gerçek bir bağımsızlık kazandıracak ve egemen sınıfı genişletecek sanayiyi takviye etmek adına, bütün bir Güney'i korkunç bir ticari krizin içine atmaktan çekinmedi: Bu, üretici üretme politikasıydı. 1861'den 1876'ya, Ilımlılar Hükümeti, tek başına ve çekingen bir biçimde, iktisadi gelişmenin dışsal koşullarını yaratmış -devlet aygıtının sistematikleştirilmesi, yollar, demiryolları, telgraf hatları- ve Risorgimento borçları altında ezilen finans sektörünü ıslah etmişti; Solcu hükümet, Sağ'ın mali politikaları nedeniyle halk arasında yükselen düşmanlığı iyileştirmeye çalışmış fakat bir emniyet subabı olmaktan öteye gidememişti; bu, Sol'un adamları ve söylemleri ile yapılan bir Sağ siyasetti. Buna karşın, Crispi, İtalyan toplumuna gerçek anlamda ileri bir özlem verdi, o, yeni burjuvazinin adamıydı. İmajı, söylemleri ile eylemleri arasındaki, baskılar ile baskılanması gerekenler arasındaki ve araç ile isabet arasındaki orantısızlık nedeniyle hasara uğradı: Crispi, paslı bir tüfeği, modern bir cephane parçasıymışçasına ele aldı. Kendisinin kolonyal genişleme politikası dahi, birlikçilik takıntısı ile bağlantılıydı. Bu noktada, Güney'in siyasal masumiyetini anlayabilecek durumdaydı:

Güneyli köylü, toprak istiyordu; Crispi ise, köylüye istediğini İtalya içerisinde vermek istemiyordu, "iktisadi Jakobenizm" uygulamak istemiyordu; kendisini, sömürülebilir kolonyal topraklar rüyası ile birlikte sundu. Crispi'nin emperyalizmi, finansal-iktisadi bir temeli olmayan, tutku dolu, retorik bir emperyalizmdi. Sermaye zengini olan Kapitalist Avrupa, bu sermayeyi, daha sonra yarattığı kolonyal imparatorluklara aktarmıştı. Öte yandan İtalya'nın ihraç edecek sermayesinin olmaması bir yana, en acil ihtiyaçları için bile yabancı sermayeye bağımlıydı. İtalyan emperyalizmi [gerçek] bir temelden yoksundu ve gerçek temelin yerine "tutku" ikame edilmişti: İtalya'da kullanılan devasa sermaye miktarlarının Afrika'da harcanmasını seve seve isteyecek hakiki kapitalistlere muhalif, hayali bir emperyalizm. Ne var ki, toprak rüyası nedeniyle Crispi, Güney'de oldukça popülerdi.

Crispi, özellikle Sicilyalı aydınlar üzerinde güçlü bir iz bıraktı; kendisi, ayrılıkçılık kokabilecek her şeye karşı sürekli bir şüphe atmosferi oluşturan, "birlikçi" fanatizmi yarattı. Doğal olarak, bu durum, Sicilyalı zengin toprak sahiplerinin 1920'de Palermo'da toplanıp, ayrılık tehdidiyle hükümete hakiki bir ültimatom vermelerine engel olmadı[13]; benzer biçimde, bu toprak sahiplerinin İspanyol vatandaşlığına geçmesine ve İspanya Hükümeti'nin, köylülerin ajitasyonuyla tehlikeye düşen çıkarlarını korumak için müdahale etmesine de (Bivona Dükü vakası) engel olmadı.[14] Güneyli sınıfların 1919'dan 1926'ya kadar davranışları, Crispi'nin "takıntılı bir biçimde" birlikçi politikalarını belirli zayıflıklarını ortaya koymaya ve Giolitti'nin katkılarıyla yapılan belirli düzeltmelere işaret etmeye hizmet eder (Crispi'nin izinden giden Giolitti'nin bakış açısı dolayısıyla, bu düzeltmeler, gerçekte, oldukça az sayıdaydı).

1920'deki Sicilyalı toprak sahipleri vakası, yalıtık bir vaka değildir ve eğer *Il Mattino* tarafından 1919'dan 1926'ya kadar (Scarfoglio kardeşlerin atılmasına kadar) sürdürülen kampanyalarda otantik bir yorum bulunamayacak olsaydı, belirli durumlarda, bunu "tek başına yapmak" (teyitleri ve belgeleri bul) ile tehdit eden Lombard üst sınıflarının emsalleri hatırlanarak, bu konuda farklı bir yorum yapılabilir.[15] Bu kampanyaların hayalperest olduğunu, kamuoyundaki fikir akımlarından ve "birlikçilik takıntısı"nın yarattığı gözdağı atmosferi nedeniyle yeraltında, gizli ve potansiyel olarak kalan zihniyetten bir biçimde, bütünüyle kopuk olduğunu ileri sürmek basit olacaktır. *Il Mattino*, iki ortamda bu tezi savunmuştur: "Güney, bir sözleşme temelinde -Albertine Mevzua-

tı- üniter devletin bir parçası olmalıdır[16] fakat kendi karakterini korumaya devam edecek ve bu sözleşme temeli bir biçimde çöktüğü, yani anayasa değiştiği takdirde, birliği terk etme hakkını saklı tutacaktır." Bu tez, 1919-20 yıllarındaki sol bir anayasa değişikliğine karşı ve 1924-25-26 yıllarındaki sağ bir anayasa değişikliğine karşı öne çıkarıldı. Edoardo Scarfoglio (Scarfoglio'nun Carducci ile dostluğu)[17] altında Crispici bir organ, bir Afrikacı olmuş olan ve toprağa yönelik bir açlığın ve emperyalist kolonileştirme hedefleyen göçlerin yarattığı Güney ideolojisinin tonunu ayarlayarak, her zaman yayılınacı ve kolonyalist bir pozisyona sahip olan *Il Mattino* karakteri akıldan çıkarılmamalıdır. *Il Mattino* ile ilgili olarak, Lombard tekstil üreticilerinin Güney'in pamuk sanayisine saldırısı ve hurda kılığında Lombardy'e makine taşıma girişimleri ile bağlantılı olarak, Kuzey'e karşı yürüttüğü aşırı ölçüde şiddet içeren kampanyayı da hatırlamak gerekir. Bu kampanyada (1923) *Il Mattino*, Bourbonlar'ı ve Bourbonlar'ın ikitisadi politikalarını göklere çıkaracak kadar ileri gitti.[18] Dahası, 1925'te Maria Sophia'nın *Il Mattino*'da yayımlanan, büyük bir skandala neden olan ölüm ilanını hatırlamak gerekir.[19]

Emin olmak adına, *Il Mattino*'nun bu davranışına ilişkin, belirli sınıflandırmalar yapmak gerekir: Scarfoglio kardeşlerin "maceracı" karakterini, çıkarcılıklarını (Maria Sophia'nın her zaman intikam saikiyle, eğer değilse, Napoli Krallığı'nı geri getirme umuduyla İtalyan iç siyasetine müdahale etmeye çalıştığını: 1914 ya da 1915 yılında, *Unità*'da, 1914 olaylarının, Bourbonlar'dan Zita'nın ajanlığı üzerinden Avusturya Genelkurmayı tarafından desteklenmiş olabileceğini ima ederek Malatesta'ya saldırmasını[20] ve Benedetto Croce tarafından *Uomini e cose della vecchia Italia*'da dile getirilen, terörist bir eylemde bulunmuş olan bir anarşistin kaçışını düzenlemede Malatesta ile Maria Sophia arasındaki bağlantıya ilişkin hadiseyi ve Maria Sophia'nın bu faaliyetleri ile ilgili olarak İtalyan Hükümeti'nin Fransa'ya gösterdiği diplomatik yaklaşımı[21]; 1919'da, bir <portresini>[c] çizmek için Maria Sophia'yı ziyaret eden kadını Bayan <...>'yi[d] hatırlamak gerekir), ideolojik ve siyasi ama-

c) El yazmasında bu isim silinmiş ve okunmaz hale gelmiştir; editoryal ilave, bu notun Defter 19'daki Madde 24 notundaki son versiyonu baz alınarak yapılmıştır.

d) El yazmasında bu isim silinmiş ve okunmaz hale gelmiştir.

törlüklerini hatırlamak gerekir. Diğer yandan, Il Mattino'nun Güney'deki en yüksek tirajlı gazete olduğunu ve Scarfoglio kardeşlerin doğuştan gazeteci olduklarını, yani sarı basının tirajını yükselten halk tutkusu akımlarının hızlı ve "sempatik" sezgisine sahip olduklarını ayrıca unutmamak gerekir.

Crispi'nin "birlik takıntılı" politikasının gerçek öneminin incelenmesinde bir diğer unsur da, Kuzey'de, Güney'e yönelik olarak yaratılan hisler kompleksidir. Kuzeyli halk kitleleri için Güney'in "sefaleti", "tarihsel olarak" açıklanamaz bir şeydir: Onlar, birliğin eşitlik temelinde değil fakat bir şehir-taşra ilişkisi bağlamında Kuzey'in, Güney üzerindeki hegemonyası olarak oluşturulduğunu anlamamışlardır; diğer bir deyişle, Kuzey, Güney'in zararına olacak şekilde kendini zenginleştiren bir "parazit" idi; sanayideki kalkınma, Güney'in tarımının yoksullaşmasına bağlıydı. Bunun yerine, Bourbon yönetiminin modern kalkınmanın önüne koyduğu engellerden kurtulduktan sonra Güney bir gelişme göstermezse, bunun, sefaletin nedenlerinin dışsal değil, içsel olduğu anlamına geleceğini düşündüler; dahası, toprağın büyük doğal zenginliğinde kökleşmiş olan inanç göz önünde bulundurulduğunda, geriye tek bir açıklama kalıyordu: insanların organik kapasitesizlikleri, barbarlıkları, biyolojik alçaklıkları. Bu halihazırda yaygın olan görüşler (Napolitan Iazzaroni uzun zaman önce efsane olmuştu) sağlam bir biçimde yerleşikti ve bu nedenle bilimsel batıl inançlar döneminde, "bilimsel gerçeklerin" geçerliliğini onaylayan pozitivist sosyologlar (Niceforo, Ferri, Orano, vb.) tarafından teorileri dahi yapılmıştı.[22] Dolayısıyla, ırka ve Kuzey'in ve Güney'in birbirine karşı üstünlüğüne ve düşüklüğüne ilişkin bir Kuzey-Güney polemiği söz konusuydu (Güney'i savunan Colajanni'nin kitapları ve *Rivista Popolare* serileri).[23] Bunun yanında, Kuzey, Güney'in İtalya'nın "ölü ağırlığını" temsil ettiği yönündeki inanç ve Kuzey'in modern sanayi uygarlığının, bu "ölü ağırlık" olmaksızın çok daha büyük bir ilerleme kaydedeceği vb. yargısı üzerinde ısrarcı oldu. Yüzyılın başında, Güney'de bu konuya yönelik büyük bir reaksiyon da mevcuttu. General Rugiu başkanlığındaki birliğin ilk 50 yılında, ana karanın lehine, tehditle Sardinya'dan kaç milyonun koparıldığı üzerine bir tahminin yürütüldüğü 1911 Sardinya Kongresi.[24] Salvemini'nin *L'Unità*'nın kurulmasıyla sonuçlanan fakat *La Voce*'de halihazırda devam ettirilen kampanyası (*La Voce*'nin Güney Sorunu üzerine, bir broşür olarak da yayımlanmış özel sayısı).[25] Bu yüzyılda, B.

Croce ve Giustino Fortunato'nun önderliğinde, İtalya'nın bütününe yayılan bir "aydın" bloğu kuruldu; genel olarak İtalyan kültürünün modernleştirilmesini öneren, liberal-demokrat eğilimli genç insanlar için her alanda -sanat, edebiyat, siyaset- hazırlanan dergilerde, Croce ile Fortunato'nun yalnızca etkileri değil, katkıları da görülür: Bunun tipik örneği *La Voce* ve *L'Unità* dergileridir fakat Bologna'da yayın yapan *Patria*, Milano'daki *Azione Liberale* adlı dergilere, "Borelli Grupları"na da ayrıca bakılması gerekir.[26] Bu durum, *Corriere della Sera*'da ve savaş sonrası yeni durum gön önünde bulundurulduğunda, sonunda (Cosmo, Salvatorelli ve Ambrosini üzerinden) *La Stampa*'da[27] ve Croce'nin son Giolitti Hükümeti'ne katılmasıyla, Giolittizm'de de görülür.

Bu hareket, bu günlerde, G. Prezzolini tarafından dahi lehte yorumlanmaktadır ki kendisi, hareketin tipik bir biçimde bedene bürünmüş halidir fakat halen otantik bir belge söz konusudur; 1923'te, Prezzolini'nin *Cultura italiana*'sının ilk sayısı ve bu yayındaki "ihmaller".[28] Bu hareket, Gobetti'ye ve kendisinin kültürel inisiyatiflerine dek uzanır, şahsında da çözülme noktasına ulaşır.[29] Gobetti bu hareketin varış noktasını ve bloğun sonunu, yani çözülmenin başlangıcını temsil eder. Giovanni Ansaldo'nun Guido Dorso'ya karşı polemiği, "birlik takıntısı"nın gladyatörvari göz korkutma davranışlarındaki belirli komik unsurlar nedeniyle de, bu çözülmeyi en iyi ifade eden belgedir.[30] Bu olaylar ve polemiksel baskılar bütünü, Eylem Partisi'nin siyasi ve ideolojik önderliği için yarışan bu çeşitli akımların her birindeki "bilgeliği" incelemek için bir kriter sağlar: Değişik aydın katmanlarının aracılığıyla, bir blok olarak oluşan değişik kırsal sınıfların birliği, gücün yalnızca iki yönden -taleplerinin kabul edilmesi ve yeni hükümet programının ayrılmaz bir parçası yapılmaları yoluyla köylü tabanından ve kendilerini ilgilendirmesi en muhtemel konulara vurgu yapılması yoluyla aydınlardan- toplandığı takdirde yeni bir formasyon (Güney İtalya'da Bourbonizmden liberal ulusal rejime geçiş) oluşturmak adına, çözülebilir. Bu iki aksiyon arasındaki ilişki, diyalektik bir ilişkidir: Köylüler harekete geçerse, aydınlar bocalama geçirir; yine, karşılıklı olarak, eğer bir grup aydın yeni bir temelde kendini var ederse, bu, sonuç olarak, gitgide kitlelerinin önemli bir bölümünü yanına alır. Köylü nüfusun dağıtılması ve yalıtılması, dolayısıyla, bu nüfusu, güçlü örgütlerde bir araya toplamanın zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, siyasi çalışmayı aydınlardan başlatmanın daha iyi olacağı söylenebilir fakat genellikle, akılda

tutulması gereken, iki aksiyon arasındaki diyalektik ilişkidir.[31] Sözcüğün tam anlamıyla köylü partilerinin kurulmasının olanaksız olduğu da söylenebilir: Köylüler arasında, parti, şematik formlarda değil, genellikle güçlü bir fikirler akımı olarak kendini gerçekleştirir fakat bir iskelet partinin mevcudiyeti dahi, hem bireylerin belirli bir seçilme yolu, hem de aydınları kontrol etmek ve "kast çıkarlarını" fark edilmeden başka bir zemine taşımalarına engel olmak bakımından son derece yararlıdır.

Eylem Partisi'nin görmezden gelinmiş bir kırsal sorunlar uzmanı olan Giuseppe Ferrari incelenirken, bu kriter akılda tutulmalıdır. Giuseppe Ferrari'nin gündelik tarımsal emek konusuna, yani ideolojisinin önemli bir kısmını üzerine kurduğu ve bu konuda halen aranan ve çeşitli düşünce okullarında incelenen bir isim olduğu, topraksız köylüler konusundaki yaklaşımı da dikkatle incelenmelidir (Ferrari'nin çalışmaları, Monanni tarafından, Luigi Fabbri'nin önsözü ile yeniden basılmıştır).[32] Gündelik tarımsal emek sorununun son derece zor bir sorun olduğu ve bugün dahi çözülmesinin ciddi uğraşlar gerektirdiği anlaşılmalıdır. Genel olarak, şu kriterler akılda tutulmalıdır: Bugün dahi, Risorgimento döneminde daha da fazla olmak üzere, gündelik tarım emekçileri, sermaye birikimi üzerinden gelişen tarım sanayisindeki işçiler değil, basit, topraksız köylülerdir. İstisnalar bir yana, psikolojileri, çiftçilerin ya da küçük toprak sahiplerinin psikolojisi ile aynıdır. (Savaş öncesinde başlatılan "köylülere toprak" sloganının hayata geçirilmesi üzerine, 1917 ya da 1918 yılında, *Il Resto del Carlino* ve *La Perseveranza* dergilerinde, Senatör Bassini ve Senatör Tanari arasındaki polemiğe geri gidilmesi gerekir: Tanari bu sloganı desteklerken, Bassini, büyük bir tarım sanayicisi, serbest çalışan köylülerin ortadan kalkması ve istihdam edilmiş emekçilerin ortaya çıkması ile halihazırda toprağı görünmez kılacak kadar gelişmiş bir iş bölümüne sahip olan tarımın sorunlarının sahibi olarak deneyimleri temelinde bu slogana karşı çıkıyordu.)[33] Sorun, esnaf benzeri karaktere sahip köylü emeğinin çok belirgin olduğu Güney'de o kadar da akılcı bir biçimde ortaya konmamıştı fakat Po Ovası'nda bu tür emek daha örtüktü. Yakın dönemlerde dahi, tarımsal gündelik emeğin Po Ovası'ndaki mevcudiyeti, ekstra iktisadi nedenlerden kaynaklanıyordu: 1) Güney'de olduğu gibi, göç yoluyla bir çıkış bulamayan ve kamu işleri politikasıyla yapay bir biçimde ayakta tutulan aşırı nüfus; 2) kırsal nüfusu gündelik tarım işçileri ya da ortakçılar olarak tek bir sınıfa toplamak istemeyen ve böylece, ortakçılık ve kiracı çiftçilik arasında

gidip gelmelerini sağlayan, bu gelgitleri, siyasi müttefikleri olacak bir grup ayrıcalıklı ortakçıyı seçmenin bir yolu olarak kullanan toprak sahiplerinin kararlılığı. (Po bölgesinden toprak sahiplerinin her kongresinde, her zaman ortakçılığın mı, yoksa doğrudan kiracılığın mı amaca daha uygun olduğu üzerine bir tartışma söz konusudur ve yapılan seçimin siyasi motivasyonu şeffaftır.) Po Ovası'ndaki gündelik tarımsal emek sorunu, korkunç bir fakirlik fenomeni formunda, Risorgimento sırasında ortaya çıkmıştır. Tullio Martello, *Storia dell'Internazionale* adlı, 1871-72 yıllarında yayımlanan, önceki dönemin toplumsal kaygılarını ve siyasi tutkularını yansıtması bakımından akılda bulundurulması gereken çalışmasında, sorunu bu şekilde görür.[34]

Ferrari'nin pozisyonu, kendisinin "federalizm" anlayışı ile daha da zayıflamıştır, Ferrari vakasında -kendisi Fransa'da yaşıyordu - bu anlayış, daha da fazla, Fransa'nın ulusal ve devlet çıkarlarının yansıması biçiminde kendini göstermekteydi. Proudhon'u ve Fransız devlet çıkarları ve demokrasi üzerine beyan edilmiş bakış açısından karşı çıktığı İtalyan Birliği[35] karşıtı broşürlerini hatırlamak gerekir: Fransız siyasetinin tüm ana akımları, İtalyan Birliği'ne karşıdır. Bugüne kadar monarşistler (Bainville, vb.)[36], beraberinde Almanya ve İtalya'nın siyasal birliğini getirip, Fransa'nın nispi ayrıcalığını gözden düşürdüğü için iki Napoleon'un da ulusalcı ilkelerine muhalefet ederler.

Ilımlılar, "birlik ve bağımsızlık" -görmezden geldiklerinin siyasi içeriği- sloganı altında, kendi hegemonyalarında ulusal blok oluşturdular. Amaçlarına ulaşmada nasıl başarılı oldukları, Guerrazzi'nin Sicilyalı bir öğrenciye yazdığı mektuptaki şu ifadesinde görülür (mektup, Eugenio Di Carlo'nun *Archivo Storico Siciliano*'da F. D. Guerrazzi ile noter Riella'dan Francesco Paolo Sardofontana arasındaki yazışmalar içerisinde ve 24 Kasım 1929'da da *Marzocco*'da yayımlanmıştır): "Ne istersek isteyelim -ister despotizm olsun, ister cumhuriyet, isterse de başka bir şey-, bölünmemeye uğraşalım; *bırakın dünya yıkılsın*, biz kendi yolumuzu yeniden keşfedeceğiz."[37] Ne var ki böyle binlerce örnek bulunup alıntılanabilir ve Mazzini'nin tüm çalışmaları da somut bir biçimde birlik propagandasında özetlenmiştir (ve yine, Cavour tarafından Piedmont çevresinde örgütlenen 1848 sonrası Ilımlılar).

Jakobenizm ve Eylem Partisi ile ilgili olarak hatırlanması gereken bir unsur da, Jakobenler'in öncü parti işlevini bir mücadele ile kazanmış olmalarıdır: Onlar, Fransız burjuvazisini, "kendiliğinden" isteyeceğinden

ve tarihsel öncüllerin izin vereceğinden çok daha ileri bir pozisyona, dolayısıyla, Napoleon'un reaksiyon faaliyetine ve işlevine götürerek kendilerini dayattılar. Jakobenizm ve dolayısıyla tüm Fransız Devrimi için karakteristik olan, (belli ki) durumu zorlayan ve burjuva sınıfını arkadan tekmeleme suretiyle ileriye iterek, geri dönülmez *faits accomplis* oluşturan, bu aşırı derecede enerjik ve azimli adamlardan oluşan bir gruba sahip olma özelliği şöyle "şematize" edilebilir: Üçüncü sınıf en az homojen olan sınıftı; burjuvazi, bu katmanın iktisadi ve kültürel anlamda en ileri bölümünü oluşturuyordu; Fransa'da olayların gelişimi, yalnızca mevcut asıl üyelerini, acil "kurumsal" (tikel bir sınırlı toplumsal grubun dolaysız ve egoist çıkarlarının özel anlamında kurumsal) çıkarlarını ilgilendiren sorunları öne çıkaran bu bölümün siyasal gelişiminin göstergesidir; devrimin habercileri, yüksek sesle konuşan fakat çok az şey talep eden ılımlı reformculardı. Bu ileri bölüm, "kurumsal" karakterini gitgide yitirir ve iki faktör sayesinde hegemonik bir sınıf haline gelir: eski sınıfların direnişi ve Jakobenler'in siyasal etkinliği. Eski sınıflar hiçbir şeyden vazgeçmek istemezler, eğer bir şeyden vazgeçiyorlarsa da, bunu zaman kazanmak ve karşı saldırıya hazırlanmak amacıyla yaparlar; her türden ara duraksamaya karşı çıkan ve yalnızca eski sınıfların temsilcilerini değil, bugünün gericileri haline gelen eskinin devrimcilerini de giyotine gönderen Jakobenler'in enerjik aksiyonları olmasaydı, burjuvazi, bu ardı arkası kesilmeyen "tuzaklara" düşecekti. O halde, Jakobenler devrimin tek partisini temsil ederler, bunu yaparken, yalnızca, Fransız burjuvazisini oluşturan mevcut asıl üyelerin dolaysız çıkarlarını gözetmekle kalmayıp, yalnızca belirli bireysel üyelerinin değil, yarının, yarın burjuvalaşacak olan üçüncü sınıfın diğer toplumsal katmanının çıkarlarını da gözetirler, çünkü onlar *égalité* ve *fraternité* |Fr: *égalité*: eşitlik; *fraternité*: kardeşlik, ç.n.| konusunda ikna olmuşlardır. Yeni bir durumun söz konusu olduğu ve bir yüzyıldan fazla bir tarihsel değerlendirme sürecinin sonunda, "bugün" dilleri "soyutlamacı" bir dil gibi görünse de, Jakobenler'in soyutlamacı olmadıklarını unutmamak gerekir. Jakobenler'in dilleri, ideolojileri, Fransız gelenekleri ve kültürü ile tutarlı, dönemin ihtiyaçlarını kusursuz bir biçimde yansıtmıştır (Jakobenler'in sözcük seçme tarzının, bugün en yüksek somutluğa sahip olduğu kabul edilen ve modern tarihsiciliğin yolunu açan klasik Alman felsefesinin[38] formüllerine kusursuz bir biçimde karşılık geldiğinin ortaya çıkarıldığı metin olan, Marx'ın *Kutsal Aile* ad-

lı kitabına bakınız); 1. ihtiyaç: Düşman sınıfı yok etmek ya da en azından iktidarsız kılmak; karşı devrimi olanaksız kılmak; 2. ihtiyaç: Üçüncü sınıfın diğer katmanı ile paylaştığı ortak çıkarları keşfederek, burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını genişletmek, bu katmanı etkin kılmak, mücadeleye götürerek iki sonuca ulaşmak: 1) Düşman sınıfın saldırılarına karşı daha geniş bir hedef oluşturmak, yani devrim için elverişli bir askeri ilişki yaratmak; 2) içerisinde Vendée-tipi orduların oluşturulacağı her tür pasiflik alanını muhalif sınıfların elinden almak. (Jakobenler'in tarım politikaları olmasaydı, Paris'in tüm kapıları Vendée tarafından kuşatılacaktı: Uygun bir biçimde söylemek gerekirse, Vendée direnişi, Bretonlar'a, karşısına "tek ve bölünmez cumhuriyet" sloganı ile çıkarılan ulusal sorun ile bağlantılıydı; ki Jakobenler için bu sloganı terk etmek ile intihar aynı anlama gelmekteydi. Girondinler ise, Jakobenizmi ezmek için federalizmi kullanmaya çalıştılar fakat Paris'e yönlendirilen taşra askerleri, Jakobenler'e gittiler; Brittany ve diğer küçük, çevresel bölgeler müstesna, tarım sorunu, bu ve diğer askeri olaylarda görülebileceği gibi, ulusal sorundan ayrı bir biçimde kendini ortaya koydu: Taşra bölgeleri Paris'in hegemonyasını kabul ettiler; başka bir deyişle, kırsal nüfus, kendi çıkarlarının burjuvazinin çıkarları ile bağlantılı olduğunu anladı.) Bu nedenle, Jakobenler, her zaman gerçek tarihsel gelişmenin yönünde olmak üzere, kendilerini zorladılar; çünkü onlar burjuva devletini kurmakla ve burjuvaziyi "egemen" sınıf haline getirmekle kalmayıp, (belirli bir anlamda) daha fazlasını yaptılar, burjuvaziyi önder hegemonik sınıf haline getirdiler, başka bir ifadeyle, devlete sürekli bir temel sağladılar.

Jakobenler'in her zaman sınıf temelinde kalmaları, sonlarının gelmesine ve Robespierre'in ölümüne damgasını vurmuş olan olaylarda izlenebilir: Onlar, işçilerin koalisyon haklarını (Chapelier yasası [ve "azami" yasasındaki sonuçları])[c] tanımadılar ve böylece Paris kent bloğunu dağıttılar; Komünde toplanmış olan saldırı güçleri, kendilerini feshettiler, hayal kırıklığına uğradılar ve Thermidor büyük bir avantaj sağlamış oldu; devrim, sınıfsal sınırlarına ulaşmış oldu: "İttifaklar" politikası, o dönemde çözülemeyecek yeni sorunlar ortaya çıkardı.[39]

Eylem Partisi'nde bu Jakoben ruhu, bu "öncü parti" olma iradesini bulamayız. Farklılıklar üzerine düşünülmelidir: İtalya'da mücadele, es-

c) Gramsci bu sözcükleri daha sonraki bir tarihte, satır arasına iliştirmiştir.

ki anlaşmalara ve yabancı iktidarına, Lombardy-Veneto bölgesini işgal edip, bölgenin geri kalanında kontrol uygulayarak bu yabancı iktidarını temsil eden ve destekleyen Avusturya'ya karşı mücadele olarak kendini gösterdi. Sorun, en azından belirli bir bağlamda Fransa'da da ortaya çıkmıştı, çünkü bir noktada iç mücadele, sınırlarda sürdürülen ulusal bir mücadele haline gelmişti fakat Jakobenler bu mücadeleden, daha yüksek bir enerji için malzeme elde etmeyi başardı: Dış düşmanı yenilgiye uğratmak için, dış düşmanın içerideki müttefiklerini ezmek zorunda olduklarını iyi anlamışlardı ve Eylül katliamlarını yapmaktan çekinmediler. Bu bağlantının, açık ya da örtük biçimde, Avusturya ile en azından aristokrat ve toprak sahibi üst sınıflar seksiyonu arasında da var olduğu İtalya'da, bu, Eylem Partisi tarafından mahkum edilmedi ya da en azından, uygun bir kararlılık ile mahkum edilmedi: Nihayetinde bu, aktif bir siyasi faktör haline gelmedi. Tuhaf bir biçimde, bir yurtseverlik onuru sorununa dönüştü ve daha sonra, 1898'dek süren, sert fakat steril polemiklerin önünü açtı (karşılaştırma: "Rerum Scriptor" imzasıyla *Critica Sociale*'de yayımlanmış makaleler ve Bonfadini'nin *Cinquant'anni di patriottismo* adlı kitabı).[40]

Konu ile ilgili olarak, Federico Confalonieri'nin "yazılı ifadeler" sorununu hatırlamak gerekir; yukarıda anılan kitabında Bonfadini, "yazılı ifadeler"in Milano Devlet Arşivleri'nde tutulduğunu ileri sürer: Kendisi sanırım 80 dosyaya gönderme yapmaktadır.[41] Başkaları, "yazılı ifadeler"in İtalya'daki varlığını her zaman inkar etmiştir, bu durum bunların neden hiç yayımlanmadıklarını açıklamaktadır; hükümet tarafından kendisine Viyana Arşivleri'nde İtalya tarihi üzerine araştırma yapma görevi verilen Senatör Salata, 1924 ya da 1925 yılında *Corriere della Sera*'da yayımlanan bir makalesinde, "yazılı ifadeler"i keşfettiğini ileri sürdü[42] Belirli bir süre boyunca, *Civiltà Cattolica*'nın, eğer ortaya çıkarlarsa, İtalyan Birliği'ni kesinlikle yerle bir edeceğini ileri sürerek, liberallere bu belgelerin yayımlanması konusunda meydan okumasını hatırlamak gerekir.[43] Confalonieri sorununa ilişkin kayda değer olgu şudur: Avusturya tarafından bağışlanan diğer yurtseverlerden farklı olarak, Confalonieri, parlak bir devlet adamı olmasına karşın, aktif siyasetten emekliye ayrıldı ve serbest kalmasının ardından son derece mesafeli bir tutum takındı. Bütün bir Confalonieri sorunu, mahkeme sırasında kendisinin ve yol arkadaşlarının benimsediği tutum ile birlikte, bu tek tek bireylerin yazıya döktükleri hatıratlarının derin bir analizi teme-

linde de incelenmelidir: Başlattıkları polemikler, Fransız Alexandre Andryane'nin[f] hatıraları -sanırım, zayıflığı nedeniyle Pallavicino'ya saldırırken, Confalonieri'ye büyük saygı gösterisi olan, Rosolino Guastalla tarafından bir Barbera edisyonu içerisinde yayımlanmış, çok küçük bir seçme- son derece ilginçtir.[44]

Özellikle Şubat 1853 isyanının ardından ve Maximilian'ın saltanat vekilliği sırasında, Lombard aristokrasisinin Avusturya'ya takınmış olduğu tutum için, yakın zamanda dahi, öne sürülen savunma ile ilgili olarak: Tarihsel araştırması bütünüyle taraflı olan Alessandro Luzio'nun, Salvotti ve Co. tarafından Avusturya'ya sunulan sadık hizmetleri haklı çıkaracak kadar ileri gittiğini hatırlamak gerekir; nasıl da Jakoben bir ruh![45]

Sorunun gülünç tarafı, *Vita di Cavour*'da Franz Josef'lerden birinin Milano ziyaretlerinden birinde bir aristokratın penceresinden sarkıtılan "kaplan derisi" üzerine (bezdirici ve Cizvit olduğu kadar yapmacık da olan) değişik bir yorum yapan Panzini tarafından ortaya konulmuştur!![46]

Missiroli, Gobetti, Dorso gibi isimlerin bir "kraliyet fethi" olarak Risorgimento üzerine görüşleri tüm bu bakış açılarından ele alınmalıdır.[47]

İtalya'da Jakoben bir partinin ortaya çıkmamasının nedenleri, iktisat alanında, yani İtalyan burjuvazisinin göreli zayıflığında ve Avrupa'nın farklı tarihsel atmosferine aranmalıdır. Chapelier yasası [ve "azami" yasası][g] ile, Fransız halk enerjisini zorla depreştirme politikalarında Jakobenlerin ulaştığı sınır, Avusturya, eski hükümetler ve ayrıca Cavour (ve Papa) tarafından akıllıca bir biçimde uyandırılan, korkutucu "hayalet"[48] olarak kendini gösterdi. İtalya'da burjuvazinin, Fransa'da kucaklayabilmiş olduğu geniş katman üzerinde hegemonyasını genişletememiş olduğu doğrudur fakat köylüler üzerine faaliyette bulunmak her zaman olanaklıydı. Burjuvazinin iktidarı ele geçirme sürecinde Fransa, Almanya ve İtalya (ve İngiltere) arasındaki farklar. Fransa söz konusu olduğunda, fenomenin bütününe, büyük bir siyasi unsurlar zenginliğine sahibizdir. Alman fenomeni bazı bakımlardan, İngiliz fenomeni ise

f) Alexandre Andryane adı, daha sonraki bir tarihte, bazı üzeri çizilmiş sözcüklerin yerine eklenmiştir.

g) Daha sonraki bir tarihte, parantez içinde eklenmiştir.

başka bakımlardan İtalyan fenomeni ile benzerlik gösterir. Almanya'da 1848, burjuva yoğunlaşması eksikliği (Jakobence sloganı, Alman 1848'i sırasında Marx ortaya koymuştu: "sürekli devrim")[49] ve sorunun ulusal sorun ile iç içe geçmesi nedenleriyle başarısızlığa uğrar; 1864, 1866 ve 1870 savaşları ulusal sorunu çözer ve sınıf sorununa dolaylı bir çözüm getirir: Burjuvazi, endüstriyel-iktisadi kontrolü ele geçirir fakat feodal sınıflar, ordu ve devlet ve yönetimi içinde geniş kast ayrıcalıkları ile yönetici katman olarak kalır. Bununla birlikte Almanya'da, bu eski sınıflar, en azından, bu kadar büyük önem taşıdılarsa ve bu kadar ayrıcalığa sahip oldularsa, bir işlevleri var demektir; onlar, sınıf kökenlerinden ve geleneklerinden kaynaklanan belirli bir huya sahip burjuvazi "aydınları"dırlar. Burjuva Devrimi'nin Fransa'dan daha erken gerçekleştiği İngiltere'de, İngiliz Jakobenleri, yani Cromwell'in "yuvarlak başlıları" bir yana, Almanya'da olduğu gibi, eski ile yeninin birbiri içine geçmesi fenomeni söz konusudur: Eski aristokrasi, belirli ayrıcalıklar ile yönetici katman olarak kalır; bu katman da İngiliz burjuvazisinin aydın tabakası haline gelir (Bu anlamda, bakınız; Engels'in, sanırım, *Socialism: Utopian and Scientific* adlı kitabının İngilizce baskısına önsözü[50], bu metnin aydınlar ve aydınların tarihsel sınıfsal işlevleri üzerine araştırma için akılda tutulması gerekir).

Almanya'da, büyük kapitalist gelişmeye[51] rağmen Junkerler'in ve Kayzerizmin sarsılmaz iktidarına Antonio Labriola'nın getirdiği açıklama, doğru açıklamaya göndermede bulunur: Sınırlarına ulaşmış burjuvazi ve ilerici sınıfların tersine çevrilmiş rolü ile endüstriyel kalkınmanın yarattığı sınıf ilişkileri, eski dünyaya karşı topyekun mücadele etmeyip, dış görünüşünün bu kısmının, egemenliğini gizleyecek olan şeye hizmet edecek şekilde var olmasına izin verir. Aynı fenomenin farklı ülkelerdeki bu çeşitli görünümleri, çeşitli iç ve uluslararası ilişkilerle bağlantılandırılmalıdır (bu araştırmalarda uluslararası faktörler genellikle küçümsenmektedir). Cesur, korkusuz Jakoben ruhu, kesinlikle Fransa'nın bu kadar uzun zaman uygulamış olduğu hegemonya ile ilgilidir. Öte yandan, aralarında en güçlülerin ve en maceracıların da bulunduğu insanların büyük yıkımı ile birlikte, Napolyon savaşları, yalnızca Fransız enerjisini tüketmekle kalmamış, yeni enerji konusunda ciddi dersler vermelerine rağmen, diğer ülkelerdeki enerjiyi de tüketmiştir.

Risorgimento'nun rotasını belirlemede uluslararası faktörlerin kesinlikle çok güçlü bir etkisi olmuştur. Bu faktörler, parti gerekçeleriyle,

Ilımlılar Partisi (Cavour) tarafından daha da abartılmışlardır: Bu bakımdan, Quarto seferi öncesinde, yaratabileceği uluslararası karmaşalardan dolayı Garibaldi inisiyatifinden[52] çekinen Cavour'un kendisi daha sonra, Binler'in Avrupa kamuoyunda yarattığı Avusturya'ya karşı yeni bir savaş düşüncesini hevesle destekledi. Bu nedenle, Cavour'da, kendisini "çok fazla miktarda" zorluğu görmeye götüren ve komplocu abartmalara ve kurnazlık ve ayak oyunları mucizelerine -çoğunlukla akrobasi marifetlerine- başvurmasına neden olan profesyonel diplomat bozuklukları söz konusu olmuştur. Nihayetinde, kendisi, bir parti adamı olarak rolünü iyi oynadı; bu partinin, burjuvazi ve diğer sınıflar arasındaki çıkar topluluklarının en büyük uzanımı anlamında olsa da, ulusu temsil edip etmediği sorunu, başka bir sorundur.

Marx'ın 1848-49 Almanyası'na yönelttiği "Jakoben" slogana gelince, bu sloganın karmaşık hikmeti de incelenmelidir. Parvus-Bronstein grubu tarafından revize edilmiş, sistematikleştirilmiş, üzerinde çalışılmış ve entelektüelleştirilmiş olan bu slogan, 1905 ve sonrasında durağan ve etkisiz bir hale geldi: Bu, bir bilim laboratuarına ait olan, soyut bir şeydi. Bununla birlikte, söz konusu entelektüel formda bu slogana karşı olan eğilim, sloganı "kasten" kullanmayarak, aslında iki sınıfın, kentli sınıfın hegemonyası ile kurmuş olduğu ittifak olan, dönüştürülmesi gereken toplumun tüm gözeneklerinden fışkıran bir şey olarak, zamana ve mekana adapte olmuş tarihsel, somut ve yaşayan formunu işler hale getirdi.[53] Jakoben bir tutum, birinci vakada, uygun siyasi içerik olmaksızın, Crispi tarafından temsil edilmiştir; ikinci vakada ise Jakoben tutum ve kapasite, aydın nitelemesine sadık kalınmaksızın, yeni tarihsel ilişkiler ile bağlantı halindedir.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 24.

Madde 45. *Sicilyalı aydınlar*. Adada entelektüel üstünlük için çekişen Palermo ve Catania arasındaki rekabet; Catania'ya Sicilya'nın Atinası, ya da "Sicula Atene"[1] denir.- Catania'nın ünlüleri: Domenico Tempio, şehvet düşkünü şair, Catania'yı yerle bir eden 1693 depreminden sonra faaldir (Antonio Prestinenza, şairin şehvet düşkünü tonunu deprem ile ilişkilendirir: ölüm-yaşam-yıkım-doğurganlık.)- Vincenzo Bellini, romantik melankolisi[2] nedeniyle, Tempio ile karşıtlaştırılır.

Mario Rapisardi, Catania'nın modern gururudur. Garibaldi kendisine

şunları yazar: "İlerlemenin öncü kıtasında, sizi izliyor olacağız"; Victor Hugo da kendisine şöyle seslenir: "Vous êtes un précurseur." |Fr: "Siz bir öncüsünüz", ç.n.|- Rapisardi-Garibaldi-Victor Hugo-. Carducci-Rapisardi polemiği. -Rapisardi-De Felice (1 Mayıs'ta De Felice, tören kalabalığını Rapisardi'nin kapısına yürütmüştü).- Saint Agatha'nın batıl tarikatı ile birbirine karışmış olan Sosyalist popülizm; Rapisardi ölüm döşeğindeyken, yeniden Kilise'ye katılmasını istediler: Rapisardi buna karşılık, "Argante böyle yaşadı ve yaşadığı gibi de öldü," der.[3] -Rapisardi'nin yanında: Kıta akımlarına bağlı olmaları ve Carducci'nin dostları olmaları nedeniyle, "halis Sicilyalı" olarak görülmeyen Verga, Capuana, De Roberto.[4]- On dokuzuncu yüzyıl İtalyan edebiyatında Catania ve Abruzzo.

Madde 46. *Ilımlılar ve aydınlar.* Ilımlılar'ın aydınları ele geçirmeleri gerekiyordu. Mazzini ve Gioberti. Gioberti, aydınlara, İtalya'yı daha ileri ulusların düzeyine çıkarak ve İtalyan "düşüncesine" yeni bir itibar kazandıracak, görünüşte ulusal ve özgün bir felsefe önerdi;[1] Mazzini ise, aydınlara, özellikle de Güneyli aydınlara boş konuşma olarak gelen aforizmalar ve felsefi anıştırmalar ortaya koydu (Galiani, düşünmenin ve yazmanın bu türüyle "alay etmiştir").[2] Okul sorunu. Ilımlılar'ın "ortak eğitim"in pedagojik ilkesini hayata geçirme faaliyetleri (Confalonieri, Capponi, vb.); Ferrante Aporti ve ilköğretim okulları hareketi de yoksulluk ile ilintilidir.[3] Bu hareket, "Cizvitçi" okullara karşı tek somut hareketti ve yalnızca bu hareketle kendilerine bir kişilik bahşedilen, meslek dışı güruh içerisinde değil, liberallik taraftarı ve Cizvit karşıtı ruhban sınıfı içerisinde de etkili olmak durumundaydı. (Ferrante Aporti'ye vb. karşı düşmanlık; kimsesiz çocuklara barınak sağlamak ve eğitim vermek ruhban sınıfının tekelindeydi ve bu inisiyatifler, tekeli kırdılar.)

Risorgimento sırasında liberal ya da liberal yanlısı bir karakterin bu eğitim faaliyetleri, Ilımlılar'ın aydınlar üzerindeki hegemonyasının mekanizmalarını anlamak bakımından büyük öneme sahiptir. Her düzeydeki eğitim faaliyeti, her dereceden aydın için iktisadi bakımdan da devasa bir öneme sahiptir; toplumsal çerçevenin darlığı ve aydınların inisiyatifine açılan kapıların kıtlığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu dönemde bu faaliyetlerin önemi daha da büyük olmuştur (Bugün: gazetecilik, parti hareketleri vb. aydınlar sahnesini ciddi anlamda genişletmiştir).

Aydınlar üzerinde merkezi bir önderliğin hegemonyası şu iki stratejik hatta sahiptir: "genel bir yaşam kavrayışı", bir mücadele ilkesi olarak, egemen sınıfa karşı çıkmak adına, takipçilerine "itibar" kazandıran bir felsefe; en homojen ve en geniş sayıdaki aydınlar fraksiyonunu (ilkokul öğretmenlerinden, üniversitedeki profesörlere eğitmenler) ilgilendiren ve bu aydınlara teknik alanda uygun bir aktivite olanağı sağlayan bir eğitim programı.

Risorgimento sırasında defalarca yapılan eğitmen toplantılarının[4] çifte etkisi söz konusudur: 1) En üst düzey aydınları bir araya getirerek, etkilerini katlamak; 2) bir kast ruhu üzerinden normalde üniversitedeki profesörleri, büyük eğitmenleri izleme eğiliminde olan, daha alt düzey aydınların daha hızlı bir biçimde bir araya gelmesini sağlamak.

Ansiklopedik ve özelleşmiş dergilerin araştırılmasıyla, bu hegemonyanın başka bir yönü ortaya çıkar.[5] Ilımlıla partisi gibi bir parti, aydınlar kitlesine, devlet hizmetleri üzerinden ancak bir hükümetin (hükümetteki bir partinin) sunabileceği tüm ihtiyaçlarının karşılanması olanağını sunmuştur (Piedmont devleti, bu "hükümet" partisi işlevini 1848'den sonra kusursuz bir biçimde yerine getirmiştir; sürgündeki aydınları hoş karşılamış, onlara gelecekteki üniter devlete benzer bir model sunmuştur).

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 27.

Madde 47. *Hegel ve kurumsalcılık.* Hegel'in devletin "özel" kumaşı olarak partiler ve kurumlar doktrini. Bu, tarihsel olarak Fransız Devrimi'nin siyasal deneyimlerinden kaynaklanmıştı ve anayasacılığa daha büyük bir somutluğun kazandırılmasına yardımcı olacaktı. Yönetilenlerin rızasıyla fakat seçimler sırasında belirtilen gelişigüzel ve genel türde bir rızayla değil, örgütlü bir rızayla oluşmuş hükümet: Devlet rızaya sahiptir ve rıza talep eder fakat özel örgütler olan egemen sınıfın özel inisiyatifine bırakılan siyasi ve sendikal kurumlar üzerinden bu rızayı "eğitir". Dolayısıyla Hegel, bir bakıma, saf anayasacılığın ötesine geçer ve partiler rejimine sahip parlamenter devletin teorisini yapar. Kendisinin kurum kavramı, yine de, gelişigüzel ve ilkel, dönemin oldukça dar siyasal ve iktisadi deneyimlerine dayalı olarak siyaset ve iktisat arasında kalmış olmaktan öteye gidemez ve yalnızca tek bir başarılı örgüt örneği sunar, o da "kurumsal" örnektir (iktisada gömülü siyaset).[1]

Marx, Hegel'inkinden üstün (ya da, en azından, çok daha üstün) tarihsel deneyimlere sahip olamadı fakat Marx, bir gazeteci ve ajitatör olarak faaliyetleri sayesinde kitlelerin algısına sahipti. Yine de, Marx'ın örgüt kavramı şu unsurlar içerisinde takılı kalmıştır: ticaret örgütleri, Jakoben kulüpler, küçük gruplar arasında gizli ittifaklar, gazetecilik örgütleri. Fransız Devrimi iki baskın tipi ortaya koyar: Tekil siyasi kişiliklerin çevresinde yapılanmış, her biri, sırası geldiğinde, kulüp toplantılarında gazetenin tezlerini savunan, gevşek bir biçimde sınıflandırılmış olsa da belirli bir müşteri kitlesinin dikkatini ve ilgisini ayakta tutan gazetelere sahip, "belediye binası toplantıları" tipinin katı olmayan örgütleri, yani *kulüpler*. Düzenli kulüp üyeleri arasında kesinlikle birbirini tanıyan, ayrı ayrı buluşan ve önem arz eden koşullara ve somut çıkarlara göre herhangi bir eğilimi desteklemek adına toplantı atmosferini hazırlayan seçkin insanlardan oluşan küçük grupların olması gerekliydi. Daha sonraları, 1848 öncesinde İtalya'da son derece yaygın hale gelecek olan gizli dernekler, Fransa'da Thermidor sonrasında, ikinci kuşak Jakobenizm taraftarları tarafından, Napolyon döneminde son derece yoğun polis şiddeti nedeniyle büyük güçlüklerle, 1815 ile 1830 arasında ise, daha liberal bir temele sahip olan ve bazı belirli kaygıları barındırmayan Restorasyon altında daha kolaylıkla geliştirileceklerdi. Önceki on beş yıl içerisinde bir araya gelmekte olan formasyonların yüzeye çıktığı 1830'un "muzaffer günlerinde" halihazırda önemli görünen popüler siyasal alandaki farklılaşmaların ortaya çıkması bu döneme, 1815 ile 1830 arasına rastlar. 1830'dan sonra ve 1848'e dek, bu farklılaşma süreci kusursuzlaşır ve Blanqui ve Filippo Buonarotti'de son derece başarı tipler üretir.[2]

Marx'ta daha berrak olan bu tarihsel deneyimler konusunda Hegel'in yakından bilgi sahibi olma olasılığı çok düşüktür. (Bu olaylar dizisi için, birincil materyal olarak, Paul Louis'nin yayınlarına ve Maurice Block'un *Siyasal Sözlük*'üne bakınız; Fransız Devrimi için, özellikle Aulard'a bakınız; ayrıca Andler'in *Manifesto* üzerine notlarına da bakınız; İtalya için, Luzio'nun farmasonluk ve Risorgimento üzerine son derece taraflı kitabına bakınız.)[3]

Madde 48. *Charles Maurras'ın ters Jakobenizmi* (s. 8'in arka yüzündeki Madde'nin devamı).[1] Jakobenizmin (içeriğinin) gelişimi, toplumdaki büyük "özel" enerji bolluğu döneminde, kentli sınıfın, kesintisiz ola-

rak rıza örgütleyen (örgütlenmenin özel inisiyatife bırakılması, dolayısıyla, bir biçimde "iradi" rızaya dayalı olduğundan, örgütlenmenin ahlaki ya da etik bir karaktere sahip olmasıyla) Hegelyen hükümet formunda, bütün bir halk üzerinde uyguladığı hegemonyayı beraberinde getiren parlamenter rejimde tam biçimsel yetkinliğine ulaşmıştır. Jakobenler'in Chapelier [ya da azami][a] yasasıyla birlikte karşılaşmış oldukları "sınır", siyasal rızanın yeniden kazanılması (hegemonyanın sürdürülmesi) aracılığıyla, emperyalizm ve dünya savaşı çağına dek, endüstriyel ve ticari kalkınma sayesinde iktisadi temeli genişleten ve güçlendiren karmaşık, teorik-pratik (hukuksal-siyasal = iktisadi) bir süreç üzerinden, aşılmış ve gevşemiştir. Bu süreçte, isyanların ve baskılamaların bir yer değiştirmesi ya da bu özgürlüğün feshedilmesi durumu söz konusudur; siyasal alanda değil, sendikal alanda özgürlük, farklı oy hakkı biçimleri; tek meclisli ya da iki meclisli sistem ve her biri için farklı seçme tarzları (verasete ve ömür boyu üyeliğe dayalı ya da yalnızca ömür boyu üyeliğe dayalı meclis, bu meclis seçime dayalıdır fakat alt meclis vb. ile aynı şekilde değil); değişen güç dengeleri ile; bağımsız olan ya da hükümet tarafından kontrol edilen ve yönlendirilen yargıçların ya bir güç ya da bir Düzen olmaları suretiyle değişen güç dengeleri ile; devletin başının çeşitli nitelikleri ile ve bölgesel örgütlerin değişken iç dengeleri ile (merkeziyetçilik ya da merkezsizleştirme, başkanların, bölgesel konseylerin, belediyelerin az ya da çok güçleri); zorunlu askerlerden oluşan silahlı kuvvetler ve profesyonel silahlı kuvvetler (polis, jandarma) arasında denge farkları ile; profesyonel kuvvetlerin devletin herhangi bir gücüne (hakimler, İçişleri Bakanlığı ya da Savaş Bakanlığı) bağımlılıkları ile; bazı geleneksel formların, yazılı yasa marifetiyle ortadan kaldırılabilecek şeyler geliştirmesi suretiyle, bir kısmın geleneğe ya da yazılı yasaya bırakılması ile; kurallar ile temel yasalar arasında az ya da çok oranda gerçek bir ayrımın yapılması ve belirli durumlara uygulanan yasa hükümlerinin az ya da çok ölçüde kullanımının, parlamentonun "sabrını" zorlayarak, normal düzenlemelerde düzeltmeler yapar hale gelmesi ile; listeler üzerinden ya da küçük seçim bölgeleri üzerinden, oransal ya da bireysel, değişik sonuç kombinasyonları. Teorisyenler-filozoflar, gazeteciler, siyasi partiler vs., bu sürecin biçimsel kısmına katkıda bulunurken, kitle hareketleri, karşılıklı aksiyonlar ve reaksiyonlar üzerinden, bir fenomen tehlikeli hale gelme-

a) Daha sonraki bir tarihte satır arasına eklenmiştir.

den önce "engelleyici" faaliyetlerde bulunma üzerinden ve engellemeler başarısız olduğunda, geç kaldığında ya da etki oluşturamadığında baskılar yapmak üzerinden sürecin maddi kısmına katkıda bulundular. Artık parlamenter rejimin klasikleşmiş alanı üzerinde hegemonyanın "normal" ifası, zorlama ile rızanın bir kombinasyonu ile karakterize edilir; zorlama ve rıza, zorlamanın rıza üzerinde baskın çıkmaması, sözde kamuoyu organlarında ifade edilen çoğunluğun rızası tarafından desteklenmesi adına birbirini dengeler (bu nedenle, bu organlar, belirli durumlarda yapay bir biçimde çoğaltılırlar). Rıza ve zorlamanın arasında, (hegemonik işlevi uygulamak zorken, zor kullanımının çok fazla tehlike barındırdığı belirli durumların karakteristiği olan) yolsuzluk-dolandırıcılık durur; bu, başka bir ifadeyle, rakiplerin satın alınması ya da rakip saflarda karışıklık ya da düzensizlik yaratmak adına, önderleri -normal koşullarda el altından, beklenen bir tehlike durumunda ise, açık bir biçimde- satın alınarak, rakiplerin zayıflatılması ve felce uğratılmasıdır.

Savaş sonrası dönemde, hegemonik aygıt çatırdar ve hegemonyanın uygulanması her zaman olduğundan daha da zor hale gelir. Fenomen çeşitli bağlamlarda ve farklı açılardan sunulmuş ve tartışılmıştır. Bunlardan en yaygın olanları: "yetki kaynağı krizi", "parlamenter rejimin çözülmesi." Doğaldır ki, fenomenin yalnızca parlamenter ya da hükümet düzeyindeki dışavurumları tanımlanır ve bu dışavurumlar, yetki "kaynağının" değil, parlamenter "kaynağın", demokratik "kaynağın" vb. başarısızlığı ile açıklanır (bu başarısızlık, başkaları tarafından dile getirilir). Pratik olarak, bu kriz, sürekli olarak büyüyen hükümet kurma zorluğunda ve hükümetlerin gitgide büyüyen istikrarsızlıklarında kendini gösterir ve dolaysız kökeni, parlamento partilerinin çoğalmasında ve bu partilerin her birinin [sürekli] iç krizlerinde bulunur (başka bir deyişle, parlamento içerisinde gerçekleşen şey, her bir parti içerisinde gerçekleşir: hükümet zorlukları). Bu fenomenin biçimleri, belirli bir ölçüde, yozlaşmanın ve ahlaki çözülmenin de formlarıdır: Parti içerisindeki her küçük grup, partinin bütünündeki zayıflamayı durdurmanın reçetesinin kendisinde olduğuna inanır ve parti önderliğini ele geçirmek adına ya da en azından önderliğin bir parçası olmak adına her yola başvurur, tıpkı parlamentoda [partinin] kendisinin ülkeyi kurtarmak için hükümet kurması gereken tek parti olduğuna ya da hükümeti desteklemek için, olabilecek en kapsamlı biçimde hükümete katılma-

sı gerektiğine inanması gibi; dolayısıyla, kepazelik düzeyinde kişiselleşmiş, boş ve ayrıntılı müzakereler bunu izler. Belki de, gerçekte, düşünüldüğünden daha az bir yozlaşma söz konusudur. Krizin kendi bakış açılarından bir çözüme kavuşturulmasını isteyenler, bunun, haklı dahi çıkarılabilecek bir "ilkesel yozlaşma" ve "çözülme" vakası olduğuna inanmış numarası yapacaklardır: Ulaşılmak istenen hedefler için ideolojik silahların seçiminde, herkes en iyi yargıç olabilirken demagoji de harika bir silah olabilir. Öte yanan kişi, kendisinin bir demagog olduğunun farkında olmadığı zaman, başka bir deyişle, pratikte, kukuletanın papaz olduğuna, şapkanın beyin olduğuna inanılıyormuşçasına işlev görüldüğünde, işler gülünç bir hal alır. Machiavelli ve Stenterello.[2] Fransa'daki kriz. Krizin büyük yavaşlığı. Fransız Partileri. Sayıları 1914'ten önce de çok fazlaydı. Biçimsel çoklukları, 1789'dan Dreyfus Hadisesi'ne kadar Fransa'daki siyasal olayların zenginliğinden ileri gelir. Bu olayların her biri, partilerde somutlaşacak izler ve art etkiler bırakmıştır fakat farklılıklar, benzerliklerden çok daha az önem arz etmektedir; gerçekte, parlamento, iki partili bir rejim tarafından yönetilmiştir: liberal-demokratlar (her türden radikalizm) ve muhafazakarlar. Partilerin çeşitliliği geçmişte yararlı olmuştur: Bu durum, geniş bir seçme işlemini olanaklı kılmış ve çok sayıda hükümet adamını ortaya çıkarmıştır. Böylece, her kamuoyu hareketi doğrudan yankı ve kompozisyon bulmuştur. Burjuva hegemonyası son derece güçlüdür ve çok fazla rezerv sahibidir. Aydınlar son derece konsantredir (Akademi, Üniversite, büyük Partizan gazeteler ve dergiler) ve sayıları çok olsa da, kültür merkezinde oldukça disiplinlidirler. Askeri ve sivil bürokrasi büyük bir geleneğe sahiptir ve büyük bir homojenliğe ulaşmıştır. (Askeri ve sivil) devlet aygıtının en tehlikeli zayıflığı, monarşistlerle ittifak kurmuş olan ruhban sınıfıdır. Bununla birlikte halk kitleleri, Katolik olsa da, ruhban sınıfına dahil değildi. Devlet aygıtı üzerindeki ruhani-monarşik etkiyi felce uğratma ve yerleşik unsura kesin bir üstünlük sağlama mücadelesi, Dreyfus Hadisesi'nde sonuçlandı. Savaş hegemonyayı zayıflatmayıp, güçlendirdi; düşünmeye vakit yoktu: Ülke savaşa girdi ve neredeyse hemen ardından toprakları işgal edildi. Eski disiplinden yeni disipline geçiş, büyük bir krizi beraberinde getirmedi; eski askeri kadrolar yeterince geniş ve yeterince esnekti: Ast ve resmi görevi olmayan subaylar muhtemelen dünyanın en seçkin ve en iyi eğitilmiş olanlarıydı.

Diğer ülkelerle karşılaştırma. Arditi sorunu.[3] Kadrolarda çok sayıda

yedek subay olmasının yarattığı kriz. Diğer ülkelerdeki arditi birlikleri, gönüllülerden oluşan yeni bir orduyu, temel bir taktiksel işleve sahip olmuş, seçkin bir askeri gücü temsil etmiştir. Düşman ile temas, yalnızca, düşman ile zorunlu askerlerden oluşan ordu arasında bir perde oluşturan arditi üzerinden kurulurdu (bir korse çubuğuna benzer biçimde). Fransız piyade birlikleri, önemli ölçüde çiftçilerden, yani siperlerdeki yaşamın neden olduğu fiziksel çöküntüye karşı daha dirençli olan, belirli bir kas ve sinir stoğuna sahip adamlarından oluşurdu (ortalama bir Fransız, yılda yaklaşık 1.500.000 kalori tüketirken, İtalyan, bir milyondan daha az bir miktar kalori tüketir); Fransa'da, gündelik emek fenomeni asgari düzeydedir (topraksız köylü, bir çiftlik hizmetçisidir yani efendisi ile aynı hayatı yaşar ve mevsimsel işsizlik dönemlerinde dahi aç kalmaz; gerçek gündelik işçilerin sayısı bir milyondan azdır); dahası, siperlerde, yiyecekler diğer ülkelerde olduğundan daha iyidir ve mücadele bakımından zengin demokratik geçmiş, sıradan insanın yalnızca kendini bir şahıs olarak hissettiği değil fakat aynı zamanda, üstleri tarafından da bir şahıs olarak görüldüğü, yani kendisiyle gelişigüzel alay edilmediği çifte anlamda, yurttaşı yaratmıştı. Dolayısıyla, zehirli bir ölke birikmesi ya da gizli kapaklı bir şeytanlık söz konusu değildi. Bu nedenle, ateşkes sonrası mücadeleler çok keskin değildi ve özellikle de, kırsal sınıfların sıra dışı bir dalgalanması söz konusu olmadı. Fransız parlamento krizi, ülkede daha geniş çaplı bir rahatsızlığın habercisidir fakat bu rahatsızlık henüz radikal bir karakter kazanmamış, "dokunulmaz" sorunları gündeme getirmemiştir. Endüstriyel temelin genişlemesi, dolayısıyla, kentlilikte bir artış söz konusuydu. Kırsal halk kitleleri şehre aktı fakat bunun nedeni, işsizliğin ya da yatıştırılmamış bir toprak açlığının söz konusu olması değil; şehir yaşamının daha iyi olması, daha fazla tatminin söz konusu olmasıdır (toprak fiyatları düşüktür ve çok miktarda kaliteli toprak İtalyanlar'a bırakılmıştı). Parlamento krizi (şimdiye değin); daha ziyade, büyük bir krizin habercisi olan bulanık bir rahatsızlık ile birlikte, yeni parti dengesi arayışındaki kitlelerin (iktisadi bir krizden kaynaklı olmayarak) normal bir yer değiştirme hareketini yansıtır. Rahatsızlığın semptomlarının abartılmasına götüren şey, tam da siyasi organizmanın duyarlılığı olmuştur. Şimdilik bu, diğer şeyler bir yana, devlet pozisyonlarının ve devlet kazanımlarının bölüşümü üzerine bir mücadele vakasıdır. Dolayısıyla, kriz, orta ölçekli partilerin ve en önemlisi, orta ölçekli ve küçük şehirler ile gelişmiş köylüleri tem-

sil eden radikal partinin krizidir. Siyasi güçler kendilerini gelecekteki büyük mücadelelere hazırlamakta ve daha iyi pozisyon almaya çalışmaktadırlar. Ekstra devlet güçleri, otoritesini daha ağır bir biçimde konuşturmakta ve kendi insanlarına daha vahşi biçimlerde baskı uygulamaktadırlar.

Maurras, çöküşü yüksek sesle ilan eder ve iktidarı ele geçirmek için hazırlıklara başlar. Maurras büyük bir devlet adamı ve büyük bir gerçekçi olarak tanınır. Gerçekte ise, kendisi, tersine çevrilmiş bir Jakoben'den ibarettir. Jakobenler belirli bir dili konuşmuş, belirli bir ideolojinin takipçisi olmuşlardır; devrimin hedeflerine ulaşabilmek için gereken güçleri harekete geçirebilecek ve devrimci sınıfı iktidara getirebilecek durumda olduklarından, kendi dönemlerinde bu dil ve bu ideoloji aşırı gerçekçi bir niteliğe sahipti. Onlar daha sonra kendi zamanlarından ve mekanlarından koparıldılar ve sloganlara indirgendiler: Onlar farklı bir şeydi, bir hayaletti, kof ve yararsız sözlerden ibarettiler. Burada gülünç olan, Maurras'ın bu sloganları biçimsel olarak kusursuz bir mantıksal-edebi sistem içerisinde, saf bir Aydınlanmacı tarzda, başka sloganların karşısına çıkarmasıdır. Maurras, "aptal on dokuzuncu yüzyıl"ın[4], mekanik olarak baş aşağı çevrilmiş tüm Mason banalliklerinin toplamının en duru numunesidir: Kendisinin göreli popülaritesi, bütünüyle bundan türemiştir, Ansiklopedizm'in, aydınlanmanın ve bütün bir Fransız Mason Kültürü'nün önünü açmış olmasından dolayı, kendisinin yöntemi takdir görür. Aydınlanma adamları, vahşet mitini, ya da buna benzer bir şeyi yaratmıştı; Maurras da Fransız monarşik geçmişi mitini yaratır; buradaki istisna, bu mitin "tarih" olmuş olması ve söz konusu mitin entelektüel saptırmalarının da rahatlıkla düzeltilebilecek olmasıdır.

"*Politique d'abord*" |Fr: "önce siyaset", ç.n.| Maurras'ın temel formülüdür fakat bu formülün takipçisi olmayan kişi, en başta kendisidir. Maurras'ın için siyasetten önce her zaman "siyasi soyutlama", tüm tikelleri kapsayan, ütopyalarda olduğu gibi, tarihin değil, Fransa'nın ve Avrupa'nın tarihinin kesin bir kavramlaştırmasını, yani kesin bir hermeneutik gerektiren, en detaylı "ideolojik" programın eksiksiz kabulü söz konusudur.

Léon Daudet, Action Française'in |Fr: Fransız Hareketi, ç.n.| büyük gücünün, hareketin önder grubunun sarsılmaz homojenliğinden ve birliğinden kaynaklandığını yazmıştır.[5] Her zaman anlaşma halinde olmak, her zaman ideolojik ve siyasi olarak dayanışma halinde olmak. Gerçekten de, bu bir güçlülüktür. Öte yandan bu güçlülük, büyük bir

hükümet partisinin değil, sekter ve Mason bir karakterin güçlülüğüdür. Siyasi dil, jargon haline gelir ve gizli bir toplantı havası yaratılır: Aynı formüllerin sürekli olarak tekrar edilmesiyle, aynı katılaştırılmış zihinsel şemaların kullanılmasıyla, gerçek anlamda, artık aynı şekilde düşünülmeye başlanır, çünkü düşünme hep beraber durdurulmuştur. Paris'teki Maurras ve Brüksel'deki Daudet, anlaşmalı olmayan bir biçimde aynı olaya ilişkin aynı ifadeyi dillendirirler fakat bir anlaşma çok daha önceden var olmuştur: Onlar, aynı anda aynı ifadeleri kullanmak için halihazırda yirmi yıl önce kurulmuş iki cümle makinesi idi.

Maurras'ın grubu "üye seçimi" aracılığıyla oluşturulmuştu: Başlangıçta, kendi sözüyle Maurras vardı, daha sonra Vaugeois katıldı, daha sonra Daudet, sonra Pujo, vs., vs. Valois ayrıldığında, bir polemikler ve suçlamalar felaketi söz konusuydu. Action Française, bir örgüt türü olarak, oldukça ilgi çekicidir. Örgütün gücünü şu unsurlar oluşturur: Tabanındaki üyeler, entelektüel bir biçimde, toplumsal tiplerden, soylulardan, aydınlardan, eski subaylardan, öğrencilerden; yani Maurra'nın formüllerini papağan gibi tekrar etme ve böyle yapmaktan "züppece" bir avantaj sağlama eğiliminde olan insanlardan oluşur. Bir cumhuriyet içerisinde bir monarşist olmak, bir ayrıcalık işareti olabilir, bir parlamenter demokrasi içerisinde bir gerici olmak da bir önem işareti sayılabilir; bu kişiler zengindir ve dolayısıyla, belirli bir canlılık ve faaliyet göstergesi olan çok sayıda inisiyatifi olanaklı kılacak büyük fonlar bağışlayabilirler; araç bakımından zenginlik ve gizli ve açık destekçilerin toplumsal statüsü, gazetenin ve siyasal merkezin, gazeteyi kişisel polemik araçlarıyla donatacak çok miktarda bilgiye ve gizli dokümana ulaşmasını olanaklı kılar; geçmişte ve bir bakıma günümüzde dahi, Vatikan'ın birincil kaynak olması gerekmiştir (merkez olarak Vatikan, Devlet Sekreteryası ve Fransız ruhban sınıfının daha yüksek kademeleri; bir çok kampanyanın kodlanması ya da kısmen kodlanması gereklidir: Her şeyin bilindiğini öne süren bir kısmi hakikat ya da ilgili partilerin anlayabileceği ustalıklı göndermeler). Gazete, bu kampanyalara ikili bir işlev kazandırır: büyük bir örgütsel güç ve yetenek izlenimi veren en gizli şeylerin bilgisini ortaya koyarak destekçileri ateşlemek ve bazılarını gizli destekçiler haline getirmek amacıyla, karşıtları küçük düşürme tehdidiyle felce uğratmak. Action Française faaliyetinden çıkarılabilecek pratik görüş şudur: Cumhuriyetçi parlamenter rejimin yok olması kaçınılmazdır, çünkü bu rejim, Fransız toplumunun Maur-

ras tarafından belirlenmiş "doğal" yasalarına karşılık gelmeyen tarihsel bir "canavar"dır. Yekpare milliyetçilerin şunları yapması gerekir: 1) Fransız siyasetinin gerçek yaşamı ile aralarına mesafe koymak, yasallığını tanımamak (oy vermeme, vb.), bir blok halinde buna karşı savaşmak; 2) "geleneksel saraylarda" kendini tesis eden, sürpriz bir saldırıya her zaman hazırlıklı olan bir karşı hükümet kurmak; bu karşı hükümet bugün, önemli ulusal işlevlere karşılık gelen kuruluş safhasındaki ofislerde halihazırda mevcuttur. Bu katı pozisyon birçok defa ihlal edildi: 1919'da bazı adaylar öne çıkarıldı; diğer seçimlerde, Action Française, marjinal ilkelerinden bazılarını destekleyen sağ kanat adayları destekledi (bu da, Maurras ile diğerleri arasındaki anlaşmanın kusursuz olmadığı anlamına gelir). İzolasyondan kaçmak adına, büyük bir gazetenin yayınlanması planlansa da, henüz bununla ilgili olarak görünürde bir şey bulunmamaktadır (dergiler arasında, bu işlevi yerine getiren tek yayın *Revue Universelle* adlı yayındır). Yakın dönemde Vatikan ile yaşanan polemik, Action Française'in geniş kitlelerle olan tek bağını da kopardı; bu bağ, her halükarda, daha ziyade, rastgele bir bağdı. Cumhuriyet'in sağlamış olduğu genel oy hakkı, Katolik kitlelerin merkez ve sol kanat partileri -bu partilerin ruhban sınıfı karşıtı olmalarına rağmen- destekledikleri bir durumu ortaya çıkardı; bu, Fransa'da bir süredir söz konusu olan bir durumdur. Dinin "özel bir sorun" olmasına ilişkin formül, Devlet ve Kilise'nin birbirinden ayrılmasının popüler formu olarak kökleşmiştir. Dahası, daha alt düzey ruhban sınıfı, İtalya'da (özellikle Kuzey'de) olduğu gibi, ruhani-toplumsal bir işlev görmese de, Fransız Katolik Hareketi'ni oluşturan bir dizi dernek, toprak sahibi aristokrasi tarafından kontrol ediliyordu (General Castelnau). Fransız köylüleri, daha ziyade, şunu canı gönülden söyleyen bizim Güneyli köylülere benzer: "Papaz, tapınakta bir papazdır fakat dışarıda herkes gibi bir insandır" (kötü değilse). Action Française, Katolik önderler katmanı yoluyla, Fransız Katolisizmi'nin kitle aygıtına egemen olabileceğini düşündü. Elbette ki, bu, önemli ölçüde bir yanılsamaydı; buna karşın, bir hakikat unsurunun söz konusu olması gerekliydi, çünkü normal zamanlarda gevşek olan dinsel sadakat, büyük siyasal-ahlaki kriz dönemlerinde, gelecek, fırtına bulutları ile dolu göründüğü zaman, daha keskin ve yoğun hale gelir. Gerçekte, bu geri çekilme olanağı Maurras için ortadan kalkmıştı. Vatikan politikası, artık Fransız içişlerinden "uzak durmak" istemiyordu fakat Vatikan, Maurras'tan daha gerçekçiydi ve

"*politique d'abord*" sloganının daha iyi bir kavramlaştırmasına sahipti. Katolik köylülerin Herriot ile bir *hobereau* [Fr: köy ağası ç.n.] arasında seçim yapmaları gerektiği sürece, Herriot'u seçeceklerdi: "Katolik radikal", yani, Katolik "siyasal" tipi yaratmak zorunludur; Cumhuriyeti ve demokrasiyi kabul etmek ve din ile siyaset arasındaki uyumsuzluğu ortadan kaldırmak (üstesinden gelmek) ve papazdan yalnızca bir dinsel rehber değil, aynı zamanda, siyasal-iktisadi alanda ondan bir toplumsal rehber de yaratmak adına, kitleleri bu alanda örgütlemek zorunludur.

Maurras'ın yenilgisi kesindi: Aşırı ölçüdeki mantıksal kusursuzluğundan dolayı, yanlış olan, kendi kavramlaştırmasıdır. Bunun yanında, Maurras, 1925 Fransız parlamento krizi ile çakışan, Vatikan ile yaşanan krizin hemen başlarında yenilgiyi sezmişti. Bakanlar rotasyon ile birbirinin yerini alırken, Action Française, iktidara gelmeye hazır olduğunu kamuya ilan etti. Caillaux'yu; idam mangası tarafından idam edileceği her zaman ilan edilen Caillaux'yu işbirliğine davet edecek kadar ileri giden bir makale yayımlandı.[6] Bu, klasik bir vakaydı: Maurras'ta ifadesini bulan, katılaştırılmış ve rasyonel siyaset, a priori biçimde abstentiyonizm [oy verme reddi, ç.n.] siyaseti, toplumu yöneten astral doğal yasalar siyaseti, çürüme, çöküş ve can alıcı bir anda teslimiyet ile sonuçlanmak ile bağlıydı. Bu durumda, büyük kitle enerjilerinin yapay biçimde oluşturulmuş rezervuarlara akmayıp, tarihin yolunu izleyeceği, her zaman aktif olmuş olan partiler ile birlikte değişime uğrayacağı görülebilir. Bir parlamento krizi sonunda Cumhuriyet'in 1925'te çökebileceğine inanma ahmaklığı bir yana (entelektüalizm bu tür saplantılı sanrılara götürür), iyiden iyiye apokaliptik aydınlanma durumu içerisinde kalmış olabilecek Maurras'ta olmasa da, izole edildiğini hisseden ve Caillaux'ya başvuran grubunda bir ahlaki çöküş de söz konusuydu.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 37.

Madde 49. *"Organik merkeziyetçilik" ve Maurras'nın doktrinleri.* "Organik merkeziyetçilik" ilkesi, "akıl ile aydınlanmış", "doğa" yasalarını keşfetmiş, vb., bir "hakikat sahibi"nin çevresinde, "üye ataması" yapılmasıdır. (Mekaniğin ve matematiğin yasaları, entelektüel bir motor olarak işlev görür; metafor, tarihsel düşüncenin yerini alır.)[1] Maurrasizm ile bağlantı.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 38.

Madde 50. *Kuzey-Güney Sorunu'na ilişkin bir* AMMA *belgesi.* Eylül 1920'de Torino gazetelerinde yayımlandı. Bana kalırsa, bu, Floransa'nın güneyinde doğmuş olan işçilerin yan sanayi kollarında işe alınmamalarını emreden, 1916 tarihli bir AMMA el ilanıydı.[1]

Agnelli-Gualino tarafından, özellikle 1925-26'da benimsenen politikayı, sanayiye yerleştirmek için 25.000 Sicilyalı'nın Torino'ya getirilmesi ile karşılaştırmak gerekir (baraka-evler, iç disiplin, vb.).[2] Göçün başarısızlığı ve fabrikalardan kaçan bu Sicilyalılar tarafından çevre kırsallarda işlenen suçlardaki artış: Sicilyalılar'ın eşkiya olduklarına yönelik inancı zayıflatmayan sansasyonel gazete haberleri.

Piedmont-Sicilya özel sorunu, 1860'tan 1870'e kadar sözde eşkiyalık faaliyetine karşı Sicilya'ya müdahale eden Piedmont birlikleri ile bağlantılıdır. Piedmontlu askerler Sicilyalılar'ın barbarlıkları konusunda ikna olmuş bir biçimde evlerine döndüler, aynı şekilde, Sicilyalılar da Piedmont vahşeti konusunda emindiler. Halk edebiyatı (askeri edebiyat) bu yaklaşımları pekiştirdi (De Amici'nin, eşkiyalar tarafından dili kesilen bir asker üzerine kısa hikayesine bakınız)[3]; Sicilya vahşetini de anlatmasından dolayı, Sicilya edebiyatı daha tarafsızdır (Pirandello'nun bir kısa hikayesi: kuru kafalarla top oynayan eşkiyalar).[4] D'Adamo diye birisinin kitabını hatırlıyorum (bakınız, Libya savaşı zamanında *Unità*)[5], kitapta, birisinin vahşeti diğerininkini dengelediğinden, Sicilyalılar ve Piedmontlular arasında barış yapılması gerektiği söylenir.

Kuzey-Güney üzerine halk edebiyatı ile ilgili olarak, Giulio Bechi'nin *Caccia Grossa* adlı metnini hatırlamak gerekir: avlanmanın "insan avı" anlamına geldiği büyük oyun.[6] Giulio Bechi'nin birkaç ayı zor geçmişti; bunun nedeni, bir fetih toprağıymış gibi Sardinya'da çalışmış olması değil, kendini iki Sardinyalı beyefendiden düello daveti alacak bir duruma sokmuş olmasıdır; dahası, Sardinyalılar Bechi'ye, Sardinya'yı bir balta girmemiş orman olarak göstermiş olması nedeniyle değil, Sardinyalı kadınların güzel olmadıklarını yazmış olmasından dolayı meydan okumuşlardır.

1906 kargaşaları sırasında Sardinya'da bulunmuş olan Ligurialı bir subayın anılarını yazdığı (bir Liguria kasabası olan, Oneglia'da ya da Maurizio'da basılan) kitabı hatırlamak gerekir; bu kitapta, Sardinyalılar'a "maymunlar" ya da benzeri bir şey denir ve yazarı kadınları görür görmez kışkırtan "türlerin dehası"ndan söz edilir.[7]

Madde 51. *Aydınlar olarak ruhban sınıfı.* Risorgimento sırasında yeni dinsel-kiliseye ait akımların neden olduğu, ruhban sınıfının çeşitli yaklaşımları üzerine araştırma. Giobertizm, Rosminianizm.[1] En karakteristik olan, Jansenizm vakası. Lütuf Doktrini ve bunun endüstriyel enerji için bir motife dönüşümü, Jemolo'nun Anzilotti'nin doğru tezine itirazı[2] (Anzilotti bunu nerden aldı?), Kalvinizm'deki lütuf doktrini[3] üzerine, bakınız Kurt Kaser, *Riforma e Controriforma* ve Philip'in, bu dönüşüme ilişkin güncel belgeleri alıntıladığı kitabı.[4] Bu parçalar, Amerikan dinselliğindeki çözülmenin belgelerini içerir: Tıpkı Aydınlanma'nın tanrıcılığının, Masonluğun sembolik ve gülünç aygıtı olmaksızın, Avrupa Farmasonluğu'nun dini olması gibi, Kalvinizm de laik bir din, Rotary Kulübü dini haline gelir. Rotary dini de farklıdır, çünkü evrenselleşemez: Bu din, başarılı olmuş ve olmaya devam eden seçkin bir aristokrasiye uygun düşer (seçilmiş insanlar, seçilmiş sınıf); bir genelleme değil, seçme ilkesi, Amerikan sanayicilerinin yaşadığı gibi yaşayanlara değil, düşündüğü gibi düşünenlere özgü, içerisinde son derce hızlı çözülmenin dahi tohumlarını barındıran, hünerli ve ilkel bir mistisizm (Lütuf doktrininin tarihi, Katolisizmin ve Hristiyanlığın farklı tarihsel çağlara ve farklı ülkelere nasıl adapte olduğunu incelemek için ilginç olabilir).

Philip tarafından belgelenen Amerikan fenomenlerinden, belirli durumlarda, tüm kiliselerin ruhban sınıflarının normal bir partinin ve böyle bir partinin basın yayın organlarının olmadığı durumlarda bir kamuoyu işlevi görmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.[5]

Madde 52. *Ruhban sınıfının toplumsal kökeni.* Ruhban sınıfının toplumsal kökeni, bu sınıfın siyasi etkisinin incelenmesi bakımından önem taşır: Kuzey'de, ruhban sınıfı halk kökenlidir (esnaflar, köylüler); Güney'de ise "beyler" ve üst sınıf ile yakından bağlantılıdır. Güney'de ve Adalar'da ruhban sınıfı, bireysel ya da kilisenin temsilcisi olarak önemli miktarda toprak mülkiyeti sahibidir ve tefecilik yapar. Köylüler, ruhban sınıfını ruhani lider olmanın yanında, genellikle ("Kilise'nin çıkarları için") ağır kira bedelleri talep eden toprak sahipleri ve ruhani iktidarla birlikte, ellerinin altındaki din dışı iktidarın da sahibi olan faizciler olarak görürler.[1] Bu nedenle, Güneyli köylüler, (tanınmalarından, daha az sert olmalarından ve ailelerinin kırılgan olmasından ve bir uzlaşma unsuru haline gelebilecek olmalarından dolayı)kendi kasabala-

rından papazlar isterler ve zaman zaman kilise cemaatinin seçme haklarına sahip olmayı talep ederler. Sardinya'da bu tür hak talebi vakaları. (Gennaro Avolio'nun *La Voce*'nin Güneyli ruhban sınıfı üzerine özel sayısındaki, Güneyli papazların açık bir biçimde, bir kadınla evlilik ilişkisi sürdürebilmeleri ve evlenme hakkı talep etmeleri olgusuna gönderme yaptığı makalesini hatırlamak gerekir.)[2] Halk Partisi'nin bölgesel dağılımı, ruhban sınıfının belirli bir ölçüdeki etkisini ve toplumsal faaliyetini ortaya koyar. Güney'de[a] (çeşitli bölümlerin öneminin akılda tutulması gerekir: Güney-Napoli, vb.), sağ, yani eski muhafazakar ruhban sınıfı hüküm sürmüştür (1913 Oristano seçimleri vakasını hatırlamak gerekir).[3]

Madde 53. *Maurrasianizm ve sendikalizm.* Maurras'ın görüşlerinin pek çok özelliği, sendikalizmin ya da ekonomizmin belirli bir türünün bazı formel yıkıcı teorileri ile benzerlik gösterir. İktisadi ya da sendikal alanda doğan kavramların, parlamenter ya da siyasal alana doğru bu konum değiştirmesi birkaç defa meydana gelmiştir. Her türden siyasal uzlaşmazcılık bu kavram üzerinde temellenir (yalnızca parlamenter uzlaşmazcılık değil, genel olarak siyasal uzlaşmazcılık). İktidar alanında uzlaşmaz bir biçimde boykot edildiği takdirde (iktisadi grev, siyasi grev ya da siyasal eylemsizlik) rakibin çöküşü mekanik olarak gerçekleşecektir. Bu durumun İtalya'daki klasik örneği, 1870'in ardından ruhban sınıfıdır. Gerçekte, *non expedit* |Lat: "amaca uygun olmayan". Tarihsel literatürdeki anlamı ise, Papalık'ın emrettiği, seçimlerde oy kullanmama politikasıdır, ç.n.| 1890'dan sonra, Gentiloni Paktı'na kadar sertleştirilmişti. H.<alk> P.<artisi>'nin kurulması, bu yıkıcı mekanizmin toptan bir reddinin işaretini verdi. Genel oy hakkı bu planı alt üst etti: Aslında, o sırada, genel oy hakkı, köylülüğün aktif bir biçimde devlet yaşamına katılmasının sağlayacağı çıkarlar ile bağlantılı yeni formasyonların semptomlarını yarattı.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 37.

---

a) El yazmasının orijinalinde, bu sözcüğün ardından "yalnızca Sicilya'da" sözcükleri gelir. Daha ileri bir tarihte bu sözcükler parantez içine alınmış ve Gramsci satır arasına "hayır" sözcüğünü yerleştirmiştir.

Madde 54. *Jutland Muharebesi.* Winston Churchill'in kendi anılarında bu muharebeyi anması.[1] Muharebenin İngiliz ve Alman komuta kademeleri tarafından planlanışı ve stratejik yönetimi, iki halkın geleneksel portresi ile tezat oluşturur. İngiliz komuta kademesi, "organik biçimde", planı sancak gemisinde merkezileştirmişti; diğer gemilerin her seferinde "emirleri beklemeleri" gerekiyordu. Öte yandan, Alman amiral, genel stratejik planı tüm ast kumandanlara açıklamıştı ve tek tek birimlere, koşullar uyarınca gerekli olabilecek bir manevra özgürlüğü vermişti. Alman filosu gayet iyi hareket etti. İngiliz filosu ise, üstünlüğüne rağmen, birçok risk almıştı ve bir noktadan sonra amiralin savaşan birimlerle iletişiminin kopması ve bu birimlerin hata üzerine hata yapmaları nedeniyle, pozitif stratejik hedeflerine ulaşabilecek durumda değildi. Yeniden Churchill'in kitabına bak.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 38.

Madde 55. *Dergi ve gazete türleri.* Gozzi'nin *Osservatore*'si tipik bir dergidir, yani, on sekizinci yüzyılın ahlak dersi veren dergi türündendir (bu türün İngiltere'deki en kusursuz örneği Addison'dur)[1]: Bu dergi, din ve modern uygarlık arasında bir geçiş halkası olarak ortalama insan için işlev görmesiyle, yeni bir yaşam kavrayışının yayılmasında belirli bir öneme sahip olmuştur. Bugün, bu tür, özellikle Kilise kampında koruma altındadır (Bununla birlikte *Asino* ve *Seme* de bu türe ait dergilerdir).[2]

Karşılaştırma: Defter 24, Madde 4.

Madde 56. *Tomruk ve çırpı kıssadan hissesi.* Çırpı, kendinde ve kendi için değil, tomruğun yanabilmesi için vazgeçilmezdir. Tomruk, yalnızca yanarak, ortamı soğuktan sıcağa çevirir. *Arditi*; topçu ve piyade birliği. Onlar her zaman en fazla hayran olunanlardır.

Madde 57. *Güney karşıtı sakıncalı olaylara Kuzey'in reaksiyonları.*[1] <1.> 1914 Torino vakası: Salvemini'ye adaylık önerilmesi: Kuzey'deki şehir, Güney'deki taşranın vekilini seçer. Salvemini reddetmiş fakat konuşmacı olarak seçimlere katılmıştır.[2] <2.> Tüm dallanıp budaklanmalarıyla, 1919'daki *Giovane Sardegna* vakası.[3] <3.> 1917 ve 1919'da Sassari Tugayları.[4] <4.> 1920'de Agnelli kooperatifi (Eylül sonrasındaki

ahlaki önemi; reddin gerekçeleri).[5] <5.> Reggio Emilia'daki 1921 vakası.[6] (Prampolini üzerine yazdığı el kitabında Zibordi, dikkatli bir biçimde, bunu tartışmaktan kaçınır.)[7]

Bunlar, Gobetti'yi vuran ve böylece Dorso'nun kitabı etrafındaki iklimi kışkırtan olgulardır.[8] (S. B.: kuzular ve tavşanlar. Madenler-Demiryolları.)[9]

Madde 58. *Göç ve aydın hareketleri.* Yeni eğilimlerin ve yeni aydın gruplanmalarının önünün açılmasında göçün işlevi.[1] Göç ve Libya. Amerika'dan dönüşünün ardından, Ferri'nin 1911'de Parlamento'da yaptığı konuşma (sınıf mücadelesi göçü açıklamaz).[2] Bir grup sendikalistin Milliyetçi Parti'ye dönüşmesi. Enrico Corradini'nin bir proleter ulus kavramı. Pascoli'nin *La grande proletaria si è mossa* başlıklı konuşması.[3] Güney kökenli sendikalist-milliyetçiler: Forges Davanzati-Maraviglia.[4] Genel olarak, çok sayıda aydın sendikalist Güney kökenlidir. Sanayi şehirlerinden (tufan gibi) olaylı geçişleri: Novara bölgesinden Po Vadisi'ne, Apulia'ya, tarım bölgelerinde daha sürekli olarak başarılı olmaları. 1900-1910 arası 10 yıllık dönemde kırsal hareketler. İstatistikler bu dönemde gündelik işçi sayısında, senetli serfler kategorisinin aleyhine, yüzde 50'lik bir artışın olduğunu gösterir (1911 yılından bir istatistik: *Riforma Sociale*'nin yaptığı değerlendirmeye bak).[5] 1914-15 bölünmesinin ardından, İşçi Sendikası'nın kurulması suretiyle sendikalizmin Cumhuriyetçi hareketle birleştiği Parma hariç olmak üzere, Po Vadisi'nde sendikalistlerin ardından, daha ruhsuz reformistler geldi. Çok sayıda köylünün gündelik işçiye dönüşmesi, sözde "Hristiyan Demokrasi" hareketi (Cacciaguerra'nın Azione'si Cesena'da yayımlanmıştı)[6] ve Modernizm ile bağlantılıdır: bu hareketlerin sendikalizm sempatisi.

Bologna, kırsaldaki halk ile bağlantılı bu ideolojik hareketlerin entelektüel merkeziydi: *Resto del Carlino*'nun her zaman içerisinde bulunduğu orijinal tip başka türlü açıklanamazdı (Missiroli-Sorel, vb.).[7]

Oriani ve Romagna sınıfları: Kuzey ile Güney'in kesiştiği kavşakta orijinal İtalyan tipi olarak Romagna yerlisi (çok sayıdaki orijinal tipler: Giuletti, vb.).[8]

Madde 59. *Ugo Ojetti.* Kendisi için Carducci'nin verdiği hükmü ara.[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 15.

Madde 60. *Papini, İsa, Julius Caesar.* 1912-13 yıllarında Papini, *Lacerba*'da, sofistike bir anekdotlar derlemesinden ve doğruluğu şüpheli İncil'den |Gospels| türemiş zorlama hipotezlerden oluşan bir makale yayımladı[1]; bu makale ile ilgili bir kovuşturma başlatılacakmış gibi görünüyordu ve bu kendisini çok korkutmuştu (İsa ile John arasındaki cinsel ilişkilerin akla yatkın ve muhtemel olduğu hipotezini öne sürmüştü). "Cristo Romano" üzerine makalesinde (*Gli operai della vigna* cildinde)[2], aynı eleştirel yöntem uygulayıp, aynı entelektüel "zindeliği" göstererek, Sezar'ın, Tanrının inayeti ile, Roma'da doğan İsa'nın habercisi olduğunu ileri sürer. Eğer Loriacı yöntemi kullanmaya devam ederek ilerleyecek olsaydı, Hristiyanlık ile homoseksüelliğin zorunlu olarak ilişkili olduğu sonucuna ulaşacaktı.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 16.

Madde 61. *Amerikanizm.* Amerikanizm, güncel tarihsel krizin bir ara aşaması olabilir mi? Plütokratik güçlerin birikmesi, Amerikan sanayi modeli temelinde, Avrupa sanayiciliğinin yeni bir aşamasının önünü açabilir mi? Bunun için muhtemelen bir girişimde bulunulacaktır (rasyonelleşme, Bedaux sistemi, Taylorizm, vb.).[1] Öte yandan bunda başarılı olunabilir mi? Avrupa, kendi kültürel geleneklerini "bakire" Amerika'nın karşısına çıkararak tepki gösteriyor. Bu reaksiyon, sözde bir kültürel geleneğin endüstriyel örgütlenmedeki bir devrimi engelleyebilecek olmasından dolayı değil, Avrupa'daki "durumun" Amerika'daki "duruma" bir tepki olmasından dolayı ilginç bir reaksiyondur. Gerçekte, en ileri formunda Amerikanizm, bir hazırlık şartını gerektirir: "halkın rasyonelleştirilmesi"; yani, üretim dünyasında bir işlevi olmayan sınıfların, başka bir ifadeyle, parazit sınıfların ortadan kaldırılması. Avrupa "geleneği", buna karşıt olarak, tam da bu söz konusu sınıfların varlığıyla karakterize edilir; bu sınıfları şu sosyal unsurlar yaratmıştır: devlet yönetimi, ruhban sınıfı ve aydınlar, toprak mülkiyeti, ticaret. Bir ülkenin tarihi ne kadar eskilere dayanıyorsa, o ülkede, yüzyıllar içerisinde, bu unsurlardan, "atalarından" kalma "emekli maaşları" ile yaşayan bu tembel insan çökeltilerinden daha fazla kalmıştır. Bu insanları kuşatacak "kategoriyi" belirlemek çok zor olduğundan, bu toplumsal unsurların bir istatistiğini çıkarmak son derece güçtür. Belirli yaşam formlarının mevcudiyeti, bazı işaretler ortaya koyar. Bu sanayisiz küçük ve or-

ta ölçekli kent gruplarının yüksek sayısı, bu işaretlerden bir tanesi, belki de en önemlisidir. Sözde "Napoli'nin gizemi." Goethe'nin Napoli gözlemlerini ve Giustino Fortunato'nun ulaştığı "avutucu" sonuçları (Biblioteca Editrice tarafından, geçtiğimiz dönemde, Domenico Petrini'nin "Quaderni Critici" dizisi içinde yayımlanan broşür; Einaudi'nin, Fortunato'nun çalışmasının muhtemelen 1912'deki ilk baskısına yönelik *Riforma Sociale*'deki değerlendirmesi)[2] hatırlamak gerekir. Goethe Napolitanlar'ın bu organik "lazzaronismo" [İt: tembellik, ç.n.] mitini reddetmekte ve bu insanların, daha ziyade, son derece aktif ve çalışkan olduklarını söylemekte haklıydı. Bununla birlikte, sorun, bu çalışkanlığın gerçek sonuçlarının belirlenmesi sorunudur: Bu üretken bir çalışkanlık değildir ve üretken sınıfların ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflememektedir. Napoli, Güneyli toprak sahiplerinin tarımsal mülklerinden edindikleri gelirleri harcadıkları bir şehirdir: Esnafvari sanayisi, sokaklarda boş gezen işsiz güçsüzler arasındaki muazzam mal ya da hizmet tedariki bölümlenmesi ile birlikte, şehrin önemli bir bölümü, bu az ya da çok iktisadi öneme sahip, uşakları ve dalkavukları ile birlikte sayıları on binleri bulan toprak sahibi ailelerin çevresinde örgütlenmiştir. Bir diğer önemli kısım ise toptan ticaret ve ulaşımdan oluşur. "Üretken" sanayi ise, nispeten küçük bir kısmı oluşturur. Napoli'nin bu yapısı (kesin verilere ulaşmak son derece yararlı olacaktır), Napoli şehrinin tarihinin önemli bir bölümünü açıklar.

Napoli fenomeni, Palermo'da, yalnızca Güney'deki ve Adalar'daki değil, ayrıca Orta İtalya'daki (Toskana, Umbria, Roma) ve hatta Kuzey İtalya'daki (Bologna, belirli bir ölçüde Parma, Ferrara, vs.) bütün küçük ve orta ölçekli şehirlerde yinelenir (Bir at dışkılarsa, bundan yüz serçe beslenir).

Köylü çiftçilerin değil, küçük kasaba ve köy burjuvazisinin elindeki kırsal mülkiyet, bu burjuvazi tarafından (kira türünden) ilkel ortakçılığa ya da daimi kiraya dönüştürülür. Bu "emekli" ve "rantiyeci" küçük ve orta burjuvazisinin devasa boyutu, İtalyan iktisadi literatüründe "tasarruf üreticileri" denen canavar figürünü, yani, kendi geçimini belirli sayıda köylünün ilkel emeğinden çıkarmakla kalmayıp, tasarrufta bulunabilmeyi de başaran büyük "tefeciler" sınıfını yaratmıştır.

Devlet emekliliği: Devlette 25 yıllık memuriyetin ardından, ayda 500, 600 ya da 700 liret emekli maaşıyla yaşamaktan başka hiçbir şey yapmayan, nispeten genç ve sıhhatli (bazı durumlarda 45 yaşında ve son

derece iyi sağlık durumundaki) adamlar. Bir ailenin kural olarak bir papazı vardır: Kol emeği "yüz kızartıcıdır", en iyi durumda ticari hale gelir. İtalyan halkının kompozisyonu, göçler ve kadınların üretici işlerde düşük istihdam oranı yoluyla halihazırda "sağlıksız" kılınmıştır. "Potansiyel olarak" aktif ve pasif nüfus arasındaki oran, en elverişsiz oranlar arasındadır (Mortara'nın 1922 tarihli *Prospettive Economiche*'deki araştırmasına[3], belki de daha sonraki çalışmalarına bakınız); şunlar hesaba katıldığında, bu oran daha da elverişsizleşir: 1) üretici gücü düşüren salgın hastalıklar (sıtma, vb.); 2) köylülerin daha aşağı katmanlarının kronik bir biçimde kötü beslenmesi (Mario Camis'in 1926 tarihli *Riforma Sociale*'deki -ilk ya da ikinci baskıdaki[4]- incelemesinde gösterilmiştir; bu araştırmada, sınıf ortalamalarına ayrılabilecek ulusal ortalamalar ortaya konulmuştur fakat ulusal ortalamalar, bilimsel olarak oluşturulmuş standartlara güçlükle yaklaşır ve bu nedenle, kötü beslenmenin belirli sınıf katmanlarında kronik olduğu sonucuna ulaşılması kaçınılmazdır. 1929-30 bütçesinin ele alındığı Senato tartışmaları sırasında Saygıdeğer Mussolini, bazı bölgelerde halkın mevsimler boyunca sırf yeşillikle beslendiğini kabul etmişti[5]; kontrol et); 3) belirli tarım bölgelerindeki, nüfus sayımlarında ortaya çıkmayan işsizlik salgını; 4) hizmet görmek için başka insanların istihdamını gerektiren bu mutlak surette (çok fazla miktardaki) parazit kitle ve (belirli bir tür toplum göz önünde bulundurulduğunda) ticaret gibi faaliyetleri anormal bir biçimde arttıran yarı-parazit kitle.

Bu durum İtalya'ya özgü değildir; önemli bir ölçüde, Güney Avrupa'da daha fazla, Kuzey Avrupa'da ise gitgide azalan oranda olmak üzere, Avrupa'nın tamamı için doğrudur. (Hindistan ve Çin'de bu durum İtalya'da olduğundan daha da anormal olmalıdır, bu da tarihsel durgunluğu açıklar.)

"Gelenek" fakat aynı zamanda bu öncü ağırlık olmaksızın Amerika: Bu durum, maaşların Avrupa'da olduğundan nispeten daha yüksek olmasına rağmen, devasa sermaye birikiminin nedenlerinden biridir. Bu geçmiş tarihsel aşamalardan kalma akışkan çökeltilerin olmaması, sanayi ve özellikle ticaret için sağlıklı bir temeli olanaklı kılmıştır ve ulaşım ve ticareti, üretimin bir ast faaliyetine -sanayinin kendisi tarafından absorbe edilen bir faaliyete (incele Ford ve pazarlama ve ulaşımı absorbe ederek yaptığı "tasarruf" miktarı)[6]- indirgemeyi gitgide daha olanaklı hale getirmiştir. Genel üretim koşullarının halihazırda yerleşmiş ya da

tarih tarafından kolaylaştırılmış bu başlangıç "rasyonalizasyonu", ulusun tüm yaşamının sanayide temellenmesi adına, zorlamayı (sendikacılığın yok edilmesi) rıza (ücretler ve diğer kazanımlar) ile birleştirerek, üretimin rasyonalize edilmesine olanak tanıdı. Hegemonya, fabrikada doğar ve çok sayıda siyasal ve ideolojik aracıya gerek duymaz. Romier'in "kitleler"i[7] "yapı"nın üstyapılara daha doğrudan bir biçimde egemen olduğu ve üstyapıların rasyonalize edildiği (basitleştirildiği ve sayıca azaltıldığı) bu yeni toplum tipinin ifadesidir. Rotary Kulübü ve Farmasonluk (Rotary, küçük burjuvanın olmadığı bir Farmasonluktur). Rotary-Amerika = Farmasonluk-Avrupa. YMCA-Amerika = Cizvitler-Avrupa [YMCA: Young Men's Christian Association (Hristiyan Genç Erkekler Birliği), ç.n.].

İtalya'da YMCA uğraşları: Agnelli vakası[8]; kendi "Amerikanizm"ini savunan *Ordine Nuovo*'ya karşı, Agnelli'nin girişimleri.[9] Amerika'da yeni bir insan tipinin zorlama gelişimi söz konusudur fakat bu yalnızca başlangıç aşamasındadır ve bu nedenle (görünüşe göre) huzurludur. Bu, halen yeni endüstriyel yapıya psikofiziksel adaptasyon aşamasıdır, (belki dağınık halde olanlar hariç) "üstyapısal" çiçeklenmeler henüz ortaya çıkmamıştır; bu nedenle, hegemonyaya ilişkin temel sorun henüz ortaya konmamıştır: Mücadele, Avrupa'nın halen yoz bir halde olan cephanesinden alınan silahlarla sürer; dolayısıyla, bu silahlar "gerici" görünürler ve öyledirler de.

Amerika'da süregelmiş olan (Philip'in tasvir ettiği)[10] mücadele, halen "endüstriyel özgürlük"e karşı zanaatkarlık hakkı için mücadeledir; başka bir ifadeyle, bu mücadele, farklı koşullar altında olsa da, Avrupa'da on sekizinci yüzyılda verilen mücadele ile benzerlik gösterir. Amerika'da, Fransız Devrimi'nde ifadesini bulan Avrupalı aşamanın olmayışı, işçilerin geri kalmasına neden olmuştur.

İtalya'da ise Fordizmin trampet seslerini duymuş bulunmaktayız (büyük şehrin yüceltilmesi -büyük Milano, vb.- kapitalizm halen başlangıç aşamasındadır, vb. ve göz alıcı kent planlarının hazırlanması: bakınız *Riforma Sociale*; Schiavi'nin makaleleri).[11]

Kırsalcılığa ve Aydınlanma'nın şehirleri hor görmesine dönüş: esnaflığın ve ataerkilliğin yüceltilmesi, "zanaatkarlık hakları"na yapılan göndermeler ve "endüstriyel özgürlük" karşıtı mücadeleler (U. Ricci'nin *Nuovi Studi*'ye yazdığı mektuptaki eleştirel göndermeye bak)[12]; hiçbir durumda Amerikancı olmayan bir "zihniyet."

De Man'ın kitabı bu sorun ile bağlantılıdır.[13] Bu, dünyanın iki büyük tarihsel gücüne karşı bir reaksiyondur.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 2.

Madde 62. *Cinsellik sorunu.* Cinsellik sorunu takıntısı. Bu takıntının "tehlikeleri". Tüm "planlayıcılar" cinsellik sorununu çözerler. Cinsellik sorununun "ütopyalarda" oynadığı son derece büyük, genellikle "egemen" rol (Croce'nin, Campanella'nın *Città del Sole* |Güneş Ülkesi, ç.n.| adlı kitabındaki çözümlerin Calabrialı çiftçilerin cinsel ihtiyaçları bakımından açıklanamayacağına dair gözlemi).[1] Toplumun gelişmesiyle, en büyük "baskıya" maruz kalan şey cinsel güdülerdir. Bu güdülerin "düzene sokulması", en "doğa dışı" olan şeydir; dolayısıyla, bu alanda doğaya daha sık başvurulur. "Freudyen" literatür, (babalar ve çocukları arasındaki ilişki de dahil olmak üzere) "cinsel" temelde, on sekizinci yüzyıl "yabani"sini yarattı. Şehir ve taşra arasında ayrışma. En sık görülen ve en canavarca cinsel suçlar taşrada işlenir. Güney üzerine parlamento soruşturmasında, (daha ataerkil ve dinsel bakımdan daha fanatik olan) Abruzzo ve Basilicata'da yaşayan ailelerin yüzde 30'unda ensestin varlığı ifade edilir.[2] Hayvanlarla cinsel ilişki, taşrada son derece yaygındır. Yeniden üretici işlev olarak ve "spor" olarak cinsellik: Yeniden üreticiden oyuncağa, estetik kadınsı ideal fakat cinselliğin "spor" haline geldiği yer yalnızca şehir değildir; halk deyişleri -erkek bir avcı, kadın ise baştan çıkarıcıdır; daha iyisini yapamayan adam, karısıyla yatağa gider- bu "spor"un ne kadar yaygın olduğunu gösterir. Yeniden üretimin "iktisadi" işlevi, yalnızca üretici iktisadi dünya ile bağlantılı değildir, aynı zamanda içseldir de; "yaşlıdan gence intikal", genç ile yaşlı arasında, aktif işçiler ile halkın pasif kesimi arasında "iktisadi" bir ilişki ihtiyacının güdüsel bilincine işaret eder; köylerdeki yaşlı ve çocuksuz erkeklere ve kadınlara yönelik kötü davranış biçimleri, çiftleri çocuk istemeye iter; çocuksuz yaşlı adamlar "soysuzlar" olarak görülür. Ortalama yaşam süresini arttıran kamusal temizlikteki ilerleme, cinsel sorunu, üstyapısal bir tipin bazı ilgili sorunlarını yansıtan, gitgide daha ayrı bir "iktisadi sorun" olarak ortaya koyar. Fransa'da ortalama yaşam süresindeki artış, düşük doğum oranı ve ülkenin doğal zenginlikleri ile birlikte, halihazırda ulusal sorunun bir yönünü öne çıkarmıştır: Yaşlı nesil, kendini aynı ulusal kökenden genç nesil ile anormal bir ilişki içe-

risinde bulmaktadır ve çalışan nesiller, yapıyı değiştiren yabancı göçmen kitleleri tarafından şişirilmektedir: Amerika'da olduğu gibi, belirli bir iş bölümü söz konusudur (yerli halk için kalifiye işler ve yönetimsel ve örgütsel işlevler; göçmenler için ise vasıfsız işgücü). Her ülkede, düşük doğum oranına sahip şehir ile doğurgan taşra arasında, ciddi bir iktisadi sorun yaratan aynı ilişki kurulur; endüstriyel yaşam, genel bir çıraklık dönemini, "doğal" olmayan çalışma koşullarına, beslenmeye, barınmaya psikofiziksel bir adaptasyon sürecini gerektirir: Edinilen kentli karakteri, nesiller boyunca aktarılır. Düşük doğum oranı, çıraklık için kesintisiz bir harcamayı gerektirir ve şehrin sosyopolitik kompozisyonunda sürekli bir değişimi beraberinde getirir, dolayısıyla, bir hegemonya sorununu da ortaya çıkarır.

En önemli sorun, kadınsı kişiliğin korunması sorunudur: Kadın, erkekten gerçek anlamında bağımsızlaşana kadar, cinsellik sorunu, hastalıklı karakteristiklerle dolu olacaktır ve bu sorun ele alınırken ve kural koyucu sonuçlara ulaşılırken dikkatli davranmak gerekecektir. Yasal fahişeliğin kaldırılması, her baskı krizinin ardından gelen dizgilenemez vahşilik bir yana, birçok zorluğu beraberinde getirecektir.

Çalışma ve cinsellik. Amerikan sanayicilerinin, çalışanlarının cinsel ilişkileri ile ilgilenme biçimleri ilgi çekicidir; bununla birlikte, bağnaz zihniyet, belirgin bir zorunluluğu gizler: Cinsel dürtüler düzen altına alınmadan yoğun üretici emek söz konusu olamaz.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 3.

Madde 63. *Lorianizm ve Graziadei.* Croce'nin (*Materialismo Storico*, vb.) Graziadei ve Cockaigne Ülkesi üzerine notunu incele.[1] Graziadei'nin 1929 tarihli, *Sindacati e salari* başlıklı[a], neredeyse otuz yıl sonra Croce'ye verdiği gülünç yanıtı içeren kitabı incele.[2] Croce'ye verilen, gülünç olduğu kadar, bir biçimde Cizvitçi de olan bu yanıtı, hiç kuşkusuz, 1926 yılında *Unter dem Banner des Marxismus* [Alın: Marksizmin Bayrağı Altında, ç.n.] dergisinde yayımlanan, tam da Croce'nin notundan bir alıntı ile başlayan, *Prezzo e sovraprezzo* başlıklı makale kışkırtmıştı.[3] Croce'ye olası göndermeleri bakımından, Graziadei'nin çalışmalarını araştırmak ilginç olacaktır: Kendisi, dolaylı yoldan da olsa,

a) El yazmasında, Gramsci yanlış bir biçimde *Capitale e salari* yazmıştır.

hiçbir zaman yanıt vermemiş midir? Yine de arının iğnesi güçlüydü! Her durumda, Croce'nin bilimsel otoritesine, otuz yıl aranın ardından, yalaka bir biçimde gösterilen "hürmet", gerçekten de gülünçtür. Croce'nin Graziadei'de izini sürdüğü Cockaigne Ülkesi motifi ilginçtir; çünkü bu motif, "bilim tarikatı", "ilerleme dini" ve on dokuzuncu yüzyılın genel iyimserliği tarafından yaratılan halk romantizminin yer altı akıntısına saldırır. Bu bakımdan, Marx'ın reaksiyonunun geçerliliği göz önünde bulundurulmalıdır; Marx, "kar oranlarının düşme eğilimi yasası" ve "felaket teorisi" ile bu hevesin üzerine soğuk su dökmüştür: Bu iyimser akımların Marx'ın önermelerinin daha isabetli bir analizini ne ölçüde engellemiş olduğu da ayrıca incelenmelidir.

Bu gözlemler, Lorianizm üzerine tüm notların "kullanışlı" olup olmadıkları sorusuna geri götürür. Bütün olarak Loria'nın çalışmalarının soğukkanlı "yargısı" ve yalnızca kendisinin ayrı bir tartışmanın konusu olabilecek maharetlerinin acayip görünümlerinin altını çizmenin "adaletsizliği" bir yana, halen bu formüllerin temellendirilmesi için bir nedenler dizisi ihtiyacı söz konusudur. Bu formüller bilimsel ve eleştirel alışkanlıklardan yoksun olduklarından, kendi kendilerinin öğretmenleri olanlar, Cockaigneler'e ve her soruna yönelik basit çözümlere ilişkin fanteziler kurmaya özellikle eğilimlidirler. Nasıl reaksiyon gösterilmeli? Okul en iyi çözüm olacaktır fakat bu çözüm, özellikle kitleler bakımından, uzun vadeli bir çözümdür. O halde, aynı zamanda, entelektüel bozukluğa yönelik bir tiksinti (ve bir bakıma küçük düşürme etkisi) yaratacak olan, bazı formlardaki entelektüel helotizm [Helotizm: Antik Sparta'da ne köle ne de özgür yurttaş olan serf sınıfı, ç.n.] ile bu "fantezi"ye saldırılmalıdır. Bu tiksinti yeterli değildir fakat sağlam bir entelektüel düzen kurulmasına yardımcı olur. Bu, son derece önemli, pedagojik bir aygıttır. Tipik vakaları hatırlamak gerekir: Rab.'ın 1916-17 tarihli, Gezegenler arası yolculuğu[4]; sanırım, 1925'teki "ebedi hareket" vakası[5]; 1919-20 tipleri; kira sorunu (Comolu Pazzoni, vb).[6] Ciddiyet ve entelektüel düzen sorunu, ahlaki bir karışıklığa da götürür. Gündüz düşleri ile birlikte cinsellik sorunu, çok sayıda bozukluğa neden olur: Kadınların kolektif yaşama seyrek katılımı, reklam peşinde koşan ahmakların ciddi inisiyatiflerin çekimine kapılmaları, vb. (Cecilia De Tourmay'ın anlattığı olayı hatırlamak gerekir; doğru olabilir, çünkü doğru olması muhtemeldir[7]; Napoli'de özgür-aşk savunucularının, kadınlar toplantı yapacakları zaman, neo-Malthusçu broşürleri vb. ile birlik-

te bir araya geleceklerini duymuştum.) Tüm en gülünç gündüz düşleri, şimdiye kadar anlaşılmamış dehaya ilişkin masalları nakletmek ve bu suretle itibarlarını düşürmek adına, yeni hareketlerin başına üşüşür. Her çöküş, entelektüel ve ahlaki bozukluğu da beraberinde getirir. En kötü dehşetler karşısında dahi umutsuzluğa kapılmayan ve her türden aptallığa meyli olmayan, ayık, sabırlı insanları yaratmak zorunludur. Aklın kötümserliği, iradenin iyimserliği.[8]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 11.

Madde 64. *Lorianizm ve G. Ferrero.* Kendi tarih çalışmasının ilk baskısının barındırdığı acemilikler: Fars lineer [mesafe] ölçüsü, biyografisi vb. yazılabilecek bir kraliçe [olduğuna inanılan][a] kimse ile karıştırılmıştır.[1]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 12.

Madde 65. *Dergi ve gazete türleri:* Gozzi'nin *Osservatore*'si. Kendi modern formlarında, kendine özgü bir biçimde ahlakçı dergilerin eleştirisi olmayı hedefleyen mizah dergileri de bu türe dahildir. *Cri de Paris*, *Fantasio*, *Charivari* gibi dergiler. Gündelik gazetelerdeki başyazılar ve güncel yorum köşeleri de belirli bakımlardan bu türe dahil edilir.

Baretti'nin *Frusta Letteraria*[1] başlıklı çalışması bir ara formdu: Ahlakçı eğilimler (davranış tutumlarının, bakış açılarının eleştirisi) ile birlikte, evrensel bibliyografi, içerik eleştirisi. Papini'nin *Lacerba*'sının "sanatsal" olmayan tarafı da, "şeytanca" eğilimleriyle, bu türe dahildir (Papini'nin"Gesù Peccatore," "Viva il maiale," "Contro la famiglia," vb. çalışmaları; Soffici'nin "Giornale di Bordo"; Tavolato'nun "Elogio della prostituzione" adlı çalışmaları vb.).[2] Bu genel tür, "sağduyu" ya da "ortak akıl" alanına aittir: Bu dergi türü, eleştirerek, önererek, uyarılarda bulunarak, modernize ederek, yeni "klişeler" oluşturarak, belirli bir toplumun ortalama görüşünü düzenler. Eğer "canlılık", belirli bir nesnellik ve yine de, genel görüşe bir yakınlık ile yazılırlarsa, bu türdeki dergiler büyük bir tiraja ulaşır ve en önemli işlevi yerine getirmiş olurlar. Bu dergiler, bilimsel ve ahlaki bakımdan "tepeden bakan" bir özel-

a) Değişiklikler Gramsci tarafından satır arasına eklenmiştir.

liğe sahip olmamalıdır; bunlar "cahil" ve akademik olmamalıdır; kısacası, fanatik ya da aşırı ölçüde partizan görünmemelidir: Bu dergilerin, "ortak akıl" alanında konumlanmaları, alaycı bir gülüşe olanak tanıyacak ölçüde fakat nefrete ve kibirli hor görme tutumuna yer bırakmadan ortak akıl ile aralarına mesafe koymaları gerekir.

"La Pietra", Dante'nin Pietra şiirlerinden gelen mottosu: "Konuşma yaparken sert olmak isterim."[a] "La Compagnia della Pietra."[3] Her toplumsal katman, esas olarak en yaygın yaşam ve ahlak kavrayışı olan, kendi "ortak akıl"ına sahiptir. Her felsefi akım bir "ortak akıl" tortusu bırakır: Bu, felsefi akımın tarihsel gerçekliğinin belgesidir. Ortak akıl katı ve durağan bir şey değildir; daha ziyade, kesintisiz bir biçimde değişime uğrar, ortak kullanıma mal olan bilimsel nosyonlar ve felsefi görüşler ile zenginleşir. "Ortak akıl", "felsefe"nin folklorudur ve (anlaşıldığı biçim olarak) gerçek "folklor" ile felsefe, bilim ve akademisyenlerin iktisadı arasında durur. "Ortak akıl", geleceğin folklorunu, yani belirli bir zamanın ve mekanın aşağı yukarı katılaştırılmış bir aşamasını yaratır (Üzerlerine derinlemesine düşünülerek bu kavramların sağlam bir biçimde yerli yerine oturtulması gerekecektir).

Karşılaştırma: Defter 24, Madde 4.

Madde 66. *İtalyan kolonileri.* Mart-Nisan 1929 tarihli, Prof. Arnaldo Cicchitti'nin "La S. Sede nelle Colonie italiane dopo il Concordato con il Regno" başlıklı, Arnavutluk'tan, sayfa 138 ve 139'da olmak üzere, iki defa İtalyan kolonilerinden biri olarak söz eden bir makalesinin yayınlandığı -editörleri arasında Roma Üniversitesi'nden Prof. Cesare Badii ve Danıştay üyesi Amadeo Giannini'nin de bulunduğu- *Diritto Ecclesiastico.*[1] Yazar (bu Roma Katolik Papalık dininin kolonilerdeki diğer dinler ile aynı muameleyi görmesinin gerekip gerekmediği sorunu üzerine), 1928 (126-31) ve 1929 (141-57) tarihli *Rivista di Diritto Pubblico* ve 1929 tarihli *Rivista delle Colonie italiane* içerisinde yayımlanan araştırmalarına gönderme yapar: Arnavutluk'un bu makalelerde de koloni

---

a) El yazmasının orijinalinde, Gramsci hafızasına güvenerek, Dante'nin şu cümlesinin yaklaşık bir versiyonunu yazmıştır: "'io voglio parlar aspro come pietra,' ya da benzeri bir şey." Daha sonra Gramsci, bunun yerine, söz konusu mısranın doğru biçimini koymuştur: "Cosi nel miro parlar voglio esser aspro."

olarak ele alınıp alınmadığını görmek ilginç olacaktır.[2]

Madde 67. *Dinsel evlilik* ve bunun sivil geçerliliği üzerine; yukarıda anılan derginin[1] bazı pasajlarının, bana göründüğü kadarıyla, Kilise Hukukunun ve Kutsal Görev Mahkemesi'nin gözle görülür bir liberal anlayışla, şahitlik edebilecek nazik dostlar söz konusu olduğu ve (harcanacak paranın olması bir yana) eşler arasında anlaşma olduğu sürece (eğer çocuk olmamışsa) evliliğin sonlanmasına onay verdiğine işaret etmesi önemlidir. Sonuç, Katolikler'in lehine bir durumdur.

Madde 68. *Cinsellik sorunu ve Katolik Kilisesi. Doktrin unsurları.* 1013 sayılı kanun şöyle der: "Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio prolis; secundarius mutuum adiutorium at remedium concupiscentiae." Jüri üyeleri esas niyet ile (esas?) amacı birbirinden ayırarak, Katolik izdivacın "özünü" tartışmaktadır: Niyet, üremedir; amaç ise çiftleşmedir. İzdivaç, evli çiftin karşılıklı rızası, koşulları sınırlamadan ifade edilen bir karşılıklı rıza üzerinden, çiftleşmeyi "ahlaki" kılar. Bu, başka sözleşmelerle (örn. satın alma ve satma) kıyas kabul etmez, çünkü izdivacın amacı izdivacın kendisinde saklıdır: Kıyas, gelinin ya da damadın birisinin diğeri üzerinde köleleştirme hakkı elde ettiğinde, yani birisi diğerinin mülkiyeti haline geldiğinde ortaya çıkar (bu, belirli bir ölçüde, olmayacak bir şeydir, çünkü erkekler ile kadınlar arasındaki hukuksal eşitlik tanınmamıştır; yine de bu fiziksel bir şahsa uygulanamaz). 1015 sayılı kanun, izdivaç sözleşmesini neyin "sona erdireceğine" işaret eder: bu, "quo coniuges fiunt una caro" eylemidir: "Matrimonium baptizatorum validum dicitur *ratum*, si nondum consummatione completum est; *ratum et consummatum* si inter c coniuges locum habuerit coniugalis actus, ad quem natura sua ordinatur contractus matrimonialis et quo coniuges fiunt una caro." Burada "una caro" ifadesinin anlamı, bunu Yaratılış'tan bu yana yineleyen İsa'nın deyişinden türemiştir: "Non legistis quia fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos et dixit: propterea dimittet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una? Itaque jam non sunt duo sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet" (Matta, XIX, 4-7). Diğer bir deyişle, "una caro", (bariz bir şekilde tek olduğundan, ayrıştırılamayacak olan) zürriyet değil, çiftleşme anlamına gelir. Yaratılış (II, 21-24) şöyle der: "Dixitque Adam: haec vocabitur vi-

rago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una." (Bu unsurların evliliğin sona erdirilemezliğini temellendirip temellendirmediğinin, bunların hangi nedenle Hristiyanlığın tek eşliliğe geçişe katkıları olarak kullanıldıklarını ya da bu unsurların, temelde, yalnızca cinsel birliğe gönderme yapıp yapmadıkları, yani, cinsel perhiz yoluyla elde edilen "saflık"a ilişkin "kötümser" eğilimin karşısına konulup konulmadıklarının belirlenmesi gerekir. Diğer bir deyişle, bu unsurlar, ayrılmaz olan cinslere genel olarak gönderme yapar; Catherine, Mary, Serafina ile birleşen Peter'a, Paul'a, John'a değil.) 1082 sayılı kanun, Madde 2: "Consensus matrimonialis est actus voluntatis quo utraque pars tradit et acceptat *ius* in *corpus*, *perpetuum* et *exclusivum*, in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem." Aynı yasanın 1 numaralı maddesi de şöyle der: "Ut matrimonialis consensus haberi possit, necesse est ut contrahentes saltem non ignorent matrimonium esse societatem permanentem inter virum et mulierem ad filios procreandos." (Cinsel eğitimin, aslında, çevrenin ürettiği araçlarla öğrenilecek bir şey olması varsayımından dolayı, bunun cinsel eğitimi temellendirmesi ve gerçek anlamda bir gereklilik haline getirmesi gerekir: Bu varsayım, nihayetinde basit bir iki yüzlülüktür ve sonuçta, "yöntemsel" ve eğitsel nosyonlara karşı, [rastgele] "hastalıklı" nosyonlar tercih edilebilir).

Bazı bölgelerde (örneğin, eski Oristano bölgesindeki Zuri, Soddi, vb., gibi köylerde) cinsel olarak birlikte yaşama için bir deneme süresi söz konusudur [söz konusuydu][a] ve izdivaç ancak hamileliğin ardından gerçekleşir [gerçekleşirdi][b]: Bu adet, son derecek ahlaki bir adet olarak görülüyordu ve buna yönelik itiraz gelmedi, çünkü bu ne ailelerin ne de ruhban sınıfının tacizine uğradı. Bu köylerde, çok genç yaşta evlilikler dahi söz konusuydu; bu olgu, birden fazla işçi gerektirse de, ücretli emeğe izin vermeyen, parsellenmiş mülkiyet ile ilgili bir olguydu. 1013 sayılı kanun, Madde 2: "essentiales matrimonii proprietates sunt unitas ac indissolubilitas, quae in matrimonio christiano peculiarem obtinent firmitatem ratione *sacramenti*." Yaratılış (I, 27-28): "Masculum et feminam creavit eos, benedixitque illis Deus et ait: Crescite et multiplicamini et replete terram."[1]

a) Değişiklikler Gramsci tarafından satır arasına eklenmiştir.

b) Değişiklikler Gramsci tarafından satır arasına eklenmiştir.

Madde 69. *Nobel Ödülü. Momento* dergisinin Haziran 1928'deki bir sayısında (iki ayda bir çıkan iki sayıdan ilki)[1], Filippo Crispolti, 1906'da İsveç'te Nobel Ödülü'nü Giosuè Carducci'ye verilmesi düşünürlerken, böyle bir ödülü Şeytan şairine vermenin Katolikler arasında bir skandal yaratacağı yönündeki şüphenin hikayesini anlatır: Crispolti'den bununla ilgili bilgi vermesini isterler ve Crispolti de, bir mektupla yanıt verir ve İsveçli Bakan De Bildt ile Roma'da bir toplantı yapar. Böylece, görünüşe bakılırsa, Carducci'ye Nobel Ödülü'nü veren kişi Filippo Crispolti'dir.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 17.

Madde 70. Jacques Rivière'nin, "Impressioni di prigionia" başlıklı makalesi; yazarın üçüncü ölüm yıldönümü anısına, *Nouvelle Revue Française*'de yayımlanmıştır (1 Nisan 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'da makaleden bazı seçilmiş parçalar yeniden basılmıştır). Kendisinin hücresindeki aramanın ardından: Kibritlerini, yazı yazdığı kağıtlarını ve bir kitabı -Goethe'nin Eckermann ile sohbetleri- ve bazı yasaklanmış yiyecek tedariklerini aldılar. "Benden çaldıkları tüm bu şeyleri düşünüyorum: Aşağılandım, utanç içindeyim, korkunç bir biçimde çıplak hissediyorum. Halen 'hizmet' verınem gereken günleri saysam da, iradem bütünüyle, artık sonunu getirip getiremeyeceğimden emin olmadığım bu amaca yönelmiş durumda. Yavaş yavaş ilerleyen bu sefalet, en büyük mahkemelerden de tüketici. Bunun her an bu hücreye girip, içime girip, her yönden üzerime çökerek elimden her şeyi alıp, beni bir kez daha, sanki atılmış, taciz ve tahrip edilmiş bir şey gibi bir köşede bırakabileceği izlenimine sahibim. Belanın gelip beni bulmasını beklemekten ve bundan kaçacak hiçbir gücümün olmamasından daha iç karartıcı bir şey bilmiyorum. Herkes bu kalp sıkışmasını, iç güvenden yoksunluğu, bu çaresiz bir biçimde, hapishanede elverişsiz birkaç günden, ölümün kendisine, kesintisiz bir biçimde her türden kazaya maruz kalma duygusunun ne demek olduğunu belirli bir ölçüde ve çeşitli biçimlerde herkes bilir. Omuz verilmesinden, mümkün olduğu kadar küçülmekten başka bir şey kalmadı. Gerçek anlamda genel bir korkaklık bana sahip oldu; imgelemim, önceden bir gerçeklik aurası oluşturan bir canlılıkta bana artık olasılıklar sunmamakta: Tüm girişimlerim kuruyup gitti. En görkemli kaçış fırsatlarının karşıma çıkacağını ve benim bu fırsatlardan yararlanamayacağımı düşünüyorum; ne olduğunu bilmediğim,

görülen ve yapılmak istenen, koşullar ve bu koşulları yönetmeye izin veren eylem arasındaki boşluğu doldurmaya yardımcı olan bir şeyin eksikliğini hissediyorum; iyi talihe sahip olacağıma ilişkin bir inancım kalmadı: Korku beni durduruyor."[1]

Hapishanedeki gözyaşları: Başkaları, gözyaşlarının "mekanik" ya da "ıstıraplı" olup olmadığını düşünür. Birisi çığlık attığında, farklı bir reaksiyon: "Ölmek istiyorum." Gazap ve infial ya da saf gürültü. Gözyaşları samimi olduğunda herkesin ıstırap çektiği hissedilir. Daha genç olanların gözyaşları. Ölüm düşüncesi ilk defa kendini gösterir (birdenbire yaşlanılır).

Madde 71. *Peder Gioacchino Ventura.* Anna Cristofoli'nin bir kitabı: *Il Pensiero religioso di Padre Gioacchino Ventura*, Milan, Soc. Ed. "Vita e pensiero," 1927, in 8°, s., 158. 15 Ocak 1928 tarihli *Fiera Letteraria*'da, Guido Zadei tarafından ciddi bir biçimde incelenmiştir. Sicilyalı bir keşiş olan Ventura'nın Bonald'dan, Lamennais'den, De Maistre'den etkilendiği söylenir. Zadei, Rastoul'un bir kitabını anar, *Le Père Ventura*, Paris, 1906, in 16°, s., 189.[1] (*Ruhban sınıfı ve aydınlar.*) (*Lamennais'nin Etkisi.*)

Madde 72. *Peder Bresciani'nin soyu. Katolik sanat. Avvenire d'Italia*'da yayımlanan ve 15 Ocak 1928 tarihli *Fiera Letteraria*'da özetlenen, "Domande su un'arte cattolica" başlıklı bir makalede, yazar Edoardo Fenu, "neredeyse tüm Katolik" yazarları, savunmacı tonları nedeniyle azarlar. "Artık inancın savunması (!) gerçeklerden, hikayenin eleştirel (!) ve doğal sürecinden türemelidir; başka bir ifadeyle, Manzoni'de olduğu gibi, bu, sanatın kendisinin 'özü' olmalıdır. Gerçek bir Katoliğin, başını gerek ahlaki, gerekse dinsel sapkınlığın kara duvarlarına vurmayacağı açıktır (!). Bir Katoliğe, yalnızca bir Katolik olmanın erdemiyle, kendisinin (!) sanatını saflaştıracak, durulaştıracak ve hiç de ukalalaştırmayacak, bir öykünün ya da şiirin sayfalarına zerk edilmiş halihazırda basit ve derin bir ruh bahşedilmiştir. Bu nedenle (!), yazarın izlenecek bir yolu önümüze serdiğini, bizi aydınlatacak bir ışığı olduğunu anlatmak adına, her bir sayfanın üzerinde durmak kesinlikle yararsız olacaktır. Katolik sanatın kendisinin, yararsız tavsiyelerin ve boş uyarıların bataklığında kaybolmadan, bu yolu ve bu ışığı izleyerek hareket etmesi gerekir (!)" (Edebiyatta, "... eğer birkaç isim hariç tutulacaksa, bunlar Papi-

ni, Giuliotti ve bir ölçüde Manacorda'dır; denge pratik olarak bozuktur. Okullar? ... *ne verbum quidem*. Yazarlar? Evet; eğer cömert olmak isteseydik, birkaç ismi çıkarabilirdik fakat bunları çekip çıkarmak ne kadar da büyük bir çaba ister! Gotta bir Katolik olarak yaftalanmak ya da Gennaro bir romancı olarak sayılmak ya da parfümlü ve süslü püslü 'genç bayanlar' için kadın ve erkek yazarlar kalabalığı alkışlanmak istenmedikçe").[1]

Çok sayıda çelişki ve isabetsizlik fakat sonuç doğrudur: Din, sanat için kısırlıktır, en azından dindarlar arasında. Diğer bir deyişle, artık sanatçı olan "basit ve samimi ruhlar" söz konusu değildir. Bu, uzun zamandan bu yana böyledir: Bu durum, Trent Konseyi'ne ve Karşıreformasyon'a kadar gerilere gider. Özellikle dinsel konular ve dinsel duygular üzerine "yazmak" tehlikelidir. O zamandan bu yana, Kilise bir çifte standart uygulamıştır: "Katolik" olmak [olmaya başlamak] aynı zamanda çok kolay ve çok zordur. Bu, yalnızca genel maddelere inanması ve Kilise'ye saygı göstermesi istenen insanlar için çok kolaydır. Pagan batıllarına, sapkınlıklara vb. karşı gerçek bir mücadele söz konusu değildir. Gerçekte, "dinsel" bir farklılık söz konusu değildir, Katolik köylü, Protestan köylü ve Ortodoks köylü arasında yalnızca kilise hukuku bakımından bir fark söz konusudur. Bununla birlikte, aktif "Katolik" bir aydın ve "Katolik" bir sanatçı (özellikle de bir romancı ya da şair) olmak son derece zordur, çünkü genelgeler, karşı genelgeler, papa fetvaları, piskoposluk mektupları vb üzerine tüm bir görüşler döngüsünün kucaklanması beklenir ve Kilise hattından tarihsel sapmalar öylesine çok sayıdadır ve öylesine ince detaylarla bezelidir ki, sapkınlığa, yarı sapkınlığa ya da çeyrek sapkınlığa düşmek çok kolaydır. Samimi dinsel duygu kurutulmuştur: "ortodoks bir biçimde" yazmak için bir doktriner olunması gerekir. Bu nedenle, din artık sanatta bir duygu değildir; yalnızca bir motif, bir fikirdir. Katolik edebiyat, yalnızca Peder Bresciani'nin benzerlerine sahip olabilir, bu edebiyatın artık bir Aziz Franscis'i, bir Passavanti'si ya da bir Thomas à Kempis'i yoktur.[2] Bu, "militanlık", propaganda, ajitasyon olabilir; artık candan bir duygu akışı olması söz konusu değildir. Aksi takdirde, bu Katolik değildir: Fogazzaro'ya ne olduğunu incele.[3]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 18.

Madde 73. *Crémieux'nün Modern İtalyan Edebiyatı.* 15 Ocak 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'da, G. Bellonci'nin *Giornale d'Italia*'da yayımlanmış, ahmak ve beceriksiz bir makalesi özetlenir.[1] Crémieux, İtalya'da modern bir dilin olmadığını ileri sürer ve kendisi bütünüyle haklıdır: 1) Birleşik ve "yaşayan" dilde konuşan ve yazan, birleşik İtalyan kültürü almış bir sınıf mevcut değildir; 2) kültürlü sınıf ve halk arasında geniş bir uçurum söz konusudur: Halkın dili, önemli ölçüde lehçenin çevirisinden oluşan, İtalyancalaştırılmış bir argo tarafından desteklenen bir lehçe olarak kalmıştır. Değişik lehçelerin yazı dili üzerinde büyük bir etkisi vardır, çünkü kültürlü sınıf dahi, belirli durumlarda dili, konuşmanın en canlı ve dolaysız gerçekliğe en yakın olduğu yer olan aile sohbetlerinde ise lehçeyi konuşmaktadır. Dolayısıyla dil, her zaman, bir biçimde fosilleşmiş ve yapmacık bir yapıdadır; yaygın hale gelmeye çalıştığında ise, çok sayıda lehçe dallarına ayrılır. Bölgeleri karakterize eden konuşma tonu (cümle ritmi) bir yana, sözcük hazinesi, morfoloji ve söz dizimi de söz konusudur. Manzoni, kendi sözcük hazinesini Arno'da "durulaştırmış", morfolojisi söz konusu olduğunda daha azını yapmış ve tarzda, dolayısıyla kişisel sanatsal kültürde daha derinlemesine kökleşmiş olan sözdiziminde ise bu hiç söz konusu olmamıştır. Bu fenomen, daha düşük bir ölçüde olmak kaydıyla, Paris ve Provence arasında, Fransa'da da ortaya çıkar; A. Daudet ile Zola arasındaki bir karşılaştırmada, Daudet'nin, Zola'da nadiren bulunan bir şey olarak, yerine hikaye bileşik zaman kipinin ikame edildiği geçmiş zaman kipinin etimolojik kökenini neredeyse bütünüyle unutmuş olduğu ortaya çıkar.

Bellonci şöyle yazar: "Dilbilimsel formlar, on altıncı yüzyıla kadar yukarıdan inmişlerdir; on yedinci yüzyıl itibariyle ise, aşağıdan yukarıya yükselmişlerdir." Yüzeyselliğin neden olduğu, büyük bir acemilik. Tam da iktisadi bir hegemonya uygulamasından dolayı (Papa Boniface VIII, Floransalılar'ın dünyanın beşinci elementi olduğunu söylemiştir), Floransa'nın kültürel bir hegemonya uyguladığı ve halktan, kültürlü sınıfa doğru, aşağıdan bir gelişmenin söz konusu olduğu on altıncı yüzyıla kadar. Floransa'nın zayıflamasının ardından, İtalyanca, tarihsel konuşma dili ile hiçbir teması olmayan, kendine has bir kastın dili olmuştur. Bu, belki de, Manzoni tarafından ortaya konulan ve tarihsici olan iktisadi-kültürel bir yapı olmaksızın dilbilimsel hegemonyaların bir hükmü olduğuna inanmayan Ascoli'nin reddettiği bir Floransa hegemonya-

sına dönüş sorunu değil midir?[2]

Bellonci'nin sorusu -"Crémieux, Doriyen, İyonyen ve Aeoliyen varyasyonlarının olmasından dolayı, bir Yunan dilinin mevcut olduğunu ("mevcut olmuş olduğunu" demek ister) inkar mı edecekti?"- gerçekten gülünçtür ve Crémieux'yu hiç anlamadığını gösterir.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 40.

Madde 74. *Süper-şehir ve Süper-taşra.* 15 Ocak 1928 tarihli *La Fiera Letteraria* dergisinden alınmış öğeler. Papini'den: "Şehir, yaratmaz; tüketir. Tıpkı tarlalardan ve madenlerden çıkartılmış malların aktığı bir pazar yeri gibi, şehir, taşranın en taze ve büyük yalnız adamların zihinlerinin üşüştüğü yerdir. Şehir, kendisinden uzakta yaratılan şeyleri ve zaman zaman kendisine muhalif şeyleri yakarak ışık saçan bir şenlik ateşine benzer. Tüm şehirler kısırdır. Şehirlerde, doğum oranı azdır ve doğan çocuklardan neredeyse hiçbiri dahi değildir. Şehirlerde eğlence vardır fakat yaratım yoktur; sevgi vardır fakat soy söz konusu değildir; tüketim vardır fakat üretim yoktur."[1] Devamı, on sekizinci yüzyıldan kalma bir şey gibidir.

La Fiera Letteraria'nın aynı sayısında, başka öğelerle karşılaşılır: "Süper-taşra kabımız şu özelliklere sahiptir: Bizimki ile uzlaşmaz ya da hazmedilemez olan, dolayısıyla İtalyanlar'ın klasik yeteneklerini yok eden uygarlığın tüm formlarına karşı kesin bir nefret; dahası, taşra kavramının evrensel anlamının, yani, açık terimlerle söylemek gerekirse, birey ile vatanı arasındaki doğal ve içkin bağın korunması; nihayet, her alanda ve her yaşam faaliyetinde, özgül karakteristiklerimizin yüceltilmesi, başka bir ifadeyle: Katolik bir temel, dinsel bir dünya kavrayışı, temel bir sadelik ve ayık olma durumu, gerçekliğe sadakat, fantezi üzerinde egemenlik, ruh ile madde arasında denge."[2] Francesco Meriano'dan da (*L'Assalto*'da yayımlanan) başka bir öğe: "Sanıyorum ki, felsefi alanda, aslında, gerçek bir antitez buluyorum: Yüz yıldan daha eski ve iradecilik, pragmatizm ve aktivizm arasında kendini kalıcı bir biçimde yineleyen, Süper-şehirde tanımlanabilir bir antitez ve Süper-taşrada tanımlanabilir bir aydınlanma, rasyonalizm ve tarihsicilik."[3]

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 4.

Madde 75. *Sicilyalı aydınlar.* Palermo'daki "Ciclope" grubu ilginçtir. Mignosi, Pignato, Sciortino vb. Bu grubun Piero Gobetti ile ilişkileri.[1]

Madde 76. *"Batı"nın krizi.* 29 Temmuz 1929 tarihli *La Fiera Letteraria*'da, Filippo Burzio'nun *La Stampa*'da yayımlanmış bir makalesinden bazı pasajlar yeniden basılmıştır. Bugünlerde Batı'dan, Hristiyanlığın bazı geçmiş yüzyıllarından söz edildiği gibi söz edilmektedir. Temel bir Batı birliği var olmuştur, Ortaçağ Hristiyan-Katolik Birliği; temel bir bölünme ya da kriz, Reformasyon ve din savaşları. Reformasyon'un ardından, din savaşlarından neredeyse iki yüzyıl sonra, Batı'da ikinci bir birliğe, tüm Avrupa'da yaşamın içine nüfuz eden ve on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda doruk noktasına ulaşan, farklı türde ikinci bir birliğe ulaşılmıştır: Bu birliğin karşılaştığı direnişler de, ortaçağ sapkınlıklarının ilk birliği geçersizleştirdiği ölçüde bu birliği geçersizleştirmemiştir. Krizde olan, bu yeni birliktir. (Burzio, kendileri, halihazırda kesinlikle aşılmış olan bir tarihsel birliğin enkazı ya da fosilleriyken, kriz kendi alanlarında meydana geliyormuşçasına, ve sanki kendileri bu krizin gerçek karşıtlarıymışçasına, krizin "tedavisini" kendilerine mal eden Katolikler'e karşı örtük bir polemik halindedir.) Bu birlik üç sütuna oturur: eleştiri ruhu, bilimsel ruh, kapitalist (belki endüstri demek daha doğru olacaktır) ruh. Son ikisi (elbette kapitalizm=endüstri ise) sağlamdır fakat ilki artık sağlam değildir ve bu nedenle, Batı'nın ruhani elitleri, eleştirel bilinç ve eylem arasındaki bir dengesizlik ve uyumsuzluk ile boğuşmaktadır (bu, "duygu," "tutku" ile eleştirel bilinç arasındaki karşıtlıktan dolayı, her zaman "tarihsicilik"in krizi olacaktır). Eyleme bir destek, bir yaşam çaresi olarak felsefi buyruk, bilimsel dayanışma kadar gri ve koftur. Bu boşlukta ruh, havayı solur, olan bitenin bir kavrayışına sahip olan şiirsel esin de gitgide iç karartıcı ve hummalı hale gelir. Bizim zamanımızda neredeyse hiç mutlu gün yoktur (fakat bu kriz, daha ziyade, sınırsız ilerleme miti ve buna bağımlı olan iyimserlik ile bağlantılı değil midir; başka bir deyişle, bu, tarihsiciliğin ve eleştirel bilincin krizinden ziyade, dinin bir formu ile bağlantılı değil midir? Gerçekte, eleştirel bilinç, küçük bir daire içerisine, hegemonik fakat kesinlikle sınırlı bir daire içerisinde sıkıştırılmıştır; ruhsal "yönlendirme aygıtı" parçalanmış ve kriz ortaya çıkmıştır fakat bu, aynı zamanda, yeni, daha güvenli ve daha dengeli bir "hegemonyayı" beraberinde getirecek olan yaygın bir krizdir).

Bizim yekpare Batı'yı kurtarmamız gerekir; her türden eylemle birlikte, her tür bilgi ile. İnsan denizlere açılmak istemiş ve açılmıştır, uçmak istemiş ve uçmuştur; yüzyıllar boyunca Tanrıyı düşünmüştür; bu, biraz da olsa işe yaramayacak mıdır? Yaratıcının zihniyeti aşağılara doğru alçalır ve yaratılandan yükselir. Çok çeşitli yaşam tarzlarından bir tanesi seçilemiyorsa, özelleşme, kötürüm olma anlamına geleceğinden, her şeyi yapmaktan başka bir şey seçenek kalmaz. Antik din tükenmiş görünüyorsa, onu canlandırmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştır. Evrensellik, içkinlik, ustalık. Eğer Tanrı saklanmışsa, geriye demiurgos |Konuyla ilgili karşılaştırmalı bilgi için bakınız Madde 28: 3. Dipnot, ç.n.| kalır. Batı'nın insanı, *hic res tua agitur*[1] (B. Croce ve F. Burzio'nun yeni tarihsicilik karşıtı "dinselcilik" dalgasına, karşıt kutuplardan nasıl direndiklerini belirtmek gerekir).

Madde 77. *Ruhban sınıfı ve aydınlar. Vita e Pensiero* dergisinin, Leo XIII'ün 25. ölüm yıldönümü vesilesiyle yayımlanan anma sayısı. Peder Gemelli'nin "Leone XIII e il movimento intellettuale" başlıklı makalesi yararlı bir makaledir. Papa Leo, entelektüel alanda, Hristiyan felsefesinin yenilenmesi, toplum araştırma eğilimleri, İncil araştırmalarına verilen ağırlık ile bağlantılıdır. Bir Thomist olan Leo XIII'e esin kaynağı olan fikir şuydu: "Dünyayı, aklın insana, görmesi gereken hakikati gösterme ve bunu yalnızca inancın yolunu hazırlayarak değil; aynı zamanda, insana tüm yaşam sorunlarını güvenli bir biçimde çözme araçlarını sağlama yeteneğini geri kazanması aracılığıyla, temel doktrine geri götürmek. Leo XIII, böylece, Hristiyanlara bir felsefe, yalnızca dar, statik ve harici bir bilgi çerçevesi olarak değil, aynı zamanda, bütün doktorların ve pederlerin düşünceleri ile zenginleşmeye açık ve rasyonel teoloji spekülasyonunu pozitif bilim verileri ile uyumlu hale getiren bir yaşayan düşünce organizması olarak bir skolastik doktrin, akıl ile inancı, gerçek ile ideali, geçmiş ile geleceğin keşiflerini, dua ile eylemi, iç yaşam ile toplumsal yaşamı, bireyin görevleri ile toplumun görevlerini, Tanrıya karşı görevler ile insana karşı görevleri uyumlu hale getiren ve teşvik eden bir koşul önerdi."[1]

Leo XIII, Katolik Hareket'i bütünüyle yeniledi. *Rerum Novarum* Genelgesi'nin Cenova Kongresi ile, yani İtalyan emek hareketinin ilkelcilikten, halen karmaşık ve belirsiz bir aşama olsa da, gerçekçi ve somut aşamaya geçişi ile neredeyse eşzamanlı olduğunu hatırlamak gerekir.

[Neo]-skolasitisizm, Katolisizm ile pozitivizm (Comte, dolayısıyla Maurras) arasında bir ittifaka olanak tanıdı. Katolik Hareket, saf bir biçimde mekanik olan 1870 sonrası uzlaşmazlığı geride bırakmış oldu ve 1898 çözülmesine götüren özgün bir faaliyeti başlattı.[2]

Madde 78. *Bergson, pozitivist materyalizm, pragmatizm.* Pozitivizm ile bağlantısı söz konusu olduğunda Bergson, pozitivizmin "içten" dogmatizmine karşı "isyan" eder. Pozitivizm, eski rasyonelci ideolojilerin parçalamış olduğu gerçeklik duygusunu Avrupa kültürüne geri vermiş olma erdemine sahip olmuş olsa da, aynı pozitivizm, daha sonra, gerçekliği ölü doğanın alanına ve dolayısıyla, felsefi soruşturmayı da yeni bir tür materyalist teoloji içerisine hapsetme suçunu işlemiştir. Bergson'un çalışmaları, bu "hatanın" belgesidir. Bergson'un eleştirisi ... pozitivist dogmatizmin tüm dolambaçlarına nüfuz ederek, mutlak idollerin kutsallıklarını parçalamış ve bunları gelip geçici rastlantısallığın formlarına indirgemiştir; bu eleştiri, organik türlerin ve insan kişiselliğinin içsel yapılarını merhametsizce irdelemiş ve içerisinde düşüncenin yaşamın ve bilincin ebedi akışını hapsettiği bu mekanik durağanlığın tüm sistemlerini paramparça etmiştir.

Sonsuz akış ilkesinin ifadesinde ve her kavramsal sistemin pratik kökeninde, en yüksek hakikatler (!) dahi, yok olma tehlikesi altındaydı; burada da, bu ölümcül *eğilim*, Bergsonculuğun sınırıdır (!) (Balbino Giuliano'nun, 25 Kasım 1928 tarihli *La Fiera Letteraria* içerisinde özetlenen bir makalesinden alıntılar).[1]

Madde 79. Italo Chittaro, *La Capacità di comando.* (Roma: De Alberti). V. Varanini'nin 4 Kasım 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'daki incelemesinden anlaşıldığı kadarıyla, bu kitap bazı çok ilginç noktaları içermektedir. Subayların profesyonel formasyonları için tarihsel araştırma zorunluluğu. Kumanda etmek için, akıllı olmak yeterli değildir: Kumanda etme yeteneği, daha ziyade, derinlemesine bir bilgi birikimi ve kapsamlı bir deneyimin ürünüdür. Kumanda etme yeteneği, özellikle piyadeler bakımından çok önemlidir: Başka durumlarda belirli görevlerde uzmanlaşılırken, piyadelikte, kumanda etme sanatında, yani kapsamlı bir görevde uzmanlaşma söz konusudur -dolayısıyla, gelecekte rütbeleri yükselecek olan subayların bir piyade birliğini kumanda etmiş olmaları zorunludur. Son olarak, bu kitap, kalabalık, etkin ve askerleri

halktan olan bir Genelkurmay oluşturma fikri üzerine düşünmektedir.[1] *Okunması gereken bir kitap.*

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 39.

Madde 80. *Okurlar ve İtalyan edebiyatı.* "Herhangi bir nedenle İtalyan edebiyatının artık bir okuyucu kitlesine sahip olmadığı söylenebilir. Bir okuyucu kitlesi, aslında, yalnızca kitap satın almakla kalmayıp, her şeyden önce, belirli yazarlara hayranlık besleyen bir insan topluluğu anlamına gelir. Bir edebiyat ancak hayranlık ikliminde gelişebilir ve düşünülenin aksine, hayranlık bir ödül değil, çalışma teşvikidir. Hayranlık besleyen, gerçek anlamda, hakiki olarak, keyif ile hayranlık besleyen okur kitlesi, hayranlık besleme bahtına sahip okur kitlesi (konvansiyonel hayranlıktan daha zararlı bir şey yoktur), edebiyata en çok hayat veren şeydir. Yazıktır ki, okurun İtalyan yazarlarını terk ettiğine dair çok sayıda işaret söz konusudur." Leo Ferrero, *Il Lavoro* (28 Ekim 1928 tarihli *Fiera Letteraria*).[1]

Hayranlık, bir ulus ile yazarları arasındaki temasın biçimi olacaktır. Bugün, bu temas mevcut değildir; başka bir deyişle, edebiyat ulusal değildir, çünkü popüler değildir. Zamanımızın bir paradoksu. Ayrıca edebiyatta hiyerarşi de yoktur, sıra dışı bir kişilik söz konusu değildir. Edebiyatın neden ve nasıl popüler olduğu sorunu. "Güzellik" yeterli değildir: Halkın özlemlerinin işlenmiş ve kusursuz ifadesi olan "insani ve ahlaki" bir içeriğin de olması gerekir. Başka bir ifadeyle, edebiyatın, eşzamanlı olarak, aktüel bir kültür (uygarlık) unsuru ve bir sanat (güzellik) eseri olması gerekir. Aksi takdirde, sanatsal edebiyatın yerine, kendi tarzında, -düşük fakat belki de güncel- bir kültür unsuru olan dizi edebiyat tercih edilecektir.

Karşılaştırma: Defter 21, Madde 4.

Madde 81. Nino Daniele, *D'Annunzio politico* (São Paulo, 1928).[1] Okunması gereken bir kitap.

Karşılaştırma: Defter 15, Madde 57.

Madde 82. *Peder Bresciani'nin soyu.* Maddalena Santoro, *L'amore ai forti.* Bir roman. (Bemporad, 1928).[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 21.

Madde 83. Piero Pieri, *Il regno di Napoli dal luglio 1799 al marzo 1806* (Napoli: Riccardi, 1928); ss., 330, L. 25 (Kısa restorasyon dönemi boyunca Bourbon politikaları üzerinden Partenophea Cumhuriyeti'ni daha iyi anlamak bakımından yararlı).[1]

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 32.

Madde 84. Giovanni Maioli, *Il fondatore della Società Nazionale* (Roma: Soc. Naz. per la Storia del Risorgimento, 1928). (Bu, Giorgio Pallavicino ve Felice Foresti'nin, La Farina'nın genel sekreteri olduğu Ulusal Dernek'in Başkanı olan Pallavicino'nın "İtalyan görüşü"-"Sardinya ordusu" ikili temeli üzerine liberal bloğu inşa etmek için çalıştığı 1856-58 dönemi boyunca kaleme alınmış 22 mektubunu içerir. Pallavicino'nun deyişlerinden biri: "İtalyan devrimcisi, eylem alanında son derece güçlü bir adam, düşünmeye gelince, genellikle bir çocuk.")[1]

Risorgimento üzerine, kendi tarzında, son derece taraflı olan halihazırdaki tarih yazımına değinmek gerekir, Ilımlılar'ın programı ile çakışan ne varsa, "açıkgöz bir siyasi gerçekçilik" olarak ortaya konulur: Bu, daha ziyade, geç anlama üzerine kurulu ve neredeyse hiç açıkgöz olmayan, naif bir yargıdır ve nihayetinde, cilalanmış ve modern kavramlar arasına serpiştirilmiş "Gesta dei per Allobrogos"[2] düşüncesine karşılık gelir.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 33.

Madde 85. Giuseppe Solitro, *Due famigerati gazzettieri dell' Austria* (Luigi Mazzoldi, Pietro Perego) (Padova: Draghi, 1927), L. 15. (16 Aralık 1928 tarihli *Fiera Letteraria*'da yayımlanan incelemede, Guido Zadei, Mazzoldi üzerine, daha önce yayımlanmamış ve görmezden gelinmiş, kendisinin sahip olduğu materyaller ve Filippo Ugoni'nin Mazzoldi'yi komünist propaganda yapmakla suçladığı tuhaf polemik üzerine yazar).[1]

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 34.

Madde 86. Giovanni Crocioni, *Problemi fondamentali del Folklore* (Bologna: Zanichelli, 1928).[1]

Karşılaştırma: Defter 27, Madde 1.

Madde 87. *Gentile ve İtalyan siyasetinin felsefesi.* Gentile'nin, 3 Kasım 1928 tarihli *Spectator* adlı dergide yayımlanan ve *Educazione Fascista*'da yeniden basılan bir makalesi. "Düşünülmeyen fakat hareket halinde olan ve dolayısıyla, yalnızca formüller üzerinden değil, aynı zamanda eylem üzerinden ifade edilen ve doğrulanan bir felsefe."[1] Her devletin "iki" felsefesi vardır: formüller üzerinden ifade edilen ve hükümet etme sanatından ibaret olan bir felsefe ile, eylem ile doğrulanan ve gerçek felsefe, yani tarihin kendisi olan felsefe. Sorun, bu iki felsefenin ne ölçüde örtüştüğünü ve ayrıştığını belirlemektir. Gentile'nin formülleri, gerçekte, oportünizm ve ampirizm olarak daha iyi tanınan "siyaset felsefesi"nin sofistike bir maskesinden daha fazla bir şey değildir. Eğer Bouvard ve Pécuchet, Gentile'yi tanımış olsalardı, Gentile'nin felsefesinde, kendi ıslah edici ve (bugünlerde söylendiği gibi, sözcüğün yozlaşmamış anlamında) devrimci faaliyetlerinin doğru yorumunu bulacaklardı.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 40.

Madde 88. *Gioberti.* Carducci, *Letture del Risorgimento*'nun Önsöz'ünde şöyle yazar: "1834'te *Giovane Italia*'yı terk etmesinin ardından, Santarosa'nın istediği ve edebi tezgah olarak adlandırdığı şeye döndü, bunu da, *Primato*'su ile açık bir biçimde mücadeleye katılana kadar, kendisine ait, İtalyan geleneğini oldukça yüksekte tutan belirli bir savaşçı felsefe ile yaptı. Pontiff'in önderliği ile, reformist prensler ligini ilan ederek, ürkek ruhları ve ürkek zihinleri cezbetti, kendisi, sonunda, taşralılar da dahil olmak üzere, bir inananlar kitlesini peşlerine takan genç ruhban sınıfını cezbetti ve aşka getirdi." Carducci başka bir yerde şöyle yazar: "... Parini gibi reformist ve yarı-Jakoben, Cesarotti ve Barbieri ile devrimi yaşamış, Di Breme gibi, bir Romantizm savunucusu olan ve 1821 'carbonari'si ile ajanlık yapan, Gioberti gibi, komplolarla uğraşan ve *Il Primato d'Italia* ve *Il Rinnovamento*'yu savunmuş olan, Rosmini gibi, Kilise'nin felaketlerine dikkat çeken, Andreoli ve Tazzoli gibi darağacına giden İtalyan rahip tipi ..."[1]

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 35.

Madde 89. *Folklor.* [Giovanni] Crocioni [*Problemi fondamentali del Folklore*'de, Bologna: Zanichelli, 1928], Pietri'nin *Bibliografia delle Tradizioni popolari* için 1897'de yazdığı girişte ortaya koyduğu folklora özgü materyallerin bölümlenme biçimini karmaşık ve özensiz bir bölümlenme olarak eleştirir ve dört bölüm halinde kendi bölümlemesini önerir: sanat, edebiyat, bilim, halk ahlakı.[1] Bu bölümleme de, özensiz, kötü bir biçimde tanımlanmış ve çok geniş bir bölümleme olarak eleştirilir. 30 Aralık 1928 tarihli *Fiera Lettraria*'da (Raffaele) Ciampini şunu sorar: "Bu bilimsel midir? Örneğin batıl inançlar buna nasıl dahil olur? Halkın ahlakının anlamı nedir? Bunun üzerine bir bilimsel çalışma nasıl yapılabilir? O halde, neden halkın dini de tartışılmamaktadır?" Bana öyle görünüyor ki, şimdiye kadar folklor üzerine bir "renklilik" unsuru olarak çalışılmıştır (aslında şimdiye kadar, yalnızca bir hammadde koleksiyonu söz konusu olmuştur). Folklor, modern düşünce akımları tarafından dokunulmamış belirli bir toplumsal katmanın bir "dünya görüşü" olarak ele alınmalıdır. Halk, tanım gereği, böyle bir şey yapamayacağından, bu dünya görüşü işlenmemiş ve sistemleştirilmemiştir; bu, ayrıca, çeşitli dünya görüşlerinin yan yana dizilmiş olması bağlamında, çok yönlüdür, durum böyle değilse bile, bu, tarih boyunca birbirini izleyen dünya ve yaşam görüşlerinin bir müzesidir. Modern düşünce ve bilim dahi, zeminlerinden kopup, halkın alanına düşen ve gelenek mozaiği ile "düzenlenen" unsurlar ile folkloru donatır. (Pascarela'nın "Scoperta dell'America" adlı çalışması, Kristof Kolomb ve diğer figürler üzerine ilkokul ders kitaplarının yaydığı görüşlerin nasıl tuhaf biçimlerde asimile edildiklerini gösterir.)[2] Folklor, yalnızca insanların yaşam koşullarının bir yansıması olarak anlaşılabilir, bu koşullar tuhaf kombinasyonlar içerisinde değiştikten sonda dahi.

Özellikle Katolik ve Ortodoks ülkelerde (Protestan ülkelerde çok daha az bir ölçüde olmak üzere) bir "halk dini"nin mevcut olduğu kesindir. Halk ahlakı denilen şey göreneklerdir ve görenekler, batıl inançlar gibi, insanların gerçek dinsel inançları ile bağlantılıdır: Kantçı ahlaktan çok daha güçlü ve çok daha direngen belirli buyruklar söz konusudur.

Ciampini, Crocioni'nin öğretmen okullarındaki geleceğin öğretmenlerine folklor öğretilmesi zorunluluğunu desteklemekte çok haklı olduğunu düşünür fakat sonra, folklorun yararlılığı sorununu ortaya koyma

olanağına karşı çıkar (kastettiği, folklor araştırmalarıdır). Ciampini'ye göre, folklor (yani folklor araştırmaları) kendi başına bir amaçtır ve halka, yalnızca daha derin bir bilginin unsurlarını sunduğu sürece yararlıdır. Ciampini'ye göre, bilim tarafsız bilgiden başka bir şey değilken, sanki folklor kendini öldürecekmiş gibi, ortadan kaldırılmaları için batıl inançlar üzerine yapılan araştırma, kendi başına bir amaç olacaktır!!! Öyleyse, öğretmen okullarında neden folklor öğretilsin? Öğretmenlerin tarafsız kültürünü büyütmek için mi? Devlet, kendine ait bir yaşam görüşüne sahiptir ve bu yaşam görüşünü yaymak için çabalar: Devletin görevi ve ödevi budur. Yayılma, bir *tabula rasa* [Lat: boş levha. İngiliz filozof John Locke, bu terimi, kendi bilgi kuramında doğuştan bilginin söz konusu olmadığını anlatmak amacıyla, zihnin başlangıçta bir boş levhaya benzer olduğunu ve bilgilerin bu levha üzerine, yaşam deneyimi boyunca yazıldığını anlatmak için kullanmıştır, ç.n.] üzerinde gerçekleşmez; bu yayılma, örneğin, folklor ile rekabet eder ve çarpışır ve yayılmanın folkloru alt etmesi "gerekir." Öğretmenler için, folkloru bilmek, genç nesillerin ahlaki ve entelektüel formasyonunda başka hangi kavramların devrede olduğunu bilmektir. Bununla birlikte folklor araştırmalarında daha büyük bir derinliğe ek olarak, bir davranış değişikliğine de gidilmesi gerekir: Folklor bir acayiplik, tuhaf, gülünç ya da en iyi ihtimalle, renkli bir şey olarak düşünülmemeli; çok ciddi bir şey olarak düşünülmeli ve ciddiye alınmalıdır. Folklor öğretimi yalnızca bu şekilde daha etkili olacak, büyük halk kitlelerinin kültürünü daha iyi geliştirecektir ve modern kültür ile halk kültürü ya da folklor arasındaki ayrım ortadan kalkacaktır. Bu türden ciddi bir çalışma, Protestan ülkelerde Reformasyon'un temsil ettiği şey ne ise ona karşılık gelecektir.

Karşılaştırma: Defter 27, Madde 1.

Madde 90. *La Voce ve Prezzolini.* Prezzolini'nin *La Voce*'yi savunduğu ve "çağdaş İtalya'nın hazırlanmasında dergi için kapsamlı bir rol talep ettiği" makale, 24 Şubat 1929 tarihli[a] *Fiera Letteraria*'da alıntılanır; bu nedenle, makalenin *Lavoro Fascista*'da birkaç gün önce yayımlanması gerekirdi (14 ve 24 Şubat arasındaki on gün).[(1)] Makalenin yazılmasına, *La Tribuna*'da, (*Pègaso*'nun ilk baskısında yayımlanan) "Su questa letteratura" adlı araştırması nedeniyle, çalışmalarında, *La Voce*'nin eski "protestanizminin" izlerine rastlanan Papini karşıtı bir dizi makale ne-

den olmuştu.[2] Prezzolini önceki pozisyonu savunma cesareti bulamazken, eski *Idea Nazionale*'den, eski bir milliyetçi olan *Tribuna* yazarı, *La Voce*'ye karşı kinini halen unutamamıştı. Prezzolini, ayrıca, editörlüğünü Georgino'nun yaptığı ve Torino'da 1925-26 yıllarında düzensiz aralıklarla çıkan *Davide*'de bir mektup yayımladı.[3] Kendisinin, *Cultura Italiana* başlıklı, 1923 tarihli kitabının ve faşizm üzerine (Fransızca) yazdığı cildin de ayrıca hatırlanması gerekir.[4] Eğer Prezzolini medeni cesaret sahibi olsaydı, *Voce*'sinin bazı sosyalist unsurlar üzerinde büyük etki yaptığını ve bir revizyonizm faktörü olduğunu hatırlardı. O ve Papini, birçok diğer *Voce* çalışanı ile birlikte, ilk günlerinde *Popolo d'Italia* için yazmışlardı.[5]

Madde 91. *Süper-taşra.* 4 Mayıs 1929 tarihli *La Stampa*'da, Mino Maccari şunları yazar: "Süper-taşra modernist ithallere muhalefet ettiğinde, bu muhalefet, yararlılar ile karıştırılabilecek zararlı temasların İtalyan uygarlığının yüzyıllardan süzülen ve şu an birleştirici bir sentezin özlemini çeken doğa ve karakter bütünlüğünü yozlaştırmasını engellemek adına, bu ithaller arasından seçim yapma hakkını korumayı hedefler."[1]

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 4.

Madde 92. *Amerikanizm üzerine.* Eugenio Giovanetti'nin bir makalesi ("Federico Taylor e L'americanismo," *Pègaso*, Mayıs 1929). Başka şeyler bir yana, şunları yazar (alıntılar 19 Mayıs tarihli *Italia Letteraria*'da verilmiştir): "Kısacası, genelleştirici retoriğin devam ettirdiği soyut edebi enerji, gitgide bireyselleştirilen ve yoğunlaşan, tekil iradenin ve özelleşmiş eğitimin son derece orijinal bir kumaşı olan teknik enerjiyi artık anlayabilecek durumda değildir. Enerjik edebiyat, halen Zincire Vurulmamış Prometheus aşamasındadır; bu, gereğinden fazla elverişli bir imajdır. Teknik uygarlığın kahramanı, zincire vurulmamış bir varlık değildir: Bu kahraman, demirden zincirlerini göklere kadar taşıyabilen, sessiz bir varlıktır. Bu kahraman, cahil bir avare değildir: *studium* 'en yüksek ateş' anlamına geldiğinden, bu kahraman, en iyi klasik anlamda çalışkandır |studious, ç.n.|. Adına ne derseniz deyin, bu teknik ya da mekanize uygarlık, kendi etkileyici kahraman tipini sessizce işlerken, edebi enerji kültü, bön bir kalın kafalıdan, çılgın bir dalgacıdan başka

a) El yazmasında Gramsci, hatalı bir biçimde "24 Şubat 1928" yazar.

bir şey yaratmaz."[1]

Amerikancılığın, Gentile'nin "formüllerde ifade edilmeyen fakat eylemde doğrulanan felsefe"ye ilişkin küçük formülüne uygulanması için hiçbir girişimde bulunulmamış olması tuhaftır[2]; bu tuhaf ve öğreticidir, çünkü eğer formüllerin bir değeri varsa, bu değeri haklı çıkaracak olan tam da Amerikanizmdir. Bununla birlikte, tartışma söz konusu olduğunda, Amerikanizm mekanik, ham ve kaba; yani, "saf aksiyon" bulunur ve gelenek vb. ile karşılaştırılır. Öte yandan bu gelenek vb., neden "felsefenin eylemde onaylandığı" bu hareketlerin ifade edilen formüle dayalı felsefesi olarak alınmaz? Bu çelişki, birçok şeyi açıklığa kavuşturur: dışsal gerçekliği (dolayısıyla, gerçek kültürü de) temelden dönüştüren ve Amerikanizm olan gerçek eylem ile kendini eylem olarak ifade eden fakat şeyleri, dışsal tavırları ve içteki insanı değil, yalnızca sözcükleri dönüştüren aptal gladyatörlük arasındaki fark. Birincisi, nesnel faaliyeti için esas olan ve çoğu zaman görmezden gelinen geleceği yaratmaktadır. İkincisi ise, bir hareket görünümü ve yaşam veren ipler kopar kopmaz hiçliğe ufalanan, önceden belirlenmiş bir model doğrultusunda kusursuz kuklalar yaratır.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 5.

Madde 93. *Peder Bresciani'nin soyu.* Tommaso Gallarati Scotti, *Storie dell'Amor Sacro e dell'Amor Profano.*[1] Haçlılar'ın Doğu'dan dönerken taşıdıkları sahte aziz bedenine ilişkin kısa hikayeyi ve Scotti'nin muazzam görüşlerini hatırlamak gerekir. Boccacio'nun Fra Cipolla'sının ardından ... (Eca de Queiroz'un, L. Siciliani'nin, Borgese'nin editörlüğünde, Rocco Carabba tarafından yayımlanan bir derleme içerisinde çevirdiği *La Reliquia* adlı çalışmasını hatırlamak gerekir: Bu çalışma, Boccacio'nun hikayesinden etkilenmiştir).[2] Bollandistler saygıdeğerdirler çünkü en azından, batıl inancın bazı köklerini ortadan kaldırmışlardır (araştırmaları çok küçük bir daire içerisinde sınırlı kalmış ve öncelikle aydınlara Katolisizmin batıl inançlarla savaştığını göstermek için, aydınların işine yarayacak bir yapıya sahip olmuş olsa da)[3] fakat Scotti'nin folklorcu estetiği mide bulandırıcıdır. W. Steed'in, San Gennaro üzerine bir Protestan ve bir Kardinal arasındaki sohbete ilişkin açıklamasını[4] ve yine San Gennaro üzerine, Croce'nin Napolitan bir papazla diyaloğu üzerine notunu -bu nota Sorel'den gelen bir mektup neden olmuştur- hatırlamak

gerekir.[5] Scotti figürü, küçük düşürücü bir perspektiften, Peder Bresciani'nin soyuna aittir. Bir ek ya da paralel bir tamamlayıcı olarak.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 19.

Madde 94. *Proudhon, Jahier ve Raimondi.* 21 Temmuz 1929 tarihli *L'Italia Letteraria*'da, Giuseppe Raimondi şunları yazar: "... bana Proudhon'dan, Proudhon'un büyüklüğünden ve tevazusundan, düşüncesinin modern dünyaya etkilerinden, toplumsal olarak örgütlenmiş emeğin yönettiği, insan bilincinin evrimleşmeye devam ettiği ve emek ve emeğin çıkarları adına kendisini kusursuzlaştırdığı bir dünyada bu görüşlerin kazanmış olduğu önemden söz eder. Proudhon bu zavallı çıkarların insani ve yaşayan bir mitini yaratmıştır. Benim Proudhon hayranlığım, daha ziyade duygusal, bana miras kalmış, doğuştan geçmiş bir etkilenme ve bir saygı gibi güdüseldir. Jahier'in hayranlığı ise, araştırmadan türemiş ve dolayısıyla son derece derin olan, entelektüel bir hayranlıktır."[1] Bu Raimondi, "miras kalmış hayranlığı" ile bir *numaracıdır*. Daha sonra, kendisinin, bu pozu daha da belirgin kılan bir başka makalesinden bir pasaj üzerine açıklama yapacağım.[2]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 34.

Madde 95. Adriano Tilgher, *Homo Faber*. Batı uygarlığında emek kavramının bir tarihi. Roma: Libreria di Scienze e Lettere, 1929, L. 15.[1]

Karşılaştırma: Defter 25, Madde 3.

Madde 96. *Adelchi Baratono.* Kendisi, *Glossa Perenne*'nin ikinci baskısında, baştan sona "alaycı" açıklamalarla dolu olan "Novecentismo" başlıklı bir makale yazmıştır. Başka şeyler bir yana: "Bir dönemin sanatı ve edebiyatı o dönemin yaşamına ve tadına karşılık gelen şeyden başka bir şey olamaz, olmamalıdır da (!); oldukları şey üzerine ağıtlar yakmak, ilhamlarını ve formlarını değiştirmeyecektir, böyle olması, tarihsel kritere de ve bu nedenle, herhangi bir doğru yargı kriterine de karşıdır."[1] Bununla birlikte bir döneme ait yaşam ve tat yekpare midir? Eğer öyleyse, bu "karşılıklık" nasıl ortaya çıkar? Risorgimento'ya kim karşılık gelir; Brechet mi,[2] Peder Bresciani mi? Ahlakçı ve mahzun ağıtlar kesinlikle aptalca olacaktır fakat ağıt yakmadan da eleştiri yapı-

labilir. De Sanctis, ulusal devrimin sağlam bir destekçisiydi.[3] Yine de, kendisi yalnızca Bresciani'yi değil, Guerrazzi'yi de eleştirmiştir. Baratono'nun bilinmezciliği, ahlaki ve uygar korkaklıktan başka bir şey değildir (Kendisi, nesnellikten ve evrensellikten yoksunluğun çağdaşlar üzerine değer yargılarını olanaksız kıldığına inanır).

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 20.

Madde 97. *Salvadori, Valli ve Lorianizm.* Kendisinin (D. G. Rossetti ve Pascoli adetleri ile birlikte)[1] "komplocu" ve Masonik *dolce stil nuovo* yorumu ile Valli ve Promessi Sposi'de Concordet'in, Donna Giulia ve Manzoni'nin kendisinin baskıladığı Enrichetta (Lucia) dramasını keşfeden Giulio Salvadori, Lorianizmin bir koluna aittir. (Giulio Salvadori ve yorumu üzerine bakınız Haziran 1920 tarihli *Arte e Vita* dergisindeki bir makale ve armağan kitabı *Enrichetta Manzoni –Blondel e il Natale del* 33, Treves, 1929.)[2]

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 13.

Madde 98. Lello Gangemi, *Il problema della durata del lavoro*, Floransa, Vallecchi, 1929, L. 25. (Luigi Perla'nın 18 Ağustos 1929 tarihli *Italia Lettraria*'daki incelemesinden şunlar çıkarılır: 1921'de başlayan buhran döneminin ardından gelen iktisadi koşullardaki iyileşme ile geri plana düşen çalışma saatleri sorunu, güncel iktisadi kriz nedeniyle yeniden tartışılmaya başlamıştır. Bu konuya ilişkin çeşitli ülkelerde yürürlükte olan yönetmeliğe yönelik inceleme, tek tip bir düzenlemenin zorluğuna işaret etmektedir. Sorun ve Washington. Bilimsel emek örgütlenmesi bakış açısından. Soruna egemen olan teorik ve toplumsal taleplerin, pratik yasama ediminde uygulanamaz oldukları ortaya çıkmıştır. Toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırması beklenirken, bu adaletsizliği arttıran ve alevlendiren ideolojilere karşıt olarak, pratik, çalışma saatlerinin basit bir biçimde düşürülmesinin, kendi başına (!), işçilerin daha fazla üretken olmasını ve daha fazla kazanmalarını (!) sağlayamayacağını göstermiştir. Buna karşın, emeğin yoğunluğuna bir sınır getirilmesinin yararları kanıtlanmıştır fakat bu sınır, soyut ideolojiler temelinde dayatılmamalıdır; bu, fizyolojik, iktisadi ve etik kavramların (!) rasyonel bir koordinasyonunun sonucu olmalıdır.)[1]

Madde 99. *Ünlü bir beceriksiz geveze*; dalgalı sığ suların çamurlu yüzeyinde yükselen çok sayıda mantardan bir tanesi, Antonio Bruers. Kendisi, 23 Ağustos 1929 tarihli *Lavoro Fascista*'da, İtalya'da "idealizmin somut değerlerinden feragat etmeden de olsa, felsefi ve toplumsal bütünlüğü içerisinde bir din zorunluluğunu kavrayabilecek" bir felsefenin kendini ifade etmesinin olası olduğunu varsayar. Bu felsefe, içkinliği dışarıda bırakmayan fakat aşkın olanın mantıksal (!) önceliğini garanti eden, pratikte (!) düalizmi kabul eden ve bu nedenle, determinizme, doğaya, deneyselciliğin gerekleriyle uyumlu bir değer bahşeden tinselciliktir." Bu doktrin, egzotik ismine rağmen Bruers'in doğal olarak, tarihsel, ruhsal, içkin, aşkın, ideal, belirlenmiş, deneysel ve dinsel tacını oluşturacağı "İtalyan ırkının egemen dehası" ile uyum içinde olacaktır.[1]

Madde 100. Goffredo Bellonci, *Paigine e idee*, Edizione Sapientia, Roma. Bu Bellonci, gerçekten de bir edebi gazetecilik karikatürüdür; fikirlerin ve siyasetin bir Bouvard'ı, halihazırda Oriani ve Sorel'in bir kurbanı olmuş olan Mario Missiroli'nin bir kurbanı.[1]

Madde 101. *Piedigrotta. Il Lavoro*'daki (8 Eylül 1929) bir makalede, Adriano Tilgher, Napolitan lehçesi şiirinin büyük bir krizde olduğunu, aynı durumun Piedigrotta şarkıları için de muhtemel olduğunu yazar. Lehçenin iki büyük kaynağı sözüm ona kurumuştur: gerçekçilik ve duygusallık. "Duygu ve tattaki değişim çok hızlı ve karmaşık, son derece baş döndürücü ve ani bir biçimde gerçekleşmiştir ve halen dengeli ve kalıcı bir şeyde kristalize olmaktan uzaktır; öyle ki, bu akışkan kumu katı ve açık bir şeye dönüştürmeye çalışan şairler, bunun içerisinde umutsuz bir biçimde kaybolmakla lanetlenmişlerdir."[1]

Piedigrotta krizi, dönemin gerçek anlamda bir sembolüdür. Süpertaşra teorileştirmesi, süper-taşrayı öldürmüştür (gerçekte, süper-taşranın oldukça sönük ve durgun olan, peşin hükümlü bir modelini oluşturmaya yönelik bir çaba söz konusuydu). Dahası, modern çağ yayılmacı değil, baskıcıdır. Artık kalpten kahkahalar söz konusu değildir; alaylar ve dar kafalı nükteler söz konusudur. Piedrigotta'nın kaynağı kendi başına kurumamıştır; "resmileşmiş" olduğundan ve şairler de memurlara dönüştüğünden dolayı kurumuştur (bakınız, Libero Bovio).[2] (karşılaştırma: aldatılan memur üzerine Fransız hikayesi.)

Madde 102. *Daha sonra "L'Italia Letteraria" olan "La Fiera Letteraria"* her zaman patates çuvalları doluydu ve şimdi bunların sayısı daha da artmaktadır. Derginin iki editörü olsa da, editörsüz gibidir ve gelen postalara bakan, çok sayıda makale arasından yayımlanacak olanları seçen bir de sekreteri vardır. Tuhaf olan şey, derginin iki editörü Malaparte ve Angioletti'nin kendi dergilerinde yazmayıp, başka vitrinleri tercih etmeleridir.[1] Editör kadro Titta Rosa ve Enrico Falqui'den oluşur[2], bu iki isimden daha gülünç olanı, herhangi bir rotası ya da fikri olmaksızın sağa sola sekerek "Rassegna della Stampa"yı hazırlayan Falqui'dir. Titta Rosa daha gururludur ve saçma şeyler yazdığında dahi kendine gözden düşmüş büyük bir alim havası verir. Angioletti ise, derin sulara atlama konusunda daha çekingendir: Malaparte'nin cüretine sahip değildir. *Italia Letteraria*'nın kendi fikrini öne sürmeyip, önce kodamanların ne diyeceğini beklemesi ilginçtir. Moravia'nın *Indifferenti*'sinde ve daha ciddi bir ölçüde, Nino Savarese'nin, *Nuova Antologia*'nın sayfalarında yer aldığında görmezden gelinen ancak "Trenta" ödülünü aldığında incelenen güzel kitabı *Malagigi* için de aynı durum söz konusudur.[3] Bu alelade adamlar grubunun çelişkileri gerçekten çok eğlendirici olsa da, bunlardan söz etmeye değmez. Bunlar, *Orman Kitabı*'ndaki Bandar Kütüğü'nü andırırlar: "yapacağız, edeceğiz," vs., vs.[4]

Madde 103. İtalya Endüstrisi Genel Faşist Konfederasyonu, *Lo sviluppo dell' Industria Italiana*, Litografia del Genio Civile, Roma, 1929, L. 100 (1876'dan 1928'e İtalyan sanayisini inceleyen 78 renkli tablo).[1] Öncelikli.

Madde 104. *Jean Barois.* Ölmeden önce kendisi için dini tören yapılır. Eşi daha sonra kağıtlar arasında vasiyetini bulur; vasiyetini entelektüel olgunluk yıllarında oluşturmuştur. Eşi vasiyette şunları görür: "Yaşlılığın ve hastalığın beni ölüm korkusu ve dinde rahatlığı arama ile zayıflatmasından önce, bedensel yetilerim ve akli dengem yerindeyken, vasiyetnamemi kaleme alıyorum. Yüce ve ölümsüz bir ruhun var olduğuna inanmıyorum. Kişiliğimin, çözülmesiyle birlikte ölümü beraberinde getirecek olan bir atomlar kitlesinden oluştuğunu biliyorum. Evrensel belirlenime inanıyorum ..." Vasiyetname yakılmıştır.[1]

Madde 105. *Amerikan felsefesi.* Josiah Royce'un pozisyonunun, Amerikan yaşam tarzı bağlamında incelenmesi gerekir. Bu yaşam tarzında Hegelciliğin önemi ve işlevi neydi? Modern düşünce, ampirizm-pragmatizm ikilisinin ötesine geçip, Hegelyen bir aşama olmaksızın Amerika'da yaygınlaşabilir mi?[1]

Madde 106. *Maurras'ın din kavramı.* 15 Ocak 1927 tarihli *Rivista d'Italia*'da, Vialatoux'nun, birkaç hafta önce *Chronique Sociale de France*'de yayımlanmış olan bir makalesi özetlenir.[1] Bu makalede Vialatoux, Jacques Maritain'in, *Une Opinion sur Charles Maurras et le devoir des catholiques* (Paris, Plon, 1926) çalışmasında öne sürdüğü, Maurras'ın bir yanda pagan felsefesi ve ahlakı ile diğer yanda, pagan siyaseti arasındaki ilişkinin yalnızca rastlantısal bir ilişki olduğu, öyle ki, eğer Maurras'ın siyaset doktrini incelenecek olursa, tüm insanlık çabasında olacağı gibi, bazı güçlüklerle karşılaşılabileceği fakat bu çalışmaya itiraz edilemeyeceği yönündeki tezine karşı çıkar. Vialatoux'ya göre, siyaset doktrininin, pagan dünya görüşünden kaynaklandığı (en azından ayrılmaz bir biçimde pagan dünya görüşü ile bağlantılı olduğu- G.) kesindir (bu paganizm ile ilgili olarak, Maurras'ın sözde paganizmini oluşturan yazınsal, dışsal yön ile, nihayetinde Comte'dan ve dolaylı olarak Saint-Simonculuktan alınmış bir doğalcı pozitivizm olan ve yalnızca kilisenin terminolojik jargonundan dolayı paganizm ile bir biçimde ilişkili olan özsel cevher birbirinden ayırt edilmeli ve netleştirilmelidir.) Devlet, insanın nihai amacıdır: Bu, yalnızca doğal güçler aracılığıyla, insani düzenin gerçekleşmesini sağlar. Maurras, sevdiklerinden ziyade, nefret ettikleriyle çok daha isabetli bir biçimde karakterize edilir. Kendisine göre bir Yahudi kavramlaştırması olan ilkel Hristiyanlıktan (İncil'deki dünya görüşü, ilk savunmacılar vb., kısacası, Milano Hükmü'ne kadar egemen olan ve İsa'nın gelişinin dünyanın sonunun geldiğine delalet olduğuna ve bu nedenle, Roma siyasal düzeninin her türden yurttaşlık ve devlet değeri için yıkıcı olan bir ahlaki anarşizme dönüştüğüne inanılan Hristiyanlıktan) nefret eder.

Bu bakımdan, Maurras, modern toplumu Hristiyanlıktan arındırmak ister. Maurras'a göre, Katolik kilisesi, bu arındırmanın aracı olmuştur ve her zaman da olacaktır. Maurras, Hristiyanlık ile Katolisizmi birbirinden ayırt eder ve Katolisizmi, Yahudi anarşisine karşı Roma reaksiyonu olarak göklere çıkarır. Katolik inanç, bu inancın batıl adanmışlık-

ları, bayramları, gösterişi, seremonileri, ayinleri, imgeleri, formülleri, kutsal ritüelleri, büyük hiyerarşisi, Hristiyan anarşisini evcilleştirmek, otantik Hristiyanlığa bulaşmış Yahudi zehrini atmak için hayırlı bir büyü gibidir. Vialatoux'ya göre, *Action Française* milliyetçiliği, günümüzün *dinsel tarihinden* daha fazla bir şey değildir. (Maurras'ın Protestanlıkla ilgili olan ve Anglo-Germen kökleri olan -Romantizm, Fransız Devrimi, kapitalizm- her şeye yönelik nefretinin, ilkel Hristiyanlığa yönelik nefretinin yalnızca bir yönü olduğunun hatırlanması gerekir; dahası, Tommasoculuğun ve Aristotelesçiliğin akademik dirilişinin etkisinden bağımsız olmayan, Katolisizme yönelik bu yaklaşımın kaynakları Auguste Comte düşüncesinde aranmalıdır.)

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 37.

Madde 107. Filippo Meda, *Statisti cattolici*, Alberto Morano, Napoli.[1] Bu kitap, Daniel O'Connell, Garcia Moreno, Ludwig Windthorst, Augusto Bernaert, Giorgio Hertling ve Antonio Maura'ya ait altı biyografiyi içerir. Rahip muhafazakarlığının (İtalyan ruhban sınıfı ılımlıları), yani modern Katolik popülizminin prehistoryasının temsilcileri. Bu, Katolik Hareket'in tarihsel gelişiminin yeniden inşasının ayrılmaz bir parçasıdır. Garcia Moreno'nun biyografisi de (kendisi sanırım Venezuelalı'dır)[2], halen ilkel bir Kulturkampf |Alm: Kültür mücadelesi, ç.n.| aşamasından, yani modern devletin ruhban ve feodal geçmiş ile mücadele etmesi gereken aşamadan geçmekte olan eski İspanyol ve Portekiz Amerikası'ndaki ideolojik mücadeleleri anlamak bakımından oldukça ilginçtir. Güney Amerika'da kıyı kesimlerindeki büyük ticaret şehirlerinin modern dünyası ile iç kesimlerdeki ilkellik arasındaki çelişkiyi, bir yanda büyük yerli halk kitlelerinin, öte yanda da asimile edilmeleri Kuzey Amerika'da olduğundan daha zor olan Avrupalı göçmenlerin mevcudiyeti nedeniyle devam eden bir çelişkiyi gözlemek son derece ilginçtir. Cizvitlik, putperestlik karşısında bir ilerleme olsa da, büyük kıyı kentlerinin temsil ettiği modern uygarlığın gelişimi karşısında bir engeldir: Cizvitlik, yalnızca hafif ve kırılgan bir mücadeleye tahammül eden küçük geleneksel oligarşilerin iktidar gücünü korumak adına bir hükümet aygıtı olarak işlev görür. Farmasonluk ve pozitivist Kilise, küçük kent burjuvazisinin, önemli ölçüde de, entelektüel besinlerini ruhban sınıfı karşıtı |anti-clerical ç.n.| bilimselcilikten alan sözde anarko-

sendikalistlerin ideolojisi ve dinidir. (Yerli halk kitlelerinin siyasal ve ulusal yaşamda dirilişi sorunu: Benzer bir durum, Meksika'da Obregón ve Calles etkisi ile gerçekleşmiş midir?)[3]

Madde 108. *Risorgimento üzerine.* Mütareke sonrasında, Avusturya'ya ait resmi belgeleri incelemek için Viyana arşivlerinde bazı araştırmalar yapan Augusto Sandonà'nın yayınları.[1]

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 36.

Madde 109. *Avusturyalı muhbirler ve ajan provokatörler.* Ülke dışında çalışmış ve Viyana Devlet Şansölyeliği tarafından görevlendirilmiş olan muhbirlerin, ajan provokatör olarak eylemde bulunmamaları gerekiyordu; bu, Paris'teki Avusturya Büyükelçisi Kont Apponyi'ye gönderdiği, 8 Şubat 1844 tarihli gizli mesajda, ünlü Attilio Partesotti'nin Fransa başkentinde oynadığı role ilişkin, kendini aşağıdaki gibi ifade eden Metternich Prensi'nin açık talimatlarıyla ortaya konulmuştu: Emperyal hükümetin nihai amacı ne partileri suçlu bulmak, ne de suç örgütlerini provoke etmektir ... Bu nedenle, Partesotti'nin kendini çalışkan ve sadık bir gözlemci olarak görmesi ve bir ajan provokatör olmaktan kaçınması gerekir" (Staatskanzlei [Devlet Şansölyeliği, ç.n.]). Augusto Sandonà, *Rivista d'Italia*'da yayımlanan, Dr. Carlo Casati (*Nuove Rivelazioni sui fatti di Milano nel 1847-8, Milano, Hoepli, 1885*) ve *Archivio triennale delle cose d'Italia*'nın (Cilt I, Capolago, Tip. Elvetica, 1850), 1822 ve 1848 yılları arasında Milano Emniyet Müdürü olan Carlo Torresani'yi isyan başlatmak için bir ajan provokatör kuvveti oluşturmakla suçlamalarına ilişkin, "Il preludio delle cinque giornate di Milano-Nuovi documenti" başlıklı çalışmasında bunları yazmıştır (Ben, 15 Ocak 1927 tarihli sayıda, bu çalışmanın yalnızca ilk kısmını okudum).[1] Bununla birlikte, Metternich'in emirlerine rağmen, ajan provokatörlerin, yerel polislerin ve "gözlemcilerin" kendilerinin kişisel ihtiyaçları nedeniyle bütünüyle aynı şekilde görev yapabildiklerini de belirtmek gerekir.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 37.

Madde 110. *1848 öncesinde Ilımlıların çelişkileri.* Cesare Balbo'nun önayak olduğu ve Piedmont'un, Toskana'nın ve Roma Devleti'nin üç

temsilcisinin, 3 Kasım 1847 tarihinde, Torino'da üzerine anlaşmaya vardığı Gümrük Birliği'nin, daha sonra Balbo tarafından iptal edilen ve böylece Gümrük Birliği'nin de sonunu getiren siyasal Konfederasyon'un habercisi olması gerekirdi. Küçük İtalyan Devletleri, Konfederasyon istiyorlardı: Piedmont'un bölgesel genişlemesinin güvence altına alındığına inanan Piedmontlular (Balbo da dahil olmak üzere, gericiler), engelleyici bağlılıkların altına imza atmak suretiyle bunu tehlikeye atmak istemediler (*Balbo, Speranze d'Italia*'da, İtalya'nın bir kısmı yabancıların elinde kaldığı sürece, bir Konfederasyon'un olanaksız olduğunu öne sürdü) ve Birliğin bir savaşın öncesinde ya da sonrasında oluşturulduklarını öne sürerek, Konfederasyon'u iptal ettiler (Konfederasyon, 1848'in ilk aylarında reddedildi, kontrol et). Gioberti ve diğerleri, savaş sırasında dahi oluşturulacak siyasal ve gümrüklerle ilgili Konfederasyon'u, "İtalya kendi başına yapacak" sloganını olanaklı kılmak bakımından zorunlu bir öncül olarak gördüler.[1]

Bu vaka, gönüllüler ve Anayasa Konseyi vakası ile birlikte, 1848 hareketinin, bir sonraki dönemin ılımlıları olacak olan gericilerin ayak oyunları nedeniyle nasıl başarısızlığa uğradığını göstermek bakımından büyük öneme sahiptir. Onlar, [1848 öncesinde] devrime ister siyasi, isterse de, çok daha az bir ölçüde askeri önderlik sağlayabilecek bir durumda değillerdi.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 38.

Madde 111. *Augusto Sandonà'dan.* 1) *Contributo alla storia dei processi del 21 e dello Spielberg, Torino, Bocca*, 1911; 2) "L'idea unitaria ed i partiti politici alla vigilia del 1848," *Rivista d'Italia*, Haziran 1914; 3) *Il Regno lombardo-veneto. La costituzione e l'ammistrazione*, Milano, Cogliati, 1912.[1]

Karşılaştırma: Defter 19. Madde 36.

Madde 112. *Peder Facchinei.* 15 Ocak 1927 tarihli *Rivista d'Italia*'da, Adolfo Zerboglio imzasıyla, "Il ritorno di padre Facchinei" başlıklı bir makale yayımlanmıştır: Facchinei, 1761 civarında yayımlanan ve Cesare Beccaria'ya karşı bir iftira saldırısı olan, *Note ed osservazioni sul libro intitolato "Dei delitti e delle pene"* başlıklı metnin yazarıdır. Zerbogli-

o'nun alıntıladığı pasajlarda (derginin 27. sayfası), Facchinei'nin "sosyalistler" sözcüğü ile halihazırda tanışık olduğu görülmektedir: "En tutucu sosyalistlere soruyorum: İlkel bir özgürlük durumunda olan ve henüz herhangi bir toplumun bir parçası olmamış bir insanın, soruyorum, özgür bir insanın, bir biçimde canını almak isteyen bir başka insanı öldürme hakkı var mıdır, yok mudur? Bu durumda tüm sosyalistlerin evet yanıtını vereceğinden eminim."[1] Maurice Block'un *Political Dictionary* |*Siyasal Sözlük*, ç.n.| çalışmasında, "socialisme" sözcüğü, eğer doğru hatırlıyorsam, 1830'a doğru, çok daha sonraki bir dönemle ilişkilendirilmiştir.[2]

Madde 113. *Ceza hukukunda ve ceza yargılamasında devrim ve tarihsel materyalizm.* Marx'ın (1859 tarihli)[a] *A Contribution to the Critique of Political Economy* |*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, ç.n.| adlı kitabının önsözündeki -"tıpkı, bir kimsenin kendisi hakkından düşündükleri üzerinden bir başkasını yargılayamaması gibi- sözleri, daha sonra ceza yargılamalarında ortaya çıkan dalgalanmalarla ve ilgili teorik tartışmalarla ilişkilendirilebilir.[b](1) Aslında, eski yargılama usulleri, (özellikle failin ölüm cezasına çarptırılabileceği suçlarda), ceza kararı verilmeden önce, gerekirse işkence yoluyla, davalının itirafı gerekliydi. Yeni yargılama usulünde ise, maddi kanıtlara ve tanık ifadelerine en yüksek önem atfedilirken, zanlının çapraz sorgulaması (yalnızca), göz ardı edilebilir durumlarda bir yargılama unsurudur (yemin gerekli değildir, zanlının yalan söyleyebileceği ya da susma hakkını kullanabileceği bilinmektedir).[2] Herhangi bir kimsenin, Marx'ın tarih araştırmaları alanına getirdiği [önerici] bir yenilik unsuru olarak ceza ve dava hukukunun yenilenmesi hareketi üzerine çalışma yapıp yapmadığını belirlemek gerekir (Tarzına uygun olması dolayısıyla, Sorel bu gözlemi yapmış olabilir).

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 20.

Madde 114. *Risorgimento. Siyasal ve askeri önderlik.* 1848 öncesinde ve sonrasında hareket üzerinde uygulanan siyasal ve askeri önderlik

a) El yazmasında, "1856".

b) El yazmasında ilk olarak yazılan "ilişkilendirilmelidir" ifadesi, daha sonra Gramsci tarafından, "ilişkilendirilebilir" olarak değiştirilmiştir. Gramsci, Marx'tan alıntının ilk versiyonunu da düzeltmiştir.

araştırılırken, terminoloji ve yöntem üzerine bazı hazırlık incelemelerinin yapılması gerekir. Askeri önderlik yalnızca katı, teknik anlamda askeri önderlik olarak, yani Piedmont ordusunun ya da Garibaldi'nin askerlerinin veyahut yerel ayaklanmalar sırasında doğaçlama ortaya çıkan çeşitli milis gruplarının (Milano'nun 5 günü, Venedik Savunması, Roma Cumhuriyeti Savunması, 1848 Palermo Direnişi, vb.) stratejilerine ve taktiklerine bir gönderme olarak anlaşılmamalıdır. Bu, daha ziyade, çok daha geniş bir zeminde ve gerçek siyasal önderlik ile yakından bağlantılı bir temelde anlaşılmalıdır. Bu, o dönemde Avrupa'nın en büyük ordularından birisine sahip olmuş ve dahası, İtalya, hatta Piedmont için ne azımsanacak sayıda ne zayıf destekçilere sahip olmuş olan yabancı bir gücün İtalya'dan atılması sorunuydu. O halde, askeri sorun şuydu: "Şiddetli bir defetmenin İmparatorluk'u tehlikeye düşüreceği ve böylece, yeniden fetih için temel güçleri harekete geçireceği göz önünde bulundurulduğunda, Avusturya ordusunu İtalya'dan atabilecek ve bir karşı saldırı ile geri dönmesini engelleyebilecek bir gücün seferber edilmesinde başarı." Birkaç teorik çözüm önerildi, bunların tümü çelişkiler içeriyordu. "İtalya kendi başına yapacak." 1848'in sloganı buydu. Ne var ki bu yenilgi anlamına geldi. Sağ kanat Piedmont partilerinin belirsiz, boş ve kırılgan politikası, yenilginin başlıca nedeniydi: Zavallı bir açıkgözlük ortaya koydular. Bu Piedmont partileri, bir İtalyan Konfederasyonu'nu değil, Piedmont'un genişlemesini istediklerini çok erken ortaya koyarak, Napolitan ve Roman diğer İtalyan devletlerinin askerlerinin geri çekilmesine neden oldular; gönüllere yüz vermediler: Kısacası, Piedmontlu generallerin tek askeri fatih olmasını istediler. Bir halk politikasından yoksunluk, felaketle sonuçlandı: Avusturya tarafından askere alınan Lombard ve Veneto köylüleri, Viyana'da devrimi bastırmanın aracı oldular. Viyana'daki devrim ile kendi memleketlerindeki devrim arasında herhangi bir ilişki görmediler: Lombardiya-Veneto Hareketi, Viyana Hareketi gibi, beyefendiler ve öğrenciler ile ilgili bir konuydu. İtalya Ulusal Partisi'nin, devrimci politikaları ile Avusturya İmparatorluğu'nun dağılmasına neden olması ya da bu dağılmaya katkıda bulunması gerekliydi; bundan farklı olarak, parti, ataleti ile kitlesinin Avusturya gericiliğinin en büyük destekçisi olmasını garantilemiş oldu. Parti'nin stratejik hedefleri şunlar olmalıydı: Ulaşılamayacak ve ütopik bir hedef olan, düşmanı yok etmeyip ya da topraklarını işgal etmeyip, içeriden parçalayarak, Avusturyalı liberallerin İmparatorluk'un içsel ya-

pısını bir federasyona dönüştürmeleri ya da en azından İmparatorluk bünyesindeki değişik uluslar arasında, uzatılmış bir iç mücadele durumu oluşturmaları için güç kazanmalarına yardımcı olmak. (Aynı hata, Dünya Savaşı sırasında, Cadorna'nın tavsiyesine uymayan Sonnino tarafından da yapılmıştı: Sonnino, Habsburg İmparatorluğu'nu yıkmak istemedi ve her türden ulusalcı politikaya karşı çıktı; Caporetto sonrasında dahi bu politika Malthusçu bir tarzda sürdürüldü ve verebileceği çabuk sonuçları vermedi.)[1] Bununla birlikte, "İtalya kendi başına yapacak" sloganı deklare edildikten sonra, mağlubiyetin ardından, tam da Fransa'daki hükümetin gericilerin, güçlü bir İtalyan devletinin düşmanlarının ellerinde olduğu sırada, Fransa'dan[2] yardım almak için bir çaba söz konusu oldu.

O halde, askeri önderlik, bir orduya önderlik etmekten ve ordunun uygulayacağı stratejik planın oluşturulmasından çok daha geniş çaplı bir konudur; askeri önderlik, düşmanın sırtında isyan çıkaracak ve hareket etmesini engelleyecek halk güçlerinin seferber edilmesi ile ilgili bir konudur. Askeri önderlik, yeni ordular oluşturabilecek ve "teknik" orduya bir heves ve heyecan atmosferi sağlayacak, yardımcı ve yedek kuvvetlerin oluşturulması eğilimindedir. Halk politikaları, 1848'in ardından dahi uygulanmadı: Fransa'dan yardım istendi ve Avusturya iktidarı, Fransa ittifakı ile dengelendi. Piedmont'un sağ politikaları nedeniyle, İtalyan birliği bir 20 yıl kadar ertelenmiş oldu.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 28.

Madde 115. Viyana Hükümeti'nin Lombardiya-Veneto soylu sınıfına yönelik olarak, köylülerin lehine bir tarım yasası ilan edeceği tehdidine ilişkin (bu, Galiçya'da, Leh soylu sınıfına karşı ve Rutenya köylülerinin avantajına olacak şekilde yapılmış bir şeydir)[1], bir *Pologne Littéraire* makalesindeki bazı ilginç detayları, 1 Aralık 1929 tarihli *Marzocco* dergisinde özetlenmiştir.[2] Geniş ya da küçük çaplı her savaşta, geçmiş yüzyıla ait her isyanda ve devrimde Leh gönüllülerin mevcudiyetine açıklama getiren bir şey olarak Lehler'in askeri ruhunun nedenlerini arayan Leh dergisi, şu olguya geri gider: 13 Temmuz 1792'de, "9 milyon nüfusa sahip ve silah altında 70.000 askeri olan bir ulus, yenilgiye uğramadan fethedildi." 3 Mayıs 1791'de, engin demokratik ruhu komşuları, yani Prus-

ya kralı, Avusturya İmparatoru ve Rusya Çarı için tehdit oluşturan ve birçok kısmı, Ağustos 1789'da Fransa Anayasa Konseyi tarafından onaylanan İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi ile bağlantılı olan bir anayasa ilan edildi. Polonya, Fransız kardeşlerinden daha geniş bir öngörüye sahip olmaları sayesinde, yabancı müdahalesini kışkırtacak anayasal ayrıcalıkları beklemeyen Leh soylu sınıfının tam yardım ve yataklığıyla fethedildi. Onlar, halklarını özgürleştirmektense, kendileri esarete düşmeyi tercih ettiler. Makalenin yazarı Z. St. Kingsland'a göre, 70.000 asker Fransa'ya sürgüne gitmeyi seçti; bu, en hafif tabiriyle, abartmadır. Öte yandan olayların düğüm noktası, oldukça öğreticidir ve İtalya'da dahi 1848'e götüren olaylara önemli ölçüde açıklama getirir.

Yabancılar için çıkarılan Leh dergisinin 1792 Polonya bölünmesini, Polonya'nın askeri zayıflığından ziyade, Leh soylular sınıfı halen önemli bir rol oynamasına rağmen, soyluların ihanetinde araması ilginçtir. (Belki de bir Pilsudsky'nin Witos'a karşı mücadelesi vakası.) Tuhaf ulusal "onur meselesi." Darwin, sanırım, *A Naturalist's Voyage Around the World* adlı çalışmasında, İspanya ile ilgili, benzer bir hikaye anlatır: İspanyollar, Fransız-İspanyol ittifak filosunun yenilgiye uğramış olmasının nedeninin kendi sadakatsizlikleri olduğunu, eğer İspanyollar'ın, gerçek anlamda savaşmış olsalardı, yenilgiye uğramayacaklarını ileri sürmüşlerdir.[3] "Yenilmez bir askeri ruh"a sahip olmaktansa, sadakatsiz ve hain olmak.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 30.

Madde 116. *İtalyan aydınları.* "Fransız Enstitüsü" ile somut örneğini bulan Fransız kültür merkezileşmesi ile İtalyan koordinasyon eksikliği arasında karşılaştırma. İtalyan ve Fransız kültür dergileri (*Nuova Antologia-Revue des Deux Mondes* gibi). İtalyan günlük gazeteleri, Fransız günlük gazetelerinden çok daha iyi hazırlanmaktadır: Bu gazeteler iki işlevi yerine getirirler; enformasyon ve genel siyasal önderlik işlevi ile kendine ait yüksek tirajlı bir yayın organı olmayan siyasal, edebi, sanatsal, bilimsel kültür işlevi (ortalama kültür için küçük dergi). Buna karşıt olarak, Fransa'da, ilk işlev dahi iki günlük gazete grubu arasında bölünmüştür: enformasyon gazeteleri ve yeri geldiğinde, doğrudan doğruya partilere bağlı olan, hiç değilse, taraflı olan görüş gazeteleri (*Action*

Française-Temps-Débats). Merkezileşmiş ve örgütlü partilerin olmadığı durumda, İtalya'da, gazeteler görmezden gelinemez: Gerçek partileri oluşturan, diziler halinde gruplanmış gazetelerdir. Örneğin, savaş sonrası dönemde, Giolitti, demokratik liberal partinin çeşitli akımlarını ya da fraksiyonlarını temsil eden bir dizi gazetenin sahibiydi: işçileri etkilemeye çalışan ve dönemsel olarak güçlü reformist eğilimleri olan, Torino'daki *La Stampa* (*La Stampa*'da tüm konumlanmalar dönemseldi, Giolitti'nin iktidarda olup olmamasına bağlı olarak kesintiliydi); bürokrasi ve (La Stampa bir biçimde -özellikle Giolitti iktidarda değilken daha kesin bir biçimde- serbest ticaret taraftarıyken) koruma altındaki endüstri ile bağlantılı olan, Roma'daki *Tribuna*; başka önemsiz gazetelerle ile birlikte, Güney'deki Giolittici kliklere yakın olan, Napoli'deki *Il Mattino*. (Belirli katkılar ve bilgi servisleri nedeniyle, *La Stampa*, özellikle *Il Mattino*, *La Nazione* ve *Il Resto del Carlino* gazetelerini içeren gazete kartelinin başında bulunuyordu.)

Corriere della Sera ise kendi eğilimini yarattı; İngiltere'de *Times* ne ise, İtalya'da o olmaya, tikel akımların üzerinde kalarak, ulusal değerlerin bekçisi olmaya girişti. Bu gazete, aslında, Lombardiya'daki tekstil (lastik) ithalat endüstrisi ile bağlantılıydı ve serbest ticaretin daha tutarlı bir savunucusuydu: Savaş sonrası dönemde *Corriere*, Nittizm'in sağında yer alıyordu (daha sonra Salandra'yı desteklemişti). Nittizm de kendi gazete dizilerine sahipti: sağda *Corriere*, merkez-sağda *Carlino*, [merkez-solda *Il Mondo*,] solda *Il Paese*. Nittizm'in iki cephesi vardı: koruma altındaki endüstri ile bağlantılı plütokratik cephe ve solcu cephe. Koruma altındaki endüstri ile ve Emilia bölgesinin, Orta ve Güney İtalya'nın büyük toprak sahibi sınıflarıyla bağlantılı olan *Giornale d'Italia* ise ayrı bir pozisyona sahipti. 1921'den 1925'e Eylem Partisi geleneğini temsil eden büyük gazetelerin -Milano'da *Il Secolo*, Torino'da *Gazzetta del Popolo*, Roma'da *Il Messaggero*, Napoli'de *Roma- La Stampa*, *Corriere*, *Giornale d'Italia*, *Il Mattino* ve *Il Resto del Carlino*'dan farklı bir tutuma sahip olduklarını belirtmek ilginç olacaktır.

Daha önceki bir notta da söylediğim gibi[1], *Corriere* her zaman Giolitti karşıtıydı. Libya savaşı sırasında dahi, Andrea Torre'nin gürültücü ve beceriksiz makalesini yayınladığı zaman olan, savaş ilanının birkaç gün öncesine kadar tarafsız tutumunu sürdürmüştü.[2]

Nittizm halen embriyon halinde bir siyasal formasyondu fakat Nitti, bazı elzem devlet adamı niteliklerinden yoksundu; fiziksel açıdan çok

korkaktı ve karar vermede yetersiz kalıyordu. Bununla birlikte, kendisi, oldukça açıkgözdü fakat bu ikincil bir niteliktir. Kraliyet Muhafızları'nın oluşturulması, Nitti'nin tek önemli siyasal eylemiydi: Nitti, Fransız tipi bir parlamentarizm oluşturmak istiyordu fakat bir silahlı kuvvetler ve olası bir darbe sorunu söz konusuydu. (Giolitti'nin nasıl her zaman ekstra parlamento krizleri arayışında olduğunun da not edilmesi gerekir: Giolitti, bu "hile" ile, halen bozulmamış olan, parlamento dışından bakan seçmeye yönelik kraliyet ayrıcalığını sürdürmek ya da en azından bu gelenek ile ilişki halinde kalmak istiyordu; nihayetinde, Nitti, hükümetin parlamento ile çok yakından ya da bütünüyle bağlantılı olmasını istemiyordu.) *Carabinieri* [İtalyan jandarması, ç.n.] (finansal bakımdan İçişleri Bakanlığı'na bağlı olsalar da), Savaş Bakanlığı'nın, yani Genelkurmay'ın disiplininde ve siyasal kontrolünde olduğundan, Nitti, parlamento kontrolünde bir silahlı güç ve tüm darbe özlemlerine karşı bir denge unsuru olarak, Kraliyet Muhafızları'nı oluşturdu. Bütünüyle profesyonel, yani gerici bir ordu olan Kraliyet Muhafızları'nın, tuhaf bir paradoks üzerinden, ulusal temsil kurumunun silahlı gücü olarak, sorumsuz ve gerici güçlerin girişimlerine karşı, demokratik bir işleve sahip olması gerekiyordu. Milliyetçiler ile demokratlar arasında 1922'de vuku bulan, *carabinieri* ve Kraliyet Muhafızları üzerine mücadelenin de not edilmesi gerekir. Milliyetçiler reaksiyon göstermişlerdi ve General Giardino, Senato'da Kraliyet Muhafızları aleyhine bir konuşma yapıp, süvari birliğini dağıtmıştı.[3] (Bu süvari birliğinin *Il Paese* tarafından gülünç ve zavallı bir biçimde savunulduğunu hatırlamak gerekir: süvari saygınlığı vs., vs.)

Nitti'nin temel siyasi hatları oldukça karışıktı: 1918'de, kendisi Hazine Bakanı'yken, İtalya'nın hızlı endüstrileşmesini destekleyen bir sözlü kampanya yürüttü ve ülkenin demir ve kömürden gelen mineral zenginliği üzerine uzun hikayeler anlattı. (Demir Cogne'dendi, kömür de Toskana linyitiydi: Nitti, İtalya'nın, kendi endüstri ihtiyacını karşılamasına ek olarak, endüstri on kat büyüdükten sonra, bu mineralleri ihraç edebileceğini öne sürecek kadar ileri gitti; konu ile ilgili olarak, bakınız F. Ciccotti'nin *Italia in rissa* adlı çalışması.)[4] Ateşkes öncesinde, köylülerin sempatisini kazanmak maksadıyla, 1.000 liret tutarındaki bir muharip sigortası politikasını destekledi. Asker kaçakları için af çıkarılmasının önemi (Banca di Sconto'nun neredeyse tekelinde olan, ülke dışında yaşayan İtalyanlar'ın gönderdikleri bağışların artık gönderilmeyecek

olması). Nitti'nin, Sosyalist Parti içerisinde yıkıcı bir etki yaratan, İtalya'da bir devrimin teknik olanaksızlığı üzerine konuşması (Nitti'nin konuşmasına, Serrati'nin Kasım ya da Aralık 1920'deki açık mektubu ile birlikte bakmak gerek).[5] Kraliyet Muhafızları'nın yüzde 90'ını Güneyliler oluşturuyordu. Nitti'nin büyük hevesle karşılanan, Güney İtalya'daki dağ havzaları programı.

General Tettoni ile halk önünde giriştiği bir kavgadan sonra intihar eden General Ameglio'nun ölümü. Tettoni'ye Cyrenaica yönetiminin idari teftişi görevi verilmişti (Ameglio o sırada Kraliyet Muhafızları'nın kumandanıydı).[6] Ameglio'nun ölümü, trajik doğası içinde, General Pollio'nun 1914'teki intiharı ile ilişkilendirilmelidir. (1912'de, Üçlü İttifak yenilendiği sırada, Pollio, Almanya ile, 6 Ağustos 1914'te yürürlüğe giren askeri-deniz paktını imzalamıştı: Bana göre, *Emden* ve *Göschen*, tam da bu pakta dayanarak Messina limanına sığınabilmişlerdi. Bu konu ile ilgili olarak, Rerum Scriptor'un, *Rivista delle Nazione Latine* ve *L'Unità*'daki, benim de *Grido del Popolo*'da özetlediğim makalelerine bakınız.)[7] Salandra, kendi anılarında, Pollio'nun "ani" ölümünden söz eder (bunun intihar sonucu gerçekleştiğini yazmaz): Salandra'nın kendisinin habersiz olduğunu ifade ettiği, Cadorna'nın ünlü "Memorandum"u, Pollio'nun yönetiminde ve 1912 paktıyla uyum halinde olan Genelkurmay'ın görüşünü yansıtmalıdır.[8] Salandra'nın bundan habersiz olduğunu söylemesi son derece önemlidir ve İtalyan siyasetine ve hükümetteki parlamenter unsurun gerçek durumuna ilişkin ipuçlarıyla doludur.

Bir siyasi parti olarak gazetelerin işlevi incelenirken, tekil bireyler ve bu bireylerin faaliyetleri de hesaba katılmalıdır. Mario Missiroli bunlardan biridir. Öte yandan en ilginç iki figür, Pippo Naldi ve Francesco Ciccoti'dir. Naldi ilk olarak, *Resto del Carlino* ve *Il Tempo*'nun genç, Borelyan liberal[9] -küçük liberal dergilerde bir yazar- editörü olarak ortaya çıktı: Kendisi, Giolitti'nin ve Nitti'nin son derece önemli bir ajanıydı; Perrone kardeşler[10] ile ve kuvvetle muhtemel, diğer büyük spekülatörler ile bağlantısı vardı; savaş dönemindeki faaliyetleri, tüm faaliyetleri arasında en gizemli olanlarıdır. Ciccotti'nin faaliyeti, kendisinin kişisel saygınlığı düşük olsa da, en karmaşık ve en zor faaliyetlerden biridir. Ciccotti, savaş süresince farklı pozisyonlar aldı: Kendisi her zaman Nitti'nin ajanı mıydı, yoksa bir süre Giolitti için de ajanlık faaliyeti yürütmüş müydü? Ciccoti'nin, 1916-17 yıllarında, bir yenilgiyi kabul etme taraftarı olduğu kuşkusuzdur; kendisi acil eylem çağrısı yapmıştı. Ağustos

1917 olaylarındaki[11] bireysel sorumluluktan söz edilecek olursa, en büyük sorumluluğun Ciccotti'de olması gerekir: Kendisi, sorgu yargıcı tarafından son derece gelişigüzel bir biçimde sorgulanmış ve aleyhinde yasal bir duruşma olmamıştır. Ciccotti'nin 1916 ya da 1917'deki, sonrasında yüz kadar gencin ve yetişkinin tutuklanıp, "Çok Yaşa Avusturya!"[12] diye slogan atmakla suçlandığı bir konuşmasını hatırlıyorum. Ben herhangi bir kimsenin böyle bir slogan attığına inanmıyorum fakat Ciccotti'nin konuşmasından sonra böyle bir sloganın atılması şaşırtıcı olmazdı. Ciccotti, sosyalistlerin ciddi bir hatanın sorumlusu olduklarını söyleyerek konuşmasına başladı: Onlar, savaşın kapitalist bir savaş olduğunu öne sürmüşlerdi. Ciccotti'ye göre, bu, savaşın yüceltilmesi anlamına geliyordu. O, ilkel halk heyecanlarını çarpıcı bir incelikle kışkırtma yetisi ile, daha sonra, sansasyonel kurgusal bir masal anlatmaya başladı; masal kabaca şöyle başlıyordu: Bir akşam, Vincenzo Morello (Rastignac), Senatör Artom ve şu an adını hatırlayamadığım bir üçüncü kişi, caffè Faraglino'da buluşurlar, vs., vs.; savaşa bu üçlünün kurduğu komplo ve Barrère'nin parası neden olmuştur.[13] Sakin ve ılımlı insanlar olarak tanıdığım birkaç işçinin, konuşmanın ardından, muazzam bir ajitasyon içinde, coşkudan tüyleri diken diken olmuş vaziyette salonu terk ettiklerini hatırlıyorum. Ertesi gün, *La Stampa*'da, Ciccotti tarafından yazılmış, devlet aygıtı bütünüyle Salandra'nın Apulialar'nın eline geçmeden önce işçiler ile Giolitti arasında bir blok oluşturma ihtiyacını savunduğu bir makale imzasız olarak yayımlandı. Birkaç gün sonra, Reggio Emilia'nın *La Giustizia*'sında, Ciccotti'nin, Prampolini'nin görüşlerini methettiği, vs., bir konuşmasından bir pasaj yayımlandı. Bu gazeteyi, Ciccotti aşığı olan ve *Avanti!* gazetesini Ciccotti'nin yönetimine vermek için bir kampanyaya (kesinlikle Ciccotti'nin kışkırtmasıyla) destek arayan bazı "uzlaşmazlara" gösterdiğimi hatırlıyorum. Ağustos 1917 Torino olayları henüz hiç kimse tarafından araştırılmamıştır. Olayların kendiliğinden başladığı ve hemen öncesindeki on gün içersinde temel gıda maddelerinde (pirinç, polenta, patates, bakliyat, vb.) mutlak bir kıtlığa neden olan uzun bir ekmek kıtlığı sonucunda doğduğu kesindir. Öte yandan soru tam olarak şudur: Bu mutlak erzak açığı nasıl açıklanabilir? (Mutlak: benim yaşadığım evde, gitgide fazla sayıda öğünün atlandığı bir ayın ardından, üst üste üç öğünü atlamıştık ve bu ev şehirde merkezi bir yerdeydi.) Vali Verdinois, 1925'te yayımlanan savunmasında, tatmin edici bir açıklama yapmamaktadır.[14] Bakan Orlando, Verdinois'i yalnızca idari bakımdan kına-

mış ve kendisi de Meclis konuşmasında son derece zayıf kalmıştır; bunun yanında, hiçbir soruşturma açılmamıştır. Verdinois, işçileri suçlar fakat suçlaması ahmakçadır: Kendisi, olayların ekmek kıtlığı nedeniyle çıkmadığını, çünkü, ordu depolarında unla yapılan ekmekler satışa konduktan sonra da olayların devam ettiğini söyler. *Gazzetta del Popolo*, yirmi gün boyunca, ekmek kıtlığından kaynaklanacak ciddi patlamaların yaşanabileceğine yönelik tahminlerde bulundu ve erzakların zamanında erişilebilir olması için uyarılar yayımladı: Doğal olarak, gazete, olaydan sonra tonunu değiştirdi ve yalnızca yabancı paradan söz etti.[15] Tahıl üretiminin asgari düzeyde olduğu bir bölgeye ait olan ve 100.000'den fazla bir cephane işçisinin neden olduğu bir nüfus artışıyla, bir savaş fabrikasına dönüşen bir şehirde ekmek kıtlığı nasıl ortaya çıkmıştı?

Ben ekmek kıtlığının bir rastlantı olmayıp, Giolitti'nin bürokrasisinin ve kısmen de, ne kendi görev dairesinde muktedir ne de kendi levazım dairesinin kontrolünde olan bürokrasiyi yönetebilme gücüne sahip olan Canepa'nın bir sabotajı olduğuna ikna olmuştum.[16] Giolitticiler inanılmaz ölçüde fanatik birer Alman hayranıydı: Giolitti'nin henüz iktidara gelemeyeceğini biliyor olsalar da, Nitti ya da Orlando üzerinden bir ara bağlantı yaratarak, Boselli'yi düşürmek istiyorlardı; mekanizma çok geç işledi, o sırada Orlando halihazırda iktidardaydı fakat Boselli iktidarını alaşağı ederek, Torino'yu kan gölüne dönüştürmenin zemini hazırlanmıştı.[17] Neden Torino seçilmişti? Çünkü bu şehir neredeyse bütünüyle tarafsızdı, çünkü Torino 1915'te greve gitmişti fakat her şeyden önemlisi, Torino olaylarının özel bir önemi söz konusuydu. Ciccotti, bu hadisenin başlıca ajanıydı; Torino'ya çok sık gidiyordu ve her zaman işçilere konuşmalar yapmıyor fakat *La Stampa*'dan insanlara da konuşuyordu. Ben, Giolitticiler'in Almanya ile temas halinde olmuş olduklarına inanmıyorum: Bu, zorunlu değildi. 1915 Roma olayları ve Piedmont hegemonyasının önemli ölçüde sarsıldığını, hatta parçalandığını düşünmeleri nedeniyle nefretleri öylesine yoğundu ki her şeyi yapabilecek durumdaydılar: Frassati'ye karşı Portogruaro yargılaması ve Albay Gamba hadisesi[18], bu insanların kontrolden çıkmış olduklarını göstermek için yeterlidir. Bu insanların neler yapabileceklerini anlamak için, Caporetto'nun ardından, *La Stampa* editörlerinin Milano'daki önderleri sıkıştıran panikten ve *Corriere*'nin tüm operasyonlarını devretme kararı almasından söz ederken takındıkları tatminkar tutumun görülmesi gerekliydi: Giolitticiler, kuşkusuz, kendilerini duvara çarpacak

bir askeri darbeden çekiniyorlardı. Bir Cadorna-Albertini darbe entrikasından söz ediyorlardı: Sosyalistler ile bir anlaşmaya varmış olmak dolayısıyla yaşadıkları coşku muazzamdı.

Ciccotti, savaş sırasında, *Avanti!* gazetesinde İngiliz Demokratik Kontrolü'nden makaleler yayınlamak için bir aracı olarak çalıştı (makaleler, Signora Chiaraviglio tarafından alındı).[19] Serrati'nin Londra'da, komite adına kendisine teşekkür etmek isteyen bir bayanla buluşmasını anlattığını ve zavallı adamın tüm bu desiselerin ortasında yaşadığı şaşkınlığı hatırlıyorum. Serrati'nin anlattığı bir diğer anekdot: Ciccotti'nin Banca Commerciale karşıtı makalesi sansürden geçmiş, Banca di Sconto karşıtı makalesi ise sansürlenmiş; Ciccotti'nin, Nitti'nin bir konuşması üzerine yorumu başlangıçta sansürlenmiş, daha sonra, Nitti'nin vermiş olduğu bir sözü hatırlatan Ciccotti'nin telefonu üzerine makaleye izin verilmiş fakat Serrati bunu yayımlamamış, vs. Bununla birlikte en ilginç vaka, Ciccotti üzerinden, Kutsal Şehitler için yapılan kampanyanın durdurulmasını sağlamaya çalışan Cizvitler ile ilgiliydi: Cizvitler, Ciccotti'ye bunun karşılığında ne verdi?[20] Yine de, tüm bunlar bir yana, Ciccotti kovulmadı, çünkü kendisine bir gazetecilik dokunulmazlığı verilmesi gerekiyordu. Bu tiplerden bir diğeri de Carlo Bazzi'dir.[21]

Madde 117. *Risorgimento sırasında askeri ve siyasi önderlik.* Siyasi belirsizlik, despotizm ile anayasalcılık arasındaki kesintisiz dalgalanma, Piedmont ordusu üzerinde de etkisini göstermişti. Ordu ne kadar geniş olursa -başka bir deyişle, halk kitlelerini ne kadar kapsamlı bir ölçüde bir araya getirirse-, yalnız başına teknik-askeri önderliğe karşıt olarak, siyasi önderliğin öneminin aynı ölçüde artacağı söylenebilir. Piedmont ordusunun savaşçı ruhu, 1848 savaşı başlangıcında oldukça üst düzeydeydi: Sağcılar bu savaşçı ruhun saf, soyut "askeri ruh" olduğuna inandılar ve halkın özgürlüklerini sınırlamak için entrikalara başvurdular. Ordunun morali düştü. "Ölümcül Novara" polemiği bütünüyle bununla ilgili bir şeydir. Ordu, Novara'da savaşmayı reddetti ve bu nedenle yenilgiye uğradı. Sağcılar solcuları orduya siyaseti bulaştırmakla, ordunun birliğini tahrip etmekle suçladılar. Ne var ki gerçekte, tahrip edicilere ihtiyaç yoktur; ordu, her biri ihmal edilebilir gibi görünen fakat birlikte yeni, boğucu bir atmosfer yaratan bir dizi küçük vakadan, siyasal yönelimdeki değişimin farkına varır: Bu nedenle, hata, askeri sonuçlarını öngörmeden siyasi yönelimi değiştirenlere, yani amacına hizmet

eden eski bir iyi politikanın yerine, yeni bir kötü politika ikame edenlere aittir. Sorun, amaca uygunluk ve riayet kavramı ile bağlantılıdır: İnsanlar makine olsalardı, amaca uygunluk kavramı basit olurdu. Ne var ki insanlar, fiziksel ve mekanik tükenme noktalarının sınırlarına kadar kullanılabilecek maddi enstrümanlar değillerdir: Bu nedenle, "amaca uygunluk," her zaman "verili enstrümana göre" nitelenmelidir. Eğer tahta bir çekiç, çelikten bir çekiç kullanılarak uygulanabilecek gücün aynısı bir güçle bir çiviyi çakmak için kullanılacak olursa, çivi, duvar yerine, tahta çekici deler. Profesyonel paralı askerlerden oluşan bir ordu söz konusu olduğunda, (bazı biçimlerde bu durumda var olsa da) siyasi önderlik asgari düzeydedir; zorunlu askerlerden oluşan ulusal bir orduda ise sorun değişir: Büyük bir moral gücü sayesinde yalnızca ağır fiziksel, sinirsel ve psikolojik zorlamaya karşı koyan büyük kitleler tarafından verilen mevzi savaşlarında, yalnızca, kitlelerin en derin özlemlerini hesaba katan, son derece yetenekli bir siyasi önderlik çözülmeyi ve çöküşü engelleyebilir.

Askeri önderlik, her zaman siyasi önderliğin astı olmalıdır; başka bir deyişle, ordu komutası, her zaman belirli bir politikanın askeri ifadesi olmalıdır. Doğal olarak, askeri yeteneği siyasi yetenek ile birleştirebilen komutanların varlığında, işe yaramaz siyasetçilerin bulunması vakası söz konusu olabilir. Sezar ve Napolyon söz konusu olduğunda, durum budur fakat Napolyon vakasında, soyut olarak askeri olan bir enstrümana sahip olma varsayımı ile birlikte, politika değişiminin nasıl çöküşe götürdüğü gözlemlenebilir: Başka bir ifadeyle, siyasi ve askeri önderliğin tek bir şahısta birleşmiş olduğu bu örneklerde dahi, siyaset, askeri önderlikten daha önemli olmuştur. Sezar'ın kitapları, özellikle de *De bello civili*, siyaset ve askerlik sanatının bilgece yapılmış bir kombinasyonunun klasik bir örneğidir: Askerler Sezar'da, yalnızca büyük bir askeri önder değil, aynı zamanda, büyük bir siyasi önder de görmüşlerdir.

Bismarck, askeri önderliğe karşı siyasetin önceliğine vurgu yaparken, Wilhelm II'nin, Ludwig'in anlattıklarına göre, bir gazetede, Bismarck'ın görüşlerini alıntılayan ya da yansıtan bir makalenin üzerini sinirli bir biçimde karaladığını hatırlamak gerekir.[1] Böylece Almanlar, parlak bir biçimde, bütün muharebeleri kazandılar fakat savaşı kaybettiler.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 28.

Madde 118. *Risorgimento sırasında gönüllüler sorunu.* Gönüllüler fenomenine vurgu yaparak, halk sınıflarının Risorgimento'ya katkısını abartmaya yönelik bir eğilim söz konusudur (örneğin, Rota'nın, *Nuova Rivista Storica*'daki makalesine bakınız).[1] Bu makalelerde, Piedmontlu yetkililerin, tam da Piedmontlular'ın kötü siyasi-askeri önderliklerini doğrulayan bir olgu olarak, gönüllülere şüpheyle baktıklarının ortaya çıkması bir yana, yine de, bir abartının söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan bu gönüllüler sorunu, siyasi-askeri önderliğin yetersizliğini daha canlı bir biçimde ortaya koyar. Tıpkı Avusturya'nın devasa ölçüde daha geniş bölgesinden, devasa ölçüde daha büyük nüfusuna oranla yaptığı gibi, Piedmont Hükümeti, nüfusun büyüklüğüne oranla, kendi devlet bölgesinden insanları askere çağırabilmişti: Bu koşullar altında geniş çaplı bir savaş, bir süre sonra Piedmont'un felaketi olacaktı. "İtalya kendi başına yapacak" ilkesi göz önünde bulundurulduğunda ya diğer İtalyan devletlerinin de içinde bulunacağı eşitler konfederasyonunu kabul etmek ya da kitlelerin diğer hükümetlere karşı isyan edeceği ve Piedmontlular'a katılmaya koşacak gönüllü ordular oluşturacağı bu türden popüler siyasal zeminde bir bölgesel siyasal birlik önermek zorunluydu. Bununla birlikte sorun tam olarak şuydu: Soyut bir program ve uzak bir hükümete yönelik kapsamlı bir güven temelinde, bir heves, bir fedakarlık ruhu vb. beklenemez. 1848'deki dram buydu fakat halka sövülüp sayılamaz: Sorumluluk Ilımlılar'a ve belki daha fazla bir ölçüde Eylem Partisi'ne aittir; yani, temel olarak, sorumluluk, egemen sınıfın aşırı ölçüdeki etkisizliğine aittir.[2]

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 28.

Madde 119. *Demagoji.* Risorgimento sırasındaki askeri-siyasi önderliğin yetersizliği üzerine yapılan gözlemlere[1] son derece yaygın ve bayat bir argümanla karşı çıkılabilir: "Bu adamlar birer demagog değildi, demagojiye bulaşmamışlardı." Demagoji sözcüğü ve kavramı konusunda açık olmak gerekir. Aslında, demagoji kavramı temel anlamında anlaşıldığında; bu adamlar insanlara önderlik edebilecek durumda değillerdi, insanların heveslerini ve tutkularını harekete geçirebilecek durumda değillerdi. Yine de, belirlemiş oldukları amaca ulaşabilmişler miydi? Şunlar göz önünde bulundurulmalıdır: Onlar, İtalya'da modern bir devlet [kurmak] istediler ve başarısız oldular; geniş ve enerjik bir egemen sınıf oluşturmak için yola koyuldular ve başarısız oldular; halkı devle-

te yaklaştırmak istediler ve başarısız oldular. 1870 ile 1900 yılları arasındaki rezil siyasi yaşam, halk sınıflarının ilkel ve [salgın haldeki] isyancılıkları, kuşkucu ve miskin bir egemen sınıfın bodur ve bezgin bir biçimde yaratılması, bu yetersizliğin sonuçlarıdır. Dahası, gerçekte en büyük demagoglar, Risorgimento adamlarıydı: Onlar halk-ulusu alçaltarak bir enstrümana dönüştürdüler; bu da, sözcüğün, sağ kanat partilerin sol partilerle olan polemiklerinde kullandıkları dildeki küçük düşürücü anlamında, her zaman en kötü demagojiyi yapanlar sağ kanat partiler olsalar da, en büyük demagojiyi oluşturan şey'dir.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 28.

Madde 120. "İnan bana, hırsızlardan ve günahkarlardan korkmamalısın. Kendini aldatan dürüst insandan korkmalısın; bu insan kendisine karşı dürüsttür, iyiliğe inanır ve herkes ona güvenir fakat, yazıktır ki, bu insan kendisini insanlık için iyiliği sağlamanın araçlarıyla aldatır."[1] Abbé Galiani'nin bu satırları, on sekizinci yüzyıl "filozoflarını", geleceğin Jakobenleri'ni hedef almaktaysa da, dürüst oldukları iddia edilen tüm bu kötü siyasetçiler için de geçerlidir.

Madde 121. *Novara 1849.* Şubat 1849'da, Silvio Spaventa, Pisa'da D'Azeglio'yu[1] ziyaret etti ve bu sohbeti, 1856 yılında, hapishanedeyken yazdığı siyasal bir dokümanda kaydetti: "Piedmont'un en ünlü devlet adamlarından bir tanesi geçen ay bana şunları anlattı: Kazanamayacağız fakat yeniden savaşacağız; yenilgimiz, bizi savaşa itmeye devam eden partinin yenilgisi olacaktır; yenilgi ile iç savaş arasında seçim yapmak durumunda kalırsak da, birincisini seçeceğiz; bu bize, Piedmont'un özgürlüğü ve bağımsızlığının yanında, iç savaşın veremeyeceği iç huzuru verecektir. Bu bilge (!) adamın öngörüsü doğru çıkmıştır. Novara Savaşı bağımsızlık davası bakımından kaybedilmiş, Piedmont'un özgürlüğü bakımından ise kazanılmış bir savaştır. Benim görüşüme göre, Carlo Alberto da, bağımsızlıktan ziyade, özgürlük için tacını feda etmiştir." (incele Silvio Spaventa, *Dal 1848 al 1861*. Mektuplar, makaleler, dokümanlar. Yayınlayan B. Croce, 2. baskı, s. 58 not.)[2]

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 29.

Madde 122. *Öneriler ve uyarılar.* Macaulay, en aydın Yunanlar'ın dahi, neredeyse çocukça bir sofizmle kendilerini körleştirme rahatlıkları-

nı Yunan eğitimindeki ve yaşamındaki canlı ve konuşmada kendini gösteren söylemin büyük etkisine atfeder. Diyalog alışkanlığı, karşı tarafı bir anlığına dilsiz kılan gösterişli argümanları çabuk bir biçimde bulmaya yönelik belirli bir eğilim yaratır.[1] Aynı gözlem, bir zayıflık (işçiler) ve güvensizlik kaynağı gösterimi olarak, modern yaşam içerisindeki belirli sınıflar üzerinde de yapılabilir (üzerine hararetle konuşulan ve parıltıları ile anlık olarak kendilerini etkileyen şeyler üzerine düşünüp taşınan köylüler, duydukları şeylerin yüzeyselliklerini keşfederler ve sonunda alışılagelmiş bir biçimde şüpheci olurlar).

Macaulay, sonunda en büyük general olanların, geniş çaplı ve karmaşık manevralar üzerine düşünmelerini gerektiren bir durumda orduların başına getirilenler olduklarını söyleyen Savoy Prensi Eugene'in bir ifadesine gönderme yapar.[2] (Meslek gereği, çok fazla detayla uğraşanlar, bürokratlaşırlar; ağacı görseler de ormanı gözden kaçırırlar; nizamı görürler fakat stratejiyi gözden kaçırırlar.) Gazetelerin diyaloğa çok yakın olması olgusu, ilk gözleme eklenebilir: Gazete makaleleri genellikle aceleyle, doğaçlama bir biçimde yazılırlar ve yazıldıkları sürat nedeniyle, büyük ölçüde, toplantılarda yapılan konuşmalara benzerler. Uzmanlaşmış editörlere sahip olan az gazete vardır ve bu editörlerin faaliyeti dahi, önemli ölçüde doğaçlamadır: Uzmanlık, doğaçlamanın daha iyi ve daha hızlı yapılmasına yardımcı olur. İtalyan gazetelerinde düşünceli ve dikkatlice yapılmış periyodik incelemeler bulunmaz (örneğin tiyatro, iktisadi politika gibi; yazarlar bu durumu ancak kısmen telafi ederler ve dahası, her zaman aynı yönde hareket etmezler). Dolayısıyla, kültürün sağlamlığı üç düzeyde ölçülür: 1) yalnızca gazete okuyanlar; 2) dergi okurları; 3) kitap okuyanlar. Bu ölçümde, gazete dahi okumayıp, kendi görüşlerini, gazeteleri okuyan aynı genel düzeydeki bireyler ile diyalogları üzerinden ve son derece farklı düzeylerden konuşmacıların yer aldığı periyodik toplantılar ile seçim toplantılarına katılarak oluşturan büyük çoğunluk hesaba katılmamaktadır. Ben, *Il Sole*'nin hapishanelerde serbest olduğu Milano'daki ilgisizliğe özellikle çok şaşırmıştım; yine de, siyasi mahkumlar arasında dahi, belirli sayıda mahkum, *Gazzetta dello Sport* okuyordu; 2.500 kadar mahkumun olduğu hapishanede *Il Sole*, 80 kopya satıyordu; *Gazzetta dello Sport*, *Domenica del Corriere* ve *Corriere dei Piccoli* gibi gazetelerin daha fazla okuyucusu vardı.

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 21.

Madde 123. Modern pedagojinin belirli ilkelerinin *kesin tarihsel kökenlerini araştır*: Aktif okul, ya da öğretmen ile öğrenci arasında dostça işbirliği; açık okul; öğretmenin bariz değil, dikkatli kontrolü altında, öğrencinin doğal yeteneklerinin özgür bir biçimde gelişmesinin önünü açma ihtiyacı.

Cenevre'deki Rousseau geleneği sayesinde, İsviçre, modern pedagojinin (Pestalozzi, vb.)[1] gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur; gerçekte, bu pedagoji, bir dizi ampirik kural ile bağlantılı felsefenin karmaşık bir formudur. Rousseau'nun fikirlerinin Cizvitler'in öğretim ve pedagoji yöntemlerine şiddetli bir reaksiyon olduğu ve bu bakımdan, ilerlemenin temsilcisi olduğu unutulmuştur: Yine de daha sonra, pedagoji çalışmalarını felce uğratan ve (Gentile'nin ve Lombardo-Radice'nin teorilerinde) tuhaf sapmaların önünü açan bir tür kilise ortaya çıktı.[2] "Kendiliğindenlik" bu sapmalardan bir tanesiydi: Buna göre, bir çocuğun beyninin hemen hemen bir yumak gibi olduğu ve öğretmenin de bu yumağın çözülmesine yardımcı olduğu düşünülür.[3] Gerçekte, her nesil, yeni nesli eğitir, yani biçimlendirir; eğitim de, ilkel biyolojik fonksiyonlarla bağlantılı güdülere karşı bir mücadeledir; bu mücadele, doğaya egemen olma ve "çağının" insanını yaratma adına doğaya karşı bir mücadeledir. Bir çocuğun, belki doğumunun birkaç gün ardından, "görmeye ve dokunmaya" başladığı, kendilerini çoğaltan ve konuşmanın öğrenilmesiyle birlikte karmaşıklaşan duyular ve algılar biriktirdiği unutulmuştur. "Kendiliğindenlik" analiz edildiğinde, gitgide büyüyen bir sorunsal haline gelir. Dahası, "okul", yani doğrudan eğitim faaliyeti, öğrencinin hem insan toplumu hem de *societas rerum* ile temas kurduğu tek yaşam dilimidir ve bu "ekstra-eğitsel" kaynaklar, yargı standartlarını, genel olarak inanıldığından çok daha önemli bir biçimde geliştirir. Genel -entelektüel ve el ile işleyen- okul, çocuğun, öğretmen kontrolünde, insanlık tarihi ve "şeylerin" tarihi ile ilişki kurmasına ilişkin ek bir avantaja sahiptir.

Madde 124. *Fütüristler*. Cizvit kolejinden kaçan bir grup küçük okul çocuğu, okul yakınlardaki ağaçlıkta bir gürültü koparır ve orman korucusundan sopa yer.[1]

Madde 125. *1919*. Fabrika teknisyenlerine karşı *La Stampa*'daki makaleler ve en yüksek maaşların sansasyonel bir biçimde yayımlanması.[1]

Cenova'daki gemi sahiplerinin kontrolünde olan basının, ajitasyon yapıp, mürettebatın desteğini alan daha yüksek rütbelilere karşı da aynı kampanyayı yürütüp yürütmedikleri araştırılmalıdır.

Madde 126. *1922.* Temyiz Mahkemesi[1] Yargıcı Senatör Raffaele Garofalo'nun Roma'da yayın yapan *Epoca*'daki, yargıçların yönetici iktidarına bağımlılığı ve genelgelerle yönetilen yargı üzerine makaleleri. Bununla birlikte, Garofalo'nun yargı bağımsızlığını savunmak adına ileri sürdüğü nedenlerin türleri ayrıca ilginçtir.[2]

Madde 127. *Gençlik sorunları.* Gençliğin çok sayıda "sorunları" mevcuttur. Bunlardan iki tanesi bana özellikle önemli görünmektedir: 1) "Yaşlı" nesil, "genç" neslin eğitimini sürdürmektedir; bir çatışma, uyuşmazlık, vb. olacaktır fakat bunlar, en azından sınıfsal müdahale içermeyen durumlarda, yani (daha geniş, yalnızca iktisadi değil, siyasi-askeri anlamda) egemen sınıfların "gençlerinin" (ya da olağanüstü fazla sayıda egemen sınıf gencinin) isyan edip, tarihsel olarak iktidara gelecek gücü toplamış ilerici sınıfa katıldığı zaman, her eğitim kurumuna ve sınırlayıcı kuruma içkin yüzeysel fenomenlerdir fakat bu durumda, bir sınıfın "büyükleri" tarafından eğitilmekten, diğer sınıfın "büyükleri" tarafından eğitilme durumuna geçen; her durumda, bir nesil olarak, yukarıda sözü edilen huy ve yaşam biçimi bakımından farklılıklar olsa da, "büyüklerin" boyunduruğunda kalan "gençlerden" söz edilmektedir; 2) fenomen sözde ulusal bir karaktere büründüğünde, yani sınıfsal müdahale açık bir biçimde kendini göstermediğinde, sorun karışık ve kaotik bir hal alır. "Gençlik" sürekli bir isyan durumundadır, çünkü bu isyan durumunun derinlerdeki nedenleri sürmekteyken, bu isyan durumunu (kavramsal ve soyut olarak değil, tarihsel olarak ve gerçekçi bir biçimde) analiz etmek, eleştirmek ve aşmak yasaktır. "Büyükler" aslında egemendir fakat -"après moi le déluge" [Fr: "Benden sonra tufan", ç.n.]- gençleri eğitip, yerlerini almaya hazırlayacak durumda değildir. Neden? Bunun anlamı, başka bir sınıfın "büyüklerinin" bu gençlere *önderlik edebilmeleri* için tüm koşullar mevcutken, dışsal siyasi-askeri baskı unsurları nedeniyle bunu yapamamalarıdır. Normal dışsal ifadeleri boğulmuş olan mücadele, eski sınıfın yapısına öldürücü bir kangren gibi kendini ekleınleyerek, bu yapıyı güçten düşürür ve çürütür: Bu mücadele, mistisizmin, duyusallığın, ahlaki tarafsızlığın, fiziksel ve psikolojik ko-

kuşmuşluğun vb. hastalıklı biçimlerine bürünür. Eski yapı, yeni ihtiyaçları içermez ve bu ihtiyaçları karşılayamaz hale gelir: Sözde aydınların sürekli ya da geçici işsizlikleri, "açık ufukları" ortadan kaldırması dolayısıyla gençler karşısında sert bir karaktere bürünen bu yetersizliğin en tipik fenomenlerinden biridir. Dahası, bu durum, feodal-askeri bir doğanın "kapalı saflarına" götürür; yani tam da, çözebilecek durumda olmadığı sorunları daha da kızıştırır.[1]

Madde 128. *Bir ilke olarak din ve bir feodal sınıfsal-düzen olarak ruhban sınıfı.* Kilise'nin Ortaçağ boyunca alt sınıfların desteklenmesinde ortaya koymuş olduğu işlev övülürken, bir şey unutulur: Bu işlev, bir dinsel-ahlaki ilke savunusu olarak değil, önemini azaltmaya çalışan başka düzenler ile savaşmak durumunda olan, son derece somut iktisadi çıkarların bir örgütlenmesi olarak Kilise ile bağlantılıydı. O halde, bu işlev ikincil ve rastlantısal bir işlevdi fakat Kilise, köylülerden feodal lortların gasp ettiğinden daha azını gasp etmemiştir. Belki şu söylenebilir: İnananların bir cemaati olarak "Kilise", Fransız Devrimi'ne kadar gelen süreçte bir ruhban sınıfı olarak Kilise'ye karşıt bir biçimde belirli siyasi-ahlaki ilkeleri korumuş ve geliştirmiştir. Fransız Devrimi'nin ilkeleri, kral ve soylular ile ittifak halinde olan ruhban sınıfının feodal düzenine karşıt bir biçimde, tam olarak, inananların cemaatinin ilkeleridir: Bu nedenle, çok sayıda Katolik, Fransız Devrimi'nin bir hizipleşme [ve bir sapkınlık], yani Reformasyon ile aynı biçimde fakat laisizmin alanında gerçekleşmiş olmasından dolayı, çoban ile sürü arasında, tarihsel olarak daha olgun bir kopuş olduğunu düşünür; papazlara karşı papazlar biçiminde değil, papazlara karşı inançlı kafirler biçiminde. [Bununla birlikte, demokrasi ile Kilise'nin birbirinden kopmasındaki doğru nokta, Kilise'nin Lutherciler'e karşı seküler koldan (heybetli bir tarzda) yardım istediği ve demokratik işlevini teslim ettiği Karşıreformasyon içerisinde bulunmalıdır.][a]

Madde 129. Risorgimento üzerine *en yaygın yavanlık*, böyle bir tarihsel dönüşümün yalnızca aydın sınıfların erdemiyle ortaya çıkmış olduğu yönündeki görüşün çeşitli biçimlerde yinelenmesidir. Söz konusu *erdem*in nerede yattığını anlamak oldukça zordur. Tarihsel işlevinin

a) Daha sonraki bir tarihte ilave edilmiştir.

halk sınıflarına *önderlik etmek* olmasından dolayı aydınlar sınıfının *erdemi*: Aydınlar sınıfı işlevini yerine getirememişse, *erdem*den değil, *kusur*dan, yani hamlık ve içsel zayıflıktan söz edilmesi gerekir.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 28

Madde 130. *Gerçek İtalya ve hukuksal İtalya.* Dikkatleri ulusal siyasi huzursuzluğa yönlendirmek adına, ruhban sınıfının 1870 sonrasında icat ettiği formül: hukuksal İtalya ile gerçek İtalya arasındaki çelişki. Savaştan aşağı yukarı bir yıl öncesine kadar, Torino'da, avukat Scala'nın editörlüğünde, en dejenere ruhban sınıfı taraftarlığının bir organı olan, *L'Italia Reale* adlı bir günlük (daha sonra haftalık) gazete yayımlanıyordu.[1] Bu formülün kaynağı neydi, kim icat etmişti ve bu formül nasıl teorik-siyasal-ahlaksal olarak temellendirilmişti? Bunun araştırılması gerekir (*Civiltà Cattolica*, Torino'daki aynı *Italia Reale*'nin eski sayıları, vb.). Genel olarak söylemek gerekirse, bu isabetlidir, çünkü *devlet* (hukuksallık) ile *sivil toplum* (gerçeklik) arasında açık bir ayrışma var olmuştur fakat bu *sivil toplum* bütünüyle ve yalnızca "ruhban sınıfı" içerisinde mi mevcuttur? Bunun yanı sıra, aynı *sivil toplum* biçimsiz ve kaotik bir şeydi ve on yıllar boyunca da öyle kaldı; dolayısıyla, herhangi bir ulusal içerik olmaksızın kendilerini dağınık, yerelleşmiş bir formda ortaya koyan çelişkilerin üstesinden gelen *devletin* buna egemen olması mümkün oldu. O halde, ruhban sınıfı dahi sivil toplumun ifadesi değildi, çünkü bu sınıf ne kadar güçlü ve [biçimsel olarak] derli toplu bir ulusal örgütlenme olmuş olursa olsun, ulusal olarak örgütlenebilecek durumda değildi. Bunun yanında, bu örgüt, siyasal olarak homojen değildi ve belirli bir bakımdan egemen olduğu kitlenin kendisinden korkmaktaydı. "Non expedit" formülü [Papalık'ın Katoliklere emrettiği, seçimlerde oy kullanmama politikası, ç.n.] bu korku ve belirsizliğin ifadesiydi: Keskin bir biçimde uzlaşmaz bir davranış olarak görünen parlamento boykotu, gerçekte, en zayıf türden bir oportünizmin ifadesiydi. Siyasi deneyim, özellikle de Fransa deneyimi, genel oy hakkı ve geniş bir temele oturtulmuş plebisitin [halkoyunun, ç.n.], gerici ruhban eğilimleri için en uygun araçlardan birisi olabileceğini göstermiştir (bu konuda, Jaques Bainville'in "Fransa Tarihi" adlı çalışmasındaki Napolyon III'e karşıt olarak genel oy hakkına hiç güven duymamasından dolayı meşruiyetçiliği zımnen kınadığı, açık sözlü gözlemine bakınız).[2] Ne var ki ruhban sınıfı, bunun İtalyan "sivil toplumunun" ger-

çek ifadesi olmadığını, bu başarının da geçici olduğunu ve yeni güçlerin 1870'te bertaraf edilen cephe taarruzuna neden olacağını hissediyordu. 1882'deki genişletilmiş oy hakkı deneyimi ve Crispi'nin reaksiyonu. Bununla birlikte, ruhban sınıfının devlet ve sivil toplum arasındaki uyuşmazlığı *durağan* olarak koruma yönündeki tutumu nesnel olarak "yıkıcıydı" ve bu toplum içerisinde olgunlaşmakta olan güçlerin oluşturduğu yeni bir örgüt, durumu, devlete saldırmak için bir manevra alanı olarak kullanabilirdi. Bu nedenle, devletin 1898'deki reaksiyonu, sosyalizm ve ruhban sınıfı taraftarlığını, eşit ölçüde "yıkıcı" ve nesnel bakımdan müttefik olarak doğru bir biçimde yargılayarak, bu iki yönelimi birbirine vurdu. Vatikan dahi bunu fark etti ve, dolayısıyla, bu andan itibaren, parlamento arenasında dahi "non expedit" politikasını bütünüyle terk etme yönündeki yeni politikasını başlattı (taşra konseyi geleneksel anlamda devlet değil, *sivil toplum* olarak düşünülüyordu). Bu, genel oy hakkının yürürlüğe girmesini ve ardından 1919'da Halkçı Parti'nin kurulmasını getiren Gentiloni Paktı'nı olanaklı kılar. Sorun (*gerçek* ve *hukuksal* İtalya ile ilgili sorun), bu kez daha yüksek bir siyasal ve tarihsel zemin üzerinde devam etmektedir; dolayısıyla tüm partilerin bastırılmasına ve gerçek ve hukuksal arasında bir özdeşliğe ulaşıldığının onaylanmasına kadar süren 1924-26 olayları bu zeminde gerçekleşir, çünkü tüm biçimlerinde "sivil toplum"a tek bir devlet örgütü, bir parti örgütü egemen olur.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 31.

Madde 131. *Bainville ve Fransa'da genel oy hakkı.* Bainville'in, genel oy hakkı üzerine, Napolyon III'ün amaçlarına olduğu kadar, meşruiyetçiliğin de amaçlarına hizmet etmiş olabilecek (belki de halen hizmet etmekte olan) ifadeleri, naif ve aptalcasına soyut bir sosyolojizm üzerinde temellenmiş olmasından dolayı samimidir.[1] Genel oy hakkı, zamandan ve mekandan soyutlanmış bir sosyolojik şema olarak ele alınır. Fransız tarihi gerçekliğinde, iktisadi-siyasal ilişkiler tarihsel olarak değiştikçe çeşitlilik gösteren "genel oy hakları" var olmuştur. Fransa'daki "genel oy hakkı" krizleri, Paris ve banliyöler arasındaki ilişkilerle belirlenir. Paris 1848'de genel oy hakkı ister fakat bu, Napolyon III'ün ilerlemesini sağlayan gerici-ruhban bir Parlamento'nun ifadesidir. 1871 yılında[a] Paris, genel oy hakkı sayesinde oluşmuş olan Ulusal Meclis isyan

a) El yazmasında, 1870.

etmesiyle ileriye doğru büyük bir adım atar; başka bir ifadeyle, Paris, ilerleme ve genel oy hakkı arasında bir çelişki "olabileceğini" zımnen "anlar" fakat bu paha biçilmez tarihsel deneyim, savunucularının fiziksel olarak bastırılmasından dolayı çabucak kaybedilir: Bu nedenle, normal bir gelişme olmaz. Genel oy hakkı ve demokrasi, Fransız Radikal Parti'nin egemenliği ve ruhban karşıtı mücadele ile gitgide daha fazla el ele yürür: Paris, devrimci birliğini kaybeder (sendikalizm, bu olgular dizisinin ifadesidir; oy kullanma reddi ve saf ekonomizm, Paris'in Fransa'nın devrimci önderi olma rolünden feragat etmesinin "uzlaşmaz" yüzüdür; yani onlar ayrıca küstah bir oportünizmdir, 1871'de dökülen kanların sonucudur) ve [devrimci] "demokrasisi" sınıflara ayrılır; küçük burjuva radikaller ve biçimsel olarak uzlaşmaz fabrika işçileri, aslında, ara bir düzey üzerinde şehir ile taşrayı *bütünleştiren* bir radikalizm-sosyalizm ile bağlantılıdır. Gelişme, savaş sonrasında yeniden başlar fakat halen belirsizdir.

Karşılaştırma: Defter 13, Madde 37.

Madde 132. *Aktüel idealizm ve ideoloji-felsefe bağlantısı.* Aktüel idealizm[1], ideolojiyi (son kertede, kabul ettiği gerçek ile ideal, teori ile pratik vb. arasındaki birlik ile aynı şey olan) felsefe ile özdeşleştirir; başka bir deyişle, bu, geleneksel felsefenin, Croce tarafından, "ayrıcalıklarla" yükseltildiği düzeye karşıt olarak, bir alçaltılmasıdır. Bu alçaltma, günümüz idealizmin Gentile'nin öğrencileri tarafından yapılan geliştirmelerinde oldukça açıktır: Ugo Spirito ve A. Volpicelli'nin editörlüğündeki *Nuovi Studi*, bu fenomenin benim bildiğim en görünür belgesidir.[2] İdeoloji ve felsefenin birliği, bu tarzda ortaya çıktığında, sosyolojizmin, ne tarih ne de felsefe olup, bıktırıcı ve tekrarcı bir terminolojide bir araya gelen bir dizi soyut şemadan ibaret olan yeni bir formudur. Croce'nin bu eğilime karşı direnişi, gerçek anlamda "kahramancadır": Bana göre, Croce, tüm modern düşünce hareketlerinin tarihsel materyalizmin değerinin muzaffer bir biçimde yükselmesine, yani felsefe sorununun geleneksel konumundan indirilmesine ve geleneksel anlamda felsefenin ölümüne götürdüğünün şiddetle farkındadır. Croce, tarihsel gerçekliğin bu baskısına bütün gücüyle, tehlikelere ve bu tehlikeleri engelleyecek diyalektik araçlara yönelik sıra dışı bir kavrayışla direnir. Bu nedenle, 1919'dan günümüze, Croce'nin yazılarının incelenmesi son

derece değerlidir: Croce'nin kaygıları, Dünya Savaşı ile ve bu Dünya Savaşı'nın bir "tarihsel materyalizm savaşı"[3] olduğunu ileri sürmesiyle başlar. Kendisinin "au dessus" |Fr: üstün ç.n.| pozisyonu, belirli bir bakımdan, bu kaygının bir işaretidir ve bu bir uyarı sinyalidir (savaş sırasında "ideoloji ve felsefe" çılgıncasına bir birlik içine girmiştir). Kendisinin en yakın zamanlarda (De Man'ın kitabına, Zibordi'nin kitabına vb. doğru)[4] almış olduğu bazı pozisyonları dahi başka türlü açıklanamaz, çünkü bu pozisyonlar, kendisinin savaş öncesi dönemdeki "ideolojik" (pratik) pozisyonları ile kuvvetli bir çelişki halindedir.

Karşılaştırma: Defter 10, II, Madde 59.

Madde 133. *Savaş sanatı ve siyaset sanatı. Arditi*[1] üzerine daha fazla şey. *Arditi* formasyonları ile bütün olarak ordu arasında 1917-18 yıllarında var olan ilişki, siyasi önderlerin muharebe planlarını hatalı bir biçimde yapmalarına götürebilir ve aslında götürmüştür de. Unutulanlar: 1) *Arditi* birliklerinin basit taktiksel formasyonlar olmaları ve bütünüyle hantal olmayan fakat etkisiz olan bir orduyu gerektirmeleri; çünkü, eğer disiplin ve askeri ruh yeni bir taktiksel düzenleme gerektirecek kadar gevşerse, *arditi* formasyonları belirli bir noktaya kadar mevcut olmaya devam ederler, bu nokta, aslında, yeni taktiksel formasyona karşılık gelir; aksi takdirde, yenilgi ve bozgun kesin olacaktır; 2) *arditismo* olgusunun asker kitlelerinin genel savaşma ruhu olarak fakat karşıt bir biçimde de pasifliklerinin ve nispi moral çöküşlerinin bir işareti olarak düşünülmesi gerekliliği.

Bu, savaş sanatı ve siyaset arasındaki kıyaslamaların her zaman tuz taneleri ile yapılması gerektiğine yönelik genel ilkeye sessiz bir biçimde sadık kalınırken, yani bu ilke, yalnızca düşünce uyarısı olarak ve *ad absurdum*'u sadeleştiren terimler olarak ele alındığında söylenir: Gerçekte, siyasi mevzilenmenin askeri mevzilenme ile uzaktan dahi kıyaslanamayacak olması olgusu bir yana, siyasi militanlıkta yanlış yapanlar ya da emre tam olarak itaat etmeyenler için cezai yaptırımlar ve divanıharp söz konusu değildir. Siyasi mücadelede, hareket savaşı ve kuşatma savaşı ya da mevzi savaşının yanında, başka harp formları da mevcuttur. Gerçek *arditismo*, yani modern *arditismo*, 1914-18 yılları arasında görüldüğü gibi, mevzi savaşına özgüdür. Eski dönemlerin hareket savaşı ve kuşatma harbi de, belirli bakımlardan kendi *arditi* formasyonlarına sahipti: Genel

olarak, hızlı hareket eden kuvvetler -hafif ve ağır süvariler, bersaglieri |İt: keskin nişancı, ç.n.|, vs.- kısmen *arditi* işlevi gördüler. Bu şekilde, devriyeler örgütleme sanatı, modern *arditismo* yapısının filizlerini içermiş oldu. Bu filiz, hareket savaşından çok, kuşatma harbinin içerisinde yer alıyordu: devriyelerin daha kapsamlı kullanımı ve özellikle özenle seçilmiş kişilerle ani sortiler ve ani saldırılar örgütleme sanatı.

Akılda tutulacak bir diğer önemli faktör şudur: Siyasi mücadelede, egemen sınıfların yöntemleri taklit edilmemeli ve kolay pusulara düşmekten kaçınılmalıdır. Bu fenomen, güncel mücadelelerde sıkça ortaya çıkmaktadır. Zayıflatılmış bir devlet örgütlenmesi, dermansız bırakılmış bir ordu gibidir; *arditi*, yani özel silahlı örgütler, çifte bir görevle alana girerler: devlet yasallık sınırları içerisinde kalıyormuş gibi görünürken, yasadışılığı kullanmak ve devletin kendisini yeniden örgütlemenin aracı olmak. Yasadışı özel bir aksiyonun, benzer türden başka bir aksiyonla karşılanabileceğine, başka bir deyişle, *arditismo*ya karşı *arditismo* ile savaşılabileceğine inanmak aptalca olacaktır; bu, devletin ebediyen atıl kalacağına inanmak demek olacaktır ki bu hiçbir zaman olası değildir; koşulların farklı olduğundan işe söz etmeye dahi gerek yoktur. Sınıfsal karakteristikler temel bir farklılığa götürür: Bolca finansal kaynağa sahip olup, üyeleri düzenli mesleklerle sınırlanmamış bir sınıftan farklı olarak her gün belirli saatler boyunca çalışmak durumunda olan bir sınıf, sürekli ve uzmanlaşmış saldırı örgütlerine sahip olamaz. Profesyonelleşen bu örgütler, belirleyici darbeler indirebilir ve gündüz ya da gece, her an sürpriz unsurunu kullanabilirler. Bu nedenle, *arditi* taktikleri belirli sınıflar için başka sınıflar için, önemli olduğu kadar önemli olamaz; belirli sınıflar için hareket ve manevra savaşı zorunludur, çünkü bu, onlar için uygun olandır; siyasi mücadele durumunda da hareket savaşı, yararlı ve belki de vazgeçilmez *arditi* taktiklerinin devreye girmesi ile birleştirilebilir. Ne var ki aklı askeri modele takmak aptalca olacaktır: Burada da, siyaset askeri unsurdan daha yüksek olmalıdır ve manevra ve hareket olanağını yaratan da yalnızca siyasettir.

Tüm bu söylenenlerden sonra, askeri *arditismo* fenomeninde, özel bir kuvvetin, modern mevzi savaşı ile bağlantılı teknik işlevi ile siyasi-askeri işlevinin birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Özel bir kuvvet olarak gördüğü işlev bakımından *arditismo*, Dünya Savaşı sırasında tüm ordular tarafından kullanılmıştır. Askeri-siyasi işlevi bakımından ise, *arditismo*, zayıflıkları ve bütünlükten yoksunlukları, zayıf bir savaşçı ruha sa-

hip ulusal orduda mesleklerinde fosilleşmiş, bürokratlaşmış bir Genelkurmay'da ifadesini bulan ülkelerde bulunabilir.

Madde 134. *Siyasi mücadele ve askeri savaş.* Askeri savaşta stratejik amaca ulaşıldığında, yani düşmanın orduları yok edilip, bölgesi işgal edildiğinde, barış gelir. Dahası, savaşın sonlanması için, stratejik amaca yalnızca potansiyel olarak ulaşılmasının yeteceğine işaret edilmesi gerekir; diğer bir deyişle, bir ordunun artık savaşmayacak durumda olduğuna ve düşman topraklarının muzaffer ordu tarafından işgal "edilebileceğine" yönelik şüphe kalmaması yeterlidir. Siyasi mücadele ise, çok büyük ölçüde daha karmaşıktır: Siyasi mücadele, belirli bir bakımdan, kolonyal savaşlarla ya da muzaffer ordunun, fethedilen toprakların bir kısmını ya da bütününü kalıcı olarak işgal ettiği ya da işgal etmeye niyetlendiği eski fetih savaşlarıyla karşılaştırılabilir. Bu durumda, yenilen ordu silahsızlandırılır ve dağıtılır fakat mücadele siyaset ve askeri "hazırlık" alanında devam eder. Bu suretle, Hindistan'ın İngilizler'e karşı (bir ölçüde de Almanya'nın Fransa'ya ya da Macaristan'ın Küçük İtilaf'a karşı) siyasi mücadelesinde üç savaş formu görülür: hareket savaşı, mevzi savaşı ve yeraltı savaşı. Gandhi'nin pasif direnişi, belirli uğraklarda hareket savaşına, başka uğraklarda da yeraltı savaşına dönüşen bir mevzi savaşıdır: Boykot bir mevzi savaşıdır; grevler, hareket savaşıdır; silahlı güçlerin ve saldırı muharebe gruplarının gizlice toplanmaları yeraltı savaşıdır. Bir tür *arditismo* mevcuttur fakat bu, oldukça temkinli bir biçimde devreye sokulur. Eğer İngilizler, (belirli bir bakımdan, iç hatlar boyunca manevra yapabilme ve güçlerini "gelişigüzel" en tehlikeli bölgelerde toplayabilme kabiliyetlerinden oluşan) stratejik üstünlüklerini kitle aksiyonu ile boğarak yok edecek[a], yani kuvvetlerini, eşzamanlı olarak genişleyen bir savaş tiyatrosuna seyrek bir biçimde yaymalarına zorlayacak büyük bir isyan hareketinin planlandığına ikna olsaydı, o zaman, Hint savaş kuvvetlerini tanımlamak ve genel hareketin boynunu vurmak adına, Hint savaş kuvvetlerinin yapacağı erken bir saldırıyı *kışkırtmak*, kendi avantajlarına olurdu. Benzer biçimde, Alman milliyetçi sağının, şüpheli yasadışı askeri örgütün prematüre bir biçimde açığa çıkmasına neden olacak bir darbe girişimine karışması ve böylece Fransa açısından elverişli bir müdahaleye izin vermesi Fransa için avantajlı olacaktır. Bu nedenle, temel olarak askeri karaktere sahip fa-

a) Bir satır arası değişikliği. Gramsci başlangıçta "engellemek için" demişti.

kat son kertede siyasal olan (bunun yanında, her siyasal mücadele, askeri bir temele sahiptir) bu karışık mücadele formlarında, *arditi* kullanımı, savaş deneyiminin bir model değil, yalnızca bir teşvik sağlayacağı orijinal bir taktiksel gelişimi gerektirir.

Bölgenin özel fiziksel-coğrafi çevresiyle, kırsal sınıf yapısıyla ve ayrıca hükümetlerin gerçek etkinliğiyle ilişkili olan, Balkan *comitadji*[1] sorununu ele almak için ayrı bir yaklaşım gereklidir. Aynısı, harp ve örgütlenme |biçimleri| İrlanda toplumsal yapısı ile bağlantılı olan İrlandalı çeteler için de geçerlidir.[2] *Comitadji*, İrlandalı çeteler ve diğer partizan savaş formları, bazı bakımlardan *arditismo* ile benzerlik gösterseler de, *arditismo* sorunundan ayırt edilmelidir. Bu sorunlar, özel olarak, iyi örgütlenmiş çoğunluklara karşı mücadele yürüten azınlıklara aitken, *arditismo*, tikel katkılarla kendisini destekleyen ve sürdüren, çeşitli nedenlerle devinimsiz halde olsa da, etkili olma potansiyeline sahip, geniş rezerv kuvvetler gerektirir.

Madde 135. *Amerikanizm.* Carlo Pagni, "A proposito di un tentativo di teoria pura del corporativismo" başlıklı makalesinde (*Riforma Sociale*, Eylül-Ekim 1929)[1], N. Massimo Fovel'in *Economica e corporativismo* (Ferrara: SATE, 1929) adlı kitabını inceler ve aynı yazarın *Rendita e salario nello Stato Sindicate* (Roma, 1928) adlı bir başka çalışmasına gönderme yapar fakat bu çalışmalarda Fovel'in "korporativizmi", Amerikan sanayi sistemlerinin İtalya'ya getirilmesi için öncül haline getirdiğini görmeyi başaramaz.[2]

Fovel'in "kendi kafasından" yazıp yazmadığını ya da kendisini destekleyen ve teşvik eden iktisadi güçler tarafından (yalnızca teorik olarak değil, pratik olarak da) kollanıp kollanmadığını belirlemek ilginç olacaktır. Fovel, birçok bakımdan ilginç bir figürdür; belirli bir zeminde, Ciccotti-Naldi-Bazzi-Preziosi vb. gibi isimlerin bulunduğu gruba ait olsa da, kendisi bundan daha karmaşıktır. Benim bildiğim kadarıyla Fovel, savaş öncesi dönemde bir "radikal" olarak başladı; biraz Cumhuriyetçiler'le, özellikle de Federalistler ve Bölgeselciler'le (Oliviero Zuccarini'nin *Critica Politica* dergisi) flört ederek, geleneksel radikal hareketi canlandırmak ve yenilemek istedi. Savaş döneminde, kendisinin bir Giolittici olmuş olmalı). 1919'da Bologna'da S.<osyalist> P.<arti>'ye katılsa da, hiçbir zaman *Avanti!* için yazı yazmaz. 1919'da (ya da daha önce, 1918'de?) ben kendisi ile Torino'da üstünkörü bir biçimde tanıştım.

Torino sanayicileri, eski ve adı çıkmış *Gazzetta di Torino*'yu, kendilerine ait bir organa dönüştürmek için almışlardı. Ben, Fovel'in bu gazetenin yeni editörü olmak istediği yönünde bir izlenim edinmiştim; kendisi kesinlikle sanayi çevreleri ile temas halindeydi. Buna karşın, genç bir liberal olan Tomaso Borelli gazetenin editörlüğüne getirildi ve daha sonra görevi, *Idea Nazionale*'den Italo Minuni'ye devretti.[3] (*La Gazzetta di Torino*, *Il Paese* oldu fakat tutunamadı ve kapandı.) Fovel, 1919'da bana tuhaf bir mektup yazdı; mektupta, haftalık bir dergi olan *Ordine Nuovo*'ya yazmayı bir "görev bildiğinden" söz ediyordu; ben kendisine kendisinin olası yazı sınırlarını tanımlayarak, oldukça soğuk ve kuru bir yanıt verdim ve bir daha kendisinden hiçbir şey duymadım.[4] Fovel, Trieste'nin *Lavoratore*'sini karlı bir ticaret varlığına dönüştüren ve Torino'nun sanayi çevreleriyle temas halinde olması olası olan Passigli-Gardenghi-Martelli grubuna geçiş yaptı. Bu noktada, Passigli'nin beni *Lavoratore*'nin editörü olarak Trieste'ye taşıma yönünde bir girişimi olduğunu belirtmek önemli olacaktır; *Lavoratore* yönetimi, benim editörü olarak kalacağım *O.<rdine> N.<uovo>*'yu yönetecekti. (Passigli, benimle konuşmak için Torino'ya geldi ve O. N.'ye 100 liret katkı yaptı.)[5] Ben kendisini geri çevirdim ve *Il Lavoratore*'de işbirliği yapmayı dahi reddettim. 1921'de, *Lavoratore* ofislerinde[6], Fovel'e ve Gardenghi'ye ait bazı belgeler bulundu, bu belgeler, Fovel ve Gardenghi'nin, Borsa'daki tekstil hisseleri üzerinde spekülasyon yaptıklarını ve Nicola'nın [Vecchi][a] sendikacılarının önderliğindeki Veneto'daki tekstil işçileri grevi sırasında, gazeteyi kendi spekülasyonlarının çıkarları doğrultusunda yönlendirdiklerini ortaya koyuyordu.[7] Fovel'in Livorno'dan sonra ne yaptığını bilmiyorum. Kendisi 1925'te Nenni ve Gardenghi'nin *Avanti!*[8] gazetesinde yeniden ortaya çıkar ve S.<ocietà> I.<droelettrica> P.<iedmonte>'den Ponti ile bağlantılı *Gazzetta del Popolo* tarafından çabucak istismar edilen Amerikan kredileri için kampanyayı başlatır. 1925-26 yıllarında Fovel, *La Voce Republicana*'nın düzenli bir yazarıydı. Bugün ise, kendisi Amerikalılaştırmanın bir öncülü olarak "korporativizmi" savunmakta ve Ferrara'nın *Corriere Padano*'sunda yazmaktadır.

Fovel'in tezinde benim ilginç olduğunu düşündüğüm şey, kendisinin, iktisadi aygıt sorununu modern bir biçimde, artı değerden aşırı büyüklükte bir pay alan toplumdaki parazit unsurlara ve sözde "tasarruf üre-

a) Daha sonraki bir tarihte ilave edilmiştir. Gramsci, önce şunları yazıp, daha sonra silmiştir: "Soyadını hatırlamıyorum."

ticileri"ne karşıt halde, kesin olarak kapitalist bir tarzda çözecek olan otonom bir endüstri-üretici blok olarak korporasyon kavramlaştırmasıdır. Bu nedenle, -gerçekte artı değeri yutan "tasarruf üreticileri" aracılığı üzerinden değil- üretimde daha az maliyetlerle bir büyüme ve daha yüksek ücretlere olanak tanıyacak ve böylece daha geniş bir iç pazara, işçilerin tasarruflarında büyümeye ve daha yüksek karlara kapı açacak, dolayısıyla, firmalar içerisinde doğrudan kapitalistleşmeyi sağlayacak olan daha büyük bir artı değer yaratımı üzerinden, tasarruf üretimi, üretici bloğun kendisinin bir işlevi olmalıdır. Pagni, bunun bir yeni bir ekonomi politik sorunu değil, yeni bir iktisadi politika sorunu olduğunu söylerken haklıdır; o halde, somut olarak, kendisinin itirazları, İtalya'nın bu türden bir iktisadi dalgalanma için geri olduğuna ilişkin bir gözlemden daha fazlası değildir.

Fovel'in hatası, İtalya'da devletin iktisadi işlevini ve korporatif rejimin köklerinin iktisadi bir devrimde değil, iktisat polisliğinde olması olgusunu dikkate almamasından kaynaklanır. İtalyan işçileri, ücretleri düşürmeyi, çalışmanın rasyonelleştirilmesini, daha yüksek makine teçhizatlarının devreye sokulmasını ve daha kusursuz şirket yapılarını hedefleyen endüstriyel yeniliklere, pasif olarak dahi karşı çıkmamıştır; durum bunun tam tersidir. Bu karşı çıkış Amerika'da gerçekleşmiş ve serbest sendikaların tasfiyesine ve bu sendikaların yerini, fabrikadan fabrikaya, (karşılıklı olarak) yalıtık örgüt sistemlerinin almasına götürmüştür. 1922 öncesine yönelik, dışsal yaygaralarla aldatılmasına izin vermeyip, hareketin derinlerde kökleşmiş özelliklerini kavrayacak olan, titiz bir İtalyan tarihi analizi, yeni endüstriyel gerekliliklerin taşıyıcısı ve kendi tarzlarında, bu gerekliliklerin cesur savunucusu olanların tam da işçilerin kendileri olduğu sonucuna ulaşacaktır: Bazı sanayicilerin bu durumu anladıkları ve bu durumdan faydalanmaya çalıştıkları da söylenebilir. (Agnelli'nin O. N.'yi ve okulunu Fiat örgütlenmesi içerisinde absorbe etme çabaları.)[9] Yine de, bu düşünceler bir yana, sorun kendini gösterir: Korporasyonlar artık mevcuttur, endüstriyel yeniliklerin daha geniş ölçekte devreye sokulmasının koşullarını oluşturmaktadırlar; çünkü işçiler bu yeniliklere ne direnebilirler ne de bu değişimin taşıyıcıları ile kendi başlarına mücadele edebilirler. Sorun, temel bir sorundur, İtalyan durumunun *hic Rhodus*'udur |İşte hendek , işte deve, ç.n.|: O halde, korporasyonlar, insanların gayriihtiyari olarak tarihin emirlerine uymalarını güvence altına alan şu "kaderin hilelerin-

den" birisi sayesinde bu değişimin formu olacaklardır. Esas hususun yattığı yer burasıdır: Bu olabilir mi? Zorunlu olarak bunu inkar etmeye yönelik bir eğilim söz konusudur. Yukarıda tarif edilen koşul, koşullardan bir tanesidir, tek koşul değildir, daha da önemlisi; bu koşul, yalnızca, *dolaysız koşulların en önemli olanıdır*. Amerikalılaştırma, spesifik bir çevre, spesifik bir toplumsal yapı ve belirli bir devlet türü gerektirir. Devlet, liberal devlettir; burada söz konusu olan, ticari anlamda bir liberalizm değil fakat daha temel bir anlamda, serbest girişim ve kendi tarihsel gelişimi sayesinde, kendiliğinden araçlarla tekeller rejimini yerleştirmeyi başaran iktisadi bireyciliktir.

İtalya'da *rantiye sınıfının* ortadan kalkması bir sonuç değil, endüstriyel değişimin bir koşuludur; devletin iktisadi-finansal politikası, bu ortadan kalkmanın esas nedenidir: kamu borçlarının amortismanı, tahvillerin kaydedilmesi, dolaylı vergilendirme yerine, doğrudan vergilendirme. Bu, halihazırdaki politikanın yönelimi gibi görünmemektedir, olmak üzere de değildir. Durum bunun tersidir. Devlet, *rantiye sınıfının* sayısını arttırmakta ve kapalı toplumsal formasyonlar oluşturmaktadır. Aslında, bugüne kadar, korporatif rejim, orta sınıfları ortadan kaldırmak adına değil, bu sınıfların sarsak pozisyonlarını desteklemiştir ve yarattığı yerleşik çıkarlar sayesinde, daha ileri bir hareketin kaynağı olmaktan ziyade, statükonun korunması için bir makine haline gelmektedir. Neden? Çünkü korporatif rejim, istihdama değil, işsizliğe dayalıdır; bu rejim, istihdam edilenler için, eğer serbest rekabet söz konusu olsaydı çökecek ve ciddi toplumsal ayaklanmaları kışkırtacak olan belirli bir asgari yaşam standardını korur. Güzel: Doğumundan itibaren bu aşırı ölçüde hassas duruma bağlı olan korporatif rejim, büyük bir felaketten kaçınmak için her ne pahasına olursa olsun sürdürülmesi gereken özsel denge, ani şoklar olmaksızın toplumsal yapıyı düzenleyecek olan son derece küçük, fark edilmeyen adımlarla ilerleyebilir: Kundağa en sıkı biçimde sarılmış olan bir bebek dahi normal bir biçimde büyüyebilir. Bu nedenle, Fovel'in tek bireyin mi sesi olduğu, yoksa kendi rotasını izleyen iktisadi güçlerin bir savunucusu mu olduğunun belirlenmesi gerekir. Her ne olursa olsun, süreç çok uzun olacaktır, bu sırada, sürecin düzenli ilerlemesine muhalefet edecek yeni zorluklar, yeni çıkarlar belirecektir.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 6.

Madde 136. *Bontempelli'nin Novecentismosu.* Bontempelli'nin *'900*[1] manifestosu, Prezzolini'nin 1915'te yayımlanan ve Prezzolini makaleleri derlemesi olan *Mi Pare...* (Fiume: Edizioni Delta, 1925) içerisinde, 51. sayfada yeniden basılan "Viva l'artificio" adlı makalesidir.[2] Bu makalede yer alan çok sayıda husus, Bontempelli tarafından alınmış ve zayıflatılmıştır; bu hususlar Bontempelli'nin ellerinde mekanikleşmiştir. Kendisinin 1925 tarihli, *Nostra Dea*[3] adlı oyunu, Prezzolini'nin 56. sayfadaki sözlerinin mekanik bir uzantısıdır. Prezzolini'nin makalesinin tuhaf ve detaycı olması dikkate değerdir; makale, yazarın, *Lacerba* deneyiminden sonra, daha hafif, daha canlı olma çabalarına ihanet eder; bir taşlamada ifade edilebilecek olan şey, çiğnenir ve büyük bir sıkıcı yüz ekşitmeyle dışarı fırlatılır. Bontempelli, tuhaflığı çoğaltarak taklit eder. Prezzolini ile bir hiciv, bir makaleye dönüşür, Bontempelli ile ise, bu, bir cilde dönüşür.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 29.

Madde 137. *Novecentismo ve Süper-taşra.* Modern zamanlara uyarlanmış Barok ve Arcadia.[1]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 30.

Madde 138. *Risorgimento.* Devletlerin somut yaşamının uluslararası yaşam olduğu doğruysa, 1870'e kadar İtalyan devletlerinin yaşamının - dolayısıyla "İtalyan tarihi"nin- "ulusal" tarihten daha çok, "uluslararası" tarih olduğu da doğrudur.

Madde 139. *Katolik Hareket.* Katolik Hareket ile Francisken Üçüncü Düzen türünden kurumlar arasında herhangi bir karşılaştırma yapılabilir mi? K. H. karakteristiklerini daha iyi tarif etmek adına, girizgah biçiminde Francisken Üçüncü Düzen'e işaret etmek önemli olsa da, ben öyle düşünmüyorum. Üçüncü Düzen'in oluşumunun son derece ilginç olduğu ve demokratik bir karaktere sahip olduğu kesindir; bu, gitgide dönüşmüş olduğu ruhban sınıfından farklı olarak, ilkel Kilise'ye, inananların cemaatine bir dönüş olarak Francisken Hareketi'n karakterini daha iyi ortaya koyar. Bu nedenle, Francisken Hareketi'nde, Francis'in amaçlamış olduğu şekliyle dinin bütününü kapsamayıp, var olan çok sayıda düzen içerisinden bir tanesine indirgenmiş olmasından dolayı

kusursuz olmayan bu inisiyatifin başarısını incelemek yerinde olacaktır. Katolik Hareket, Katolik dininin tarihi içerisinde yeni bir çağın açılışına damgasını vurur: Totaliter bir dünya görüşü olmaktan çıkar ve bir partiye sahip olması gereken bir kesim haline gelir. Çeşitli dinsel düzenler, Kilise'nin (inananların cemaati ya da ruhban cemaati), dünya görüşünün parçalanmasına (sapkınlık, hizipleşme) karşı, en tepeden en aşağıya reaksiyonunu temsil eder: K. H., bütün halinde kitlelerin dinden dönmesine, yani dinsel dünya görüşünün kitleler tarafından terk edilmesine karşı reaksiyonu temsil eder. Artık mücadele alanını ve mücadele araçlarını tanımlayan şey Kilise değildir; Kilise, kendisine dayatılan alanı kabul etmek ve muarızlarının cephanesinden (kitlelerin örgütlenmesi) çalınan silahları kullanmak durumundadır. Kilise, savunma halindedir; başka bir deyişle, hareket ve inisiyatif otonomisini kaybetmiştir; Kilise artık ideolojik bir dünya iktidarı değil, yalnızca ikincil bir kuvvettir.

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 2.

Madde 140. *Risorgimento'da 1812 İspanyol anayasası.* Bu neden bu kadar popülerdi? Bunun, 1848'de ilan edilen diğer anayasalar ile karşılaştırılması gerekir. Bu anayasa, özellikle Parlamento ve parlamenterlerin ayrıcalıklarının oluşturulması bakımından kesinlikle son derece liberaldi.

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 39.

Madde 141. Amerikanizm. Mino Maccari'nin *Trastullo di Strapaese*'sinden (Firenze: Vallecchi, 1928):

Işıldayan bir bibloya / Ülkeni değişme / Yabancı, bir tacirdir / Onu gözetmek pazarlık değildir / Eğer yetenekli ve becerikliysen / Tüm uydurmalardan uzak kalırsın: / Yabancı her zaman kazanır. / Senin malların dünyaya değer / Senin kilise papazının dışarı püskürttüğü daha değerlidir / Amerika'dan ve Amerika'nın kibrinden: / En düşük İtalyan'ın ardında / On bin yıllık tarih yatar / <...> / Pavyonlar ve Charleston / Sapıtmana neden olacak / Ah İtalyan, kendi ülkenin dansına dön / İşkembe yemeye dön / İtalyan, kendi çimlerine dön / Fransız adetlerine güvenme / Kendi ekmeğini ve soğanını yediğine emin ol / Böylece karnını düzene sokarsın.[1]

Bununla birlikte Maccari, Torino'daki *La Stampa*'nın genel yayın yönetmeni olmaya ve en yüksek süper-şehirde, İtalya'nın sanayi merkezinde soğan yemeye devam etmiştir.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 7.

Madde 142. *Giuseppe Prezzolini ve aydınlar. Il Codice della vita italiana* (Firenze: Editrice la S. A. "La Voce," 1921)[1] her zaman İtalyan kültürünü yenileme ve modernleştirme kampanyası yürüten ahlakçı bir yazar olarak Prezzolini'nin ilk dönemini sona erdirir. Daha sonra, kendisi, geleneksel ana akım sürüsüne katılıp, küfrettiği şeyleri övmeye başlayana kadar, en tuhaf inişler ve çıkışlarla bir krize girer.

P. Gobetti'ye yazılan 1923 tarihli, *Mi Pare...* (Fiume: Edizioni Delta, 1925) adlı küçük ciltte yeniden yayımlanan, "Per una società degli Apoti" başlıklı bir mektup, bu krizin bir aşamasını temsil eder.[2] "İzleyici" olarak pozisyonunun "biraz, yalnızca biraz korkakça" olduğunu hisseder. "İşlerin içine girmek görevimiz değil midir? (Neredeyse tamamı) Mücadelenin dışında kalarak, savaşçılara bakan ve yalnızca patlamaların nasıl ve neden gerçekleştiğini soran genç insanları <...> izlemede can sıkıcı, kabul edilemez ve üzücü bir şey yok mudur?" Kendisi uygun bir çözüm bulur: "Şimdiki zamanda ve ayrıca <...> sürmekte olan bölücü kavgalardaki, içerisinde yarının dünyasının biçimlendiği ıstıraptaki görevimiz, işe yararlığımız, kendimizi adadığımız şey olmalıdır; yani fikirleri açıklaştırmak, değerleri savunmak ve mücadelelerin ötesindeki ideal bir mirası korumaktır ki bu miras gelecek zamanlarda yeniden verimli olabilsin." Duruma ilişkin görüşleri çok çarpıcıdır: "İçinden geçmekte olduğumuz dönem öylesine safdil, fanatik, partizandır ki eleştirel bir maya, çıkarların ötesine bakabilen insanların cevheri dahi iyi bir şey yaratabilecektir. En iyi insanların körleştirilmiş olduklarını görmüyor muyuz? Bugünlerde kalabalıklar her şeyi kabul etmektedir: Yanlış belgeler, ham efsaneler, ilkel batıl inançlar, özensizce, körce kabul edilmekte ve maddi ve ruhsal deva olarak sunulmaktadır. Ya önderlerin kaç tanesi düşkünler için deva, muhtaçlar için sığınak, siyasetçiler için çare, bunalanlar için sakinleştirici olarak, açık bir ruhsal esaret programına sahiptir? Biz kendimizi Apoti cemaati olarak, alışkanlık dolayısıyla ve belirgin ve yaygın olan ahmaklık eğilimi dolayısıyla "içmeyecek olanlar" cemaati olarak adlandırabiliriz."

Eşine az rastlanır bir Cizvit safsatası: "İhtiyaç duyulan şey, eğer gerekiyorsa, uyumlu bir azınlığın kendini feda etmesi ve tüm maddi başarıdan feragat edip, akıntıya karşı kürek çekmekle kalmayıp, gelecekteki hareketin yeniden başlamasını sağlayacak sağlam bir zemin kurarak, fedakarlık ve kahramanlık arzusunu dahi feda etmesidir," vs., vs.

Prezzolini ve Gobetti arasındaki farklar; bu mektubun, eğer yanıtlanmışsa, nasıl yanıtlandığına bak.[3]

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 31.

Madde 143. *Nitelik ve nicelik.* Üretim dünyasında bu yalnızca *ucuz* ve *değerli* anlamına gelir; yani bu yalnızca, halk sınıflarının ihtiyaçlarının karşılanması ya da karşılanmaması, halk sınıflarının yaşam standartlarının yükselmesi ya da düşmesidir. Geri kalan her şey ideolojik bir roman dizisidir. Büyük bir emek tedariki ve az hammaddesi olan bir ulus-şirkette, "Nitelik" çağrısı, yalnızca küçük bir maddi niceliği üzerinde çok miktarda emek istihdam etmek, yani lüks bir pazar için uzmanlaşma arzusu anlamına gelir. Bununla birlikte bu olanaklı mıdır? 1) Hammadde bolluğunun söz konusu olduğu bir yerde nitel ve nicel, her iki yöntemi kullanmak olanaklıdır fakat aynı durum yoksul ülkeler için geçerli değildir. 2) Nicel üretim nitel de olabilir; yani nicel üretim, yeni bir formasyon olması dolayısıyla geleneksel olmayan, "belirgin" nesnelerin tüketicilerinden oluşan sınıf bölümü içerisinde bütünüyle nitel olan üretimle rekabet edebilir. 3) Yoksul sınıflar için tüketim mallarını hangi sanayi sağlayacaktır? Uluslararası bir işbölümü için koşullar oluşturulacak mıdır?

Kısacası, burada başıboş entelektüeller [men of letters kelimesiyle ironi yapıyor ç.n.] ve gerçekliğe tanık olmamak için kafalarını kuma gömmüş olan demagojik siyasetçiler ile ilgili bir formül söz konusudur. *Nitelik*, şeylere değil, insanlara atfedilmelidir. İnsanın niteliği de, artan sayıda ihtiyaçlar karşılanabildiği ölçüde artar ve böylece bu ihtiyaçlardan bağımsızlaşır. Çok sayıda insanı belirli faaliyetlere bağlama arzusundan kaynaklanan ekmek fiyatlarındaki artış, açlıkla sonuçlanır. Nitelik politikası her zaman karşıtında sonuç verir: yetersiz nicelik.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 8.

Madde 144. Auguste Boullier, *L'Île de Sardaigne.* Description, Historie, Statistique, état social, Paris: E. Dentu, 1865.[1] Boullier, Sardinya'nın Fransa'ya devredilmesi üzerine görüşmeler yapılırken Sardinya'daydı.[2] Kendisi bir kitap daha yazmıştır, *Le Dialecte et les Chants Populaires de la Sardaigne.*[3] Bu kitabın artık bir değeri yoktur. Bazı bakımlardan ilginçtir. Boullier, Sardinya'da, ancien régime |Fr: eski rejim, ç.n.| destekçilerini cesaretlendiren, feodalizmin kalıntılarının (kolektif mülkiyet) ortadan kalkmasını geciktiren sorunların nedenlerini açıklamaya çalışır.[4] Bütünüyle saf bir ideolojik bakış açısını benimseyen Boullier, doğal olarak, konudan hiçbir şey anlamaz. Bazı ilginç unsurlar bir yana, Sardinya'nın uluslararası ilişkilerinden ve Akdeniz için öneminden söz eder: örneğin, Nelson'un, İngiliz Hükümeti'nin Sardinya'yı, (Piedmont) kraldan yıllık 500.000 sterlinlik bir ücret karşılığında satın alması yönündeki ısrarı. Nelson'a göre, Sardinya stratejik olarak Malta'dan üstündür; dahası, Malta her zaman iktisadi bir yük olarak kalacakken, Sardinya'nın İngiliz yönetimi altında olması, iktisadi açıdan karlı olabilir.[5]

Madde 145. *Yetenek.* Hofmannstahl, Strauss'taki küçük düşürücü unsurlara ilişkin, müzisyene şu sözlerle gönderme yapar: "Bizler, her dolandırıcıya bahşedilmiş olan uğursuz yetenekten daha değerli olan, iyi niyet, ciddiyet, tutarlılık sahibiyiz" (L. Beltrami tarafından, 2 Mart 1930 tarihli *Marzocco* dergisindeki, heykeltıraş Quadrelli üzerine makalesinde alıntılanmıştır).[1]

Madde 146. Anthony M. Ludovici'nin *Woman. A Vindication* (2. Baskı, London, 1929) adlı kitabı üzerine, A. De Pietri Tonelli'nin *Rivista di Politica Economica* dergisindeki (Şubat 1930) incelemesinden şunlar okunur: "Yazar şöyle der; 'İnsanlarının temel niteliklerinin bozuma uğraması nedeniyle bir ulusun toplumsal yapısında işler kötüye gidiyorken, her zaman iki ayrı eğilimin yükselişe geçtiği görülür: bu eğilimlerin birincisi, saf bir biçimde ve yalnızca çöküş ve eski, sağlıklı kurumların yıkılışı olan değişimleri ilerleme semptomları olarak yorumlamak; yöneten sınıfa yönelik, temellendirilmiş güven kaybından kaynaklanan ikinci eğilim de, yeterli niteliklere sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın, herkesi, işlerin düzeltilmesine katkı yapacağı yönde yetkilendirmek.'"[1] Yazar, feminizmi bu ikinci eğilimin bir ifadesi olarak görür (bu yanlıştır, çünkü bir şey hakkında bir ifade, ifade edilen şeyin bir kanı-

tını oluşturmaz: Feminizmin daha geniş çaplı ve daha derin nedenleri vardır). Yazar, "erkeksiliğin" canlandırılması yönünde bir çağrı yapar.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 9.

Madde 147. "St. Simplicius kardeşlik birliğinin gerçek bir mukaddemi olduğumu hayatımda binlerce kez kanıtladım." *V. Monti.*[1]

Madde 148. *Lorianizm.* Loria'nın altimetre [yükseklikölçer, ç.n.] teorileri ile ilgili olarak, şaka yollu, Aristoteles'in "Akropolis oligarşiler ve tiranlıklar için, düzlükler de demokratik yönetimler için uygundur,"[1] ifadesi hatırlanabilir.

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 14.

Madde 149. *Kuzey ve Güney.* Eğer sanayicilik, özümsenmiş yeni iktisadi alanları birbirine eklemleyecek ölçüde, tedrici olarak ufkunu genişletebilmiş olsaydı, Kuzey'in hegemonyası "normal" ve tarihsel olarak kazançlı olurdu. Bu durumda, bu hegemonya eski ile yeni arasındaki, ilerleme ile geri kalmışlık arasındaki, daha üretken olma ve daha az üretken olma arasındaki mücadelenin ifadesi olurdu; itici gücü geçici ve işlevsel olarak bölgesel olsa da, ulusal karakterde (ve ulusal ölçekte) bir iktisadi devrim söz konusu olurdu. Tüm iktisadi güçler canlandırılıp, çatışma da daha büyük bir birlikte sonuç verirdi. Ne var ki bu böyle olmadı. Hegemonya kalıcı görünüyordu; çatışma, kararsız, dolayısıyla da, bir kuzey sanayisinin mevcudiyeti nedeniyle, belli ki "ebediyen" sürecek bir dönemin zorunlu tarihsel koşulu olarak görünüyordu.

Dış göç. İtalya'nın Almanya ile karşılaştırılması. Almanya'da sanayinin gelişmesinin ilk olarak ağır bir dış göç dalgasının önünü açtığı doğrudur fakat bunun ardından, endüstriyel gelişme, dış göçü durdurmayıp, bu göçlerin bir kısmını yeniden absorbe etmiş ve büyük bir göç olgusunu doğurmuştur. İtalyan ve Alman, iki göç fenomeninin bütünüyle mekanik bir karşılaştırması için bu kadarı söylenebilir fakat daha derin bir karşılaştırma yapılacak olursa, diğer temel farklılıklar ortaya çıkacaktır. Almanya'da sanayicilik, ilk olarak aşırı miktarda "sanayi kadroları" üretmiş ve son derece özel iktisadi koşullar içerisinde, ilk göç edenler onlar olmuşlardır; belirli bir miktarda halihazırda kalifiye ve yetenekli

insan sermayesi, belirli bir finansal sermaye birikimi eşliğinde göç etmiştir. Alman dış göçü, insan gücü ve yönetim kadrosu açığı olan diğer az gelişmiş ya da eşit ölçüde gelişmiş ülkelerin ekonomilerini canlandıran belirli bir aşırılıktaki aktif kapitalist enerjinin etkisi ile gerçekleşti. İtalya'da ise, dış göç fenomeni daha temel ve pasif olmanın yanında, en önemlisi, çözülmeye uğramayıp, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Pratikte dış göç azalmış ve karakteri değişmiş olsa da, bu olgunun, geri kalan güçlerin, "normal" ülkeler düzeyine çıkarılmış bir yaşam standardı ile, genişletilmiş bir endüstriyel çerçeve içerisinde emiliminin bir sonucu olmadığını belirtmek gerekir. Dış göçteki azalma, küresel kriz sonucunda, yani tüm sanayi ülkelerinde iktisadi olarak normalden daha fazla miktarda rezerv orduların mevcudiyeti sonucunda ortaya çıkmıştır. Tüm dünya için bir emek rezervi üreticisi olarak İtalya'nın rolü, İtalya'nın kendi demografik dengesini normalleştirmesinden dolayı değil, dünya genelindeki demografik dengenin altüst olmasından dolayı sona ermiştir.

Aydınlar ve işçiler. Bir diğer temel farklılık şudur: Alman dış göçü organikti, yani sanayi örgütleyicileri, çalışan kitleler ile birlikte göç ettiler. İtalya'da ise, yalnızca çalışan kitleler göç etti ve bu kitleler halen, hem endüstriyel hem de entelektüel bakımdan önemli ölçüde biçimsizdir. Karşılık gelen entelektüel unsurlar memlekette bırakılmış ve bunlar da biçimsiz kalmışlardır; yani bunlar sanayileşme ile ve sanayileşmenin getirdiği uygarlık yoluyla hiçbir değişime uğramamıştır. Bu durum, geniş çaplı yozlaşma ve önemli iktisadi etkileri ile birlikte siyasal ve ahlaki çürüme fenomenlerini beraberinde getiren, aydınların korkunç işsizliği olgusunda sonuç vermiştir. Devlet aygıtının kendisini, tüm yönleriyle, bu olgu ile harap olmuş ve kendine özgü bir karaktere sahip olmuştur. Böylece, çatışmalar, ortadan kalkmak yerine alevlenmiş ve bu görünümlerin her biri çatışmaları daha da kötüleştirmiştir.[1]

Madde 150. *Toplumsal sınıfların üretkenliği [işlevi] açısından devlet kavramlaştırması.* R. Ciasca'nın *Origini del programma nazionale* üzerine kitabı, bu konunun işlenmesi için değerli materyaller içermektedir.[1] Üretici sınıflar (kapitalist burjuvazi ve modern proletarya) devleti yalnızca belirli bir iktisadi dünyanın, belirli bir üretim sisteminin somut formu olarak kavrarlar. İktidarın ele geçirilmesi ve yeni bir üretim dünyasının kurulması birbirinden ayrılamaz: Biri için yapılan propaganda,

diğeri için de propagandadır; gerçekte, egemen sınıfın eşzamanlı olarak iktisadi ve siyasi olan birleştirici kökeni yalnızca bu bağlantı içinde yer alır. Bununla birlikte, ilerleme itkisi, yerel iktisadi gelişme ile yakından bağlı olmayıp, [daha ileri ülkelerin üretici gelişmeleri temelinde doğan] ideolojik akımlarını çevre ülkelere yönelten uluslararası gelişmelerin bir yansıması olduğu durumda, yeni fikirlerin taşıyıcısı olan sınıf, aydınlar sınıfı olur ve devlet kavramlaştırması yön değiştirir. Devlet, bir kendinde şey, bir mutlak rasyonel olarak kavranır. Bu, şöyle ortaya konulabilir: Devlet, üretim dünyasının somut çerçevesi olduğundan ve aydınlar, kendini yönetici personel ile daha yakından özdeşleştiren toplumsal unsur olduğundan, devleti bir mutlak olarak ortaya koymak, aydınların işlevinin bir karakteristiğidir; böylece, aydınların tarihsel işlevi mutlak olarak kavranır ve mevcudiyetleri rasyonalize edilmiş oldur. Bu, felsefi idealizm için temel bir motiftir ve Fransız Devrimi ve Bonapartizme [pasif devrim[2]][a] "reaksiyon-ulusal üstünlük" olarak Avrupa'da modern devletlerin kurulması ile ilgilidir. Bazı tarihsel ve kültürel değerlendirme kriterlerinin baş aşağı çevrilmesi gerektiği söylenebilir: 1) Fransız rasyonalizminin ve "Aydınlanma felsefesinin" "damgasını taşıyan" İtalyan akımları, bundan farklı olarak, devleti, İtalyan iktisadi kalkınmasının somut formu olarak gördükleri sürece, tam da İtalyan ampirik gerçekliğine yakın bir bağlılık göstermektedirler. Benzer bir içerik, benzer bir siyasi biçimi gerektirir. 2) Karşıt bir biçimde, gerçek anlamda "Jakoben" akımlar, geleneksel bir İtalyan kültürünü oluşturuyormuş gibi görünen en yerli akımlardır. Bu akım, "kültür"ün yüzyıllar boyunca İtalyan ulusal tezahürü olmasından, bu nedenle de, bu daha eski geleneksel tezahürlerin her ne şekilde gelişmiş olurlarsa olsunlar daha yerli görünmelerinden dolayı, "İtalyan"dır. Öte yandan bu, tarihsel bir yanılsamadır. O halde, bu İtalyan kültürünün maddi temeli neredeydi? Bu temel İtalya'da değildi. Bu İtalyan "kültürü", evrenseller olarak anlaşılan Kilise ve İmparatorluk ile bağlantılı, Ortaçağ "Kozmopolitizmi"nin devamıdır. İtalya "uluslararası" bir aydın konsantrasyonuna sahiptir; İtalyan olmayan dünyanın en katı ve yerli yaşamının etkilerini teorik olarak alır ve değerlendirir. İtalyan aydınları ulusal değil, "kozmopolit"tir; Machiavelli dahi, *Prens* adlı çalışmasında Fransa'dan, İspanya'dan vs. ve bu ülkelerin ulusal siyasal birliklerinin doğum sancılarından İtalya'nınkilere

a) Daha sonraki bir tarihte, parantez içinde ilave edilmiştir.

oranla daha güçlü bir biçimde etkilenmiştir.[3] Bu nedenle, bu şimdiki zamanın temsilcilerini "Jakobenler" olarak adlandırıyorum: Bu kimseler, gerçekten de, İtalya'ya, ulusal deneyim temelinde değil, başkalarının deneyimleri temelinde değerlendirilmiş bir rasyonel entelektüel şema uygulamak istemektedirler. Sorun son derece karmaşıktır ve çelişkilerle doludur; bu nedenle, bu sorunu tarihsel bir temelde, daha kapsamlı olarak incelemek zorunludur. Her durumda, Güneyli aydınlar Risorgimento boyunca, açık bir biçimde, "saf" devletin, devletin kendisinin öğretmenleri olarak görünürler. Ne zaman aydınlar "önderlik" ediyormuş gibi görünürlerse, genellikle eşlik eden "gerici" maiyet ile birlikte, kendinde devlet kavramı yeniden ortaya çıkar.

Karşılaştırma: Defter 10, II, Madde 61.

Madde 151. *Devrimin yarattığı modern Fransız devleti ile diğer modern Avrupa devletleri arasındaki tarihsel ilişki.* Bu sorun, soyut sosyolojik şemalarla çözülmediği sürece büyük bir önem arz etmektedir. Sorun, şu unsurların tarihsel sonucudur: 1) Fransa'da Devrimci patlama; 2) Fransız Devrimi'ne ve Devrim'in sınıfsal "kanallar" yoluyla yayılmasına karşı Avrupa muhalefeti; 3) Hem Cumhuriyet, hem de Napolyon yönetimi altında Fransa'nın devrimci savaşlar ve bir evrensel devlet eğilimindeki Fransız hegemonyasının formasyonu; 4) Fransız hegemonyasına karşı ulusal isyanlar ve orijinal Fransız örneğinden farklı olarak, devrimci patlamalar üzerinden değil, peş peşe gelen dalgalar halinde Avrupa'da modern devletlerin kurulması. "Peş peşe gelen dalgalar" toplumsal sınıf mücadeleleri ve ulusal savaşların, daha ziyade ikincisinin, bir kombinasyonu olarak ortaya çıkar. Bu açıdan, "Restorasyon" dönemi en ilginç dönemdir: Bu, sınıf mücadelesinin, geniş çaplı kargaşalar olmaksızın, Fransız terörist aygıtı olmaksızın iktidara gelmesine olanak tanıyan, esnek bir konum elde ettiği siyasal formdur. Eski sınıflar, "egemen" sınıf konumundan "yöneten" sınıf konumuna indirilseler de, ortadan kaldırılmazlar ve fiziksel olarak çok daha az bastırılırlar; bir sınıf olmaktan, belirgin psikolojik hususiyetlere sahip bir "kast" olma durumuna geçiş yaparlar ve iktisadi işlevlerinin egemenliği sona erer. Modern devletlerin formasyonunun bu "modeli" kendini tekrar edebilir mi? Büyüklüğü ve büyük devletler söz konusu olduğunda, bu dışlanabilir. Diğer yandan sorun son derece büyük öneme sahiptir, çünkü Fransız-Avrupa

modeli kendine özgü bir zihniyet yaratmıştır.

Yukarıdaki ile bağlantılı bir diğer önemli sorun da, aydınların, Restorasyon'un bu içten içe işleyen siyasi mayalanmasında sahip olduklarına inandıkları işlev sorunudur. Klasik Alman felsefesi, bu dönemin felsefesidir ve bu felsefe 1848'den 1870'e, ulusal liberal hareketlere canlılık vermiştir. Bu bakımdan, Marx'ın, Fransız "liberté, fraternité, égalité" |Fr: "özgürlük, kardeşlik, eşitlik", ç.n.| düsturunu nasıl Alman felsefi kavramlarına indirgediğini düşünmek gerekir (*Kutsal Aile*).[1] Bana öyle görünüyor ki bu indirgeme, teorik olarak son derece önemlidir; bunun, *Toplumsal sınıfların üretkenliği (işlevi) açısından devlet kavramlaştırması* üzerine yazdıklarımın (sayfa 95 ve arkası)[2] yanına konulması gerekir. Üretici sınıf için "siyaset" olan şey, aydınlar sınıfı için "rasyonalite" haline gelir.

Tuhaf olan, bazı Marksistlerin "rasyonalite"nin "siyaset"ten, ideolojik soyutlamanın iktisadi somutluktan üstün olduğuna inanmalarıdır. Modern felsefi idealizm, bu tarihsel ilişkiler temelinde açıklanmalıdır.

Karşılaştırma: Defter 10, II, Madde 61.

Madde 152. *Marx ve Hegel.* Marx'ın Hegelciliği incelenirken, Marx'ın Alman üniversite yaşamına (özellikle Marx'ın baskın pratik-eleştirel karakteri göz önünde bulundurulduğunda) Hegel'in ölümünden kısa bir süre sonra, Hegel'in "sözlü" derslerinin ve bu dersleri üreten, somut tarih üzerine tutkulu tartışmaların -yani Hegel'in düşüncelerinin tarihsel somutluğunun, sistematik yazılarında olduğundan daha açık bir biçimde öne çıktığı tartışmaların- en canlı hatıralarının muhtemelen halen mevcut olduğu sırada katılmış olduğunu unutmamak gerekir.[a] Bana göre, Marx'ın bazı savları, bu "sözsel" canlılık ile özel bir ilişki halinde düşünülmelidir: Örneğin, Hegel'de "insanların başları üzerinde yürümeleri" ifadesi. Gerçekten de, Hegel Fransız Devrimi'ni ele alırken bu imgeyi kullanır; Fransız Devrimi boyunca belirli bir dönem, dünya başı üzerinde yürüyormuş gibi "görünmüştür" -ya da benzeri bir ifade (karşılaştır)- yazar. Sanırım, Croce, Marx'ın bu imgeyi nereden türettiğini sorar (referans bul); bu imge kesinlikle Hegel'in kitaplarından bir tanesinde vardır (belki *Hukuk Felsefesi* adlı kitabında; hatırlamıyorum). Yine de bana öyle görünüyor ki Marx'ın buna geri dönmedeki ısrarı göz önün-

a) "Alınan üniversite yaşamına katıldığını ... bu derslerin temelinde yer alan," sözcükleri, Gramsci tarafından, kendisinin kalem ile karalayıp, okunmaz kıldığı bazı satırların yerine yerleştirilmiştir.

de bulundurulduğunda (ben Marx'ın bu imgeyi yinelediğini düşünüyorum; kontrol et), bu, bana, bir zamanlar bir konuşma konusuymuş gibi görünmektedir: Bu, gerçekten de konuşmadan kaynaklanan, taze, kendiliğinden, biraz "kitabi" bir şeymiş gibi görünmektedir.[1]

Karşılaştırma: Defter 10, II, Madde 60.

Madde 153. *Konuşma ve kültür* (sayfa 80'deki *Öneriler ve uyarılar* başlıklı nota bak).[1] Macaulay'ın gözlem, "On the Athenian Orators" [*Atinalı Hatipler Üzerine*, ç.n.] başlıklı makalesinde bulunabilir (tam referansın bu olup olmadığını kontrol et). Söz konusu gözlem daha ileriye geliştirilebilir. Kültürün, uzun bir süre boyunca özellikle hitabet ya da retorik formunda geliştiği, yani yazıdan ve diğer didaktik araçlardan ya da genel olarak araştırmadan yardım almadan geliştiği kesindir. Yeni bir gelenek, ortaçağda, manastırlar ve düzenli okullar ile başlar. Skolastisizm, bu geleneğin en önemli ayırt edici özelliğini temsil eder. Dikkatli bir gözlemci için, skolastisizmin formel mantık çalışmaları, aslında, eski kültürel yöntemlere ait gösterimlerin "kolaylığına" karşı da bir reaksiyondur. Mantık hataları, özellikle sözlü argümantasyonda oldukça yaygındır. Basım sanatı, daha sonra tüm kültür dünyasında bir devrim yapmıştır. O halde, bu çalışmada örtük olan, kültür örgütlenmesinin teknik gelişiminin, düşünme biçimlerine getirmiş olduğu hem nitel hem de nicel (kitlesel yayılım) değişimler üzerine, başka bir çalışmadır.

Günümüzde dahi, ideolojik olarak, tiyatro ve sinema, kitaptan çok daha büyük bir hıza ve çok daha geniş bir faaliyet alanına sahip olsa da (tiyatro ve sinema gazeteler ve dergiler ile karşılaştırılabilir), bir derinliğe sahip değildir, yüzeyseldir. Kültür aygıtları [ve örgütleri] olarak akademiler ve üniversiteler. Üniversitelerde sözlü dersler ve seminerler. Profesör ve asistan; profesyonel asistan ve De Sanctis tarafından tartışılan[2] Puoti'nin okulundaki "Santa Zita Büyükleri," yani öğretmenlere yardım eden ve derslerini sürdüren, pratikte nasıl çalışma yapılacağını öğreten, kendiliğinden seçilmiş öğrencilerden oluşan "öncü" sınıfı.

Bu gözlemler, Bukharin'in[a], tüm konuşma hatalarını ele veren *Historical Materialism* kitabı sayesinde aklıma geldi.[3] Engels'in, düşünme "tarzlarının" dahi doğuştan gelen özellikler olmayıp, edinilen şeyler oldukları, düşünme tarzlarına sahip olmanın profesyonel niteliklere karşı-

a) El yazmasında, "Bukh."

lık geldiği yönündeki, son derece yerinde gözlemi hatırlanarak[4], örnekleme yoluyla, tüm pasajların, Skolastiklerin işaret ettiği mantıksal hatalara karşılık geldiğini göstermek ilginç olacaktır. Bunlara sahip olmamak, sahip olunmadığını anlamamak, bir çıraklık yoluyla bunları edinme sorununu çözmeye koyulmamak, köy demircisinin atölyesine alet edevatına nasıl erişileceğini ve bu alet edevatı nasıl kullanacağını bilmeden otomobil yapmak istemeye benzer. "Eski formel mantık" araştırmaları, kısmen hayırlı bir nedenle, artık gözden düşmüştür. Bununla birlikte mantıkta bir çıraklık gerekliliği sorunu, eski aydınlar sınıfından farklı olarak, bir geleneği olmayan, yeni bir toplumsal temelde yeni bir kültür yaratma sorunu öne çıkarıldığı takdirde yeniden kendini gösterir. Kompleks eklemlenme ile geleneksel bir "aydınlar bloğu", "çıraklık" unsurunu, biçimsel çıraklık ihtiyacına dahi başvurmadan, bilimin organik gelişimi içerisinde asimile etme yeteneğine sahiptir. Öte yandan bu dahi, güçlükler ve kayıplar olmadan gerçekleşmez. Tüm ilköğretim sonrası kademelerde, profesyonel teknik okulların gelişimi, sorunu yeniden ortaya çıkarmıştır. Prof. Peano'nun, fen ve matematik bilimlerinde dahi, gramer okullarından gelen öğrencilerin, teknik okullardan ve enstitülerden gelenlere kıyasla daha hazır oldukları yönündeki savını hatırlamak gerekir.[5] Bu daha hazır olma durumu, kapsamlı bir "insani" bilimler (tarih, edebiyat, felsefe) eğitiminden kaynaklanır. Matematik neden aynı sonucu vermemektedir? Matematik, mantık ile yakınlaştırılmıştır. Yine de, devasa bir farklılık söz konusudur. Matematik, temel olarak, sayısal dizilere, yani, teorik olarak sonsuz sayıdaki biçimlerde kombine edilebilecek, sonsuz sayıdaki denklemlere (1=1) dayanır Formel mantık, aynı şeyi yapma "eğilimindedir" fakat yalnızca bir yere kadar. Formel mantığın soyut doğası, yalnızca öğrenmenin erken aşamalarında, doğrudan, çıplak ve ham formülasyonunda içerilir fakat somut olarak, soyut formülasyonun kendisinin sürdürüldüğü, tam da söylemde pratiğe geçer. Gramer okullarında yapılan dil egzersizleri şunu gösterir: Latince-İtalyanca, Yunanca-İtalyanca çevirilerde, iki dil arasında hiçbir zaman bir özdeşlik söz konusu değildir ya da en azından, öğrenmenin erken aşamalarında mevcutmuş gibi görünen özdeşlik (rosa = rosa), öğrenme süreci ilerledikçe gitgide daha karmaşık hale gelir; başka bir deyişle, bu özdeşlik, nüansların, "kendine has ve bireysel" ifade edebilirliğin üstün geldiği tarihsel ve psikolojik düzeye ulaşana dek, kendini matematiksel şemadan ayırır. Bu da, yalnızca iki dil karşılaştırılırken değil, "dil" tari-

hinin kendisi araştırılırken de, yani aynı sesin-sözcüğün ve zaman içerisinde değişmiş işlevlerinin, zaman içerisindeki "semantik" varyasyonları araştırılırken de gerçekleşir. (Seste, morfolojide, sentaksta ve semantikteki değişimler.) (*Bu gözlemler dizisi sürdürülmeli ve önceki notlarla ilişki bir biçimde konumlandırılmalıdır.*)

Karşılaştırma: Defter 16, Madde 21.

Madde 154. *Ruhban sınıfı ve aydınlar.* Bir "sınıf-kast" olarak ruhban üzerine organik bir araştırma mevcut mudur? Bana öyle görünüyor ki, böyle bir çalışma, insanlığın tarihsel ve entelektüel gelişimi içerisinde dinin işlevi üzerine yapılması gereken bütün bir çalışma için bir başlangıç ve bir koşul olarak elzemdir. Kilisenin ve ruhban sınıfının çeşitli ülkelerde ve dönemlerde tam hukuksal ve de facto konumu, iktisadi koşulları ve işlevleri, egemen sınıflar ve devlet ile kesin ilişkileri, vs., vs.

Madde 155. *Marx ve Hegel* (Bakınız s. 276).[1] "Da un secolo all'altro" adlı çalışmada Antonio Labriola şunları söyler: "Akıl temelinde, (Konvansiyon'daki) bu adamların,.Anaxagoras'ın ardından, dünya ideasını baş aşağı döndürmeye çalışan ilk insanlar olduklarını söylemek gerici Hegel'e yakışır" (bakınız Antonio Labriola, Da un secolo all'altro, ed. Dal Pane, s. 45).[2]

Karşılaştırma: Defter 10, II Madde 60.

Madde 156. *Geçmiş ve bugün.* Bugünün, geçmişi "geçmesinin" yanında (ve bu nedenle), geçmişin bir *eleştirisi* olması. Bununla birlikte geçmiş bu nedenle bir kenara mı atılmalıdır? Bir kenara atılması gereken, bugünün "doğası gereği" eleştirdiği ve bu eleştiriye karşılık gelen parçamız olan şeydir. Bu ne anlama gelir? Bunun anlamı, bu gerçek eleştirinin kesin bilincine sahip olmamız ve bunu yalnızca teorik olarak değil, aynı zamanda *siyasi olarak* da ifade etmemiz gerektiğidir. Başka bir deyişle, geçmişin ve geçmişin devamının (ve canlanmasının) bilincinde kalırken, yaratılmasına yardımcı olduğumuz bugüne daha sıkı sarılmamız gerekir.

Madde 157. *Croce ve aydınlar.* Kendisinin *Storia d'Italia dal 71*[a] *al 1915* adlı kitabı ne tür bir öneme sahip olmuştu?[1] Croce'nin "eleştirel" pozis-

a) El yazmasında, "70."

yondan, "aktif" pozisyona geçişini gözlemek ilginçtir. Bonomi'nin Bissolati üzerine kitabı. Zibordi'nin Prampolini üzerine kitabı. Schiavi'nin De Man'nın kitabının çevirisi.[2] De Man'ın kitabı bir köprü vazifesi görür.

Bununla birlikte, Orazio Raimondo'nun, Castellano'nun *Introduzione allo studio di Benedetto Croce* adlı kitabında alıntıladığı mektubu ilginçtir.[3] Bu kitap, eskilerde dahi, Croce'nin etkisinin kontrolsüz kalan kanallar yoluyla kendisini hissettirdiğini gösterir: Tam da, kemiklerine kadar Mason ideolojisine batmış kusursuz bir Mason ve (Tiepolo?) savunmasıyla, Mason tanrıcılığına açık ve belirgin bir formda bütünlüğünü vermiş bir demokrat olan Raimondo yoluyla.[4]

Karşılaştırma: Defter 10, II, Madde 59.

Madde 158. *"Hayvansallık" ve sanayicilik.* Sanayicilik, insanın hayvansallığı üzerinde kalıcı bir zafer, güdülerin yeni ve katı bir düzen, kesinlik, tamlık boyunduruğu altına alınmasının kesintisiz ve acılı sürecidir. Bir mekanikleşme ya da mekanikleşmenin bir yönü söz konusudur. Ne var ki her yeni yaşam biçimi, kendini ortaya koyması ve eski ile mücadelesi sırasında bir mekanikleşme olarak ortaya çıkmaz mı? Bu, şimdiye kadar değişimlerin *vahşi* zorlama, yani bir sınıfın diğerine dayatılması yoluyla ortaya çıkmasından dolayı gerçekleşir. Yeni tip uygarlık için, yani yeni çalışma tipi için insanların seçilmesi, zayıflar ve itaatsizler, alt sınıflar cehennemine fırlatılarak, daha önce görülmemiş vahşet yoluyla meydana gelir. Krizler söz var olmuştur. Diğer yandan bu krizlerin içine kimler girmiştir? Çalışan sınıflar değil, dolaylı yoldan da olsa, kendi yaşam ve çalışma tarzları üzerinde baskı hissetmiş olan orta sınıflar. Çok sayıda *sefahat* krizleri söz konusu olmuştur: Her tarihsel çağ kendi krizine sahiptir. Yeni çalışma tarzına uyum sağlanabilmesi için tüm bir toplumsal alana baskı uygulanır; bağnaz bir ideoloji, hakiki vahşi zorlamaya kanaat ve rıza dışsal formunu veren şeyi geliştirir. Sonuca bir ölçüde ulaşıldığında baskı kırılır (bu kopuş, tarihsel olarak çok değişken biçimlerde meydana gelir; bu son derece doğaldır, çünkü baskı, orijinal, genellikle kişisel biçimlerini almıştır; bu baskı dinsellik hareketleri ile özdeşleşmiştir, belirli katmanlarda ya da kastlarda dışa vurulan kendi aygıtını yaratmıştır, bir kralın adını almıştır, vb.) ve bunun ardından *sefahat* krizi gelir (örneğin, XIV. Louis'in ölümünün ardından gelen Fransız krizi). Ne var ki bu kriz, çalışan kitleler üzerinde

yüzeysel bir etkiden daha fazlasını yaratmaz ya da kadınlarını tartışma konusu etmesinden dolayı, çalışan kitlelerin hassasiyetleri üzerinde bir etki yaratır; aslında bu kitleler, halihazırda yeni yaşam tarzlarını edinmişlerdir ve temel yaşam gereksinimleri nedeniyle baskıya maruz kalmaya devam ederler. Savaş sonrası dönemde benzer bir kriz söz konusu olmuştur; bu kriz belki de tarihteki en yaygın krizdir fakat baskı, yeni bir emek düzeni dayatmak için değil, savaşın gerekleri nedeniyle uygulanmıştır. Cephelerdeki yaşam, baskının temel nedeniydi. Özellikle cinsel güdüler serbest kalmıştı; bu güdüler, yıllar boyunca her iki cinsten genç kitleler arasında bastırılmış ve çok sayıda erkeğin ortadan kaybolması ve cinsler arasındaki dengesizlik ile ürkütücü kılınmıştı. Yeniden üretim ile bağlantılı kurumlar sarsılıyordu: evlilik, aile, vb. ve bu sorunlar bakımından yeni bir "Aydınlanma" formu ortaya çıkıyordu. Kriz, bu savaş serpintileri ve yeni çalışma yöntemlerinin (Taylorizm, rasyonalizasyon) gerekleri ile alevlenir. Çalışma, cinsel güdülerin katı bir disiplin altına alınmasını, yani geniş anlamda (herhangi bir belirgin tarihsel formda değil) "aile" kurumunun güçlendirilmesini ve cinsel ilişkilerin düzenlenmesini (ve istikrarlaştırılmasını) gerektirir.

Bu sorunda en yozlaştırıcı ideolojik faktör, *Aydınlanma* düşüncesi, el emeği ile üretime katılmayan sınıflara ilişkin "liberter" kavramlaştırmadır. Bir devlette çalışan sınıflar artık bir başka sınıfın şiddetli baskısına maruz kalmadığı, yeni çalışma alışkanlıkları yalnızca ikna ve kanaat yoluyla edinildiği takdirde, bu faktör ciddileşir. Yeni ihtiyaçları kavrayan "sözlü" bir ideoloji ve bedenlerin gerçek anlamda yeni alışkanlıkları edinmesini engelleyen "hayvansal" bir pratik ile ikili bir durum gelişir. Başka bir ifadeyle, büyük bir totaliter toplumsal ikiyüzlülük durumu gelişir. Neden totaliter? Başka durumlarda, çalışan kitleler erdemli olmaya *zorlanır*; erdem vaazları verenler, buna sözlü olarak büyük bir saygı gösterseler de erdem pratiğine sahip değildir; bu, bütünsel ikiyüzlülük değil, bir sınıfın ikiyüzlülüğüdür; bu, yalnızca kitleler, edinilmiş alışkanlıklar içerisinde "erdemi" asimile ettikleri zaman bir *sefahat* krizinde boğulacağından dolayı, bir geçiş formudur. Karşıt olarak, bu ikinci durumda, bir sınıf düalizmi söz konusu olmadığından, "erdem" ortaya konulsa da, pratikte kanaat ya da zorlama yoluyla bu erdeme sahip olunmaz: Bu nedenle, yeni çalışma yöntemleri için zorunlu olan yeni alışkanlıkların kazanılması gerçekleşmeyecektir. Bu, yalnızca zorlamanın, yeni bir tür zorlamanın sona erdirebileceği, "kalıcı" bir krizdir, yal-

nızca tek bir sınıf olacağından, bu zorlamanın özdisiplin olması gerekir (Kendini sandalyeye bağlayan Alfieri!).[1] Her durumda, savaşılacak düşman, Aydınlanma düşüncesidir. Özdisiplin yerleşmediği takdirde de bir Bonapartizm formu ortaya çıkacaktır ya da bir yabancı istilası söz konusu olacaktır; başka bir deyişle, kendi otoritesiyle krizi sona erdirecek dışsal bir güç için koşul oluşturulacaktır.

Karşılaştırma: Defter 22, Madde 10.

Gramsci'nin bu fotoğrafı, 1920'lerin başında, Gramsci aşağı yukarı otuz yaşındayken çekilmiştir. Gramsci bu yıllarda, gazeteciliği, fabrika konseyi hareketindeki eylemleri ve daha sonra İtalya Komünist Partisi'nin kuruluşunda büyük bir rol oynayacak olan Ordine Nuovo topluluğu içindeki önemli konumu dolayısıyla, Torino'daki sosyalistler ve işçiler arasında halihazırda ün kazanmıştır.

Gramsci'nin ölümünden sonrasına kadar İtalya'da yaşamış olan Tatiana Schucht (Gramsci'nin baldızı), hapishane defterlerinin derlenmesinde ve muhafaza edilmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Gramsci'yi hapishanede düzenli olarak ziyaret etmiş, ihtiyaç duyduğu eşyaları kendisine getirmiş, Onunla mektuplaşmış, son hastalığı boyunca Gramsci'ye bakmıştır ve ölümünden sonra, Gramsci'nin el yazmalarının Mussolini İtalya'sından güvenli bir biçimde çıkmasındaki esas sorumlu kişidir.

Gramsci, 1922 yılının baharında, Komünist Enternasyonal'in toplantısına katılmak için Moskova'ya gitmiştir. Yukarıdaki portre, Gramsci'ye Komintern tarafından verilen kimlik kartında görünen fotoğrafın rötuşlanmış halidir. Gramsci, 1923 yılının Kasım ayına kadar Moskova'da kalmıştır. Orada kaldığı sırada, birlikte Delio ve Giuliano adında iki çocuk sahibi olacağı Julia Schucht ile tanışmıştır.

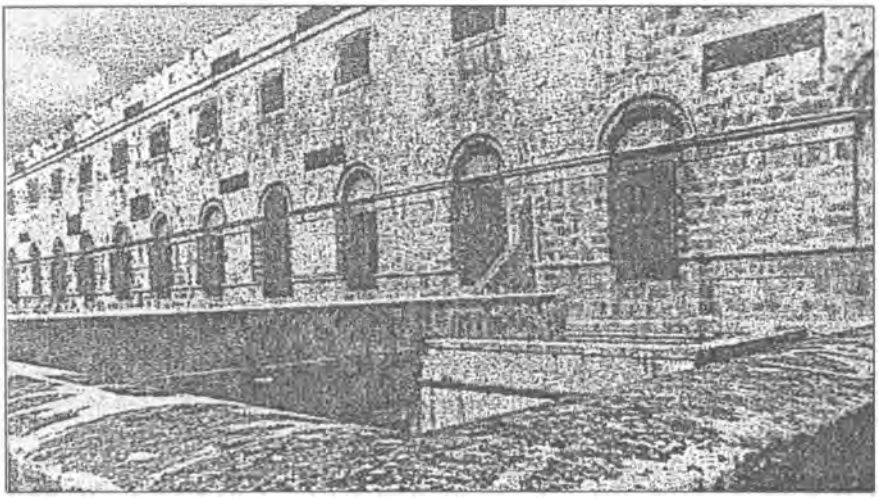

Gramsci'nin 19 Temmuz 1929'dan 19 Kasım 1933'e kadar tutulduğu Turi di Bari hapishanesi.

Gramsci'nin, 8 Kasım 1926 yılında Roma'da tutuklanmasının ardından alınan imzası ve parmak izleri.

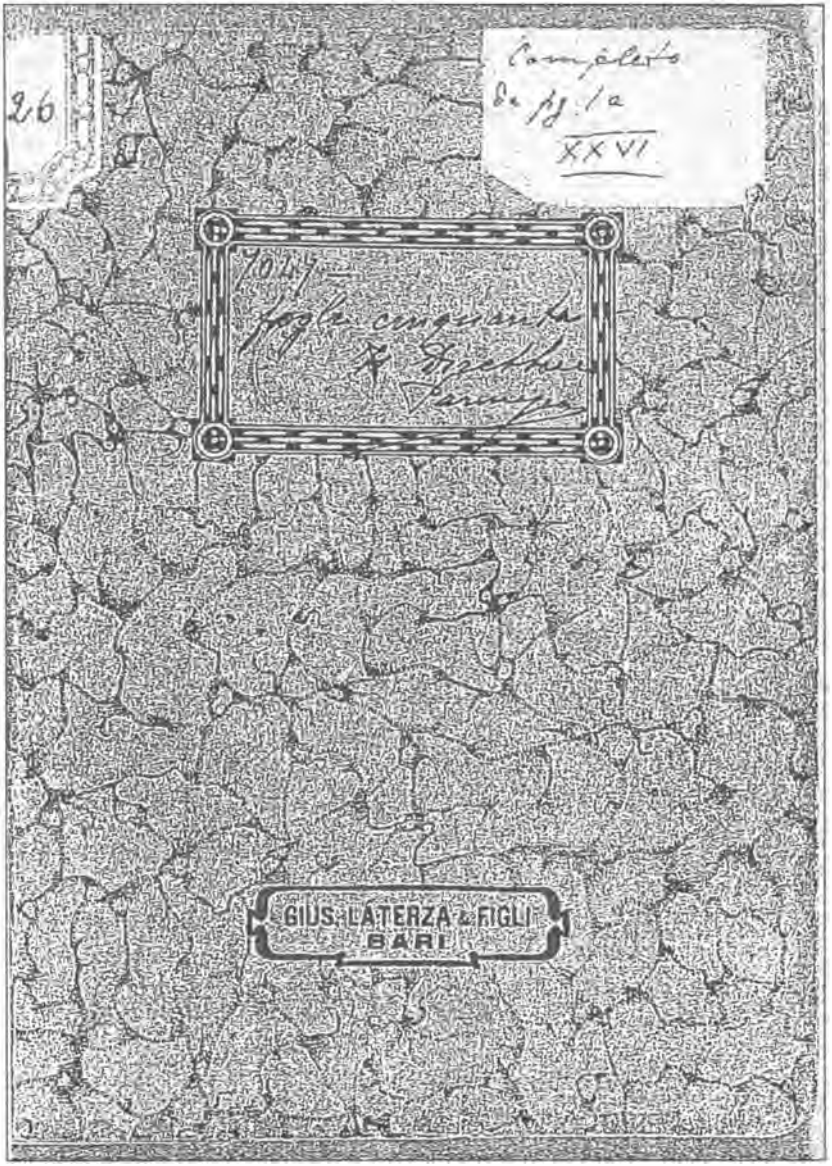

Gramsci, 1929 yılında hücresinde yazı yazmak için izin aldığı zamanlarda, çeviriler için bazı defterler kullanıyordu. Bu "çeviri defteri"nin (bu defter, Defter 1 ve 2 ile benzer fiziksel özelliklere sahiptir) ön kapağının ortasında yer alan etiket Gramsci'nin hapishane numarasını (7047), defterdeki sayfa sayısını ("Fogli cinquanta"-elli sayfa), Tur idi Bari'deki hapishanenin mührünü ve hapishane müdürünün imzasını -"Il direttore Parmegiani"- göstermektedir. Sağ üst köşedeki etiket ve işaretler, Gramsci'nin ölümünün ardından Tatiana Schucht tarafından sayfaların başlangıç niteliğindeki katalogunu hazırladığı sırada eklenmiştir.

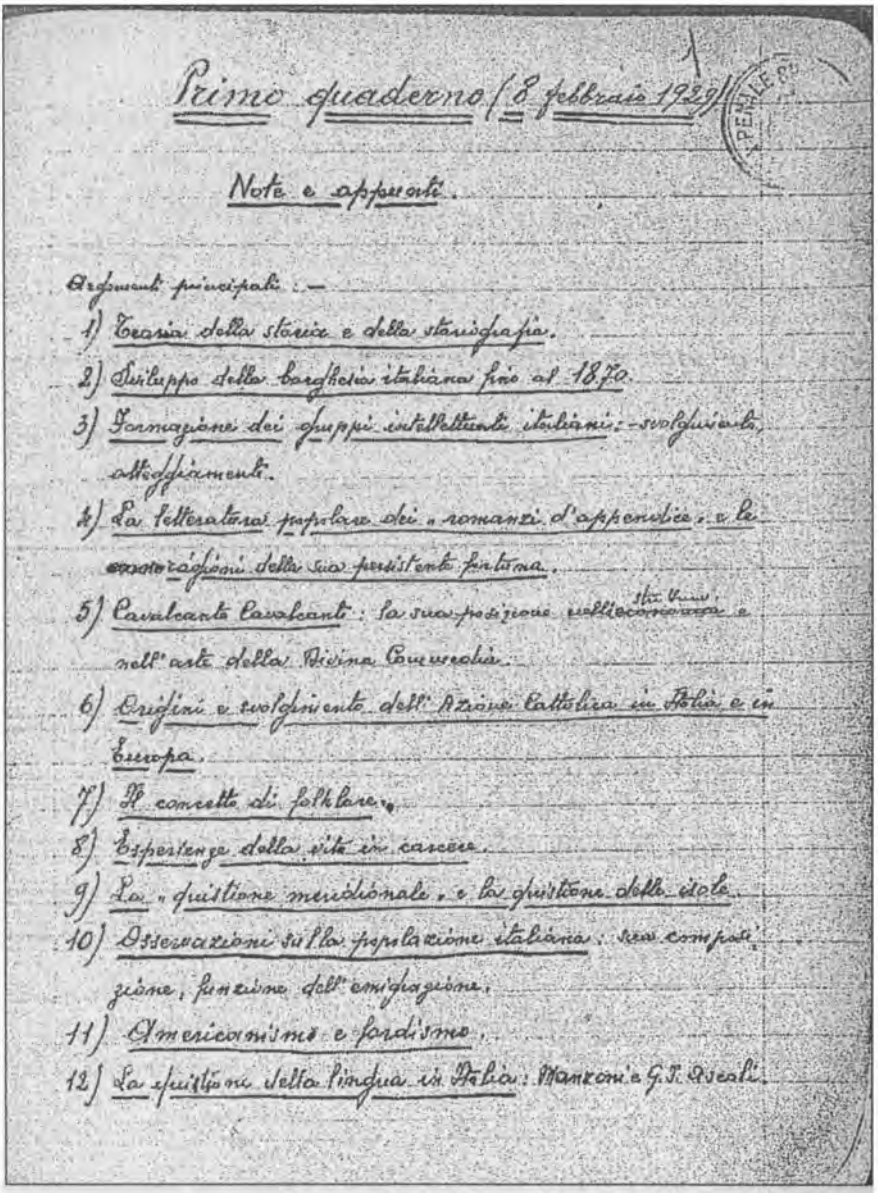

Primo quaderno (8 febbraio 1929)

Note e appunti.

Argomenti principali: —

1) Teoria della storia e della storiografia.
2) Sviluppo della borghesia italiana fino al 1870.
3) Formazione dei gruppi intellettuali italiani: - svolgimento, atteggiamenti.
4) La letteratura popolare dei "romanzi d'appendice" e le caratteristiche della sua persistente fortuna.
5) Cavalcanti Cavalcanti: la sua posizione nell'ideologia del tempo, e nell'arte della Divina Commedia.
6) Origini e sviluppo dell'Azione Cattolica in Italia e in Europa.
7) Il concetto di folklore.
8) Esperienze della vita in carcere.
9) La "questione meridionale" e la questione delle isole.
10) Osservazioni sulla popolazione italiana: sua composizione, funzione dell'emigrazione.
11) Americanismo e fordismo.
12) La questione della lingua in Italia: Manzoni e G.I. Ascoli.

Hapishane Defterleri'nden birinin bir sayfasındaki sağ üst köşede, Tur idi Bari Hapishanesi'nin mührü. Hapishane yetkilileri bir güvenlik önlemi olarak, defterlerin sayfalarını Gramsci Turi'deyken numaralandırmış ve damgalamıştır.

Gramsci, notlarını yazmaya başlamadan önce, sıradan bir müsvedde defterinin ilk iki sayfasına, çalışma planına benzeyen bir şeyin taslağını çizmiştir. İlk sayfanın başına (yanda gösterilmiştir),"8 Şubat 1929" tarihinin yanına, "Birinci Defter" başlığını atmış ve altını çizmiştir. Çalışma planı, "Ana Konular" adı altında listelenen, numaralandırılmış on altı maddeyi içermektedir.

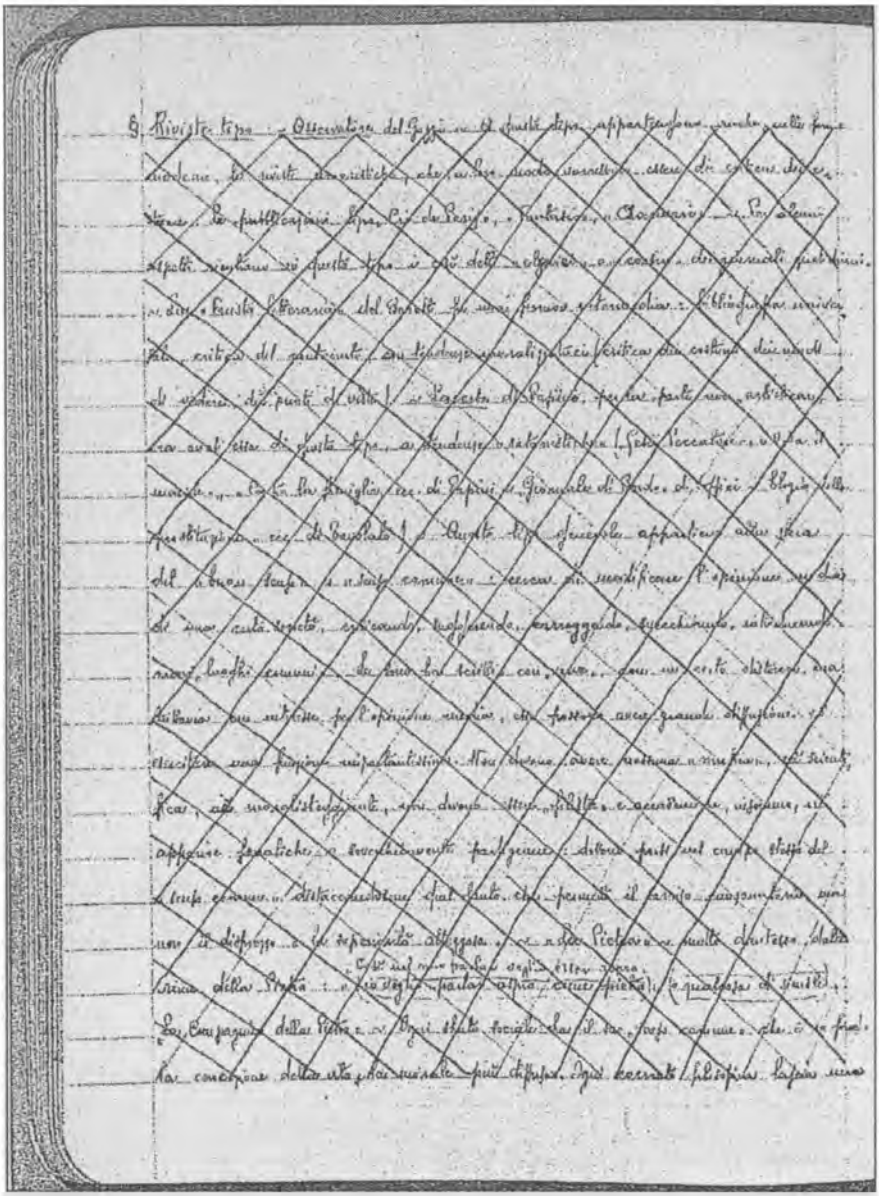

Defter 1'in el yazmasının 57. sayfası. Bu sayfaların içeriği, şimdiki baskıda bulunan §§66-67'ye ve §68'in ilk satırına karşılık gelmektedir. Gramsci, daha sonraki defterlerde yeniden yazdığı ve birleştirdiği bu notların üzerini çizmiştir.

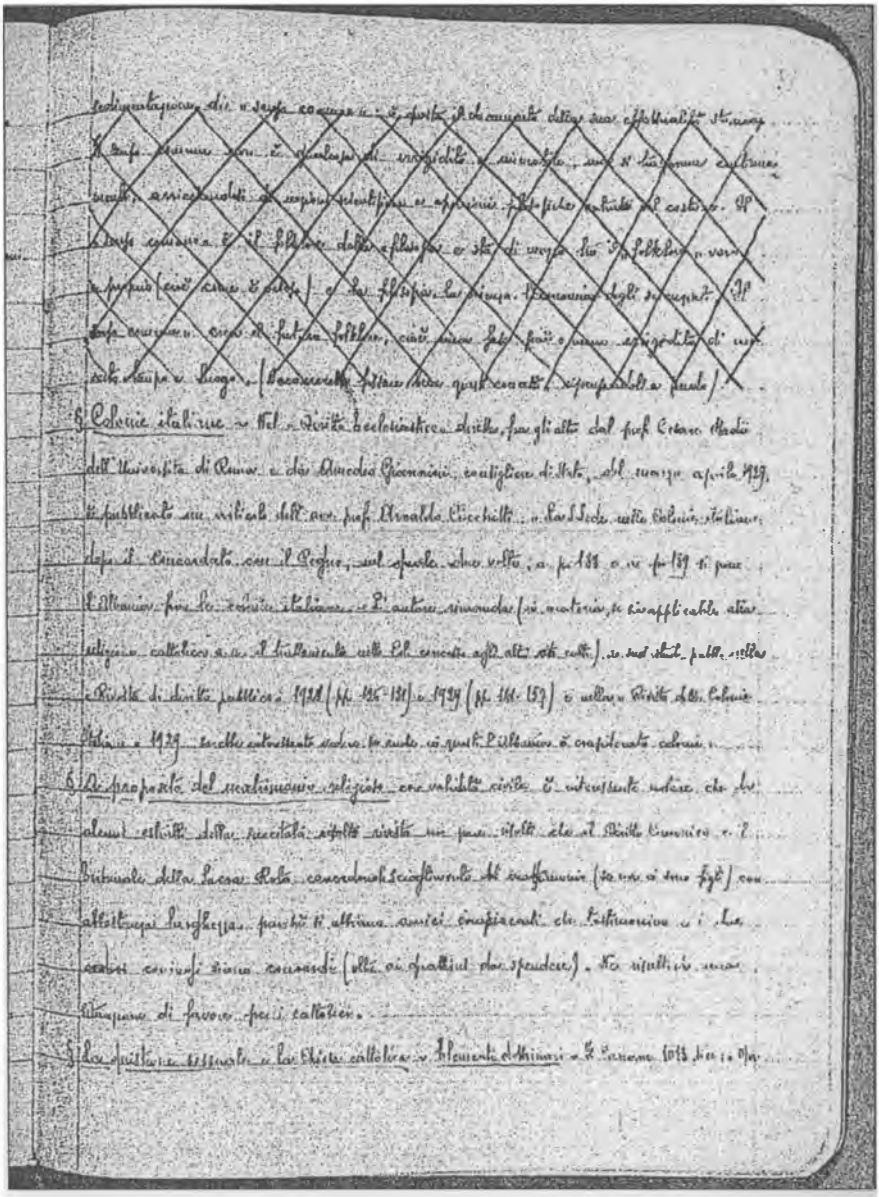

Defter 1'in el yazmasının 58. sayfası. El yazması neredeyse sorunsuz çözümlenmiştir; metnin üzeri çizilen kısımları kusursuz bir biçimde okunaklıdır ve satır aralarına ya da boşlukların arasına eklemeler ve düzeltmeler yerleştirilmiş olsa da yazılar okunaklıdır.

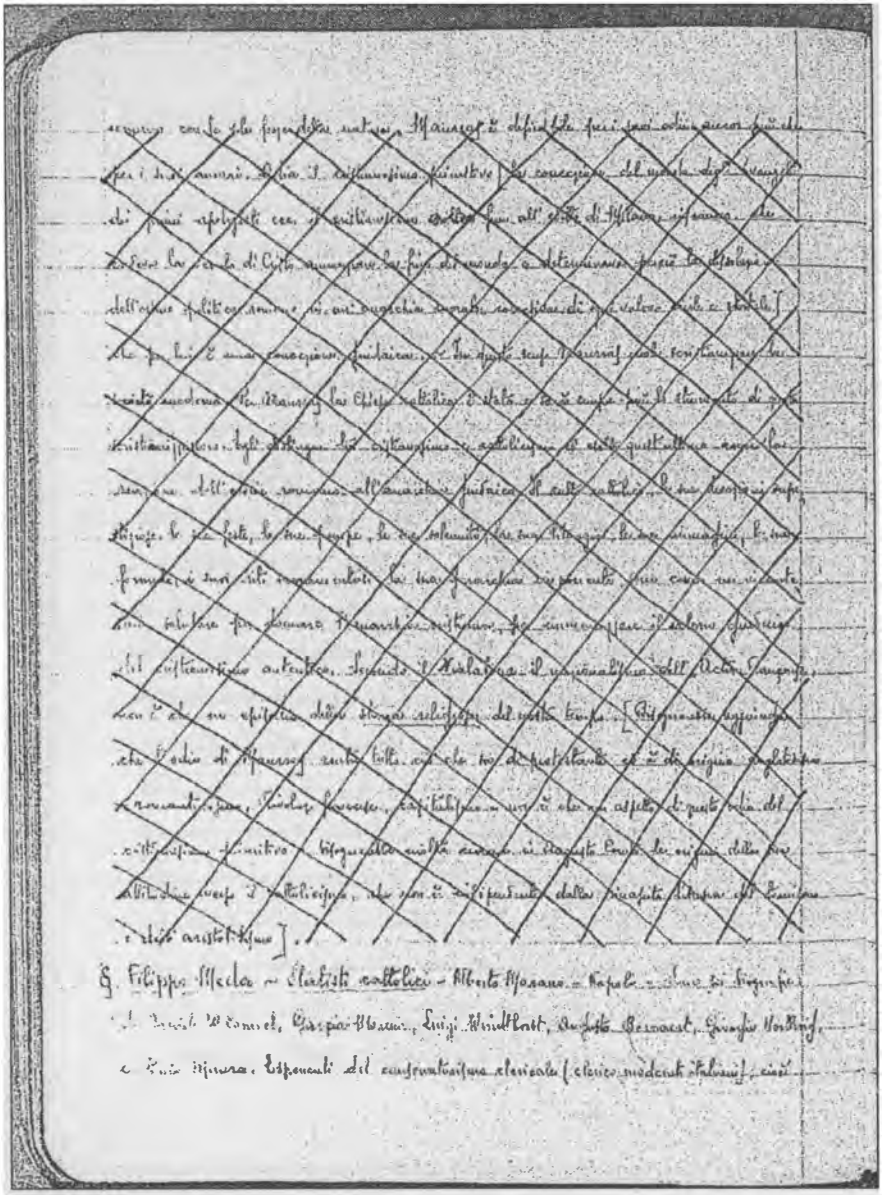

Defter 1'in el yazmasının 70. sayfası. Bu sayfaların içeriği, güncel baskıda §106'nın sonuna, §107-§108'in tamamına ve §109'un ilk cümlelerine karşılık gelmektedir.

della preistoria del moderno Superlavoro cattolico. È indispensabile per ricostruire la biografia della Scuola Cattolica. Per indagare sulla Garcia Moreno [Hernandez, ripete] è anche necessario per comprendere alcuni aspetti della lotta teologica dell'ex-Ecuador, specialmente, dove ancora si abbarbica un feroce clericalismo feudale [e intransigente contro qualsiasi contrabbando che metta sull'Ovo del suo tiro il mercato moderno dove ancora bolle entro il pastello di clericale e feudale] è interessante notare come contrabbandieri che mettono sull'Ovo del suo tiro il mercato moderno delle grandi città cattoliche: il gesuitismo è un prodotto dell'idolatria, nasce in ricompensa per la schiuffo della civiltà moderna, specialmente delle grandi città cattoliche: esso cerca mezzi di governo per mantenersi al potere in facciata oligarchie tradizionali, che perciò non fanno che mantenere e rendere, dove più facilmente e per tecnici politici tra la teologia e la religione [nuclei della piccola borghesia urbana, alle quali adempie in gran parte il suo dato contraddittorio ruolo politico che della scientifica antiteologia fa tutto il suo potere intellettuale] [Problema del risveglio alla vita politica e religiosa delle masse abbrigiane nel 19° sec. Quando si tratta di risvegli per impulso di classe o Ceto?]

§ Del Ceto giuridico. Differenziazione di Augusto Comte, e dopo il positivismo [ha fatto ricorso agli Archivi vaticani per scoprire la documentazione autentica ufficiale.

§ Complicità e azioni provocatorie dell'Austria. È complicità che agiscono all'estero e che dipendono dalla Cancelleria di Stato di Vienna, non dovrebbe fare gli agenti provocatori; con riferimento alla guerra abissina del governo di Menelik [che in ...

Defter 1'in el yazmasının 71. sayfası. Çok az istisna dışında, defterlerdeki her maddeden önce § sembolü gelmektedir. Notların büyük çoğunluğu, irdelediği başlıkların altı çizilmiş bir cümlesi ya da sözcüğü ile başlamaktadır.

4

Parentesi ~ From too much love of living, ~ From hope and fear set free, ~ We thank, with brief thanksgiving ~ Whatever Gods may be, ~ That no life lives for ever, ~ That dead men rise up never, ~ That even the weariest river ~ Winds somewhere safe to sea.

Liberi da un troppo grande amore della vita, liberi insieme dalla speranza e dal timore, ringraziamo brevemente gli dei, qualunque essi siano, di ciò che almeno vita non vive sempre. Di ciò che i morti non risorgono, di ciò che anche il fiume più stanco finisce col raggiungere il mare.

Fɹəəm tuː mʌʧ lʌv əv lɪvɪŋ, ~ From hoʷp ænd fɪr ʧɛt frɪ, ~ Uɪ θæŋk, wɪð brɪf θæŋkɤgɪvɪŋ ~ Uɑɔtɛvᵊ gɔdz meɪ biː, ~ Θæt noʷ lʌɪf [livɛz] fɔr ɛvᵊ, ~ Θæt dɛd mɛn rɛɪz ʌp nɛvᵊ ~ Θæt ɪvn ðə wɪərɪɤst rɪvᵊ ~ wɪndz sʌmᵊ(h)wɛr ʧeɪf tuː siː.

I cann find fantasies where none is.
Io posso trovare fantasie dove non c'è nessuna
Uɪ cæn faɪnd fantɤsiz [ɦ]wɛr nʌn ɪz.

Gramsci'nin çeviri için ayırdığı defterlerden birinin başlangıcında yer alan üç sayfa, İngilizce alıştırmalarını içermektedir; burada bu sayfalardan iki tanesi gösterilmektedir.

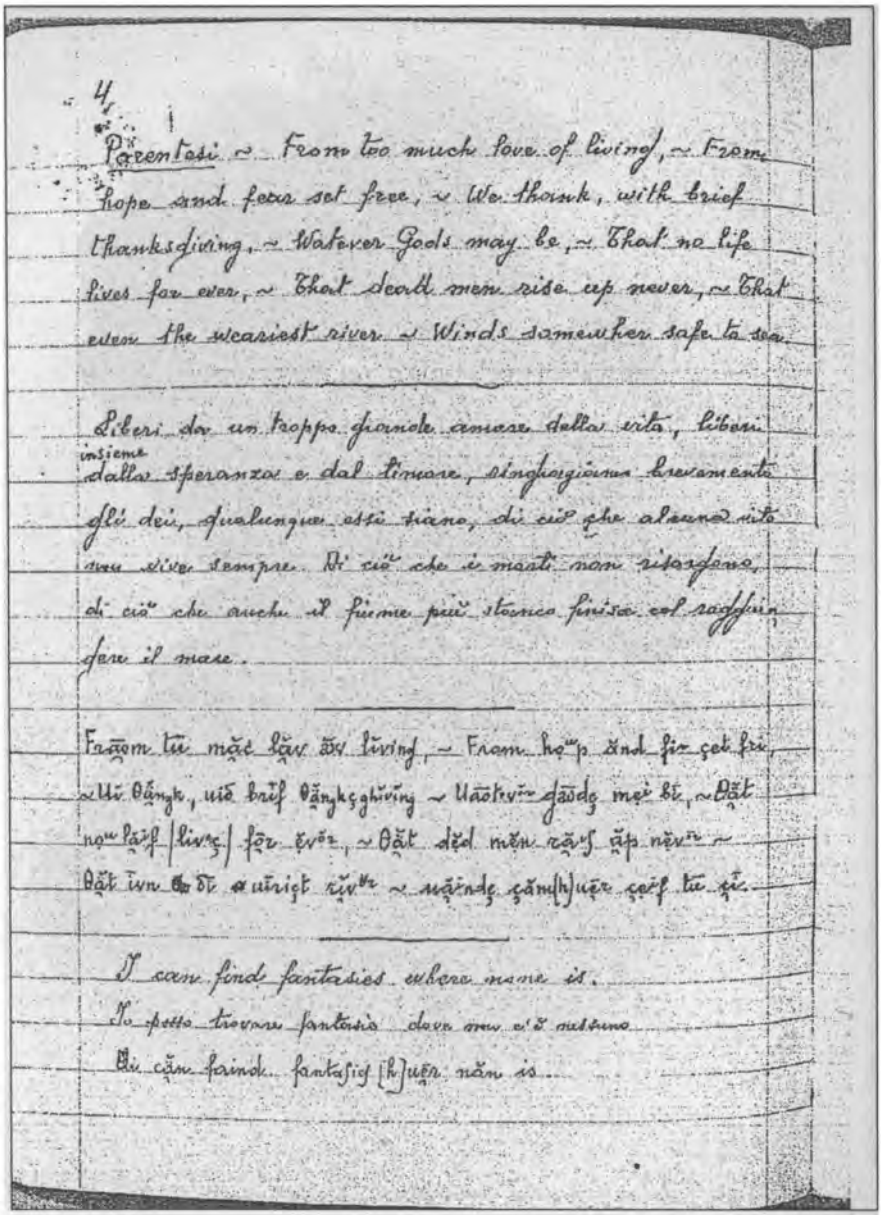

4

Parentesi ~ From too much love of living, ~ From
hope and fear set free, ~ We thank, with brief
thanksgiving, ~ Whatever Gods may be, ~ That no life
lives for ever, ~ That dead men rise up never, ~ That
even the weariest river ~ Winds somewhere safe to sea.

Liberi da un troppo gioioso amore della vita, liberi
insieme
dalla speranza e dal timore, ringraziamo brevemente
gli dei, qualunque essi siano, di ciò che alcuna vita
non vive sempre. Di ciò che i morti non risorgono,
di ciò che anche il fiume più stanco finisce col sospirare
fra il mare.

Frəəm tuː məč ləv əv liviŋ, ~ Fram hoʷp ənd fiz çet friː
~ Uiː θəŋk, uiθ briːf θəŋkçgiviŋ ~ Uəɔtevːr gɔ́dz miː biː, ~ Ðət
noʷ ləif |livç| fər evːr, ~ Ðət ded mən rəiz əp nevːr ~
Ðət iːvn ðə wiəriçt rivːr ~ wəindz səmːhuər seif tuː siː.

I can find fantasies ubera mane is.
Io posso trovare fantasia dove non c'è mattino
Ðiː cən faind fantəsiç [h]uər nən is.

Bu sayfalar Gramsci'nin İngilizce öğrenmek için harcadığı çabanın tek kaydıdır. Hapishanedeyken önemli bir zaman ayırdığı yabancı diller çalışması, öncelikle Almanca ve Rusça bilgisini ilerletmeye yönelikti.

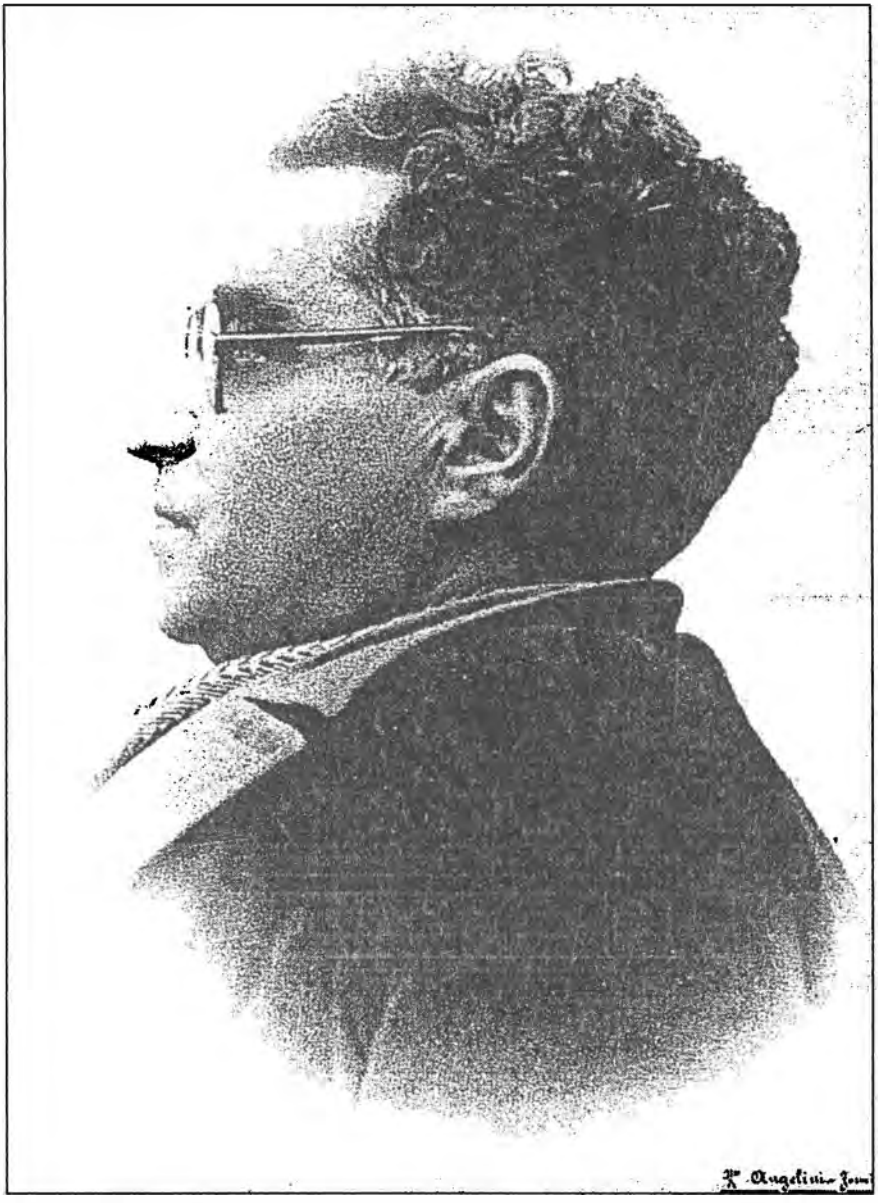

Gramsci, Aralık 1933'te sağlığı oldukça kötüyken, Formia'daki Cusumano Kliniği'ne yattı. Burada, 1935 yılının Ağustos ayına kadar, oldukça katı polis gözetimi altında tutuldu. Yukarıdaki fotoğraf bu süre zarfında bir günde çekilmiştir. Gramsci, gittikçe kötüleşen sağlık durumu kendisini gereken enerjiden yoksun bırakıncaya kadar Formia'da defterler üzerine çalışmayı sürdürmüştür. Gramsci Formia'dan, 27 Nisan 1937'de hayatını kaybettiği, Roma'daki Quisisana Kliniği'ne nakledilmiştir.

İKİNCİ DEFTER

1929-1933

Muhtelif I

Madde 1. Vittorio Giglio, *Milizie ed eserciti d'Italia*, in 8°, ss., 404, illustr., L. 80, C.E. Ceschina[1] (Roma döneminden komün milislerine, Piedmont ordusuna, MVSN'ye).[2] 1848'de Piedmont'ta neden askeri kumandan bulunmadığını ve Leh bir generale başvurmak durumunda kalındığını belirlemek gerekir. On beşinci-on altıncı yüzyıllarda, hatta daha sonra, çok iyi ordu önderleri (*condottieri*, vs.), taktik ve stratejilerde çarpıcı bir gelişme söz konusu olsa da, halk ve üst sınıflar arasındaki ayrılık nedeniyle ulusal bir ordu yaratmak olanaklı olmamıştır.

Madde 2. Italo Raulich, *Storia del Risorgimento politico d'Italia*, Zanichelli, beş cilt, cilt IV, Mart-Kasım 1848, L. 32; cilt V, 1849, L. 36.[1]

Madde 3. Giorgio Macaulay Trevelyan, *Daniele Manin e la rivoluzione veneziana del 48*. P. Orsi'nin önsözüyle, Zanichelli, L. 35.[1]

Madde 4. Edison şirketinin 27 Mart 1927'deki hissedarlar toplantısında mühendis Giacinto Motta[1] tarafından okunan rapordan: "1926 yılı sonunda, elektrik üretim ve dağıtım sanayisi, İtalyan sanayi faaliyetleri içerisinde liderliği ele geçirmiştir. Bankalar Konfederasyonu'nun istatis-

tiklerine göre, elektrik sanayisinde faaliyet gösteren anonim şirketlerin sermayesi, 1926 yılı sonunda, 6 milyar 260 milyon lirete ulaşırken, istatistiklerde elektrik sanayisinin hemen ardından gelen ağır sanayi, metalurji ve ilgili sanayilerin sermayeleri 4.757.000,000 lirete ulaşmıştır. Unione Nazionale Industrie Elettriche'nin (Uniel), sözleşmelerle birlikte, 1.785 özel kurumdan ve 340 kamu kurumundan derlediği verileri de içeren daha bütüncül istatistiksel çalışması, Eylül 1926'ya kadar toplam yatırım tutarının 7 milyar 857 milyon lirete, yani 2 milyar 650 milyon altın lirete ulaştığını göstermektedir."[2]

Ne var ki burada borç istatistikleri eksiktir ve elektrik şirketlerinin, 1923-24-25 yıllarında toplam bir milyar kağıt liret tutarında sermaye artırımına giderken, 1925 yılının sonunda kredilere, özellikle de dolar bazında kredilere döndükleri sanısına kapılabilinir; bu nedenle, daha küçük sermaye artışına karşın, üretim tesisleri aynı hızda büyümeye devam etmiştir.

Enerji üretimi ve tüketimi: Güvenilir olmayan rakamlar. 1923-24-25 mali yıllarında tüketime ilişkin resmi istatistikler: 6.488 kilovat-saatten 7.049 ve 7.355 milyon kilovat-saate fakat belgelerde iki katı hesaplanmış olduğunda, yüzde 25 çivarında düşürülmesi gerekir. Önemli ölçüde 1925 verilerine ve az miktarda 1926 verilerine dayalı olan Uniel istatistikleri: 6.212 milyon kilovat-saat. Edison grubu, toplam faaliyetin yüzde 30'unu temsil etmektedir.

Karlar: Mütevazı cirolarla devasa yatırımlar. Yıllık yatırım için gereken, toplam tutarın beşte birinden ya da altıda birinden daha az yıllık karlar. Sanayi her zaman para sıkıntısı çekmektedir; bu, kalkınma hızı ile ters orantılı olarak daha da çaresizleşen *kamu kurumlarının zararına bir durumdur*. (*Tekel koşulları*. Aldo Finzi'nin parlamentodaki sorularını hatırlamak gerekir.)[3]

Madde 5. Angiolo Gambaro, *Riforma religiosa nel Carteggio inedito di Raffaello Lambruschini*, 2 cilt, G.B. Paravia, 1926. Risorgimento'nun tinsel hazırlanışı üzerine akademisyenlerin çalışmaları: *Ruffini, Gentile, Anzilotti, Luzio*. Bununla ilgili olarak bir bibliyografi toplamak gerek. Lambruschini'nin, Gambaro'nun ileri sürdüğüne göre en üst düzeyde ve *bugüne kadar gerçek anlamda görmezden gelinmiş* (*pour cause!*) etkisi olan çok sayıda Risorgimento önderi ile ilişkisi vardı. Gambaro, dinsel ve siyasi olanın aynı sorun içerisinde birbirine karışmasının bu nesle

verdiği en derindeki acıya dikkat çeker; siyasi vizyon, grubun bir bölümünde, dinsel vizyon ise diğer bölümde egemen olur. Lambruschini, ikinci grubun başlıca ifadesidir. Gambaro, Lambruschini'nin ne bir Saint-Simon ya da Lamenais takipçisi, ne de bir Jansenist olduğunu, kendisinin kusursuz bir ortodoks olduğunu ileri sürer; kendisini suçlayanların ya kötü niyetli ya da anlayışsız olduklarını söyler. İçsel özgürlüğün ilkesi, otorite ile uyum içinde, protestan din kavramlaştırmasından türer. Üstün bir cesaret ve daha derinlikli bir düşünce ile, Rosmini'nin ağırbaşlı reformizmini sezmiş ve bunun ötesine geçip, aşağıdaki gibi özetlediği dört katlı şer düzenini iyileştirmeye koyulmuştur (Gamb., cilt I, CXCIX): "1) dış mezhebi çoğaltmak, bölmek, *maddileştirmek* ve duyguyu görmezden gelmek; 2) ahlak konseptini ve Tanrı ile ilişkimize dair konsepti saptırmak; 3) vicdanı zapt etmek, papaz otoritesini suistimal ederek özgürlüğü terk etmek; 4) makul inancın yerine, aptal bir bönlüğü koymak" (Özet,16 Nisan 1927 tarihli *Nuova Antologia* dergisinden alınmıştır).[1]

(Bu Risorgimento "kahramanları" mezarından kaldırılıp, etkileri tartıldığında, faaliyetlerinin neredeyse tamamını karşılıklı özel mektuplarla sürdürmüş olduklarından gizli kalmış olmaları olgusuna yeterince dikkat edilmez.)

Madde 6. *1 Haziran 1927 tarihli Nuova Antologia'da, Verax (Tittoni) imzalı bir makale, "Problemi finanziari".* Tittoni, (16 Mayıs) 1925 tarihli *Nuova Antologia*'da, "I problemi finanziari dell'ora" başlıklı, şu noktaları tartıştığı bir makale yayımlamıştır: bütçe dengesi, tasarruflar, vergi sisteminin denkleştirilmesi, savurgan harcamalar için yerel varlıklar çılgınlığı ve vergilendirme, para dolaşımı ve sorunları, deflasyon, stabilizasyon, müttefiklere borç, bankacılık sistemi, anonim şirketlere yönelik düzenlemeler, ulusal tasarrufların korunması.[1]

Bütçe dengesine ulaşılması: De Stefani reformu ile ortadan kaldırılan vergi sisteminin karmaşaları, eşitsizlikleri ve mükerrer veri sistemi[2]; hızlı bir biçimde, *özerk Menkul Kıymetler Konsorsiyumu'nun kaldırılmasına* göre hareket eden Volpi tarafından ortadan kaldırılan, müttefiklere olan borçlar[3]; hisse senedi ihracının sağlamlaştırılması, döviz operasyonlarının, İtalya Bankası'nın koruması altında Döviz Enstitüsü'ne aktarılması, *ulusal tasarrufların korunması için denetim*: Pesaro'nun, para politikası üzerine yaptığı konuşma.

Yeni, *güncel* sorunlar: bütçe dengesinin sıkılaştırılması, harcamalardaki artışların kontrol altında tutulması, bütçe fazlalarının sağlıklı kullanımı, hazine koşulları, kamu borçlarının aşamalı ve sürekli olarak ödenmesi, yabancı kaynaklı krediler ve dövizdeki ilerleme, vergi reformunun yeni sapmalardan korunması, tüm işe yaramaz aşırı vergilendirme yöntemlerinin ortadan kaldırılması.

1925-26 mali yılı, 2 milyar 268 milyon liretlik *onaylanmış bütçedeki fazla* ile kapanmış, bu bütçe iki kraliyet kararnamesi ile 468 milyon lirete düşürülmüştür. Yine de 1925-26 mali yılı incelenirken, şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır: 1) Mali yıl boyunca, beklentilerin üzerinde harcama yapılmış; 2) harcamalar, mali yılın kapanmasından sonra hükme bağlanmış fakat söz konusu mali yıla işlenmiştir; 3) onaylanan bütçenin sonuçları ile nakit hesabı arasındaki ilişki; 4) hesaplar bütçeye dahil edilmemiştir. 1925-26 mali yılında bütçeye yansıtılana ek olarak, 3 milyar 605 milyon liret tutarında harcama yapılması karara bağlanmış ve mali yılın kapanışının ardından, finansal bütçeye yeni bir maddenin eklenmesiyle, (yukarıda sözü edilen) 1 milyar 800 milyon tutarında yeni bir harcama kalemi için kararname çıkarılmıştır. Sermaye hareketleri ve genel bütçeden, bağımsız ajansın özel bütçesine aktarılan Posta ve Telgraf Hizmetleri harcamaları bir kenara ayrılıp, mali yıl boyunca tasarruflara giden 247 milyon liret çıkarıldığında, savaştan kalan harcamalar azaltıldığında dahi, 17 milyar 217 milyon tutması beklenen ödemelerde 4 milyar 158 milyon liretlik bir artış ile karşılaşılmaktadır (yüzde 24 oranında bir artış). Bununla birlikte 17 milyar 217 milyon olması beklenen gelir toplamı da, 21 milyar 43 milyon lirete ulaşmıştır; dolayısıyla 468 milyon liretlik bir fazla söz konusudur.

Harcamalar konusunda daha titiz ve daha bütüncül bir hesaplama zorunludur, mali yıl sonuçları, beklentilerden mümkün olduğu kadar az sapmaya uğramalıdır; aksi takdirde, *psikolojik* (!) nedenlerle *beklentiler yükseleceğinden*, planlanan bütçe işe yaramaz olacaktır. Ünlü bir iktisatçı olan R. C. Adams, az miktarda açık veren bir bütçeyi, aşırı miktarda fazla veren bir bütçeye tercih edeceğini, çünkü birincisinin tasarrufa, ikincisinin ise israfa ("ve eğer verilen bütçe fazlası yeni harcama kalemleri ile tehlikeye düşecek olursa, yeni vergilerin konulmasına da", A. G.) yönelteceğini söylemiştir. Bu fazlalar, her zaman var olmak durumunda olmayan gelir artışlarına dayalıdır. Onaylanmış bir bütçedeki fazla, aynı ölçüde dolgun bir nakit hesabına karşılık gelmeyebilir. "*Bu*

nedenle, kusursuz bütçe koşullarının, geçen Sonbahar'da Ulusal Hükümet'in almış olduğu türden istisnai önlemler gerektiren nakit hesabına karşılık gelmesi olasıdır."[4] Bir tasarruf politikası. Bir harcama azalımı olmasa da, en azından yeni harcamalara yönelik bir sınırlama istenilir bir şeydir.

İtalya bütçesi, gelirlerin ve harcamaların olduğu gibi kaydedildiği İngiliz bütçesi türünden *olgusal* bir bütçe değil, bir yanda tahakkuk edilen ve vadesi gelen gelirlerin, diğer yanda da yasa buyrukları ile uyum içinde, öngörülen, belirlenen ve sadık kalınan harcamaların yer aldığı, Fransız bütçesi türünden, *hukuksal* bir bütçedir. Onaylanmış bütçe, bu bütçeyi okumayı bilmeyenler için, ülkenin finansal koşullarının açık bir resmini ortaya koymaz. Onaylanmış bütçedeki en büyük güçlük, hiçbir mali yılın bu şekilde sonuçlanmaması; bütçenin, belirgin bir mali yıl bütçesinin, hazinenin desteklemesi gereken önceki mali yıllara ait kredi ve borç kalıntıları ile başa çıkabilmesi adına, geriye her zaman kredi ve borç kalıntıları bırakması olgusudur. Bu nedenle, sonuç olarak, onaylanmış bütçedeki harcama artışlarına, artıklardaki, *özellikle de, krediler ile elverişsiz bir ilişki içinde olan ve vadelerinin gelmesinin ardından hazinede öngörülemez bir boşalmaya neden olabilen artık borçlardaki artış eşlik eder.* Artık borçlar, artık krediler ile elverişsiz bir ilişki içindedir; çünkü, tahsilat mekanizmalarımız göz önünde bulundurulduğunda, artık krediler, gerçekte, hakiki geliri oluşturan tek şey olan eldeki büyük nakit niceliğinin miktarına erişemez, erişmez. Bunun böyle olmasının nedeni, sermaye akışı ile ortaya çıkan artık kredilerin sözleşmeli ya da satılmış olması gereken kredileri temsil etmesidir. Dolayısıyla, artık kredilere ve borçlara aynı değeri vermek, bunları sırasıyla nakde ve ödemeye dönüştürme olanağı söz konusu olduğunda, ciddi bir hata olacaktır. Buna ilaveten, yaygınlaşmaya başlayan bir kullanım: Menkul kıymetler yönetimine ilişkin yönetmeliğin 154. maddesi ve Sayıştay, önceki mali yılların yasal sınırları içerisinde yer almayan, geçmiş yıllardaki herhangi bir gelirin ya da harcamanın kaydedilmesini kesin bir biçimde yasaklamıştır *fakat ne yazık ki kanun lafzı*, aynı mali yıl içerisinde bir kalemi yükseltmek için bir diğerinin silinmesini engellememektedir. Bu, örneğin, bir toplam, muhtemelen harcanmayacak artık borçlar arasına girdiğinde, bir ödemeye dönüştürülmeyeceğinden, bir tasarruf haline gelecektir. Tersi bir durum olarak -yine, artıklar arasından ve doğal olarak, aynı mali yıl içerisinde- bir başka harcama kalemi arttırı-

lır ve gerçekten hayata geçirilir; böylece bu kalem, ödemeye dönüştürülür. Bu şekilde, muhasebe güvenlidir fakat hazinenin durumu kötüye gider. Artıkların, özellikle de artıklar bilançosunun yönetimi, bilhassa sürekli büyüme nedeniyle ciddi bir biçimde ele alınmalıdır; gerçekte, artıkların negatif diferansiyeli 30 Haziran 1925'te 9 milyar 442 milyon liretken, 30 Haziran 1926'da 10 milyar 513 milyon liret olmuştur.

Fransa, Belçika, İtalya. Bütçenin dengelenmesinin ardından, üç ülke bir hazine krizi ile karşı karşıya kalmıştır; başka bir deyişle, bütçe açığı ortadan kalkmamış olup, bütçeden hazineye transferinde yalnızca yer değiştirmiştir. Hazineler kendilerini gerçekte mevduat bankalarına dönüştürmüş olduklarından, savaş sonrası dönemde devasa boyutlara ulaşan kısa vadeli borcun yarattığı tehlikeye karşı önlem alınması gerekiyordu. ("Bu, kusurlu bir karşılaştırmadır: Hazineler hiç de kendilerini mevduat bankalarına dönüştürmemişler, ustaca bir dolap çevirmişlerdir; çünkü elde edilen tutarlar, gelecekteki bütçelerin, vadesi gelen geri ödemeleri garanti etmek için arttırılma ihtimali olmasa dahi, bilançodaki normal girdilermişçesine harcanmışlardır. Yaygın tasarruflar, yükün omuzlanmasından vergilendirilebilir zenginliği ayırmak adına, ulusal tehlike baskısı altında talan edilmiştir; bu, sermayenin fakat orta sınıfların sermayesinin, en zengin üst sınıfların sermayesinin gerçek anlamda yok edilmemesi adına, kılık değiştirmiş bir yok edilişidir. Latin ülkeleri ile Anglo-Sakson ülkeler arasındaki karşıtlık, kısmen enflasyona, kısmen de darbelere götüren bu dev dolandırıcılığı daha keskin bir refaha erdirmiştir.") Bakan Jansen'in Belçika frankına istikrar kazandırmaya yönelik ilk planı, değişken borçlara bir düzenleme getirememiş olmasından dolayı, önemli ölçüde başarısızlığa uğramıştır. *Fransa*, borçların birleştirilmesi ve amortisman için bağımsız bir fonun oluşturulması sayesinde, değişken borç sorununu çözmüştür. Belirli vergilerden ve tütünün kontrol altına alınmasından gelen gelirler bu fona tahsis edilmiştir; her yıl 3 milyar 700 milyon frank. Bu vergiler, devlet tahvillerinin paraya çevrilmesi ile ödenebilmiştir: Tahvillerin sayısındaki azalma, faiz ödemelerini düşürmüş ve geriye kalan tutar, amortisman fonunun büyütülmesi için kullanılmıştır. Orijinal hükümet planının iyileştirilmesi sayesinde, amortisman tüm kamu borçlarına genişletilmiştir ("yani, fonun öngörülen yaşam süresi uzatılmıştır"). Böylece, Fransa'da yalnızca geri ödemeler konusundaki aceleye son vermekle kalınmayıp, yeni yükleniciler de bulunmuştur; hazineye yeni bir güç

kazandırılmıştır. Normal yöntemler sayesinde hazinede, 14 milyar frank birikebilmişti, bunun 9 milyarı Fransa Bankası'na geri ödenmiş, 5 milyarı da döviz alımı için kullanılmıştır. *Belçika*: Kısmen zorlayıcı bir dönüşüme yönelik yasa çıkarılmıştır. Bono sahiplerine seçim yapma şansı sunulmuştur: bonolarının Belçika'da devletin kurduğu demiryolu şirketi hisseleri ile takas etmek ya da bonolarını damgalattırmak. Demiryolu hisseleri ile takas edilen bonoların dörtte üçü yok edildi; diğerleri ise, kesinleştirilmemiş olan fakat fonların bütçede gelecekteki erişilebilirliklerine bağlı bir vade takvimi ile yüzde 7'den yüzde 5'e düşürülen faizlerle yeni bonolara dönüştürüldü. *İtalya*: bono sahiplerine, kamu borcunu 3 milyar liret civarında arttırmış olan bir ikramiye ile birlikte, hazine bonolarını konsolide borç senetlerine dönüştürme zorunluluğu. "*Bu, teorik olarak tartışılabilecek bir operasyon değildi, çünkü kaçınılmazdı.*"[5] Hazine hesaplarının Mart sonundaki durumunu açıklayan, kısa süre önce yayımlanmış bir basın bülteni, 31 Mart'ta (1927), 2 milyar 311 milyon liretlik bir nakit fonunun varlığına işaret eder. Bu tutar, "kamuoyunun, böyle sağlam bir bütçe ve nakit hesabının, halkın önemli bir bölümünü vurmuş ve çok sayıda özel tasarruf üzerinde derin bir etki bırakmış katı önlemler ihtiyacı ile nasıl uzlaştırıldığını anlayamayacak durumda olan kesiminin ilgisini çekmemiştir." Hazine hesabı, fonlar bakımından düşükken, zengin görünebilir. Bu, Bütçe ve Maliye Bakanlığı'nın 1926-27 mali yıllarına ilişkin gelir tahminleri üzerine raporunda, hazinenin aylık hesapları, (31 Mart 1926 tarihinde, neredeyse 4 milyar liret) hacimli bir nakit birikimini açığa çıkarırken, kamu borçlarının 1 milyar 800 milyon liretin üzerine çıktığını gözlemleyen Sayın Mayer'in[6] başkanlığındaki Senato Maliye Komisyonu tarafından da halihazırda ifade edilmiştir. Bunun nedeni, yukarıda sözü edilen 2 milyar 311 milyon liretlik toplamda gösterilen nakit fonunun yalnızca, hazinenin nakit olarak kullanabileceği parayı temsil etmemesidir. Dolayısıyla, 2 milyar 311 milyon liretlik toplam, din fonu, ilkokul öğretmenleri için emeklilik fonu, yerel yönetimler için sosyal güvenlik fonu, Roma hastaneleri vs. gibi aktörlere ayrılan çok sayıda ödeneği -hazine tarafından dağıtılan ya da yönetim giderlerine tahsis edilen, bu nedenle de sorumluluk altına alınmış ödenekleri- barındıran "özel hesaplara" ait 1 milyar 554 milyon lireti de içermektedir. Daha anlamlı bir değer, *bölgesel hazine*nin nakit fonundaki, başka bir deyişle, krallık içerisinde çoğu ödemenin yapıldığı fondaki para miktarıdır. Kesin konuş-

mak gerekirse, bunu tek başına ele almak yanlış olacaktır; çünkü hazine, merkez hazine de tutulan başka likit varlıklara da sahiptir ve bu varlıklar arasında, yabancı şubelerde tutulan döviz miktarına da bir önem atfetmek gerekir fakat bağış fonu, her zaman, hazinenin kendi ihtiyaçları ile baş edebilmesi için erişilebilir olan nakit varlıkların temel durumunu temsil eder. Hiçbir şey, hazinenin sözde "genel nakit fonu" ile devletin, bölgesel hazinenin finansmanı için İtalya Bankası'nda tutulan "bağış fonu" durumu arasındaki fark kadar, yani Merkez Bankası'ndaki gerçek hazine hesabı kadar açıklayıcı olamaz:

GENEL NAKİT FONU			
	Özel hesaplar hariç	*Özel hesaplar dahil*	*İtalya Bankası cari hesabı*
30 Eylül 1926	421.860.578	1.816.505.000	+ 632.100.000
31 Ekim	61.850.763	1.534.561.000	- 129.700.000
30 Kasım	109.814.566	875.004.000	- 687.700.000
31 Aralık	768.467.255	1.974.689.000	+ 95.800.000
31 Ocak 1927	804.426.967	2.225.661.000	+ 51.000.000
28 Şubat	990.835.383	2.407.212.000	+ 248.100.000
31 Mart	777.283.292	2.311.802.000	+ 31.400.000

Görülebileceği gibi, 31 Ekim ve 30 Kasım tarihlerinde, yani Littorio Tahvilleri'nin makbuzlarının öncesinde, bankanın hazine ödemelerini kendi senetleriyle yapmak zorunda kalmasının bir sonucu olarak, söz konusu cari hesapta bir *açık* görülmektedir. Hazinenin borç hesaplarına bakıldığında, 1925-26 yıllarında, hazineye ait, 71 milyar 349 milyon liret olarak ödenen ve 70 milyar 498 milyon lirete inen emre yazılı senetler dikkat çeker. Bu devasa değerler, temsil ettikleri işlemleri kamuoyunun da anlayabilmesi için açıklama gerektirirler. Bunun yanında, bunlarla ilgili bir şey açıktır; hazine politikaları, bütçe politikaları karşısında öncelik kazanmıştır ve bütçe politikalarının sonuçları, hazine politikalarının sonuçlarına tabi kılınmıştır.

Bu nedenle, hazine fonlarını güçlendirmek için önlemler almak zorunludur (Fransa ve Belçika şimdiden bunu yapmıştır). Nasıl? İtalya

Bankası'na, ticari krizleri sınırlandırmadan ya da enflasyon yaratmadan veremeyeceği avanslar için başvurarak değil. Hazine bonoları çıkararak da değil; çünkü kısa süre önceki borç birleştirmelerinin ardından bu olanaksızdır. Yeni konsolide krediler aracılığıyla da değil. Kamu borcu arttırılmamalı, düşürülmelidir; dahası, borç birleştirme işlemi henüz yapılmış ve Littorio tahvilleri yeni çıkarılmıştır. Daha ziyade döviz kurlarında ciddi dalgalanmalar olmadığı sürece güvenilebilecek bütçe fazlaları yoluyla ve ardından gelen bir tasarruf politikası ile nakit hesabı tazelenmelidir ("Ne var ki, önceki tartışmada da görülebileceği gibi, gerçekte hiçbir zaman bir reel bütçe fazlası söz konusu olmamış, yalnızca muhasebe manevraları ve artık pasif borç maskesinde bütçe açığı, kamu borçlarının gizlice arttırılması ve yerel bütçelerin içi boşaltılırken, kontrol edilemeyen muhasebe girdilerine yönelik bir güven söz konusu olmuştur; bunların tümü oldukça korkutucu açıklardır. Hazinenin güçlendirilmesi ve kamu borçlarının amortismanı bir yana, akılcı bir oran ortaya konulduktan sonra dahi, gerçek bütçe açığının kesin bir biçimde belirlenmesi gerekir. Her şey bir yana, vergileri etkin bir biçimde düşürmeyi, çalışanların durumunu iyileştirmeyi ve özellikle, halkın en yoksul kesiminin üzerinde büyük bir yük olan dolaylı vergileri azaltmayı, yani daha yüksek bir yaşam standardı oluşturmayı olanaklı kılacak olan budur"). 3 Aralık 1926 tarihli Kraliyet Hükmü ile, iktisadi yeniden yapılanma ile ilgili faaliyetler ve ulusal güvenlik için tahsis edilen bütçe fazlası oranı, daha önce 5 Haziran tarihli K.<raliyet> H.<ükmü> tarafından belirlenen oran olan dörtte üçten, beşte dörde yükseltildi. Hükümetin, yetişmiş oldukları okullardan bağımsız olarak, tüm iktisatçıların finansal doktrinlerine aykırı olan ve herhangi başka bir ülkenin finans pratiklerinde karşılığı bulunmayan bu en istisnai önleminin ivedi nedenlerini hiç kimse tartışmadı. Bunun bir alışkanlık haline gelmemesi gerekir; İtalya Bankası Başkanı, 1927'deki hissedarlar toplantısında sunduğu raporunda, "bunu, ihtiyatlı bir biçimde, *geleceğin harcamalarının oluşturacağı yükü, geçmişin fazlalarının üzerine yıkmaya yönelik yeni bir trend* olarak anlatır."[7] Temsilciler Meclisi Bütçe Komisyon Başkanı Olivetti, 3 Aralık 1926 tarihli Kraliyet Hükmü'nün yasaya dönüştürülmesi tasarısı üzerine konuşmasında, 1911-12 ile 1923-24 mali yılları arasında kaydedilen bütçe açıklarının hazine tarafından ve borç artırımı yoluyla kapatılmış olmasından dolayı, 1924-25 mali yılından bu yana kaydedilen bütçe fazlalarının bütünüyle savaş öncesi borçların

azaltımına devredilmesinin zorunlu hale getirilmiş olmasına itiraz etmiş, fazlanın hazineye daha büyük bir esneklik kazandırmak için kullanılabileceğini belirtmiştir. Buna karşın, komisyon, ciddi rastlantısal nedenlerle, gelecekte ulusal borcun kademeli bir amortismanını beklemesine rağmen tasarıyı onaylamıştır (Retorik olarak, herkes bu zorunluluğu onaylasa da, bununla ilgili hiçbir şey yapılmaz) (1920'den bu yana Senato, her zaman, para arzının ihtiyatlı bir biçimde azaltılmasını, harcamalar üzerinde katı bir kontrolü, borçlanmanın durdurulmasını ve borçların geri ödemelerinin başlatılmasını, hazine fonunun dikkatli bir biçimde gözetilmesini, vergilerin düşürülmesini talep etmiştir).

Finansal hesaplarda açıklık ihtiyacı. Para, yalnızca hesap defterlerinde değil, devletin nakit hesaplarında da bulunmalıdır. "Pozitif bütçe sonuçlarına yönelik kalıcı bir tehdit oluşturan ekstra bütçe işlenıleri sorunu derinlemesine incelenmelidir. Aslında, Ağustos ile Kasım 1926 arasında, tehditten daha fazlasını, gerçek bir tahribatı gördük; bu aylar boyunca nakit hesabının gitgide boşaltılması bunun açık bir kanıtıdır."[8]

Finansal operasyonlar kamu kredilerine dayalıdır ve devletin refahı üzerinde etki sahibidir: Tahvil çıkarılması, borç senetlerinin geri ödenmesi bu türden operasyonlar olarak düşünülmelidir. Bu operasyonlar, bütçe operasyonlarının bir bölümünü oluştururlar ve bütçe hesabındaki harcamalar ve gelirler, faturalar ve ödemeler ile birlikte defterlere doğrudan kaydedilmeleri gerekir. Öte yandan, hazine operasyonları, doğrusunu söylemek gerekirse, nakit hesabının acil ihtiyaçlarına ilişkin önlemlerle ilgilidir ve bu nedenle, yaygın hazine bonolarının çıkarılmasını da içerir. Bu operasyonlar arasında, en azından geçici olarak bütçe dışında kalan bazıları da bulunur fakat normal şartlar altında bu böyle olmamalıdır. Öyleyse, bütçe dışına düşen operasyonlar, fazlaları absorbe ederek, bütçe yönetiminin etkisini silme eğilimindedir. Portföy yönetimi öyle hassastır ki ana işlemleri dakikalar içerisinde kaydedilir (muhasebe yasasının 534. maddesi). Portföy Saymanlığı her yıl hukuki bir hesap sunmakla yükümlüdür. Portföy Saymanlığı yönetimi, karları ve zararları oluşturur. 1 Temmuz 1917 ve 30 Haziran 1925 tarihleri arasında hiçbir hukuksal hesap sunulmamıştır ve 7 Mayıs 1925 tarihli K.<raliyet> kanun hükmünde kararnamesi, savaşın söz konusu olduğu geçmiş sekiz mali yıl için tek bir hukuksal hesap hazırlanmasına izin vermiştir. Hükümet bir hukuksal hesap pratiğine sadık kalmalıdır ve portföy yönetimini uygun spesifik işlevleri ile sınırlamalıdır.

Devlet borcunun amortismanı. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda bir yüzyıldan fazla süredir amortisman uygulamaktadır. Gelirlerin harcamalar karşısında fazla vermesi haricinde bir yolla amortisman uygulanamayacağını ilk gösteren, 1814 yılında, Hamilton olmuştur ve Hamilton, yaratılan bir borca, bu borcun kademeli olarak likide edilmesine ilişkin bir planın eşlik etmesi gerektiği ilkesini ortaya koymuştur. İngiltere, 1919 ile 1924 yılları arasında, borcunu 650 milyon pound azaltmıştır, bu, savaş öncesi dönem borcunun tamamına karşılık gelir. Borç şu yollarla amortize edilebilir: 1) özel bir fonla; 2) bütçe fazlalarıyla; 3) sabit bir tutarın tahsis edilmesiyle. Bütçede tahsis edilmiş amortisman fonlarına ve 1921 ile 1926-27 yılları arasındaki bütçe fazlalarına ilişkin rakamlara erişilebilir durumdadır. 1926-27 mali yılında 36.694.000 pound tutarında bir *açık* olması ve buna rağmen, mali yıl içerisinde amortismanlar için, daha önceki yıllara göre daha yüksek bir rakam olan 60.000.000 pound tutarında bir bütçe tahsis edilmiş olması, eğer doğruysa, son derece çarpıcı ve önemlidir: 1921-22'de 25.000.000; 1922-23'te 24.000.000; 1923-24'te 40.000.000; 1924-25'te 45.000.000; 1925-26'da (14.000.000 tutarında bir açık ile birlikte) 50.000.000. 1924-25 mali yılı başlangıcında bütçede bir sapma söz konusudur: 1926-27 mali yılında 36 milyon pound tutarındaki açık, madencilere karşı propaganda için ayrılan fonlardaki artışın bir sonucudur; yani kapitalistlerin lehine olan bütçe oranı, işçi sınıfının zararına artış göstermiştir.

İngiliz finans tarihi ile bağlantılı olarak, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Pitt'in, Price'a ait, daha sonra terk etmek durumunda kalınacak olan "borç itfa fonu" -bir amortisman fonu- sistemini benimsemiş olduğunu hatırlamak gerekir. Hamilton. 1857 yılına kadar, bütçe fazlaları, öncelikle vergileri düşürmek için kullanılıyordu. Akabinde, düzenli borç amortismanlarına devam edildi ve bu, İngiliz finansının temellerini oluşturdu. Savaş sırasında askıya alındı, ateşkesin ardından yeniden başlatıldı. Bütçe seyri ile ilgili olarak, 1921'den itibaren amortismana ayrılmış -*Mali Bilançolardan* kopyalanan- tutarları hatırlamak gerekir. İlk rakam = bütçede tahsis edilmiş amortisman fonları; ikinci rakam = yine amortisman için kullanılmış ilave fazla: 1921-22: 25.010.000 ve 45.693.000, 1922-23: 24.711.000 ve 101.516.000, 1923-24: 40.000.000 ve 48.329.000, 1924-25: 45.000.000 ve 3.659.000, 1925-26: 50.000.000, 14 milyon 38.000 açık, 1926-27: 60.000.000, 36.694.000

açık. Reel fazlanın hesaplanması sonucunda aşağıdaki rakamlar ortaya çıkmaktadır: 70.703.000, 126.227.000, 88.329.000, 48.659.000, 35.962.000, 23.306.000; bütçede reel bir açık değil, sürekli bir düşüş söz konusudur.

Devlet borcunun incelenmesi için oluşturulan, Lort Colwyn başkanlığındaki komisyon, kısa süre önce tamamlanan raporunda, fonu yıllık 75 milyon pounddan 100 milyon pounda çıkararak, amortisman hızının arttırılmasını tavsiye etmiştir. İngiliz sanayi krizi göz önünde bulundurulduğunda, bu önerinin siyasi önemi kolayca anlaşılabilir: Geniş bütçe kaynaklarını, devlet bu fonları, temel sanayileri işçilerin yararına yeniden örgütlemek için kullanabilecekken bu devasa tutarları krizden muzdarip ulusal sanayi yerine, muhtemelen ülke dışına yatıracak olan özel yurttaşların emrine verip, herhangi bir gerçek devlet müdahalesinden kaçınmaya yönelik bir çaba söz konusudur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde idari sistem, konsolide borçların en düşük faiz oranlarıyla geri alınabilir borçlara dönüştürülmesine dayalıdır.

Fransa'da fon, anayasal olarak hazineden özerk ve bağımsızdır; bunun nedeni, eğer para sıkıntısına girecek olursa, amortisman fonlarına el koyabilecek olan hazineye karşı güvensizliktir.

Belçika'da Bakan Francqui, amortisman fonunu arttırmıştır.

İtalya. 3 Mart 1926 tarihli K. H. ile, İngiliz ve Amerikan borçlarının amortismanı için bir fon oluşturulmuştur. Bununla birlikte İngiliz sisteminde olduğu gibi (nakit hesabının ihtiyaçlarını karşılamanın ve aşırı vergileri hafifletmenin yanında, yönetim için tahsis edilmesi gereken bütçe fazlalarını baltalamadan) sabit ve çiğnenemez bir miktar belirlenmemiştir. Devlete senetlerin ön ödemesini yapabilmesi adına, İtalya Bankası'na olan borcun kademeli olarak düşürülmesi için yıllık 500 milyon liret halihazırda ayrılmıştır; İtalya Bankası'na aktarılan Morgan kredisinin 90 milyon doları, devletin altına girdiği parasal borcu 2,5 milyar liret azaltmıştır; ayrılan 500 milyon liret ile bütün borç 8 yıl içerisinde likide edilecektir (Bu borç, İtalya Bankası'nın altın rezervlerine liretin stabilizasyonuna göre değer biçildiğinde likide edilmiş ve sermaye kazançları devlete aktarılmıştır). En güncel hazine hesabı, 31 Mart 1927 tarihinde 44,5 milyar liret civarında bir konsolide borç göstermektedir; buna, 23,5 milyar liret civarındaki hazine bonosu yükümlülükleri, 3,5 milyar civarındaki Littorio tahvilleri ve yaklaşık 10 milyar liretlik kısmı savaş öncesi dönemle ilgili olan, yaklaşık 71,5 milyar liret

ilave edilmelidir. Buna, devlet borcu kaydında girdisi yapılmış olan ve yarısı savaşla ilgili olan 3 milyar 784 milyon liret tutarındaki geri alınabilir borç ya da genel toplamda 7.1/3 milyar lirete ulaşan uzun vadeli bonolar ya da Kamu Borçları yönetimi altındaki, neredeyse tamamı geri alınabilir olan diğer borçlar ya da (yukarıda sözü edilen, daha sonra likide edilmiş) 4 milyar 229 milyon liret tutarındaki parasal borç dahil değildir. Kademeli olarak likide edilen geri alınabilir borçlar görmezden gelindiğinde ve uzun vadeli bonolar (!) bir yana bırakıldığında, halen kalıcı bir borç söz konusudur.

Borç amortismanının yararları: 1) Kısmen de olsa, bütçe üzerindeki baskıyı hafifletir; 2) devletin kredi notunu yükseltir; 3) ciddi ve öngörülemez koşullarda yeni bir kredi alınmasını olanaklı kılar; 4) gelecekteki dönüştürmeleri olanaklı kılar; 5) amorti edilmiş fonları üretimin emrine verir, böylece yeni gelir kaynakları yaratılır; 6) devlet tahvillerinin yüksek notunu korur.

Sör Felix Schuster, devlet borcu inceleme komisyonu önünde, borç amortismanının, kamu finansmanı büyük güçlükle karşı karşıyayken dahi (hatta özellikle böyle bir durumda) devam ettirilmesi gerektiğini, çünkü bunun devletin kredisini kurtarmanın ve devlet tahvillerinin çöküşünü engellemenin en iyi yolu olacağını söylemiştir. Borcu azaltmak, konsolide borcu yeniden değerlendirmek anlamına gelir ("dolayısıyla, devlet borcunun azaltılması için arada bir para aktarma pratiği olanaklı hale gelir; diğer bir deyişle, sabit ya da dokunulmaz ödeneklerin olmaması, kendi başına bir avantaj haline gelir: Devlet kendi tahvillerini kademeli olarak likide etmez, satın alır fakat bunu, muhtemelen, çok geçmeden yeni tahviller çıkarmak adına, bir pazarlama taktiği olarak yapar." A.G.). Amortismanların, keskin sermaye hareketlerine neden olmamak adına, zorunlu olarak, yavaş ve dikkatli bir biçimde yapılmaları *gerekir*.

Amerikan kredileri. Başlangıçta bu krediler avantajlı değildi. Savaş borçları konusunda Amerika ve İngiltere ile uzlaşılmasının ardından, Hazine politikası değişti *ve yeni temel faktör şu oldu: Çoğunlukla, geri ödemelerin hesaplanmak durumunda dalgalı döviz kuru riski, borca giren özneler tarafından değil, devlet tarafından üstlenilecektir.* Borç verenlerin gözünde, bu, işlemin bütününe *özel bir karakter* vermektedir. Bu garantinin, döviz kontrollerinin önce hazinede, şimdi ise, son derece yerinde bir biçimde, döviz bankasında merkezileşmesi bakımından değerlendi-

rilmesi gerekir. Sanayi borçları uygun borçlardır. Belediye borçları ise tehlikelidir, çünkü para harcanır ve paranın nasıl geri ödeneceğini hiç kimse bilmez. Yabancı borç alımları hükümet onayıyla yapılmalıdır.

Vergiler. 1922-23 mali yılında 12 milyar 557 milyon tutarında vergiler. 1925-26 mali yılında 16 milyar 417 milyon liret; üç yıl içerisinde 3 milyar 840 milyon liretlik artış. Dahası, 1925 yılında yerel vergiler 4 milyar 947 milyon liret olarak yansıtılmış, böylece yıl içindeki yük 22 milyar lirete ulaşmıştır; bu vergi yükü herhangi bir Avrupa ülkesindeki ya da Amerika'daki yükten daha büyüktür. Amerika Birleşik Devletleri'nde vergiler dört yıl içerisinde 2 milyon dolar azaltılmıştır. İngiltere'de vergiler düşürülmüştür. İtalya'da en azından bir artış olmaması ve mali teröre bir son verilmesi gerekmektedir. Aynı şey, bir savurganlık ve vergilendirme çılgınlığına tutulmuş olan belediyeler için de geçerlidir. Bu reformdan sapmalar halihazırda gerçekleşmiştir. Yeni ek gelir vergisi, koşula bağlı gelir kanıtına dayalı vergi matrahı sistemini reddetme eğilimine sahiptir. Bununla birlikte bekarlar üzerindeki, gelire göre değişkenlik gösteren yeni vergi, ek gelir vergisi amacıyla gelire dayalı bir matrah yerine, koşula bağlı kanıta dayalı yeni bir vergi matrahının önünü açmıştır. Dolayısıyla, farklı sonuçlar veren iki matrah söz konusudur ve hiçbir farklılığa izin verilmemesinden dolayı da, sonunda üstün gelen, koşula bağlı prosedürdür. Bu ek gelir vergisinin amacı, yerel yönetimlerin hasılatlardaki payı ile birlikte, aile vergisi ve emlak vergisi gibi kusurlu ve adaletsiz vergilerin tümünün ortadan kaldırılmasıydı. *Özel bir tüketim vergisi getirme girişimi, Senato'nun zamanında müdahalesi ile engellendi* Ek gelir vergisinin, birlikte ödendiklerinde aynı gelir üzerinden çifte vergilendirmeye neden olmalarından kaçınmak için aile ve emlak vergilerini ortadan kaldırması gerektiğinden, ek gelir vergisi listelerinde bulunmayanların, bu durumda çifte vergiye maruz kalmayacaklarından, bu vergileri ödemeye devam etmeleri doğruydu. Bunun yerine, belediyelere ya ek gelir vergisi listelerinde bulunmayanlardan vergi almaya devam etme ya da ek gelir vergisi ödeyenlerden emlak vergisi de alma seçeneği verildi. Neredeyse tüm belediyeler ikinci seçeneğe başvurdular ve böylece çifte vergilendirmeye geri dönmüş olduk. Dahası, adaletsizliğini herkesin bildiği aile vergisi matrahının ek gelir vergisi matrahı için temel olarak kullanılabileceği vergi daireleri tarafından ileri sürüldü ve merkezi Vergilendirme Kurulu tarafından hükme bağlandı. Başka bir ifadeyle, bu vergi, kaldırılmak yerine, daha da ciddi bir öneme sahip oldu. Ek ge-

lir vergisinin sonuçları, kesinlikle umulanın altında kaldı fakat bunun nedeni yalnızca, yeni vergilerin her zaman ilk yılda gerekenin altında sonuç vermesi ve ayrıca, ek gelir vergisinin, üç yıl boyunca, mülk vergileri ödeyenlerin yararlandığı büyük indirimlerden darbe almış olmasıydı. Aşırı vergilendirmeye karşı. 14 Haziran 1926 tarihli Senato oturumunda, Bütçe Komisyonu Başkanı Sayın Mayer şunları söyledi: "Bana kalırsa, yurttaşların hazine temsilcisini amansız bir düşman olarak görmek zorunda kalmamaları adına, 1862'ye kadar gerilere giden vergi sistemimizde, matrah yöntemlerimizde ve demode ve uygunsuz yönetmeliklerimizde bütünüyle reform yapmak zorunludur." Makalenin sonunda, Fransa'yı *impôt*'tan, yani *corvée*'den, *taille*'den vb. -modern terimlerle söylemek gerekirse, vergi zulmünden- kurtarmaya çalışmış olan Necker'e bir anıştırma da yapılır ve Maliye Bakanı'na, Necker'e öykünme çağrısı yapılır.[9] (Tittoni'nin bu makalesi, Kasım 1926 olaylarının ardından, egemen burjuvazide aranan niteliklerin bir ifadesi olarak görülmelidir; makalede kullanılan dil son derece temkinli ve karanlıktır fakat söylenmek istenenler son derece güçlü bir biçimde söylenir. Özellikle, başka ülkelerde yapılanlarla İtalya'da yapılanlar arasındaki farka yönelik eleştiri başarılıdır.)

Nuova Antologia'nın bir sonraki sayısında (16 Haziran 1927), -Tittoni'nin bir notta, daha yüksek vergiler ve daha katı bir vergilendirme sistemi için bir politika planını atfettiği- Alberto De Stefani, Tittoni ile aynı fikirde olduğunu ve kendisine atfedilen plana muhalefetini ifade ettiği bir mektup yayımlar.[10] De Stefani, yalnızca, vergi yasalarına titiz bir biçimde itaat edilmesini, yani vergi kaçırmaya karşı bir kampanya istediğini söyler. Tittoni ile aynı yönde düşündüğünü göstermek için alıntıladığı pasajlar arasında, 28 Kasım 1926 tarihli *Corriere della Sera*'dan alınmış şu pasaj ilginçtir: "Örneğin, gümrük tarifelerindeki ve ayrıca iç vergilerdeki artışın para politikalarını çözebileceği açıktır ... Devlet finansmanının ya da yerel finansmanın ya da başka bir şeyin üretim maliyetlerini arttırmaması ... arzu edilir." Kendisi, vergi oranlarını hafifletmek için şunlara başvurur: 1) vergi uygulamasında (dağıtıcı adalet) daha büyük bir umumiyet(!); 2) *artık yayın yapmayan* yazarlar listesindeki isimlerin belgelediği, halihazırda mevcut olandan daha az bir vergi kaçırma oranı; 3) harcamalarda tasarruf. Genel kriter: reel finansal baskıyı ağırlaştırmamak adına, kur değerine oranla, nominal finansal baskıyı azaltma.

Madde 7. Luzzatti'nin *Nuova Antologia*'daki ilginç olabilecek makaleleri: "La tutela del lavoro nelle fabbriche" (Şubat 1876); "Il socialismo e le quistioni sociali dinanzi ai parlamenti d'Europa" (Ocak ve Şubat 1883); "Schulze-Delitzsch" (Mayıs 1883); "I recenti scioperi del Belgio" (Nisan 1886); "Le diverse tendenze sociali degli operai italiani" (Ekim 1888); "Il Risorgimento dell'internazionale" (Aralık 1888); "La pace sociale all'Esposizione di Parigi" (Aralık 1889-Ocak 1890); "Le classi dirigenti e gli operai in Inghilterra. A proposito della lotta di classe" (Kasım 1892); "La partecipazione degli operai ai profitti dell' azienda industriale" (16 Mayıs 1899); "Le riforme sociali" (1 Kasım 1908); "La cooperazione russa" (1 Temmuz 1919); "Gli ordinamenti tecnici delle industrie in relazione all'obbligo internazionale delle 8 ore di lavoro" (1 Mart 1922).

16 Nisan 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da, Luzzatti'nin dergide yayımlamış olduğu makalelerin bir tam listesi bulunur: Makalelerin çoğu, işbirliği, sosyal güvenlik, vb. konularını ele alır.[1] Luzzatti'nin bu bağlamdaki çalışmaları üzerine bir kitabın olması muhtemeldir ve kendisinin İtalyan işçi hareketinin genel çerçevesi içerisinde ele alınması gerekir.

Madde 8. *Manzoni'nin, Victor Hugo üzerine bir düşüncesi.* "Manzoni bana, Victor Hugo'nun, şu Napolyon üzerine kitabı ile, kendisinin büyük bir armonika sanatçısı olduğunu düşünen ve armonika çalmaya başlayan fakat kendisi için körükleri hareket ettirecek kimsesi olmayan birisine benzediğini söylemişti." R. Bonghi, "I fatti miei e i miei pensieri," *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927.[1]

Madde 9. *Filozoflar ve Fransız Devrimi.* Bonghi, aynı derlemede, Charles Louandre'nin *Revue des Deux Mondes* dergisinde yayımlanan, Barbier'in, Fransız toplumunun 1718 ile 1762 yılları arasındaki durumunu ele alan, o sıralarda yayımlanmış bir anı defterini (günlük) tartışan bir makalesini okuması üzerine yazar. Bonghi, makaleden, Louis XV yönetimi altındaki Fransız toplumunun, Devrim'in ardından gelen toplumdan her bakımdan daha kötü olduğu sonucunu çıkarır. Şüphecilik gölgeler arasında büyüdüğü sırada, hastalıklı formlardaki dinsel batıl inanç. Louandre, "filozoflar"ın pratiğin kendisini değil, halihazırda yerleşmiş bir pratiği ürettiklerini göstermiştir.[1]

Madde 10. Venedikli bir gondolcu, büyük bir gösterişle, bir soyluyu şapka çıkararak selamlarken, soylu yalnızca kiliselere doğru başını sallar. Bir soylu, ona neden böyle davrandığını sorar ve gondolcu yanıt verir: "Çünkü azizlerle alay edilmez" (Bonghi, *adı geçen çalışma*).[1]

Madde 11. *Manzoni ve Rosmini, Napolyon III üzerine.* "O'na (Manzoni'ye) göre, Louis Napolyon bir mucize değildir; Fransa'nın halihazırdaki krizi de, Fransız Devrimi'nde bir duraklamadan başka bir şey değildir. Öte yandan Rosmini, Napoleon'un, *takdiri ilahinin bir silahı*, Tanrı'nın *ahlaksallığının ve Dininin* bir beyanı, Tanrısal bir lütuf olduğunu düşünür ve çok şey, çok fazla şey bekler. Ben Manzoni'nin tarafındayım" (Bonghi, *adı geçen çalışma*).[1]

Madde 12. *İtalyan ticaret filosu.* L. Fontana Russo'nun, 16 Nisan 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "La nostra marina transatlantica" başlıklı makalesinden seçme parçalar.[1]

Savaş sırasında denizaltılar ve gasplar nedeniyle İtalyan ticaret filosunun uğradığı toplam zarar 872.341 grostona yükseldi (769.450 tonu 238 buharlı gemi, 102.891 tonu ise 395 yelkenli gemi); bu, toplam filonun yüzde 49'una karşılık gelirken, İngiltere'nin zararı yüzde 41, Fransa'nın zararı ise yüzde 46 oldu ("Savaş ile ilgili son girdiye ve Almanya'ya karşı geç kalmış savaş ilanına bakılmaksızın;" A.G.: Bu son derece yüksek yüzdenin açıklaması nedir?). Dahası, denizciliğin maruz kaldığı özel durumlar nedeniyle (denizaltı saldırılarından kaçarken karaya oturma, gemi konvoyları ile çarpışma, vs.) 57.440 tonluk 9 buharlı gemi daha talihsiz kazalarda kaybedildi ("Başka donanmalarda bu tür vakaların yüzdesi neydi? Yanıt, örgütlenmemizi ve komutanlarımızın yeteneklerini incelemek bakımından önemlidir; denizcilerimizin hayatlarının nasıl tehlikeye atıldığını görmek bakımından, bu buharlı gemilerin yaşını öğrenmek ilginç olacaktır). Finansal zarar (gemiler ve kargo) 2.202.733.047 lirettir ve liste şu şekildedir: balıkçı filosu, 4.391.706 liret; yelkenliler, 59.792.591 liret; ulusal bayrağı taşıyan buharlı gemiler, 1.595.467.786 liret; İtalya'ya kiralanan yabancı buharlı gemiler - 216 buharlı gemi batmış, 2 tanesi hasar görmüştür- 543.080.964 liret. (Bu yabancı buharlı gemilerin önceki tonaj toplamında sayılmadığı açıktır. Bu durumda da, bu gemilerin İtalyan personel tarafından kumanda edilirken batıp batmadıklarını ve dahası, diğer ulusların aynı

türden zarar görüp görmediklerini öğrenmek ilginç olacaktır).

Kayıp kargo toplamı 1.271.252 tondu. Savaş boyunca İtalyan tedarikleri: Cebelitarık'tan 49 bin ton ve Akdeniz ve Süveyş'ten 2 milyon ton. Savaş sırasında gerçekleşen zararlar hemen tazmin edildi. Dünya genelinde, savaş sırasında <kayıp> gemi toplamı 12.804.902 tondu (buharlı gemiler ve yelkenliler) ve bu da toplam tonajın yüzde 27'sine karşılık geliyordu. 1913 yılında, 43.079.000 tonluk bir dünya filosu söz konusuyken, bu rakam 1919'da 48 milyon tona, 1921'de 58.841.000 tona ve 1926'da 62.671.000 tona yükseldi. 1913 ile 1919 arasında, tersaneler kayıpları telafi etti ve tonajı 4 milyon ton arttırdı. Yapılmaya başlanan gemilere ateşkes sonrasında devam edildi: Bu, 1919'da suya indirilen gemi tonajının 7 milyon tona ulaşmasını açıklamaktadır ("Bu, anormal ölçüde büyük bir filonun ticarette düşüş ile çakışınca, savaş sonrasında nakliye sektöründe ortaya çıkan krizi açıklamaktadır").

İtalya. 31 Aralık 1914 itibariyle filomuz (250 grostonun üzerinde buharlı gemiler), 1.958.838 tonluk ölü ağırlığa sahip 644 buharlı gemiden oluşuyordu; 31 Aralık 1921 itibariyle zarar, 1.270.348 tonluk 354 buharlı gemiye ulaştı. Eski filodan 688.496 tonluk 290 buharlı gemi kaldı. 31 Aralık 1931'e kadar 698.979 tonluk ölü ağırlığa sahip 122 buharlı gemi inşa edildi; 845.049 tonluk 143 gemi ülke dışından satın alındı, 131.725 tonluk 60 gemi Kraliyet Donanması tarafından kurtarıldı ve 763.945 tonluk 210 gemi Venezia-Giulia bölgesinden toplandı; böylece, toplam filoyu 3.297.987 ton ağırlığında 856 buharlı gemiye yükselten, 2.437.698 ton ağırlığında 535 buharlı gemilik bir artış sağlanmış oldu. İtalya, 1926 yılı sonuna kadar, 239.776 grostonluk 33 gemi daha inşa etti. Venezia-Giulia bölgesinden gelen 763.945 ton, Barış Konferansı sırasında İngiltere, Fransa ve Yugoslavya ile yapılan müzakerelerin sonucuydu.

Yolcu gemisi (buharlı yolcu gemileri) kaybı, yük gemisi kaybından daha ciddi değildi; bu nedenle de, yerlerine derhal yenileri gelmedi. Dolayısıyla, savaşın ardından, çok sayıda yük gemisi vardı ve yeterince yolcu gemisi yoktu. Yük gemileri hizmet dışına çıkarılıp, kiralama fiyatları düşerken, yolcu gemilerine talep söz konusuydu ve kiralama fiyatları artmaktaydı. Sonuç olarak, şirket uzmanlaşmaya başladı: Bazıları kendilerini kargo gemisi yapmaya adadı; başkaları kendi kargo gemilerinden kurtuldu ve yolcu gemisi hizmetlerinde uzmanlaştı ("Teorik olarak, uzmanlaşma, ilerleme göstergesidir; çünkü uzmanlaşma daha

düşük fiyatlara götürür fakat herhangi bir dalda bir krizin çıkması halinde, uzmanlaşma iflasa götürür; çünkü karşılıklı denge artık olanaklı değildir," A.G.). Yolcu gemisi filosu temel bir sorunla karşı karşıya bırakılmıştı: Gemiler göçmenler için mi, yoksa üst sınıf yolcular için miydi? Büyük şirketler, lüks buharlı gemileri tercih etmeye karar verdiler. Yasal sınırlamalar nedeniyle bir göçmen krizi söz konusuydu. Dolayısıyla, yüksek fiyatlar göz önünde bulundurulduğunda, alan ve konfor bakımından sınırlanmamış büyük, lüks buharlı gemiler gelişti.

Büyük tonaj eğilimi. Artan geri getiri iktisadi yasasının bir sonucu. Uzunlukta, ağırlıkta ve genişlikte artış, etkin kapasitede, yani kargoya ayrılan alanda oransal bir artıştan daha fazlasını beraberinde getirmiştir. Gemi sahibinin karında da -inşa ve operasyon maliyetlerini katlayan- bir artış söz konusudur. Öte yandan, *hız*, ekonomik olmak adına, (şimdiki durumda saatte 24 deniz milini aşmayacak şekilde) kontrol altında tutulmalıdır. Savaş gemileri farklı bir konudur; amaçları iktisadi değil, askeridir. Yüksek hız üretebilen gemi motorları doymaz bir yakıt tüketicisidir. Sürat, getirilerde düşüş yasasını beraberinde getirir, yasanın tersine dönmesi, gemilerin kapasitelerini belirler. Yirmi yıl önce: 11 deniz mili hız, saatte 295 lirete; 13 deniz mili 370 lirete; 21 deniz mili de 1.800 lirete mal oluyordu. Hızlı seyahat ilkesinin yerini, konforlu seyahat ilkesi aldı. ("Bugün telsiz ve özellikle, acelesi olanlar için, uçak, lüks yolcu gemilerinin nispeten yavaş hızını telafi etmektedir; işleri sekteye uğratmadan, telsiz ile bağlantı halinde kalmak her zaman olanaklıdır. Uçağın getirdiği iki sonuç: 1) birkaç saat içerisinde kısa mesafeler -Paris-Londra, vb.- güvenilir bir biçimde aşılabilmektedir; 2) transatlantik yolcu gemileri, uçakları da taşıyabilmekte ve istikametlerine doğru güvenli bir uçuşu garanti edebilecek belirli bir mesafeye ulaştıklarında, acelesi olanların seyahati kısaltabilmelerine olanak tanımaktadır;" A.G.) Motorlardaki değişim ve yeni yakıtların kullanımı ile saatte 23 deniz mili hıza ulaşıldı. Türbinlerin yerini başka motorlar aldı: Türbinin yerini Dizel motorun alması muhtemeldir. Kömürün yerini sıvı yakıt alacaktır. Hatırı sayılır tasarruflar, yeni hızları (23 deniz mili) ekonomik kılacaktır.

Eski ve yeni inşalar: Büyük bir ilerlemeyi temsil eden yeni bir gemi, eski gemilerin değerini ivedilikle ve otomatik olarak düşürür. Eski filonun hurdaya çıkarılması ya da eğer olanaklıysa dönüştürülmesi veyahut başka türlerde taşımacılık için kullanılması gerekir. Eski gemiler,

eğer zarar ettirmiyorlarsa, (kısmen amortismanları yapılsa dahi) çok küçük getiriler sağlar ya da hiçbir getirileri olmaz. Dolayısıyla, kesintisiz teknik ilerleme göz önünde bulundurulduğunda, günümüzün transatlantik gemilerinin, kendilerine harcanan sermaye değerini on yıldan az bir süre içerisinde amorti etmeleri gerekir ("Bu nedenle, değişik ulusal filoların reel verimliliği değerlendirilirken, filoların yaşı ile birlikte, gemilerin sayısına ve toplam tonaja dikkat edilmesi gerekir. Bu, küçük tonajlı filoların, istatistiksel olarak daha büyük filolardan nasıl daha yüksek getiriler sağladığını da açıklar; eski gemilerin insan yaşamı için daha büyük riskler -sigorta- ve daha büyük tehlikeler teşkil ettiğini ise söylemeye dahi gerek yoktur") .

Madde 13. Eugenio Di Carlo, *Un Carteggio inedito del P. L. Taparelli D'Azeglio coi fratelli Massimo e Roberto.* Roma: Anonima Romana editoriale, 1926; L. 16.50.[1]

Önemli bir kitap. 24 Ekim 1793 tarihinde Torino'da dünyaya gelmiş olan, Massimo ve Roberto'nun kardeşi Prospero Taparelli D'Azeglio, 1814 yılında, Luigi adı altında İsa Cemaati'ne katılmıştır. Kendisi, kitaplarında ve *Civiltà Cattolica*'daki yazılarında amansız bir liberalizm düşmanı, seküler iktidara karşı Kilise'nin ve Katolik iktidarın bir savunucusudur. Cizvitler arasında gözden düşmüş bir felsefeyken Tommasoculuğu savundu. Başlangıçta Gioberti'yi destekledi fakat *Il Gesuita moderno*'nun ardından ona karşı çıktı. Kilise ile Devletin birbirinden ayrılması çağrısı yapan liberalizme karşı, dünyevi iktidar adına, ılımlı liberaller ile Katolisizm arasında bir uzlaşma ve anlaşma ihtiyacını dile getirdi. Di Carlo, kendisinin İtalya'da Avusturya yönetiminin bir destekçisi ve özgürlük düşmanı olduğu suçlamasına karşı D'Azeglio'yu savunur. Di Carlo'nun önsözüne ek olarak, güncel konuları ele alan, 1821 ile 1862 arasında yazılmış 44 mektup mevcuttur.

(Bana öyle geliyor ki, bu kitapta da, "dönemsel çerçeve" mazeretiyle, Risorgimento düşmanlarını ıslah etme yönünde bir çaba söz konusudur. Öte yandan bu "çerçeve," reaksiyon ya da Risorgimento neydi?)

Madde 14. Amy A. Bernardy, *Forme e colori di vita regionale italiana. Piemonte*, cilt I, Bologna: Zanichelli, L. 20.[1] (Bölgesel yaşamı ele alan ve bir değeri olan tüm derlemelerin bir bibliyografisini hazırla. Folklor sorunu ile bağlantılı bibliyografi.)

Madde 15. *İtalya'nın Arnavutları.* Balkan savaşlarının ardından Scutari işgal edildiğinde, İtalya, içerisinde belirli sayıda İtalyalı Arnavut asker bulunan bir müfrezeyi oraya gönderdi. Söz konusu askerler, yalnızca küçük bir aksan farkıyla, Arnavutça konuştuklarından, samimi bir biçimde karşılandılar. (Vico Mantegazza'nın, 1 Mayıs 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "Sulle vie dell' Orientre" başlıklı, son derece ahmakça makalesinden).[1]

Madde 16. Francesco Tommasini, "Politica mondiale e politica europea", *Nuova Antologia*, 1 Mayıs-16 Mayıs 1927.[1]

Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın siyasal hegemonyası. Tommasini, Marathon Muharebesi'nden Dünya Savaşı'na kadar, dünya siyasetinin Avrupa'nın kontrolünde olduğunu <yazar>. (Buna karşın, kısa bir süre öncesine kadar, bir "dünya" yoktu ve bir dünya siyaseti mevcut değildi; dahası, Çin ve Hint uygarlıklarının bir kıymetiharbiyesinin olması gerekir.) Yüzyılın başında, üç Avrupalı dünya gücü söz konusuydu: İngiltere, Rusya ve Almanya. Bunlar, topraklarının genişliği, iktisadi ve finansal güçleri, tüm diğer güçleri, zorunlu olarak, az ya da çok etkileyen, *mutlak olarak* bağımsız bir faaliyet hattı izleyebilmeleri dolayısıyla *dünya* gücüydüler. (Tommasini Fransa'yı dünya gücü görmez!) *İngiltere*: üç kolonyal gücü yenilgiye uğrattı (İspanya, Felemenkler, Fransa) ve dördüncüyü (Portekiz) kontrolü altına aldı; Napolyon savaşlarını kazandı ve bir yüzyıl boyunca tüm dünyanın efendisi oldu. *İkili iktidar standardı.* Dünyanın stratejik noktaları onun ellerindedir (Cebelitarık, Malta, Süveyş, Aden, Bahreyn Adaları, Singapur, Hong Kong). Sanayi, ticaret, finans. *Rusya*: Hindistan için bir tehdit, menziline İstanbul'u almıştır. Büyük ordu. *Almanya*: Entelektüel faaliyet, İngiltere'nin sanayideki rakibi, büyük ordu, *ikili iktidar standardına* bir tehdit oluşturmuş olan bir donanma.[2]

Amerika Birleşik Devletleri gücünün gelişimi. Versailles Anlaşması ile İngiltere tarafından tanınmış, 1783 yılındaki bağımsızlık: O dönemde Amerika Birleşik Devletleri 13 eyaletten oluşuyordu; bunlardan 10 tanesi orijinal İngiliz kolonisiydi ve 2 milyon kilometre karelik ve yalnızca Atlantik sahil kesimi iskan ettirilmiş olan 3 tanesi (New York, New Jersey ve Delaware), 1667'de Hollanda tarafından İngiltere'ye bırakılmıştı. 1790 nüfus sayımına göre, nüfus, 700.000 köle ile birlikte, 4 milyona ulaşmamıştı. Bu aynı bölge üzerinde, 1820'de, 71 milyon sakini

olan 20 eyalet bulunuyordu. O dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeyde, Fransa'nın Yedi Yıl Savaşları'nın ardından, 1763'te İngiltere'ye bıraktığı Kanada ile sınırı bulunuyordu. Batıda, tüm Mississipi Havzası'nın Fransa yönetimine dahil olması ve sınırın İspanya kolonisi Meksika boyunca Sabine Nehri'ne ulaşması için, 1863 yılında 15 milyon dolara satın alınan (1.750.000 kilometre kare büyüklüğünde) bir Fransız kolonisi olan Louisiana bulunuyordu. Güneyde ise, 1819'da satın alınan İspanyol Floridası vardı.

O dönemde bugünkünden iki katı büyüklükte olan Meksika, 1810'da İspanya'ya karşı ayaklandı ve 1821 Cordoba Anlaşması ile bağımsızlığı tanındı. O zamandan itibaren, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika'ya sahip olmayı hedefleyen bir siyasete atıldı: İngiltere Iturbide İmparatoru'nu destekledi; Amerika Birleşik Devletleri ise, 1823'te zafere ulaşan bir cumhuriyetçi hareketi destekledi. İspanya'da Fransız müdahalesi. İspanya'nın Amerikan kolonilerini yeniden fethetmesine yönelik Kutsal İttifak politikasına İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin muhalefeti. Başkan Monroe'nun, ünlü doktrinin ilan edildiği Kongre'ye (2 Aralık 1823) mesajının nedeni budur. Doktrinde, bağımsızlıklarını kazanmış, korumuş ve hangi formda olursa olsun bu türden bir müdahaleye karşı tarafsız bir biçimde seyirci kalamayacak Amerika Birleşik Devletleri tarafından bağımsızlıkları tanınmış olan bu eski kolonilere karşı müdahaleye muhalefet edilir.

1835 yılında, Texas (690 bin kilometre kare), Meksika'dan bağımsızlığını ilan etti ve bir on yıl kadar sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne katıldı. Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında savaş. Guadelupe Hidalgo Anlaşması (1848) ile Meksika, günümüzde Kaliforniya, Arizona, Nevada, Utah ve New Mexico eyaletlerini kapsayan bir bölgeyi (aşağı yukarı 1.700.000 kilometre kare) bırakmak zorunda kaldı. Böylece, daha sonra Kanada sınırına kadar olan tüm bölgeyi işgal edip, günümüzdeki boyutlarına ulaşacak olan, Amerika Birleşik Devletleri Pasifik sahillerine ulaşmış oldu.

1860'tan 1865'e İç Savaş: Fransa ve İngiltere, Güney'de ayrılıkçı hareketi destekledi ve Napolyon III'de Meksika'yı Maximilian ile güçlendirmek için krizden yararlanmaya çalıştı. İç Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Paris'e Monroe Doktrini'ni hatırlatır ve Fransız askerlerinin Meksika'dan çekilmesini talep eder. 1867'de Alaska'nın satın alınması. Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bir dünya

gücü olarak yayılması on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru başlar.

Ana Amerikan sorunları: 1) Nüfusun daha büyük bir homojenliğinin sağlanması adına, göçe ilişkin düzenleme (gerçekte bu sorun savaş sonrasında ortaya çıkmıştır ve ulusal sorun ile daha da fazlası, sanayi devrimi ile ilgilidir); 2) Karayipler ve Antiller üzerinde hegemonya; 3) Orta Amerika, özellikle kanal bölgeleri üzerinde egemenlik; 4) Uzak Doğu'da yayılma.

Dünya Savaşı. Merkezi imparatorlukların engellenmesi; denizler üzerinde İtilaf Devletleri egemenliği: Amerika Birleşik Devletleri, İtilaf Devletleri'ni beslemiş, her fırsattan yararlanmıştır. Savaşın devasa maliyeti, Avrupa'da üretimin aksaması (Rus Devrimi), Amerika Birleşik Devletleri'ni dünya finansının ve dolayısıyla dünya siyasetinin efendisi kılmıştır.

Savaş sonrasında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri. İngiltere savaştan muzaffer bir güç olarak çıktı. Almanya'nın donanması ve sömürgeleri elinden alındı. Bir rakip olarak yeniden yükselebilecek olan Rusya, en azından birkaç on yıl için ikincil bir öneme düştü (Bu, son derece tartışmalı bir görüştür: Belki İngiltere, muzaffer bir Çarlık Rusya'sını dahi bugünün Rusya'sına tercih ederdi; çünkü Rusya yalnızca emperyal siyasette değil, İngiliz iç siyasetinde de etki sahibidir). İngiltere, yaklaşık 35 milyon nüfusa sahip 10 milyon kilometre kare genişliğinde bir mülke daha sahip oldu. Yine de, İngiltere, hem iktisadi nedenler, hem de İmparatorluğun dönüşümü dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nin üstünlüğünü zımnen de olsa tanımak zorunda kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, 1912 yılında 925 milyar altın frank olduğu tahmin edilen zenginliği, 1922 yılına gelindiğinde 1.600 milyar altın franka yükseldi. Deniz ticaret filosu: 1914'te 7.928.688 ton, 1919'da 12.500.000 ton. İhracat: 1913'te 15 milyar altın frank; 1919'da 37.1/2 milyar altın frank; 1924-25 mali yılında 24 milyar seviyesine düşer. İthalat: 1913 yılında aşağı yukarı 10 milyar altın frank, 1919'da 16 milyar, 1924-25'te 19 milyar.

1912-22 arasındaki on yılda İngiltere'nin zenginliği, 387 milyar altın franktan, yalnızca 445 milyar altın franka yükselmiştir. Deniz ticaret filosu: 1912'de 13.850.000 ton, 1922'de 11.800.000 ton. İhracat: 1913'te aşağı yukarı 15 milyar altın frank, 1919'da 17 milyar, 1924'te 20 milyar. Devlet borcu: 31 Mart 1915, 1 milyar 162 milyon paunt; 1919, 7 milyar 481 milyon paunt; 1924, 8 milyar 482 milyon pound; bilançonun

artı tarafında ise savaş sonrasında, İttifak Güçleri'ne, kolonilere ve sömürgelere, yeni Avrupa Devletleri'ne vs. verilen, 1919'da 2 milyar 541 milyon paunta ve 1924'te 2 milyar 162 milyon paunta ulaşmış olan krediler bulunuyordu. Yine de tahsilatlar tam olarak teminat altına alınmamıştı. Örneğin, İtalya'nın borcu 1924'te 553 milyon paunt, 1925'te ise 583 milyon pauntken, 27 Ocak 1926 anlaşmasının ardından, İtalya, 62 yıldan daha uzun bir vadede, faizler de dahil olmak üzere, 276.750.000 paunt ödeyecektir. İngiltere, bunun yerine, 1922 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'ne olan borcunu, 1932'ye kadar yüzde 3'ten, sonra ise yüzde 3.5 faizle, 62 yıl içerisinde geri ödemek üzere, 4 milyar 600 milyon dolara konsolide etti.

İngiliz İmparatorluğu. Büyük Britanya Birleşik Krallığı'ndan İrlanda'ya, "İngiliz Milletler Topluluğu" haline gelmiştir. Tikelci eğilimler. İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri arasında arabulucu pozisyonunda Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda. Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında gitgide yakınlaşan ilişkiler. Kanada, Washington'da tam yetkili bakan. Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere arasında ciddi bir çarpışma durumunda İngiliz İmparatorluğu parçalarına ayrılacaktı.

Wilson. Wilson'un dünya siyaseti. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki egemen siyasal güçler ile çatışması. Küresel siyasetinin başarısızlığı. Warren G. Harding, 4 Mart 1921'de Başkan olur. Bir ay sonra, 4 Nisan'da yazdığı, Yap adaları üzerine notu ile, Hardings Amerika Birleşik Devletleri'nin, Müttefikler ile Almanya arasındaki ilişkilere karışma ya da Versailles Anlaşması'nda revizyon isteme yönünde hiçbir niyetinin olmadığını fakat savaşa müdahalesi dolayısıyla hakkı olan her şeyi alma niyetinde olduğunu açık bir dille ifade eder. Bu ilkeler 12 Nisan tarihli mesajda daha da geliştirildi ve 12 Kasım 1921'den 6 Şubat 1922'ye kadar süren, Çin, Uzak Doğu denizlerindeki güç dengesi ve deniz silahlanması sınırlaması konularının ele alındığı Washington konferansına götürdü.

Amerika Birleşik Devletleri halkı. Göçlerle oluşmuş ulusal kompozisyon. Hükümet politikası. 1882 yılında, Çinli işçilerin girişi engellendi. Başlangıçta, Japonya değerlendirmeye alınıyordu fakat 1907'de imzalanan Root-Takahira *Beyefendiler Anlaşması* ile birlikte, Japon göçlerine, göçmenlik başvuruları özellikle reddedilmese de, kültür, sağlık ve göçmenlerin mali durumları üzerinden sınırlama getirilerek önemli ölçüde ket vuruldu. Bu-

na karşın, savaştan sonra göçmen politikalarında büyük bir değişim gerçekleşti: 1 Temmuz 1924'e kadar yürürlükte kalan 19 Mayıs 1921 yasasıyla, her ulus için yıllık göçmen kotası, her bir ulustan 1910 nüfus sayımına göre Amerikan yurttaşlarının yüzde 3'ü olarak belirlendi. (Sonraki değişiklikler.) Sarı göç, koşulsuz olarak dışta bırakılmıştır.

Karayip Denizi'nde Amerika Birleşik Devletleri. İspanya-Amerika Savaşı. Paris Barış Anlaşması (10 Aralık 1898) ile İspanya, Küba üzerindeki tüm haklarından feragat etti ve Porto Riko ile diğer küçük adaları Amerika Birleşik Devletleri'ne bıraktı. Meksika Körfezi'ne girişi sağlayan Küba adası bağımsız olacaktı ve 12 Şubat 1901 tarihinde bir anayasa ilan edecekti fakat Amerika Birleşik Devletleri, bağımsızlığı tanınma ve askerlerini çekme karşılığında, müdahale hakkı garantisini kesinleştirdi. 2 Temmuz 1903 tarihinde imzalanan mütekabiliyet anlaşması ile Amerika Birleşik Devletleri ticaret ayrıcalıkları ve Guantanamo Körfezi'ni bir deniz üssü olarak kullanmak üzere kiralama hakkını elde etti.

Amerika Birleşik Devletleri 1914 yılında Haiti'ye müdahale etti: 16 Eylül 1915 tarihli bir anlaşma uyarınca, Amerika Birleşik Devletleri, Port-au-Prince gümrük yönetimini kontrol eden bir yüksek temsilciye sahip olma hakkını elde etti. Dominik Cumhuriyeti, 1907'de Amerika Birleşik Devletleri'nin mali kontrolü altına alındı ve savaş süresince bu ülkeye asker gönderildi; askerler 1924 yılında geri çekildi. 1917 yılında, Amerika Birleşik Devletleri, Virgin Adaları'nı Danimarka'dan satın aldı. Böylece, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika Körfezi'ne ve Karayip Denizi'ne egemen olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ve Orta Amerika. Panama Kanalı ve diğer olası kanallar. 15 Aralık 1926 tarihinde Washington'da imzalanan bir anlaşma uyarınca, Panama, bir savaş durumunda Amerika Birleşik Devletleri'nin tarafında yer almayı kabul etti. Anlaşma, Panama'nın dahil olduğu Milletler Cemiyeti'nin statüsüyle uyumsuz olmasından dolayı, halen onaylanmamıştır fakat onay zorunlu değildir. Nikaragua sorunu.

Çin. 1899 yılında, Amerika Birleşik Devletleri, Çin için bir toprak bütünlüğü politikası ve bir açık kapı politikası ilan etti. 1908 yılında, Root-Takahira nota değişimi ile, Japonya, Çin'in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı üzerine resmi beyanını yeniledi. Çin'in, Japonya'nın sözde "21 talep"ini (1915 ültimatomu) kabul etmesinin ardından, Amerika Birleşik Devletleri, ulaşılan anlaşmayı tanımadığını ilan etti (13 Mayıs 1915'te Pekin ve Tokyo'ya verilen notalar). Amerika Birleşik Devletleri,

Washington Konferansı'nda, Avrupa güçlerinin ve Japonya'nın kazanmış oldukları çok sayıda özel avantajdan ve ayrıcalıktan feragat etmesini sağladı. Japonya, Kiao-Chow'dan vazgeçmeyi kabul etti. Japonya, yalnızca Mançurya'daki pozisyonunu korudu. Amerika Birleşik Devletleri, 1908'den itibaren, Boxer Ayaklanması'ndan kaynaklanan tazminatlardan vazgeçmiş ve parayı Çin'deki kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere yönlendirmişti. 1917'de Çin ödemeleri askıya aldı. Anlaşmalar: Amerika Birleşik Devletleri gibi, Japonya ve İngiltere de, tazminatlardan vazgeçtiler; Fransa, fonları, *Çin Sanayi Bankası*'nın iflasından zarar görenlerin zararlarını telafi etmek için kullandı; İtalya ve Belçika, kendilerine ödenmesi gereken paranın beşte dördünü kültürel amaçlar için hibe etti.

Uzak Doğu. Amerika Birleşik Devletleri'nin varlıkları: Filipinler ve Guam adası (Mariana Adaları); Hawai adaları; Samoa grubundaki Tutuila adası. Washington Anlaşması öncesinde, Uzak Doğu'da durum, 30 Ocak 1902 tarihinde imzalanan Londra Savunma Anlaşması uyarınca, Anglo-Japon ittifakı tarafından kontrol edilmekteydi ve Çin ile Kore'nin bağımsızlığına dayalıydı -Kore'de İngiliz çıkarları, Çin ve Japon çıkarlarına üstün gelecekti. Rus bozgununun ardından, bu savunma anlaşmasının yerini, 12 Ağustos 1905 anlaşması aldı: Çin'in toprak bütünlüğü ve yabancıların iktisadi ve ticari eşitliği yeniden onaylanırken, anlaşmanın tarafları, bölgesel hakları ve Doğu Asya ve Hindistan'daki özel çıkarları karşılıklı olarak garanti ettiler; Kore'de Japon egemenliği ve İngiltere'nin, komşu Çin topraklarında, yani Tibet'te, Hindistan'ı savunma hakkı. Bu ittifak, Amerika Birleşik Devletleri tarafından aleyhte görüldü. Savaş sırasında sürtüşmeler. Washington Konferansı'nın 10 Aralık 1921 tarihindeki oturumu sırasında, Lort Balfour ittifakın sona erdiğini ilan etti; bunun yerini 13 Aralık 1927 anlaşması aldı; bu anlaşmada Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya şunlar üzerinde anlaşmaya vardılar: 1) mülklere ve Pasifik'teki ada egemenliklerine saygı duymak ve Pasifik ve söz konusu mülkler ve egemenlikler konusunda aralarında çıkabilecek anlaşmazlıkları, aynı devletlerin bulunduğu bir konferansa götürmek; 2) farklı bir gücün saldırgan tutumu karşısında ortak hareket etmek. Anlaşma, ada mülkleri ile sınırlıdır ve Japonya söz konusu olduğunda, Karafuto (Güney Sakhalin), Formosa ve Pescadores için geçerli olup, Kore ve Port Arthur için geçerli değildir. Ayrı bir deklarasyonda, anlaşmanın, Pasifik'te manda konumunda-

ki adalar için de geçerli olduğu fakat bunun, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu mandayı tanıdığı anlamına gelmediği belirtildi. Statükonun karşılıklı olarak garanti edilmesinin, Japonya'nın yerli halk arasında huzursuzluk çıkarmasını engellemesinden dolayı, Filipinler bakımından özel bir önemi vardır.

Deniz silahlanmasını sınırlayan anlaşmada son derece önemli bir hüküm vardır (madde 19); bu hüküm, Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'ya, tahkimat ve Hainan Adası'ndan geçen 110 derece Greenwich meridyeninin doğusunda kalan deniz üsleri konularında statükoyu 31 Aralık 1936 tarihine kadar sürdürmeyi emreder. Japonya, metropoliten adaların yakınındaki küçük takımadalar konusunda dahi eli kolu bağlanmış olduğundan, zarara uğrar. İngiltere Singapur'da, Amerika Birleşik Devletleri de Hawai adalarında tahkimat yapabilecek, böylece Pasifik'in her iki girişine de egemen olacaktır. Yolcu gemileri üzerinde sınırlamalar. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, denizcilikte eşitliğe ulaşır.

Amerika Birleşik Devletleri hegemonyası. Tommasini, Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere arasında bir ittifak ve bu koalisyona karşı, Almanya'nın teknik-endüstriyel yardımıyla, Çin'i, Japonya'yı ve Rusya'yı içerebilecek bir ayaklanmayı tahmin eder. Kendisinin görüşleri, halen Çin milliyetçi hareketinin ilk aşamasına dayalıdır.

Madde 17. Guido Bustico, "Gioacchino Murat nelle memorie inedite del generale Rossetti," *Nova Antologia*, 16 Mayıs, 1 Haziran ve 16 Haziran 1927 sayıları.[1]

Piedmont doğumlu olan, Fransız olmayı seçen General Giuseppe Rossetti, başlangıçta Fransız ordusunda, daha sonra Murat'ın Napolitan ordusunda alay komutanıydı. Kendisi, Fransızca'da, yayımlanmadan kalan üç devasa hatırat cildi yazdı; bu ciltler, 20 Aralık 1796 ile 6 Kasım 1836 arasındaki dönemi kapsar ve İtalya ve Fransa'ya ilişkin bilgi bakımından da oldukça zengindir. Bustico, ciltlerin dengeli ve tarafsız olduğuna ilişkin teminat verir ve bu ciltlerden, Leipzig Muharebesi'nin ardından Murat'ın "yeni politikası" (Avusturya ile uzlaşma), G. Grassi adında birisine, Mart 1815'te, Kuzey İtalya'ya gidip, Murat'ın İtalya'nın bağımsızlığı lehine ne tür bir destek bekleyebileceğini görme görevi verilmesi ve Murat'ın, idamına kadar, Napoli'den kaçışı üzerine çıkarımda bulunur.[2]

Madde 18. Argus, "Una politica di pace europea," *Nuova Antologia*, 1 Haziran 1927.[1] Bu makalede, Alman siyasetçilerin ve entelektüellerin sık sık İngiltere'ye gitmeleri tartışılmaktadır. Bu Alman aydınlar, sorulduğu zaman, ne zaman etkili Anglo-Sakson kişilerle temasta bulunsalar, kendilerine şunların sorulduğunu söylerler: "Almanya'nın Rusya'ya karşı tutumu nedir?" ve çaresizlik (!) içinde eklerler: "Bununla birlikte bizler Londra ve Moskova arasındaki tartışmalarda taraf olamayız!" İngiliz dış ilişkiler anlayışının kökeninde, Rusya ile ihtilafın kaçınılmaz olmakla kalmayıp, her ne kadar bu ihtilaf ülkenin büyük kitlelerine görünmez kılan tuhaf ve sıra dışı formlarda da olsa, başlamış olduğu kanısı yer alır. Ultra-İngiliz hayranı bir makale (aynı dönemde Manfredi Gravina'nin, *Corriere della Sera*'da[2] yayımlanan, skandal ölçüsünde İngiliz hayranı bir makalesini hatırlıyorum; bu makalede, İtalya'nın İngiltere'ye itaat etmesi çağrısı yapılıyordu): İngilizler barış isteseler de, nasıl savaş yapılacağını bildiklerini göstermişlerdir. Onlar duygusal ve fedakardırlar: Avrupa'nın çıkarlarını korurlar; eğer Chamberlain Rusya ile bağları koparmamışsa, bunun nedeni, böyle bir hamlenin, İngiltere'den daha elverişsiz pozisyonda olan başka uluslara zarar verebilecek olmasıdır, vs.

İngiltere'nin, Fransa ile karşılıklı anlayış politikası, fundamental bir politikadır fakat İngiliz Hükümeti başka uluslara da yardım edebilir: İngiltere herkesin dostu olmak ister, dolayısıyla İtalya ve Polonya ile de uzlaşma ister. İngiltere'de belirli sayıda insan İtalya'daki rejime karşıdır. Öte yandan İngiliz politikası, sadık bir biçimde dostçadır ve rejim değişse dahi böyle kalacaktır, bunun bir nedeni de İtalya'nın cesur bir politikasının olmasıdır, vs., vs.

Madde 19. *Roger Labonne*'nin, 10 Ocak 1927 tarihli *Correspondant* dergisinde yayımlanan, "Italia e Asia Minore" başlıklı makalesi.[1] İtalya, Küçük Asya ile ilk olarak 1900 yılında ilgilenmeye başlar: Güney Anadolu'da araştırma yapılması için belirli sayıda misyoner bölgeye gönderildi, Antalya'da bir vekil konsolosluk, okullar ve hastaneler kuruldu ve sahil boyunca İtalyan bayrağı taşıyan gemicilik şirketlerine ödenek verildi. İtalya, her şeyden önemlisi, İzmir [Smyrna, ç.n.] ile ilgilenmeye başlar ve bu şehirdeki limanı, Yakın Doğu'daki etki merkezi haline getirir. Londra Anlaşması'nın[2] 8. ve 9. maddeleri şöyle der: "İtalya, On İki Ada'nın mutlak egemeni olacaktır. Türkiye'nin kısmen ya da bütü-

nüyle bölünmesi durumunda, İtalya, Antalya ili ile komşu olan ve halihazırda İngiltere ile bir anlaşma yapmış olan (!) Akdeniz vilayetini alacak." San Giovanni di Moriana'da İtalya, isteğini tekrar eder (21 Nisan 1917). Orlando ve Sonnino'nun Paris'ten ayrılmasını fırsat bilen Venizelos, Yunanistan'ın İzmir ile ödüllendirilmesi için Müttefikleri ikna eder.[3] Mussolini, 1 Ocak 1926 tarihli Milano konuşmasında şunları söyler: "1926'da Napolyon yılını idrak edecek olan Devrim'e inanmalıyız." 1926 yılında gerçek anlamda önemli herhangi bir şey olmasa da, iki durumda, olaylar önemli bir biçim almanın eşiğine geldi. Musul, Irak'a (yani İngilizler'e) bırakıldı. Eli kulağında bir İtalyan müdahalesi ile karşı karşıya olan Türkiye, Menderes ve Dicle nehirleri üzerine bir ihtilaf durumunda askeri yardım alabilmek için Moskova'ya boşuna yalvardıktan sonra teslim oldu. Londra gazeteleri, Musul başarısının İtalyan baskısının bir sonucu olduğunu fakat İngiliz Hükümeti'nin İtalya'ya yeterince önem vermediğini samimiyetle kabul etti. İtalya, Anadolu için yarışırken, 1926'da, Musul üzerine anlaşmayla ve Pangalos'un düşüşüyle, elindeki en iyi iki kozu kaybetti.[4]

Madde 20. *Almanya Merkez ile Vatikan arasındaki ilişkiler için* ve dolayısıyla, Vatikan'ın değişik ülkelerdeki geleneksel politikası ve bu politikanın aldığı biçimler üzerine somut bir inceleme için, André Lavedan'ın, *Revue Hebdomadaire*'de yayımlanmış ve 15 Mart 1927 tarihli *Rivista d'Italia*'da özetlenmiş son derece ilginç bir makalesi vardır.[1] Bismarck'ın yedi yıllık dönemine ilişkin yasanın siyasal-dinsel yasalarda lehte bir revizyona götüreceğinin garantisini alan Leo XIII, Merkez'in bu yasanın lehinde oy kullanmasını ister. Frankestein ve Windthorst, Vatikan'ın bu isteğini yerine getirmeyi reddeder. Merkez'den 7 lehte, 83 de çekimser oy çıkar.

Madde 21. "L'Etiopia d'oggi" (*Rivista d'Italia*'da bir makale; imza yerine üç yıldız imi kullanılmış).[1] Etiyopya, bütünüyle Avrupalılaştırılmış bir Afrika'da, (Liberya bir yana) yöreye özgü bağımsız tek devlettir. Menelik, modern Etiyopya siyasal birliğinin kurucusuydu: Habeşistan milliyetçileri, Menelik'i "büyük ve iyi imparator" olarak anarlar. Etiyopya'nın bağımsızlığını kazanmasına katkıda bulunan faktörler arasında iki tanesi öne çıkar: ülkenin coğrafi yapısı ve güç sahibi olanlar arasında yaygın kıskançlık faktörü. Coğrafi yapısı, Etiyopya'yı, ancak nihai fatihe

sunabileceği kıt iktisadi kaynaklardan çok daha fazlasına mal olacak bir güçle işgal edilebilecek, engin, doğal olarak mevzilenmiş bir bölge yapar. Habeşistan birliğinin perçinlendiği Shewa bölgesi, denetlediği ve egemen olduğu mevzilenmiş bölge içerisinde başlı başına bir kaledir. Son otuz yıl içerisinde, önder şeflerin küçük ordularından ayrı ve bu ordulardan üstün olan, emperyal bir ordu oluşturulmuştur; ulusal ordu, Menelik'in eseridir. Menelik'in ölümünden (1913) önce, yaşlı imparatorun akli dengesini yitirmesi karşısında, Meclis, Lij Eyasu'yu halihazırda imparator ilan etmişti (14 Nisan 1910); Lij Eyasu, Menelik'in kızlarından birinin ve Ras Mikael'in oğluydu. Menelik'in ölümü üzerine (11 Aralık 1913) mücadeleler patlak verdi: Menelik'in bir diğer kızı Zauditu ve Ras Makonnen'in oğlu Ras Tafari bir koalisyon kurdu ve ezici çoğunluğun desteğini almayı başardı. Tafari, gençliği yanına almıştı. Reşit olmayan Lij Eyasu'nun eğitmeni Ras Mikael, değişik fraksiyonları kontrol edebilecek ve kamu düzenini sağlayabilecek durumda değildi; bu, 17 Mayıs 1916'da İtalyan Elçiliği'ne yapılan saldırı ile açıkça ortaya çıkmıştı. Avrupa'daki savaş, Habeşistan'ı yabancı müdahalesinden korudu ve Habeşistan'a kendi krizini kendisi halletmesi için fırsat verdi. Zauditu ve Tafari, Lij Eyasu'yu tahttan indirmek ve iktidarı paylaşmak için bir araya geldi; Zauditu sembolik imparatoriçe, Tafari de tahtın varisi ve idareci olacaktı (27 Eylül 1916). Askeri önderlerin desteğini alan Tafari, enerjisi ve açıkgözlüğü ile ülkeyi kontrol altına alabilecek durumdaydı. Bununla birlikte Zauditu ile iktidar paylaşımı, her zaman zararsız olmayan saray entrikalarına sıklıkla fırsat veriyordu. (1926 sonuna doğru ya da 1927 başlarında) Savaş Bakanı Fitwrary Habta Giorgis ve Kilise önderi Abune Mattheos birbirlerine çok yakın zamanlarda öldüler.

Abune'nin ölümü, ulusal Kilise sorununu gündeme getirdi. Etiyopya Kilisesi, yüksek Abune ofisine bir Mısırlı'yı atayan (Mattheos Mısırlıydı) İskenderiye Kıpti Patriği'ni yüksek otorite olarak tanıdı. Etiyopya milliyetçiliği, Habeşli bir Abune talep ediyordu. Abune, Habeşistan'da (Fransa'da bir Başpiskoposun olduğundan da fazla) son derece önemlidir ve bunun bir yabancı olması, otoritesinin dengelendiği ve çok sayıda manastır buyruğunu doğrudan kontrol eden yerli bir *echegé* tarafından kontrol edildiği durumda dahi belirli riskler yaratır.[2] Mattheos'un 27 Eylül 1912 darbesinde Tafari'yi desteklemesi, neler olabileceğinin bir işaretiydi. (Makale yayımlandığı sırada, İskenderiye Patriği Habeş taleplerine karşı direnmeyi sürdürüyordu; bu sayıdan sonraki gelişme-

leri kontrol et.) (Habeşistan'ın dinsel bir başkenti vardır: Aksum.) Tafari, Habeşistan dış ilişkilerine yeni bir biçim vermeye çalıştı. Menelik, devleti modernleştirerek, köleliği sınırlamanın ve zorunlu eğitimi getirmenin yollarını arasa da, muhalifleri yalıtan bir tutum takındı. Buna karşıt olarak, Tafari, Avrupa yaşamına katılmaya çalıştı ve Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilirken, köleliği biçimsel olarak en kısa zamanda kaldırmayı da kabul etti. Kendisi kölelerin aşamalı olarak serbest bırakılmasına ilişkin bir kamu duyurusu da yaptı fakat bu duyuru şu ana kadar bir sonuç vermedi. Köleliğin kaldırılmasından yana olmayanlar son derece güçlü durumdalar (Bunun yanında, Etiyopya halen feodal bir ülkedir).

13 Aralık 1906 tarihinde imzalanan Londra Anlaşması'nda, üç komşu güç, İtalya, Fransa, İngiltere, şunlar üzerinde anlaştılar: Etiyopya'nın siyasal ve bölgesel statükosuna saygı duyma; iç çatışma ya da değişiklik durumunda en katı biçimde tarafsız kalmayı sürdürme ve ülkenin iç işlerine yönelik herhangi bir müdahaleden kaçınma; statüko sarsıldığı takdirde, Etiyopya'nın toprak bütünlüğünü sürdürmeye ve herkesin kendi çıkarını korumasına çalışma. İngiltere'nin çıkarları Nil Havzası ve Nil sularının ve akarsu kollarının kontrol edilmesiydi; İtalya'nın çıkarları, kendisine ait Eritre ve Somali sömürgelerinin art alanı ve Addis Ababa'nın batısında kalan bölgesel birlikteydi; Fransa'nın çıkarları ise, Cibuti'nin art alanı ve Cibuti-Addis Ababa tren hattının inşası ve trafiği için gereken alandı. Bu üç güç, kendi çıkarlarını korumak için birbirlerine yardımcı olmayı görev edindi.

Bu anlaşma, İtalyan valsının Batılı güçler ile birlikte filizlenmesine, yani birkaç yıl sonra Avusturya Genelkurmayı'nın şantajıyla(!) aniden sona erdirilecek olan, geniş çaplı Akdeniz anlaşmalarına gebeydi (Londra Anlaşması 6 Temmuz'da, Algeciras'tan 3 ay sonra sona ermişti). Böylece, işbirliği politikası, bir iğne batırma savaşına yol açmış oldu; bu yalnızca, demiryolunu Addis Ababa'ya kadar uzatabilecek olan Fransa'nın işine yaradı (Diplomatik çevreler, Londra Anlaşması'nın, anlaşma taahhütlerinin Habeşistan tarafından zımnen verilmiş imtiyazlar gibi görünmesi için, önceden Menelik'e sunulduğunu ve ancak Menelik'in üç ülke temsilcisinin elçilerine onay vermesinin ardından imzalandığını öne sürmektedir; ünlü Wuchali Anlaşması'na[3] benzer bir durum, yalnızca daha kötüsü).

Avrupa'daki savaşın ardından, Londra paktı ile belirlenmiş kolonyal

tazminatlar üzerine müzakereler sırasında İtalya, Eritre ve Somali'yi demiryolu ile birbirine bağlama sorununu çözmek istediğinden, 1906 anlaşmasını canlandırmanın yollarını aradı. Öte yandan Londra ve Paris, anlaşmanın canlandırılmasını reddetti. Cibuti-Addis Ababa demiryolunun ardından, Fransa'nın artık Habeşistan'dan isteyebileceği bir şey kalmamıştı; İngiltere, İtalya'yı işin içine katmadan her şeyi elde edebileceğini düşündü. Buna rağmen daha sonra, 1925 anlaşmasını imzaladı (14 ve 20 Aralık 1925 tarihlerinde, Mussolini ile İngiliz büyükelçisi arasında iki senet değişimi). Bu anlaşmada, İtalya, İngiltere'nin Tana Gölü üzerinde bir baraj yapmak için Eritre'den taviz koparına çabalarını desteklemeyi kabul etti, 1906'da İtalya'nın denetimine ayrılmış olan bir alan ve Sudan ile Tana Gölü arasında bir otoyol inşa etmek için alınan bir taviz. İngiltere, İtalya'nın, Addis Ababa'nın batısına kadar, Eritre ve İtalyan Somalisi arasında bir demiryolu inşa etme ve kullanma hakkını elde etmesine yardımcı olmayı kabul etti. İngiltere, İtalya'nın, Etiyopya'nın batı kesimi ve bir uçtan diğerine tren yolları ile sarılacak olan tüm bölge üzerindeki özel(!) etkisini tanırken; İtalya da, Mavi ve Beyaz Nil'in yatakları ve nehre akışlarına etki edecek akarsu kolları çevresinde herhangi bir projeden kaçınmayı kabul etti. Fransa, bu anlaşmayı Habeşistan'ın bağımsızlığına yönelik bir tehdit olarak göstererek, şiddetle itiraz etti. Fransız kampanyası Etiyopya milliyetçiliğinde ciddi yankılar buldu. Ras Tafari, Amhari dilinde yayın yapılması için iki matbaa kurdu: Ulusal bir dilin gelişimi Tafari tarafından teşvik edildi; yabancı düşmanlığı. Japonya, Habeş milliyetçiliğinin modelidir.

Rivista d'Italia'daki makalede, başka makalelerden ve broşürlerden pasajlar alıntılanır; Amerika'da eğitim gören bir öğrenci şunları yazmıştır: "Öğrenimimiz sağlam ve anlayışımız engin olsun ki hiçbir yabancı güç bizi yönetemesin! ... Mümkün olduğu kadar sıkı çalışmalıyız, çünkü eğer biz çalışmazsak, ülkemiz lanetlenecek." Fransa, Addis Ababa'da daha az şüpheye neden oluyordu, çünkü Fashoda hadisesinin ardından, Cibuti, Çinhindi'ne bir geçiş kapısı olarak Fransa için önem kazanmıştı. Dahası, Etiyopya'nın tüm dış ulaşımını sağlayan Cibuti-Addis Ababa demir yolu, Fransa'ya korumak isteyeceği bir tekel sağlıyordu: Fransa böylece sözde tarafsız bir politika izleyebilecektir. Fakat Ras Tafari, Etiyopya'nın ilerlemesini istemektedir ve daha hidrolik projelere vs. sıcak bakmaktadır.

Etiyopya ile İtalya arasında, geriye, Etiyopya ile Somali arasındaki sı-

nıra ilişkin küçük bir sorun kalmıştır. Sınırın 16 Mayıs 1908 Addis Ababa toplantısında çizilmesinin ardından, Citerni misyonu, sınır çizgilerini Benadir bölgesine kadar çekti. Obbia sultanlığının sınırı ele alınmadı; özel koruyuculuk statüsü acil bir sorun yaratmadı. Buna karşın, bugün, Obbia İtalyan ordusu tarafından işgal edilmiştir ve Etiyopya ile sınırının çizilmesi gerekmektedir.

Madde 22. Stefano Jacini, *Un conservatore rurale della nuova Italia.* Toplam 600 sayfalık iki cilt ve bir isim dizini. Bári, Laterza.[1]

Bu kitap, amca Stefano Jacini'nin, yeğeni tarafından yazılmış biyografisidir.[2] Jacini, başka şeylerle birlikte, çoğunlukla yayımlanmadan kalmış, azımsanmayacak büyüklükte bir mektuplar koleksiyonunu kullanmıştır. Kitap, 1850 ile 1890 arasında kalan dönemin ve olayların tarihsel içeriğini açıklığa kavuşturur ve tamamlar. Jacini özel bir öneme sahip bir figür olmasa da, kendine has bir karaktere sahipti. Kendisinin ulusun iktisadi birliğinin perçinlenmesindeki rolü görmezden gelinemez (demiryollarının entegrasyonu, Gothard geçidi, tarım araştırması). Ulusal muhafazakar (ruhban sınıfı) partinin bir destekçisi. (Jacini, çiftçi ve ipek ipliği fabrikası sahibi.) Kendisi, 1848 hareketine katılmadı. ("O, kendisine 1848 devrimi üzerine Avrupalı bir perspektif, devrim İtalya'da patlak verdiğinde kendisini buna katılmaktan alıkoyan bir perspektif kazandıran, geniş kapsamlı seyahatler sayesinde edinilmiş bir kozmopolit kültür adamıydı"; Filippo Meda, aşağı yukarı bunları yazmıştır.)[3] Kısacası, Jacini, gerici ve Avusturya yanlısı olan kendi sınıfının tutumuna riayet etmiştir.

Maximilian yönetimi sırasında aktif bir rol oynadı. Teknik ve iktisadi konuları ele aldı. Cavour'u, yani devrimsiz bağımsızlığı destekledi. Cavour'un bakanıyken, 1859 öncesi geçmişi nedeniyle saldırıya uğradı ve Cattaneo tarafından savunuldu.[4]

Sulle condizioni della cosa pubblica in Italia adlı kitabı 1870 yılında yayımlandı; kitap, hukuksal İtalya'dan farklı ve hukuksal İtalya'ya muhalif reel İtalya tezini barındırmaktadır (daha sonra ruhban sınıfı tarafından kullanılan bir formül): ulusal savunma, dış politika ve merkezi maliye konuları ile sınırlamak istediği Parlamento karşıtı; bölgesel merkezsizleştirme; eğitimsizler için oy hakkı ile birlikte dolaylı genel oy hakkı (yani çiftçilere güç verilmesi).

1879 yılında, *I conservatori e la evoluzione naturale dei partiti politici*

in Italia adlı kitabını yayımladı. Kendisi siyasal dengeyi şu şekilde görür: aşırı sol olarak Cumhuriyetçiler; aşırı sağ olarak ruhban sınıfı; onların arasında, biri katiyetle ulusal muhafazakar, diğeri ise ilerici monarşik-liberal olan iki hükümet partisi.

Crispi ve *siyasal megalomaniye* karşı. (Emanuele Greppi, Gaetano Negri, Giuseppe Colombo kendisinin fikirlerinin taraftarları olmuştur: Lombard ılımlıları.)[5] Jacini kendi sınıfının, Kuzeyli çiftçilerin kusursuz bir örneğidir. Kendisinin siyasal ve edebi faaliyetleri, daha sonraki hareketlere (Halk Partisi, vb.) tema ve çıkış noktası sağlaması dolayısıyla ilginçtir (1871'de, Roma'ya sermaye aktarımına karşı çıkmıştır).

Madde 23. *Avrasya hareketi.* Hareket, göçmen aydınların benimsediği tutumda bir revizyona sıcak bakan *Nakanune* dergisi çevresinde biçimlenmiştir; 1921'de başlamıştır. Avrasyacılığın ilk tezi, Rusya'nın Batılıolmaktan ziyade Asyatik olduğudur. Rusya, Avrupa egemenliğine karşı, kendini Asya'nın tepesinde konumlandırmalıdır. İkinci tez, Bolşevizmin Rusya tarihinde belirleyici olmuş olmasıdır: Bolşevizm, Rus halkına heyecan vermiş ve yaydığı yeni ideoloji sayesinde Rusya'nın uluslararası otoritesini ve etkisini arttırmıştır. Avrasyacılar Bolşevik olmasalar da, Batı demokrasisinin ve parlamentarizminin düşmanlarıdırlar. Onlar, Rus faşistlerine, genellikle, kitleleri üzerinde disiplinin, otoritenin ve hiyerarşinin egemen olduğu güçlü bir devletin dostu süsü verirler. Diktatörlüğü desteklerler ve her ne kadar proleter ideolojinin yerine bir ulusal ideoloji koymayı çok isteseler de, Sovyet Rusya'daki bugünkü devlet sistemini hoş karşılarlar. Onlar için Ortodoksi, Rus halkının karakterinin tipik ifadesidir; bu, Avrasya ruhunun Hristiyanlığıdır.[1]

Madde 24. *Dünya siyaseti ve Avrupa siyaseti.* Bunlar aynı şey değildir. Berlin ile Paris ya da Paris ile Roma arasındaki bir düello, kazananını dünyanın efendisine dönüştürmez. Avrupa önemini yitirmiştir ve dünya siyasetine Kıta'dan ziyade, Londra'da, Washington'da, Moskova'da ve Tokyo'da yön verilmektedir.[1]

Madde 25. *İtalyan milliyetçiliği.* Milliyetçi Parti'nin (Milliyetçi Birlik) 10 Aralık tarihinde Floransa'da düzenlenen, Scipio Sighele başkanlığındaki ilk kongresi: Gualtiero Castellini, Federzoni, Corradini, Paolo Ar-

cari, Bevione, Bodrero, Gray, Rocco, Del Vecchio.[1] Halen belli belirsiz olan, geleneksel vatanseverliğin daha az bayağı akımlarını dış politika ve göç sorunları etrafında billurlaştırmaya çalışan bir grup (İtalya'da en yüzeysel kozmopolitizm ve vatanseverliğin yanında, her zaman, kendini Roma'nın ve deniz cumhuriyetlerinin zaferleri ve dünyaca ünlü sanatçıların, edebiyat ve bilim adamlarının yetişmesi ile ilişkilendirmiş olan çılgın bir şovenizmin var olduğu nadiren belirtilir. İtalyan şovenizmi karakteristiktir ve bütünüyle kendine özgü türlere sahiptir; buna aynı ölçüde karakteristik, popülist bir yabancı düşmanlığı eşlik etmiştir). Başlangıçta milliyetçi hareket çok sayıda demokratı ve liberali, hatta Farmasonları dahi içermekteydi. Hareket, sonraları daha kendine özgü ve Charles Maurras'ın kuru, zorba, kibirli ve türev ideolojilerini ve savlarını yağmalayan küçük bir aydın grubunun -Coppola, Forges Davanzati, Federzoni- çalışmaları üzerinden daha iyi tanımlanan bir hal aldı. (Milliyetçiliğe sendikalist ithalat.) Gerçekte, milliyetçiler irredantizm karşıtıydı [irredantizm: İtalyanca kökenli, dil, din, soy ve kültür birlikteliği olduğu halde herhangi bir devletin sınırları dışında yer alan halk ile söz konusu devletin birleşmesini savunan düşünce akımını ifade eden terim, ç.n.]; temel pozisyonları, Fransız karşıtlığıydı. Milliyetçiler irredantizme müsamaha gösterdiler, çünkü bunun cumhuriyetçilerin ve radikal Farmasonların tekelinde olmasını, yani İtalya'da Fransız nüfuzunun bir enstrümanı olmasını istemediler. Teorik olarak, milliyetçilerin dış politikasının belirli bir hedefi yoktu: Bu politika, kendini herkese karşı soyut emperyal bir karşıtlık durumu olarak ortaya koydu; demokratların Fransız hayranlığını bastırmak ve Almanya ile ittifak için halkın desteğini kazanmak istedi.[2]

Madde 26. *Alman gazeteleri.* Üç büyük gazetecilik kümesi: Ullstein, Mosse, Scherl; ilk ikisi demokrat, üçüncüsü sağ kanat (Hugenberg basını).[1]

Ullstein'ın yayınları: Eğitimli kesime hitap eden, düşük tirajlı olsa da (40.000 kopya?) Avrupa ölçeğinde önemli olan, George Bernhard'ın yönetimindeki *Vossiche Zeitung* (fazla Fransız hayranı olduğu düşünülür); Berlin'de ve muhtemelen tüm Almanya'da en çok okunan gazete olan (muhtemelen 500.000 kopya), alt orta sınıfa ve işçilere hitap eden *Morgenpost*; yerel konuları ele alan *Berliner Allgemeine Zeitung*; son derece yüksek tirajıyla, *Berliner Illustrierte* (*Domenica del Corriere*'ye ben-

zer); sansasyonel ve günlük 100.000 okuru olan *Berliner Zeitung am Mittag*; *Uhu*; *Querschnitt* (Aykırı) ve *Lettura* ile aynı türden, *Die Koralle*; bunun yanında diğer moda, iş, teknik, vb. yayınları. Ullstein'ın Amsterdam'da yayımlanan *Telegraaf*, Budapeşte'deki *Az Est*'in, *Neue Freie Presse*[2] ile bağları vardır. (*Corriere della Sera*, Berlin haberlerini Ullstein'dan alır.)

Rudolph Mosse yayınevi, Theodor Wolf'un editörlüğünde, 17 ek ve Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinde özel uluslararası edisyonları ile büyük demokrat günlük gazete (300.000 kopya) *Berliner Tageblatt*'ı çıkarır; bu gazete, Avrupa çapında bir öneme sahiptir ve sıradan halk için pahalı ve fazla entelektüeldir; *Berliner Morgenzeitung* ve *Berliner Volkszeitung* halkın anlayacağı dilde yazılsalar da, aynı siyasi hatta yer alır. Torino'daki *Stampa*, Mosse yayınevinden haber alır.

Scherl Yayınevi: eski emperyal Almanya'ya sadık kalan dükkan sahiplerinin ve küçük burjuvazinin gözde gazetesi, *Lokal Anzeiger*; daha seçkin bir okuyucu kitlesine hitap eden *Tag*; *Woche*; *Gartenlaube* (Çardak).

Sağdan sola gazeteler: *Deutsche Zeitung*, aşırı milliyetçi fakat düşük tirajlı; Hitler'in *Völkischer Beobachter* gazetesi, düşük tiraj (20.000). Yine, düşük tirajlı, *Kreuzzeitung* olarak anılmaya devam eden, *Neue Preussische Zeitung*: Bu gazete, toprak mülkiyetleri sayesinde zengin ve sağlam bir biçimde yerleşik kalmış olan Junkerler'in (Prusyalı büyük emlak sahipleri), aristokrat eski subayların, monarşistlerin ve mutlakiyetçilerin klasik gazetesidir. Bununla birlikte, Bund der Landwirte (çiftçiler federasyonu) gazetesi olan *Deutsche Tageszeitung*'un 100.000 seviyesinde bir tirajı vardır; bu gazeteyi küçük toprak sahipleri ve çiftçiler okur ve gazete, taşra kamuoyunun eski rejime sadık kalmasına yardımcı olur.

Alman ulusal gazeteleri: *Tag* (100.000); *Lokal Anzeiger* (180.000); *Schlesische Zeitung*; *Berliner Börsen Zeitung* (sağ kanat finans gazetesi); *Täglische Rundschau* (30.000), Stresemann'ın gayriresmi yayın organı olmasından dolayı önemlidir; ağır sanayinin yayın organı, *Deutsche Allgemeine Zeitung*, bu da Alman halkına hitap eder. Diğer Alman ulusal gazeteleri, yani halihazırdaki rejime koşullu destek veren ve sanayicilerin okuduğu ılımlı sağ kanat gazeteler: *Magdeburgische Zeitung*; *Kölnische Zeitung* (52.000), Avrupa'da dış politikadaki otoriterliği ile bilinir; *Hannoverschej Kurier*; *Münchner Neueste Nachrichten* (135.000) ve *Leipziger Neueste Nachrichten* (170.000).

Merkez gazeteler: *Germania* (10.000) fakat *Kölnische Volkszeitung* gibi bölgesel Katolik gazetelerin tirajı çok yüksektir.

En iyi hazırlanan gazeteler, demokrat gazetelerdir: *Vossische Zeitung*, *Berliner Tageblatt*, *Berliner Börsen Courier*, *Frankfurter Zeitung*. Sosyal demokratların mizahi gazeteleri vardır, *Lachen Links* (Soldaki Kahkaha).

Madde 27. 25 Temmuz 1927 tarihli *Correspondant*'ta (bakınız 15 Temmuz 1927 tarihli *Rivista d'Italia*: *Rivista d'Italia*'nın bu sayısı tarihinden çok daha geç piyasaya çıkmadıysa, muhtemelen tarihlerde bir hata söz konusudur) yayımlanan, "La pression italienne" başlıklı makalede şunlar söylenir: "Son derece güvenilir bir kaynaktan aldığımız bilgiye göre, Duce, iktidara gelişinden bu yana üst üste ikinci kez savaşa girmek istemektedir; söylenenlere göre, Mareşal Badoglio üst üste ikinci kez sorumluluk almayı reddetmiş ve güvende kalabilmek adına, 1935'e kadar bir erteleme istemiş ve almıştır."[1] Can alıcı yıl üzerine bu konuşma 1927'de yapılmıştır: O halde, *Correspondant*, gelecekteki bu kararlılığı açıklamaya çalışacaktır. *Correspondant*, son derece otoriter, muhafazakar-Katolik bir dergidir.

Madde 28. Frank Simonds'un, *American Review of Reviews*'te yayımlanan, "Vecchi torbidi nei nuovi Balcani" başlıklı makalesi.[1] Simonds, en aktif Avrupalı siyasi figürler olarak Mussolini ile Stresemann arasında bir paralellik kurar.[2] Her ikisi de oportünizm ruhuna tapar (kendisi muhtemelen "anın" oportünizm ruhuna demek istemiştir fakat belki de, geniş, uzun erimli perspektiflerden yoksunluğa, bu nedenle de ilkelerden yoksunluğa da gönderme yapmaktadır). Mussolini'nin anlaşmaları, Steresmann'ın anlaşmalarına benzer biçimde, kalıcı bir politikayı temsil etmez. Bunlar, güncel koşullar dolayısıyla, verili bir anda yapılması gereken şeylerden ibarettir. Nihayetinde ihtilaf yaratma eğiliminde olan bazı olaylar çıkabileceğinden, her ikisi de düşmanlıktan, birbirlerinin topraklarını işgal etmekten kaçınmak konusunda hassastır ve ihtiyaç duydukları saygınlığı, diplomatik zaferler yoluyla elde etmek isterler.

Madde 29. *Quintino Sella.* (Cesare Spellanzon'un, 15 Temmuz 1927 tarihli *Rivista d'Italia*'daki makalesi).[1]

Quintino Sella, İtalya'da modern devletin kuruluşuna gözle görülür biçimde katılan burjuvazinin (teknik olarak sanayiciler) az sayıdaki

üyelerinden birisidir.[2] Kendisi, döneminin ve kuşağının siyasi figürlerinden gözle görülür biçimde ayrılır: Bunun nedeni, özel bir eğitim almış olmasıdır (kendisi büyük bir mühendis ve bilim adamıdır); Fransızca'nın yanında, Almanca ve İngilizce de bilir; ülke dışına kapsamlı seyahatleri olmuştur ve kendini başka ülkelerdeki yaşamları, çalışma alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını tanımaya kaptırmıştır (başka bir deyişle, turist olarak seyahat etmemiş, otellerde ve misafir odalarında kalmamıştır); teknik eğitiminin yanında, geniş çaplı bir beşeri bilimler eğitimi almıştır; kendisi, bağnaz anlamda dahi, bir güçlü ahlaki yargılar adamıdır ve iktidardakiler üzerinde büyük bir alçaltıcı etkisi olan saraydan bağımsızlığını kazanmak için uğraşmıştır (D'Azeglio gibi birçok devlet adamı, kadın tüccarı gibi davranmıştır); Sella, kralın özel yaşamını açıkça kınayıp, kendisinden kraliyet bütçesinde kısıntı yapmasını isteyecek kadar ileri gider (kraliyet bütçesinin ve rastgele ödeneklerin çıkarılmasının, hükümet memurlarının seçiminde önemli bir faktör olduğu iyi bilinmektedir) ve diğer daha ilerici hareketlere yaklaşmak adına, kendisini, bir siyasi partiden ziyade, bir bürokratlar, generaller ve toprak sahipleri zümresinden oluşan sözde sağ kanattan ayırır (bu sorunu daha ayrıntılı olarak incele). (Sella, Risorgimento formasyonlarının kişiselci ve bağnaz geleneklerinin dışında kalan, güçlü bir burjuva partisi kurma girişimini temsil etmiş olan dönüşüme katılmıştır.)

Quintino Sella, acımasız bir vergi memuru: Un vergisi. Neden bu vergi seçilmişti? Toplaması kolay olduğundan mı? Yoksa toprak sahibi sınıfların sabotajından, halkın nefretine oranla daha fazla korkulduğundan mı?

Sella 1848'de çok büyük bir rol oynamadı (Paris'te Temmuz monarşisinin yıkılışına tanık oldu). Milano'da, Brescia'nın Piedmont'a yönelik sempatisi nedeniyle çok sert biçimde eleştirildiği bir toplantıya katıldı; Sella, Brescia'yı savundu ve ıslıklandı. O, Sağ'a aitti fakat ilk olarak, merkez solun önderi Rattazzi yönetiminde bakan oldu (1862); Minghetti'nin ilk başbakanlığına muhalefet etti (1863-64) ve Lanza ile birlikte, Menabrea'nın başbakanlığına karşı mücadele etti (1868-69).[3] Kararlı bir biçimde Roma'nın fethi taraftarlığı. 1871 yılında, Lamarmora, Sella'nın "her zaman kaçtığını, yüksekte ve alçakta olduğunu, biraz sağda, biraz solda olduğunu; hangi tarafa ait olduğunun hiçbir zaman bilinmediğini ve bunu genellikle kendisinin de bilmediğini" yazar.[4]

1865 yılında Kraliyet Sarayı'nı ziyaret eder ve Kral'ın, hazinenin yakı-

cı sorunlarını çözme adına, kraliyet hazinesinden yıllık üç milyon liret kesinti yapmasını ister. Bir sanayici olarak, hükümete katıldığında, devletle olan tedarik sözleşmesini iptal eder. Parlamentoda, "Kral'ın özel hayatındaki bazı patavatsızlıklarından yakınıp, halkın, ahlaki olarak tutarlı bir örnek olmadıkları sürece yöneticilerine güvenmeyeceği yönünde uyarıda bulunarak, açık bir biçimde Kral'a taş atmaya cüret eder."[5] Menabrea Hükümeti'nin onaylamak üzere olduğu devasa iş anlaşmasından yolsuzluk ve yasadışı dalavere kokuları yükselmesi nedeniyle Sağ'ın bakanının sunduğu, devlet tütün tekeli tasarısına muhalefet eder. Sella, 1870 yılında Fransa ile ittifaka azimle muhalefet eder. Kral, Lanza'nın yerine Cialdini'yi getirmeyi tasarlamaktadır; Sella, Cialdini'ye (doğumu 1827, ölümü 1884) karşı başlatılan saldırıya Senato'da sert bir biçimde yanıt verir.[6]

Madde 30. *Yeni Arap politikasında İtalya ve Yemen.* 15 Temmuz 1927 tarihli *Rivista d'Italia*'da bir "üç yıldız" makalesi.[1] İtalya ile Yemen arasında yapılan, 2 Eylül 1926 tarihli Sana Anlaşması. Yemen, Arabistan'ın en verimli kısmıdır (talihli Arabistan). Bu ülke her zaman *de facto* özerk olup, Muhammed'in kızı Fatima ile Halife Ali'nin ikinci oğulları Husayn ibn Ali'nin soyundan gelen bir imam hanedanı tarafından yönetilmiştir. Yalnızca 1872'de Türkler, Yemen'de bir sömürge kurmuşlardır. 1903 ayaklanması, 1904 yılında, yeni bir imamın, 28 yaşındaki Yahya ibn-Muhammed Hamid'in kişiliğinde önderini buldu. 1905'te yenilgiye uğrayan Yahya, 1911 yılında, o sırada Türkiye ile savaşmakta olan İtalya'nın yardımıyla, mücadeleye yeniden başladı ve bağımsızlığını kazandı. Avrupa savaşı sırasında Yahya, (6 Kasım 1916'da kendini Arabistan Kralı ilan eden) Şerif Hüseyin'in öne çıkarılmasına ve Asir'in bağımsızlığına dayalı olan İngiliz politikalarına karşı çıkmak adına, Türkiye'nin tarafında yer aldı. Barışın sağlanması ve -1924'te tahttan indirilen ve 1925'te Kıbrıs'a sürgüne gönderilen- Hüseyin'in siyasal birlik programının sona ermesi ile birlikte, geriye Asir sorunu kaldı. Asir, İtalya ile Türkiye arasındaki savaş sırasında kurulan bir emirliktir. Ünlü Faslı murabıt Ahmed İbn-İdris al-Hasani al-İdrisi, Asir'e yerleşmişti; kendisinin soyundan gelen, Libya savaşı sırasında Şeyh İdris olarak tanınan Mohammed Ali, İtalya'nın desteğiyle, Asir kabilelerini ayaklandırdı. İngilizler tarafından 1914'te bağımsız bir emir olarak tanınan Mohammed, Hüseyin ile işbirliği yaparak, Tihamaj ve Hodeida'yı İngilizler'in

elinden aldı; Farasan Adaları'ndaki petrol alanları için bir İngiliz şirketine imtiyaz tanıdı. 1920'de kuzeydeki Hüseyin ile güneydeki Yahya arasında sıkışan emir, Najd Sultanı (İbn Saud) ile ittifak yaptı ve korunması karşılığında, Abha, Muhail ve Beni Shahr'ı, yani Asir'in kuzey ucunu Sultan'a bıraktı, böylece Sultan'a Kızıl Deniz'e açılma fırsatı verdi. Vahabiler bu toprakları işgal ederek, Hicaz (Hüseyin) savaşında avantaj olarak kullandılar. 1926'da (8 Ocak), galip Vahabiler, Ibn Saud'u Hicaz Kralı ilan ettiler. Vahabiler Arabistan'ın siyasal birliğini kurabilecek durumda olduklarını kanıtladılar. Yahya, 18 Haziran 1923 tarihli bir duyuruyla halifeliğini ve Arap ulusunun mücahidi olduğunu ilan etti. Başarılı sömürge girişimleri ile, çok sayıda sultanlığın ve Hadramawt kabilelerinin etkin kontrolünü ele geçirdi ve Aden üzerine tasarımlarını gizlemeksizin, Aden art alanını önemli ölçüde tahdit etti. Daha sonra (bir tefeci olarak gördüğü) Asir Emiri'nin karşısına çıktı ve Emir'in ricasıyla Asir işgalini uzatan Vahabiler ile temasa geçerek, al-Luhayya ve Hodeida'ya kadar uzanan tüm güney bölgesini fethetti. Asir Emiri, eski Sanusi tarafından, İtalya'ya karşı düşmanca tutum almaya yönlendirilmesine izin verdi (Eski Sanusi, Aralık 1924'te Şam'dan kovulmasının ardından İbn Saud'un Mekke'de misafiri olmuştu).

İtalya ile Yemen arasındaki anlaşma, tam ve mutlak bağımsızlığın yanında, Yahya'nın kraliyet unvanını tanır. Yemen, mallarını İtalya'dan ithal edecektir, vs. (İbn Saud, 26 Aralık 1915'te İngiltere ile bir anlaşma yapar ve yalnızca Najd'ı değil, İngiliz koruması altında oldukları iyi bilinen Kuveyt, Bahreyn ve Umman'a karşı tarafsızlığı karşılığında, al-Hasa, al-Qatif ve al-Jubail'i ele geçirir. 28 Kasım 1922'de Avam Kamarası'ndaki bir tartışma sırasında, İbn Saud'un İngiliz Hükümeti'nden düzenli olarak maaş aldığı resmi olarak ortaya çıktı. Hicaz'ın fethedilmesinin ardından, 1 ve 2 Kasım 1925 anlaşmalarıyla, İbn Saud, İngiltere ile yakın bağlarını açığa çıkaran, Irak ve Maveraünnehir ile Hüseyin'in karşı çıktığı, son derece elverişsiz sınırları kabul etti). İtalya ile Yemen arasındaki anlaşma bir telaşa neden oldu: Gizli bir siyasi ve askeri ittifak üzerine bir konuşma söz konusuydu; yine de, Vahabiler Yemen'e saldırınadı (İtalya ile İngiltere arasında bir sürtüşme vs. söylentisi dolaşıyordu). İbn Saud ile Yahya arasındaki rekabet: Her ikisi de Arabistan birliğini yükseltmek ve egemen olmak istiyordu.

Vahabiler. Abdul-Vahhab tarafından kurulan, silah kullanımıyla yayılmaya çalışan Müslüman bir tarikat; Vahabiler çok sayıda zafer kazan-

dılar fakat ünlü Muhammed Ali ve oğlu İbrahim Paşa tarafından tekrar çöle sürüldüler. Sultan Abdullah yakalanmış ve İstanbul'da idam edilmişti (Aralık 1818); oğlu Turki, Najd'de zar zor kalabilecek durumdaydı. Vahabiler Kuran'ın katı, harfi harfine anlamına dönmek, Kuran'ı tüm geleneksel üstyapıların tepesine çıkarmak isterler (azizlere hürmet, camilerin özenli dekorasyonu, dinsel saltanat). Mekke'yi fetheder etmez, kubbeleri ve minareleri yıkıp, Muhammed'in ilk eşi Hatice"ninki de dahil, kutsal insanların türbelerini yok ederler. İbn Saud, şarabı ve sigarayı yasaklayan, "kara taş"ı [Kabe'nin doğu köşesinde bir buçuk metre kadar yükseklikte bulunan ve Cennet'in yakutlarından olduğuna inanılan parlak siyah taş, ç.n.] öpme pratiğini ve dualarda ve ayinlerde Muhammed'i anmayı bırakmayı emreden fermanlar yayımladı.

Vahabiler'in bağnaz faaliyetleri, İslam dünyasından protestoları beraberinde getirdi; Pers ve Mısır hükümetleri şikayetçi oldu. İbn Saud, faaliyetlerini yumuşattı. Yahya bu dinsel reaksiyondan yararlanmaya çalıştı. Yahya ve Yemenliler'in çoğunluğu, Şii usullerine bağlı kaldılar; başka bir deyişle, Sünni Arap çoğunluğun gözünde sapkın oldular. Yahya'nın dinsel olarak bir dezavantajı söz konusuydu; bu nedenle, milliyeti ve halife unvanını almasını sağlayan olgu olarak, peygamber soyundan gelmesini ön plana çıkarmaya çalıştı (Bastırdığı parada şu yazılıydı: "Sana'daki Halife Tahtı'nda Basılmıştır"). Arabistan'daki en verimli alanlardan birisi olan bölgesi ve coğrafi konumu, kendisine bazı iktisadi avantajlar sağlıyordu.

Öyle görünüyor ki, Yemen'in 170.000 kilometre kare genişliğinde toprağı ve 1 ila 2 milyon arasında bir nüfusu vardır. Plato üzerinde yaşayan halk, saf, beyaz Arap halkıdır; sahil kesiminde ise siyahlar yaşar. Belirli bir yönetim aygıtı, okullar, zorunlu askerliğe dayalı bir ordu vardır. Yahya girişimci bir ruha ve modern eğilimlere sahiptir fakat bağımsızlığına da düşkündür. Yemen, İtalya'nın Arap dünyasındaki piyonudur.

Madde 31. Niccolò Machiavelli. 15 Haziran 1927 tarihli *Rivista d'Italia*, dört yüzüncü ölüm yıldönümü anısına Niccolò Machiavelli'ye adanmıştır. İçerik: 1) Charles Benoist, "Le Machiavéllisme perpétuel"; 2) Filippo Meda, "Il Machiavellismo"; 3) Guido Mazzoni, "Il Machiavelli drammaturgo"; 4) Michele Scherillo, "Le prime esperienze politiche del Machiavelli"; 5) Vittorio Cian, "Machiavelli e Petrarca"; 6) Alfredo Galletti, "Niccolò Machiavelli umanista"; 7) Francesco Ercole, "Il

Principe"; 8) Antonio Panella, "Machiavelli storico"; 9) Plinio Carli, "Niccolò Machiavelli scrittore"; 10) Romolo Caggese, "Ciò che è vivo nel pensiero politico di Machiavelli."[1]

Mazzoni'nin makalesi aleladedir ve bitmek bilmez: boş laf-retorik-saçmalık.[2] Hatta bana öyle görünüyor ki, bu türden yazarlarda sıklıkla karşılaşıldığı gibi, Mazzoni, oyunun gerçek anlamını tam olarak kavrayamamakta ve kılık değiştirmiş Callimaco ile ilişkiye giren eşinden bir oğul beklemeyen, yalnızca, adamotu ile doğurgan kılınmış bir eş isteyen ve böylece ilişkiye girmenin karısını, iksirin ölümcül etkilerinden koruyacağını uman Efendi Nicia karakterini yanlış yorumlamaktadır. Efendi Nicia türü aptallık, açık bir biçimde tanımlanmış ve gözler önüne serilmiştir: Nicia, çocuk sahibi olamamanın kendisinin değil, cinsel anlamda soğuk olan eşinin suçu olduğuna inanır ve eşinin bu varsayılan kısırlığını, başkasının onu hamile bırakmasını sağlayarak değil, kısırdan doğurgana dönüşmesini sağlayarak tedavi etmek ister. Kendini, eşinin ölmesi gereken bir adamla birlikte olarak -aksi takdirde eşinden ayrılmasına ya da ölümüne neden olacak olan- varsayılan hastalığından kurtulacağına inandırması, aşıklarının güvenini kazanabilmek adına, yanlarında eşleri varken dahi sahip olunabilen kadınların arsızlığını resmetmeye çalışan halk hikayelerinde farklı formlarda bulunabilen, gülünç bir unsurdur (Bu tema, farklı formlarda, Boccaccio'da da bulunur). Machiavelli'nin durumunda, alay edilen ve anlatılan, kadının arsızlığı değil, kocanın aptallığıdır.

Vittorio Cian'ın makalesi, Mazzoni'ninkinden daha da kötüdür; Cian'ın kalın retoriği her yere sinmiştir.[3] Machiavelli'nin, siyasi düşüncesi olgunlaşmamış olan ve İtalya'ya yönelik anıştırmaları saf bir biçimde edebi olan Petrarch'a hiçbir şey borçlu olmadığı açıktır. Buna rağmen [her yerde] işaretler ve her banal pasajda mucizevi alametler gören Cian, on sayfa boyunca konu üzerine konuşmaya devam eder ve ilkokul ve ortaokul ders kitaplarındaki klişeleri tekrar etmekten öte bir şey yapmaz.

Karşılaştırma: Defter 18, Madde 1.

Madde 32. *Augur*. Dünya siyaseti, özellikle de Britanya İmparatorluğu'nun rolü ve İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkiler üzerine yazan, *Nuova Antologia* yazarı. Augur'un bir Rus sürgünü olması gerekir. *Nuova Antologia* ile dolaylı yoldan çalışıyor olmalıdır: İngilizce'de yayım-

lanmış ve *Nuova Antologia*'da İtalyanca'ya çevrilmiş makaleler. Kendisinin gazetecilik faaliyetlerinin amacı, Rusya'nın ahlaki izolasyonunu teşvik etmek (diplomatik ilişkilerin koparılması) ve savaşa hazırlanırken, bir birleşik anti-Rusya cephesi oluşturmaktır. Kendisinin Rusya'ya yönelik İngiliz muhafazakar sağ kanat politikalarıyla bağı olsa da, bu siyasi hattın Amerika'ya yönelik politikalarla arasına mesafe koyar; yakın bir Anglo-Amerikan ittifakının kurulmasına ilişkin öğütler verir ve İngiltere'nin, halen sahip olduğu Karayip adalarını (Bahamalar, vs.) Amerika'ya bırakması ya da en azından bu adaları silahsızlandırması konusunda ısrar eder. Augur'un makalelerinden (muhtemelen, varsayılan büyük esin kaynağı otoritesinden kaynaklanan) büyük bir kendini beğenmişlik yayılır; İngiltere ile Rusya arasında yapılacak bir imha savaşının, Rusya'nın mutlak olarak kaybedeceği bir savaşın, kesin olarak kaçınılmaz olduğu fikrini aşılamaya çalışır. İki ülke arasındaki resmi ilişkiler, okyanus yüzeyinde değişken bir biçimde gidip gelen dalgalara benzer fakat derinlerde, savaşa götüren güçlü bir tarihsel akıntı mevcuttur.[1]

Madde 33. *Diplomatik belgeler*. A. De Bosdari'nin, 1 Temmuz 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "I documenti ufficiali britannici sull' origine della guerra (1898-1914)" başlıklı makalesi.[1]

De Bosdari, hem İngilizce hem de Almanca belgelerin, gerçekten de, olayların tarihsel gelişimi bakımından temel öneme sahip olabilecek herhangi bir şey ihmal edilmeksizin, bütünüyle yeniden üretilip üretilmedikleri sorusunu sorar. "Alman yayınları söz konusu olduğunda, kişisel olarak kanıtlayabilirim ki, bir gün Alman Dışişleri Bakanı'na, yayınlanan belgelerin bazılarında, özellikle Büyükelçi Monts'un raporlarında İtalya'ya aptalca hakaret edilmesinden duyduğum hoşnutsuzluğu ifade ettim. Bana, bunun son derece üzücü olduğu fakat tarafsız bir tarihsel belge olarak bu yayınların karakteri yok edilmeksizin hiçbir şeyin ihmal edilemeyeceği söylendi." Bu kişisel hatıranın ardından, De Bosdari, Alman belgelerinin bütünlüğü üzerine yemin etmeye hazırdı.

İngiliz belgelerine gelince, İngiliz Hükümeti'nin samimiyetinden söz ettikten sonra -ki buna yönelik bir şüphe yoktur-, mavi defterlerin daha önceki yayınlarında, son derece makul siyasi nedenlerle sansürlenmiş olan çok sayıda belgenin eklenmesinin yeterince güvenilir bir otantiklik ve kapsamlılık kanıtını sağladığını söyler (fakat, sanırım, İngiliz

defterlerinin rengi beyazdır). (Aslına bakılırsa, başka "son derece makul siyasi nedenler", yayınların örtbas edilmesine ve başka belgelerin dahil edilmesine neden olabilirdi; örneğin, casusluk belgeleri yayınlanacak mıdır?)

De Bosdari haklı bir gözlemde bulunur: Hem İngiliz hem de Alman belgelerinde, (teknik olarak "diplomatik" olmasa da kesin olarak belirleyici olan) devlet müzakerelerine, kabine tartışmalarına ve kararlarına ilişkin kayıt azlığına dikkat çeker. Öte yandan, De Bosdari, diplomatların ve konsolosluk çalışanlarının telgraf ve raporlarına ilişkin büyük bir bolluğun söz konusu olduğunu belirtir; bunlar, bu çalışanların, kriz dönemlerinde (ihmalkarlık ve dikkatsizlik ile suçlanmamak adına) sürekli olarak telgraf çekmeleri ve kendi bilgileri ve izlenimlerine zaman ayıramamaları nedeniyle sınırlı bir öneme sahiptir. (Bu gözlem, De Bosdari'nin kişisel deneyiminden kaynaklanır ve İtalyan diplomasi çalışanlarının nasıl çalıştıklarını gösterebilir: Muhtemelen İngilizler bu işi farklı yapmaktadır.)

Madde 34. Guido Borghesani'nin, 1 Temmuz 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "Per una annonziara razionale e nazionale" başlıklı makalesi, bayağı bir makaledir ve güvenilir olmayan ve ham bir biçimde kullanılmış veriler içerir.[1] Makale, İtalya'nın çok fazla buğday tükettiğini ve dolayısıyla, bu tahılın yetiştiriciliğinin teknik olarak daha üretken olduğu yerlerde tahıl hasadını geliştirmeye çalışmanın yanında, buğdayın yerine başka besinlerin konulmasına çalışılması gerektiğine ilişkin genel tezi destekler. Buna karşın, sorun şudur; örneğin yeme alışkanlıkları İtalya'ya çok benzeyen Fransa, İtalya'da kişi başına düşen miktar ölçüsünde buğday tüketmekle kalmaz, aynı zaman da, diğer temel gıdaları da daha fazla tüketir (Şeker: Fransa 24,5 kg., İtalya 8 kg.; peynir ve sütten elde edilen tereyağı: Fransa 3 hl. |hektolitre, ç.n.|, İtalya 0.8 hl). İtalya'daki buğday sorunu, aşırı tüketimden değil, yoksulluktan kaynaklanmaktadır, bu tez doğru olsa dahi, büyük bir dengesizlik söz konusudur; İtalya'da buğdayın mısıra vs. oranla daha fazla tüketilmesi, belirli bir beslenme ilerlemesinin tek işaretidir.

Madde 35. Francesco Orestano'nun, 16 Temmuz 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "La Chiesa Cattolica nello Stato Italiano e nel mondo" başlıklı makalesi.[1] Anlaşma döneminde, önemli bir makale.

(*La Civiltà Cattolica* tarafından bir broşür halinde yeniden basılan, *Popolo d' Italia*, Gentile ile *Osservatore Romano* arasındaki polemiklerle karşılaştır.)[2] (Garanti Yasası, meşru ağırlık taşıdığı ölçüde, Anayasa'nın 1. Maddesini lağvetti mi?)[3]

Orestano'nun makalesi bir Cizvit tarafından yazılmış gibidir. Makalede, 2 Ekim 1870 tarihindeki halk oylamasının sınırları içerisinde, Papa'ya toprak bağışlanması savunulmaktadır (yani, sanırım halk oylamasının dışında bırakılan Leonine şehrinin tamamının bağışlanmasını). (Orestano, 1924 yılında bir çalışma yayımladı; *Lo Stato e la Chiesa in Italia*, Roma, Casa Editrice Optima; bir çalışma da 1915'te; *Quistione Romana, Verso la nuova Europa*, Casa Editrice Optima, 1917, içerisinde yeniden basıldı.)[4]

Madde 36. *Machiavelli.* Pasquale Villari, *Niccolò Machiavelli e i suoi tempi*, ed. Michele Scherillo, Milano: Ed. Hoepli, 1927; 2 cilt. L. 60.

(Bu kitap, Villari'nin ünlü çalışmasının, Le Monnier edisyonundaki üçüncü cildi ve ikinci cildin bir kısmını oluşturan belgelerden yoksun yeniden basımıdır. Scherillo edisyonu, içerikleri üzerine kısa notlarla birlikte, Le Monnier edisyonu içerisinde rahatlıkla bulunabilmeleri adına, bu belgelerin, bir listesini içerir.)[1]

Karşılaştırma: Defter 18, Madde 2.

Madde 37. *Uluslararası Yardım Derneği.* Kökeni İtalya'da olan inisiyatif. 1927 yılında, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan ülkelerin de (Amerika Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği, vs.) davet edildikleri bir uluslararası konferansta kurulmuştur. Dernek, var olan yardım örgütlerinin faaliyetlerini kontrol eder ve bu faaliyetlere hükümetlerin de katılımını sağlar. Yardım alma vasfı olan afetler, halkların bütününü vuran, ihtiyatlı bir biçimde yapılan varsayımlarını da aşan boyutta yıkıcı olan ve sıra dışı bir doğaya sahip, kontrol edilemeyen durumların neden olduğu felaketler ve dalgalanmalardır. Yardım, tazminat ya da yeniden inşa konularını içermemektedir. Katı bir ulusal, siyasal, dinsel, vb., tarafsızlık.[1]

Madde 38. *Gioviano Pontano.* Kendisinin siyasal faaliyetleri, Machiavelli'nin faaliyetlerini andırır. (Bakınız, Pontano'nun, Charles VIII'in düşüşü sırasında İtalya'daki durum üzerine yazdığı iki hatırat metnini

içeren; M. Scherillo, *Origini e svolgimento della letteratura italiana*, II ve "Biblioteca Storica del Rinascimento", Floransa, 1915 dizisi içindeki, Gothein, *Il Rinascimento nell' Italia Meridionale*.) Pontano, Napoli'nin kültürünü almıştı. (Bir hükümet enstrümanı olarak din: Papa'nın dünyevi iktidarına karşı: "dünya devletleri", "seküler krallar ve prensler" tarafından yönetilmelidir.)[1]

Madde 39. *Jeopolitik*. Savaştan önce, İsveçli bir sosyolog olan Rudolf Kjellén, siyasal olarak örgütlenmiş bölge (coğrafi bilimlerin gelişimi: fiziksel coğrafya, insan coğrafyası, jeopolitik) ve bu bölge üzerinde yaşayan halk kitleleri (jeopolitik ve demopolitik) araştırması ile başlayarak, bir devlet ya da siyaset bilimini yeni temeller üzerinde inşa etmeye girişmişti. Kitapları Almanya'da yaygın bir biçimde okundu ve akademik bir eğilimin önünü açtı. Kitaplarından ikisi, özellikle önemliydi: *Yaşam Biçimi Olarak Devlet* ve *Büyük Çağdaş Güçler* (1912 tarihli *Die Grossmächte der Gegenwart*, yazarı tarafından revize edilmiş ve *Die Grossmächte und die Weltkrise* adıyla, 1921 yılında yayımlanmıştır; Kjellén 1922 yılında ölmüştür). "Zeitschrift für Geopolitik" adlı bir kitap mevcuttur ve ciltlerce uzunlukta siyasal coğrafya (bunlardan bir tanesi, *Weltpolitisches Handbuch*, bir devlet adamı için el kitabı olarak tasarlanmıştır) ve iktisadi çalışmaları yayımlanmaktadır. Amerika'da, İngiltere'de ve Fransa'da.[1]

Madde 40. A. M.'nin (?) 1 Ağustos 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "Il problema scandinavo e baltico" başlıklı makalesi.[1] Bir biçimde gelişigüzel ve iddialı genellemelerle dolu olsa da, yeterince dikkat edilmeyen konuları ele alması bakımından, bütün olarak ilginç bir makale. İskandinav halklarının kültürel birliği, Latin halklarınınkinden çok daha derindir. Periyodik olarak, resmi toplantılara ortam hazırlayan, İskandinavlar arası bir birliğe yönelik bir hareket mevcuttur fakat birlik, bir siyasal örgütlenmenin somut gerçekliğine ulaşamamaktadır; hareketi meydana getiren ve hareket sayesinde korunan ve güçlendirilen kültürel ve ırksal bağlar halen mevcuttur. İsveç hegemonyası tehlikesinden daha temel nedenler, böyle bir birliği olanaksız kılmıştır. İsveç ve Finlandiya'nın, Danimarka ve Norveç'ten daha farklı çıkarları vardır. Alman ve Rus donanmalarının ortadan kaldırılması ile birlikte, Baltık Denizi bir biçimde tarafsızlaştırılmış olsa da, bu tarafsızlık İngiltere'nin kontrolün-

dedir. Birlik, başlı başına İngiltere tarafından kurulmadığı takdirde, İngiltere'nin hoşuna gitmeyebilecek farklı bir durum yaratacaktır. Aynı şey, eğer büyük bir güç olarak yeniden sahneye çıktığı takdirde Almanya (ve Rusya, gerçekten de, özellikle Rusya) için de söylenebilir.

Savaş öncesinde Danimarka, İngiltere'nin etki alanına girdi. Bu durum bugün için daha da fazla geçerlidir. Danimarka, kendi askeri aygıtından bütünüyle vazgeçmiştir (Buna, böylece herhangi bir "küçük Belçika"yı çiğnemeden Baltık Denizi'ne girebilecek olan İngiltere'nin neden olup olmadığının incelenmesi gerekir). Her durumda, Danimarka'nın silahsız tarafsızlığı, Baltık Denizi'ni İngiltere'nin kontrolüne sokar ve dolayısıyla, Kuzey'de etki sahibi olmak isteyen Almanya'nın pozisyonunun etkisini azaltır. Danimarka, silahsızlanmasıyla uluslararası rolünden ve pozisyonundan vazgeçmiştir; küçük burjuva ülkesi.

İsveç kayıtsız ve dingindir; bir güç talebinde bulunmamaktadır. İngiltere kontrolündeki Norveç, hakiki anlamda silahsızlanmıştır fakat bir mesafe kat etmektedir. Finlandiya enerji ile doludur ve kendisine güçlü bir devlet ve hükümet sistemi bahşedilmiştir. İsveç bir ağır sanayi ülkesidir ve katı sınıfsal ayrımlarıyla, yüksek bir burjuvaziye sahiptir (aristokratik-askeri ve muhafazakar bir gelenek); askeri harcamalarda kısıntıya gidilmesi, Alman etkisi, prestijini düşüren faktörler olmuştur; belki de Finlandiya'yı ilhak edebilirdi. Bunun yerine, Finlandiya'nın Aland Adaları'nı, yani Baltık Cebelitarıkı'nı almasına tanık oldu.

Finlandiya, İsveç'ten Batı kültürünü aldı. Finlandiya'nın kalıcı ve en temel çıkarları Almanya ile bağlantılıdır. Polonya'ya yönelik temkinli bir tutum. Polonya, Baltık ülkelerinin büyük koruyucusu olmak ve bu ülkeleri, Rusya ve Almanya'ya karşı, kendi etrafına toplamak ister (Bununla birlikte Litvanya'ya karşı çıkılır, Finlandiya fazla ihtiyatlıdır ve diğer Baltık ülkeleri de güvensiz ve kuşkucudur). Rusya, şu ana kadar Polonya'nın bu planlarını bozmuştur.

İngiltere; Alman-Rus bloğuna karşı bir deniz gücü (yazar, Rusya'yı kontrolü altına alacak ve bölgesel olarak ilhak edecek Alman gücünün canlanacağını öngörür). Bu bağlamda, (İngiltere'nin) denizlerdeki geleneksel hükmü, Alman-Rus bloğunun devasa bölgesel yayılımı dolayısıyla, kıta üzerindeki etkinliğini kaybedecektir. İngiltere, tahakküm altına alınmış bölgeler konusunda doyuma ulaşmış olması ve filosunun bir hegemonik faktör olarak düşüşe geçmesi dolayısıyla, savunma pozisyonundadır. Rus-Alman bloğu, İngiliz karşıtı kalkışmayı temsil ede-

cektir. Kutup Denizi'nden Akdeniz'e ve Ren Nehrin'den Pasifik'e uzanan tek bir kesintisiz, aralıksız formasyon söz konusu olacaktır: Bir sonraki ikincil faktör Türkiye olacaktır; bir ihtilaf durumunda, Bulgaristan ve Macaristan'ın bloğa katılma ihtimali düşük değildir (Litvanya halihazırda Almanya ile Rusya'yı birbirine bağlamaktadır).

(Almanya'nın Kiel kanalını kullanmasının yanında) İngiltere'nin, kendi yolunu Danimarka boğazlarına kadar açma tehdidi, Almanya'nın, Danimarka ve İsveç'in güney sınırlarına yerleştirebileceği olası mayınlı alanlar sayesinde bertaraf edilmiştir. Kuzey'deki Fransız nüfuzu önemsizdir. İsveç ve Finlandiya, İngiltere ile husumetten kaçınmaktadır fakat bu ülkeler gitgide Almanya'ya yönelmektedirler.

Cermenizm'in yeniden doğuşu: Almanya, halen "potansiyel olarak" kıtadaki en güçlü ulustur. Ulusal birlik güçlendirilmiştir; devlet yapısı sağlamdır. Bugün, her ikisinin de en iyi yanlarından faydalanmak için kendisini Rusya'dan ayırmak adına boşa kürek çeken İngiltere karşısında siyasal özgürlüğünü yeniden kazanmayı beklerken, Doğu ile Batı arasında manevra yapmaktadır.

Rusya: Yazarın Rusya üzerine düşünceleri son derece yüzeysel ve gelişigüzeldir. "Rus biçimsizliği, devleti örgütleyebilecek, hatta devlet kurabilecek durumda değildir. Rus devletinin kurucularının tamamı ya yabancıdır ya da yabancı soydan gelmiştir (Rurik, Romanovlar). Tarihsel, coğrafi ve siyasal nedenlerden dolayı, örgütleyici gücün Almanya olması gerekir. Askeri bir fetih olması değil, yalnızca iktisadi, siyasal ve kültürel olarak tabi kılma. Bazı siyaset teorisyenlerinin isteyebileceği gibi, Rusya'yı parçalayıp, kolonyal deneylere maruz bırakmak tarihselliğe karşıt olacaktır. Rus halkı mistik olsa da, dindar değildir; son derece kadınsı ve bölünmüştür" vs., vs.[2] (Bu sorun çok daha az karmaşık bir biçimde dile getirilebilir: Rusya fazla tarımsaldır ve Rus tarımı, Rusya'nın "rahatlıkla" modern devlet olarak örgütlenmesine izin vermeyecek kadar ilkeldir; Rusya'nın sanayileşmesi, ülkenin modernleşme sürecidir).

Madde 41. *Niccolò Machiavelli.* Luigi Cavina'nın, 16 Ağustos 1927 tarihli *Nuova Antologia*'daki bir makalesi. "Il sogno nazionale di Niccolò Machiavelli in Romagna e il governo di Francesco Guicciardini."[1] Makalede ilginç bir hadiseye gönderme yapılır fakat Cavina, bu hadiseden zorunlu sonuçların tamamını nasıl çıkaracağını bilmez (makale, betimleyici-retorik bir doğaya sahiptir). Pavia Muharebesi'nin ve Fransa'nın,

İspanyol hegemonyasını garantileyen belirleyici yenilgisinin ardından İtalyan soyluları paniğe kapıldı: Tamamladığı *Istorie fiorentine*'yi Clement VII'ye kişisel olarak sunmak için Roma'ya gitmiş olan Machiavelli, Papa'ya, bir ulusal milis kuvveti oluşturmasını önerir ve yeni bir şey denemeye ikna eder. Papa, 6 Haziran 1525 tarihli, Romagna Cumhurbaşkanı Francesco Guicciardini'ye yazılmış bir mektupla birlikte, Machiavelli'yi Romagna'ya gönderir. Machiavelli, projesini Guicciardini'ye sunacaktır ve Guicciardini de fikrini belirtecektir. (Papa'nın mektubu, bütünüyle ilginç olmalıdır: Papa, İtalya'nın, kendisini yeni ve alışılmadık çözümler düşünmeye zorlayacak ölçüde geniş çaplı olan düzensizliğini betimler ve mektubu şöyle tamamlar: "Res magna est, ut iudicamus, et salus est in ea cum status ecclesiastici, tum totius Italiae ac prope universae christianitatis reposita." [Türkçesi: "Tüm İtalya'da ve neredeyse tüm Hristiyan aleminde Kilise'nin statüsünün yeniden belirlenmesi buyurduğumuz üzere hem büyük hem de güvenli bir iştir." ç.n.] Bu neden Romagna'da olmuştu? Romagna halkı, iyi askerlerdir: Agnadello'da, paralı askerler olsalar da, Venedikliler için cesur ve sadık bir biçimde savaşmışlardır. Dahası, Romagna'da, halk arasından iyi askerler yetiştirmiş olan Valentino geleneği var olmuştur.

1512'de, Guicciardini, halkı silahlandırmak, "cumhuriyetçi ve halkçı yaşam tarzına aykırı davranmak anlamına gelmemektedir; çünkü *gerçek adalet ve düzen sağlayıcı yasalar* mevcuttur, bu silahlar zarar vermek için değil, ülkenin iyiliği için kullanılacaktır," diye yazar. Kendisi ayrıca, Machiavelli tarafından koyulan emir ve yasakları da över (Machiavelli'nin Floransa'da bir halk milis kuvveti oluşturma girişimi). Öte yandan Guicciardini, Romagna'da hüküm süren son derece güçlü partizan bölünmeler nedeniyle, orada bu fikri hayata geçirmeyi denemenin olanaklı olacağını düşünmemiştir (Guicciardini'nin Romagna üzerine ilginç fikirleri vardır): Pavia zaferinin ardından, Ghibellineler, herhangi bir yeni gelişmeye hazırdır; onlara silah verilmemiş olsa da, bir karşılıklık olacaktır; emperyal güçlerin destekçilerinin kendilerine silah verilerek, emperyal güçlere karşı çıkılamaz. Dahası, devletin Kilise'ye bağlı olması, güçlüğü bir kat daha arttırır; yani devlette bir uzun vadeli yönelim eksikliği söz konusudur ve her yeni papa seçiminden hemen sonra çıkarılan aflarla işler kolaydır. Başka bir devlette fraksiyonlar kontrol altına alınabilir fakat bir papalık devletinde bu olanaksızdır. Clement VII, mektubunda, girişimin başarısının yalnızca düzen ve çalışkanlığa değil,

aynı zamanda, *halkın ateşine ve sevgisine de* bağlı olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine, Guicciardini, bunun söz konusu olamayacağını, çünkü "gerçekte, Kilise'nin iyi yaşamak isteyenlerden ya da, farklı nedenlerle, isyancı ve mutsuzlardan dostu olamayacağını" söylemiştir.

Ne var ki Papa'nın projeden vazgeçmesi nedeniyle, hiçbir şey olmadı (Hadise ilginçtir, çünkü Machiavelli'nin azmini, Guicciardini'nin ve Papa'nın da pratik görüşlerini ortaya koymaktadır). Machiavelli'nin, Guicciardini'nin gözlemlerine karşı çıkmak adına kullanmış olması gereken argümanlar bilinmemektedir, çünkü Guicciardini, mektuplarında bundan söz etmemekte ve Machiavelli'nin Roma'ya mektupları konusunda da hiçbir şey bilinmemektedir.

Karşılaştırma: Defter 18, Madde 3.

Madde 42. *Quintino Sella.* Theodor Mommsen, kendisine İtalya'nın Roma'ya hangi evrensel düşünceyi getirdiğini sorduğunda, Quintino Sella şöyle yanıtlar: "bilim düşüncesi."[1] (Mommsen, bir evrensel düşünce olmaksızın Roma'da kalınamaz, demiştir. Bu tema, hükümetin başı tarafından, temsilciler meclisinde anlaşma üzerine yaptığı konuşmada yeniden kullanılmıştır.[2] Sella'nın yanıtı ilginç ve yerinde bir yanıttır: Bu tarihsel dönem boyunca, bilim, yeni "evrensel düşünce", gelişmekte olan yeni kültür olmuştur. Öte yandan Roma bilim şehri olmamıştır; hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan, geniş çaplı bir sanayi programı ihtiyacı söz konusu olmuştur. Yine de, Sella'nın sloganı, bir insan betimlemesi olarak, dikkate almaya değerdir). Bunun yanında, Sella, dinin yerine bilimi koymak isteyen bir ateist ya da pozitivist değildi. (Sella'nın kendisine ilişkin, başkaları tarafından yazılmış ya da rapor edilmiş belgelere bak.)[3]

Madde 43. *Un vergisi.* Alberto De Stefani'nin, Sella'nın yüzüncü doğum günü anısına Biella'da yaptığı konuşmada (16 Eylül 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yeniden basılmıştır)[1], buğday üzerindeki gümrük vergisi ile bağlantılı olarak, un vergisine bir gönderme mevcuttur. (Un üzerindeki ağır vergi kaldırılmıştır fakat bunun hemen ardından, gümrük memuru değirmenden ayrılmış ve buğday üzerindeki haczi almak için sınıra gitmiştir.)[2]

Sorun, iyi ortaya konulmamıştır (bu bir eleştiri ya da görüş değil, bir

hicivdir). Un vergisi, kendi ürettikleri kadar az miktarda buğday kullanan küçük çiftçiler için katlanılmaz bir yüktü. Un vergisi, insanları, para biriktirebilmek için ellerindeki malları yok pahasına satmaya zorladı ve insafsız faiz uygulamalarına meydan verdi. Vergi, döneminin bağlamına oturtulmalıdır; o dönemde, aile ekonomisi, bugün olduğundan çok daha yaygındı: Büyük ve orta ölçekli mülk sahipleri, pazar için üretim yapıyorlardı; küçük çiftçi (küçük mülk sahibi ya da ortakçı), kendi tüketimi için üretiyordu ve elinde hiçbir zaman nakit olmuyordu; onun için tüm vergiler yıkıcı bir trajediydi; un vergisi ani bir öfke yarattı. Un vergisine karşı ayaklanmalar, vergi tahsildarlarının öldürülmesi ve yaralanması kesinlikle bir siyasi ajitasyonun sonucu değildi; bunlar, kendiliğinden gelişen olaylardı.

Madde 44. Quintino Sella üzerine, bakınız, 16 Eylül 1927 tarihli *Nuova Antologia*: P. Boselli, "Roma e Quintino Sella"; Alberto De Stefani, "Quintino Sella (1827-1884)"; Bruno Minoletti, "Quintino Sella storico, archeologo e paleografo."[1]

Madde 45. *Amerika ve Avrupa.* New York Biyoloji Derneği Başkanı Madison Grant (ünlü bir bilim adamı ve yazar), Amerika'nın Avrupalılar tarafından "fiziksel ve ahlaki olarak" işgal edilmesi tehlikesini "ihbar eden", *The Passing of the Great Race* |*Büyük Irkın Geçişi*, ç.n.| adlı bir kitap yazmıştır fakat yazar, bu tehlikeyi "Akdenizliler", yani Akdeniz ülkelerinde yaşayan halklar olarak daraltır. Madison Grant, Atina ve Roma dönemlerinden bu yana, Yunan ve Roma aristokrasisinin, Kuzey'den gelmiş olan insanlardan ve avam sınıflarının da Akdenizler'den oluştuğunu ileri sürer. Dolayısıyla, insanlık, ahlaki ve entelektüel ilerleyişini "Kuzeyliler"e borçludur. Grant'a göre, Akdenizliler aşağı bir ırktır ve göç etmeleri tehlikelidir; bu, silahlı bir işgalden daha tehlikelidir ve New York'u ve Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bölümünü bir *cloaca gentium*'a |Lat: uluslar kanalizasyonu, ç.n.| dönüştürmektedir. Bu düşünce biçimi bireysel değildir; Amerika Birleşik Devletleri'nde ibretlik ve sık rastlanan bir güncel kamu düşüncesini yansıtmaktadır. Halk, yeni çevrenin göçmen kitleler üzerindeki etkisinin, göçmen kitlelerin yeni çevre üzerindeki etkisinden her zaman daha az önemli olduğuna ve "ırksal karışımın" özsel doğası, ilk nesillerde, insanlar arasında bir fiziksel ve ahlaki uyum (birlik) kusurunu temsil ederken, son-

raki nesillerde, bunun, atadan kalma tiplere yavaş fakat ölümcül bir geri dönüş olduğuna inanır.[1]

Bu "ırk" ve "soy" sorunu ve kendini beğenmişlik ile bağlantılı olarak, belirli Avrupa halklarına, gösterişleri ölçüsünde davranılmaktadır. Eğer biyolojik olarak üstün ırklar gerçekten mevcutsa, bu durumda Madison Grant'in akıl yürütmesi son derece inandırıcı olacaktır. Tarihsel olarak, sınıf-kast ayrımları göz önünde bulundurulduğunda, kaç tane Romalı-Aryan tüm savaşlardan ve işgallerden kurtulmuştur? Sorel'in, *Nuovi Studi di Diritto, Economia e Politica*'nın Eylül-Ekim 1929 sayısında yayımlanan mektubunu hatırlamak gerekir; "'Roma'nın tarihsel alanı' başlıklı makalenizi aldım; içerdiği tezlerin neredeyse tümü, uzun araştırmaların bana gösterdiği muhtemel hakikate aykırıdır. İtalya'dan daha az Romalı olan bir başka ülke yoktur; İtalya, Berberiler kadar anarşik olmasından dolayı, Roma tarafından işgal edilmiştir; ortaçağ boyunca da anarşik kalmıştır ve İspanyollar kendi yönetimlerini dayattıklarında, uygarlığı ölmüştür. Roma mirasından hak talep edebilecek, Latin diline sahip tek ülke, monarşinin emperyal iktidarı korumak için çok çalıştığı Fransa'dır. Romalıların asimilasyon yeteneklerine gelince, bu bir alay konusudur. Romalılar, aristokrasilere baskı uygulayarak, milliyeti yok ettiler."[2] Tüm bu sorunlar, siyaset bilimi ve sosyoloji unsurları olarak kullanıldıkları takdirde anlamsız olacaklardır. Yalnızca, bazı gelip geçici fenomenleri açıklayacak küçük gözlemler için materyal söz konusudur.

Madde 46. *Uluslararası kurumlar.* Uluslararası Ticaret Odası (16 Eylül 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da, Haziran-Temmuz 1927'de Stockholm'de düzenlenen, Uluslararası Ticaret Odası'nın Dördüncü Kongresi üzerine bir makale bulunmaktadır.)[1]

Madde 47. *Ada Negri.* Michele Scherillo'nun, 16 Eylül 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan bir makalesi.[1] Ada Negri üzerine, tarihsel-eleştirel bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Kendisi, yaşamının bir döneminde bir "proleter" şair ya da basit bir biçimde "halk" şairi olarak betimlenebilir mi? Bana kalırsa, kendisi kültür alanında 1848 romantizminin aşırı sağ kanadını temsil eder; insanlar gitgide 'proletarya' haline gelmekte fakat 'halk' türü altında ele alınmaya devam etmektedir; bu da, insanların kendi içlerinde yenilenme tohumlarına atfedilemez (daha ziyade, "halk"tan, "proletarya"ya düşüşe atfedilebilir, ki bunu temsil

eder?). (Negri, *Stella mattutina*'da, Treves, 1921, çocukluk ve ergenlik döneminden olaylar nakleder.)[2]

Madde 48. *İngiliz İmparatorluğu Anayasası.* 16 Eylül 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "Le prospettive dell'Impero Britannico dopo l'ultima conferenza imperiale" başlıklı bir "Junius" makalesi.[1]

Sömürgelerin özerklik talebi ile İmparatorluk içerisinde birlik için gerekenler arasındaki denge arayışı. (İngiliz Uluslar Topluluğu içerisinde [Commonwealth, ç.n.], İngiltere, endüstri ve finansal gücünün siyasal ağırlığını tatbik eder; donanması; kraliyet kolonileri, sömürgeleri ya da yapılanmalarının adına her ne deniyorsa; Hindistan, Cebelitarık, Süveyş, Malta, Singapur, Hong Kong, vb.; siyasal deneyimi; vs. Savaş sonrası parçalanma, şu unsurları içerdi: Yine Anglo-Sakson olan ve bazı sömürgeler üzerinde nüfuz sahibi olan Amerika Birleşik Devletleri iktidarı ve kısmen [gelişmiş kapitalist ülkelerde] işçi hareketine karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkan ve kısmen de işçi hareketinin teşvik ettiği, kapitalizm karşıtı bir hareket olan ulusal ve milliyetçi hareketler: Hindistan, siyahlar, Çin, vb. İngiltere'nin kapitalizmin son derece ilginç bir biçimde ileri olduğu bu sömürgelerdeki ulusal soruna yönelik bir çözümü vardı. Ilyich'in, ulusal sorunların, burjuva yönetimi altında dahi, barışçıl olarak çözülmeleri olanaksız değildir, deyişini hatırlamak gerekir; barışçıl ayrılmanın klasik örneği, Norveç'in İsveç'ten ayrılmasıdır.[2] Öte yandan İngilizler, kolonyal ve yarı kolonyal ülkelerdeki ulusal hareketlerden darbe almıştı: Hindistan, siyah Afrikalılar, vb.).

Özerklik ile birlik arasındaki dengeyi sürdürmedeki en büyük zorluk, doğal olarak, dış politikada kendini gösterir. Sömürgeler artık Londra Hükümeti'ni, uluslararası siyasetteki isteklerinin bir temsilcisi olarak tanımadıklarından, İmparatorluğun birliğini göstermek ve etkin kılmak için tasarlanmış yeni bir hukuksal-siyasal bedenin oluşturulmasına ilişkin tartışmalar söz konusu olmuştur; bir emperyal dış politika organı oluşturma yönünde söylentiler vardı. Diğer yandan gerçek bir "uluslararası" birlik var mıdır? Sömürgeler dünya siyaseti içerisinde yer alırlar ve İmparatorluk üzerinden dünya güçleridirler fakat İngiltere'nin Avrupa ve küresel dış politikası öylesine karmaşıktır ki, Sömürgeler, kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen sorunlara sürüklenmek konusunda isteksizdirler. Dahası, İngiltere, dış politikası sayesinde, Sömürgelerin kazanmış oldukları bağımsızlık haklarının bazılarını alabilir ya da tör-

püleyebilir. Böyle bir emperyal politika organı, özellikle tüm dünyaya dağılmış ülkeleri temsil eden kolektif bir organla elde edilmesi son derece zor olan düşünme hızı ve irade birliği gerektiren dış politikada, İngiltere'nin kendisi için de bir sorun kaynağı olabilir.

Kanada ile Lozan Anlaşması'na ilişkin yaşanan hadise: Kanada, kendi temsilcileri tarafından imzalanmamış olmasından dolayı, anlaşmayı onaylamadı. Baldwin, bir "emperyal organ" sorununu düşünmedi ve savsakladı. Muhafazakar hükümet, Kanada ve İrlanda'nın Washington'da kendi temsilcilerini bulundurma hakkını tanıdı (sömürgelerin elçilere sahip olmasına ilişkin açık ve zımni haklarına doğru ilk adım); Avustralya'nın, doğrudan siyasal bağlantılar kurmak için Londra'da, Yüksek Temsilci'ye ek olarak, bir memur bulundurma hakkı tanındı (öncelikle iktisadi görevlerle); İngiltere, özerk donanmaların kurulması fikrine sıcak baktı ve bu fikri destekledi (Avustralya, Kanada, Hindistan donanmaları); Pasifik savunması için Singapur'da deniz üssü; Sömürge ekonomilerinin Avrupa'da destekleneceğinin Wembley'de beyan edilmesi; iktisadi ve endüstriyel sorunlarla karşılaşıldığında, sömürgelerin İngiltere ile birlikte hareket etmesi ve ayrıcalıklı muamelenin kısmen hayata geçmesi için Emperyal İktisat Komisyonu'nun kurulması.

Dış politika: İngiltere, Lucerne Paktı'nı imzaladığında, paktta belirtildiği gibi, yalnızca kendi yükümlülüklerini üstlendiğini beyan etti (Daha önce değişik yaklaşımlar söz konusuydu: Lozan Anlaşması'nda İngiltere tüm İmparatorluk adına imza atmıştı ve Kanada ile sorun yaşanmıştı; 1 Temmuz 1924'te Londra'da toplanan Alman Tazminatları Konferansı'na, tek tek Sömürgeler kendi delegasyonları ile katılmışlardı, bu durum, her zaman uygulanabilirliği olmayan, hantal ve karmaşık düzenlemeler gerektiriyordu; 1928 yılında, Cenevre Güvenlik Paktı'nda, İngiltere, sömürgelere danışma ve önceden onaylarını alma hakkını saklı tuttu).

Kasım 1926'daki Emperyal Konferans'da İmparatorluk üyelerinin açık bir tanımının yapılmasına girişildi: Bunlar, "eşit haklara sahip, Kraliyet'e bağlı kalma ortak görevi ile birlemiş ve Britanya İmparatorluğu'nun üyeleri olarak özgür bir biçimde birbirlerine bağlanmış olsalar da, iç ve dış işleri bakımından hiçbir şekilde birbirinin boyunduruğu altına girmeyecek özerk topluluklardır." Eşit statü, eşit rol anlamına gelmemektedir ve dış politika ile birlikte, askeri ve deniz savunması konularında başat sorumluluğu Büyük Britanya'nın taşıyacağı özellikle belir-

tilmiştir. Bu, devlet faaliyetinin bu iki dalı içerisinde kalan belirli görevlerin, kısmen, sömürgelerin bir tanesi tarafından üstlenilmesini dışta bırakmamaktadır: (Hindistan bir Sömürge olmasa da) Hindistan ve Avustralya donanmaları; İrlanda ve Kanada'nın Washington'da temsil hakkı, vb. son olarak, hiçbir uluslararası yükümlülüğün, eğer bu yükümlülük isteyerek kabul edilmemiş ve üstlenilmemişse, İmparatorluğun herhangi bir üyesine yük oluşturmayacağı yönündeki genel ilke üzerinde de anlaşıldı.

Sömürgeler ve Kraliyet arasındaki ilişki saptanmış oldu ve Kraliyet, İmparatorluğun reel egemen organı haline geldi. Sömürgelerdeki genel valiler, yalnızca kralın temsilcileridir ve sömürgelere ilişkin görüşleri, İngiltere Kralı ile kesin olarak aynı paralelde olmak durumundadır; dolayısıyla, onlar, sömürgelerin hükümetleri ile başka kanallardan ilişki kuran İngiliz Hükümeti'nin temsilcileri ya da ajanları değildirler.

İngiliz dış politikası, kaçınılmaz olarak sömürgelerin etkisi altındadır.

Madde 49. *Alessandro Mariani.* 1 Ekim 1917 tarihli *Nuova Antologia*'da, kısa süre içerisinde yayımlanacak olan bir derlemede yer alan bu kıymetli karakterin izlenimleri ve düşüncelerinden bir seçme ("Interpretazioni") yayımlanmıştır.[1] Bunlar, çok az teorik ya da sanatsal değere sahip olsa da, klişelere ve banal önyargıya karşı açık bir antipati dolayısıyla zaman zaman çekici olan (başka klişeler ve gelişigüzellikler bunların yerini almıştır), son derece karışık ve gösterişli paragraflardır. "Siyaset Sanatı" başlıklı kısımda, *Nuova Antologia*, "Üç Güç" başlığı altında üç paragraf alıntılar: 1) Roma Kilisesi; 2) Kızıl Enternasyonal; 3) Yahudi Enternasyonal.

Katolik Kilisesi, "ilahi, değerlerdeki çürüme toplumsal yapıyı tehdit etmeye başladığında gerçekleşecek nihai kurtuluş kavramları ile hüküm süren, en kuvvetli muhafazakar güçtür." Kızıl Enternasyonal, "Hristiyan ideolojisinden bir sapmadır," "bu her yerde, özellikle Batılı tarzda gelişmiş bir iktisadi toplumun olduğu yerlerde faaliyet halindedir. Değerlerin bir saptırıcısı; bu, devrimci ve yayılmacı bir güçtür. Oldukları biçimiyle düzeni, otoriteyi, hiyerarşiyi reddeder fakat fetih ihtiyacı dolayısıyla, eski düzenden daha katı ve daha buyurgan olan kendi düzenine riayet eder. İlahi olanı inkar eder, Ruhu tanımaz fakat buna bilinçdışı olarak ve kaçınılmaz bir biçimde itaat eder; böylece, her ne kadar aldatıcı bir Ütopya serabı altında olsa da, adalete yönelik bastırılamaz bir aç-

lığı dile getirir. Yalnızca maddi değerleri ve çıkarları tanımak ister fakat bilinçdışı olarak, en temel ruhsal güdülere ve kökleri insan ruhunun en derinlerinde olan içgüdülere göre hareket eder. Mistiktir. Mutlaktır. Acımasızdır. Bu, dindir, dogmadır. İdeolojide ne kadar katıysa, iş yapmada aynı ölçüde esnektir. Araç ile amaç arasındaki ilişkidir. Siyasidir." "Kilise gibi, inananları tarafından desteklenir ve dünya çapında bir bilgi ağından beslenir. Tüm ulusların istihbaratı; daha iyi bir yarın arayışında zekalarını keskinleştiren sayılamayacak kadar çok hoşnutsuz insanların tüm kaynakları hizmetindedir. Tüm insan toplumları gibi, kendi aristokrasilerine sahiptir." "Tıpkı Kilise gibi, tüm halklara aynı şeyleri vaaz eder, vaaz ettikleri, tüm dillere çevrilir. Yıkıcı gücü, yeraltındadır. Toplumsal yapıyı temellerinden baltalar. Siyasetinde, katı bir kararlılıkla desteklenen zeka, yetenek ve esneklik eksikliği değil, gelenek eksikliği söz konusudur. Bununla uğraşmak, buna karşı savaşmak, siyasi koşullara bağlı olarak ya çok akıllıca olacaktır ya da büyük bir hata. Bunu incelememek ya da bunun üzerine düşünmeyi reddetmek aptalcadır".[2]

Madde 50. Roberto Cantalupo, "La Nuova Eritrea," *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1927. (Eritre'nin işlevleri: 1) İktisadi: Üretici ve ticari ithalat-ihracat kapasitesini, anavatanın tamamlayıcısı ve finansal olarak uygulanabilir kılmaya çalışarak güçlendirmek; 2) Siyasi: Eritre'ye, Kızıl Deniz'in Asya sahillerinde kalan Arap ülkeleri ile daha geniş kapsamlı bir teması olanaklı kılacak bir statü ve rol kazandırmak ve Sudan Limanı, tüm Batı Sudan için bir geçit ve Kuzey Arabistan için bir *entrepôt* haline geldiğinden, Eritre'nin, Habeşistan'ın kuzey kesimleri için denize doğal bir geçit ve Arap Yarımadası'nın orta ve güney kesimleri için doğal bir transit liman haline gelebilmesi adına, Asmara ile komşu Batı Etiyopya arasındaki ilişkileri yeniden tesis etmek.)[1]

Cantalupo'nun verileri güncel değildir. Etiyopya'nın sorunları: İngiltere, İtalya, Fransa ve komşu güçlerin nüfuz mücadelesine ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın Addis Ababa'daki etkisi nedir ya da ne olabilir? Afrika'daki tek özgür yerli devleti olarak Etiyopya, Afrika'nın tüm dünya politikası için kilit, yani üç dünya gücünün çarpışma alanı olabilir (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya). Etiyopya, kendini "Afrika Afrikalılar'ındır" hareketinin tepesinde konumlandırabilir.

Feodal yapı dolayısıyla Kilise'nin çok önemli bir yere sahip olduğu

Etiyopya'daki toplumsal durum üzerine; bakınız, Alberto Pollera'nın, Regia Società Geografica desteğiyle yayımlanan *Lo Stato etiopico e la sua Chiesa* adlı kitabı (Pollera bir İtalyan koloni subayıdır).[2]

Madde 51. *Giovanni Pascoli.* Giovanni Pascoli'nin siyasi tutumları ile ilgili olarak, G. Zuppone-Strani tarafından 16 Ekim 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanmış, "Lettere inedite di Giovanni Pascoli a Luigi Mercatelli" başlıklı makaleye bakınız.[1] (Mercatelli, *La Tribuna*'nın Eritre muhabiriydi; gazeteye 1896'da katılmıştı, 1897'de F. Martini ile birlikte Afrika'ya gitti; 1899'da Federico Fabbri ile birlikte *La Tribuna*'nın editörüydü; 1903'te Zanzibar Başkonsolosu'ydu; 1904'te ise Benadir Valisi'ydi.)[2] Pascoli'nin siyaseti, Libya Savaşı sırasında yapmış olduğu, "La grande proletaria si è mossa" başlıklı konuşmasıyla en büyük toplumsal etkisini yaratmıştır ve bu siyasetin, "proleter" kavramını sınıflar düzeyinden uluslar düzeye götüren Enrico Corradini'nin görüşleri ile bağlantılı olarak düşünülmesi gerekir.[3] ("Ulusal mülkiyet" sorunu göçe bağlanmıştı fakat bir ülkenin yoksulluğunun göreli olduğu ve bir ulusa dünyadaki ve uluslararası iş bölümündeki konumunu veren şeyin insan "sanayisi" olduğu belirtilir; göç, egemen sınıfın halkı işe koşamamasının ve ulusal yoksulluğun bir sonucudur; Hollanda, Danimarka vb. örnekler; elbette sorunlar görelidir.)

30 Ekim 1899'da Barga'dan gönderdiği bir mektubunda Pascoli şunları yazar: "Bir sosyalist, koyu bir sosyalist olduğumu hissediyorum fakat bir sınıf sosyalisti değil, insanlık sosyalisti. Yine öyle hissediyorum ki, benim sosyalizmim tüm ulusları kucaklasa da kolonyal yayılma arzusu ve özlemi ile çelişmemektedir. Ah! Cesur ve genç Toplum Partisi'nin İtalyan Kolonyalizmi'nin başına geçmesini nasıl da isterdim fakat, ne yazık, bu parti kendi teorisyenleri tarafından eli ayağı tutmaz hale getirildi"[4] (Pascoli'nin edebi çalışmalarında ve okul antolojilerinde bu görüşlerin yansımalarına bakınız).

Messina'dan yazdığı, 8 Haziran 1900 tarihli bir mektupta, *La Tribuna* için yazdığı yazılarından söz eder: "Ah! Keşke "Gençlerle sohbetler" çalışmamı haftalık ya da iki haftada bir olmak üzere yayımlayabilseydim! Geçenlerde yaptığım bir konuşmada -çok sayıda aptalca dizgi hatasından arındırılmış bir kopyasını sana gönderiyorum- edindiğim misyona bir gönderme vardı: Marx'ın kör ve kuru sosyalizmine memleket, ulus ve ırk nosyonunu sokmak."[5]

2 Temmuz 1900'de Barga'dan yazdığı bir mektupta *La Tribuna*'da düzenli olarak bir köşe yazma niyetinde olduğunu beyan eder; köşenin başlığı "Gelecekte" olacaktır ve yakında bunun için kısa bir açılış yazısı gönderecektir: "Bu köşe, çocukluk ve delikanlılık arasındaki dönemde olanlara ve güncel konular üzerine gelecek ışığında düşünecek olanlara hitap eden her türden makaleyi içerecek. Aktif yaşamımı sonlandırdığıma -başka bir ifadeyle, vekil olmayacağıma- ilişkin kısa bir ifadenin ardından, giriş niteliğindeki ilk makalede şu konuyu ele alacağım: 'Gençlik, hiç değilse genç olanlar, kendi içlerinde kahramanca bir şey barındırmaktadır. Önceki nesiller, vatansever kahramanlığa yönelmişken, günümüz gençliğinin sosyalist kahramanlığa yöneldiği söylenebilir. Ne var ki kalplerinin derinliklerinde ciddi bir uyuşmazlık söz konusudur. Amba Alagi savunmasını işittiklerinde, kahramanlık duygularını insancıl düşünceye adayanlar dahi hayrete uğramışlardır ... O halde, (biliyorum ve hissediyorum ki) gençliğin kalbine eziyet eden bu uyuşmazlığın etkisiz hale getirilmesi gerekmektedir, vs., vs.'"[6]

Pascoli, yazmaya devam eder: "Bundan böyle her zaman aynı konuları tartışmayacağım: Sanattan ve edebiyattan ve bilimden ve ahlaki değerlerden söz edeceğim. Her zaman önyargıları söküp atmaya, moda olanın yerine *Ewig* |Alm: ölümsüz, ebedi, ç.n.| olanı koymaya ve şimdiyi geçmiş ve gelecekle karşılaştırmaya çalışacağım." Nihai olarak *Ewig* anlayışı doğruysa, içerisinde debelendiği içsel çelişkiyi belirtmeyi unutur.

12 Ağustos 1900'de Barga'dan yazdığı bir mektupta, Luccheni ile bağlantılı olarak, *La Tribuna*'nın yayımlamadığı fakat daha sonra kendisinin yayımladığı, "Nel carcere di Ginevra" başlıklı çalışmasından söz eder[7]; bu metni hatırlamıyorum.

11 Aralık 1900'de Messina'dan yazdığı, "Siyasal gazeteler, yani İtalya'nın sermayedarları tarafından kara listeye alınmış sosyalist-vatansever Giovanni Pascoli" imzalı bir mektubunda yerel bir gazetedeki yazılarından söz eder; öyle görünüyor ki kendisi *La Tribuna* için düzenli köşe yazıları olarak planladığı fakat *La Tribuna*'nın yayımlamak istemediği şeyleri yayımlamaya başlamıştır[8] (Pascoli bibliyografyasına bakınız. 4 Aralık 1900 tarihli bir mektuba göre, "Gelecekte ya da Gelecek İçin" başlıklı köşe, *La Tribuna*'da Ojetti tarafından başlatılmıştır).

Zuppone-Strani'nin 1902 sonlarına doğru ya da 1903'ün ilk yarısında Barga'dan yazılmış olduğunu düşündüğü, tarih atılmamış bir mektupta şunlar yazılıdır: "Hal böyleyken şair seni orada sevmekte, orada gör-

mekte, orada hayal etmekte; hal böyleyken, vatansever ve 'hümanist' (artık beni 'sosyalist' olarak tanımlamaya değer görmüyor ya da benim kendimi 'sosyalist' olarak tanımlamamı uygun bulmuyor), senin İtalya'nın ve uygarlığın yararına ve onuruna en asil misyonla suçlandığını bilmekten kıvanç duymakta. Seni 'köle tüccarı' diye çağırırdım; şimdi köle tüccarlarını yok etmeye gidiyorsun." (Pascoli, Mercatelli'yi şaka yollu olarak "Ras," "köle taciri," benzeri lakaplarla çağırırdı.) Devamında: "Çünkü, günümüzün siyasi sosyalizminden kaçınmama yardımcı olan şey yalnızca kitle ya da çoğunluk despotizminin yarattığı dehşet değil, özellikle kabul edip, tapınacağım büyük bir kolonyal politika ihtiyacıdır."[9]

Madde 52. *Giovanni Pascoli.* 1 Aralık 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da Pascoli'nin daha önce yayımlanmamış, 1897'de *La Tribuna*'ya gönderilmiş fakat Mercatelli "gazetenin karakteri göz önünde bulundurulduğunda fazla cüretkar" ve "yazarı bakımından fazla tavizkar" olduğunu düşündüğünden yayımlanmayan bir makalesi bulunmaktadır.[1] "Allecto" ("Bastırılamaz nefretin ve bitmeyen intikamın hiddeti"), makalenin başlığıdır ve makalenin çıkış noktası, Fransız Bakan Méline'nin Lorraine sakinlerine gönderdiği bir telgraftır. Pascoli'ye göre, Fransa ve Rusya "er ya da geç fakat kuşkusuz", Almanya'ya (dolayısıyla Üçlü İttifak'a ve dolayısıyla İtalya'ya) karşı savaş ilan edecektir. Pascoli annelere seslenir. Bir "peygamber" vardır: "Kırmızı bir pelerine sarılı, tatlı ve cesur bir peygamber barış hakikatini vaaz ederek, seçilmiş halklar ve uluslar arasında dolaşır. Binlerce havari onun adına konuşarak seyahat eder ve herkes bu havarilerden etkilenir ve hayran kalır, *çünkü her biri bu havarilerin kendi dilinde konuştuğunu duyar*. Bu havariler, insanların budalacasına zalim kalplerini dönüştürmüşlerdir." Bu insanlar, "gaddar kıyamet habercilerine şunları söyler: 'Hayır: istemiyoruz; yapamayacaksınız' fakat "şu andan itibaren mülkiyet sisteminde ve genel olarak toplumsal yaşamda bazı değişiklikler olacak." Anneler buna ne der? vs.

"*Marksizm* bu peygamber olmayı istedi. İstemiştir ve kesinlikle halen istemektedir fakat olamaz. Başarılı olamamıştır. En kötü suç olan korkunç savaş tehdidi ... *Marksizm* tarafından savuşturulamaz. Savaş, çok sayıda yaşam, hazine ve dealle birlikte, muktedir olmadığını gösteren bu okulu da, bu sistemi de süpürecektir. Bu kendisinin hatası mıdır? Okulu ve sistemi suçlamıyorum fakat bunun bir ilhamdan, motivasyondan

ve *ateşin dilinden* yoksun olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim. Marksizm bir okul olmak istedi fakat bir din olması gerekiyordu. Sevgi hakkında daha fazla, *artı değer* hakkında daha az konuşmalıydı; fedakarlıktan daha fazla, mücadeleden daha az; insanlıktan daha fazla, sınıflardan daha az söz etmeliydi. Her yerde eşit ölçüde yayılmalıydı; darağacının ve 1789 ilkelerinin gölgesinde olanlar da dahi olmak üzere, tüm insanlara hitap etmeliydi ... kendimi ifade edeceğim."

Pascoli'ye göre, "Almanya, dolayısıyla Üçlü İttifak, Fransa ve Rusya karşısında bir zayıflık unsuruna sahiptir: *sosyalizm*." Pascoli, Alman ve İtalyan işçilerinin kalbinde "yabani ve kavgacı soyaçekimin yerinde büyümek için oluşturulmuş evrensel sevginin" olmasından "korkar". Kendisine göre, Fransızlar ve Ruslar aslanlar, kaplanlar vb. olarak kalırken, İtalyanlar ve Almanlar kuzu haline gelmişlerdir.

"Yine de Marksizm, savaş trampetlerinden önce konuşacak. Ne diyecek? İnanıyorum ki söyleyeceği sözler büyük anlara yaraşır olacaktır. Bu sözler, umuyorum ki, Marksizmin, kendisini kucaklayan uluslarda farkında olmadan neden olduğu ya da neden olmak üzere olduğu hasarı tamir etmeye yarayacaktır. Aslında bu sözler, ruhlarımızdaki canavarca dürtüyü onaracak yeni bir idealizm mayası olarak iş görecektir. Ah! Bunu en çok İtalya hak etmektedir! İtalya yoksul ülke, halklar arasında proleter olanı değil midir? Bunlar İtalya için cesur sözler olacaktır. İtalyan emeğinin devasa izini bırakmadığı bir yer var mıdır? Büyük ölçüde İtalyan işçileri tarafından hangi demiryolu döşenmemiş, hangi dağda tünel açılmamış ve hangi kanallar açılmamıştır? Emekleri kendilerini ya da kendi uluslarını da zenginleştirmemiştir; çünkü yabancı sermayenin hizmetinde olmuştur. Biz işçi ihraç ettik ve etmeye de devam ediyoruz; kapitalist ithal ettik, etmeye de devam ediyoruz. Hem yurt içinde hem de yurt dışında başkalarını zengin ettik, kendimiz yoksul kaldık. Zengin ettiklerimiz de bizi küçük görüp, bize 'dilenciler' diyor. Bunu açıklayamasam da durum böyledir. Buna karşın, tembellik yapmadığımızı ya da başka bir günah işlemediğimizi biliyorum. Nasıl olur da dünyadaki en çalışkan, en üretken ve en alçak gönüllü halka tembel denilebilir? Ben bunun bir *adaletsizlik* olduğunu söylüyorum." Pascoli Fransa'ya, "*hanımefendi* kız kardeşe" saldırarak yazısını sonlandırır: "Ah büyük işçiler ve kahramanlar ülkesi! Bunu istediklerinden, yoksulluğun bile şüphe uyandırdığından ve tevazunun kızdırdığından, mücadeleyi kabul et, her ne zaman olursa olsun, *çılgınlar gibi* savaş."

Pascoli İtalyan halkının lideri olmayı düşlüyordu fakat Mercatelli'ye yazdığı, önceki notta[2] alıntılanan mektubunda kendisinin de söylediği gibi, tıpkı önceki nesillerin ulusal soruna odaklanması gibi, yeni nesillerin "kahraman" karakteri "sosyalizm"e odaklanmıştır: Bu nedenle, tabiatı kendisini ortaya, zamanının ruhu ile uyum içinde olduğunu sandığı bir nasyonal sosyalizm saçmaya zorlar. Proleter ulus kavramını ve daha sonra E. Corradini ve sendikalizmden çıkma milliyetçilerin geliştireceği başka kavramları kendisi yaratmıştır; bu kavram, kendisiyle çok yaşlıydı. İdeolojisinin egemen sınıflardan taraftarlar bulacağına dair bir yanılsamaya sahipti fakat *La Tribuna*, Mercatelli ile yakın dostluğuna rağmen kendisine köşelerinde ve yönetiminde yer vermemektedir. Pascoli'nin ruhunda şu ilginç bölünme söz konusudur: Daha ziyade "yumuşak" bir mizaca sahipken, bir epik şair ve halk ozanı olmak istemiştir. Burada ayrıca, kendini usulde, hedefsizlikte, retorikte, çoğu kompozisyonun çirkinliğinde ve bütünüyle çocuksu, sahte bir samimiyette belli eden bir sanatsal ahenksizlik de yatar. Pascoli'nin rolünü oldukça ciddiye aldığı, Mercatelli'ye yazdığı ve İtalya'nın dünyadaki misyonunun peygamberi olma fırsatını yakalamış olmasından dolayı, üniversitede bir beşeri bilimler profesörü olmaktansa, yurt dışındaki ya da kolonilerdeki okulları yönetmeyi tercih edeceğini söylediği mektubundan görülebilir.[3] (Bunun yanında, D'Annunzio da kendini benzer bir bağlamda düşünmüştü; *Per l'Italia degli Italiani* adlı cilde bakınız.)[4]

Madde 53. *Giovanni Cena.* Cena'nın kişiliği[1] iki açıdan incelenmelidir: bir "halk" yazarı ve şairi olarak (karşılaştırma; Ada Negri)[2] ve aktif bir biçimde köylülerin eğitimi için kurumlar oluşturmaya çalışan bir kimse olarak (Roma Ovaları'nda ve Pontine Bataklıkları'nda Angelo ve Anna Celli ile birlikte kurmuş olduğu okullar). Cena 12 Ocak 1870'te, Montanaro Canavese'de doğdu ve 7 Aralık 1917'de Roma'da öldü. 1900-1901 yıllarında *Nuova Antologia*'nın Paris ve Londra muhabiriydi. 1902'den itibaren, ölümüne kadar, derginin yayın yönetmenliğini yaptı. Arturo Graf'ın öğrencisiydi[3] (Cena'ya ait otobiyografik bir mektup, Giulio De Frenzi'nin *Candidati all' Immortalità*'sında yayımlanmıştır).[4] Cena'nın, (sanırım) 1912'de *La Voce*'de yayımlanan "Che fare?" başlıklı makalesini hatırlamak gerekir.[5]

Madde 54. Manfredi Gravina'nın, 16 Aralık 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan, "Olii petrolii e benzine" başlıklı makalesi (Makalenin devamı [1 Ocak 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanmıştır ve petrol sorununu ele alma tarzı bakımından ilgi çekicidir]).[1] Bu makale, petrol sorununu ele alan daha önceki yayınların bir özetidir. Burada bazı bibliyografik notları ve bazı gözlemleri alıyorum: Karl Hoffmann, *Oelpolitik und angelsächsischer Imperialismus* (Berlin: Ring-Verlag, 1927); bu, Gravina'ya göre, usta işi bir çalışmadır, dünyadaki büyük petrol sorunları üzerine, bu konuda kesin veriler yardımıyla daha derinlikli araştırma yapmak isteyenler için harika bir derlemedir (Gravina, bu metnin her uluslararası olayda "petrolün" varlığını görmeye fazla eğilim olduğu yönünde bir şerh de koyar). Amerikan petrol rezervlerinin aşırı istismarını rasyonalize etmek ve bunlardan en yüksek ve en iyi şekilde faydalanmayı güvence altına almak adına, 1924'te Amerika'da "Federal Oil Conservation" [Federal Petrol Muhafazası, ç.n.] adlı kurum oluşturulmuştur (Hoffman bu kurumu, "petrol sanayisini Pasifik'te eninde sonunda çıkacak olan savaşa hazırlamak için bir yüksek örgütlenme" olarak tanımlar). Örgütün yönetim kurulunda, daha önce Devlet Bakanlığı yapmış olan Senatör Hughes, Standard grubuna bağlı iki şirketin (New York "Standard" ve "Vacuum Oil") doğrudan çıkarlarını temsil eder. 1882'de John D. Rockefeller tarafından kurulmuş olan "Standard Oil Trust," tröst karşıtı yasalara uyum sağlamak zorundaydı. New Jersey'deki "Standard" halen Rockefeller ailesinin petrol alanındaki faaliyetlerinin gerçek merkezi olarak görülüyordu: Bu şirket dünya petrol üretiminin yüzde 20 ila 25'ini, rafinerilerin yüzde 40 ila 45'ini ve kuyulardan yükleme depolarına uzanan boru hatlarının da yüzde 50 ila 60'ını kontrol etmektedir. Diğer şirketler Standard'ın yanında yükselmişlerdir ve Standard'ın alt kuruluşlarıdır; bunlar arasında en dikkate değer olanları, sözde Büyük Bağımsızlar'dır [Big Independents, ç.n.].

"Standard," Harriman Konsorsiyumu (demiryolu taşımacılığı ve gemicilik, 8 gemicilik şirketi) ve başkanlığını Otto Kahn'ın yürüttüğü, New York'taki Loeb & Co. bankalar grubu ile bağlantılıdır. İngilizler'in iki en önemli grubu ise "Shell Royal-Dutch" ve "Anglo-Persian Burmah" gruplarıdır. "Shell"in baş yöneticisi, bir Hollandalı olan Sör Henry Deterding'dir. "Shell," Hollanda'nın büyük finansal ve siyasi çıkarlarına rağmen Britanya İmparatorluğu'nun hizmetindedir. "Anglo-Persian Bur-

mah" Britanya Hükümeti'nin şirketi, daha spesifik olarak, yönetim kurulunda üç vekil ile temsil edilen Deniz Kuvvetleri'nin bir şirketi olarak düşünülebilir. Sör Charles Greenway, "Anglo-Persian" şirketinin başkanıdır ve teknik konularda kendisinin yardımcılığını, savaş süresince hükümetin petrol operasyonlarından sorumlu olan Sir John Cadman yapar. Greenway, Cadman, Deterding ve Samuel kardeşler (daha sonra Royal-Dutch ile birleşen İngiliz "Shell" şirketinin kurucuları), İngiliz petrol politikalarının asıl yöneticileri olarak düşünülürler.

Madde 55. *Emphyteusis* |*Uzun dönem Arazi Kira Sözleşmesi*, ç.n.|. Mülk sahibi "gayrimenkul sahibi" olarak, mülkü elinde bulunduran ise "kullanıcı" olarak adlandırılır. Emphyteusis, pratikte süresiz olma özel karakterine sahip bir kiradır[a]; buna göre, arazi kirasının (ya da yıllık ödeme ya da kira ödemesi-süresiz ödemeler) ödenmediği durum hariç olmak üzere, reel sahiplik ile ilişkilendirilmiş her hak devredilir (Mal sahibi figürü teorik olarak ikiye bölünür). Emphyteusis sözleşmeleri Güney'de ve Ferrara bölgesinde daha yaygındır: Bu sözleşmeler diğer bölgelerde oldukça nadiren kullanılır. Bana kalırsa, bu, ilkel günlük emek ya da, daha iyi bir deyişle ya mevsim sonunun gelmesi ya da tek tür tarım pratiği nedeniyle işsiz kaldıkları dönemlerde üzerinde çalışmak üzere emphyteusis ile toprak alan topraksız köylüler fenomeni ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, kiracı toprağı önemli ölçüde geliştirir ve kullanışsız ya da taşlık araziyi ekilebilir hale getirir; kendisi işsiz ve yarı verimli toprak kiraları son derece düşük olduğundan, emeğini gelecekte elde edeceği kar bakımından hesaplamaz. Köylünün işi öylesine iyidir ki harcadığı emek-sermaye, parsel başına neredeyse iki ya da üç kat kar getirir. Buna karşın, kullanıcı herhangi bir nedenle arazi kirasını ödemediği takdirde her şeyini kaybeder.

Süresiz kiranın doğası göz önünde bulundurulduğunda, sözleşme dikkatle gözden geçirilmeli ve devlet hiçbir durumda müdahale etmemelidir. Yine de, 1925 yılında, toprak sahiplerine arazi kirası ödemelerini beşte bir oranında arttırma garantisi verildi. Haziran 1929'da, Senatörler Garofalo, Libertini, Marcello ve Amero d'Aste, liretin değerinin yükselmesine rağmen, arazi kiralarını yeniden yükseltecek bir kanun

a) Gramsci, el yazmasında ilk olarak "kiraya benzer" diye yazmıştır.

teklifi sunacak kadar yüzsüzlüğü ele aldılar: Teklif dikkate alınmamış olsa da, toprak sahiplerinin köylülere karşı saldırganlığının bir kanıtı olmasından dolayı, dönemin bir sembolü olarak kendini gösterir.[1]

Madde 56. *Massimo D'Azeglio.* Geçtiğimiz yıllarda Massimo D'Azeglio'yu savunan çok sayıda yayın yapılmıştır; bunlardan Marcus De Rubris imzalı olanı özellikle dikkate değerdir. (De Rubris'in D'Azeglio için kaç tane unvan uydurduğuna bakınız: ulusun şövalyesi, büyük olayların müjdecisi, vs., vs.)[1] "Gasp edilmiş unvanlar" bölümü için materyal topla.

Senatör Mazziotti'nin yazdığına göre, Milano Valisi D'Azeglio, 1860 yılında, "diplomatik ilişkiler söz konusuyken Napoli Krallığı'na karşı bir ayaklanmayı desteklemek büyük bir sadakatsizlik (!) olacağından," Marsala görevi için Garibaldi'ye silah ve mühimmat gönderilmesini engelledi (Senatör Mazziotti'nin makalesi için, *Nuova Antologia*, 1 Mart 1928, "La spedizione garibaldina del 'Utile.'" *Lettura*'nın Nisan 1910 sayısında Luzio'nun "Il millone di fucili e la spedizione dei Mille" başlıklı makalesine ve Garibaldi üzerine genel literatüre bakınız. Garibaldi D'Azeglio'yu nasıl yargıladı? Bakınız *Memorie*).[2]

Başka durumlarda D'Azeglio "sadakat" ile çok ilgili olmadığından, bu tutumunun, kendisinin Eylem Partisi'ne ve Garibaldi'ye karşı kör ve bağnaz antipatisi içerisinde bir açıklamasının olması gerekir. D'Azeglio'nun bu tutumu, Cavour'un 1860'taki ürkek ve sarsak politikasına açıklama getirir. D'Azeglio daha az zeki ve Cavour'un daha az devlet adamına benzeyeni olsa da, siyaseten bu iki isim birbiri ile benzerlik gösterir; onlara göre demokratların faaliyetlerini durdurmak, İtalya'nın siyasal birliğini sağlamaktan önde geliyordu.

Madde 57. *Şehirlere karşı önyargı.* Gerbi'nin *La Politica del 700* adlı kitabını, Engels'in sanayi kasabalarındaki yığılmalar için gereken yeni düzenlemeler üzerine Gerbi'nin yanlış yorumladığı görüşlerine yapılan göndermeyi hatırlamak gerekir (Gerbi, Ford'un görüşlerini de kötü bir biçimde yorumlar).[1] Bu bakış açıları şehirlere yönelik "Aydınlanma" bakış açısıyla karıştırılmamalıdır. Spengler'in, "en verimli enerjilerini emdikleri ve yok ettikleri halkın gücünün yakıldığı ürkütücü fırınlar"[2] olarak tanımladığı büyük şehirler üzerine görüşleri. Kırsalcılık, vb.

Madde 58. *Moda üzerine.* 16 Mart 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da Bruno De Pol'ün son derce ilginç ve zekice yazılmış bir makalesi: "Formazione e organizzazione della moda"[1] (Sanıyorum ki De Pol, Milanolu bir deri üreticisidir). Çok sayıda öneri; modaya yönelik, iktisadi kalkınma bakımından bir açıklama (lüks gösterişi moda değildir, moda büyük bir endüstriyel kalkınmadan yükselir); kadın modasındaki Fransız hegemonyasının ve erkek modasındaki İngiliz hegemonyasının açıklaması; güncel mücadele, bu hegemonyaları bir "ortak hakimiyete" götürmüştür; bu alanda Amerikan ve Alman faaliyetleri. Özellikle Fransa'da iktisadi sonuçlar, vb.

Madde 59. *Tittoni.* 1923 yılından itibaren hükümetin dış politika programlarının hazırlanmasında Tittoni'nin görüşü kesinlikle çok önemli olmuştur: Bu yıllarda Tittoni'nin pratik ve yazınsal faaliyetlerini izlemek gerekir. Hükümetin başı, *Quistioni del giorno*[1] başlıklı, dış politika üzerine 1928 tarihli makaleler derlemesi için ilginç bir önsöz yazmıştır. Tittoni'nin geçmişi. Yürüttüğü faaliyetler. Diplomatların Tittoni'ye ilişkin görüşleri (Georges Louis'nin *Carnets* başlıklı çalışmasına vs. bakınız).[2] Isvolsky'le ilişkileri.[3] (Marchand'ın *Libro Nero* adlı çalışması.)[4]

Tittoni bir entelektüeldi kendisi dilbilimsel kesinliğe aşırı ölçüde bağlıydı; ilginçtir, *Nuova Antologia*'da zaman zaman dilbilimsel bakımdan hatalı parçalar, özellikle de çeviriler, vb. yayımlanır. 16 Mart-1 Nisan 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da "Veracissimus" imzasıyla yayımlanan, "Per la verità storica" başlıklı makaleye bakınız: Bu makalede, yazar (Tittoni) kendisinin Isvolsky ve Fransız basını ile ilişkilerini tartışmakta (*Libro Nero*'da yayımlanan bir raporda, Tittoni'nin Libya savaşı sırasında Fransız basınına verdiği büyük miktarda para Isvolsky'e atfedilir) ve Racconigi'de 1909'da yapılan toplantıya ilginç anıştırmalar yapmaktadır.[5] Alberto Lumbroso'nun savaşın iktisadi nedenlerini ele aldığı kitabını ve Tittoni'ye yaptığı göndermeleri hatırlamak gerekir. (Tittoni, Lumbroso'nun sözünü ettiği *Carthage* ve *Manouba* hadiselerinden ne ölçüde sorumluydu?)[6] Makalede Rusya'nın Paris Büyükelçiliği'ne ve büyükelçiliğin Kont Manzoni ile muhtemel temaslarına da (Georges Louis'nin deyişiyle, bir taşra tüccarını anımsatan)[7] üstünkörü bir gönderme bulunmaktadır.[8] (Tittoni'de neden böyle bir kin bulunmaktadır? Sanırım Tittoni'nin Senato Başkanı'yken kışkırttığı ve daha sonra hükümetin

özür dilemek zorunda kaldığı skandalı hatırlamak gerekir.[9] Tittoni'nin yaşamındaki en ilginç hadise, büyük skandallar döneminde valilik yaptığı[10] Napoli'deki kısa ikametidir: Gazetelerde söz konusu döneme ilişkin materyaller bulunabilir; belki *Propaganda* adlı gazetede, vb.)

Madde 60. 16 Nisan 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da, Pietro Egidi'nin, *Emanuele Filiberto* üzerine, ilginç ve ciddi (hagiografik olmayan), "Emanuele Filiberto di Saviola" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır.[1] Emanuele Filiberto'nun askeri yetenekleri, keskin bir sezgi ile ortaya konulmuştur: Emanuele Filiberto, paralı askerler ordusundan, başlıca destekçileri Napolyon ve Friedrich II olan yeni stratejiye -kesin ve temel hedeflere yönelen büyük manevra savaşına- geçişi simgeler. Kendisi Cateau Cambrésis'te İspanya'nın yardımıyla konumunu geri alabilmişti fakat anlaşma Piedmont'un "tarafsızlığını," yani İspanya ve Fransa'dan bağımsızlığını güvence altına almıştı (Egidi, İspanyol kontrolünden kurtulmaları adına, Fransızlar'a bu tarafsızlığı önerenin Emanuele Filiberto olduğunu söyler fakat bu bir hipotezdir. Bu durumda, Fransa'nın ve Piedmont'un çıkarları tıpa tıp aynıydı). Bu, Savoy Hanedanı'nın, iki büyük Avrupa gücü arasında dengeye yönelik modern dış politikasının başlangıcına damgasını vurur. Bununla birlikte, bu barışın ardından, Piedmont geri dönülmez biçimde hemen toprak kaybetmeye başlar: Cenevre ve Cenevre Gölü çevresindeki bölge.

Bir tarih çalışmasında, hiç değilse Piedmont'un temel olarak Fransa'dan Franco-Piedmont'a, İtalyan'a, geçmiş olduğu bölgesel aşamaların belirtilmesi gerekir (Emanuele Filiberto esas olarak Karşıreformasyonun generaliydi).

Egidi, Emanuele Filiberto'nun dış politikasını da açık bir biçimde anlatır fakat iç politikasına ve özellikle askeri politikaya yapılan göndermeler yetersizdir ve iç politikasının katı biçimde dış olaylara, yani Cateau Cambrésis'in ardından halen Fransa ve İspanya işgali altındaki toprakların geri gelmesi sayesinde devletin siyasal birliğini kazanmasıyla ya da kaybedilen bölgenin bir kısmının geri alınabilmesi için İsviçre Kantonları ile yapılan anlaşmalar ile ilgili yönleriyle bağlantılıdır. (Machiavelli üzerine çalışma için, özellikle Emanuele Filiberto'nun askeri örgütlenmesinin ve Savoy Hanedanı'nın mutlak hakimiyetinin dayalı olduğu sınıf dengesine ilişkin iç politikasının incelenmesi gerekir.)

Madde 61. *Karşıreformasyon.* 16 Nisan 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da Guido Chialvo, Emanuele Filiberto'nun, Başbakanı ve askeri hakimi Pierino Belli'ye, "Devlet Şurası" üzerine, 1 Aralık 1559 tarihli bir "Talimatını" yayımlar. "Talimatın" açılış kısmı şöyledir: "Bilgeliğin başı Tanrı korkusu olduğundan ve devletlerin yönetiminde, sorumlu kişiler Tanrı korkusuna sahip olmamasından ve sağduyularını İlahi Emir ve İlhamın emrine vermemelerinden daha büyük bir hastalık ve daha ciddi bir veba olmadığından, her türden kötülüğün kaynağı bu dinsiz sapkınlıktan, lanetlenme ve dünyanın tüm belalarından doğar ve böylece devlet adamları insani ve tanrısal yasaları çiğner."[1]

Madde 62. *Joseph De Maistre.* De Maistre'nin Papa üzerine kitabı (*Il papa*, çeviren Tito Casini) 1927'de Floransa'da, Libreria Editrice Fiorentina tarafından basılmıştır. 16 Nisan 1928 tarihli *Nuova Antologia*'daki bir makalede ("Guelfismo e nazionalismo di Giuseppe De Maistre"), Niccolò Rodolico[1], 1820'de, eski monarşilerin restore edildiği ve Papalık otoritesinin yenilendiği bir dönemde, De Maistre'nin, yaşamının son yıllarında, (1822'de Lyon'da toplu halde basılan) kitabının ikinci baskısını engelleyen güçlükler ve ertelemeler yüzünden nasıl yaşama küstürüldüğünü hatırlatır. De Maistre bu kitabı, kendisini el üstünde tutan Papa VII. Pius'a adamak ve kitabı kralın Devrim sırasında sadık bir biçimde hizmet ettiği Piedmont'ta yayımlamak istemişti fakat yapamadı. Rodolico'ya göre, bu en Katolik yöneticilerin davranışı, 1819 ile 1820 arasında liberaller, Jansenistler ve ruhban sınıfı karşıtı bağnazlar heyecan içindeyken ve Avrupa kamuoyunun haletiruhiyesi ve yeni ve daha yüksek sesli polemiklerin kışkırtılmasına yönelik korku ile açıklanabilir. "Bir yüzyıldan daha fazla bir süre sonra," der Rodolico, "*Du pape* kitabının iyi bir çevirisi, *polemiklere neden olmadan* İtalya'da yayımlandı; bu kitap artık kitabı döneminin siyasal düşüncesinin diğer ifadeleri ile ilişkilendiren siyasi bir perspektiften huzur içinde incelenebilir."[2]

Ne var ki sorun, bu kitabın, bu türden diğer kitaplar gibi, akademisyenlere bir belge sağlamak adına "huzur içinde" değil, bir "güncel polemik" olarak yayımlanmış olmasıdır. Bu, dönemin bir işaretidir. Aynı Libreria Editrice Fiorentina, *Syllabus*[3] [Eğitim Müfredatı, ç.n.] ve Papini, Manacorda, vs., gibi neo-Katolik tipler tarafından yazılmış "güncel" tanıtımlarla başlayan diğer benzeri fosiller de dahil, bu türden çok sayı-

da kitap yayımlamıştır.

Solaro della Margarita'nın, "güncel" bir kitap olarak desteklenen *Memorandum* baskısında yeniden ortaya çıkmasının nedeni, aynı sera ortamıdır.[4] (Bu konuda, Senato'da Ruffini ile hükümetin başı arasındaki, Mevzuata ilişkin tartışmayı ve Ruffini'nin esprili bir biçimde Solari della Margarita ile karşılaştırılmasını hatırlamak gerekir.)[5]

Önemleri ihmal edilmiş ya da ihmal edilebilir olsa da, tipik özellikteki bu yayınların not alınması ve bunların saf bir biçimde "ruhban sınıfı" yayınlarından ayırt edilmesi gerekir. Yine de ortada bir sorun vardır: Ruhbanlar neden bu kitapları kendileri basmadılar ve neden bu kitapların tartışılmasını istemediler? *Syllabus* kitabının yakın zamanda kaç kez yeni baskı yaptığını belirlemek ilginç olacaktır. İnanıyorum ki Vatikan bunun yavaş yavaş unutulmasını tercih etmiştir ve X. Pius'tan sonra da, kendi parti okullarında Fransız monarşistleri tarafından oluşturulmuş Müfredat Kurulu bunu "kurcalamıştır." (De Maistre, Solaro, *Syllabus*, vb. ile ilgili bu konu "Geçmiş ve Bugün" kısmındaki bir paragraf için akılda tutulmalıdır.)

De Maistre'nin Avusturya karşıtı görüşleri üzerine ve Piedmont'un dar bir Piedmont politikası değil, ulusal bir politika oluşturması gerektiği inancı, vb. ile ilgili olarak söylediklerinden dolayı Rodolico'nun makalesi ilginçtir. Makalenin genel çerçevesinden, Papa üzerine kitabın, mutlakiyetçi "Piedmontçular"ın hükümette olması ve De Maistre'nin kitabının Papalık'ın, daha sonra Gioberti tarafından *Primato*'da canlandırılacak olan, İtalyan ulusal rolüne ilişkin görüşleri ele alması nedeniyle, Piedmont'ta yayımlanmasının yasak olduğu anlaşılmaktadır.[6]

De Maistre üzerine Mandoul'un bir kitabı, *Joseph De Maistre et la politique de la Maison de Savoie*, Paris, Alcan.[7] (son derece ılımlı bir adam olan De Maistre'ye bu muhalefet, 1848-49 tarihsel bağlantı noktasına ilişkin kesin bir anlayışa ulaşmak ve Novara'yı açıklamak adına, kendi siyasal bağlamında incelenmelidir: Eğer gerekirse, Rodolico'nun makalesine geri dön ve belge niteliğindeki başka materyalleri ara.)

Madde 63. Romolo Tritonj'un 16 Nisan 1928 tarihli *Nuova Antologia*'daki "Le Capitolazioni e l'Egitto" başlıklı makalesi.[1] (Bunun *Manuale di quistioni politiche dell' Oriente musulmano* adlı, yakında yayımlanacak bir kitaba ait bir bölüm olduğu varsayılsa da, ben bu kitaba ilişkin bir tanıtım ya da inceleme görmedim. Tritonj, 1916'da[2] Roma'da bası-

lan *E giunto il momento di abolire le Capitolazioni in Turchia?* adlı kitabın da yazarıdır ve *Nuova Antologia* ile Coppola'nın *Politica* dergisine düzenli yazılar yazmaktadır. Kendisi kimdir? Eski milliyetçilerden birisi midir? Hatırlamıyorum. Bana ciddi ve bilgili birisi gibi görünmektedir: Kendisi Yakın Doğu konuları üzerine uzmandır. Kontrol et.)

Tritonj, özellikle Mısır'da, bir İtalyan ve Avrupalı bakış açısından, kapitülasyonların sıkı bir taraftarıdır: Bu konuda Avrupa ülkelerinin birlik olmasına ihtiyaç olduğunu ileri sürse de, bu faaliyet birliğinin İngiltere'nin dahil olmayacak olması nedeniyle uzun ömürlü olmayacağını öngörür. İngiltere, "yabancı çıkarların korunmasını" kendisinin üstlendiğini deklare ederek Mısır'da 4 noktada[3] kendini Avrupa'dan halihazırda koparmıştır; İngiltere'nin diğer güçleri dışlayarak, bu korumayı kendi üzerine almış gibi görünmesinden dolayı, bu çok açık olmayan bir maddedir. Ne var ki kapitülasyonlar üzerine bir sonraki konferansta, İngiltere'nin kapitülasyon anlaşmasını imzalayan diğer taraflara eşit ölçüde katılacağı açıklanmıştır.

İngiltere, (Mısır yönetim kadrolarındaki İngiliz memurlar ve askeri personel dışta bırakıldığı takdirde) Mısır'da oldukça küçük bir koloniye sahiptir ve kapitülasyonların feshedilmesi ile diğerlerini elden çıkaracaktır. Milliyetçilerin gözüne girebilmek adına, diğer Avrupalılar'ı kötü gösterecektir. (Bu, İtalyanlar'ı ilgilendiren, hassas bir konudur: Onlar milliyetçilerle dost olmak isterler fakat bunu Mısır'daki İtalyan çıkarlarını gözeterek ve Avrupalılar'ın yarattığı durumun iğrençliğini İngilizler'in sırtına yükleyerek yapacaklardır. Mısır'daki 1929-30 olayları üzerine görüşler için dergileri kontrol etmek gerekir: Görüşler çelişkili ve tuhaftır; İtalya, uluslar arasında sevilenlerden birisidir fakat ... vb.; aynı şey Hindistan için de geçerlidir fakat Mısır'daki çıkarlar çok güçlüdür ve ifade edilen görüşler daha ziyade tekrarlardan ibarettir.)

Mısır'daki İtalyan kolonisi çok seçkindir; başka bir ifadeyle, bileşenleri, proleter göçmenler sınıfından sanayiciler ve tüccarlar, profesyoneller sınıfına yükselerek, üçüncü ya da dördüncü nesle ulaşmıştır. Ulusal karakterlerini yaşattıklarından, İtalya'nın ticari alıcı portföyünü genişletmektedir, vs., vs. (İtalyan kolonisinin toplumsal kompozisyonunu belirlemek ilginç olacaktır; buna karşın, üç ya da dört nesil sonra, önemli miktarda göçmenin sınıf atlamış olması muhtemeldir. Her durumda, kapitülasyonlar İtalyan kolonisini birleştirerek İtalyan burjuvazisinin ve memurlarının tüm göçmen kitlelerini kontrol etmelerine ola-

nak tanır.)

Kapitülasyonların feshedildiği Akdeniz ülkelerinde İtalyan göçü ya kesintiye uğramış ya da gitgide ortadan kaldırılmı (Türkiye) veyahut kendini, göçmenlere yönelik bir ulussuzlaştırılma çabasının sürdüğü Tunus'taki gibi bir durumda bulmuştur. (İtalya'nın yalnızca bir Akdeniz gücü olması olgusu başka bir sorun doğurur; bu denizdeki her değişiklik, diğer ülkelerden daha fazla İtalya'yı ilgilendirir.)

Doğal olarak, bu görüşler göz önünde bulundurulduğunda, Tritonj Mısırlılar'la dost kalmak ister ve "onların ülkesi ile dost kalmanın bizim açımızdan son derece önemli olduğunu" anlar.

Madde 64. R. Garofalo, "Criminalità e amnistia in Italia", *Nuova Antologia*, 1 Mayıs 1928.[1] Garofalo karakteri için.

Madde 65. Claudio Faina, "Foreste, combustibili e carburante nazionale", *Nuova Antologia*, 1 Mayıs 1928.[1] İlginç. Bu makale, İtalyan ormancılığının, geliştirilip, endüstriyel olarak üretken kılındığı takdirde büyük bir randıman artışı ve çok sayıda yan ürün sağlayacağını göstermektedir. (Makalenin yazarı Faina, Mezzogiorno'ya yönelik parlamento soruşturmasının Başkanı Senatör Eugenio Faina'nın oğludur ve tarımsal örgütlenme ve propaganda faaliyetlerinde -babası tarafından Umbria'da açılan kırsal okulu, vb.- yoğun bir biçimde yer almaktadır. Faina bu makalede, İspanya'ya kömür satabilmek için Güney Sardinya dağlarının yoğun ve irrasyonel biçimde ormansızlaştırılmasından söz eder. Sardinya'ya bu referansı hatırla.)

Madde 66. *Tarım sorunu.* 16 Mayıs 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da, Nello Toscanelli imzasıyla, "Il latifondo" başlıklı bir makale yayımlanmıştır; makalenin henüz ilk sayfasında şu mücevher bulunmaktadır: "Yazı sanatının İtalyanlar'a bir tarihe sahip olma olanağını sağlamasından bu yana (!), toprak dağılımı konusu, her zaman resmi toplantıların 'gündeminde' olmuştur. Gerçekte, yılın önemli bir bölümünde açık havada yaşamanın olanaklı olduğu bir ülkede küçük bir parça olsa da toprak sahibi olmak, tarlalarda en tatlı huzuru ve ancak üzüm hasadının mutlu günlerinde ya da ilkbaharda ürün bolluğu sırasında görebileceği, sınırsız bir besin kaynağına sahip olan yurttaşın (!?) gizli hırslarını temsil eder. Yine, daha az bir ölçüde (!?), köylü dahi (!), tarımın yavaş

ritmini ve yarattığı hayal kırıklıklarını bilmesine (!) rağmen, toprak mülkiyetinin tatlı hayalini kurar."[1] (Bu Nello Toscanelli, tıpkı Loria gibi tuhaf bir tip.)

Toscanelli'ye göre, "köylülere toprak" sloganı, saygıdeğer Aurelio Drago tarafından, 1913'te bir seçim programı sırasında dolaşıma sokulmuştu (Bu slogan, 1917'de savaş sırasında bir başbakan tarafından canlandırılmış ve Senatör Tanari tarafından *Resto del Carlino*'da popüler hale getirilmiştir). Toscanelli'nin makalesi, değersiz ve bitmek bilmeyen bir gazetecilik tacizidir (doğal olarak tarım reformu karşıtıdır).

Toscanelli, makalesinde, 1917'de Senatör Tanari'nin "köylülere toprak" sloganını yükselttiğini son derece nazik bir biçimde belirtir. Bu, eğer bu slogan Tanari gibi ünlü bir muhafazakar ve bir başbakan tarafından savunulup, övülüyorsa, artık bu sloganın kimseyi korkutmaması gerektiğini Toscanelli'nin söyleme biçimidir. (Kimdi bu? Orlando mu? Yoksa, daha sonra Başbakan olan ve o sıralardaki Hazine Bakanı Nitti'den mi söz etmektedir?) Öte yandan 1928'de Tanari, birileri kendisinin herhangi bir zamanda bir mülkiyet Ravachol'u olduğunu düşünecek diye şüphe ve korku içindeydi.

1 Haziran 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da, Tanari'nin 1917'de almış olduğu pozisyonu açıklamaya ve yumuşatmaya çalışarak kendini haklı çıkardığı bir "*Nuova Antologia* Editörüne Mektup" yayımlanmıştır: "'La terra ai contadini?' (özellikle bir soru işareti ile) başlıklı bir makalede ve daha sonra, *Sulla quistione agraria* başlığıyla yayımlanmış olan bir çalışmamda, hiçbir sloganı savunmadığımı deklare ediyorum! Durum budur. Bir biçimde *cephelerde köylülere verilen sözleri* fark ettim ve toprak dağıtımının *savaş sonrası döneme ait bir program haline geldiğini* anladığımda (italikler yazara aittir), bunu kontrol altına almanın ve dolayısıyla, mülkiyet ilkesini mümkün olduğu kadar savunmanın zamanı gelmiş gibi göründü; düşünüyorum ki ... (vs., vs.). Bu nasıl elde edilebildi? O günlerde oy hakkı sürekli olarak genişletildiğinden ve taşra konseyleri sosyalizm tarafından ele geçirildiğinden (1917'de?!!), her on taşra konseyi üyesi arasında vergi ödeyenlerin sayısı ikiyken (doğrudan vergilerden söz etmektedir, ya çok sayıda Tanari'ye kazandıran dolaylı vergiler?), hiçbir şeye sahip olmayan diğer sekiz üyeye bunu dayatıyorlardı (Yani, çok sayıda Tanari'nin isteyeceği gibi, yönetimlerin yalnızca dolaylı vergilere dayanmasını engellemeye çalışıyorlardı). Mülk sahibi olmayanlarla karşı karşıya gelen bu az sayıdaki mülk sahibi, sosyal-ko-

münist sözde 'yer elması' teorisine tabiydi (teori aslında çok daha eskidir; bu, tam olarak, İtalya'nın siyasal birliğinin kuruluşu sırasındaki Piedmont politikasıdır; dahası, Tanari de bunun bir sosyal-komünist teori olduğunu ileri sürerek, Kral'a ihanet suçu işler; 1917'de dahası da vardır); bu, yavaş yavaş, yaprak yaprak istimlak noktasına ulaşılabilmesi için, mülk sahiplerine daha da fazla verginin dayatılması anlamına geliyordu. Bazı belediyelerde durum neredeyse bu boyutlara(!?) ulaşmıştı. *O sırada* neyi düşünüyordum? ... Düşünüyordum ki, Fransa'da savaş öncesinde 40 milyonluk nüfusun 4 milyonu toprak sahibiydi; İtalya da ise bu rakam 35 milyonluk nüfus içerisinde bir buçuk milyondan fazla değildi. Açıkçası o dönemin ikliminde kendimizi savunabilmek için çok azdık! (O halde "o dönem" 1917'dir!) Dolayısıyla, o dönemde gerçek anlamda 'devrimci' olan şu fikir üzerine düşündüm: 'Eğer büyük ve orta ölçekli *gaip* mülkü (italik yazara ait), gerçekte toprağı işleyenlere devretmeyi -zorlayıcı bir biçimde değil, (not et) liberal bir biçimde- kolaylaştıracak bir yasa olursa, eğer toprağı işleyen bu kişiler de *toprağın ödemesini yapmak* için teknik, ahlaki ve finansal bakımdan uygun olursa *-şu iyi not edilsin* (italikler yazara ait)- ve kira ödemelerinin kısmen bu yeni mülkiyetin getirdiği gelir, kısmen de devlet tarafından karşılanması garanti altına alınırsa, ben böyle bir yasaya karşı olmam (ki, Tanrı beni affetsin, şu anda da karşı değilim).' Keşke bunu hiç söylememiş olsaydım! En ileri ve en zeki sosyalistler, benim onlara ne kadar zarar verdiğimi çok iyi anladılar ve bunu bana söylediler. Daha az dürüst olan başkaları ise, makalemden soru işaretini kaldırdılar; böylece, hipotetik ve araştırmacı bir biçimde ortaya konulan sorun, bir sava dönüştürülmüş oldu. Öte yandan, toprak sahipleri arasında, benim çalışmamı okumamış ya da okuyup hiçbir şey anlamamış olan bazıları bulunmaktadır ve bunlar benim gerçek bir istimlakçi olduğumu düşünmektedir ve dolayısıyla, mülkiyet ilkesini savunmaya yönelik en iyi niyetlerle ve karşıt çıkarlara sahip iki tarafın da hedefi olmam sayesinde, şuna emin oldum ki ... *haklıymışım*! (italikler yazarın)"[2]

Senatör G. Tanari'nin bu mektubu, siyasal ikiyüzlülüğü ve kusurları bakımından çok çarpıcıdır. Tanari'nin 1917 sonlarına ya da 1918 başlarına dek uzanan yazılarına gönderme yapmaktan dikkatle kaçınırken, son derece ustaca fakat aynı zamanda son derece ham bir yalancılıkla, bu yazıların savaş sonrası dönemde yazıldığı izlenimini vermeye çalıştığını belirtmek gerekir. Tanari'yi toprak dağıtımı ile uğraşmaya ve bu-

nu savunmaya iten şey (kendisi, toprak sahibi sınıfı güçlendirmek istediğini ileri sürdüğünde elbette haklıdır fakat konu bu değildir), köylü askerlere (yani ordunun ezici çoğunluğunu oluşturan askerlere) cömert vaatlerde bulunulan 1917 askeri krizinin ardından egemen sınıfı saran korkuydu. Bu vaatler tutulmadı ve bugün, Marquis Tanari zayıf, korku içinde kalmış olmaktan, en canice türden demagojiye bulaşmış olmaktan dolayı "utanç" içindedir. Tanari'nin siyasal ikiyüzlülüğünü oluşturan şey ve bazı noktaları görmezden gelmesinin ve inisiyatifini 1917-18 yıllarında değil, savaş sonrası iklimde başlattığı izlenimini oluşturma girişimlerinin nedeni budur. O sırada Bologna bir savaş alanıydı; Tanari de makaleyi *Resto del Carlino* için, yani *Il Corriere*'den sonra cephede en yüksek tiraja sahip olan gazete için yazmıştı. Tanari, toprak sahiplerinin kendisine karşı reaksiyonlarını anlatırken abartıya kaçar. Aslında kendisinin ilk makalesi, Veneto bölgesinden bir büyük toprak sahibi olan Senatör Bassini tarafından oldukça nesnel bir biçimde tartışılmıştı; Bassini'nin Tanari'ye itirazları siyasal değil, teknik itirazlardı (sanayileşmiş tarım şirketleri nasıl bölünebilir"). Tanari'nin ve Bassini'nin makaleleri, Tanari'nin yanıtı ile birlikte (ki ben Tanari'nin yanıtının yüceltmeden ibaret olduğunu düşünüyorum), o sırada editörlüğünü ya Kont Arrivabene'nin ya da iyi tanınan bir toprak sahibi olan Attilio Fontana'nın yaptığı, Lombardiya bölgesindeki toprak sahipleri ile bağlantılı, ılımlı bir gazete olan *Perseveranza*'da yeniden basıldı.[3] Toprak sahiplerinin, kendilerini köylü askerler ile uzlaşmak zorunda bırakması ve söz vermeyi, tutulamayacağını herkesin bildiği vaatleri veren sorumsuzlara bırakmaması dolayısıyla, muhakkak Tanari'yi ayıplamış olmaları gerekir. Hadise, incelenmeyi ve araştırılmayı hak etmektedir, çünkü çok öğreticidir. (Tanari'nin mektubu elimde değilken, bu hadise ile ilgili olarak başka bir yere bir not yazmış olmalıydım; kontrol et ve birleştir.)[4]

Madde 67. Nicola Zingarelli, "Le idee politiche del Petrarca", *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1928.[1]

Madde 68. E. De Cillis, "Gli aspetti e le soluzioni del problema della colonizzazione agraria in Tripolitania", *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1928.[1] Bu konu ile ilgili literatüre bak ve De Cillis'in yayınlarını takip et. Bu, gerçekçi olmasından dolayı ilginç bir makale.

Madde 69. H. Nelson Gay, "Mazzini e Antonio Gallenga apostoli dell'Indipendenza italiana in Inghilterra (con nove lettere inedite di Mazzini)", *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1928.[1] Bu makalede, özellikle, İngiliz Hükümeti'nin,1844 yılında Mazzini'ye zarar verecek şekilde, Bandiera kardeşlerin seferi öncesinde gizlilik ihlalinde bulunmasını ve İngiltere'nin komplo bilgisini Bourbonlar'a sızdırmasını ele alır. Bandiera kardeşlerin tutuklanması İngiliz Hükümeti'nin mi, yoksa Mazzinici bir hainin (Boccheciampe) işi miydi?[2] Bunun kesinleştirilmesi gerekir çünkü komplolar, devrimci inisiyatifler vb. ile ilgili olarak provokatörlerin ve spekülatörlerin ortaya attıkları asılsız iddiaların bolluğu göz önünde bulundurulduğunda, Bandiera kardeşlerin tutuklanması için öylesine askeri önlemler ve harcamalar gerekiyordu ki ancak son derece güvenilir bir bilgi kaynağı, hükümetin bunları üstlenmesine neden olabilirdi. Bu nedenle, İngiliz Hükümeti'nin (Lort Aberdeen) sorumluluğunun (bilgiyi gerçekten iletmesiyle ortaya çıkan) yalnızca ahlaki bir sorumluluk mu, yoksa belirleyici ve doğrudan bir sorumluluk mu (bu olmaksızın, gerçekleşmiş bir baskı da söz konusu olmayacaktır) olduğunu daha kesin olarak belirlemek zorunludur. Mazzini'nin dilekçesini parlamentoya sunan radikal, parlamenter Duncombe, konuşmasında şunları söylemiştir: "Eğer Cosenza'da ölenler adına bir anıt dikilecekse, ki öyle umuyorum, hatıra plakasına, bu insanların adalet ve hakikat davası için düştükleri, İngiliz Bakan'ın soysuzluğunun ve ihanetinin kurbanı oldukları yazılmalıdır."[3]

Madde 70. *Fransız Devrimi ve Risorgimento.* Decio Cortesi, "Roma centotret' anni fa", (*Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1928) başlıklı makalesinde, tarihsel ve tarihsel olmayan İtalyan yazınında sıklıkla kendini tekrar eden bir temayı şöyle ifade eder: "Hiçbir zaman zihinlerimizde kökleşmemiş bilgiç idealizmin soyundan gelen Jakoben teorilerin, sarsıntıya uğramadan (!!?) sürekli bir kalkınma yoluna girmiş barışçıl İtalya'da bu kadar çok şiddet manzarasına neden olması açıklıdır; bu gittikçe acıklı hale gelmektedir, çünkü feodalizmin son kalıntılarının ve Kraliyet Despotizmi'nin baskısı altındaki Fransa'da şiddet bir noktaya kadar meşrulaştırılabilirken, pratikte basit ve açık bir biçimde demokrat (!!?) bir yaşam tarzının hüküm sürdüğü İtalya'da aynı varlık nedenine |*raison d'être*| sahip değildir. İtalya'yı yönetenlere, edebi sonelerde "tiranlar" olarak seslenilmiş olsa da, her kim duygusallığa kapılmadan,

halkımızın keyfini sürdüğü refahı göz önünde bulundurursa, yabancı işgaliyle yok edilmiş duygular ve gelenekler karmaşasında bir kayıp duygusu ile geriye dönüp bakmak durumunda kalır."[1]

1815'ten sonra gerçekleşmiş olan restorasyon, on sekizinci yüzyılda durumun İtalya'da dahi inanıldığı gibi olmamış olduğunu kendi başına göstermemiş olsaydı, bu gözlem doğru olabilirdi. Hata, yüzeyde kalmaktan ve büyük halk kitlelerinin gerçek koşullarına bakmamaktan kaynaklanır. Durum ne olursa olsun, eğer yabancı işgali olmasaydı "vatanseverlerin" önem kazanamayacak olmaları ve içinden geçtikleri göreli olarak hızlı gelişme sürecini deneyimleyemeyecek olmaları doğrudur. Devrimci unsur yetersizdir ve pasiftir.

Madde 71. *Ulusal bütçeler üzerine.* Cenova Eski Belediye Başkanı Sayın Federico Ricci'nin Senato'da yaptığı konuşmalara bakmak gerekir. Bu dönemin tarihi üzerine herhangi bir şey yapmadan önce, bu konuşmalar okunmalıdır.

1927-1928 mali yıl bilançoları üzerine, 16 Aralık 1929 tarihli konuşmasında, Ricci şunları gözlemler:

1) Washington (14 Kasım 1925) ve Londra (27 Ocak 1926) anlaşmalarının ardından, 3 Mart tarihli kanun hükmünde kararname ile oluşturulan dış borçların amortismanı için fona ilişkin: Amerika ve İngiltere'ye İtalya'nın ödediği taksit ve Almanya'nın ödediği taksit arasındaki farktan elde edilen fazla, İtalya aldığından daha fazlasını ödeyecek şekilde (milyarlara karşılık gelecektir) Hazine'ye borç verilmiştir. Hazine'nin bu borcu geri ödeyememesi tehlikesi söz konusudur. İtalya, Almanya'dan ödemeleri ayni ve nakdi olarak almıştır. Almanya'dan alınan mülklerin satışına ve gelen paraya ilişkin ayrıntılı raporlar artık yayımlanmayacaktır: Tutarların söylenenden daha mı az ya da daha mı çok olduğunu hiç kimse bilmemektedir.

2) Konsolide borçların ve diğer devlet borçlarının itfası için, 5 Ağustos 1927 tarihli kanun hükmünde kararnameyle oluşturulan içi borç amortisman fonuna ilişkin: Bunun bütçe fazlaları, sermaye faiz gelirleri, sermayenin geri kazanımı ve devlet kredilerinden gelen faizler ile özel sanayilere, vb. bağışlanması gerekliydi. *İlk yılın ardından*, tüm öncelikli fon kaynakları, özellikle bütçe fazlaları, hayata geçmedi. Bunlar, pasif toplamlarının 1 milyar 728 milyon lirete ulaşabilmesi için, yalnız-

ca söz konusu tutarlara işlendiler. Son bilançoya göre, özel sektörün Aralık 1928'e kadar yaptığı tekliflerin toplam tutarı, gazetelerde yayımlanandan çok daha düşük bir rakam olan 4.800.000 lirettir.

3) 10 Aralık 1927 tarihli kanun hükmünde kararnameye göre, devlet hizmetinde çalışanların sigorta poliçeleri; askerler için 500 liret, astsubaylar için 1.000 liret ve subaylar için 5.000 liret oranındadır. (Doğru mudur? Yoksa askerler için 1.000 liret oranından söz etmiyor muyuz?) Bütçe üzerinde devasa bir yükü temsil eden bu oranların vadesi 1947 ya da 1948'de gelecektir (Doğal olarak, ilgili tarafların eline neredeyse hiçbir şey geçmemiştir, kazanacak olanlar da fırsatçılardır; bu ilginç bir konudur). 10 Mayıs 1923 tarihli kanun hükmünde kararname ile hükümet, Tasarruf ve Kredi Bankası'nda bir rezerv oluşturmuştur ve başlangıç olarak bu hesaba 600 milyon liret yatırmış ve yıllık 50 milyondan fazla para aktarmıştır. Öte yandan 600 milyon liret hiçbir zaman hesapta kalmamıştır: Bu tutar, yüzde 3,5 faiz oranlı krediler olarak artık varlıklar arasına kaydedilmiştir (faiz oranı, 10 Mayıs 1925 tarihli, 825 sayılı kanun hükmünde kararname ile daha sonra yüzde 4,75'e çıkarılmıştır) ve bir Tasarruf ve Kredi Bankası kredisi olarak artık pasifler arasında kaydedilmiştir. 50 milyon lirete gelince, bu tutar birkaç yıl için bilançoda yer almış, daha sonra da, 1927 yılı ve sonraki yıllar için bu ödemeyi durduran bir bakanlık kararnamesiyle müdahale edilmiştir (6 Ekim 1927 tarihli, 116 635 sayılı bakanlık kararnamesi). ("Her iki Parlamento Komisyonu tarafından resmi olarak (!) onaylanmış olan bütçenin tüm karakterini, *Resmi Gazete*'de yayımlanmayan basit bakanlık kararnameleri sayesinde radikal bir biçimde dönüştürmenin olanaklı olması ve bundan hükümetin başının haberdar olmaması tuhaftır (!!?); sorumlu Bakanın kendisi de bunu bilmeden imzalamış olabilir." Ricci'nin bu sözleri açık değildir.)

Ricci'nin bir gözlemi: İç borç amortisman fonu, devlet borcunun amortismanı için 80 milyon liretlik "küçük bir borca" neden olmuştur!!! Nereye döneceğini bilmeyen Hazine, Napoli Şehri Yüksek Komisyon Üyesi'nden, Cenova Liman Konsorsiyumu'ndan borç para aldı. Hazine, dış ve iç borç amortisman fonlarından borç para aldı, bunlara yönelik tuhaf bir davranışı vardı, yani faiz ödemiyordu!, vs.[1]

Madde 72. Bütçeler üzerine. Normal ulusal bütçenin her zaman genellikle birkaç ay sonra yapılan eklemelerle, düzeltmelerle ve değişik-

liklerle karşılaştırılması gerekir; bu bütçe eklerinde, ilginç girdiler genellikle gizlenir (Örneğin, Dışişleri'nin gizli harcamalarına ayrılmış bir 1.500.000 liret içeren bir bütçe planının ek kısmında 10.000.000 liretlik bir artış görülmüştür). Ek kısmının sıradan bütçeden daha az ilgi gördüğü kesindir; dolayısıyla da, ek kısmı daha az merak ve daha az sayıda soru uyandırır: Her gün yapılan idari işlere benzer.

Madde 73. *Action Française ve Vatikan.* 1 Mayıs 1928 tarihli *Mercure de France* dergisinden bibliyografi:

1) F. Gay,[a] *Comment j'ai défendu le Pape*, "La Vie Catholique."

(6 Kasım 1926 ile 13 Ağustos 1927 arasında *Vie Catholique*'te yayımlanmış, Action Française karşıtı makalelerin yeniden basımları.)

2) Mermeix, *La Ralliement et l'Action Française*, A. Fayard.

(Cumhuriyete yönelik Katolik desteğin ve Action Française olaylarının tarihine yönelik, aşırı ölçüde ayrıntılı ve iyi belgelenmiş olsa da, son derece taraflı bir çalışma, 1871-1927.)

3) A. Lugan, *L'Action Française, de son origine à nos jours* ("Études sur les doctrines de l' Action Française," n. 4).

(Action Française'i, Piou ve Action Libérale'yi, Marc Sangier'i ve Sillon'u şiddetli bir biçimde taciz ettiği için ve kardinaller ve papalar arasında dahi modernizmin ve radikalizmin izlerini aramak adına ajanlık yaparken dürüst olmayan yöntemler kullananlarla ilişkisi dolayısıyla kınar. Bu ateistler ve müttefikleri arasında siyaset, doktrine bağlılıktan daha önemliydi. Bu yayında, dinin, dini tehlikeye atan maceralardan ayrılması için çağrı yapılır; bu önemli bir tarihsel açıklamadır.)

4) *L'Equivoque du la¨cisme et les élections de 1928*, par un Polytechnicien; Librairie du Petit Démocrate.

("Ruhban sınıfını" ve eski radikal partinin bir fraksiyonunu kucaklayacak büyük bir partinin kurulması için çağrı yapar. Katolikler, her türlü üstünlük tutumundan feragat etmiş ve yalnızca, savaş döneminde yapmış oldukları gibi, kendilerini feda etme hakkını talep etmişlerdir; bu nedenle, sözde "yasalar" içerisinde bazı ayrıcalıklar tanımak zorunludur.)

---

a) El yazmasında, "Gray."

5) Paul Rémond (Clisma Piskoposu) *L'Heure d'obéir*, "La Vie Catholique."

("Vatikan, saf bir biçimde Katolik konular söz konusu olduğunda oybirliğine ulaşılabilmesi için, Katoliklerden kendilerini Anayasa çerçevesinde konumlandırmalarını istemiştir ... Action Française, bu konuda Roma'dan emir almayacağını bildirir ...")[1]

Madde 74. *Çeşitli kaynaklar.*

1) C. Smogorzenski, *Le Jeu complexe des Partis en Pologne*, "Geebethner et Wolff."

2) Louis Fischer, *Le impérialisme du pétrole*, Rieder.

(Alman Bakanlığı'nın ve Rus Komiserliği'nin belgeleri ışığında, petrol üretim tarihinin bir anlatımı. Sör Henry Deterding'e ve diğer petrol krallarına karşı.)

3) Charles Benoist, *Les Lois de la Politique française*, A. Fayard.

(Başka şeylerin yanında: "Fransız, bir askeriye adamı değil, bir savaşçıdır," disipline edilmesi gerekir; dolayısıyla, "kısa bir süre için askeri hizmet, *en güvenilir askeri kadrolar hariç*, olası değildir.)

4) Georges Valois, *Basile ou la Politique de la Calomnie*, "Valois."

(Maurras'a ve Action Française'e karşı; otobiyografik. "Proudhon Çevresi"nin ve *Cahier*'lerin tarihi. Sorel'in katılımı ile ilgili olarak, Pierre Lasserre'in Sorel üzerine kitabına[1] ve Sorel-Croce yazışmalarına[2] bakınız. 1925'te Fransa'da egemen olan durumdan ve gericilerin umutlarından dolayı, "Maurras s'était presque engagé à faire la monarchie pour le fin de 1925." Fransa'da Valois Hareketi'nin acınacak durumuna dair.)[3]

5) Edouard Champion, "Le livre aux Etats Unis"; *Revue des Deux Mondes* dergisinin 15 Mayıs ve 1 Haziran 1927 tarihli sayılarında oldukça uzun bir makale.[4]

<6>[a] Ottavio Cina, *La Commedia Socialista*, Bernardo Luc, Roma, 1914, ss. Viii-102, 3. bin (?). Başlık, Yves Guyot'nun *La Comédie Socialiste* (Paris, 1897, Charpentier) adlı kitabından alınmıştır (fakat bu ifade edilmemiştir).[5]

a) Bu madde muhtemelen daha sonra eklenmiştir; el yazmasında numaralandırılmamıştır.

Cina'nın kitabı, en banal, ahmak ve acemi türden bir iftira kitabıdır. Dönemin polemiklerinin en uç noktasında, yalnızca bu türden bir literatürün bibliyografyasında yer alabilecek bir kitaptır. Son derece geneldir. Olgulardan ya da kişilerden alıntı yaparken büyük hatalar işler (sayfa 5'teki Turati-Ferri tartışmasına bakınız). Croce'nin *Storia d'Italia dal 1871 al 1915* adlı kitabının bibliyografyasında bunu hangi başlık altında aldığını kontrol et.[6] Cina, kitabın 34. sayfasında 1910 tarihli *Economista d' Italia*'daki makalelerine gönderme yapar. Dönemin iktisadi koşullarını inceler; kendisi yüzeysel ve mide bulandırıcı şekilde taraflıdır ve burjuvalara işçilere karşı, şiddetli bir biçimde dahi direnme çağrısı yaparak yazdıklarını sonlandırır. Bu açıdan, bu kitap, döneminin bir işareti olarak ilginç bir kitaptır. Bu Bay Cina kimdi (ya da kimdir); bunun belirlenmesi gerekir. Siyasal parti bakımından bir "milliyetçi" gibi görünmemektedir.[7]

Madde 75. R. Michels, "Les Partis politiques et la contrainte sociale," *Mercure de France*, 1 Mayıs 1928, s. 513-535. "Le parti politique ne saurait être étymologiquement et logiquement qu'une partie de l'ensemble des citoyens, organise sur le terrain de la politique. Le parti n'est donc qu'une fraction, *pars pro toto*" (?).[1]

Max Weber'e göre (*Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Sozialökonomik*, III, 2. baskı, Tubingen 1925, ss. 167, 639), bunun kökeninde iki tür neden bulunur: Bu, özellikle, propaganda ve ajitasyonun kendiliğinden bir birliğidir; bu birlik, nesnel amaçlara ulaşmaları ya da kişisel avantajlar edinmeleri, hatta bir seferde her ikisinin de gerçekleşmesi için, aktif destekçilerine (militanlarına) maddi ve manevi olanak sağlamak adına iktidara gelmeyi hedefler. O halde, siyasi partilerin genel yönelimi, şahsi ve gayrı şahsi *Machtstreben* |Alm: *İktidar güdüsü*, ç.n.| olacaktır. Birinci durumda, kişi partilerinin, *güçlü bir adamın* daha alt düzeydekilere sağladığı korumaya dayalı olduğu düşünülür. Siyasi partilerin tarihinde (?) bu türden durumlar sıklıkla görülür. Her biri önderinin adını almış çok sayıda siyasi grubu içermiş olan 1855'in eski Prusya Rejimi'nde, gerçek bir adı olan tek grup, ulusal bir gruptu, Polonya grubuydu (bakınız; Friedrich Naumann, *Die politischen Parteien*, Berlin: Die Hilfe, 1910, s. 8).

İşçi hareketlerinin tarihi, sosyalistlerin bu burjuva *geleneğini* reddetmemiş olduklarını gösterir. Sosyalist partiler, çok sık olarak önderleri-

nin adlarını almışlardır ("*comme pour faire aveu public de leur assujettissement complet à ces chefs*") (!). 1863 ile 1875 arasında Almanya'da rakip sosyalist fraksiyonlar, Marksistler ve Lasallecılar'dı. Daha yakın zamanda, Fransa'da büyük sosyalist hareketler, Broussistler, Allemanistler, Blanquistler, Geusdistler ve Jaurèssistler olarak bölünmüştü. Bu tarzda, değişik hareketlere adlarını veren adamların, partilere esin kaynağı olan ve gelişimlerine rehberlik eden *fikirleri* ve *eğilimleri* mümkün olduğu kadar bütüncül bir biçimde kişileştirdikleri doğrudur (Maurice Charnay, *Les Allemanistes*, Paris: Rivière, 1912, s., 25).

Belki de siyasi partiler, dinsel tarikatlar ve manastır yaşamı arasında bir analoji söz konusudur; Yves Guyot, modern bir partinin üyesi olan bireylerin, Aziz Dominic'in, Aziz Benedict'in, Augustine'in, Francis'in adlarını alan ortaçağ keşişleri gibi hareket ettiklerine dikkat çeker (Yves Guyot, *La Comédie Socialiste*, Paris: Charpentier, 1897, s. 111). Dolayısıyla, bu partiler, "*partis de patronage*" |Fr: *patron partileri*, ç.n.| olarak adlandırılabilecek türden partilerdir. Önder, destekçileri kendisinin olağanüstü niteliklere haiz olduğunu düşündüğünden, destekçileri üzerinde etki uyguladığında, karizmatik bir önder olarak adlandırılabilir (*χαρισμα*) tanrı vergisi, ödül; bakınız M. Weber, *a.g.e.*, s. 140) (Bu not, 4 tekrar olarak numaralandırılmıştır; bunun nedeni, kesinlikle *χαρισμα* çevirisi için değil, belki Weber'e gönderme yapmak için, düzeltmeler sırasında eklenmiş olmasıdır. Michels, "kendisinin", muhtemelen Weber'de halihazırda bulunan [karşılaştırma yapılması gerekir] "karizmatik önder" keşfiyle İtalya'da büyük gürültü koparmıştır; Michels'in 1927 tarihli, siyaset sosyolojisi kitabının da kontrol edilmesi gerekir[2]; kendisi tanrı vergisi önderlik kavramının var olduğundan ve bunun nasıl olduğundan dahi söz etmemektedir!).

Bununla birlikte, söz konusu dönemde bu türden partiler daha genel formlarda ortaya çıkarlardı. *Lassallecılar'ın önderi olan* Lassalle'ın kendisi, resmi olarak yalnızca *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein*'ın |*Alman İşçiler Birliği*, ç.n.| ömür boyu *Başkanlığını* yapmıştır. Lassalle, coşkun kitlelerin kendisine tapınmasından ve kendisine övgüler yağdıran ve çiçekler getiren beyazlar giymiş bakirelerden *haz almıştır*. Bu karizmatik inanç, yalnızca coşkun ve bir biçimde megaloman bir psikolojinin sonucu değildir; aynı zamanda bir teorik kavramlaştırmaya da karşılık gelir. Ren işçilerine, partinin örgütlenmesine ilişkin fikirlerini anlatırken şunları söyler; bizler, tüm parçalanmış iradelerden bir çekiç

dövmeli ve bu çekici, zekası, karakteri ve adanmışlığı[a] bize güçlü bir saldırı yeteneğini garanti eden bir kişinin ellerine vermeliyiz (bakınız; Michels, *Les partis politiques*, 1914, s., 130; 1924 tarihli genişletilmiş İtalyanca baskıya yönelik bir çapraz gönderme bulunmamaktadır).[3] Bu, diktatörün çekiciydi. Daha sonra kitleler hiç değilse demokrasi benzeri bir şey ve sonraları tek bir bireyin diktatörlüğünü engelleyen geniş önder gruplarından oluşan bir kolektif iktidar talep ettiler. Jaurès ve Bebel iki karizmatik önder tipidir.[4] Babası Pomeranialı bir astsubay olan yetim Bebel, *mağrur bir biçimde* (?) konuşurdu ve buyurgan bir kimseydi (Hervé kendisini Kayzer Bebel diye çağırırdı: bakınız, Michels, *Bedeutende Männer*, Leipzig, 1927, s. 29).[5] Eşi benzeri bulunmaz bir hatip, aynı zamanda da ateşli, romantik ve gerçekçi olan, sorunları, kendilerini ortaya koydukları biçimleriyle çözebilmek adına "rütbelendiren" Jaurès. (Bakınız; Rappoport, *Jean Jaurès. L'homme. Le Penseur. Le Socialiste*, 2. baskı, Paris, 1916, s. 366.) Dost ve rakip olan bu iki büyük önder, hem eylemlerinin etkisizliği, hem de pankartlarını taşıdıkları lejyonların uğradığı akıbet bakımından boyun eğmez bir inancı paylaşmışlardır. Her ikisi de tanrısallaştırılmıştır: Bebel henüz yaşıyorken, Jaurès ise ölümünün ardından.

Mussolini, neredeyse bir peygamber muamelesi gören ve inananları olan parti önderi tipinin bir diğer örneğidir. Dahası, kendisi yalnızca büyük bir partinin *tek* önderi değil, aynı zamanda, büyük bir ülkenin de tek önderidir. Bu vakada, "Parti benim" aksiyomunun konseptinin içi, sorumluluk ve çalışkanlık bakımından tam olarak doldurulmuştur. (Tarihsel olarak isabetsiz. O dönemde siyasi grup oluşturmak ve kamuya açık toplantılardaki tüm tartışmalar yasaklanmıştı, çünkü bunların feci sonuçları olmuştu. Mussolini[b] partiye egemen olmak için devleti kullanır ve zor zamanlarda devlete egemen olmak için, bir ölçüde partiyi kullanır. Dahası, Michels'in anladığı anlamda, sözde "karizma", modern dünyada her zaman kitle partilerinin ilkel aşamasına, doktrinin kitlelere gelişigüzel ve tutarsız bir şey, yorumlanması ve koşullara uydurulması için yanılmaz bir Papa gerektiren bir şey olarak göründüğü aşamaya karşılık gelir. Parti var edildiğinde ve yanlızca üniter ve, tarihsel olarak zorunlu ve ilerici bir sınıfın ifadesi olması dolayısıyla, olanaklarla dolu bir dünya görüşü temelinde değil fakat henüz nihai çözünme noktasına

a) El yazmasında, "dévouemnet" satır arasına eklenmiştir.

b) El yazmasında, "M."

ulaşmamış duygulardan ve düşüncelerden beslenen tutarsız ve bulanık ideolojiler temelinde kurulduğunda bu fenomen gittikçe daha fazla görünür hale gelir, çünkü ifadesi olduğu sınıflar (ya da sınıf), tarihsel olarak çözülme içerisinde olsa da, halen belirli bir temele sahiptir ve kendini, geleceğe karşı bir kalkan olarak geçmişin zaferlerine iliştirir.)

Michels'in bu kavramın kitleler arasındaki yankısına bir kanıt olarak öne sürdüğü örnek, İtalyan kalabalıklarının içli abartmalara ve "duygusal" heveslere yönelik duyarlılığına aşina olanlara çocuksu gelecektir. Michels'e göre, Palazzo Chigi önündeki on binlerin kalabalığı şunu haykırmaktadır: "Hayır, *sen* İtalyasın"; bu, Faşist kalabalığın duygusunun nesnel olarak gerçek olduğu bir durumdur. Dahası, Michels'e göre, Mussolini', Bologna'ya gönderdiği, misyonunu tamamlamadan önce başına kötü bir şeyin gelmeyeceğinden emin olduğunu, bundan mutlak olarak emin olduğunu (elbette ki emindir, *pour cause*) söylediği bir telgrafta, karakterinin karizmatik özünü göstermiştir.

"Nous n'avons pas ici á indiquer les dangers que la conception charismatique peut entrainer" (?). Karizmatik önderlik, son derece güçlü bir siyasal dinamizmi de beraberinde getirir. Saint-Simon, ölüm döşeğindeyken, öğrencilerine büyük işler başarmak için tutkulu olmak gerektiğini söylemiştir. Tutkulu olmak demek, başkalarını tutku ile heyecanlandırabilme yeteneğine sahip olmak demektir. Bu, korkunç bir uyarıcıdır. Bu, karizmatik partilerin, iyi tanımlanmış bir programı olan ve sınıf çıkarlarını temel alan diğer partiler karşısındaki avantajıdır. Bununla birlikte, karizmatik partilerin uzun ömürlülüğünün, genellikle, zaman zaman son derece kırılgan bir zemin sağlayan enerjisinin ve coşkusunun uzun ömürlülüğüne dayalı olduğu doğrudur. Böylece, karizmatik partilerin psikolojik (!) değerlerini nasıl insani çıkarların daha kalıcı yapılarına dayandırmaya yöneldiklerini anlarız.

Karizmatik önder[6] ister otoriter, ister anti-otoriter olsun, herhangi bir partiye ait olabilir (anti-otoriter partilerin, partiler olarak mevcut oldukları bilinmektedir; bu durumda, olan, anti-otoriter, anarşist, anarko-sendikalist "hareketlerin," örgütsel olarak "sorumsuz," belirli bir bağlamda "karizmatik" kişilikler etrafında toplanmalarından dolayı, bir "parti" haline gelmesidir).

Michels'in partiler sınıflandırması son derece baştan savma ve yüzey-

c) El yazınasında, "M."

seldir, dışsal ve genel karakteristiklere dayalıdır: 1) "Karizmatik" partiler, yani ilkel programlar eşliğinde belirli kişilikler etrafındaki gruplanmalar: Bu partilerin temelini inanç ve tek bir bireyin otoritesi oluşturur (Böyle bir partiyi hiç kimse görmemiştir; belirli çıkar ifadeleri, belirli dönemlerde aşağı yukarı istisnai kişilikler tarafından temsil edilmiştir. "Kesintisiz anarşi"nin belirli dönemlerinde, çatışan güçlerin statik dengesinden dolayı, bir adam "düzeni," yani ölümcül dengenin istisnai araçlarla kırılmasını temsil edebilir ve böylece, küçük burjuvazinin "dehşete kapılmış" "titrek kuzuları" bu adamın etrafında toplanır. Yine de, her ne kadar genel olsa da, bir program mevcuttur veyahut tam da, gerçek bir anayasal krizden değil, yalnızca, yüksek sayıları ve ulus içerisinde bir uçtan diğer uca kendiliğinden gelişen fakat mekanik olarak kendiliğinden gelişen bir hoşnutsuzluk sergilemeleri nedeniyle kolayca kontrol altına alınamayan çok sayıda hoşnutsuz bireyin yarattığı bir krizden geçen toplumun siyasi dış cephesini onarmayı tek hedef olarak üstlenmesinden dolayı, daha ziyade genel olan bir program mevcuttur); 2) iktisadi ve toplumsal çıkarlar üzerine kurulu partiler; işçi partileri, köylü partileri ya da burjuvazi kendi başına bir parti (kuramayacağından), "küçük genler"; 3) genel ve soyut ahlaki ya da siyasi fikirlerin ürettiği (!) siyasi partiler: Bu kavramlaştırma, ayrıntılı olarak işlenmiş, daha gelişmiş bir dogma üzerine oturtulduğunda, doktriner partilerden, doktrinleri önderlerinin ayrıcalıklarından oluşan partilerden söz edilebilir; serbest piyasa partileri ya da korumacı partiler veyahut özgürlük ve adalet hakkı vaat eden partiler, şöyle ki: "Herkese emeğinin meyvesi kadar! Herkese çabasının karşılığı kadar! Herkese ihtiyacı kadar!"

Neyse ki Michels bu sınıflandırmayı muğlak ve eksik bulur, çünkü tüm "somut" partiler en nihayetinde, bu üçünün bir ara ölçüsünü ya da kombinasyonunu temsil eder. Bu üç türe iki tür daha ilave eder: dini partiler ve ulusal partiler (monarşi rejimlerindeki cumhuriyetçi partiler ve cumhuriyetçi rejimlerdeki monarşist partiler de buna eklenmelidir). Michels'e göre, dini partiler, bir *Weltanschauung*'dan [Alm: Dünya görüşü, ç.n.] ziyade, bir *Ueberweltanschauung* [Alm: [Aşkın] inanç, ç.n.] temel alırlar (son kertede bu ikisi aynı şeydir). Ulusal partiler, tüm halkın ya da halkın tüm fraksiyonlarının kayıtsız şartsız egemenlik hakkını temel alırlar (P. S. Mancini'nin teorileri).[7] Öte yandan bu partiler, 1848'den sonra yok olmuştur ve başkalarını inkar ettiklerinden vs. dolayı, herhangi bir genel ilkeye sahip olmayan ulusal partiler ortaya çık-

mıştır (Milliyetçi partiler, kendilerine ait olduğunu ileri sürdükleri diğer halkları "teorik olarak" her zaman inkar etmeseler de, Michels'in de söylediği gibi, belirsiz ulusal misyon kavramlarından başlamadıklarında, çatışmaları silahla çözme yoluna başvururlar).

Makalede sıklıkla belirsiz ve içi boş bir dille karşılaşılır. "İnsanların örgütlenme ihtiyacı <...> ve kaçınılmaz (!) eğilimleri, bireysel ve kolektif psikoloji, uzun vadede kökensel ayrımları ortadan kaldıracaktır." (Tüm bunların anlamı: "Sosyolojik" tür, somut gerçeğe karşılık gelmemektedir.) "Böyle bir siyasi parti, programlarından, kurallarından ve içerisinde demlendiği ebedi ilkelerinden bağımsız olarak, kendine ait (!) bir ruha sahiptir." Oligarşiye yönelik eğilim. "İşçiler, kendilerine önderler seçerek, kendileri için kendi elleriyle yeni patronlar yaratırlar; bu yeni patronların temel egemenlik aygıtı, bu işçiler üzerindeki teknik ve entelektüel üstünlükleri ve kendilerini seçen işçilerin etkin bir kontrol sahibi olmasının olanaksızlığıdır." Aydınların (bu durumda) bir işlevi vardır. Sağladıkları çok sayıda onursal ve ücretli pozisyon sayesinde, sosyalist partiler işçilere (doğal olarak, belirli sayıda işçiye!) son derece cazip bir ilerleme olanağı sunabilmektedir (fakat bu olanak, aydınlar için daha caziptir).

Siyasi parti önderlerinin gitgide görüşlerini devamlı olarak genişletmek, ince ve bürokratik bir deneyime sahip olmak durumunda olan ve genellikle çok daha becerikli olmak zorunda kalan profesyoneller haline gelmelerinin bir sonucu olarak, siyasal çalışmanın büyüyen karmaşıklığı. Böylece önderler, gitgide kitleler ile aralarına mesafe koyarlar ve gelişmiş partilerde, demokratik ifadeler ve niyetler ile oligarşik gerçeklik arasındaki bariz çelişki görülebilir. (Bununla birlikte, parti içi demokrasi ile ülke içi demokrasinin birbirinden ayrı şeyler olduklarının belirtilmesi gerekir. Devlet içerisinde demokrasiye ulaşabilmek için sağlam bir biçimde merkezileşmiş bir parti zorunlu olabilir -ki aslında bu her zaman zorunludur- ve dahası, demokrasi ve oligarşi sorunları, önderler ile üyeler arasındaki sınıf farkından kaynaklanan, kesin bir anlama sahiptir. Sorun siyasallaşır; başka bir deyişle, gerçek bir önem kazanır ve örgüt içerisinde bir sınıf bölünmesi söz konusuyken, bu sorun artık yalnızca sosyolojik şematizme ait bir sorun değildir; bu durum sendikalarda ve sosyal-demokrat partilerde ortaya çıkmıştır. Eğer hiçbir sınıf farkı söz konusu değilse, sorun, iş bölümü ve eğitime ilişkin teknik bir sorun haline gelir; orkestra, şefin oligarşik bir patron olduğuna

inanmaz; yani merkezileşme, siyasi partilerde eğitimin ve siyasal "çıraklığın" çoğunlukla üyelerin, partilerin entelektüel -tartışmalarına- ve örgütsel yaşamına aktif katılımları üzerinden hayata geçtiğini hesaba katmak durumundadır. Sorunun, tam da aydınların gelişmiş partiler içerisinde geniş bir işlevinin olmasından dolayı karmaşıklaşan çözümü, önderler ve kitleler arasında, mümkün olduğu kadar geniş ve derin kriz dönemlerinde yollarından sapmalarını engellemek ve kitleleri ilerletmeye devam etmelerini sağlamak için dengeleyici bir güç olarak hareket eden bir orta katmanın oluşturulmasında bulunabilir.)

Michels'in siyasi partilere ilişkin görüşleri daha ziyade karmaşık ve şematik olsa da, bu görüşler bir hammadde ve ampirik ve karşılaştırılamaz gözlemler derlemesi olarak ilgi çekicidir. Bununla birlikte, bu görüşler, birkaç olgusal hatadan daha fazlasını içerir. (Bolşevik Parti'nin Blanqui'nin azınlık iktidarına ilişkin görüşlerinden ve G. Sorel'den etkilenmiş Fransız sendikalist hareketinin daha keskin ve çeşitlenmiş kavramlarından doğduğu söylenmektedir.) Michels'in yazılarının bibliyografyası, kendi kendisinden bolca alıntı yapmasından dolayı, her zaman kendi yazılarından yeniden üretilebilir.

Araştırma, halihazırda elimde olan kitaplarla başlayabilir. Michels'in çalışma ve düşünme tarzına ilişkin ilginç bir gözlem: Yazıları, çoğu gereksiz ve sıkıcı bibliyografik göndermelerle doludur. Birbirinden çok farklı yazarların otoritesiyle, en banal basmakalıp düşünceleri dahi destekler. Genellikle, alıntıları belirleyenin, düşünce sırası değil, kopuk ve doğaçlama bir karakter vererek düşünce sırasını belirleyenin hazır alıntılar olduğu izlenimi ortaya çıkar. Michels dev bir kart indeksi hazırlamış olmalıdır fakat amatör, otodidakt bir tarzda. İlk olarak belirli bir gözlemi kimin yaptığını bilmek -eğer böyle bir gözlem bir araştırma çizgisini teşvik ettiyse ya da bir biçimde bilginin ilerleyişine katkıda bulunduysa- önemli olabilir. Diğer yandan şu ya da bu kimsenin iki artı ikinin dört yaptığını söylediğini belirtmek, en hafif tabiriyle, aptalcadır.

Diğer alıntılar oldukça dar kafalı bir biçimde yapılmıştır: Bir polemikçinin sekter ya da en iyi ihtimalle mizahi bir görüşü, tarihsel bir olgu ya da tarihsel bir olgunun belgelenmesi olarak alınmaktadır. *Mercure de France*'daki bu makalenin 514. sayfasında, modern partilerin ortaçağ manastır düzenlerine (Benedictçiler, Fransiskenler, vb.) benzediklerine işaret etmek için, Fransa'daki sosyalist hareketin Broussistler, Allemanistler, Blanquistler, Geusdistler ve Jaurèssistler olarak bölünmüş oldu-

ğunu söyler ve Yves Guyot'un, muhtemelen bu fikri edinmiş olduğu *Comédie Socialiste* adlı kitabına gönderme yapar. Bununla birlikte partilerin resmi adlarının bunlar olmadığını, kökenleri iç polemiklerde bulunan ve aslında ("Gueux"yu |Fr: baldırı çıplaklar, sankülotlar, ç.n.| bu adları almaya iten aynı "kurumsal" ve "sekter" nedenlerle) daima kişiselleştirilmiş bir sapmanın bir eleştirisini ve kınanmasını, daha sonra kişiselleşmiş adın güncel kullanımında kristalize olmuş karşılıklı bir eleştiriyi ve kınamayı ima eden bu adların "kolaylık olması" amacıyla kullanıldıklarını belirtmeyi beceremez. Bu nedenle, Michels'in tüm mizahi düşünceleri, gerici bir kültür toplantısının yüzeyselliğine aittir.

Eski pozitivist sosyolojinin saf bir biçimde betimleyici karakteri ve dışsal sınıflandırma tarzı da Michels'in yazılarının özsel karakteristikleridir: Michels'in olgulara içkin bir metodolojisi yoktur; kendisi, devrimci sendikalizmin ve Sorelciliğin aynı ölçüde yüzeysel samimiyetinin yerini almış olan, kültür toplantıları ya da gerici kahvehane şüpheciliğinin ötesinde bir bakış açısına sahip değildir.

Michels ve Sorel arasındaki ilişkiler: Sorel'in Croce'ye yazdığı, Michels'in yüzeyselliğinden ve kendi düşüncesini Sorel düşüncesinden ayrı tutmaya yönelik zavallı çabalarından söz ettiği mektup. Sorel, Croce'ye gönderdiği 30 Mayıs 1916 tarihli mektubunda (*Critica*, 20 Eylül 1929, s. 357) şunları yazar: "Je viens de recevoir une brochure de R. Michels, tirée de "Scientia", mai 1916: 'La débacle de l'Internationale è et l'avenir'. Je vous prie d'y jeter les yeux; elle me semble prouver que l'auteur n'a jamuis rien compris a´ ce qui est important dans le marxisme. Il nous présente Garibaldi, L. Blanc, Benoit Malen (!!) comme les vrais maîtres de la pensée socialiste..." (Sorel'in izleniminin doğru olması gerekir -ben Michels'in bu çalışmasını okumadım- çünkü Sorel, Michels'in, *La Voce* tarafından yayımlanan, İtalyan sosyalist hareketi üzerine kitabı bakımından açık bir biçimde hedefi vurmaktadır).[8]

Michels, *Nuovi Studi di Diritto, Economica e Politica* dergisinin Eylül-Ekim 1929 sayısında, Sorel'in kendisine gönderdiği, ton bakımından gizliymiş izlenimi vermeyen fakat alışılagelmiş biçimde soğuk ve isabetli olan beş kısa mektubu yayımlar (mektupların ilki 1905'te, ikincisi 1912'de, üçüncüsü, dördüncüsü ve beşincisi de 1917'de gönderilmiştir).[9] Michels, Sorel'in yukarıda sözü edilen görüşü (bakınız s. 291) üzerine şunları yazar: "Belli ki Sorel, mahkum ettiği makalenin içerdiği en dolaysız temayı anlamamıştır (!). O makalede, Marksizmi, Mazzi-

ni'nin ve diğerlerinin sosyalizminin ahlaki yönüne tutunmamakla ve yalnızca iktisadi olan yönü abartmakla suçladım (!) Bunun yanında, halihazırda yayımlamış olduğum mektuplarda da görülebileceği gibi (Hangi mektuplar? Michels'in yayımladığı mektuplar mı? Tartışılmakta olan bu beş mektup mu? Bu mektuplar hiçbir şey söylememektedir.), Sorel'in *feveranı* (italikler Michels'in fakat bu bir feverandan daha fazlasıdır. Sorel'e göre, bu, çok daha önceden oluşturmuş olduğu fikrin bir teyididir.) bu satırların yazarıyla olan iyi ilişkilerine (!) gölge düşürmemiştir." Bana öyle geliyor ki Michels'in *Nuovi Studi* içerisindeki notlarının oldukça ilginç ve çifte amacı vardır: bir adam ve bir İtalya "dostu" olarak Sorel üzerinde şüphe yaratmak ve Sorel'in uzun süredir bir İtalyan sever olduğunu göstermek. Bu son derece belirsiz tema Michels'de defalarca ortaya çıkar. (Sanırım savaş patlak verdiği sırada almış olduğu pozisyonu bir yerlere not etmiştim.)[10] Sorel'in Michels'e yazdığı, 10 Temmuz 1912 tarihli mektup ilginçtir: "Je lis le numéro, de la *Vallée d'Aoste* che vous avez bien voulu m'envoyer. J'y ai remarqué que voux affirmez un droit au séparatisme qui est bien de nature à rendre suspect aux Italiens le maintien de la langue française dans la Vallée d'Aoste."[11] Michels bunun, *La Vallée d'Aoste pour sa langue française* dergisinin, Fransız dilinin korunması amacıyla yerel Val d'Aosta Komisyonu'nun himayesinde, Margherritaz matbaacılık tarafından Mayıs 1912'de Aosta'da yayımlanmış olan tek sayısıyla ilgili bir şey olduğunu söyler (bu nüshada, Michels'in, Croce'nin, Prezzolini'nin, Graf'ın, vb., yazıları bulunur). "Sorel'in aşırı bir edebi ehliyetle belirtmiş olduğu gibi, bu yazarların hiçbirinin ayrılıkçı bir pozisyonu desteklemediğini belirtmeye gerek yoktur."[12] Sorel yalnızca Michels'e gönderme yapar, ben de kendisinin en azından ayrılıkçılık hakkına bir anıştırma yaptığına inanıyorum. (Bunun, bir gün gerekli olabilecek bir Michels sunumu için kontrol edilmesi gerekir.)

Madde 76. *İzinli subaylar*. Bilgiyi Senatör Libertini'nin 10 Haziran 1929'da Senato'da yaptığı konuşmadan edindim.[1] Ulusal İzinli Subaylar Birliği (UNUCI), 12 Şubat 1928'de (261 sayılı) yasa olarak yürürlüğe giren, 9 Aralık 1926 tarihli K.<raliyet> H.<ükmü>'ne yanıt olarak kuruldu. Libertini'nin söylediğine göre, "yaşama geçmek için gereken ruhtan yoksun olmasından" dolayı, bunun sonuçları cılız kaldı.

(Burada "ruh"un tam da maddi kazanımlardan gelen ödül anlamına

gelmesinden dolayı, bu ifade ilginçtir; söz konusu maddi kazanımlar bu vakada şu sözlerle perdelenerek ört bas edilmiştir; "saygıdeğer izinli subaylar sınıfının, kurtuluş savaşında vermiş oldukları hizmetler karşılığında Anavatanları'ndan hak ettiklerini düşündükleri, dolayısıyla da maddi ve manevi olarak yerine getirilmesini bekledikleri adil istekleri." Eğer bu halk sınıflarını da ilgilendiren bir sorun olsaydı, bir "ruh" vakası değil, demagojiden kaynaklanan bir maddi açgözlülük sorunu, vb. olurdu. Başka sınıfların "ücret" karşılığı yaptığı işleri halk sınıflarının "karşılıksız" yapmasını bekleme tutumu, İtalyan önderlerin bir karakteristiğidir; eğer kitleler pasif kalıyorsa, burada suçu önderlerin cahilliğine ve amansız bencilliklerine değil, demagoglara atmak gerekir. İktisadi yaşam koşullarında iyileştirme isteyenler "maddiyatçı" olarak görülürken, aynı şeyin, "maddiyatçı" talepleri olan ve halihazırda sahip olduklarının birazından dahi vazgeçmeyi reddedenler için geçerli olmadığı; vermeyi reddedenlerin "maneviyatçı" olarak görüldüğü, bir şeye sahip olmayanların zalim, sahip olanların fedakar vb. olarak düşünüldüğü akıl yürütme biçimi de belirtmeye değer bir şeydir.)

Aralık 1928 tarihli, 3242 sayılı ödül yasası. Bu noktada, Libertini, Yugoslavya ve Fransa'daki izinli subayların durumunu inceler. Fransa'da, yedek subaylar derslere ve özel eğitimlere katılmak için, ikamet ettikleri bölgelerin dışına seyahat ettikleri takdirde, muafiyet süresinin uzunluğuna bağlı olarak, günlük 12 ila 13 frank arasında bir harcırah alırlar; bu harcırah, (askeri tarifeden) birinci sınıf seyahati vs., vs. kapsar. 1 Ocak 1925 itibariyle, Fransız yedek subaylar, ilk üniforma ödeneği olarak 700 frank almaktadırlar; bu ödeneği almayanlara bir takım elbise ücretsiz olarak verilir.[a]

Yugoslavya: 1922'de oluşturulmuş olan izinli subay ve gazi kayıtları, 18.000 yedek subayı ve 35.000 gaziyi, başka bir deyişle, hemen hemen tüm izinli subayları içermektedir. "Hizmette" olan subayların, eğitimleri sırasında gıda, konaklama ve seyahat giderleri karşılanmaktadır.

"Ruh" konusunda birkaç şey daha: Savaş Bakanlığı Müsteşarı General Gazzera, Temsilciler Meclisi'ndeki konuşmasında, izinli subaylardan yaz eğitim dönemleri sırasında gönüllü hizmet yapmaları istendiğinde şu sonuçların ortaya çıktığını itiraf etmiştir: 1926'da 1.007 subay gönül-

a) El yazmasında bir satır arası ek: "takım üniforma."

lü hizmet yaparken, bu sayı 1927'de 206'ya, 1928'de ise 165'e düşmüştür!![2]

(Devlet, iki temel neden dizisi uyarınca, izinli subayların bakımlarını yapmak durumundadır: Bunlardan birincisi, işin teknik doğasıdır; seferberlik durumunda subay olarak yeniden göreve çağrılacak olan bu izinli subayların, edinmiş oldukları profesyonel yetilerini kaybetmemeleri, hatta bu yetileri, taktik ve stratejik sistemlere getirilen yeniliklere yönelik teorik ve pratik eğitimler sayesinde daha da ilerletmeleri için bu gereklidir; ikinci neden dizisi, ideolojik bir doğaya sahiptir ve anlaşılması kolaydır.

Doğal olarak, "ruh" ve "madde" üzerine açıklamalar, subaylar için değil, önderler için geçerlidir. Gazzera'nın verdiği rakamlar, özellikle, çok sayıda subayın siyasi örgütlere üye olduğu göz önünde bulundurulduğunda, son derece ilginçtir: Bu rakamların, Carlo Curcio'nun, *Critica Fascista*'nın Temmuz 1930[3] sayısında vermiş olduğu, kolonyal propaganda derneklerindeki üyelik rakamları ile bir araya getirilerek, *Geçmiş ve Bugün* adlı bölüm için akılda tutulması gerekir.)

Madde 77. *Askeri politika.* Askeri bütçe üzerine, özellikle Senato'da yapılan tartışmaları dikkatle oku. Silahlı kuvvetlerin gerçek etkinliği üzerine ve eski rejim ile yeni rejim arasında bir karşılaştırma için birçok ilginç gözlem bulunabilir.

Madde 78. *Atlantik-Pasifik.* Atlantik'in modern kültürdeki ve iktisat bilimindeki rolü. Bu eksen Pasifik'e doğru kayacak mıdır? Dünyanın en geniş nüfus kitleleri Pasifik üzerinde yer almaktadır: Eğer Çin ve Hindistan, dev endüstriyel üretim kapasitelerine sahip modern ülkeler olacaklarsa, Avrupa'ya bağımlılıklarından kurtulmaları, halihazırda var olan dengede büyük bir yarılmaya neden olacaktır; Amerika Kıtası'nın dönüşümü, Amerikan yaşam tarzı ekseninin Atlantik kıyısından Pasifik kıyısına kayması, vb. Tüm bu sorunları iktisadi ve siyasal bağlamlarda (ticaret, vb.) incele.

Madde 79. *İtalyan köylüleri.* Köylü sorunları: sıtma, eşkiyalık, ekilmemiş topraklar, pellagra [Niyasin ve triptofan eksikliği ile ortaya çıkan bir hastalık, ç.n.], cehalet, göç. (Risorgimento sırasında bu sorunlar ele alındı mı? Nasıl? Kim tarafından?) Bu dertlerden bazıları, Risorgimen-

to sırasında en kötü boyuta ulaşmışlardı: Risorgimento, İtalya'nın önemli bölümünde sürmekte olan, siyasal ayaklanmanın daha da kötüleştirdiği büyük bir iktisadi buhran dönemi ile çakışır. Pellagra, İtalya'da 1700'lü yıllarda ortaya çıkmıştır ve bir sonraki yüzyılda gitgide daha da kötüleşmiştir: doktorların ve iktisatçıların pellagra üzerine araştırmaları (Pellagranın ve bunun kökeninde yer alan, köylülerin kötü beslenme koşullarının nedenleri nelerdir?). Luigi Messedaglia'nın kitabını incelemek gerekir: *Il Mais e la vita rurale italiana* (Piacenza: Federazione dei Consorzi Agrari, 1927). Jacini'nin kitabı ve Celso Ulpiani'nin kitapları gibi, Messedaglia'nın kitabı da, İtalyan tarım sorununun araştırılması için zorunlu bir kitaptır.[1]

Madde 80. *İtalyan göçü üzerine.* Luigi Villari'nin, 16 Şubat 1928 tarihli *Nuova Antologia*'daki makalesi: "L' emigrazione italiana vista dagli stranieri."[1] Villa göç üzerine kapsamlı yazılar yazmıştır; kontrol et. (Kendisi bu makalede, İtalyan göçlerini tartışan bazı Amerikan, İngiliz ve Fransız kitaplarını inceler)

Madde 81. *Risorgimento'da Gönüllüler.* Paulo Fambri, *Nuova Antologia*'nın (ya da *Antologia*), 1867'deki bir sayısında (?) gönüllüler üzerine bir makale yazmıştır. 1 Ağustos 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da "L' Archivio inedito di Paulo Fambri" (A. F. Guidi'nin makalesi) başlığı altında, Fambri'nin makalesinin ilk bölümünü onaylamış olan Torino Savaş Akademisi'nin müdürü General C. di Robilant'ın Fambri'ye yazmış olduğu (31 Ocak 1868 tarihli) bir mektubu yayımlar. Di Robilant, 1859'da, 21.000 gönüllünün ancak yarısının ya da yarıdan biraz fazlasının savaş saflarında bulunduğunu ekler.[1] (1859 yılında aynı savaşta, Plon-Plon'un gönüllülere karşı çıkışına bakmak gerekir.)[2]

Madde 82. *Giolitti.* 1 Ağustos 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da, *İzleyici* imzasıyla (ki bu Mario Missiroli olmalıdır), G. Giolitti üzerine bir makale.[1] Makale ilginçtir ve eğer aynı konuyla ilgileniliyorsa, yararlanılması gerekir. Giolitti ve işçi ve sosyalist hareketi, Giolitti ve savaş sonrası dönem, vb. Giolitti politikalarının birçok yönüne şimdiye kadar hemen hemen hiç değinilmemiştir; Missorili'nin daha fazla şey söyleyebilecek durumda olduğuna yönelik bir inanca neden olabilecek ipuçları söz konusu olsa da, aslında Giolitti'nin faaliyetinin özüne hiç değinilmemiştir.

Madde 83. *Francesco Tommasini*. "La Conferenza panamericana dell' Avana", *Nuova Antologia*, 16 Ağustos ve 1 Eylül 1928.[1] Son derece analitik ve ayrıntılı bir makale.

Madde 84. G. E. di Palma Castiglione, "L'organizzazione internazionale del lavoro e la XI sessione della Conferenza internazionale del lavoro", 16 Ağustos tarihli *Nuova Antologia*.[1]

Madde 85. Daniele Varé, "Pagine di un diario in Estremo Oriente," 16 Eylül, 1 ve 16 Ekim 1928 tarihli *Nuova Antologia* sayıları.[1] Varé, rütbesini bilmediğim, bir İtalyan diplomattır (Çin'deki diplomatik temsilci); kendisi, 1928'de ya da '29'da, İtalyan Hükümeti ile Chiang Kai-shek Hükümeti arasında bir anlaşma imzalamıştır. Bu günlük sayfaları, edebi bakımdan da, başka her bakımdan da bir felakettir. Aklı başında insanlardan oluşmuş bir inceleme kurulunun *onayı* olmaksızın, diplomatların (siyasetle ilgili olmayan şeyler de dahil olmak üzere) herhangi bir şey yayımlamasına izin verilmemelidir çünkü diplomatların diplomasi dışı ahmaklıkları, hükümetlere, en az diplomasi içi ahmaklıkları kadar zarar vermekte ve uluslararası temsil görevini kendilerine emanet etmiş olan ülkenin prestijini sarsmaktadır.

Madde 86. Giuseppe Tucci, "La religiosità dell' India", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1928.[1] İlginç bir makale. Makalede, Hindistan'a ve Hint "tinselliğine," Hint mistisizmine vb. ilişkin tüm bildik klişeler eleştirilmektedir. Hindistan, tinsel bir krizin içinden geçmektedir; yeni olan (eleştirel tin) henüz kendini eski olanın karşısına koyabilecek bir "kamuoyu" oluşturacak kadar yaygınlaşmamıştır: |eski olan| halk sınıflarının batıl inançları, sözüm ona kültürlü üst sınıfların omurgasızlığı. Gerçekte, pratik sorunlar ve pratik çıkarlar Hindistan'da da kamuoyunu meşgul etmektedir. (Seküler toplumsal uyuşukluk ve toplumdaki kemikleşmiş katmanlaşmışlık ile (büyük tarım ülkelerinde olduğu biçimiyle) özellikle ruhban sınıfına ait orta düzey aydınların bolluğu göz önünde bulundurulduğunda, Hindistan'daki krizin çok uzun süreceği ve sorunların çözülmeye başlaması için büyük bir devrimin gerekli olacağı açıktır.) Tucci'nin Hindistan'a ilişkin gözlemlerinin birçoğu, çok sayıda başka ülke ve din için de geçerlidir. Akılda tut.

Madde 87. Oscar di Giamberardino, "Linee generali della politica marittima dell' Impero britannico", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1928.[1] Yararlı.

Madde 88. Ettore Fabietti, "Il primo venticinquennio delle Biblioteche popolari milanesi", *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1928.[1] Modern dönemdeki en kayda değer popüler kültür inisiyatiflerinden birisi olan bu kurumun kökenleri ve gelişimi üzerine verdiği bilgiler bakımından son derece yararlı bir makale. Bu makale, Fabietti kendisinin o kadar da ciddi bir kimse olmadığını göstermiş olsa da, bir hayli ciddi bir makaledir; yine de, kendi erdemlerinin ve demokratik bir anlamda işçi kültürü alanındaki tartışmasız örgütsel yeteneğinin kabul edilmesi gerekir. Fabietti, işçilerin devlet kütüphanelerinin en iyi "müşterileri" olduğunu göstermektedir: İşçiler kitaplara iyi bakmış, (öğrenciler, beyaz yakalı işçiler, profesyoneller, ev hanımları, refah içindekiler (?) vb. gibi diğer tür okurlardan farklı olarak) kitapları kaybetmemişlerdir; "edebi" eser okurlarının yüzdesi, başka ülkelerde olduğundan daha düşük kalmıştır; kitapları yalnızca okuyabilmek için kitap ücretinin yarısını teklif eden işçiler, devlet kütüphanelerine yüz lirete kadar bağış yapmış olan işçiler, devlet kütüphanelerin'deki okumaları ve araştırmaları sayesinde bir "yazar" ve Fransızca çevirmeni olmuş olan fakat işçiliğe de devam eden bir boya işçisi.

Popüler kültüre ilişkin bazı "gerçek" fikirlere sahip olmak için, Milano'daki devlet kütüphaneleri üzerine araştırma yapmak gerekir: En çok ne tür kitaplar ve yazarlar okunmaktadır, vb.; devlet kütüphanelerinin yayınları, bu yayınların karakterleri, eğilimleri, vb. Neden bu türden büyük ölçekteki bir inisiyatif yalnızca Milano'da bulunmaktadır? Neden Torino'da ya da başka büyük şehirlerde değil? Milano "reformizminin" doğası ve tarihi; Halk Üniversitesi, Hayır Üniversitesi, vb. Son derece ilginç ve temel bir konu.

Madde 89. Camillo de Franchesci'nin, 1 Ekim 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan "I primordi del movimento unitario a Trieste" başlıklı makalesi. Tutarsız ve retorik bir doğaya sahip bir makale.[a] Buna karşın bu makale, ulusal sorun tartışmasında "tarihsel materya-

a) El yazmasında satır arasına bir ek: "(bu bir konuşmadır)."

lizm"in mevcudiyetine yönelik bazı göndermeler içermektedir; bu, somut bir biçimde araştırılması gereken ilginç bir konudur.[1]

Angelo Vivante'den: *Socialismo, Nazionalismo, Irredentizmo nelle provincie adriatiche orientali*, Trieste, 1905; *Irredentismo adriatico*, Floransa, 1912 (*La Voce* broşürleri?).[2] Son derece ciddi ve dürüst bir adam olan Vivante'nin broşürleri, kendisini irredantistlerin ve milliyetçilerin acımasız saldırılardan korumuş olan Mussolini'nin editörlüğünde *Avanti!* yayınevi[3] tarafından basılmıştır. Bu konu üzerine bibliyografyaya, Mussolini'nin *Avanti!* gazetesindeki Trieste üzerine yazıları ve *La Voce* tarafından yayımlanan, Trentino üzerine broşürleri da eklenmelidir.[4] Arturo Labriola'nın, Francesco Ciccotti'nin ve diğerlerinin makaleleri, sanırım Monicelli'nin *Viandante*'sinde yayımlanmıştı. (Ulusal sorun, bazı sendikalist aydınların milliyetçiliğe geçmelerine neden olan, kritik konulardan biriydi: Monicelli, vb.)[5] Vivante'nin ulusal sorun konusunda Avusturya-Marksist çizgisini nereye kadar izlediğine ve bununla arasına ne kadar mesafe koyduğuna bakmak gerekir; ulusal sorun üzerine, Avusturya Marksizmi'ne yönelik Rus eleştirisine bakmak gerekir.[6] Ulusal sorunun, Trieste ve Dalmaçya'da (İtalyanlar için) kazanmış olduğu özel form: Ludo Hartmann'ın, 1915'te *L'Unità*'da yayımlanan ve *Risorgimento* üzerine küçük ciltte yeniden basılan makalesi (Vallecchi).[7] *La Voce*'de, irredantizm ve ulusal sorun üzerine (sanırım bir tanesi Borgese'ye ait olan) "Avusturya" pozisyonunun yanında yer alan çok sayıda makalede süren polemikler (Hartmann).[8]

Madde 90. "La nuova evoluzione dell' Islam," 1) Michelangelo Guidi, 2) Serdar İkbal Ali Şah, *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1928.[1] Bu, Prof. Michelangelo Guidi'nin kısa bir giriş notu ile birlikte, İngiliz hayranı Afgan diplomat İkbal Ali Şah'ın bayağı bir makalesidir. Guidi'nin notu, İslamın modern ilerleme ile uyumlu olup olmadığı ve evrimleşip evrimleşemeyeceği sorununu öne çıkarır ve soruyu yanıtsız bırakır. Guidi, "doğu dilleri ve kültürleri uzmanı, ciddi ve titiz bir Alman olan" R. Hartmann'ın Ankara'ya yaptığı bir ziyaretin ardından, yakın dönemde yayımlanmış, yukarıdaki soruya olumlu yanıt veren *Die Krisis des Islams* adlı kitabına gönderme yapar. Guidi, Prof. Kampffmeyer'in, Hartmann'ın (Ağustos 1928'de) *Oriente Moderno*'dan çıkan kitabına yönelik bir incelemede ifade ettiği, Anadolu'ya yapılan kısa bir ziyaretin bu türden canlı sorunlar, vb. için yeterli bir temel oluşturamayacağı ve Hart-

mann'ın kaynaklarının büyük ölçüde edebi kaynaklar olduğu ve bu türden kaynakların özellikle Doğu söz konusu olduğunda, aldatıcı görünümler ortaya koyabileceği, vb., yönündeki görüşlerinden de alıntılar yapar. Guidi, (en azından bu notta) bir sonuca ulaşmaz; yalnızca, İslamın görkemli izolasyonunu koruyabileceğini düşünmenin ütopyacılık olacağını ya da bu arada, içerisinde daha dişli dinsel öznelerin yükselebileceğini ve Doğulu dünya görüşüne özgü güçlerin Batı materyalizmi karşısında galebe çalıp, dünyayı yeniden fethedebileceğini yazmış olmasına karşın, bu konuda Doğulular'ın kendi görüşlerinin yardımcı olabileceğine işaret etmektedir (fakat bu görüşler, tek tek ele alındıklarında aldatıcı değiller miydi?). Bana öyle geliyor ki sorun, "Hristiyanlık"ı modern uygarlığa özgü bir şey olarak düşünenlerin ya da Hristiyanlık ile modern uygarlık arasındaki ilişkiler sorununu dile getiremeye cesareti olmayanların abarttığından daha basittir. İslam, neden Hristiyanlığın yapmış olduğu şeyi yapmamaktadır? Bence, daha ziyade, Hristiyan-Katolik türden, devasa bir ruhban sınıfı örgütlenmesinin mevcut olmamasının değişimi kolaylaştırması gerekir. Modern uygarlığın, endüstriyel-iktisadi-siyasi formunda, eninde sonunda Doğu'da zafere ulaşacağı olgusu kabul edilecek olursa (ki her şey bunun gerçekleşmekte olduğunu ve İslam üzerine bu tartışmaların, modern fenomenlerin bu şekilde yayılmasından kaynaklanan bir krizin sonucu olarak ortaya çıktığını kanıtlamaktadır), İslamın zorunlu olarak evrileceğine neden karşı çıkılsın? İslam olduğu gibi kalabilir mi? Hayır: Artık İslam, savaştan önce olduğu şey değildir. İslam aniden çökebilir mi? Saçma. İslamın yerini bir Hristiyan dini alabilir mi? Dev kitleler düşünüldüğünde bu da saçmadır. Kapitalizmin girmiş olduğu doğu ülkelerine Hristiyanlığı sokmaya çalışmanın çelişik olduğunun Vatikan da farkındadır; doğu halkları, Hristiyanlığın kendisini moleküler biçimde uyarlayıp, Cizvitlik [Jesuitism, ç.n.] yani toplumsal iki yüzlülük haline gelmiş olmasından dolayı bizim ülkelerimizde görünmez olan düşmanlığı algılamaktadır: Misyonerlik çalışmalarının zorluğu ve zaten çok az sayıda görülen dinden dönme vakalarının önemsiz olması bundan kaynaklanır.

Aslında İslamın en trajik sorunu, yüzyıllar boyunca izolasyon ve yozlaşmış feodal rejimler vasıtasıyla (feodal beyler, doğal olarak materyalist değildirler!!) uyuşturulmuş olan bir toplumun, halihazırda çözülme aşamasına girmiş olan çılgın bir uygarlık ile aniden temasa geçirilmiş

olmasıdır. Hristiyanlığın evrimleşmesi ve uyum sağlaması dokuz yüzyıl almıştır ve bunlar küçük adımlarla, vb. gerçekleşmiştir: İslam, düşünmeden acele etmeye zorlanmaktadır. Yine de, aslında tıpkı Hristiyanlık gibi tepki vermektedir; gerçek sapkınları doğuran şeyden büyük sapkınlık, teokratik kozmopolitliğin karşısında "ulusal duygu" olur. Sonra da "köklere" dönme teması, aynen Hristiyanlıkta olduğu gibi yükselecektir; resmi hiyerarşinin yozlaşmışlığına karşı ilk dinsel metinlerin saflığına dönüş; Vahabilerin savunduğu, tam da budur; Serdar İkbal Ali Şah da Kemal Paşa'nın Türkiye'deki reformlarını açıklamak için aynı ilkeyi kullanır: Bu reformlar, eskiye, saf olana dönüşten başka, "yeni" şeyler değillerdir, vs., vs. Bana öyle geliyor ki, Serdar İkbal Ali Şah, Cizvitliğin ve safsatanın Katoliklerde olduğu kadar, Müslümanlar arasında da ne kadar gelişmiş olduğunu kesin bir biçimde ortaya koymaktadır.

Madde 91. Giuseppe Gallavresi, "Ippolito Taine storico della Rivoluzione francese", *Nuova Antologia*, 1 Kasım 1928.[1] Cabanis (Georges) [1750-1808]: Kendisinin materyalist teorileri, *le physique et le moral*[2] arasındaki ilişkileri araştırmaya adanmış bir kitapta ortaya konmaktadır. Manzoni büyük bir *l'angélique Cabanis* hayranıydı ve dinden dönüşünden sonra dahi bu kitaba yönelik hayranlığı devam etti. Taine, bir Cabanis takipçisi.

Gallavresi'ye göre, doğa bilimlerinden ödünç alınan tümevarım yönteminin ve gözlem kurallarının Taine'yi Fransız Devrimi'nin bir ucube, bir hastalık olduğu sonucuna götürmesi gerekiyordu. "Doğa yasaları ışığında, eşitlikçi demokrasi bir ucubedir fakat bunun insanlar tarafından düşünülmüş ve belirli ulusların tarihinde adım adım gerçekleştirilmiş olması olgusunun, nihayetinde çok konvansiyonel olan bir rejimi kabul etmeye en gönülsüz olanları düşünmeye sevk etmesi gerekir."[3] (Belirli tarihsel olaylara uygulanan bu "konvansiyonel," "yapay," vb., gibi kavramlar ilginçtir: "Konvansiyonel" ve "yapay," örtük olarak "doğal" olana, yani gerçek anlamda konvansiyonel ve yapay olan "muhafazakar" bir şemaya karşıdır, çünkü gerçeklik bunu yok etmiştir. Gerçekte en kötü "bilimselciler," bir çıkar "evrimi" yansıtan ve güçlü bir biçimde örgütlenmiş ve bir araya gelmiş insan iradesinin müdahalesinin önemini ve etkinliğini, bu müdahale yalnızca gerici bir müdahale olduğunda, sanki var edilmiş ve yok edilmiş olanlar, henüz var edilmemiş olanlar kadar "ideolojik," "soyut," "konvansiyonel," vb., değilmiş gibi,

var edilmiş olanı restore etmeye yöneldiğinde kabul eden gericilerdir.)

Taine'nin sorunu ve Fransız Devrimi'nin incelenmesi gerekir, çünkü bunun geçtiğimiz yüzyılın kültür tarihi bakımından bir önemi vardır: Aulard'ın Taine karşıtı kitaplarını ve Augustin Cochin'in bu ikisi üzerine yazılarını karşılaştırın.[4]

Gallavresi'nin bu makalesi, son derece yüzeyseldir. (Ayrıca, broşür edebiyatının, Fransız Devrimi öncesinde ve sonrasında, zarifler için neden mide bulandırıcı olduğunu incelemek gerekir: Bununla birlikte Devrim karşıtı Cizvit edebiyatı daha mı iyiydi, yoksa bu daha kötü değil miydi? Devrimci sınıf bu açıdan, entelektüel olarak her zaman daha zayıf kalmıştır: Bu sınıf kendisine bir kültür oluşturmak ve bilinçli ve sorumlu kültür sahibi sınıfın sesini duyurmak için mücadele eder; dahası, diğer sınıfların tüm hoşnutsuz ve iflas etmiş üyeleri, kendilerine yeniden bir pozisyon yaratmak için, bu sınıfın saflarına atılmışlardır. Aynı şey eski muhafazakar sınıf için söylenemez; hatta durum bunun tam tersidir: Hal böyleyken propagandist edebiyatı daha kötü ve daha demagojik vb. bir niteliğe sahiptir.)

Madde 92. Ugo Ancona'nın, 1 Kasım 1928 tarihli *Nuova Antologia*'daki, "I problemi dell' automobilismo al Congresso mondiale di Roma" başlıklı makalesi.[1] (Bu makale, son derece pahalı *süper otoyol* çılgınlığı ve "puricellismo"[2] üzerine ilginç fikirler barındırmaktadır; bu fikirler *Geçmiş ve Bugün* başlıklı bölümde kullanılabilir. Yerel harcamaların ve devlet harcamalarının ne kadarının zorunlu yollara, ne kadarının lüks yollara harcandığının belirlenmesi gerekir.)

Madde 93. *Amerikanizm üzerine.* Robert Michels, "Cenni sulla vita universitaria negli Stati Uniti", *Nuova Antologia*, 1 Kasım 1928.[1] Bazı ilginç fikirler.

Madde 94. *Devlet finansı üzerine.* 16 Kasım 1928 tarihli *Nuova Antologia*'da, "Le riforme del Tesoro" başlıklı bir "Alacer" makalesi.[1] Bu makale, Tittoni'nin Haziran 1927'deki makalesi[2] için tamamlayıcı niteliktedir; bunun, finansal politikalar konusunda muhafazakarların gizlice yürüttükleri savaşın değişik yönlerine ilişkin bir inceleme için akılda tutulması gerekir.

Made 95. *İtalyan tarihinin ve siyasetinin ilginç sorunları.* Delfino Orsi'nin, 16 Kasım 1928 tarihli *Nuova Antologia*'daki, "Il mistero dei Ricordi diplomatici di Constantino Nigra" başlıklı makalesini incelemek gerekir.[1]

Aptalca unsurlarla dolu olsa da, son derece önemli bir makale. (Bu aptallıklardan bazıları, İtalyan burjuvazisinin ahmakça akritik kabalıklarının düzeyini gösterir. Orsi, 148. sayfada şunları yazar: "19 Ekim 1904 tarihinde Kont Nigra[2], bir sonraki gün, Varis Prens'in doğumunun tasdik edilmesine Bianchieri[3] ile birlikte tanık olması için Kral tarafından çağrılmış olduğu Racconigi'ye geçmek üzere Torino'ya ulaştı. Her zamanki korkak tarzıyla komünist emirleri uygulayan Sosyalist Parti (!! 1904'te !!), iktisadi zulüm bahanesiyle fakat gerçekte bu en mutlu kraliyet olayının ulusta estirdiği bayram havasını baltalamak amacıyla, Ülke çapında bir genel grev ilan etti." Hazır alınmış deyişler, nasıl da tüm aklı başında düşünme formlarının yerine ikame edilip, bu en gülünç saçmalıklara yol açıyor! Bunu *Geçmiş ve Bugün* adlı bölüme koymak gerekir.) Bu makale, gizemli kalmış olan vakalardan birini ele almasından dolayı önemlidir: Nigra'ya ait, Orsi'nin tamamlandığına, düzenlendiğine ve parlatıldığına tanık olduğu ve Risorgimento tarihi bakımından güya son derece değerli olan *Ricordi diplomatici* adlı çalışmasının ortadan kaybolması. Bunu, M. D' Azeglio'nun mektuplarıyla ilgili Bollea hadisesiyle,[4] Confalonieri delilleri[5] ile, vb., ilişkilendir.

Madde 96. *Alfredo Oriani.* Piero Zama'nın, 16 Kasım 1928 tarihli *Nuova Antologia*'daki, "Alfredo Oriani candidato politico" başlıklı notu ilginçtir.[1]

Madde 97. Augur, "Il nuovo aspetto dei rapporti tra la Gran Bretagna e gli Stati Uniti d' America", *Nuova Antologia*, 16 Aralık 1928.[1] (Bu makalede şu hipotez ortaya konulur: Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu'nun hegemonik siyasi formu olmak istemektedir; yani İngiliz İmparatorluğu'nu savaş yoluyla dışarıdan değil, içeriden fethetmek istemektedir.)

Nuova Antologia'nın aynı sayısında, Oscar di Giamberardino'nun "La politica marittima degli Stati Uniti d' America" başlıklı makalesine bakınız; bu makale son derece ilginçtir ve akılda tutulması gerekir.[2]

Made 98. Nino Cortese, *L'esercito napoletano e le guerre napoleoniche*, Napoli: Ricciardi, 1928, 199 s., in 8° L. 12.[1]

Madde 99. Giuseppe Brindisi, *Giuseppe Salvioli*, Napoli; Casella, 1928, 142 s., L. 5 ("Contemporanei" dizisi).[1]

Brindisi, Salvioli'nin *Capitolismo antico* çalışmasının toplu edisyonunu yayımlamış ve bu edisyona bir önsöz yazmıştır: Bu küçük cildin Salvioli ile Croceci formdaki tarihsel materyalizm arasındaki ilişki sorununu, vb. ele alıp almadığına bakmak gerekir. (Bununla birlikte, *Capitalismo antico* için yazılan önsöz vasat ve düzensizdir.)[2] Tilgher'in *Italia che Scrive*'deki (Eylül 1928) bir incelemesinde, bu konunun, bir diğer ilginç konu ile birlikte kapsamlı olarak ele alındığını gördüm: Salvioli'nin, kendisini, faşist toplum mevzuatı ile benzerlikler gösteren bir tür hukuksal devlet sosyalizmine (!?) götüren toplum düşüncesi.

Madde 100. Pietro Silva'nın, *Italia che Scrive*'nin Eylül 1928 sayısındaki, "Bilanci consuntivi: La Storiografia" başlıklı makalesi.[1] Yakın zamanda İtalyan tarihi üzerine yayınlara yönelik ilginç bir bibliyografik not. Akılda tutulması gerekir. Arrigo Solmi'nin, yarımadanın tarihindeki Roma döneminden bu yana kırılmamış olan ulusal sürekliliğin izlerini sürüp, bunu göstermeye çalışan, *L'unità fondamentale della storia italiana* adlı küçük cildi (Zanichelli yayınları), benim özel araştırmam için ilginç olacaktır.[2] İlginç fakat hiçbir suretle kanıtlanabilir olmayan ve kuşkusuz güncel propaganda ihtiyaçlarının yansıması olan bir kavram. (Bu teze karşı: Croce ve Volpe.)[3]

Madde 101. Albano Sorbelli, *Opuscoli stampe alla macchia e fogli volanti riflettenti il pensiero politico italiano (1830-35). Saggio di bibliografia storica*, Floransa: Leo S. Olschki, 1927, lxxxviii-273 s., L. 70.

Sorbelli, kronolojik düzende gruplanmış neredeyse bin kadar el ilanını ve broşürü, kısa bir içerik tasviri ile birlikte listeler. Kendisi önsözde o yıllara ait, daha sonra partilerde kümelenecek olan düşünce akımlarını inceler.[1]

Madde 102. Giuseppe Ferrari, *Corso su gli scrittori politici italiani*. A. O. Olivetti'nin önsözü ile birlikte, yeni toplu edisyon. 1928, Milano: Monanni, 700 s., L. 25.[1]

Madde 103. Adriano Tilgher, "Perché l'artista scrive o dipinge, o scolpisce, ecc.?," *Italia che Scrive*'nin Şubat 1929 sayısında.[1]

Tilgher'in, konu üzerine Croce'nin teorisi ile banal bir biçimde "alay etmesinin" ardından, aynı teoriyi, kendisine aitmiş gibi, hayali ve garip bir tarzda, sağlam olarak sunduğu bir makalesi. Tilgher, Croce'ye göre "sanatsal ruhun <...> *fiziksel dışavurumunun* temel olarak, hatırlatıcı bir amacı vardır," vb., der. Bu argümanın kontrol edilmesi gerekir: Bu bağlamda, "hafıza" Croce için ne anlama gelir? Bu bütünüyle kişisel, bireysel bir şey midir, yoksa bunun toplumsal bir anlamı var mıdır? Yazar yalnızca kendi kendisiyle mi ilgilenmektedir, yoksa başkalarını da düşünmeye eğilimli midir? vs.

Madde 104. Bonomi'nin Bissolati üzerine yazdığı kitaba yönelik, Giuseppe A. Andriulli'nin, Mayıs 1929 tarihli *Italia che Scrive*'deki "İncelemesi".[1] (Bu tür kitap incelemelerini takip edebilecek durumda olmak gerekir; özellikle Andriulli gibi eski sosyalistler tarafından yazılmışlarsa.)

Madde 105. *Mente et Malleo.* "M. Fossati" Enstitüsü'nün, Associazione Nazionale Esperti nell' Ordinamento della Produzione himayesinde yayımlanan resmi yayın organı, Torino, Rossini ile, 18, cilt. I, n. 1, 10 Nisan 1924, in 4°, 44-xvi ss.

Bilimsel emek örgütlenmesine ya da sanayinin, tarımın, ticaretin her alanında rasyonel üretim düzenine katkıda bulunmayı amaçlayan, iki haftada bir yayımlanan teknik bülten.[1]

Madde 106. *İtalyan Risorgimentosu. İtalyan Jakobenleri.* Bu konular, popüler kitaplarda genellikle oldukça kötü bir biçimde ele alınmış olmakla birlikte, çok az bilinmektedirler. *Atti del XIV Congresso nazionale per la storia del Risorgimento Italiano* (1927), Renato Sòriga'nın, "L'idea nazionale e il ceto dei 'patrioti' avanti il maggio 1796" başlıklı, Filippo Buonarroti'nin mektuplarından alınmış bazı belgeleri gözler önüne seren bir araştırmasını yayımlamıştır.[1] Bu araştırmadan, İtalyan liberalizminin bu eski dönemine ilişkin bibliyografik veriler ve bilgiler elde edilebilir.

Madde 107. *"İtalya'nın Şans Yıldızı."* İtalya'nın ulusalcı ve vatansever ideolojisinin bir parçası olan bu "şans yıldızı" deyiminin kökeni nedir?

II. Vittorio Emanuele'nin Roma'da Parlamento'yu açtığı gün olan 27 Kasım 1871'de Venüs gezegeni gün ışığında göründü ki Venüs (yörüngesinin güneş ile dünya arasında kalmasından dolayı) ancak ya gün doğumundan önce ya da gün batımından sonra görülebilir. Buna karşın, belirli atmosfer koşulları gezegenin görünür olmasına izin verdiği takdirde, bu gezegeni gün doğumundan sonra ve gün batımından önce de görmek olasıdır ki 27 Kasım 1871'de olan da budur. O dönemde bir kasaba komiseri olan Giuseppe Manforini bu olayı en ince ayrıntılarına kadar kaydetmiş ve *Memorie*'sine şunları yazmıştır: Kasım ayının en büyük olayı, ayın 27'sinde, Kral'ın konuşmasıyla Parlamento'nun yeni döneminin açılmasıydı... buna bir mucize eşlik etti; gün ışığında, son derece parlak bir yıldızın Quirinale üzerinde ışıldadığı görüldü; astronomlar bunun Venüs gezegeni olduğunu söylüyorlar fakat halk, İtalya'nın, yıldızın birlik düşüncesinin zaferi üzerinde ışıldadığını söyledi." Venüs'ün tam gün ışığında belirmesi, ender gerçekleşen bir olay gibi görünmektedir fakat o kadar da ender değildir; fenomen antik dönemde ve Ortaçağ döneminde de fark edilmiştir. Aralık 1797'de, Napolyon İtalya Savaşı'nın ardından muzaffer bir biçimde Paris'e geri dönerken, gezegen gün boyunca görünmüştü; halk da bunun Napoleon'un Yıldızı olduğunu söylemişti.[1]

Madde 108. *Halk edebiyatı. Edoardo Perino.* Perino'nun Roma'da çığır açmış olan yayın faaliyeti üzerine (Perino, resimli diziler formunda, Guerrazi'nin *Beatrice Cenci*'sinden başlayarak ruhban sınıfı karşıtı literatür yayımlıyordu), bakınız G. De Rossi'nin, 1927'de ya da 1928'de yayımlanmış *Memoriale* adlı çalışması.[1]

Madde 109. *Fransız aydınları ve güncel kozmopolit rolleri.* On sekizinci yüzyıldan bu yana Fransız aydınlarının kozmopolit rolü, İtalyan aydınlarının daha önce oynamış olduğundan bütünüyle farklı türden bir roldür. Fransız aydınları, kültür "elçileri" vs. oldukları bütünleşik bir ulusal bloğu ifade ve açık bir biçimde temsil ederler.

Fransız kültürel hegemonyasının bugünkü durumu için, yayıncı Bernard Grasset'nin *La Chose littéraire* (Paris: Gallimard, 1929) adlı kitabına bakınız. Bu kitapta savaş sonrasında Fransız kültür üretiminde kitap yayını örgütlenmesine ve günümüze özgü olan yeni fenomene özel bir dikkat gösterilmiştir.[1]

Madde 110. *Popüler kültür.* Fillipo Fichera, *I poeti del popolo siciliano*, Isola del Liri: Soc. Tip. A. Macioce e Pisani, 1929. Bu kitabın, "şiir rekabetinin" ya da "şiir yarışmalarının" popüler teatral sunumlar olarak Sicilya için önemini belirlemeye yarayacak veriler içerdiğini düşünüyorum. Bunlar neye benzerler? *Marzocco*'nun 1929'daki bir sayısında yayımlanan bir incelemeye göre, bunlar bütünüyle dinsel bir karaktere sahiptir.[1]

Madde 111. *Risorgimento. Halk ve Risorgimento.* 30 Eylül 1928 tarihli *Marzocco*'da, "La Serenissima meritava di morire?" başlığı altında, Antonio Pilot'un (yayıncı, U. Bortoli), Venedikliler'in Venedik Cumhuriyeti'nin çöküşü üzerine görüşleri ile birlikte, günlüklerden ve hatıra defterlerinden pasajlar içeren küçük bir derlemesinin özeti yayımlanmıştır.

Aristokrasinin sorumluluğu, halk sınıflarının bir takıntısıydı. Son Başkan Lodovico Manin hatıralarından bir tanesinde şunları nakleder: "Bir gün işler öyle bir hal almıştı ki, ben San Marcuola'da bir avluda yürürken, beni tanıyan bir kadın gelip şunları söyledi: Dilerim ki bir veba çıkar ve bizler ölürüz; dilerim ki bizlerle birlikte, bizi satan ve soğuktan ve açlıktan ölmemize neden olan zenginler de ölür." Yaşlı adam yürümeyi bırakır ve geri döner. Bertucci Balbi-Valier, "I nobili veneti del 1797 non tradirono la repubblica" sonesinde şöyle yazar: "Hayır, soyluların ihanet ettiği, doğru değildir / Hayır, doksan yedide bizim ülkemizde değil" (yargının ve bu yargıya karşı çıkma girişimin ne kadar derin olduğunun bir göstergesi).[1]

Madde 112. Halk edebiyatı. *Victor Hugo.* Victor Hugo ile ilgili olarak, kendisinin Louis Philippe ile yakın ilişkilerini ve dolayısıyla, 1848'de anayasal monarşiyi desteklemesini hatırlamak gerekir. Hugo'nun, *Les Miserables*'ı yazarken, (toplu halde yayımlanan) *Choses vues*'nin notlarını da yazdığını ve bu çalışmaların her zaman uyum içinde olmadıklarını belirtmek önemlidir. Hugo'nun genellikle siyasi olarak tutarlı bir adam olduğu, vs. düşünüldüğünden, bu sorunlara göz atmak gerekir. (1928 ya da 1929 tarihli, muhtemelen 1929 tarihli *Revue des Deux Mondes*'da bu konuda bir makale bulunmalıdır.)[1]

Madde 113. *Risorgimento. Halk ve Risorgimento.* 1928 tarihli *La Lettura*'da Pietro Nurra, Milano'daki beş gün çatışmalarının muhariplerin-

den biri olan, Milano'ya ilk olarak 1838'de, Asole bölgesindeki Croce d'Oro adlı restoranda bir aşçı olarak yerleşmiş Matualı Giovanni Romani'nin daha önce yayımlanmamış günlüğünü yayımlar. Romani, daha sonra İtalya'nın büyük bölümünü dolaşmasının ardından, beş gün çatışmalarından hemen önce, Santo Stefano'daki Porto di Mare meyhanesinde bir aşçı olarak Milano'ya geri döner. Günlük, 186'sı derme çatma el yazısıyla ve korkunç bir cümle yapısı ile doldurulmuş 199 numaralandırılmış sayfası olan bir tür defterden oluşur.[1]

Ben bunun ilginç olduğunu düşünüyorum, çünkü sıradan insanların böyle günlükler yazdıkları düşünülmez; özellikle de bundan 80 yıl önce. Dolayısıyla, bunun, psikolojik ve tarihsel değerini belirlemek için incelenmesi gerekir: Bu günlük, belki Milano'daki Risorgimento Müzesi'nde bulunabilir. *La Lettura*'nın başka bibliyografik ayrıntı verip vermediğine bak.

Madde 114. *Siyasi tarih ve askeri tarih.* 10 Mart 1929 tarihli *Marzocco* dergisinde, Ezio Levi'nin daha önce *Glossa Perenne*'de yayımlanmış, Almogavarlar üzerine bir makalesinin özeti bulunmaktadır; makale iki bakımdan ilginçtir. Almogavarlar (eğitimini, zorlu "yeniden fetih" mücadeleleri sırasında Araplar'a karşı, Araplar'ın taktikleriyle, yani askeri disiplin olmaksızın dağınık gruplar halinde fakat ani saldırılarla, pusularla, bireysel sortilerle savaşmak için almış Katalan hafif süvari bölüğü), bir yandan, farklı koşullar altında olsalar da *arditi* taktiğine benzer yeni bir taktiğin Avrupa'da ortaya çıkmasına damgalarını vururlar. Diğer yandan, bazı akademisyenlere göre, Almogavar bölükleri, paralı askerlerin ortaya çıkışlarının işaretidir. Bir grup Almogavar, Verper Savaşları için Aragonlular tarafından Sicilya'ya gönderilmişti: Savaş sona ermişti fakat Almogavarlar'ın bir bölümü, Bizans İmparatorluğu hakimi Andronicus'un hizmetinde Doğu'ya gitti. Diğer kısım, Anjoulu Robert tarafından, Toskana'daki Ghibellineler ile savaşmak için çağrıldı. Almogavarlar'ın siyah pelerinleri vardı, Floransalılar ise tören alayları ile süvari geçitleri sırasında üzerinde bir haç ve bir zambak olan beyaz kaftan giyiyorlardı; Gino Masi'ye göre, Siyahlar'ın ve Beyazlar'ın karşıtlaşmasına yol açan şey buydu. Kesin olan, Angevinler Floransa'dan ayrıldıklarında Almogavarlar'ın çoğunun yıllık "paralı asker hizmetlerini" yenileyerek, şehre olan borçlarını ödemek adına kalmış olmalarıdır.[1]

"Paralı askerler" böylece, siyasal ilişkilerindeki dengeyi, daha zengin

burjuvazi lehine, Ghibellineler'in ve sıradan halkın zararına olacak şekilde bozma araçları olarak var oldular.

Madde 115. *Risorgimento ve Güney üzerine.* Marc Monnier'in kitapları, *Notizie storiche sul brigantaggio nelle province napoletane*, Fra Diavolo'da 1862'ye ve *La Camorra, mystères de Naples.*[1]

Madde 116. *İtalyan aydınlarının kozmopolit rolü.* Nello Tarchiani'nin, 3 Nisan 1927 tarihli *Marzocco*'daki, "Un dimenticato interprete di Michelangelo" (Emilio Oliver) başlıklı makalesinden: "Onun (Michelangelo) için sanat her şey demekti. Papalar, prensler, cumhuriyetler, *kendisinin çalışabilmesini sağladıkları sürece* aynı şeydi; gerekirse, daha önce tehdit etmiş olduğu gibi, kendisini Türk sultanına dahi verirdi; Cellini de bu bakımdan ona, |Michelangelo'ya, ç.n.| benzer."[1] Yalnızca Cellini değil, ya Leonardo? Bununla birlikte bu neden böyledir? Bu figürler neden neredeyse yalnızca İtalya'da ortaya çıkar? Sorun budur. Milliyetsizliklerinin nasıl öne çıktığını görmek adına, bu sanatçıların yaşamlarını incelemek gerekir. Ya Machiavelli'nin milliyetçiliği, nihayetinde "sanat için sanat sevgisi"nin üstesinden gelebilecek kadar güçlü müydü? Bu satırlar üzerine bir araştırma son derece ilginç olacaktır: İtalyan devleti sorunu Machiavelli'yi daha ziyade bir "ulusal ilke" olarak mı, yoksa, zorluğu ve İtalya'nın büyük tarihsel geçmişi göz önünde bulundurulduğunda, kendi başına ilginç bir siyasi sorun olarak mı ilgilendiriyordu?

Madde 117. *İtalyan aydınlarının kozmopolit rolü.* "1563 yılında, Huguenotlar'a karşı iç savaş sırasında, Guise Dükü'nün Orlèans kuşatmasında, Pesarolu askeri mühendis -saldırı halindeki ordudaki sorumluluğu günümüzün istihkam taburu komutanına eşit olan- Bartolomeo Campi, toprakla doldurulup, askerlerin sırtlarında taşıyarak uygun yere götürecekleri çok sayıda küçük çantanın hazırlanması için emir verdi: Bu çantaları derhal, ilerleyecek anı beklerken, kaleden gelen saldırıdan koruyan sığınaklar inşa etmek için kullandılar." (Enrico Rocchi, "Un notevole aspetto delle campagne di Cesare nelle Gallie", *Nuova Antologia*, 1 Ocak 1929.)[1]

Madde 118. *Anschluss Üzerine.* Akılda tut: 1) Otto Bauer tarafından ifade edildiği biçimiyle, Avusturya sosyal demokratlarının pozisyonu:

Anschluss'u desteklemek fakat Alman sosyal demokratları Alman devletinin kontrolünü ele geçirene kadar beklemek; başka bir deyişle, nihai olarak bir sosyal demokrat Anschluss beklemek; 2) Fransa'nın pozisyonu: Bu pozisyon İtalyan pozisyonuna karşılık gelmemektedir; Fransa, Avusturya ve Almanya'nın birleşmesine karşı çıkar fakat Tuna Konfederasyonu'na katılması için baskı yapar; İtalya Anschluss'a da, konfederasyona da karşıdır. Sorun iki çözüm arasındaki bir seçim olarak ortaya konacak olursa, İtalya muhtemelen Anschluss'u konfederasyona tercih edecektir.[1]

Madde 119. *Fransisken din reformu için bir girişim.* Aziz Francis ruhunun nasıl çabucak gözden düştüğü, Fra Salimbene da Parma'nın *Cronaca*'sında görülebilir. 16 Şubat 1929 tarihli *Nuova Antologia*'ya bakınız: Vittorio Marvasi, "Frate Salimbene da Parma e la sua Cronaca."[1] *Cronaca* 1928'de F. Bernini tarafından çevrildi ve Lanciano'da, Carabba adında birisi tarafından yayımlandı.[2] II. Friedrich'in "laik" girişimlerinin Fransiskenizm ile ne kadar çakıştığına bak: Kesinlikle bazı bağlantılar söz konusuydu; her ne kadar aforoz edilmiş olsa da, Salimbene'nin kendisi de bir Friedrich hayranıydı.

Madde 120. *Amerika üzerine.* 16 Şubat 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki şu makaleler: 1) Ulisse Guadagnini, "Il trattato di Washington per la limitazione degli armamenti navali e le sue conseguenze"; 2) Carlo Schanzer, "Il patto Kellogg"; 3) Antonio Borgoni, "La dottrina di Monroe".[1]

Madde 121. *Cadorna.* İzleyici (M. Missiroli), "Luigi Cadorna," *Nuova Antologia*, 1 Mart 1929.[1] Cadorna ailesinin siyasi-askeri gelenekleri ve Luigi kariyerinin başlangıcı ve sonu sırasında İtalya'daki kritik durum üzerine parlak fakat yüzeysel gözlemler. Piedmont Genelkurmayı'nın bürokratik Fransız geleneğine karşıt olarak, Napolili General Pianell'in yeni bir ulusal orduya yeni bir ruh aşılamadaki önemi sıradan unsurlardan oluşur: Öte yandan Pianell yaşlıydı ve bıraktığı miras, yapıcı olmaktan ziyade eleştirel bir niteliğe sahipti. 1870 savaşının, Fransız geleneği temelinde fosilleşmiş savaş sanatına ilişkin düşünceleri değiştirmedeki önemi. Cadorna, Pianell ile işbirliği yapar. Kendisi, savaş örgütlenmesinin teknik yönü içerisinde "fosilleşerek," tarihsel-toplumsal yönü ihmal eder.

(Bana kalırsa, bu abartılı bir suçlamadır: Hata Cardona'ya değil, askerleri siyasal eğitimden geçirmek durumunda olan hükümetlere aittir. Napolyon modeli geri getirilemez: Napolyon Fransa'nın sivil toplumunu ve militarizmini temsil etmiştir, bir hükümet ve ordu önderi olarak iki işlevi kendi kişiliğinde bir araya getirmiştir, hepsi bu. Eğer karşılık gelen askeri yetenek siyasal önderlerden beklenmiyorsa, neden büyük bir siyasal yetenek Cadorna'dan beklenmektedir? Askeri amirin, işlevi gereği, kesinlikle siyasi yeteneğe sahip olması gerekir fakat askeri kitlelere ve askeri politikaya yönelik siyasi tutumun, sorumluluğu gereği, hükümet tarafından belirlenmesi gerekir. Burada, Caporetto dönemine kadar, savaşla bağlantılı olarak incelenmesi gereken bir dizi son derece ilginç sorun söz konusudur: Askeri politika, stratejik amaçlar ile bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak genel araçlar ve askeri kitlelerin siyasi yönetimi konularında Hükümet ve Cadorna aynı görüşte miydi? Cadorna ve Sonnino arasında, ilk konuya ilişkin bir anlaşmazlık söz konusuydu ve Cadorna, Sonnino'dan daha iyi bir siyasetçiydi: Cadorna, Avusturya'da milliyet temelinde bir politika izlemek istedi, yani Avusturya ordusundan kopmayı denemek istedi; Sonnino buna karşı çıktı, Avusturya'nın yıkılmasını istemedi. İkinci konuya ilişkin herhangi bir bilgi yoktur: Hükümetin, sorunun ordunun başının takdirinde olduğunu düşünerek, bu sorunu ele alamamış olması muhtemeldir. Bu, vekillerin dahi cepheye gidip, askerlere nasıl davranıldığını denetledikleri Fransa'da söz konusu olmamıştır: İtalya'da bu, bir saçmalık, vb., olarak görüldü; hatta bu, bazı uygunsuzlukların nedeni dahi olmuş olabilir fakat uygunsuzluk, Caporetto ile aynı öneme sahip değildi.)

"Pianell'in himayesi altındayken edinmiş olduğu ve mistisizme meyilli bir dinsel inanç ile iç içe geçen askeri yaşam kavramı ile kitlelerin hislerinin vurgulandığına ilişkin doğal bir tarihsel algı ya da sezgi eksikliği."[2] (Bağnazlıktan söz etmek ve Cadorna'nın asker kitlelere yönelik politikasını dinsel duygunun etkisi üzerine kurduğunu açık bir biçimde ifade etmek daha isabetli olacaktır: Düzen yasasındaki tek ahlaki unsur, gerçekte askeri papazlara teslim edildi.) Cadorna'nın parlamenter siyasal yaşama yönelik anlaşılmaz nefreti (fakat bundan yalnız başına sorumlu değildir, hükümet de bundan özellikle sorumludur). Cadorna Afrika savaşlarına katılmamıştır. Geniş kitlelerin bilmediği "askeri rütbesinin sessiz saygısından bir haleyle"[3] 27 Temmuz 1914'te Genelkurmay Başkanı olmuştur. (Cadorna'nın *Altre pagine sulla grande guer-*

ra'da yayımlanan "Memoria"sına yapılan gönderme açık sözlü ve kurnazca.)[4]

Stratejik plan, "eşit ölçüde akılcı iki olasılığı göz önünde bulundurmuştur: Giulia Cephesi'nde bir saldırı ve Trentino Cephesi'nde bir savunma pozisyonu, ya da tam tersi. Kendisi birinci çözümü seçmiştir."[5] (Neden *eşit ölçüde* akılcı? Bu aynı şey değildi: Trentino Cephesi'nde başarılı bir saldırı, savaşı bütünüyle Almanlar'a ait bir bölgeye çekecekti, yani Alman direnişini ateşleyecek ve İtalyanlar ile Wilhelm'in Almanları arasında bir çarpışmayı "hızlandıracaktı"; öte yandan, Giulia Cephesi'nde başarılı bir saldırı, savaşı Slav ülkelerine taşıyıp, milliyet siyasetinin de desteğini alarak, Avusturya ordusundan kopuşu olanaklı kılacaktı. Fakat Hükümet milliyet siyasetine karşı çıkıyor ve savaş ilan etmemiş olduğu Almanya ile bir çatışma istemiyordu: Böylece, Cadorna'nın -Almanya karşısındaki kuşkulu pozisyonundan da anlaşılabileceği gibi, göreli olan- seçimi, siyasi olarak kusursuz olsa da, korkunç sonuçlar yarattı. Slav askerler, savaşı, yabancı bir işgalciye karşı topraklarını savunmak durumunda oldukları bir ulusal savaş olarak gördüler ve böylece Avusturya ordusu güç kazanmış oldu.)

Cadorna bir strateji bürokratıydı; kendi "mantıksal" hipotezlerini bir kez oluşturunca, gerçekliği suçladı ve gerçekliği dikkate almayı reddetti.

Caporetto: Cadorna'nın hatıralarından anlaşıldığına göre, Caporetto'dan bir süre önce, askerlerin moralinin düştüğünü öğrenmişti. (Kendisinin son derece tehlikeli, özgün "siyasi" faaliyeti" de bu bağlama oturtulmalıdır: Ordunun siyasi yönetiminde bir şeylerin değiştirilmesinin gerekip gerekmediği, başka bir deyişle, askerlerin morallerindeki düşüşün askeri komutadan kaynaklanıp kaynaklanmadığı üzerine düşünmedi; özeleştiri yapmayı beceremiyordu. Buna sivil hükümetin ülkeyi yönetme biçiminin neden olduğuna emindi; böylece gerici önlemlere, baskıya, vs., başvurdu. Bu "siyasi" faaliyetlerin bir kısmı kamuya sızdı; *La Stampa*'daki makaleler de hem ulusal hem de askeri krizin bir ifadesidir. *La Stampa* nesnel olarak haklıdır: Durum "ölümcül Novara" öncesine çok benzemektedir. Bu vakada dahi sorumluluk, Cadorna'yı görevden alıp, orduyla "siyasal olarak" uğraşması gereken hükümete aittir.")

Caporetto'nun askeri "gizemi". Yüksek Komuta kademesi, saldırı konusunda, hatta saldırının günü, saati, yeri ve Avusturya-Almanya güçlerinin saldırıya katılacağı konusunda uyarılmıştı (İtalya savaşı üzerine,

Aldo Varoli'nin kitabına da bakmak gerekir).[6] O halde, neden bir "sürpriz" gerçekleşti? Makalenin yazarı üç basmakalıp açıklamayla konudan sıyrılır: Cadorna'nın ikinci sınıf bir askeri önder olması; İtalyan ordusuna yönelik eleştirinin halktan ve yaşayan gerçeklikten kopuk olması. (Piedmont ordusu ile Garibaldineler arasındaki karşıtlık, ordu ile ulus arasındaki karşıtlıkta devam eder; başka bir ifadeyle, Risorgimento'nun ulusal negatifliği devam eder.)

Birçok klişe: Savaş öncesinde İtalya'da ordunun ihmal edildiği gerçekten doğru mudur? İtalya'da askeri harcamaların toplam bütçedeki oranının diğer ülkelerde olduğundan daha düşük olduğunu göstermek gerekebilir; buna karşıt olarak, ben, bu harcamaların İtalya'da başka birçok ülkede olduğundan daha yüksek olduğunu düşünüyorum. (İrade sahibi olmaktan ziyade inatçı: İnatçı bir adamın enerjisi.)

Madde 122. Giuseppe Paratore, "La economica, la finanza, il denaro d' Italia alla fine del 1928", *Nuova Antologia*, 1 Mart 1929.[1]

İlginç bir makale olsa da, fazla kısa ve fazla konformist. 1926'dan özel yasalara dek var olan koşulların yeniden inşası için akılda tutulmalı. Paratore savaş sonrası dönemdeki temel çelişkilerini sıralar: 1) İdari bölgeler gümrük engellerini arttırmıştır; 2) tüketim kapasitesindeki genel bir düşüşe, tüm bölgelerdeki sanayi tesislerinde bir büyüme eşlik etmiştir; 3) iktisadi krize doğru sürüklenişe daha keskin anlamda bir iktisadi milliyetçilik eşlik etmiştir (her ulus her şeyi üretmek ve satın almadan satmak istemektedir); 4) genel bir fakirleşmeye, devlet harcamalarında reel bir artış eşlik etmiştir; 5) artan işsizliğe, göçlerde bir düşüş eşlik etmiştir (savaş öncesinde her yıl 1.300.000 civarında işçi Avrupa'yı terk ederken, bugün bu rakam yalnızca 600.000-700.000 civarındadır); 6) savaşın yok ettiği zenginlik ancak kısmen sermayeye dönüşmüş ve diğer borçlarla birlikte uzun zaman içinde ödenen faiz ödemeleri üretmiştir; 7) Amerika Birleşik Devletleri'ne, reel transferlere götürecek olursa, parasal istikrarı tehlikeye atacak bir borçlanma gerçekleştirilmiştir (siyasal ve ticari borçlar için).

İtalya ile ilgili olarak, Paratore, savaş sonrası durumun şu unsurlarını belirtir: 1) İnsan sermayesinde ciddi düşüş; 2) 100 milyon liret civarında bir borç; 3) değişken borçlarda endişe verici bir artış; 4) borç içinde bir devlet bütçesi; 5) tehlikeli bir istikrarsızlık içindeki iç ve dış kur değerinde ciddi bir düşüş ile karakterize olan karmaşık bir parasal sistem;

6) ticari bilançolarda, diğer ülkelerle olan ticaret ilişkilerindeki karışıklığın alevlendirdiği büyük bir açık; 7) birçok finansal sistemde kamu ekonomisini ve özel ekonomiyi etkileyen erozyon.

Madde 123. Fr. Veriano Ovecka'nın, *Civiltà Cattolica*'nın 16 Şubat ve 16 Mart 1929 tarihli sayılarında yayımlanan ve kısa bir süre sonra ayrı bir broşür halinde basılan, "La riforma fondiara cecoslovacca" başlıklı çalışması.[1] Bu, Kilise çıkarları bakış açısından, son derece özenli ve iyi yönetilmiş bir araştırmadır. Reform, hiç kimsenin elinde olmayan nedenlerle ortaya çıkan bir şey olarak kabul edilmiş ve meşrulaştırılmıştır (Tarım sorunu üzerine genel bir araştırmada, Romanya'daki gibi başka türden toprak reformları ile bazı karşılaştırmalar yapmak ve bazı genel metodolojik önermeler çıkarmak için bu kısa ve broşüre bakılmalıdır. Programatik sorunlar).

Madde 124. Giorgio Mortara, "Natalità e urbanesimo in Italia", *Nuova Antologia*, 16 Haziran-1 Temmuz 1929.[1]

Bu makalede daha dar bir çerçevede istatistiksel konular ele alınmaktadır ve makalede ulaşılan yargılarda, özellikle de doğrudan ilgili olanlarda çok temkinli davranılmaktadır. İtalya'da yıllık canlı doğum sayısı, ulusal birliğin sağlanmasının ardından gelen yirmi beş yıllık ilk dönemde, dalgalanmalar dolayısıyla yükselişteydi (1887'de 1.152.906 seviyesi); bu sayı, 1.042.090 seviyesine dek gitgide düşmüş, ikinci tepe noktası olan 1.144.410 seviyesine tekrar yükselmiş ve savaş öncesi yıllarda 1.100.000 seviyesinde sabit kalmıştır. 1920'de (ateşkes sonrasındaki evlilik patlaması) tepe noktası olan 1.158.051 seviyesine çıkmış, 1927'de hızlı bir biçimde 1.054.082 seviyesine, 1928'de de 1.040.000 seviyesine inmiştir (savaş öncesi bölge; yeni sınırlar içerisinde: 1927'de 1.093.054 ve 1928'de 1.077.000), son 48 yılın en düşük rakamı. Diğer ülkelerdeki düşüş daha da büyüktür. Ölüm rakamlarındaki korelatif azalma: 1880'de 869.992 üst seviyesinden, 1912'de 635.788 alt seviyesine düşüş; bu düşüş savaş sonrasında ve 1.240.425 ölümün gerçekleştiği 1918'in ardından devam etmiştir. 1927'de yalnızca 611.362 ölüm gerçekleşmiştir; 1928'de 614.000 (eski sınırlar; yeni sınırlar içerisinde: 1927'de 635.996, 1928'de 639.000 ölüm). Dolayısıyla, 1928'de doğum sayısı ölüm sayısından yaklaşık 426.000 fazladır (yeni sınırlarda 438.000); bu, yüksek ölüm rakamları nedeniyle doğum sayısının ölüm sayısından yalnızca 323.914

fazla olduğu 1887'dekinden daha büyük bir farktır. En yüksek kazanım, 1910-14 beş yıllık döneminde gerçekleşen 448.000 düzeyidir (Genel olarak, belirli bir tarihsel dönemde halkın refah düzeyinin yüksek doğum rakamlarından değil, daha ziyade ölüm oranından ve doğum oranının ölüm oranını aşmasından çıkarılabileceği söylenebilir: Öte yandan bu tarihsel aşamada dahi analiz edilmesi gereken bazı değişkenler vardır; gerçekte, genel halkın mutlak refah düzeyinden değil fakat örneğin yayılmakta olan ve halkı daha kötü yaşam koşullarına mahkum edip, bu koşulların düzelmesine olanak tanımayan bir salgın hastalığın yayılmasını engelleyen daha iyi bir durumdan ve hijyen örgütlenmesinden söz edilebilir; bunun, başkalarının emeğiyle yaşayan üretken olmayan üyelerin ve zayıfların kaybını engellemesi yoluyla düşük yaşam standardını sürdüreceğini söyleyecek kadar ileri gidilmedikçe).

Mutlak doğum ve ölüm rakamları yalnızca mutlak nüfus artışını verir. Artışın yoğunluğunu, bu artış ile sakinler arasındaki ilişki ortaya koyar. Doğum oranı 1876'da 1.000 sakin başına 39,3 seviyesinden, 1928'de 1.000 sakin başına 26 seviyesine iner, ortada yüzde 33'lük bir düşüş söz konusudur; ölüm oranı 1867'de yüzde 34,2 seviyesinden, 1928'de yüzde 15,6 seviyesine iner, düşüş yüzde 54'tür. Ölüm oranı 1876-80 beş yıllık döneminde açık bir biçimde düşmeye başlar; doğum oranı ise 1891-95 beş yıllık döneminde düşmeye başlar.

Diğer Avrupa ülkelerinde 1.000 sakin başına rakamlar: Büyük Britanya 17 doğum-12,5 ölüm; Fransa 18,2-16,6; Almanya 18,4-12; İtalya 26,9-15,7; İspanya 28,6-18,9; Polonya 31,6-17,4; SSCB (Avrupa) 44,9-24,4; Japonya 36,2-19,2 (SSCB verileri 1925'e gönderme yapmaktadır, Japonya verileri 1926'ya, diğer ülkelere ilişkin veriler ise 1927'ye).

Mortara ölüm oranlarındaki düşüş için, düşük ölüm oranına ilişkin çok fazla sayıda faktörü şematik bir biçimde özetleyen üç öncelikli neden ortaya koyar: Hijyende ilerleme, tıpta ilerleme, yaşam standartlarında ilerleme (bir diğer faktör de, yeni doğanlarda yüksek bir ölüm oranı görüldüğünden, düşük doğum oranıdır). Düşük doğum oranı için temel faktör, -ilk olarak öngörüden, daha sonra ise bencillikten kaynaklanan- iradi sınırlamalar nedeniyle evliliklerdeki düşük doğurganlıktır. Eğer eğilim tüm dünya genelinde tek tip olsaydı, bu, değişik ülkelerin göreli koşullarını değiştirmeyecek olsa da, kurumsallık ruhunda ciddi bir etki yaratır ve muhtemelen bir durgunluk, ahlaki ve iktisadi gerilemeye neden olurdu. Ne var ki eğilim tek tip değildir: Bugün bizler, baş-

kaları yavaş yavaş büyürken, hızlıca büyüyen halklarız; yarın da başkaları azalırken, hızlı büyüyecek halklar olacaktır.

Fransa'da bugün dahi doğumlar ve ölümler arasındaki denge, ahlaki ve siyasi bakımdan başka ciddi sorunlara neden olan göçler sayesinde ancak sağlanabilmektedir: Fransa'da durum, Almanya ve İngiltere ile karşılaştırıldığında nispeten yüksek kalan ölüm oranı nedeniyle kötüye gitmektedir.

1926 için bölgesel hesaplamalar: Piedmont (1.000 sakine oranlanmış doğumlar ve ölümler) 17,7-15,4; Liguria 17,1-13,8; Lombardiya 25,1-17,9; Venedik Tridentina 25,0-17,5; Venedik Euganea 29,3-15,3; Toskana 22,2-14,3; Marce 28,0-15,7; Umbria 28,,4-16,5; Latium 28,1-16,3; Abruzzi 32,1-18,9; Campania 32,0-18,3; Puglie 34,0-20,8; Basilicata 36,6-23,1; Calabria 32,5 -17,3; Sicilya 26,7-15,7; Sardinya 31,7-18,9. Ortalama düzeylerin bir hakimiyeti söz konusudur fakat bu düzeyler düşük taraftan ziyade, yüksek tarafa yakınsamaktadır.

Mortara'ya göre, düşük doğum oranının nedeni iradi sınırlamalarda bulunacaktır. Buna zaman zaman başka unsurlar katkıda bulunabilse de, bunlar ihmal edilebilir şeylerdir (erkeklerin göçü, örneğin). Fenomenin ciddi boyutlarda olduğu (geçici göçlerin bunda payı vardır) ve köklerinin daha eskilere dayandığı Piedmont ve Liguria'da bir Fransız "etkisi" hasıl olmuştur fakat Güney'deki düşük doğum oranlarında başı çeken Sicilya'da bir "Fransız" etkisinden söz edilemez. Tüm bir Güney genelinde, iradi sınırlamanın işaretleri az değildir. Taşra ve şehir: şehirdeki doğum oranları taşradakinden daha düşüktür. Torino, Cenova, Milano, Bologna, Floransa, (1926'da) Paris'tekinden daha düşük bir doğum oranına sahiptir.

Madde 125. Ludovico Luciolli, "La politica doganale degli Stati Uniti d' America", *Nuova Antologia*, 16 Ağustos 1929.[1]

Amerika Birleşik Devletleri'nde gümrük tarifelerinin tarihini ve gümrük vergilerinin Amerika Birleşik Devletleri'nin politikalarında her zaman sahip olmuş olduğu işlevi yeniden özetlemesi nedeniyle son derece ilginç ve yararlı bir başvuru makalesi. Gümrük politikalarının farklı ülkelerde fakat siyasal ve iktisadi bakımdan daha önemli ülkelerde almış ve almakta olduğu çeşitli biçimlere yönelik -gerçekte, dünya pazarını örgütlemeye ve ulusal iktisat ya da ulusal iktisadi faaliyet için temel önemde olan sanayiler bakımından bu pazara girmeye yönelik çeşitli gi-

rişimlerin bir değerlendirmesi anlamına gelen- *tarihsel* bir değerlendirmeye sahip olmak ilginç olacaktır. Çağdaş iktisadi milliyetçilik içerisinde şu eğilimin izleri sürülmelidir: Bazı uluslar, verili bir ülkeden aldıkları ithal mallarının *en bloc* |bütün halinde, ç.n.| -karşılık gelen "ihraç malları" da aynı şekilde kontrol edilse de- "kontrol edilmesini" garanti altına almaya çalışırlar. Bu tür bir önlemin, (görünür) ticari bilançolarda açık veren ülkelere kazanç sağladığı açıktır. Bununla birlikte ithal ettiği mallardan daha fazlasını ihraç eden Fransa'nın bu ilkeyi talep etmeye başlaması nasıl açıklanabilir? İlk olarak, bu, verili bir ülkeden gelen ithal mallarını boykot etmeyi amaçlayan bir ticaret politikasıyla ilgili bir şeydir fakat böyle bir başlangıçtan, Amerika'daki gümrük vergisi politikalarının bir sonucu olarak ve belirli ulusal ekonomilere bir istikrar kazandırma girişimi olarak Avrupa'da (gelişebilecek) daha geniş ve pozitif bir bağlama oturtulabilecek bir genel politika gelişebilir. Başka bir deyişle, her önemli ulus, kendisine bağımlı uluslar üzerindeki siyasal hegemonyası için, örgütlü bir iktisadi payanda sağlama eğiliminde olabilir. Bölgesel siyasi anlaşmalar, bölgesel iktisadi anlaşmalar haline gelebilir ve bunun bir sonucu olarak, "üzerinde anlaşılmış" ithalat ve ihracat kotaları, çok sayıda bariz ve göz ardı edilemez elverişsizlikleri ortadan kaldırarak, artık anlaşma halindeki bu iki devlet arasında değil, bir grup devlet arasında geçerli olacaktır. Bana öyle geliyor ki, bu eğilim çerçevesi içerisine, emperyaller arası serbest ticaret politikası ve İngiltere'de Lort Beaverbrook (ya da buna benzer bir ad) etrafında toplanan yeni grubun, İmparatorluk dışı devletlere yönelik korumacılık politikası ve daha sonra Varşova'da süresi uzatılan Sinaia tarım anlaşması da dahil edilebilir.

Bu siyasi eğilim, Federal Alman İmparatorluğu'na götüren *Zollverein*'ın |Alm: Gümrük Birliği, ç.n.| ya da 1848 öncesinde İtalyan devletleri arasında bir gümrük birliği oluşturma çabalarının, hatta daha da önce on sekizinci yüzyıl merkantilizminin modern formu olabilir ve ulusal ekonomilerin, ulusal karakterlerini kaybetmeden kendi sınırları ötesine geçebilme ihtiyaçlarına karşılık geldiği sürece, Briand'ın Pan-Avrupa ara aşaması haline gelebilir.

Bu eğilime göre, dünya pazarı, kendi sınırları içerisinde özsel iktisadi faaliyetlerin belirli bir istikrarını örgütlemiş ve aynı sistem temelinde karşılıklı ilişkilere girebilecek -artık ulusal değil, uluslararası (devletler arası olan)- bir dizi pazardan oluşur hale gelecektir. Bu sistem, iktisadi

alan içerisinde, ağır sanayiden ziyade, mamul ürünlere daha büyük bir önem atfedecek olması anlamında, siyasete, iktisattan daha fazla dikkat edecektir. Bu, örgütlenmenin ilk aşamasında olacak olan şeydir. Gerçekte, (demir, kömür, potasyum gibi) ham maddelere dayalı uluslararası karteller oluşturma girişimi, Almanya ve Fransa gibi hegemonik devletleri karşı karşıya getirmiş ve her ikisi de dünyadaki pozisyonlarından ve işlevlerinden ödün vermemiştir. Çok zor ve çok fazla engel söz konusu. Bunun yerine, Almanya'nın pozisyonunun çökmesine ve Almanya'nın, Fransız hegemonyası altında sisteme katılmaya zorlanmasına neden olabilecek, İngiliz imparatorluk modeli temelinde örgütlü iktisadi bir pazar için Fransa ile bağımlı devletleri arasında bir anlaşma yapılması daha kolay olacaktır.

Yine de bunlar gelişigüzel hipotezlerdir fakat bunların, yukarıda sözü edilen eğilimlerin gelişim süreçlerine yönelik bir araştırma için akılda tutulmaları gerekir.

Madde 126. Andrea Torre, "Il principe di Bülow e la politica mondiale germanica", *Nuova Antologia*, 1 Aralık 1929.[1] (Bülow'un ölümü vesilesiyle yazılmıştır ve Bülow'un *Emperyal Almanya* adlı kitabını temel almaktadır: İlginç ve ciddi bir makaledir).[2]

Madde 127. Alfonso de Pietri-Tonelli, "Wall Street", *Nuova Antologia*, 1 Aralık 1929[1] (Amerikan borsasının 1929 sonlarındaki durumunu çok genel bir bağlamda yorumlar: Amerika'daki finansal örgütlenme üzerine çalışmak için bu makalenin yeniden okunması gerekmektedir).

Madde 128. *Katolik Hareket. Katolik Sendikacılık.* Peder Brucculeri'nin, 6 Temmuz 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'daki, "La dottrina sociale cristiana e l' organizzazione internazionale del lavoro" başlıklı makalesine bakmak gerekir.[1] Bu makalede, Kilise'nin, Uluslararası Emek Konferansı'nın 12. oturumunda Albert Thomas tarafından sunulan ve 1929'da Cenevre'de yayımlanan rapordaki toplumsal düşüncesi tartışılmaktadır.[2] Peder Brucculeri, Thomas'tan son derece memnundur ve en önemli pasajları özetler ve böylece Katolik toplumsal programı yeniden ifade eder.

Madde 129. *İtalyan sanayileri.* 20 Temmuz 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'daki, "I 'soffioni' della Maremma Toscana" başlıklı makaleye bakmak gerekir.[1] Bu bir bilimsel kitleselleştirme makalesidir ve iş başarılmıştır.

Madde 130. *Bölgesel tarihler. Liguria ve Cenova.* Bakınız Carlo Mioli, *La Consulta dei Mercanti genovesi.* Ticaret ve Sanayi Odası'nın tarihsel incelemesi: 1805-1927, Cenova, 1928. Bu çalışma, 17 Ağustos 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'da incelenmiş ve özetlenmiştir.[1] Bu çalışmanın, Risorgimento sırasında ve birleşme dönemi boyunca, Ticaret Odalarının yerini İktisat Konseyleri alana kadar, Cenova'nın iktisadi tarihi bakımından son derece ilginç ve önemli olması gerekir. Mioli, son Ticaret Odası'nın Genel Sekreteri'ydi. Kitapta Cenova tarih arşivinden, hukukçu Pessagno'nun bir önsözü bulunmaktadır.

Madde 131. *Katolik Hareket. Lille'deki çatışma.* 7 Eylül 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'da, Roubaix-Tourcoing bölgesinde, Katolik sanayiciler ile işçiler arasındaki çatışma üzerine Kutsal Konsey Heyeti'nin bildirmiş olduğu hükmün tam metni yer almaktadır.[1] Hakeme başvurma kararı 5 Haziran 1929 tarihli bir mektup içerisine konup, Konsey Heyeti Başkanı Kardinal Sbarretti tarafından, Lille Piskoposu Monsenyör Achille Liénart'a gönderilmiştir.

Belge, *Codice Sociale*'yi kısmen birleştirmesi, kısmen de kapsamını genişletmesi bakımından önemlidir[2]; örneğin Katolik işçilere ve sendikalara, iktisadi sorunlar söz konusu olduğunda, sosyalist işçiler ve sendikalarla dahi bir birleşik cephe oluşturma hakkını tanımaktadır. *Codice Sociale*, Katolik bir metin olsa da, bunun özel ve yalnızca yarı resmi bir metin olduğunun ve Vatikan tarafından kısmen ya da bütünüyle reddedilebileceğinin unutulmaması gerekir. Buna karşın, burada sözü edilen belge, resmi bir belgedir.

Bu belge kesinlikle, Vatikan'ın Fransa'da Katolik bir siyasal demokrasi yaratmaya yönelik yoğun faaliyetleri ile bağlantılıdır ve bir "birleşik cephenin" kabulü, titiz ve sınırlayıcı bir yoruma tabi olsa da, *Action Française*'e karşı bir "meydan okuma" ve radikal sosyalistler ile G.<enel> E.<mek> K.<onfederasyonu>'na yönelik bir *détente* [yumuşama, ç.n.] işaretidir.

La Civiltà Cattolica'nın aynı sayısında, Vatikan'ın hakeme başvurma kararını yorumlayan, uzun ve ilginç bir makale bulunmaktadır.[3] Bu

karar, iki organik parçadan oluşur: Her biri, özellikle XIII. Leo dönemine ait sayfalarca papalık belgesinin eşliğinde 7 kısa tezden oluşan birinci parça, sendikalar üzerine Katolik öğretinin açık bir özetini içerir; ikinci parçada söz konusu çatışma ele alınır; başka bir deyişle, tezler yorumlanır ve gerçek olaylara uygulanır.

Madde 132. *Action Française ve Vatikan.* Bakınız, 21 Eylül 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'da, "La crisi dell' 'Action française' e gli scritti del suo 'maestro'" başlıklı makale. (Bu makale Peder Rosa'ya aittir ve Maurras'a ve Maurras'ın "felsefesine" karşı yazılmıştır.[1])

Madde 133. Arnavut "Zane" efsanesi ve Sardinyalı "Zane." Cizvit Peder Fulvio Cordignano'nun, 7 Aralık 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'da yayımlanan, "Antichi monasteri benedettini in Albania-Nella tradizione e nelle leggende popolari" başlıklı makalesinde[1] şunlar yazar: "İnsanların zihninde -bir kilise yıkıntısı ya da buna ait bir şey anlamına gelen- *vakûf*'a, gizemli, neredeyse büyülü bir güç bahşedilmiştir. Her kim bu bitkiye dokunur ya da yapraklarını yiyecek keçi sürüsünü bu yıkıntılara sürerse, başından dert eksik olmasın: Bu kişi aniden bir belaya uğrayacaktır; sanki kızgın gün ortası ateşinde ya da karanlık ve ıssız gecede bir köşe başında ya da tüm ruhların görünmez ve kusursuz bir sessizlikte, bir yuvarlak masa etrafında oturdukları bir yolun ortasında bir 'Ora' ya da 'Zana' ile karşılaşmışçasına sakat, felçli, divane kalacaktır."[2] Makalenin devamında başka göndermeler de bulunmaktadır.

Madde 134. *Katolikler, neo-Malthusçular, öjenikler.* Öyle görünüyorki, neo-Malthusçuluk ile öjenikler, hatta Katolikler arasında artık bir anlaşma bulunmuyor gibidir. 21 Aralık 1929 tarihli *Civiltà Cattolica*'ya göre ("Il pensiero sociale cristiano. La decima sessione dell' 'Unione di Malines'"), merkezi Malines'te bulunan "Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Birliği"nin yıllık toplantısı, 1929 yılı Eylül ayı sonlarında yapılmıştır. Birliğin çalışmaları özellikle şu üç konuya odaklanmaktadır: devlet ve geniş aileler; nüfus sorunu; zorla çalıştırılma. Demografik sorunda keskin farklılıklar görülmüştür: Hukukçu Cretinon, "Tanrı emirlerine saygılı olan bir nüfus politikasına riayet etse de, entelektüel, estetik ve ahlaki amaçlara sahip olmalarından dolayı, öjeniklerin basit materyalistler olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir." Kabul edi-

len sonuçlar, Peder Desbuquois ve Prof. Aznar tarafından, herhangi bir sıkıntı olmaksızın müzakere edildi: İki derleyici arasında derin bir ayrılık söz konusu oldu. "Biri demografik ilerleme çağrısı yaparken, diğeri daha çok, Katolik ailelerin çok kalabalık olmalarından dolayı iktisadi çöküşün kurbanları olacakları yönündeki korkunun yatıştırılmasına ilişkin tavsiyelerde bulundu."[1]

Madde 135. *Pan-Hristiyanlık ve Protestanlığın Güney Amerika'da yayılması. Civiltà Cattolica*'nın 1 Mart, 15 Mart ve 5 Nisan 1930 tarihli sayılarında bulunan, "Il protestantesimo negli Stati Uniti e nell' America latina" başlıklı makaleye bakınız.[1] Kuzey Amerikalı Protestanların yayılmacı eğilimleri, bu yayılmanın örgütsel yöntemleri ve Katolik reaksiyon üzerine ilginç bir araştırma.

Amerika Birleşik Devletleri'nde dinsellik yaygın olmasa da (nüfus sayımında sayılanların büyük çoğunluğu din belirtmemiştir), ilginçtir, Katolikler, Protestanlar'ı dünya propaganda arenasında tek ve genellikle başarılı rakipleri olarak görürler: Avrupa Protestan Kiliseleri'nin yayılmacı bir menzilleri bulunmamaktadır ya da bu menzil son derece dardır. Bir diğer kayda değer olgu da şudur: Protestan kiliseler bundan böyle kendilerini dağıtmış olduklarından, bir Pan-Hristiyan birlik kurma girişimleri ile karşılaşılmaktadır (Buna karşın, kökeni ve örgütlenmesi İngiliz olan Kurtuluş Ordusu'nu unutmamak gerekir).

Madde 136. *Katolik Hareket.* Peder Brucculeri'nin, 15 Mart 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'daki, "La durata del lavoro" başlıklı makalesi.[1] Bu makalede, Lello Gangemi'ye ve kendisinin *Il problema della durata del lavoro* (Vallecchi, Floransa, s., 526)[2] adlı kitabına karşı, günlük 8 saat çalışma ilkesini ve bu yöndeki uluslararası düzenlemeyi savunur. Bu, ilginç bir makaledir; Ganghemi'nin kitabı gayet iyi tahrip edilmiştir. Bir Cizvit'in, günümüz İtalyan iktisat politikasında, De Stefani'nin bir öğrencisi olarak tanınan Gangemi'den ve kendisinin iktisat politikası alanındaki yöneliminden daha ilerici olması ilginçtir.

Madde 137. *Şehir ve taşra.* Giuseppe De Michelis, "Premesse e contributo allo studio dell'esodo rurale", *Nuova Antologia*, 16 Ocak 1930.[1] Birçok bakımdan ilginç bir makale. De Michelis, sorunu oldukça gerçekçi bir biçimde ortaya koyar. Bu arada, kırsal toplu göç nedir? Nere-

deyse 200 yıldır bundan söz edilse de, sorun hiçbir zaman somut iktisadi bağlamlarda masaya yatırılmamıştır.

(Sorunun iki temel yönünü De Michelis de unutur: 1) Kırsal toplu göçten şikayet etmenin nedenlerinden bir tanesi, kent sanayilerindeki rekabet ve daha "yasal" olan, kırsal günlük yaşamı karakterize eden despotluğa ve suistimale daha az maruz kalınan yaşam biçimi nedeniyle ücretlerin yükseldiğini gören toprak sahiplerinin çıkarlarında bulunacaktır; 2) İtalya ile ilgili olarak, De Michelis, sanayileşmiş ülkelere yönelen kırsal toplu göçün uluslararası formu olan ve çiftçi başka bir yere gidip, orada yaşam standardını yükselttikçe, İtalyan tarım rejiminin gerçek eleştirisi haline gelen çiftçi göçlerinden söz edememektedir.)

De Michelis, toplu göçün tarıma zarar vermemiş olduğunu söylerken haklıdır: 1) Çünkü uluslararası ölçekte tarım nüfusunda bir düşüş olmamıştır; 2) çünkü üretim azalmaktan ziyade, tarımsal ürün fiyatlarındaki krizden de anlaşılabileceği gibi, aşırı üretime doğru artış göstermiştir. (Geçmiş kriz sırasında, yani endüstriyel bolluk dolayısıyla fiyatların paralel hale geldiği dönemde bu doğruydu fakat bugün sanayideki kriz tarım krizi ile el ele yürüdüğünden, fazla üretimden değil ancak az tüketimden söz edilebilir.) Makalede, tahıl ekimi için kullanılan arazilerin giderek genişletildiğini; sanayi ürünleri ekimi için kullanılan arazilerin ise daha yüksek bir oranda genişletildiğini ve üretimdeki artışı ortaya koyan istatistikler sunulmaktadır. Sorun uluslararası bir bakış açısından görülmektedir (21 ülkeden oluşan bir grup), yani uluslararası iş bölümü açısından ele alınmaktadır. (Sorun, tek tek uluslar açısından değişkenlik gösterebilir, günümüzdeki kriz de burada yatar: Bu, dünya genelindeki yeni ilişkilere karşı, dünya pazarının artan önemine karşı bir direniştir.)

Makalede bazı bibliyografik kaynaklardan alıntılar yapılır: Bunların yeniden okunması gerekir. Makale, dev bir hatayla sona erer; De Michelis'e göre: "Bundan uzun zaman önce, şehirlerin formasyonu, zanaatkarlığın, ayrı bir faaliyet haline gelene kadar, temel olarak yakından bağlantılı olduğu tarımsal faaliyetten yavaş ve sürekli kopuşundan daha fazla bir şey değildi. Her şeyden önce, elektrik gücündeki büyüme sayesinde, önümüzdeki on yıllarda ilerlemeyi zanaatkarlığın, değişime uğramış formlarda ve gelişmiş işlemlerle, tarımsal emekle gerçek anlamda yeniden bağlantı kurmak için taşraya dönüşü temsil edecektir. Kırsal zanaatkarlığı kurtarmaya yönelik bu çabada, İtalya bir kez daha

bir öncü ve öğretmen olmaya hazırdır."[2] De Michelis birçok şeyi birbirine karıştırmaktadır: 1) Şehir ile taşra arasında bağlantının yeniden kurulması zanaatkarlık temelinde gerçekleşemez, yalnızca rasyonelleşmiş ve standartlaşmış büyük sanayi temelinde gerçekleşebilir. "Zanaatkar" ütopyası, tekstil endüstrisinde kurulmuştur: Büyük mesafeler üzerinde elektrik enerjisi dağıtımı elverişli hale geldiğinde, elektrikle çalışan modern mekanik dokuma tezgahının köylü aileye geri verilmesinin olanaklı olacağına inanıldı fakat bugün tek bir işçi, 24 dokumaya kadar iş görebilmektedir (öyle görünmektedir) ki bu da, köylü ailenin çözemeyeceği genel örgütsel sorunlara ek olarak, yine köylü ailenin çözemeyeceği devasa rekabet ve sermaye ihtiyacı sorunlarını gündeme getirmektedir; 2) köylü çalışamayacak durumda olduğu zaman (bu, köylüyü, tüm yıl boyunca "çalışabilecek" durumda olan şehre kıyasla, ikincil bir konuma yerleştiren modern tarımın temel sorunudur), zaman aralıklarının endüstriyel kullanımı yalnızca, halihazırda olmakta olan ve sanayide dahi ölü mevsimleri beraberinde getiren geçici satış dalgalanmalarına bağışık kalmayı başarabilen bir planı izleyen, son derece üst düzeyde gelişmiş bir ekonomide söz konusu olabilir; 3) büyük endüstriyel yoğunluk ve değiştirilebilir parçaların seri üretimi, fabrika bölümlerini taşraya taşıyarak, büyük şehirlerdeki yığılmayı azaltmayı olanaklı kılmakta ve sanayi yaşamının daha sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Taşraya dönecek olan zanaatkar değildir, tam tersi, taşraya dönecek olan, en modern ve en standartlaşmış işçidir.

Madde 138. *Amerika.* 16 Şubat 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da iki makale yayımlanmıştır: Profesör J. P. Rice'ın "Punti di vista sull' America: Spirito e tradizione americana" başlıklı makalesi (*Westinghouse Vakfı*'nın Amerika ile İtalya arasındaki ilişkileri güçlendirmek için düzenlediği yıllık konuşma dizisi için New York'taki *İtalyan-Amerikan Derneği*, 1930'da Rice'ı seçmiştir) -makalede kayda değer çok fazla bir şey bulunmamaktadır ve mühendis Pietro Lanino'nun, "La rivoluzione industriale degli Stati Uniti" başlıklı makalesi- bu açıdan ilginç bir makaledir: Akredite bir gazeteci ve İtalyan sanayisinin teorisyeni olarak, Amerikan kapitalist sanayi sisteminden hiçbir şey anlamamıştır[1] (Lanino 1930'da *Rivista di Pol'tica Economica*'da da Amerikan sanayisi üzerine bir dizi makale yazmıştır; bu makaleler borsa kuruluşları tarafından yayımlanmıştır).[2] Lanino, henüz ilk paragraftan itibaren, Amerika'da

"endüstriyel üretimin egemen iktisadi temel ilkelerinin bütünüyle tersine çevrilmesinin" söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. "Arz-talep yasası, ücretler yoluyla işlevsiz kılınmıştır. Ücretler yükselirken, üretim maliyetleri düşmüştür."[3] Hiçbir şey işlevsiz kılınmamıştır: Lanino, rasyonalizasyona dayalı yeni tekniğin ve Taylorizmin, yeni ve orijinal bir psikoteknik vasıf yaratmış olduğunu ve bu vasfa sahip işçilerin sayısının hiç de az olmadığını fakat bu işçilerin halen formasyon sürecinde olduklarını, dolayısıyla "doğru eğilime" sahip olanların, rekabetçi bir biçimde yüksek ücret peşinde olduklarını, bunun da, "arz-talep" yasasını ücretlerde teyit ettiğini anlamamıştır. Lanino'nun savı doğru olsaydı, istihdam edilmiş personel arasındaki yüksek fire oranı açıklanamazdı; başka bir deyişle, neden çok sayıda işçi, bazı şirketlerin vereceği düşük maaş uğruna, başka şirketlerin vereceği yüksek ücretten vazgeçsin? Yine, diğer bir ifadeyle, arz ve talep yasasını tersine çevirenler yalnızca sanayiciler değildir; işçiler de sözümona yüksek maaşlardan feragat edip, zaman zaman işsiz kalmaktadırlar. Lanino'nun çözmekten dikkatle kaçındığı bir bilmece. Makalenin tamamı, başlangıçtaki bir kavrayış eksikliğine dayalıdır. Buna göre, Ford'dan başlayarak, Amerikan sanayicilerinin, yeni bir ilişkiler formunun gelmesinin bir sürpriz olmayacağını ileri sürmeye çalışmaları gerekiyordu: Yüksek ücretlerin iktisadi etkilerine ek olarak, onlar, tinsel hegemonyanın toplumsal etkilerine de sahip olmaya çalıştılar ki bu da normaldir.

Madde 139. Mario Gianturco, "La terza sessione marittima della Conferenze Internazionale del Lavoro", *Nuova Antologia*, 16 Mart 1930[1] (Denizcilerin daha önceki toplantılarında ele alınan temel noktaları da özetlemektedir; ilginç ve yararlı bir makaledir).

Madde 140. Giuseppe Frisella Vella, *Temi e problemi sulla cos` detta quistione meridionale*, bir giriş ve kaynakça ile birlikte, in 8°, 56 s., Palermo, La Luce, Casa Editr. Sicula, L. 6.00.[1]

Madde 141. *Geçmiş ve Bugün.* Tuz tüketimi. (Bakınız, Salvatore Majorana, "Il monopolio del sale", *Rivista di Politica Economica*, Ocak 1931, s., 38.)[1] 1928-29 mali yılında, tuz fiyatlarındaki artışın hemen ardından, tuz tüketimi, bir önceki mali yıla oranla 1.103 kg. azalmıştı; başka bir ifadeyle, ücretler 4.80 liret yükselirken, kişi başına tuz tüketimi

7.133 kg. seviyesine inmişti. Dahası, pellagra hastalığının olduğu bölgelerin belediyelerinde tuz dağıtımı durdurulmuştu; pellagranın neredeyse tamamen ortadan kalktığı ve devletin başka genel eylemler kullanarak pellagra ile (genel olarak) savaştığı ilan edilmişti. (Diğer yandan halihazırdaki fiilen pellagra hastalarının kaderi ne olmuştur?)

Madde 142. Gaspare Ambrosini, "La situazione della Palestina e gli interessi dell'Italia", *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1930.[1] (Aranan bibliyografik veriler.)

Made 143. Maria Pasolini Ponti, "Intorno all' arte industriale", *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1930.[1]

Madde 144. *Geçmiş ve bugün.* Giuseppe Nuzzo'nun, 16 Temmuz 1930 tarihli *Nuova Antologia*'daki, "La politica estera della monarchia napoletana alla fine del secolo XVIII" başlıklı makalesi, Napoli Bourbonları'na hak iadesi yapılması için oluşturulmuş belirli bir hareketi incelemesi bakımından ilginç bir makaledir.[1] Tarihsel olarak budalaca bir makale, çünkü gülünç şımarıklıkları tartışmaktadır.

Madde 145. Luigi Villari, "L'agricoltura in Inghilterra", *Nuova Antologia*, 1 Eylül 1930.[1] İlginç.

Madde 146. *Geçmiş ve bugün. Göç.* Belçika Kongosu'nda 1.600 İtalyan göçmen bulunmaktadır: Bunların 942'si Kongo'nun en zengin bölgesi olan Katanga'dadır. Bu İtalyan göçmenlerin çoğu, mühendis, muhasebeci, yapı ustası, iş yöneticisi olarak özel şirketler için çalışmaktadır. Devlet ve şirketler adına çalışan Kongo'daki 200 doktorun üçte ikisi İtalyan'dır (*Corriere della Serai* 15 Ekim 1931).[1]

Madde 147. *İtalyan Risorgimentosu.* 1 Ekim 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da, Francesco Moroncini'nin "Lettere inedite di Carlo Poerio e di altri ad Antonio Ranieri (1860-66)" başlıklı makalesi.[1] Tarihsel dönem ve Güney'deki siyasal sorun bakımından ilginç bir makale.

Madde 148. *İtalyan Risorgimentosu.* 16 Ekim 1931 tarihli *Corriere della Sera*'da, Gioacchino Volpe'nin, (Francesco Salata'nın, *Carlo Alberto*

inedito adlı kitabı üzerine) "Quattro anni di governo del Diario autografo del Re" başlıklı makalesine bakınız.[1] Volpe, yargılarında ve açıklamalarında son derece ağırbaşlı ve alçak gönüllüdür. "Yabancı müdahalelerine karşı" başlıklı kısa bir bölüm vardır fakat bunlar hangi müdahalelerdir? Elçiliklerde Avusturya müdahalesine en sıcak bakan isim Carlo Alberto'ydu; kendisi, Fransız Büyükelçi'nin ve Kilise-Devlet ilişkilerini düzenlemek için Torino'da bir konferans toplamak isteyen İngiliz Bakan'ın, Piedmont'un iç işlerine karışmalarına karşı çıkmıştı; Carlo Alberto, Papa'nın istediği gibi, Avusturya'nın Elçiliklere silahlı müdahalesini, kendi askerlerinin müdahalesine tercih ediyordu; çünkü Piedmontlu askerlere liberalizm bulaşmasını ya da Romagna halkının Piedmont ile birleşme arzusuna kapılmasını istemiyordu.

Madde 149. *Siyaset ve askeri komuta.* Saverio Nasalli Rocca'nın, *Nuova Antologia*'nın 16 Ekim ve 1 Kasım 1930 tarihli sayılarında yayımlanan, "La politica tedesca dell' impotenza nella guerra mondiale" başlıklı makalesini kontrol et.[1]

Makalede, Alman deneyimine dayalı olarak (çarpışmaları kazanıp, savaşı kaybetmek), savaşta dahi zaferi getiren; askeri komutaya nüfuz ederek, savaş zamanına uygun yeni bir tür komuta oluşturan siyasi komutadır, tezini destekleyecek materyaller bir araya getirilir. Nasalli Rocca, von Tirpitz'in hatıratlarını ve diğer yazılarını özel bir biçimde kullanır.[2] (Makalenin başlığı, aynı zamanda Tirpitz'in İtalyanca'ya çevrilen bir kitabının da adıdır.) Nasalli Rocca şöyle yazar: "...Askeri komuta ile hükümet arasındaki ilişkiler, savaşın en büyük güçlüklerinden bir tanesidir: Deneyimli bir asker, hükümet ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişkilerin, sırasıyla, strateji ile taktikler arasında mevcut olan ilişkilere karşılık geldiğini hemen anlar. Hükümete göre savaş stratejisi olan şey, silahlı kuvvetlere göre taktiklerdir: Öte yandan bir taktisyen, önüne konulan hedeflere ulaşabilmesi için, stratejinin kendisi için sağladığı belirlenmiş geniş sınırlar içerisinde tam bir manevra serbestisine sahipken, stratejistin, taktisyenin alanına girme hakkı bulunmamaktadır. Devamsızlık ve müdahale, nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, komutanın önündeki en büyük iki ayak bağıdır; müdahalenin sınırlarını koyan da denge unsurudur."[3]

Formül bana pek isabetli gibi gelmemektedir: Teknik olarak hükümete ait olmayan bir "askeri stratejinin" mevcut olduğu kesindir. Soru ge-

nişletilebilir: Askeriye ve hükümet arasındaki çatışmalar, teknisyenler ile siyasetçiler arasındaki çatışmalar değil, siyasetçiler ile siyasetçiler arasındaki çatışmalardır; bunlar, her savaş başlangıcında rekabete giren "iki siyasal önderlik" arasındaki çatışmalardır. Savaş sırasında müttefikler arası birleşik komuta güçlükleri, teknik değil, siyasal bir doğaya sahipti: ulusal hegemonyalar çatışması.

Madde 150. *Kültürel konular.* Başka notlarda dile getirilmiş olan sorunlar -bir ülkedeki "yasa koyucu kimdir?"-, başka sorunları "skolastik" değil, "reel" bir tarzda ortaya koymak adına, yeniden gündeme getirilebilir.[1] Örneğin, "Polis nedir?" (Bu soru, siyasi partilerin gerçek işlevini ele alan diğer notlarda dile getirilmiştir.)[2] Eğer polisin emrinde ajanlar, vs., olmasaydı, bugünlerde aktif olarak soruşturulan suçların yüzde doksanının cezasız kalacağı, bu sanki polise yönelik yıkıcı bir eleştiriymişçesine, sıklıkla söylenir (soruşturulmayan vakaların sayısı, ya bu vakalara ilişkin yeterli bilgi olmamasından ya da bu suçları kanıtlamanın olanaksız olmasından dolayı oldukça fazladır). Ne var ki gerçekte, bu türden bir eleştiri aptalcadır. Polis nedir? Bu, normalde anlaşıldığı gibi, hukuksal olarak tanınmış ve kamu güvenliği işlevini yerine getirme görevi ile yetkilendirilmiş özel bir resmi örgütten ibaret değildir. Bu söz konusu organizma, devlet toplumunun aşağı yukarı kesin ve sınırlı, kalıcı ya da geçici, vs. bağlantılar vasıtasıyla doğrudan ya da dolaylı olarak katıldığı çok daha geniş bir örgütlenme olan "polisin" merkezi ve resmi olarak sorumlu çekirdeğini oluşturur. Bu ilişkilerin analizi, "devlet"in ne olduğunun anlaşılmasına, birçok felsefi hukuksal nutuktan çok daha fazla yardımcı olur.

NOTLAR

DEFTER I (1929-1930)

El Yazmasının Tasfiri

Kırmızı ve siyah renkte ebru desenli ince karton kapaklı bir çizgili okul defteri (15x20,5 cm). Defterin ön kapağında kırtasiyecinin (ve baskıcının) mührü bulunur: "Gius. Laterza e figli, Bari." Ön kapaktaki etikette şunlar yazılıdır: Gramsci'nin hapishane numarası, "7047"; defteri oluşturan ve üzerine hapishane mührü vurulup, hapishane yetkililerince numaralandırılan sayfaların toplam sayısı, "fogli cinquanta" ("elli yaprak"); hapishane müdürünün imzası, "Il direttore, Parmegiani" (Temmuz 1928'de Gramsci Turi Hapishanesi'ne getirildiğinde, hapishanenin müdürü G. Parmegiani'ydi. Parmegiani Şubat 1929'a dek görevde kaldı). Tatiana Schucht, Gramsci'nin ölümünün ardından deftere bir etiket daha yapıştırıp, üzerine "Completo XVI 1° quaderno da pg. 1 a 200" ("Bütün XVI 1. Defter s. 1-200") yazmıştır. Roma rakamları, Tatiana Schucht'un, Gramsci'nin ölümünün hemen ardından defterleri düzenlemek için geliştirmiş olduğu bir katalog sistemi içerisinde deftere vermiş olduğu numarayı göstermektedir.

Her bir kâğıt ya da folyo çift taraflı olduğundan, defter her iki yüzünde 22'şer satır bulunan 100 sayfadan oluşur. Gramsci her sayfanın her iki yüzüne de yazı yazmıştır; dolayısıyla, defter toplam 200 el yazması sayfasından oluşur. Hapishane yetkilileri, yalnızca defterin *sağ* tarafındaki ilk 50 sayfayı silinmez bir kalem ve hapishane mührüyle -"Casa penale speciale di Turi" ("Turi Özel Hapishanesi")- numaralandırıp,

mühürlemişlerdir. Buna ek olarak, her yaprağın *sağ ön* yüzü, Gramsci'nin eliyle, mürekkeple numaralandırılmıştır (1-100). Yaprakların *sol* arka yüzlerinde ise herhangi bir rakam işareti bulunmamaktadır. O halde, el yazması sayfalarına gönderme yaparken, "r." Gramsci tarafından numaralandırılmış (sağ) yüzlere, "v." ise numaralandırılmamış (sol) sayfalara gönderme yapacaktır. Dolayısıyla, örneğin "s. 1 *r.*" Gramsci tarafından numaralandırılmış sayfaya -bu örnekte el yazmasının ilk sayfasına- gönderme yaparken, "s. 100v." ise, Gramsci tarafından "100" olarak numaralandırılmış yaprağın arka yüzüne -bu örnekte el yazmasının son sayfasına- gönderme yapacaktır.

Gramsci'nin yazıları, 1*r.* ile 100v. arasındaki tüm defter sayfalarını doldurur; boş bırakılmış şu aralıklar hariç: (a) s. 1v. içerisinde 17 satır; (b) s. 94*r.* sonundaki iki satır; (c) s. 95*r.* içerisindeki son dört satır. Bu boşluklar şunlara karşılık gelir: (a) Defterin hemen başındaki "Ana Konular" listesinin sonundaki boşluk; (b) ve (c) Gramsci'nin kayıt tutma amacıyla yapmış olduğu kitap adları listelerinin sonunda bırakılmış olan boşluklar; bu listeler, §149 numaralı notun, s. 92v.'nin sonundaki cümle ortasında yarım kalmış son paragrafını bölüp, s. 93*r.*'nin başından başlayarak, aralıksız bir biçimde s. 95v.'nin başına kadar devam eder. Gramsci esas olarak, defterin son sayfalarını kişisel kayıtlar için ayırmak istemiş fakat daha ileri bir tarihte, notları için kayıt tutma amacıyla kullanmamış olduğu, kalan birkaç sayfayı da kullanmaya karar vermiş olmalıdır.

"Birinci Defter (8 Şubat 1929)" başlığı ilk sayfanın hemen başında görünür ve başlığın altı, iki kez çizilmiştir. Aynı sayfada, ele almak istediği konulara yönelik bir liste halinde Gramsci'nin çalışma planı başlar. Defterin geri kalanı, başlarında § işareti olmak üzere, her biri yeni bir satırda başlayan 158 adet nottan ya da bölümden oluşur. (Gramsci, girdilerini numaralandırmamıştır. Numaralar, sınıflandırmayı ve çapraz göndermeleri kolaylaştırmak adına düşünülmüş olan editoryal bir araçtır.) |§ işareti elinizdeki çeviride Madde olarak belirtilmiştir, ç.n.| Gramsci tarafından bu defterdeki notlardan 107 tanesinin üzeri çizilmişse de, bu notlar bütünüyle okunaklı kalmıştır; V. Gerratana'nın tanımlamasıyla bu notlara A metinleri denilmektedir. Çok az sayıdaki bazı istisnalar dışında -bu istisnalar, A metinlerinin sonunda editörün verdiği normal çapraz göndermelerin mevcut olmadığı notlardır- bu metinlerin içerikleri, daha sonraki metinlerde, düzenlenmiş formlarda ye-

niden ortaya çıkmaktadır (C Metinleri). Diğer 51 not ise (B Metinleri), iptal edilmeyip, değiştirilmeden bırakılmış ve herhangi bir defterde yeniden kullanılmamıştır.

Defter 1'de ayrıca, Gramsci'nin bütünüyle karalayıp, cümlenin satırlarını baştan başa kalın mürekkep çizgileriyle okunmaz hale hale getirdiği iki girdi bulunmaktadır. Bu karalanan girdilerden ilki s. 2*r*.'nin başında alt buçuk satır kaplar ve şu anki biçimde §1 numaralı olan nottan önce gelmektedir. Gramsci'nin Defter 1 §28'de bu girdiye yönelik anıştırması, söz konusu silinmiş girdide doğa yasasının ele alındığını ortaya koyar. Karalanan ikinci girdi ise, s. 79*r*. ve s. 79*v*. içerisinde, halihazırdaki metnin §118 ile §119 numaralı notları arasında dokuz satırdan oluşur. Bu girdinin başlığının ilk iki sözcüğü; girdinin geri kalan kısmı gibi karalanmamıştır; bu sözcükler "La formula" olarak okunmaktadır. *Hapishane Defterleri*'nin el yazmasının geri kalanında üzeri çizilerek, bu şekilde anlaşılmaz kılınmış başka herhangi bir metin parçası bulunmamaktadır.

S. 51*r*.'nin üst yarısı, bir tanesi V. Gogol'den, diğeri ise Fyodor Dostoyevski'den olmak üzere, iki alıntı için ayrılmıştır. Bu iki pasaj, s. 51*r*.'nin ortasında başlayan §52 numaralı nottan önce gelir. Tek tek not bölümlerinden farklı olarak, çevirisi yapılmış bu alıntıların önlerinde § işareti bulunmamakta ve bu alıntıların defterin ikinci yarısının başında bulunmaları, bu alıntıların hemen önünde ve ardında bulunan notlardan önce, belki de Gramsci'nin defterin ikinci yarısını farklı bir amaçla kullanmayı düşünmüş olduğu bir zamanda yazılmış olduklarını gösterir. Söz konusu iki alıntı:

> Her kim onun yüzüne baksa, tek dünyevi mükafatı darağacı olan kusursuz ruhunda yüksek niteliklerin birbirine karışmış olduğunu görürdü. (*Gogol*)
>
> Öte yandan deha, zaferi kucaklamaya kendini hazırlarken, dolaysız bir mükafatı hak ettiğine inanıyordu. Peşin almak her zaman bir zevktir hem de özellikle bu vakada. (*Dostoyevski*)

S. 93*r*.-94*r*.'de yer alan numaralandırılmış kitap listesinin üzerinde bir başlık bulunur: "11 Kasım 1929'da Turi'den Carlo'ya ulaştırılan kitaplar." Başlıkta iki değişiklik söz konusudur; Gramsci başlangıçta şöyle yazmıştır: "9 Haziran 1929'da Turi'den Carlo'ya gönderilen kitaplar." Gramsci'nin girdilerinin yanında, köşeli parantez ([ ]) içerisindeki bilgiler editör tarafından eklenmiştir.

1) B. Croce, *Teoria e Storia della Storiografia* [İngilizce çevirisi için bakınız, *History: Its Theory and Practice*, New York: 1921];

2) L. Einaudi, *Corso di Scienza delle Finanze*;

3) G. Mortara, *Prospettive Economiche* 1927;

4) Adı geçen yayın; "1928;

5) Rabelais, *Gargantua e Pantagruele*, 5 cilt.;

6) Ognev, *Le Journal de Kostia Riabgev* [Rusça'dan yapılan bu Fransızca uyarlama-çevirinin başlığındaki soyadının doğru yazılışı; Riabtzev];

7) Col. Lawrence, *La révolte dans le désert* [T. E. Lawrence'ın kitabının Fransızca'dan yapılan çevirisi, *Revolt in the Desert*; Londra, 1927];

8) E. Lo Gatto, *Storia della letteratura russa*, cilt iki;

9) Petrocchi, *Dizionario della Lingua Italiana*;

10) Broccardi, Gentile, ve diğerleri; *Goffredo Mameli e i suoi tempi*;

11) C. Marchesi, *Il letto di Procuste*;

12) Zeromski, *Tutto e nulla* [Lehçe'den çevrilmiş bir kısa hikayeler derlemesi];

13) S. Aleramo, *Amo, dunque sono* [bir roman];

14) I. Bunin, *Il villaggio* [Rusça'dan İtalyanca'ya yapılmış bir çeviri; İngilizce çeviri için karşılaştırma: *The Village*, New York: 1923];

15) Delemain, *Pourquoi les oiseaux chantent* [İngilizce çevirisi için bakınız: Jacques Delemain, *Why Birds Sing*, Londra: 1932];

16) Orlandi, *Il giovanetto filologo*;

17) Dostoyevsky, *La voce sotterranea* [*Yeraltından Notlar*];

18) J. Conrad [başlık yazılmamıştır];

19) *Lettere di Mad. d'Épinay all'ab. Galiani*;

20) L. Tolstoy, *Resurrezione*; 2 cilt [*Diriliş*]

21) R. Kipling, *Les plus belles histoires du monde* [İngilizce'deki başlığı *The Finest Story in the World* olan bu kitabın Fransızca tercümesinin doğru başlığı: *La plus belle histoire du monde*; Paris, 1900];

22) L. Tolstoy, *La tempesta di neve* ["*Ivan Ilyiç'in Ölümü*" adlı hikayeyi de içeren bir kısa hikayeler çevirisi];

23) Pirandello, *L'esclusa* [eski bir roman (1901)];

24) G. Maupassant, *Novelle*, 4 cilt. [gerçekte bu girdi, Guy de Maupassant'ın Gramsci'de olan dört ayrı kitabına gönderme yapar: *Claire de lune*; *Contes de la Bécasse*; *Le Horla*; *Miss Harriet*];

25) *Dizionario inglese-francese* [Henri Sabersky, *Dictionnaire de Poche. Anglais-Français*, Berlin: 1914];

26) Çehov, *Novelle*, iki küçük cilt [kısa hikayeler çevirisi];

27) Giannini, *Storia della Polonia*;

28) Panait Istrati, *Domnitza de Snagov*;

29) Pedrazzi, *La Sardegna*;

30) Gino Piastra, *Figure e figuri della Superba*;

31) F. Villon üzerine sinematik bir roman (McCarty'nin) [Gramsci'de Justin Huntly MacCarty'nin yazdığı bir kitap bulunuyordu; *La curieuse aventure de Maître François Villon*, Paris: 1926];

32) Albert Londres, *Des Paris à Buenos Ayres (La traite des blanches)* [bu kitabın İngilizce çevirisi için bakınız; *The Road to Buenos Ayres*, New York: 1931];

33) Dorgélès, *Partir* ... [bir roman];

34) Messerel [Masereel], *Die Sonne* [bir roman];

35) *Almanacco Letterario* 1927;

36) adı geçen eser 1928;

37) Panait Istrati, *Mes dèparts*;

38) Emil Ludwig, *Guglielmo II* [Almanca orijinalinden yapılmış bir İngilizce çeviri için bakınız; *Wilhelm Hohenzollern*, New York: 1927];

39) Gogol, *Le veglie alla fattoria* (Slavia) [*Evenings on a Farm Near Dikanka*];

40) Leskov, *La donna bellicosa* (Slavia) [Rusça'dan çevrilmiş seçme kısa hikayeler];

41) Dostoyevski, *Le notti bianche* (Slavia) [*Beyaz Geceler*];

42) Perri, *Gli emigranti* (Mandadori) [bir roman];

43) E. Marchese, *Quintino Sella in Sardegna* (Treves);

44) J. J. Brousson, *Itinéraire de Paris à Buenos Ayres* (A. France üzerine);

45) Pascarella, *Sonetti* (Sten);

46) Chrystome, *Anatole France*;

47) Remarque, *Rien de nouveau à l'ouest* [*Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*];

48) R. Boucard, *Les dessous des Archives sercèts (Les Editions de France)* [İngilizce çevirisi için bakınız; *Revelations from the Secret Service: The Spy on Two Fronts*; Londra, 1930];

49) Boris Pilnyak, *Oltre le foreste* (Slavia) [Rus roman yazarının erken dönem çalışmalarının çevirisi];

50) Beraud, *Le bois du Templier pendu* [İngilizce çevirisi için bakınız;

The Wood of the Hanging Templar, New York: 1930];

51) Capek, *Racconti tormentosi* (Slavia) [Çek yazarın eserinin ilk İtalyanca çevirisi];

52) Sieroszewski, *Il diavolo straniero* (Slavia) [roman, Lehçe'den çeviri];

53) Margaret Kennedy, *La ninfa innamorata* (Treves) [M. Kennedy ve Basil Dean'in, *The Constant Nymph*, Londra: 1926 çevirisi];

54) Isadora Duncan, *Ma vie* [*My Life*; Garden City, 1927 adlı eserinin Fransızca çevirisi];

55) Papini, *Gli operai della vigna* (Vallechi) [İngilizce çevirisi için bakınız; *Laborers in the Vineyard*, New York: 1930];

56) Dostoyevski, *Il villaggio di Stepancikovo* (Slavia) [*Aile Dostu*];

57) Çehov, *La mia vita* (Slavia) [*My Life*];

58) Ramuz, *La beauté sur la terre* [İngilizce çevirisi için bakınız; *Beauty on Earth*, New York: 1929];

59) Maurois, *Climats* [İngilizce çevirisi için bakınız; *Climats*, New York: 1939];

60) Çehov, *Era lei!...* (Slavia) [bir kısa hikayeler derlemesi];

61) Jerome K. Jerome, *Tre uomini a zonzo* (Sonzgno) [*Three Man on the Bummel* adlı kitabın İtalyanca çevirisi];

62) Tolstoy, *Anna Karenina* (geride bırakılan bir cilt eksik) (Mart 1930'da gönderildi), 4 cilt, (Slavia);

63) Turgenyev, *Le memorie di un cacciatore* (bir cilt geride kalmıştır) (gönderildi), 2 cilt (Slavia) [*A Sportsman's Sketches*].

Gramsci, 17 Haziran 1929 tarihinde kardeşi Carlo Gramsci'ye yazdığı bir mektupta yukarıdaki kitaplardan bazılarını listeler ve bu kitaplarla ne yapılacağına ilişkin talimatlar verir.

4 kitaptan oluşan bir sonraki liste s. 94v.'de yazılıdır:

1) Maurice Muret, *Le crépuscule des Nations blanches*; Payot, Paris [İngilizce çevirisi için bakınız; *The Twilight of the White Races*, New York: 1926];

2) Petronious, *Satyricon*, Classici del ridere, Formiggini, Roma;

3) Salvemini, *Tendenze vecchie e necessità nuove del movimento operaio italiano*; Licinio Cappelli, Bologna;

4) Krasnof, *Dall' aquila imperiale alla bandiera rossa*; Salani, Floransa [İngilizce çevirisi için bakınız; Peter Krasnoff, *From the Two-headed Eagle to the Red Flag, 1894-1921*, Londra: 1923];

Aynı sayfada (94v.), bu dört başlığın ardından, sekiz kitaplık, şu başlık altında numaralandırılmış bir liste daha gelir: "20 Şubat 1930'da Turi'de Tatiana'ya ulaştırılan kitaplar." İkinci ve üçüncü başlıkların hemen sağ tarafında, "ulaştırılmadı" sözcüğüyle bir ayraç çizilmiştir. Diğer başlıklar küçük çarpı işaretleriyle soldan işaretlenmiş ve yanlarına "|Tatiana ç.n.| ulaştırılmadığını söylüyor" yazılmıştır.

1) Croce, *Saggio sullo Hegel*; Laterza, 1927 [Gramsci'de bu cildin, Hegel üzerine çalışmaya ek olarak, tarih felsefesi üzerine makaleler de içeren, revize edilmiş üçüncü baskısı (1927) bulunmaktadır; Hegel üzerine makalenin İngilizce çevirisi için bakınız; *What is Living and What is Dead in the Philosophy of Hegel*; Londra 1915 (fakat bu İngilizce çeviri, İtalyanca edisyondaki diğer makaleleri içermemektedir)];

2) Prezzolini, *Codice della Vita Italiana*; Libreria della Voce, 1921;

3) M. Maccari, *Il trastullo di Strapaese*; Vallecchi, 1927 [gravürler ve şarkı sözleriyle, taşra yaşamına bir övgü];

4) F. Chiesa, *Villadorna*, Mandadori: 1928;

5) Chamson, *Le crime des justes* [İngilizce çevirisi için bakınız; *The Crime of the Just*; çeviren: Van Wyck Brooks, New York: 1930];

6) H. Mann, *Mère Marie* [Almanca'dan Fransızca'ya yapılan bir çevirisi];

7) *Fioretti di S. Francesco*; Vallecchi [*Little Flowers of St. Francis of Assisi*];

8) L. Renn, *La guerra*, Treves [İngilizce çevirisi için bakınız; *Warfare: The Relation of War to Society*, New York: 1939];

Bir başka numaralandırılmış kitap listesi, s. 94v.'de başlar ve s. 95r.'ye kadar devam eder. Listenin başlığı: "Tatiana'ya ulaştırılacak kitaplar: 13 Mart 1930." İlk on beş maddenin soluna birer çarpı işareti konulmuştur. İkinci ve üçüncü girdinin arasında bir girdinin ("G. Prezzolini, *Mi Pare*... Floransa, Ed. Delta") üzeri çizilmiştir.

1) *Almanacco letterario* 1930;

2) Jules Cambon, *Le diplomate*; Paris, Hachette (Les Caractères de ce temps) [İngilizce çevirisi için bakınız; *The Diplomat*, Londra: 1931];

3) G. Mortara, *Prospettive Economiche* 1929;

4) Goncharov, *Oblomov*; Slavia, 2 cilt [Rusça'dan İtalyanca'ya yapılan çevirisi];

5) Dostoyevksi, *Il sogno dello zio*, Slavia [Uncle's Dream];
6) "Action Française" 1929 Almanağı;
7) *L'Action Française et le Vatican*. Maurras ve Daudet'in makalelerinden oluşan bir cilt, Flammarion, 1927;
8) *Le Carnets de Georges Louis*; Derleyen: E. Judet, Rieder, 2 cilt;
9) Tolstoi, *Due Usseri*, Slavia [*Two Hussars*];
10) J. Maritain, *Il Primato dello Spirituale*; çeviren: G. P. Dore, Ed. La Card. Ferrari;
11) R. Bacchelli, *Il diavolo a Pontelungo*; 2 cilt, Ceschina, 1. baskı [İngilizce çevirisi için bakınız; *The Devil at the Long Bridge*, New York: 1929];
12) M. Proust, *Chroniques*; Ed. N. R. F.;
13) Chesterton, *La Nouvelle Jérusalem* [*The New Jerusalem* adlı eserin Fransızca çevirisi];
14) D'Herbingy, *L'avvenire religioso della Russia* (*V. Soloviov*); İtalyanca çeviri [İngilizce çevirisi için bakınız; *Vladimir Soloviev: A Russian Newman (1853-1900)*, Londra: 1918];
15) Plutarch, *Gli eroi di Grecia e di Roma*; ed. Bemporad (on seçme yaşam);
16) Auguste Boullier, *L'˜le de Sadaigne*; Dentu, Paris.

Aşağıdaki numaralandırılmış kitap listesi ise s. 95*r*.'dedir. Başlığı: "20 Mayıs 1930'da Turi'de Tatiana'ya ulaştırılan kitaplar":

1) *Nuova Antologia*, 16 Nisan ile 16 Haziran 1927 arasındaki 5 sayı;
2) Fedin, *I fratelli* (Slavia) [Rus yazarın erken dönem romanının bir çevirisi];
3) Turgenyev, *Re Lear della steppa* (Slavia) [*Lear of the Steppes*];
4) Çehov, *La Camera N. 6* (Slavia) [*6. Koğuş* ve diğer hikayelerin bir çevirisi];
5) R. Ardigò, *Scritti vari*; ed. G. Marchesini, Le Monnier;
6) Strapaese 1929 Almanağı;
7) Tristan Rémy, *Port Clignancourt*;
8) *Editori e stampatori italiani del quattrocento*; Hoepli, Libreria antiquaria.

Gramsci, ayrıca, defterin arka kapağının iç kısmına da bir kitap liste-

si yazmıştır. Listedeki ilk madde geri kalan maddeden ayrı durmaktadır ve ikinci, üçüncü, beşinci, altıncı, yedinci, onuncu ve on birinci maddeler sol taraflarından bir kalem darbesiyle işaretlenmiştir.

Poesie scelte (Puşkin ve Lermontov). Enrico Damiani'nin vurguları, giriş yazısı ve notları ile Rusça metin; Bologna, Zanichelli, 1925;

Maurice Muret, *Le crépuscule de nations blanches*, Payot: 1925;

Yargıç Petronius, *Satyricon*; çeviren: Limentani;

Heinrich Mann, *Le Sujet*; Ed. Kra;

Krasnoff, *Dall'aquila imperiale alla bandiera rossa*; Salani;

Mino Maccari, *Il trastullo di Strapaese*; Vallecchi;

G. Prezzolini, *Mi Pare...* (ed. Marpicati);

Jack London, *Le memorie di un bevitore* [*John Barleycorn* adlı eserin İtalyanca çevirisi];

Oscar Wilde, *Il fantasma di Canterville e il delitto di Lord Saville* [Wilde'ın *The Canterville Ghost. Lord Arthur Saville's Crime* adlı eserinin bir İtalyanca çevirisi];

Troçki, *La révolution defigurée*; Rieder [*İhanete Uğrayan Devrim*];

Troçki, *Vers le capitalisme ou vers le socialisme?* Librarie du Travail [*Towards Socialism or Capitalism?*]

Görülebileceği gibi, bu listede bulunan birkaç başlık diğer listelerde de bulunmaktadır.

Gramsci defiere, kendisinin de ilk sayfanın başında işaret ettiği gibi, 8 Şubat 1929 tarihinde, çalışma planlarının bir taslağı ile başlar. Bununla birlikte, Gramsci'nin bu tarihte defiere başka bir şey yazmadığı neredeyse kesindir. Gramsci, aynı dönemde çeviriler üzerinde de çalışıyordu ve bu çeviriler için başka defterler kullanıyordu. 9 Şubat 1929'da Tatiana Schucht'a şunları yazar: "Görüyor musun? Gerçekten de hücremde yazı yazıyorum. Pratiğe geri dönebilmek için şimdilik yalnızca çeviriler yapıyorum; bu arada düşüncelerimi de düzene sokuyorum."

S. 2*r*.'de başlayan ilk notlar, Gramsci'nin bu notları oluştururken kullandığı yayınlanmış kaynaklardan da anlaşılabileceği gibi, Haziran 1929'dan önce yazılmamışlardır. S. 26*r*.'deki özel bir gönderme, §43 numaralı notun, 1929 sonuna doğru ya da, daha muhtemel olarak, 1930 başlarında yazılmış olması gerektiğini belirlemeyi olanaklı kılmaktadır. Bu pasajda Gramsci, Giuseppe Prezzolini'nin *La coltura italiana* adlı kitabında naklettiği bir olaydan söz eder. Gramsci, kaynağı-

nın Prezzolini'nin cildinin "ilk baskısı" olduğunun altını çizer. Bu, Gramsci bu notu yazdığında Prezzolini'nin kitabının halihazırda (tarih olarak 1930'u gösteren) ikinci baskıyı yapmış olduğu ya da en azından ikinci baskıyı yapacağının ilan edilmiş olduğu anlamına gelir. Gramsci, Tatiana Schucht'tan, kitapçılara, kendisine "Prezzolini'nin *Cultura italiana* adlı kitabının, Casa Editrice Carbaccio tarafından yayımlanan yeni baskısını göndermelerini" söylemesini ister. Defterin orta bölümlerinde Gramsci, önceki yıllarda hapishanede edinmiş olduğu dergilerin geçmiş sayıları da dahil olmak üzere çok sayıda kaynaktan yararlanır. Bununla birlikte, §145 ve §147 numaralı notlar 2 Mart 1930 tarihli *Marzocco* dergisine göndermeler içermektedir. Sayfa 93*r*.-95*r*. üzerindeki kitap listeleri ile bölünmüş olan §149 numaralı notun 20 Mayıs 1930'dan sonra oluşturulduğu neredeyse kesindir; bu tarih Gramsci tarafından bu sayfalardaki son kitap listesinin başına yazılmıştır.

Gianni Francioni, *L'officina gramsciana: Ipotesi sulla struttura dei "Quaderni del carcere"* (Napoli: Bibliopolis, 1984, s. 140) adlı çalışmasında, Defter 1'in oluşum kronolojisi olarak aşağıdaki sırayı önermektedir:

Çalışma planı: 8 Şubat 1929

Madde	
1-7	Haziran 1929
8-11	Haziran ile Temmuz 1929 arasında
12	Temmuz 1929
13-27	Temmuz ile Ekim 1929 arasında
28-29	Ekim 1929
30-32	Ekim ile Aralık 1929 arasında
33	Aralık 1929
34-43	Aralık 1929 ile Şubat 1930 arasında
44-144	Şubat ile Mart 1929 arasında
145 -147	Mart 1930
148	Mart ile Mayıs 1930 arasında
149-158	Mayıs 1930 (fakat 20 Mayıs'tan sonra)

METİN İÇİN NOTLAR

Notlar ve Açıklamalar

1. Gramsci, Dante'nin *İlahi Komedya* adlı eserinin "Cehennem" başlıklı bölümündeki 10. Kanto'ya gönderme yapmaktadır.

2. Katolik Hareket ilk formunda, Kilise hiyerarşisinin gözetiminde uluslararası laik bir örgüt olarak 1860'lı yıllarda kuruldu. Bununla birlikte, bu örgütün kökleri, Fransız Devrimi'yle birlikte toplumun sekülerleştirilmesine karşı Kilise'nin başlattığı direnişe kadar uzanır. Katolik Hareket'in İtalya'daki yükselişi ise, Papa IX. Pius döneminde, ülkenin siyasal birliğin kurulması ve Papalık Devletleri'nin çöküşünün ardından, Kilise liberalizmin yayılmasına karşı amansız bir savaş verdiği sırada söz konusu oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Vatikan'ın, Katolikler'in oy kullanmalarına ve ulusun siyasal yaşamına katılmalarına izin verdiği dönemde, Katolik Hareket yalnızca inananların siyasi görüşlerinin şekillenmesinde değil, aynı zamanda Katolik siyasi önderlerin yetişmesinde de öncü bir rol oynadı.

3. Söz konusu "adalar" Sardinya ve Sicilya adalarıdır.

4. *I promessi sposi* (Nişanlılar) adlı klasik romanıyla iyi tanınan ünlü İtalyan yazar Alessandro Manzoni (1785-1873), değişik dilbilimsel konular üzerine, özellikle de İtalyan dili üzerine kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Doğu dilleri, fonetik ve lehçeler üzerine sayısız çalışma yapmış olan önde gelen ve saygın dilbilimci Graziadio Isaia Ascoli (1829-1907) de devletin eğitim politikalarıyla özel olarak ilgilenen bir senatördü.

5. "Bu yuvarlak masa, karedir" deyişi, Benedetto Croce tarafından, ilk olarak 1905'te yayımlanan ve daha sonra estetik üzerine bir ciltte başka makalelerle bir araya getirilen "Questa tavola rotonda è quadrata" kısa makalesinin başlığı olarak kullanılmıştır. Makalede gramer ve gramatolojinin mantık ve estetikle ilişkisi tartışılır.

> Steinthal, [*Grammatik Logik und Psychologie* (1855)] adlı çalışmasında Becker'e karşı polemiğinde Mantık ile Gramer arasındaki farkı belirginleştirmek için şu örneği kullanır: "Bir kimse bir yuvarlak masaya doğru yaklaşıp, şöyle der: 'Bu yuvarlak masa, karedir.' Grammerci, bütünüyle tatmin olur ve hiçbir şey söylemez fakat mantıkçı haykırır: 'Saçma.'"

Bakınız B. Croce, *Problemi di Estetica e contributi alla storia dell'Estetica italiana*, düzeltilmiş 5. baskı (Bari: Laterza, 1949), s. 173. Gramsci'de bu cildin ikinci baskısının (1923) bir kopyası bulunmaktaydı.

12 Aralık 1927'de Gramsci, Tatiana Schucht'a yazar:

> Uzun zaman önce siparişini vermiş olduğum kitabın elime ulaşmamış olduğunun kitapçıya bildirilmesi gerekiyor: Giulio Bertoni ve Matteo Giulio Bartoli, *Manualetto di linguistica* [Küçük Bir Dilbilim El Kitabı]; kitap 1925'te Modena'da basıldı fakat yayıncısını hatırlamıyorum. Eğer bu kitabı edinmen zor olacaksa, bundan vazgeçebilirsin, çünkü hapishanede şimdiki ve gelecekteki entelektüel çalışmalar için bir model olabileceğini düşündüğüm, "Bu Yuvarlak Masa, Karedir" başlıklı ve bu konuyu ele alan bir tez yazma planımı (kontrolüm dışında olan nedenlerle ve yazmak için gereken araçları edinmenin olanaksızlığını göz önünde bulundurarak) bir yana bıraktım. Ne yazık ki bu sorun bir süre için çözümsüz kalacak ve bu bende bir pişmanlık yaratıyor. Yine de seni temin ederim ki bu gerçek bir konudur ve yüzlerce akademik çalışmada ve siyasi el kitabında halihazırda ele alınmış ve tartışılmış bir konudur. Bu, "Gramer nedir?" sorusu demek olduğundan ve her yıl dünyanın her ülkesinde milyonlarca gramer, insan ırkının milyonlarca üyesi tarafından hevesle hazmedildiğinden, küçük bir konu da değildir; buna karşın zavallı ruhlar tam olarak neyi hazmettiklerini de bilmezler.

6. Listede kendisinden önce gelen Gramsci tarafından altı çizilmemiş tüm diğer maddelerden farklı olarak, bu madde, muhtemelen daha ileri bir tarihte ilave edilmiştir. Cizvit Papaz Antonio Bresciani (1798-1862), anayasal demokrasi de dahil olmak üzere liberalizmin tüm formlarına sürekli olarak ve genellikle oldukça sert biçimde saldıran, aşırı ölçüde üretken bir yazardı. Bresciani, didaktik, ahlakçı ve polemiksel niteliğe sahip sayısız kitapta ve makalede yozlaşmış seküler kültürün şeytani tehditlerine karşı yegane koruyucular olarak Kilise otoritesini ve dogmatik dinsel ortodoksiyi, amansız bir biçimde savunmuştur. Kendisi birkaç popüler tarih romanı yazmıştır ve bu romanlar da kendisinin aşırı ölçüde gerici görüşleri için gereçler olarak iş görmüştür. Bresciani, 1850'de ultra-muhafazakar bir Cizvit dergisi olan *La Civiltà Cattolica*'nın ilk editörler grubunda yer alıyordu, burada, henüz ilk sayıdan başlayarak, romanlarını dizileştirilmiş bir formda yayımlamıştır.

Madde 1. *Sefalet, Katolisizm ve papalık üzerine*

1. Gramsci, Arthur Roguenant'nın *Patrons et ouvriers: Ouvrage couronné par l'Académie des sciences morales et politiques* (Paris: J. Gabalde, 1907) adlı çalışmasına gönderme yapmaktadır. Bu küçük kitap (181 sayfa) "Bibliothèque d'économie sociale, publiée sous la direction de M. Henry Joly" başlıklı dizi içerisinde küçük bir cilt olarak yayımlanmıştır. Roguenant, Paris Ahlak ve Siyaset Bilimleri Akademisi'nin yarışmasını kazanarak 1906 Bordin Ödülü'nü almıştı. Gramsci'nin hatırlattığı olay, Roguenant'nın kitabının 15. sayfasında tartışılmaktadır:

> Il nous est arrivé d'interroger sur ce sujet ("Pour être parfaite la justice doit se confondre avec l'égalité") un ouvrier, catholique ardent, pratiquant, absolument sincère. Il ne nous cacha pas qu'il considérait l'égalité comme le but et la fin de tout effort conscient de la justice. -Mais, objections-nous, comment concilier cette déclaration de principe avec la parole de l'Evangile: il y aura toujours des pauvres parmi vous.- Il sourit et, fort à l'aise, repliqua: "C'est entendu, et pour ne pas faire mentir le Christ, qui n'a pu mentir, nous garderons, deux pauvres (deux pour le pluriel) et leur attribuerons les revenus de l'assistence publique." -La boutade était plaisante, mais l'idée n'en est pas moins fausse.

Gramsci'nin hapishanede bu kitaba erişimi olduğuna yönelik kanıt yoktur ve bu olası da değildir. Kendisi, ilgili pasajın içeriğini daha önceki bir okumasından hatırlamış ya da belirtilmemiş bir ikinci kaynakta bu pasajla karşılaşmış olmalıdır.

2. Gramsci hapishanedeyken Papa IX. Pius'un genelgelerinin İtalyanca versiyonlarını içeren *Syllabus* adlı bir kitaba ve başka önemli metinlere sahipti: Pio IX, *Il Sillabo, Encicliche ed altri documenti del suo pontificato*, ed. M. Petroncelli (Floransa: Libreria Editrice Fiorentina, 1927). *Syllabus*, IX. Pius'un 8 Aralık 1864 tarihli *Quanta cura* genelgesine iliştirilmiş bir belgeydi; bu belge, modern düşüncedeki 80 temel hatanın bir listesinden oluşmaktaydı. Genelge ve *Syllabus*, liberalizmi, özellikle de Kilise ile devletin birbirinden ayrılması düşüncesini ve genel olarak modern seküler eğilimleri resmi olarak mahkum etmekteydi. Gramsci'de *Codice Sociale (schema di una sintesi sociale cattolica)* (Rovigo: Istituto Veneto di Arti Grafiche, 1927) adlı, 1926 yılında Malines Birliği (Belçika) olarak da bilinen Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Birliği tarafından hazırlanmış olan belgenin bir kopyası da bulunuyordu. Bu

Birlik, toplumsal sorunları Katolik perspektiften ele almak ve Katolik toplum öğretisini yaygınlaştırmak adına 1920'de Kardinal Mercier (Malines Başpiskoposu) himayesinde kurulmuştu ve önemli ölçüde Papa XIII. Leo'nun genelgelerinden esinlenmişti.

Madde 2. *Faccia a faccia col nemico*

1) Bakınız Mentana, *Faccia a faccia col nemico: Cronache giudiziare dell'anarchismo militante,* cilt 1 [başka cilt bulunmamaktadır] (Doğu Boston, Mass.: Edizione del Gruppo Autonomo-Tipografia della Cronaca Sovversiva, 1914), 506 sayfa. Mentana, anarşist Luigi Galleani'nin (1861-1931) takma adıydı. *Faccia a faccia col nemico* (Düşmanla Yüz Yüze), ilk olarak, Galleani'nin 1903'ten 1919'a kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde editörlüğünü yaptığı haftalık dergi *Cronaca Sovversiva* için yazdığı köşenin başlığıydı. Bu köşe yazılarında Galleani, on dokuzuncu yüzyılda özellikle Fransa'da anarşistlere karşı açılmış en bilinen davaların hikayelerini yeniden anlatmak için önemli ölçüde gazete makalelerine dayanıyordu.

Kendisi 1914'te bu köşe yazılarını Gramsci'nin alıntıladığı ciltte bir araya getirdi. Galleani'nin naklettiği on beş dava, Gramsci'nin anıştırma yaptığı Ravachol ve Henry davalarını da içeriyordu. Ravachol adıyla bilinen, 32 yaşındaki eski bir boyacı olan Francois-August Koenigstein hakkında 1892'de iki dava açılmıştı. Ravachol ilk olarak, bombalama girişimleri suçlamasıyla Seine Mahkemesi'nde yargılanmış ve ömür boyu ağır hapis cezasına çarptırılmıştı. Loire'da yapılan ikinci mahkemesinde ise Ravachol, yaşlı bir keşişi soymak ve öldürmekten suçlu bulundu; kendisi ölüm cezasına mahkûm edildi ve daha sonra giyotinle boynu vuruldu. 20 yaşında bir anarşist olan Emile Henry, iki terörist saldırı suçlamasıyla 1894'te Seine Mahkemesi'nde yargılandı -kendisi bir madencilik şirketinin ofislerini ve Terminus Oteli'nin kafeteryasını hedef almıştı- ve giyotine gönderildi.

Galleani'nin kitabına yapılan bu anıştırmalarda Gramsci, kendi hafızasını temel almış olmalıdır; çünkü kitabın bir kopyası kendisinde olsa da bu kopyaya hapishanede erişimi söz konusu değildi.

2. Bir köylü ve otodidakt olan Pietro Abbo (1894-1974), (Imperia bölgesindeki) Oneglia çevresinde İtalya Sosyalist Partisi (PSI) için tanıtıcı ve örgütsel çalışmalarda bulunmuştu. Kendisi 1919 ile 1924 arasında iki dönem boyunca millet meclisindeki Sosyalist vekillerden de bi-

riydi. Livorno'da yapılan PSI 17. Kongresi'nde (15-21 Ocak 1921) Abbo kendisinin tüm fraksiyonlardan bağımsız olduğunu deklare etti; buna karşın, Komünist gruba karşı muhalif bir duruş sergiledi ve Giacinto Serrati'nin yanında yer aldı. Kongre'de yaptığı konuşma, 19 Ocak 1921 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da sert bir biçimde eleştirildi. Abbo daha sonra Komünistlerle yakınlaştı; İtalya'nın özgürleşmesi için savaştı ve daha sonra İtalya Komünist Partisi'ne (PCd'I) katıldı.

Mentana'nın (L. Galleani) kitabının ek bölümünde yeniden yayımladığı Etievant'ın deklarasyonu, anarşizmin siyasal ilkelerinin bir felsefi temellendirmesini ortaya koymaktadır. Bir yayıncı olan Claude-François Etievant bu deklarasyonu, Ravachol ile suç ortaklığı yapmakla suçlandığı Versailles Mahkemesi'nde görülen duruşmada sunulmak üzere kaleme almıştı. Bu deklarasyon daha sonra anarşist basın tarafından geniş kitlelere ulaştırıldı. Deklarasyonun açılış bölümünde Etievant bireysel insan yeteneklerinin ("doğumdan itibaren taşıdığımız yeteneklerin") çeşitliliğinden söz eder ve şunları söyler: "Dolayısıyla, örneğin, bazıları matematiği kolayca öğrenir, başkalarının dilbilime büyük bir yeteneği vardır" (Mentana, *Faccia a faccia col nemico*, s., 491). Livorno Kongresi'ndeki konuşmasında Abbo şunu deklare etmiştir: "Nihayet yoldaşlar, inanıyorum ki hepimiz birer konuşmacı ya da yazar olamayız; insan ırkı içinde de kimileri matematik, kimileri dil konusunda yeteneklidir..." (bakınız *Direzione del Partito Socialista Italiano: Resoconto Stenografico del XVII Congresso Nazionale del PSI* [Roma, 1921], s., 187 içerisinde yayımlanan Livorno Kongresi tutanakları). Gramsci, 14 Nisan 1921 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da Abbo'ya polemiksel bir göndermede de bulunur. Abbo gibi adamların kültürel ve siyasal geri kalmışlıklarında Sosyalist Parti'nin sorumluluğu üzerine Gramsci'nin bir yorumu için bakınız Defter 3, Madde 45.

3. Adın doğrusu Jules Gauthey'dir. Gönderme, orijinalinde *Echo de Paris* gazetesine yazılmış, Mentana tarafından da *Faccia a faccia col nemico*'nun 441 ve 442. sayfalarında İtalyanca çevirisi yayımlanmış bir mektuba yapılmaktadır.

4. Ocak 1883'te (Gramsci'nin yazdığı gibi 1894'te değil), Kropotkin ve elli iki anarşist Lyon'da yargılandı. Enternasyonal'e üye olmakla suçlanıyorlardı. Mentana'nın yeniden yayımladığı metne göre (*Faccia a faccia col nemico*, s., 172), duruşma sırasında Kropotkin şunları deklare etti:

> Enternasyonal ile hiçbir ilişkim olmadı; bu, duruşmada açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla bu mahkeme beni ve yoldaşlarımı tek seferde aklamakla yükümlüdür; eğer mahkeme en sefil ve zavallı üyelerine dahi tanıdığı adalet hakkını bize de tanıyorsa. Bunun ötesinde, ben düşüncelerimi ifade ederken her zaman öylesine rahat hissettim ki hiçbir zaman komployа başvurmama gerek olmadı. Dolayısıyla, toplumsal devrim konusunda ne düşündüğümü hiçbir zaman gizlemedim, şimdi de gizlemiyorum: Devrimin eli kulağındadır; bir kan ve ateş seli halinde, kurşuni, merhametsiz bir eşitlikçi olarak on yıldan az bir süre içinde tüm dünyayı kasıp kavuracaktır. Tarih bundan daha trajik, daha korkunç bir hadiseyi daha kaydetmemiştir... özelikle günahları için kefalet ödeyecek olan burjuvazi, sonuçları hafifletmek için, samimi, bilgece ve sevgi dolu bir biçimde iyileştirmeler yapmak için acele etmelidir.

Duruşmanın sonunda Kropotkin ve üç anarşist beş yıl hapse mahkum edilirken, geri kalanlar daha hafif cezalar aldılar. Önemli bir kamu desteğini arkalarına aldılar ve cezalarını tamamlamadan serbest bırakıldılar.

Madde 3. *Kilise-Devlet ilişkileri*

1. *Vorwärts* adlı yayından yapılan alıntı, haftalık bir yabancı basın derlemesinden alınmıştır; *Rassegna Settimanale della Stampa Estera*, 25 Haziran 1929 (IV, 26), s., 1429. Parantez içerisindeki sözcükler Gramsci tarafından eklenmiştir.

Madde 5. *Kilise-Devlet ilişkileri*

1. *Vossische Zeitung*'daki bu pasaj da *Rassegna Settimanale della Stampa Estera* [25 Haziran 1929 (IV, 26), s.,1430] adlı yayından alınmıştır.

2. *Kulturkampf* dönemi, Bismarck ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki çetin kültürel ve siyasi mücadelelere gönderme yapar. 1873'te son derece gergin bir noktaya erişmiş olan mücadele, Bismarck'ı, her ne kadar seküler siyasi değerlerini kabul etmese Katolik karşıtı Liberaller ile yakınlaştırdı. Tehlikede olan, Katolik Kilisesi'nin yeni kurulmuş olan Alman İmparatorluğu'ndaki otoritesi ve bağımsızlığıydı. Bismarck'ın eğitim üzerindeki devlet kontrolünü ele geçirme girişimi, Katolik hiyerarşinin güçlü direnişini karşısında buldu; çok sayıda papaz ve piskopos hapse girdi.

Madde 6. "Bir kitabı övmek için..."

1. Gramsci'nin Rivarol'un anekdotuna ilişkin kaynağı izlenemez kalmıştır. Antoine de Rivarol (1753-1801) gerici bir Fransız hiciv yazarı ve tasarımcı olmakla beraber, bir Dante çevirmeni ve aralarında *Discours sur l'universalité de la Langue Française* (1784) adlı kitap da olmak üzere birkaç kitabın yazarıydı.

Madde 7. *Margherita Sarfatti ve "düello"*

1. Bakınız; Geoffredo Bellonci'nin 23 Haziran 1929 tarihli *L'Italia Letteraria*'daki "Il Pallazone" incelemesi (I, 12).

Margherita Sarfatti (1883-1961), *Il Popolo d'Italia* dergisinin sanat ve edebiyat editörüydü; kendisi daha sonra, Mussolini'nin yardımıyla kurduğu *Gerarchia* dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Sarfatti, Mussolini'nin metresiydi ve Faşist lider için yazdığı -ilk olarak İngilizce yayımlanıp, daha sonra *Dux* adıyla bir İtalyanca versiyonu basılan (1926)- övgü dolu biyografi, *The Life of Mussolini* (1925) büyük bir kamuoyu başarısı kazanmıştı. Sarfatti, "Novecento" (yani "Yirminci Yüzyıl") hareketinin sanat alanında önde gelen bir savunucusu olup, konu üzerine kapsamlı yazılar yazmıştır. *Il palazzone* kendisinin tek romanıdır. Başlangıçtan itibaren zinde bir faşizm destekçisi olmasına karşın, Sarfatti, Faşist rejim tarafından 1938'de yürürlüğe konan anti-semitik kararname yüzünden sürgüne gönderildi.

Bir gazeteci ve eleştirmen olan Goffredo Bellonci (1882-1964), aralarında *Giornale d'Italia* dergisinin'de bulunduğu bazı dergiler için siyaset, sanat ve edebiyat üzerine yazılar yazmıştır.

Madde 8. *Eski ve yeni kuşak*

1. Giovanni Papini (1881-1956), 1903'te (G. Prezzolini'nin işbirliği ile) *Leonardo* adlı dergiyi kurmuştur. Dergi, yayımlandığı yıllarda Bergsoncu sezgicilik, C. S. Peirce ve William James pragmatizmi ve aksiyon felsefesi gibi geniş çaplı anti-pozitivist hareketlere destek vermiştir. Papini, 1912 yılında altı ay süresince editörlüğünü de yaptığı *La Voce* ile yakından bağlantılıydı. Kendisi fütürizmden güçlü bir biçimde etkilendikçe *La Voce* ile bağlarını koparıp, 1913 yılında A. Soffici ile birlikte, kısa ömürlü *Lacerba* dergisini kurdu; bu yayında burjuva değerlerine saldırırken, ulusalcı ve iradeci bir aksiyon felsefesini savundu. Savaş sırasında İtalyan müdahalesini güçlü bir biçimde destekledi, 1918'de Ka-

tolik oldu, daha sonra da gürültülü bir faşizm destekçisi oldu. Papini 1920'lerin sonunda, basitliği ve sadeliği göklere çıkaran bir tarzda, gürültülü bir kozmopolitizm muhalifi ve ulusalcı kırsalcılık ya da köylücülük taraftarı olarak *Strapaese versus Stracittà* (*Süper-taşra Süper-şehire karşı*) tartışmasına katıldı.

La Voce dergisinin kurucusu olan ve birkaç yıl boyunca bu derginin editörlüğünü yapan Giuseppe Prezzolini (1882-1982), 1925'te Fransa'ya göç edene kadar, İtalya'da büyük nüfuz sahibi olan bir aydındı. Prezzolini, *Leonardo* dergisinin kuruluşunda G. Papini ile ve *Il Regno*'nun kuruluşunda da E. Corradini ile yakın bir işbirliği içindeydi. Erken dönem düşüncesindeki rasyonalizm karşıtı ve milliyetçi fikirleri terk edip, Croceci idealizme yöneldi. Bir tür sosyalist (Sorelci) sendikalist eğilim göstermiş olsa da bunları, yükselişte olan faşizmin kültürel taleplerine yönelik diğer felsefi sadakat noktalarıyla uzlaştırmada bir güçlük yaşamadı. 1930 yılında, uzun yıllar Columbia Üniversitesi'nde İtalyanca profesörü olarak yaşayacağı New York'a yerleşti.

Yazar ve ressam Ardengo Soffici (1879-1964), *La Voce* dergisi ile yakın ilişki halindeydi; *Lacerba* dergisinin kuruluşunda Papini'ye yardımcı oldu ve Mussolini'nin gazetesi *Il Popolo d'Italia*'nın kuruluşunda işbirliği yaptı. Birinci Dünya Savaşı sırasında müdahaleciliği aktif bir biçimde savundu ve daha sonra aktif bir faşizm destekçisi oldu. Soffici'nin sanat eleştirisi, fütürizmden kübizme, avangart sanat akımlarında büyük bir etki yarattı. Tıpkı Papini gibi, Soffici de on dokuzuncu yüzyıldan miras kalan kültürel geleneğe karşı şiddetli bir polemikçiden nostaljik ve milliyetçi bir kırsalcılık destekçisine dönüştü.

Bir yazar ve eleştirmen olan Giovanni Titta Rosa (1891-1972), Papini'nin *Lacerba*'sı gibi avangart dergilere katkıda bulundu. Daha sonra aralarında *La Fiera Letteraria*'nın da bulunduğu çok sayıda gazete ve dergiye yazarlık ve editörlük yaptı.

Eleştirmen, edebiyat polemikçisi ve nesir yazarı olan Giovanni Battista Angioletti (1896-1961), 1928 ile 1934 arasında *L'Italia Letteraria*'nın (eski adıyla *La Fiera Letteraria*) eş editörlüğünü yaptı.

Curzio Malaparte (1898-1957), (Alman bir baba ve İtalyan bir annenin oğlu olan) Kurt Suckert'in 1924 yılında aldığı İtalyanca addı. Kendisi 1928 ile 1933 yılları arasında *L'Italia Letteraria*'nın eş editörlüğünü yaptı. Üç yıl boyunca *La Stampa*'nın editörlüğünü de yaptı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, başlangıçta Gabriele D'Annunzio sempatizanı, daha

sonra da Faşist Parti'nin bir üyesi olarak bir şiddet ve maceracılık savunucusu olarak kaldı. Edebi çalışmaları, siyasetinden ayrı tutulamazdı. Malaparte, *Strapaese* (Süper-taşra) hareketinin güçlü bir savunucusu ve destekçisiydi. *Technique du coup d'Etat* (1931) adlı metni yayımlamasının ardından Faşist Parti'den atıldı; kışkırtıcı tavırları ve şiddet yüceltmeleri kendisini Faşist Parti için dahi bir utanç kaynağı haline getirmişti.

Madde 10. *Machiavelli üzerine*

1. Bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı, 14 Kasım 1927 tarihli mektup:

> Machiavelli yüzyılı vesilesiyle okuduğum beş gazetede yayınlanan beş makaleyi de inceledim; daha sonra *Il Marzocco*'nun Machiavelli özel sayısı elime geçti. Yüzyıl yazarlarından hiçbirinin Machiavelli'nin çalışmalarını aynı tarihsel dönemde tüm Avrupa çapında devletlerin büyümeleri bağlamında incelememiş olmaları beni çok şaşırtmıştı. Bütünüyle ahlakçı bir sorun olan sözde "Makyavelizm" sorununa gömülmüş olan bu yazarlar, Machiavelli'nin mutlak monarşi ile yönetilen ulus devletlerin teorisyeni olduğunu görmeyi başaramamışlardır; başka bir deyişle, Machiavelli, -gerçekte, kendisinin sezme ve sistematik olarak açıklama dehasına sahip olduğu bu dönemin tarihsel sorununu temsil etmiş olan bu ulusal gelişmelerin hiçbirini bilmemiş ve bilemeyecek durumda olsa da- İngiltere'de Elizabeth, İspanya'da Katolik Ferdinand, Fransa'da XI. Louis ve Rusya'da Korkunç Ivan tarafından zor kullanarak başarılan şeyin teorisini yapmıştır.

2. "Eliptik kıyaslama" terimi B. Croce tarafından, Marx'ın değer teorisini tanımlamak için kullanılmıştır. Bakınız, Benedetto Croce, *Materialismo storico ed economica marxistica*, 4. Baskı, (Bari: Laterza, 1921), s., 32:

> O halde, Marx'ın *Kapital*'indeki değer kavramı nedir? Bu, verili bir (kapitalist) toplumda, hipotetik ve tipik bir toplumda olacağı şeyden farklılaştığı sürece söz konusu olan tikel değer formasyonunun belirlenimidir. Kısacası bu, iki tikel değer arasında bir kıyaslamadır. Bu eliptik kıyaslama, Marx'ın çalışmalarını anlamada en temel güçlüklerden birisini oluşturur.

Gramsci, Defter 7, Madde 42'de Croce'nin Marx'ın değer teorisine yönelik yorumuna eleştiri getirir.

Croce'nin yukarıda alıntılanan pasajı, kendisinin *Materialismo storico...* adlı kitabının ikinci kısmında bulunmaktadır. "Le teorie storiche del prof. Loria" (Prof. Loria'nın Tarih Teorileri) başlıklı bu bölüm, Loria'nın teorilerine şiddetli bir saldırıdır ve 1896 yılında, Georges Sorel'in dergisi *Le Devenir Social*'de bir makale halinde yayımlanmıştır. Gramsci, Croce'nin Loria'nın çalışmalarına yönelik olumsuz görüşünü bütünüyle paylaşır. Croce'nin *Materialismo storico...* adlı kitabının bir İngilizce çevirisi için bakınız, *Historical Materialism and the Economics of Karl Marx* (Londra, 1914) fakat bu çeviride söz konusu ikinci bölümün tamamı ihmal edilmiştir.

3. Cesare Borgia (1476-1507) halk arasında Valentino Dükü olarak tanınırdı; bakınız N. Machiavelli, *Prens*, 7. Bölüm.

4. Gramsci Defter 1, Madde 44'te bu konuya geri döner.

Madde 11. *Bilimde özgünlük üzerine*

1. Einaudi'den yapılan alıntı için, bakınız Luigi Einaudi'nin Pasquale Jannaccone incelemesi, *La bilancia del dare e dell' avere internazionale con particolare riguardo all'Italia* (Milano: Treves, 1927), bu inceleme *La Riforma Sociale*'nin Mayıs-Haziran 1929 sayısında yayımlanmıştır (XXXVI, 5-6, s., 276-277). İtalikler Gramsci'ye aittir. Croce'ye ait pasaj, *Materialismo storico...* adlı kitabın (Loria üzerine olan) ikinci bölümünden alınmıştır.

İtalya'nın en saygın iktisatçı ve siyasetçilerinden olan Luigi Einaudi (1874-1961), ölümüne bir liberal ve tutarlı, sağlam bir faşizm muhalifiydi. Kendisi iktisat ve sosyopolitik konular üzerine kapsamlı yazılar yazmış olmakla beraber, toplumsal yaşamda da aktif olarak yer almıştır. Savaşın ardından İtalya Bankası'nın ilk yöneticisi oldu ve birkaç yıl sonra da İtalya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na seçildi (1948-1955).

Madde 12. *Giovanni Papini*

1. Giovanni Papini'nin *Civiltà Cattolica*'nın "dindar yazarı" olarak nitelendirilmesinde, muhtemelen, 20 Temmuz 1929 *Civiltà Cattolica*'da yayımlanan (LXXX, 3, s., 143-150) bir incelemeden esinlenilmiştir. Cizvit Peder Enrico Rosa, Papini'nin *Gli operai della vigna* (Floransa: Vellecchi, 1928) adlı, azizler ve sanatçılar üzerine bir makaleler derlemesi olan çalışmasını incelemiştir. Rosa, Papini'nin çalışmasının "dini bütün okuyucunun seküler konularla, seküler okuyucunun da azizlerin karakterleriy-

le tanışmasını sağlayacağını" söylemiştir. Papini'nin *Gli operai della vigna* adlı kitabından, Gramsci Defter 1, Madde 60'ta da söz eder. Ayrıca bakınız, "El Yazmasının Tasviri." Bu çalışmanın bir İngilizce çevirisi için bakınız, Giovanni Papini, *Laborers in the Vineyard* (New York, 1930).

Madde 13. *Alfredo Panzini*

1. Gramsci, Alfredo Panzini'nin *I giorni del sole e del grano* (Milano: Mondanori, 1928) adlı çalışmasına yönelik olarak Fernando Palazzi'nin *L'Italia che Scrive*'nin Haziran 1929 sayısında (XII, 6, s., 180-181) yayımlanan bir incelemesine gönderme yapmaktadır. Gramsci, Panzini'nin bu kitabına ve Palazzi'nin incelemesine ilişkin, Defter 1, Madde 24'te ve Defter 3, Madde 138'de daha ileri gözlemler yapar.

Alfredo Panzini (1863-1939), Giosuè Carducci'den eğitim almıştı ve yaşamının büyük bir bölümünü öğretmen olarak geçirdi. Kültürel olarak muhafazakar bir romancı ve belletrist olan Panzini, 1929'daki kuruluşundan itibaren bir Accademia d'Italia üyesiydi.

Gazetelere ve dergilere düzenli olarak yazılar yazan Fernando Palazzi (1884-1962) de romanlar ve çocuk kitapları yazmıştır.

Madde14. *Fortunato Rizzi ya da zavallı İtalyan*

1. Gramsci, Louis Reynaud'nun kitabına ilişkin bibliyografik bilgiyi, bu notta tartıştığı Fortunato Rizzi'nin makalesinden edinir. Gramsci'nin bu kitabı -Louis Reynaud, *Le Romantisme: ses origines anglo-germaniques, influences étrangères et traditions nationales. Le réveil du génie français* (Paris: Colin, 1926)- hiç görmemiş olması son derece muhtemeldir fakat bu kitaba ilişkin olarak, Paolo Nalli'nin 15 Haziran 1927 tarihli *Rivista d'Italia*'daki (XXX, 6, s., 385) incelemesi gibi, erişebildiği dergilerdeki incelemeleri okumuş olduğu neredeyse kesindir.

Maurras'a yapılan gönderme, *Hapishane Defterleri* içerisinde dağılmış birçok göndermenin ilkidir. Charles Maurras (1868-1952) oldukça tartışmalı bir Fransız yazar ve siyasi aktivistti. Bir ultra milliyetçi ve tutucu monarşist olan Maurras (Léon Daudet ile birlikte), *Action Française*'in yirminci yüzyıl siyasetinde son derece etkin bir ses olmasına katkıda bulundu. Önemli ölçüde otoriteye ve istikrar ihtiyacına inancı, dolayısıyla da olası her türden formdaki liberalizme ve sosyalizme yönelik düşmanlığı nedeniyle, kendisi bir ateist olmasına rağmen, Maurras toplumsal ve siyasal konularda Roman Katolik pozisyonunun yanında yer aldı. Yıllar

boyunca Katolik Kilisesi *Action Française*'e sıcak baktı. Buna karşın, Katolik Kilisesi 1920'lerde, en azından resmi olarak, mesafe koyma kararı aldı ve 1926'da Maurras'ın çalışmaları ve bir bütün olarak *Action Française* yayınları, yasaklı kitaplar indeksine alındı. Maurras'ın çalışmaları ve düşünceleri İtalya'da iyi bilinmekle beraber, kendisinin özellikle faşist aydın çevreleri arasında önemli bir etkisi ve saygınlığı söz konusuydu. Maurras İkinci Dünya Savaşı sırasında Pétain rejimi ile işbirliği yaptı ve bu nedenle Kurtuluş'un ardından hapis cezasına çarptırıldı.

2. Haziran 1929 tarihli *I Libri del Giorno* dergisindeki (XII, 6, s., 346-49) "Il Romanticismo francese e l'Italia" başlıklı makalenin yazarı, Gramsci'nin hatalı olarak söylediği gibi Fortunato Rizzi değil, Giovanni Rizzi'dir. Alıntılanan satırlardaki vurgular da Gramsci'ye aittir. Rizzi'nin Gramsci'nin anıştırma yaptığı kitabı *L'anima del Cinquecento e la lirica volgare*'dir (Milano: Treves, 1928). Gramsci kendi yorumunda, kitabı okumamış olduğunu fakat hapishanede düzenli olarak okuduğu kültür ve edebiyat dergilerinde bu kitaba yönelik olumsuz görüşlerle karşılaştığını söyler. Örneğin bakınız, *L'Italia che Scrive*'nin Ağustos 1928 sayısında bir inceleme (XI, 8, s., 207-8), 20 Mart 1929 tarihli *La Critica*'da (XXVII, 2, s., 141-44) bir başka inceleme. Gramsci, Rizzi'nin kitabına yönelik, 1 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia* dergisinde yayımlanan bir başka incelemeyi Defter 5, Madde 91'de tartışır.

Madde 15. *İtalyan üniversiteleri üzerine*

1. Bu, felsefesi ve siyaseti çok sayıda notta tartışılan Giovanni Gentile'ye *Hapishane Defterleri* içerisinde yapılan ilk göndermedir. Giovanni Gentile (1874-1944), Benedetto Croce'nin yanında, yüzyılın ilk yarısında yalnızca en önemli İtalyan filozofu değil, aynı zamanda faşizmin önder teorisyenidir. Gentile, *La Critica*'nın yayımlanmasında uzun yıllar Croce'ye yardımcı olurken, ikisi birlikte İtalyan entelektüel arenasını pratik olarak domine ettiler. Felsefi farklılıklarına rağmen Croce ve Gentile, Croce'nin Gentile'nin faşizme bağlılığına destek vermeyi bıraktığı 1924 yılına kadar dost kaldılar. Gentile, 1922 ile 1924 yılları arasında Faşist Hükümet'te Eğitim Bakanlığı görevinde bulundu ve 1923'te, İtalyan eğitim sistemindeki sözde "Gentile reformu"ndan ("riforma Gentile") sorumluydu. Kendisi ayrıca, anıtsal *Enciclopedia Italiana*'nın hazırlık çalışmalarını da örgütlemiş ve yönetmiştir. Gentile sonuna kadar bir faşist olarak kaldı ve 15 Nisan 1944'te Floransa'da partizanların elinde öldü.

Madde 16. *Kalitesiz pijama*

1. Bruno Barilli, "Sulla soglia d'un ergastolo" (Müebbetin Eşiğinde), 16 Haziran 1929 tarihli *Nuova Antologia* (LXIV, 1374), s. 436-41.

Bruno Barilli (1880-1952), *La Ronda* dergisinin kurucularından biriydi. Kendisinin müzik eleştirileri uzun yıllar çok sayıda gazete ve dergide yayımlanmıştır. Barilli bazı gezi kitapları da yazmıştır.

Madde 17. *Riccardo Balsamo-Crivelli*

1. Domenico Claps, *L'Italia che Scrive*'nin Haziran 1929 sayısında (XII, 6, s., 173-174) "Profili" (Profiller) başlıklı köşede "Gustavo Balsamo-Crivelli." Gramsci, Frankfurt Üniversitesi'nde İtalyan dili metni olarak benimsenen *Cammina ... Cammina* (Milano: Ceschina, 1926) adlı kitabın yazarının adının Gustavo değil, Riccardo Balsamo-Crivelli olduğunu doğru bir biçimde belirtir.

Riccardo Balsamo-Crivelli (1874-1938), on üçüncü ve on dördüncü yüzyıl İtalyan şiirini kendi tarzında taklit etmeye çalışan düşük bir yazardı. Kendisi bazı romanlar ve gezi kitapları da yazmıştır.

Gustavo Balsamo-Crivelli ise, Gramsci'nin öğrenci olduğu sırada Torino Üniversitesi'nde edebiyat profesörüydü.

Madde 18. *Maurras'ın hatası*

1. Bakınız Defter 1, Madde 48. Aynı konu ile ilgili olarak, Gramsci'nin 30 Ocak 1928'de Giuseppe Berti'ye ve 7 Nisan 1930'da Tatiana Schucht'a yazdığı, Milano'da yargılanmayı beklerken okuduğu *"L'Action Française" et le Vatican préface de Charles Maurras et Léon Daudet* (Paris: Flammarion, 1927) adlı kitabı tartıştığı mektuplara bakınız. Hapisteyken Gramsci, *Almanach de L'Action Française, XXIème année* (Paris: Librairie de l'A. F., 1929) ve Nicolas Fontaine'nin *Saint Siège, "Action Française" et "Catholiques intégraux"* (Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1928) adlı kitapları da edinmişti. Gramsci bir gazeteci olarak *Action Française* Hareketi üzerine birkaç yazı yazmıştı; özellikle bakınız, 20 Nisan 1912 tarihli *Il Grido del Popolo*'daki "Repubblica e proletariato in Francia" (Fransa'da Cumhuriyet ve Proletarya) ve 19 Ekim 1912 tarihli *Il Grido del Popolo*'da "Misteri della cultura e della poesia" (Kültür ve Şiirin Gizemleri).

Madde 19. *Risorgimento sırasında Yahudiler ile Hristiyanlar arasındaki ilişkiler üzerine bilgi*

1. 1907'de kurulmuş bir dergi olan *Coenobium* tarafından yapılmış uluslararası bir dinsel inanç anketi. (Bu, liberal ve "modernist" düşünce için bir araç olduğundan, Katolik yazarlar -örneğin *La Civiltà Cattolica* yazarları- anketi şiddetle eleştirdiler ve Vatikan da bunu vakit kaybetmeden yasaklı kitaplar indeksine ekledi. Kitap 1919'da yayından kaldırıldı.) On sorudan oluşan (Fransızca) anket, *Coenobium*'un Temmuz 1911 (V, 7) sayısında yayımlandı. Yanıtlar daha sonra "Confessioni e professioni di Fede" başlığıyla, 1912, 1913 ve 1914 olmak üzere üç *Coenobium* "Almanağı"nda toplandı. 1914 *Almanağı*, Dominique Parodi'nin bir (Fransızca) önsözünü içermektedir; bu önsöz daha sonra geri kalan materyallerle birlikte, Gramsci'nin sözünü ettiği yeni edisyonda yeniden basılmıştır: *Confessioni e professioni di fede di Letterati, Filosofi, Uomini politici, ecc;* bakınız Cilt 1, ss., 48-61.

2. Angelo Brofferio, "Storia del Piemonte dal 1814 ai giorni nostri," parte III, Cilt 1: *Regno di Carlo Alberto* (Torino, 1850), s., 76:

> 1847'de Acqui Piskoposu'nun Giuditta Moval adında, Hristiyanlık eğilimleri gösterdiği gerekçesiyle ailesinden koparılan, zihinsel engelli bir kızı oldu. Hiçbir yasal ya da yönetici otorite, bu barbarca eyleme karşı çıktıkları için kurbanın annesine ve iki kardeşine saldıran Monsenyör'e karşı yasal takip başlatmayacaktı. Aynı Acqui Piskoposu tarafından zalimce bir sapkınlıkla ailesinden koparılmış olan bir başka genç kız, on üç yaşındaki Colomba Levi, kocasından ayrılmış, evanjelist ilkelere sadık bir biçimde yaşayan sofu bir kadının evinde saklanıyordu. Ne ailesinin gözyaşları ne ebeveynlerin ümitsiz kederi ne de Yahudi Cemaati'nin kentin tüm yetkili mercilerine yakarışları, genç kız ile yarım saatlik bir görüşme koparmaya yetmedi. Monsenyör yalnızca tek bir yanıt verdi: "Meryem Ana bu zavallı mahluku yanına almak istiyor, hiç kimse Meryem Ana'ya karşı çıkmaya cüret edemez."

3. Raffaele Ottolenghi'nin ailesi aslında Acquili'ydi. Gramsci'nin başlangıçta yanlış yazdığı yerin adını (Alba) düzeltmesi, metne doğrudan erişim sahibi olup, metni kontrol edebilecek durumda olduğuna işaret eder. Bu durum, Defter 1, Madde 21 ve Madde 23'te kaydedilen ayrıntılı bilgi ile de teyit edilir. Yine de, Gramsci'nin bu ciltlere sahip olduğuna ilişkin yeterli kanıt bulunmamaktadır.

4. Gramsci, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaygın bir ilgi gören "manastıra adanma" vakasına gönderme yapmaktadır. "Adaklar," oldukça küçük yaşta, ailelerinin rızası dışında Kilise'ye "önerilen", "kafir" ailelerin çocukları için kullanılan bir terimdi. 24 Haziran 1858 yılında Bologna'da, yedi yaşındaki bir Yahudi çocuk, henüz on bir aylıkken yerli bir hizmetçi tarafından gizlice vaftiz edilen Edoardo Mortara, Engizisyon Mahkemesi yargıcının emriyle, kilise kolluk kuvvetleri tarafından zor kullanılarak ailesinden alınmıştı. Ailenin oğullarını geri almaya ya da hiç değilse görebilmeye yönelik tüm çabaları sonuçsuz kaldı. Bologna'nın papalık egemenliğinden kurtuluşunun ardından, 1860 yılında, eski Engizisyoncu Peder Pier Gaetano Feletti tutuklandı ve "Mortara Davası"nda yargılandı. Feletti, üstlerinin emirlerini yerine getirdiği gerekçesiyle suçsuz bulundu. O dönemde Roma'ya gönderilip, Pio adıyla yeniden vaftiz edilen, kaçırılan çocuk Mortara papazlık eğitimi aldı. 1867'de Lateran Manastırı'na katıldı. Gramsci defterlerini yazdığı sırada Mortara halen hayattaydı; 1940 yılında Belçika'da öldü.

Madde 20. *Salvator Gotta*

1. Salvator Gotta (doğumu 1887), çok sayıda roman ve bazı oyunlar yazmıştır. Bu iğneleyici açıklama, Gramsci'nin Giosuè Carducci'nin Mario Rapisardi üzerine bir yorumundan yaptığı bir uyarlamadır. Bakınız Defter 23, Madde 9. Kütüphanedeki diğer kitapların yanında, Gramsci Milano Hapishanesi'nde yargılanmayı beklerken Carducci'nin toplu eserlerinin iki cildini ve Salvator Gotta'nın romanlarından birini okumaktaydı. Bakınız, Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 4 Nisan 1927 tarihli mektup.

Madde 21. Alıntılanan *Confessioni e professioni di fede*'nin ilk cildi

1. Bakınız, Defter 1, Madde 19.

Madde 24. *Peder Bresciani'nin soyu*

1. Antonio Beltramelli, *Gli uomini rossi (Il carnevale dele democrazie)* (Milano: Treves, 1910); *Il cavalier Mostardo* (Milano: Mondadori, 1921).

Gabriele D'Annunzio'dan etkilenmiş bir romancı olan Antonio Beltramelli (1879-1930), başlangıçta bir milliyetçi, savaş sonrasında da coşkun bir faşistti. İlk romanlarından *Gli uomini rossi* (Kızıl Adamlar) ilk

olarak 1904'te yayımlandı; bu romanda, dejenere ruhban sınıfı muhalefetine karşı mücadele eden cumhuriyetçi aktivistlerin (başlıktaki "kızıl"ların) portresi çizilmektedir. Sonraki bir romanı olan *Il cavalier Mostardo*'da ise sosyalistler, caniler olarak resmedilmektedir. Beltramelli, Il Duce'ye yönelik çok başarılı bir biyografi çalışması olan *L'Uomo nuovo (Benito Mussolini)* (Milano: Mondadori, 1923) adlı kitabında Mussolini'ye övgüler düzer. Faşist kültürün en büyük temsilcisi olarak kabul edilen Beltramelli, 1929'da Accademia d'Italia üyesi olmuştur.

2. Luca Beltrami (Polifilo), *Casate Olona* (Milano: Tip. Allegretti, 1909).

Luca Beltrami (1854-1933), enerjisinin büyük bölümünü anıtların ve kamu binalarının muhafazasına ve restorasyonuna adamış bir mimardı. "Polifilo" mahlasıyla, Casate Olona adlı kurgusal bir kasabada geçen bir dizi taşlama kaleme aldı. Bunları ilk olarak (1896'ya kadar editörü, daha sonra da ortağı olduğu) *Corriere della Sera*'da yayımladı, daha sonra ise aynı başlıkla tek bir ciltte topladı. Beltrami (1890-1896 arasında) üç dönem milletvekilliği yaptı, 1905'te de senatör oldu.1920'de Roma'ya yerleşti ve Vatikan Mimarlığı'na getirildi. Gramsci, Defter 3, Madde 94'te Beltrami'nin *Casate Olona*'sı üzerine ayrıntılı olarak yorum yapar.

3. Bakınız, Giuseppe Molteni, *Gli Atei* (Milano: L. Marianoni, 1910); Gramsci başlığı yanlış bir biçimde, *L'Ateo* olarak hatırlamaktadır.

Nisan 1908'de Milano'daki mahkeme Don Giovanni adlı bir papazı kadınlar manastır okulunda çok sayıda genç kıza cinsel tacizde bulunduğu gerekçesiyle on altı yıl hapse mahkum etmişti. Don Riva'nın günah çıkaran rahip olarak görev yaptığı bir dinsel enstitünün yöneticisi olan Maria Giuseppina Fumagalli adında bir rahibe de Don Giovanni'ye suç ortaklığı yapmaktan suçlu bulundu ve daha hafif bir cezaya çarptırıldı.

4. Ugo Ojetti, *Mio figlio ferroviere* (Milano: Treves, 1922).

Sanat eleştirmeni, romancı ve gazeteci olan Ugo Ojetti (1871-1946), Faşist dönemin en önde gelen kültürel figürlerinden biriydi. Kendisinin figüratif sanatlara özel bir ilgisi olup, *Dedalo* (1920), *Pègaso* (1929) ve *Pan* (1933) adlı dergileri kurmuştur. Ojetti'nin (1926-27 yıllarında editörlüğünü de yaptığı) *Corriere della Sera* için yazdığı makaleler yedi ciltte toplandı. Genellikle Ojetti'nin en iyi romanı olduğu düşünülen *Mio figlio ferroviere* (Benim Demiryolu İşçisi Oğlum), savaş sonrası dönemi karakterize eden ahlaki dayanaksızlığın ve siyasi (özellikle de sosyalist) idealizmin muhafazakar bir eleştirisidir. Ojetti 1930'da Accade-

mia d'Italia üyesi olmuştur.

5. Bakınız örneğin, 16 Aralık 1924 tarihli *La Rivoluzione Liberale* (III, 47) dergisindeki Giovanni Ansaldo, "Cose mai viste. Ojetti inbronciato" (Görülmemiş şeyler: Ojetti Somurtuşu) ve 11 Ocak 1925 tarihli *La Rivoluzione Liberale* (IV, 2) dergisindeki "Spiegazioni al lettore troppo candido" (Naif Okuyucuya Açıklamalar). Bu iki makaleden ilki, Lelio Basso ve Luigi Anderlini'nin editörlüklerini yaptıkları *Le riviste di Piero Gobetti* (Milano: Feltrinelli, 1961, s., 601-607) içerisinde yeniden yayımlandı. Her iki makale, Nino Valeri'nin editörlüğünü yaptığı *Antologia della "Rivoluzione Liberale"* (Torino: Da Silva, 1948, s., 326-37; 338-40) içerisinde yeniden yayımlandı. Ansaldo'nun (Ojetti eleştirisi içeren) makalelerinin yayımlandığı *La Rivoluzione Liberale*, Piero Gobetti'nin (1922'de) kurucusu ve editörü olduğu haftalık bir siyasi dergiydi. Derginin almış olduğu uzlaşmaz liberal ve açık anti-faşist pozisyon, tahmin edilebileceği gibi 1925'te kapatılmasına neden oldu. Cenova'daki *Il Lavoro* gazetesinin de editörü olan Ansaldo *La Rivoluzione Liberale*'ye yazılar yazmış olsa da Gobetti'nin görüşlerinin birçoğunu paylaşmıyordu ve İtalya'nın Habeşistan ile savaşı sırasında bir Faşist sempatizanı olmuştu.

6. Bakınız, Ugo Ojetti, "Lettera al reverendo Padre Enrico Rosa S. J.," *Pègaso*, Mart 1929 (I, 3) s. 344-47. Makale "Intorno alla Conciliazione" (Uzlaşmaya İlişkin) başlığıyla, Peder Rosa'nın 6 Nisan 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki (LXXX, ii, s. 3-19) yanıtı ile birlikte yeniden yayımlandı ("Uzlaşma" terimi, Anlaşma olarak da bilinen, 11 Şubat 1929 tarihinde Vatikan [ya da Papalık] ile Mussolini Hükümeti arasında imzalanmış Lateran Paktları?na gönderme yapar). Gramsci bu hadiseye geri dönüp, Ojetti'nin mektubu üzerine Defter 5, Madde 66'da uzun bir yorum yapar.

7. Gramsci, Mussolini'nin 13 Mayıs 1929 tarihinde yaptığı parlamento konuşmasına gönderme yapmaktadır; Mussolini bu konuşmada Vatikan ile yapılan anlaşmanın Kilise'ye herhangi bir dünyevi iktidar bağışlamadığı konusunda milletvekillerine güvence vermişti.

8. Bakınız, Alfredo Panzini, La lanterna di Diogene (Milano: Treves, 1918). "Kurşuni bıçak" hadisesi s. 112-13'tedir: Deyim, puro kesmede kullanılan bir bıçağa yapılan bir yakıştırmadır! Bu konuda daha fazla yorum için ayrıca bakınız, *Il padrone sono me!* (Roma-Milano: Mondadori, 1922); *Il mondo è rotondo* (Milano: Treves, 1921).

9. Bakınız, Defter 1, Madde 13. Palazzi'nin, Panzini'nin *I giorni del so-*

le e del grano adlı eserine ilişkin yorumları üzerine, ayrıca bakınız Defter 3, Madde 138.

10. Alfredo Panzini'nin *Vita di Cavour* (Cavour'un Yaşamı) adlı çalışması, *L'Italia Letteraria*'da dizileştirilmiştir. Gramsci'nin anıştırma yaptığı pasaj, 23 Haziran 1929 sayısında (I, 12) yayımlanmıştır: "Nihayetinde her kim Carbonarist tarikatının nasıl Beelzebub görünümü kazanabildiğini görmek ister, Antonio Bresciani'nin *L'Ebreo di Verona* adlı romanını okumalıdır; o bundan büyük keyif alır çünkü, modernlerin buna karşı söylediklerine rağmen, Cizvit Peder güçlü bir anlatıcıdır." Gramsci pasajı Defter 3; Madde 38'de alıntılar. Bresciani'nin romanının bir İngilizce çevirisi için bakınız, *The Jew of Verona: An Historical Tale of the Italian Revolutions of 1846-49* (Baltimore, 1854).

11. Bakınız, Benedetto Croce'nin, *La Critica*'nın 20 Kasım 1925 sayısında (XXIII, 6, s. 375) Alfredo Panzini'nin *Dizionario Moderno* adlı çalışmasına yönelik incelemesi. Panzini'nin karanlık sözcükler kullanmasına ilişkin art niyetli yorumuna hemen yanıt veren Croce, Panzini'nin zekadan mahrum olduğunu söylemiştir.

12. Gramsci Milano'daki hapishanedeyken, Salvator Gotta'nın *I Vela* döngüsünü oluşturan romanlarından *La donna mia* (Milano: Baldini e Castoldi, 1924) adlı romanı okumuştur. Gramsci, La donna mia (Kadınım) adlı romana ilişkin, Tatiana Schucht'a "kadın son derece sıkıcı olduğundan, kadının adama ait olduğu açıktır" demiştir.

13. Bakınız Defter 1, Madde 7. Dante ve (Rimini değil) Ravennalı hayat kadını üzerine, bakınız *La leggenda di Dante. Motti, Facezie e Tradizioni dei secoli XIV-XIX*, giriş: Giovanni Papini (Lanciano: Carabba, 1911), s. 89-91. Gramsci, Sarfatti'nin romanında olduğu gibi, cinsel aktivite mecazi olarak ata binmek gibi anlatıldığından, bu anekdota gönderme yapar.

Gramsci, G. K. Chesterton'un -bir Filistin ziyaretini anlatan- *The New Jerusalem* (Londra, 1920) adlı metninin bir Fransızca çevirisini okumuştur. Defter 1'in sayfalarından birinde (Bakınız, "El Yazmasının Tasviri") Gramsci, "Tatiana'ya gönderilecek kitaplar: 13 Mart 1930" başlıklı bir liste yapar: Listedeki on üçüncü kitap Chesterton'un *La Nouvelle Jerusalem* (Paris: Perrin, 1926) adlı kitabıdır.

14. Gramsci, Milano'daki hapishanede, Mario Sobrero'nun *Pietro e Paolo* (Milano: Treves, 1924) adlı romanını okumuştur (Karşılaştırma: Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 14 Kasım 1927 ve 12 Aralık

1927 tarihli mektuplar). Romandaki karakterlerden biri olan, *L'Età Nuova* editörü Raimondo Rocchi, Gramsci'nin *Ordine Nuovo* dönemindeki halinin yüzeysel bir karikatürüdür.

15. Francisco Perri'nin *Gli emigranti* (Milano: Mondadori, 1928) adlı romanı, Gramsci tarafından Defter 1'in sayfalarında, kardeşi Carlo'ya 11 Kasım 1929'da gönderdiği kitaplar arasında listelenmiştir (bakınız "El Yazmasının Tasviri"). Paolo Albatrelli, Francesco Perri'nin mahlası olarak bilinir. Karşılaştırma: Paolo Albatrelli, *I conquistatori* (Roma: Libreria Politica Moderna, 1925); bu kitap savaştan sonra, yazarının gerçek adıyla yeniden yayımlanmıştır: Francesco Perri, *I conquistatori* (Milano: Garzanti, 1925), bu baskıda yazar önsözde romanının, ilk olarak 1924 yazında *La Voce Repubblicana*'da ilk taslaklarının yayımlanmasından itibaren süregelen talihinden söz eder.

16. Karşılaştırma: Francesco Perri, "Problemi nuovi e forme vecchie" (Yeni Sorunlar ve Eski Biçimler), *La Fiera Letteraria*, 22 Temmuz 1928 (IV, 30). Bu makale *Fiera Letteraria*'nın daha sonraki sayılarında sürecek olan bir tartışma başlatır. Tartışmaya müdahil olanlar arasında şu isimler bulunur: Bonaventura Tecchi, Arrigo Cajumi, Francesco Flora, Giovanni Battista Angioletti, Umberto Fracchia, Francesco Bruno, Giuseppe Sciortino ve Giovanni Titta Rosa.

17. Leonida Rèpaci, *L'ultimo cireneo* (Milano: Soc. Ed. "Avanti!" 1923). Gramsci'de bu kitabın bir kopyası bulunuyordu.

Calabrialı bir romancı ve oyun yazarı olan Leonida Rèpaci (doğumu, 1898), Torino'da hukuk okumuştu ve savaştan sonra PSI'ye katılmıştı. *L'Ordine Nuovo*'da Gramsci ile birlikte çalışmış ve daha sonra *L'Unità* dergisinde edebi köşe yazıları yazmıştı. Anti-faşist faaliyetlerinden dolayı tutuklanmasının ardından, 1926'da PCd'I'den istifa etti. 1930'lu yılların ortalarında "fratelli Rupe" (Rock kardeşler) üzerine bir bizi roman yazdı ve bu romanlarla büyük bir saygınlık kazandı; bakınız *Fatalità contemporanea: I Fratelli Rupe* (Milano: Ceschina, 1933).

18. Gramsci, romanın adını tam olarak hatırlamamaktadır. Karşılaştırma: Umberto Fracchia, *Angela* (Milano: Mondadori, 1923).

Üretken bir gazeteci, romancı ve edebiyat eleştirmeni olan Umberto Fracchia (1889-1930), 1925'te *La Fiera Letteraria*'yı kurmuş ve 1927'ye kadar editörlüğünü yapmıştır.

19. Antonio Beltramelli ve Alfredo Panzini, Accademia d'Italia'ya 1929'da seçilen ilk edebiyatçılar grubunun içerisinde yer alıyordu.

20. Gramsci, Camillo Pellizzi'nin *Le lettere italiane del nostro secolo* (Milano: Libreria d'Italia, 1929) adlı kitabına gönderme yapmaktadır. Bu kitabın bir kopyası Gramsci Bari'deki Turi Hapishanesi'ndeyken eline geçmişti.

Camillo Pellizzi (doğumu, 1896) edebiyat ve sosyoloji üzerine yazılar yazmıştır. 1920'den 1939'a kadar Londra Üniversitesi'nde İtalyanca öğreten Pellizzi, İtalya'ya döndüğünde Messina Üniversitesi'nde ve daha sonra Floransa Üniversitesi'nde çalıştı. Her iki okulda da Faşist devlet doktrini üzerine dersler verdi. 1948 yılında Floransa'da sosyoloji kürsüsüne yükseltildi.

21. Karşılaştırma: Defter 1, Madde 42.

Madde 25. *Achille Loria*

1. Achille Loria (1857-1943), neredeyse otuz yıl görev yapacağı (1903-1932) Torino Üniversitesi'ne geçmeden önce Siena ve Padova Üniversiteleri'nde iktisat profesörüydü. Kısmen vulgar Marksist iktisat akımından türemiş gibi görünen, "tarihsel ekonomizm" adını verdiği bir teori ortaya koymuştu. Loria'nın teorilerinin toplumsal ve siyasi reform hedeflediği varsayılır. Kendisi İtalya'da ve İtalya dışında büyük ilgi görmüştür. Engels Kapital'in üçüncü cildine Önsöz'de Loria'ya bir şarlatan olduğunu söyleyerek saldırır. Gramsci'ye göre Loria'nın çalışmaları eleştirel olmayan pozitivizmin ve İtalyan aydınları arasında yaygın olan bir zihniyet garabetinin temsilidir; Gramsci bu zihniyeti "lorianismo" olarak adlandırır ki bu tema defterlerde tekrar tekrar ele alınmakla birlikte, Gramsci Defter 28'i bu temaya ayırmıştır. Achille Loria'nın bazı çalışmalarının İngilizce çevirileri için bakınız, *The Economic Foundations of Society* (Londra, 1902); *Contemporary Social Problems* (Londra, 1911); *The Economic Synthesis* (Londra, 1914); *Karl Marx* (New York, 1920); ve E. Paul ve C. Paul'ün derlediği *Population and Birth Control* içerisinde "Malthus" bölümü (New York, 1917).

Bu notta Gramsci'nin Loria'nın çalışmalarına yaptığı göndermelerin hafızaya dayalı olduğu açıktır. Verdiği başlıklar ve yayın verilerinde ayrıntı hataları bulunmaktadır. Gramsci, Luigi Einaudi'nin hazırladığı bir Achille Loria bibliyografisini kullanarak, bu notun daha sonraki versiyonlarında (Defter 28, Madde 1 ve Madde 2) söz konusu yanlışları düzeltmiştir. Bakınız, Luigi Einaudi, "Bibliografia di Achille Loria," *La Ri-*

forma Sociale'nin Eylül-Ekim 1932 sayısı (XXIX, 5) için ek, s. 1-55. Gramsci'nin Loria'nın çalışmaları ile tanışıklığı 1915-1926 yılları arasındaki gazete yazılarına kadar uzanır: 1) "Pietà per la scienzia del prof. Loria" (Prof. Loria'nın Bilimi?ne Merhamet Gösterin), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısı, 16 Aralık 1915; 2) "E lasciateli divertire" (Bırakınız Eğlensinler), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşede, 9 Ocak 1916; 3) "La Scala d'oro di Achille Loria" (Achille Loria'nın Altın Merdiveni), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısı, 17 Mayıs 1917; 4) L'Ultimo tradimento" (Son İhanet), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşede, 3 Ocak 1918; 5) "Achille Loria", 19 Ocak 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'da; 6) "Achille Loria e il socialismo" (Achille Loria ve Sosyalizm), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısı, 29 Ocak 1918; 7) "I criteri della volgarità" (Bayağılık Kriterleri), 23 Mart 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'da; 8) "La retta ed i minareti" (Düz Çizgi ve Minareler), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşede, 8 Nisan 1918; 9) "Bolscevismo intelletuale" (Entelektüel Bolşevizm), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısı, 16 Mayıs 1918; 10) "La norma dell' azione" (Eylem Normu), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşede, 25 Haziran 1918; 11) "Le cause della guerra" (Savaş Nedenleri), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşede, 17 Eylül 1918; 12) "Cipolla e i bolscevichi" (Cipolla ve Bolşevikler), *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısı, 13 Mart 1919; 13) "Classicismo, Romanticismo, Baratono..." (Klasisizm, Romantizm, Baratono...), *L'Ordine Nuovo*, 17 Ocak 1922; 14) "Un avventuriero della scienzia" (Bir Bilim Maceracısı), *L'Unità*, 16 Mart 1926.

2. Bakınız, Achille Loria, "Le influenzia sociali dell' aviazione" (Havacılığın Toplumsal Etkileri), Rassegna Contemporanea, Ocak 1910, (III, 1) s. 20-28; tekrar basım, içinde: Achille Loria, *Verso la giustizia sociale, (Idee, battaglie ed apostoli)*, Cilt II: *Nell' alba di un secolo (1904-1915)* (Milano: Soc. Ed. Libraria, 1915), s. 379-86. (Makalenin yeniden basımdaki alt başlığı: "Verità e fantasia", Hakikat ve Fantezi.) Gramsci, polemik içeren gazete makalelerinde bu metne birkaç defa gönderme yapar; bakınız, bir önceki nottaki 3, 5 ve 14 numaralı maddeler. Sonraki makalede ("Un avventuriero della scienzia") Gramsci, Loria'nın "Le influenzia della scienzia" başlıklı makalesinden aşağıdaki alıntıyı yapar:

> ... yeni icat (*havacılık*) bugüne dek insanlığın önüne çıkmış tüm engelleri ortadan kaldıracaktır, dolayısıyla, insanlığın ilk kez bütünüyle ve gerçek anlamda özgür olmasını sağlayacaktır! İlk aşamada, işçiyi sermayeye zincirleyen bu görünmez fakat her şeye kadir sınırlanmışlık kırılacaktır. Günümüzde, bir ücretli emekçi olarak kapitalistin kar etmesine çalışan bir hizmetçi olmayı reddeden işçinin açlıktan ölmekten ya da toplama kamplarında ya da hapishanelerde çürümekten başka şansı yoktur. Bununla birlikte fabrikada çalışmak istemeyen ya da fabrikadan atılmış olan işçi, *kendisini göklere yükseltecek bir uçak ya da hava gemisi bulduğunda* tüm bunlar aniden değişecektir. Yüzünüzde soğuk ve kuru bir gülümsemeyle kesin olarak şunu söyleyeceksiniz: Gökyüzü karın doyurmaz. *Peki ya neden? Neden geleceğin uçakları amansız kuş avcıları olup, böylece hava yolcularına ücretsiz ve bolca besin sağlamak adına yapraklarla dolu dallardan ve yapışkan özlerden faydalanamasınlar?* Bu noktada isyancı fabrika işçisi şatafatlı bir biçimde ziyafet çekebilecek ve kapitalist girişimcinin komutasından muzaffer bir biçimde kaçabilecektir. Bu durumda işçinin kapitaliste ihtiyacı olduğuna, işçinin kapitalistsiz yaşayamayacağına yönelik iktisadi dogma ne olacak? Bu teorik inşa dahi ıslak odun gibi dağılıp, yerini sermaye ve emek arasındaki ilişkilerin yeni ve bütünüyle farklı bir teorisine bırakacaktır...

Alıntılanan pasajdaki parantez ve vurgular Gramsci'ye ait olmakla birlikte, Gramsci, metnin orijinal anlamını bozmayan bazı ses düşmelerini de uygulamıştır. Alıntılanan pasajın orijinal versiyonu için bakınız, *Rassegna Contemporanea* (III, 1); s. 22. Gramsci 2 Mayıs 1927'de eşi Julia Schucht'a yazdığı bir mektupta da Loria'nın bu makalesine gönderme yapar.

Colonna di Cesarò'nun (1878-1940) tam adı Giovanni Antonio Colonna di Cesarò'ydu. Colonna di Cesarò, milliyetçi Vincenzo Picardi ve diğer Sicilyalı aydınlar ile birlikte *Rassegna Contemporanea* dergisini kurmuştu.1909 ile 1926 yılları arasında parlamentoda milletvekilliği, 1922'den muhalefete geçtiği 1924'e kadar da Mussolini Hükümeti'nde Ulaştırma Bakanlığı görevinde bulundu.

3. Bakınız, Achille Loria, "La scienzia della pietà" (Merhamet Bilimi), 13 Aralık 1915'te Torino'daki Kızıl Haç Hastaneleri yararına yapılan ve 1 Ocak 1916 tarihli *Conferenze e Prolusioni* dergisinde (IX, 1, s. 6-9) yayımlanan konuşma. Bu konuşma *Nuova Antologia*'da *yayımlanmamıştır*. Gramsci alıntıyı hafızasından yapmıştır ve alıntı metinsel olarak eksik-

siz değildir. Gramsci gazete makalelerinde de Loria'nın bu metnine anıştırma yapmıştır; bakınız, bu bölümün ilk notundaki 1, 2 ve 5 numaralı maddeler.

4. Makalenin (Gramsci'nin notun daha sonraki versiyonunda temel aldığı) Einaudi'nin bibliyografyasındaki tam başlığı: "Perchè i veneti non addoppiano e i valtellinesi triplano" (Neden Veneto Halkı'nın Nüfusu İki Katına ve Valtellina Halkı'nın Nüfusu Üç Katına Çıkmaz). Başlığın Gramsci'deki yaklaşık versiyonu şu şekilde çevrilebilir: "Neden Bergamo Nüfusu Üç Katına Çıkar ve Veneto Halkı'nın Nüfusu Yarıya İner." Bu makalenin son olarak nerede basıldığına ilişkin daha sonraki tartışmalar için bakınız, Defter 28, Madde 1. Gramsci, Loria'nın bu metnini daha önce 19 Haziran 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'da tartışmıştır.

5. Loria'nın bu "teori"sine yapılan göndermeler halihazırda Gramsci'nin 19 Ocak 1918 tarihli Il Grido del Popolo'daki makalesinde ve 17 Eylül 1918 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşesinde bulunabilir. Bununla birlikte, Gramsci'nin burada söz ettiği konular Loria tarafından *Corso di economica politica* (Torino: Bocca, 1910) adlı çalışmanın ilk baskısının önsözünde tartışılmamıştır. Gramsci'nin bu paragrafta (ve daha kapsamlı olarak, bu notun C metninde) gönderme yaptığı konular Loria'nın 15 Kasım 1909 tarihli *Rivista Popolare di Politica, Lettere e Scienze* dergisindeki (XV, 21, s. 577-78) "Sensualità e misticismo" (Duygusallık ve Mistisizm) başlıklı makalesinde ele alınmıştır. Örneğin bakınız, Loria'nın makalesinden aşağıdaki pasajlar:

> Bu derginin bir hekim olan tanınmış editörü, kendi deneyiminde birçok kez benim şimdi ileri süreceğim hakikati onaylamak durumunda kalmıştır: Cinsel istismar ya da bundan kaynaklanan hastalıklar insan ruhu üzerinde zayıflatıcı bir etkiye sahiptir ve ruhu çileci ve batıl ideallere eğilimli hale getirir. Böylece şu çarpıcı paradoks ortaya çıkar: Ahlaki ideallerin en ateşli destekçileri tam da cinsel bakımdan en sefih ve kirlenmiş bireylerin arasından çıkar. Materyalizme karşı muhalefetin frengi ve omurilik menenjiti hastalarından, Venüs tarafından zulmedilen ve işkence yapılanlar arasından çıkmasının nedeni budur...
>
> 1885'te Siena Üniversitesi'nde bir açılış konuşmasında siyasal formasyonun iktisadi teorisini genişletmeye karar verdiğimde yetkililerden yalnızca bir tanesi adete uymayarak gelip elimi sıkmadı. Bunun yerine, bu birey bir üniversite kürsüsünden bu tür-

> den ahlak dışı teorileri dile getirme pervasızlığını yapan birisine karşı skandal boyutunda bir öfke sergileyerek, konuşma biter bitmez salonu terk etme gösterisi yaptı. Bu kendini beğenmiş ahlakçı birkaç ay sonra kendisini -nasıl söylemeli?- Atalanta ile Bithynia Kralı'nın pozisyonundayken öldüren bir talihsizlikle çarpıldı...
>
> Gerçekten de bu büyük reaksiyon ordusunu kuran şey frengidir; frengi gericiliğin Jeanne D'Arc'ıdır. Evet, hekimler anayasal frengiden söz ettiklerinde haklıdırlar, çünkü frengi anayasal partilerin en büyük ve en değerli müttefiki, kamu düzeninin yılmaz koruyucusu ve sapkın ve devrimci eğilimlere karşı bir savunma kalkanıdır. Paris'te bir gece, bu doktrinlerin muhalefetine aziz Thomas'ın *Summae*'sinden daha fazla katkı yapar; Crispi'nin yasası toplum düzenine bütün bir polis rejiminden daha fazla katkıda bulunmuştur.

Gramsci'nin Loria'nın bu metninden (Loria'nın sert, hatta alaycı bir eleştirmeni olan) Umberto Ricci'nin 17 Şubat 1910 tarihli *La Voce* dergisinde yayımlanan (II, 10, s. 269-70), Loria'nın metnindeki pasajlardan uzun alıntıların yapıldığı, "Rapporti fra idealismo, misticismo e mattie veneree scoperti dal prof. Achille Loria" (İdealizm, Mistisizm ve Prof. Loria'nın Keşfettiği Zührevi Hastalıklar Arasında Bağlantılar) başlıklı bir makalesi vasıtasıyla haberdar olduğu neredeyse kesindir. *La Voce*'nin kısa bir süre sonra yayımlanan bir sayısında -3 Mart 1910 (II, 12)- Umberto Ricci'nin, Loria'nın havacılık yoluyla toplumsal sorunların çözülmesi teorisini tartışmış olduğunun söylendiği, *Giornale degli Economisti*'de yayımlanan (Ocak 1910), "Achille Loria uccellatore" (Avcı Kuş Achille Loria) başlıklı başka bir makalesine bir gönderme bulunur. 1911 yılında Croce de Loria'nın bu teorisine bir anıştırma yapar; bakınız, Benedetto Croce, *Cultura e vita morale*, 2. Baskı (Bari: Laterza, 1926), s. 154.

6. Achille Loria, "Documenti ulteriori a suffragio dell'economismo storico" (Tarihsel Ekonomizmi Destekleyen Ek Belgeler), *La Riforma Sociale*, Eylül-Ekim 1929 (XXXVI, 9-10), s. 409-48.

7. Bakınız, Gramsci'nin 19 Ocak 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'da şunları yazdığı makalesi: "Eleştirel bir duyarlılık sahibi olanlar Loria'nın yazılarını okurken mahzun bir deliyle mi, yoksa zeki bir adam ile mi uğraştıklarını kendilerine soracaklardır. Çünkü Loria'da bunların her ikisi de bulunur. Işık parıltıları ve aptallığın karanlığı; dürüst çalış-

ma ve son derece aşırı ölçülerde saçmalıklar. Düşüncesi bütünüyle tutarsızdır: Kendisinin kaçık akıl yürütmeleri özeleştiriden mahrumdur."

8. Loria'nın Gramsci'nin burada anıştırma yaptığı makalesi *Proda* ya da *Prora*'da değil, *La Difesa*'da yayımlanmıştır. Bu durum, 17 Eylül 1918 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında Gramsci'nin "Sotto la Mole" köşesi için yazdığı, "Le cause della guerra" (Savaş Nedenleri) başlıklı bir başka makalesi ile de teyit edilebilir:

> Chev. Off. Prof. Dr. Achille Loria (Torino'da her Cuma yayımlanan ve Kraliyet Vekilharcı'nın açık arpalıklar için iktisatçı generali olan Chev. Esuperanzo Ballerini'nin dizelerini yayımlayan haftalık *La Difesa*'daki otuz iki sütunluk) son çalışmasında yanlış karşısında hakikat, karanlık karşısında ışık, kör ve uyuşuk cahillik karşısında bilgelik adına yeni bir zafer kazanır: Tarih için küresel yangının nedenlerini ele geçirir.
>
> Savaşın nedeni frengidir. Aslında şunu keşfederiz; "hürriyet ve pozitivizmin fırtınadan çıkan üç savunucusu, Lloyd George, Clemenceau ve Wilson şimdi yükselişteyken, mistisizm ve despotizmin üç cisimleşmiş hali olan Çar, Kayzer ve Avusturya İmparatoru hüzünlü bir günbatımına doğru düşüşe geçmiştir." Çar, yalnızca doğanın bir şakası dolayısıyla uzun yıllardır Fransız Cumhuriyeti'nin müttefikiydi; doğa şaka yapmaktan yoruldu ve "hüzünlü egemen sonsuza kadar gömüldü." Antitez ise sarsılmaz bir açıklık ile betimlenir: Bir yanda tinselcilik ya da mistisizm ya da Kayzer ve Avusturya İmparatoru; öte yanda tarih materyalizm ya da özgürlük ya da Lloyd George, Clemenceau, Wilson. Öyleyse tinselcilik ve mistisizm nedir; dolayısıyla, despotizm nedir? Chev. Off. Dr. Prof. Achille Loria'nın tarihsel materyalizm üzerine yayınları halen tazeyken ve Friedrich Engels kendisinin (Loria'nın) Marx'ı yağmaladığını göstermemişken, Siena'da yaptığı ve birkaç ay sonra frengiden ölen bir mistik hariç herkesin kendisini alkışladığı açılış konuşmasında gururla belirttiği gibi, bunları frengi ortaya çıkarmıştır. O halde, tarih nedir beyler? Patoloji üzerine çalışılmadığı sürece bir gizem. O halde, savaş nedir? Frenginin neden olduğu canavarca bir fenomen. Dünya nedir? İki frengili yüzünden çılgıncasına birbirlerini öldüren sorumsuz, irade doğrultusunda karar veremeyen, bezgin aptallar için bir hapishane.

Bakınız, Achille Loria, "I nostri voti" (Oylarımız), *La Difesa*, 6 Eylül 1918 (I, 2).

9. Bakınız, Achille Loria, "Al mio bastone (nel XXXV anno di possesso)", *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1909 (XLIV, 910), s. 272-76. Bu şiirde Loria, şu mısralarda otuz beş yıl yanından ayırmadığı bastonundan söz eder: "Sana, tek ve biricik olan sana / hakiki yarım kürede / düşüncem yakınsamaz / nüfuz edilemez boşluklara / ve anlık bir parlamayla / kalbimde titreşen / en gizli özlemi / sen görür ve anlarsın."

10. Bakınız, Achille Loria, "Nel retroscena della gloria. L'epistolario di Carlo Marx" (Zaferin Perde Arkası. Karl Marx'ın Mektupları), *Nuova Antologia*, 16 Mart 1914 (LXIX, 1014), s. 193-206.

11. Bakınız, Benedetto Croce, "Le teorie storiche del prof. Loria", içinde: *Materialismo storico ed economica marxistica*, s. 24.

12. Bakınız, Achille Loria, "A proposito di Lenin" (Lenin Üzerine), *Gazzetta del Popolo*, 1 Ocak 1918, ve "La catastrofe russa" (Rus Felaketi), *Il Tempo*, 10 Mart 1918.

Filippo Naldi birçok gazete kurma girişimi içerisinde yer almıştı. Başka şeylerin yanında, Mussolini'nin *Il Popolo d'Italia*'sını kurmasına yardımcı oldu.

Francesco Saverio Nitti (1868-1953), 1911 ile 1914 yılları arasında Giovanni Giolitti Hükümeti'nde Tarım Bakanlığı, Vittorio Orlando'nun Başbakanlığı sırasında da Hazine Bakanlığı (1917-1919) yaptı. Nitti, toplumsal ve iktisadi kriz ve siyasal kargaşa dönemi olan 1919-1920 yılları arasında Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı da yaptı. Faşizmin iktidara gelmesi ile birlikte sürgüne gönderildi. İtalya'ya geri döndüğünde önce Liberallerin, daha sonra da Sosyalistlerin saflarına katıldı. Kendisi İtalya Cumhuriyeti'nin ilk meclisinde senatörlük yapmıştır (1948-53).

13. Bakınız, Benedetto Croce, "Le teorie storiche del prof. Loria" içinde: *Materialismo storico ed economica marxistica*, s. 28:

> ...üretimdeki düşüş ile birlikte nüfus artışı, talihsiz bir günde sömürücüleri astlarına, papazlarına, bilim adamlarına, hukukçularına, şairlerine vb. yaptıkları ödemeleri azaltmaya yahut bu ödemeleri hiç yapmamaya zorlayacaktır. Bu durumda ne yapılır? Başka bir efendi aranır. Üretken olmayan işçiler de sömürülenlere hizmet etmeye giderler; böylece tarihsel krizler birbirini izler. Kısacası Loria'ya göre bu krizler, *işsiz hizmetçilerin* isyanına indirgenebilir!

14. Bakınız, Achille Loria, "Il nostro dovere" (Görevimiz), *Gazzetta*

del Popolo, 16 Mayıs 1917. (Gramsci bu metni hem bu notta hem de daha sonraki versiyonda yanlış tarihlendirir.) Gramsci, *Avanti!* gazetesinin 17 Mayıs 1917 tarihli sayısındaki "La scala d'oro di Achille Loria" başlıklı makalesinde bu metne karşı bir polemiğin içerisine zaten girmişti. Bu makalede Gramsci Loria'dan aşağıdaki pasajı alıntılar:

> Böylece, ah emek, özlemler ve inançlar içindeki sevgili kardeşlerimiz, özgür ve yeniden doğan ulusların güzel siyasal şehrini inşa etmede bize yardım edin; böyle yaparak, hevesle düşünü kurmuş olduğumuz toplumsal şehrin yaratıcılarının işini kolaylaştıracaksınız ve cephedeki ateş altında yanı başınızda emek veren yoldaşlarınızın aynı ölçüde adanmış ve müteşekkir işbirlikçiler olduklarını göreceksiniz. Ulusların kardeşliğinin kurulacağı altın merdivenin ilk basamaklarını çıkmamıza yardım edin, biz de sizin evrensel eşitliğin ışıklı zirvesine yükselen daha yüksek basamakları çıkmanıza, nihayetinde de seküler nefretin yıkıntıları üzerine barış, adalet ve sevginin üçlü tanrısallığı ile kutsanmış bir insanlık inşa etmede yardım edelim.

15. Akademisyen bir hukukçu ve siyasetçi olan Enrico Ferri (1856-1929), uzun yıllar parlamentoda milletvekilliği yaptı. Başlangıçta bir Sosyalist ve *Avanti!* editörüydü (1900-1905). 1919'da ceza yasası reformu için Kraliyet Komisyonu'na seçildi. 1922'de ilk Mussolini Hükümeti'ne katıldı ve 1929'da senatör oldu. Hukuk ve toplumsal analize ilişkin son derece pozitivist bir yaklaşıma sahipti. En önemli çalışması olan *Sociologia criminale* birkaç baskı yaptı. *Socialismo e scienzia politica* başlıklı bir monografide sosyalizmin Spencerci evrimciliğin mantıksal bir uzantısı olduğunu ileri sürdü.

Arturo Labriola (1875-1959) başlangıçta Georges Sorel'in düşüncelerinin etkisi altında, devrimci sendikalizmin ateşli bir savunucusuydu. Son derece aktif bir Sosyalist olan Labriola, *L'Avanguardia Socialista*'yı kurmuş olsa da, 1904 genel grevinin ardından daha ılımlı bir pozisyonu benimsedi. 1913 yılında bağımsız bir sosyalist olarak parlamentoya girdi. 1911 yılında Libya savaşını destekledi ve 1915'te savaş müdahaleciliği tutumunun yanında yer aldı. Giolitti Hükümeti'nde Çalışma Bakanlığı görevinde bulundu (1920-21). Faşizme muhalif oldu ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Kurucu Meclis Üyesi ve Senatör oldu. Antonio Labriola ve Lorianizm üzerine bir başka yorum için karşılaştırma: Defter 1, Madde 31.

Filippo Turati (1857-1932) açıkça bir sosyalist olduğunu deklare eden ilk İtalyan aydınlarından bir tanesiydi. *Critica Sociale*'yi kurdu ve 1892'de Sosyalist Parti'nin kuruluşuna katıldı. Turati'nin Sosyalizmi Marksist değildi, pozitivizmin damgasını taşıyordu ve temel olarak reformist bir yönelime sahipti. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan müdahalesine karşı çıktı. Savaşın ardından merkez siyasete daha fazla yaklaştı; bununla birlikte, kararlı bir anti-faşistti ve 1926 yılında ölene kadar kalacağı Fransa'ya sürgüne gönderildi. Gramsci'nin Turati ve Lorianizm üzerine bir başka yorumu için bakınız Defter 1, Madde s. 37.

16. Bir iktisatçı ve siyasetçi olan Luigi Luzzatti (1841-1927), 1871'den senatör olduğu 1921'e dek milletvekilliği yaptı. Kendisine birkaç kez Hazine Bakanlığı emanet edilmiş olmakla birlikte, Luzzatti Başbakan olmadan önce Tarım Bakanı olarak da görev yaptı (1910-11). Toplumsal reform ile ilgileniyordu ve refah artışını ve çalışma hukukunu destekledi. Luzzatti için ayrıca bakınız, diğerleri arasında, Defter 1, Madde 41.

17. Bir sosyolog ve tarihçi olan Guglielmo Ferrero (1871-1943), iktisadi faktörleri vurgulayan determinist ve pozitivist bir yaklaşıma dayalı, *Grandezza e decadenza di Rome* (1902-7) başlıklı beş ciltlik bir *Antik Roma Tarihi* yazmıştır. Bir anti-faşist olan Ferrero, 1930'da Cenevre'ye yerleşmek için İtalya'yı terk etti. Ferrero ve Lorianizm üzerine ayrıca bakınız, Defter 1, Madde 64; Ferrero'nun üniversite profesörlüğüne atanmasına ilişkin öneri üzerine tartışmalar için ayrıca bakınız, Defter 1, Madde 41.

Corrado Barbagallo (1877-1952) iktisadın önemine vurgu yapan bir tarihçiydi. Kariyerinin başlarında antik tarih üzerine çalıştı fakat Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gitgide modern ve çağdaş iktisat ve siyasi tarih konularına odaklandı. 1917 yılında *Nuova Rivista Storica*'yı kurdu.

18. Bakınız Corrado Barbagallo, "Economica antica e moderna" (Antik ve Modern İktisat), *Nuova Rivista Storica*, Eylül-Ekim 1928 (XII, 5), s., 465-85 ve Ocak-Şubat 1929 (XIII, 1), s., 27-44. Giovanni Sanna, değişik tarihsel dönemler arasındaki tüm farklılıkları silme eğiliminde olmasından dolayı Barbagallo'nun tezini eleştirmiştir; bakınız Giovanni Sanna, "Intorno alla economica antica e moderna e alla razionalità della storia" (Antik ve Modern İktisatlar ile Tarihin Rasyonalitesi Üzerine), *Nuova Rivista Storica*, Mayıs-Ağustos 1929 (XIII, 3-4), s., 245-54. Barbagallo'nun Gramsci'nin anıştırmada bulunduğu yanıtı aynı dergi-

nin bir sonraki sayısında yayımlanmıştır; bakınız Corrado Barbagallo, "Dalla economica antica alla irrazionalità della storia" (Antik İktisattan Tarihin İrrasyonalitesine), *Nuova Rivista Storica*, Eylül-Ekim 1929 (XIII, 5), s., 385-97 (Barbagallo'nun ikinci makalesinin hapishanede Gramsci'nin okuduğu kopyası Gramsci tarafından yoğun bir biçimde işaretlenmiş ve altı çizilmiştir). Bu polemik, *Nuova Rivista Storica* dergisinde yayımlanan aşağıdaki makalelerde devam etmiştir: Giovanni Sanna, "Ancora sulla economica antica e moderna e sulla razionalità della storia" (Antik ve Modern İktisatlar ile Tarihin Rasyonalitesi Üzerine Daha Fazla Şey) Kasım-Aralık 1929 (XIII, 6), s., 513-49; Rodolfo Mondolfo, "Razionalità e irrazionalità della storia" (Tarihin Rasyonalitesi ve İrrasyonalitesi), bu makalenin ardından, Nisan-Mayıs 1930 (XIV, 1-2) sayısında Barbagallo'nun bir notu ve Giuseppe Rensi'nin bir yorumu gelmiştir, s., 1-21. Gramsci bu polemiği Defter 4, Madde 60'ta tartışır.

19. Gaetano Salvemini (1873-1957) genç yaşta Sosyalist Parti'ye katılmış ve *Avanti!* gazetesinde yazıları 1892'de başlamıştır. 1911 ile 1920 yılları arasında haftalık siyasi dergi *Unità*'nın eş editörlüğünü yapmıştır. İktisadi reform ve Güney Sorunu ile ilgilenmiştir. Libya Savaşı'na karşı çıkmış olsa da, kendisi Birinci Dünya Savaşı sırasında bir müdahalecilik taraftarıydı. Savaşın ardından parlamentoya girdi ve açık ve çetin bir faşizm muhalifi oldu. 1925 yılında (Carlo Rosselli ve Ernesto Rossi ile birlikte) tutuklanıp, Floransa Üniversitesi'ndeki tarih profesörlüğü kürsüsünden çekilmeye ve sürgüne gitmeye zorlandı. Harvard Üniversitesi'nde İtalyan tarihi dersleri verdi (1933-47) ve Giustizia e Libertà (Adalet ve Özgürlük) hareketinin kurucularından birisi olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde anti-faşist faaliyetlerini sürdürdü. 1948 yılında Floransa Üniversitesi'ndeki profesörlük kürsüsüne geri döndü.

Madde 26. *Cuvier'nin küçük kemiği*

1. Ünlü bir doğa bilimci ve paleontolog olan Georges Cuvier (1769-1832), Gramsci'nin 30 Aralık 1929 tarihinde Julia Schucht'a yazdığı bir mektuptaki bir başka yorumun konusudur: "Gerçekten de bazı yorumların biraz fazla abartılı, hatta haksız olabilir. Cuvier'ye göre küçücük bir kemikten bir megathere ya da mamut yapmak olabilecek bir şeydi fakat bir farenin kuyruğunun bir parçasından bir deniz yılanı yapmakla da kalınabilir."

Cesare Lombroso (1835-1909) kriminoloji |suç| "biliminin" öncülerinden biriydi. *L'uomo delinquente* (1876) adlı en önde gelen çalışmasında suçluların bazı fiziksel karakteristiklerle ayırt edilebileceği ve -aslında insan evriminin ilkel aşamalarına tekabül eden- suçun da biyolojik olarak belirlenmiş olduğu tezini ileri sürdü.

Madde 27. *Geç romantizmin kalıntıları mı?*

1. Gramsci, Marx'ın *Kutsal Aile* adlı kitabında eleştirdiği Fransız halk romancısı, birçok roman dizisinin yazarı Eugène Sue'ye (1804-1857) gönderme yapmaktadır.

Madde 28. *Doğa yasası*

1. Gramsci el yazmasının sayfa numaralarına gönderme yapmaktadır. Gramsci'nin gönderme yaptığı iki kısa nottan ikincisi, Defter 1, Madde 4'e karşılık gelir. Bu notlardan birincisi ise Defter 1, Madde 1'den önce gelen fakat Gramsci tarafından silinip, okunmaz kılınan bir nota karşılık gelir. Bu kısa not (okunmaz halde olduğundan dolayı bu edisyonda yer almamaktadır) Gramsci tarafından muhtemelen Defter 27, Madde 2'de (ilk paragraf) Defter 1, Madde 4 ve Madde 28 ile birlikte yeniden kullanılmıştır.

2. Bakınız, Adriano Tilgher, *Storia e Antistoria* (Rieti, 1928); "Quaderni critici" dizisinde yayımlanmış, daha önce 1920 ile 1928 yılları arasında *La Stampa*'da yayımlanan makalelerden oluşan bir el kitabı. Ayrıca bakınız, Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 14 Ocak 1929 tarihli mektup.

Adriano Tilgher (1887-1941), çeşitli felsefi hareketlerle ve pragmatizm ile idealizm arasındaki ilişkilerle ilgilenen bir yazar ve ahlak felsefecisiydi. Tilgher estetik ve tiyatro konularında da kapsamlı yazılar yazmış olup, Luigi Pirandello'daki orijinalliği takdir eden ilk eleştirmenlerden birisi olmuştur. Bir faşizm karşıtı olan Tilgher, günlük gazete *Il Mondo*'nun editörlüğünü yapmıştı ve bu gazete kapatıldıktan sonra, aralarında *Popolo di Roma*'nın da bulunduğu birçok başka gazete kurdu.

3. Filippo Burzio'nun *Discorso sul demiurgo* (Torino: Ribert, 1929) adlı kitabından yapılan alıntı, Bonaventura Tecchi'nin 20 Ekim 1929 tarihli (I, 29) *L'Italia Letteraria*'da yayımlanan "Il Demiurgo di Burzio" (Burzio'nun Demiurgos'u) adlı makalesinden alınmıştır. (Gramsci bir sonraki notta aynı makaleye doğrudan bir gönderme yapar.)

Filippo Burzio (1891-1948) "demiurgos" adını verdiği ideal insan kavramlaştırmasını geliştirmiştir; demiurgos, içerisinde birbirine karşıt çeşitli modern kültür hareketlerinin dengeye ulaştığı ve bunun gerçekleşmesiyle birlikte, yaşamda ve toplumda büyülü-şiirsel bir dönüşümü gerçekleştiren bir varlıktır. Burzio'nun bilimsel uzmanlık alanı, Topçu Akademisi'nde derslerini verdiği balistikti. Ağustos 1943'te, Mussolini'nin düşüşünün ardından *La Stampa*'nın yayın yönetmeni olduğunda, yayını demokratik ve liberal bir çizgiye oturttu.

Burzio'nun "demiurgos" kavramı, bazı bakımlardan "üst insan"ın hümanist bir versiyonuna benzer. Gramsci, Defter 8, Madde 150'de, Yunanca orijinalinde "insanlar için çalışan" anlamına gelen "demiurgos" teriminin daha sonra nasıl olup da Filippo Burzio'nun kullandığı biçimiyle, "yaratıcı" anlamına dönüştüğünü belirtir. Ayrıca bakınız, Defter 6, Madde s.28.

4. Tırnak işareti içerisindeki ifade muhtemelen Gramsci'nin kendi ifadesi olup, Defter 4, Madde 64'te Goethe'den yapılan alıntı ile karşılaştırılmalıdır.

Madde 29. *Tarihsiciler arasında bir geçiş ifadesi olarak iğneleme*

1. Bakınız, Bonaventura Tecchi, "Il Demiurgo di Burzio", *L'Italia Letteraria*, 20 Ekim 1929 (I, 29); ayrıca bakınız, Defter 1, Madde 28.

2. Hapishanedeyken Gramsci'de Marx ve Engels'in *Kutsal Aile* adlı çalışmasının Fransızca çevirisinin bir kopyası (2 cilt) bulunuyordu: *Oeuvres complètes de Karl Marx: Oeuvres philosophiques*, traduit par J. Molitor, cilt. II: *La Sainte Familie* (Paris: Costes, 1927); cilt. III: *La Sainte Familie* (Paris: Costes, 1928). Gramsci'nin kitapları arasında (fakat hapishanedeyken elinde olanlar arasında değil), *Kutsal Aile*'nin eski bir İtalyanca çevirisi de bulunuyordu: Karl Marx-Friedrich Engels, *La sacra famiglia; ossia critica della critica critica* (Roma: Mongini, 1909).

3. Gramsci, Marx'ın *Kapital*'indeki (New York: International Publishers, 1967, s. 60) aşağıdaki pasaja anıştırma yapmaktadır: "Değerin ifadesinin sırrı, yani genel olarak insan emeği olduklarından her türden emeğin eşit ve eşdeğer olması sırrı, insani eşitlik görüşü toplumun yargısında sabitlenene kadar çözülemez."

4. Bakınız Benedetto Croce, *Materialismo storico ed economica marxistica*, s. xvi:

> Bununla birlikte artık, yirmi yıldan fazla bir sürenin ardından, Marx daha önce sahip olduğu ustalık rolünü yitirmiştir, çünkü bu zaman zarfı içerisinde tarih felsefesi ve diyalektik kendi kaynaklarına geri dönmüş ve daha iddialı bir yolculuk için enerji ve güç kazanarak tazelenip, yenilenmiştir. Siyaset teorisine gelince, Marx'ın Devletler alanından toplumsal sınıflar alanına aktardığı iktidar ve mücadele kavramları, teori ve pratiğin, düşünce ve olgunun, tasarlanan ile görülen ve dokunulanının en açık biçimde göstermiş olduğu gibi, artık sınıflardan Devletler alanına geri dönüyor görünmektedir. Bu durum, (alışılagelmiş bir biçimde kendisini karşıtlaştırdığımız Mazzini'den birçok bakımdan çok daha modern olan) eski devrimci düşünüre hayranlık duymayı engelleyecek bir şey değildir: Siyasal ve etkin bir gerçeklik haline gelmek adına, sözde devrimin dahi tarih üzerinde temellenmesi ve (zihinsel, kültürel, etik, iktisadi) iktidar ve güç ile silahlanması ve ahlakçı vaazlar ya da ideolojiler ile aydınlanma düşüncesinin boş laflarına bel bağlamaması gerektiğini anlamış olan bir sosyalist. Nihayet -o dönemde henüz genç ve onun eğitiminden geçmemiş- bizler de ona hayran olmakla kalmayıp, bizlerin Adalet Tanrıçası'nın ve İnsanlık Tanrıçası'nın Alcinavari (Alcina, çekici bir kız görünümündeki eli ayağı tutmaz, dişleri dökük cadı) baştan çıkarmaları karşısında kendimizi savunabilecek durumda olmamıza yardımcı olduğundan dolayı kendisine müteşekkirizdir de.

Gramsci bu pasajın final bölümüne Defter 4, Madde 15'te yeniden gönderme yapar.

5. Buradaki gönderme, Luigi Einaudi'nin Benedetto Croce'nin *Materialismo storico...* adlı eserine yönelik, *La Riforma Sociale*'nin Temmuz-Ağustos 1918 sayısında (XXV, 7-8, s. 415) yayımlanan kısa incelemesine yapılmaktadır. Gramsci, Einaudi'nin bu incelemesine 25 Mayıs 1919 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Einaudi o dell' utopia liberale" (Einaudi ya da Liberal Ütopya) başlıklı makalesinde de gönderme yapmıştı: "Einaudi eşsiz bir anti-Marksisttir; kendisi Marx'ta değerli hiçbir şey görmez. Kısa süre önce, Croce ile tartışmasında Marx'ın tarih çalışmalarında iktisat araştırmalarına ivme kazandırmış olmasına ilişkin sıra dışı erdemini dahi reddetmiştir."

Madde 30. *Orano ve Loria*

1. Bakınız, Paolo Orano, *Altorilievi* (Milano: Puccini, 1912).

Paolo Orano (1875-1945), 1903 yılında *Avanti!* gazetesinin yayın ku-

ruluna katılmış olsa da, üç yıl sonra Sosyalist Parti'den ayrılmıştır. 1919 yılında parlamentoya seçilen Orano, daha sonra bir faşizm destekçisi olup, bir faşist gazetecilik teorisyeni haline geldi. 1924-25 yıllarında *Il Popolo d'Italia*'nın Roma baskısı sorumlusu olan Orano, 1929'da senatör oldu. Sardinya ve Sardinya'nın sorunları ile özel olarak ilgileniyordu.

2. Bakınız, Paolo Orano, *Psicologia della Sardegna* (Roma: Tip. Della Casa Editrice Italiana, 1986), s. 9:

> Sardinya adasının akışkan bir çevreye sahip olduğundan emin olunması gerekir. Bir "demopsikolojik" gözlemci, oldukça fazla sayıda işaret ve çok çeşitli fenomenlerle birlikte, Sardinya'da bulunan yüksek ve düşük biyolojik organizmalar ile başka herhangi bir ülkede bulunanlar arasındaki devasa farkı görebilir. Bu durum, fiziksel olarak açıklandıktan sonra, tarihsel olarak da rahatlıkla açıklanabilir.

Gramsci, P. Orano'nun *Psicologia della Sardegna* (Sardinya'nın Psikolojisi) adlı çalışmasının bir kopyasına sahipti.

3. Bakınız, Paolo Orano, *I moderni. Medaglioni.* 6 cilt (Milano: Treves, 1908-26).

Gramsci'nin Lorianizm yorumları ile bağlantılı olarak, Orano üzerine, ayrıca bakınız Defter 3, Madde 66 ve Madde 132.

Madde 31. *Sorel'in Croce'ye mektupları*

1. Bakınız, "Lettere di Georges Sorel a B. Croce", *La Critica*, 20 Ocak 1927 (XXV, 1), s. 49-50.

> J'ai lu la thèse de doctorat d'Arturo Labriola sur Quesnay ... Le rapport de M. Pantaleoni, qu'on a imprimé comme préface à la thèse, me semble loin d'être favorable aux idées de l'auteur. Je ne comprends guére que M. Pantaleoni n'ait pas relevé l'énorme erreur historique commise par Arturo, qui transporte naivement en France les descriptions données par Marx pour l'Angleterre.
>
> (Sorel'in mektubu 30 Kasım 1897 tarihlidir.)

Madde 32. *Loria ve Lumbroso*

1. Bir kitapsever ve edebiyatçı olan Alberto Lumbroso (1812-1942), *Revue Napoleonienne* ve *Rivista di Roma* dergilerinin editörlüğünü yap-

tı. Yazılarında genellikle Napolyon dönemini ve Dünya Savaşı'nı ele almıştır. Babası Giacomo Lumbroso, son derece saygın bir Yunanca hocası ve eski Mısır bilimcisiydi. Alberto ve Giacomo Lumbroso ile ilgili olarak, ayrıca bakınız Defter 3, Madde 22.

2. Gramsci, 8 Haziran 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'daki "Le nuove energie intelletuali" (Yeni Entelektüel Güçler) başlıklı makalesinde Tomaso Sillani ve Filippo Carli üzerine ayrıntılı biçimde yazmıştı. Aşağıda bu makaleden yapılan alıntılar Gramsci'nin yorumlarına açıklık getirecektir:

> Brescia Ticaret Odası Sekreteri Dr. Filippo Carli, ünlü olması kaçınılmaz olan bir genç adamdır. Kendisi Fransız milliyetçisi Charles Maurras'ın iktisadi fikirlerini İtalya'ya uyarlamıştır; uzun bir süredir *L'Idea Nazionale* sütunlarında ahkam kesmekte, yeni İtalyan milliyetçi iktisat biliminin kurulması konusunda Prof. Alfredo Rocco'ya meydan okumaktadır. Carli bir süreliğine kitaplar yazıp, vasıflı işçilerin karı paylaşması ve hisse senedi sahibi olması gibi *cüretkar* fikirleri dile getirmeyi tercih etmiştir.
>
> Carli'nin *fikirleri* kesinlikle cüretkârdır fakat kendisinin olgulara ilişkin bilgisi ve kültürü daha da cüretkardır. Aslında kendisi 16 Mart 1916 tarihli *Perseveranza*'da, İtalyanlar'ın, *Vallombrosa ormanlarında üretilen lastik* özlerinin İngilizler tarafından kaçırılmalarına izin vermelerinden kederle yakındığı bir makale yayımlamıştır. Dr. Carli'nin fikrinin cüretkârlığı, Malay Yarımadası'nda kauçuk çıkartan bir "Vallombrosa Lastik Şirketi"nin varlığı olgusuna dayalıdır. Carli, tek görevi cüretkarca dahiyane fikirler üretmek olan bir iktisat milliyetçisi için iktisadi coğrafya bilgisi gerekli olmadığından, (Toskana'daki) Vallombrosa Ormanları'nda lastik yetiştiğine inanmıştır...
>
> Dr. Filippo Carli'nin iktisadi milliyetçiliğinin bir eşi, haklı bir biçimde, Dr. Tomaso Sillani'nin siyasi milliyetçiliğinde görülür. Tomaso Sillani, Abruzzi'den gelen bir genç adamdı; kendisi *Emporium*, *Cronache Letterarie* gibi dergilerde ve benzer "edebi" yayınlarda sanatsal konular üzerine yazan zararsız bir yazar, bir pastoral şairdi. Kendisini hiç kimse fark etmedi; retorik ve şişirme estetikçiliği insanı haftalık bir mizah dergisi okuyormuşçasına, neşeyle güldürürdü.
>
> Gereksiz ve sıkıcı Cermen kültürünün yok oluşu sayesinden ve ırkın parlak erdemlerinin alışılagelmiş yükselişi nedeniyle Tomaso Sillani öne çıktı. Kendisi, Dalmatia taraftarı bir toplumda Cesarò Dükü'nün (ya da Verderame Dükü'nün) sekreteri olup, Treves Yayınevi'nden iki ciltlik bir yurtseverlik övgüsü ve siyaset

yayımladı. Çok kısa bir süre önce, Senatör Francesco Ruffini ve bilim ve edebiyatın diğer önde gelen figürlerinin yazılar yazacağı büyük bir aylık dergi (*La Rassegna Italiana*) çıkarmak için kendisine para verecek birisini buldu. *La Rassegna Italiana*, doğal olarak, İtalyan kültürünün yenilenmesini ve canlandırılan ulusun gerçek entelektüel güçlerinin ortaya çıkarılmasını önermektedir. Bu güçlerden bir tanesi, belli ki, Tomaso Sillani'nin kendisidir.

Sillani *Emporium* dergisinin Ekim 1913 sayısında "La passeggiata archeologica di Roma: sulla via dele vestigia inghirlandate" [Roma'da Arkeolojik Gezi: Süslenmiş Yıkıntıların Yolunda] başlıklı bir makale yayımlamıştır; başlıktan da anlaşılabileceği gibi, son derece şiirsel bir makale.

Kendisi, Asya'dan gelen Parthia halkının adını almış bir Roma binası "Casa dei Parti"den söz eder [Parthilalılar Evi] ve yıkıntıları anlatır. Bununla birlikte Dr. Tomaso Sillani'nin kültürü öyle mağrur ve cüretkardır ki, bakın zavallı Parthialıları neye çevirir:

"Nihayet 'Casa dei Parti'den [Doğum Evi] geri kalan her şey buradadır: Roma İmparatorluğu'nun jinekoloji kliniği. Romalıların cerrahi uzmanlığı bilinen bir şey olsa da, aynı sütunlar boyunca, tıpkı modern amfi tiyatrolarla aynı amaçla inşa edilmiş, bir ameliyathanenin varlığından kim şüphelenirdi? Yine kim kendisini yukarıdan dikkatle izleyen öğrencileri tarafından etrafı sarılmış bir vaziyette, kanlı operasyonuna devam eden bir bilim adamını hayal edebilirdi?"

Ah! Şu antik Romalılar'ın büyüklüğü! Yine tıpkı Almanlar'ın modern deneysel yapılarını kurarken "Casa dei Parti"den çalmış olduklarının kesin olması gibi, o dönemde Almanlar'ın jinekoloji kliniklerine sahip olmadıkları da kesindir! Tomaso Sillani Asyalı "Parti" [Parthialılar] halkını, hamile kadınların "parti"si [doğum yapması] ile karıştırmıştır. Yine de ünlü olmuştur, hassas bir görev olan İtalyanlar'ı siyaset, tarih ve coğrafya konusunda eğitme görevini üstlenmiş ve kurumunda kendisine yardımcı olması için Senatör Ruffini'yi bulmuştur.

Cermen bilgiçliğine ve yöntemine karşıt olarak, ulusal kültürü yenilemek adına ortaya çıkan yeni İtalyan entelektüel güçleri bunlardır. Bunlar pazar yerlerini tiz sesleri ile doldurmuş, son elli yılda kazanılanları kaotik karanlığa atmışlardır.

Bilimsel özen, araştırmada kesinlik ve ciddiyet, eleştirel duyarlılık alay edilen ve hor görülen şeyler haline gelmiştir. Akademik tarafsızlığa küfredilmektedir. Tüm bunlar, bu niteliklerin insan zihninin tüm sınırları ve ırkları aşan kazanımları oldukları düşünülmeksizin, Almanya'ya karşı nefret yüzünden olup bitmiştir.

3. Milano'daki Politecnico Üniversitesi'nde ders vermiş olan Giuseppe Belluzzo (1867-1952), 1924 yılında Faşist Parti'den milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1925'ten 1928'e kadar Maliye Bakanlığı yapan Belluzzo, daha sonra 1929'a kadar Eğitim Bakanlığı görevinde bulundu. Gramsci muhtemelen Belluzzo'nun *Gerarchia*'nın Ocak 1927 sayısındaki (VII, 1, s. 4-11) "L'Italia è povera di materie prime?" (İtalya'da Hammadde Yetersizliği mi Var?) başlıklı makalesinden haberdardı; bu makale, Giuseppe Belluzzo'nun *Economica Fascista* (Roma, Libreria del Littorio, 1928, s. 143-56) başlıklı çalışması içerisinde yeniden basıldı. Belluzzo bu makalede, İtalyanlar'ın Alpler'de ve Appennineler'de yaşayan gizli zenginleri görmezden gelmesi olgusundan yakınır. Gramsci'nin aklında Belluzzo tarafından 1920'de yayımlanmış, fabrika işgalleri sırasında Mussolini tarafından *Popolo d'Italia* gazetesinde kullanılan bir dizi makalenin bulunuyor olması da olasıdır. Bakınız, Benito Mussolini, *Opera Omnia*, ed. Edoardo Susmel ve Duilio Susmel, cilt. 15 (Floransa: La Fenice, 1954), s. 133-37.

4. Gramsci'nin açıklamaları, parlamentodaki Sosyalist milletvekili Pilade Gay'ın ölümüyle boşalan sandalyeyi doldurmak için Torino dördüncü bölgedeki Mayıs-Haziran 1914'te yapılan seçim kampanyasını hatırlatır. Gramsci, "Alcuni temi della quistione meridionale" (Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri) (1926) başlıklı makalesinde Gaetano Salvemini'yi aday göstermek için -Salvemini bu adaylığı kabul etmemiştir- kendisinin de birlikte çalıştığı Torinolu sosyalistlerin çabalarına gönderme yapar. Salvemini adaylığı kabul etmeyince Sosyalistler, Milliyetçi Giuseppe Bevione ve Liberal Felice Paniè karşısında Mario Bonetto'yu aday gösterdiler. Dördüncü ve bütünüyle marjinal bir aday da, seçim kampanyasına renk katan Arturo Lenzi'ydi. Seçim sonuçları 21 Haziran 1914'te açıklandı: Bonetto, 9.444 oy; Bevione, 6.589 oy; Lenzi de 86 oy aldı. İkinci tur pusulasında Milliyetçi Bevione, Sosyalist Bonetto'yu birkaç oy farkla geçerek parlamentoya seçildi.

5. Gramsci'nin alıntıladığı kitap başlığı tam olarak doğru değildir. Bakınız, Alberto Lumbroso, *Le origini economiche e diplomatiche della guerra mondiale*, Cilt. 1: *La vittoria dell'imperialismo anglosassone*; cilt. 2: *L'imperialismo brittanico dagli albori dell' Ottocento allo scoppio della guerra* (Milano: Mondadori, 1926-1928). Bu çalışma, Dünya Savaşı'na ilişkin bir dizi günlüğün, hatıratın, akademik çalışmanın ve belgenin bir bölümü olarak yayımlandı; Angelo Gatti dizinin genel yayın yönetme-

niydi. Gramsci, Alberto Lumbroso'nun çalışmasını Turi'de bir hapishanedeyken edinmişti.

6. Luzzatti üzerine, ayrıca bakınız, Defter 1, Madde 41.

7. Aslında doğru tarih 1915'tir. Bakınız, Luigi Luzzatti, "La scoperta di un nuovo Fioretto di S. Francesco" (Yeni "Küçük Çiçek"in Aziz Francis Tarafından Keşfi), *Corriere della Sera*, 6 Nisan 1915. Gramsci, 21 Haziran 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşede yer alan "Inviti al risparmio" (Tasarrufu Teşvik Etmek) başlıklı makalesinde bu olaya değinmektedir. Bu olaydan, Tatiana Schucht'a yazdığı 10 Mart 1930 tarihli bir mektupta da söz eder.

8. Bir Fransız Kalvinist papaz olan Paul Sabater (1858-1928), Assisili Aziz Francis'in yaşamı ve yazıları konusunda önde gelen uzmanlardan birisiydi.

9. Bakınız, Riccardo Bacchelli, *Los a il tonno, ossia gli esemplari marini (favola mondana e filosofica)* (Ton Balığı Bunu Bilir ya da Bahriyeli Türleri: Dünyevi ve Felsefi Bir Masal), (Milano: Bottega di Poesia, 1923).

Riccardo Bacchelli (1891-1985), çok sayıda şiir, oyun, roman ve makale yazmıştır. Kendisi *La Ronda* dergisinin kurucusudur.

Madde 33. *Freud*

1. Gramsci'nin 30 Aralık 1929 tarihinde eşi Julia Schucht'a yazdığı bir mektupta bu notta ipuçları verilen fikirlerden bazılarının yankıları bulunur: "Freud'un psikanalizinin Fransa'da on sekizinci yüzyılda var olan bazı eğilimleri (dergilerde okuduklarımdan anladığım kadarıyla) özellikle Almanya'da yaratıyor olması tuhaf ve ilginçtir; Freud'un psikanalizi, toplumun, yani tarihin yozlaştırdığı bir 'asil vahşi' tipi yaratmaktadır. Bu, yeni ve son derece ilginç türden bir entelektüel bozukluğa yol açmaktadır."

Ayrıca bakınız, Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 20 Nisan 1931 tarihli mektup: "Psikanaliz hakkında bazı şeyler, özellikle dergilerde yayımlanmış bazı makaleler okudum; Roma'da, Rambelinsky bana konu ile ilgili bazı okuma materyalleri sağladı. Freud'un, Piero'nun (Sraffa) sana söz ettiği kitabını okumaya niyetliyim; kitabı sipariş edebilirsin." Tatiana Schucht'un Gramsci'ye yazdığı bir mektuptan da (15 Nisan 1931) Sraffa'nın Freud'un *Psikanalize Giriş* adlı kitabını tavsiye et-

tiğini öğreniriz. Bu cilt, Gramsci'nin hapishanedeyken elinde bulunan kitaplar arasında bulunmadığından ve ne hapishane mektuplarında ne de defterlerde bu kitaba yönelik bir gönderme bulunduğundan, Gramsci'nin bu kitabı edinip, okuduğu şüphelidir.

Hapishane defterlerinde Freud'a ve psikanalize yönelik bazı geçici göndermeler mevcuttur; özellikle bakınız Defter 15, Madde 74. Freud'un Alman edebiyatındaki etkisi üzerine, bakınız Defter 3, Madde 3.

Italo Svevo, İtalyan yazar Ettore Schmitz'in (1861-1928) takma adıydı. Trieste'de Svevo ile dost olan James Joyce, Svevo'nun çalışmalarına, özellikle de övdüğü ve tanıttığı *Confessions of Zeno* (1923) adlı romanına hayranlık duyar. Svevo ve Joyce ile ilgili olarak, ayrıca bakınız Defter 3, Madde 109.

Madde 34. *Amerikan pragmatizmi*

1. Gramsci'nin William James'in *The Principles of Psychology* (1890) adlı çalışmasını okumuş olduğu neredeyse kesindir. Tatiana Schucht'a yazdığı 25 Mart 1929 tarihli mektupta Gramsci, James'in çalışmasının İtalyanca baskısına "en iyi psikoloji el kitabı" sözleriyle gönderme yapar. İtalyanca baskı için bakınız, William James, I principidi psicologia, çeviren: G. C. Ferrari (Milano: Soc. Ed. Libraria, 1905). Gramsci James'in başka çalışmalarının çevirilerini de muhtemelen okumuştur. Pragmatizm üzerine kitaplar arasında Gramsci, Mario Calderoni ve Giovanni Vailati'nin *Il pragmatismo*, ed. Giovanni Papini (Lanciano: Carrabba, 1915) adlı çalışmalarına da sahipti. Pragmatizm üzerine genel bir yorum için bakınız Defter 17, Madde 22.

2. Gramsci, Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* adlı çalışmasının İngilizce ilk baskısının (1892) önsözüne gönderme yapmaktadır. Gramsci muhtemelen Engels'in "utanç içerisindeki bir materyalizm" olarak bilimselcilik tanımını düşünmektedir. Gramsci'de Engels'in metninin 1892 İngilizce edisyonunun önsözünü içermeyen İtalyanca versiyonunun bir kopyası bulunuyordu; bakınız Friedrich Engels, *L'evoluzione del socialismo dall'utopia alla scienza* (Milano: SEUM, 1925).

Madde 35. *Dergi ve gazete türleri*

1. Francesco Coppola (1878-1957), İtalyan Milliyetçi Birliği'nin kurucularından biriydi. 1923 yılında Milliyetçilerin Faşist Parti ile birleş-

mesini destekledi. Alfredo Rocco ile birlikte, 1919'dan 1943'e dek editörlüğünü yaptığı *Politica* dergisini kurdu. 1929 yılında İtalyan Akademisi'nin bir üyesi oldu.

2. Luigi Russo (1892-1961), yüzyılın en saygın ve etkili İtalyan edebiyat tarihçilerinden ve eleştirmenlerinden birisiydi. Giovanni Verga ve Francesco De Sanctis üzerine eleştirel çalışmaları özel bir öneme sahiptir. Russo'nun önde gelen erken dönem çalışmalarından bir tanesi *Francesco de Sanctis e a la cultura napoletana* (1928) adlı çalışmasıydı. Russo, *Leonardo* (1925-29) ve *La Nuova Italia* (1930-31) dergilerinin editörlüğünü de yaptı.

Angelo Formiggini (1875-1938), 1918'de *L'Italia che Scrive* dergisini kurdu. Kendisi İtalyan kültürünün yayılmasını amaçlayan Istituto Leonardo'nun da kurucusuydu. Faşist ırk yasalarının yürürlüğe girmesi ve bunu müteakip Yahudiler'in zulüm görmesi, kendisi de Yahudi kökenli olan Formiggini'yi intihara sevk etti.

Madde 36. *Lorianizm*

1. Gramsci muhtemelen Alberto Magnaghi'nin *D'Anania e Botero. A proposito di una "Fantasia" storico-geografica sul Cinquecento* (Ciriè: Tip. Giovanni Capella, 1914) adlı çalışmasına gönderme yapmaktadır.

Vespucci ve deniz haritacılığı üzerine çalışmalarıyla tanınan Alberto Magnaghi (1874-1945), Torino Üniversitesi'nde bir coğrafya profesörüydü.

2. Bakınız Giovanni Papini ve Giuseppe Prezzolini, *La coltura italiana* (Floransa: F. Lumachi Ed., 1906); özellikle, pozitivizm savunucusu çağdaş aydınlara karşı bir saldırı içeren, "Gli scienzati celebri" (Ünlü Bilim Adamları) adlı 14. Bölüm (s. 151-159). Achille Loria, Cesare Lombroso, Giuseppe Sergi, Enrico Ferri, vs. Bu cildin büyük çoğunluğu, 1905 yılında çeşitli dergilerde (*Leonardo*, *L'Idea Liberale*, *Campo*, *Il Regno*, *Revue du Nord*) yayımlanmış olan makalelerden oluşur. Bu kitap, Prezzolini'nin yazdığı ve 1923'te yayımlanan, aynı adlı bir başka kitapla karıştırılmamalıdır.

Madde 37. *Turati ve Lorianizm*

1. Gramsci, Filippo Turati'nin 4 Eylül 1919'da parlamentoda yaptığı kadınların oy hakkı ve "aşk ücreti kazanan" kadınlar üzerine konuşmasına (Il voto alle donne e le salariate dell'amore") gönderme yapmaktadır; bakınız, Filippo Turati, *Discorsi parlamentari*, cilt 3 (Roma: Tip.

della Camera dei Deputati, 1950), s. 1676-92. Gramsci bu konuşmaya birkaç makalesinde halihazırda saldırmıştır, özellikle bakınız: "Lo Stato Italiano" (İtalyan Devleti), *L'Ordine Nuovo*, 7 Şubat 1920; "Lo strumento di lavoro" (Emek Enstrümanı), *L'Ordine Nuovo*, 14 Şubat 1920; "Concentrazione nel vuoto" (Boşlukta Toplanma), *L'Ordine Nuovo*, 7 Eylül 1921; "Classicismo, romanticismo, Baratono..." (Klasisizm, Romantizm, Baratono...), *L'Ordine Nuovo*, 17 Ocak 1922.

2. Gönderme, Turati'nin gençliğinde yazdığı, ilk olarak 24 Nisan 1881 tarihinde *La Farfalla*'da yayımlanan "Fiori d'aprile" (Nisan Çiçekleri) adlı bir şiirdeki bir mısraya yapılmaktadır. Şiir daha sonra Turati tarafından *Strofe* adlı derlemeye alınmış (Milano: Quadrio, 1883, s. 91-96); sonra da *Turati giovane, scapigliatura positivismo, marxismo*, ed. Luigi Cortesi (Milano: Edizioni Avanti!, 1962, s. 111-15) adlı çalışma içerisinde yeniden yayımlanmıştır. Gramsci 17 Ocak 1922 tarihli *L'Ordine Nuovo*'daki makalesinde de bu şiirdeki mısraya anıştırma yapar.

Madde 38. *Dergi ve gazete türleri*

1. Gramsci, bu notta buraya kadar, Defter 1, Madde 35'te tartışmaya başladığı ve Defter 1, Madde 43'te geri döndüğü bir konuyu geliştirir. Bununla birlikte notun geri kalanı, Katolik Hareket üzerine bir arasözden oluşur ki bu, Defter 20, Madde 1'de aynı konu üzerine (bakınız Defter 1, Madde 43) başka bir not ile birlikte daha sonra geliştirilir.

2. 1815 restorasyonu sonrasında (XVIII. Louis üzerine değil) Fransız monarşileri üzerine benzer bir açıklama, Gramsci'nin hapishanedeyken sahip olduğu kitaplardan birisinde bulunur; bakınız Jacques Bainville, *Heur et Malheur des Français* (Paris: Nouvelle Lirairie Nationale, 1924), s. 623-24.

3. Guelphler, Ortaçağ İtalyası'ndaki papa destekçileriydi. Bir on dokuzuncu yüzyıl İtalyan siyasal hareketi olan Neo-Guelphizm, liberal siyasal tutum ile Katolik ortodoksi arasında bir uzlaşma yolu aramıştır. Bu hareketin mensupları, papalık tarafından bir arada tutulmak koşuluyla bir İtalyan ulus birliğine inanmışlardı. Bu bakımdan Neo-Guelphler bir papalık partisi ya da Katolik parti kurdular. Neo-Guelphizm, tam olarak, Piedmont monarşisi altında tek bir ulusun oluşturulmasıyla doruk noktasına ulaşan Risorgimento yüzünden başarısız oldu; bu, Cavour'un "özgür bir Devlet içinde özgür Kilise" formülünü kabul edilemez bulan papanın şiddetle karşı çıktığı bir düzenlemeydi.

4. Bu konu üzerine bakınız Gramsci'nin 28 Eylül 1931 tarihinde Tatiana Schucht'a yazdığı mektup: "... ve çok sayıda Kazak, Yahudiler'in kuyrukları olduğuna ilişkin bir inanç karinesine sahipti." Bakınız, 12 Ekim 1931 tarihinde Tatiana Schucht'a yazılmış başka bir mektup:

> Bu kapsamlı konuda tarihsiciliği kullanmayıp, sonra benden belirli Kazak grupların Yahudiler'in kuyruğa sahip olduklarına inanmaları olgusuna ilişkin tarihsici bir açıklama beklemen tuhaf. Bu, 1920 Rusya-Polonya savaşı sırasında Oremburg Kazakları'nın saldırı bölüğünün siyasi komiseri olan bir Yahudinin bana anlattığı bir anekdottu. Bu Kazaklar'ın yaşadığı bölgede Yahudi bulunmuyordu ve resmi ve ruhban sınıfı propagandası sayesinde bu Kazaklar, Yahudiler'in Tanrıyı öldüren canavarlar olduklarını düşünüyorlardı. Siyasi komiserin bir Yahudi olduğuna inanmayı reddediyorlardı: "Sen bizden birisin" demişlerdi, "sen bir Yahudi değilsin; Polonya mızraklarıyla yaralanmışsın, bizim tarafımızda savaşmışsın. Yahudiler başka şeylere benzerler."

5. Halk Partisi, Don Luigi Sturzo adlı Sicilyalı bir papazın önderliğindeki bir grup tarafından 1919 yılında kuruldu. Parti olarak, bu hareket güncel toplumsal ve siyasal sorunlara yönelik ilerici bir Katolik yaklaşımı temsil etmiş olup, siyasi arenada Katolik müdahale aracı ve muhtemelen sosyalist harekete karşı bir denge unsuru olarak iş görebileceğinden, Vatikan'ın onayını almıştı. Halk Partisi, sosyalistlerle bağlantılı "kızıl" sendikalardan ayırt edilebilmesi adına "beyaz" sendikalar olarak adlandırılan sendikaların kurulmasına da aktif bir biçimde yardımcı olmuştu. Parti 1922 yılında Mussolini'nin Koalisyon Hükümeti'ne katıldı. Hemen akabinde parti içerisinde derin bölünmeler ortaya çıktı: Parti'nin sağ kanadı işbirlikçi olarak kalırken, (De Gasperi ile birlikte parti içerisindeki anti-faşist çoğunluğu yönlendiren) Sturzo, Vatikan baskısının zorlamasıyla 1923 yılında önderlikten çekilmek zorunda kaldı. Tüm siyasi partileri baskı altına alan Olağanüstü Hal Kararnameleri'nin geçmesi ile birlikte, Halk Partisi'nin de sonu gelmiş oldu.

6. Bakınız Defter 1, Madde 1. *Codice Sociale*'nin önsözü, Malines Birliği'nin tarihsel öncüsü olarak (1884-1891 yılları arasında Kardinal Marmillord'un başkanlığını yaptığı) Freiburg Birliği'ne gönderme yapar. Önsöze göre (s. 8): "Freiburg Birliği, kısa süre önce *Rerum Novarum* genelgesi ile onaylanan toplumsal faaliyet ilkelerini oluşturmak ve yaymak ile onurlandırılmıştır."

Madde 39. *Rèpaci*

1. Bakınız Leonida Rèpaci, "Crepuscolo" (Alacakaranlık), *La Fiera Letteraria*, 3 Mart 1929 (V, 9); vurgu Gramsci'ye aittir.

Madde 40. *Léon Blum'un "deyişi"*

1. Gramsci'nin ünlü Fransız sosyalist, faşizm muhalifi ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa'daki Halk Cephesi'nin mimarı olan Léon Blum'dan (1872-1950) yaptığı alıntının kaynağını bulmak olanaklı olmamıştır.

Madde 41. *Lorianizm-Luzzatti*

1. Roma Üniversitesi'nde (Guglielmo Ferrero'nun dolduracağı) bir tarih felsefesi kürsüsü kurmak için yasa tasarısı Mayıs 1910'da parlamentoya sunuldu. Bu, hem yasa yapıcılar arasında hem de basında büyük ve sıcak bir tartışma yarattı. Gramsci'nin de düzenli olarak okuduğu *La Voce*, Giuseppe Antonio Borgese'nin 2 Mayıs 1910'da (II, 24) yayımlanan "Per la cattedra a Guglielmo Ferrero" (G. Ferrero'nun Profesörlük Almasını Desteklemek) başlıklı makalesiyle başlayarak, tartışmaya sayfalarında önemli bir yer ayırdı. Bir sonraki sayı, yani 2 Haziran 1910 sayısı (II, 25), Luigi Ambrosini, Francesco Coppola, Giovanni Papini, Giovanni Amendola, Giuseppe Prezzolini ve Giuseppe Antonio Borgese gibi isimlerin (Ferrero'nun hem lehinde hem de aleyhinde) makaleleriyle bütünüyle bu tartışmaya ayrıldı. Aynı yazarlar tartışma boyunca birçok kez müdahil oldular. Bakınız *La Voce*, 8 Haziran 1910 (II, 26); 10 Kasım 1910 (II, 48) ve 17 Kasım 1910 (II, 49). 1913 yılında tasarı, nihayetinde onaylanacağı Senatoya ulaştı fakat o dönemde dağıtılmış olan yasama meclisinde yeniden tartışılması gerektiğinden yasalaşmadı. Croce'nin Senato'da bu soruna yönelik olarak yaptığı "Contro una cattedra di filosofia della storia" (Bir Felsefe Tarihi Kürsüsüne Karşı) başlıklı konuşması ilk olarak 12 Haziran 1913 (V, 24) tarihli *La Voce*'de yayımlanmış olsa da, bir yazım hatası nedeniyle bütün bir sütun yayından kaldırıldı; bu nedenle, konuşma *La Voce*'nin 19 Haziran 1913 tarihli bir sonraki sayısında (V, 25) yayımlandı. Croce, 1911 yılında *La Critica*'da yayımladığı önceki bir makalesinde tasarıyı ve Ferrero'yu halihazırda eleştirmişti, bu makale artık Benedetto Croce, *Conversazioni critiche, Serie prima* (Bari: Laterza, 1918) adlı kitap içerisinde yer almaktadır. Gramsci hapishanedeyken bu kitaba erişimi vardı. 1910-14 yılları ara-

sında Eğitim Bakanı olan Luigi Credaro (1860-1939), Mayıs-Haziran 1913'te Senato'daki tartışma sırasında Croce'yi üniversitede bir felsefe tarihi kürsüsünün kurulmasını temellendirmeye çağırdı. Luigi Luzzatti'nin Gramsci'nin sözünü ettiği şerhi parlamento tutanaklarına kaydedilmedi. (Bu notta Gramsci önemli ölçüde uzak hafızasına dayanmaktadır.) Luzzatti üzerine, ayrıca bakınız Defter 1, Madde 32.

Madde 42. *Peder Bresciani'nin soyu. Curzio Malaparte-Kurt Erich Suckert*

1. Gramsci'nin gönderme yaptığı Guglielmo Lucidi'nin örgütü, 1916'da Milano'da kurulan Associazione del Controllo Popolare'ydi. Bu örgüt daha sonra Roma'da da bir seksiyon kurdu. Roma'daki Associazione del Controllo Popolare'nin dışişleri temsilcisi ve yönetim kurulu üyesi olan Lucidi, Eylül 1919'da Londra'daki Union of Democratic Control'un (Demokratik Kontrol Birliği) mütekabil üyeliğine getirildi. Mayıs 1920'de Associazione del Controllo Popolare Londra'daki Union of Democratic Control, Fransız grup *Clarté* ve Cenevre'deki "uluslararası ilişkileri restore etme" Merkez Komitesi ile işbirliğine girerek, Unione Italiana del Controllo Popolare olarak adını değiştirdi. Guglielmo Lucidi İcra Komitesi Sekreterliği'ne getirildi. Hareketin yayın organı, Nisan 1919'da *La Rassegna Nazionale*'nin aylık bir eki olarak kurulan *La Rassegna Internazionale*'ydi. Bu yayın 1920'den itibaren Casa Editrice Rassegna Internazionale tarafından çıkarılmaya başladı.

2. Bakınız, "Ritrattò dele cose d'Italia, degli eroi, del popolo, degli avvenimenti, delle esperienze e inquietudini della nostra generazione" (Roma: Casa editrice Rassegna Internazionale, 1924) başlıklı bir eki olan, Curzio Suckert, *La rivolta dei santi maledetti*, 2. Baskı; kitabın ilk baskısı da 1920'de aynı yayınevinden çıkmıştır. Yazarın ikinci baskı için yaptığı bazı değişiklikler Piero Gobetti tarafından 17 Ocak 1924 tarihli *Il Lavoro*'da (Cenova baskısı) yayımlanan "Profili di contemporanei: l'eroe di corte" (Çağdaşların Profilleri: Saray Kahramanları) başlıklı makalede belirtilmiştir:

> 1920 yılında C. Erich Suckert, "Ne iyidir ki devlet kavramının henüz kökleşmeye vakti olmamıştır" diye yazar. Şimdi ise, aynı Curzio, bunu *ne yazık ki* olarak, art niyetli bir biçimde düzeltmiştir. Üç yıl önce, kitabın merkezi fikri şu şekilde ifade ediliyordu: "Yurtseverlik eksikliği, İtalya'yı dünyada filizlenen yeni uygarlı-

> ğın, enternasyonalist olan ve ulus kavramını aşan yeni uygarlığın tepesine yerleştirmektedir. İtalya ve Rusya, yarının uygarlığının öncüleridir: Çünkü bu ülkeler, ulusların evrimindeki bir aşamayı -yani yurtseverlik aşamasını- geçmişlerdir; bu ülkeler daha açık ve *enternasyonalist* zihniyet ile daha uyumludurlar." İkinci baskıda Curzio bu ifadeyi tırnak içine alıp, utanmaz bir açıklama yapar: "1919 yılında yalnızca sosyalistlerin değil, aynı zamanda yabancıların da bizim hakkımızda düşündüğü buydu."

Bakınız, Piero Gobetti, *Scritti Politici*, ed. Paolo Spriano (Torino: Einaudi, 1960), s. 568. Bu ve diğer "düzeltmeler" üzerine kısa bir süre sonra, 13 Mart 1924 tarihli *L'Unità*'da yayımlanan, "Caratteri Italiani: Curzio Erich Suckert" (İtalyan Karakterler: Curzio Erich Suckert) başlıklı bir polemik makalesinde de tartışılmıştır. Makale, Ottavio Pastore'nin takma adı "da Luni" imzasını taşıyordu. Polemik devam etti ve sonunda Malaparte ile Pastore arasında bir söz düellosuna neden oldu.

3. Antonio Graziadei (1873-1953), muhafazakar ve aristokrat bir aileden gelmiş olsa da önce Sosyalist Parti'den (1910-26), daha sonra da (Livorno Kongresi'ndeki bölünmenin ardından) bir Komünist olarak milletvekilliği yaptı. Bir iktisat profesörü olan Graziadei aralarında revizyonist olmakla eleştirilen *Prezzo e sovraprezzo dell'economica capitalistica* (1923) adlı kitabının da bulunduğu birkaç kitap yazdı. 1928 yılında İtalya Komünist Partisi'nden atıldı. Faşist baskı nedeniyle Fransa'ya sürgüne gitmek zorunda kalmış olsa da, savaştan sonra İtalya'ya dönerek, İtalya'nın yeni anayasasının hazırlanmasında son derece önemli bir rol oynamakla birlikte, Komünist Parti ile bağlarını yeniden kurdu. Graziadei'nin yabancı şeylere yönelik çılgınlığı üzerine başka bir yorum için bakınız Defter 7, Madde 30'un sonuç bölümü.

4. Giuseppe Prezzolini ile 1924'te yapılan bu konuşmanın başka hiçbir kaydı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Prezzolini'nin Piero Gobetti'ye Faşistlerin Giovanni Amendola'ya saldırmalarının ardından, 26 Aralık 1923'te yazdığı bir mektup, Gramsci'nin bu hatırasına karşılık gelir: "... bu, çocuklarımızın İngiliz doğmuş olmalarını dilememize neden olacak türden bir olay." Bakınız *Gobetti e "La Voce,"* ed. Giuseppe Prezzolini (Floransa: Sansoni, 1971), s. 117.

Madde 43. *Dergi ve gazete türleri*

1. Bu not, buraya kadar Defter 1, Madde 38'in ikinci kısmındaki tar-

tışmanın devamıdır. Metnin bu iki bölümü, Defter 20, Madde1'deki daha sonraki bir taslakta yeniden bir araya getirilir.

2. Bakınız Defter 1, Madde 35.

3. Bu nokta, Defter 1, Madde 35'teki tartışmayı devam ettiren bu notun ikinci bölümünün ve Defter 1, Madde 38'in ilk bölümünün sonuna işaret eder. Metnin bu üç bölümü daha sonra Defter 24, Madde 3'teki taslakta yeniden bir araya getirilir. Bu notun geri kalanı Defter 19, Madde 26'da yeniden ortaya çıkar, burada Risorgimento üzerine bir dizi sistematik not başlar.

4. Defter 3, Madde 39'da Gramsci "yüz şehir ... sorununu" şöyle anlatır: "kır burjuvazisinin kasabalarda (şehirlerde) kümelenmesi ve günlük tarım işçileri ile geniş toprak mülkiyetinin söz konusu olduğu bölgelerden gelen topraksız köylülerden oluşan büyük kitlelerin köylü pazar kasabalarında kümelenmesi."

5. "Sessizlik Şehirleri" Gabriel D'Annunzio'nun *Elettra*'daki (1904) bir dizi şiirinin başlığıdır. Bu deyim, geçmişteki zaferleri ve güçleri mimari harikalarında halen görülen fakat çağdaş İtalya'daki durumları sıradan ve özelliksiz olan şehirlere gönderme yapar; örneğin Pisa, Ravenna, Urbino, Perugia, Orvieto, vb.

6. Kısa ömürlü Parthenopea Cumhuriyeti'nin kökleri burjuvazinin Jakoben eğilimlerinde ve Napoli aristokrasisinin merkez bir kanadının cumhuriyet sempatisindedir. 1798 yılında İki Sicilya Krallığı'nın Bourbon monarkı Kral Ferdinand, Fransa'ya karşı savaş ilan etti. Ocak 1799'da Fransız askerlerinin Napoli'yi işgal etmesine kadar şehrin aydınları ve toplumsal elit çevresindeki devrimci atmosfer, 23 Ocak'ta gerçekleşecek bir Cumhuriyet ilanına halihazırda zemin hazırlamıştı. Kraliyet erkanı, Napoli'yi geri almak için İngilizler'in yardımıyla karşı devrimci gücü örgütlemek üzere Palermo'ya taşınmıştı. Kardinal Fabrizio Ruffo, "Hristiyan Kutsal İnanç Ordusu" olarak adlandırdığı şeyi başarılı bir biçimde örgütlemiş ve şehre doğru ilerlemeye başlamıştı. Kardinal Ruffo (köylülerin şehirdeki cumhuriyet devriminin faydasını görmediği) taşradan ve halen Bourbonlar'a arka çıkan şehir içindeki alt sınıflardan gelen yoğun destekten memnundu. Ruffo, 1799'da Napoli'yi Bourbonlar'a geri almıştı. Cumhuriyetçiler'in aflını da kapsayan bir ateşkes anlaşmasını Fransızlar ile müzakere etti. Buna rağmen Bourbonlar Nelson ile yaptıkları gizli bir anlaşmayla Cumhuriyetçi önderlerin sürgüne güvenli çıkışlarını engelleyip, -aralarında savaş mahkeme-

sinde yargılanıp, Nelson'un sancak gemisinin güvertesinde asılan (Cumhuriyetçi Donanma Komutanı) Fracesco Caracciolo'nun da bulunduğu- önderlerin birçoğunu idam ettiler.

7. Gramsci'nin Lyons'daki PCd'I Üçüncü Kongresi'nde dile getirdiği, "Cinque anni di vita del partito" (Beş Yılın Ardından Parti) başlıklı, (Gramsci tarafından yazdırılan) imzasız bir makalede görüşler için bakınız 24 Şubat 1926 tarihli *L'Unità*:

> Güneyli köylü kitlelerinin bu işlevlerinin maddi ve siyasi kaynağı nedir? İtalyan kapitalizmi ile Güneyli köylüler arasındaki ilişki yalnızca şehir ile taşra arasındaki, kapitalist büyümenin dünyanın tüm ülkelerinde yarattığı ilişkiden ibaret değildir. Ulusal toplum çerçevesinde, devasa bir şehirmişçesine işlev gören Kuzey İtalya'ya nazaran bütün Güney ve Adalar bölgesinin iktisadi ve siyasi olarak devasa bir taşraymışçasına işlev görmesi bu ilişkileri provoke eder ve radikalleştirir. Durumun böyle olması, Güney İtalya'da ulusal sorunun bazı yönlerinin -bu yönler dolaysız bir biçimde bütün olarak yalnızca bu sorunun formunu almayıp, yalnızca merkezsizleşmeye ve yerel özerkliğe yönelik bölgesel türden son derece sıcak mücadelelerin ve güçlü eğilimlerin formunu alsa da- ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmaktadır.

8. 7-14 Haziran 1914 olayları, sosyalistlerin ve anarşistlerin esinlediği, iktisadi krizin ve hayat pahalılığının kışkırttığı bir dizi ayaklanma dolayısıyla "kızıl hafta" olarak da anılmaktaydı. 1893 yılında ağır iktisadi kriz, Sicilya'da ve Güney'in başka yerlerinde köylü ayaklanmalarına neden olmuştu. "Fasci di lavoratori" ("işçiler birliği") ya da "Sicilya Fasci" olarak tanınan örgütlü köylüler büyük toprak sahiplerine karşı isyan etmiş ve toprakların yeniden bölüştürülmesini talep etmişti. İsyan, Crispi Hükümeti tarafından bastırıldı. Yüksek fiyatlar ve gıda kıtlıkları, işçilerin 1898'de Milano'daki ajitasyonlarının başat nedenleriydi. 1919 yılında köylüler Sicilya'daki ve Güney'deki büyük mülk sahiplerinin topraklarını işgal ederken, 1920'de Kuzey'deki sanayi işçileri fabrikaları işgal ettiler.

9. Bir akademisyen ve muhafazakar siyasetçi olan Giustino Fortunato (1848-1932), 1880 ile senatör olduğu 1909 yılları arasında milletvekilliği yaptı. Kendisi genişleyen Güney Sorunu tartışmasının çerçevesinin oluşturulmasında son derece etkili oldu. Konu üzerine en önemli kitaplarından biri, *Il Mezzogiorno e lo Stato italiano* (1911) adlı çalışmasıdır.

10. Ünlü oyun yazarı Luigi Pirandello ve filozof-siyasetçi Giovanni Gentile gibi, Francesco Crispi de Sicilya doğumluydu. Crispi (1818-1901) ulusal birliği sağlama ve İtalya'yı yabancı tahakkümünden kurtarma atılımında son derece aktif bir biçimde yer almıştı. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde yıllarca sürgünde kaldı, çok sayıda komplo ve inisiyatif içerisinde yer aldı. Crispi 1861 yılında bir sol kanat Cumhuriyetçi olarak Parlamento'ya girmiş olsa da, 1865'te monarşinin rolünü kabul edip, Giuseppe Manzini'den koptu. 1887 yılında Başbakan oldu ve ülkeyi sıkı, otokrat bir tarzda yönetti. Eski sol müttefikleri tarafından terk edilen Crispi, 1891'e kadar ülkeyi muhafazakarların yardımlarıyla yönetti. Kendisi aynı zamanda kolonyal yayılmanın kuvvetli bir destekçisiydi. 1893 yılında Başbakan olarak hükümete geri dönse de, İtalya ordusunun Habeşistan'daki Adowa'da uğradığı felaketin ardından, 1896'da istifa etti.

11. Bakınız Gramsci'nin "Alcuni della quistione meridionale" (Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri) başlıklı makalesi, özellikle aşağıdaki pasaj:

> Aydınlar katmanı her ülkede kapitalizmin gelişmesiyle değişmiştir. Eski tip aydınlar, önemli ölçüde köylüler ve esnaflardan oluşan bir temele sahip olan bir toplumdaki örgütleyici unsurdu; egemen sınıf devleti ve ticareti örgütlemek için özel tipte bir aydın inşa etti. Sanayi yeni bir tipteki aydın ortaya çıkardı: teknik örgütleyici, uygulamalı bilimde uzman. İktisadi güçlerin ulusal faaliyetin büyük bölümünü absorbe etme noktasına kadar kapitalist yönde gelişmiş oldukları toplumlarda üstün gelmiş olan, tüm entelektüel disiplinleri ve örgütlenmeleri ile ikinci tip aydınlardır. Öte yandan, tarımın halen önemli bir rol, hatta egemen bir rol oynadığı toplumlarda ise, eski aydın tipi baskın olmaya devam etmiştir. En yüksek oranda devlet personeli sağlayan bu tip aydındır; yerel olarak dahi, köylerde ve kırsal kesimlerde bu aydın tipi köylüler ile yerel yönetim arasında bir aracı işlevi görür. Bu aydın tipi, Güney İtalya'da her yönüyle belirleyicidir: Köylüye dönük yüzünde demokrat, büyük toprak sahibine ve hükümete dönük yüzünde gerici; siyaseti yozlaşmış ve sadakatsizdir. Bu toplumsal katmanın karakteristikleri hesaba katılmaksızın, Güneyli siyasi partilerin geleneksel karakteri anlaşılamaz.

12. İzleyici [Mario Missiroli], "Giovanni Giolitti", *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1928 (LXIII, 1353), s. 365-79; özellikle bakınız s. 371:

> [Giolitti'nin] siyasetinde doktrinsel varsayımlar hiçbir şey ifade etmez; yöntem ise her şey demektir. Kendisinin liberal olma ve liberal görünme, doğal akışına bırakma takıntısıyla, sık sık olayların akışının kendisine rehberlik etmesine izin verip, o zaman kontrol edemediği güçleri serbest bıraktığı söylenir. Savunma söz konusu olduğunda ise, tam da aynı çelişkilerin kendi hükümetinde belirgin olup, suçlandığı şeylerin kendi zihinsel tasarımının bir parçası olduğu ve bir kişisel yöntem diyalektiği içerisinde tutarlı bir döngüsü olduğu söylenir. Örneğin Giolitti, Po Vadisi'nde sosyalizm taraftarıydı ve emek ile sermaye arasındaki rekabete müdahil olmayıp, polisin isyancı grevcilerin üzerine ateş açtığı Güney'de sosyalizmin yayılmasına izin vermeme konusunda son derece dikkatli olmuştu ve Tuğgeneral Centanni da gümüş madalya ile ödüllendirilmişti.

"İzleyici" takma adını kullanmış olan Mario Missiroli (1886-1974), makaleleri çok sayıda gazetede yayımlanmış olan son derece etkin bir gazeteci ve siyaset yorumcusuydu. *Il Resto del Carlino* (1918-21), *Il Secolo* (1921-23) ve daha sonra *Il Mesaggero* gibi yayınların editörlüğünü yaptı. Kariyerinin başlangıcında liberal bir sendikacı olan Missiroli, daha sonra bir faşizm sempatizanı oldu.

Giovanni Giolitti İtalyan siyasetinde öylesine baskın bir figürdü ki, İtalya'da yirminci yüzyılın ilk on beş yılı sıklıkla "Giolitti Çağı" olarak anılmaktadır. Kendisi beş farklı dönemde İtalya Başbakanlığı yaptı: 1892-93, 1903-5, 1906-9, 1911-14 ve 1920-21. (Giolitti'nin yirminci yüzyıl başı İtalyan tarihindeki rolü ve önemi için bakınız A. William Salamone, *Italy in the Giolittian Era*; Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1960.)

13. Bakınız Giuseppe Prezzolini, *La Cultura Italiana* (Floransa: Soc. An. Editrice *"La Voce,"* 1923). Prezzolini, s. 162'de, derginin adının, yani *Unità*'nın, "bir tarihçi olarak kendi açısından her zaman yeterinde tam ve sağlam olarak yerleşmemiş olan İtalyan Birliği'ne ilişkin kaygıları olan" Giustino Fortunato tarafından Gaetano Salvemini'ye önerilmiş olmasına dikkat çeker. Prezzolini'nin bu cildi, tutuklanmadan önce Roma'dayken Gramsci'nin elinde olan kitaplardan biriydi (bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 25 Mart 1929 tarihli mektup) fakat bu kitap hapishanedeyken Gramsci'ye gönderilmemişti. Buna karşın, Gramsci'nin hapishanedeyken elinde olan kitaplar arasında aynı çalışmanın ikinci baskısı bulunuyordu -Giuseppe Prezzolini, *La cultura ita-*

liana (Milano: Corbaccio, 1930)- Gramsci bu kitabı Tatiana Schucht'a yazdığı 10 Şubat 1930 tarihli mektupta istemişti.

14. 1894 yılında, hükümet, Sardinyalı parlamento temsilcisi Francesco Pais Serra'dan adanın on dokuzuncu yüzyılın son on yılında artık bir kriz noktasına ulaşmış iktisadi ve ticari sorunlarına yönelik bir soruşturma yürütmesini istedi. Pais Serra, İtalya'nın özellikle Kuzey'deki daha müreffeh bölgeleri ile karşılaştırıldığında Sardinya için büyük bir dezavantaj yaratan ticaret politikalarını sert bir biçimde eleştirdi. Pais Serra'nın raporu 1896 yılında hükümete ulaştırıldı ve yayımlandı: *Relazione dell'inchiesta sulle condizioni economiche e della sicurezza publica in Sardegna promossa con decreto ministeriale del 12 dicembre 1894* (Roma: Tipografia della Camera dei Deputati, 1896). Gramsci, 23 Ekim 1918 tarihli *Avanti!* gazetisindeki "Uomini, idee, giornali e quattrini" (Adamlar, Fikirler, Gazeteler ve Para) başlıklı bir makalesinde Serra'nın raporuna bir makalesinde halihazırda dikkat çekmişti.

15. Ekim 1893'te (Palermo yakınlarındaki) Bisacquino'da hazırlanan bir polis raporuna göre, Sicilya Fasci örgütü önderleri Fransızlar, Ruslar ve İngilizler ile yardım karşılığında İtalyan çıkarlarının hilafına çalışmak üzere bir anlaşmaya varır. Rapor bütünüyle temelsiz olup, Palermo Valisi tarafından dahi dikkate alınmamıştı. Buna karşın, Şubat 1894'teki bir parlamento tartışmasında Crispi bu anlaşmanın varlığına inandığını belirtti. Bisacquino raporu daha sonra, Palermo'daki Fasci liderlerinin davasında gündeme getirildiğinde bununla alay edildi.

16. Bakınız Luigi Natoli, *Rivendicazioni attraverso le rivoluzioni sociali del 1848-60* (Treviso, 1927). Croce 20 Temmuz 1928 tarihli *La Critica*'da (XXVI, 4, s. 287-88) bu rapor üzerine bir inceleme yazmıştır. Buna karşın Natoli, kitabında Croce'nin (Natoli'nin kitabının çıkmasının ardından ancak 1928'de yayımlanan) *Storia d'Italia*'da yaptığı açıklamalara karşı çıkmaz; bunun yerine, Natoli'nin eleştirisi Croce'nin *Storia del Regno di Napoli* (1925) adlı kitabındaki belirli ifadelere yöneliktir. Natoli'nin kitabı üzerine ayrıca bakınız, Defter 3, Madde 24.

17. Kont Vincenzo Ottorino Gentolini (1865-1916), Vatikan siyasi faaliyet yasağını kaldırmadan önce Katolikler'in siyasi yaşama katılımının örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1909 yılında X. Pius Gentiloni'yi ölene kadar kalacağı makam olan Katolik Seçim Birliği'nin Başkanlığı'na getirdi. Gentiloni hiçbir zaman bir siyasi parti kurmamış olsa da, yürüttüğü faaliyetler -Katolik Seçim Birliği adına hareket eden

Gentiloni ile Liberaller arasındaki özel bir anlaşma olan- "Gentiloni Paktı"nın yapılmasına götürdü. Bu, İtalya'da genel oy hakkının geçerli olduğu ilk seçim olan 1913 genel seçimleri hazırlıkları sırasında yapıldı. Katolikler bu Pakt ile, ruhban sınıfı karşıtı politikaları ya da Kilise'ye zarar verecek yasaları desteklemeyecek adayları desteklemeyi üstlenmiş oldular. Gerçekte bu Pakt, Giolitti'nin zaferini garanti altına almak ve Sosyalistleri engellemek adına Katolikler ile Liberaller arasında bir ittifak için tasarlanmıştı.

Gramsci'nin PSI içerisindeki uzlaşmazlar ve Giolitti'nin çeşitli bloklar ile ittifakları üzerine daha fazla yorumu için bakınız, "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesi.

18. Gazeteci ve siyasetçi Luigi Albertini (1871-1941), 1900 yılında *Corriere della Sera*'nın editörlüğünü üstlenip, bu gazeteyi Avrupa'daki en etkili gazetelerden biri haline getirdi. Albertini, 1915 yılında savaş müdahaleciliğini savunan bir liberal muhafazakar olsa da, daha sonra Yugoslavya ile barışçıl çözümü destekledi. 1914 yılında Senato'ya girdi. Bir faşizm karşıtı olan Albertini, 1925 yılında *Corriere della Sera* editörlüğünü bırakmak zorunda kaldı.

19. 1913 genel seçimleri sırasında cereyan eden Molfetta olayları, bu bölgenin adaylarından biri olan Gaetano Salvemini'nin Güney'deki seçimi kuşatan şiddet ve korku iklimine dikkat çeken güçlü bir kampanya yürütmüş olmasından dolayı ulusal bir önem kazanmıştı. *Corriere della Sera* bu kampanyaya yaptığı haberlerle destek vermişti; gazete ayrıca 6 Kasım 1913 tarihli sayısında, Ugo Ojetti'nin görgü tanıklığına dayanan, "Riccordi di una domenica di passione. L'elezione del 26 ottobre a Molfetta" (Tutkulu Bir Pazar Gününden Hatıralar. 26 Ekim Molfetta Seçimleri) başlıklı bir rapor da yayımladı. Ugo Ojetti'nin makalesi, eksiksiz olarak, Gaetano Salvemini tarafından, *Il ministro della mala vita* (Roma: Ed. La Voce, 1919, s. 63-80) adlı kitabının ikinci baskısında yayımlandı (Bu Gramsci'de olan kitaplardan biriydi).

20. Gramsci, 15 Mart 1924 tarihli *L'Ordine Nuovo'da* yayımlanan "Il Mezzogiorno e il fascismo" (Güney ve Faşizm) adlı makalesinde aynı gözlemi yapmıştı: "*Corriere*, Güneyli ilk iki başbakan Salandra ve Nitti'yi desteklemişti. (Sicilyalı Başbakanlar Güneyi değil, Sicilya'yı desteklemiştir; çünkü Sicilya sorunu Güney Sorunu'ndan önemli ölçüde farklıdır.)"

Antonio Salandra (1853-1931), 1886 yılında parlamentoya girdi. Kendisi iç işleri söz konusu olduğunda bir muhafazakar, dış işlerinde

ise bir yayılmacıydı. 1914 yılında Başbakan olduğunda savaş krizi ile karşı karşıya kaldı. Başlangıçta tarafsızlık yanlısıyken, daha sonra İtalya'nın aktif bir rol oynaması gerektiğine karar verdi. Avusturya'nın İtalyan topraklarından çekilmesini istedi; Avusturya'nın buna red yanıtı vermesi üzerine de müdahaleyi savundu, Üçlü İttifak'tan ayrıldı ve İngiltere ile ittifak müzakerelerine başladı. Parlamentodaki tarafsızlar Salandra'yı istifaya zorlamaya çalışsalar da, halk arasındaki müdahalecilik atmosferi ve Kral, Salandra Hükümeti'ni korudu. Avusturyalılar'ın Trentino'ya saldırdığı 1916 yılına kadar Başbakanlığı sürdürdü. Savaşın ardından Paris Konferansı'nda delege ve Cenevre'deki İtalyan temsilcisi oldu. Faşizmi destekledi fakat 1925 yılında kamusal yaşamdan çekildi.

21. Sardizm, Sardinya'da Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan bir ayrılıkçı hareketti. Bölgesel eylem partileri kurma çabası, önemli ölçüde 1920'de Partito Sardo d'Azione'nin (Sardinya Eylem Partisi) kurulmasından esinlenmişti.

Ivanoe Bonomi (1873-1952), ilk olarak *Critica Sociale*'de Turati ile işbirliği yapan ve *Avanti!* gazetesinde çalışan bir reformist sosyalistti. 1909 yılında parlamentoya seçildi. 1912 yılında PSI'den atılan Bonomi, Reformist Sosyalist Parti'yi kurdu. Bonomi, Başbakan olmadan önce (1921-1922), Nitti ve Giolitti kabinelerinde çok defa bakanlığa getirildi. Başbakanlığı sırasında faşist şiddete göstermiş olduğu reaksiyon zayıf kalmış olsa da Mussolini Hükümeti'ni desteklemedi ve 1924 seçimlerinde parlamentodaki sandalyesini yitirdi. Roma'nın kurtuluşu (1944) üzerine Bonomi bir süre koalisyon hükümetini yönettikten sonra, Kurucu Meclis üyeliğine getirildi. 1948'den ölümüne kadar Parlamento Başkanlığı yaptı.

Francesco Torraca (1853-1938), 1920 yılında Senato'ya giren bir edebiyat bilginiydi. 1918 yılında *Volontà* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. 1922 yılına kadar bu derginin editörlüğünü sürdürdü. 1924 yılında Volontà'yı canlandırma çabaları birkaç ay sonra başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu konular üzerine, bakınız Lyons'ta yapılan PCd'I Üçüncü Kongresi (1926) tutanaklarının kaydedildiği, 24 Şubat 1926 tarihli *L'Unità*'da yer alan "Cinque anni di vita del partito" (Beş Yılın Ardından Parti) başlıklı makale:

> Savaşın ve savaşın ardından gelen, devlet aygıtını ciddi biçimde zayıflatan ve üst sınıfların ... saygınlığını neredeyse yok eden

> işçi ayaklanmalarının sonucu olarak, Güney'in köylüleri kendilerine ait bir hayata uyandılar ve kendi yapılarına sahip olmak adına çok çalıştılar. Böylece, bir savaş gazileri hareketi ve köylü kitlelerin bu uyanışını istismar etmeye çalışan -bazen de, özellikle toprak işgalleri döneminde bu uyanışı destekleyen- çeşitli sözde "yenilenme" partileri söz konusu olmaya başladı; bu partiler sıklıkla bu uyanışın yönünü değiştirmeye çalışıp, yakın zamanda Ulusal Birliğin kuruluş sürecinde de görülmüş olduğu gibi, bu uyanışı bir mücadele pozisyonu içerisinde güçlendirmeye çalışmaktadırlar.

22. Eylem Partisi (Partito d'Azione) Mazzini'den esinlenen cumhuriyetçi ve ulusal kurtuluşçu hareketlerin içinden doğmuş olsa da, taraftarlarının görüşleri geniş bir skalada değişkenlik gösterir. Aşağı yukarı tutarlı bir hareket olarak Eylem Partisi'nin tarihi 1853 yılına kadar uzanır fakat adını, Garibaldi'nin Sicilya'ya yönelik Binler Seferi'ne arka çıktığı 1860'lı yıllarda alır. Bundan kısa bir süre sonra İtalya'nın siyasal birliğini Piedmont monarşisinin koruması altında kurmaya çalışan Cavour ve Cavour'un Papalık Devletleri'nin cumhuriyetçi idealler ve ilkelerle uzlaşmasının zorluğu sorununu ele alma biçimiyle çatışmaya girer. 1870'ten sonra Eylem Partisi dağılmış ve üyeleri parlamenter "sol"a geçmiş ya da Cumhuriyetçi Parti'ye kaymıştır.

Ilımlılar Partisi'nin kökleri neo-Guelph federalist harekettedir. Resmi olarak 1848'de kurulmuş ve takip eden on yıl boyunca önemli ölçüde Cavour ve Massimo d'Azeglio'nun önderliği sayesinde büyük bir gücü temsil etmiştir. Aynı dönemde Ilımlılar Partisi federalist ilkelerini terk edip, Cavour'un birlik planlarının uygulanmasında siyasi bir enstrüman işlevi görmüştür. Ilımlılar Partisi zaman içerisinde gitgide sağa kaymış olsa da parlamentonun kontrolünün Agostino Depretis'e geçtiği 1876 yılına kadar İtalyan siyasetine egemen olmaya devam etmiştir.

23. "1820-21 ve 1831 hareketleri" (İtalya'da, Fransa'da ve başka yerlerde) yabancı egemenliğinden kurtulmak ve anayasal özgürlükler için savaşan gizli, neredeyse masonik, devrimci topluluklar olan "carbonari"nin karıştığı iki devrimci eylem dalgasıydı.

24. 1845 yılında Avusturyalılar, köylülere toprakların yeniden bölüşülmesi sözü verip isyancıların karşısına çıkararak Galicia'da burjuvazinin ve aristokrasinin bir isyanını bastırdılar.

6 Şubat 1853'te Milano'da Avusturya karşıtı bir ayaklanma, Mazzi-

ni'nin esinlediği cumhuriyetçi fikirleri benimsemiş olan isyancı işçilerin üst sınıflar tarafından desteklenmemeleri nedeniyle başarısızlığa uğradı. Ayaklanmanın önderlerinin birkaçı ölüm cezasına çarptırıldı. Aynı yıl içerisinde Avusturyalılar, Mazzini destekçisi bir başka grubu Belfiore'de idam etti.

Gramsci, 8 Ağustos 1927 tarihinde Giuseppe Berti'ye yazdığı bir mektupta Milanolu soyluların 1853 yılında Franz Josef'e biat etmeleri hadisesinden söz eder. Bu olaya *Hapishane Defterleri*'nin çeşitli yerlerinde de gönderme yapar: Defter 3, Madde 125, Defter 6, Madde 1 ve Defter 19, Madde 5. Hadise, 1 Aralık 1899 tarihli *Critica Sociale* dergisinde (VIII, 20, s. 318-19) "Rerum Scriptor" [Gaetano Salvemini] imzasıyla yayımlanan "Moderati e democratici milanesi dal 1848 al 1859" (1848'den 1859'a Milano'daki Ilımlılar ve Demokratlar) başlıklı makalede de tartışılır.

> ... 2 Mart 1853'te -yani 6 Şubat ayaklanması nedeniyle 23 İtalyan'ın ölüm cezasına çarptırıldıklarının ilan edilmesinden iki gün önce ve Tito Speri, Carlo Montanari ve Bartolomeo Grazioli'nin Mantua'da cezaya çarptırılmalarından bir gün önce ve başka birkaç liberalin daha 8 ila 16 yıl arasında değişen ağır hapis cezasına çarptırıldığının bildirilmesinden bir gün önce- 2 Mart 1853'te, Milano'nun ılımlı soyluları İmparator'a bağlılık senedi imzalamak için Franz Josef'e yönelik başarısız bir suikast girişiminden avantaj sağladılar. Buradaki yer sınırlaması tam bir döküme olanak tanımamaktadır; onların "monarkları ve halkları gözeten" takdir-i ilahiye "korkunç eylemin sonuçlanmasına engel olduğu için" şükretmekle kalmayıp, "terörize edilmiş Milano'muzda dahi düzenin ezeli düşmanlarının işledikleri iğrenç suçları" protesto etmişlerdir. Bu soylular, İmparator'a, "umutlarının, sevgilerinin ve tebaasının en iyi dileklerinin yanında, sadık yurttaşlıklarını ve halkın, tek başına zenginlik ve yeniden doğuş getirebilecek düzen ve sükunete öylesine susamış olan bu ülkenin egemeninin alacağı bilgece önlemlere işbirliği içinde yanıt vermeye yönelik samimi ve sadık heveslerini" sunmuşlardır. Senette iki yüz civarında imza bulunmaktaydı; soyluların, markilerin ve bu türden başkalarının imzaları.

25. Gramsci muhtemelen Mazzini'nin İtalyan işçi örgütlerine yazdığı mektuplardan oluşan *Lettere di Mazzini alle Società Operaie Italiane* (Roma, 1873) adlı derlemeyi düşünmektedir. Bu mektuplar, 26 Şubat 1926 tarihli *L'Unità*'daki "Due lettere di Marx su Mazzini e i contadini

in Italia" (Marx'ın Mazzini ve İtalyan Köylüleri Üzerine İki Mektubu) başlıklı, imzasız bir makalede de tartışılmıştı. Bu makale, Mazzini'nin İtalyan işçi birliklerine yazdığı mektupların şunları ortaya koyduğuna işaret eder:

> Mazzini'nin köylü kitlelerinden neredeyse bütünüyle bihaber olması, bu kitlelerin yükselen yeni kapitalist toplumun özgür gelişimini güvence altına almak adına çözmek zorunda oldukları devasa sorunları ele almayı hiçbir şekilde başaramaması ve sonuç olarak, köylü kitlelerin İtalyan bağımsızlığında oynamış oldukları başlıca role ilişkin bütünsel bir görü eksikliği.... Karl Marx'ın mektuplarda Mazzini'ye yönelttiği, bizim burada alıntıladığımız bu ilkesel eleştiri, Mazzini'nin İtalyan işçi birliklerine gönderdiği mektuplar okunduğunda bütünüyle geçerli görünmektedir. Bu mektuplardan yalnızca iki tanesinde köylülerle birlik olmaya ve "kırsaldaki işçiler" ile ortak hareket etmeye gönderme bulunur. Bunlar da yalnızca geçerken yapılmış göndermelerdir. Mektuplarında Mazzini hiçbir zaman toprak mülkiyetinin gasp edilmesinden ve kırsal ekonomide feodalizmin kalıntılarına karşı mücadeleden söz etmez.

Aynı makalede Marx'ın Engels'e (makalede yanlış bir biçimde belirtildiği gibi 3 Eylül değil) 13 Eylül 1851'de yazdığı bir mektubun ve yine Marx'ın 11 Eylül 1851'de Weydemeyer'e (makalede Beidmaier olarak yanlış söylenmiştir) yazdığı bir başka mektubun İtalyanca çevirileri bulunur. Her iki mektupta da Marx, Gramsci'nin anıştırmada bulunduğu Galicya'daki Avusturya faaliyetlerinden söz eder.

Marx'ın Weydemeyer'e mektubu Mazzini ve İtalya'daki durum üzerine şu yorumları içerir:

> Mazzini'nin politikasını temel olarak yanlış buluyorum. Kendisi, İtalya'da halihazırdaki bölünmeyi kışkırtarak tamamen Avusturya çıkarlarına hizmet etmektedir. Öte yandan, yüzünü İtalya'nın yüzyıllar boyunca baskı gören bölümüne, köylülere dönmede başarısız olan Mazzini, karşı devrim için taze kaynaklar yaratmaktadır. Bay Mazzini yalnızca liberal asalete sahip kasabalar ve *citoyens éclairés* [Fr: aydın yurttaşlar, ç.n.] tanımaktadır. Elbette ki -tıpkı İrlandalı mütekabilleri gibi, kanı emilip, sistematik olarak zayıflatılmış ve aptallaştırılmış- İtalyan köylü halkının maddi ihtiyaçları Mazzini'nin basmakalıp kozmopolitan-neo-katolik-ideolojik cennet manifestoları için fazla bayağıdır.

> Yine de kabul etmek gerekir ki burjuvaziye ve soylular sınıfına İtalya'nın bağımsızlığını kazanmasına doğru ilk adımının köylülerinin tam kurtuluşunun sağlanması ve kendi *métayage* |Fr: ortakçılık, ç.n.| sistemlerinin burjuva mülkiyetine dönüştürülmesi olduğunu anlatmak cesaret ister. Mazzini, 10 milyon franklık bir krediyi 10 milyonluk insan nüfusundan daha devrimci görüyor gibidir. En kötüsü de, kendi başına Avusturya Hükümeti'nin İtalya'daki kullanım hakkı statüsünü değiştirip, 'Galicya' reformlarını yürürlüğe sokmasından korkuyorum.

Birkaç gün sonra Engels'e yazdığı mektubunda Marx bu görüşlerini yineler:

> Mazzini ya da başka birisi İtalyan ajitatörlerin başına geçip, bu kez köylüleri, *franchement* |açık, ç.n.| ve *immédiamant* |doğrudan doğruya, ç.n.|, *métaires*'ten |çiftçilerden, ç.n.| serbest toprak sahiplerine dönüştürmede başarısız olacak olursa, Avusturya Hükümeti, devrim olduğu takdirde, Galicya yöntemlerine başvuracaktır; İtalyan köylüleri vahşi bir durumla karşı karşıyadır, bu berbat konu üzerine çok çalıştım. Avusturya Hükümeti, *Lloyd*'da "kullanım hakkı statüsünün tam bir dönüşümü" ve "gürültücü soylu sınıfı yok etmek" ile halihazırda tehdit etmiştir. Eğer Mazzini'nin gözleri henüz açılmadıysa, bu demektir ki kendisi bir geri zekâlıdır. Kabul etmek gerekir ki burada çalkantı halindeki belirli çıkarlar söz konusudur. Eğer Mazzini burjuvazi ile çatışırsa 10 milyon frankı nereden bulacak? Eğer gündemdeki ilk maddenin soylu sınıfının mallarına el konulması olduğunu konusunda soyluları bilgilendirirse, soylu sınıfın hizmetlerinden nasıl yararlanacak? Bunlar, eski kafalı bir demagogun karşı karşıya kalacağı güçlüklerdir.

Bakınız K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, cilt 38 (New York: International Publishers, 1982), s. 453-55 ve 455-57.

26. Bir İtalyan yurtseveri ve Mazzini takipçisi olan Nino Bixio (1821-1823), Binler'in önde gelen örgütleyicilerinden biriydi. Roma'daki 1870 kampanyası dahil, pek çok muharebede İtalya'nın birliği için Garibaldi ile birlikte çarpıştı.

27. Bakınız, Giuseppe Cesare Abba, *Da Quarto al Volturno. Noterelle di uno dei Mille* (Milano: Universale Economica, 1949), s. 65-66. İngilizce çevirisi için bakınız, Giuseppe Cesarre Abba, *The Diary of One of Garibaldi's Thousand* (Londra: Oxford University Press, 1962), s. 54-55:

Bir arkadaş edindim. Kendisi kırk yaşında gibi görünse de, yirmi yedi yaşında. Fra' Carmelo adında bir keşiş. Köyün yukarısındaki mezarlığın yanında üç haçlı bir Kalvari'nin bulunduğu tepeye giden yolun yarısında oturuyorduk. Önümüzde zengin bahçeleriyle Monreale uzanıyordu. Hüzünlü bir hava vardı, devrimi konuşuyorduk. Fra' Carmelo'nun iliği sızlıyordu.

Kendisi bize katılıp, maceramızı paylaşmak istedi; ne iyi bir ruh fakat bir şey tarafından engelleniyordu.

"Neden bizimle gelmiyorsun? Bu bizi çok sevindirir."

"Yapamam."

"Acaba bir keşiş olduğun için mi? Bizim yanımızda da bir keşiş var ve başka keşişler de ölüm korkusu olmaksızın bizim yanımızda omuz omuza savaşıyorlar."

"Eğer büyük bir misyonunuz olsaydı sizinle gelirdim fakat çok sayıda yoldaşınızla konuştum ve bana söyleyebildikleri tek şey, İtalya'yı birleştirmek istediğinizdi."

"Evet, bunu istiyoruz, büyük bir halk yaratmak istiyoruz."

"Yani tek bir ülke; bir ya çok fazla insan düşünüldüğünde, bu insanların ellerine acı çekmekten, acı çekmeye devam etmekten başka bir şey geçmeyecek; zaten ben de sizin bu insanları mutlu etmek istediğinizi duymuş değilim."

"Elbette! İnsanlar özgür olacaklar ve eğitim görebilecekler?

"Hepsi bu mu" diye araya girdi. "Özgürlük, ekmek demek değildir, eğitim de öyle. Bu tür şeyler belki siz Piedmontlular için yeterli olabilir fakat burada olan bizlere yetmez."

"Pekala. O halde ne istiyorsunuz?"

"Savaş! Savaş istiyoruz, yalnızca Bourbonlar'a karşı bir savaş değil, yalnızca saraylarda değil fakat her şehirde, hatta her mezrada bulunan irili ufaklı tüm zalimlere karşı bir savaş istiyoruz."

"O halde siz keşişlere karşı da bir savaş istiyorsunuz, çünkü nereye gitsem her yerde manastırlarınızı ve mülklerinizi, evlerinizi ve tarlalarınızı görüyorum."

"Evet, doğru. Bizlere karşı da savaş, her şeyden önce biz keşişlere karşı savaş! Yalnız elinizde İncil ve önünüzde haç ile, sadece o zaman size katılırım; şu anki hedefleriniz çok sınırlı. Eğer Garibaldi'nin yerinde olsaydım, kendimi halen neredeyse yalnızca kendisiyle birlikte gelen sizler tarafından desteklenen duruşmaların bu aşamasında bulmazdım."

"Peki ya isyancı sürüleri ne olacak?"

"Onların sizin peşinde olduğunuzdan daha fazlasını istemediklerini nereden biliyorsunuz?"

Nasıl yanıt vereceğimi bilmiyorum, o yüzden kalktım. Beni utandırmıştı ve elime asılarak, ona gülmememi, benim için Tan-

> rıya dua ettiğini ve ertesi sabah da benim adıma bir ayin yapacağını söyledi. Kalbimde büyük bir duygu akımına kapılmıştım; onunla kalmak istedim fakat o uzaklaşıp, tepeye tırmandı, yükseklerden bir kez daha geriye baktı ve gözden kayboldu.

Giuseppe Cesare Abba (1838-1910) 1860 ile 1866 yılları arasında Garibaldi ile savaşan bir gönüllüydü. Binler Seferi'nin ve diğer kampanyaların yiğitliği ve deneyimi üzerine anılardan, düşüncelerden ve izlenimlerden oluşan kitabı ilk olarak 1880 yılında *Noterelle di uno dei Mille* başlığıyla yayımlandı. Giosuè Carducci, kitabın yayımlanmasını teşvik etti ve güçlü bir biçimde destekledi. Abba, aralarında bir tarih romanı ve *Vita di Nino Bixio* (1905) başlıklı bir Bixio biyografisinin de bulunduğu başka eserler de yazdı. Gramsci, Defter 6, Madde 166'da Abba'nın *Uomini e Soldati* (1890) adlı başka bir kitabına da gönderme yapar.

28. Bakınız, örneğin Giovanni Verga'nın "Libertà" başlıklı kısa hikayesi. Manzoni'den sonra en önemli İtalyan romancısı olduğu düşünülen ve (başlı başına Fransız doğalcılığından esinlenmiş olan Verisıno Hareketi'nin başlıca figürü olan Giovanni Verga (1840-1922), hikayelerinden bazılarını Sicilya'daki kırsal bir çevrede kurgulamış ve bu hikayeleri birçoğu köylü olan "sıradan" karakterlerle doldurmuştur.

29. Mazzini, Fransızlar tarafından ortadan kaldırılana kadar Roma Cumhuriyeti'ni idare eden (Haziran-Temmuz 1849) Üçler Erki'nin (triumvirate) başkanlığına seçilmişti.

Felice Orsini (1819-1858) çeşitli ayaklanma projelerinde Mazzini'ye yardımcı olmuş ve çok sayıda isyana ve başka yasadışı faaliyetlere katılmıştı. Sonunda Mazzini'yi terk etti ve 1858'de Paris'te Napolyon III'e yönelik başarısız bir suikast girişiminde bulundu, bundan dolayı da idam edildi.

30. Bu örnekte Gramsci muhtemelen 26 Şubat 1926 tarihli *L'Unità*'da yayımlanan, "Due lettere di Marx su Mazzini e i contadini in Italia" (Marx'ın Mazzini ve İtalyan Köylüleri Üzerine İki Mektubu) başlıklı makaleyi düşünmektedir.

Madde 44. *Hükümet gücünü ele geçirmenin öncesinde ve sonrasında siyasal sınıf önderliği*

1. Gramsci'nin Kral II. Vittorio Emanuele'ye atfettiği savın izi bulunamamıştır. Gramsci muhtemelen daha önce okuduğu bir şeyden aklına

kalanlara dayanmaktadır. II. Vittorio Emanuele 1862'de yazdığı bir mektupta, parlamento prosedürleriyle alay ediyordu: "Tüm partiler kontrolüm altında, hiç de umrumda değil". Ne var ki bu vakada bu belirgin referans yalnızca Eylem Partisi'ne değil, tüm *partilere* yöneliktir. Gramsci bu bilgiyi General E. Della Rocca'nın *Autobiografia di un veterano* adlı anı kitabının 2. cildinden (Bologna, 1897, s. 117) ya da başka bir ikincil kaynaktan edinmiş olabilir.

2. Vincenzo Cuoco (1770-1823), bir ulusal kimlik oluşturulması taraftarı olmakla birlikte, fikirleri Risorgimento hareketinin başlarında etkili olmuş olsa da, muhafazakar ve karşı devrimci bir düşünürdü. Parthenopea Cumhuriyeti'nde (1799) -bu cumhuriyete esin kaynağı olan idealleri paylaşmasa da- küçük bir rol oynadı. Sürgüne gönderilmiş olmasına rağmen, sonunda İtalya'ya döndü ve büyük ölçüde Edmund Burke'den edinmiş olduğu muhafazakar fikirleri burada yaymaya devam etti. *Saggio storico sulla rivoluzione napoletana del 1799* (1801) adlı çalışmasında, Napolitan isyanını, burjuvazi tarafından Fransa'dan ithal edilmiş olan soyut fikirlerin esinlediği ve rehberlik ettiği ve dolayısıyla bir kitle ya da halk temeline sahip olmayan bir "pasif devrim" olarak karakterize eder. Cuoco, karşı devrimci, aydınlanma karşıtı fikirleriyle tutarlı bir biçimde geleneksel ulusal değelere bağlılığı savunuyor, geçmişe yönelik olumlu bir değerlendirme sunuyor ve tarihsel sürekliliğe inanıyordu.

Gramsci'nin Cuoco'nun "pasif devrim" kavramına ilişkin ilk tartışması Defter 4, Madde 57'de yer alır.

3. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında tüm Avrupa'da kendini gösteren "Liberal-Katolik" Hareket'in İtalya'daki örneği neo-Guelph Hareketi'ydi.

4. "Halkçılık" 1919 yılında Luigi Sturzo önderliğinde kurulan Halk Partisi'ne gönderme yapar.

5. Napoli'de doğan Carlo Pisacane (1818-1857) 1847'de şehirden kaçarak, Cezayir'deki Yabancılar Lejyonu'na katıldı. Ertesi yıl İtalya'ya döndü, 1849 yılında Roma'ya yerleşti ve burada kısa ömürlü Cumhuriyet dönemi sırasında şehrin savunma güçlerinin başkomutanı ve Savaş Konseyi'nin merkez figürü olarak son derece önemli bir rol oynadı. Pisacane devrimci cumhuriyetçi davadan hiçbir zaman vazgeçmemiş olsa da hem Garibaldi'den hem de Mazzini'den farklıydı. Carlo Cattaneo ve Fransız sosyalistleri ile temasları, devrimci harekette kitle katılımının

önemini anlamasına yardımcı oldu; öyle ki Garibaldi'nin, hatta Mazzini'nin kitleleri hesaba katmama hatasını anti-demokratiklik ve dar kafalılık olarak değerlendirdi. Pisacane, Risorgimento sırasındaki sosyalist düşünce akımını temsil eder. Garibaldi ile farklılıklarını *La guerra combattuta in Italia negli anni 1848-49* (1851) adlı eserinde; siyaset, toplum ve askeri strateji üzerine daha genel fikirlerini de *Saggi storici-politici-militari sull' Italia* (1858-60) adlı, toplu olarak yayımlanan dört ciltlik eserinde ortaya koyar.

6. *Les Mystères du Peuple* (1849-57), *Le Juif Errant* (1844-45), *Les Mystères de Paris* (1842-43) adlı romanlar Eugène Sue'nin en popüler romanlarındandır.

Antonio Fogazzaro'nun (1842-1911) *Piccolo mondo antico* (1895) adlı romanında başkarakter Sue'nin *Le Mystères du Peuple* adlı romanının parçalarını gizli olarak İsviçre'den değil, dostu Profesör Gilardoni'den alır (bakınız Kısım 2, bölüm 5). Gramsci, Marioni'ye atfettiği hatalı "P." kısaltmasından da görüleceği gibi, romandaki ayrıntıları yanlış hatırlamaktadır. Gramsci, 31 Temmuz 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinde "Sotto la Mole" adlı düzenli köşesindeki "L'appello ai pargoli" (Çocuklara Çağrı) başlıklı makalesinde de Marioni'nin ön adını (Francesco yerine) "Piero" olarak yanlış yazar.

Bir Fransız radikal sosyalist olan Edouard Herriot (1872-1957) çok defa bakanlık görevinde bulunmuş ve önde gelen bir parlamento lideri olarak, devletin sekülerleşmesini güçlü bir biçimde savunmuştur. Herriot 1924-25 yıllarında ve iki sefer de çok kısa süreliğine olmak üzere Başbakanlık yapmıştı. Benzer biçimde, Edouard Daladier (1884-1970) çok defa bakanlık yapmış olan ve Fransa'da 1933, 1934 ve 1938-40 yıllarında Başbakanlık yapmış olan bir Radikal Sosyalist'ti.

7. Adolfo Omodeo, "Primato francese e iniziativa italiana" (Fransız Üstünlüğü ve İtalyan İnisiyatifi), içinde: *La Critica*, 20 Temmuz 1929 (XXVII, 4), s. 223-40; şimdi ise, içinde: Adolfo Omodeo, *Difesa del Risorgimento* (Torino: Einaudi, 1951), s. 17-38.

Risorgimento üzerine kapsamlı yazılar yazmış olan Adolfo Omodeo'nun (1889-1946) liberal fikirlerini paylaşmış olduğu Croce ile yakın bir entelektüel ilişkisi vardı. Omodeo, çalışmasında Mazzini'nin siyaset teorilerine ve Avrupa liberalizminin Cavour'da örnek bir biçimde cisimleşmiş olduğu yönündeki varsayıma özel bir önem atfeder. Omodeo İtalya ve Avrupa geleneği arasındaki yakın bağlantılara dikkat çekmiştir.

8. Gramsci'nin burada gönderme yaptığı "Komünler", Ortaçağ İtalyası'ndaki bağımsız cumhuriyetçi şehir devletleridir.

9. Joseph Bonaparte, 1806 ile 1808 yılları arasında, Joachim Murat da 1805 ile 1815 yılları arasında Napoli Kralıydı; aslında bu bölge İki Sicilya Krallığı olarak adlandırılıyordu.

10. Bakınız, İzleyici [M. Missiroli], "Luigi Cadorna", içinde: *Nuova Antologia*, 1 Mart 1929 (LXIV, 1367), s. 43-65.

Luigi Cadorna (1850-1928) 1914-1917 yılları arasında İtalyan Silahlı Kuvvetleri'nin Başkomutanı'ydı. Savaş sonrasında bir süreliğine Versailles Müzakereleri'ne katılmıştı. Cadorna 1924 yılında mareşalliğe terfi ettirildi.

Giuseppe Salvatore Pianell (1818-1892), İtalya'nın siyasal birliğinin kurulmasına götüren savaşlarda ve İtalya Krallığı'nın ilan edilmesinin ardından birçok askeri harekata katıldı. Pianell aynı zamanda aktif bir siyasetçiydi ve Senato'da hizmet etmişti.

11. Bakınız, Giuseppe Ferrari, *Opuscoli politici e letterari,* (Capolago: Tipografia Elvetica, 1852). Gramsci, hapishanedeyken Giuseppe Ferrari'nin *Le più belle pagine*, (ed. Pio Schinetti, Milano: Treves, 1927) adlı bir yazı antolojisini edinmişti; bu metinde biyografik ve bibliyografik bilgi içeren bir ek de bulunuyordu. Gramsci, Ferrari'nin başka çalışmaları üzerine de bilgi sahibiydi.

Bir felsefeci, tarihçi ve siyasetçi olan Giuseppe Ferrari (1811-76), İtalya'ya dönüp, aktif siyasete katılmadan önce uzun yıllar Fransa'da yaşadı. Kökeninin Vico'da olduğuna inandığı bir düşünce hattını izleyen Ferrari, İtalyan tarihini bir devrimler dizisi olarak görmüş olup, "aktivist" bir gerçeklik kavramı ortaya koymuştur. Ferrai İtalya için bir cumhuriyetçi ya da demokratik federalizm yanlısıydı ve devletin tüm dinsel bağlarından kurtulması gerektiğini savunuyordu (Dolayısıyla, Mazzini düşüncesindeki din unsuruna karşı son derece eleştirel bir tutuma sahipti). Her ne kadar saygın ve etkili bir figür olmuş olsa da, Ferrari 1859'dan itibaren parlamentoda yalnız bir radikal figür olarak kaldı. 1876 yılında senatör oldu. Ferrari'nin İtalya'daki demokratik sol unsurun yükselişi için zemin hazırladığı söylenebilir. Siyasal ve toplumsal devrimin ayrılmazlığı üzerinde ısrarcı oldu. Temel olarak liberalizme bağlı kalmış olup, sosyalist eğilimleri gelişigüzel, ideolojisi de bulanık bir niteliğe sahip olsa da, Ferrari Enternasyonal'e sıcak bakıyordu ve 1875 yılında parlamentoda Enternasyonal yanlısı bir konuşma yapmıştı.

12. Gramsci'nin aklında muhtemelen Lenin'in *The Immadiate Tasks of The Soviet Government* (1918) adlı çalışması bulunuyordu:

> Devrimci olmak ve sosyalizme sadık kalmak ya da genel olarak bir komünist olmak yetmez. Her tikel uğrakta zincirin, tüm zinciri tutabilmek için olanca kuvvetle kavranması gereken özel halkasını bulabilmek ve bir sonraki halkaya geçiş için istikrarlı bir biçimde hazırlık yapabilmek gerekir; halkaların sırası, formu, birbirlerine bağlanma tarzı, olayların tarihsel zincirlemesinde birbirlerinden farkları, bir nalburun yaptığı sıradan bir zincirdeki kadar basit ve anlamsız değildir.

Bakınız, V. I. Lenin, *Selected Works*, cilt 7, (New York: International Publishers, 1943), s. 347. Gramsci bu pasajı ilk olarak Max Eastman'ın 1 Mayıs, 15 Mayıs, 24 Mayıs ve 7 Haziran 1919 tarihli *L'Ordine Nuovo* sayılarında dört bölüm halinde yayımlanan "Uno Statista dell'Ordine Nuovo" (Yeni Düzen'de Bir Devlet Adamı) başlıklı makalesinden öğrenmişti; pasaj Eastman tarafından makalenin sonuna doğru anlatılmıştı.

13. 10 Ekim 1920 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında Palermolu bir muhabirin Sicilya'daki köylü hareketi üzerine bir haberi yayımlandı. Haberde, o günlerde yapılan "Sicilyalı Köylüler" Kongresi ile ilgili bazı bilgiler veriliyordu. Başka şeylerin yanında, şu ifadeleri içeren bir önerge kongreden geçirilmişti: "Yetkililer zamanında önlem almadıkları takdirde, toprak sahipleri ve çiftçiler kendilerini, yasaya saygıyı ve kurulu düzeni güvence altına almak adına yasal olarak güç ve hak sahibi sayacaklardır." İlk olarak kısaltılmış formuyla 21 Ekim 1926 tarihli *La Unità*'da, daha sonra da bütün olarak 1927'de *Lo Stato Operaio*'da (I, 2) yayımlanan, Ruggerio Grieco'nun yazdığı "Tesi del Partito Comunista d'Italia per il lavoro contadino nel Mezzogiorno" (Güney'deki Köylü Emeği Üzerine İtalya Komünist Partisi'nin Tezleri) başlıklı raporda Köylü reaksiyonu ve Sicilya ayrılıkçılığı arasındaki ilişkiden daha kapsamlı olarak söz edilmektedir. Bu rapor, bugün Ruggerio Grieco, Scritti Scelti, cilt 1 (Roma: Ruiniti, 1966, s. 186-213) içerisinde yer almaktadır. Özellikle bakınız, s. 194-195:

> 1920 yılında, özellikle de toprak işgalleri sırasında Sicilyacılar, devlet köylü kitlelerinin yarattığı düzensizliği baskılamak için tüm önlemleri almadığı takdirde, Sicilya'nın kendi egemenliğini ilan ederek, meselenin icabına kendi başına bakacağını açık bir

biçimde belirttiler. Ana karadaki işçi ve köylü devrimi tehdidi burjuva devletini sarmaya başladığında da Sicilyalılar proleter devrim zafere ulaştığı takdirde, Sicilya'nın bağımsızlığını ilan edeceği yönünde uyarıda bulundular.

14. Bivona Dükü, en yüksek rütbeden bir İspanyol soylusu ve Sicilya'da bir toprak sahibiydi. 11 Şubat 1920 tarihli *Avanti!* gazetesindeki "La verità sui fatti di Riberia" (Riberia Olayları Gerçeği) başlıklı bir rapora göre, Dük, Agrigento bölgesine bağlı Riberia'daki köylü hareketinin bastırılması çağrısı yapan bir diplomatik inisiyatifi kışkırtmıştır.

15. Faşist rejimin bütün bir İtalyan basınını etkin bir biçimde "faşistleştirme" çabaları, Ocak 1926'dan sonra Scarfoglio kardeşleri (Paolo, Carlo, Michele ve Salvatore), Napoli'deki liberal günlük gazete *Il Mattino*'nun editoryal kontrolünden mahrum bıraktı. Buna karşın, Scarfoglio ailesi, Faşist rejim tarafından hisselerini satmaya ve böylece şirketle tüm bağlarını koparmaya zorlandığı 1928 yılına *Mattino* yayınevini elinde tuttu. Scarfoglio ailesinin *Il Mattino*'dan çıkarılmalarına ilişkin bazı belgeler, Valerio Castronovo'nun *La stampa italiana dall' Unità al fascismo* (Bari: Laterza, 1970, s. 372-95) adlı çalışmasının ek bölümünde yayımlanmıştır.

16. Albertini Tüzüğü'ne göre (tüzük bu adı Kral Carlo Alberto'dan almıştır), İtalya Krallığı altında birleşen bölgeler bir anayasa ile sınırları çizilmiş ve dolayısıyla kralın doğrudan yargılama alanına girmeyen bir parlamento tarafından yönetilecekti.

17. Giosuè Carducci (1835-1907), klasist tarzda şiir yazan ve biçimselci tarzda eleştiri yapan, son derece etkili bir şair ve eleştirmendi. De Sanctis'e karşıt olarak, Carducci, tarihsel ve siyasi kaygıların edebiyata ve estetik düşünceye karıştırılmaması gerektiğini savundu. Erken dönem şiirlerinde İtalya'nın birliğine götüren yurtseverlik ruhuna ve kahramanlığa övgüler düzmüş olsa da, Carducci 1870'ten itibaren gitgide muhafazakarlaşmış, hatta monarşiyi yücelten lirik şiirler dahi yazmıştır. 1890 yılında senatör olan Carducci, 1906 yılında, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk İtalyan oldu.

18. *Il Mattino* gazetesi, müzakerelerini Faşist Parti'nin resmi temsilcisi olarak Giovanni Preziosi'nin yaptığı, Güneyli Pamuk Sanayicileri ile faşist sendikalar arasındaki anlaşmaya karşı bir gazetecilik kampanyası yürütmüştü. Güneyli Pamuk Sanayisi işçilerinden ve diğer Güney çı-

karlarından büyük tavizler isteyen bu anlaşmanın yapılmasının hemen ardından, Preziosi aynı Güney Pamuk Sanayicileri?nin sahip olduğu *Mezzogiorno*'nun genel yayın yönetmenliğine getirildi. *Il Mattino* gazetesi, 6-7 Eylül 1923 tarihli sayısında "Come si va smembrando una industria meridionale. Il Concordato Preziosi" (Güney Sanayisi'nin Parçalanması. Preziosi Anlaşması) başlıklı bir makale ile kampanyasını başlattı. Bu makale Güney Sanayisi'nin lehine daha önceki bir kampanyayı hatırlatıyor ve Bourbonlar'a gönderme yapıyordu: "*Il Mattino* okurları, Mayıs 1922'de İtalya'daki en eski sanayi olan, (Boubonlar'ın da hiç kimsenin inkar edemeyeceği, zeka dolu bir modernite ruhuyla koruyup, desteklemiş olduğu) yüz otuz yıllık pamuk dokuma ve tekstil sanayisinin Kuzey'in çıkarları için yok edilmesini ve dağıtılmasını engellemek için yürütmüş olduğumuz çetin kampanyayı hatırlayacaklardır". Aynı makalede Bourbonlar'a tesis ve makinelerin Kuzey'e aktarılması ile ilgili olarak bir gönderme daha yapılmaktadır: "Bourbonlar'ın bilgeliğiyle kurulan sanayi yok edilirken, Lombardiya'daki bir pamuk fabrikasındaki [makineler] bir daha çalışmayacak mı?" Gazete aynı zamanda faşist sendikaların ihanet ettiği işçilerin tarafında pozisyon alır: "Eğer işçiler bütünüyle haklı olmasalardı, bizimki gibi muhafazakar bir gazete işçilerin davasını asla desteklemezdi." *Il Mattino*, kampanyasını bütün bir hafta boyunca sürdürdükten sonra, 14-15 Eylül sayısında, hükümetin sayıya doğrudan el koyacağını bildirerek, kampanyayı aniden durdurdu. Güneyli Pamuk Sanayileri Anlaşması ve Preziosi'nin karıştığı başka skandallar, 1925 yılında *Il Mondo* gazetesindeki bir gazete polemiğinin ardından, Temmuz-Ağustos 1925'te Napoli'de görülen bir iftira davasının açıldığı 1925 yılında su yüzüne çıktı. Bakınız "Gli scandali dell' affarismo borghese: Appunti sul processo *Mondo-Mezzogiorno*" (Burjuva İş Anlaşmaları Skandalları: *Mondo-Mezzogiorno* Yargılaması Üzerine Notlar), *L'Unità*, 6 Ağustos 1925.

19. *Il Mattino*'nun 21-22 Ocak 1925 tarihli sayısı, baş sayfayı kaplayan büyük bir başlıkla çıktı: "Maria Sofia, l'ex regina di Napoli, è morta" (Eski Napoli Kraliçesi Maria Sofia Öldü). Maria Sofia'nın fotoğrafına her ikisi de övücü ve hagiografik nitelikte olan bir başyazı ve Giovanni Anguissola imzalı bir makale eşlik ediyordu. Maria Sofia'nın (1841-1925) kocası II. Francesco, İki Sicilya Krallığı'nın Bourbon soyundan gelen son egemeniydi. Kraliyet ailesi 1861 yılında krallığı terk etmişti. Yaşamının geri kalanında, sürgüne gittiği değişik yerlerde Ma-

ria Sofia Bourbonlar'ın bir gün Napoli'ye geri dönüşünü umut etmiş ve tasarlamıştı.

20. Haziran 1914'teki "kızıl hafta" içerisinde, Malatesta'nın da bir konuşma yaptığı Ancona'daki savaş karşıtı bir gösteri sırasında askerler kalabalık üzerine ateş açtı ve bazı göstericileri öldürüp, bazılarını yaraladılar. Bunun ardından ülke çapında gösteriler ve yaygın bir genel grev geldi.

Bourbon Hanedanı'ndan Zita, Avusturya-Macaristan İmparatoriçesi'ydi.

Gaetano Salvemini'nin *L'Unità* dergisinin -Gramsci'nin yanlış hatırladığı gibi, 1914 ya da 1915 yılındaki bir sayısında değil- 29 Kasım 1917 tarihli sayısında, yabancı güçlerin saldırganca İtalya iç işlerine karışması sorununa değinen iki çok kısa polemik makalesi yayımlandı. Makalelerden birinde, "Una genealogia caratteristica" (Tipik Bir Soykütüğü) başlıklı olanında, bir aile ilişkileri ağının, İtalya Genelkurmayı ile dost canlısı olmayan yabancılar arasında bağlantılara götürmüş olabileceği ileri sürülür. Buna karşın, makalenin neye gönderme yaptığını anlamak olanaksızdır, çünkü makalenin bir kısmı sansüre takılmıştır. "Un altro filo conduttore" (Başka Bir Bağlantı) başlıklı diğer makalede ise Malatesta'nın kendisinin, Maria Sofia ile ilişkileri nedeniyle, Haziran 1914'te Avusturya Genelkurmayı tarafından manipule edilmiş olabileceği iddia edilir: "Kızıl haftanın paralı askeri Errico Malatesta da eski Napoli Kraliçesi, Bavyeralı Maria Sofia'nın bir dostuydu. Böylece, kızıl haftanın köklerinin nerede olduğunu anlamaya başlıyoruz."

1872 yılında Sosyalist Enternasyonal'e katılan Errico Malatesta (1853-1932), bir anarşist ve Bakunin takipçisiydi. Hem İtalya'da hem İtalya dışında son derece aktif bir ajitatör, propagandist ve gazeteci olan Malatesta, birkaç kez tutuklandı ve sürgüne gönderildi. 1913 yılında *Volontà* gazetesini kurdu.

21. Bakınız, Benedetto Croce, *Uomini e cose della vecchia Italia*, cilt 2 (Bari: Laterza, 1927), s. 406-407:

> Bu iktidardan düşmüş egemenlerin Fransa'daki ve Bavyera'daki inzivalarında içlerinde büyüttükleri düşünceler, hisler ... neredeyse hiç bilinmez; çünkü etraflarındaki kişiler bu konuda sessiz kalmayı sürdürmüşlerdir ve belki de olan biten hiçbir şey olmadığından, anlatacak bir şeyleri de yoktur. Kraliçe Maria Sofia zaman zaman aptalca umutlara kapılmaya eğilimliydi, entrika çe-

> virmeye de yabancı değildi. II. Ferdinand'ın biyografisini yazan Insogna adındaki kişinin Maria Sofia'nın ajanı olduğuna şüphe yoktu; kendisi Malatesta'dan mektuplarla birlikte, Savoylu Kral Umberto'nun katili Bresci serbest bırakmak için İtalyan anarşistlerle düzenlemeler yapmak amacıyla 1904 yılında İtalya'ya geldi. Giolitti kendisini tutuklatıp, sınırdışı ettirdi, aynı zamanda da hem Avusturya İmparatoru'nu hem de Fransa Cumhuriyeti Hükümeti'ni kullanarak, diplomatik kanallarla Maria Sofia'yı sessiz kalması için uyarmada başarılı oldu.

Bu pasaj, Croce'nin "Gli ultimi borboncini" (Son Bourbonlar) başlıklı, daha önce bir dizi makale içerisinde Torino'daki *La Stampa*'da yayımlanan makalesinden alınmıştır; özellikle bakınız, *La Stampa*, 3 Haziran 1926. Gramsci'nin, Ettore Ferrari'nin 11 Haziran 1926 tarihli *L'Unità*'da yayımlanan (belki de Gramsci'nin kendisinin esinlemiş olduğu) "Chi spinse Bresci al regicido?" (Bresci'nin Kral'ı Öldürmesini Kim Tezgahladı?) başlıklı makalesinde alıntılanmılş olmasından dolayı, ilk yayımlandığı sırada bu makaleden haberdar olmuş olması muhtemeldir. *Unità*'daki makalede, Croce'nin makalesinden alınan yukarıdaki pasaj alıntılanmış ve meselenin açıklığa kavuşturulması çağrısı yapılmıştı. Makalenin sonunda şu ifadeler yer alır: "Hem Croce hem de Malatesta tarafından tatmin edici açıklamalar yapılmadıkça, anarşist Gaetano Bresci'nin eylemi üzerine kör bir karanlık çökecektir." Buna karşın Croce olayın karanlık yüzüne herhangi bir açıklama getirmemiş, hiçbir zaman da bilgi kaynağını açıklamamıştır. Gerçekten de, Croce "Gli ultimi borboncini" başlıklı makalesini *Uomini e cose della vecchia Italia* adlı çalışmasının ikinci cildinde yeniden yayımladığında, bu makalenin içerisinde açık bir biçimde sırıtan hatayı düzeltmeye tenezzül etmemiştir: Bresci'yi özgürleştirmeye yönelik olduğu söylenen girişimin 1904'te gerçeklemiş olması olası değildi, çünkü Bresci 1901 yılında hapishanede intihar etmişti. Bununla birlikte, *Unità*'daki makale, Errico Malatesta'dan bir yanıt gelmesini sağlamıştır: Errico Malatesta, "Per fatto personale: manovre borboniche e malignità comuniste" (Kişisel Bir Mesele Üzerine: Bourbon Entrikaları ve Komünist Fesat), Cenevre merkezli, haftada iki kez çıkan anarşist yayın *Il Risveglio*'nun İtalyanca baskısı, 30 Temmuz 1926 (XXVI, 698): "Elbette ki hiçbir şeyden haberim yok; bir şey bilseydim de bunu polise, Saygıdeğer Enrico Ferrari üzerinden dahi anlatmak istemezdim. Yeri gelmişken, bazı komünistlerin kendine

özgü psikolojisinden söz etmek isterim: Söz konusu komünistler herhangi bir çamaşırcı kadının anlatacağı küçük bir masala inanmaya her zaman hazırdırlar, eğer bu masal anarşistlere çamur atmalarına yarayacaksa; ki adınız Benedetto Croce de olsa bir çamaşırcı kadın olabilirsiniz." Malatesta'nın böyle bir makalesi olduğundan Gramsci'nin hiçbir zaman haberi olmadı. Bu notun daha sonraki versiyonunda (Defter 19, Madde 24) Gramsci, Malatesta'nın bu suçlamalara hiçbir zaman yanıt vermediğini söyler. *Quaderni del carcere*'nin yayımlanmasının hemen ardından, bu olayla ilgili tartışma Roma'daki bir anarşist dergide yayımlanan bir makalede canlanmıştır; bakınız, "Una vecchia storiella contro Bresci e Malatesta nuovamente riferita in una opera di A. Gramsci" (Bresci ve Malatesta'ya Karşı A. Gramsci'nin Bir Çalışmasında Yakın Zamanda Söz Edilen Eski Bir Masal), *Umanità Nuova*, 20 Mart 1949 (XXIX, 12). Aynı konu üzerine, ayrıca bakınız Defter 7, Madde 100.

22. "Lazzarone" (çoğul: "lazzaroni"), birkaç Avrupa dilinde, Napoli sokaklarında dolaşan aylakları, dilencileri, madrabazları, baldırı çıplakları vb. anlatmak için kullanılan bir terimdir.

Bir sosyolog ve istatistik profesörü olan Alfredo Niceforo (1876-1960), kriminal psikoloji, yoksulluk, suç konuları ile birlikte, dilin biyolojik ve sosyolojik temelleri üzerine de kapsamlı yazılar yazmıştır. Niceforo, Güneyliler'in biyolojik ve doğal olarak aşağı oldukları inancına temel sağlamaya çalışmıştır.

Bu konu üzerine, ayrıca bakınız, Gramsci'nin "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesi:

> Torino komünistlerinin çözmek durumunda olduğu ilk sorun, devletin tüm yaşamında mevcut olan ve bilinçdışı olarak burjuva eğitimi, burjuva basını ve burjuva geleneği ile etkilenen bir ulusal unsur olarak proletaryanın kendisinin siyasal perspektifini ve genel ideolojisini değiştirme sorunuydu. Burjuvazinin propagandistlerinin Kuzeyli kitleler arasında hangi ideolojiyi kılcal formlarda dolaşıma sokmuş oldukları bilinen bir şeydir: Güney, İtalya'nın uygar gelişimi içerisinde daha hızlı ilerlemesini engelleyen bir ölü ağırlıktır; Güneyliler biyolojik olarak aşağı yaratıklardır, yarı barbar ya da tam barbar olmak doğa tarafından alınlarına yazılmıştır; eğer Güney geri kalmışsa bu, kapitalist sistemin ya da başka herhangi bir tarihsel olgunun suçu değil, Güneyliler'i tembel, işe yaramaz, suçlu, barbar olarak yaratıp, bu zalim kaderi tıpkı çölün ortasındaki yalnız palmiye ağaçları gibi,

büyük dehaların bireysel öne çıkışları hafifleten doğanın suçudur. Geniş planda, Sosyalist Parti, Kuzey proletaryası arasında yayılan bu burjuva ideolojisinin aygıtıydı; Sosyalist Parti, Ferri, Sergi, Niceforo, Orano gibi yazarların ve bu yazarların makalelerde, eskizlerde, kısa hikayelerde, romanlarda, izlenim kitaplarında ve hatıratlarda aynı nakaratı tekrar eden alt düzey takipçilerinin oluşturduğu sözde pozitivist okul kliğinin yarattığı "Güneyci" edebiyata onay verdi; bir kez daha bilim biçareyi ve sömürüleni ezmek için kullanıldı fakat bu kez bilim, sosyalist renklere bürünmüştü ve proletaryanın bilimiymiş gibi yapıyordu.

23. Napoleone Colajanni (1847-1921), 1895 yılında *Rivista Popolare di Politica, Lettere e Sicenze Sociali*'yi kurmuş ve 1921 yılına kadar bu yayının editörlüğünü yapmıştır. Colajanni, dergisi, parlamento konuşmaları, kitapları ve broşürleri ile, Cesare Lombroso, Enrico Ferri, Raffaele Garofalo, Alfredo Niceforo ve Paolo Orano tarafından ortaya konulan, Güneyliler'in aşağı olma durumu ve "aşağı ırklar" konusundaki ırkçı teorilere karşı uzun yıllar son derece çetin bir kampanya yürütmüştür. Colajanni'nin en önemli çalışmalarından bazıları için bakınız, *Per la razza maledetta* (Roma, 1898); *Settentrionali e meridionali* (Roma, 1898); *Il dissidio tra Nord e Sud-Esortazioni di un parricida* (Palermo, 1899); *In difesa del Mezzogiorno* (Roma, 1902) -parlamentoda yapılan bir konuşma, 11 Aralık 1901; *Latini e Anglosassoni- Razze superiori e razze inferiori* (Roma, 1903).

24. Gramsci, 16 Nisan 1919 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "I dolori della Sardegna" (Sardinya'nın Acıları) başlıklı makalesinde Sardinya Kongresi'nden söz etmiş ve adanın ana kara tarafından sömürülmesini yorumlamıştı: "Roma'da yapılan son Sardinya Kongresi'nde bir generalin söylediği şeyi, yani 1860 ile 1910 arasındaki elli yılda, her zaman burjuvazinin ve Piedmont soylularının hüküm sürmüş olduğu İtalya Devleti'nin Sardinyalı köylülerden ve çobanlardan 500 milyon liret aldığını ve onlara hediye olarak Sardinyalı olmayan İtalyan bir egemen sınıf hediye ettiğini dile getirmek neden yasak?" Bu makalede adı verilmeyen Sardinyalı General (Rugiu), Komünist Milletvekili Enrico Ferrari'nin parlamentoda yapmış olduğu, aynı konuya değinen bir konuşmada ifşa edilir; bu konuşmanın Gramsci'den esinlendiği neredeyse kesindir (Bakınız, 19 Haziran 1925'te *L'Unità*'da verilen rapor). Bununla birlikte, o döneme ait, Gramsci'nin bu nottaki açıklamasına

ışık tutacak herhangi belge bulunamamıştır. Gramsci, 1911'de Roma'da bir Sardinya Kongresi yapıldığını söylerken muhtemelen hata yapmaktadır. Bölgesel bir Sardinya Kongresi Roma'da 1914 yılında yapıldı fakat bu kongrenin yayımlanmış belgeleri arasında Rugiu'nun yaptığı bir konuşmadan, hatta bu kişinin katılımından söz edilmemektedir. Gramsci'nin 1919 dolaylarında çevrelerinde bulunduğu bazı Sardinyalı tanıdıklarıyla bazı diyaloglardan hafızasında kalan şeylere dayanmış olması muhtemeldir.

General Rugiu (1836-1926), Sassari'de doğdu (Sardinya) ve bazı önemli askeri harekatlara katıldı. 1902 yılında Torino'daki aktif görevinden emekli oldu, 1913 yılında Sardinya'ya geri döndü. Kendisinin aktif siyasete katılmış olduğuna dair herhangi bir belge mevcut değildir; Gramsci'nin kendisini şahsen tanıyor olması da olası değildir.

25. *La Voce*'nin Güney Sorunu'na ayrılan özel sayısı 16 Mart 1911 tarihinde çıkmıştır (III, 11); bu sayıdaki yazarlar arasında Giustino Fortunato, Giuseppe Carbone, Guglielmo Zagari, Agostino Lanzillo, Roberto Palmarocchi, Francesco Nitti, Alberto Caroncini, Giuseppe Donati, Gaetano Salvemini, Gennaro Avolio, Ettore Ciccotti, Luigi Einaudi, Giuseppe Prezzolini bulunmaktadır. Salvemini'nin editörlüğündeki *L'Unità* dergisinin ilk sayısı 16 Aralık 1911'de çıkmıştır; önceki aylarda Salvemini *La Voce* ile işbirliğini yoğunlaştırmıştır.

26. Gramsci "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" adlı makalesinde Güneyli aydınların burada sözü edilen yayınlar üzerinde yarattıkları etkiye halihazırda dikkat çekmiştir. Borelli grubu, 1900 yılında hareketi kuran Giovanni Borelli'nin örgütlediği (1869-1932) Genç Liberaller (Giovani Liberali) grubuydu. Bu sağ-kanat, monarşist ve kolonyalist hareket, "Latin Akdenizliliği" düşüncesini yaymaya çalışırken kullandıkları iki derginin arkasında yer alıyordu: *L'Alba* ve *L'Idea Liberale*.

Gramsci'nin anıştırma yaptığı Milano'da yayımlanan dergi (*Azione Liberale* değil) *L'Azione* adlı dergiydi; bu dergi Mayıs 1914'te kurulmuş olup, derginin editörlüğünü Paolo Arcari ve Alberto Caroncini yürütüyordu. (Gramsci "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesinde derginin adının doğrusunu yazar.)

27. Umberto Cosmo (1868-1944) 1898'de Torino'ya yerleşmeden önce çeşitli liselerde edebiyat dersleri veriyordu. Kendisi saygın bir Dante uzmanıydı. (Gramsci'nin Dante yorumuna ilişkin Cosmo ile iletişimi üzerine bakınız, Defter 4, Madde 86.) 1917 yılında *La Stampa*'nın edi-

törü oldu ve siyasi konular üzerine de yazmaya başladı. Güçlü bir faşizm muhalifi olan Cosmo'ya 1926 yılında öğretmenlik yasağı getirildi ve kısa bir süre gözaltına alındı.

Luigi Salvatorelli (1886-1974), bünyesinde sürekli bir faşizm karşıtı kampanya yürüteceği *La Stampa*'da çalışmak için (1921-1925) Torino'ya yerleşmeden önce, Napoli Üniversitesi'nde kilise tarihi profesörüydü. Salvatorelli siyaset gazeteciliğini bıraktıktan sonra kendini tarihsel araştırmalara verdi ve Risorgimento üzerine çalışmalarında İtalyan geleneğindeki demokratik ve liberal değerleri vurgulamaya çalıştı.

Giosuè Carducci'nin öğrencisi olmuş olan Luigi Ambrosini (1883-1929), aralarında *La Voce* ve *La Stampa*'nın da bulunduğu bazı gazeteler ve dergiler için tarihsel, kültürel ve siyasi içerikli yazılar yazdı.

28. Gramsci, Prezzolini'nin *La coltura italiana* (1923) adlı çalışmasındaki bazı pasajların kitabın daha sonraki baskılarında bulunmamasına anıştırma yapmaktadır; örneğin, yazar *L'Ordine Nuovo* dergisine olumlu göndermeler yapıp faşist hassasiyetleri kaşımak istememiştir. Ayrıca bakınız Defter 1, Madde 43 ve Defter 1, Madde 90.

29. Bir siyaset ve kültür eleştirmeni olan Piero Gobetti (1901-1926), yaşamının kısalığına rağmen zengin bir miras bıraktı. Geleneksel, ana akım formlarından oldukça farklı bir liberalizm kavrayışına bağlı kaldı. Gobetti, içerisinde kitlelerin aktif bir biçimde ülkenin siyaset yaşamına katılacakları, sürekli bir dönüşüm ve yenilenme sürecini olanaklı kılacak bir liberal devlet tasavvur etti. Kesinlikle bir Marksist ya da sosyalist olmamasına rağmen Gobetti, Bolşevik Devrimi'ne yönelik olumlu bir görüşe sahipti ve Gramsci ve *Ordine Nuovo* grubunun diğer üyeleriyle yakın temas halindeydi. *Ordine Nuovo* grubunun fabrika konseyi hareketleri ve işçiler ile köylüler arasında bir ittifak kurulması gerekliliği konularındaki fikirlerini paylaşmaktaydı. Gobetti *L'Ordine Nuovo*'ya kitap incelemeleri ve tiyatro eleştirileriyle de katkıda bulundu. 1922 yılında *La Rivoluzione Liberale* adlı bir dergi, daha sonra da bir yayınevi kurdu. Çeşitli eleştirmenlerin ve siyasi olarak aktif aydınların (örneğin Salvemini, Nitti, Sturzo, Einaudi, Amendola, Levi) geniş çeşitliliklerini görüşlerini içeren bir çalışma yayımladı. Yayın faaliyetleri sayesinde faşizme karşı açık ve amansız bir savaş yürüttü. Ne var ki sonunda rejim tarafından acımasız bir biçimde ezildi. Faşist katiller tarafından ağır bir biçimde saldırıya uğradıktan sonra sürgüne gitti ve çok geçmeden yaşamını yitirdi. Gramsci'nin Gobetti'nin görüşlerine yönelik analizi için

ayrıca bakınız "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri."

30. Gobetti'nin kültürel-siyasi hareketinin bir üyesi olan Guido Dorso (1892-1947) düzenli olarak *La Rivoluzione Liberale*'ye yazılar yazdı. Yazılarında can alıcı bir ulusal sorun olarak gördüğü Güney Sorunu'na özel bir önem atfetti (Gramsci "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesinde Dorso'nun görüşlerini de tartışır). Kuzeyli burjuva liberaller ile Güneyli yoksul işçi ve köylü kitleleri arasında bir ittifakın - muhafazakar sanayicilerin ve toprak sahiplerinin ezici iktidarına karşı ve bu iktidarı ortadan kaldıracak bir ittifakın- kurulması gerektiğini savundu. Gobetti tarafından yayımlanan *La rivoluzione meridionale* (Torino: P. Gobetti Editore, 1925) adlı kitapta fikirlerini aşağı yukarı sistematik bir tarzda bir araya getirdi.

Gobetti'nin *Rivoluzione Liberale* adlı dergisinin yazarlarından bir diğeri olan Giovanni Ansaldo -bakınız Defter 1, Madde 24 (not 5)- İtalyan toplumunu bölecek ve ulusal birliğe tehdit oluşturacak her pozisyona karşıydı. Dolayısıyla Ansaldo, Dorso'nun pozisyonuna şiddetle karşı çıkıyordu. Gramsci'nin gönderme yaptığı polemik, (Gramsci'nin Defter 3, Madde 40'ta tekrar söz ettiği) Ansaldo'nun 1 Ekim 1925 tarihli *Il Lavoro*'da yayımlanan, Dorso'nun *La rivoluzione meridionale*'si üzerine makalesidir. Ansaldo, makalesinde yalnızca Dorso'ya saldırmakla kalmaz, Dorso'nun kitabıyla ilgili olumlu görüş belirten Gramsci'ye de saldırır. Gramsci'nin "komik unsurlar" ve "birlik takıntısı" üzerine yorumları en iyi biçimiyle Ansaldo'nun makalesindeki pasajlar bağlamında anlaşılabilir:

> İdeal şemalar ile -ah! bırakınız söyleyeyim!- alay etmek için, kavramların diyalektik karşıtlıklarına çözüm getirebilmek için İtalya Krallığı'na ilişkin gerçeklik algınızı, her zaman yaşayan Napoli Krallığı'na ilişkin gerçeklik algınızı, her zaman yakınlarda olan Bourbon destekçilerinden oluşan çetelere ve gruplara ilişkin gerçeklik algınızı yitirmeniz gerekir! [...] Gramsci! İtalyan sorununun özünü keşfeden Gramsci! Bununla birlikte kendisinin hangi özü keşfetmesini istiyorsunuz?; adam, yediği zaman tüm meyve özlerini, akıl yürüttüğü zaman da tüm felsefi sistemlerin özlerini yutuyor! Yoksa Gramsci'nin aşağı yukarı bizim gibi ve yarın, durum değiştiğinde, uyandırılabilen fakat kontrol edilemeyen ülkemizde faaliyet halinde olan seküler sapkınlığın güçleri tarafından süpürülecek sizler gibi bir aydın değil de, İtalyan tarihinin demiurgosu olduğuna mı inanıyorsunuz? [...] Ay-

rıca bu zavallı "magandalar" [yani Güneyli İtalyan köylüler], sizin o tumturaklı dilinizle söylemek gerekirse, Güney Devrimi'ni yapacak gücü bulduğunda, 1860'ın maddi taleplerinin yanında daha katı siyasi taleplerle gelmeyeceklerinin garantisini size kim veriyor? Gramsci'nin Fra Diavolo'dan güçlü olduğuna gerçekten inanıyor musunuz? Bu artık İtalyan Birliği'ni tehdit eden hiçbir tehlikenin kalmadığı anlamına mı geliyor?

31. Bakınız, "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri": "Proletarya, kendi partisi yoluyla, gitgide önem kazanan yoksul köylü kitlelerini otonom ve bağımsız formasyonlara örgütlemeyi başarabildiği ölçüde Güneyli kırsal bloğu yok edecektir fakat bu zorunlu görevdeki başarısının ölçütü aynı zamanda, kırsal bloğun esnek olsa da aşırı ölçüde dayanıklı olan aydın bloğunu parçalayabilme yeteneğine de bağlıdır."

32. Gramsci'nin tutuklanmadan önce sahip olduğu (fakat hapishanedeyken kendisine gönderilmeyen) kitaplar arasında, Giuseppe Ferrari'nin, önsözünü Luigi Fabbri'nin yazdığı *Filosofia della rivoluzione* adlı kitabının ikinci baskısı bulunuyordu (Milano: Casa Editrice Sociale,1923). Bu kitabın ilk baskısı, aynı önsözle birlikte 1921 yılında (Gramsci'nin söylediği gibi Monanni değil) F. Manini tarafından Milano'da yayımlanmıştı. Bununla birlikte, yayıncı Monanni 1929 yılında, Gramsci'nin Defter 2, Madde 102'de gönderme yaptığı, Ferrari'nin *Corso sugli scittori politici italiani* adlı kitabını yayımlamıştı. Ferrari ve tarım sorunu üzerine, ayrıca bakınız Defter 8, Madde 35.

1903-1911 yılları arasında *Il Pensiero* dergisinin editörlüğünü yapan anarşist Luigi Fabbri (1877-1935), aralarında Pisacane ve Malatesta üzerine çalışmaların da bulunduğu birkaç kitap yazdı. Fabbri faşizme şiddetli bir biçimde karşı duruyordu. Uruguay'da sürgündeyken yaşamını yitirdi.

33. Gramsci'nin bu konuya ilişkin daha kapsamlı bir tartışması için, bakınız Defter 2, Madde 66.

34. Bakınız Tullio Martello, *Storia della Internazionale dalle sue origini al Congresso dell'Aja* (Padova-Napoli: F. Lli Salmin-G. Marghieri, 1873). Gramsci, Giuseppe Berti'ye yazdığı 8 Ağustos 1927 tarihli mektupta (1921 yılında Floransa'daki Perrella yayıncısı tarafından yeniden basılan) bu kitaba da gönderme yapar.

Binler seferine katılan Tullio Martello (1841-1918), liberal ve antisosyalist iktisat araştırmalarını desteklemek için kurduğu *Revue d'Éco-*

nomie d'Historie et de Statisque dergisini kurduğu Cenevre'de iktisat okudu. Kendi yazdığı Enternasyonal tarihi olan *Storia della Internazionale* adlı kitabın yayımlanmasının ardından Venedik ve Bologna'da akademik görevlere atandı.

35. Gramsci, Proudhon'un 1862'de bir Belçika gazetesinde yayımladığı bir dizi makaleye gönderme yapmaktadır. O sırada Proudhon halen Belçika'da sürgündeydi. Aynı yıl imparator tarafından affedildi ve Paris'e dönmesine izin verildi. Yıl içerisinde bu makaleleri topladı ve ilave materyallerle birlikte tek bir cilt halinde yayımladı. Bakınız Pierre-Joseph Proudhon, *La Fédération et l'unité en Italie* (Paris: E. Dentu, 1862). Proudhon'un "demokratik-Fransızcı" ve işçi sınıfı "Fransızcı" (yani Fransız Milliyetçisi) görüşleri için bakınız Defter 7, Madde 51.

36. Güçlü biçimde Charles Maurras'tan etkilenmiş bir monarşist olan Jacques Bainville (1879-1936), Fransa'nın ulusal bütünlüğünü aşırı derecede güçlü ve etkin Almanya'ya karşı koruması gerekliliğinin defalarca altını çizmiştir. Kendisinin iki Napolyon politikalarına yönelik eleştirisi, tek bir ciltte diğer çalışmaları -*Historie de deux peuples* (1915), *L'Avenir de la Civilisation* (1922) ve *Historie de France* (1924)- ile bir araya gertirilmiş olan *Historie de trois générations* (1918) adlı çalışmasında bulunabilir: Jacques Bainville, *Heur et malheur des Français* (Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1924). Gramsci Tur di Bari'de hapishanedeyken bu kitabın bir kopyasına sahipti.

37. Bakınız, "Lettere inedite di F. D. Guerrazzi" (F. D. Guerrazzi'nin yayımlanmamış mektupları), *Il Marzocco*'nun "Marginalia" bölümü, 24 Kasım 1929 (XXXIV, 47). Alıntıdaki vurgular Gramsci'ye aittir.

Francesco Domenico Guerrazzi (1804-1873), önemli bir sayıda devrimci ve yurtsever temalar içeren melodram romanı yazmıştır. Byron'dan etkilenmiştir. Çok aktif olsa da, siyaseten beceriksiz bir cumhuriyetçi olan Guerrazzi, Toskana'daki 1848-49 devriminde ve özellikle kurulan geçiş hükümetinde önemli bir rol oynamıştır. Devrimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Korsika'ya sürgüne gönderilmiş, daha sonra buradan kaçmıştır. 1860 yılında Piedmont'ta parlamentoya seçilen Guerrazzi, Cavour'a karşı muhalefetin bir bölümünü oluşturmuştur.

38. Gramsci, *Kutsal Aile*'deki şu pasaja gönderme yapmaktadır:

> Eğer Bay Edgar [yani Bruno Bauer] Fransız eşitlikçiliğini Alman "özbilinci" ile bir anlığına karşılaştıracak olursa, birincinin

> Fransızca, yani siyasetin ve dikkatli gözlemin dilinde söylediği şeyi, ikinci ilkenin Almanca, yani soyut düşünce içerisinde ifade ettiğini görecektir. Özbilinç, insanın saf düşünce içerisinde kendi kendisiyle eşitliğidir. Eşitlik, insanının pratik unsur içindeki kendilik bilincidir; yani başka insanların kendisiyle eşit olduğunun ve başka insanlara karşı tutumunun eşitlerine karşı tutum olmasının bilincidir. Eşitlik, insan özünün birliğinin, insanın türsel bilincinin ve kendi toplumsal ya da insani, insan insana ilişkisinin Fransızca ifadesidir.

Bakınız, Karl Marx ve Friedrich Engels, *Toplu Eserler*, cilt 4 (New York: International Publishers, 1975), s. 39. Hapishanedeyken Gramsci'de Marx'ın felsefe çalışmalarının bir Fransızca çevirisi bulunuyordu; *Kutsal Aile* metni ikinci cilttedir: Karl Marx, *Oeuvres philosophiques*, 3 cilt, çeviren: J. Molitor (Paris: Costes, 1927-28).

Marx'ın *Kutsal Aile*'de yaptığı bu gözleme göndermeler *Hapishane Defterleri* içerisinde sık sık tekrar eder. Gramsci, kendisini Hegel üzerinden Ricardo'dan Marx'a götüren düşünce hattını kabataslak anlattığı 30 Mayıs 1932 tarihinde Tatiana Schucht'a yazmış olduğu en ilginç mektubunda bu konuyu da gündeme getirir:

> Eğer mümkünse Piero [Sraffa] için kaydetmen ve kendisinden bana düşünce alanımı genişletecek ve daha iyi bir yönelim sağlayacak bibliyografik referanslar istemen için sana bir dizi gözlemden söz etmek istiyorum. [..] Benim düşünce hattım şudur: Ricardo'nun son derece önemli bir figürü olduğu iktisat tarihi için önemli olmasının yanında, felsefe tarihi için de önemli olduğu söylenebilir mi? Hatta Ricardo'nun praksis felsefesinin erken dönem teorisyenlerinin Hegelci felsefenin ötesine geçmelerine ve kendi yeni tarihsiciliklerini inşa ederek, spekülatif mantığın tüm izlerini silmelerine yardımcı olduğu söylenebilir mi? Bana kalırsa, bu varsayımın kanıtlanması gerekir ve bu uğraşmaya değer bir şeydir. Ben, ipuçlarını iktisadın iki temel kavramından alıyorum: Ricardo'ya borçlu olduğumuzu düşündüğüm "piyasa belirleyiciliği" ve "eğilim yasası" kavramları ve şunu ileri sürüyorum: Belki de bu iki kavram (klasik Alman felsefesinin idealist ve spekülatif söylemi içerisinde eklemlendirilen) "içkinci" tarih kavramlaştırmasını doğa bilimlerinin nedensellik yasasını mekanistik karakterinden arındıran ve sentetik olarak Hegelci diyalektik akıl ile özdeşleştiren gerçekçi, dolaysız olarak tarihsel "içkinlik"e indirgeme çabasının hareket noktası değil midir? Belki bu fikir-

ler rabıtası bütünü halen bir biçimde karmaşık görünmektedir fakat yaklaşık bir biçimde dahi olsa, bunun bir bütün olarak anlaşılması önemlidir; sorunun bazı Ricardo araştırmacıları tarafından algılanıp, incelenip incelenmediğini bulmak yeterlidir. Başka durumlarda Hegel'in kendisinin farklı bilimsel etkinler arasındaki, ayrıca bilimsel ve pratik etkinlikler arasındaki bu zorunlu bağlantıları görmüş olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla, Hegel *Felsefe Tarihi Üzerine Dersler*'inde Fransız Devrimi ile Kant, Fichte ve Schelling felsefeleri arasında bir bağlantı bulmuş ve on sekizinci yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başında "her ne kadar birbirlerine karşıt olsalar da (daha ziyade, tam da birbirlerine karşıt olmalarından dolayı) yalnızca iki halk, Alman ve Fransız halkları evrensel tarihin büyük çağında yer almıştır" demiştir. Almanya'da yeni ilke "*tin* ve *kavram* olarak öne atıl" iken, Fransa'da ilke "etkin gerçeklik olarak" kendini açımlamıştır. *Kutsal Aile*'de, Fransız siyasi etkinliği ve Alman siyasi etkinliği arasındaki, Hegel tarafından ortaya konulan bu rabıtanın praksis felsefesi teorisyenleri tarafından nasıl sahiplenildiği görülür. İngiliz klasik iktisatçılarının yeni teorinin daha ileri düzeyde gelişmesine, Ricardo tarafından işlenen metodolojik formda nasıl ve ne ölçüde katkı yaptıklarının belirlenmesi gerekir.

39. 14 Haziran 1791'de Kurucu Meclis'ten geçen Le Chapelier yasası, işçi birliklerini etkin bir biçimde bastırdı. 29 Eylül 1793'te, gıda fiyatlarının ve ücretlerin "azami" düzeyini kontrol altında tutmak için bir yasa yürürlüğe kondu.

Fransız Devrimi tarihi üzerine Gramsci'nin en önemli bilgi kaynaklarından birisi, Albert Mathiez'in üç ciltlik *La Révolution Française*, cilt 1: *La Chute de la Royauté* (Paris: Colin, 1922); cilt 2: *La Gironde et la Montagne* (Paris: Colin, 1924); cilt 3: *La Terreur*, 2. Baskı (Paris: Colin, 1928) adlı kitaplarıdır. Gramsci bu notu yazdığında, elinde bu çalışmanın ancak ilk iki cildi bulunuyordu. Chapelier yasası, bu çalışmanın birinci cildinin 10. bölümünde tartışılmaktadır. Bununla birlikte, azami yasası son cildin 6. bölümünde tartışılır, bu da Gramsci'nin göndermesini ileri bir tarihte, kitabı sipariş edip, edindikten sonra eklemesini açıklar. Gramsci, Mathiez'in çalışmasının üçüncü cildini 16 Haziran 1930'da Tatiana Schucht'a yazdığı bir mektupta ister.

40. Bakınız, Rerum Scriptor [Gaetano Salvemini], Moderati e democratici milanesi dal 1848 al 1859" (1848'den 1859'a Milano'daki Ilımlılar ve Demokratlar), *Critica Sociale*, 16 Kasım 1899 (VIII, 19), s. 297-

99 ve 1 Aralık 1899 (VIII, 20), s. 317 -19. Bu makale, yine Rerum Scriptor yazar mahlasıyla, *I partiti politici milanesi nel secolo* XIX (Milano: Biblioteca dell' Educazione Politica, 1899) adlı kitapta tekrar yayımlandı. Salvemini bu kitapta, ılımlıların zayıflıklarını dahi savunmasından dolayı Bonfadini'ye saldırır; bakınız Romualdo Bonfadini, *Mezzo secolo di partiotismo*, 2. Baskı (Milano: Treves, 1866). Gramsci, Bonfadini'nin kitabının adını kaydederken küçük bir hata yapar; kitabın Yurtseverliğin Yarım Yüzyılı [*Mezzo Secolo*] olan adını Yurtseverliğin Elli Yılı [*Cinquant'anni*] olarak kaydeder.

Romualdo Bonfadini (1831-1899) başlangıçta demokratik idealleri benimsemiş olsa da, daha sonra bir monarşist olmuştur; çeşitli dergilerde ve gazeteler yayımlanan yazıları ve yazdığı tarih kitapları ile bu pozisyonu yüceltmiştir. Dört dönem milletvekilliği yapan Bonfadini 1896 yılında senatör olmuştur.

41. Bakınız, R. Bonfadini, *Mezzo Secolo di patriottismo*, s. 173-74.

42. Burada sözü edilen "yazılı ifadeler" ("costituti"), Avusturyalılar'a komplo kurduğu için açılan davadan önceki soruşturmalarda Confalonieri'nin verdiği ifadelerdir. Bu "yazılı ifade" belgeleri, Viyana'daki devlet arşivinde saklanmış olup, 1924 yılında Francesco Salata tarafından ortaya çıkarılmışlardır fakat Gramsci'nin gönderme yaptığı makale 1926 yılında yayımlanmıştır; bakınız "I *costitutti* di Federico Confalonieri rivendicati in Italia" (Federico Confalonieri'nin İtalya'da Suçsuzluğunu Kanıtlayan İfadeler), *Corriere della Sera*, 15 Nisan 1926. Bu belgeler daha sonra İtalyan Hükümeti'ne teslim edilmiş ve Milano'daki devlet arşivine emanet edilmiştir.

Kont Federico Confalonieri (1785-1846), Lombardiya'daki vilayet sarayıyla yakın bağları olan bir kadınla evli olmasına rağmen, İtalya'daki Napolyon egemenliğine şiddetle muhalefet ediyordu. Lombardiya'nın ve İtalya'nın bağımsızlığı için çok çalıştı, çok sayda komploya karıştı ve çok sayıda komployu örgütledi. Fransız liberalleriyle temas kurmaya çalıştı ve bu temasları geliştirdi, Avusturya dışından, İtalyan topraklarından hareket eden "Federati" adlı örgütün liderliğini yaptı. Aynı zamanda Lombardiya'daki eğitim ve altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi için kampanyalar yürüttü. 1821 yılında, Avusturya egemenliğine karşı bir ayaklanma çıkarma girişiminde bulunan diğer birkaç komplocu ile birlikte tutuklandı. Sıradışı ölçüde uzun bir duruşma sürecinin ardından 1823 yılında ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası ömür boyu hapse

çevrildi ve daha sonra sürgüne gitmesine izin verildi. 1837'de Avrupa'ya geri dönmeden önce, kısa bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nde kaldı. Fransa'da, Belçika'da yaşadı ve İsviçre'de öldü.

43. Bakınız "Il costituti del Conte Confalonieri" (Kont Confalonieri'nin Yazılı İfadeleri), *La Civltà Cattolica*, 18 Ekim 1902 (LIII, xviii, 8), s. 144-57. Bu makalede, Alessandro D'Ancona'nın Comfalonieri'nin ifadelerinin İtalyan arşivlerinde bulunmadığı savına itiraz edilir ve şunlar söylenir:

> Confalonieri'nin ifadeleri, inandırılmaya çalışıldığımız gibi yok edilmemiştir: Milano'daki Hukuk Mahkemesi'nin arşivlerinde tutulmaktadır [...]. Öyleyse, bu ifadeler neden saklanıyor? Neden kamuoyunun gerçeği öğrenmesine fırsat verilip, dedikodular engellenmiyor? Bunun nedeni, Federico Confalonieri'nin, Silvio Pellico'nun, Pietro Maroncelli'nin ... ifadelerinin ortaya çıktığı takdirde bütün bir İtalyan birliği yapısının çökeceği korkusu mu?

44. Bakınız Alexandre Philippe Andryane, *Memorie di un prigionero di Stato allo Spielberg*, seçmeler, notlar ve Rosolino Guastella'nın önsözüyle birlikte (Floransa: Barbera, 1916). Burada söz edilen bu küçük kitap, Gramsci'nin Roma'da bıraktığı kitaplardan biri olabilir. Gramsci'nin kitaba daha sonra yaptığı göndermeler; bakınız Defter 8, Madde 6 ve Madde 23- hapishanede bulunan kitapları arasında saklanmamış olsa da Gramsci'nin daha sonra kitaba erişim sağladığını düşündürür.

Lombardiyalı Marki Giorgio Pallavicino-Trivulzio (1794-1878), Silvio Pellico ile aynı dönemde, Spielberg hapishanesinde on dört yıl kalmıştı. Kendisi 1848'de katı bir cumhuriyetçiydi fakat daha sonra İtalyan siyasal birliğinin yalnızca Piedmont, daha kesin olarak söylemek gerekirse, Savoy Kraliyet Sarayı himayesi altında sağlanabileceği görüşüne döndü. Gioberti'nin neo-Guelphizm'den dönüşünde etkin bir rol oynadı. Daniele Manin ile birlikte, Sardinya Krallığı'nın önderliğinde birlik ve bağımsızlık fikri için kamuoyu oluşturmak ve Kral Victor Emanuele'yi önderliği üstlenmeye ve ordusunu birlik davasına vakfetmeye ikna etmek için Ulusal Dernek'i kurdu. Pallavicino ve Ulusal Dernek için ayrıca bakınız, Defter 1, §84.

45. Gramsci, Luzio'nun ilk olarak 1901'de yayımlanan, daha sonra da Alessandro Luzio, *Studi critici* (Milano: Cogliati, 1927, s. 291-491) içe-

risinde yeniden basılan *Antonio Salvotti e i processi del Venturo* (Antonio Salvotti ve 1821 Yargılamaları) başlıklı monografsine gönderme yapar. Luzio, ünlü Silvio Pellico ve (yine 1821'deki) Pietro Maroncelli davalarının ve Confalonieri yargılamasının sorgu yargıcı olarak, Antonio Salvotti'nin eyleminin savunmasına ilişkin ayrıntılı bilgi sunar. Luzio, Avusturya rejimine karşı isyan faaliyetleri yürüttüklerinden şüphelenilen yurtseverlere yaptıkları nedeniyle kötü bir şöhrete sahip olan Salvotti'yi açık bir biçimde savunur. Gramsci Defter 19, Madde 53'te bu konuya geri döner.

Alessandro Luzio (1857-1946), erken dönem gazete yazılarında tüm radikal ve devrimci eğilimlere şiddetle saldırmıştır. Bir iftira davasında suçlu bulunan Luzio, Viyana'ya iltica ederek cezadan kaçma yolunu seçmiştir; orada geçirdiği dönemde (1893-1898), *Corriere della Sera* ve *Gazzetta di Torino* için muhabirlik yaptı. Çıkarılan bir af sayesinde geri döndü ve Mantua'daki devlet arşivleri yöneticiliğine atandı (1899); daha sonra da Torino'daki devlet arşivinin müfettişliğine getirildi (1918). İtalyan Rönesansı ve Risorgimento üzerine birkaç tarihsel araştırmanın yazarı olan Luzio, 1929 yılında İtalyan Akademisi'ne seçildi. Luzio'nun tarih yazımının taraflılığı üzerine bir yorum için bakınız Defter 8, Madde 23.

46. Bakınız Alfredo Panzini, *Vita di Cavour*, bölüm 6, *L'Italia Letteraria*, 30 Haziran 1929 (I, 13):

> Aynı yıl olan 1857'de Avusturya İmparatoru Franz Josef sevgili İtalya Krallığı'nı ziyaret etmeye geldi. Kendisi Torino'dan çok uzakta olmayan Milano'daydı fakat Cavour kendisine nezaketen bir teşrifatçı dahi göndermedi. Torino basını, halen Kutsal Roma İmparatorluğu döneminde yaşadıklarını sanan ve Franz Josef'e boyun eğen Lombardiya soylularıyla alay ediyordu (Gerçekten de İmparator'u son derece onurlandıran bir kadın vardı. İmparator'un yolu üzerindeki balkonlar dekore edilecekti; bu kadın balkonunu bir kaplan derisi ile dekore etmişti).

47. Gramsci, defterlerinde Risorgimento'nun "kraliyet fethi" olarak yorumlanma biçimleri üzerinde bazı yorumlar yapar; bakınız Defter 9, Madde 89 ve Madde 111.

48. Gramsci, *Komünist Manifesto*'nun açılış cümlesi olan "Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor" ifadesine açık bir biçimde anıştırma yapmaktadır.

49. Bakınız Karl Marx ve Friedrich Engels, "Address of the Central Authority to the [Communist] League" (Mart 1850), içinde: Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 10 (New York: International Publishers, 1978), s. 281, 286-87:

> Demokrat küçük burjuva münkün olduğu kadar çabuk bir biçimde devrimi sonucuna ulaştırıp, yukarıdaki taleplerin mümkün olduğunca eksiksiz olarak yerine getirilmesini sağlamak isterken, bizim çıkarımız ve görevimiz, mülk sahibi sınıfların aşağı yukarı tamamı egemenlik pozisyonundan düşene kadar, proletarya devlet gücünü ele geçirene kadar ve yalnızca tek bir ülkede değil, dünyanın tüm egemen ülkelerindeki proletarya birlikleri bu ülkelerin proletaryaları arasındaki rekabeti ortadan kaldıracak kadar ileri bir aşamaya gelene kadar ve en azından belirleyici üretici güçler proleterlerin ellerinde toplanana kadar devrimi sürekli kılmaktır.
>
> Alman işçileri iktidara gelerek, uzun devrimci gelişme sürecinin tamamından geçmeden sınıf çıkarlarına ulaşabilecek durumda değilse de, en azından kesinlikle şunu biliyorlar ki bu kez yaklaşmakta olan devrimci dramın ilk eylemi Fransa'da kendi sınıflarından olanların doğrudan zaferi ile çakışacak ve bununla ivme kazanacaktır.
>
> Bununla birlikte onlar, kendi sınıf çıkarlarının ne olduğunu anlayarak, en kısa zamanda bağımsız bir parti olarak pozisyonlarını alarak ve demokrat küçük burjuvanın ikiyüzlü sözlerinin, bağımsız bir proleter parti örgütü kurmaktan kaçınmalarını sağlayacak şekilde, tek bir an bile kendilerini yanıltmasına izin vermeyerek, nihai zafer için her şeyi yapmalıdırlar. Savaş çığlığı şu olmalıdır: Sürekli Devrim.

50. Bakınız Friedrich Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* adlı çalışmasının İngilizce baskısındaki yazarın özel giriş bölümü (Londra: Swan Sonnenschein, 1892), s. xxii-xxiv:

> İkinci büyük burjuva çalkantısı kendi doktrinini hazır bir biçimde Kalvinizm içerisinde buldu. Bu çalkantı İngiltere'de gerçekleşti. Bunu, kasabalardaki orta sınıf başlattı ve savaşı taşra bölgelerindeki gönüllü süvari alayları sürdürdü. Tuhaftır ki üç büyük burjuva yükselişinde de, savaşacak olan orduyu donatanlar köylüler oldu; köylü sınıfı da yalnızca, zafer bir kez kazanıldığında, zaferin iktisadi sonuçları nedeniyle kesinlikle çökecek olan bir sınıftır. Cromwell'den yüz yıl sonra, İngiltere'deki gö-

nüllü süvari alayları neredeyse ortadan kayboldu. Her nasılsa, eğer bu gönüllü süvari alayları ve kasabalardaki *avam* unsuru olmasaydı, tek başına burjuvazi hiçbir zamanda bu soruna sonuna kadar karşı koyamaz ve 1. Charles'ı asla darağacına gönderemezdi. Burjuvazinin o dönemde olgunlaşmış olan bu fetihlerini dahi garanti altına alabilmek için, devrim çok daha ileriye götürülmek zorundaydı; tam da 1793'te Fransa'da, 1848'de de Almanya'da olduğu gibi. Aslında bu, burjuva toplumunun evrim yasalarından biri gibi görünmektedir.

Bu aşırı devrimci faaliyetleri, zorunlu olarak, sırası geldiğinde ulaşabilceği noktanın ötesine geçen kaçınılmaz reaksiyon izledi. Bir dizi dalgalanmanın ardından, yeni ağırlık merkezine ulaşıldı ve bu da yeni başlangıç noktası oldu. İngiliz tarihinin "Büyük İsyanlar" adı altında saygıyla anılan görkemli dönemi ve bunun ardından gelen mücadeleler, Liberal tarihçiler tarafından "Şanlı Devrim" olarak adlandırılan nispeten saçma olayla son buldu.

Yeni başlangıç noktası yükselen orta sınıf ile eski feodal toprak sahipleri arasındaki bir uzlaşmaya karşılık geliyordu. Artık aristokrasi olarak adlandırılan bu toprak sahipleri sınıfı, çok sonraki bir dönemde Fransa'da Louis Philippe'nin olacağı, "krallığın ilk burjuvası" olma yoluna çoktan koyulmuşlardı. İngiltere için ne talihtir ki eski feodal baronlar Güller Savaşları sırasında birbirlerini öldürmüşlerdi. Önemli oranda bu eski ailelerden gelen halefleri, soylarının düz hattından öylesine savrulmuşlardı ki feodalden çok daha fazla burjuva olan alışkanlıklar ve eğilimlerle, oldukça yeni bir bütün oluşturdular. Paranın değerini tam olarak anladılar ve yüzlerce küçük çiftçiyi ortadan kaldırıp, bunları kuzulara dönüştürerek rantlarını genişlettiler. VIII. Henry, Kilise topraklarını çarçur ederken, taze bir burjuva toprak sahipleri sınıfını toplu halde yarattı; mutlak ve nispi yeni zenginlere hibe edilen ve bütün bir on yedinci yüzyıl boyunca devam eden sayısız mülk istimlakları aynı sonucu verdi. Sonuç olarak, VIII. Henry, endüstriyel üretimin gelişmesini ortadan kaldırmaktan son derece uzak olan İngiliz "aristokrasisi," karşıt bir biçimde, bundan dolaylı yoldan kar etmeye çalışmıştı ve iktisadi ya da siyasi nedenlerle, finans ve sanayi burjuvazisinin ileri gelenleriyle işbirliği yapmaya gönüllü bir büyük toprak sahipleri kesimi var olmuştu. Bu nedenle, "1869 uzlaşması rahatlıkla tesis edilebilmişti. Büyük toprak sahibi ailelere bırakılan "yağma ve toprak" siyasi rantı, finans, üretim ve ticaret orta sınıfının yeterince kalkınmasını sağladı. Bu iktisadi çıkarlar da o dönemde ülkenin genel politikasını belirlemeye yetecek kadar güçlüydü. Ayrıntılar konusunda bazı ağız dalaşlarının yaşanmış olma ihtimali olsa da,

> bütünsel olarak bakıldığında, aristokratik oligarşi, kendi iktisadi zenginliğinin, sanayi ve ticaret orta sınıfının zenginliğine ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğunu çok iyi biliyordu.

51. Burada, ilk ve en önemli İtalyan Marksist felsefecilerden Antonio Labriola (1843-1904) ilk kez anılmaktadır. Gramsci muhtemelen Labriola'nın *Discorrendo di socialismo e di filosofia* adlı çalışmasındaki bir gözlemine gönderme yapmaktadır:

> Almanya'da [...] sosyal demokrasi, özel tarihsel nedenlerden ve her şeyden önemlisi, burjuvazinin *ancien régime* ile bağlarını tam olarak koparamamasından dolayı, kapalı bir falanja indirgenmiş ve orada takılı kalmıştır (aslında *Almanya'da üretilmiş malların* seyahat halindeki satıcısı Frederick Barbarossa'dan başka bir şey olmayan İmparator'un, dokunulmaz bir biçimde Tanrı-sözcüsüymüşçesine konuşma biçimine dikkat etmek gerekir)...

Bakınız Antonio Labriola, *Discorrendo di socialismo e di filosofia*, 2. Baskı (Roma: Loescher, 1902), s. 44; Gramsci'de bu kitap vardı fakat hapishanedeyken yanında değildi. Kitabın bir İngilizce çevirisi için bakınız, Antonio Labriola, *Socialism and Philosophy* (Chicago: Charles Kerr, 1906); yukarıda yapılan alıntı, bu versiyonda 49. sayfadadır. Antonio Labriola'nın en iyi bilinen çalışması, *Saggi sulla concezione materialistica della storia* başlangıçta ayrı ayrı yayımlanan üç büyük metinden oluşur. İlk iki cilt: *In memoria del Manifesto dei Comunisti* (Komünist Manifesto'nun Hatırası) ve *Del materialismo storico* (Tarihsel Materyalizm Üzerine). Bu iki metin tek bir cilt olarak İngilizce'ye çevrilmiştir; bakınız, Antonio Labriola, *Essays on the Materialistic Conception of History*, (Chicago: Charles Kerr & Co., 1908). Üçüncü metin ise yukarıda alıntılanan, ilk kez İngilizce'ye tek başına çevrilen *Discorrendo di socialismo e filosofia* adlı metindir. *Socialism and Philosophy* adlı metnin ilk sayfasında metnin "Yazarın Revize Ettiği ve Genişlettiği İtalyanca Üçüncü Baskıdan" çevrildiği yazar fakat aslında İngilizce'deki bu metin Labriola'nın metninin (1902 tarihli) ikinci baskısında karşılık gelir; Gramsci'nin de okuduğu baskı bu baskıydı.

52. Garibaldi Sicilya'yı fethetmek için Mayıs 1860'ta meşhur Binler Seferi'ne çıktığında, kendisi ve Cavour arasında kamuoyunun da bildiği bir anlaşmazlık söz konusuydu. Garibaldi, Nice ve Savoy'u Fransa'ya

bırakmış olmasından dolayı Cavour'u parlamentoda azarlamıştı. Cavour da kendi adına, Garibaldi'nin maceralarının dış politikası için tehdit oluşturacağından korkuyordu. Sefer, Cenova'da iki buharlı geminin ele geçirilmesiyle başlamıştı. Gemiler limanı terk eder etmez, Garibaldi'nin gönüllüler gücünü alacakları Quarto'daki sahile doğru yola çıktılar.

53. Marx'ın türettiği Jakoben slogan, halihazırda gönderme yapılmış olan "sürekliliği içinde devrim" ya da "sürekli devrim" deyişiydi.

Parvus (1869-1924), Almanya'ya göç edip, burada Sosyal Demokrasi çevreleriyle yakın temaslar kurup, yazıları ve siyasal faaliyetleriyle saygınlık kazanmış Rus Yahudisi Alexander Helfand'ın (zaman zaman Gelfand olarak telaffuz edilir) takma adıydı. Revizyonizme saldırıda Rosa Luxemburg ve diğerleri ile birlikte çalıştı. 1905 yılında Rusya'ya döndü ve Troçki (Bronstein) ile iki yıl kadar birlikte çalıştı; *Russkoye Slovo* ve *Nachalo* dergilerinin eş editörlüğünü yaptılar. Troçki'nin "9 Ocak Öncesi" adlı broşürüne bir giriş yazdı ve Troçki ile birlikte anılacak olan "sürekli devrim" teorisini temellendirdi. Buradaki temel tez, burjuvazinin kendi devrimini yapamayacak durumda olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu görevi proletarya kendisi üstlenmek zorunda olup, gerçek sosyalizm nihai amacına "sürekli devrim" ile ilerler. Troçki, "sürekli devrim"in ancak devrim sosyalizmin gelmesi için koşulların olgunlaşmış olduğu Batı'ya yayıldığı takdirde başarılı olacağına inanıyordu; "tek ülkede sosyalizm" pratik bakımından ulaşılması olanaksız bir hedef olmanın yanında, sosyalizmin enternasyonal karakteri ile çelişen de bir şeydir. Troçki'nin teorileri başlangıçtan itibaren Bolşevikler arasında birçok tartışmanın konusu oldu ve yıllar içerisinde (aralarında Bukharin'in de bulunduğu) bazı muhataplar taraf değiştirdiler. Gramsci'nin gönderme yaptığı Parvus-Troçki tezine "karşıt olan eğilim" 1924-1926 yılları arasında Sovyetler Birliği'ndeki kapsamlı ve karmaşık tartışmaları hatırlatır; bu tartışmalarda, Devrim'in karakterine ve sosyalist toplumun kurulmasına giden yolda benimsenmesi gereken uygun politikalara ilişkin temel sorunlar ele alınmıştır. 1925 yılında Stalin "tek ülkede sosyalizm" tezini onaylayıp, "sürekli devrim" kavramını mahkum etti. Bukharin, Sovyetler Birliği'ni kapitalist ülkelerin yarattığı dış tehditten koruyabilecek tek şey dünya devrimi olsa da, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin devrimci başarısızlıklarına rağmen Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşasına devam etmenin bütünüyle olanaklı, hatta zorunlu olduğunu söyledi. Tüm bu tartışmaların merkezinde iktisat politikaları

sorunu ve Sovyet toplumunu oluşturan üç sınıfın göreli rolleri sorunu bulunuyordu: proleterler, köylüler ve yeni burjuvazi. Yeni İktisat Politikaları'na (NEP) onay veren (başta Bukharin olmak üzere) Bolşevikler, proletaryanın köylü sınıf ile ittifak kurmasını öngördüler -Gramsci'nin söz ettiği "iki sınıf"- ve bunun teorisini yaptılar.

Troçki'nin geriye dönük olaylar dizisi, "9 Ocak Öncesi" adlı broşürünün yayımlanması, Parvus ile ilişkisi, benimsemiş olduğu teorik ve stratejik görüşler ve bu görüşlerin daha sonra bozulmaya uğraması çevresinde gerçekleşmiştir, bakınız, diğerleri arasında, Leon Trosky, *Stalin* (New York: Harper, 1941), özellikle de "Rus Devrimi'nin Üç Kavramı" başlıklı bölüm; bu bölüm, Irwing Howe'un editörlüğünü yaptığı, *The Basic Writings of Trotsky*, (New York: Random House, 1963) başlıklı çalışmada tekrar yayımlanmıştır.

Madde 45. *Sicilyalı aydınlar*

1. Bu nottaki tüm bilgiler, Antonio Prestinenza'nın 3 Mart 1929 (V, 9) tarihli *La Fiera Letteraria*'da yayımlanan "La sicula Atene" (Sicilya'nın Atinası) başlıklı makalesinden alınmıştır.

2. Catanialı bir Sicilya lirik şairi olan Domenico Tempio (1750-1821), taşlama ve güldürüler de kaleme almıştır. Kendisinin hicivleri bölgesel çapta popüler olmuştur.

Norma ve *I puritani* gibi opera eserleri ile ünlü olan Vincenzo Bellini (1801-1835) Catania'da doğmuştur.

3. Şair Mario Rapisardi (1844-1912) Catania'da doğmuş ve yaşamını bu kentte geçirmiştir. 1870 yılında Catania Üniversitesi'nde İtalyan edebiyatı profesörü olmuştur. Bir Goethe, Byron, Hugo ve Lamartine hayranı olan Rapisardi, dönemin pozitivist, ateist ve sosyalist akımlarına şiirsel bir izlenim kazandırmak için birkaç uzun, görkemli şiir yazmış olan, son derece üretken bir yazardı. Örneğin *Lucifero* (1877), Lucifer'in her türden batıl inancın yıkıcı etkilerini temsil ettiği, ruhban karşıtı uzun bir şiirdi. Aynı şiirde Rapisardi, Carducci hakkında daha sonra Carducci düşmanlarının kışkırttığı sert bir tartışma başlatan taşlamalı ifadeler de kullanır.

Garibaldi'nin ve Victor Hugo'nun Rapisardi üzerine yorumları, Gramsci'nin kaynağı olan Prestinenza'nın makalesinden alıntılanmıştır. Bu yorumlar, Rapisardi'nin bizzat kendisi tarafından, 24 Mayıs 1893 tarihinde Giovanni Andrea Scartazzini'ye yazdığı bir mektubunda ortaya

konulmuştur; bakınız Mario Rapisardi, *Epistolario*, ed. Alfio Tomaselli (Catania: F. Battiato, 1922), s. 309-10. Rapisardi'nin ölüm döşeğindeyken kullandığı söylenen ifade, mektuplarının (*Epistolario*) "Giriş" bölümünde kaydedilmiştir. Giriş makalesinde ayrıca Rapisardi'nin söz konusu ifadesinin kaynağı da açıklanır (Gramsci bunu Prestinenza'nın makalesinden bir biçimde genel olarak alıntılamıştır); bu, Torquato Tasso'nun *Gerusalemme Liberata* adlı şiirinden bir mısradır (Kanto XIX, v. 205: "Argante öldü, yaşadığı gibi öldü." Rapisardi ve Carducci arasındaki polemik Gramsci'nin yazı yazdığı zamanlarda dahi geniş çevreler tarafından biliniyordu; değişimler 1881 yılında, birçok kez baskı yapan bir ciltte yayımlandı: örneğin bakınız, Giosuè Carducci-Mario Rapisardi, Polemica, 5. Baskı (Catania: Gianotta, 1926).

Giuseppe De Felice Giuffrida (1859-1920), Catania doğumlu ve burada ölen bir gazeteci ve siyasetçiydi. Başlangıçta bir sosyalist olan Giuffrida, Sicilya'daki işçilerin Fasci örgütünün kurucularından biriydi, bundan dolayı 1894 ayaklanmalarının ardından tutuklandı. Üç dönem milletvekiliği yaptı, sosyalizmden bu süreç içerisinde uzaklaştı. 1911 Libya savaşını destekledi ve İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na müdahil olması gerektiğini savundu.

4. Luigi Capuana (1839-1915) yaşamının büyük bölümünü doğduğu ve öldüğü Catania'da geçirdi. Capuana, Sicilya lehçesinde birçok dramanın yanında, kısa hikayeler ve romanlar da yazdı. Önemli ve etkili bir edebiyat eleştirmeni olan Capuana, *Verismo* Hareketi'nin önde gelen teorisyenlerinden biriydi. Çağdaş edebiyat üzerine kitapları, kendisinin Avrupa edebiyat akımları, özellikle de Fransız doğalcıları üzerine birikimini ortaya koyar. Öykülerinin çoğu "verist" tarzda olan Capuana, Giovanni Verga ve aynı neslin başka birçok yazarı üzerinde önemli bir etki sahibidir.

Federico De Roberto (1861-1927), Napoli'de doğdu ve *Corriere della Sera* için edebiyat eleştirileri yazdığı Milano'da geçirdiği birkaç yılın ardından Sicilya'ya yerleşti. Verfa ve Capuana gibi, De Roberto da *Verismo* Hareketi'nin önde gelen temsilcilerinden birisiydi. Daha sonra psikoloji ile ilgilenmeye başlayan De Roberto, çalışmalarında psikoloji ile *Verismo* Hareketi'nin bir araya getirmeyi denedi. Psikoloji ve edebiyat eleştirisi üzerine birkaç roman, kısa öykü ile makaleler yazan De Roberto, Giacomo Leopardi üzerine de bir kitap yazdı.

Madde 46. *Ilımlılar ve aydınlar*

1. Vincenzo Gioberti (1801-1852), 1825 yılında papaz yapıldı ve 1831 yılında Piedmont Kraliyet Sarayı'ndaki Şapele atandı. Buna karşın, iki yıl sonra Mazzinici muhalif "Giovine Italia" (Genç İtalya) Hareketi'nin bir üyesi olduğu iddiasıyla tutuklanıp, hapse atıldı. Sürgüne gönderildi. Paris'te bir yılın ardından, on yıl Brüksel'de kaldı (1835-45). Bu dönemde felsefe ve siyaset üzerine kitaplar yazdı. Felsefi çalışmasında Gioberti, dönemin önde gelen İtalyan felsefecilerinden olan Antonio Rosmini'nin pozisyonuna karşı çıktı; bu ve Kartezyen gelenek de dahil, dönemin diğer felsefe akımlarını psikolojist ve öznelci olarak gördü. Metafizik nesnelliğe dayalı bir felsefe ortaya koydu. Gioberti'nin felsefi sisteminin (çoğunlukla "ontolojizm" addedilen) başlangıç noktası mutlak gerçeklik ve Varlık'ın özsel merkeziliği düşüncesiydi. Varlık var oluşu yaratır, insan tininin tarihi de var oluştan, öz olan Varlık'a geriye doğru bir süreç ya da yolculuktur. Gioberti kendi fikrinde maddi var oluşu tinin yaşamı ile bir araya getiriyordu; kültür ya da uygarlık, yani entelektüel çalışma, akla uygun yaratılmış dünyayı rasyonaliteye dönüştürebilir; başka bir deyişle, tinin yaşamını tarihsel edimsellik haline getirebilirdi (Ortodoks Katolik teologlar ve filozoflar bu görüşlerde saklı olan panteizme karşı çıktılar). Gioberti'nin siyasi teorileri, felsefi düşünceleri ile yakından bağlantılıydı; dolayısıyla, kültür ve uygarlık süreci ya da tarihi üzerine yaptığı vurgu da böyleydi. 1843'te yayımladığı ve erken dönem cumhuriyetçiliğinden beklenebilecek olandan çok daha ılımlı olduğunu ortaya koyduğu *Primato morale e civile degli Italiani* (İtalyan Halkının Ahlak ve Uygarlık Üstünlüğü) adlı kitabıyla geniş çevrelerin takdirini kazandı. *Primato*'da, Reformasyonu, Hümanizmin yükselişini ve Aydınlanmanın yaygın etkisini genel modern bir hastalık olarak gördüğü, gerici bir tarih anlayışı ortaya koydu. İtalyan geleneğinin bu değişimlere direndiğini, papalığın birleştiricilik unsuru altında evrensel Katolikliğin merkezi olarak kaldığını ve dolayısıyla Avrupa'ya istikrarlı bir devlet modelini sunan ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olduğunu -Batı uygarlığının doruk noktası haline geldiğini- ileri sürdü. Dolayısıyla Gioberti, İtalya'nın siyasal birliği sorununa neo-Guelph bir çözüm önerisi getirmiş oldu: Papa'nın himayesi altında bir federasyon. IX. Pius dahi bir süreliğine bu öneriden etkilenmişti; çünkü bu öneri teorik olarak liberalizm ve Katolisizmi uzlaştırıyordu, papalığın özel rolünü muhafaza ederken, birleşik bir İtalyan ulusu vaat ediyordu. 1848'de Torino'ya dönen Gioberti, Piedmont'ta yeni kurulan parlamentoya seçilerek, bir-

kaç ay Başbakanlık yaptıktan sonra Fransa büyükelçisi oldu. Papa'nın Avusturya'ya karşı İtalyan Kurtuluş Savaşı'na katılmaya yönelik isteksizliğiyle ve 1848 ayaklanmalarının birçoğuna esin kaynağı olan demokratik ideallere daha açık olmasıyla hayal kırıklığına uğrayan Gioberti, 1851'de yayımlanan *Rinnovamento civile d'Italia* (İtalya'nın Sivil Yenilenmesi) adlı kitabında daha önceki siyasi görüşlerini revize etti.

2. Abbé Galiani olarak da tanınan Ferdinando Galiani (1728-1787), Napolitan lehçesinde yazmış ve Fransız dostlarıyla olan yazışmalarında son derece ilginç felsefi düşünceler ortaya koymuş olsa da, iktisat ve ticaret üzerine yazdığı kitaplarla daha iyi biliniyordu. Paris'teki Sicilya ve Napoli Krallığı Elçiliği'nde sekreter olarak birkaç yıl geçiren Galiani, Diderot, Madame d'Epinay ve sosyete salonlarında sıkça görülen diğer aydınlarla yakın ilişkiler kurdu.

Galiani konusunda, Gramsci'nin aklında muhtemelen Benedetto Croce'nin *Saggio sullo Hegel, seguito da altri scritti di storia della filosofia*, 3. Baskı (Bari: Laterza, 1927, s. 321-22) adlı kitabında yaptığı yorumlar kalmıştır:

> Bir Napolitan olan Galiani, Güneyliler'de tutkulu ve imgesel bir coşkunluk ile karışmış olan geniş bir açık görüşlülüğe -dolayısıyla da Güney düşüncesinde, Güney'deki edebiyattaki ve sanattakinden az olmayan bir realizme- sahipti. Kendisi açık görüşlüydü ve tüm perdelerin kalktığını görmekten hoşlanırdı; bunlar perde olmayıp, belki de nesnenin kendisinin bir parçası olduğunda dahi [...] Bu bir genel ve basit teoriler dönemiydi, Galiani de basitlikten ve genellikten nefret ederdi [...] Bu bir büyük sözler dönemiydi ve Galiani bunu parmaklarıyla tıkar ve boğukluğun çınlamasını sağlardı.

Gramsci'de Croce'nin bu kitabının iki kopyası bulunuyordu; kopyalardan birini Tatiana Schucht'a göndermişti (bakınız Defter 1, "El Yazmasının Tasviri) ve bunu eşi Julia'ya ulaştırmasını istemişti. Bakınız Gramsci'nin Julia Schucht'a yazdığı 10 Nisan 1933 tarihli mektup. Bunun bir kopyası, Gramsci'nin kitapları ile birlikte ("Fondo Gramsci") saklanan bir kopyasında Gramsci'nin resimli kapaktan sonraki boş sayfaya yazdığı, kısa bir yazı bulunur: "Antonio Gramsci-Ustica-Aralık 1926."

Gramsci Defter 1, Madde 120'de Galiani'den alıntı yapar.

3. "Karşılıklı" ya da izlemeli eğitim yöntemi Joseph Lancaster ve An-

drew Bell tarafından on sekizinci yüzyılın sonunda geliştirilmişti. Bu yöntem on dokuzuncu yüzyıl başında Avrupa'nın değişik bölgelerinde, İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kanada'da benimsendi (Confalonieri, İtalya'da bu yöntemin önde gelen destekçilerinden biriydi). Bu, kitle ilköğretimini nispeten daha az öğretmen ve daha düşük bütçelerle sağlamayı hedefleyen bir sistemdi. Lancaster tarafından geliştirilen son derece biçimsel ve katı bir biçimde yapılandırılmış bu sistemde, bir öğretmen öğrencilerin diğer çocuklara yardımcı olmalarını istiyor ve çalışmalarını izliyordu. Çocukların öğrenimi için başka çocukların kullanılmasıyla, çok sayıda öğretmene ve asistana ihtiyaç duymadan çok sayıda çocuğu eğitmenin olanaklı olduğuna inanıldı. Bu çizgide örgütlenen kurumlar Lancaster okulları olarak anıldılar.

Gino Capponi (1792-1876), Toskanalı bir ılımlı liberal siyasetçi, tarihçi ve eğitimciydi. Capponi, 1841'de yazılan fakat ancak dört yıl sonra yayımlanabilen *Frammento sull' educazzione* adlı kitabında talimatların üst üste bindirilmesiyle çocukların zihinsel gelişimini boğan pedagoji pratiklerini eleştirdi. Çocuk zihninin özgür bir biçimde açımlanmasına ya da gelişmesine olanak tanıyacak bir pedagojiyi savundu; bu Rousseau'nun ve örneğin (Gramsci'nin de Defter 1, Maddee 123'te sözünü ettiği) İsviçreli eğitimci J.H. Pestalozzi'nin ortaya koymuş olduğu doğalcı eğitim teorilerinden etkilenmiş olan bir görüştü.

Bir eğitimci olan Ferrante Aporti (1791-1858), İtalya'daki ilk anaokullarından bazılarının kurucusuydu. Aporti 1848 yılında senatör olup, Piedmont'a taşınmadan önce, Cremona'da bir öğretmen ve okul yöneticisiydi. Liberal eğitim (ve siyaset) yaklaşımı, güçlü bir biçimde Rousseau ve Pestalozzi'nin etkilerini yansıtmaktaydı. Aporti ve anaokulları için ayrıca bakınız Defter 5, Madde 3.

4. Ilımlı liberaller ve reformcular, devlet sınırlarını aşan ve bir ulusal kimlik algısını teşvik eden bazı profesyonel dernekler, inisiyatifler, dergiler vs. örgütlediler. Bunların en önemlileri arasında 1839'dan itibaren yıllık olarak örgütlenen ve İtalya'nın her yerinden katılımcı çeken bilim kongreleriydi.

5. En önemli dergiler arasında 1839'da Carlo Cattaneo'nun kurduğu *Il Politecnico* ve 1847'de yayına başlayan, bizzat Cavour'un da yazdığı *Il Risorgimento* bulunuyordu.

Madde 47. *Hegel ve kurumsalcılık*

1. Gramsci'nin hapishanedeyken elinde olan, kendisine Hegel'in devlet kavramını yorumlamada bazı fikirler verebilmiş kitaplardan biri için bakınız Victor Basch, *Les Doctrines politiques des philosophes classiques de l'Allemagne (Leibniz-Kant-Fichte-Hegel)* (Paris: Alcan, 1927). Gramsci'nin gönderme yaptığı teoriler, Hegel'in *Hukuk Felsefesi* (Kısım II, paragraflar: 250-56 ve Kısım III, paragraflar: 301-5) adlı çalışmasında geliştirilmiştir. Buna karşın, Gramsci'nin hapishanedeyken Hegel'in bu çalışmasına erişimi olmamış gibi görünmektedir.

2. Filippo Buonarotti (1761-1837), devrimci teorilerini aktif bir biçimde desteklediği François-Noël Babeuf'le birlikteydi. Kendisi, Louis Auguste Blanqui'nin (1805-1881) siyasal ve devrimci formasyonunda son derece etkiliydi. Her ikisi de X. Charles'ı iktidardan düşüren fakat ardından bir burjuva rejimini getiren 1830 ayaklanmasının sonuçlarından hayal kırıklığına uğramıştı. Bounarotti ve Blanqui İtalyan radikal düşüncesine önemli ölçüde etki etmiştir.

3. Bakınız, Paul Louis, *Historie du socialisme en France depuis la révolution jusqu'à nos jours* (Paris: Rivière, 1925); Maurice Block, *Dictionnaire général de la Politique, nouvelle edition*, 2 cilt (Paris: Lorenz, 1873-74); Francois Alphonse Aulard, *Historie politique de la Révolution française*, 6. Baskı (Paris: Colin, 1926); Charles Andler, *Le Manifeste Communiste de Karl Marx et F. Engels, Introduction historique et commentaire* (Paris: Rieder, tarihsiz); Gramsci'de bu kitabın bir kopyası vardı; Alessandro Luzio, *La Massoneria e Il Risorgimento italiano*, 2 cilt (Bologna: Zanichelli, 1925).

Madde 48. *Charles Maurras'ın ters Jakobenizmi*

1. Gramsci, Defter 1, Madde 18'e karşılık gelen, el yazmasında bir sayfa numarasına gönderme yapmaktadır.

2. Stenterello, on sekizinci yüzyıl sonu Floransa halk tiyatrosundan bir maske karakterdir. Bu karakter daha ziyade zararsız, her zaman hazır cevap olan bir biçare safdili temsil eder; bu, bir parodi efekti yaratması için halk dramalarında kullanılan bir tiptir. Gramsci'nin Stenterello ile Machiavelli'yi eşleştirmesi, Toskanalı taşlama ozanı Giuseppe Giusti'nin *Il Mementomo* adlı şiirinden bir dörtlüğü akla getirir:

Dietro l'avello
di Machiavello
giace lo scheletro
di Stenterello.

("Mezarının ardında/Machiavelli'nin/iskeleti yatar/Stenterello'nun.") Gramsci, aynı mısraları 10 Mart 1917 tarihli *Avanti!* gazetesindeki "Stenterello" makalesinden alıntılamıştı. Bu makaleden kısa bir alıntı, Gramsci'nin Stenterello figürünü kullanma biçimine işaret edecektir:

> Tek bir Machiavelli figürünün çevresi bir Stenterellolar kalabalığı ile çevrilidir -uluyan, bağıran ve kendinden memnun akademisyenlerin ciddi yüz ifadesiyle tüylerini gagalayan Stenterellolar; bunlar kendi ırklarının erdemlerini, atalarının görkemli bilgeliğini överken, kendileri hiçbir şey yapmazlar, çalışmazlar, bir fikir ya da yeni bir şey üretmezler. Stenterello insan bile değildir; bir maymundur. Stenterello, İtalyan burjuvazisinin prototipidir- konuşkan, gösterişli, bomboş; mütevazı olsa da üretken anonim çalışmaya kendini uydurmayı reddeder fakat her zaman gitar çalıp, atalarının görkemli eylemlerini öven şarkılar söyleyerek kendini eğlendirmeyi bilir fakat bu burjuvazi bir avuç sefil sonradan görmeden başka bir şey değildir.

Gramsci'nin gazete yazılarında Stenterello figürüne birkaç gönderme bulunur, bu göndermeler Defterler'de de vardır; örneğin bakınız, Defter 9, Madde 25 ve Madde 27.

3. *Arditi* terimi, gönüllü saldırı birliklerine ya da komando birliklerine gönderme yapar. *Arditi*'nin tam çevirisi de "cüretkarlar" anlamına gelir ve bu terim Birinci Dünya Savaşı sırasında, İtalyan ordusundaki saldırı birlikleri böyle çağrıldıklarında rağbet görmeye başlamıştır. *Arditi* ve *arditismo* terimleri Savaş'ın ardından elit birliklerden faziler Arditi Derneği'ni kurduklarında yeni anlamlar kazanmıştır. Çok sayıda eski *arditi*, tutkulu milliyetçiler olarak, 1919'da Fiume'yi işgalinde D'Annunzio'ya katılmışlardır. Bunlardan birkaçı Mussolini'nin "Fasci di Combattimento" örgütüne girmiştir. Bu terim, 1921'de Faşist bölüklere karşı kurulan bazı sol gruplar tarafından da benimsenmiştir; bu gruplar kendilerini *arditi del popolo* [halkın *arditi*si, ç.n.] olarak adlandırmışlardır.

4. Léon Daudet'nin *Le stupide XIXe siècle* (Paris: Librairie d'Action

Française, Paris, 1922) adlı, Gramsci'nin Defter 3, Madde 62'de tartıştığı kitabına bir anıştırma.

5. Bakınız, Léon Daudet, "L'Action Française quotidienne a vingt ans", içinde: *Almanach de l'Action Française. XXIeme année. 1929* (Paris: Librairie de l'Action Française, 1929), s. 52:

> Ce qui est précisément remarquable, c'est que les comités directeurs de l'A.F. aient vécu pendant vingt ans dans un contact journalier, au milieu de vicissitudes de toutes sortes, sans le moindre dissentiment sérieux. Cette union, que l'on peut dire indissoluble est à l'origine de nos succès et est le signe de notre victoire certaine. Car, en vérité, ce qui nous reste à réaliser, *par tous les moyens légaux et illégaux*, est peu de choses vis-à-vis des tours de force que l'A.F. a déjà réussis et dont le plus rare est cette unanimité dans la détermination et dans l'action.

Léon Daudet (1867-1942), Charles Maurras ile birlikte *L'Action Française* dergisini 1908 yılında bir günlük gazeteye dönüştürmüştür.

6. Son derece tartışmalı bir Fransız siyasetçi olan Joseph-Marie Caillaux (1863-1944), çok sayıda sansasyonel skandala karışmıştı. İlk olarak 1898'de milletvekili seçilen Caillaux, bir maliye uzmanı olarak hemen kendine bir yer edinmiş ve daha bir yıl dolmadan Maliye Bakanı olmuştu. 1911 yılında Başbakan yapıldı fakat Fransız koloni topraklarını Almanlar'a bırakmasından dolayı altı ay geçmeden istifaya zorlandı. Caillaux yeterince yurtsever olmadığı için saldırıya uğruyordu. Bunlar olup biterken, Fransız askeri yığınaklarına muhalif olarak daha fazla sol siyasete kaydı ve sosyalistlere katıldı. Caillaux'ya açık bir biçimde şantaj yapan güçlü, muhafazakar *Le Figaro* gazetesinin editörü, Madam Caillaux tarafından vurularak öldürüldü; Madam Caillaux'nun davada beraat etmesi kamuoyunu galeyana getirdi. Muhalefet ettiği Savaş'ın ardından Caillaux vatana ihanetle suçlandı fakat mahkemede küçük suçlardan suçlu bulundu. 1920'lerdeki iktisadi kriz sırasında Caillaux tekrar güven kazanmayı bildi ve 1925'te yeniden Maliye Bakanı olmayı başardı. Siyasi pozisyonunun temel olarak merkezcilik olduğu 1927 yılında Senato'ya seçildi. Caillaux'nun pasifizmi ve Sosyalistler ve diğer merkez sol gruplarla uzun süreli birlikteliğinden sonra ultra-muhafazakar, milliyetçi Action Française saflarına katılması son derece büyük bir tutarsızlıktı.

Madde 49. *"Organik merkeziyetçilik" ve Maurras'ın doktrinleri*

1. "Organik merkeziyetçilik" tartışması için, bakınız Defter 9, Madde 68.

Madde 50. *Kuzey-Güney Sorunu'na ilişkin bir AMMA belgesi*

1. İşçilerin fabrika işgalleri sırasında FIAT otomobil şirketinin ve Torino'daki başka şirketlerin ofislerinde bulunan bazı gizli AMMA -Associazione Metallurgici, Meccanici e Affini (Mühendisler Derneği)- belgeleri, 6 Eylül 1920'den başlayarak, *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında yayımlanmıştır. Bu belgeler arasında, yıkıcı faaliyet içerisinde oldukları düşünülen işçilerin adının geçtiği kara listeler ve işçilere karşı alınmış ayrımcı önlemler göze çarpmıştır. Bu belgelerin yayımlanması Eylül ayı boyunca devam etmiştir fakat burada Gramsci'nin söz ettiği el ilanları yayımlanan bu belgeler arasında görünmemiştir. Gramsci, Tatiana Schucht'a yazdığı 21 Mart 1932 tarihli mektupta aynı el ilanlarından söz eder: "... Piedmont Metalurji Sanayicileri Derneği'nin gizli bir el ilanı Eylül 1920'de yayımlandı; bu el ilanı, fabrikaların savaş süresince 'Floransa'nın aşağısında', yani Güney ve Orta İtalya'da doğmuş işçileri işe almamasını emrediyor."

2. Bu fenomene ilişkin referanslar dönemin Komünist basınında bulunabilir. Örneğin 10 Aralık 1925 tarihli *L'Unità*, Luigi Repossi'nin önceki gün parlamentoda yaptığı bir konuşmada şunları söylediğini yazar: "1925 yılında gerçek anlamda kendine özgü olan şu hadiseye tanık oluyoruz: Kuzeyli işçiler işten çıkarılırken, Kuzey'in sanayicileri Güneyli emeği satın alıyorlar."

Giovanni Agnelli (1866-1945), İtalyan sanayisinde baskın bir figürdü. 1899 yılında Torino'da FIAT otomobil fabrikasını kurdu. Birkaç on yıl içerisinde FIAT, başka şeylerin yanında, uçaklar ve donanma gemileri için motor üretimi yapan bir sanayi devi haline geldi. Ordu ile yapılan sözleşmeler FIAT'ı daha da güçlendirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Agnelli İtalyan sanayicilerinin sendikalara ve diğer sol hareketlere muhalefetinde başı çekiyordu. Mussolini 1923 yılında Agnelli'yi senatör yaptı.

Riccardo Gualino (1879-1964), uluslararası bir tüccar, sanayici ve bankerdi. FIAT şirketinin başkan yardımcılığına ek olarak, çok çeşitli sanayilerde önemli pozisyonlarda bulundu. Gualino ayrıca bir kültür ve sanat destekçisiydi. 1931 yılında, *Frammenti di vita* (Milano: Mondadori, 1931)

adlı çalışmasını yazdığı Lipari Adası'na kapatıldı. Gramsci'nin Gualino ve hatıraları üzerine bir yorumu için bakınız Defter 10, Madde 45.

3. Gramsci burada Edmondo De Amicis'in (1846-1908), esir düşmüş bir "carabiniere"ye eşkiyaların yaptıkları işkenceleri anlatan, "Fortezza" adlı kısa hikayesini düşünüyor olabilir; ne var ki hikayede kurbanın dilinin kesildiğinden söz edilmemektedir. Bir genç adamken Piedmont ordusunda bir piyade subayı olan De Amicis, yazılarında da askeri konuları ele almıştır. 1867 yılında Savaş Bakanlığı'na ait *L'Italia Militare* dergisinin başına getirildi. Askeri kariyerini erken sonlandırdı ve yaşamının geri kalanında kendini yazıya verdi. Daha ziyade konvansiyonel olan bir dizi gezi kitabı yayımladıktan sonra, yüzünü romana döndü. Romanları daha ziyade duygusal, ahlakçı ve hatta didaktiktir fakat De Amicis bu romanlarda zaman zaman ilginç bir biçimde göç, alt sınıf yoksulluğu, devlet okulları vb gibi önemli toplumsal sorunları ele almıştır. Bir okul çocuğunun yaşamındaki bir yılın günlük kaydı olan *Cuore* (1886) kendisinin çok bilinen romanıdır.

4. Bakınız Luigi Pirandello'nun kısa hikayesi, "L'Altro figlio" (1905).

5. Bakınız Giovanni D'Adamo, *Il gran mascherone della civiltà* (Napoli: Morani, 1897). 30 Aralık 1911 tarihli *L'Unità*'da Gaetano Salvemini'nin "Frammenti della vita italiana" (İtalyan Yaşamından Kesitler) adlı köşesindeki "Berberi d'Italia" (İtalya'nın Berberileri) başlıklı makalesinde, bu kitaptaki, eşkiyaların ezilmesi sırasında ortaya konan acımasız vahşeti anlatan bir pasaj alıntılanmıştır. Makalede Salvemini, İtalyan basınının belirli sektörlerinin Libya'da esir alınan İtalyanlar'ın öldürülmesine almış olduğu ırkçı tutumu eleştirir. Salvemini, İtalyan "beyefendilerin" elli yıl önce Palermo'daki ayaklanmanın bastırılmasında göstermiş oldukları gaddarlığı okuyucularına hatırlatır.

6. Bakınız Giulio Becchi, *Caccia grosa. Scene e figure del banditismo sardo* (Milano, 1919). Gramsci 18 Şubat 1920 tarihli *Avanti!* gazetesindeki "Il lanzo ubriaco" (Sarhoş Paralı Asker) başlıklı makalesinde bu kitap (Büyük Av Oyunu: Sardinya Haydutluğundan Kareler ve Karakterler) üzerine yorum yapmıştır: "Giulio Becchi'nin *Caccia grossa* adlı çalışması, Sardinya'da sıkıyönetim ilan edip, yaşlıları, kadınları ve çocukları esir alan, sonra da ten rengi, taşralılık ve kadınların iffeti ile ilgili sapkınca şeyler yazarak Sardinya aydınlarını rencide etmesinden dolayı askeri yetkililerce cezalandırılan bir astsubayın hikayesini naif bir biçimde anlatmaktadır."

Giulio Becchi (1870-1917), Eritre savaşına, Sardinya'da eşkiyalığın bastırılmasına (1897-1900) ve Libya harekâtına katılmış bir profesyonel subaydı. Yazıları askeri temaları ele alır.

7. Gramsci'nin gönderme yaptığı kitabı saptamak mümkün olmamıştır. Kendisi iki makalede, (birinde farklı bir tarih vermiş olsa da) aynı çalışmaya gönderme yapmış gibi görünmektedir. 24 Mayıs 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" köşesinde yazdığı "Gli scopritori" (Kaşifler) başlıklı makalede Gramsci şunları yazar: "1910 yılında bir grevi bastırmak için Cagliari'ye giden bir subay, alınlarında esmerleşmemiş kürk içindeki maymunların yasal eşleri olmaları yazılmış Sardinyalı kadınlara acır ve ırkın iyiliğe çalışma çağrısı yapan (kürklere bürünmemiş) türünün dehasının (tam olarak kendi sözleriyle) bir uyanışını içinde hisseder." Daha sonra Sardinya sosyalizmi üzerine, Sardinya proletaryasını ele alan, 13 Temmuz 1919 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "La Sardegna e il socialismo: ai compagni proletari sardi" (Sardinya ve Sosyalizm: Sardinyalı Proleter Yoldaşlara) başlık makalesinde yine aynı metne gönderme yapar: "Bir subay, 1906 tarihli bir yayında, kaderleri, çirkin köylülerin eşleri olmak olan Sardinyalı kadınlara acıdığını söylemeden edemez."

Madde 51. *Aydınlar olarak ruhban sınıfı*

1.Antoni Rosmini Serbati (1797-1855) bir papaz, filozof ve siyaset teorisyeniydi. 1848 yılında Kral Carlo Alberto başarısız olan bir diplomatik görev konusunda IX. Pius ile görüşmesi için kendisini Roma'ya gönderdi. Bir yıl sonra çalışmaları yasak kitaplar listesine girdi; 1848 yılında yayımlanan *La costituzione secondo la guistizia sociale* (Toplumsal Adalete Göre Anayasa) bunlardan bir tanesiydi. Bu durum kendisini toplumsal yaşamdan çekilmeye itmiş olsa da Alessandro Manzoni gibi dostlarıyla temas halinde kaldı ve yazmaya devam etti. Rosmini'nin Ortodoks tutumu her zaman ciddi bir soru işareti olsa da, çalışmaları çağdaş aydınları önemli ölçüde etkiledi. Rosmini felsefe çalışmalarında bilginin nesnel kaynağını bulmaya çalıştı ve her insan zihninin, müdrikenin tüm algılarına temel oluşturan, doğuştan gelen bir Varlık ideasına sahip olduğu tezini ortaya koydu. Rosmini siyasi yazılarında devletin bireysel hakları garantiye alma, aileler arasındaki ilişkileri düzenleme ve mülkiyetin derli toplu bir biçimde muhafaza edilmesini ve arttırılmasını güvence altına almakla kendini sınırlaması gerektiğini öne sür-

dü. En sert eleştirilerinden birini, *Degli errori filosofici di A. Rosmini* (1841) adlı kitabının tamamını Rosmini'nin hataları olduğunu düşündüğü şeylere adayan Vincenzo Gioberti'ye getirdi.

2. Bakınız Arturo Carlo Jemolo, *Il giansensimo in Italia prima della rivoluzione* (Bari: Laterza, 1928); s. xxii-xxxi:

> Anzilotti her şeyden önce, Jansenistler'in yaptığı gibi insanlığın kurtuluşunda Tanrı inayetine aşırı değer vermek Kilise'nin rolünü azaltacağından, Tanrı'nın inayeti ile özgür irade arasındaki ilişki konusundaki seküler sorunun pratik değere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu da Kilise'nin, Kilise'nin siyasi gücünün, papazların uygar yaşama müdahalelerinin [...] dünyeviliğine meydan okumak için iyi bir argümandır. Her şeyden önce, Anzilotti'nin Tanrı inayeti ile ilgili doktrinlerin pratik değerine ilişkin görüşleri, özellikle bu görüşleri şiddetlendiğinde, olgusal gerçeklik ile hiçbir ortak yön barındırmamaktadır.

Jemolo'nun devrim öncesi İtalya'da çıkan Jansenizm üzerine bu kitabı, Gramsci'nin hapishanedeyken elinde olan kitaplardan biriydi. *La Stampa* ve *Il Ponte* dergilerinin yazarlarından birisi, bir tarihçi ve hukuk akademisyeni olan Jemolo (doğumu 1891) çok sayıda kitabın ve makalenin yazarıydı. Kendisi, her tür siyasi kaygıdan bağımsız, otonom bir hukuksal disiplin olarak Kilise ile Devlet hukuku arasında kesin bir ayrım yapan bir Kilise hukuku oluşturmak ilgileniyordu.

Antonio Anzilotti (1885-1924) bir tarihçi ve *La Voce* yazarıydı. Gioberti üzerine önemli bir çalışmanın (1922) yazarı olan Anzilotti, temel olarak on sekizinci yüzyıl sonunda Toskana'daki reformlar ve İtalyan siyasal birliğinin kuruluşuna götüren çeşitli siyasal ve entelektüel hareketler üzerine yazmıştı.

Jemolo'nun Anzilotti eleştirisi üzerine daha fazla yorum için, bakınız Defter 8, Madde 231.

3. Bakınız Kurt Kaser, *Riforma e controriforma* (Floransa: Vallechi, 1927). Gramsci'nin hapishanedeyken okuduğu (ilk olarak 1922'de Almanca yayımlanan) bu çalışmanın ikinci kısmının birinci bölümünün başlığı "Kalvinizm"dir; özellikle bakınız s. 86:

> Luther'in doğrulama teorisi nihai sonucuna Calvin tarafından götürülmüştü: İnsan kendi kurtuluşu için eylemde bulunma yetisine sahip değildir; yalnızca ilahi inayet insana yardımcı olabi-

lir. Tek başına Tanrı inayetini bir kimseden alıp bir başkasına bahşedebilir [...] Bu doktrin etik tarafsızlığa götürmez mi? Yine de, Protestan kiliselerin dili en sağlam olanı, mücadeleye ve şehadete en hazır olanı alın yazısı üzerine inşa edilmiştir. Seçilmiş olan ancak yaşam içerisinde tanınabilir; tanrı inayetini taşıyanların ayırt edilmelerini sağlayan şey de ahlaki olarak eylemde bulunma yetisidir. Bu nedenle, herkes reddedilmeyenlerden olduğunu bilmek için en yüksek çabayı sarfeder.

4. Bakınız André Philip, *Le Problème ouvrier aux États-Unis* (Paris: Alcan, 1927), özellikle s. 226-27:

Dans l'opinion américaine, toute imbue de pragmatisme et incapable de dissocier les deyx concepts de vérité et d'utilité, morale et religion sont en effet considérées comme de puissants stimulants à la production, donc à l'enrichissement. Les grands patrons du Sud et de l'Ouest font une propogande religieuse intense auprès de leurs ouvriers et organisent des réunions de réveil, car, m'a-t-il été déclaré à plusieurs reprisses, "après le passage de ı'évangéliste, la productivité des ouvriers augemente de à 15 pour 100". Le journal d'une grande entreprise textile de la Caroline donne aux ouvriers ces conseils édifiants: "Le Grand statisticien Babson a démontré scientifiquement (!) que les fils de pasteur ont 77,22 foisplus de chance de deevenir millionnaires que les fils des autres familles; c'est que l'éducation religieuse forme le caractère, et le caractère est la cause essentielle du succès." "Parents, donnez doncu ne éducation religieuse à vos enfants, sinon vous leur enlevez une chace de réussir dans la vie." Dans une réunion du Rotary Club, à Denver, j'entenddis moi même le président de l'Association pour le développement des écoles du dimnche faire un discours que l'on peut résumer en ces quatre pints:

1. Les États-Unis, graands pays industriels, ont besoin de capitaines d'industrie;

2. Pour être capitaine d'industrie, il faut être énergique, abstinent, courageux et chaste;

3. Le christianisme crée ces vertus;

4. Donc il faut donner une éducation chrétienne à ses enfants

Dieu n'est donc plus qu'un ouvrier fordisé, qui produit e série les vertus nécessaires au régime capitaliste.

Le moralisme utilitaire a tellement pénétré la masse des industriels américains qu'ils sont pour la plupart incapables de penser séparément les concepts de vérité et d'utilité; dans une réunion

> des directeurs des services de personel, comme j'avais, dans une courte allocution indiqué que le christianisme pouvait ne pas conduire nécessairement au succès dans les afaires, le président me répondit en affirmant la vérité de la doctrine chrétienne; pour lui, puisque je n croyais pas le christianisme utile, j'étais évidemment un incrédule l'idée qu'une doctrine vraie puisse ne pas servi rest inconcevable pour ces cerveaux pragmatiques.
>
> Le religion n'est pas considérée seulement comm un moyen d'enrichissement, elle est aussi utilisée pour justifier ls profits énormes de certaines entreprises; proclamant avec l'Évangie que "si l'on cherche d'abord le Royaume de Dieu et sa Justice, tout le reste vous sera donné par surcroit," les industriels américains en concluent que s'ils reçoivent tout le reste (les gro dividendes), c'est qu'ils ont cherché premièrement le Royaume de Dieu et sa justice. Dans cette conception, qui s'exprime dans tous les discours prononcés dans les Rotary Clubs et autres associations patronales, le profit est considéré comme la *mesure* comme le *signe* du service rendu par l'entrepreneur à la société, comme la *mesure* de son degré de moralité.

Gramsci hapisanedeyken André Philip'in bu kitabının bir kopyasına sahipti ve defterlerde gereken birkaç yerde bu kitaba gönderme yapmıştır.

5. *Le Problème ouvrier aux États-Unis* adlı çalışmasında Philip, Gramsci'nin özel olarak ilgilenmiş olabileceği şu maddelere ilişkin bilgi verir: Kiliseler Arası Dünya Hareketi'nin 1919'daki çelik işçileri grevi üzerine raporu (s. 26-28); bir Katolik papaz ile Protestan bir vaiz, grevcilerin kiliseyi kullanmasına izin vermeleri (s. 29); Kiliseler Arası Dünya Hareketi'nin çelik imalathanelerindeki çalışma saatlerinin on ikiden sekize düşürülmesi için kampanyası (s. 270-71); Federal Kiliseler Konseyi'nin 1921 demiryolu grevine ilişkin bildirisi (s. 370); Protestan Kiliseleri Sanayi Komitesi Örgütü'nün kumaş işçilerinin grevini destekleyen müdahalesi (s. 487).

Madde 52. *Ruhban sınıfının toplumsal kökeni*

1. Gramsci'nin bu nottaki gözlemleri, "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesinde yazdıklarıyla yakın bir paralellik halindedir:

> Ruhban sınıfı, aydınların toplumsal sınıfına ait olduğundan, bir bütün olarak Güneyli ruhban sınıfı ile Kuzeyli ruhban sınıfının karakterleri arasındaki farklara dikkat etmek gerekir. Kuzey-

> li papaz genellikle bir esnafın ya da köylülün oğludur, demokratik duyarlılığa sahiptir, köylü kitleleriyle daha yakın bağları vardır, ahlaki bakımdan, neredeyse genellikle hiç saklamadan bir kadınla yaşayan papazdan daha tutarlıdır; dolayısıyla da daha tam bir toplumsal tinsel işlev görür, yani tüm aile faaliyetlerinin önderidir. Kuzey'de Kilise'nin Devlet'ten ayrılması ve kilise mülklerine el konulması, kilise mahallelerinin ve manastırların menkul ya da gayrimenkul olmak üzere, oldukça büyük mülkleri geri aldıkları ya da yeniden edindikleri Güney'e göre daha radikal biçimde gerçekleşmiştir. Güney'de bir papaz, köylülere şu şekillerde görünür: 1) köylülerin kira konusunda sorun yaşadıkları toprak mülkiyeti yöneticisi; 2) son derece yüksek faizler isteyen ve faiz ödemelerini güvence altına almak için din unsurunu kullanan bir tefeci; 3) normal tutkulara sahip (kadınlar ve para), dolayısıyla da sağduyusu ve adaleti ile hiçbir tinsel güven vermeyen bir adam. Bu nedenle, günah çıkarmanın bir rehberlik biçimi olarak neredeyse hiçbir işlevi yoktur; Güneyli köylü de, genellikle bir pagan kadar batıl inanca sahip olmasına rağmen, bir papaz değildir. Bütün bu durum, Güney'de Halk Partisi'nin (Sicilya'daki belirli bölgeler dışında) güçlü bir pozisyonunun olmamasının, bir kurumlar ağına ve kitle örgütlerine sahip olmamasının nedenini açıklar. Köylünün ruhban sınıfına karşı tutumu, bir halk deyişinde özetlenmiştir: "Papaz, sunakta bir papazdır; dışarıda ise herkes gibi bir insandır" (s, 487).

2. Bakınız Gennaro Avolio, "Le condizioni del clero" (Ruhban Sınıfının Durumu), içinde: *La Voce*, 16 Mart 1911 (III, 11); Güney Sorunu üzerine özel sayı. Ne var ki Avolio'nun ruhban sınıfının konumu üzerine makalesi, papazlara evlilik yasağının kaldırılması konusuna değinmemektedir. Bunun yerine Avolio evlilik yasağı sorununu cinsellik üzerine bir konferansta yaptığı konuşmada ele almış ve bu sunum 17 Kasım 1910 (II, 49) tarihli *La Voce* dergisinde yayımlanmıştır (s. 336-39). Aynı konu için, ayrıca bakınız Romolo Murri, "Il celibato ecclesiastico" (Ruhban Sınıfında Evlilik Yasağı), *La Voce*, 7 Aralık 1911, (III, 49), s. 704-5.

3. Gramsci, 1913 yılı seçimleri için Sardinya'da yapılan kampanyayı yakından izlemiştir. Çok sayıda görüşe göre, bu seçimlerin siyasi deneyimi, Gramsci'nin bir Sosyalist olmasında önemli bir etkiye sahipti. Örneğin bakınız, Komünist Parti'nin ilk yıllarına dair Angelo Tasca'nın *I primi dieci anni del PCd'I* adlı kitabı (Bari: Laterza, 1971), s. 88:

> Antonio Gramsci seçimler sırasında memleketi Sardinya'da tatildeydi ve bu yeni silahı [yani oyu] kendi yararlarına nasıl kullanacaklarını -hatta kullanıp kullanamayacaklarını- bilmeseler de köylü kitlelerin seçime katılımının genel atmosferde yaratmış olduğu dönüşümden çok etkilenmişti. Gramsci'yi kesin bir biçimde sosyalist yapan bu sahne ve bu sahne üzerine düşünme süreciydi. Yeni akademik yılın başında Torino'ya döndüğünde, bu deneyimin kendisi üzerinde yarattığı belirleyici etkiyi kendi gözlerimle gördüm. Kendisi uzun bir mektubunda bana bu deneyimi anlattı; bu deneyimi bağımsız ve orijinal bir tarzda kendi başına işledi.

Madde 54. *Jutland Muharebesi*

1. Gramsci, Winston Churchill'in *The World Crisis* (1923-29) adlı, çok ciltli otobiyografik savaş tarihi çalışmasının İtalyanca çevirisinden muhtemelen haberdardı. Bakınız Winston Churchill, *Memorie di Guerra*, çeviren: I. Palcinelli (Milano: Ed. Alpes, 1929), s. 23-62 (Bölümler: 3-5).

Madde 55. *Dergi ve gazete türleri*

1. Gaparo Gozzi (1713-1786) Venedik'te aristokrat bir ailede doğdu. 1760 ile 1762 yılları arasında üç farklı derginin editörlüğünü yaptı: *La Gazetta Veneta*, *Il Mondo Morale* ve *L'Osservatore Veneto*. *Osservatore*'nin ilk sayısı 4 Şubat 1761'de çıktı; 18 Ağustos 1762'den sonra yayından kaldırılan haftalık bir dergiye dönüştüğü Mayıs 1762'ye kadar iki haftada bir yayımlandı. Gozzi, *Osservatore* için esin kaynağının Joseph Addison ve Richard Steele'in *Spectator* adlı yayınlarına borçlu olduğunu söylemiştir. Hem makalelerinde hem de edebi çalışmalarında Gozzi, kendini öncelikle bir ahlakçı ve biçimde özbilince sahip bir üslupçu olarak ortaya koydu. *Sermoni* (1763), kendisinin en çok bilinen şiir derlemesidir. Yirminci yüzyıl başında Gozzi'nin yazı biçimi, yeni dalga edebi denemelere direnen ve sanatsal yazı biçimini yaşama döndürmeye çalışan (*La Ronda* dergisi ile ilişkide olan) muhafazakar yazar ve eleştirmenler tarafından bir biçimde canlandırıldı.

2. *L'Asino* (Eşek), 1891'de Roma'da Guido Podrecca tarafından kurulmuş olan resimli bir haftalık dergiydi. Günlük yayımlandığı Ocak ile Temmuz 1895 arasında kalan kısa bir dönem hariç, *L'Asino*, kapatıldığı yıl olan 1925'e dek yayın hayatını haftalık bir dergi olarak sürdürdü.

Il Seme (Tohum), 1901 yılında Sosyalistler tarafından açıldı ve yayın

hayatına son verdiği 1914 yılına kadar ayda iki kez yayımlandı. Alt başlığında "Köylüler için Ayda İki Kez Çıkan Sosyalist Propaganda Dergisi) olarak kendini tanıttı. *Il Seme*, birkaç kez alt başlığını değiştirdi: Bir defasında Gramsci, köylüler arasında İtalya Komünist Partisi'nin fikirlerini erişilebilir bir formda yaymak için *Il Seme*'nin canlandırılmasını düşündü. 27 Mart 1924 tarihli bir mektubunda bu düşüncesinden Palmiro Togliatti'ye söz etti. Gramsci, işçi sınıfı ile köylüler arasında yakın bağlantılar tesis etmek ve bir "Federal İşçi Köylü Cumhuriyeti" nosyonunu harekete geçirmek konusunda çok istekliydi. *L'Unità*'yı tam da bu amaçla kurdu. *Il Seme*'nin canlandırılması okuma yazma oranının daha düşük olduğu köylü sınıfına ulaşmanın ve PCd'I siyasi çizgisini halka tanıtmanın bir yoluydu. Bakınız Palmiro Togliatti, ed., *La formazione del gruppo dirigente del Partito Comunista Italiano nel 1923-24* (Roma: Riunitti, 1962), s. 257.

Madde 57. *Güney karşıtı sakıncalı olaylara Kuzey'in reaksiyonları*

1. Gramsci bu notta 1926 yılında yazdığı ve tamamlanmadan kalan "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesinde ele almış olduğu en önemli konulardan bazılarını listeler.
2. Bakınız "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri":

> ... Torino'da savaştan önce dahi savaş sonrası dönemde komünistlerin sürdürdüğü faaliyetlerin ve propagandanın tamamını potansiyel olarak kendi içinde barındıran bir şey olmuştu. 1914 yılında Pilade Gay'ın ölümü, şehrin dördüncü bölgesine ait parlamento sandalyesinin boş kalmasına neden olmuş ve yeni bir aday sorununu ortaya çıkarmıştı; gelecekte *L'Ordine Nuovo* yayın kurulu üyeleri olarak bir Sosyalist seksiyon grubu, Gaetano Salvemini'nin aday gösterilmesi fikrini ortaya attı. O dönemde Salvemini, Güney'in köylü kitlelerin radikal anlamda en ilerici temsilcisiydi. Kendisi Sosyalist Parti'nin dışındaydı; ifadeleri ve suçlamaları, Güney'in çalışan kitleleri arasında yalnızca Turati, Treves ve D'Aragona gibi isimlere karşı değil, bütün olarak sanayi proletaryasına karşı da nefretin oluşmasına neden olduğundan, aslında Sosyalist Parti'ye karşı en canlı ve tehlikeli kampanyayı yürütüyordu (1919, 1920, 1921 ve 1922 yıllarında işçilere atılan mermilerin çoğu Salvemini'nin makalelerindeki ipuçlarından türüyordu). Yine de bu Torino grubu Salvemini'nin adıyla bir açıklama yapmak istedi; bu, Salvemini'ye, Salvemini'nin adaylık rıza-

sını almak için Floransa'ya gitmiş olan Ottavio Pastore yoldaş tarafından bizzat açıklandı: "Torino işçileri, Apulialı köylüler için bir vekil seçmek istiyorlar. Torino işçileri biliyorlar ki Molfetta ve Bitonto köylüleri 1913 seçimlerinde ezici bir çoğunlukla Salvemini'yi desteklemişlerdi; Giolitti Hükümeti'nin yönetim baskısı, eşkiyalarının ve polisinin uyguladığı şiddet Apulia köylülerinin kendilerini ifade etmelerini engelledi. Torino işçileri Salvemini'den ne partiye, ne bir programa ne de parlamento grubu disiplinine yönelik herhangi bir bağlılık sözü istemiyorlar; Salvemini, seçildikten sonra, seçim propagandasını kendi ilkelerine göre yürüten ve Salvemini'nin siyasi faaliyetleri ile hiçbir şekilde sınırlanmayacak olan Torino işçilerine değil, Apulia köylülerine hesap verecektir.

Salvemini, bu öneriye çok şaşırmış, hatta duygulanmış olsa da, adaylığı kabul etmeye gönüllü değildi (O sırada henüz hiç kimse Komünist "sadakatsizlikten" söz etmiyordu, davranış ve tutumlar da dürüst ve nazik bir çerçevedeydi). Salvemini aday olarak Mussolini'yi önerdi ve Torino'ya gelip, seçim mücadelesinde Sosyalist Parti'yi destekleyeceğine söz verdi. Aslında Emek Odası'nda ve kitlelerin kendisini Kuzey'in proletaryasından dahi daha fazla nefretle ve vahşice biçimlerde ezilen ve sömürülen Güneyli köylülerin temsilcisi olarak görüp alkışladığı Piazza Statuto'da iki büyük miting yapmıştı.

3. Bakınız "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri":

1919 yılında, daha sonra Sardinya Eylem Partisi olacak olan *Giovane Sardegna* [Genç Sardinya] örgütü kuruldu. *Giovane Sardegna*, adadaki ve ana karadaki tüm Sardinyalılar'a savaş sırasında askerlere verilen sözlerin tutulmasını sağlamak için hükümet üzerinde sonuç verecek bir baskı kuracak bölgesel bir blok halinde birleştirme teklifi getirdi. *Giovane Sardegna*'nın ana karadaki örgütçüsü, muhtemelen artık her hafta *Quarto Sato*'da açılabilecek yeni ufukları araştıran "genç adam"lardan biri olan, Profesör Nurra adında bir *sosyalist*ti. Hukukçular, profesörler, memurlar, bir rozet, unvan ya da küçük madalya almaya yönelik her yeni fırsatın yarattığı hevese kapıldılar. Piedmont'ta yaşayan Sardinyalılar için Torino'da yapılan kuruluş toplantısı, katılımcı sayısı göz önünde bulundurulduğunda çok etkileyici bir başarıya ulaşmıştı. Orada olanların çoğu yoksul, dişe dokunur herhangi bir vasfı olmayan fabrika işçileri, düşük rütbeden emekliler, eski *carabinieri*ler, eski gardiyanlar, artık çok çeşitli işler yapan eski gümrük memurlarından oluşuyordu; oradakilerin hepsi,

hemşerileri arasında kendilerini bulma ve sayısız aile, dostluk, hatıra, acı ve umut -memleketlerine fakat zenginleşmiş ve refah düzeyi yükselmiş olup, kendilerine mütevazı bir biçimde de olsa bir geçim kaynağı sağlayabilecek memleketlerine dönme umudu- bağlarıyla bağlı kaldıkları memleketleriyle ilgili konuşmalar dinleme hevesine kapılmıştı.

Sardinyalı Komünistler, tam olarak sekiz tanesi, bu toplantıya gidip, kürsüde kendi tasarılarını sundular ve bir karşı sunum yapmak istediklerini söylediler. Resmi konuşmacının, bölgesel retoriğin tüm Venüsleri ve Aşk Tanrıçaları ile bezeli coşkun ve söylev türünden konuşmasının ardından, katılımcıların tümü eski kederlerinin hatıraları ve Sardinyalı birliklerin savaşlarda akıttıkları kana gözyaşı döktükten sonra ve nihayet, Sardinya'nın tüm cömert çocuklarından oluşacak sağlam bir blok düşüncesinin hevesiyle coşkunluk noktasına ulaşılmasının ardından, bu karşı sunumu "yapmak" hiç de kolay olmayacaktı. En iyi tahminler, bir linç girişimi olmasa da, en azından, "kalabalığın haklı öfkesinden" kurtulduktan sonra polis merkezine yapılacak bir yürüyüştü. Buna karşın bu karşı sunum dikkatle dinlendi ve büyük bir şaşkınlık yarattı; tılsım bir kez bozulduktan sonra da devrimci sonuca hızlı fakat yöntemsel bir biçimde ulaşıldı. İkilem: Sizler, Sardinya'nın yoksul şeytanları, sizi malıvetmiş olan ve kapitalist sömürünün gözcüleri olan Sardinya soyluları ile blok kurma taraftarı mısınız? Yoksa sizler tüm sömürüyü yok edip, tüm ezilenleri kurtarmak isteyen ana karadaki işçilerle mi bir blok kurma taraftarısınız? Bu ikilem orada olan herkesin kafasına yerleşti. Bölünme oyları büyük bir başarı kazandı: bir tarafta kokana kadınlar, fötr şapkalı memurlar, öfke ve korku içindeki profesyoneller ve konsesüsü tamamlayan kırk kadar polis; diğer tarafta ise komünist hücreyi çevreleyen büyük bir yoksul şeytanlar ve pazar giysilerini giymiş kadınlar kalabalığı. Bir saat sonra, Emek Odası'nda Sardinyalı *sosyalist* Eğitim Grubu 256 üyeyle kuruldu; *Giovane Sardegna*'nın kuruluşu süresiz olarak ertelendi ve bu hiçbir zaman gerçekleşmedi.

4. Bakınız "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri":

Bu, neredeyse bütünüyle taşradan gelen erkeklerden oluşan bir tugay olan Sassari Tugayı askerleri arasında yürütülen faaliyetin siyasal temeli oldu. Sassari Tugayı Torino'daki Ağustos 1917 ayaklanmasının bastırılmasına katılmıştı. Her baskılamanın, hem baskının maddi enstrümanlarından dahi nefret eden kitleler, hem de isyancıların saldırılarıyla askerlerinin öldüğünü

gören ordu kadrolarının üzerinde bıraktığı nefret hatıraları nedeniyle, Sassari Tugayı'ndan askerlerin işçiler tarafından dostça karşılanmayacakları neredeyse kesindi. Tugay, askerlere çiçek, sigara ve meyve veren bir hanımefendiler ve beyefendiler kalabalığı tarafından hoş karşılandı. Askerler üzerindeki hava, ilk propaganda faaliyetlerine katılmış olan bir tabakhane işçisinin ağzından şöyle anlatılmaktadır: "Piazza X'teki (sanki şehir fethedilmişçesine, Sardinyalı askerler önce meydanlarda konaklamışlardı) çadırlara yaklaşıp, kendisi gibi ben de Sassarili olduğumdan, beni sıcak bir biçimde selamlayan genç bir köylüyle konuştum. 'Torino'ya neden geldin?' Grevde olan üst tabakadan insanları vurmaya geldik.' 'Fakat grevde olanlar üst tabakadan olan insanlar değil ki, işçiler grev yapıyor, onlar da yoksullar.' 'İşte tüm üst tabaka insanları burada: Ceketleriyle, boyun bağlarıyla buradalar; günde 30 liret kazanıyorlar. Yoksul insanları tanırım, nasıl giyindiklerini de bilirim; Sassari'de çok fazla yoksulun olduğu doğrudur; biz "kazıcılar" yoksul insanlarız ve günde 1,5 liret kazanıyoruz.' 'Fakat ben de bir işçiyim ve yoksulum.' 'Sen Sardinyalı olduğun için yoksulsun.' 'Peki diğerleri ile greve gidersem beni de vuracak mısın?' Asker bir an düşündü, daha sonra elini omzuma koydu ve: 'Dinle, eğer diğerleri ile birlikte grev yapacaksan, evde kal' dedi."

Iglesias Havzası'ndan yalnızca az sayıda maden işçilerinin aralarında bulunduğu askerlerin ezici çoğunluğunun haleti ruhiyesi böyleydi. Yine de, birkaç ay sonra, 20-21 Temmuz genel grevinin arefesinde Tugay Torino'dan ayrıldı, daha yaşlı askerlere izin verildi ve formasyon üçe bölündü: Üçte bir Aosta'ya, üçte bir Trieste'ye ve son üçte birlik kısım da Roma'ya gönderildi. Tugaya gece, aniden ayrılmaları emredildi; hiçbir seçkin grup onları istasyonda selamlamadı; şarkıları -ki bunlar halen savaş şarkıları olsa da- artık kente geldikleri tonda söylenmiyordu.

Bu olaylar sonuçsuz mu kalmıştı? Hayır, bu olayın etkileri halen bizlerle ve halk kitlelerinin derin köklerinde yaşamaya devam ediyor. Bu etkiler, bir anlığına, hiçbir zaman bu şekilde düşünmemiş ve bu olayla büyülenmiş, radikal bir biçimde değişmiş zihinleri aydınlatmıştı. Arşivlerimiz dağıtıldı; tutuklamaları ve yargılamaları engellemek için çok sayıda belgeyi kendi ellerimizle yok ettik. Yine de Sardinya'dan Torino'daki *Avanti!* editörlerine gelen yüzlerce, binlerce mektubu hatırlıyoruz; bunlar çoğunlukla kolektif mektuplardı, çoğunlukla belirli bir köydeki Sassari Tugayı gazileri tarafından imzalanmışlardı. Savunduğumuz siyasi pozisyon kontrol edilmeyen ve kontrol edilemez yollarla yayılmıştı; bu, Sardinya Eylem Partisi'nin tabanında büyük bir etki

yapmıştı ve bu bakımdan zengin içerikli ve önemli olayları hatırlamak zor olmayacaktır.

Bu faaliyetin bilinen son nüksedişi 1923 yılında, Cagliari Lejyonu'ndan 300 *carabinieri*, Sassari Tugayı'yla aynı amaçla Torino'ya gönderildikleri zaman gerçekleşti. Ordine Nuovo'nun editör ofisindeyken, bize bu *carabinieri* birliğinden çok sayıda askerin imzasıyla bir ilkeler deklarasyonu gönderildi; bu bütünüyle bizim Güney Sorunu'na yaklaşımımızı yansıtıyordu; bu, bizim rotamızın doğru yönde olduğunun belirleyici kanıtıydı.

5. Bakınız "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri":

Fabrika işgallerinin ardından FIAT yönetimi, işçilere şirketi bir kooperatif gibi yönetmelerini önerdi. Reformistler doğal olarak buna sıcak baktılar. Bir sanayi krizi büyüyordu, bir işsizlik hayaleti işçi ailelerini tehdit ediyordu. FIAT bir kooperatif olduğu takdirde, vasıflı işçilere ve özellikle de işten çıkarılacaklarının kesin olduğuna inanan siyasi olarak en aktif işçilere bir iş güvenliği sağlanabileceği anlamına geliyordu.

Komünistlerin önderlik ettiği sosyalist seksiyon, konuya sağlam bir biçimde müdahil oldu. İşçilere şu söylendi: İşçiler kendi başlarına FIAT gibi geniş ölçekli bir kooperatif kurabilirler fakat bu ancak işçiler bugün İtalya'yı yöneten burjuva güçlerinin siyasal sistemine dahil olurlarsa mümkün olabilir. FIAT yönetiminin önerisi, Giolitti'nin siyasi planının bir bölümünü oluşturuyordu...

Giolitti, Torino'daki işçileri evcilleştirmek istiyordu. Onları iki kez yenmişti: Nisan grevinde ve fabrika işgalleri sırasında; Genel İş Konfederasyonu'nun, yani kooperatif reformizmin yardımıyla. Artık bu işçileri bir burjuva devlet sisteminin çerçevesi içerisinde sıkıştırabileceğini düşünüyordu. Gerçekten, eğer vasıflı FIAT işçileri yönetimin bu önerisini kabul ederse ne olur? Halihazırdaki sanayi hisseleri borç senetlerine dönüşür, bu da kooperatifin senet sahiplerine, ciro ne olursa olsun, sabit bir kar payı ödeyeceği anlamına gelir. FIAT şirketi, işçilerini kontrol altına almasını isteyen kredi kurumlarının her türden şantajıyla muhatap kalır. Vasıflı işçiler zorunlu olarak, işçi sınıfı temsilcileri aracılığıyla, işçi sınıfı partisinin hükümet politikalarının boyunduruğu altına alınması sayesinde "işçilerin yardımına gelecek olan" devlete yüklenmek durumunda kalırlar. Giolitti'nin planı tamı tamına budur. Torino proletaryası artık yalnızca burjuva devletinin bir ilişiği olarak var olacaktır. Sınıf korporatizmi galip gelecektir fakat proletarya kendi pozisyonunu ve bir önder ve rehber

olma rolünü yitirecektir; daha yoksul işçilere ayrıcalıklı olarak, köylülere de tıpkı burjuvazi gibi bir sömürücüler olarak görüneceklerdir, çünkü burjuvazi, her zaman olduğu gibi, bu ayrıcalıklı işçiler hücresini, acılarının ve sefaletlerinin tek kaynağıymış gibi gösterecektir.

FIAT işçileri bizim bakış açımızı neredeyse oy birliğiyle kabul ettiler ve yönetimin önerisi reddedildi.

6. Bakınız "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri":

Reggio Emilia her zaman "Güneyciler" için bir hedef olmuştur. Camillo Prampolini'nin bir özdeyişi, "İtalya Kuzeyliler ve sefil Güneyliler olarak bölünmüştür" özdeyişi, Güneyliler'in Kuzeyli işçilere yönelik şiddetli nefretinin en tipik ifadesiydi. FIAT fabrikasında ortaya çıkan sorunun bir benzeri Reggio Emilia'da görülür: Büyük bir fabrika, kooperatif bir kurum olarak işçilerin eline geçecekti. Reggio reformistleri bu konuda heveslilerdi ve gazetelerinde ve toplantılarında trampetler çalmaya başlamışlardı. Torinolu bir komünist Reggio'ya gitti ve fabrika toplantısında kürsüye çıkarak, Kuzey ve Güney arasındaki sorun ve başarılan "mucize" üzerine genel bir sunum yaptı: İşçilerin büyük çoğunluğu reformist, korporatif tezi reddetti. Reformistlerin Reggio'daki işçilerin düşüncelerini temsil etmediği görüldü; onlar yalnızca kendi pasifliklerini ve diğer olumsuz yönleri temsil ediyorlardı. Belirli bir profesyonel yetinin kendi örgütçülerinin ve propagandistlerinin ellerinde toplanmış olmasından dolayı reformistler siyasi bir tekel kurmuşlardı ve dolayısıyla, devrimci akımın örgütlenip gelişmesine engel oluyorlardı. Öte yandan yetenekli bir devrimcinin varlığı reformistlerin geri çekilmelerine neden oldu ve Reggio işçilerinin cesur savaşçılar olduklarını, hükümet ahırında büyüyen domuzlar olmadıklarını gösterdi.

7. Zibordi'nin Reggio'daki işçi hareketi üzerine yazdığı monografi, hapishanedeyken Gramsci'nin elinde bulunuyordu. Bakınız, Giovanni Zibordi, *Saggio sulla storia del movimento operaio in Italia. Camillo Prampolini e i lavoratori reggiani*, 2. Baskı (Bari: Laterza, 1930).

8. "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalede Piero Gobetti ve Guido Dorso da ayrıca tartışılmıştır. Dorso'nun Komünistler üzerine görüşleri *La rivoluzione meridionale* (1925) adlı kitabının ikinci kısmının on ikinci bölümünde bulunabilir.

9. "S. B." Sassari Tugayı'na gönderme yapar.

Söz konusu "kuzular ve tavşanlar" deyişi, Gramsci'nin 4 Mart 1919 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Agnelli e conigli" (Kuzular ve Tavşanlar) başlıklı makalesine doğrudan bir anıştırmadır. Gramsci, son derece mizahi fakat ağır bir biçimde alaycı olan bu makalesinde Sardinyalı kuzunun Piedmont tavşanıyla Torino pazarında rekabet etmesini engelleyen korumacı politikalara saldırır. Kuzular, tavşanlar ve Sassari Tugayı arasındaki bağlantıya ilişkin bir açıklama, 30 Nisan 1928 tarihinde Tatiana Schucht'a yazdığı bir mektupta Gramsci tarafından yapılmıştır: "1919'da Torino'da kapsamlı bir inceleme yapmıştım, çünkü şehir konseyi, Piedmont tavşanlarının lehine, Sardinyalı kuzuları boykot etmişti. 4.000 kadar Sardinyalı çoban ve köylü Torino'da özel bir görevdeydi (Sassari Tugayı) ve ben de bu konuda onların gözlerini açmak istedim".

"Madenler-Demiryolları" sözcükleriyle ise neye gönderme yapıldığı açık değildir.

Madde 58. *Göç ve aydın hareketleri*

1. Önceki notta olduğu gibi, bu notta da Gramsci, "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" makalesinde özellikle de makaleden alınmış aşağıdaki pasajda işlediği konulara değinir:

> Eğer yakından incelerseniz, sosyalist ve işçi hareketindeki en radikal krizlerin 1900-1910 arasındaki on yılda yaşanmış olduğunu fark edersiniz: Kitleler kendiliğinden bir biçimde, reformist liderlerin politikalarına reaksiyon gösterdiler. Sendikalizm doğdu; bu, burjuvazi ile birlikte hareket eden bloğa karşı ve köylülerle ve *ilk ve öncelikli olarak Güneyli köylülerle* kurulan bloğun lehine, işçi sınıfı reaksiyonunun içgüdüsel, iptidai, ilkel fakat aynı zamanda sağlıklı bir ifadesiydi. Gerçekten de, bir bakıma tamamen doğru bir biçimde, sendikalizm en ileri aydınları tarafından temsil edilen Güneyli köylülerin işçi sınıfına önderlik etmek için oluşturmuş oldukları zayıf bir girişimdi. İtalyan sendikalizminin çekirdeğini kimler oluşturur? Sendikalizmin ideolojik özü nedir? Sendikalizmin önder çekirdeğini başlı başına Güneyliler oluşturur: Labriola, Leone, Longobardi, Orano. Sendikalizmin ideolojik özü yeni liberalizmdir; geleneksel liberalizmden daha çetin, daha agresif, daha kavgacı bir liberalizm. Eğer yakından bakarsanız, sendikalizmin birbiri ardından gelen krizlerinin ve sendikalist önderlerin burjuva kampına dönüşlerinin merkezinde iki temel sorun görürsünüz: göç ve serbest ticaret; bu iki sorun Güneycilik ile

yakından bağlantılıdır. Göç fenomeni, Enrico Corradini'nin "proleter ulus" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur; Libya Savaşı bütün bir aydınlar katmanına "büyük proleter ulusun" kapitalist ve plütokratik dünyaya karşı saldırısının başlangıcı olarak görünmüştür. Bütün bir sendikalistler grubu milliyetçiliğe geçiş yapmıştır; gerçekten de Milliyetçi Parti başlangıçta eski sendikalist aydınlar tarafından kurulmuştu (Monicelli, Forges-Davazanti, Maravglia). Labriola'nın (1900'den 1910'a on yıl) *Storia di 10 anni* (On Yılın Öyküsü) adlı kitabı, bu Giolitti karşıtı ve Güneyci neoliberalizmin en tipik ifadesidir.

Bu on yıl içerisinde kapitalizm güç kazandı ve gelişti, faaliyetinin bir kısmını da Po Ovası'ndaki tarıma yönlendirdi. Bu on yılın en karakteristik eylemleri, Po Ovası'ndaki tarım işçilerinin grevleridir. Kuzeyli köylüler arasında büyük bir ayaklanma çıkmıştı, sınıflar arasında derin bir farklılaşma oluşuyordu (1911 nüfus sayımına göre, gündelik tarım işçilerinin sayısı yüzde elli oranında artış göstermişti) ve buna paralel olarak, siyasal eğilimlerin ve zihinsel tutumların hatları yeniden çiziliyordu. Hristiyan demokrasi ve Mussolinizm, bu dönemin en çarpıcı iki olgusuydu: Bu iki yeni faaliyet, bölgesel olarak Romagna'da bir potada eriyordu; gündelik tarım işçisi, bu siyasal mücadelenin toplumsal elebaşısı gibi görünüyordu. Sosyal demokrasinin sol yayın organları (Cesena'da *Azione*) ve Mussolinizm çabucak "Güneyciler'in" kontrolü altına girmişti. Cesena'daki *Azione*, Gaetano Salvemini'nin *Unità*'sının bölgesel baskısıydı: Mussolini'nin yönetimindeki *Avanti!*, yavaş fakat kesin bir biçimde sendikalistler ve Güneyli yazarlar için bir platform haline geldi. Francello, Lanzillo, Panunzio, Ciccotti gibi isimler gazetenin sürekli yazarları oldular; Salvemini, Prezzolini'nin *Voce*'sinin de sevgilisi haline gelen Mussolini'ye duyduğu sempatiyi gizlemedi. Aslında, Mussolini *Avanti!* gazetesinden ve Sosyalist Parti'den ayrıldığında çevresinde bir sendikalist ve Güneyci güruhu olduğunu herkes hatırlar.

2. Bakınız Enrico Ferri'nin 11 Mart 1911 tarihinde, Göç Fonu bütçesi üzerine yapılan ve XIII. Dönemin (Camera dei Deputati) ilk oturumunun *Atti parlamentiari*'sinde [Parlamento tutanakları, ç.n.] kaydedilen (s. 13202-11) Temsilciler Meclisi konuşması. 12 Mart 1911 tarihli *Avanti!* gazetesinde Ferri'nin konuşmasına ilişkin bir rapor yayımlanmıştır. Ferri ve göç sorunu için, ayrıca bakınız Defter 3, Madde 124.

3. Enrico Corradini, (1865-1931), neredeyse bütün dikkatini siyasete verip, İtalya'daki milliyetçi hareketin hem baş ideoloğu, hem de en

önde gelen kurucusu olmadan önce, Gabriele D'Annunzio'nun etkisindeki bir roman ve drama yazarıydı. Görüşlerini yaymak için 1903 yılında *Il Regno* adlı siyaset dergisini kurdu. 1910 yılında İtalya Milliyetçi Birliği'nin kuruluşunda yer aldı; 1918'den 22'ye kadar bu birliğin sözcüsü olan *L'Idea Nazionale* dergisinin editörlüğünü yaptı. Aşırı gerici olan Corradini, sosyalist proleter sınıf kavramının yerine, milliyetçi "proleter ulus" kavramını geçirmeye çalıştı. İtalya'nın kendi imparatorluğunu kurmasını, İngiltere ve Fransa gibi plütokrasi ülkeleri tarafından ikinci dereceden bir güce dönüştürülmemesini talep etti. Bir "proleter ulus" olarak İtalya, işçilerini sefil göçmenler olarak değil, gururlu bir ulusun fatihleri olarak dışarıya göndermelidir. Milliyetçiler Libya'nın işgali için haykırıyorlardı, daha sonra da İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na müdahil olması için patırtı çıkardılar. Corradini savaştan sonra D'Annunzio'nun Fiume'yi ele geçirmesi için güçlü bir siyasi ve maddi destek sağladı. 1923 yılında Milliyetçiler, Faşistler ile birleşti; Corradini, Faşist Yüksek Konsey'de bir yer sahibi oldu ve 1928 yılında senatör yapıldı.

Ünlü İtalyan şairi Giovanni Pascoli (1855-1912), kendini bir sosyalist olarak gördü ve devrimci görüşleri nedeniyle 1879'da birkaç ay hapis yattı. Yüzyılın başına kadar kendisini bir sosyalist yurtsever olarak tanımlıyordu. Şiir kitaplarından bazıları, Pascoli'nin İtalya'nın antik Roma'ya kadar uzanan uzun ve zengin tarihinde kendini gösteren görkem ve kahramanlığa yönelik hayranlığını ortaya koyar. Şiirlerinde ifade bulan İtalya'ya yönelik şefkat, sosyalist olduğunu iddia ettiği fakat aslında anti-Marksist, milliyetçi ve kolonyalist olan tuhaf ideolojiyi işleyiş biçimine banal bir düzeyde yansır. Pascoli'nin Gramsci'nin gönderme yaptığı konuşması "La grande proletaria si è mossa" (Karışmış Büyük Proleter Ulus), ilk olarak 27 Kasım 1911 tarihli *La Tribuna*'da yayımlandı. Pascoli'nin sosyalizm ve milliyetçilik üzerine görüşleri için, bakınız Defter 2, Madde 51 ve Madde 52.

Gramsci "proleter ulus" kavramını, birlikte kısa ömürlü "Parti Okulu Dersleri"ni başlatmış olduğu ilk çalışma materyalleri için yazdığı "Giriş" kısmında tartışmıştır:

> İtalyan burjuvazisinin teorisyenleri "proleter ulus" kavramını yaratabilmişlerdir, yani tüm İtalya'nın proleter olduğunu ve Marx'ın kavramının İtalyan proletaryasının İtalyan kapitalizmine karşı değil, İtalya'nın diğer kapitalist ülkelere karşı mücadelesine

> uygulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Sosyalist Parti'nin "Marksistleri" de büyük bir sosyalizm teorisyeni olduğu söylenen biri -Enrico Ferri- tarafından ortaya konulan bu anormalliklere hiç ses çıkarmadan destek vermiştir. Bu, Marksizmin İtalya'daki talihidir: Marksizm, İtalya'da en aymaz kalem maceracılarının satışa çıkarmak için yarıştığı hazmedilemez soslardaki maydanoz olarak iş görmüştür. Enrico Ferri, Guglielmo Ferrero, chille Loria, Paolo Orano, Benito Mussolini... bu tip Marksistlerdir.

4. Roberto Forges Davazanti (1880-1936) Napoli'de doğmuş ve siyasi kariyerine 1906 yılında, bir sendikalist olarak başlamıştır. Buna karşın Davazanti, İtalya Milliyetçi Birliği'nin önderi olmuş ve *L'Idea Nazionale*'nin kurulmasına yardım etmiştir. Milliyetçiler'in Faşistler'le birleşmesinin ardından, Faşist Yüksek Konsey üyesi olmuştur.

Maurizio Maraviglia (1878-1955), Calabria'ya bağlı Cosenza'da doğdu. Gençliğinde sosyalist olan Maraviglia, Corradini, Forges Davazanti ve Luigi Federzoni ile birlikte İtalya Milliyetçi Birliği'nin kurucularından biriydi. Milliyetçiler ile Faşistler arasındaki birleşme müzakerelerine katıldı, 1923 yılında da Faşist Yüksek Konsey üyesi yapıldı. 1939 yılında senatör oldu.

5. (Torino'da iki ayda bir çıkan bir dergi olan) *La Riforma Sociale*'nin Gramsci'nin burada gönderme yaptığı sayısının ya da özel yayınının izi bulunamamıştır. Gramsci'nin "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" makalesinde söz ettiği 1911 nüfus sayımına göre gündelik işçi sayısındaki yüzde ellilik artışa işaret eden şekle, Gramsci ve Togliatti'nin kaleme aldığı, 21-26 Ocak 1926 tarihinde PCd'I Üçüncü Kongresi'nde ezici bir çoğunlukla kabul edilen, Lyons tezleri olarak da bilinen, İtalyan Durumu ve PCd'I'nin Görevleri başlıklı bir başka çok önemli PCd'I belgesinde daha rastlanır. 13. Tez'de şunlar söylenir:

> Proletaryanın ve köylülelerin devlete karşı ilk ayaklanma girişimlerini bastıran, güçlenen İtalyan burjuvazisinin, çalışan nüfusun en ileri kesimiyle (işçi aristokrasisi) olan bağlantılarında, sürmekte olan gerici diktatörlüğe boyun eğmelerini sağlamak ve devlete (Giolittizm) karşı halk ayaklanmalarının merkezi haline gelmelerini önlemek adına demokrasi ve yolsuzluk yöntemlerini benimseyerek, işçi hareketinin ilerleyişini durdurabilmesiydi. Buna karsın, 1900 ile 1910 yılları arasında bir endüstriyel ve tarımsal konsantrasyon dönemi söz konusuydu. Tarım proletarya-

sı, sözleşmeli emekçilerin, ortakçıların ve kiracı çiftçilerin hilafına yüzde elli oranında büyüdü. Bu durum, tarım işçileri hareketleri dalgasının doğmasına ve köylülüğün yeni bir yüz kazanmasına neden oldu; bu yeni yüz, bizzat Vatikan'ı, en uç formunda bir dinsel reform (Modernizm) görünümünü alan bir "toplumsal" hareket olarak "Katolik Hareket"i kurarak tepki vermeye zorladı. Kitlelerin yükselişe geçmesini engellemek adına Vatikan'ın vermiş olduğu bu yanıtla uyum içinde, devlete daha güvenli bir temel sağlamak için Katolikler ile egemen sınıf arasında bir anlaşma yapıldı (*non expedit* ilkesinin terk edilmesi, Gentiloni Paktı). Ayrıca, üçüncü dönemin sonuna doğru (1914), çeşitli dağınık proletarya hareketleri ve köylüler, farklı devlet karşıtı kitle güçlerini, gerici devlete karşı bir ayaklanmada birleştirmeye yönelik yeni, bilinçdışı bir girişime imza attılar. Bu girişim, savaşın ardından eksiksiz olarak kendini gösterecek olan bir sorunu daha o zamandan ortaya koymuştur; yani, proletaryanın ayaklanmanın başına geçecek ve ayaklanmaya önderlik edecek bir sınıf partisini kendi içerisinde örgütleme ihtiyacı.

6. Cesena'da yayımlanan *L'Azione*, 1899 yılında Romolo Murri tarafından kurulmuş olan Ulusal Demokratik Birlik'in çöküşünün ardından, 1911 yılında Eligio Cacciaguerra'nın (1878-1918) kurduğu Hristiyan Demokrat Birlik'in yayın organıydı.

7. Gramsci, 19 Ekim 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'da yayımlanan "Il 'Programma' di Wilson" (Wilson Programı) başlıklı makalesinde *Il Resto del Carlino* üzerine görüşlerini belirtmişti:

> Bologna'daki gazete [yani *Il Resto del Carlino*], İtalyan gazeteciliği içerisinde kendi ayrı, iyi tanımlanmış, ayırt edici yerine sahiptir. Bunun yanında, bu gazetede, yetenekten ve siyasal bağlılıktan yoksun boş ve gereksiz konuşmalardan ziyade, fikirler yayımlanmaktadır. Sütunları çok çeşitli siyasal ve kültürel eğilimlerden herkese özgür bir biçimde açıktır: Yazarları arasında sendikalist-reformist Arturo Labriola, Marche'den muhafazakar gerici Tanari, dindar-demokrat Angelo Crespi, filozof Giovanni Gentile, bir pozitivist olan mutlak idealist felsefe profesörü Giuseppe Tarozzi, Katolik-liberal Mario Missiroli ve bir İsa kafiri Giovanni Papini, liberal iktisatçı Francesco Flora ve Emilia'nın korumacı tarımcıları bulunur. Gazetenin kendine ait bir entelektüel yaşamı vardır, okurlarına, özellikle de liberal mesleklere ya da bürokratik kariyerlere doğru ilerleyen genç okurlarına, yani ülkemizin egemen sınıfını ve seçilmiş ve atanmış iktidar kadro-

larını oluşturacak olan genç insanlara taze, canlı ve tepeden tırnağa enerjik bir fikirler dağarcığı sunar.

Mario Missiroli 1909 yılında *Il Resto del Carlino* gazetesinde çalışmaya başladı ve 1918'den 1921'e kadar gazetenin genel yayın yönetmenliğini yaptı.

8. Giuseppe Giulietti (1879-1953) renkli ve çalkantılı kariyerine bir denizci olarak başladı. 1909 yılında, daha sonra güçlü ve militan bir örgüte dönüştüreceği İtalya Denizciler Federasyonu'nu kurdu. İtalya'nın savaşa müdahil olması için güçlü bir kampanya yürüttü, savaşın ardından sağlam bir D'Annunzio destekçisi oldu. 1919 yılında *Persia* adlı bir İtalyan ticaret gemisini kaçırıp, silah kargolarını ve mühimmatı D'Annunzio'ya ulaştırdı. Buna karşın, sendikalizmi nedeniyle Faşizm kendisine çok sıcak bakmadı, hatta 1924 yılında D'Annunzio da kendisiyle ilişkiyi kesti. 1926 yılında Giulietti yolsuzluk söylentileri nedeniyle tutuklandı, suçsuz bulunmasına rağmen Sardinya'ya sürgüne gönderildi. Sonunda ana karaya dönmeyi başaran Giulietti, açık bir biçimde Mussolini'yi destekledi. 1948 yılında Cumhuriyetçi Parti listesinden parlamentoya seçildi.

Madde 59. *Ugo Ojetti*

1. Gramsci, muhtemelen 19 Şubat 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'daki "Ottovolante" başlıklı köşede Ojetti'ye atfedilen bir ifadeyi düşünmektedir: "Ugo Ojetti şöyle der: 'Eğer yazdıklarım dolayısıyla edebiyat tarihinin bir parçası olmazsam, şurası kesindir ki, Giosuè Carducci'nin hakkımda yazdıkları nedeniyle bu tarihin bir parçası olacağım.'"

Madde 60. *Papini, İsa, Julius Caesar*

1. Bakınız Giovanni Papini, "Gesú peccatore" (Günahkar İsa), *Lacerba*, 1 Haziran 1913 (I, 11), s. 110-112.

El yazmasında Gramsci zaman zaman *Lacerba* yerine, hatalı bir biçimde *L'Acerba* yazar; tüm bu örneklerde düzeltme yapılmıştır.

2 Bakınız Giovanni Papini, *Gli operai della vigna*, (Floransa: Vallechi, 1929), s.13-58. "Cristo romano" (Romalı İsa) başlıklı konuşma ilk olarak 9 Aralık 1923 tarihinde, Katolik araştırma için bir merkezin açılış toplantısında yapılmış olup, daha sonra 16 Aralık 1923 tarihinde, Milano'daki bir başka Katolik enstitü açılışında tekrar edilmiştir. Bu kitabın

bir İngilizce çevirisi için, bakınız Giovanni Papini, *Laborers in the Vineyard,* (New York: Longmansi 1930).

Madde 61. *Amerikanizm*

1. Fransa'dan Amerika Birleşik Devletleri'nden göç etmiş olan Charles Eugene Bedaux (1887-1944), fabrikalardaki işçilerin tek tek üretkenliklerini ölçen bir "bilimsel" yöntem geliştirmişti. Bedaux sisteminin rasyonel ve etkin yönetim yoluyla parça başı iş üretkenliğini arttıracağı düşünülüyordu; bu birçok bakımdan, on dokuzuncu yüzyılda Fredrick Winslow Taylor'un (1856-1915) geliştirmiş olduğu "bilimsel yönetim teorileri"nin daha basit, daha modern uygulamalı versiyonuydu. İşçi örgütlerine taban tabana karşıt olsa da, Bedaux'un sistemi 1920'li yıllarda çok geniş çapta benimsenmişti. Bedaux 1937 yılında Fransa'ya dönerek, Pétain Hükümeti'ne katılmış ve Nazilerle işbirliği yapmıştır. Savaştan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne iade edilmiş ve ihanetle suçlanmıştır; hapishanedeyken intihar ederek ölmüştür.

2. Giustino Fortunato (Gramsci'nin tahmin ettiği gibi 1912 yılında değil) 1917 yılında, Goethe'nin *Italianische Reise* (İtalya Seyahati) adlı otobiyografik çalışmasının Napoli ile ilgili kısımlarını düzenleyip, İtalyanca'ya çevirmiştir; Fortunato, kendi edisyon-çevirisine bir de giriş kısmı eklemiştir; bakınız W. Goethe, *Lettere da Napoli*, çeviren G. Fortunato (Napoli: Ricciardi, 1917). Bu cilt, edebiyat eleştirmeni Domenico Petrini'nin editörlüğünde "Quaderni Critici" adlı dizide yeniden yayımlandı; bakınız Giustino Fortunato, *Le lettere da Napoli di V. Goethe*, (Rieti: Bibliotecha Editrice, 1928). Kitabın ilk baskısı Luigi Einaudi tarafından *La Riforma Sociale*'nin Mart-Nisan 1918 sayısındaki (s. 267-76) "Goethe, la leggenda del lazzarone napoletano ed il valore del lavoro", (Goethe Napolili Lazzarone Efsanesi ve Emeğin Değeri) başlıklı makalede incelendi.

3. Giorgio Mortara, *Prospettive economiche,* 1922 (Città di Castello: Soc. Tip. "Leonardo da Vinci" 1922). Bu iktisat araştırması, Milano'daki Università Bocconi'ye bağlı İktisat ve Siyaset Enstitüsü tarafından yıllık olarak yayımlanıyordu. Gramsci bu yıllıkları büyük bir dikkatle takip ediyor, en son sayısını her zaman mutlaka sipariş ediyordu (Enstitü 1920 yılında Piero Sraffa'nın babası, 1917 ile 1926 yılları arasında Università Bocconi rektörü olan Angelo Sraffa tarafından kurulmuştu).

4. Bakınız Mario Camis, "Intorno alle condizioni alimentari del popo-

lo Italiano. Considerazioni statistico-fisiologiche" (İtalyanlar'ın Beslenme Koşulları Üzerine. İstatistiksel-Fizyolojik Değerlendirmeler), içinde: *La Riforma Sociale*, Ocak-Şubat 1926 (XXXIII, 1-2), s. 52-81.

5. 1 Temmuz 1929-30 Haziran 1930 bütçesinden yapılacak Maliye Bakanlığı harcamaları için beklentiler üzerine bir Senato görüşmesi sırasında (22 Haziran 1929), Senatör Teodoro Mayer, İtalyanlar'ın yaşam standartlarındaki düşüşü engellemek gerektiğini vurguluyordu. Mussolini, Mayer'in sözünü keserek şunları söyledi: "Yaşam standartlarının son derece yüksek olmadığı ortadadır. Sardinya'da ve Güney İtalya'daki bazı beldelerde aylardır sebze tüketerek yaşayan insanlar bulunmaktadır." Bu diyalog, XXVIII. Dönemin (Senato) ilk oturumunun parlamento tutanaklarında (*Atti parlamentari*) kaydedilmiştir (s. 1158). Kasım 1929'da, *Atti parlamentari*'nin bazı fasikülleri Gramsci'nin eline geçmişti. Bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 14 Temmuz 1929 ve 18 Kasım 1929 tarihli mektuplar.

6. Gramsci'de Henry Ford'un iki kitabının Fransızca çevirileri bulunuyordu: *Ma vie et mon ouevre* (Paris: Payot, 1926) ve *Aujourd'hui et demain* (Paris: Payot, 1926). (Bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 25 Mart 1929 tarihli mektup.) Orijinal İngilizce edisyonlar için, bakınız Henry Ford, *My Life and Work* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1922) ve *Today and Tomorrow* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1926) Tatiana Schucht'a yazdığı 23 Mayıs 1927 tarihli mektupta Gramsci şu yorumları yapar: "Ford'un *Today and Tomorrow* adlı kitabını [...] okuyorum; kitabı çok eğlenceli buluyorum, çünkü büyük bir sanayici olan Ford, teorisyenlik yaptığında bana çok gülünç görünüyor."

7. Bakınız Lucien Romier, *Qui sera le Maˆtre, Europe ou Amérique?* (Paris: Hachette, 1927) Gramsci hapishanedeyken bu kitap elinde bulunuyordu; 25 Mart 1929 tarihli mektubunda bu kitaptan Tatiana Schucht'a da söz etmiştir. İngilizce çevirisi için, bakınız Lucien Romier, *Who Will Be Master, Europe or America*? (Efendi Kim Olacak, Avrupa mı, Amerika mı?), (New York: Macauly, 1928).

Lucien Romier (1885-1944), Birinci Dünya Savaşı'nın ardından dikkatini öncelikle toplumsal ve iktisadi konulara veren bir tarihçiydi. Gerici siyaseti, Marshal Pétain Hükümeti'nde Bakanlık görevine getirilmesini sağlamıştı.

8. Bu notun daha sonraki versiyonu (C Metni), bu örnekte Gramsci'nin Agnelli ailesinin YMCA'ya vermiş olduğu finansal desteğe gön-

derme yaptığını ortaya koymaktadır. Aynı konu için, bakınız Defter 7, Madde 74.

9. Gramsci FIAT yöneticilerinin şirketi bir kooperatife dönüştürme önerisine gönderme yapmaktadır; Gramsci'nin "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesinde anlattığı gibi, Ordine Nuovo grubu bu öneriye şiddetle karşı çıkmıştı. Ayrıca bakınız Defter 1, Madde 57. *Ordine Nuovo*'nun desteklediği Amerikanizm formu için bakınız Carlo Petri'nin "Il sistema Taylor e i Consigli dei produttori" (Taylor Sistemi ve Üretici Konseyleri) başlığıyla, 25 Ekim 1 Kasım, 15 Kasım, 22 Kasım 1919 tarihli (I, 23-27) *L'Ordine Nuovo* sayılarında yayımlamış olduğu makaleler dizisi.

10. Bakınız André Philip, *Le Probléme ouvrier aux États-Unis* (Paris: Alcan, 1927).

11. Özellikle bakınız, Alessandro Schiavi, "Impulsi, remore e soste nell'attività dei comuni italiani" (İtalyan Komünlerinin Faaliyetlerinde Güdüler, Engeller ve Ertelemeler), içinde: *La Riforma Sociale*, Temmuz-Ağustos 1929 (XXXVI, 7-8), s. 355-88; ayrıca "La municipalizzazione dei servizi publici dell'ultimo decennio in Italia" (İtalya'da Son On Yılda Kamu Hizmetlerinin Belediyelere Devredilmesi), içinde: *La Riforma Sociale*, Mayıs-Haziran 1929 (XXXVI, 5-6), s. 239-55.

12. Bakınız Umberto Ricci, "La scienza e la vita" (Bilim ve Yaşam), içinde: *Nuovi Studi di Diritto, Economica e Politica*, Mart 1928 (I, 3), s. 220-25. Bu metin, Ugo Spirito'nun Pareto üzerine görüşlerine yönelik iki eleştirel yorumdan oluşur ve bunun ardından (s. 226-28) U. Spirito'nun yanıtı gelir.

Bir Vilfredo Pareto takipçisi olan Umberto Ricci (1879-1946) bir iktisatçıydı; *La teoria dell' astinenza* (1908) adlı çalışması en çok bilinen kitabıdır.

13. Bakınız Henri de Man, *Il superamento del marxismo*, 2 cilt (Bari: Laterza, 1929). Gramsci, çıkar çıkmaz bu kitabı istediğini 3 Haziran 1929 tarihli mektubunda Tatiana Schucht'a söylemiştir ve kitap daha sonra kendisine gönderilmiştir. De Man'ın kitabının orijinal dili Almanca'dır, *Zur Psychologie des Sozialismus* (Jena: Diederichs, 1926); bir yıl sonra başka bir başlıkla Fransızca, *Au delà du Marxisme* (Brüksel, 1927), ve hemen ardından da İngilizce'de, *The Psychology of Socialism* (Londra: Allen & Unwin, 1928) yayımlanmıştır.

Gençliğinde ateşli ve aktif bir Marksist olan Henri De Man (1885-

1955), bu anti-Marksist kitabı yazma motivasyonunu kitabın önsözünde açıklar:

> [Savaşın] etkisi öylesine yıkıcıydı ki, Amerika'da göçebe ve maceracı bir yaşam tarzı içerisinde yeni bir tinsel dayanak noktası bulmak için iki yıllığına Avrupa'yı terk ettim. [...] Marksist sosyalizmin temelini oluşturan iktisadi determinizm çerçevesinden sıyrılıp, temel önemi psikolojik tepkilere tabi olan insana veren felsefi bakış açısında geçmiştim. [...] Amerikalılar'ın "psikolojik darbe" olarak adlandırdıkları ani bir sarsılma durumu, zihinsel çerçevelerdeki -etki göstermesini umduğum- böyle dönüşümlerin neredeyse olmazsa olmaz bir başlangıç aşamasıdır. Dahası, yarım ağızla 'revizyon', 'adaptasyon', 'yeniden yorumlama' gibi sözler ederek tavşana kaç tazıya tut bir tutuma sahip olmayıp, dobra dobra 'Marksizmin likidasyonu' diyebilmemin nedeni budur.

Psychology of Socialism'in (Sosyalizmin Psikolojisi) ardından Avrupa'da ciddi oranda dikkat çeken birkaç kitap daha geldi; Gramsci'nin bir İtalyanca çevirisine sahip olduğu *Der Kampf um die Arbeitsfreude* (Jena: Diederichs, 1927) (*La gioia del lavoro*) kitabının İngilizce çevirisi için, bakınız *Joy in Work* (Londra: Allen & Unwin, 1929) ve *Die sozialistische Idee* (Jena: Diederichs, 1933). De Man'ın düşünceleri, İtalyan anti-faşist hareketin Marksist olmayan akımları, özellikle de Carlo Roselli'nin Paris'te kurduğu Giustizia e Libertà Hareketi üzerinde etki yarattı. De Man, Belçika İşçi Partisi'nin başına geçmesinin ve II. Leopold'un Almanya'ya uygulamak istediği kapitülasyonları desteklemesinin ardından siyasi güvenilirliğini yitirdi. 1941 yılında, ölümüne kadar kalacağı İsviçre'ye kaçtı; vatana ihanetle suçlanmış olmasından dolayı Belçika'ya geri dönemedi.

Madde 62. *Cinsellik sorunu*

1. Calabria'da doğan Tommaso Campanella (1568-1693) Dominiken tarikatına katıldı fakat sapkınlıkla suçlanıp kısa bir süre (Giordano Bruno ile aynı dönemde) Roma'da hapis yattı. 1599'da Calabria'ya dönüşünden kısa bir süre sonra İspanyol egemenliğinin yıkılması için komplo kurmak suçuyla tutuklanıp, sonraki yirmi altı yılını geçireceği hapse konuldu. Hapis hayatı sırasında ve (Fransa'ya yerleşip, Kardinal Richelieu'nun koruması altına girdiği) sonrasında Campanella çoğunlukla

felsefe ve teoloji konularında bazı kitaplar yazdı. Bu çalışmalarında bir tanesi, ilk olarak 1623 yılında Frankfurt'ta (Latince) yayımlanan *Città del Sole* (Güneş Ülkesi) adlı ütopya çalışmasıdır. Kitapta, özel mülkiyetin kaldırılmış olduğu ve eğitimin ve tüm (cinsler arası ilişki de dahil olmak üzere) toplumsal ilişkilerin, bireysel ya da egoist çıkarlara karşıt olarak, komünal olarak örgütlendiği bir adadaki ideal komünist toplum anlatılır.

Benedetto Croce, Campanella'nın ütopyasının komünist ideallerin bir ön tasarısı olduğu yönündeki Marksist yoruma (özellikle Paul Lafargue'nin yorumuna) son derece eleştirel yaklaşan bir makalesinde Campanella üzerine ayrıntılı olarak yazmıştır. Croce'nin ilk olarak 1895'te yayımlanan "Sulla storiografia socialistica. Il comunismo di Tommaso Campanella" (Sosyalist Tarih Yazımı Üzerine. Tommaso Campanella'nın Komünizmi) başlıklı makalesi, hapishanedeyken Gramsci'nin erişim sahibi olduğu kitaplardan biri olan Benedetto Croce, *Materialismo storico ed economica marxistica*, gözden geçirilmiş 4. Baskı (Bari: Laterza, 1921) adlı kitabında yeniden basılmıştır. Sayfa 189, not 2'de Croce şunları söyler: "Calenda'yı kendi teorisinde, Campanella'nın Calabrialı köylülerin komünist özlemlerini ve cinsel arzularını ifade ettiğini söylemeye esinleyen şeyin ne olduğunu bilmiyorum [...]. Kadınları paylaşmak Güney İtalya'daki en kıskanç halk olan Calabria halkının arzularına yanıt veriyor muydu?" (Croce'nin kitabının İngilizce çevirisinde, *Historical Materialism and Economics of Karl Marx* [1914], Campanella üzerine olan bölüm bulunmamaktadır.)

2. Gramsci, Güney'deki ve Sicilya'daki köylülerin durumuna ilişkin 1907 ile 1911 yılları arasında, on sekiz üyeden oluşan ve başkanlığını Senatör Eugenio Faina'nın yaptığı bir komisyon tarafından yürütülen bir parlamento soruşturmasına gönderme yapıyor gibidir. Bu komisyonun çalışmaları sonucunda altı teknik rapor, beş parlamento raporu, iki monografi ve bir final raporu ortaya çıkmıştı. Soruşturma sonucunda ortaya çıkan ciltlerce uzunluktaki materyaller arasında Abruzzo ve Basilicata'daki Gramsci'nin gönderme yaptığı ensest rakamları bulunamamıştır.

Madde.63. *Lorianizm ve Graziadei*

1. Bakınız ilk olarak 1899'da yayımlanan, Gramsci'nin hapishanedeyken elinde olan kitaplardan *Materialismo storico ed economica marxistica*, gözden geçirilmiş 4. Baskı (Bari: Laterza, 1921) içerisinde Benedet-

to Croce, "Recenti interpretazioni della teoria marxistica del valore e polemiche intorno ad essa"; özellikle bakınız s. 147, not 2. İngilizce çevirisi için bakınız, "Marksist Değer Teorisinin Yakın Zamandaki Yorumları ve Bu Yorumlara İlişkin Tartışmalar", içinde: *Historical Materialism and the Economics of Karl Marx,* (Londra: Allen & Unwin, 1914), özellikle s. 141-142'deki not:

> Graziadei, kendisine, kuşkulu olduğu ortaya çıkan keşifleri ilk kez yapmadığını belirtmeme izin verecektir. Birkaç yıl önce *Critica Sociale*'de Marx'ın sisteminde karın kökeni üzerine bir tartışmada Graziadei (cilt IV, n. 22, 16 Kasım 1894, s. 348) şunları yazmıştı: 'Karın, fazladan emekle birlikte değil, *emek olmaksızın* var olduğu bir toplumu canı gönülden düşleyebiliriz. Bugün insanların harcadığı tüm emek, makine gücü ile ikame edilirse, makineler, nispeten küçük miktarda emtia kullanarak, çok daha fazla üretim yapacaklardır. Kapitalist toplumsal örgütlenme göz önünde bulundurulduğunda bu teknik fenomen, toplumsal fenomen için bir temel sağlayabilecektir; şöyle ki: Ürün ile makinenin tüketimi arasındaki farktan yararlanacak olan egemen sınıf, *emekçilerin* tükettiğini aşan miktarda ürünün, yani insanın dayanıksız kas gücüne dayalı üretimin ortaya çıkarabileceğinden çok daha fazla miktarda artık ürünün eline geçtiğini görecektir.' Bununla birlikte burada Graziadei, emeğin olmadığı ve insanların sarf ettiği tüm emeğin makineler tarafından sarf edileceği bu hipotetik toplumda nasıl olup da *emekçilerin* ve *emeksizliğe* dayalı emek *karının* var olacağını açıklamayı ihmal eder. Orada emekçiler ne yapacaklar? Sisyphus'un ya da Danaides'in yaptıkları işi mi yapacaklar? Bu hipotezde proletarya ya egemen sınıfın hayırseverliğiyle varlığını sürdürecek ya da hızlı bir biçimde ortadan kalkarak açlıktan ölecek ve yok olacaktır. Çünkü eğer Graziadei makinelerin toplumun bütünü için otomatikman bir emtia bolluğu yaratacağını düşünüyorsa, bu hipotezi bir *Cocaigne* arazisinde kuruyor demektir.

Aynı makalede, biraz daha geride Croce, Graziadei ile Loria arasında bir paralellik kurar: "Graziadei'nin nesnesi, karı değer teorisinden bağımsız olarak incelemektir: Profesör Loria'nın zaten göstermiş olduğu bir rota; bu rotadaki hata da, girişimin sonucunu beklemeden, daha ilk bakışta görülebilmelidir." (bakınız İngilizce çeviride, s. 138). Bu yorum muhtemelen Graziadei'yi Loriacılar arasına dahil eden Gramsci'ye esin kaynağı olmuştur.

2. Bakınız Antonio Graziadei, *Sindacati e salari,* (Milano: L. Trevisini, 1929). El yazmasında Gramsci bu başlığı, Graziadei'nin *Capitale e salari* (Milano: Casa Ed. Monanni, 1928) adlı bir başka kitabının başlığıyla karıştırsa da, yayınlanma tarihini doğru yazar. Her iki kitap da hapishanedeyken Gramsci'nin elinde bulunuyordu. Graziadei'nin *Sindacati e salari*, s. 10'da Croce'nin eleştirisine yanıtı:

> Croce'nin bazı fikirlerini tartışıyor olduğumuzdan, kendisinin erken dönem yazılarımıza yönelttiği eleştiriden söz etme fırsatına sahibiz. Her zaman bir kimsenin kendi kitapları üzerine polemiğe girmesinin -özellikle söz konusu kitaplar daha geniş bir bütünün parçası ise- bu kitapları verimsizleştirecek arızi ve olumsuz bir karakter yaratacağına inandık. Eğer yazar, karşıtının eleştirilerine rağmen, doğru ve işe yarar bir kavram geliştirdiğine inanıyorsa, bu kavramı soyut bir biçimde savunmak yerine, somut olarak nihai sonuçlarına kadar geliştirmelidir. Croce gibi birisinin fikirleri en yüksek dikkati hak ettiğinden, en yakın dönem çalışmalarımızın kendisinin bu sırada yaptığı gözlemlerin çoğuna en iyi yanıtı oluşturacağını söyleyebiliriz. Eğer bu yakın dönem çalışmalarda değişim değeri ya da fiyat konusunu uzun uzadıya işlemişsek, tek tek iş kollarındaki görünüm ile (değişim değerinin kaçınılınaz olduğu kaynak bağlamında) iş kollarının bütününü ilişkilendirmenin zorunluluğu ışığında, sorunları bir kez daha vurgulamışızdır. İkinci görünümün kullanım değeri altında göz önünde bulundurulmasına nasıl işaret ettiğini de gösterdik. Croce - kullanım değeri kavramının da Ekonomi Politiğe ait olduğunu unutarak- bunun ikincinin alanında yer aldığını iddia eder [...] Sözde "sabit" sermaye ile kapitalist kar arasındaki ilişkilere gelince, kendisinin eleştirdiği daha önceki makalemizde genişletilmiş ve aralarında *La teoria del valore ed il problema del capitale costante (tecnico)* adlı kitabın da bulunduğu çeşitli küçük kitaplara girmiştir. Bu çalışmalarda kaydedilen gelişmeler, Croce'nin belirgin bir hatasının aksine işaret eder: kendisinin, bu hipotezin -beceriksizce de olsa- kanıtlamayı hedeflemiş olduğu, halen de hedeflediği olguların üzerine kapıyı çarpa girişimiyle, bizim sınır çizgisi hipotezimize a priori itirazı.

Aynı polemik konuları için, ayrıca bakınız Defter 7, Madde 23.

3. Bakınız L. Rudas, "Graziadei-ein Ökonom und Komunist von Gottes Gnaden", içinde: *Unter Dem Banner des Marxismus*, Ocak 1926, s. 600-31. Croce'nin Graziadei üzerine Gramsci'nin gönderme yaptığı no-

tu, daha önce bu makaleden (s. 601-2) alıntılanmıştır. Rudas'ın makalesinin ikinci bölümü, aynı derginin iki yıl sonra, Mart 1928'de çıkan bir sonraki sayısında yayımlanmıştır.

Prezzo e sovraprezzo (Değer ve Artı Değer) Graziadei'nin bir başka kitabının kısa başlığıdır. Gramsci'de bu kitabın üç değişik edisyonu bulunuyordu: Antonio Graziadei, *Prezzo e sovraprezzo nell'economica capitalistica. Critica alla teoria del valore di Carlo Marx* (Milano: Soc. Ed. *Avanti!*, 1923); Almanca ilk baskı temel alınarak revize edilmiş ve genişletilmiş İtalyanca ikinci baskı (Torino: Bocca, 1924) ve Fransızca çeviri, *Le Prix et le sur-prix dans l'économie capitaliste* (Paris: Rieder, 1925).

4. "Rab." kısaltması, Sosyalist Parti'nin Torino seksiyonunun önderi ve uzlaşmazlar arasında en "katı" olan Pietro Rabezzana'ya gönderme yapar. Rabezzana 1916 yazında -kendi görüşüne göre ulusların varlığına gönderme yapan dar bir kavram olan- Enternasyonal başlığını, bazılarının "Interplanetaria" olarak adını değiştirdiği, "Unione Proletaria del Mondo" (Dünya Proletarya Birliği) olarak değiştirmeyi önerdiği bir dizi konuşma yapmıştır (5 Ağustos 1916 tarihli *Il Grido del Popolo*'da Rabezzana'nın konuşmalar dizisi yayımlanmıştır).

5. Gramsci'nin burada gönderme yaptığı olayı tespit etmek mümkün olmamıştır.

6. Como'daki İşçi Odası'nın Sekreteri Carlo Pozzoni, konutların sosyalistleşmesine yönelik bir politika ile birlikte kiracıların kira ödemeyi reddetmelerinin Sosyalist Parti'nin devrimci stratejisinde bir kilometre taşı olacağını söyleyen bir broşür yazmıştı. Bu broşür, 1921'de Livorno'da yapılan PSI Ulusal Kongresi'nde sunulacak bir tez olarak hazırlanmıştı; bununla birlikte, önsözde bu broşürün Kongre'ye yetişmediği söylenir. Bakınız Carlo Pozzoni, Tattica e strategia socialistico-comunista (Milano: Ed. L. Pozzoni, tarihsiz).

> Eğer proletarya örgütlerinin bütün ağırlığını azami direniş alanı olan fabrikalardan kapitalist direnişin asgari olduğu ev içine taşımayı bilirse, ev içini en kısa zamanda fethedecek ve sosyalistleştirecektir; bu şekilde gücünü arttırmış ve düşmanını öylesine zayıflatmış olacaktır ki kısa zaman içinde tam kurtuluşu tasavvur edebilecek hale gelecektir.

7. Macar yazar Cecilia de Tormay (1876-1937) -Gramsci burada yazarın adını yanlış yazar- savaş sonrasında 1918-1919 Macar Devrimi'ne

ilişkin son derece taraflı yorumlarının içeren günlüğünü yayımlamasıyla kötü bir ün elde etmiştir. Günlüğün başlığı (Yasak Kitap), Macaristan'daki çalkantılı dönemde de Tormay'ın içinde bulunduğu açmaza yaptığı vurguyu yansıtır. Öyle görünmektedir ki devrimci Béla Kun Hükümeti, de Tormay'ın gerici güçleri destekleyip, Macaristan'a yabancı askeri müdahaleyi savunmasından dolayı kendisini aramaktadır. De Tormay, Kasım 1918'de aristokrasinin temsilcilerini bir araya getiren karşı devrimci bir örgüt olan "Macar Kadınların Ulusal Bir Birliğini" kurar. Devrimci hareketin yenilgisinin ardından yayımlanan de Tormay'ın günlüğü, ülke dışında da ciddi biçimde dikkat çekmiştir ve anti-komünist amaçlarla sıkça kullanılmıştır. Bu çalışmanın İtalyanca bir çevirisi yok gibi görünmektedir; Gramsci muhtemelen dönemin İtalyan basınında bu günlük ile ilgili şeyler okumuş ve bazı alıntılarla karşılaşmıştır. Gramsci devrim sırasında Budapeşte'de cereyan etmekte olan ve de Tormay'ın günlüğünde, Macar başkentinden kaçış sırasında yanında olan bir adam tarafından yazara nakledilen bir olaya gönderme yapmaktadır. Hikayeye göre genç bir komünist, saygın genç hanımefendilerin kaldığı bir otele girmeyi başarmış ve bu hanımefendilere özgür aşk konusunda nutuk çekmiştir. Bakınız Cécile de Tormay, *Scènes de la Révolution communiste en Hongrie. Le livre proscrit* (Paris: Plon, 1933), s. 173-74.

8. "Aklın kötümserliği, iradenin iyimserliği" mottosu genellikle Gramsci'yle ilişkilendirilmiş ve Gramsci'ye atfedilmiştir. Bu, Gramsci'nin yazılarında tekrar tekrar ortaya çıkan bir maksimdir ve başlığın hemen yanında yer aldığı *L'Ordine Nuovo* dergisinin de mottosudur. Buna karşın bizzat Gramsci, bu deyişi Romain Rolland'a atfeder. Bakınız Antonio Gramsci, "Discorso agli anarchici" (Anarşistlere), içinde: *L'Ordine Nuovo*, 3-10 Nisan 1920:

> Sosyalist devrimci süreç kavramı, Romain Rolland'ın kendi düsturuna yerleştirdiği iki karakteristik izi vardır: "Aklın kötümserliği, iradenin iyimserliği." Anarşist ideologlar, buna karşıt olarak, Karl Marx'ın akla ilişkin kötümserliğini reddettiklerini ifade ederler buna göre, [...] "aşırı bir sefalet baskının sonucunda gerçekleşmiş bir devrim, hiçbir zaman anarşist bir sosyalizm olmayıp, bir devlet sosyalizmi (!?) olacak kadar dahi (!) ileri gidebilecek otoriter bir diktatörlüğün kurulmasını zorunlu kılacaktır." Sosyalist kötümserlik, korkunç olaylarda teyit edilmiştir: Proletarya, sefaletin ve baskın insan aklının imgeleyemeyeceği kadar derinlerdeki dip noktasına atılmıştır. Anarşist ideologların akılsız çete op-

> tizminin en bitap tonlarıyla örülü yüzeysel ve boş, sahte devrimci retoriklerinden başka, bu türden bir durumun karşısına koyabilecekleri bir şeyleri yoktur. Sosyalistler bu durumun karşısına işçi sınıfının en iyi ve en bilinçli enerjik örgütlenme faaliyetini koyar; bu öncü unsurlar sayesinde, Sosyalistler özgürlüğü ve bu özgürlüğü garanti altına alacak iktidarı kazanmak için en geniş kitle temelini hazırlamak adına olası her türlü çabayı gösterirler.

Romain Rolland'ın bu maksimi nerede kullandığı ve Gramsci'nin bunu nereden ve nasıl öğrendiği bilinmemektedir. Romain Rolland bu fikri, dostu Malwida von Meysenburg'un Jacob Burkhardt'ın Yunanlar'ı anlatmak için kullandığı bir deyişi hatırlamasından türetmiş olabilir: "Pessimismus der Weltanschauung und Ottimismus des Temperaments." Bakınız Malwida von Meysenbug, *Der Lebensabend einer Idealistin*, (Berlin-Leipzig: Schutter u. Loeffer, 1898), s. 50. Bu fikir üzerine bir olası varyasyon için, bakınız Jacob Burckhard, *Griechische Kulturgeschichte*, II (Berlin: Rütten u. Loening, 1955), s. 363.

Madde 64. *Lorianizm ve G. Ferrero*

1. Gramsci, Ferrero üzerine bir makale yazmıştır ve bu makalede bu örnekte söz ettiği acemiliği daha bütüncül bir biçimde açıklar. Bakınız Gramsci, "Storia antica e democrazia" (Antik Tarih ve Demokrasi), *Avanti!*, 24 Mart 1916:

> Ferrero'nun antik çağın Menelik'i olarak adlandırdığı tiranın anekdotu; bu, hak ettiği ilgiyi görememiş olan bir ölçü birimi. Yine de bu bir gösterge olarak iş görebilir. İtalya'nın tarihini yazan bir Fransız düşünün, bu adam bir metinde Regia Gabella'ya yapılan bir göndermeyle karşılaşır ve "regia"yı "regina" [yani kraliçe] ile karıştırır ve bundan Bayan Gabella üzerine eksiksiz bir kurgusal hikaye uydurur; arka plan sayesinde Messalina, Pompadour ya da Giovanni di Napoli'yi hatırlar! Eğlenceyi gözünüzde canlandırabilirsiniz! Ferrero böyle bir gafa imza atar. Yunanların Persliler ve Asyalılar için kullandıkları bir kraliyet sıfatının eşlik ettiği bir uzunluk ölçüsü birimi ile karşılaşır; bu sefil sözcük de antik çağın bir Menelik'i için biyografik bir roman oluşturur.

Madde 65. *Dergi ve gazete türleri*

1. Giuseppe Baretti (1719-1789), Samuel Johnson ile tanıştığı İngiltere'de birkaç yıl geçirmiştir. 1760 yılında İtalya'ya dönmüş ve Milano'da

birkaç yılın ardından, *La Frusta Letteraria* dergisini kurduğu Venedik'e taşınmıştır. Arkadaşı Gozzi'nin *Osservatore* dergisi gibi, Baretti'nin dergisi de *Spectator* dergisinden ve başka İngiliz dergilerinden ilham almıştır. *Frusta Letteraria*'nın her *sayısı* tamamen kendisi tarafından yazılmıştır; Aristarco Buonafede takma adını ve karakterini kullanan Baretti, önemli şahıslara karşı şiddetli saldırılar başlatmış ve toplumsal ve kültürel adetlere sert eleştiriler getirmiştir. Dergi sansürlenmiş ve Venedik'te çıkan yirmi beş sayıdan sonra kapatılmıştır. Sekiz ek sayı daha çıkarmayı başarmış olsa da, Baretti daha sonra pes edip yaşamının geri kalanını geçireceği İngiltere'ye geri dönmüştür.

2. Papini'nin "Gesù peccatore" (Günahkar İsa) adlı makalesinden Gramsci Defter 1, Madde 60'ta daha önce söz etmiş olup, "Viva il maiale" (Çok Yaşa Domuz) adlı makalesi 15 Mayıs 1914 tarihli *Lacerba* dergisinde yayımlanmıştır. "Contro di famiglia" (Aileye Karşı) adlı makaleyi Papini yazmamıştır; Gramsci muhtemelen Ardengo Soffici'nin 15 Temmuz 1914 tarihli *Lacerba*'da yayımlanan "Appunti sulla famiglia" (Aile Üzerine Notlar) başlıklı makalesini düşünmektedir. Ardengo Soffici'nin "Giornale di Bordo" (Uzun Kitap) başlıklı makalesi bölümler halinde 1913 yılında *Lacerba*'da yayımlanmıştır. Italo Tavolato'nun "Elogio della prostituzione" (Fahişeliğe Övgü) adlı makalesi 1 Mayıs 1913 tarihli *Lacerba*'da yayımlanmıştır.

3. Dante alıntısı, Pietra (taş) olan adı, katı kalpliliğinin bir yansısı olan bir kadına yazılan dört şiirlik bir diziden alınmıştır. Bu şiirler "Rime Pietrose" adıyla bilinirler ve Gramsci bu şiirlere muhtemelen bu bağlamda, kasıtlı olarak zor ve karanlık bir yazı yazma biçimi örneği olarak gönderme yapmaktadır. "Compagnia della Pietra" ifadesinin ne anlama geldiği ve nereden kaynaklandığı tam olarak bilinmemektedir.

Madde 66. *İtalyan kolonileri*

1. Bakınız Arnaldo Cicchitti, "La S. Sede nelle Colonie italiane dopo il Concordato con il Regno" (Kraliyet ile Yapılan Anlaşmanın Ardından İtalyan Kolonileri'nde Papalık), içinde: *Il Diritto Ecclesiastico e Rassegna di Diritto Matrimoniale*, Mart-Nisan 1929 (XL, 3-4), s. 133-41.

2. Bakınız Arnaldo Cicchitti, "Le Isole italiane dell'Egeo costituiscono una colonia di dominio diretto" (İtalyan Ege Adaları Doğrudan Egemenlik Kolonisi Oluşturur), *Rivista di Diritto Pubblico e della Pubblica Amministrazione in Italia*, Şubat 1928 (XX, 2), kısım 1, s. 126-31; "Se la

concessione italiana di Tien Tsin sia un passedimento coloniale" (Tien Tsin'deki İtalyan İmtiyazları Bir Kolonyal Mülk müdür?), *Rivista di Diritto Pubblico...*, Şubat 1929 (XXI, 2), kısım 1, s. 141-57 ve "Prolegomeni di diritto coloniale italiano" (İtalyan Koloni Yasası'na Önsöz), *Rivista delle Colonie Italiane*, Mayıs 1929 (III, 5), s. 452-59. Bu üç makalenin hiç birinde Arnavutluk ile ilgili bir tartışma söz konusu değildir.

Madde 67. *Dinsel evliliğe ilişkin...*

1. Bakınız "Giurisprudenza dei tribunali ecclesiastici" (Dini Yargılama İçtihadı), *Il Diritto Ecclesiastico e Rassegna di Diritto Matrimoniale*, Mart-Nisan 1929 (XL, 3-4), s. 176-85.

Madde 68. *Cinsellik sorunu ve Katolik Kilisesi*

1. Bir tanesi 1013 sayılı Yasa'dan, diğeri de *Yaratılış*'tan yapılan iki alıntı, Cesare Badii'nin *Il Diritto Ecclesiastico e Rassegna di Diritto Matrimoniale* dergisinin Mart-Nisan 1929 sayısındaki (XL, 3-4, s.150-159) "I veri caretteri essenziali del rapporto guiridico di matrimonio secondo il diritto italiano e canonico" (İtalyan Hukuku'nda ve Kilise Hukuku'nda Hukuksal Evlilik İlişkisinin Gerçek Temel Karakterleri) başlıklı makalesinden yapılmıştır. Diğer alıntılar ise C. Viglino'nun *Il Diritto Ecclesiastico e Rassegna di Diritto Matrimoniale* dergisinin Mart-Nisan 1929 sayısındaki (XL, 3-4, s. 142-149) "Oggetto e fine primario del matrimonio" (Evliliğin Amacı ve Öncelikli Hedefi) başlıklı makalesinden alınmıştır.

Madde 69. *Nobel ödülü*

1. Gramsci bu makaleyi kendisi görmemiştir. Bu notun daha sonraki versiyonu (C Metni), Gramsci'nin bunu *La Fiera Letteraria*'nın çok yakından takip ettiği düzenli bir eki olan *Rassegna della stampa*'dan (Basın Takibi) öğrendiğine işaret eder. Bakınız "Rassegna della stampa", *La Fiera Letteraria*, 17 Haziran 1928 (IV, 25).

Madde 70. *"Impressioni di prigonio"*

1. Jacques Rivière'nin hapishane yaşamında edindiği izlenimleri anlattığı makalesi, *La Fiera Letteraria*'nın bir eki olan, Giacomo Prampolini'nin editörlüğünü yaptığı Yabancı Basın Takibi içerisinde yeniden yayımlanmıştır ve Grasmci'nin alıntıladığı pasajların kaynağı burasıdır.

Bakınız "La stampa estera", *La Fiera Letteraria*, 1 Nisan 1928 (IV, 14).

Bir savaş mahkumu olarak hapishanede birkaç yıl geçiren Jacques Rivière (1886-1925), 1919 yılında *Nouvelle Revue Française* dergisinin editörlüğünü üstlenen çok etkili bir yazardı.

Madde 71. *Peder Gioacchino Ventura*

1. Gramsci bu bilgileri 15 Ocak 1928 (IV, 3) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "I libri della settimana" (Haftanın Kitapları) başlıklı ekindeki din konusundaki yayınlar üzerine kısa notlardan çıkarmıştır.

Gioacchino Ventura (1792-1861), entelektüel ve siyasi gelişimi birçok bakımdan dostu Lamennais'in gelişimine benzeyen bir papaz, vaiz ve filozof-teologdu. Ventura gerçek felsefenin zorunlu olarak Hristiyan olması gerektiğini öne sürüp, Kendisini bir Tommassocu olarak gördü. Demokratik idealleri kucakladı ve Gospel otoritesine dayandırdığı antimonarşist görüşleri açık bir biçimde dile getirdi. 1847'de Cenevre'de ölen İrlandalı milliyetçi Daniel O'Conell'in cenazesinde ünlü bir konuşma yaptı. 1848 yılında, Viyana ayaklanmasında ölen liberalleri övdü ve kurucu meclisine katılmayı reddetmiş olsa da, Roma Cumhuriyeti'nin kuruluşunu destekledi. Ventura, Kilise ile Devlet'in birbirinden ayrılmasını destekledi ve IX. Pius şehirden kaçtıktan sonra dahi, otonom Sicilya Devleti'nin tam yetkilisi olarak Roma'da kaldı. Fransız askerleri Roma'yı ele geçirdiğinde Ventura Fransa'da gönüllü sürgüne gitti ve ölene kadar orada kaldı.

Louis-Gabriel-Ambroise Bonald (1754-1840) coşkun bir monarşist, Kilise otoritesinin yılmaz bir savunucusu ve tüm demokratik eğilimlerin uzlaşmaz bir karşıtıydı.

Hughes-Félicité-Robert de Lamennais (1872-1854) siyasal liberalizm ile Katolisizmi uzlaştırmaya çalışmış olan bir papaz ve siyaset felsefecisiydi. Yaşama geri döndürülmüş bir Kilise'nin toplumsal dönüşümün başını çekeceğine inandı. Artan bir hararetle demokrasi savunuculuğu yapmış, hatta Kilise ile Devlet'in ayrılmasını destekleme noktasına kadar gelmiş olsa da, Lamennais, Avrupa'nın sosyopolitik yenilenmesinde kilisenin önderlik rolünü üstleneceğini düşünen bir ultra-monarşist olarak kaldı. Charles de Montalambert ve diğer liberal Katolikler'le birlikte *L'Avenir*'i kurdu. En sonunda Katolik Kilisesi'yle bağlarını koparmak zorunda kaldı. Lamennais'in siyasi teorilerinin ve düşüncelerinin bazı önemli yanları, İtalya'da neo-Guelphizmin yönlendirici ilkeleriyle

benzerlik gösterir. Görüşlerinin Giuseppe Mazzini üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

Fransız siyaset düşünürü ve devlet adamı Joseph De Maistre (1753-1821), Napoleon'un 1792'deki işgali üzerine senatör olduğu Savoy'u terk etti ve bir daha Fransa'ya dönmedi. Sardinya Kralı'nın temsilcisi olarak on dört yıl Rusya'da kaldı ve Torino'ya dönüşünün ardından Krallık'ta Devlet Bakanı oldu. Uzlaşmaz bir ultra-muhafazakar olan De Maistre, tüm liberal inançları ve felsefeleri reddetti. Kendisinin görüşüne göre, toplumsal ve siyasal istikrara ancak monarşinin ve papalığın mutlak otoritesiyle ulaşılabilirdi. Onun mutlakiyetçiliği, Hristiyanlığın üstünlüğü ve egemenliği düşüncesinden ayrı düşünülemezdi.

Madde 72. *Peder Bresciani'nin soyu. Katolik sanat.*

1. Eduardo Fenu'nun Katolik sanat üzerine makalesi 15 Ocak 1928 (IV,3) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) başlıklı ekinde özetlenmiştir. Alıntılanan pasajdaki ünlem işaretleri Gramsci'ye aittir.

Bir gerici Katolisizm savunucusu olan Domenico Giuliotti (1877-1956), bir dizi polemik kitabı ve bazı şiir ciltleri yazdı. Ayrıca 1923 yılında, Papini'nin işbirliğiyle, Strapaese (Süper-taşra) hareketinin orijinal kaynaklarından ve temel metinlerinden olan *Dizinario dell'omo selvatico* (Çekingen Adamın Sözlüğü) adlı çalışmayı yazdı.

Bir Alman edebiyatı profesörü ve Wagner ve Goethe çevirmeni olan Guido Manacorda da (1879-1965), toplumsal ve siyasal sorunları katı ve hoşgörüsüz bir Katolik bakış açısıyla ele alan üretken bir yazardı. Papino ve Giuliotti gibi, Manacorda da 1929 kurulan ve Floransa'da yayımlanan bir edebiyat ve güzel sanatlar dergisi olan *Il Frontespizio* çevresiyle bağlantılı Katolik aydınlar çevresinin bir kısmını oluşturdu.

2. Assisili Aziz Franscis gibi, *Imitation of Christ* adlı klasik ibadet kitabının yazarı olan Thomas à Kempis gibi, Iacopo Passavanti de (1302-1357), ünlü bir dinsel çalışma olan *Lo Specchio di vera penitenza* (Gerçek Kefaretin Aynası) adlı kitabı yazdı.

3. Antonio Fogazzaro, modernist görüşleri benimsemesi nedeniyle Katolik Kilisesi tarafından mahkum edildi ve *Il Santo* (1905) ve *Leila* (1911) adlı iki romanı yasak kitaplar listesine dahil edildi. Fogazzaro daha sonra görüşlerini değiştirdi ve Kilise'ye geri döndü.

Madde 73. *Crémieux'nun Modern İtalyan Edebiyatı*

1. Bakınız, 15 Ocak 1928 (IV, 3) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümünde, "Crémieux e Bellonci" adlı makale. Gramsci, Benjamin Crémieux'nun, hapishanedeyken elinde olan ve başka notlarda da kullandığı *Panorama de la littérature italienne contemporaine* (Paris: Kra, 1928) adlı İtalyan edebiyatı incelemesini okumuştu.

Benjamin Crémieux (1888-1944) İtalyan edebiyatıyla özel olarak ilgilenen ve bu konuda kapsamlı yazılar yazan Fransız bir eleştirmendi. Floransa'daki Fransız Enstitüsü'nde uzun yıllar görev yaptı. Başka şeylerin yanında, Pirandello'nun oyunlarını Fransızca'ya çevirdi.

Savaş sırasında Fransız Direnişi'ne katılan Crémieux, esir düştü ve Buchenwald Toplama Kampı'nda öldü.

2. Gramsci 16 Şubat 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'daki "La lingua unica e l'Esperanto" (Tek Dil ve Esperanto) başlıklı makalesinde bu konuyla ilgili olarak şunları yazmıştı:

> Manzoni sorunu ortaya koyar: Artık İtalya yaratılmış olduğuna göre, İtalyan dili nasıl yaratılacaktır? Ve yanıtlar: her İtalyan vatandaşı Toskana dilini konuşmalıdır, İtalyan devleti ilkokul öğretmenlerini Toskana'dan seçmelidir; Toskana dili çeşitli bölgelerde konuşulan çok sayıda dilin yerini alacaktır; artık İtalya yaratılmış olduğuna göre, İtalyan dili de yaratılacaktır. Manzoni, gerçek İtalyan dilini içerecek olan bir *Novo Dizinario* [Yeni Sözlük] için devlet desteğini alınayı başarmıştı. Öte yandan *Novo Dizinario* yarın kaldı ve öğretmenler de İtalya'nın her bölgesindeki eğitimli insanlar arasından seçildi. Sonunda, bir dil tarihi hocası olan Graziadio Isaia Ascoli, şunu göstermek için Manzoni'nin yüzlerce sayfasının karşısına otuz sayfalık bir metinle çıktı: Hiçbir ulusal dil, devlet dayatmasıyla, yapay biçimde yaratılamaz; İtalyan dili kendiliğinden oluşmaktadır ve ulusun toplumsal yaşamı, ulusun çeşitli kesimleri arasında çok sayıda ve istikrarlı temaslara izin verdiği ölçüde gelişecektir; belirli bir dilin yayılması, o dili konuşan insanların üretken yazı faaliyetleri, ticaret ve alışveriş ilişkileri sayesinde gerçekleşir. On dördüncü ve on altıncı yüzyıllarda Toskana'nın, Toskana dilini yayan Dante, Boccaccio, Petrarch, Machiavelli ve Guicciardini gibi yazarları olmuştu; Toskana'nın, ürünlerini ve bu ürünlerin adlarını tüm İtalya'ya taşıyan bankerleri, esnafları ve imalatçıları vardı; daha sonra Toskana kitap ve emtia üretkenliğini yitirdi ve dolayısıyla,

> dilsel üretkenliğini de yitirmiş oldu. Birkaç yıl önce, Profesör Alfredo Panzini bir modern konuşma dili sözlüğü yayımlamıştı ve bu sözlükten, ne kadar çok Milano ifadesinin Sicilya ve Apulia'da yayılmış olduğu görülebilirdi. Milano tüm İtalya'ya gazeteler, dergiler, kitaplar, emtia ve ticaret gezgini göndermişti; dolayısıyla kendi sakinlerinin konuştuğu dildeki karakteristik ifadeleri de göndermiş oldu.

Ascoli, *Archivio glottologico italiano* (1872) içerisindeki "Proemio" adlı makalesinde Manzoni'nin dil sorununa yaklaşımına yönelik itirazını dile getirmişti; makale bugün Isaia Ascoli, *Scritti sulla questione della lingua*, ed. Corrado Grassi (Torino: Einaudi, 1975) içinde bulunmaktadır.

Gramsci'nin Defter 1'in başlangıcında taslağını çizdiği çalışma planına göre, dil sorunu (Manzoni ve Ascoli'nin karşıt pozisyonları da dahil) ayrıntılı olarak incelemek istediği konulardan birisiydi. Nihayetinde bu, bir üniversite öğrencisi olarak Gramsci'nin çok ilgisini çeken araştırma alanıydı. Aydınların rolü üzerine genel kapsamlı çalışma planı içerisinde Gramsci'nin dil sorununu ele alacağı yeri, 17 Kasım 1930'da Tatiana Schucht'a yazdığı bir mektupta anlatmıştır:

> Üç ya da dört ana konuyu belirledim, bunlardan bir tanesi on sekizinci yüzyıla kadar kozmopolitan aydınların oynamış olduğu rol; bu konu birkaç kısma ayrılabilir: Rönesans ve Machiavelli, vb. Gerekli materyallere başvurma şansım olmuş olsaydı, inanıyorum ki son derece ilginç ve daha önce görülmemiş bir kitap ortaya çıkabilirdi. Belirli sayıda monografi için bir girişi kastettiğimde bir kitap diyorum, çünkü sorun farklı dönemlerde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır; bana göre, Roma İmparatorluğu'na kadar gerilere gidilmesi gerekir. Bu arada, burada sahip olduğum nispeten az sayıdaki materyali okumak, bana geçmiş okumalarımı hatırlattığından, notlar da alıyorum. Bunun yanında, bu benim için yeni bir şey değildir, çünkü on yıl önce dil sorunu konusunda Manzoni'nin görüşleri üzerine bir makale yazmıştım ve bu makale, yazı dilinin (sözde Orta Latince; yani M.S. 400'den 1300'e Latince yazı dili), merkezi Roma İmparatorluğu sona erdiğinde sonsuz sayıda lehçeye ayrılan halkın konuşma dilinden bütünüyle koptuğu dönemden itibaren İtalyan kültürünün örgütlenmesi üzerine önemli miktarda araştırma gerektiriyordu. Orta Latince'yi, daha sonra hümanist Latince ile birleştirilen anadil izledi, böylece söz dizimi bakımından değil, Latince kopyalanmış olan sentaks bakımından hiç değil fakat sözcük ha-

> zinesi bakımından öğrenilmiş bir anadil ortaya çıktı; böylece, halk dili ya da lehçe dil ve öğrenilmiş dil ya da aydınların ve eğitimlilerin dili olmak üzere çifte bir dil yaşamaya devam etti. Manzoni, *I Promessi Sposi* [Nişanlılar] romanının revizyonunda ve İtalyan dili üzerine araştırmalarında, gerçekte, dilin yalnızca bir yönünü hesaba kattı fakat nihayetinde her dilin özsel bir parçası olan sentaks üzerine düşünmedi; öyle ki içerisinde bulundurduğu sözcüklerin yüzde 60'ından fazlası Latince'den ya da neo-Latince'den gelse de, İngilizce bir Cermen diliyken, sözcüklerinin yüzde 60'ından fazlası Slav kökenden gelen Romence bir neo-Latin dilidir. Görebileceğin gibi, bu konu öylesine ilgimi çekiyor ki bunun beni sürüklemesine izin veriyorum.

Gramsci'nin bu konuyu başlangıçta planlamış olduğu gibi geliştirmek için hiçbir zaman fırsatı olmadı. Diğer yandan defterlerin başka yerlerinde bu konuya değinmektedir; bakınız Defter 3, Madde 63 ve Defter 14, Madde 14.

Madde 74. *Süper-şehir ve Süper taşra*

1. Alıntı 15 Ocak 1928 (IV, 3) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümündeki "Papini e la Città" (Papini ve Şehir) başlıklı makaleden yapılmıştır.

2. Alıntı 15 Ocak 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümündeki "Fuoco sotto la cenere" (Küllerin Altındaki Ateş) başlıklı makaleden yapılmıştır. Sözcükler, "Süper-taşra Toplantısı"nda konuşma yapan bilinmeyen bir kişiye atfedilmiştir.

3. Bu alıntı 15 Ocak 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'daki "Fuoco sotto la cenere" başlıklı makaleden yapılmıştır. (*L'Assalto*, Faşist bir gazeteydi.)

Madde 75. *Sicilyalı aydınlar*

1. Gramsci, bu not ipucunu muhtemelen 15 Ocak 1928 (IV, 3) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Bollettino dei nuovi libri" (Yeni Kitaplar Bülteni) adlı kısmından almıştır; bu bölümde, Palermo'daki "Ciclope" yayınevinden Giuseppe Sciortino'nun *Esperienze antidannunziani* (Anti-D'Annunzio Deneyimleri) başlıklı kitabının çıktığının haberi verilmiştir.

Gramsci'nin söz ettiği üç Sicilyalı aydından yalnızca bir tanesi bir ölçüde tanınmıştır: Palermo doğumlu filozof, romancı, şair ve eleştirmen Pietro Mignosi (1895-1937). Kariyerinin erken dönemlerinde Piero Gobetti ile işbirliği yapmış olsa da, Mignosi daha sonra bir neo-Tom-

massocu oldu. *La Tradizione* ve *Nuovo Romanticismo* adlı iki dergi kurdu ve dergilerin editörlüğünü yaptı. Bu dergilerde Mignosi'nin aşırı Ortodoks ve militan Katolik yönelimlerini güçlü bir biçimde yansıtan edebi ve felsefi makaleler yayımlandı.

Madde 76. *"Batı"nın krizi*

1. Bu not, 29 Temmuz 1928 (IV, 31) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) bölümündeki "L'Occidente e il demiurgo" (Batı ve Demiurgos) başlıklı makalenin özetidir. Gramsci kendi yorumlarını parantez içlerinde yapmıştır. "Demiurgos" terimi, "üst insan"ın hümanist versiyonu anlamını da taşır; burada Gramsci'nin başka bir yerde üzerine yorum yaptığı Filippo Burzio'nun kavrama vermiş olduğu anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca bakınız Defter 1, Madde 28 ve Defter 8, Madde 150.

Madde 77. *Ruhban sınıfı ve aydınlar*

1. Peder Agostino Gemelli'nin XIII. Leo ve aydın hareketi üzerine makalesinden burada alıntılanan pasaj, 29 Temmuz 1928 (IV, 31) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) bölümündeki "Il venticinquesimo della morte di un Papa" (Bir Papanın Ölümünün Yirmi Beşinci Yıldönümü) başlıklı makaleden alınmıştır.

Bir Francisken papaz olan Agostino Gemelli (1878-1959), felsefe ve teolojinin yanında, özellikle psikoloji ile ilgileniyordu. Neo-skolasitisizmin yılmaz bir savunucusu ve son derece etkili bir aydın olan Gemelli, Papalık Bilimler Akademisi'nde başkanlık görevi yaptı ve kurulmasına yardım ettiği Milano Katolik Üniversitesi'nin rektörlük görevinde bulundu.

2. 1878'de IX. Pius'un halefi olan Papa XIII. Leo, Kilise'nin, çeşitli ülkelerdeki toplumsal ve siyasi gelişmelere karşı muhafazakar, hatta gerici direnişi nedeniyle önemli ölçüde yitirmiş olduğu saygınlığını geri kazandırmaya çalıştı. Bismarck ile uzlaşarak *kulturkampf* olgusunu sona erdirip, Fransız Katolikleri'ne Cumhuriyeti uzlaşmaz bir biçimde reddetmeye son verme çağrısı yaptı. Ünlü genelgesi *Rerum Novarum*'da (1891), işçilerin zor durumuna ilişkin Kilise'nin kaygılarını ifade etti ve yeni Katolik toplum doktrini için bir temel sağladı. Buna karşın XIII. Leo da son derece muhafazakar bir Papaydı; Katolik felsefesinin temeline Tommasoculuğu yerleştirmek için çok çalışan XIII. Leo, defalarca

sosyalist ve seküler eğilimler olmakla mahkum ettiği dönemin siyasal ve toplumsal görüşlerine bir Katolik yanıt ve alternatif olarak neo-skolastisizmi önerdi ve seleflerinin liberalizme karşı çıkışlarını yineledi. Katolikler'in seçmen olarak dahi siyasal yaşama katılmalarını engelleyerek, İtalya'da *non expedit* politikasını sürdürdü. Bununla birlikte aynı zamanda, Katolikler, Opera dei Congressi gibi örgütler vasıtasıyla aktif bir toplumsal rol oynamaya teşvik edildi. Katolik aktivistlerin uzlaşmaz anti-liberallikleri, 1898'de Katolik örgütlerin İtalyan Hükümeti tarafından (kısa bir süreliğine) kapatılmalarına neden olan ruhban sınıfı karşıtı dalgaya önemli ölçüde katkıda bulundu.

Cenova Kongresi Ağustos 1892'de yapıldı. Bu kongre çok sayıda İtalyan emek örgütünden temsilcileri bir araya getirdi ve Filippo Turati önderliğinde İtalyan Sosyalist Partisi'nin kurulmasına ortam hazırladı.

Madde 78. *Bergson, pozitivist materyalizm, pragmatizm*

1. Balbino Giuliano'nun makalesi *Il Resto del Carlino*'da yayımlandı. Gramsci, bilgiyi 25 Kasım 1928 (IV, 48) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) bölümündeki "Bergson, premio Nobel" (Bergson: Nobel Ödülü Sahibi) başlıklı makaleden alır.

Bir felsefe profesörü ve Giovanni Gentile takipçisi olan Balbino Giuliano (1879-1958), başlangıçta bir milliyetçi, daha sonra da bir faşist olarak, siyasette çok aktifti. 1924 yılında milletvekili seçilen Giuliano, 1934 yılında senatör oldu. 1929 ile 1932 yılları arasında Eğitim Bakanlığı yaptı.

Madde 79. Italo Chittaro, *La capacità di comando*

1. Chittaro'nun *La capacità di comando* adlı kitabına ilişkin bilgi, 4 Kasım 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'nın (IV, 45) "I libri della settimana" (Haftanın Kitapları) bölümündeki "Letteratura militare" (Askeri Edebiyat) başlıklı makaleden alınmıştır.

Madde 80. *Okurlar ve İtalyan edebiyatı*

1. Leo Ferrero'nun makalesinden yapılan alıntı 28 Ekim 1928 (IV, 44) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) bölümündeki "Gli scrittori e il pubblico" (Yazarlar ve Okurlar) başlıklı makaleden alınmıştır.

Tarihçi Guglielmo Ferrero'nun oğlu Leo Ferrero (1903-1933), eleşti-

riler, şiirler, öyküler ve dramalar yazmıştır. *Solaria*'ya ve başka dergilere yazmıştır. Bir anti-faşist olan Ferrero, Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmeden önce Fransa ve İngiltere'de yaşadı; New Mexico bölgesinde Santa Fe'deki bir trafik kazasında yaşamını yitirdi.

Madde 81. Nino Daniele, *D'Annunzio politico*

1. Gramsci bu bibliyografik girdiyi, kuvvetle muhtemel 26 Ağustos 1928 tarihli (IV, 35) *La Fiera Letteraria*'nın "Libri ricevuti" (Gelen Kitaplar) kısmından almıştır.

Bir siyaset adamı olarak D'Annunzio üzerine bu cildin bir kopyası, hapishanedeyken Gramsci'nin elinde bulunuyordu; bakınız Nino Daniele, *D'Annunzio politico: Rievocazioni e rivelazioni con un supplemento* (São Paolo, 1928). Gramsci Tatiana Schucht'a yazdığı 11 Nisan 1932 tarihli mektupta Daniele'nin kitabının bir kopyasını ister:

> Kendisine [Piero Sraffa] benim için, Brezilya S. Paulo'da, bir İtalyan yayıncı tarafından (sanırım Tissi) basılan, Nino Daniele'nin *D'Annunzio politico* adlı kitabını almasını söyleyebilirsin. Bu kitap gazete ve dergilerde çok fazla övgü aldı ve Daniele uzun yıllar (Fiume lejyoner örgütü bağımsız olarak var olduğu sürece) Piedmont'ta D'Annunzio'nun vekilliğini yaptığından ve ayrıca kendisi D'Annunzio'nun önce Fiume'de, daha sonra Gardone'de siyasi danışmanlığını yaptığından, son derece ilginç olmalı.

Gramsci (19 Ağustos'ta *Avanti!* gazetesinin ofisini ziyaret eden) Daniele ile alay eden bir makale yazmıştı; bakınız "Un eroe" (Bir Kahraman), 28 Ağustos 1920 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" başlıklı köşe. Birkaç yıl sonra, Daniele, Brezilya'da yayın yapan bir İtalyan dergisindeki bir makalede, 1921 yılında Gramsci ve D'Annunzio arasında bir toplantı düzenlemeye yönelik başarısız bir girişimin söz konusu olduğunu iddia eder; bakınız Nino Daniele, "Fiume bifronte", içinde: *Quaderni della Libertà*, (São Paolo), 25 Ocak 1933 (4), s. 7-12. Bu olayın tamamı için, bakınız "Un mancato incontro Gramsci-D'Annunzio a Gardone nell'Aprile 1921-Con una testimonianza di Palmiro Togliatti", içinde: *Rivista Storica del Socialismo*, Ocak-Ağustos 1962 (V, 15-16), s. 263-73.

Madde 82. *Peder Bresciani'nin soyu*

1. Bu bibliyografik referans muhtemelen 5 Ağustos 1928 tarihli (IV, 32) *La Fiera Letteraria*'nın "Libri ricevuti" (Gelen Kitaplar) kısmından alınıştır. Bu notun daha sonraki versiyonuna (C Metni) eklenen bir yorum, Gramsci'nin daha sonra Santoro'nun romanının bir kopyasını almış olabileceğine işaret eder.

Madde 83. *Piero Pieri Il regno di Napoli dal luglio 1799 al marzo 1806*

1. Pieri'nin 1799'dan 1806'ya Napoli Krallığı üzerine kitabına referans ve bu kitap üzerine yorum, muhtemelen Carlo Morandi'nin 16 Aralık 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'daki makalesinden alınmıştır. Gramsci'nin Pieri'nin kitabına yaptığı bir başka gönderme için bakınız Defter 3, Madde 134.

Piero Pieri (d. 1893), İtalya'nın iktisadi, toplumsal ve özellikle askeri tarihi üzerine kapsamlı yazılar yazmış olan bir araştırmacı ve üniversite profesörüydü.

Madde 84. Giovanni Maioli, *Il fondatore della Società Nazionale*

1. Giovanni Maioli'nin Milli Dernek'in kuruluşu üzerine yazdığı kitaba ilişkin bilgi ve Pallavicino'nun alıntısı, Rodolfo Mosca'nın 16 Aralık 1928 tarihli (IV, 51) *La Fiera Letteraria*'nın "I libri della settimana" (Haftanın Kitapları) kısmındaki "Storia" (Tarih) başlıklı incelemesinden alınmıştır.

Milli Dernek'in kurucuları ve başlıca önderleri Daniele Manin ve Giorgio Pallavicino'dur (Pallavicino'ya daha önceki bir referans için bakınız Defter 1, Madde 44). Milliyetçi duyguları teşvik etmek ve İtalyan siyasal birliğinin kuruluşunu Piedmont'un ve monarkının, yani Sardinya Kralı'nın önder rolünün gerçekçi bir kabulüne yönlendirmek için çok çalıştılar. Aynı zamanda dernek Kral Victor Emmanuel'i davalarını kucaklamaya ve ulusal birlik atılımına önderlik etmeye çağırdı.

Gizli ve komplocu "carbonaro" hareketinde aktif bir milliyetçi olan Felice Foresti (1789-1858), 1821 yılında ölüm cezasına çarptırıldı, cezası Spielberg Hapishanesi'nde yirmi yıl hapse çevrildi. 1836 yılında, Columbia Üniversitesi'nde İtalyanca dersleri vereceği ve Mazzini ile yazışmaya başlayıp, aralarında Garibaldi'nin de bulunduğu birkaç sürgünle dostluk kuracağı Amerika Birleşik Devletleri'ne sınır dışı edildi.

Bir cumhuriyetçi ve milliyetçi olan Giuseppe La Farina (1815-1863),

memleketi Sicilya'daki Bourbon karşıtı devrimden sonra seçildiği parlamentodaki kısa süresinde son derece aktif bir rol oynadı. Devrim yenilgiye uğradıktan sonra Torino'ya dönerek, Milli Dernek'in kurulma çalışmalarına katıldı. Derneğin diğer önderleri gibi, La Farina da cumhuriyetçi görüşlerini terk edip, birlik sorununda monarşik çözüm yanlısı oldu. La Farina Milli Dernek'in sekreteriydi ve derneğin sözcüsü *Il Piccolo Corriere*'yi kurmuştu (1856).

2. Antik bir Kelt kabilesi olan Allobrogolar, Güney Fransa'da bir bölgede yaşamışlardır. Burada Gramsci "Allôbrogos" terimini Piedmont ve Savoy yerlilerini hicvetmek için kullanır. İğneleyici bir biçimde, Fransa'nın ilahi gücün bir enstrümanı olarak resmedildiği ilk haçlı seferini öven bir on ikinci yüzyıl çalışması olan *Gesta Dei per Francos* adlı çalışmaya gönderme yapar.

Madde 85. Giuseppe Solitro, *Due famigerati gazzettieri dell'Austria*

1. Solitro'nun *Due famigerati gazzettieri dell'Austria* (Kötü Üne Sahip İki Avusturyalı Gazeteci) adlı kitabına ilişkin bilgi, 16 Aralık 1928 (IV, 51) tarihli *La Fiera Letteraria*'daki "I libri della settimana" (Haftanın Kitapları) kısmından alınmıştır.

Madde 86. Giovanni Crocioni, *Problemi fondamentali del Folklore*

1. Crocioni'nin *Problemi fondamentali del Folklore* (Temel Folklor Sorunları) adlı kitabına ilişkin bibliyografik bilgi, Raffaele Ciampini'nin 30 Aralık 1928 tarihli (IV, 51) *La Fiera Letteraria*'daki "I libri della settimana" (Haftanın Kitapları) kısmında yer alan, "Folklore" başlıklı incelemesinden alınmıştır; Gramsci bu makaleden Defter 1, Madde 29'da alıntı yapar.

Madde 87. *Gentile ve İtalyan siyaset felsefesi*

1. Alıntı, 30 Aralık 1928 tarihli (IV, 53) *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) bölümündeki "La filosofia del fascismo" (Faşizmin Felsefesi) başlıklı makaleden alınmıştır.

Madde 88. *Gioberti*

1. Giosuè Carducci'nin (ilk olarak 1896'da yayımlanan) Risorgimento üzerine çalışmasından yapılan alıntı, Gramsci tarafından, Ugo De Maria'nın 13 Ocak 1929 (V, 2) tarihli *La Fiera Letteraria* dergisinde ya-

yımlanan, "Carducci e Gioberti" başlıklı makalesinden alınmıştır.

İdealist bir devrimci ve yurtsever olan Santore De Rossi di Santarosa (1783-1825) Avusturya egemenliğini yıkılıp, İtalyan siyasal birliğinin kurulması için çok çalışmıştı. Yunanistan'da devrimcilere katılmadan önce birkaç yıl İngiltere'de yaşayan di Santarosa, Yunanistan'da devrimci faaliyet sırasında yaşamını yitirdi.

Bir şair ve edebiyat eleştirmeni olan Giuseppe Parini (1729-1799), mütevazı bir kökenden gelen, sıra dışı edebi yeteneğinin yanında, yardımseverliği ve ahlaklılığı ile de tanınan bir papazdı. Papini, *Il Giorno* (1763) adlı kahramanlık şiirinde, sert bir biçimde eleştirdiği Milano aristokrasisini alaya almıştır. Fransız Devrimi'nin ve Aydınlanma düşüncesinin demokratik hedeflerine sempatisi nedeniyle, Milanolu çağdaşları tarafından Jakoben olarak yaftalanmıştı.

Melchiorre Cesarotti (1730-1808), seminerlerden oluşan bir eğitim sürecinden geçmesine karşın, kariyerine kilisede devam etmedi. Aydınlanma hareketinden güçlü bir biçimde etkilenen Cesarotti, Voltaire'in bazı eserlerini İtalyanca'ya çevirdi. Padova Üniversitesi'nde Yunanca profesörlüğü yaptı ve dil ve estetik üzerine önemli eserler verdi. O da Fransız Devrimi'nin demokratik görüşlerini yaymaya çalıştı.

Giuseppe Barbieri (1774-1852) Padova Üniversitesi'nde Yunanca Profesörlüğü kürsüsünde halefi olduğu Cesarotti'nin bir dostuydu. Vaazları ve nutukları ile ün kazanmıştı.

Ludovico di Breme (1780-1820) Torino'da aristokrat bir ailede dünyaya geldi ve kariyerine Kraliyet Lisesi'nde din öğretmeni olarak başladı. Aktif bir romantizm savunucusu ve destekçisi olan Di Breme, aralarında Byron, Schlegel ve Madame de Staël'in de bulunduğu, dönemin önde gelen figürleri ile dost oldu ve yazıştı.

Bir papaz ve milliyetçi olan Giuseppe Andreoli (1791-1822), komplo faaliyetleri nedeniyle tutuklanıp idam edilene kadar aktif bir "Carbonaro" Hareketi üyesiydi.

Yurtsever bir papaz olan Enrico Napoleone Tazzoli (1812-1852), başlangıçta Gioberti'nin Papalık egemenliğinde bir İtalyan federasyonuna yönelik neo-Guelph vizyonunu paylaşıyordu. 1848'in ardından, gittikçe radikalleşti ve Mazzinici devrimcilere katıldı. Aralık 1852'de Avusturyalılar tarafından tutuklanarak idam edildi; ünlü Belfiore şehitlerinden biridir.

Madde 89. *Folklor*

1. Gramsci, Giovanni Crocioni'nin görüşlerini, sözünü ettiği Raffaele Ciampini'nin makalesinden alır. Ayrıca bakınız Defter 1, Madde 86.

Giuseppe Pitré'nin derlediği, ilk olarak 1894'te yayımlanan, *Bibliografia delle tradizioni popolari d'Italia* (Torino-Palermo: C. Clausen). Sicilyalı bir doktor olan Giuseppe Pitré (1841-1916) yaşamını folklor araştırmalarına adadı. 1880 yılında, 1906 yılına kadar editörlüğünü yaptığı *Archivio delle tradizioni popolari*'nin kurucularından biri oldu. Sicilya'nın halk şarkıları, efsaneleri, masalları, söz oyunları, atasözleri, halk oyunları, geleneksel bayramları vb. üzerine yirmi beş ciltlik bir ansiklopedik derleme olan *Bibliografia delle tradizioni popolari Siciliani* adlı eserin de altına imza attı.

2. Cesare Pascarella'nın, ilk olarak 1894'te yayımlanan "La scoperta dell'America" (Amerika'nın Keşfi) adlı çalışmasını da içeren *Sonetti*, (yeni baskı, Torino: Tip. Editrice Nazionale, 1926) adlı çalışması, Gramsci'nin hapishanedeyken elinde bulunan kitaplardan biriydi. Bu cilt, Gramsci'nin 11 Kasım 1929 tarihinde kardeşi Carlo'ya gönderdiği kitapların listesi içinde yer almaktadır; bakınız Defter 1, "El Yazmasının Tasviri".

Geniş çevrelerin okuduğu, yazarken lehçe kullanan bir halk şairi olan Cesare Pascarella (1858-1940), Carducci'den etkilenmiş ve Carducci'nin övgüsünü almıştır. Kendisi, sone formunda romantize edilmiş tarihsel anlatılar yazmıştır. "La scoperta dell'America" adlı çalışmasında Kolomb'un maceraları, bir dolaysızlık hissi verme çabasıyla, halkın bakış açısından anlatılmıştır; dolayısıyla hem anlatıcı sesine hem de çeşitli tasvirlerin ve olay anlatılarının içeriğine folklorik unsurlar sinmiştir. Gramsci'nin Pascarella'nın şiirleri üzerine bir başka yorumu için, bakınız, Defter 9, Madde 141.

Madde 90. *La Voce ve Prezzolini*

1. Gramsci, Giuseppe Prezzolini'nin 24 Şubat 1929 (V, 8) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) başlıklı ekinde yer alan "Processo alla Voce" (*La Voce* Davası) adlı makalede özetlenmiş olan, daha önce 19 Şubat 1929 tarihli *Il Lavoro Fascista*'da yayımlanmış makalesine gönderme yapmaktadır. Bir yazım hatası nedeniyle, *La Fiera*'nın bu sayısının yayın yılı "24 Şubat 1928" olarak yazılmış, Gramsci'de bunu defterlere bu şekilde kaydetmiştir.

2. Gramsci bu bilgiyi, *La Tribuna*'ya saldıran Silvio D'Amico'nun 27 Ocak 1929 (V, 4) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) ekinde yer alan tekrar basım "Papini Tedesco" (Papini Alman mı?) başlıklı makalesinden alır.

Daha önce Giolittici bir gazete olan *La Tribuna*, 1925 yılında milliyetçi-faşist yayın organı *L'Idea Nazionale* ile birleşmiştir.

3. Katolik bir felsefe ve sanat dergisi olan *Il Davide* Torino'da yayımlanıyordu; ilk sayısı 15 Ocak 1926'da çıktı. Prezzolini'nin mektubu derginin Nisan 1926 sayısında yayımlandı ve daha sonra kısmen *La Italia che Scrive*'nin Mayıs 1926 sayısında (IX, 5) yayımlandı (s. 110).

4. Prezzolini'nin *La coltura italiana* adlı çalışması için, bakınız Defter 1, Madde 43. Gramsci, sözünü ettiği diğer kitaba da sahipti: Giuseppe Prezzolini, *Le Fascisme*, çeviren: Georges Bourgin, (Paris: Bossard, 1925).

5. *Il Popolo d'Italia* 1914 yılında Mussolini tarafından kuruldu ve İtalya'nın savaşa müdahil olmasını şiddetli bir biçimde destekledi.

Madde 91. *Süper-taşra*

1. Alıntı, 19 Mayıs 1929 (1, 7) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) ekinde yer alan "Svolta pericolosa" (Tehlikeli Bir Dönüş) adlı makaleden alınmıştır.

Bir ressam, oymacı ve yazar olan Mino Maccari (doğumu 1898), uzun yıllar editörlüğünü yaptığı *Il Selvaggio* dergisinin kurucularından biriydi. Dergi, gürültülü bir biçimde en uzlaşmaz Faşist fraksiyonları destekliyordu ve Süper-taşra hareketinin ana yayın organı olmuştu.

Madde 92. *Amerikanizm üzerine*

1. Alıntı, 19 Mayıs 1929 (I, 7) tarihli *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) ekinde yer alan "Verità sull'Americanismo" (Amerikanizm Gerçeği) başlıklı makaleden yapılmıştır.

Bir romancı, makale yazarı, çevirmen ve gazeteci olan Eugenio Giovanetti (1883-1951) uzun yıllar *Giornale d'Italia* dergisinin editörlüğünü yaptı.

2. Gramsci'nin Gentile'nin deyişi üzerine yaptığı yorum için bakınız Defter 1, Madde 87.

Madde 93. *Peder Bresciani'nin soyu*

1. Gramsci, Gallarati Scotti'nin ilk olarak 1911'de yayımlanan, daha sonra 1924'te aynı yayıncı tarafından yeni baskısı yapılan, *Storia dell'Amor Sacro e dell'Amor Profano* (Kutsal ve Bayağı Aşk Üzerine Hikâyeler) (Milano: Treves, 1911) adlı kısa hikâye cildi içerisinde yer alan "Il crociato e Santa Rıth" (Haçlı ve Aziz Ruth) adlı çalışmasına gönderme yapmaktadır. Bakınız Tommaso Gallarati, *Storia dell'Amor Sacro e dell'Amor Profano* (Kutsal ve Bayağı Aşk Üzerine Hikayeler) (Milano: Treves, 1911), s. 148-88. Gallarati Scotti'nin kitabı Gramsci hapishanedeyken elinde olan kitaplardan biri değildi. Muhtemelen Gramsci bu kitabı daha önce okumuş olup, içerisinde *Storia dell'Amor Sacro e dell'Amor Profano*'nun da bulunduğu Gallarati Scotti kitaplarından birine gönderme yapan bir makale sayesinde hatırlamıştır; bakınız Carlo Calcaterra, "Due 'vite' di Dante" (Dante'nin "İki" Yaşamı), *L'Italia Letteraria*, 7 Temmuz 1929 (I, 4).

Bir romancı, deneme yazarı, edebiyat biyografı olan Tommaso Gallarati Scotti (1878-1966), kendini Katolisizm içerisindeki modernist hareket ile ilişkilendirmiş ve döneminin önde gelen Avrupalı dinsel kültür figürleriyle temaslar kurmuştur. *Il Rinnovamento* dergisinin -dergi 1908 yılında Kilise tarafından mahkum edilinceye kadar- bir yıl editörlüğünü yaptı. Bir anti-faşist olarak *Il Caffè* çalışmasına da kısa süre katkıda bulunmuştur. Scotti, Fogazzaro'nun (1920) ve Dante'nin (1921) biyografilerini de yazmıştır.

2. Gramsci, Boccaccio'nun *Decameron*'undaki, Fra Cipolla'nın birkaç köylüye melek Gabriel'in penisini gösterme sözü verdiği altıncı günün onuncu hikayesine gönderme yapmaktadır.

Gramsci'nin Eca de Queiroz'un *La reliquia* (Hatıra) adlı eserine gönderme yaparken hafızasına güvendiği açıktır; öte yandan çevirmenin adını yanlış yazmıştır. Bakınız J. M. Eca De Queiroz, *La reliquia*, çeviren: Paolo Silenziaro, L. Siciliani'nin bir notu ile (Lanciano: Carabba, 1913).

Bir yazar ve eleştirmen olan Giuseppe Antonio Borgese (1882-1952), anti-faşist görüşleri nedeniyle 1931 yılında İtalya'dan ayrılıp Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmeden önce bir estetik ve Alman edebiyatı profesörüydü. 1920'li yılların başında yazdığı bir dizi makalesinde güçlü bir biçimde yeni bir İtalyan edebiyatının kurulması gerektiğini savunarak, Croceci estetikten uzaklaşıp, roman formunun birleşik ve orga-

nik bütünlüğüne geri dönme çağrısı yaptı.

3. Bollandistler, azizlere yönelik kapsamlı bir biyografi çalışması olan *Acta Sanctorum*'u yayımlayan bir Belçikalı Cizvit gruptur. Grup, ilk olarak on yedinci yüzyılda tarihsel eleştirinin bilimsel ilkelerine göre aziz biyografileri yazmak için kaynak toplamaya koyulan bir Belçikalı Cizvit Jean Bolland (1596-1665) tarafından kurulmuştu.

4. Bakınız Henry Wickham Steed, *Mes Souvenirs: Trente années de vie politique en Europe*, cilt 1: 1892-1914, çeviren: M. D'Honfroi (Paris: Plon, 1926), s. 159-160. Gramsci Milano'daki hapishanedeyken bu kitap yanındaydı fakat Turi'deyken değildi (Fakat Turi'deyken aynı eserin ikinci baskısının bir kopyası eline geçmişti). Gramsci'nin Steed'in anlattığı anekdotu hatırlama biçimi tam olarak isabetli değildir; bu noktada yine, bakınız Defter 8, Madde 220: aslında diyalog (bir Protestan ile bir Kardinal arasında değil) bir piskopos ile bir İtalyan soylusu arasında geçer ve bu diyalog Aziz Gennaro mucizesine ilişkin Napolitan halk inancı ile yalnızca dolaylı olarak bağlantılıdır. Yine de Gramsci'nin ayrıntıları nasıl birbirine karıştırdığını anlamak zor değildir. Henry Wickham Steed, *Through Thirty Years: 1882-1922. A Personal Narrative* (Londra: Heinemann, 1924), cilt 1, s. 176-177 içindeki diyalog şöyledir:

> Yine de Protestan olsun, Katolik olsun herhangi bir tarihsel eğilimi benimsemek, entelektüel ya da mistik inanç sorunu olduğu kadar, aynı zamanda bir ırk ve huy sorunudur. Soruşturma ve şüphe arasında kararsız kalıp siyasi ya da dinsel yaşama bir otorite altında girenler genel olarak ruhani ya da siyasi bir formda Katolik eğilime daha yatkın olurlarken, daha azimli ya da daha az disiplinli bir huya sahip olup, düşünme ve eylem özgürlüğünü her şeyin üzerine koyan, tiranlığa dönüşeceği çekincesiyle otoriteden uzak duran kimseler ise, bunu Protestan olarak görmeseler de, Protestan dünya görüşüne daha yatkındırlar. Bu ikisi arasında gerçek bir uzlaşma söz konusu değildir; çünkü Roma Kilisesi, son kertede, eğer bir oligarşi rehberliğinde hareket etmiyorsa, sınırlanmış bir otokrasidir. Dahası, Curia [Papalık Mahkemesi, ç.n.] içerisinde yer alan oligarşi üyeleri, kendi ayrıcalıklı pozisyonlarının bilincindedirler. Roma'dayken bir gün kendisine Curia ruhu aşılanmış bir piskopos ile entelektüel tarzda dindar bir Katolik olan İtalyan soylusu arasında bir diyalog dinledim. Soylu, henüz dinlemiş olduğumuz bir düğün konuşmasının uzunluğundan şikayet ediyordu. "Neden Monsenyör?" diye sordu, "Neden Kilise bu tür şeylere inanmamızı ister?"

"Kilise" diye yanıtladı piskopos, "Kilise sizin ve benim bu tür şeylere inanmamızı istemez. Bunlar Napolitanlar için iyi şeylerdir."

"Yine de" diye üsteledi soylu, "Gospels'de dahi inanması güç şeyler var."

"Gospels'de büyük bir abartma söz konusudur," dedi piskopos.

Hakikaten şoka uğramış bir halde, "fakat" diye üsteledi soylu, "fakat her şeyin temelinde, Hristiyanlığın kökeninde olan İncil değil mi, Gospels değil mi? Bizler de Hristiyan değil miyiz Monsenyör?"

"Bizler piskoposuz," dedi Monsenyör.

Daha fazla bir şey konuşulmadı. Piskopos'un demek istediği, inanca ilişkin her şeyin, Kardinallerden, piskoposlardan, Engizisyon'dan ve sıradan ruhban sınıfının önderlerinden oluşan bir Kilise Hükümeti yöneten Papa'nın sorgulanamaz iktidarında yattığıydı.

5. Bakınız "Lettere di Georges Sorel a B. Croce", *La Critica*, 20 Mart 1928 (XXVI, 2), s. 97. 31 Aralık 1906 tarihli bir notta Sorel şunları yazar:

> Je vois dans plusieurs journaux que le miracl de Saint Janvier donne lieu encore à des nouvelles disputes qu'un habile chemiste l'aurait reproduit. Il me semble avoir lu quelque part que ce miracle n'était pas autrefois isolé comme aujourd'hui et qu'il y avait en Italie d'autres sangs qui bouillaient dans les circostancens solemnelles. Est-ce que ce fait se rattache à quelque croyance d'ordre général?

Croce, dipnota şunları ekler:

> Eskiden Napoli manastırlarında bulunan diğer mucizevi kan da bugün Aziz Gregory Ameno'nun hayat kurtaran kanında bulunmaktadır. Bunu, bir ziyareti sırasında kendisine araştırmasında neden bu olguyu kullanmadığını sormuş olduğum papaz Sperindeo teyit etmişti. Şöyle yanıtladı: "Bunu bir yana bırakalım, yoksa ortalık karışır."

Papaz G. Sperindeo'nun *Il miracolo di S. Gennaro* (Napoli: Tip. D'Auria, 1901) adlı araştırmasından Croce *La Critica*'nın aynı sayısındaki başka bir notta da (s, 94) söz eder.

Madde.94. *Proudhon, Jahier ve Raimondi*

1. Bakınız Giuseppe Raimondi, "Corriere di Bologna" (Bologna Habercisi), *L'Italia Letteraria*, 21 Temmuz 1929 (I, 6)

Sol eğilimlere sahip Bolognalı bir otodidakt olan Giuseppe Raimondi (d. 1898), editoryal sekreter olarak da çalıştığı *La Ronda* dergisine yazıyordu. Özellikle modern Fransız yazını ile ilgileniyordu.

Bir romancı ve çevirmen olan Pietro Jahier (1884-1966), -her ikisi de 1919'da yayımlanan- *Ragazzo* ve *Con me e gli alpini* adlı iki biyografi çalışmasıyla tanınıyordu. Sosyalist eğilimler göstermiş olsa da, Jahier'in çalışmaları köylü dünyasını yüceltir ve işçi sınıfına sempati duymadığını ifşa eder.

2. Bakınız Defter 3, Madde 10.

Madde 95. Adriano Tilgher, *Homo Faber*

1. Bu bibliyografik bilgi muhtemelen Corrado Alvaro'nun 11 Ağustos 1929 tarihli *L'Italia Letteraria*'da (1, 19) Tilgher'in kitabı üzerine yazdığı inceleme yazısından alınmıştır.

Made 96. *Adelchi Baratono*

1. Alıntı, 11 Ağustos 1929 tarihli (I, 9) *La Fiera Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümünde yer alan "Glossa perenne" başlıklı makaleden yapılmıştır.

Başka şeyler yanında, estetik üzerine de yazan Adelchi Baratono (1875-1947), bir sosyalistti ve parlamentoda vekildi. Gramsci, 17 Ocak 1922 tarihli *L'Ordine Nuovo* dergisindeki "Classicismo, Romanticismo, Baratono..." başlıklı makalesinde kendisini acımasızca eleştirir:

> Sayın milletvekili Adelchi Baratono'nun devrimci laf kalabalığı ancak pedagoji hocası Prof. Adelchi Baratono'nun felsefi laf kalabalığıyla kıyaslanabilir. [...] Baratono bir pedagog değil, bir ukaladır; bir tarih erbabı değil, tarih kitapları okuyucusudur; kendisi bir siyasetçi değil, bayağı bir parlamento üyesidir. İmgesel algıdan bütünüyle uzaktır: Yazıları, baştan aşağıya mumyalanmış dilbilimsel fosillerin birbiri ardından gelmesinden ibarettir [...]

2. Çevirmen, şair ve eleştirmen Giovanni Brechet (1783-1851) İtalya'daki romantik hareketin önde gelen figürlerinden biriydi. 1820 yılında bir "carbonaro" oldu fakat Avusturya baskısı kendisini birkaç yıl

sürgünde kalmaya zorladı. 1845 yılında İtalya'ya dönüp, üç yıl sonra Milano Geçici Hükümeti'ne katıldı. Avusturyalılar egemenliklerini yeniden kurduktan sonra Torino'ya yerleşti ve buradan milletvekili seçilerek, Ilımlılar'a katıldı.

3. Bu, *Hapishane Defterleri*'nde De Sanctis'e yapılan çok sayıda göndermenin ilkidir. İtalyan edebiyat eleştirisi tarihindeki en önemli figürlerden biri olan Francesco De Sanctis (1817-1883), Gramsci ve daha birçokları için akademik ve felsefi titizliğini siyasal bağlılık ve toplumsal sorumluluk ile birleştiren ideal aydın örneğini teşkil etti. De Sanctis 1848 yılında Bourbon egemenliğine karşı çıkan halk ayaklanmasına katıldıktan sonra siyasal itaatsizliği nedeniyle hapse atıldı. 1853 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'ne giden bir sürgün gemisine konulsa da, gemiden kaçmanın bir yolunu bularak, Malta üzerinden Torino'ya dönmeyi başardı. 1860 yılında Napoli'ye döndü ve Garibaldi Hükümeti'nde Eğitim Bakanı olarak çalıştı. Daha sonra ulusal parlamentoya seçildi ve Cavour Hükümeti'nde görev aldı; daha sonra muhalefete katıldı. 1873 yılında "La scienza e a la vita" (Bilim ve Yaşam) başlıklı son derece önemli bir ders verdi; derste egemen burjuvaziyi halk sınıflarından ayıran pozitivist kültürü mahkum etti. Bu sorunu ele alma çabasının bir bölümü olarak, 1876'da Napoli'de bir "Filoloji Çevresi" kurdu. 1878 yılında Eğitim Bakanı olduğunda, De Sanctis toplumda okuma yazma bilmeme durumunu ortadan kaldırmaya ve devlet okullarını ruhban etkisinden korumaya odaklandı. Kendisinin edebiyat eleştirisi, belirgin bir biçimde Hegelciliğin damgasını taşır fakat aynı zamanda tarih içerisinde şiire edebiyata ve kültüre bir bütün olarak zemin sağlamasıyla temel bir öneme sahiptir; ki bu özellikle kendisinin iki ciltlik *Storia della letteratura italiana* (1870-71) adlı çalışmasında açıkça görülür.

Madde 97. *Salvadori, Valli ve Lorianizm*

1. Valli üzerine bu gözlem muhtemelen Benedetto Migliore'nin 16 Şubat 1928 tarihli *Nuova Antologia* dergisinde yayımlanan (LXIII, 1342) "Una nuova interpretazione delle rime di Dante e del 'dolce stil nuovo'" (Dante'nin Kafiyelerinin Yeni Yorumu ve *dolce stil nuovo*) adlı makalesinden türetilmiştir. Gramsci Defter 3, Madde 111'de bu makaleye açık bir gönderme yapar.

Luigi Valli (1878-1931) bir felsefe profesörü ve Dante'ye özel bir ilgisi olan bir edebiyat eleştirmeniydi. Kitaplarında ilk olarak Pascoli tara-

fından dile getirilmiş fikirleri geliştirdi ve Dante Gabriel Rossetti'nin izlerini takip ederek, Dante'yi alegorik bir çizgide yorumladı.

2. Giulio Salvadori'ye ilişkin bu bilgi, 11 Ağustos 1929 tarihli (I, 19) *L'Italia Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümünde yer alan, Filippo Crispolti tarafından özetlenen "Salvadori e le conversione manzoniana" (Salvadori ve Manzoni'nin Dönüşü) başlıklı makaleden alınmıştır. Salvadori, Manzoni'nin *Nişanlılar* adlı romandaki kurgusal karakterleri Manzoni'nin yaşamında önemli rol oynamış kişilerle eşleyerek, romanın biyografik bir yorumunu ortaya koymuştur. Donna Giulia Beccaria, Manzoni'nin annesiydi. Eşi Enrichetta Luigia Blondel, çocukları Giula'nın doğumunun ardından Katolik olan bir İsviçreli Kalvinist'ti; aynı dönemde Manzoni inançlı olur. Enrichetta Luigia Blondel Manzoni 1833 yılında ölür.

Bir şair ve edebiyat eleştirmeni olan Giulio Salvadori (1862-1928) başlangıçta bir Carducci ve D'Annunzio takipçisiydi. Bilim yoluyla ahlaki yenilenme çağrısı yapan Darwinci bir pozitivist anlayışı benimsemişti. 1885 civarında ruhsal bir dönüşüm sürecinden geçti; son derece Ortodoks bir Katolik olması, asketikliği ve sofuluğu şiirlerine tam olarak yansımıştır. Eleştiride ise, dikkatini aşırı ölçüde ruhani ve dinsel içeriklere sahip yazarlara yöneltmiştir; Manzoni'ye, özellikle de Manzoni'nin başyapıtı *Nişanlılar*'a yönelik özel ilgisi bundan dolayıdır. Salvadori, Katolik Kilisesi'nin aziz adaylarından birisidir.

Madde 98. Lello Gangemi, *Il problema della durata del lavoro*

1. Bakınız *L'Italia Letteraria*, 18 Ağustos 1929 (I, 20). Lello Gangemi'nin *Il problema della durata del lavoro* (Çalışma Saatleri Sorunu) adlı kitabı üzerine bir başka yorum için, bakınız Defter 2, Madde 136.

Madde 99. *Ünlü bir beceriksiz geveze*

1. Bruer'in makalesinden alıntılar, 1 Eylül 1929 tarihli (I, 22) *L'Italia Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümünde yer alan "Spiritualismo, sperimentalismo" (Tinselcilik, Deneycilik) başlıklı makaleden yapılmıştır.

Bir otodidakt ve son derece üretken bir yazar olan Antonio Bruers (1887-1954), D'Annunzio'nun büyük bir hayranıydı. Tinselcilik ve "psişik araştırma" konularına yönelik ilgisini, içerisine bilimi, inancı, idealizmi, içkinciliği, Katolikliği ve faşizmi rahatlıkla sığdırdığı, tam te-

şekküllü, işlenmiş ve her şeyi kapsayan bir felsefe sistemine doğru geliştirdi. Düşüncesinin karmaşık doğasına karşın çalışmalarını yayımlatmayı başardı, hatta 1929 yılında İtalyan Akademisi Başkan Yardımcılığı'na seçildi ve 1943 yılına kadar bu görevde kaldı.

Madde 100. Goffredo Bellonci, *Pagine e idee*

1. Bakınız Goffredo Bellonci, *Pagine e idee* (Roma: Ed. Sapienta, 1929). Gramsci'nin gözlemleri muhtemelen Giovanni Titta Rosa'nın 1 Eylül 1929 (I, 22) tarihli *L'Italia Letteraria*'da yayımlanan "Critica Militante" (Militan Eleştiri) başlıklı inceleme makalesine dayanmaktadır. Gramsci muhtemelen kitaba yönelik başka incelemeleri de okumuştur; örneğin Ugo D'Andrea'nın 13 Temmuz 1929'da *Critica Fascista* dergisinde (s. 288) yayımlanan incelemesi.

Madde 101. *Piedigrotta*

1. Adriano Tilgher'in makalesinden yapılan alıntı 15 Eylül 1929 (I, 24) tarihli *L'Italia Letteraria*'nın "Rassegna della stampa" (Basın Takibi) adlı bölümünde yer alan "Addio a Piedigrotta" (Elveda Piedigrotta)'dan alınmıştır.

2. Napolili bir lehçe şairi olan Libero Bovio (1883-1942) birçok halk şarkısının bestecisiydi.

Madde 102. *Daha sonra "L'Italia Letteraria" olan "La Fiera Letteraria"*

1. 1925 yılında Umberto Fracchia (1889-1930) tarafından kurulan haftalık dergi *La Fiera Letteraria*'nın adı, yazı işlerinin Milano'dan Roma'ya taşındığı 1930 tarihinde *L'Italia Letteraria* olarak değiştirildi. Gian Battista Angioletti 1928 yılında derginin editörü olurken, 1928-1931 yılları arasında yardımcı editörlük görevini Curzio Malaparte yaptı. Dergi 1936 yılında yayından kaldırıldı. *La Fiera Letteraria* 1946 yılında Angioletti ile birlikte yeniden yayın hayatına başladı.

2. Gazeteci ve edebiyat eleştirmeni Enrico Falqui (1901-1974), özellikle yirminci yüzyıl İtalyan edebiyatıyla ilgileniyordu ve bu konuda sayısız makale yazmıştı.

3. Alberto Moravia'nın 1929 yılında yayımlanan ilk romanı *Gli indifferenti* (Kayıtsızlık Zamanı), büyük bir popüler ve eleştirel başarı kazandı.

Nino Savarese (1882-1945), *Malagigi* adlı romanını ilk olarak 1 Ağustos ile 16 Eylül 1928 tarihleri arasında (LXIII, 1353-56), *Nuova Antolo-*

gia dergisinde dizi halinde yayımladı. Roman 1929 yılında kitap halinde basıldı ve "Trenta" edebiyat ödülüne aday gösterildi. Aurelio Navarria 1 Aralık 1929 tarihli (I, 35) *L'Italia Letteraria*'da bu romana yönelik bir inceleme yazısı yazı.

4. Gramsci, Rudyard Kipling'in *The Jungle Book* adlı kitabında Maymun-Halkını ifade eden Bandar Log karşılaştırmasını gazete yazılarında kullanmıştı. 8 Temmuz 1918 tarihli *Avanti!* gazetesindeki "Sotto la Mole" köşesinde yayımlanan "Vita Nuova!" (Yeni Hayat!) başlıklı makalesinde iğneleyici bir tarzda şunları yazar:

> Rudyard Kipling'e göre, ormandaki Bandar Log maymunları her yılın her ayının her haftasının her gününün her saatinin her dakikası şarkı söylerler. Şarkı söylerler fakat eylemde bulunmazlar; konuşurlar fakat söyledikleri hiçbir zaman ete kemiğe bürünmez; bunlar otçul maymunlardır ve bireysel inisiyatiflerinden onları hiçbir şey vazgeçiremez. Buna karşın İtalyan demokrasisi bir maymunlar kabilesi değildir: Sözleri eylemlerle birlikte değerlendirir, fanteziyi iradeye çevirir, araçların ve amaçların bilincindedir.
>
> [...] dolayısıyla Anglo-Saksonlar kalabalık içinde şöyle diyebilirler: Ruyard Kipling orman kitabını yok etmelidir, çünkü artık Latinler yalnızca şarkı söyleyip, eylemde bulunmayan, en bilge, en zeki, açık görüşlü olduğunu iddia edip, şarkılarını ve konuşmalarını pratiğe dönüştürmeyi her zaman yarına erteleyen Bandar Log maymunları değildir...
>
> Demokrasi, övgüye değer en soylu işi yerine getirdi. Getirdi mi? Öyleyse yerine getirmiştir ya da getirecektir; gelecek, şimdiki zaman ile aynıdır: Eğer bu yıl yapmadıysa, gelecek yıl ya da bir sonraki yıl yapacaktır. Yapacaktır, yapacaktır... bizler yer yüzündeki en bilge, en zeki, en açık görüşlü halkız; neler yapabildiğimizi göreceksiniz... yarın, çünkü Rudyard Kipling'in ormanındaki Bandar Log maymunlarına göre, yeni hayat yarın başlıyor.

Gramsci, 2 Ocak 1921 tarihli *L'Ordine Nuovo* dergisinde yayımlanan "Il popolo delle scimmine" (Maymun-Halk) başlıklı makalesinde İtalyan küçük burjuvasını, "kendilerini ormandaki diğer tüm halklardan üstün gören" Bandar Log maymunları ile karşılaştırmıştır.

Gramsci'nin *The Jungle Book* üzerine başka yorumları için, bakınız oğlu Delio'ya 10 Nisan 1933'te, Tatiana Schucht'a 22 Mayıs 1933'te yazdığı mektuplar; ikinci mektupta Gramsci, Tatiana Schucht'a, oğlu Deli-

o'nun Uncle *Tom's Cabin* (Tom Amca'nın Kulübesi) yerine *The Jungle Book*'u (Orman Kitabı) okumasını istediğini söyler. Bu mektuplarda Gramsci, Kipling'in metninin bazı çevirilerinden de söz eder.

Madde 103. *İtalyan Sanayisi Genel Faşist Konfederasyonu*

1. Bu biyografik gönderme, Guido Figgini'nin 29 Eylül 1929 tarihli (I, 26) *L'Italia Letteraria*'daki bir incelemesinden alınmıştır.

Madde 104. *Jean Barois*

1. Bu anekdot, Bruno Revel'in 24 Şubat 1929 tarihli (V, 8) *La Fiera Letteraria*'daki "Cronaca di filosofia" (Felsefe Haberleri) başlıklı makalesinden alınmıştır. Jean Barois, Roger Martin du Gard'ın *Jean Barois* (Paris: Gallimard, 1913) adlı romanının başkarakteridir. Romanın İngilizce çevirisi için, bakınız Roger Martin du Gard, *Jean Barois* (New York: Viking, 1949); Gramsci'nin söz ettiği olay s. 363-65 arasında anlatılır.

Madde 105. *Amerikan felsefesi*

1. Gramsci'nin gözlemi Bruno Revel'in 24 Şubat 1929 tarihli (V, 8), *La Fiera Letteraria*'daki "Cronaca di filosofia" (Felsefe Haberleri) başlıklı makalesine yöneliktir. Revel bu makalede Amerikan filozof Josiah Royce'un *Outlines of Psychology* (1903) adlı, Umberto Forti editörlüğünde, *Lineamenti di psicologia* başlığı ile bir İtalyan çevirisi de yapılan (Bari: Laterza, 1928) çalışmasındaki görüşlerini tartışır.

Madde 106. *Maurras'ın din kavramı*

1. Gramsci, J. Vialatoux'un 15 Ocak 1927 tarihli (XXX, 1), *Rivista d'Italia* dergisinin "La pagina delle riviste" (Dergi Sayfaları) başlıklı ekindeki, "La scuola di Maurras" (Maurras Okulu) başlıklı makalesinin (s. 139 - 40) özetini çıkarır. Gramsci kendi yorumlarını parantez içinde yazar.

2. Gramsci, Maritain'in kitabını tutuklanmadan önce okumuştur. Bakınız Gramsci'nin Giuseppe Berti'ye yazdığı 30 Ocak 1928 tarihli ve Tatiana Schucht'a yazdığı 25 Mart 1929 tarihli mektupları.

Madde 107. Filippo Meda, *Statisti cattolici*

1. Filippo Meda'nın Katolik devlet adamları üzerine kitabına ilişkin bilgi, 15 Ocak 1927 (XXX, 1) tarihli *Rivista d' Italia* dergisinin "Rasseg-

na Bibliografica" (Bibliyografik İnceleme) başlıklı bölümündeki kısa bir açıklamadan alınmıştır. Bununla birlikte bunun ardından gelen gözlemler bu kaynağa dayalı değildir.

Siyasetçi ve gazeteci olan Filippo Meda (1869-1939), Halk Partisi'nin Katolik parlamento grubunun önde gelen bir üyesiydi. Giolitti Hükümeti'nde Hazine Bakanlığı yaptı.

2. Gabriel Garcia Moreno (1821-1875), Venezula'da değil, Ekvador'da önde gelen bir siyasi figürdü.

3. 1920 ile 24 yılları arasında Meksika Cumhurbaşkanlığı yapan Alvaro Obregón (1880-1928), toprak bölüşümü ve eğitim reformlarının aktif bir takipçisi oldu ve ruhban sınıfı düzeniyle sürekli bir çatışma halindeydi. Bir iç savaş sürecinin ardından başkanlıktan çekilmiş olsa da, 1927 yılında yeniden Başkan seçildi. Ruhban sınıfı karşıtı politikalarına muhalif bir fanatik tarafından suikasta uğradı.

Bir Obregón takipçisi olan Plutarco Calles (1877-1945), çok defa bakanlık görevlerinde bulundu. 1924 yılında başkan seçilen Calles, Obregón'un tarım reformu ve madenlerin kamulaştırılması programlarını devam ettirdi. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Vatikan'ın yoğun muhalefetiyle karşı karşıya kaldı.

Madde 108. *Risorgimento üzerine*

1. Bu ve takip eden üç notun (Madde 109, Madde 110 ve Madde 111) kaynağı, Augusto Sandonà'nın 15 Ocak 1927 tarihli (XXX, 1), *Rivista d' Italia*'da yayımlanan "Il Preludio delle Cinque giornate di Milan-Nuovi Documenti" (Milano Beş Gününün Öncesi-Yeni Belgeler) başlıklı makalesidir. Gramsci, Madde 109'da bu kaynaktan söz eder.

Madde 109. *Avusturyalı ihbarcılar ve ajan provokatörler*

1. Augusto Sandonà'nın makalesi için, bakınız Madde 108. Takip eden gözlem Gramsci'ye aittir.

Madde 110. *1848 öncesinde Ilımlılar'ın çelişkileri*

1. Bu bilginin kaynağı Augusto Sandonà'nın makalesidir; bakınız Madde 108. Takip eden gözlem Gramsci'ye aittir.

Cesare Balbo (1789-1853), yazıları ve siyasi faaliyetleri katı Katolisizmin izlerini taşıyan bir siyasetçi ve tarihçiydi. Sadık bir monarşist ve Katolik kültürün üstünlüğü düşüncesinin coşkun bir savunucusu ola-

rak kalırken, herhangi bir devrimci sempatisi olmamasına rağmen, Balbo İtalya'nın Avusturya egemenliğinden kurtulması çağrısı yaptı; bu pozisyonları da 1844 yılında yayımlanan *Le speranze d'Italia* (İtalya'nın Özlemleri) adlı etkili çalışmasında temellendirdi. 1848 yılında Piedmont'un ilk Başbakanı oldu -bu görevde birkaç ay kalabildi- ve daha sonra parlamentoda sağın liderliğini yaptı.

Madde 111. *Augusto Sandonà*

1. Bu bibliyografik bilginin kaynağı, Augusto Sandonà'nın makalesinde bulunur. Bakınız yukarıdaki Madde 108.

Madde 112. *Peder Facchinei*

1. Bakınız Adolfo Zerboglio "Il ritorno di padre Facchinei" (Peder Facchinei'nin dönüşü), *Rivista d'Italia*, 15 Ocak 1927 (XXX, 1), s. 22-30.

Bir hukuk araştırmacısı ve devlet adamı olan Cesare Beccaria (1738-1794), İtalyan aydınlanmasının en önemli çalışmalarından biri olan *Dei delitti e delle pene* (Suç ve Ceza Üzerine) adlı kitabın yazarıdır (1764). Kitap ölüm cezası, işkence ve adaletsiz yargılama sistemleri gibi unsurlara saldırır. Beccaria cezanın şiddeti ile davalının toplumsal sınıfı ve suç ile yoksulluk arasındaki ilişki sorunlarını gündeme getirdi. Toplumsal sorunların en temel nedenlerinden birisi olarak da mülkiyet olgusuna işaret etti. Kitap fırtınalı tartışmalara neden oldu ve oldukça sert yanıtlar aldı; bunlardan bir tanesi, teolog Ferdinando Facchinei'nin basit itirazlarını içeren, Vatikan tarafından onaylanan ve 1765'te yayımlanan *Note e osservazioni sul libro intitolato "Dei delitti e delle pene"* ("Suç ve Ceza Üzerine" Adlı Kitaba İlişkin Notlar ve Değerlendirmeler) başlıklı çalışmadır.

2. Maurice Block'a göre, *Dictionnaire général de la Politique*, 2 cilt, yeni basım (Paris: Lorenz, 1873-1874), "socialisme" (sosyalizm) ve "socialiste" (sosyalist) sözcükleri, 1836 yılında *Revue de Deux Mondes* tarafından yayımlanan bir makalesiyle, Louis Reynaud tarafından Fransızca'ya sokulmuştu.

Madde 113. *Ceza hukukunda ve ceza yargılamasında devrim ve tarihsel materyalizm*

1. Gramsci bu notu yazarken, Marx'ın metninden hatırladıklarına dayanıyordu; *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın yayın tarihini yanlış

yazınayla kalmayıp, başlangıçta Marx'tan şu şekilde alıntı yapmıştır: "'Bu, sanki yargıç, davalıyı, davalının kendi kendisi hakkında söylediklerine göre yargılıyormuş gibi olacaktır' (ya da bunun gibi bir şey)." Daha sonra Gramsci, Marx'ın metinlerinden bir Almanca seçkinin çevirisi için Defter 7'nin bir bölümünü kullanır; *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünden bir pasajı da içeren *Lohnarbeit und Kapital. Zur Judenfrage und andere Schriften des Frühzeit* (Leipzig: Reclam, tarihsiz). Gramsci, bu notta Marx'tan yaptığı daha önceki alıntıyı düzeltmek için bu pasajların kendi yaptığı çevirisini kullandı (Defter 7, s. 3v.) Aynı pasajın bir çevirisi, Gramsci'nin 1925 yılında kısa ömürlü Komünist Parti yazışma okulu için hazırladığı çalışma notlarının arasında da bulunuyordu.

2. Bu konu için ayrıca bakınız Defter 8, Madde 207; Defter 10, II, Madde 41 ve Defter 11, Madde 50.

Madde 114. *Risorgimento. Siyasi ve askeri önderlik*

1. 1906 ve 1909-1910 yıllarında Başbakanlık görevi yapmış bir muhafazakar Liberal Giorgio Sidney Sonnino (1847-1922), Birinci Dünya Savaşı sırasında Dışişleri Bakanı'ydı. Savaşın patlak vermesinin ardından Sonnino, İtalya'nın tarafsızlık ilan etmesi karşılığında Avusturya'dan toprak tavizleri koparmaya çalıştı. Avusturya egemenliği altındaki çeşitli halkların milli özlemlerini kaşıyarak Hapsburg Hanedanı'nın zayıflığından yararlanmaya çalışmadı. Avusturya ile müzakerelerin sonuç vermeyeceği belli olunca, Sonnino Nisan 1915'te Üçlü İttifak'a katıldı ve İtalya'yı savaşa sokacak ve karşılığında Trentino, Alto-Adige ve Dalmatia bölgelerini geri almasını sağlayacak olan Londra Paktı'nı imzaladı.

Luigi Cadorna (1850-1928), İtalyan ordusu Ekim-Kasım 1917'de Caporetto Muharebesi'nde hezimete uğradığı sırada İtalyan ordusunun Başkomutanı'ydı.

2. Gramsci, Mart 1849'da Avusturyalılar'ın Piedmont ordusunu Novara'da yenilgiye uğratmasına gönderme yapmaktadır.

Madde 115. *Viyana Hükümeti'nin tehditlerine ilişkin*

1. Bakınız Defter 1, Madde 43.

2. Bakınız "Lo spirito militare polacco" (Leh Askeri Ruhu), içinde: 1 Aralık 1922 tarihli (XXXIV, 48), *Il Marzocco* dergisinin "Marginalia" adlı bölümü.

3. Gramsci muhtemelen Charles Darwin'in *Viaggio di un naturalista intorno al mondo*, çeviren: M. Lessona (Torino: Utet, 1872) adlı çalışmasını okumuştur, bu, Darwin'in *The Voyage of the Beagle* adıyla bilinen çalışmasının İtalyanca çevirisidir. Darwin'in ilk olarak 1839'da yayımlanan bu çalışmasının 1860 yılı baskısı *A Naturalist's Voyage Around the World* başlığıyla yayımlandı. Gramsci, Darwin'in kitabının 7. bölümündeki bir pasaja (17 Ekim tarihli girdinin yapıldığı yer) gönderme yapar.

> O, yaşlı bir İspanyol'du, çok uzun yıllar bu ülkede [Arjantin'de] kalmıştı. İngilizleri çok sevdiğini ifade etti fakat cesur bir biçimde, Trafalgar'ın ancak satın alınmış İspanyol kaptanlar sayesinde kazanıldığını da söyledi; her iki taraf açısından en cesur eylem de İspanyol amiral tarafından yapılmıştı. Bu bana daha ziyade karakteristik bir şey olarak göründü; bu adamın beceriksizlik ve korkaklıktan çok, en kötü ihaneti yaptıkları düşünülen yurttaşlarını tercih etmesi gerekirdi.

Madde 116. *İtalyan aydınlar*

1. Bakınız Defter 1 Madde 43. *Corriere della Sera* ve Fransız basını ile karşılaştırma için, ayrıca bakınız Defter 8, Madde 57.

2. Andrea Torre (1866-1940) çok sayıda gazete ve dergiye yazmış ve *Giornale d'Italia* dergisini kurmuştur. 1909 yılında parlamentoya seçilmiş ve 1920'de Nitti Hükümeti'nde Eğitim Bakanlığı görevini yapmıştır. Torre, 1906-1916 yılları arasında *Corriere della Sera*'nın sürekli yazarlarından birisiydi; kendisi Libya savaşını desteklemekle kalmıyor, İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi gerektiğini de savunuyordu. Andrea Torre'nin 10 Eylül 1911 tarihli bir makalesi ile birlikte, *Corriere* ilk kez Libya savaşının yanında yer alıyor göründü. Torre bu konuyu, 12, 18, 28, 29 ve 30 Eylülll 1911 yılında yayımlanan diğer makalelerinde ele almıştır.

Andrea Torre'nin -muhtemelen Gramsci'nin de aşina olduğu- "gafları", 6 Ocak 1912 tarihli (I, 4), *L'Unità*'da Gaetano Salvemini'nin "Erodoto e Plinio, nazionalisti" (Heredot ve Pliny, Milliyetçiler) başlıklı bir makalesinin de konusu olmuştur; bu makale, Torre'nin makalelerine saldıran diğer yazılarla birlikte, Gaetano Salvemini, *Come siamo andati in Libya* (Floransa: della Voce, 1914) içerisinde toplanmıştır.

3. Gramsci, 14 Mart 1922 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da bu konuyla ilgili olarak "Il sasso nello stagno" (Suları Bulandırmak) başlık bir makale

yazmıştı.

1903-1921 yılları arasında birkaç hükümette bakanlık görevlerinde bulunmuş olan Luigi Facta (1861-1930), Giolitti'nin ve Giolitti politikalarının tutarlı bir savunucusuydu. Muhalefetteki Halk Partisi tarafından Giolitti'nin hükümet kurmasının engellendiği 1922 yılında Facta Başbakan oldu. Kral Vittorio Emmanuele'yi, Faşistler Roma'ya yürürken olağanüstü hal ilan etmeye ikna edemeyince aynı yılın Ekim ayında istifa etti. Birçok tarihçi, Facta'nın zayıflığının Mussolini'nin başarısına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu söylemiştir. Mussolini 1924 yılında Facta'yı Senato'ya atadı.

4. Bakınız Francesco Ciccotti, *L'Italia in rissa* (Casa Ed. Rassegna Internazionale, 1922), s. 57-58:

> Sayın Nitti, bir baba şefkatiyle derinden bağlı olduğu iktisadi planların becerikli ve yorulmaz inşacısıdır. Kendisinin gözde yaratıları, kendisine ülkemizin demirhane sesleriyle bacalarla örülü ve çelik imalathanelerinden yükselen sislerle kaplı hoş bir imajını sunan, İtalya'nın sanayileşme planlarıdır.

Ciccotti'nin, önsözünü Filippo Turati'nin yazdığı kitabı *L'Italia in rissa* (Yükselen İtalya), bu genellemelerin ötesine geçmez; dolayısıyla, Gramsci'nin gözlemlerinde başka kaynaklar da kullanmış olma olasılığı yüksektir.

Francesco Ciccotti (1880-1937) gençliğinde Sosyalist Parti'ye katılmış olsa da, siyasal yönelimi hiçbir şekilde Marksist olmamıştır. Son derece aktif bir gazeteci olan Ciccotti'nin aralarında *Nuova Antologia* ve *Rivista d'Italia*'nın da bulunduğu çeşitli dergilerle yakın iş ilişkileri olmuştur. Siyasi pozisyonu genellikle sallantılı olmuştur ve bazı dönemlerde PSI içindeki, sağ-sol yelpazenin karşıt uçlarında yer alan gruplarla yan yana gelmiştir. Başlangıçta İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi çağrısı yapmış olsa da, daha sonra Giolittici yaklaşımı benimseyerek, tarafsızlığı savunmuştur.

5. Francesco Nitti'nin İtalya'da devrimin "teknik olanaksızlığı" üzerine konuşmasına bir başka gönderme için, bakınız Defter 13, Madde 2.

Nitti, 9 Temmuz 1919'da Temsilciler Meclisi'ne hükümet programını sunarken yaptığı bir parlamento konuşmasında kendi pozisyonunu ifade etmiştir. 10 Temmuz 1919 tarihli *Corriere della Sera*'da Nitti'nin konuşmasından aşağıdaki parça yayımlanmıştır:

> İtalya'da devrimden her kim bahsederse ya da bu üretim ve değişim koşullarında kitleleri her ne kılıfla olursa olsun alt üst ederse, halkın düşmanı sayılacaktır. Hammadde açığı olan ve nüfusun ancak bir kısmına yetecek kadar gıda stoku olan ve uzun yıllardır temel ihtiyaçlar ile yeniden yapılandırma ihtiyaçları için kredi kullanmak zorunda olan bir ülkenin kendi kendini kaosa düşürmesi ancak yıkımını hızlandırır. Hammadde üreten ya da önemli ölçüde kendine yeten ülkelerde devrim şer olabilir ve öyledir de; hammadde açığı olan ve ayakta duramayan ülkelerde ise böyle bir şey kitle intiharına benzeyecektir.

Giacinto Serrati'nin 16 Aralık 1920 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında yayımlanan açık mektubu için, bakınız "Risposta di un comunista unitario al compagno Lenin" (Üniter Bir Komünistin Lenin Yoldaşa Yanıtı). Gramsci, 19 Mart 1922 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da yayımlanan "Serrati e il Fronte Unico" (Serrati ve Birleşik Cephe) başlıklı makalesinde Serrati'nin karşı devrimci tutumunu eleştirir: "Serrati, Turati'den kopmaktansa Lenin'den kopmayı tercih etti, çünkü kendisinin görüşleri Lenin'inkilerle değil, Turati'nin görüşleriyle uyum içindedir; çünkü Serrati de Nitti'nin İtalya'da devrimin teknik olanaksızlığı propagandasına kendini inandırmıştır; çünkü G. M. Serrati Giolittizm ve Nittizm içinde demlenmiştir."

Giacinto Menotti Serrati (1876-1926), Mussolini'nin Sosyalist Parti'den atılmasının ardından *Avanti!* gazetesinin başına geçti ve İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na müdahil olmasına karşı kampanyanın başını çekti. Üçüncü Enternasyonal'e sadık kalan PSI fraksiyonuna önderlik eden Serrati, 1924'te Komünist Parti'ye katıldı.

6. Libya savaşı general ve gazilerinden Giovanni Ameglio (1854-1921), 1913-1918 yılları arasında Libya'daki Cyrenaica Bölgesi Valisi'ydi. 1920 yılında Kraliyet Muhafızları'nın komutası kendisine emanet edildi. Ölümünden kısa bir süre önce, Ameglio ve General Adolfo Tettoni arasında, Tettoni tarafından Libya'da yürütülen bir idari soruşturmayla ilgili, gazetelere düşen bir ağız dalaşı yaşandı. Siyasi çevrelerde dolaşan temelsiz iddialar yanlış bir biçimde Ameglio'nun ölümünün bir intihar sonucu gerçekleştiği,düşüncesi yarattı.

7. Bakınız Antonio Gramsci, "Giolitti, la guerra e la pace" (Giolitti, Savaş ve Barış), *Il Grido del Popolo*, 14 Ağustos 1918; Gramsci bu makale içerisinde, 27 Aralık 1917 tarihli (VI, 52), *L'Unità*'da Rerum Scrip-

tor (Gaetano Salvemini) imzasıyla yayımlanan "La politica estera del on. Giolitti"(Giolitti'nin Dışişleri Politikası) başlıklı makaleyi neredeyse bütünüyle alıntılar. Gramsci'nin bu makalelerdeki ayrıntılara ilişkin hatırladıkları tam olarak doğru değildir: Deniz Paktı, Üçlü İttifak'ın yenilendiği 1912 yılında değil, 23 Haziran 1913'te imzalanmıştır. Dahası, Salvemini'nin makalesine göre, Ağustos 1914'te Messina limanına giren Alman deniz birlikleri *Goben* ve *Bresslau* gemileriydi. Salvemini'nin Giolitti'nin dışişleri politikasını eleştirirken söz ettiği noktalardan bazıları Gramsci tarafından da "Una catena di ribaldi" (Reziller Sürüsü) başlıklı, 13 Ekim 1919 tarihli *Avanti!* gazetesinde yayımlanan makalesinde benimsenmiştir.

8. Bakınız Antonio Salandra, *La neutralità italiana (1914). Ricordi e pensieri* (Milano: Mondadori, 1928), s. 260, 264. Hapishanedeyken Gramsci'de bu kitabın -Salandra'nın hatıralarının iki cildinden ilki- bir kopyası vardı; bakınız Tatiana Schucht'a yazdığı 17 Aralık 1928 ve 24 Şubat 1929 tarihli mektuplar.

Alberto Pollio 1 Temmuz 1914'te Torino'da öldü ve ardından Genelkurmay Başkanlığı'na Luigi Cadorna getirildi. Ölümünün intihar sonucu gerçekleştiği söylentileri hiçbir zaman resmi kaynaklarca doğrulanmadı.

General Pollio'nun Berlin'de imzaladığı 1912 İtalyan-Alman askeri anlaşmasının siyasi önemi Gramsci tarafından, 4 Mart 1922 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da yayımlanan "La Mano dello straniero" (Yabancı Eli) başlıklı makalede tartışılmıştır.

9. Giovanni Borelli (1869-1932), 1901 yılında Genç Liberal Parti'yi kurmuş ve monarşist ve yayılınacı bir program önermekle birlikte, İtalya için Siyasal Rönesans çağrısı yapan *L'Idea Liberale* dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Borelli, daha sonra, Faşist rejime yönelik liberal destek sağlamıştır.

10. Pio Perrone (1876-1902) ve kardeşi Mario (1878-1968), başka şeylerin yanında, Ansaldo şirketinin sahibi olan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında çelik imalathaneleri, mühimmat fabrikaları ve diğer kurumları muazzam karlar üretmiş önde gelen sanayicilerdi. Mussolini, Perrone kardeşlerin finansal ve siyasi desteğinden çok faydalanmıştır. Mussolini'nin 1914 yılında (Naldi'nin yardımıyla) müdahaleci *Il Popolo d'Italia* dergisini kurmasına fon ve yardım sağlamışlardır. Perrone kardeşler, açık bir biçimde hükümet kontrollü bir ekonomiyi serbest giri-

şim sistemine tercih eden faşistlerin yanında yer almışlardır.

11. Gramsci 22-26 Ağustos 1917 tarihlerinde Torino'da gerçekleşen şiddetli çatışmalara ve genel greve gönderme yapmaktadır; bu grevin ve çatışmaların en başta gelen nedeni ekmek kıtlığı ve yüksek gıda fiyatlarıydı.

12. Ciccotti, konuşmasını 2 Kasım 1916'da, Torino Genel İşçiler Birliği adına yapmıştır. Konuşmanın ardından çıkan huzursuzluklar, 4 Kasım 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında yayımlanan "Violenze poliziesche ed arresti" (Polis Şiddeti ve Tutuklamalar) başlıklı makalede anlatıldı. Gramsci'ye atfedilen imzasız makaleye göre, Ciccotti'nin konuşmasının ardından salonu terk edenlerden bazıları Sosyalist marşı söylemeye başlamışlardı; polis kalabalığa saldırmış ve on iki kişiyi tutuklamıştı.

13. Oyun yazarı, eleştirmen ve gazeteci Vincenzo Morello (1860-1933), Balzacçı takma isim "Rastignac" imzasıyla yazılar yazdı. Aralarında *La TribunaLa Tribuna*'nın da bulunduğu çok sayıda dergi ve gazetede editörlük ve yazarlık yaptı. Ölümüne milliyetçi olan Morello, faşizmi kucakladı ve 1923 yılında senatör yapıldı. Gramsci, 16 Şubat 1918 tarihli *Il Grido del Popolo*'da yayımlanan "Pardossi" (Paradokslar) başlıklı makalesinde kendisini oldukça sert bir biçimde eleştirmiştir. Gramsci, Dante'nin "Inferno"sundaki 10. Kanto'ya yönelik Morello'nun yorumunun Defter 4, Madde 83'te kapsamlı bir eleştirisini yapmıştır.

İtalyan devlet adamı Isacco Artom (1868-1935), Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'nın tarafsızlığı karşılığında Avusturya'dan toprak tavizleri koparmaya çalışanlardan biriydi.

Fransa'nın eski Roma Büyükelçisi Camille Barrère (1851-1940), Fransız bir müttefik olarak, İtalya'nın savaşa müdahil olması için çalıştı.

14. Bakınız Edoardo Verdinois, *La sommossa di Torino del 1917 e l'approvvigionamento del grano. L'occupazione dei telefoni di Verona, dicembre 1922. Per legittima difesa* (Roma: Stab. Tip. Site, 1925). Huzursuzluklar başladığı sırada Torino Valisi olan Verdinois, dönemin İçişleri Bakanı Vittorio Emanuele Orlando tarafından görevden alınmıştı.

15. Gramsci, 7 Ağustos 1918 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında yayımlanan "L'irresonsabilità sociale" (Sosyal Sorumsuzluk) başlıklı makalesinde *Gazzetta del Popolo*'nun Ağustos 1917 olaylarını ele alma biçimini tartışmıştı. Gramsci 6 Kasım 1920 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısında yayımlanan "Quattro cani" (Dört Kö-

pek) başlıklı bir başka makalesinde bu konuya geri döner.

16. Gramsci'nin burada tartıştığı, dönemin Gıda ve Erzak Dairesi Başkanı Giuseppe Canepa'ydı (1865-1948). Canepa, kariyerine bir gazeteci olarak başladı ve 1903 yılında, Faşizm koşullarında dahi bir ölçüde bağımsız kalarak Genova'da 1938'e kadar yayımlamaya devam ettiği *Il Lavoro* dergisini kurdu. 1912 yılında, Libya savaşını destekledikleri için partiden atılan ya da uzaklaştırılan PSI eski üyeleriyle birlikte Leonida Bissolati'nin Reformist Sosyalist Parti'yi kurmasına yardım etti. Canepa, Boselli Hükümeti'nde Tarım Müsteşarlığı görevine getirildi.

17. Gramsci'nin olay sırasını tam olarak doğru hatırlamamaktadır. Haziran 1916'da Salandra'dan sonra Başbakan olan Paolo Boselli (1838-1932), reformist sosyalistlerle bir koalisyon kurdu ve İtalya'nın Dünya Savaşı'na girmesini güçlü bir biçimde destekledi. Ağustos 1917'de Torino olayları patlak verdiğinde kendisi halen iktidardaydı. Ekim 1917'deki güvensizlik oyunun ardından Boselli Hükümeti dağıldı.

Vittorio Emmanuele Orlando (1860-1952), Giovanni Giolitti ve Antonio Salandra hükümetlerinde bakanlık görevlerinde bulunduktan sonra, Paolo Boselli'nin Başbakanlığı'nda İçişleri Bakanı olmuştu ve Ağustos 1917'de halen bu görevdeydi. Aslında Gramsci'nin hatırladığından farklı olarak, Orlando İtalya'nın Caporetto'da ilk kez arka arkaya ağır yenilgiler aldığı dönem olan 29 Ekim 1917'de Başbakan olmadı. Haziran 1919'da, Paris Konferansı'nda Fiume'yi İtalya'ya alamadığı için hükümeti düştü (bunun en büyük nedeni Woodrow Wilson'un kararlı duruşuydu). 1922 yılında, Orlando'nun faşistleri de içine alan bir koalisyon kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bir süreliğine, sınırlı bir destek vererek faşistleri yatıştırmanın olanaklı olduğunu düşünse de, sonunda Mussolini rejimi ile arasına mesafe koydu. Savaş sonrasında siyasete geri dönüp, Kurucu Meclis üyeliğine seçildi.

Ağustos 1917 Torino olayları için, ayrıca bakınız Defter 8, Madde 83.

18. Binbaşı Quirino Gamba, yedek kuvvetlerde Binbaşı olan Carlo Zunini'nin yerini aldı, *La Stampa*'nın ordu muhabirine göre bunun nedeni, Zunini'nin Eylül 1915'te aktif göreve geri çağrılmasıydı. Aynı yılın Kasım ayında Zunini, Gamba'ya gönderdiği bir mektubun ele geçirilmesinden sonra tutuklandı. Zunini'nin davası Portoguaro'daki askeri mahkemeye verildi. *La Stampa*'nın yayın yönetmeni Senatör Alfredo Frassati'ye askeriyeyi karalayan makaleler göndermekle suçlandı (Makaleler hiçbir zaman yayımlanmadı). Dava 16 Aralık 1915'te görüldü ve

Frassati tanıklık etmeye çağrıldı. Zunini suçlu bulundu ve iki yıl altı ay hapis cezasına çarptırıldı. Duruşmalar, başka şeylerin yanında, Gamba'nın, Torino'da bir sanayi firması olan Klieven diye birisiyle yakın ilişkisi olduğu ve Alman yüksek komutasıyla bağlantısı ortaya çıktı. Bu olay, Giolitticiler'in tarafsızlık duruşuna saldırmak için siyasi olarak istismar edildi.

19. Demokratik Kontrol Birliği ve İtalya'daki bağlantıları için bakınız Defter 1, Madde 42.

20. Mayıs 1916'da Torino'da Kutsal Şehitler kilise mahallesini kaldırma planları üzerine bir tartışma başladı. Kilise yetkilileri dilekçelerine yanıt almada başarısız olunca, cemaat kilise mahallesini kurtarmak için kampanyayı yerel yönetime götürdü. Kilise mahallesinin Kutsal Şehitler Kilisesi'nin Cizvitler'e verilebilmesi için kaldırılacağına inanılıyordu. Gramsci bu konuyu ve Cizvitler'in Torino'daki etkilerini arttırma çabalarını üç makalede tartışmıştır: "L'infiltrazione gesuitica a Turin. I mezzi e la fine" (Cizvitlerin Torino'ya Sızması. Araçlar ve Amaç), 24 Haziran 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısı; "La campana" (Kilise Çanı), *Avanti!*, "Sotto la Mole", 28 Haziran 1916; "La rinastica gesuitica" (Cizvit Rönesansı), *Avanti!* Piedmont baskısı, 15 Ocak 1917.

21. Gürültücü bir müdahale yanlısı olan Carlo Bazzi'nin *L'Internazionale* ve Unione Sindacale Italiana ile yakın bağlantıları bulunuyordu, bu kuruluşların her ikisi de başına buyruk sendikalist Alceste De Ambris tarafından kurulmuşlardı. Kendisi ulusal kooperatifler birliğinin bir örgütçüsüydü ve Roma'ya Faşist yürüyüşü desteklemek için para toplanmasına yardım etmişti. Aynı zamanda *Nuovo Paese* dergisinin de editörüydü ve faşist hareketin ılımlı kanadını destekliyordu.

Madde 117. *Risorgimento sırasında siyasi ve askeri önderlik*

1. Bakınız Emil Ludwig, *Guillaume II*, çeviren: J. P. Samson (Paris: Simon Kra, 1927), s. 268-69. Gramsci'de bu kitabın bir kopyası bulunuyordu; kitabı 11 Kasım 1929'da kardeşi Carlo'ya gönderilecek kitaplar listesine eklemişti (Defter 1, s. 93*r*. vdd.); bakınız Defter 1, "El Yazmasının Tasviri", Bu cildin (Almanca orijinalinden yapılan) İngilizce çevirisi için, bakınız Emil Ludwig, *Wilhelm Hohenzollern: The Last of the Kaisers*, çeviren: E. C. Mayne (New York: Putnam, 1927); ilgili pasaj s. 469'dadır:

İmparator savaş zamanında daha iyi bir askerdi. Bismarck (cilt ii, bölüm 23) şöyle yazmıştı: "Savaşta ulaşılacak amaçların belirlenmesi ve sınırlanması ve egemene verilecek olan tavsiyeler önceden olduğu gibi, savaş zamanında da siyasal bir işlevdir; bu kararların işleyişi de savaşın yürütülmesine olan etkilerinden ayrı düşünülemez." İmparator, *Frankfurter Zeitung*'dan gelen benzer bir açıklama üzerine öfkeyle şunları yazdı: "Bu safsata hemen ve açık bir biçimde Wilhelmstrasse tarafından bitirilsin... Siyasetçiler savaş zamanında dillerini tutmak zorundadır, stratejistler onlara konuşma izni verene kadar!"

Madde 118. *Risorgimento'da gönüllüler sorunu*

1. Bakınız Ettore Rota "Del contributo dei lombardi alla guerra del 1848: il problema del volontarismo" (Lombardlar'ın 1848 Savaşı'na Katkısı Üzerine: Gönüllülük Sorunu), *Nuova Rivista Storica*, Ocak-Şubat 1928 (XII, 1), s. 1-52.

2. Bu notun ardından Gramsci'nin ilk iki sözcük hariç ("La Formula") tümünü okunmaz kıldığı, dokuz satırlık karalanmış bir girdi gelir. El yazmasında bu karalanan girdi s. 79*r*'nin son beş ve s. 79*v*'nin ilk beş satırında yer alır.

Madde 119. *Demagoji*

1. Bakınız Defter 1, Madde 114, Madde 117 ve Madde 118.

Madde 120. "İnan bana, korkma..."

1. Gramsci, Ferdinando Galiani'den yaptığı bu alıntıyı muhtemelen Benedetto Croce'nin "Il pensiero dell' abate Galiani" (Baş Rahip Galiani'nin Düşüncesi) başlıklı makalesinde bulmuştur; bu makale Croce'nin *Saggio sullo Hegel seguito da altri scritti di storia della filosofia*, gözden geçirilmiş 3. Baskı, (Bari: Laterza, 1927) adlı çalışmasında yer almaktadır (s. 322). Hapishanedeyken Gramsci'de bu kitabın bir kopyası bulunuyordu.

Madde 121. *Novara 1849*

1. Filozof Bertrando'nun kardeşi ve Benedetto Croce'nin amcası ve yardımcısı Silvio Spaventa (1822-1893), yaşamının önemli bir bölümünü siyasete adadı. Bourbon egemenliğine muhalefeti kendisine hapiste geçirdiği birkaç yıla mal oldu; ki ölüm cezası hapis cezasına çevrilmiş-

ti. Napoli'nin İtalyan Bağımsızlık Savaşı'na katılması için ısrarcı olan Spaventa, bazı önemli idari ve resmi görevlerde bulundu.

Massimo D'Azeglio (1798-1866) Torino'da doğdu, gençliğinde edebiyat ve sanat çevrelerinde bulundu ve belirgin bir biçimde yurtseverlik izleri taşıyan bazı tarihsel romanlar yazdı. Kuzeni Cesare Balbo'dan etkilenen D'Azeglio, siyasetle giderek daha fazla ilgilenmeye başladı. 1840'lı yılların ortalarında, hükümetin ve papalık devletlerinin yozlaşmışlığına karşı yazılar yazdı. Temkinli bir ılımlı liberal olan D'Azeglio, Novara felaketinin ardından Başbakan yapıldı ve 1852'ye kadar dört yıl Piedmont Hükümeti içerisinde kaldı. Kilise-Devlet ilişkilerinde önemli reformların sorumlusuydu. Piedmont siyaseti Cavour tarafından yönlendirilmeye başladıktan sonra D'Azeglio'nun siyasi etkisi ve önemi azaldı.

2. Bakınız Silvio Spaventa, *Dal 1848 al 1861. Lettere, scritti, documenti*, ed. B. Croce, gözden geçirilmiş 2. Baskı (Bari: Laterza, 1923).

Gramsci (hapishanedeyken elinde olan kitaplar arasında olmasa da) bu kitabı okumuş ve Tatiana Schucht'a 13 Ocak 1930 tarihli mektubunda uzun bir değerlendirme yazmıştı:

> Son günlerde Silvio Spaventa'ya ait, bir mektuplar, yazılar ve belgeler derlemesi olan, *Dal 1848 al 1861* adlı bir kitap okuyorum; Abruzzili bir yurtsever, 1848'de parlamento üyesi olmuş bir Napolitan olan Spaventa ulusal ayaklanmanın başarısız olmasının ardından tutuklanıp, hapis cezasına çarptırılmış ve Fransız ve İngiliz baskısı sayesinde 1859 yılında serbest bırakılmıştı. Daha sonra krallıkta bakanlık görevinde bulundu ve 1876'ya kadar Liberal Parti'nin sağ kanadının en önemli figürlerinden biri oldu. Bana öyle geliyor ki kendisi mektuplarının çoğunda -döneminin bir biçimde romantik ve duygusal dilinde- benim de sık sık deneyimlediğime benzeyen belirli bir haletiruhiyeyi ifade etmektedir. Örneğin, babasına yazdığı 17 Temmuz 1853 tarihli mektupta şöyle der: "İki aydır senden, dört aydır kız kardeşlerimden, uzun bir süredir de Bertrando'dan haber almadım. Benim gibi, şefkatli ve dinç, kalbine büyük değer veren birisi için yoksulluğun muazzam ölçüde acı verici olduğunu düşünmüyor musun? Ailem tarafından her zamankinden daha az sevildiğime inanmıyorum fakat bana öyle geliyor ki makus talihin ikili bir etkisi söz konusu: Bahtsıza yönelik sevgiyi söndürüyor ve bahtsıza yönelik sevgiyi söndürdüğü gibi, bahtsızın başkalarına karşı tüm sevgisini de söndürüyor. Bendeki bu iki etkinin ikincisinden korktu-

ğum kadar sendeki iki etkinin ilkinden korkmuyorum; çünkü tüm insanlardan ve sevdiklerimden koparılmış olduğumdan, büyük sıkıntı, uzun hapsedilmişlik, herkes tarafından unutulmuş olma korkusu kalbimi taşlaştırıp kurutuyor." Söylediğim gibi, dönemin duygusal tonu ile uyum içinde olan dil bir yana, haletiruhiyesini kolayca gözümde canlandırabiliyorum. Spaventa'nın zayıf bir karakter, diğerleri gibi bir sulu göz olmaması beni avutuyor. Kendisi, 1848'de mahkum edilen altı yüzden fazla kişi arasından, hiçbir zaman Napoli Kralı'ndan af dilemek için mektup yazmayan az sayıdaki (altmış civarı) mahkumdan biriydi; Spaventa dine de dönmedi. Daha ziyade, kendisinin de sık sık yazdığı gibi, Hegel felsefesinin dönemin entelektüel bakımdan değerli tek rasyonel sistemi olduğuna gitgide daha fazla ikna oldu.

Öte yandan, benim haletiruhiyemle 1848'in bir siyasi tutuklusunun haletiruhiyesi arasındaki bu karşılıklılığı keşfetmenin nasıl bir pratik etkisi olacak, biliyor musun? Artık benim haletiruhiyem bana bir biçimde komik ve gülünç bir biçimde anakronik gelmeye başlayacak. Üç nesil geçti ve tüm alanlarda ilerleyen bir hareket hasıl oldu. Büyükbabalar için olanaklı olmuş olan şey, torunlar için olanaklı değildir (Burada kendi büyükbabama gönderme yapmıyorum, çünkü -bundan sana daha önce hiç söz etmedim- benim büyükbabam aslen Bourbon jandarmasında bir albaydı ve muhtemelen Bourbonlar'ın düşmanı, Carlo Alberto destekçisi Spaventa'yı tutuklayanlar arasındaydı). Bunu nesnel olarak söylüyorum, çünkü bazı şeyler öznel bakımdan, bireyden bireye aynı olmayabilirler.

Madde 122. *Öneriler ve uyarılar*

1. Macaulay'ın ifadesi, Ruggero Bonghi'nin (1826-1895), Gramsci'nin başka notlarda da, özellikle Defter 2, Madde 8, Madde 9, Madde 10 ve Madde 11'de kullandığı otobiyografik metninden alınmıştır. Bonghi'nin yayımlanmamış günlüğünden parçalar 16 Nisan 1927 tarihli *Nuova Antologia* dergisinin (LXII, 1322), 413 ile 426. sayfaları arasındaki "I fatti miei e i miei pensieri: Dal diario inedito di Ruggero Bonghi" (Deneyimlerim ve Düşüncelerim: Ruggero Bonghi'nin Yayımlanmamış Günlüğünden) başlıklı makalede alıntılanmıştır; özellikle bakınız s., 417:

"Aynı yazarın [Macaulay] Atinalı hatipler üzerine yazdığı başka parçalarda da okudum," der Bonghi. "Bu yazılarda da aynı berrak öğrenme ruhu, düzenli kavramlar, görkemli tarz tevazusu ve çok sayıda özgün ve bilgece gözlem mevcut. Diğerlerin yanında,

şu iki gözlem: Platon'un bazı diyaloglarında da görülebileceği gibi, en kültürlü Yunanlar'ın dahi çocuksu bir sofizmle kendilerini körleştirdikleri şeyi rahatça tespit ediyor; bunu, Yunan yaşamındaki ve eğitimindeki canlı, konuşulan söylemin çok büyük etkisine atfediyor. Aslında, diyalog alışkanlığının, rakibin bir anlığına dilinin tutulmasını sağladıklarından dolayı toptan kabul edilen gösterişli argümanları çok çabuk bir biçimde bulmaya yönelik belirli bir yatkınlığı ortaya çıkardığını ileri sürüyor."

Bakınız Thomas Babington Macaulay, "On the Athenian Orators" (1824), içinde: *Miscellaneous Writings* (Londra, 1870), s. 56-63.

2. "I fatti miei e i miei pensieri: Dal diario inedito di Ruggero Bonghi" adlı makaleden, s. 417: "[Macaulay] en iyi generallerin kendilerinin büyük ve karmaşık manevraları düşünme biçimlerine ihtiyaç duyulan durumlarda aniden ordunun başına geçirildiklerini söylemiş olan Savoylu Eugenio'nun bir ifadesine gönderme yapıyor."

Madde 123. *Kesin tarihsel kökenlerini araştır*

1. Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) İtalyan kökenli bir İsviçreli pedagogdu. Yerleşik pedagoji pratiklerinin yapaylığını sert bir biçimde eleştiren Pestalozzi, "annelik sanatı"na benzer bir eğitim tarzı önerdi; bu yöntem güven ve sevgiye dayanıyordu.

2. Giusepp Lombardo-Radice, dönemin Eğitim Bakanı Giovanni Gentile, İtalyan eğitim sisteminde kapsamlı reformlarını başlattığı sırada ilköğretim eğitiminden sorumlu müdür olarak görev yapıyordu.

3. Bakınız Gramsci'nin eşi Julia Schucht'a yazdığı 30 Aralık 1929 tarihli mektup: "Eğitimi halihazırda var olan bir yumağın çözülmesi olarak anlama tarzının, bu anlayış Cizvit okullarına karşı ortaya konduğu sırada, yani daha da kötü bir felsefeyi yadsıdığı sırada bir anlamı vardı fakat bugün bu anlayış artık aşılmıştır."

Madde 124. *Fütüristler*

1. Gramsci, Fütüristler üzerine daha önce yazmış olup, konu üzerine görüşleri önemli ölçüde değişmiştir. Bakınız 20 Mayıs 1913 tarihli (I, 8), *Corriere Universitario*-dergisindeki "I futuristi" ve 5 Ocak 1921 tarihli *L'Ordine Nuovo*'daki "Marinetti rivoluzionario?" (Marinetti Devrimci mi?). Troçki'nin Fütürist hareket üzerine bilgi talebine yanıt olarak Gramsci'nin imzasız olarak yazdığı 8 Eylül 1922 tarihli mektup,

Sovyet dergisi *Literatura i revolutsiya*'nın Eylül 1922 sayısında yayımlanmıştı. Bu mektup, *Literatura i revolutsiya* (Moskova: Krasmaya Novy, 1923, s. 116-18) içinde, Yoldaş Gramsci'nin İtalyan Fütürizmi Üzerine L. Troçki'ye mektubu başlığıyla yeniden yayımlandı. Gramsci'nin mektup metni L. Troçki'nin *Edebiyat ve Devrim* adlı çalışmasının İngilizce çevirisinde (*Literature and Revolution* [New York: Russell & Russell, 1957]) ihmal edilmiştir.

Madde 125. *1919*

1. Gramsci "Güney Sorunu'nun Bazı Yönleri" başlıklı makalesine bu konuya değinmişti:

> Torino proletaryası, büyük bir eylemler dizisiyle, çok yüksek bir siyasi olgunluğa ve kudrete ulaşmış olduğunu gösterdi. 1919 yılında, fabrikalardaki teknisyenler ve beyaz yakalı çalışanlar, işçiler tarafından desteklenmeleri sayesinde koşullarını iyileştirebilmişlerdi. Sanayiciler, teknisyenlerin direnişini kırabilmek için oylarla yeni ustabaşılar ve kalfalar seçmeyi önerdiler. İşçiler, daima patronların baskı ve korkutma aracı olmuş olan teknisyenlerle çatışmak için birçok haklı nedene sahip olsalar da öneriyi reddettiler. Aynı zamanda gazeteler, ancak ayda 7.000 liret olan son derece yüksek maaşlarına dikkat çekerek, teknisyenlerin izole edilmeleri için öfkeli bir kampanya başlatmışlardı. Vasıflı işçiler kol işçilerinin ajitasyonunu destekledi ler ki bu olmasaydı, kol işçileri bu mücadeleyi asla kazanamazlardı; fabrika içerisinde tüm ayrıcalıklar ve daha az vasıflı işçilerin daha vasıflı işçiler tarafından sömürülmeleri durumu ortadan kaldırıldı. Bu eylemler sayesinde, proleter öncü, toplumsal öncü pozisyonunu kazanmış oldu; bu da Komünist Parti'nin Torino'daki gelişiminin temelini oluşturdu.

Madde 126. *1922*

1. Etkili bir hukukçu olan Raffaele Garofalo (1851-1934) bireyci ve özgürlükçü bir hukuk teorisi geliştirmişti. Gramsci muhtemelen Garofalo'nun *La superstizione socialista* (1895) adlı kitabına aşinaydı; bu kitapta Garofalo, Enrico Ferri'ye saldırır ve sosyalizmin Darwinizm ve pozitivizmden türetilen öncüller üzerinde temellendirilemeyeceğini söyler.

2. Bu konu, muhtemelen Gramsci tarafından yazılan ve 13 Temmuz 1926 tarihli *L'Unità*'da yayımlanan "Un gruppetto di miserabili politicanti" (Bir Grup Sefil Siyasi Entrikacı) başlıklı imzasız makalede gün-

deme getirilmişti: "Bonomi'nin Başbakanlığı döneminde (1921-1922), Adalet Bakanlığı Halk Partisi'nin elindeydi; genelgelerle adalet dağıtan sistem, Senatör Garofalo gibi eski bir gericiyi bile şaşırtacak ölçüde bir skandala imza atmıştı."

Ne var ki 1922'de Roma gazetesi *L'Epoca*'da Garofalo imzalı bir makale yayımlanmamıştı. Belki de Gramsci, *L'Epoca*'da yayımlanan ve basın çevrelerinde, o sırada Napoli'deki Temyiz Mahkemesi Yargıcı Garofalo'nun yazdığı konuşulan imzasız bir makaleyi düşünmekteydi. 26 Ocak 1922 tarihli *L'Epoca*'da yayımlanan "Il nuovo ordinamento guidiziario. Gravi critiche di un alto magistrato" (Yeni Hukuk Sistemi. Yüksek Rütbeli Bir Yargıçtan Sert Eleştiriler) başlıklı makalede, "Roma'dan geçmekte olan bir rütbeliyle" konuşmadan söz ediliyordu. 14 Aralık 1921 tarihli Kraliyet Hükmü ile onaylanan yeni hukuk sistemi üzerine yorum yapan isimsiz yargıç, "hükümet, gittikçe artan sıklıkta, de facto yasaları parlamentonun dışında ve üzerinde yapmaya başladıkça, bu aşırı iktidar İtalyan yaşamında daha da acı verici bir hal almaya başlıyor" demişti. 1 Şubat 1922'de *L'Epoca*, "ismini vermek istemeyen yüksek rütbeli bir yargıca" atfedilen, "La riforma giudiziaria" (Hukuksal Reform) başlıklı bir makaleyle aynı konuya geri dönmüştü. Makalede daha bağımsız bir yargı ihtiyacını dile getirmenin nedenleri şöyle ortaya konuluyordu:

> Koşulların sıra dışı bir biçimde bir araya gelmeleri yüzünden Anayasa Mahkemesi artık özgür karar alamıyor gibi görünmektedir; mahkemenin görüşleri de artık 'yargıçların' adalet duygusu ve hukuksal gerçeklik ile bağdaşmamaktadır. Öyle görünmektedir ki tek tek üyeler, kararlarını siyasi otorite korkusuyla almaya başlamışlardır ve daha alt düzeylerde tek tek üyelerin şahsiyetleri, doğru yolda hakkaniyet ve adaleti sağlamak adına zorlu araştırmaları ve sabırlı çalışmalara sebebiyet vermekte ve bunları ortaya koymaktadır. Bu nedenle, öncelikle yargıçların karakter yapısını sağlam tutmak ve tek tek hukukçuların bağımsızlıklarını korumak, gözetmek ve sağlamak ve yargıçları iktisadi bağımlılığa ve korkakça suistimallere bağışık kılmak için, erteleme olmaksızın bir reform yapmak kaçınılmaz olmuştur.

Gramsci yargı bağımsızlığı sorunu ve Garofalo'nun Torino'daki Temyiz Mahkemesi'nin 1916 ve 1918'deki açılış törenlerinde yaptığı konuşmalar üzerine daha önce de yazmıştı. Bakınız 20 Temmuz 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Sotto la Mole" köşesinde

yayımlanan "Il buon diritto" (Hakiki Hukuk); 8 Kasım 1916 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "Le opinioni del senatore Garofalo" (Senatör Garofalo'nun Görüşleri); 9 Ocak 1918 tarihli *Avanti!* gazetesinin Piedmont baskısındaki "La borghesia italiana. Raffaele Garofalo" (İtalyan Burjuvazisi. Raffaele Garofalo).

Madde 127. *Gençlik sorunu*

1. Gramsci aynı konuya geri dönüp, Defter 3, Madde 34'teki bu nota gönderme yapar.

Madde 130. *Gerçek İtalya ve Hukuksal İtalya*

1. *Italia Reale* başlıklı ruhban sınıfı gazetesi 1872 ile 1914 yılları arasında Torino'da yayımlanmıştır. Bu gazete, 1880-1883 yılları arasında Napoli'de Castellaneta Dükü Francesco de Mary Ligny editörlüğünde yayımlanmış olan aynı adlı Bourbon destekçisi ruhban sınıfı gazetesiyle karıştırılmamalıdır.

2. Bakınız Jacques Bainville, "Historie de France", içinde: *Heur et Malheur des Français* (Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1924), özellikle 21. Bölüm: "La Troisième Rèpublique" (s. 683-713). Gramsci hapishanedeyken bu kitaba sahipti.

Madde 131. *Bainville ve Fransa'da genel oy hakkı*

1. Bakınız Jacques Bainville, *Heur et Malheur des Français* (Paris: Nouvelle Librairie Nationale, 1924); özellikle, s. 683-713.

Madde 132. *Aktüel idealizm ve ideoloji-felsefe bağlantısı*

1. Giovanni Gentile kendi felsefesini, teori ile somut (yani aktüel) deneyim arasındaki mutlak birliğini anlatması gereken bir terim olarak "aktüel idealizm" olarak adlandırıyordu ve bunu başarmış olduğunu düşünüyordu.

2. İki ayda bir yayımlanan *Nuovi Studi di Diritto, Economica e Politica* adlı dergi yayın hayatına Kasım 1927'de başlamıştı. 1933'e kadar olan bütün sayılar ve 1935 yılındaki üç sayı Gramsci'nin hapishanedeyken sahip olduğu kitaplar arasında muhafaza edilmektedir.

Roma Üniversitesi'nde Gentile'nin öğrencisi olan Ugo Spirito (1896-1979), birçok üniversitede ders veren ve felsefe, hukuk, siyaset teorisi ve iktisat üzerine kapsamlı yazılar yazmış son derece göz önünde ve et-

kili bir aydındı. Spirito, Arnaldo Volpicelli ile birlikte, *Nuovi Studi di Diritto, Economica e Politica* dergisinin kurucularından biriydi. Korporativizmin önde gelen temsilcilerinden biri olan Spirito, (Arnaldo Volpicelli'nin de paylaştığı) "integral korporativizm" teorisi ile Faşist Parti içerisinde büyük bir tartışma başlattı. Spirito'ya göre Faşizm, mülk sahipleri ile üreticiler arasındaki ayrımı ortadan kaldıran korporativizmi yerleştirerek, sınıf mücadelesini sona erdirecekti. Dolayısıyla, Spirito'ya göre, Faşist devlet, postkapitalist toplumu kurmuş olacaktı. Faşist Parti'nin ana akım kanadı, Spirito'nun görüşlerine şiddetle karşı çıktı.

3. Bakınız Benedetto Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, 3. Baskı (Bari: Laterza, 1928). Bu kitap, hapishanedeyken Gramsci'de bulunuyordu; bakınız Tatiana Schucht'a yazdığı 2 Nisan 1928 tarihli mektup. İngilizce çevirisi için, bakınız B. Croce, *A History of Italy: 1871-1915*, çeviren: C. M. Ady (New York: Russell & Russell, 1929); özellikle s. 283:

> Her şey bir yana, Sağın liberalleri [yani tarafsızlar] sürmekte olan savaşın, liberal rejimler ile otokratik rejimler arasındaki bir fikir savaşı olduğu düşüncesini kabul edemediler; fikirsel motiflerin çok nadir olduğunu ya da söz konusu olmadığını, endüstriyel ve ticari çıkarların her şeyden önce geldiğini ve tüm çatışmanın kontrolsüz arzu ve çarpılmış imgelemden beslendiğini, bu savaşın bir bakıma, bir "tarihsel materyalizm" ya da "felsefi irrasyonalizm" savaşı olduğunu gördüler.

Croce bu pasaja bir dipnot da eklemiştir (s. 327):

> [Guido] De Ruggerio ["Le pensée italienne et la guerre", içinde: *Revue de métaphysique et de morale*, XXIII, 5, 1916], s. 763-64: "Un penseur de chez nous (bir sohbette bunu söyleyen bendim) résumait scientifiquemente cette conception en disant que cette guerre lui apparait comme 'la guerre du matérialisme historique.' L'observation est heureuse et elle donne à penser."

4. Henri De Man'ın *Au delà du marxisme* adlı kitabı, 20 Kasım 1928 tarihli (XXVI, 6), s., 459-60, *La Critica* dergisinde Croce tarafından incelenmişti. Croce kısa incelemesinde De Man'ın kitabını bolca övmüş ve bu kitabın İtalyanca'ya çevrilip, ülkeye yayılmasını önermişti. İtalyanca çeviri ertesi yıl çıktı ve Laterza Yayınevi tarafından yayımlandı;

bakınız Henri De Man, *Il superamento del marxismo*, 2 Cilt, ed. A. Schiavi (Bari: Laterza, 1929); Gramsi hapishanedeyken bir kopyası elindeydi (De Man'ın kitabının İtalyanca çevirisi *La Critica*'da Guido de Ruggerio tarafından da incelendi). Gramsci Defter 4, Madde 2'de De Man'ın kitabına yönelik incelemelere gönderme yapar.

Giovanni Zibordi'nin *Saggio sulla storia del movimento operaio in Italia. Camillo Prampolini e i lavoratori reggiani*, 2. Baskı (Bari: Laterza, 1930) adlı kitabından, daha önce Defter 1, Madde 7'de söz edilmektedir. Zibordi kendi görüşlerini önemli ölçüde De Man'ın ve Croce'nin görüşleri ile ilişkilendirir.

Madde 133. *Savaş sanatı ve siyaset sanatı*

1. Bakınız Defter 1, Madde 48 ve Madde 56.

Madde 134. *Siyasal mücadele ve askeri savaş*

1. *Comitadji*ler (Komitacılar), on dokuzuncu yüzyıl sonunda Türkiye halen geniş Balkan topraklarını işgal altında tuttuğu dönemde Türk hedeflerine saldırılar düzenleyen Makedonya milliyetçi hareketinin silahlı kanadının adıydı.

2. Bu, 1860'larda İngiliz egemenliğine karşı savaşmak için İrlanda'da gizlice kurulmuş bir örgüt olan Fenian Hareketi'ne yapılan bir göndermedir.

Madde 135. *Amerikanizm*

1. Bakınız Carlo Pagni, "A proposito di un tentativo di teoria pura del corporativismo" (Korporativizm İçin Saf Bir Teori Girişimi Üzerine), *Riforma Sociale*, Eylül-Ekim 1929 (XXXVI, 9-10), s. 449-73.

2. Öyle görünüyor ki Massimo Fovel, önceleri Sosyalistler ve işçi hareketi ile bağları olan son derece önemsiz bir entelektüel-siyasi figürdü. Gramsci muhtemelen karmaşık pozisyonlara ve Giolitti çağının son bölümünden Faşist iktidarın yükselişine geçiş döneminde bütün siyasi-entelektüel oportünistlerin sergiledikleri sadakat değiştirmelere bir örnek oluşturması bakımından Fovel'e gönderme yapmaktadır.

3. Gramsci doğru hatırlamamaktadır: Ekim 1918'de Italo Minunni'nin yerine, *Gazzetta di Torino* editörlüğüne Tomaso Borelli gelmişti. Çeşitli İtalyan gazetelerindeki editoryal değişimlerin önemi üzerine bir analiz için, bakınız Gramsci'nin 23 Ekim 1918 tarihli *Avanti!* gazetesi-

nin Piedmont baskısında yayımlanan, "Uomini, idee, giornali, quattrini" (Adamlar, Fikirler, Gazeteler, Para) başlıklı makalesi.

4. Fovel'in Sosyalistlerle ilişkisi için, bakınız Gramsci, "Fovel", *L'Unità*, 22 Ağustos 1925. Gramsci Fovel'e bir başka makalesinde de saldırmıştı; "Massimalismo piccolo-borghese" (Küçük Burjuva Aşırılığı), *L'Unità*, 17 Haziran 1925.

5. Giuseppe Passigli'nin yazısı 27 Mart 1920 tarihli *L'Ordine Nuovo*'da kaydedilmiştir (s. 338).

6. Livorno Kongresi'nde (Ocak 1921) Sosyalist Parti'nin bölünmesinin ardından, Trieste'deki sosyalistlerin yayın organı olan *Lavorotore*'nin kontolü, Trieste'deki parti üyelerinin çoğunluğunun desteğini alan Komünistlerin eline geçti.

7. Nicola Vecchi, Unione Sindacale Italiana'nın anarko-sendikalist kanadına bağlıydı ve Komünistler ve Enternasyonal ile uzlaşmayı savunuyordu. Bakınız Gramsci "Il nostro indirizzo sindacale" (Sendikalist Pozisyonumuz), *Lo Stato Operaio*, 18 Ekim 1923.

8. "Serbest Tüccar" takma adıyla yazan Fovel, 5 Ağustos 1925 tarihli *Avanti!* gazetesinde "Il capitalismo americano in Italia" (İtalya'da Amerikan Kapitalizmi) başlıklı bir makale yayımlamıştı; makalede Fovel İtalya'daki Amerikan yatırımlarına sıcak bakan bir görüş açıklamıştı. Bu makale beraberinde Komünistlerden son derece sert eleştiriler getirdi, bunlardan biri de Gramsci'nin eleştirisiydi; bakınız Gramsci, "Un giornale in liquidazione. Un partito alla deriva" (Likide Edilen Bir Gazete. Bir Parti Akıntısı), üç kısım halinde, *L'Unità*, 6, 8, 11 Eylül 1925.

9. Bu konu için, ayrıca bakınız Defter 1, Madde 61.

Madde 136. *Bontempelli'nin Novecentismosu*

1. Oyun yazarı ve romancı Massimo Bontempelli (1878-1960), yazılarında çeşitli avangart çizgileri bir araya getirmişti. Hem klasik, hem de romantik gelenekleri reddeden Bontempelli, içerisinde fütürizm ve sürrealizm unsurları da barındıran ve fantezi ve bilinçdışına serbestlik verdiği bir "büyülü gerçekçilik" için çabaladı. 1926 yılında Malaparte ile birlikte, bölgesel İtalyan kültürünü Avrupa kültüründeki yenilikçi hareketlere açma hedefiyle *'900* ("Novecento" ya da 20. Yüzyıl) dergisini kurdu. Proje, Faşist devrim kutlamasına dönüştü. Bontempelli'nin "manifesto"su, makaleler halinde *'900* dergisinin ilk dört sayısında yayımlandı. Dergi 1929 yılında yayından kalktı.

2. Giuseppe Prezzolini'nin "Viva l'artificio!" (Çok Yaşa Sanat!) başlıklı makalesi ilk olarak 15 Şubat 1915 tarihli (VII, 5) *La Voce*'de yayımlandı (s. 288-96). Daha sonra, Giuseppe Prezzolini, *Mi Pare...* (Floransa: Edizione Delta, 1925), s. 51-61 içinde yeniden yayımlandı.

3. Bakınız Massimo Bontempelli, *Nostra Dea* (Milano: Mondadori, 1925).

Madde 137. *Novecentismo ve Süper-taşra*

1. "Arcadia", 1690'da Roma'da kurulan ve barok tarzın aşırı sanatsallığına karşı bir reaksiyon hareketi başlatan edebiyat grubunun adıydı. Arcadia üyeleri klasik pastoral şiirdeki basitliği ve açıklığı elde etmeye çalışıyorlardı.

Madde 141. *Amerikanizm*

1. Bakınız Mino Maccari *Il trastullo di strapaese (Canzoncine e legni incisi),* (Floransa: Vallechi, 1928), s. 10-11. Maccarini'nin küçük kitabının bir kopyası (Süper-Taşranın Eğlencesi: Şarkılar ve Tahta Oymacılığı) Gramsci'de bulunuyordu; Roma'da da Turi'de de hapishane yetkilileri bu kitaba el koymuşlardı. Gramsci, Eylül 1930'da Mussolini'ye yazdığı bir mektupta bu kitaba el konulmasını protesto etmiş ve karara itiraz etmişti. Bu mektubun bir taslağı, Defter 2'de bulunur; bakınız Defter 2, "El Yazmasının Tasviri".

Madde 142. *Giuseppe Prezzolini ve aydınlar*

1. Bakınız Giuseppe Prezzolini, *Codice della vita italiana* (Floransa: *"La Voce"* Società Anonima Editrice, 1921). Bu cilt daha sonra "Quaderni della Voce" (III, 45) başlıklı dizi içerisinde de yayımlandı. Hapishanedeyken Gramsci'de bu kitap bulunuyordu.

2. Prezzolini'nin Piero Gobetti'ye mektubu, "Per una società degli Apoti" (Apoti Toplumuna; "apoti" Yunanca'da "içmeyenler" anlamına gelir), ilk olarak 28 Eylül 1922 tarihli (I, 28) *La Rivoluzione Liberale*'de yayımlandı (s. 104). Daha sonra, Giuseppe Prezzolini, *Mi Pare...* (Floransa: Edizione Delta, 1925), s. 101-9 içerisinde tekrar yayımlandı, bu edisyonda yayın tarihi 1923 olarak yanlış verilmişti; bu hata Gramsci'de de devam etmiştir.

3. Gobetti, ilk olarak *La Rivoluzione Liberale*'de yayımlandığında, Prezzolini'nin mektubunun yanında bir yorum yayımlamıştı. Bir aydan daha

az bir süre sonra, Gobetti, Prezzolini mektubuna ilişkin eleştirisini yayımladı; *La Rivoluzione Liberale*, 25 Ekim 1922 (I, 31). Gramsci bu dönemde Moskova'daydı ve dolayısıyla durumu takip edememişti. Muhtemelen, *Mi Pare...* adlı çalışmayı okuduğunda yalnızca Prezzolini'nin mektubunu gördü, çünkü Gobetti'nin yanıtı kitapta bulunmuyordu.

Madde 144. Auguste Boullier, *L'Île Sardaigne.*

1. Auguste Boullier'in, *L'Île Sardaigne. Description, Historie, Statistique, Moeurs, État Social* (Paris: E. Dentu, 1865). Hapishanedeyken bu kitap Gramsci'de bulunuyordu. Bu kitap, bu defterin el yazmasının 95*r*. sayfasında, başka on beş başlık ile birlikte, "Tatiana'ya gönderilecekler" listesinin içinde bulunuyordu; bakınız Defter 1, "El Yazmasının Tasviri".

2. Bakınız A. Boullier, *L'Île Sardaigne*, "Préface", s. 1:

> Au moment où jè visitai la Sardaigne le bruit d'une cession de cette ile à laFrance, sans avoir aucun fondemet, avait pris quelque consistance. On s'en étaitt entretenu qu parlement italien et au parlement britannique et l'on avait fonndé à Cagliari un journal destiné à cambattre ce prétendu projet.

3. *L'Île Sardaigne*, s. 3'te, bu kitaptan söz edilmektedir. Kitap ilk olarak 1864'te yayımlanmış ve bir yıl sonra yeni baskısı yapılmıştır; bu baskıda başlıkta küçük değişiklikler yapılmıştır: *L'Île Sardaigne: Dialecte et chants populaires*, gözden geçirilmiş ikinci baskı (Paris: E. Dentu, 1865).

4. Bakınız A. Boullier, *L'Île Sardaigne. Description, Historie...*, s., 121 vdd.

5. Bakınız A. Boullier, *L'Île Sardaigne. Description, Historie...*, s.257-70. Gramsci, Sardinya'yı bütünüyle satın alma önerisini tam olarak hatırlamamaktadır. Boullier'ye göre, Nelson bunu 10 Şubat 1804 tarihli mektupta yazmıştır: "On me dit que le revenu de l'ile, le dépenses payées, ne donne pas au roi 5,000 livres sterling par an; s'il en est ainsi, je luis donnerais pour la céder 500,000 livres sterling qui lui produiraient pour toujours 25,000 livres steling par an...", (s., 263).

Madde 145. *Yetenek*

1. Bakınız Luca Beltrami, "Rievocazioni artistische e lerrerarie dell'Ottocento: lo scultore Emilio Quadrelli" (On Sekizinci Yüzyılın Sanatsal

ve Edebi Canlanışı: Heykeltraş Emilio Quadrelli), *Il Marzocco*, 2 Mart 1930 (XXXV, 9).

Madde 146. *A. De Pietri'nin Tonelli incelemesinde...*

1. Bakınız 28 Şubat 1930 (XX, 2) tarihli *Rivista di Politica Economica* dergisinin "Rassegna della pubblicazioni economiche" (İktisat Yayınları İncelemeleri) adlı eki, s. 226-27.

İktisatçı Alfonso De Pietri-Tonelli (1883-1952), matematiksel iktisat okuluna bağlıydı. Genel iktisadi denge teorisinin uygulanabilirlik alanını özel fenomenlerin açıklanabilir kılınması noktasına kadar genişletti. Tonelli'nin yazıları, siyaset ile iktisat arasındaki bağlantının teorisi olarak, ekonomi politiğin tanımına katkı yaptı. İktisat teorisi ve fizik bilimlerinden türetilmiş mantıksal modeller oluşturdu ve bu modelleri siyasal kurumlar alanına uyguladı.

Madde 147. *"Hayatımda bin kez..."*

1. Bu alıntı, 2 Mart 1930 tarihli (XXXV, 9) *Il Marzocco*'daki, "Bdm" imzasıyla yazılmış, "Un profilo di Vincenzo Monti" (Bir Vincenzo Monti Profili) başlıklı makaleden yapılmıştır.

Vincenzo Monti (1754-1828) Arcadia hareketinin önde gelen İtalyan şairlerinden biriydi. Şiirlerinde, Napoleon'un "başarıları" da dahil, döneminin birçok büyük olayına övgü yazmıştır. Kendisi şiir çevirileriyle de tanınıyordu.

Madde 148. *Lorianizm*

1. Aristoteles'ten yapılan alıntı (Politika, VII, II), muhtemelen Enrico Ruta'nın *Politica e ideologia*, 2 cilt (Milano: Corbaccio, 1929) adlı çalışmasından alınmıştır; özellikle bakınız cilt 2, s. 9. Gramsci hapishanedeyken bu kitabın bir kopyasına sahipti.

Madde 149. *Kuzey ve Güney*

1. El yazmasında bu not s. 92v.'de başlayıp, s. 95v.'de biter. Aradaki sayfalar (yani 93r'den 95r'ye kadar), 11 Kasım 1929 ile 20 Mayıs 1930 tarihleri arasında kardeşine ve Tatiana Schucht'a verdiği kitapların bir listesi için Gramsci tarafından daha önce kullanılmıştır. Bakınız "El Yazmasının Tasviri".

Madde 150. *Toplumsal sınıfların üretkenliği (işlevi) açısından devlet kavramlaştırması*

1. Bakınız Raffaele Ciasca, *L'origine del "Programma per l'opinione nazionale italiana del 1847-48,* (Milano-Roma-Napoli: Albrighi, Segati e C., 1916). Gramsci Roma'da tutuklanmadan önce bu kitabın bir kopyasına sahipti. Ustica Adası'na kapatıldığı sırada kitabın kendisine gönderilmesini istemiş olsa da, kitap ikinci kez istediğinde, Turi'de eline geçti. Bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a mektupları, 9 Aralık 1926 ve 25 Mart 1929.
2. Bakınız Defter 1, Madde 44 (not 2).
3. Bakınız Defter 1, Madde 10 (not 1)

Madde 151. *Devrimin yarattığı modern Fransız devleti ile diğer modern Avrupa devletleri arasındaki tarihsel ilişki*

1. Bakınız Defter 1, Madde 44 (not 38), ve Karl Marx ve Friedrich Engels, *Collected Works*, cilt 4, (New York: International Publishers, 1975), s. 39.
2. Bakınız Defter 1, Madde 150.

Madde 152. *Marx ve Hegel*

1. Bu nottaki parantez içi yorumlar ve diğer yan unsurlar, Gramsci'nin Marx, Hegel ve Croce metinleri konusunda hafızasına dayanmakta olduğu anlamına gelir. Gramsci'nin yorumları ile orijinal metinler karşılaştırılırken, Marx ve Hegel metinlerinin hangi çevirilerinin Gramsci için ve diğer yorumcular için erişilebilir durumda olduğunu da akılda bulundurmak gerekir. Gramsci'nin Marx'ın, Hegel'de "başları üzerinde yürüyen adamlar" olduğu ifadesi, *Kapital*'in ikinci baskısının "Sonsöz" kısmında yer alan bir pasajdır; İngilizce çevirisi; bakınız K. Marx, *Capital* (New York: Vintage, 1977), s. 103:

> Hegel'in ellerinde diyalektiğin maruz kaldığı mistifikasyon, kendisinin diyalektiğin genel hareket formunu kapsamlı ve bilinçli bir tarzda ortaya koyan ilk kişi olduğu gerçeğini hiçbir şekilde değiştirmez. Hegel'de diyalektik, başı üzerinde durmaktadır. Mistik çekirdek içerisindeki rasyonel özü keşfetmek için ters çevrilmesi gerekir.

Pasajın Almanca orijinali: "Die Mystifikation, welche die Dialektik in

Hegels Händen erleidet, verhindet in keiner Weise, dass er ihre allgemeinen Bewegungsformen zuerst in umfassander und bewusster Weise dargestellt hat. Sie steht bei ihm auf Kopf. Man muss sie umpstülpen, um den rationellen Kern in der mystischen Hülle zu entdecken."

Croce, hapishanedeyken Gramsci'de bulunan kitaplardan biri olan *Materialismo storico ed economica marxistica* (gözden geçirilmiş 4. Baskı [Bari: Laterza, 1921], s. 4-5) adlı kitabında bu pasaja gönderme yapar. İngilizce çevirisi için, bakınız B. Croce, *Historical Materialism and the Economics of Karl Marx*, çeviren: C. M. Meredith (Londra: G.. Allen & Unwin, 1914), s. 6:

> Okurun bildiği gibi, Marx kendi fikirleriyle Hegelcilik arasındaki ilişkiyi tartışırken, belirli bir çerçeveye tekabül eden bir ifade kullanır ki bu ifade sıklıkla çerçevesinin dışına çıkarılmıştır. Hegel'de tarihin başı üzerinde durduğunu ve yeniden ayakları üzerine dikmek için doğru yöne çevrilmesi gerektiğini söyler.

Marx'ın Hegel'de tarihin baş aşağı çevrilmiş olduğu yönündeki düşüncesine bir başka gönderme B. Croce'nin *Conversazioni critiche* (1. Dizi [Bari: Laterza, 1918]) adlı çalışmasında bulunur; Gramsci'de bu kitabın da bir kopyası bulunmaktaydı. Bununla birlikte, Croce, Marx'ın bu izleniminin kökeni sorununu gündeme getirmez; dolayısıyla, Gramsci yanlış hatırlamaktadır. Bu soruna, Gramsci'nin de okumuş olduğu (bir kopyası Gramsci'nin diğer kitaplarıyla birlikte muhafaza edilen) bir başka kitapta, Antonio Labriola'nın *Discorrendo di socialismo e filosofia* (Roma: Loescher, 1902) adlı kitabının 54. sayfasında değinilir: "Marx'ın kullandığı 'umstülpen' sözcüğü genel olarak pantolonu 'çevirmek' ya da gömleğin kollarını 'kıvırmak' anlamlarında kullanılır." Bu notu yazarken Gramsci'nin aklında muhtemelen Engels'in iki ayrı çalışmasından pasajlar da vardı (bu çalışmaların İtalyanca çevirileri, Gramsci'nin kitaplarıyla birlikte muhafaza edilmektedir). Bakınız F. Engels, *Ludwig Feuerbach and the Outcome of Classical German Philosophy*, (New York: International Publishers, 1941), s. 44: "Bu suretle, kavramın kendisinin diyalektiği, gerçek dünyanın diyalektik hareketinin yalnızca bilinçli yansısı haline geldi ve böylelikle Hegel diyalektiği, başı yukarıda olmak üzere doğrultuldu ya da daha doğru bir deyişle, başının üzerinde dururken yeniden ayakları üzerine kondu." Ayrıca, bakınız F. Engels, *Socialism: Utopian and Scientific*, (New York: Scribner's, 1892),

s. 2: "Bu, Hegel'in dünyanın başı üzerinde duruyor olduğunu söylediği dönemdi..." Engels bu son ifadesine bir dipnot ekler:

> [Hegel'deki] Bu pasaj, Fransız Devrimi'ne ilişkindir: "Düşünce, hukuk kavramı bir anda kendini hissettirdi, yanlışın iskelesi de bunun karşısında duramadı. Dolayısıyla bu hukuk kavramlaştırmasında bir anayasa tesis edilmiştir, buna göre her şey bu anayasa temelinde olmak durumundadır. Güneş gök kubbede olduğundan, gezegenler de onu çevrelediğinden, manzara, başı üzerinde - yani İdea üzerinde- duran bir adam tarafından hiçbir zaman görülüp, bu imajın ardından bir gerçeklik inşa edilememiştir.

Engels tarafından bu pasajın kaynağı olarak, doğru bir biçimde, Hegel'in *Tarih Felsefesi* adlı kitabı gösterilir; kaynak Gramsci'nin tereddütlü bir biçimde tahmin ettiği, *Hukuk Felsefesi* adlı çalışma değildir.

Madde 153. *Konuşma ve kültür*

1. Bakınız Defter 1, Madde 122.

2. Bakınız Francesco De Sanctis'in makalesi, "L'ultimo dei purisiti" (Son Sadelik Yanlısı), içinde: F. De Sanctis, *Saggi critici*, ed. Paolo Arcari, cilt 2 (Milano: Treves, 1924), s. 152:

> Marki'yi [Basilio Puoti] herkes sever ve saygı duyar; çünkü kendisi de genç adamlarını sevmiştir ve onların koruyucusu, babasıdır; onları genç adamları olarak çağırırdı, öğrencileri ya da çömezleri olarak değil. Etrafı tecrübeli bir grupla, beş ya da altı yıldır orada olan, Marki'nin şakayla karışık, "Santa Zita Büyükleri" (*Inferno*, XXI, 38) olarak çağırdığı genç adamlarla çevriliydi. Genç adamların yargıları son derece güvenilirdi; içlerinden biri konuştuğu zaman, yerinde duramayan Marki de dahil olmak üzere, geri kalan herkes sessiz kalır ve nefesini tutup bekledir.

Gramsci, De Sanctis'in eleştirel makalelerinden oluşan üç cilde de sahipti. Bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 23 Mayıs 1927 ve 20 Eylül 1931 tarihli mektuplar.

3. Bu, defterlerde Nikolai Bukharin'in tarihsel materyalizm kitabına yapılan ilk göndermedir; bu kitap daha sonra defterlerde eleştirel olarak ve en ince ayrıntısına kadar incelenecektir. Bukharin'in kitabı, *Teoriia istoricheskogo materializma: populiarnyi uchebnik marksistskoi sot-*

siologii ilk olarak 1921 yılında Moskova'da yayımlandı. İngilizce çevirisi için, bakınız N. Bukharin, *Historical Materialism: A System of Sociology*, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1969). Gramsci bu kitaba çoğunlukla orijinal alt başlığıyla, *Halk İçin El Kitabı* olarak gönderme yapar. Gramsci bu kitabı ilk olarak muhtemelen Rusça orijinalinden ya da 1922-23 yıllarında Sovyetler Birliği'ndeyken bir çevirisinden okumuştur; kitabın Almanca, Fransızca ve İngilizce çevirileri oldukça yaygındı. Gramsci, 1925'te Komünist Parti yazışma okulu için hazırlamış olduğu materyallerde Bukharin'in kitabından bazı pasajlar da kullanmıştır. Parti okulu için Nisan-Mayıs 1925'te hazırlamış olduğu "İlk ders" için yazdığı giriş yazısında şunları söyler: "Yoldaş Bukharin'in tarihsel materyalizm üzerine kitabından satırların izleneceği ya da doğrudan doğruya kitabın bir çevirisinin yapılacağı ilk bölümde, yoldaşlar için konu bütün hatlarıyla ele alınacak." Bukharin'in çalışmasından genel hatlarıyla İtalyanca'ya çevrilen bazı pasajlar, bundan hemen önce Ugo Girone'nin iki bölümden oluşan makalesi "Teoria del materialismo storico" (Tarihsel Materyalizm Teorisi), 15 Mayıs 1924 (I, 5), s. 105-6 ve Haziran-Temmuz 1924 tarihli (I, 6-7) s. 122-24 *Prometeo* dergisinde yayımlanmıştı.

Tatiana Schucht'a yazdığı 25 Mart 1929 tarihli mektupta Gramsci, Bukharin'in 1927 yılında Paris'te yayımlanan kitabının bir Fransızca çevirisini istedi; bakınız Nikolai Ivanovich Bukharine, *La théorie du matérialisme historique, Manuel populaire de sociologie marxiste*, Traduction de la 4éme édition suivie d' une note sur *La position du problème du matérialisme historique*, (Paris: Éditions Sociales Internationales, 1927). Bu kitap, Gramsci'nin hapishanedeyken sahip olduğu ciltler arasında muhafaza edilmese de, Turi'deyken bunun bir kopyasını edindiği konusunda neredeyse şüphe yoktur; metni bu kadar yakından analiz edebilmesi başka türlü mümkün olamazdı.

Bukharin'in kitabında gösterilen "konuşmanın tüm eksikleri" üzerine bir başka yorum için, bakınız Defter 8, Madde 229.

4. Bakınız F. Engels, *Anti-Dühring*, özellikle bölüm 3.

5. Gramsci Torino Üniversitesi'nde öğrenciyken Giuseppe Peano orada bir dersler veriyordu.

Madde 155. *Marx ve Hegel*

1. Bakınız Defter 1, Madde 152.

2. Bakınız "Da un secolo all'altro. Considerazioni retrospettive e presagi" (Bir Yüzyıldan Diğerine. Geriye Bakışlar ve Öngörüler), içinde: Antonio Labriola, *Saggi intorno alla concezione materialistica della storia*, ed. Luigi Dal Pane (Bologna: Cappelli, 1925). Gramsci Roma'da tutuklanmadan önce de, hapishanede de bu kitaba sahipti (Bakınız Gramsci'nin Tatiana Schucht'a 25 Mart 1929 tarihli mektubu). Labriola'nın ifadesi, Anaxagoras'a yaptığı gönderme de dahil, Engels'in *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* adlı çalışmasında alıntıladığı Hegel'in *Tarih Felsefesi* adlı kitabındaki aynı pasajı akla getirir; bakınız Defter 1, Madde 152 (not 1).

Madde 157. *Croce ve aydınlar*

1. Bakınız Benedetto Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, 3. Baskı, (Bari: Laterza, 1928); hapishanedeyken Gramsci'de bu kitabın bir kopyası bulunuyordu. İngilizce çevirisi için, bakınız B. Croce, *A History of Italy: 1871-1915*, (New York: Russell & Russell, 1963).

2. Bakınız Ivanoe Bonomi, *Leonida Bissolati e il movimento socialistica in Italia* (Milano: Cogliati, 1928); Giovanni Zibordi, *Saggio sulla storia del movimento operaio in Italia. Camillo Prampolini e lavoratori reggiani*, 2. Baskı (Bari: Laterza, 1930) ve Henri De Man, *Il superamento del marxismo*, 2 cilt, editör ve çevirmen: A. Schiavi (Bari: Laterza, 1929). Hapishanedeyken Gramsci'de bu üç kitabın da birer kopyası bulunuyordu. Kitaplarında hem Bonomi hem de Zibordi Benedetto Croce'nin *Storia d'Italia dal 1871 al 1915* adlı kitabına özellikle dikkat çekerler. De Man'ın kitabının kendi yaptığı çevirisine yazdığı "Önsöz"de Alessandro Schiavi, çeviri için yaptığı başlık seçimini temellendirmek amacıyla Croce'nin bir notunu hatırlatır; *Zur Psychologie des Sozialismus* (1926), De Man'ın çalışmasının Almanca orijinal başlığıdır; Fransızca versiyonun başlığı *Au delà du Marxisme* (1927); İngilizce çevirinin başlığı da *The Psychology of Marxism* (1928) olarak geçmektedir. De Man'ın kitabı için, ayrıca bakınız Defter 1, Madde 61 ve Madde 132.

Gençliğinde Mazzini cumhuriyetçiliğinden etkilenmiş olan Leonida Bissolati (1857-1920), sosyalizmi kucakladı ve 1928 yılında PSI kurucularından biri oldu. Kurulduğu sırada *Avanti!* gazetesinin sorumlusuydu. Sosyalist Parti'nin reformist fraksiyonunun önderi oldu. 1911-12 yıllarında Libya'daki İtalyan girişimini destekledi ve bu da partiden atılmasına neden oldu. Bunun ardından Partito Socialista Riformista'yı

kurdu. Bissolati, İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na müdahil olması taraftarı oldu; daha sonra Paolo Baselli ve Vittorio Emanuele Orlando hükümetlerinde bakanlık görevlerinde bulundu.

3. Bakınız Giovanni Castellano, *Introduzione allo studio delle opere di Benedetto Croce. Note bibliografiche e critiche* (Bari: Laterza, 1920), s. 249-51. Hapishanedeyken Gramsci'de bu kitabın bir kopyası bulunuyordu.

Gramsci, Orazio Raimondo'nun 1909'da bir dostuna yazdığı ve 1914 yılında *Rivista di Roma*'da yayımlanan mektubuna gönderme yapmaktadır. Castellano, kitabında "bir filozof olarak ilk yıllarında Croce'nin çalışmalarının ve *La Critica* yayın projesinin yarattığı etkinin kişisel ve toplumsal bir belgesi" olarak Raimondo'nun mektubundan uzun pasajlar alıntılar. Raimondo mektubunda, başka şeylerin yanında, şunları yazmıştır:

> Bir süre önce bir gazetede, bugün İtalya'da kırk yaş ve üzerindekiler nasıl okumayı Carducci'den öğrendilerse, bizim neslimizden genç insanların da düşünmeyi Croce'den öğrendiklerini okudum. [...] Croce her şeyden önce, biz gençlerin kendisinden öğrendiğimiz birçok iyi şeyden dolayı ve bize (profesyonel kürsülerinden küf kokuları yayılan) okullarda hiç görmemiş olduğumuz bir yaklaşım ve yöntem sunarak nasıl kavrayacağımızı öğrettiği başka şeylerden dolayı sevdiğimiz bir eleştirmendir. Çalışmanın bir kilerdeki şişelerin içinde biriktirir gibi nosyonlar ve olgular biriktirmek demek olmadığını, beynin içerisine başkalarının fikirlerinin doldurulduğu bir saklama kabı olmadığını ve eğitimin de tiz bir şişeleme operasyonu olmadığını öğreten Croce'dir. Croce'nin dolaysız dikkatini yöneltmemiş olduğu, fikirleriyle katkıda bulunmamış olduğu hiçbir konu mevcut değildir: Carducci'den Harnack'ın "Hristiyanlığın Özü" düşüncesine, gerçekçi tarih kavramından (örneğin tarihsel nesnellik konusunda günümüzdeki önyargı üzerine ve insanın baskılanmasının olanaksızlığı üzerine belirleyici görüşleri; muazzam Taine'ye kadar son derece basitmiş gibi görünen bir yapı!) diyalektik literatürün mevcudiyeti sorununa, James psikolojisinden Ardigò pozitivizmine, romandan Marksizme, dinsel sorunlardan Napoli müzesine.[...] Nihayet bu muazzam faaliyet pratik bir sonuçta özetlenir: bizlere, gençlere, düşüncemizin özgüvenine, insana inanca başvurmak. Croce İtalya'nın gerçek anlamda en büyük hayırseverlerinden biridir. Bundan dolayı onun öğretilerinin berrak kaynağından içen, onun tanımadığı bizler kendisini sayıyoruz ve seviyoruz.

Orazio Raimondo (1874-1920) bu mektubu yazdığı sırada Sosyalist Parti'nin aktif bir üyesiydi. 1913 yılında sosyalistlerden milletvekili olarak parlamentoya seçildi. Sosyalist Parti üyeliğinin Mason dernekleriyle uyum içinde olamayacağının karara bağlandığı Ancona Kongresi'nin ardından 1914 yılında Partiden ayrıldı.

4. Bu, Raimondo'nun daha sonra bir broşürde de basılan, konuşma yaptığı kamuda iyi bilinen bir duruşmaya yapılan bir göndermedir. Bakınız *Orazio Raimondo, In difesa di Maria Tiepolo* (Perugia: Bartelli e Verando, 1914).

Madde 158. *"Hayvansallık" ve sanayicilik*

1. Vittorio Alfieri (1749-1803) önde gelen bir İtalyan şair ve drama yazarıydı. Otobiyografisinde hizmetçisinin, boş zamanlarını çalışarak geçirmesi için kendisini nasıl sandalyesine bağladığını anlatır.

DEFTER 2 (1929-33)

El yazmasının Tasviri

Ebruli bir zemin üzerinde bej ve mavi renkli ince kapakları olan çizgili bir okul defteri (15x20,5 cm). Ön kapakta, kırtasiyecinin (ve baskıcının) mührü var: "Gius. Laterza e figli, Bari." Ön kapaktaki etikette şunlar var: Gramsci'nin hapishane numarası, "7047"; defteri oluşturan ve hapishane mührü vurulmuş ve hapishane yetkilileri tarafından numaralandırılmış toplam yaprak sayısı, "quarantotto fogli" ("kırk sekiz yaprak"); hapishane müdürünün imzası, "Il direttore, Parmegiani." Gramsci'nin ölümünden sonra ön kapağa yapıştırdığı bir başka etikete Tatiana Schucht şöyle yazmış: "Incompleto, da pg. 1 a 100, XXIV" ("Bitmemiş, sayfa 1'den 100'e, XXIV").

Her bir sayfa ya da yaprak bir kez kullanıldığından, defterde 96 yaprak ya da 192 sayfa ve her bir sayfada 22 satır var. Tükenmez kalemle ve hapishane mührüyle -"Casa penale speciale di Turi" (Turi Özel Hapishanesi)- hapishane yetkilileri ilk 48 yaprağın her birini sadece *sağdaki* sayfadan olmak üzere numaralandırmış ve mühürlemiş. Yaprakların *sağ* taraftan numaralandırılması işi tükenmez kalemle (muhtemelen Gramsci tarafından) şu şekilde yapılmış: 49 (burada "51" sayısının üstü çizilmiş), 50, 51, 52, 54, 55, 56. Daha önemlisi ise, sayfaların da nu-

maralandırılmış olması (yaprakların karşı tarafından). 1'den 157'ye kadar sayfalar sırasıyla yazılmış. Bunlardan sonra numaralandırılmamış 24 boş sayfa var. Ardından 158 nolu boş bir sayfa geliyor ve 165'e kadar devam ediyor. Defterin son üç sayfası boş ve numarasız.

Bu defterin bazı parçaları kullanılmamış. 157'den sonraki yirmi ve son üç sayfanın dışında (bunlarda numara yok), şu sayfalar da boş: 99, 100, 103, 104, 158. Dahası, başka boş sayfalar da var. Madde 72'nin ardından gelen sayfa 96'da sekiz satır boş kalmış. Madde 73'ten sonra sayfa 98'de on bir boş satır var. Sayfa 102'de Madde 74'ten sonra dokuz satır boş bırakılmış. Sayfa 157'de Madde 150'den sonra on sekiz satır boş. Sayfa 162'nin son on dört satırı yine boş.

Defter, ilk sayfanın en üstünde altı iki kez çizilmiş "Muhtelif I" başlığıyla açılıyor. Bu defterde 150 madde ya da bölüm var. Notların üç tanesinin başına § sembolü konmamış; bu notlar mevcut baskıda 73, 74 ve 75 nolu notlara tekabül ediyor. Defterdeki bir not başlandıktan sonra Gramsci tarafından karalanmış; karalamaların altından hâlâ şu okunabiliyor: "§ Su Tangeri" (Tangeri hakkında). Bu karalanmış not şimdiki 5 ve 6 nolu notların arasında yer alıyor. Defterdeki notlardan üçü daha karalanmış ama hâlâ tam olarak okunabilir durumda; bu üçünün içerikleri Defter 18'de yeniden basıldı. V. Gerratana'nın adlandırmasıyla bu üç nota A Metinleri dendi. Diğer 147 not ise B Metinleridir; bunlar karalanmamış ve diğer defterlerde yeniden kullanılmamıştır.

Bu defter aynı zamanda mevcut baskıdaki metnin ana gövdesinde yeniden yer almayan şu içerikleri de kapsamaktadır. 159-160. sayfalar "Eylül 1930'da Saygıdeğer Ekselansları Hükümet Başkanına Gönderilmiş Dilekçe" başlıklı bir dilekçenin taslağı için kullanılmış:

> Durumum öyle tuhaf ve alışılmadık ki, çaresizce tüm başvuru kanallarını denedikten sonra Ekselansları'na yazmak zorunda kaldım. Haziran 1928'de, Roma'daki hapishane vaizi, meşhur faşist yazar Mino Maccari'ye ait ufak şiir kitabı *Il trastullo di Strapaese*'ye (Floransa: Ed. Vallecchi) el koydu. Savunma Bakanlığı Özel Mahkemesi'nin askeri savcısına bunu bildirdim ve Yargıç Isgró hapishanesineye yaptığı ziyaretlerden birinde el koyulan kitabı bana geri vermekle kalmadı aynı zamanda bana ve benzer el koyma şikayetlerinde bulunan diğer mahkumlara hapishanelerde akademik ya da klasik kitaplardan mahrum bırakıldığımız takdirde bunu protesto etmemizi ve üst makamlara başvur-

mamızı tavsiye etti ve sadece siyasi ajitasyon kitaplarının yasaklandığını söyledi. Şu anda tutulduğum Turi di Bari Hapishanesi'nde Maccari'nin kitabı, şu kitaplarla birlikte bir kez daha elimden alındı: Giuseppe Prezzolini, *Mi pare*... (1925'te Arturo Marpicati tarafından basılan makaleler derlemesi); Oscar Wilde, *Il fantasma dei Canterville e altre due novelle umoristiche*; H. Mann, *Le sujet*, Ed. Kra (Kral Wilhelm zamanının Almanyası hakkında bir roman); Petronio Arbitro, *Satyricon*; J. London, *Le memorie di un bevitore*; Krassnoff, *Dall'aquila imperiale alla bandiera rossa* (Berlin'deki Çarlık Elçisi Kazak General Krassnoff'un Floransa'da Salani tarafından basılan bir romanı); Maurice Muret, *Le crépuscule des nations blanches, 1925*. Bunlar önemsiz ve anlamsız kitaplar olabilir fakat hapishanede 15 yıl geçirmek durumunda olan benim için bu bir ilke meselesidir: Tam olarak hangi kitapları okuyabileceğimi bilmek. Hapishane yöneticisi tarafından yayımlanan bir tebliğe göre Adalet Bakanı bile Mino Maccari şiirlerinin ve diğer sözü geçen kitapların okunmasının yasak olduğunu düşündüğü için Ekselansları'na sesleniyorum ve bu kitapları okumama izin vermenizi istiyorum. Aynı zamanda, Libreria d'Italia tarafından Milano'da Curzio Malaparte'nin önsözüyle basılan Fülop Miller'in *Il volto del bolscevismo* kitabı ile Mondadori tarafından basılan Leo Troçki eseri *Autobiography*'yi okumama da izin vermenizi istirham ediyorum.

Teşekkürler ve saygılar.

Bu dilekçenin orijinal kopyası İtalyan devlet arşivlerinde Gramsci dosyasında muhafaza edilmemiş. Gramsci, Troçki eserini ve diğer kitapları okumak için izin dilekçesi yazma fikrini ilk defa kardeşi Carlo'ya yazdığı 25 Ağustos 1930 tarihli mektupta dile getirmişti. O mektupta, Gramsci, Carlo'dan kendi adına dilekçe yazmasını istemiş fakat mektup hapishane yetkilileri tarafından alıkonulduğu için Carlo'ya ulaşmamıştı. Gramsci daha sonra mektubun Adalet Bakanı'na gönderilmesini istemişti çünkü hapishane kurallarına göre bunu yapmaya hakkı vardı. Adalet Bakanlığı, Gramsci'nin istediği kitapların siyasi olduğu gerekçesiyle hapishane müdürünün kararını haklı bulmuştu. Gramsci, bu defa, dilekçesini doğrudan hükümet başkanına yani Mussolini'ye göndermeye karar vermiş ve bu defterde yer alan mektubu 30 Eylül 1930'da en

üst makamlara iletilmişti. Müteakip Kasım ayında, talebinin onaylandığı yanıtını almıştı. Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 1 Aralık 1930 tarihli mektuba bakınız.

160-162. sayfalarda "Ekim 1931 sonunda Saygıdeğer Ekselansları Hükümet Başkanına Dilekçe" başlıklı bir başka dilekçe taslağı yer alıyor:

> Mahkumların dergilere aboneliğine dair son bakanlık düzenlemeleri, bir yıl önce buna benzer bir dilekçeme olumlu yanıt veren Ekselansları'na beni yazmaya zorladı. Yeni düzenlemeler, mahkumların okunmasına izin verilen dergilerin bir listesini yapmış. Liste, son dört buçuk yılda Savunma Bakanlığı adına Özel Mahkeme'nin izniyle abone olduğum dergilerin sadece bir kısmını içeriyor. Dolayısıyla, listede olmayanlardan mahrum bırakılmış oluyorum. Okuduğum ve listede yer alanlar şunlar: 1) *Nuova Antologia;* 2) *Gerarchia*; 3) *Critica Fascista*; 4) *Pègaso*; 5) Educazione Fascista; 6) *Politica.* Listede olmayanlar ise şunlar: 1) Formiggini'ye ait *L'Italia che Scrive*; 2) Dışişleri Bakanlığı'na ait *Rassegna della Stampa Estera*; 3) *La Nuova Italia*, Floransa; 4) *La Riforma Sociale*, Torino; 5) B. Croce'ye ait *La Critica*; 6) *La Civiltà Cattolica*; 7) *La Cultura*; 8) *La Nuova Rivista Storica*; 9) *Il Marzocco*; 10) *L'Italia Letteraria*; 11) *Nuovi Studi di Diritto, Economia e Politica*; 12) *Leonardo*; 13) *I Problemi del Lavoro*; 14) *Das Deutsche Buch*; 15) *Nimm und Lies* (iki Alman biyografi dergisi); 16) *Labor Monthly*, Emek Araştırmaları Departmanı'nın aylık yayını; 17) *Manchester Guardina Weekly*; 18) *Nouvelles Littéraires, Larousse*; 19) *Nouvelle Revue Française, Gallimard*; 20) *La Critique Sociale, Marcel Rivière.* Benzer kitaplar için geçen yıl bana verdiğiniz izni hatırlatarak, şu eserler için de izninizi istiyorum: 1) Knickerbocker, *Il piano quin quinquennale sovietico*, Bompiani, Milano; 2) *Le procès du Parti industriel de Moscou*, Pierre Dominique'nin önsözüyle birlikte kısaltılmış versiyon; 3) Troçki, *La révolution défigurée. Vers le socialisme ou vers le capitalisme?*, Rieder; 4) B. Grinko, *Le plan quinquennal*; 5) Jakovliev, *Les exploitations collectives el l'essor de l'agricolture*; 6) M. N. Pokrovsky, *Pages d'Histoire* (İstanbul, Lamartine, Cavaignac et Nicolas I, ecc.); 7) Panférof, *La Communauté des Gueux*, bir roman; 8) *Complete Works of Marx and Engels*, Costes, Paris (bu yazıların on beş cilt kadarını okumama Milano'da Özel Mahkeme ve Roma'da askeri savcı tarafından izin verilmişti, Yargıç Isgró); 9) Marx, *Lettres à Kugelmann (1862-1874)*, N. Lenin'in giriş yazısıyla (giriş kısmı 1907'de yazıldı).

Bu dilekçenin orijinal kopyası İtalyan devlet arşivlerindeki Gramsci dosyasında yoktur. Gramsci bu dilekçeden, Tatiana Schucht'a yazdığı 16 Kasım 1931 tarihli mektupta bahsetmiştir.

Sayfa 162'de, şu başlık var: "Müdüre mektup, 23 Mayıs 1932, geceleri yapılan gürültüler hakkında" (ancak mektubun sureti çıkarılmamış).

Sayfa 163'te, şu başlık altında sekiz kitap daha anılmış: "Tatiana'ya 15 Haziran 1930'da gönderilmiş kitaplar":

1) Edoardo Scarfoglio, *Il libro di Don Chisciotte*, Ed. Mondadori, 1925.

2) André Gide, *Si le grain ne meurt*, 3 cilt, Ed. N.R.P., 1924 (İngilizce çevirisi için bakınız *If It Die*, Londra, 1950).

3) *Rivista d'Italia*, Mart, Mayıs, Temmuz, Ağustos 1927 sayıları.

4) Antonio Mosconi (Finans Bakanı), *La Finanza statale alla vigilia delle elezioni plebiscitarie*, Napoli'de verilen bir söylev, Libreria dello Stato, 1929.

5) *Commisione d'indagine per la spedizione Polare dell' aeronave "Italia"*, Bir rapor, Roma: "Rivista Marittima," 1930.

6) B. Mussolini, *Gli accordi del Laterano*, Parlamento Konuşmaları, Libreria del Littorio, Roma.

7) E. Vercesi ve A. Mondini, *I Patti del LAterano*, Libreria d'Italia, Roma.

8) *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 16 Aralık 1927 arası tüm sayılar.

Yine sayfa 163'te "2 Ekim 1930'da Carlo'ya gönderilmiş kitaplar" başlığı altında altı madde var:

1) *L'Italia che Scrive*, 1928 (Mart ve Kasım sayıları kayıp).

2) *L'Italia che Scrive*, 1929 (Kasım sayısı kayıp).

3) *Nuova Antologia*, 1928, tam, 24 sayı.

4) Eugenio D'Ors, *Goya*, N.R.F., Paris (ünlülerin hayatları).

5) Samuel Gompers, *Ligue de Nations ou Ligue de Financiers*. Payot, Paris, 1924 ("The World's Choice: League of Nations or League of Financiers," *The American Federationist*, Ocak 1924).

6) E. Lo Gatto, *Spiriti e forme della poesia Bulgara*, Istituto Europa Orientale (broşür).

Sayfa 163-164'te "13 Mart 1931'de Carlo'ya gönderilmiş kitaplar" başlığı altında yirmi madde var:

1) *Civiltà Cattolica*, Temmuz-Aralık 1938, 12 sayı.
2) *Nuova Antologia*, 1929, tam, 24 sayı.
3) Sinclair Lewis, *Babbitt*, Ed. Stock, 1930.
4) Jan Neruda, *Racconti di Mala Strana*, Ed. Slavia, Torino, 1930.
5) *Civiltà Cattolica*, 1929, tam, 24 sayı.
6) Chesterton, *La saggezza di padre Brown*, Ed. Alpes, 1930 (Peder Brown'ın Bilgeliği).
7) Jack London, *Ricordi di un bevitore*, Ed. "Delta" (John Barley-corn).
8) Mino Maccari, *Il trastullo di Strapaese*, Vallecchi.
9) Oscar Wilde, *Il fantasma di Canterville*, Formiggini (Canterville Hayaleti).
10) *Civiltà Cattolica*, (5 Nisan 1930'a dek), 1930.
11) *Pègaso*, 1930'un ikinci yarısı: Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık: 6 sayı, tam.
12) Vincenzo Morello, *Dante, Farinata, Cavalcante*, A. Mondadori, Milano, 1927.
13) G. Prezzolini, *Mi pare...*, Fiume, Edizioni "Delta", 1925.
14) Heinrich Mann, *L'Empire, Sujet!*, Kra, Paris.
15) Nicola Turchi, *Storia delle religioni*, 2. baskı, Fratelli Boca, Torino, 1922.
16) *Nuova Antologia*, 1930 (1-6) 1 Ocak'tan 15 Mart'a.
17) *Das Deutsche Buch*, 1930, tam, 6 sayı.
18) *Almanacco Letterario*, 1931.
19) *I Libri del Giorno*, 12 sayı, tam.
20) *I Libri del Giorno*, 1929, tam.

Sayfa 164-65'te, bir başlık olmaksızın iki kitap listesi birbirini izliyor (ve bazılarının üstü çizilmiş ama okunuyor):

1) André Maurois, *La Vie de Disraeli*, Paris, Gallinard (İngilizce çeviri için bakınız, *Disraeli: A Picture of the Victorian Age*, New York, 1955).
2) Ferdinando Martini, *Confessioni e Ricordi* (1859-1892), Treves, Milano, 1928.
3) L. Tolstoy, *Guerra e Pace*, 6 cilt, Slavia (Savaş ve Barış).
4) Henri Bèraud, *Mon ami Robespierre*, Plon (İngilizce çeviri için bakınız, *My Friend Robespierre*, New York, 1928).
5) E. Buonaiuti, *Gesù il Cristo*, Profilo, Formiggini.

6) G. D'Annunzio, *Per l'Italia degli Italiani* , Milano, Bottega di Poesia, 1923 (bir sonraki listede 2. sırada yer alıyor). (Bu girdinin üstü karalanmış).

7) *Gerarchia*, 1928, 12 sayı, bütün yıl. (Bu girdinin üstü karalanmış.)

8) *Gerarchia*, 1929, 12 sayı, bütün yıl. (Bu girdinin üstü karalanmış.)

9) *Pègaso*, 1931, 9 sayı, Ocak'tan Eylül'e.

10) *Rassegna della Stampa Estera*, 1927 (1 Mart tarihli 9. sayıdan 26 Temmuz 1927 tarihli 30. sayıya kadar; 7 Mayıs tarihli 23. sayı kayıp); 21 bölüm. (Bu girdinin üstü çizilmiş.)

11) *Nuova Antologia*, 1930, 1 Nisan-16 Aralık arası. 18 bölüm (altı sayıyla birlikte bütün yılın sayıları daha önce gönderildi).

12) *Civiltà Cattolica*, 1930, 19 Nisan-20 Aralık 1930. Tüm yılın sayıları daha önce gönderildi. Şu anda 17 sayı.

13) *Nuova Antologia*, 1931, 1 Ocak-16 Temmuz 1931. 14 sayı.

14) Thornton Wilder, *Il ponte di San Luis Rey*, Modernissima, Milano (San Luis Rey Köprüsü).

15) G. Prezzolini, *Codice della vita Italiana*, Ed. "La Voce."

1) Felice Ramorino, *Mitologia classica illustrata* (Manuali Hoepli), Milano.

2) G. D'Annunzio, *Per l'Italia degli Italiani*, Milano, Bottega di Poesia, 1923.

3) Contessa Anna Potocka, *Voyage d'Italie* (1826-1827), Plon-Nourrit, Paris, 1899.

4) Domenico Oliva, *Il teatro in Italia nel 1909*, Quinteri, Milano, 1911.

5) *Annali d'Italia cattolica*, 1926, "Vita e Pensiero," Milano, 1926.

6) *Rassegna della Stampa Estera* (28 Şubat 1928 tarihli 10. sayıdan 26 Aralık 1928 tarihli 53. sayıya kadar); 44 bölüm + 4 indeks: 48 bölüm. (Bu girdinin üstü çizilmiş.)

7) Vercesi ve Mondini, *I Patti del Laterano*, Libreria d'Italia.

8) *L'arcilibro*, 1931.

Bir dizi bibliyografik girdi de (başlıksız ve numarasız) defterin arka kapağının iç tarafında yer almaktadır:

Walter de Gruyte & Co., Berlin tarafından yayımlanmış *Sammlung Göschen*'de:

Russische Grammatik, Berneker (iyi gibi görünüyor).

Russisch-deutsches Gesprachbuch, Berneker (Erich), Max Vasmer tarafından hazırlanmış üçüncü baskı (cilt 68).

Deutsche Wortkunde, Alfred Schirmer (cilt 929).

Geschichte der Deutschen Sprache, Hans Sperber (cilt 915).

P. Louis Rivière, *L'Après Guerre, dix ans d'histoire (1919-1929)*, 16, s. 389, Paris, Ch. Lavanzelle et C. ie.

Andrè Siegfried, *Tableau de Partis en France*, Grasset, 1930.

Paul Louis, *Tableau politique du monde*, Librairie Valois, 15 Frank.

Federico Chabod, *Dal "Principe" di Niccolò Machiavelli*, Albrighi-Segati, Milano, 4 Liret.

Andrè Siegfried, *La Crise Britannique au XXe siècle*, Collection Armand Colin, 10,5 Liret.

Corrado Alvaro, *Gente d'Aspromonte*, Treves, 12 Liret.

Luigi Ambrosini, *Cronache del Risorgimento*, "*La Cultura*", Ed., 25 Liret.

Salvador de Madariaga, *Anglais, Français, Espagnols*, N.R.F.

Ludovico Geymonat, *Il problema della conoscenza nel positivismo*, Boca, 16 Liret.

I. Giordani, *I Protestanti alla conquista d'Italia*, Milano, "Vita e Pensiero" (Çağdaş Katoliklik Defterleri). Vita e Pensiero kataloğu.

L. Russo, *Prolegomeni a Machiavelli*, Le Monnier, 5 Liret.

Bu defter Gramsci'nin tutuklanmasının ilk günlerinden başlayarak aldığı dergi ve gazetelerin sistematik bir incelemesinden doğan notları içermektedir. Örneğin, 1927 ile 1930 arasında *Nuova Antologia*'da çıkan makaleler defterdeki Madde 89'un kaynağıdır. Bu defterin yazımına 1929'da başlanmış olsa da, Gramsci'nin başka defterler üzerinde çalıştığı zamanlarda buna ara verdiği ve yeniden döndüğü açıktır. Boşluklar ve yazımdaki farklılıklar, defterin düzensiz tutulduğunun göstergesidir ve girdilerin düzeni onların zamansal sırasını göstermeyebilir.

Defterin ilkyarısı, büyük ihtimalle, 1929 ile 1930 arasında yazılmıştır. Madde 76'da 1930'un ikinci yarısından daha önce yazılmadığı açıktır zira bu madde *Critica Fascista*'nın Ağustos 1930 tarihli sayısında çıkan bir makaleye (birtakım eksikliklerle hafızasından aktarmıştır) atıfta bulunur. Aynı şekilde Madde 138'de de 1930 yılına atıfta bulunurken geçmiş zamanı kullanır ve bu nedenle (onu takip eden maddeler de)

1931'den önce yazılmış olamaz. 15-16 Ekim 1931 tarihli *Corriere della Sera*'dan bir makale, Madde 146 ve 148'de kendine yer bulur. Defterin son maddesi, Defter 14'teki notlara tekabül etmektedir ki, bu da onun 1933'ten önce yazılmamış olduğunu gösterir.

*L'officina gramsciana: Ipotesi sula struttura dei "Quaderni del carcere"*de (s. 140) Gianni Francioni Defter 2 için şu kompozisyon kronolojisini önerir:

Madde;	
1-18	Mayıs 1930 (ayın 20'sinden önce)
10-32	Mayıs ve Haziran 1930 arasında (ayın 15'inden önce)
35-54	Haziran 1930 (ayın 15'inden önce)
...	
55-72	Ağustos ve Eylül 1930 arasında
...	
73-75	1929 (?)-1930 (muhtemelen Mayıs'tan önce)
...	
76-105	Ağustos ve Eylül 1930 arasında (2 Ekim'den önce)
106-125	Ekim ve Kasım 1930 arasında
126-129	Kasım ve Aralık 1930 arasında
130-136	Aralık 1930
137-141	Aralık 1930 ve Mart 1931 arasında
...	
142-149	Ekim 1931
...	
150	1933 (Ocak'tan sonra)

Madde 1. Vittorio Giglio, *Milizie ed eserciti d'Italia*

1. V. Giglio'nun *Milizie ed eserciti d'Italia* (İtalya Milisleri ve Ordulari) eserinin bibliyografik bilgisi 20 Mart 1927 tarihli *Il Marzocco*'da yayımlanan (XXXII, 12) bir tanıtımdan alındı.

2. Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale (Ulusal Güvenlik Gönüllü Milisleri), resmi olarak 1 Şubat 1923'te Mussolini tarafından kuruldu. Bu birliklerin kurulması, Mussolini'ye faşist Kara Gömlekliler üzerinde denetim ve disiplin sağlama şansı verdi ancak MVSN ele avuca sığmadı ve Ordu ile iyi geçinmedi.

Madde 2. Italo Raulich, *Storia del Risorgimento politico d'Italia*

1. Bibliyografik bilgi *L'Italia che Scrive*'nin Nisan 1927 (X, 4, s. 91) sayısındaki "Recentissime pubblicazioni italiane" |son İtalyan yayınları, ç.n.| köşesinden alınmıştır.

Italo Raulich (1862-1925) *Storia del Risorgimento politico d'Italia* (İtalyan Politik Risorgimentosu'nun Tarihi) adlı eseri İtalyan vatanseverliğinin bir örneği olarak çok okunmuş, üretken ve iyi tanınan bir tarihçiydi.

Madde 3. Giorgio Macaulay Trevelyan, *Daniele Manin e la rivoluzione veneziana del 48*

1. George Macaulay Trevelyan'ın *Manin ve 1848 Venedik Devrimi* (Londra, 1923) adlı eserinin İtalyanca çevirisi, *L'Italia che Scrive*'nin Nisan 1927 sayısında anılmıştı, (X, 4), s. 91.

Madde 4. Mühendis Giacinto Motta tarafından okunan rapordan...

1. Mühendis Giacinto Motta (d. 1870) İtalya'da elektrik üretimi ve dağıtımının yanı sıra telefon sisteminin kurulumu için de temel rol oynadı. 1916'dan itibaren, en önmeli İtalyan elektrik şirketi Edison Company'de çok yüksek makamlara geldi.

2. Büyük ihtimalle, Gramsci Milano'daki hapishanede iken okuduğu *Il Sole* gazetesinden birtakım kupürleri saklamıştı ve bu nottaki bilgi bu kupürlerden gelme idi. Gramsci, 4 Nisan 1927 tarihli bir mektupta Tatiana Schucht'a şöyle yazmıştı: "Endüstriyel-ticari gazete *Il Sole*'yi alıyorum ve bazı ekonomi haberleri okuyorum (Stok şirketlerinin tüm yıllık raporlarını okudum)."

3. D'Annunzio'nun ilk destekçilerinden Aldo Finzi (1891-1944) daha

sonra azılı bir faşist ve Mussolini'nin en yakın dostlarından biri oldu. 1921'de parlamentoya seçildi ve sonra Büyük Faşist Meclis'in bir üyesi oldu. Yahudi olmasına karşın, 1938 anti-semitizm yasalarından etkilenmedi fakat 1942'de Faşist Parti'den kovuldu ve Nazilerin 1944 Ardeatine Mağaraları Katliamı'nın kurbanlarından bir oldu.

Madde 5. Angiolo Gambaro, *Riforma religiosa nel Carteggio inedito di Raffaelo Lambruschini*

1. Bu nottaki bilginin temel kaynağı Angiolo Gambaro'nun *Riforma religiosa nel Carteggio inedito di Raffaelo Lambruschini* (Raffaelo Lambruschini'nin Yayımlanmamış Mektuplarındaki Dini Reform) idi. "M. G. R.", *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927, (LXII, 1322), s. 507-8.

Rahip ve pedagoji profesörü Angiolo Gambaro (1883-1966) büyük oranda Avrupa dinsel düşüncesi üzerine yazdı ve Raffaelo Lambruschini eserlerinin eleştirel bir baskısını hazırladı.

Rahip Raffaelo Lambruschini (1788-1873) ılımlı liberal görüşleri nedeniyle İtalyan birliğini ve bağımsızlığını destekleyen ve Kilise'nin kurumsal reformu için çalışan bir pedagog ve dini reformcuydu. Toskana'nın Piedmont Krallığı'na ilhakından sonra, Cavour, Lambruschini'yi senatör atadı. Özellikle eğitim alanında çalıştı.

Madde 6. *Bir makale, "Problemi finanziari"...*

1. Bu nottaki neredeyse tüm malzeme çoğunlukla da kelimesi kelimesine Verax'ın (Tommaso Tittoni'nin mahlası) 1 Haziran 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da (LXII, 1325, s. 294-315) yayımlanan "Problemi finanziari" (Finansal Problemler) makalesinden alınmıştır. Bu makalenin giriş kısmı Gramsci'nin atıfta bulunduğu diğer Tittoni makalesi "I problemi finanziari dell'ora"dan (Mevcut Finansal Problemler) alıntı yapar. Gramsci'nin kendi görüşleri ve tespitleri tamamen parantez içinde verilmiş ve bazı yerlerde de A. G. baş harfleri iliştirilmiştir.

Geleneksel liberal sağın önde gelen devlet adamlarından Tommaso Tittoni (1855-1931) ilk defa 1886'da vekil seçildi ve 1902'de senatörlüğe yükseltildi. Savaştan önce iki dönem Giovanni Giolitti Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı yaptı (1903-1905 ve 1906-1909). 1906'da Londra Elçisi olarak görevlendirildi ve 1909'dan 1916'ya dek Birinci Dünya Savaşı'na İtalya'nın girmesini savunduğu Paris'te elçiliğe devam etti. 1919'da Francesco Nitti tarafından bir kez daha Dışişleri Bakanlığı'na getirildi

ve Paris Barış Konferansı'nda İtalyan delegasyonuna başkanlık etti. Tittoni 1920'de senato başkanlığına getirildi, bu görevi 1929'a dek sürdürdü, iktidarı faşistlerin ele geçirmesine göz yumdu. 1929'da Mussolini tarafından İtalyan Kraliyet Akademisi'nin Başkanlığı'na getirildi.

2. Ekonomi ve finans profesörü Alberto De Stefani (1879-1969) 1921'de Faşist Parti'ye katıldı ve aynı yıl içinde parlamentoya seçildi. 1922'de Finans Bakanı, bir yıl içinde de Hazine Bakanı oldu. De Stefani ateşli bir serbest ticaret savunucusuydu ve özel girişime hükümet müdahalesine karşıydı. Vergileri düşürdü, rekabeti teşvik etti ve özel yatırımın artması için çalıştı. Politikaları, İtalyan para biriminin değerlenmesini sağladı ve bütçe fazlası ortaya çıktı fakat hükümet desteği ve teşviki peşindeki önde gelen sanayicilerle (özellikle silah sanayicileri ile) yıldız barışmadı. 1925'te bakanlıktan istifaya zorlandı. Ekonomi ve finans üzerine birkaç kitap yazdı.

3. Başarılı bir sanayici ve finansçı olan Giuseppe Volpi (1877-1947) bazı siyasi ve idari görevler yaptı. Diğer şeylerin yanı sıra, Paris Barış Konferansı'nda delege olarak ve Libya'da vali olarak çalıştı. Mussolini onu senatör yaptı, Missurata Kontu ilan etti ve 1925'te De Stefani'nin ölümünün ardından Finans Bakanlığı'na getirdi. Volpi, Britanya ve ABD ile İtalya'nın savaş borcunu müzakere etti, Morgan Bank'tan kredi aldı, para arzını hızlı bir şekilde düşürdü, lireti stabilize etti ve kamu borcunu azalttı. 1928'de Finans Bakanlığı'nı devretti ve iş dünyasına döndü fakat 1942'nin sonlarına doğru rejimden uzaklaşmaya başlayana kadar faşist çevrelerde etkili bir figür olmayı sürdürdü.

4. Verax, "Problemi finanziari," *Nuova Antologia*, 1 Haziran 1927, (LXII, 1325), s. 296. İtalikler Gramsci'ye aittir.

5. Verax, "Problemi finanziari," s. 300. Gramsci'nin italikleri.

6. Teodoro Mayer (d. 1860), 1920'de senatör yapıldı ve uzun yıllar boyunca bütçeyi izlemek ve finans ve vergilendirmeyle ilgili yasaları çıkarmaktan sorumlu komisyonların sözcülüğünü yaptı.

7. Verax, "Problemi finanziari," s. 303. İtalikler orijinaldir.

8. Verax, "Problemi finanziari," s. 306.

9. İsviçre doğumlu Fransız finansçı ve devlet adamı Jacques Necker (1732-1804) 1776'da Kraliyet Hazinesi'nin başına getirildi ve finansal politikayı etkili bir şekilde yürüttü. Devrim'in hemen ardından kısa bir süreliğine Finans Bakanlığı da yaptı.

10. Alberto De Stefani'nin 16 Haziran 1927 tarihli *Nuova Antologi-*

a'nın "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar) bölümünde "Problemi finanziari" (Finansal Problemler) başlığı altında yayımlanan mektubu, (LXII, 1326), s. 507-08.

Madde 7. Luzzatti'den makaleler...

1. Luzzatti'nin *Nuova Antologia*'daki (Gramsci'nin bu nottaki başlıkların hepsini alıntıladığı) makalelerinin tam listesi Tommaso Tittoni'nin 16 Nisan 1927 tarihli *Nuova Antologia*'daki "Luigi Luzzatti" başlıklı ölüm yazısının sonunda yer alıyordu, (LXII, 1322), s. 385-91.

Madde 8. *Manzoni*'nin *Victor Hugo* üzerine bir düşüncesi

1. Bakınız, Ruggero Bonghi, "I fatti miei e i miei pensieri. II: Dal dario inedito" (Deneyimlerim ve Düşüncelerim. II: Yayımlanmamış Günlükten), *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927 (LXII, 1322), s. 413.

Tanınmış bir edebiyat ve devlet adamı olan Ruggero Bonghi (1826-1895) Napoli'de doğdu, aynı şehirde krallığa karşı 1847-48 ayaklanmasına katıldı. 1892'ye kadar parlamentoda hizmet verdi. 1869'da, hükümetin İtalyan dili ve telaffuzunun doğru kullanımı için önerilerde bulunması için görevlendirilen Manzoni'nin başkanlığını yaptığı bir komisyon üyesiydi.

Madde 9. *Filozoflar ve Fransız Devrimi*

1. Bakınız, R. Bonghi, "I fatti miei e i miei pensieri," *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927 (LXII, 1322), s. 418-19.

Madde 10. Venedikli bir gondolcu...

1. Bakınız, R. Bonghi, "I fatti miei e i miei pensieri," *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927 (LXII, 1322), s. 420. Aynı anekdot, Defter 4 Madde 65'te de var.

Madde 11. *Manzoni ve Rosmini III. Napolyon üzerine*

1. Bakınız, R. Bonghi, "I fatti miei e i miei pensieri," *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927 (LXII, 1322), s. 426.

Madde 12. *İtalyan ticaret filosu*

1. Bakınız, L. Fontana Russo, "La nostra marina transatlantica"

(Transatlantik Donanmamız), *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1927 (LXII, 1322), s. 489-99.

Bu not, bahsi geçen makaleden alıntılarla oluşturulmuştur. Gramsci'nin kendi görüşleri parantez içindedir ve kimi zaman tırnak işaretleri ve A. G. baş harfleri de kullanılmıştır. Alt başlıklar Gramsci'ye aittir.

Madde 13. Eugenio Di Carlo, *Un carteggio inedito...*

1. Eugenio Di Carlo'nun kitabı (Luigi Taparelli D'Azeglio ile kardeşleri Massimo ve Roberto arasındaki yayımlanmamış mektupların da yer aldığı kitabı) hakkında bibliyografik bilgiler ve bu notta bahsi geçen diğer bilgiler 1 Mayıs 1927 tarihli *Nuova Antologia*'da B. Mi[illegible] imzalı bir makaleden alınmıştır, (LXII, 1323), s. 124-25. Sondaki parantez içi görüşler Gramsci'ye aittir.

Madde 14. Amy A. Bernardy, *Forme e colori di vita regionale italiana*

1. Bibliyografik referans 1 Mayıs 1927 tarihli *Nuova Antologia*'nın "Libri e recenti pubblicazioni" (Kitaplar ve Son Yayınlar) bölümündeki bir kitap listesinden alınmıştır, (LXII, 1323), s. 128.

Madde 15. *İtalya'nın Arnavutları*

1. Bakınız, Vico Mantegazza, "Sulle vie dell'Oriente" (Doğu Yollarında), *Nuova Antologia*, 1 Mayıs 1927 (LXII, 1323), s. 98-106).

Afrika'ya ve başka yerlere yaptığı yolculukları yazmış bir gazeteci olan Vico Mantegazza (1856-1934) *Corriere della Sera*'nın ve başka gazetelerin baş editörü olmadan önce savaş muhabirliği yapmıştı.

Madde 16. Francesco Tommasini, "Politica mondiale e politica europea"

1. Bakınız, Francesco Tommasini, "Politica mondiale e politica europea" (Dünya Siyaseti ve Avrupa Siyaseti), *Nuova Antologia*, 1 Mayıs 1927 (LXII, 1323), s. 35-52 ve 16 Mayıs 1927 (LXII, 1324), s. 204-17. Notun tamamı bu makalenin bir özetidir. Gramsci, görüşlerini parantez içinde belirtmiştir.

2. "İkili iktidar standardı" terimi el yazmasında iki kez İngilizce olarak (ve altı çizilmiş) yazılmıştır.

Madde 17. Guido Bustico, "Gioacchino Murat..."

1. Bakınız, Guido Bustico, "Gioacchino Murat nelle memorie inedite del generale Rossetti. I: La 'politica nuova' del 1814" (General Rossetti'nin Yayımlanmamış Anılarında Joachim Murat. I: 1814 'yeni siyaseti'), *Nuova Antologia*, 16 Mayıs 1927 (LXII, 1324), s. 129-37; "II: Una misione segreta e G. Grassi" (Gizli Bir Görev ve G. Grassi), *Nuova Antologia*, 1 Haziran 1927 (LXII, 1325), s. 320-31); "III: La fuga del Murat da Napoli" (Murat'ın Napoli'den Kaçışı), *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1927 (LXII, 1326), s. 433-52).

2. 1808'de Napolyon tarafından Napoli Kralı ilan edilen Joachim Murat (1767-1815) Napoleon'un 1813'te Leipzig Savaşı'nda yenilmesiyle çöküşe geçen krallığını kurtarmaya çalıştı. Ateşkesin ardından, Avusturya ve Britanya ile 1814'te ittifak kurdu. Bir yıl sonra ise, Napoleon'un Elba'dan kaçışının ardından Murat, Avusturya ile savaşa girişti ve İtalyanlar'ı da kendisiyle savaşarak bağımsızlıklarını kazanmaları için kışkırttı. Murat hemen yenildi ve Korsika'ya kaçtı. Bir süre sonra Napoli'yi geri almak istedi fakat elindeki yetersiz ordu kolayca yenildi; kendisi yakalandı ve kurşuna dizildi.

Madde 18. Argus, "Una politica di pace europea"

1. Bakınız, "Una politica di pace europea" (Bir Avrupa Barış Siyaseti", Argus takma adıyla imzalanmış, *Nuova Antologia*, 1 Haziran 1927 (LXII, 1325), s. 332-38.

2. Gramsci, büyük ihtimalle Manfredi Gravina'nin makalesinden söz ediyor, "Le grandi navi" (Büyük Gemiler), *Corriere della Sera*, 24 Temmuz 1927.

Manfredi Gravina, birtakım önemli diplomatik görevler almadan önce bir donanma subayıydı. Ayrıca siyaset, dış işleri ve donanma siyaseti hakkında yazılar yazdı.

Madde 19. *Roger Labonne'nin makalesi*

1. Bu not 15 Mart 1927 tarihli (XXX, 3, s. 487-88) *Rivista d'Italia*'nın "La pagina della riviste" (Dergiler Sayfası) bölümündeki Roger Labonne makalesine dayalıdır.

2. 1913 Londra Sözleşmesi Türkiye'nin Avrupa'da kalan kısımlarının Balkan Savaşları'nın galipleri arasında bölüştürülmesi içindir.

3. Eleutherios Venizelos (1864-1936) Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yapılan pazarlıklarda Yunanistan için çok fazla toprak tavizi koparmıştır.

4. Theodoros Pangalos (1878-1952) Haziran 1925'te bir darbeyle iktidara geldi ve Ağustos 1926'da başka bir darbeyle iktidardan indirildi.

Madde 20. *Almanya Merkez ile Vatikan arasındaki ilişkiler için*

1. Bakınız, "La pagina delle riviste" (Dergiler Sayfası), *Rivista d'Italia,* 15 Mart 1927 (XXX, 3), s. 489-90.

Madde 21. "L'Etiopia d'oggi"

1. Bu nottaki tüm bilgiler şuradan alınmıştır: "L'Etiopia d'oggi" (Bugünkü Etiyopya), *Rivista d'Italia,* 15 Mart 1927 (XXX, 3), s. 343-52.

2. "Echegé", Etiyopya'daki baş keşiştir.

3. Wuchali Sözleşmesi 1889'da Kral I. Umberto'nun temsilcisi ile İmparator II. Menelik arasında imzalanmıştır. İtalya, sözleşmeyi ona Etiyopya üzerinde bir koruyuculuk payesi vermek şeklinde algılamıştır. Bu görüşü reddeden Menelik 1895'te sözleşmeden vazgeçmiştir.

Madde 22. Stefano Jacini, *Un conservatore rurale della nuova Italia*

1. Bu notun geri kalanındaki bibliyografik referanslar ve bilgiler şuradan alınmıştır: Filippo Meda, "Stefano Jacini", *Rivista d'Italia,* 15 Mart 1927 (XXX, 3), s. 325-26. Stefano Jacini'ye ait *Un conservatore rurale della nuova Italia* (Yeni İtalya'da Bir Köylü Muhafazakâr) 1926'da Bari'deki Laterza tarafından basılmıştır.

2. Stefano Jacini (1827-1891) toprak idaresi işini sürdüren bir kırsal burjuva ailesinden gelmektedir. Sağcı bir Katolik liberal olan Jacini, Cavour tarafından kamu işleriyle görevlendirilmiştir. Onunla ilgili en iyi bilinen şey, İtalya'daki tarımsal hayat hakkında koordine ettiği ve 1884'te son raporunu yazdığı ayrıntılı bir yedi yıllık çalışmadır.

Stefano Jacini'nin yeğeni Kont Stefano Jacini (1886-1952) özellikle tarım ve göç sorunlarıyla ilgilenmiştir. Gramsci'nin bu notta alıntı yaptığı amcasının biyografisi dışında birkaç tarih eserine de imza atmıştır. Jacini siyaset alanında da aktiftir: Halk Partisi'ne katılmış, 1919'da parlamentoya seçilmiş ve daha sonra faşizme karşı çıkmıştır.

3. Bakınız, Filippo Meda, "Stefano Jacini", s. 328.

4. Ansiklopedik boyutlarda bir ilgi alanına sahip bir aydın olan Carlo Cattaneo (1801-1869), İtalyan Risorgimentosu üzerinde oldukça güçlü etkilere sahipti. Tüm belli başlı bilgi sahalarında çok farklı konularda yazdı: İktisat, tarım, edebiyat, felsefe, sanat, dilbilim, matematik, jeolo-

ji, sosyal teori, siyaset, kimya. 1839'da, "uygulamalı kültür ve sosyal refah çalışmaları"na yönelik aylık dergi *Il Politecnico*'yu kurdu. Ölümüne cumhuriyetçi olan Cattaneo Milano'daki Avusturya yönetimine karşı "Beş Gün" (18-22 Mart 1848) ayaklanmalarında öncü rol üstlendi. Avusturyalılar kontrolü ele geçirdiklerinde, Cattaneo İsviçre'ye sürgüne gitti. 1859'da İtalya'ya döndü ve 1867'de parlamentoya seçildi fakat monarşiye karşı çıktığı için Savoy Kraliyet Sarayı'na bağlılık yemini etmedi. Cattaneo'nun görüşleri, İtalyan siyasi düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Gaetano Salvemini, Giustizia e Libertà (Adalet ve Özgürlük) hareketi ve İtalya Cumhuriyetçi Partisi'nin kurucuları onun sadık cumhuriyetçiliğinden ilham aldılar.

5. Milanolu Kont Emanuele Greppi (1853-1931) ılımlı bir liberal olarak parlamentoya seçildi ve daha sonra senatörlüğe yükseltildi. En sonunda ise faşist bir işbirlikçi oldu.

Ilımlı Parti'nin önde gelen üyelerinden Gaetano Negri (1838-1902) parlamentoya seçilmeden önce Milano Belediye Başkanı'ydı. 1890'da senatör oldu. En önemli yazıları, dinsel düşünce hakkındadır ve George Eliot ile ilgili bir kitabı vardır.

İtalya'da elektrik sanayisinin gelişmesine katkıda bulunan mühendis Giuseppe Colombo (1836-1921) 1886'da Milano'dan parlamentoya seçildi. 1891'de Finans Bakanlığı'na getirildi, 1896'da Hazine Bakanı oldu. 1900'de senatoya girdi.

Madde 23. *Avrasya hareketi*

1. Bu nottaki bilgi şuradan alınmıştır: "Politica europea e politica mondiale" (Avrupa Siyaseti ve Dünya Siyaseti), "La pagina delle riviste" (Dergiler Sayfası), *Rivista d'Italia*, 15 Mayıs 1927 (XXX, 5), s. 213-14. Burada, Nisan 1927 tarihli *Abendland* dergisinde yayımlanan bir Bernhard Histermann makalesinin özeti vardır.

Madde 24. *Dünya siyaseti ve Avrupa siyaseti*

1. Bu not, bir önceki notun alındığı kaynaktan kelimesi kelimesine aktarılmıştır; "La pagina delle riviste" (Dergiler Sayfası), *Rivista d'Italia*, 15 Mayıs 1927 (XXX, 5), s. 213-14. Orijinal kaynak Nisan 1927 tarihli *Abendland* dergisinden bir Enrico Mataia makalesidir.

Madde 25. *İtalyan milliyetçiliği*

1. Cesare Lombroso'nun pozitivist kriminoloji okulunun bir takipçisi olan Scipio Sighele (1868-1913) kitle psikolojisi üzerine çok sayıda yazı yazdı. Ateşli bir milliyetçi olarak Trentino'nun İtalya ile birleşmesini savundu ve milliyetçilik üzerine siyasi eserler yayımladı.

Libya ve Balkan Savaşları üzerine haberler yapan ve Garibaldi'nin başarıları üzerine kitaplar yazan bir gazeteci olan Gualtiero Castellini (1890-1918) milliyetçi hareketin çok erken dönemdeki hevesli taraftarlarından biriydi.

Luigi Federzoni (1878-1967), Enrico Corradini ile birlikte 1910'da Milliyetçi Parti'yi ve 1911'de onun yayın organı *L'Idea Nazionale*'yi kurdu. 1913'te parlamentoya seçildi ve İtalya'nın savaşa katılımını şiddetle savundu. Faşizmin ateşli bir taraftarı olarak 1923'te Milliyetçi Parti'nin Faşist Parti ile birleşmesini istedi. 1929'dan 1931'e dek başkanlık yaptığı Senato'ya girmeden önce bir kez İçişleri Bakanlığı (1924-26) iki kez de Sömürgeler Bakanlığı (1922-24 ve 1926-28) yaptı. 1931'de *Nuova Antologia*'nın baş editörü oldu ve 1938'de İtalyan Akademisi'nin başına getirildi.

İtalyan edebiyatı üzerine birçok kitabın yazarı olan profesör Paolo Arcari (1879-1955) ilk kurulduğu dönemde Milliyetçi Parti Merkez Komitesi üyesiydi.

Özellikle dış ilişkiler, iktisat ve toplumsal konularla ilgilenen gazeteci Giuseppe Bevione (1879-1976), 1915'te bir milliyetçi olarak parlamentoya girdi. 1918'de İtalyan Elçiliği Ataşesi olarak Washington D.C.'de biraz zaman geçirdi. Üç yıl boyunca (1923-1926) *Il Secolo*'nun baş editörlüğünü yaptı. 1924'te senatörlüğe getirildi.

Bir milliyetçi ve Birinci Dünya Savaşı'na katılma yanlısı olan felsefe profesörü Emilio Bodrero (1874-1949) partisinin faşistlerle birleşmesini savundu. 1924'te bir faşist olarak Parlamento'ya girdi. Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı da dâhil olmak üzere birkaç önemli kamu görevinde bulundu ve 1934'te senatörlüğe getirildi. 1940'ta Roma Üniversitesi'nde faşist doktrin profesörü oldu.

Libya savaşını ve Birinci Dünya Savaşı'na katılımı destekleyen Ezio Maria Gray (1885-1969) 1919'da bir milliyetçi olarak parlamentoya girdi. 1925'te, Faşist Büyük Meclis'in üyeliğine seçildi. Daha sonra *Gazzetta del Popolo*'nun sorumluluğunu aldı. Faşist faaliyetleri nedeniyle savaş sonrasında ölüm cezası almasına karşın affedildi ve neo-faşist Movi-

mento Sociale Italiano'nun önde gelen figürlerinden biri haline geldi.

Resmi bir akademisyen olan Alfredo Rocco (1875-1935) Milliyetçi Birliğin liderlerinden ve en etkili aydınlarından biriydi. 1918'de, milliyetçi ve faşist görüşleri için bir platform işlevi gören *Politica*'yı (Francesco Coppola ile birlikte) kurdu. Milliyetçiler'in Faşist Parti ile birleşmesinden sonra hükümette çok önemli bir rol üstlendi. 1925'te Adalet Bakanı oldu ve Faşist devlete meşru bir yapı kazandıran yasaların çıkarılmasına ön ayak oldu. Rocco, 1932'de Roma Üniversitesi Rektörlüğü'ne, 1934'te senatörlüğe getirildi.

Giorgio Del Vecchio (1878-1970) çok sayıda hukuk felsefesi kitabının yazarı bir profesördü. Farklı üniversitelerde dersler verdi, Roma Üniversitesi Rektörlüğü yaptı ve *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto*'yu yayıma hazırladı.

2. Gramsci bu notu şu makaleye dayanarak yazdı: Arturo Beccari, "Nazionalismo e irredentismo. Scipio Sighele" (Milliyetçilik ve İrredantizm: Scipio Sighele), *Rivista d'Italia*, 15 Mayıs 1927 (XXX, 5), s. 5-16. Öte yandan, bazı isimlere ve olaylara verilen referansların dışında, burada dile getirilen tespitler ve görüşler Gramsci'ye aittir.

Madde 26. *Alman gazeteleri*

1. Buradaki bilgiler şu makaleden edinilmiştir: Paolo Vita-Finzi, "Lettere dalla Germania: l'enciclopedia a quattro soldi. La stampa politica tedesca" (Almanya'dan mektuplar: Üç Kuruşluk Ansiklopedi. Alman Siyasi Basını), *Rivista d'Italia*, 15 Mayıs 1927 (XXX, 5), s. 130-44.

Alfred Hugenberg sağcı bir Alman parlamentosu üyesiydi.

2. Bu not için gerekli bilgilerin alındığı P. Vita-Finzi'nin makalesine göre, *Az Est* Prag'da ve Viyana'da *Neue Freie Presse* tarafından basıldı.

Madde 27. *25 Temmuz 1927 Yazışması...*

1. Bu nottaki bilgiler şu makaleden alıntıdır: "La pressione italiana" (İtalyan Baskısı), "La pagina delle riviste" (Dergiler Sayfası), *Rivista d'Italia*, 15 Temmuz 1927 (XXX, 7), s. 582-83.

Pietro Badoglio (1871-1956) ordunun 1917'de Caporetto savaşındaki bozgunundan kısmen sorumlu olmasına karşın hızla üst rütbelere yükseldi. 1919'da Genelkurmay Başkanı oldu ve 1921'de Ivanoe Bonomi'nin Başbakanlığı döneminde görevinden istifa etti. Kendisini önce 1923'te Brezilya Elçisi, ardından 1925'te hem Kara Kuvvetleri Kurmay

Başkanı hem de Genelkurmay Başkanı ilan eden Mussolini ile sürekli iyi ilişkiler geliştirdi. 1926'da Mareşalliğe yükseltildi fakat Mussolini'nin silahlı kuvvetler üzerindeki nüfuzunu artmasıyla birlikte kendi komuta gücünün azaldığını hissetti. 1928'de Badoglio, Tripolitania ve Cyrenaica (Libya) Valiliği'ne getirildi; daha sonra 1923'te İtalya'ya döndüğünde yerli nüfus üzerinde kullandığı gaddarca teknikler nedeniyle bölgeyi pasifize etmişti. 1936'da, acımasız bir güç kullanımı ile Haile Selassie'nin ordusunu yenilgiye uğrattı ve Etiyopya Genel Valiliği'ne getirildi. 1939'da İtalya'nın savaşa girme planlarıyla ilgili temkinli olmasına rağmen daha sonra Mussolini'nin girişimlerini destekledi ve bu girişimlerin başarıya ulaşması için Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlendi. 1940'ta Yunanistan'daki askeri fiyaskonun ardından Badoglio zoraki olarak istifa etti. 1943'te Mussolini'nin tutuklanmasının ardından Kral onu Hükümet Başkanı olarak görevlendirdi. 1944'te Müttefikler'in Roma'yı ele geçirmesiyle, kendi beceriksizliğinin de kurbanı olarak kamu görevlerinden çekilmek durumunda kaldı.

Madde 28. Frank Simmonds makalesi...

1. Bu notun kaynağı: "Vecchi torbidi nei nuovi Balcani" (Yeni Balkanlar'da Eski Sorunlar), "La pagina delle riviste" (Dergiler Sayfası), *Rivista d'Italia*, 15 Temmuz 1927 (XXX, 7) s. 583.

2. Gustav Stresemann (1878-1929) Weimar Cumhuriyeti'nin Şansölyesi (1923) ve Dışişleri Bakanı (1923-29) idi.

Madde 29. *Quintino Sella*

1. Cesare Spellanzon, "Quintino Sella", *Rivista d'Italia*, 15 Temmuz 1927 (XXX, 7), s. 541-48. Gramsci'nin görüşleri parantez içinde belirtilmiştir.

2. Quintino Sella (1827-1884) 1860'ta parlamentoya seçildi ve iki yıl sonra Başbakan Urbano Rattazzi onu Finans Bakanlığı'na getirdi. Bu makamı Alfonso Ferrero Lamarmora (1864-1865) ile Giovanni Lanza'nın (1869-1873) başbakanlıkları döneminde de elinde tuttu. Devasa bütçe açığını kapatmaya ve harcamalarda kesintilere giderek ve dolaylı vergiler uygulayarak bütçeyi dengelemeye çalıştı. Un üzerine uygulamayı düşündüğü bir vergi planı, kırsal bölgede ayaklanmaya yol açtı. Soldan gelen ağır muhalefet nedeniyle 1865'te istifa etmek zorunda kaldı. Bu vergi daha sonra Başbakan Luigi Menabrea'nın sağcı hükümeti

(1867-1869) tarafından yürürlüğe kondu. Sella, Lanza dönemindeki Finans Bakanlığı boyunca bütçeyi dengelemeyi başardı. Dolaylı vergi politikası 1872'de bir dizi yaygın greve yol açtı. Solun saldırısı sonucu 1873'te Lanza Hükümeti'nin devrilmesinden bir süre önce istifa etti.

3. Urbano Rattazzi (1808-1873) bir merkez sol parti kurdu ve muhafazakârlara karşı Cavour ile ittifaka gitti. Dikkati fazlasıyla çeken bir siyasetçi olarak Rattazzi hayatı boyunca çok sayıda önemli parlamento ve bakanlık görevlerinde bulundu. 1862 ve 1867'de iki kez başbakanlık yaptı; iki dönemde de hem sağcıları hem de solcuların desteğini kazanmasının mümkün olamayacağı çok zor sorunlarla yüzleşti ve her iki hükümeti de kısa ömürlü oldu.

Marco Minghetti (1818-1886) 1863'teki başbakanlığından önce birkaç bakanlık hizmetinde bulundu. Sağcı bir lider olarak bütçe dengesine öncelik verdi fakat İtalyan birliği sürecinin tamamlanması için de çalıştı. 1873'te Lanza'nın (ve Sella'nın) devrilmesinin ardından başbakanlık görevine döndü; solun Agostino Depretis liderliğinde parlamentonun hâkimiyetini ele geçirmesinden önceki son muhafazakâr hükümeti kurmuştu.

Giovanni Lanza (1810-1882), aynen Rattazzi gibi, bir merkez siyasetçiydi ve 1858'de kendisini Finans Bakanlığı'na getiren Cavour yönetiminde önemli hizmetler verdi. Sağa yöneldi ve 1864'te Lamarmora tarafından İçişleri Bakanlığı'yla görevlendirildi. Bir yıl sonra kabine üyesi Sella tarafından verilen un vergisi önergesine karşı çıktığı için bu görevden istifa etti. Tütünde devlet tekelleşmesine de şiddetle karşı koydu ve bu nedenle Meclis Başkanlığı'nı (1867-1868) bıraktı. 1869'da Menabrea Hükümeti'nin çökmesiyle Başbakan oldu ve Sella onun kabinesinin en göze çarpan üyelerinden biri haline geldi. Bu hükümet Sella tarafından getirilen iktisadi önlemlerin sağdan yeterli desteği almaması sonucu 1873'te düştü.

Bir muhafazakâr ve kilise yanlısı olan Luigi Federico Menabrea (1809-1896), Kral'ın Sella'yı başbakanlığa getirme çabalarının sonuçsuz kalmasının ardından 1867'de bir hükümet kurmakla görevlendirilmeden önce kamu hizmetleri yürütüyordu. Menabrea 1869'a kadar gerici bir hükümetin başkanlığını sürdürdü. Bir Fransız dostu olarak, 1870'te İtalyan sermayesinin Roma'ya akışına karşı çıktı.

4. Alıntı şuradandır: Cesare Spellanzon, "Quintino Sella", *Rivista d'Italia*, s. 544.

Alfonso Ferrero Lamarmora (1804-1878) göz alıcı bir askeri kariyere sahipti ve 1859'da Cavour'un istifasının ardından ilk kez Başbakan ilan edilmeden önce birkaç dönem boyunca Savaş Bakanlığı yapmıştı. 1864'te tekrar Başbakanlığa getirildi ve İtalya'yı 1866'da Avusturya'ya karşı feci bir savaşın içine sürükledi.

5. Cesare Spellanzon, "Quintino Sella", *Rivista d'Italia*, s. 546.

6. Enrico Cialdini (1813-1892) Avrupa'nın çeşitli yerlerinde çok sayıda askeri sefere katıldı ve Garibaldi ile şiddetli bir anlaşmazlık yaşayacağı parlamentoya seçilmeden önce Kral II. Vittorio Emanuele'nin yaverliğini yapıyordu. 1864'te senatörlüğe getirildi ve İtalyan sermayesinin Floransa'ya aktarılmasında önemli bir rol üstlendi. Cialdini, aynı zamanda Lamarmora'nın 1866'daki savaş yanlısı tutumunun şiddetli bir muhalifiydi.

Madde 30. *Yeni Arap siyasetinde İtalya ve Yemen*

1. *Rivista d'Italia*, 15 Temmuz 1927 (XXX, 7), s. 530-40.

Madde 31. *Niccolò Machiavelli*

1. *Rivista d'Italia*, 15 Temmuz 1927 (XXX, 6), s. 217-375.

2. Guido Mazzoni, "Il Machiavelli drammaturgo" (Oyunyazarı Machiavelli) makalesi Machiavelli'nin *Mandragola* (Mandrake) oyununa dair bir tartışmayı içermektedir.

Carducci ile çalışmış Guido Mazzoni (1859-1953) bir şair, eleştirmen ve edebiyat profesörü idi. Klasik edebiyat ve İtalyan edebiyatı üzerine birkaç kitap yazdı.

3. Vittorio Cian, "Machiavelli e Petrarca", Machiavelli eserlerindeki Petrarca izlerini arıyor.

Edebiyat profesörü Vittorio Cian (1862-1951), *Giornale Storico della Letteratura Italiana*'nın baş editörü idi. İtalyan edebiyatı üzerine çok sayıda ayrıntılı tarihsel ve filolojik çalışma yürüttü. 1924'te parlamentoya girdi, 1929'da senatör oldu.

Madde 32. *Augur*

1. Gramsci'nin elinde Augur takma adıyla yazılmış şu makaleler vardı: "Mosca e Londra" (Moskova ve Londra), *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1927 (LXII, 1327), s. 124-26; "L'Europa centrale e gli interessi italiani dal punto di vista inglese" (İngiliz Bakış Açısından Orta Avrupa ve

İtalyan Çıkarları", *Nuova Antologia*, 16 Ekim 1927 (LXII, 1334), s. 502-11; "Futuri orientamenti internazionali" (Gelecekteki Uluslararası Yönelimler), *Nuova Antologia*, 1 Şubat 1928 (LXIII, 1341), s. 369-74; "Il nuovo aspetto dei rapporti tra la Gran Bretagna e gli Stati Uniti d'America" (İngiltere ve Amerika İlişkilerinin Yeni Yönü), *Nuova Antologia*, 16 Aralık 1928 (LXIII, 1362), s. 488-94; Gramsci bu makaleye Defter 2 Madde 97'de yine atıfta bulunuyor; "La Politica della Gran Bretagna" (Büyük Britanya'nın Politikası), *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1929 (LXIV, 1376), s. 211-16.

Madde 33. *Diplomatik belgeler*

1. Bu not şu makaleyi özetlemektedir: Alessandro De Bosdari, "I documenti ufficiali brittanici sull'origine della guerra (1898-1914)" (Savaşın Sebebi Üzerine Resmi İngiliz Belgeleri: 1898-1914), *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1927 (LXII, 1327), s. 115-24. Gramsci kendi görüşlerini parantez içinde belirtmiştir.

Alessandro De Bosdari (1867-1929) diplomatik hizmete 1891'de başladı. 1918'de savaş esirleri üzerine Roma Konvansiyonu'nda İtalyan delegesine başkanlık etti ve ertesi yıl ilk Brezilya Elçisi olarak görevlendirildi. 1920-1922 arası Rodos Valiliği yaptı, 1922-1926 arası Almanya Elçiliği görevinde bulundu. Birinci Dünya Savaşı hakkında bir kitabı da vardır.

Madde 34. "Per una politica annonaria razionale e nazionale"

1. Guido Borghesani, "Per una politica annonaria razionale e nazionale" (Rasyonel ve Milli Bir Gıda Karnesi Politikasına Doğru", *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1927 (LXII, 1327), s. 68-80.

Madde 35. Francesco Orestano, "La Chiesa Cattolica nello Stato Italiano e nel mondo"

1. Francesco Orestano, "La Chiesa Cattolica nello Stato Italiano e nel mondo" (İtalya'da ve Dünyada Katolik Kilisesi), *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1927, (LXII, 1328), s. 137-49.

2. Bakınız, *Intorno alla questione romana* (Roma: La Civiltà Cattolica, 1927). Bu broşür, (Gramsci'nin hapishanede iken elinde olan) 5 Kasım 1927 tarihli (no. 1857) *La Civiltà Cattolica*'dan alıntı bir yeniden basımdır. Broşürde, (bir yorumla birlikte) Eylül ve Ekim 1927'de *Osservatore*

Romano ve Arnaldo Mussolini (Faşist liderin kardeşi) ile Giovanni Gentile arasındaki bir polemiğin metinleri yer almaktadır. Arnaldo Mussolini baş editörlüğünü yaptığı *Popolo d'Italia*'da, Gentile ise *Corriere della Sera*'da yazmıştır. Gentile bu polemik üzerine yazdığı makaleyi aynı zamanda *Fascismo e cultura* (Milano: Treves, 1928, s. 182-88) adlı kitabına -Gramsci'nin elinde vardı- eklemiştir. Bu polemiğin patlak verdiği dönemde Faşist Hükümet ile Vatikan arasındaki görüşmeler sürüyordu ve her iki taraf da konumunu güçlendiriyordu.

3. Gramsci, Francesco Orestano tarafından şu makalede farazi olarak dile getirilen bir tezi sorgulamaktadır: "La Chiesa Cattolica nello Stato Italiano e nel mondo", *Nuova Antologia*, s. 138.

4. Bibliyografik referansın alındığı yer: Francesco Orestano, "La Chiesa Cattolica nello Stato Italiano e nel mondo", s. 137.

Madde 36. *Machiavelli*

1. Bu nottaki bilgiler şuradan alınmıştır: "Rassegna bibliografica" (Bibliyografik İnceleme), *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1927 (LXII, 1329), s. 401.

Madde 37. *Uluslararası Yardım Topluluğu*

1. Bu nottaki bilgiler şu makaleden alınmıştır: "La conferenza internazionale per l'Unione internazionale del soccorsi a Ginevra" (Cenova Uluslararası Yardım Topluluğu İçin Uluslararası Konferans), "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1927 (LXII, 1329), s. 396-99.

Madde 38. *Gioviano Pontano*

1. Bu nottaki bilgiler şu makaleden alınmıştır: Tommaso Tittoni, "Coltura e Politica a Perugia nel Rinascimento" (Perugia'da Rönesans Kültürü ve Politikası), *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1927 (LXII, 1329), s. 273-95 (özellikle bakınız, 288-90).

Şair ve tarihçi Gioviano Pontano (1429-1503) Napoli'deki Aragon Kraliyet Sarayı'nda hümanist kültürün baş savunucusu ve destekçisiydi.

Madde 39. *Jeopolitik*

1. Bu makaledeki bilgiler şu makaleden alınmıştır: Roberto Almagià, "Gli indirizzi attuali della geografia e il decimo Congresso geografico

nazionale" (Coğrafya Alanındaki Mevcut Eğilimler ve Onuncu Ulusal Coğrafya Kongresi), *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1927 (LXII, 1328), s. 246-54 (özellikle bakınız, s. 249-50).

İsveçli siyaset bilimci ve parlamento üyesi (1905-1917) Rudolf Kjellén (1864-1922) "jeopolitik" terimini ortaya atmıştır. Eseri özellikle Almanya'da etkili olmuştur.

Madde 40. "Il problema scandinavo e baltico"

1. A. M., "Il problema scandinavo e baltico" (İskandinavya ve Baltık Problemi), *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1927 (LXII, 1329), s. 380-92.

2. Gramsci, kısaltarak da olsa şuradan alıntı yapıyor: A. M., "Il problema scandinavo e baltico", s. 391.

Madde 41. *Niccolò Machiavelli*

1. Luigi Cavina, "Il sogno nazionale di Niccolò Machiavelli in Romagna e il governo di Francesco Guicciardini" (Machiavelli'nin Romanya'daki Ulusal Rüyası ve Guicciardini Hükümeti), *Nuova Antologia*, 16 Ağustos 1927 (LXII, 1330), s. 472-94.

Madde 42. *Quintino Sella*

1. Gramsci'nin kaynağı: Paolo Boselli, "Roma e Quintino Sella", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1927 (LXII, 1332), s. 147. Quintino Sella'nın Mommsen'e yanıtıyla ilgili anekdot şurada da yazılmıştır: Benedetto Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, 3. baskı (Bari: Laterza, 1928). Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitabın bir kopyası vardı ve Defter 8 Madde 49'da Croce'nin anekdotu aktarışına yer vermişti. İngilizce çevirisi için; bakınız, B. Croce, *A History of Italy: 1871-1915*, çev. C. M. Ady (New York: Russel & Russel, 1963), s. 3-4: "Theodor Momınsen bir defasında heyecanlı bir halde Quintino Sella'ya şunu sormuştu: 'Roma'yı ne yapacaksınız? Bu hepimizi endişelendiriyor. Roma hiçbir zaman kozmopolit projelerden uzak kalmamıştı.' Sella'nın buna yanıtı, İtalya'nın Roma'ya biçtiği kozmopolit projenin bundan böyle 'bilgi' olacağı şeklindeydi."

2. Mussolini'nin söylevi için bakınız, B. Mussolini, *Discorsi del 1929* (Milano: Alpes, 1930), s. 71-184. Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

3. Quintino Sella'nın din sorununa yönelik yaklaşımına dair bazı metinler ve belgeler şu makaledeki bir notta yer almaktaydı: Paolo Bosel-

li, "Rome a Quintino Sella", s. 148 -Örneğin 14 Mart 1882 tarihinde Sella'nın parlamento konuşması, Ekim 1865'te Cossato konuşması ve 1874'te Bioglio konuşması.

Madde 43. *Un vergisi*

1. Alberto De Stefani, "Quintino Sella (1827-1884)", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1927 (LXII, 1332), s. 156-61.

2. Alberto De Stefani, "Quintino Sella (1827-1884", s. 158: "Ağır vergi kaldırıldı. Halk eskisinden daha az aç değildi ve birkaç yıl sonra değirmeni terk etmiş vergi memuru un vergisini toplamak için sınıra gitmişti."

Madde 44. Quintino Sella üzerine...

1. Bu üç makale (ilk ikisi bundan önceki iki maddede kullanılan) Quintino Sella'nın yüzüncü ölüm yıldönümü anısına *Nuova Antologia*'nın aynı sayısında -16 Eylül 1927 (LXII, 1332)- basılmıştı: Paolo Boselli, "Roma a Quintino Sella", s. 147-55; Alberto De Stefani, "Quintino Sella (1827-1884)", s. 156-61; Bruno Minoletti, "Quintino Sella storico, archeologo e paleografo" (Quintino Sella: Tarihçi, Arkeolog, Paleograf), s. 162-66.

Madde 45. *Amerika ve Avrupa*

1. Gramsci'nin Madison Grant'ın kitabına dair bilgi kaynağı: "Questioni americane... con occhi americani" (Amerikan Sorunları... Amerikalıların Gözünden), "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1927 (LXII, 1332), s. 257-58. Rapor Arturo Calza'nın kullandığı Diogene Laerzio mahlasıyla imzalanmıştır; Defter 6 Madde 55. Madison Grant'ın kitabı *The Passing of the Great Race or the Racial Basis of European History* (Londra: G. Bell & Sons, 1917) Fransızca'ya çevrildi, *Le déclin de la grande race* (Paris, 1926).

2. "Lettere di Georges Sorel a Roberto Michels", *Nuovi Studi di Diritto, Economia e Politica*, Eylül-Ekim 1929 (II, 5), s. 288-93; özellikle bakınız, s. 292-93. (Gramsci tarafından kullanılan pasaj Sorel'in 28 Ağustos 1917'de yazdığı bir mektubun İtalyanca çevirisinden alınmıştır.)

Almanya doğumlu Robert Michels (1876-1936) 1928'de Roma Üniversitesi'nde genel ve şirket ekonomisi alanında profesörlük almadan önce çeşitli üniversitelerde okudu ve çalıştı. İlk sosyalist görüşlerini Max

Weber ve George Sorel'den edindi. Gaetano Mosca ve Vilfredo Pareto'dan etkilenen Michels, elitlerin yönetiminin kaçınılmaz ve gerekli olduğunu öne sürdüğü "oligarşinin demir yasası" formülünü geliştirdi. Sosyalizmden koptuktan sonra Faşist rejimin savunuculuğuna soyundu.

Madde 46. *Uluslararası kurumlar*

1. G. Dall'Oglio, "Il Congresso di Stoccolma della Camera di Commercio internazionale", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1927 (LXII, 1332), s. 244-56.

Madde 47. *Ada Negri*

1. Michele Scherillo, "Ada Negri", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1927 (LXII, 1332), s. 167-82.

Ada Negri (1870-1945) ilk şiirlerinde, önde gelen İtalyan şairleri tarafından tamamen görmezden gelinen konuları işledi: toplumsal çatışma, sanayileşmenin etkileri, işçi sınıfı yaşamının zorlukları ve acıları.

2. Ada Negri'nin otobiyografik romanı *Stella mattutina*'ya (Milano: Treves, 1921) dair referans notun ilk cümlesinde bahsi geçen Michele Scherillo makalesi "Ada Negri"den alınmıştır.

Madde 48. *İngiliz İmparatorluğu'nun Kuruluşu*

1. Junius, "Le prospettive dell'impero Britannico dopo l'ultima conferenza imperiale", *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1927 (LXII, 1332), s. 223-34. Paragrafın başındaki parantez içi ifadeler haricinde bu not Junius mahlasını kullanan kişinin makalesini özetlemektedir.

2. Gramsci, Lenin'in *The Right of Nations to Self-Determination* (*Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, 1914) eserine ve özellikle de o metindeki "Norveç'in İsveç'ten Ayrılması" başlıklı altıncı bölümüne gönderme yapmaktadır.

Madde 49. *Alessandro Mariani*

1. Alessandro Mariani, "Interpretazioni" (Yorumlar), *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1927 (LXII, 1333), s. 320-30.

2. Alessandro Mariani, "Interpretazioni", s. 325-26.

Madde 50. Roberto Cantalupo, "La Nuova Eritrea"

1. Parantez içi, şu makaleyi özetlemektedir: Roberto Cantalupo, "La

Nuova Eritrea" (Yeni Eritre), *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1927 (LXII, 1333), s. 331-45.

2. Alberto Pollera'nın Etiyopya Kilisesi'ne dair kitabına yönelik referans R. Cantalupo, "La Nuova Eritrea" s. 339'dan alınmıştır.

Madde 51. *Giovanni Pascoli*

1. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite di Giovanni Pascoli a Luigi Mercatelli" (Pascoli'den Mercatelli'ye Gönderilmiş Yayımlanmamış Mektuplar), *Nuova Antologia*, 16 Ekim 1927 (LXII, 1334), s. 427-41.

2. Bu bilginin kaynağı: Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite di Giovanni Pascoli a Luigi Mercatelli", s. 427.

Luigi Mercatelli (d. 1853) *La Tribuna*'ya katılmadan önce *Corriere di Napoli*'deki yazılarında İtalya'nın Afrika'daki yayılmacı politikalarını desteklemişti. Mercatelli, 1887'de *Il Secolo illustrato*'yu da kurdu ve yayıma hazırladı.

Ferdinando Martini (1841-1928) 1897'de Eritre Valisi olarak görevlendirilmeden önce Eğitim Bakanı (1892-1893) idi. Eritre'deki görevini 1900'e kadar sürdürdü. 1914-1916 arasında Sömürgeler Bakanlığı yaptı ve 1923'te senatoya seçildi.

3. Giovanni Pascoli'nin "La grande proletaria si è mossa" (Büyük Proletarya Ulusu Uyandı), başlıklı konuşması ilk kez 27 Kasım 1911'de *La Tribuna*'da basıldı. Gramsci bu konuşmaya Defter 1 Madde 58'deki Enrico Corradini teorileri bağlamında değiniyor.

4. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite di Giovanni Pascoli a Luigi Mercatelli", s. 428-29.

5. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite", s. 429-30.

6. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite", s. 432.

7. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite", s. 433.

Luigi Luccheni (1873-1910) 1898'de Cenova'da Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth'e suikast düzenleyen anarşistti. Daha sonra hapishanede intihar etti. Pascoli onun için 1898'de bir övgü şiiri yazdı, "Nel carcere di Ginevra" (Cenova Hapishanesi'nde).

8. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite", s. 436.

9. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite", s. 438-39.

Madde 52. *Giovanni Pascoli*

1. Giovanni Pascoli, "Allecto (Una pagina inedita del 1897)" (Allecto: 1897'den Yayımlanmamış Bir Sayfa), *Nuova Antologia*, 1 Aralık 1927 (LXII, 1337), s. 273-76. Metin içindeki kısa bir editör notu metnin tarihine dair bilgi vermektedir:

> Makale, aslında Dona Rosa Mercatelli'nin arşivindeydi. Şimdi ise Maria Pascoli'ye ait. Onu yayımlamamıza izin verirken şöyle yazmıştı: "Mercatelli 'Allecto'nun gazetenin (*La Tribuna*) karakterine göre çok cesur, yazarına göre fazla uzlaşmacı olduğunu ve bu nedenle yayımlanmaması gerektiğini düşünüyordu. Giovannino düşüncelerini ifade etme özgürlüğü olmadığı için (arkadaşına yazdığı mektuptan da anlaşılacağı üzere) çok üzgündü. 'Allecto' 1897'de yazılmıştı."

2. Bir önceki nota bakınız, Defter 2 Madde 51.

3. Giuseppe Zuppone-Strani, "Lettere inedite di Giovanni Pascoli a Luigi Mercatelli", *Nuova Antologia*, 16 Ekim 1927 (LXII, 1334), s. 438:

> Sizin ve o en değerli ruhani kardeşimin harcadığı çabalar karşısında derinden etkilendim... sizin ve Saygıdeğer Galimberti'nin beni kolonyal okula aldırmak için harcadığınız çabalar karşısında... O satırları okur okumaz kendimi gördüm. Evet, orası benim mekânımdı. Üniversite profesörlüğünde gözüm yok. Neden? Çünkü (dürüst olmak gerekirse) öğretmenleri liselere ve dil okullarına hazırlamak benim için fazla hafif. Bu bana buharlı lokomotifi sadece su vagonunu çekmek için kullanmak gibi geliyor. Bunun yerine, öncülerimizin, köşe taşlarımızı koruyanların yüreğiyle İtalyan karakterine ilham kaynağı olmak isterdim; ne muhteşem olurdu! Elbette, İtalya'nın en büyük hatası insanlarına doğru görevleri vermemesi, bir menfuru krala dönüştürmesi ya da bunun tam tersini yapmasıdır.

4. Gabriele d'Annunzio, *Per l'Italia degli Italiani* (Milano: Bottega di Poesia, 1923). Bu kitap Gramsci'de vardı; bu defterin el yazmasında bu kitaptan bahsediliyor; "El yazmasının Tasviri" kısmına bakınız.

Madde 53. *Giovanni Cena*

1. Şair ve romancı Giovanni Cena (1870-1917), muhtaç ve geri kalmış kırsal nüfusun hayat koşullarını geliştirmek amacıyla yetmiş adet

okulun kurulması için uğraştı. Mahrum bırakılmış sınıflara sempatisi, yoksulluk içindeki ezilmişlerin sahip olduğu onurun, iktidar ve yüksek toplumsal statüye sahip kişilere "ders" niteliğinde olduğunun anlatıldığı *Gli ammonitori*" (1904) romanında da görülebilir. Gramsci'nin belirttiği gibi, Cena, Arturo Graf'ın öğrencisiydi (Torino Üniversitesi'nde) ve *Nuova Antologia*'nın editörlüğünü yaptı.

2. Defter 2 Madde 47.

3. Arturo Graf (1848-1913), 1882'de Torino Üniversitesi'nde İtalyan edebiyatı profesörü oldu. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Piedmont kültür çevrelerinde kayda değer bir üne sahipti. Yıllarca editörlüğünü yaptığı *Giornale Storico della Letteratura Italiana* dergisinin kuruluşunda rol aldı. Graf için bakınız, Defter 3 Madde 85.

4. Bu nottaki bilgiler şuradan alıntılanmıştır: "Nel X anniversario della morte di Giovanni Cena" (Giovanni Cena'nın Onuncu Ölüm Yıldönümü Üzerine), *Nuova Antologia*, 16 Aralık 1927 (LXII, 1338), s. 438-56. Burada iki makale vardır: Maggiorino Ferraris, "Ricordi" (Anılar), s. 438-42; Felicina Sacchetti-Parvis, "La vita e l'opera" (Yaşamı ve Eserleri), s. 443-56.

Giulio de Frenzi, Luigi Federzoni'nin mahlasıdır. Buradaki referans Federzoni'nin edebi kişilikler kitabınadır, *Candidati all'Immortalità* (Bologna, 1904).

5. Aslında, makale 1910'da yayımlandı; Giovanni Cena, "Che fare?" (Ne Yapmalı?), *La Voce*, 7 Temmuz 1910 (II, 30).

Giovanni Cena için bakınız, Defter 3 Madde 85 ve 93, Defter 6 Madde 42.

Madde 54. "Olii, petrolii e benzine"

1. Manfredi Gravina, "Olii, petrolii e benzine" (Petrol, Motorin ve Benzin), *Nuova Antologia*, 16 Aralık 1927 (LXII, 1338), s. 500-12, 1 Ocak 1928 (LXIII, 1339), s. 59-71. Bu nottaki bilgiler ve bibliyografik veriler makalenin ilk kısmından alınmıştır; özellikle bakınız, s. 502-7.

Madde 55. *Emphyteusis*

1. Bu nottaki tüm bilgiler senatonun parlamento tutanaklarından alınmıştır. *Atti Parlamentari. Senato.* 28. Meclis, 1. Oturum, 12 Haziran 1929, s. 605-607. Burada Marcello d'Aste, Raffaele Garofalo, Gesualdo Libertini ve Gerolamo Marcello tarafından sunulan bir yasa teklifi üze-

rine dönen tartışmalar yer almaktadır: "Rantlar, yıllık gelirler ve diğer kalıcı kira gelirlerinin tanınması kuralları üzerinde reformlara dair 998 nolu 11 Haziran 1925 tarihli yasanın 10. maddesinin değiştirilmesi." Gramsci'nin yazdığı ilk paragraf, Senatör Garofalo'nun yasa lehine yaptığı konuşmayı içermektedir. İkinci paragraf, Senatör Valenziani'nin yasa aleyhine müdahalesini aktarmaktadır. Bu notta kullanılan *Atti Parlamentari* sayısı Gramsci'nin Kasım 1929'da aldığı bir dizi *Atti Parlamentari*'nin içinden olmalıdır -Gramsci'nin 18 Kasım 1929'da Tatiana Schucht'a yazdığı mektuba bakınız.

Madde 56. *Massimo D'Azeglio*

1. Marcus De Rubris, "Genesi e vicende del primo scritto politico di Massimo d'Azeglio" (Massimo D'Azeglio'nun İlk Siyasi Yazılarının Kökleri ve Tarihçesi), *Nuova Antologia*, 16 Ocak 1927 (LXII, 1316), s. 187-204, 1 Şubat 1927 (LXII, 1317), s. 293-313; "L'amicizia tra d'Azeglio e Vieusseux" (D'Azeglio'nun Viesseux ile Dostluğu), *Nuova Antologia*, 16 Mayıs 1928 (LXIII, 1348), s. 202-16; "Un nostro ex-primo ministro pittore a Londra" (Eski Bir İtalyan Başbakanı-Londra'da Ressam), *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1929 (LXIV, 1377), s. 293-310, 16 Ağustos 1929 (LXIV, 1378), s. 424-38. D'Azeglio'ya takılan "büyük olayların müjdecisi" adı, Marcus De Rubris tarafından *L'Araldo della vigilia. Dai casi della Romagna ai luti della Lombardia* (Torino: Sten, 1929) adlı kitabının başlığında kullanılmıştır. Bu kitap daha sonra yine De Rubris'in şu makalesinde kendine yer bulmuştur: "La data di una storica udienza", *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1929 (LXIV, 1384), s. 268-69. D'Azeglio'ya takılan "ulusal tutkunun şövalyesi" lakabı ise yine M. De Rubris'in bir diğer kitabında kullanılmıştır: *Il Cavaliere della passione nazionale* (Bologna: Cappelli, 1930); Bu kitap Ersilio Michel'in *L'Italia che Scrive* kitabında özetlenmiştir; Aralık 1930 (XIII, 12), s. 382.

2. Matteo Mazziotti, "La spedizione garibaldina del 'Utile'" (Garibaldi'nin Yararlı Seferi), *Nuova Antologia*, 1 Mart 1928 (LXIII, 1343), s. 32; Alessandro Luzio, "Il milione di fucili e la spedizione dei Mille" (Bir Milyon Tüfek ve Binlerin Seferi), *La Lettura*, Nisan 1910, s. 213; Giuseppe Garibaldi, *Memorie* (Bologna: Cappelli, 1932).

Madde 57. *Şehirlere karşı önyargı*

1. Antonello Gerbi'nin on sekizinci yüzyıl politikalarıyla ilgili kitabı-

na bakınız, *La politica del Settecento. Storia di un'idea* (Bari: Laterza, 1928). Gramsci'de bu kitabın bir kopyası vardı (Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yolladığı 17 Aralık 1928 ve 14 Ocak 1929 tarihli mektuplara bakın). Kitabında Gerbi (s. 182) "devlet ve eylem adamlarının neredeyse hiç spekülatif olmayan algılarına uygun tek ideoloji olan insani, demokratik ve rasyonalist ideolojiye" bir örnek olarak Henry Ford'u işaret ediyor. Gerbi, Croce tarafından *La Rivoluzione napoletana del 1799* (4. baskı, Bari: Laterza, 1926, s. 100, n. 1) adlı eserdeki bir tespite gönderme yaptığı bir notta (s. 289) Engels'i işaret ediyor. Croce, Engels'in *Anti-Dühring*'de kent ile kır arasındaki zıtlıklar hakkındaki görüşleri ile kırsal yaşamı övüp kent yaşamını yeren Vincenzo Russo'nun (1770-1799) görüşlerini kaynaştırıyor.

Antonello Gerbi (1909-1976) romantizm politikaları hakkında *La politica del Romanticismo* (1932) adlı bir başka önemli eser daha kaleme aldı. Kendisi Banca Commerciale Italiana'nın araştırma ofisinden sorumluydu. 1938'de Yahudi karşıtı yasaların çıkmasıyla birlikte Güney Amerika'ya sürgüne gitti.

2. Gramsci, Spengler'ın büyük şehir tasvirlerini şu makaleden alıyor: Manfredi Gravina, "Pro e contro lo Stato unitario in Germania" (Birleşik bir Alman Devleti'nin Yanında ve Karşısında), *Nuova Antologia*, 1 Mart 1928 (LXIII, 1343), s. 73-79; özellikle s. 75'e bakınız.

Madde 58. *Moda üzerine*

1. Bruno De Pol, "Formazione e organizzazione della moda" (Modanın Yaratılışı ve Organizasyonu), *Nuova Antologia*, 16 Mart 1928 (LXIII, 1344), s. 238-56.

Madde 59. *Tittoni*

1. Mussolini'nin önsözüyle yayımlanan Tommaso Tittoni'nin *Quistioni del giorno* (Milano: Treves, 1928) adlı kitabı şu makalede ele alınıyor ve Mussolini'nin önsözü bütün olarak yayımlanıyor: "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia*, 16 Mart 1928 (LXIII, 1344), s. 261-63.

2. Georges Louis, *Les Carnets*, Cilt 1: 1908-1912, Cilt 2: 1912-1917 (Paris: Rieder, 1927). Louis'in kitabına aldığı Tittoni hakkındaki yabancı diplomatların yorumları hep olumlu değildir. Gramsci'de bu kitap hem tutuklanmadan önce hem de hapishanede iken vardı; Tatiana

Schucht'a yazılmış 25 Mart 1929 tarihli mektuba bakınız. Aynı kitap Defter 1'de "13 Mart 1930'da Tatiana'ya verilecek kitaplar" listesinde de vardı; "El Yazmasının Tasviri"ne bakınız.

3. George Louis'nin *Les Carnets* eseri Paris'teki İtalyan Elçisi Tittoni ile Fransız başkentindeki Rus Elçisi Aleksandr Isvolsky arasındaki ilişkiler hakkında birçok bilgi vermektedir.

4. Gramsci şu çalışmaya göndermede bulunuyor: René Marchand, *Un Livre Noir. Diplomatie d'avant-guerre et de guerre d'après les documents des archives russes* (Paris, 1927).

5. Veracissimus, "Per la verità storica" (Tarihsel Gerçek İçin), *Nuova Antologia*, 16 Mart 1928 (LXIII, 1344), s. 187-98; 1 Nisan 1928 (LXIII, 1345), s. 355-69. Tommaso Tittoni, Veracissimus mahlası ile yazmıştı.

6. Alberto Lumbroso, *Le origini economiche e diplomatiche della guerra mondiale*. Cilt 2: *L'imperialismo britannico dagli albori dell'ottocento allo scoppio della guerra* (Milano: Mondadori, 1928), s. 370-71. Gramsci'nin elinde bu kitap vardı (Tittoni'ye göndermelerle dolu).

7. Gramsci, bir Rus diplomatın Tittoni hakkındaki görüşlerine atıfta bulunuyor: G. Louis, *Les Carnets* (I, 245): "Il est intelligent, mai il n'a aucun doigté. J'attribue cela à un manque de culture première. Il est le fils d'un ce qu'on apelle en Italie un 'mercante di campagna'".

8. 1928'de Kont Gaetano Manzoni İtalya'nın Paris Elçisi idi. "Per la verità storica" adlı makalesinde Tittoni, kendisi Fransa Elçisi iken Rus Elçisi Isvolsky ile kişisel ilişkisinin iki elçiliğin birbirlerine yakınlığı nedeniyle sıkılaştığını belirtiyor. Daha sonra da şunları anlatıyor: "Kont Manzoni'nin Moskova'daki geçmişinin onu bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bazı temaslara (şu anda kendisi de Paris Elçisidir) alışık hale getirdiği ya da duyarsızlaştırdığı düşünüldüğünde; onun bizim elçiliğimizin Sovyet Elçiliği'yle yakınlığını tam olarak anladığına ya da bundan fayda sağlamaya çalıştığına inanmıyoruz." (Veracissimus, "Per la verità storica", s. 357).

9. Gramsci'nin bahsettiği olay aslında 1923'te gerçekleşti. 13 Kasım 1923'te Senato'da seçim reformu üzerinde dönen bir tartışma esnasında Senatör Gatti eskaza Lenin'den bahsettiği bir konuşma yaptı. Bu salonda homurdanmalara neden oldu ve Senato Başkanı Tittoni konuşmacının sözlerini kesti: "Senato adını andığınız kişi hakkındaki kınamasını dile getirmektedir." Oturumun resmi kayıtlarında, Tittoni'nin sözleri çıkarıldı. Bu, İtalya'daki Rus Elçiliği'nin notası sonucu İtalyan Hükü-

meti'nin bir marifetiydi. Bu oturum, 22 ve 29 Kasım 1923 tarihli iki *Lo Stato Operaio* sayısında aktarıldı (I, 13 ve 14). Ayrıca 14 ve 23 Kasım 1923 arasındaki *Avanti!* baskılarına da bakınız.

10. 1898'de Perugia Valisi yapılan Tommaso Tittoni 1900'de Napoli'ye atandı, burada 1907'ye kadar kaldı ve bundan sonra Başbakan Giovanni Giolitti tarafından Dışişleri Bakanlığı'na getirildi.

Madde 60. *Emanuele Filiberto*

1. Pietro Egidi, "Emanuele Filiberto di Savoia-Nel IV Centenario della nascita di Emanuele Filiberto" (Savoy'lu Emanuele Filiberto-Emanuele Filiberto'nun Dört Yüzüncü Doğum Yılı Anısına), *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1928 (LXIII, 1346), s. 409-31.

Savoy Dükü Emanuele Filiberto (1528-1580), Savoy Krallığı'nın tam bir çöküşte olduğu bir dönemde -topraklarının çoğu savaş halindeki Fransa ve İspanya ile İsviçre arasında paylaşılmıştı- babası III. Charles'ın yerine geçti. Kendisini ilk kez İmparator V. Charles (Emanuele Filiberto'nun annesiyle evli olan) adına çıktığı askeri seferlerde göstermişti. Sahip olduğu dükalık İspanya ve Fransa arasında yapılan Cateau-Cambrésis Barışı (1559) sonrası kısmen yeniden kurulmuştu. Emanuele Filiberto kendini usta bir diplomat olarak kanıtladı ve bazı eski toprakları yeniden alarak bölgesini genişletti. Cenova'nın yeniden kurulamayacağı anlaşılınca 1563'te Torino'ya yerleşti. Aşırı yetenekli bir idareci olarak ticaret ve sanayi sayesinde Savoy ve Piedmont'un iktisadi durumlarını da düzeltti.

Tarihçi Pietro Egidi (1872-1929) 1923'te *Rivista Storica*'nın editörlüğüne getirildi. Özellikle V. Charles ile Fransa arasındaki savaş döneminin Piedmont tarihiyle ilgilendi. 1928'de yayımladığı Emanuele Filiberto kitabının yanı sıra çok sayıda başka kitabın da yazarıdır.

Madde 61. *Karşı Reform*

1. Guido Chialvo, "Il consiglio di Stato nelle istruzioni inedite di Emanuele Filiberto: Nel IV Centenario della nascita di Emanuele Filiberto" (Emanuele Filiberto'nun Yayımlanmamış Fermanlarında Devlet Konseyi: Emanuele Filiberto'nun Dört Yüzüncü Doğum Yılının Anısına), *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1928 (LXIII, 1346), s. 451.

Pierino Belli (1502-1575), 1560'ta Emanuele Filiberto'nun başbakanı olmadan önce V. Charles ve II. Philip'in saraylarında önemli görevler-

de bulundu. Askeri idare konusunda uzmandı ve bir hukukçuydu. Savoy Dükalığı'nın yeniden inşasına önemli katkılarda bulundu.

Madde 62. *Joseph De Maistre*

1. Niccolò Rodolico, "Guelfismo e nazionalismo di Giuseppe de Maistre" (Giuseppe de Maistre'nin Guelphizmi ve Milliyetçiliği), *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1928 (LXIII, 1346), s. 506-15. Bu makale şu kitaptan alıntı yapmaktadır: G. De Maistre, *Il Papa*, çev. T. Casini (Floransa: Libreria Editrice Fiorentina, 1927); İngilizce tercümesi için bakınız, J. M. Maistre, *The Pope: Considered in his Relations with the Church, Temporal Sovereignities, Seperated Churches and the Cause of Civilization*, çev. A. Mc D. Dawson (Londra: Dolman, 1850).

Niccolò Rodolico (1873-1969) toplumsal konulara özellikle eğilen tanınmış bir tarihiçiydi. İlk eserleri İtalya'daki ortaçağ komünlerine, özellikle de Floransa'ya yöneliktir. Daha sonra on altıncı yüzyıl dini tarihi (özellikle Jansenizm) ve Risorgimento hakkında yazdı.

Joseph De Maistre için bakınız, Defter 1 Madde 71 (not).

2. Niccolò Rodolico, "Guelfismo e nazionalismo di Giuseppe de Maistre", s. 506.

3. Gramsci'nin elinde IX. Pius'un Libreria Editrice Fiorentina tarafından basılan *Syllabus* eseri vardı ve bu esere Defter 1 Madde 1'de atıfta bulunuyor.

4. Tanınmış bir gerici siyasetçi olan Kont Clemente Solaro della Margarita (1792-1869) 1835-1847 arasında Kral Charles Albert'in hizmetinde bulundu. Ulusal bağımsızlıktan yana olsa da, katı bir monarşistti ve dinsel disipline inanıyordu. 1851'de muhafazakâr görüşlerine uyan ve hükümette iken ortaya koyduğu icraatlarını anlatan *Memorandum storico-politico*'yu yayımladı. *Memorandum storico-politico*'nun (Torino: Bocca, 1930) yeniden basımı için bakınız, Defter 6 Madde 176.

5. Gramsci 12 Mayıs 1928'de Senato'da seçim reformu üzerine gerçekleşen bir tartışmadan bahsediyor. Yasaya karşı çıkan Senatör Ruffini parlamenter hükümeti güvence altına alan 1848 tarihli Kral Charles Albert Anayasası'ndan söz ediyor. Mussolini tartışmaya müdahale ediyor ve Charles Albert'in danışmanlarının yaptığı toplantıların tutanaklarının, "Senatör Ruffini'nin mevcut konumunun örneğin o dönemde Saygıdeğer Marquis Solaro della Margarita'nın tutumu -tamamen gerici bir tutum- ile aynı olduğunu" belirtiyor. Senatör Ruffini ve Solaro della

Margarita'dan söz ettiği kısımlar da dâhil olmak üzere Mussolini'nin konuşmasının bir kısmı yayımlandı: *Critica Fascista*, 15 Mayıs 1928 (VI, 10), s. 194; Gramsci'nin kaynağı büyük ihtimalle budur.

6. Vincenzo Gioberti, *Del Primato morale e civile degli Italiani* (1842-43).

7. J. Mandoul, *Un Homme d'état italien. Joseph De Maistre et la politique de la Maison de Savoie* (Paris: Alcan, 1900). Bu kitaba şu makalede değiniliyor: Niccolò Rodolico, "Guelfismo e nazionalismo di Giuseppe de Maistre", s. 508, n. 4.

Madde 63. *İtalya ve Mısır*

1. Romolo Tritonj, "Le Capitolazioni e l'Egitto" (Kapitülasyonlar ve Mısır), *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1928 (LXIII, 1346), s. 489-505.

Kapitülasyonlar, Osmanlı yönetimi altındaki bir kısıtlamalar ve imtiyazlar sistemiydi. Mısır'da kapitülasyonlar Avrupalılar'ı vergilerden muaf tutuyor ve onların sadece kendi mahkemelerinde yargılanmalarını sağlıyordu.

2. Romolo Tritonj, *E giunto il momento di abolire le Capitolazioni in Turchia?* (Roma, 1916). Kitap, kapitülasyonların Türkiye'de kaldırılıp kaldırılmaması gerektiği konusuna değinmektedir.

3. Mısır bağımsızlığını kazandığında (28 Şubat 1922) İngiliz himayesi teorik olarak sona ermiş ve İngiliz Hükümeti'nin dört alanda hâlâ ihtiyari iktidara sahip olduğu konusunda anlaşmaya varılmıştı: Savunma, emperyal iletişim güvenliği, yabancı çıkarlarının korunması ve Sudan.

Madde 64. R. Garofalo, "Criminalità e amnistia in Italia"

1. Raffaele Garofalo, "Criminalità e amnistia in Italia" (İtalya'da Suç ve Af), *Nuova Antologia*, 1 Mayıs 1928 (LXIII, 1347), s. 49-61. Bu makalede senatör Raffaele Garofalo özellikle siyasi propagandayla ilgili yasaları ihlal etmekten cezalarını çekenlere yönelik affa karşı muhalefetini dile getirmektedir. Şöyle yazıyor (s. 60-61):

> Çağımızda, toplumun temellerini yapay ve radikal bir toplumsal dönüşüm sağlamak hedefiyle mülksüzleştirme ve burjuvazi ile aydın sınıflarını tahrip etme aracılığıyla bozguna uğratmaya çalışan yeni bir siyasi suç türü vardır. Bu suç, liberal teori taraftarlarının yasama organlarına erişim hakkı vererek siyasi bir parti tasavvur edebilme onuru bahşettikleri bütüncül komünizm

> propagandasıdır. Bu, neo-Latin ülke demokrasilerinin büyük bir hatasıdır, Avrupa medeniyeti için ölümcül olabilecek bir hatadır. [...] Bu propaganda çağımızın *gerçek ve somut anlamda siyasi suçudur*. Ona hoşgörü göstermemek toplumsal hayatın başlıca koşuludur. Ve buna muafiyet araçlarıyla ulaşılamaz. Propagandacıları çaresiz bırakmanın temel yolu onları cezanın kaçınılmazlığı ve kesinliği ve af istemenin yararsızlığına ikna etmektir. Eğer cezalar kolayca alt edilebilecek ufak tefek engellerden ibaret olursa, onlar artık kimseden korkmaz hale geleceklerdir. Ve dört bir yanda herkesin taşıdığı "Af" yazılı afişler sayesinde bu gerçekleşmektedir.

Gramsci, Raffaele Garofalo'nun bu makalesine Defter 5 Madde 124'te tekrar değinmektedir.

Madde 65. Claudio Faina, "Foreste, combustibili e carburante nazionale"

1. Claudio Faina, "Foreste, combustibili e carburante nazionale" (Ormanlar, Yakıtlar ve Ulusal Gaz), *Nuova Antologia*, 1 Mayıs 1928 (LXIII, 1347), s. 82-106.

Madde 66. *Tarım sorunu*

1. Nello Toscanelli, "Il latifondo" (Taşınmaz Mal), *Nuova Antologia*, 16 Mayıs 1928 (LXIII, 1348), s. 247-61. Gramsci'nin (ünlem işaretleri ve soru işaretleri ekleyerek) alıntı yaptığı pasaj s. 247'dedir.

2. Giuseppe Tanari "Lettera al Direttore" (Editöre Mektup), *Nuova Antologia*, 1 Haziran 1928 (LXIII, 1349), s. 402-3. Parantez içi görüşlerin çoğu Gramsci'ye aittir.

3. Tanari ile Bassini arasındaki 1917 tarihli polemik için bakınız, Giuseppe Tanari, "La terra ai contadini?" (Toprak Köylülere mi?), *Il Resto del Carlino*, 22 Nisan 1917; Edoardo Bassini, "La terra ai contadini? Lettera aperta al senatore Tanari" (Toprak Köylülere mi? Santör Tanari'ye Açık Mektup), *Il Resto del Carlino*, 4 Mayıs 1917; Giuseppe Tanari, "La terra ai contadini? Replica del sen. Tanari al sen. Bassini" (Toprak Köylülere mi? Senatör Tanari'nin Senatör Bassini'ye Yanıtı), *Il Resto del Carlino*, 7 Mayıs 1917. Polemik daha sonra tüm haliyle Milano gazetesi *La Perseveranza*'nın 23 Nisan, 6 Mayıs ve 8 Mayıs 1917 tarihli sayılarında basıldı. Gramsci yanlış hatırlıyor; Polemik 1917 sonunda ve 1918 ba-

şında değil, birkaç ay önce gerçekleşmişti. Gerçi bunun sunduğu argümanı etkilediği söylenemez.

4. Defter 1 Madde 44'e bakınız.

Madde 67. Nicola Zingarelli, "Le idee politiche del Petrarca"

1. Nicola Zingarelli, "Le idee politiche del Petrarca" (Petrarca'nın Siyasi Fikirleri), *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1928 (LXIII, 1350), s. 409-24.

Edebiyat profesörü Nicola Zingarelli (1860-1935) daha çok Dante üzerine yazdı.

Madde 68. E. De Cillis, "Gli aspetti e le soluzioni del problema della colonizzazione agraria in Tripolitania"

1. Emanuele De Cillis, "Gli aspetti e le soluzioni del problema della colonizzazione agraria in Tripolitania" (Tirpolitania'da Tarım Sömürgeciliği Sorununun Özellikleri ve Çözümleri), *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1928 (LXIII, 1351), s. 105-15.

Madde 69. H. Nelson Gay, "Mazzini e Antonio Gallenga..."

1. H. Nelson Gay, "Mazzini e Antonio Gallenga apostoli dell'Indipendenza italiana in Inghilterra (con nove lettere inedite di Mazzini)" (Mazzini ve Antonio Gallenga, İtalyan Bağımsızlığı'nın İngiltere'deki Havarileri-Mazzini'nin Yayımlanmamış Dokuz Mektubu İle), *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1928 (LXIII, 1352), s. 206-22.

2. Bandiera kardeşler -Attilio (1810-1844) ve Emilio (1819-1844)- 1841 yılında İtalya'nın yabancı tahakkümünden kurtarılması için gizli bir topluluk kurdular. Bir halk ayaklanması başlatabilecekleri inancıyla Haziran 1844'te yirmi adamlarıyla birlikte Calabria'ya gittiler. Napoli Hükümeti'nin bu girişimden haberi vardı ve grup üyelerinden Pietro Boccheciampe'nin gruba ihanet ettiği düşünülmüştü. Yakalandılar, yargılandılar ve bir ay sonra idam edildiler. İngilizler'in Bandiera kardeşlerin Mazzini'ye yazdığı mektubu ele geçirerek tezgahı fark ettiklerine ve bu bilgiyi doğrudan ya da dolaylı yollarla Napoli Hükümeti'ne verdiklerine dair ciddi kanıtlar vardır (Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen idi).

3. Alıntı şuradandır: H. Nelson Gay, "Mazzini e Antonio Gallenga", s. 216.

Madde 70. *Fransız Devrimi ve Risorgimento*

1. Decio Cortesi, "Rome centotrent' anni fa" (Roma: Yüz Otuz Yıl Önce), *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1928 (LXIII, 1352), s. 223-37. Bu pasaj, sayfa 236'dadır. Parantezler Gramsci'ye aittir.

Madde 71. *Ulusal bütçeler üzerine*

1. Gramsci bu notta özetlediği Senatör Federico Ricci'nin metnini büyük olasılıkla şuradan okudu: *Atti Parlamentari. Senato.* 28. Meclis, 1. Oturum, 16 Aralık 1929, s. 1694-98. Tatiana Schucht'a yazdığı 18 Kasım 1929 tarihli mektupta Gramsci iki paket parlamento tutanağı aldığını ve bu yayınların gerisinin gelmediğini belirtmiştir. Diğer yandan daha sonra başka sayıları da aldığı açıktır.

Madde 73. *Action Française ve Vatikan*

1. Bu nottaki tüm bibliyografik bilgiler *Mercure de France*'de yayımlanan Emile Laloy imzalı "Bibliographie politique"den alınmıştır, 1 Mayıs 1928 (XXXIX, 717), cilt CCIII, s. 744-52; özellikle bakınız, s. 750-51. Parantez içi notlar ve yorumlar E. Laloy'un metninden kelimesi kelimesine tercüme edilmiştir.

Bu not el yazmasının 98. sayfasının yarısında bitmektedir ve sayfanın geri kalanı ile 99 ve 100. sayfalar boş bırakılmıştır.

Madde 74. *Çeşitli bibliyografiler*

1. Pierre Lasserre, *Georges Sorel théoricien de l'impérialisme. Ses idées. Son action.* (Paris: L'Artisan du Livres, 1928). Gramsci'nin elinde bu kitabın bir kopyası vardı. Lasserre, Bölüm 1, Kısım 6'da, özellikle 50. sayfada Sorel'in "Proudhon çevresi" ile ilişkilerine değinmektedir:

> Un antidémocrate de gauche, quelle fortune et quel argument pour les anti-démocrates d'extrème droite! Des jeunes gens de la nouvelle école royaliste, qui voulait qu'on fût royaliste, non plus par mysticisme et par tradition, mais par positivisme et par raison, tendirent les mains à Sorel. La conjonction ne se fit pas, ainsi qu'il arrive si souvent en politique, au seul nom d'une inimitié commune, et sans souci des principes. Ella chercha sa base dans une commune doctrine et prit pour patron Proudhon, maître vénéré de Sorel à côté de Marx et de Nietzsche, et dont les idées parurent à des jeunes gens pleines d'optimisme et d'audace, se prêter à quelque arrangement avec les leurs. Les vents qui dis-

> persèrent promptement le Cercle Proudhon, fondé sous la présidence morale de Georges Sorel, et qui précédèrent de peu la tempête de la guerre, empêchèrent ce groupe d'élaborer la doctrine désirée. Cependant l'historien qui racontera les vicissitudes de l'esprit public en France à la veille de la guerre n'en devra pas négliger l'étude.

2. George Sorel'in Croce'ye yazdığı mektuplarda -"Lettere di Georges Sorel a B. Croce", *La Critica*, 20 Ocak 1927 (XXV, I); 20 Mayıs 1930 (XXVIII, 3) arasında- "Proudhon Çevresi"ne (Aralık 1911'de kuruldu) veya *Cahiers du Cercle Proudhon*'a bir gönderme yoktur. Ne var ki, 1909 ile 1912 arasında yazdığı bazı mektuplarda Sorel, Action Française'nin bazı unsurlarıyla girdiği ortak işlerden söz eder.

3. Bu bibliyografik listedeki ilk dört madde şu makaleden alınmıştır: Emile Laloy, "Bibliographie politique", *Mercure de France*, 1 Mayıs 1928 (XXXIX, 717).

4. E. Champion imzalı makaleye yapılan gönderme şuradan alınmıştır: Jean Catel, "Lettres Anglo-Américaines", *Mercure de France*, 1 Mayıs 1928 (XXXIX, 717); özellikle bakınız, s. 741-42.

5. Ottavio Cina, *La Commedia Socialista* (Roma: Bernardo Lux, 1914). Ottavio Cina, Tito Canovai'nin mahlasıdır. Gramsci bu kitabın bir kopyasını hapishane kütüphanesinden ya da başka bir mahkûmdan almış olabilir. Yves Guyot'un *La Comédie Socialiste* (Paris: Charpentier, 1897) adlı eserinden alıntı yapılan makale (Gramsci'nin bir sonraki notta kullanacağı) şudur: Roberto Michels, "Le Partis politiques et la contrainte sociale", *Mercure de France*, 1 Mayıs 1928 (XXXIX, 717), s. 513-35.

6. Benedetto Croce, *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, 3. basım (Bari: Laterza, 1928), s. 344.

7. Bu not el yazmasının 102. sayfasında bitmektedir. 103 ve 104. sayfalar boş bırakılmıştır.

Madde 75. R. Michels, "Le Partis politiques et la contrainte sociale"

1. R. Michels, "Le Partis politiques et la contrainte sociale", *Mercure de France*, 1 Mayıs 1928 (XXXIX, 717), s. 513-35. Max Weber'in eserlerine ve başka eserlere yapılan parantez içi göndermeler Michels'in makalesindeki dipnotlardan alınmıştır. Bu madde başlı başına Michels'in makalesinin bir özeti ve yorumudur.

2. Roberto Michels, *Corso di sociologia politica* (Milano: Istituto Edi-

toriale Scientifico, 1927). İngilizce çevirisi için bakınız, Robert Michels, *First Lectures in Political Sociology*, çev. ve giriş A. De Grazia (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1949). Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 9 Ocak 1928 tarihli mektuba da bakınız. "Michels'in *Corso di sociologia politica* adlı eserinin benim için ayrı bir önemi var çünkü bu kitapta Roma Üniversitesi'nde bizzat Michels'in kurduğu ve açılışını yaptığı Siyasal Bilimler Kürsüsü tarafından verilen ilk konferansların metinleri olmalı. Daha önce idari bilimler konusundaki diğer konferansları okumuştum fakat onlar çok ilgi çekici değildi; orada hükümet yetkililerinin her biri sadece kendi alanlarında 'teknik' sunumlar yapmıştı."

3. Roberto Michels, *Il partito politico. La tendenze oligarchiche della democrazia italiana* (Torino: Utet, 1924). Gramsci bu kitabı hapse girmeden önce Roma'da edinmişti. Turi'de hapishanede iken bir kez daha istedi ancak kitap kaybolmuş olmalı. Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 25 Mart, 26 Ağustos ve 18 Kasım 1929 tarihli mektuplara bakınız. Gramsci'nin elinde aynı zamanda bu eserin eski bir Fransızca versiyonu da bulunuyordu. Roberto Michels, *Les Partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties* (Paris: Flammarion, 1919). İngilizce çevirisi için bakınız, Robert Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, çev. E. Paul ve C. Paul (New York: Hearst International Library, 1919).

4. Birkaç kez Fransız parlamentosuna seçilmiş Jean Jaurès (1859-1914), Dreyfus davası boyunca kurumsal çıkarlara karşı cesurca mücadele etti ve sömürgeci girişimlere karşı durdu. Reformist sosyalizm görüşleri halktan destek buldu ve pasifist fikirleri onu militarizme ve savaşa karşı çıkmaya yönlendirdikçe daha da radikalleşti. 1904'te, öldürülene dek yayına hazırlayacağı *Humanité*'yi kurdu.

August Friedrich Bebel (1840-1913) 1867'de Kuzey Almanya Parlamentosu'na bir demokrat radikal olarak girmeden önce Birinci Enternasyonal'de ve işçi hareketlerinde görev aldı. 1869'da Marksist Sosyal Demokrat Parti'nin kurucu üyesi olan Bebel daha sonra 1875 Gotha Kongresi'nde partisinin Lassalleciler'le birleşmesini savundu.

5. Siyasi aktivist ve propagandacı Gustave Hervé (1871-1944), İşçi Enternasyonali'nin Fransa koluyla yakın ilişkiler içindeydi. Ateşli bir militarizm ve savaş karşıtı olan Hervé -bu nedenle Jaurès'in daha uzlaşmacı tutumlarına bile karşı çıkmıştı- daha sonra Birinci Dünya Savaşı

arifesinde yurtsever bir tutum takındı.

6. Bu konuda ve notun geri kalan bölümünde Gramsci daha önce yaptığı gibi "charismatico" yerine "carismatico" yazmıştır. Dahası, buradaki mürekkep ve elyazısı da daha değişiktir. Öyle görünüyor ki, bu paragrafın yazımına ara verilmiş ve sonra kalan yerden devam edilmiştir.

7. Akademisyen hukukçu ve profesör Pasquale Stanislao Mancini (1817-1888) 1881'den 1885'e dek Agostino Depretis Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı yaptı. Hukuk teorisi ve uluslararası hukuk hakkında çok sayıda kitap yazdı.

8. Roberto Michels, *Storia critica del movimento socialista italiano dagli inizi fino al 1911* (Floransa: La Voce, 1926).

9. "Lettere di Georges Sorel a Roberto Michels", *Nuovi Studi di Diritto, Economia e Politica*, Eylül-Ekim 1929 (II, 5), s. 288-94.

10. Gramsci, Defter 7 Madde 64'teki notuna atıfta bulunuyor olabilir.

11. "Lettere di Georges Sorel a Roberto Michels", s. 290.

12. "Lettere di Georges Sorel a Roberto Michels", s. 290, n. 1.

Madde 76. *İzinli subaylar*

1. Gramsci, Kasım 1929'da elde ettiği Parlamento Çalışmaları kayıtlarından Senatör Gesualdo Libertini'nin konuşmasını okuyor. *Atti Parlamentari, Senato*, XXVIII. Meclis, 1. Oturum, 10 Haziran 1929, s. 530-34.

2. General Pietro Gazzera'nın parlamento konuşması ve dile getirdikleri, Gramsci'nin bu notunun kaynağı Senatör Libertini konuşmasında geçmektedir.

3. Gramsci'nin hafızası yanılıyor: Kastettiği makale Carlo Curcio tarafından değil, Carlo Giglio tarafından yazıldı, "Coscienza e cultura coloniale" (Sömürgeci Bilinç ve Kültür), *Critica Fascista*, 1 Ağustos 1930 (VIII, 15), s. 294-95. Bu makale Faşist Sömürgeci Enstitü'nün faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir.

Carlo Curcio (d. 1898) 1930'ların ortalarına dek gazetecilik yaptı. Bu tarihte siyasal teori tarihi profesörü oldu ve bu konuda birkaç kitaba imza attı.

Madde 79. *İtalyan köylüler*

1. Luigi Messedaglia'nın İtalyan köy yaşamında mısırın rolüne dair kitabına yapılan göndermeyi de kapsayan bilgiler şu makaleden alınmıştır: G. Quintarelli, "Le classi rurali italiane" (İtalyan Köylü Sınıfları),

Nuova Antologia, 1 Şubat 1928 (LXIII, 1341), s. 402-3. Gramsci ayrıca şu kitaba da sahipti: Stefano Jacini'nin *L'inchiesta agraria. (Proemio. Relazione finale. Conclusioni dell'inchiesta sulla Lombardia. Interpellanza al Senato.)*, giriş. Francesco Coletti (Piacenza: Federazione italiana dei Consorzi agrari, 1926). Hapishanedeyken (İtalyan tarımı üzerine resmi bir raporu da içeren)bu kitap Gramsci'nin elindeydi; Gramsci'nin Tatiana Schucht'a yazdığı 23 Mayıs 1927 tarihli mektuba bakınız. Stefano Jacini için bakınız, Defter 2 Madde 22.

Madde 80. *İtalyan göçü üzerine*

1. Luigi Villari, "L'emigrazione italiana vista dagli stranieri" (İtalyan Göçü Üzerine Yabancı Görüşleri), *Nuova Antologia*, 16 Şubat 1928 (LXIII, 1342), s. 475-84.

Madde 81. *Risorgimento'da gönüllüler*

1. Angelo Flavio Guidi, "L'archivio inedito di Paolo Fambri" (Paolo Fambri'nin Yayımlanmamış Bildirileri), *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1928 (LXIII, 1353), s. 330-51. Bu, uzun bir makalenin üçüncü kısmıdır ve Gramsci'nin atıfta bulundu General Carlo di Robilant'ın mektubunun metnini de içerir.

Mühendislik eğitimi alan Paolo Fambri (1827-1897) 1848'de Lombardiy'li gönüllülerle birlikte daha önce ayrıldığı Avusturya ordusuna karşı savaştı. Daha sonra Piedmont'a kaçtı ve tekrar gönüllü orduya katıldı. 1864'te Savaş Bakanlığı'yla yaşadığı bir anlaşmazlık sonucu ordudan ayrıldı ve siyaset ve gazetecilik kariyerine başladı. Askeri konularla ilgilendi, birtakım mühendislik projelerine girişti ve drama yazdı.

Carlo di Robilant (1826-1888) 1848-49'da Avusturyalılar'a karşı Piedmont seferlerinde kendini gösterdi. 1876'da Avusturya Elçisi ve 1885'te Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmeden önce birkaç önemli askeri makamda bulundu. Yaşamının son demlerinde Londra'da İtalyan Elçisi idi.

2. Gerolamo Bonaparte'nin (Plon-plon) İtalyan gönüllülere ilişkin olumsuz görüşleri Alfredo Panzini'nin *Vita di Cavour* eserinde geçmektedir. Gramsci bu eseri seri halinde yayımlandığı *L'Italia Letteraria*'dan okumuştur; Alfredo Panzini, "Vita di Cavour" (Cavour Biyografisi), Bölüm XXXII, *L'Italia Letteraria*, 8 Eylül 1929 (I, 23).

Madde 82. *Giolitti*

1. Spectator, "Giovanni Giolitti", *Nuova Antologia*, 1 Ağustos 1928 (LXIII, 1353), s. 365-79. "Spectator" hiç şüphesiz Mario Missiroli'nin mahlasıdır. Gramsci bu makaleye Defter 1 Madde 43'te de değinmektedir.

Madde 83. Francesco Tommasini, "La Conferenza panamericana dell'Avana"

1. İki bölümlü Francesco Tommasini makalesine bakınız, "La Conferenza panamericana dell'Avana" (Havana Pan-Amerikan Konferansı), *Nuova Antologia*, 16 Ağustos 1928 (LXIII, 1354), s. 478-84 ve 1 Eylül 1928 (LXIII, 1355), s. 91-105.

Madde 84. G. E. Di Palma Castiglione, "L'organizazione internazionale del lavoro..."

1. G. E. Di Palma Castiglione, "L'organizazione internazionale del lavoro e la XI sessione della Conferenza internazionale del lavoro" (Uluslararası Emek Örgütü ve 11. Uluslararası Emek Konferansı), *Nuova Antologia*, 16 Ağustos 1928 (LXIII, 1354), s. 504-7.

Madde 85. Daniele Varé, "Pagine di un diario in Estremo Oriente"

1. Daniele Varé, "Pagine di un diario in Estremo Oriente" (Bir Uzak Doğu Günlüğünden Sayfalar), *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1928 (LXIII, 1356), s. 211-29; 1 Ekim 1928 (LXIII, 1357), s. 347-64; 16 Ekim 1928 (LXIII, 1358), s. 483-504.

Madde 86. Giuseppe Tucci, "La religiosità dell'India"

1. Giuseppe Tucci, "La religiosità dell'India" (Hindistan'da Dinsellik), *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1928 (LXIII, 1356), s. 204-10.

Roma Üniversitesi Doğu Felsefesi profesörü Giuseppe Tucci (1894-1984), Uzak Doğu'da uzun süre kaldı. Hindistan üniversitelerinde beş yıl hocalık yaptı; daha çok Nepal'de gezindi ve Tibet, Pakistan ve Afganistan'da birtakım bilimsel ve arkeolojik araştırmalara girişti. İtalyanca ve İngilizce eserleri arasında Sanskritçe, Tibetçe ve Çince'den çeviriler de bulunmaktadır. 1929'da İtalyan Akademisi'ne üye olarak kabul edilmiştir.

Madde 87. Oscar di Giamberardino, "Linee generali della Politica marittima dell'Impero britannico"

1. Oscar di Giamberardino, "Linee generali della Politica marittima dell'Impero britannico" (İngiliz İmparatorluğu'nun Donanma Siyasetinin Ana Noktaları), *Nuova Antologia*, 16 Eylül 1928 (LXIII, 1356), s. 230-37.

Madde 88. Ettore Fabietti, "Il primo venticiquennio delle Biblioteche popolari milanesi"

1. Ettore Fabietti, "Il primo venticiquennio delle Biblioteche popolari milanesi" (Milano'daki Halk Kütüphanelerinin İlk Yirmi Beş Yılı), *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1928 (LXIII, 1357), s. 380-94.

Madde 89. "I primordi del movimento unitario a Trieste"

1. Camillo de Franceschi, "I primordi del movimento unitario a Trieste" (Trieste'deki Birlik Hareketinin Kökleri), *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1928 (LXIII, 1357), s. 365-79. Özellikle bakınız, s. 366: "İrredantizm - tarihsel materyalizm ya da sınıf mücadelesi yandaşları tarafından halkın evrensel kardeşlik duygusunun içini boşaltmayı amaçlayan kasıtlı bir kelime oyunu olarak tanımlansa da- duyguların siyasal ideolojisinin faydacı ideoloji karşısındaki zaferini simgeler."

2. Gramsci, Angelo Vivante'nin iki çalışmasının adlarını Camillo de Franceschi imzalı "I primordi del movimento unitario in Trieste" makalesinin sonundaki bir bibliyografik nottan alır. Ne var ki Vivante metinlerinden yalnızca biri -*Irredentismo adriatico* (Adriyatik İrredantizmi)- Floransa'da Libreria della *Voce* tarafından basılmıştır (1912'de). Vivante'nin 1905'te Trieste'de basılan diğer eseri *Socialismo, Nazionalismo, Irredentismo nelle provincie adriatiche orientali* (Doğu Adriyatik Bölgelerinde Sosyalizm, Milliyetçilik ve İrredantizm) belirtilmemiştir.

3. Angelo Vivante, *Dal covo dei "traditori". Note Triestine* (Milano: Soc. Ed. *Avanti!*, 1914).

4. Benito Mussolini, *Il Trentino veduto da un socialista. Note e notizie* (Floransa: Quaderni della *Voce*, 1911).

5. Tomaso Monicelli (1883-1946) gazetecilik kariyerine 1904'te *Avanti!*'de drama eleştirmeni olarak başladı. 6 Haziran 1909 ile 29 Mayıs 1910 arasında Milano'da basılan *Il Viandante*'nin editörlüğünü yaptı. 1918'den 1920'ye kadar *L'Idea Nazionale*'nin editörlüğüne yardım etti ve daha sonra birtakım önemli ulusal gazetelerde çeşitli görevlerde bulundu.

Genç Gramsci, 4 Mart 1916'da *Il Grido del Popolo*'ya yazdığı bir mektupta da belirttiği gibi *Il Viandante*'yi okumuştu. O dönemde, Monicelli'yi "devrimci" olarak nitelendirmişti. Aradan çok uzun zaman geçmeden, Monicelli milliyetçiliği benimsedi ve Gramsci iki makalede küçümser ifadelerle ona değindi: "La storia dei cerini" (Eşleşmeler İlişkisi), içinde: "Sotto la Mole", *Avanti!*, 15 Aralık 1917; "Maurizio Barrès e il nazionalismo sensuale" (Maurice Barrès ve Duygusal Milliyetçilik), *Il Grido del Popolo*, 2 Mart 1918 ve *Avanti!*, 10 Mart 1918.

6. Gramsci, ilk kez 1913'te basılan Joseph Stalin imzalı *Marksizm ve Ulusal Sorun* kitabını kastediyor olabilir. Stalin'in metni 1920'de Sovyetler'de Stalin'in ulusal sorun üzerine başka makaleleriyle birlikte tekrar basılmıştı. Kitapta Stalin önde gelen Avusturyalı sosyalistlerin, özellikle de Otto Bauer ile Karl Renner'in ulusal soruna yönelik tutumlarını eleştirmektedir.

7. 1918'de Viyana Üniversitesi'nde profesörlüğe yükselen İtalyan tarihi araştırmacısı Ludo Moritz Hartınann (1865-1924) Sosyal Demokrat Parti üyesiydi. 1919-1921 arasında Berlin'de Avusturya Elçiliği görevinde bulundu. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden hemen önce Hartmann, Eugenio Rignano'ya Avusturya ile İtalya arasında bir anlaşmayı savunduğu bir makale yolladı. Makale, 23 Nisan 1915'te Rignano'nun mektubu ve Gaetano Salvemini'nin yorumuyla birlikte *L'Unità*'da (IV, 17) yayımlandı. Salvemini'nin bir yazısı eşliğinde Hartmann'ın yanıtı 14 Mayıs 1915 tarihli *L'Unità*'da (IV, 20) yayımlandı. Hartmann'ın iki makalesi Gramsci'nin sözünü ettiği cildin giriş kısmında yeniden basıldı; Ludo M. Hartmann, *Il Risorgimento. Le basi dell'Italia moderna: 1815-1915*, 2. basım (Floransa: Vallecchi, 1924), s. 11-22.

8. *La Voce*, ardı ardına iki sayısını irredantizm konusuna ayırdı. 8 Aralık 1910 tarihli (II, 52) sayısında Scipio Slataper, Angelo Vivante, Ruggero Timeus ve Giuseppe Prezzolini imzalı makaleler vardı. 15 Aralık 1910 tarihli (II, 53) sayısında ise, Scipio Slataper, Giuseppe Antonio Borgese, Alberto Spaini, Benito Mussolini ve Giovanni Papini imzalı makalelerin yanı sıra Giuseppe Mazzini, Graziadio Isaia Ascoli ve Gaetano Salvemini'nin yazılarından parçalar yer alıyordu. Bu makaleler genel olarak ulusalcı irredantizmi reddediyor fakat İtalyan azınlıkların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki haklarının korunmasını savunuyordu.

Madde 90. "La nuova evoluzione dell'Islam"

1. Michelangelo Guidi ve Serdar İkbal Ali Şah, "La nuova evoluzione dell'Islam" (İslam'ın Yeni Evrimi), *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1928 (LXII-I, 1357), s. 324-37.

Michelangelo Guidi (1886-1946) Roma Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı profesörü idi.

Madde 91. Giuseppe Gallavresi, "Ippolito Taine storico della Rivoluzione francese"

1. Giuseppe Gallavresi, "Ippolito Taine storico della Rivoluzione francese" (Hippolyte Taine: Fransız Devrimi Tarihçisi), *Nuova Antologia*, 1 Kasım 1928 (LXIII, 1359), s. 21-25.

2. Pierre-Jean-Georges Cabanis, *Rapports du physique et du moral de l'homme* (Paris, 1802).

3. G. Gallavresi, "Ippolito Taine storico della Rivoluzione francese", s. 22.

4. Gallavresi'nin "Ippolito Taine storico della Rivoluzione francese" makalesi (s. 22-23) Alphonse Aulard ile Augustin Cochin'in eserlerinden bahseder. Özellikle bakınız, François Alphonse Aulard, *Histoire politique de la Révolution française*, 6. basım, (Paris: Colin, 1926). Gramsci, Defter 1 Madde 47'de bu eserden bahseder.

Madde 92. "I problemi dell'automobilismo al Congresso mondiale di Roma"

1. Ugo Ancona, "I problemi dell'automobilismo al Congresso mondiale di Roma" (Roma Dünya Kongresi'ndeki Otomobil Seyahati Konuları), *Nuova Antologia*, 1 Kasım 1928 (LXIII, 1359), s. 107-9.

2. "Puricellismo" terimi, modern otoyolların geliştirilmesinde payı olan mühendis Piero Puricelli'nin adından türetilmiştir.

Madde 93. *Amerikanizm üzerine*

1. Robert Michels, "Cenni sulla vita universitaria negli Stati Uniti" (ABD'de Üniversite Yaşamına Dair Kısa Bir Değerlendirme), *Nuova Antologia*, 1 Kasım 1928 (LXIII, 1359), s. 87-95.

Madde 94. *Devlet finansı üzerine*

1. "Alacer", "Le riforme del Tesoro" (Hazine Reformu), *Nuova Anto-*

logia, 16 Kasım 1928 (LXIII, 1360), s. 242-50.

2. Tommaso Tittoni'nin Verax mahlasıyla *Nuova Antologia*'da yazdığı makaleye bakınız: "Problemi finanziari" (Finansal Problemler), 1 Haziran 1927 (LXII, 1325), s. 294-315. Gramsci bu makaleyi Defter 2 Madde 26'da özetlemektedir.

Madde 95. *İtalyan tarihi ve siyaseti hakkında ilginç sorular*

1. Delfino Orsi, "Il mistero dei *Ricordi diplomatici* di Costantino Nigra" (Costantino Nigra'nın *Ricordi diplomatici*'sinin Gizemi), *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1928 (LXIII, 1360), s. 137-54.

2. Diplomat ve edebiyatçı Costantino Nigra (1828-1907) 1848'de Piedmont'un Avusturya'ya karşı savaşında gönüllü olarak savaştı. Çalışmalarını bitirir bitirmez, Dışişleri Bakanlığı'nda, önce D'Azeglio sonra da Cavour ile birlikte çalıştı. Kariyeri boyunca çok sayıda diplomatik ve idari görev üstlendi ve özellikle İtalya ile Fransa arasındaki karmaşık ve değişken ilişkilerde önemli bir rol oynadı. Edebi çalışmaları arasında şiirler ve klasik eser çevirilerinin yanı sıra dil, folklör ve halk şiiri çalışmaları da vardır.

3. Giuseppe Bianchieri (1821-1908) ilk kez 1853'te vekil seçildi ve Cavour politikalarına karşı çıkarak sol kesimle birlikte hareket etti. İtalya'nın birleşmesinden sonra sağa yöneldi, Donanma Bakanı oldu (1866-1867) ve uzun yıllar parlamentoya başkanlık etti.

4. 1912'de, İçişleri Bakanlığı tarihçi Profesör Cesare Bollea'yı Torino devlet arşivinde bulduğu Cavour, II. Victor Emmanuel, Costantino Nigra, III. Napolyon ve başkalarıyla ilgili belgeleri ve mektupları yayımlamaktan men etti. Belgeler 1854-56 yıllarını kapsıyordu ve bunların yayımlanmasının Risorgimento tarihini lekeleyeceğinden korkuluyordu. Bu konuda bakınız, Defter 3 Madde 38 ve Defter 6 Madde 46.

5. Gramsci, Federico Confalonieri'nin "ifadeleri" etrafındaki tartışmaları Defter 1 Madde 44'te ele almaktadır.

Madde 96. *Alfredo Oriani*

1. Pietro Zama, "Alfredo Oriani candidato politico" (Alfredo Oriani, Siyasi Aday), "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1928 (LXIII, 1360), s. 266-70.

Madde 97. Augur, "Il nuovo aspetto dei rapporti tra la Gran Bretagna e gli Stati Uniti d'America"

1. Augur, "Il nuovo aspetto dei rapporti tra la Gran Bretagna e gli Stati Uniti d'America" (İngiliz-Amerikan İlişkilerinin Yeni Yüzü), *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1928 (LXIII, 1362), s. 488-94. Gramsci'nin anonim "Augur"a dair yorumları için bakınız, Defter 2 Madde 32.

2. Oscar Di Giamberardino, "La politica marittima degli Stati Uniti d'America" (ABD'nin Donanma Politikası), *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1928 (LXIII, 1362), s. 495-505.

Madde 98. Nino Cortese, *L'esecito napoletano e le guerre napoleoniche*

1. Cortese'nin Napolyon savaşlarındaki Napolyon ordusuna dair eserine yönelik bu bibliyografik referans şuradan alınmıştır: Pietro Silva, *L'Italia che Scrive*, Mayıs 1928 (XI, 5), s. 125.

Tarih profesörü Nino Cortese (1896-1972) Napoli ve Risorgimento hakkında çok sayıda önemli kitap yazmıştır.

Madde 99. Giuseppe Brindisi, *Giuseppe Salvioli*

1. Giuseppe Brindisi'nin Giuseppe Salvioli hakkındaki kitabına yönelik bibliyografik bilgi Adriano Tilgher'in bir kitabı hakkındaki bir yazıdan alınmıştır: *L'Italia che Scrive*, Eylül 1928 (XI, 9), s. 239.

Giuseppe Salvioli (1857-1928) hukuk tarihi profesörüydü ve bu konuda çok sayıda kitap yazdı. En meşhur çalışmalarından *Il capitalismo antico. Storia dell'economia romana* (Antik Kapitalizm: Roma İktisadı Tarihi) Fransızca'da ilk kez 1906'da basıldı; İtalyanca bir versiyonu ise ölümünden sonra 1929'da basıldı.

2. Giuseppe Salvioli, *Il capitalismo antico. Storia dell'economia romana*, önsöz. Giuseppe Brindisi (Bari: Laterza, 1929). Gramsci'de bu kitap vardı ve ona Defter 4 Madde 60'ta değinmektedir. Karısı Julia Schucht'a yazdığı 10 Şubat 1930 tarihli mektupta şu şekilde tarif ettiği Salvioli'nin eserinin bir Rusça çevirisi için önerilerde bulunabileceğini söylüyor:

> Geçen yıl artık Avrupa kültürüne ait sayılabilecek bir kitabın yeni bir baskısı çıktı: *Il capitalismo antico. Storia dell'economia romana*. 204 sayfa, içinde 160, Bari: Laterza. İlk baskı 1906'da Fransızca yapılmıştı. Bu baskı İtalyanca el yazmasından çevrilmişti ve büyük bir başarı idi. Daha sonra Karl Kautsky tarafından Almanca'ya ve sanırım Rusça'ya ve başka dillere de çevrildi. Ki-

> tap, Mommsen'in her "parasal" ekonomiyi "kapitalist" olarak tanımlama eğilimine karşı çıkıyor (Marx'ın Mommsen'in bu eğilimine yönelik suçlamaları Salvioli tarafından geliştirilmiş ve eleştirel olarak açıklanmıştır). Bu eğilim İngiltere'de hocalık yapan Rus tarihçi Profesör Rostovtzev ile Guglielmo Ferrero'nun öğrencisi Profesör Barbagallo'nun çalışmaları sayesinde bugün tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Salvioli, tarihsel materyalizm teorilerini İtalya'da Benedetto Croce'nin süzgecinden geçmiş şekliyle, yani tümel bir dünya görüşü olarak değil pratik bir tarihsel araştırma bütünü olarak gören çok ciddi bir araştırmacıydı (geçen yıl Napoli Üniversitesi'nde ders anlatırken öldü). Yeni İtalyanca baskı eskisinin genişletilmiş halidir; araştırmalar yenilenmiş, 1906 yılı için anlamlı olan kimi polemikler kitaptan çıkarılmıştır. Kısacası, bu artık yeni bir kitaptır çünkü yazar kitaba son şeklini veremeden ölmüştür. Bugün kitabın çok iyi İtalyanca bilgisine sahip ve söz dizimi yanlışlarını ve diğer anlamsız cümleleri anlayabilecek bir çevirmene ihtiyacı vardır.

Aynı mektubun birkaç satır sonrasında Gramsci, Salvioli'nin tarih yazımını "geleneksel olarak akademik ve retorik olan ya da en iyi haliyle salt bilgi dolu ve filolojik olan tarih yazımı işini bir nebze canlandırmış namıdiğer iktisadi-hukuki ekole" mensup olarak tarif etmiştir.

Madde 100. Pietro Silva, "Bilanci consuntivi: La Storiografia"

1. Pietro Silva, "Bilanci consuntivi: La Storiografia (Tarih Yazımı: Bir Son Balans), *L'Italia che Scrive*, Eylül 1928 (XI, 9), s. 226-28.

Roma Üniversitesi tarih profesörü Pietro Silva (1887-1954) genel olarak Risorgimento ve uluslararası ilişkiler konularında yazdı.

2. Arrigo Solmi'nin Gramsci'nin de atıfta bulunduğu İtalyan tarihinin birliği ve sürekliliği konusundaki kitapçığı ilk olarak 1927'de basıldı: Arrigo Solmi, *L'unità fondamentale della storia italiana* (Bologna: Zanichelli, 1927). Kitapçık daha sonra Solmi'nin İtalyan tarihi üzerine yaptığı birtakım konuşmaları da içeren bir baskıyla yeniden çıktı: Arrigo Solmi, *Discorsi sulla storia d'Italia* (Floransa: Nuova Italia, 1935), s. 1-46. Bu baskının bir kopyası Gramsci'nin kitapları arasında vardı. Muhtemelen bu notu yazarken Gramsci, Solmi'nin metnine sahip değildi fakat 1935 baskısından sonra büyük olasılıkla kitabı okudu.

Hukuk profesörü Arrigo Solmi (1873-1944) parlamentoya ilk kez 1924'te girdi ve daha sonra Eğitim Bakanı Yardımcısı ve Adalet Bakanı

olarak çalıştı. Ardından Senato'ya girdi. En bilinen çalışmaları, ortaçağ tarihi ve İtalyan kent devletleri hakkında olanlardır.

3. Gramsci'nin yorumlarına sebep olan şey Pietro Silva'nın "Bilanci consuntivi: La Storiografia" (s. 227) makalesindeki şu tespitlerdir: "İtalyan tarihinin inşası için büyük önem arz eden bir diğer şey de Arrigo Solmi'nin bir eserde kısa ama özlü bir şekilde dile getirdikleridir: *L'unità fondamentale della storia italiana* (Zanichelli). Bu eser yarımadanın tarihinde Roma dönemlerinden beri süregiden bütüncül bir ulusal sürekliliğin izini sürmekte ve sergilemektedir. Solmi'nin bu görüşüne, Croce ve Volpe gibi güçlü kişilikler karşı çıkmıştır."

Tarih profesörü Gioacchino Volpe (1876-1971) 1924'ten İtalyan Akademisi'ne seçildiği 1929'a kadar vekillik yaptı. Ortaçağ konusundaki ilk eserleri iktisadi ve hukuki konulara özel bir önem veriyordu ve Marksist düşünceden izler taşıyordu. 1910 sonrası ise siyasal görüşleri milliyetçiliğe ve sonradan da faşizme kaydı. Akademik çalışmaları da bu yönde değişti ve İtalyan tarihini faşist bir bakış açısıyla yeniden yazmaya gayret ettiği birtakım kitaplar yayımladı.

Madde 101. Albano Sorbelli, *Opuscoli, stampa alla macchia, e fogli volanti...*

1. Albano Sorbelli'nin İtalya'da 1830-1835 arası siyasi kitapçıklar ve bildiriler üzerine bibliyografik çalışması Ersilio Michel tarafından Ekim 1928 tarihli *l'Italia che Scrive*'de özetlendi, (XI, 10), s. 263. Gramsci'nin bu not için kullandığı kaynak da derginin bu sayısıdır.

Madde 102. Giuseppe Ferrari, *Corso su gli scrittori politici italiani*

1. Giuseppe Ferrari'nin İtalyan siyaset yazarları araştırmasına dair bibliyografik bilgi muhtemelen Monanni yayınevinin *L'Italia che Scrive*'ye verdiği bir reklamdan alınmıştır: Eylül 1928 (XI, 9), s. 227. Reklama göre, Ferrari'nin kitabı 1928'de çıkmış olmalı ancak kitapla ilgili bu tarih 1929 olarak yazılmış.

Madde 103. Adriano Tilgher, "*Perché l'artista scrive o dipinge, o scolpisce, ecc.?*"

1. Adriano Tilgher, "Perché l'artista scrive o dipinge o scolpisce, ecc.?" (Sanatçı Neden Yazar, Çizer, Heykel Yapar vs.?), *L'Italia che Scri-*

ve, Şubat 1929 (XII, 2), s. 31-32. Bu makalede Tilgher, Croce'nin bazı yazılarından bahsediyor. Bunlar içinde A. E. Powell'a ait *The Romantic Theory of Poetry: An Examination in the Light of Croce's Aesthetics* (Londra: Arnold, 1926) adlı eseriyle ilgili şu yazısı da var: *La Critica*, 20 Mart 1928 (XXVI, 2), s. 119-22. Gramsci, Tilgher'in bu makalesinde başka defterlerde de değiniyor; özellikle bakınız, Defter 3 Madde 155.

Madde 104. Bonomi'nin kitabının bir "değerledirmesi"...

1. Ivanoe Bonomi'nin *Leonida Bissolati e il movimento socialista in Italia* (L. Bissolati ve İtalya'da Sosyalist Hareket) adlı kitabının Giuseppe Andriulli tarafından *L'Italia che Scrive*'de değerlendirildiği makaleye bakınız: Mayıs 1929 (XII, 5), s. 158. Gramsci, Ivanoe Bonomi'nin kitabını hapisteyken okudu: Bakınız, Defter 1 Madde 157.

Madde 105. *Mente et Malleo*

1. Bu nottaki tüm bilgiler kelimesi kelimesine şuradan alınmıştır: "Nuovi Periodici" (Yeni Dergiler), *L'Italia che Scrive*, Mayıs 1929 (XII, 5), s. 168.

Madde 106. *İtalyan Risorgimentosu, İtalyan Jakobenler*

1. Renato Sòriga'nın İtalyan Risorgimentosu Tarihi Üzerine 14. Ulusal Kongre Sonuçları'nda (1927) yayımlanan "L'idea nazionale e il ceto dei patrioti avanti il maggio 1796" (Mayıs 1796 Öncesi Ulusal Düşünce ve "Vatanseverler" Sınıfı) üzerine monografiye dair bilgi, *Il Marzocco*'nun "Marginalia" bölümündeki bir nottan alınmıştır, 9 Ekim 1927 (XXXII, 41).

Madde 107. *"İtalya'nın Şans Yıldızı"*

1. Bu nottaki bilgiler ve alıntı şuradandır: "Il pianeta Venere 'stellone' d'Italia" (Venüs Gezegeni: İtalya'nın Şans Yıldızı), "Marginalia", *Il Marzocco*, 5 Şubat 1928 (XXXIII, 6).

Madde 108. *Halk edebiyatı. Edoardo Perino*

1. Bu notun kaynağı şudur: "La fortuna editoriale di Edoardo Perino" (Edoardo Perino'nun Yayıncılık İşleri), "Marginalia", *Il Marzocco*, 5 Şubat 1928 (XXXIII, 6). Giuseppe De Rossi'nin kitabının yayım tarihi üzerine yapılan spekülasyon Gramsci'ye aittir ve kitap aslında 1928'de ba-

sılmıştır; bakınız, Giuseppe De Rossi, *Memoriale di Eutichio Tuttibozzi* (Milano: Treves, 1928).

Madde 109. *Fransız aydınlar ve onların mevcut kozmopolitan rolleri*

1. Bernard Grasset kitabına dair bilgiler Aldo Sorani imzalı makaleden alınmıştır: "I 'segreti' di un editore" (Bir Yayımcının 'Sırları'), *Il Marzocco*, 28 Nisan 1929 (XXXIV, 17).

Madde 110. *Popüler kültür*

1. Giuseppe S. Gargano, "Poeti popolari siciliani" (Popüler Sicilyalı Şairler), *Il Marzocco*, 21 Temmuz 1929 (XXXIV, 29).

Madde 111. *Risorgimento. Halk ve Risorgimento*

1. En sondaki parantez içi görüşler haricinde bu nottaki tüm bilgiler ve alıntılar (Balbi-Valier'in "1797 Yılının Venedikli Soyluları Cumhuriyete İhanet Etmediler" adlı şiiri dâhil olmak üzere) şuradandır: "La Serenissima meritava di morire?" (Onun Yüceliği Ölüme Yakışır Mı?), "Marginalia", *Il Marzocco*, 30 Eylül 1928 (XXXIII, 40).

Madde 112. *Halk edebiyatı. Victor Hugo*

1. André Le Breton, "Victor Hugo chez Louis-Philippe", *Revue des Deux Mondes*, 1 Aralık 1929 (XCIX), s. 667-80. Gramsci'nin bu makaleden haberdar olmasını sağlayan not şurada: "Marginalia", *Il Marzocco*, 15 Aralık 1929 (XXXIV, 50).

Madde 113. *Risorgimento. Halk ve Risorgimento*

1. Pietro Nura, "Il diario inedito di un combattente delle 'Cinque Giornate'" ('Beş Gün'den bir Savaşçının Yayınlanmamış Anıları), *La Lettura*, 1 Mart 1928 (XXXIII, 3), s. 161-82. Gramsci bu makale hakkında bilgiyi *Il Marzocco*'nun "Marginalia" bölümündeki bir nottan almıştır, 11 Mart 1928 (XXXIII, 11).

Madde 114. *Siyasi tarih ve askeri tarih*

1. Bu nottaki bilgiler, 10 Mart 1929 tarihli (XXXIV, 10) *Il Marzocco*'nun "Marginalia" bölümündeki "Gli almògavari d'Italia" (İtalyan Almogavarlar) makalesinden alınmıştır. Öte yandan, Almogavar'ların *arditi* ile karşılaştırılması ve son paragraf Gramsci'ye aittir.

Madde 115. *Risorgimento ve Güney Üzerine*

1. Marc Monnier'in kitap adları şuradan alınmıştır: Guido Mazzoni, "Onoranze ginevrine a Marco Monnier florentino" (Cenova, Floransalı Marc Monnier'i Onurlandırıyor), *Il Marzocco*, 24 Kasım 1929 (XXXIV, 47).

Şair, eleştirmen ve edebiyat profesörü Marc Monnier (1829-1885), Floransa doğumlu bir İsviçreli'dir ve Fransızca yazmıştır. Gramsci'nin sözünü ettiği iki kitap İtalyanca'da da basılmıştır. Kitapların ilki İtalya'nın güneyindeki isyan tarihini Fra Diavolo (Kardeş Şeytan) adıyla bilinen haydut zamanından kitabın yayım tarihine kadar ele almaktadır (Gerçek adı Michele Pezza olan Fra Diavolo 1799'da Parthenopea Cumhuriyeti'ne karşı ayaklanmanın liderlerinden biriydi ve Kardinal Ruffo ile birlikte devrimci hükümeti yıkıp monarşiyi geri getirmeyi planladı). Gramsci'nin sözünü ettiği ikinci kitap Napoli yer altı dünyası hakkındaydı. Bakınız, Marco Monnier, *Notizie storiche documentate nelle province napoletane dai tempi di Fra Diavolo sino ai giorni nostri* (Floransa: Barbèra, 1862); *La Camorra* (Floransa: Barbèra, 1862).

Madde 116. *İtalyan aydınların kozmopolit rolü*

1. Nello Tarchiani, "Un dimenticato interprete di Michelangelo: Emilio Ollivier" (Unutulmuş Bir Michelangelo Yorumcusu: Emilio Ollivier), *Il Marzocco*, 3 Nisan 1927 (XXXII, 14). İtalikler Gramsci'ye aittir.

Madde 117. *İtalyan aydınların kozmopolit rolü*

1. Enrico Rocchi, "Un notevole aspetto delle campagne di Cesare nelle Gallie" (Caesar'ın Galya Seferleri'nin Önemli Bir Niteliği), *Nuova Antologia*, 1 Ocak 1929 (LXIV, 1363), s. 93-110. Gramsci'nin aldığı pasaj makalenin başındadır.

Madde 118. *Anschluss üzerine*

1. Bu notun kaynağı: Roberto Cantalupo, "L'Anschluss", *Nuova Antologia*, 1 Ocak 1929 (LXIV, 1363), s. 78-92.

Madde 119. *Bir Fransisken Dini Reform Girişimi*

1. Vittorio Marvasi, "Frate Salimbene de Parma e la sua Cronaca" (Parmalı Kardeş Salimbene ve Günlüğü), *Nuova Antologia*, 16 Şubat 1929 (LXIV, 1366), s. 468-78.

2. Gezgin Fransisken Parmalı Salimbene (1221-1287) ortaçağ yaşantısının çeşitli yönlerini kayda geçirdi ve ortaçağın Latin edebiyatı içerisindeki en ilginç çalışmalardan biri olan günlüğünde dönemin çok sayıda portresini çizdi. 1247'de kent II. Frederick'e karşı ayaklandığında ve emperyal güçlerin kuşatması altına girdiğinde Parma'da idi. Her ne kadar Salimbene, II. Frederick'i kafir bir kişi olarak görse de, yine de imparator hakkında iyi şeyler yazdı. Bakınız, Salimbene da Parma, *Cronaca*, çev. F. Bernini (Lanciano: Carabba, 1928).

Madde 120. *Amerika üzerine*

1. Aşağıdaki makaleler 16 Şubat 1929 tarihli (LXIV, 1366) *Nuova Antologia*'da "Gli Stati Uniti nella politica mondiale" (Dünya Siyasetinde Birleşik Devletler'in Yeri) başlığı altında yayımlandı: Ulisse Guadagnini, "Il trattato di Washington per la limitazione degli armamenti navali e le sue conseguenze" (Washington Donanma Silahsızlanması Anlaşması ve Sonuçları), s. 479-98; Carlo Schanzer, "Il patto Kellogg" (Kellogg Paktı), s. 498-512; Antonio Borgoni, "La dottrina di Monroe" (Monroe Doktrini), s. 513-24.

Carlo Schanzer (1865-1953) birçok bakanlık görevinde ve önemli yüksek mevkilerde çalıştı. 1921-1922 arası Washington Silahsızlanma Konferansı'nda İtalyan Delegasyonu'nun başkanlığını yaptı. 1922'de Dışişleri Bakanı, 1920, 1921 ve 1924'te Milletler Cemiyeti'nde İtalyan temsilciydi.

Madde 121. *Cadorna*

1. Spectator (Mario Missiroli), "Luigi Cadorna", *Nuova Antologia*, 1 Mart 1929 (LXIV, 1367), s. 43-65. Gramsci bu makaleye Defter 1 Madde 44'te de değiniyor.
2. Spectator, "Luigi Cadorna", s. 50.
3. Spectator, "Luigi Cadorna", s. 51.
4. Spectator, "Luigi Cadorna", s. 51-52:

> Sonunda, tüm stratejik konseptlerin Batı'dan Doğu'ya evrilmesi gerekti. Bu tür bir değişim bizim idarecilerimiz için öyle yabancıydı ki, bu doğrultuda hiçbir hazırlık çalışması yapılmadı. Avrupa savaşı patlak verdiğinde, Cadorna bizzat bir Memorandum ilan etti ve bunu İtalyan ordusunu Alsace'ye gönderme hipotezi ile ilgili *Altre pagine su la grande guerra* (Büyük Savaş Üzerine Başka Yazılar) adlı kitabında yayımladı.

"Memorandum" metni şurada yayımlandı: Luigi Cadorna, *Altre pagine sulla grande guerra* (Milano: Mondadori, 1925), s. 15-23. Gramsci'de bu kitap vardı.

5. Spectator, "Luigi Cadorna", s. 52.

6. Spectator imzalı "Luigi Cadorna" makalesi (s. 54) Aldo Valori'nin İtalya ile Avusturya arasındaki savaşla ilgili kitabından bahsetmektedir; bakınız, Aldo Valori, *La guerra italo-austriaca. 1915-1918* (Bologna: Zanichelli, 1920).

Madde 122. Giuseppe Paratore, "La economia, la finanza, il denaro d'Italia alla fine del 1928"

1. Giuseppe Paratore, "La economia, la finanza, il denaro d'Italia alla fine del 1928" (1928 Sonunda İtalya'da Ekonomi, Finans ve Para Birimi), *Nuova Antologia*, 1 Mart 1929 (LXIV, 1367), s. 74-87. Gramsci bu makaleye Defter 3 Madde 160'ta da değiniyor.

Giuseppe Paratore (1876-1967) 1922'deki Hazine Bakanlığı ile birlikte çok sayıda önemli hükümet görevlerinde bulundu. Faşist diktatörlük döneminde kabuğuna çekildi fakat savaştan sonra Kurucu Meclis'e katılarak Senato'yu yönetti.

Madde 123. "La riforma fondiaria cecoslovacca"

1. Veriano Ovecka, "La riforma fondiaria cecoslovacca" (Çekoslovakya Toprak Reformu), *La Civiltà Cattolica*, 16 Şubat 1929 (LXXX, 1), s. 305-20; 16 Mart 1929 (LXXX, 1), s. 489-503.

Madde 124. Giorgio Mortara, "Natalità e urbanesimo in Italia"

1. Giorgio Mortara, "Natalità e urbanesimo in Italia" (İtalya'da Doğum Oranları ve Kentleşme), *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1929 (LXIV, 1374), s. 485-96; 1 Temmuz 1929 (LXIV, 1375), s. 102-15. Bu notta Gramsci Mortara'nın iki bölümlü makalesini özetliyor. İlk bölümü ikinci bölümden daha ayrıntılı ele alıyor. Aynı makaleye Defter 5 Madde 81'de yine değiniyor.

Madde 125. Ludovico Luciolli, "La politica doganale degli Stati Uniti d'America"

1. Ludovico Luciolli, "La politica doganale degli Stati Uniti d'America" (Birleşik Devletler Gümrük Politikası), *Nuova Antologia*, 16 Ağustos 1929 (LXIV, 1378), s. 507-25.

Madde 126. Andrea Torre, "Il principe di Bülow e la politica mondiale germanica"

1. Andrea Torre, "Il principe di Bülow e la politica mondiale germanica" (Prens von Bülow ve Alman Dünya Siyaseti), *Nuova Antologia*, 1 Aralık 1929 (LXIV, 1385), s. 317-29.

2. 1900-1909 arası imparatorluk şansölyesi olan Bernhard Fürst von Bülow (1849-1929) Almanya'yı bir süper dünya gücü yapmayı hedefleyen saldırgan bir dış politika benimsedi. 1914'te Roma'ya elçi olarak gönderildi fakat İtalya'nın savaşa düşman safında girmesine engel olamadı. Von Bülow Roma'da öldü. Bu notta bahsi geçen kitap için bakınız, Bernhard von Bülow, *Imperial Germany*, çev. M. A. Lewenz (Londra: Cassel, 1914).

Madde 127. Alfonso De Pietri-Tonelli, "Wall Street"

1. Alfonso De Pietri-Tonelli, "Wall Street", *Nuova Antologia*, 1 Aralık 1929 (LXIV, 1385), s. 352-64.

Madde 128. *Katolik Hareket. Katolik Sendikacılık*

1. Angelo Brucculeri, "La dottrina sociale cristiana e l'organizzazione internazionale del lavoro" (Hristiyan Sosyal Doktrini ve Uluslararası Emek Örgütü), *La Civiltà Cattolica*, 6 Temmuz 1929 (LXXX, 3), s. 38-43.

2. Albert Thomas, *Conference internationale du Travail*. Onuncu Oturum, Direktör Raporu, Birinci basım (Cenova: Bureau International de Travail, 1929).

Albert Thomas (1878-1932) Fransız sosyalist hareketine mensuptu, sendikalizm üzerine yazdı ve 1910'da vekil seçilip önemli hükümet görevlerine getirilmeden önce *L'Humanite*'ye katkılarda bulundu. 1919'da Washington Uluslararası Emek Konferansı'nda Fransa'yı temsil etti. Daha sonra parlamentodaki koltuğunu bıraktı ve Cenova'daki Bureau International du Travail'in yöneticiliğini üstlendi.

Madde 129. *İtalyan endüstrisi*

1. İmzasız makale, "I 'soffioni' della Maremma Toscana" (Toskana Bataklığı'nın Tütenleri), *La Civiltà Cattolica*, 20 Temmuz 1929 (LXXX, 3), s. 116-25.

Madde 130. *Bölgesel tarihler. Liguria ve Cenova*

1. İmzasız makale, "La consulta dei Mercanti genovesi" (Cenovalı Tüccarlar Konseyi), *La Civiltà Cattolica*, 17 Ağustos 1929 (LXXX, 3), s. 320-27.

Madde 131. *Katolik Hareket. Lille'deki çekişme*

1. İmzasız makale, "Per la pace sociale" (Toplumsal Barış İçin), *La Civiltà Cattolica*, 7 Eylül 1929 (LXXX, 3), s. 389-97.

2. *Codico Sociale* için bakınız, Defter 1 Madde 1.

3. İmzasız makale, "La S. Congregazione del Concilio al vescovo di Lilla per un conflitto tra industriali e operai" (Sanayicilerle İşçiler Arasındaki Bir Çatışma Üzerine Lille Piskoposu Başkanlığı'nda Kutsal Meclis Toplantısı), *La Civiltà Cattolica*, 7 Eylül 1929 (LXXX, 3), s. 445-54.

Achille Lienart 1928'de Lille Piskoposu oldu ve 1930'da XI. Pius tarafından Kardinalliğe yükseltildi.

Madde 132. *Action Française ve Vatikan*

1. İmzasız makale, "La crisi dell"Action Française' e gli scritti del suo 'maestro'" (Action Française Krizi ve "Üstat"larının Yazıları), *La Civiltà Cattolica*, 21 Eylül 1929 (LXXX, 3), s. 481-94. Muhtemelen Gramsci imzasız makalelerin yazarlarını (bu nottakileri ve diğerlerini) *La Civiltà Cattolica* tarafından basılan analitik indeksten (Giuseppe Del Chiaro tarafından derlenen) bulabilirdi: *Indice analitico delle annate 1926-1930* (Roma, 1931).

Madde 133. *Arnavut "Zane" efsanesi ve Sardinyalı "Zane"*

1. İki bölümlü imzasız makale, "Antichi monasteri benedettini in Albania. Nella tradizione e nelle legende popolari" (Gelenekte ve Halk Masallarında Arnavutluk'taki Eski Benedict Manastırları), *La Civiltà Cattolica*, 7 Aralık 1929 (LXXX, 4), s. 401-12; 21 Aralık 1929 (LXXX, 4), s. 504-15. Burada da, diğerlerinde olduğu gibi, Gramsci makalenin yazarını *La Civiltà Cattolica* tarafından basılan analitik indeks üzerin-

den bulmuştur.

2. "Antichi monasteri benedettini in Albania", s. 401.

Madde 134. *Katolikler, neo-Malthusçuluk, öjenikler*

1. İmzasız makale, "Il pensiero sociale cristiano. La decima sessione dell' 'Unione di Malines'" (Hristiyan Toplumsal Düşüncesi. Maline Birliği Onuncu Toplantısı), *La Civiltà Cattolica*, 21 Aralık 1929 (LXXX, 4), s. 495-503. Maline Birliği için bakınız, Defter 1 Madde 1, not 2.

Madde 135. *Pan-Hristiyanlık ve Protestanlığın Güney Amerika'da Yayılışı*

1. Üç bölümlü imzasız makale, "Il protestantesimo negli Stati Uniti e nell'America latina" (Birleşik Devletler'de ve Latin Amerika'da Protestanlık), *La Civiltà Cattolica*, 1 Mart 1930 (LXXXI, 1), s. 401-14; 15 Mart 1930 (LXXXI, 1), s. 493-501; 5 Nisan 1930 (LXXXI, 2), s. 32-42.

Madde 136. *Katolik Hareket*

1. İmzasız makale, "La durata del lavoro" (Çalışma Saatleri), *La Civiltà Cattolica*, 15 Mart 1930 (LXXXI, 1), s. 502-8. Gramsci muhtemelen yazarı *La Civiltà Cattolica* tarafından 1931'de yayımlanan analitik indeks sayesinden tanıdı.

2. Lello Gangemi, *Il problema della durata del lavoro* (Floransa: Vallecchi, 1929). Gramsci, Gangemi'nin çalışma saatleri üzerine kitabını Defter 1 Madde 98'de inceliyor.

Madde 137. *Şehir ve taşra*

1. Giuseppe De Michelis, "Premesse e contributo allo studio dell'esodo rurale" (Kırsal Bölgeler Çalışmasına Giriş ve Katkı), *Nuova Antologia*, 16 Ocak 1930 (LXV, 1388), s. 226-33.

Giuseppe De Michelis (1875-1951) elçilik payesi almadan ve birçok uluslararası ekonomik sözleşme pazarlıklarına katılmaya başlamadan evvel 1919'dan 1927'ye dek göçmen ofisinde görev adı. 1925-1933 arasında Roma'daki Uluslararası Tarım Enstitüsü'ne başkanlık yaptı. Ekonomi, emek ve göç konularında kitapları vardır.

2. Giuseppe De Michelis, "Premesse e contributo allo studio dell'esodo rurale", s. 233.

Madde 138. *Amerika*

1. 16 Şubat 1930 tarihli (LXV, 1390) *Nuova Antologia*'da "Punti vista sull'America" (Amerika Üzerine Görüşler) başlığı altında yayımlanan iki makaleye bakınız: J. P. Rice, "Spirito e tradizione americana" (Amerikan Ruhu ve Geleneği), s. 468-76; Pietro Lanino, "La rivoluzione industriale negli Stati Uniti" (Birleşik Devletler'de Sanayi Devrimi), s. 477-80.

J. P. Rice hakkında bilgi makalenin sonundaki bir editör notundan edinilmiştir.

2. Pietro Lanino, "Il regime industriale degli Stati Uniti" (Birleşik Devletler'de Sanayi Rejimi), *Rivista di Politica Economica*, 28 Şubat 1930 (XX, 2), s. 171-78; 31 Mart 1930 (XX, 3), s. 255-58; 31 Mayıs 1930 (XX, 5), s. 503-7; 31 Temmuz-31 Ağustos 1930 (XX, 7-8), s. 653-58.

3. Pietro LAnino, "La rivoluzione industriale negli Stati Uniti", s. 477. Gramsci'nin yorumları aynı zamanda Pietro Lanino'nun şu görüşlerine (s. 477) cevap niteliğindedir:

> İnsan emeğini bir piyasa metası seviyesine düşüren arz-talep kriterinin yerini, karşılık seviyesini belirleyecek insani bir kriter, yani işçinin kendi hayatı ve ailesi için ihtiyaçları kriteri almaktadır. İşçi bir İnsan olmaktadır, artık salt bir emek aygıtı değildir. Bu konsept etik bir değer bile kazanmaktadır.

Madde 139. Mario Gianturco, "La terza sessione marittima della Conferenza Internazionale del Lavoro"

1. Mario Gianturco, "La terza sessione marittima della Conferenza Internazionale del Lavoro" (Uluslararası Emek Konferansı Üçüncü Denizcilik Oturumu), *Nuova Antologia*, 16 Mart 1930 (LXV, 1392), s. 241-58.

Madde 140. Giuseppe Frisella Vella, *Temi e problemi sulla cosi detta questione meridionale*

1. 1928'de basılmış Giuseppe Frisella Vella imzalı *Temi e problemi sulla cosi detta questione meridionale* (Namıdiğer Güney Sorunu'nun Temaları ve Problemleri) kitabı hakkındaki bibliyografik data, muhtemelen Ocak 1929 (XII, 1, s. 59) tarihli *I Libri del Giorno*'nun "Bollettino Bibliografico" bölümünden alınmıştır.

Madde 141. *Geçmiş ve bugün*

1. Bu nottaki bilgilerin kaynağı: Salvatore Majorana, "Il monopolio del sale" (Tuz Tekeli), *Rivista di Politica Economica,* Ocak 1931 (XXI, 1), s. 26-39; özellikle bakınız, s. 38.

Madde 142. Gaspare Ambrosini, "La situazione della Palestina e gli interessi dell'Italia"

1. Gaspare Ambrosini, "La situazione della Palestina e gli interessi dell'Italia" (Filistin'in Konumu ve İtalyan Çıkarları), *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1930 (LXV, 1398), s. 497-513.

Madde 143. Maria Pasolini Ponti, "Intorno all'arte industriale"

1. Maria Pasolini Ponti, "Intorno all'arte industriale" (Endüstriyel Sanat Hakkında), *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1930 (LXV, 1399), s. 109-20.

Madde 144. *Geçmiş ve bugün*

1. Giuseppe Nuzzo, "La politica estera della monarchia napoletana alla fine del secolo XVIII" (18. Yüzyıl Sonlarında Napoli Monarşisi'nin Dış Politikası), *Nuova Antologia*, 16 Temmuz 1930 (LXV, 1400), s. 194-208.

Madde 145. Luigi Villari, "L'agricoltura in Inghilterra"

1. Luigi Villari, "L'agricoltura in Inghilterra" (İngiltere'de Tarım), *Nuova Antologia*, 1 Eylül 1930 (LXV, 1403), s. 104-17.

Madde 146. *Geçmiş ve bugün. Göç*

1. Bu nottaki bilgiler şuradan alınmıştır: "Una rivolta di negri nel Congo belga provocata dalla crisi economica" (Ekonomik Kriz Sebebiyle Belçika Kongosu'nda Siyahların Ayaklanması), *Corriere della Sera*, 15 Ekim 1931.

Madde 147. *İtalyan Risorgimentosu*

1. Francesco Moroncini, "Lettere inedite di Carlo Poerio edi altri ad Antonio Rainieri. 1860-1866" (Carlo Poerio ve Diğerlerinin Antonio Ranieri'ye Mektupları. 1860-1866), *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1930 (LXV, 1405), s. 273-97.

Şair Giacomo Leopardi'nin yakın arkadaşı Napolili yazar Antonio Ranieri (1806-1888) liberal düşünceleri nedeniyle birkaç yılını sürgünde geçirdi. 1861'den 1881'e dek vekillik yaptı.

Madde 148. *İtalyan Risorgimentosu*

1. Gioacchino Volpe, "Quattro anni di govierno nel Diario autografo del Re" (Kralın Günlüğünden Hükümetin Dört Yılı), *Corriere della Sera*, 16 Ekim 1931. Bu makalenin öncesinde şu başlık vardır: "Carlo Alberto si confessa" (Charles Albert İtiraf Ediyor). Makale, kralın yayımlanmamış yazıları üzerine bir kitaba değiniyor; Francesco Salata, *Carlo Alberto inedito* (Milano: Mondadori, 1931).

Madde 149. *Siyaset ve askeri komuta*

1. Saverio Nasalli Rocca, "La politica tedesca dell'impotenza nella guerra mondiale" (Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Güçsüzlük Siyaseti), *Nuova Antologia*, 16 Ekim 1930 (LXV, 1406), s. 481-97; 1 Kasım 1930 (LXV, 1407), s. 101-18.

2. Alman donanmasını muazzam bir güce dönüştüren Alfred von Tirpitz (1849-1930) Birinci Dünya Savaşı arifesine kadar Alman dış siyaseti üzerinde nüfuz sahibi idi. *Erinnerungen* isimli anıları 1919'da basıldı ve aynı yıl İngilizce'ye (*Anılarım*) çevrildi. Aynı zamanda görüşlerini ve politikalarını açıklamak amacıyla *Politische Dokumente*, 2 cilt (1924-26) adlı eseri yazdı.

3. Saverio Nasalli Rocca, "La politica tedesca dell'impotenza nella guerra mondiale" (bölüm 1), s. 491.

Madde 150. *Kültürel konular*

1. Defter 14 Madde 9 ve 13.
2. Defter 14 Madde 34.

BAŞLIKLARA YA DA İLK KELİMELERE GÖRE NOTLARIN SIRALANIŞI

DEFTER 1

SAYFA

129	Madde 1	Sefalet, Katolisizm ve papalık üzerine
129	Madde 2	Luigi Galleani'nin *Faccia a faccia col nemico* adlı çalışması
130	Madde 3	Kilise-Devlet ilişkileri
131	Madde 4	Doğa yasası ve Katolisizm
131	Madde 5	Kilise-Devlet ilişkileri
131	Madde 6	"Bir kitabı övmek için...
132	Madde 7	Margherita Sarfatti ve "atlı mızrak dövüşçüleri"
132	Madde 8	Eski ve yeni kuşak
132	Madde 9	Soffici
132	Madde 10	Machiavelli üzerine
133	Madde 11	Bilimde özgünlük üzerine
134	Madde 12	Giovanni Papini
134	Madde 13	Alfredo Panzini
134	Madde 14	Fortunato Rizzi
136	Madde 15	İtalyan üniversiteleri üzerine
137	Madde 16	Kalitesiz pijama

137	Madde 17	Riccardo Balsamo-Crivelli
138	Madde 18	Maurras'ın hatası. Fransız Monarşist Partisi üzerine notlar
139	Madde 19	Risorgimento sırasında Yahudiler ile Hristiyanlar arasındaki ilişkiler üzerine bilgi
140	Madde 20	Salvator Gotta
140	Madde 21	Daha önce söz edilen *Confessioni e professioni di fede*'nin ilk cildinde
140	Madde 22	*Confessioni e professioni di fede*'nin ikinci cildi
141	Madde 23	*Confessioni e professioni di fede*'nin üçüncü cildi
142	Madde 24	Peder Bresciani'nin soyu
145	Madde 25	Achille Loria
148	Madde 26	Cuvier'in küçük kemiği
148	Madde 27	Geç romantizmin kalıntıları mı?
148	Madde 28	Doğa yasası
149	Madde 29	Tarihselciler arasında bir geçiş ifadesi olarak iğneleme
150	Madde 30	Orano ve Loria
151	Madde 31	Sorel'in Croce'ye mektupları
151	Madde 32	Loria ve Lumbroso
152	Madde 33	Freud
152	Madde 34	Amerikan pragmatizmi
152	Madde 35	Dergi ve gazete türleri
153	Madde 36	Lorianizm
153	Madde 37	Turati Lorianizm
153	Madde 38	Dergi ve gazete türleri
156	Madde 39	Répaci
156	Madde 40	Léon Blum'un "deyiş"i
156	Madde 41	Lorianizm-Luzzatti
157	Madde 42	Peder Bresciani'nin soyu
158	Madde 43	Dergi ve gazete türleri
170	Madde 44	Hükümet gücünü ele geçirmenin öncesinde ve sonrasında siyasal sınıf önderliği
188	Madde 45	Sicilyalı aydınlar
189	Madde 46	Ilımlılar ve aydınlar
190	Madde 47	Hegel ve kurumsalcılık

191	Madde 48	Charles Maurras'ın ters Jakobenizmi
199	Madde 49	"Organik merkeziyetçilik" ve Maurras'ın doktrinleri
200	Madde 50	Kuzey-Güney Sorunu'na ilişkin bir AMMA belgesi
201	Madde 51	Aydınlar olarak ruhban sınıfı
201	Madde 52	Ruhban sınıfının toplumsal kökeni
202	Madde 53	Maurrasianizm ve sendikalizm
203	Madde 54	Jutland Savaşı
203	Madde 55	Dergi ve gazete türleri
203	Madde 56	Tomruk ve çırpı kıssadan hissesi
203	Madde 57	Güney karşıtı sakıncalı olaylara Kuzey'in reaksiyonları
204	Madde 58	Göç ve aydın hareketleri
204	Madde 59	Ugo Ojetti
205	Madde 60	Papini, İsa, Julius Caesar
205	Madde 61	Amerikanizm
209	Madde 62	Cinsellik sorunu
210	Madde 63	Lorianizm ve Graziadei
212	Madde 64	Lorianizm ve G. Ferrero
212	Madde 65	Dergi ve gazete türleri
213	Madde 66	İtalyan kolonileri
214	Madde 67	Dinsel evlilik üzerine
214	Madde 68	Çinsellik sorunu ve Katolik Kilisesi
216	Madde 69	Nobel Ödülü
216	Madde 70	Jacques Rivière'nin, "Impressioni di prigionia" başlıklı makalesi
217	Madde 71	Peder Gioacchino Ventura
217	Madde 72	Peder Bresciani'nin soyu. Katolik sanat
219	Madde 73	Crémieux'nün Modern İtalyan Edebiyatı
220	Madde 74	Süper-şehir ve Süper-taşra
221	Madde 75	Sicilyalı aydınlar
221	Madde 76	"Batı"nın krizi
222	Madde 77	Ruhban sınıfı ve aydınlar
223	Madde 78	Bergson, pozitivist materyalizm, pragmatizm
223	Madde 79	Italo Chitarro, *La Capacità di comando*
224	Madde 80	Okurlar ve İtalyan edebiyatı

224	Madde 81	Nino Daniele, *D'Annunzio politico*
225	Madde 82	Peder Bresciani'nin soyu
225	Madde 83	Piero Pieri, *Il regno di Napoli...*
225	Madde 84	Giovanni Maioli, *Il fondatore della Società Nazionale*
225	Madde 85	Giuseppe Solitro, *Due famigerati gazzettieri dell' Austria*
226	Madde 86	Giovanni Crocioni, *Problemi fondamentali del Folklore*
226	Madde 87	Gentile ve İtalyan siyaset felsefesi
226	Madde 88	Gioberti
227	Madde 89	Folklor
228	Madde 90	*La Voce* ve Prezzolini
229	Madde 91	Süper-taşra
229	Madde 92	Amerikanizm üzerine
230	Madde 93	Peder Bresciani'nin soyu
231	Madde 94	Proudhon, Jahier ve Raimondi
231	Madde 95	Adriano Tilgher, *Homo Faber*
231	Madde 96	Adelchi Baratono
232	Madde 97	Salvadori, Vali ve Lorianizm
232	Madde 98	Lello Gangemi, *Il problema della durata del lavoro*
233	Madde 99	Ünlü bir beceriksiz geveze
233	Madde 100	Goffredo Bellonci, *Pagine e idee*
233	Madde 101	Piedigrotta
234	Madde 102	Daha sonra *"L'Italia Letteraria"* olan *"La Fiera Letteraria"*
234	Madde 103	İtalyan Sanayisi Genel Faşist Konfederasyonu
234	Madde 104	Jean Barois
235	Madde 105	Amerikan felsefesi
235	Madde 106	Maurras'ın din kavramı
236	Madde 107	Filippo Meda, *Statisti cattolici*
237	Madde 108	Risorgimento üzerine
237	Madde 109	Avusturyalı muhbirler ve ajan provokatörler
237	Madde 110	1848 öncesinde Ilımlılar'ın çelişkileri
238	Madde 111	Augusto Sandonà'dan
239	Madde 112	Peder Facchinei

239	Madde 113	Ceza hukukunda ve ceza yargılamasında devrim ve tarihsel materyalizm
239	Madde 114	Risorgimento
241	Madde 115	Viyana Hükümeti'nin sürekli tehditleri üzerine
242	Madde 116	İtalyan aydınlar
248	Madde 117	Risorgimento sürecinde siyasi ve askeri liderlik
250	Madde 118	Risorgimento sürecinde gönüllüler sorunu
250	Madde 119	Demagoji
251	Madde 120	"İnan bana, korkma..."
251	Madde 121	Novara 1849
251	Madde 122	Öneriler ve uyarılar
253	Madde 123	Kesin tarihsel kökeni araştır
253	Madde 124	Fütüristler
253	Madde 125	1919
254	Madde 126	1922
254	Madde 127	Gençlik sorunları
255	Madde 128	Bir ilke olarak din ve bir feodal sınıfsal düzen olarak ruhban sınıfı
255	Madde 129	Risorgimento üzerine en yaygın yavanlık
256	Madde 130	Gerçek İtalya ve hukusal İtalya
257	Madde 131	Bainville ve Fransa'da genel oy hakkı
258	Madde 132	Aktüel idealizm ve ideoloji-felsefe bağlantısı
259	Madde 133	Savaş sanatı ve siyaset sanatı
261	Madde 134	Siyasi mücadele ve askeri savaş
262	Madde 135	Amerikanizm
266	Madde 136	Bontempelli'nin Novecentismo'su
266	Madde 137	Novecentismo ve Süper-taşra
266	Madde 138	Risorgimento
266	Madde 139	Katolik Hareket
267	Madde 140	Risorgimento'da 1892 İspanyol anayasası
267	Madde 141	Amerikanizm
268	Madde 142	Giuseppe Prezzolini ve aydınlar
269	Madde 143	Nicelik ve nitelik
270	Madde 144	Auguste Boullier, *L'Île de Sardaigne*
270	Madde 145	Yetenek
270	Madde 146	A. De Pietri Tonnelli'nin makalesi...
271	Madde 147	"Hayatımda binlerce kez..."

271	Madde 148	Lorianizm
271	Madde 149	Kuzey ve Güney
272	Madde 150	Toplumsal sınıfların üretkenliği (işlevi) açısından devlet kavramlaştırması
274	Madde 151	Devrimin yarattığı modern Fransız devleti ile diğer modern Avrupa devletleri arasındaki tarihsel ilişki
275	Madde 152	Marx ve Hegel
276	Madde 153	Konuşma ve kültür
278	Madde 154	Ruhban sınıfı ve aydınlar
278	Madde 155	Marx ve Hegel
278	Madde 156	Geçmiş ve bugün
278	Madde 157	Croce ve aydınlar
279	Madde 158	"Hayvansallık" ve sanayicilik

DEFTER 2

297	Madde 1	Vittorio Giglio, *Milizie ed eserciti d'Italia*
297	Madde 2	Italo Raulich, *Storia del Risorgimento politico d'Italia*
297	Madde 3	Giorgio Macaulay Trevelyan, *Daniele Manin*...
297	Madde 4	Mühendis Giacinto Motta(1) tarafından okunan rapordan
298	Madde 5	Angelo Gambaro, *Riforma religiosa*...
299	Madde 6	Verax (Tittoni) imzalı bir makale, "Problemi finanziari"
312	Madde 7	Luzzatti'nin makaleleri
312	Madde 8	Manzoni'nin, Victor Hugo üzerine bir düşüncesi
312	Madde 9	Filozoflar ve Fransız Devrimi
313	Madde 10	Venedikli bir gondolcu...
313	Madde 11	Manzoni ve Rosmini, Napolyon III üzerine
313	Madde 12	İtalyan ticaret filosu
316	Madde 13	Eugenio Di Carlo, *Un carteggio inedito*...
316	Madde 14	Amy A. Bernardy, *Forme e colori di vita regionale italiana*

317	Madde 15	İtalya'nın Arnavutları
317	Madde 16	Francesco Tommasini, "Politica mondiale e politica europea"
323	Madde 17	Guido Bustico, "Gioacchino Murat..."
324	Madde 18	Argus, "Una politica di pace europea,"
324	Madde 19	Roger Labonne'nin makalesi
325	Madde 20	Almanya Merkez ile Vatikan arasındaki ilişkiler için
325	Madde 21	"L'Etiopia d'oggi"
329	Madde 22	Stefano Jacini, Un conservatore rurale della nuova Italia
330	Madde 23	Avrasya hareketi
330	Madde 24	Dünya siyaseti ve Avrupa siyaseti
330	Madde 25	İtalyan milliyetçiliği
331	Madde 26	Alman gazeteleri
333	Madde 27	25 Temmuz 1927 tarihli *Correspondant*
333	Madde 28	Franks Simonds makalesi
333	Madde 29	Quintino Sella
335	Madde 30	Yeni Arap siyasetinde İtalya ve Yemen
337	Madde 31	Niccolò Machiavelli
338	Madde 32	Augur
339	Madde 33	Diplomatik belgeler
340	Madde 34	"Per una annonziara razionale e nazionale"
340	Madde 35	Francesco Orestano, "La Chiesa Cattolica..."
341	Madde 36	Machiavelli
341	Madde 37	Uluslararası Yardım Topluluğu
341	Madde 38	Gioviano Pontano
342	Madde 39	Jeopolitik
342	Madde 40	"Il problema scandinavo e baltico"
344	Madde 41	Niccolò Machiavelli
346	Madde 42	Quintino Sella
346	Madde 43	Un vergisi
347	Madde 44	Quintino Sella
347	Madde 45	Amerika ve Avrupa
348	Madde 46	Uluslararası kuruluşlar
348	Madde 47	Ada Negri
349	Madde 48	İngiliz İmparatorluğu'nun Anayasası

351	Madde 49	Alessandro Mariani
352	Madde 50	Roberto Cantalupo, "La Nuova Eritrea"
353	Madde 51	Giovanni Pascoli
355	Madde 52	Giovanni Pascoli
357	Madde 53	Giovanni Cena
358	Madde 54	"Olii, petrolii e benzine"
359	Madde 55	Emphyteusis
360	Madde 56	Massimo D'Azeglio
360	Madde 57	Şehirlere karşı önyargı
361	Madde 58	Moda üzerine
361	Madde 59	Tittoni
362	Madde 60	Emanuele Filiberto üzerine
363	Madde 61	Karşı Reform
363	Madde 62	Joseph De Maistre
364	Madde 63	İtalya ve Mısır
366	Madde 64	R. Garofalo, "Criminalità e amnistia in Italia"
366	Madde 65	Claudio Faina, "Foreste, combustibili..."
366	Madde 66	Tarım sorunu
369	Madde 67	Nicola Zingarelli, "Le idee politiche del Petrarca"
369	Madde 68	E. De Cillis, "Gli aspetti e le soluzioni..."
370	Madde 69	H. Nelson Gay, "Mazzini e Antonio Gallenga..."
370	Madde 70	Fransız Devrimi ve Risorgimento
371	Madde 71	Ulusal bütçeler üzerine
372	Madde 72	Bütçeler üzerine
373	Madde 73	Action Française ve Vatikan
374	Madde 74	Çeşitli kaynaklar
375	Madde 75	R. Michels, "Les Partis politiques..."
383	Madde 76	İzinli subaylar
385	Madde 77	Askeri politika
385	Madde 78	Atlantik-Pasifik
385	Madde 79	İtalyan köylüler
386	Madde 80	İtalyan göçü üzerine
386	Madde 81	Risorgimento'da gönüllüler
386	Madde 82	Giolitti
387	Madde 83	Francesco Tommasini, "La conferenza

		panamericana..."
387	Madde 84	G. E. di Palma Castiglione, "L'organizzazione internazionale..."
387	Madde 85	Daniele Varé, "Pagine di un diario in Estremo Oriente"
387	Madde 86	Giuseppe Tucci, "La religiosità dell' India"
388	Madde 87	Oscar di Giamberardino, "Linee generali..."
388	Madde 88	Ettore Fabietti, "Il primo venticinquennio..."
388	Madde 89	"I primordi del movimento unitario a Trieste"
389	Madde 90	"La nuova evoluzione dell'Islam"
391	Madde 91	Giuseppe Gallavresi, "Ippolito Taine storico..."
392	Madde 92	"I problemi dell'automobilismo..."
392	Madde 93	Amerikanizm üzerine
392	Madde 94	Devlet finansı üzerine
393	Madde 95	İtalyan tarihinin ve siyasetinin ilginç sorunları
393	Madde 96	Alfredo Oriani
393	Madde 97	Augur, "Il nuovo aspetto dei rapporti..."
394	Madde 98	Nino Cortese, *L'esercito napoletano e le guerre napoleoniche*
394	Madde 99	Giuseppe Brindisi, *Giuseppe Salvioli*
394	Madde 100	Pietro Silva, "Bilanci consuntivi: La Storiografia"
394	Madde 101	Albano Sorbelli, *Opuscoli, stampe alla macchia*
394	Madde 102	Giuseppe Ferrari, *Corso su gli scrittori politici italiani*
395	Madde 103	Adriano Tilgher, ""Perché l'artista scrive..."
395	Madde 104	Bonomi'nin kitabının incelemesi
395	Madde 105	*Mente et Malleo*
395	Madde 106	İtalyan Risorgimentosu ve İtalyan Jakobenler
395	Madde 107	*Mente et Malleo*
396	Madde 108	Halk edebiyatı. Edoardo Perino
396	Madde 109	Fransız aydınlar ve kozmopolit rolleri
397	Madde 110	Popüler kültür
397	Madde 111	Risorgimento. Halk ve Risorgimento
397	Madde 112	Halk edebiyatı. Victor Hugo
397	Madde 113	Risorgimento. Halk ve Risorgimento
398	Madde 114	Siyasi tarih ve askeri tarih

399	Madde 115	Risorgimento ve Güney üzerine
399	Madde 116	İtalyan aydınların kozmopolit rolü
399	Madde 117	İtalyan aydınların kozmopolit rolü
399	Madde 118	Anschluss üzerine
400	Madde 119	Fransisken dinsel reformu girişimi
400	Madde 120	Amerika üzerine
400	Madde 121	Cadorna
403	Madde 122	Giuseppe Paratore, "La economia, la finanza, il denaro..."
404	Madde 123	"La riforma fondiaria cecoslovacca"
404	Madde 124	Giorgio Mortara, "Natalità e urbanesimo in Italia"
406	Madde 125	Ludovico Luciolli, "La politica doganale degli Stati Uniti d' America"
408	Madde 126	Andrea Torre, "Il principe di Bülow"
408	Madde 127	Alfonso de Pietri-Tonelli, "Wall Street"
408	Madde 128	Katolik Hareket. Katolik Sendikacılık
409	Madde 129	İtalyan sanayileri
409	Madde 130	Bölgesel tarihler. Liguria ve Cenova
409	Madde 131	Katolik Hareket. Lille'deki çekişme
410	Madde 132	Action Française ve Vatikan
410	Madde 133	Arnavut "Zane" efsanesi ve Sardinyalı "Zane."
410	Madde 134	Katolikler, neo-Malthusçuluk, öjenikler
411	Madde 135	Pan-Hristiyanlık ve Protestanlığın Güney Amerika'da yayılması
411	Madde 136	Katolik Hareket
411	Madde 137	Şehir ve Taşra
413	Madde 138	Amerika
414	Madde 139	Mario Gianturco, "La terza sessione marittima..."
414	Madde 140	Giuseppe Frisella Vella, *Temi e problemi sulla cos` detta quistione meridionale*
414	Madde 141	Geçmiş ve bugün
415	Madde 142	Gaspare Ambrosini, "La situazione della Palestina..."
415	Madde 143	Maria Pasolini Ponti, "Intorno all'arte industriale"

415	Madde 144	Geçmiş ve bugün
415	Madde 145	Luigi Villari, "L'agricoltura in Inghilterra"
415	Madde 146	Geçmiş ve bugün. Göç
415	Madde 147	İtalyan Risorgimentosu
415	Madde 148	İtalyan Risorgimentosu
416	Madde 149	Siyaset ve askeri komuta
417	Madde 150	Kültürel konular

DİZİN

A

Abba, Giuseppe Cesare 169, 485, 486, 487
Abbo, Pietro 434, 435
Pietro Lanino 665
Abdullah (Sultan) 337
Aberdeen, Lord George Hamilton 370, 643
Adams, R. C. 300
Addison, Joseph 203, 527
Adrasto-Barbi, Silvio 141
Agabiti, Augusto 140
Agnelli, Giovanni 204, 208, 265, 520, 534, 541
Ahmed ibn-Idris al-Hasani al-Idrisi 335
Albatrelli, Paolo, bakınız Perri, Francesco 144, 449
Albertini, Luigi 165, 248, 480, 492
Aleramo, Sibilla 424
Alfieri, Vittorio 281, 603
Almagià, Roberto 629
Alvaro, Corrado 568, 574, 612
Ambrosi, Luigi 141
Ambrosini, Gaspare 180, 415, 666, 679
Ambrosini, Luigi 472, 499, 612
Ameglio, Giovanni 245, 579, 580
Amendola, Giovanni 28, 472, 474, 499
Amero d'Aste, Marcello 259
Amoretti, Giovanni 102, 108
Ancona, Ugo 115, 392, 494, 506, 603, 652
Anderlini, Luigi 447
Andler, Charles 191, 517
Andreoli, Giuseppe 227, 562
Andriulli, Giuseppe 395, 657
Andronicus II Palaeologus 398
Andryane, Alexandre Philippe 186, 506
Angioletti, Giovanni Battista 132, 234, 438, 449, 571
Anile, Antonino 142
Ansaldo, Giovanni 142, 180, 447, 500, 580
Antona-Traversi, Giannino 141
Anzilotti, Antonio 201, 298, 523
Aporti, Ferrante 189, 516
Arcangeli, Umberto 121
Arcari, Paolo 141, 498, 599, 623
Ardigò, Roberto 142, 428, 602
Argus, bakınız Ciampi, Vittorio 324, 620, 676
Ariis, Giovanni 116
Aristoteles 271, 596
Arrivabene, Giangaleazzo 369
Arrò, Alessandro 141
Artioli, Adolfo 140
Artom, Isacco 246, 581
Ascoli, Graziadio Isaia 127, 220, 431, 554, 555, 651
Augur 338, 339, 393, 627, 654, 676, 678
Aulard, Francois Alphonse 191, 392, 517, 652
Avolio, Gennaro 202, 498, 526
Aznar 411

B
Bacchelli, Riccardo 428, 467
Bacci, Orazio 141
Badii, Cesare 214, 551
Badoglio, Pietro 333, 624, 625
Bainville, Jacques 182, 257, 258, 470, 502, 590, 673
Bakunin, Michael 494
Balbo, Cesare 238, 575, 585
Baldwin, Robert 350
Balsamo-Crivelli, Gustavo 443
Balsamo-Crivelli, Riccardo 138, 443, 670
Bandiera, Attilio 369, 370, 643
Bandiera, Emilio 369, 370, 643
Baratono, Adelchi 232, 451, 470, 568, 672
Barbagallo, Corrado 147, 458, 459, 655
Barbier, Edmond-Jean-François 312
Barbieri, Giuseppe 227, 562
Barbusse, Henri 98, 102
Baretti, Giuseppe 212, 549, 550
Barilli, Bruno 137, 443
Barone, Giuseppe 141
Barrère, Camille 246, 581
Barrès, Maurice 651
Bartooli, Matteo Giulio
Basch, Victor 517
Baselli, Paolo 602
Bassini, Edoardo 181, 369, 642
Basso, Leilo 447
Bauer, Otto 400, 502, 651
Bazzi, Carlo 248, 263, 583
Beaverbrook, William Maxwell Aitken 407
Bebel, August Friedrich 376, 377, 646
Beccari, Arturo 624
Beccaria, Cesare 239, 575
Beccaria, Giulia 570
Bechi, Giulio 200
Becker, C. F. 431
Bedaux, Charles-Eugène 205, 540
Begey, Attilio 142
Bell, Andrew 516, 631
Belli, Pierino 144, 362, 382, 639
Bellini, Vincenzo 188, 512
Bellonci, Goffredo 132, 219, 233, 437, 554, 571, 672
Belloni-Filippi, Ferdinando 141, 142
Belluzzo, Giuseppe 151, 466
Beltramelli, Antonio 142, 145, 445, 446, 449
Beltrami, Luca 142, 271, 446, 596
Benetti, Giuseppe 141
Benini, Vittorio 141
Benoist, Charles 337, 374
Beraud, Henri 425
Brechet, Giovanni 569
Bergson, Henri 223, 558, 671
Bermani, Eugenio 141
Bernaert, Augusto 236
Bernardy, Amy 316, 619, 675
Berneker, Erich 612
Bernhard, George 331, 622, 662
Bernini, Ferdinando 400, 660
Berti, Giuseppe 40, 443, 483, 501, 573
Bertoni, Giulio 33, 116, 432
Bertucci Balbi-Valier 397
Bevione, Giuseppe 331, 466, 623
Bianchi, Giuseppe 94
Bianchieri, Giuseppe 393, 653

Bianco, Vincenzo 30
Bildt, Carls Nils Daniel de 216
Bismarck, Otto von 250, 325, 436, 557, 584
Bissolati Bergamaschi, Leonida 279, 395, 582, 601, 602, 657
Bivona, Dükü 177, 492
Bixio, Gerolamo (Nino) 169, 485, 487
Blanc, Charles Louis 382
Blanqui, Louis-Auguste 191, 381, 517
Bloch, Joseph 84
Block, Maurice 191, 239, 517, 575
Blondel, Enrichetta 232, 570
Blum, Léon 156, 472, 670
Boccaccio, Giovanni 338, 554, 565
Boccardo, Carlo 96
Boccheciampe, Pietro 370, 643
Bodrero, Emilio 331, 623
Boero, Giovanni 98, 99
Bolland, Jean 566
Bollea, Luigi Cesare 393, 653
Bombacci, Nicola 96, 101, 102
Bonald, Louis Gabriel Ambroise 217, 552
Bonaparte, Gerolamo 174, 490, 648
Bonaparte, Joseph (Napoli Kralı 1806-1808)
Bonetto, Mario 466
Bonfadini, Romualdo 185, 505
Bonghi, Ruggero 312, 313, 586, 587, 618
Boniface VIII 219
Bonomi, Ivanoe 166, 279, 395, 481, 589, 601, 624, 657, 678
Bontempelli, Massimo 141, 266, 593, 594, 673
Bontempi, Teresina 141
Bonucci, Alessandro 140
Bordiga, Amadeo 96, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114
Borelli, Giovanni 180, 498, 580
Borelli, Tomaso 263, 593
Borgese, Giuseppe Antonio 230, 389, 472, 565, 651
Borghesani, Guido 340, 628
Borgia, Cesare 440
Borgoni, Antonio 400, 660
Boselli, Paolo 247, 347, 582, 630, 631
Boucard, Robert 425
Boullier, Auguste 270, 428, 595, 673
Bovio, Libero 234, 571
Bresci, Gaetano 495, 496
Bresciani, Antonio 61, 62, 69, 70, 71, 127, 142, 143, 156, 157, 217, 225, 230, 231, 232, 432, 445, 448, 473, 553, 560, 565, 670, 671, 672
Briand, Aristide 407
Brindisi, Giuseppe 394, 654, 678
Broccardi, Eugenio 424
Brofferio, Angelo 139, 444
Bronstein, Lyov Davidovich, bakınız Trotsky, Leon 51, 188, 511
Brousson, Jean-Jacques 425
Brucculeri, Angelo 408, 411, 662
Bruers, Antonio 233, 570
Brunelli, Bruno, bakınız Villanova D'Ardenghi, Bruno 141
Bruni, Renato 140
Bruno, Francesco 449
Bruno, Giordano 543

Buffoni, Francesco 108
Bukharin, Nikolai 18, 50, 55, 59, 62, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 113, 277, 511, 512, 599, 600
Bülow, Bernhard Heinrich Karl 408, 662, 679
Bunin, Ivan 424
Buonaiuti, Ernesto 610
Buonarroti, Filipo 395
Buozzi, Bruno 95
Burkhardt, Jacob 549
Burke, Edmund 488
Burzio, Filippo 148, 149, 221, 222, 460, 461, 557
Bustico, Guido 323, 619, 676
Byron, George 502, 512, 562

C

Cabanis, Pierre-Jean-Georges 391, 652
Cacciaguerra, Eligio 204, 538
Cadman, John 359
Cadorna, Luigi 174, 241, 245, 248, 400, 401, 402, 403, 490, 576, 580, 660, 661, 679
Caesar, Julius 205, 539, 659, 671
Caggese, Romolo 337
Caillaux, Joseph-Marie 199, 519
Cajumi, Arrigo 449
Calcaterra, Carlo 565
Calderoni, Mario 468
Calles, Plutarco Elias 237, 574
Calosso, Umberto 121
Calvin, John 523
Calvino, Paolo 141
Calza, Arturo 631
Cambon, Jules 427
Camis, Mario 207, 540
Cammett, John M. 14, 23
Campanella, Tommaso 209, 543, 544
Campi, Bartolomeo 399
Canepa, Giuseppe 247, 582
Canovai, Tino 645
Cantalupo, Roberto 352, 632, 633, 659, 677
Canudo, Ricciotto 142
Capek, Karel 426
Caporali, Enrico 141
Cappa, Innocenzo 142
Capponi, Gino 189, 516
Capra-Cordova 141
Caprin, Giulio 142
Caprioglio, Sergio 12, 14, 23, 30, 44
Capuana, Luigi 189, 513
Caracciolo, Francesco 476
Carbone, Giuseppe 498
Carducci, Giosuè 178, 189, 205, 216, 226, 441, 445, 487, 492, 499, 512, 513, 539, 561, 562, 563, 570, 602, 627
Carena, Attilio 96
Carena, Pia 97
Carli, Filippo 151, 464
Carli, Plinio 337
Carlini, Armando 95
Carlo Alberto di Savioa (Sardinya Kralı 1831-49)
Caroncini, Alberto 498
Carson, (Lord) Edward Henry 160
Carvaglio, Giulio 141
Casale, Giovanni 102
Casati, Carlo 237
Casini, Tito 363, 640

Castellano, Giovanni 279, 602
Castellini, Gualtiero 330, 623
Castelnau, Edouard de Curières de 198
Catel, Jean 645
Catellani, Enrico 140
Cattenao, Carlo
Cavalcanti, Cavalcante 127
Cavalcanti, Peter 14
Cavina, Luigi 344, 630
Cavour, Kontu (Camillo Benso) 18, 143, 167, 170, 176, 182, 186, 188, 329, 360, 448, 470, 482, 489, 502, 507, 510, 511, 516, 569, 585, 616, 621, 626, 627, 648, 653
Cecchi, Emilio 92
Celli, Angelo 357
Celli, Anna 357
Cellini, Benvenuto 399
Cena, Giovanni 357, 634, 635, 677
Cervesato, Arnaldo 141
Cesarini-Sforza, Widar 141
Cesarò, Giovanni Antonio Colonna di 142, 452, 464
Cesarotti, Melchiorre 227, 562
Chabod, Federico 612
Chamberlain, Arthur Neville 324
Champion, Edouard 374, 645
Chamson, André 427
Charles Albert, bakınız Carlo Alverto di Savoia 640, 667
Charles III (Savoy Dükü 1504-1553) 639
Charles V (Kutsal Roma İmparatoru 1519-1556) 341
Charles VIII (Fransa Kralı 1483-1498) 341
Charles X (Fransa Kralı 1824-1830) 517
Charnay, Maurice 376
Chekhov, Anton 425, 426, 428
Chesterton, G. K. 143, 428, 448, 610
Chialvo, Guido 362, 639
Chiang, Kai-shek 387
Chiesa, Francesco 340, 341, 352, 427, 628, 629, 676
Chittaro, Italo223, 558
Chrystome 425
Churchill, Winston 203, 527
Cialdini, Enrico (Gaeta Dükü) 335, 627
Ciampini, Raffaele 227, 228, 561, 563
Cian, Vittorio 337, 338, 627
Ciarlantini, Franco 31
Ciasca, Raffaele 34, 273, 597
Cicchitti, Arnaldo 213, 550
Ciccotti, Francesco245, 246, 247, 248, 263, 389, 498, 535, 578, 581
Cicero, Marcus Tillius 157
Cimbali, Giuseppe 141
Cina, Ottavio, bakınız Canovai, Tino 374, 375, 645
Cippico, Antonio 142
Cipri-Romanò 146
Citerni, Carlo329
Ciuffo, Pietro 99
Claps, Domenico 138, 443
Clark, Martin 46
Clemenceau, Georges 146, 455
Clement VII 345
Cochin, Augustin 392, 652
Colajanni, Napoleone 179, 497
Colombo, Giuseppe 330, 622

Colonna di Cesarò, bakınız Cesarò, Giovanni Antonio 145, 452
Columbus, Christopher 227
Comte, Auguste 223, 235, 236
Conca, Paolo 114
Confalonieri, Federico 185, 186, 189, 505, 506, 507, 516, 653
Conrad, Joseph 424
Coppola, Francesco 152, 331, 364, 468, 472, 624
Cordignano, Fulvio 410
Corradini, Enrico 204, 330, 353, 357, 438, 535, 536, 537, 623, 633
Cortese, Nino 393, 654, 678
Cortesi, Decio 370, 470, 644
Corti, Settimio 141
Cosentini, Francesco 140
Cosmo, Umberto 31, 93, 95, 119, 180, 498, 499
Credaro, Luigi 157, 473
Crémieux, Benjamin 219, 220, 554, 671
Crespi, Angelo 142, 538
Crispi, Francesco 164, 165, 175, 176, 177, 179, 188, 257, 330, 454, 476, 477, 479
Crispolti, Filippo 216, 570
Cristofoli, Anna 217
Croce, Benedetto11, 18, 37, 50, 55, 61, 64, 67, 70, 88, 89, 92, 95, 132, 133, 137, 143, 146, 147, 150, 151, 152, 157, 164, 165, 178, 180, 209, 210, 211, 222, 231, 252, 258, 259, 276, 279, 374, 382, 383, 394, 395, 398, 424, 427, 431, 432, 439, 440, 442, 448, 454, 456, 461, 462, 463, 472, 473, 479, 489, 494, 495, 496, 515, 544, 545, 546, 567, 568, 584, 585, 591, 592, 597, 598, 601, 602, 603, 608, 630, 637, 645, 655, 656, 657, 670, 674
Crocioni, Giovanni 226, 227, 228, 561, 563, 672
Cromwell, Oliver 187, 509
Cuoco, Vincenzo 171, 488
Curcio, Carlo 385, 647
Cusumano, Giuseppe 66, 122, 123, 294
Cuvier, Georges 68, 70, 71, 72, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 148, 459, 670

D

D'Adamo, Giovanni 521
Daladier, Edouard 173, 489
Dall'Oglio, G. 632
D'Amico, Silvio 564
D'Ancona, Alessandro 506
Daniele, Nino 225, 297, 387, 506, 559, 560, 615, 649, 672, 675, 678
D'Annunzio, Gabriele 103, 225, 357, 438, 445, 475, 518, 536, 539, 559 570, 611, 615, 634
D'Aquino, Alessandro 141
D'Aragona, Lodovico 528
Darwin, Charles 242, 577
Daudet, Alphonse 219, 428
Daudet, Léon 197, 441, 443, 518, 519
D'Azeglio, Luigi Taparelli 319
D'Azeglio, Massimo Taparelli 334, 359, 393, 482, 585, 636, 677
D'Azeglio, Roberto Taparelli 619
De Ambis, Alceste 583

De Amicis, Edmondo 521
De Angelis, Leopoldo 141
De Bosdari, Alessandro 339, 340, 628
Di Carlo, Eugenio 182, 619, 675
De Cillis, Emanuele 369, 643, 677
De Felice Giuffrida, Giuseppe 513
De Frenzi, Giulio, bakınız Federzoni, Luigi 357
De Gasperi, Alcide 471
De Gubernatis, Angelo 141
De Luca, Benedetto 141
De Madariaga, Salvador 612
De Maistre, Joseph 217, 363, 364, 553, 640, 641, 677
De Man, Henri 209, 259, 279, 542, 543, 591, 592, 601
De Maria, Ugo 561
De Michelis, Giuseppe 411, 412, 664
De Pietri Tonelli, Alfonso 271
De Pol, Bruno 360, 637
De Roberto, Federico 189, 513
De Rossi, Giulio 396, 562, 657, 658
De Rubris, Marcus 359, 360, 636
De Ruggerio, Guido 591, 592
De Sanctis, Francesco 232, 277, 469, 492, 569, 599
De Stefani, Alberto 299, 311, 346, 347, 411, 617, 631
Deffeneu, Attilio 93
Del Greco, Francesco 140
Del Vecchio, Giorgio 331, 624
Delemain, Jacques 424
Della Rocca, E., bakınız Morozzo della Rocca, Enrico 488
Depretis, Agostino 482, 626, 647
Desbuquois 411
Deterding, Henry 358, 359, 374
D'Herbigny, Michele
Di Breme, Ludovico 227, 562
Di Carlo, Eugenio 316, 619, 675
Di Gennaro, Francesco 142
Diderot, Denis 515
Donati, Giuseppe 498
Dorgélès, Roland, bakınız Lécavelé, Roland 425
Doria Cambon, Nella 141
D'Ors, Eugenio 609
Dorso, Guido 180, 186, 204, 500, 533
Dostoyevsky, Feodor 424
Drago, Aurelio 366
Dreyfus, Alfred 194, 646
Duncan, Isadora 426
Duncombe, Thomas Slingsby 370

E

Eckermann, Johann Peter 216
Eça de Queiroz, José Maria de 230, 565
Egidi, Pietro 361, 362, 639
Einaudi, Luigi 11, 12, 29, 30, 31, 44, 75, 76, 79, 93, 133, 150, 206, 424, 440, 450, 453, 462, 474, 489, 498, 499, 540, 555
Eliot, George 622
Elizabeth I (İngiltere Kraliçesi 1558-1580) 439
Elizabeth, (Avusturya İmparatoriçesi) 633
Emanuele Filiberto (Savoy Dükü)361, 362, 639, 677
Engels, Friedrich 18, 69, 84, 107, 152, 170, 187, 360, 450, 455, 461,

468, 484, 485, 503, 508, 517, 597, 598, 599, 600, 601, 608, 637
Epinay, Madame (Luoise) d' 515
Ercole, Francesco141, 337
Eastman, Max 98, 491
Etievant, Claude-François 129, 130, 435
Eugene Savoy 252

F

Fabbri, Federico 353
Fabbri, Luigi 181, 501
Fabietti, Ettore 388, 650, 678
Fabrizi de' Briani, Vittoria 141
Facchinei, Ferdinando 239, 575, 672
Faccio, Rina Bakınız Aleramo, Sibilla
Facta, Luigi 578
Faggi, Adolfo 141
Faina, Claudio 642, 677
Faina, Eugenio 366, 544
Falorsi, Guido 141
Falqui, Enrico 234, 571
Fambri, Paolo 386, 648
Farina, Salvatore 141, 561
Farinelli, Arturo 93
Fatima 335
Federzoni, Luigi 330, 331, 537, 623, 635
Fedin, Konstantin 428
Felletti, Pier Gaetano
Fenu, Edoardo 217, 553
Ferdinand I (İki Sicilya Kralı 1815-1825) 475
Ferdinand II (İki Sicilya Kralı 1831-1859) 495
Ferdinand V (İspanya Kralı 1479-1516) 439
Ferrari, Giuseppe 175, 181, 182, 394, 428, 468, 490, 495, 497, 501, 656, 678
Ferraris, Maggiorinoı 635
Ferrata, Giansiro 12
Ferrero, Guglielmo 147, 458, 472, 537, 549, 558, 655
Ferrero, Leo 224, 558
Ferri, Enrico147, 179, 204, 374, 457, 469, 497, 535, 537, 589
Ferrini, Oreste 141
Fichera, Filippo 397
Fichte, Johann Gottlieb 504, 517
Figgini, Guido 573
Finzi, Aldo 298, 615
Fiori, Giuseppe 14, 470
Fischer, Louis 374
Flora, Francesco 96, 100, 102, 132, 200, 220, 232, 330, 341, 345, 363, 394, 398, 406, 411, 426, 427, 433, 440, 442, 449, 450, 459, 466, 469, 474, 478, 501, 506, 517, 520, 523, 528, 538, 539, 553, 554, 578, 594, 606, 607, 608, 627, 640, 647, 650, 651, 655, 659, 664
Fogazzaro, Antonio 173, 489, 553, 565
Fontaine, Nicolas 443
Fontana Russo, Luigi 313, 618
Fontana, Attilio 120, 369
Fontini Del Giglio
Ford, Henry 208, 360, 414, 541, 637
Foresti, Felice 225, 560
Forgacs, David 13, 14, 23
Forges Davanzati, Roberto 204, 331
Formiggini, Angelo Fortunato 153, 426, 469, 608, 610

Fortichiari, Bruno 101, 103, 106, 107
Fortunato, Giustino 134, 142, 164, 165, 180, 206, 441, 442, 476, 478, 498, 540, 669
Foucault, Michel 19
Fovel, Massimo 262, 263, 264, 266, 592, 593
Fra Diavolo, bakınız Pezza, Michele 399, 501, 659
Fracchia, Umberto 144, 449, 571
Francello, Niccolò 93, 535
Franceschi, Camillo de 650
Francesco Gramsci 91
Franchi, Bruno 141
Francioni, Gianni 16, 17, 430, 613
Francis II (İki Sicilya'nın da Kralı 1859-1861)
Francis Joseph I (Avusturya İmparatoru 1848-1916) 242, 455, 495, 507
Francis of Assisi 427
Frassati, Alfredo 248, 583
Frederick II (Kutsal Roma İmparatoru 1220-1250) 660
Frei, Joseph 107
Freud, Sigmund 152, 467, 468, 670
Friscia, Alberto 140
Frisella Vella, Giuseppe 414, 665, 679
Fubini, Elsa 12, 14, 21, 30
Fumagalli, Maria Giuseppina 142, 446
Fülop-Miller, René 607

G

Gabba, Carlo Francesco 141
Galetto, Leo 97
Galiani, Celestino 189, 251, 424, 515, 584
Galiani, Ferdinando 515, 585
Gallarati Scotti, Tommaso 230, 565
Gallavresi, Giuseppe 391, 652, 678
Galleani, Luigi 129, 434, 435, 669
Gallenga, Antonio 369, 643, 677
Galletti, Alfredo 337
Gallo, Niccolò 12
Galtey, bakınız Gauthey, Jules 130
Gamba, Quirino 248, 582, 583
Gambaro, Angiolo 298, 299, 616, 675
Gandhi, Mohandas Karamchand 261
Gangemi, Lello 232, 411, 570, 664, 672
Gardenghi, Pio 263, 264
Gargano, Giuseppe 658
Garibaldi, Giuseppe 18, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 188, 189, 240, 360, 382, 482, 485, 486, 487, 489, 510, 511, 512, 560, 569, 623, 627, 636
Garofalo, Raffaele 254, 359, 366, 588, 589, 590, 635, 636, 641, 642, 677
Garzia, Raffa 92
Gasco, Giuseppe 140
Gatti, Angelo 151, 466, 638
Gatto Roissard, Leonardo 141
Gauthey, Jules 435
Gay, Francisque 369, 373
Gay, H. Nelson 370, 643, 677
Gay, Pilade 466, 528
Gazzera, Pietro 384, 385, 647
Gelfand, Alexander, bakınız Helfand,

Alexander 511
Gemelli, Agostino 222, 557
Gennari, Casimiro 106
Gentile, Giovanni95, 137, 164, 226, 230, 253, 258, 298, 340, 424, 442, 477, 538, 558, 561, 564, 587, 590, 591, 629, 672
Gentiloni, Vincenzo Ottorino 165, 202, 257, 479, 480, 538
Gerbi, Antonello 360, 636, 637
Gerratana, Valentino 3, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 30, 31, 68, 422, 606
Geymonat, Ludovico 612
Giamberardino, Oscar di 387, 393, 649, 650, 654, 678
Giannini, Amedeo 214, 425
Gianturco, Mario 414, 665, 679
Giardino, Gaetano 244
Gide, André 609
Giglio, Carlo 141, 647
Giglio, Vittorio 297, 615, 675
Gioberti, Vincenzo 189, 226, 227, 238, 316, 364, 506, 514, 515, 523, 561, 562, 641, 672
Giolitti, Giovanni164, 177, 180, 243, 244, 246, 247, 386, 456, 457, 477, 478, 480, 481, 495, 529, 532, 535, 574, 578, 580, 582, 592, 616, 639, 649, 677
Giordani, Igino 612
Giordano, Mario 103, 543
Giovanetti, Eugenio 229, 564
Giovanni Antonio Colonna di 452
Giovanni Battista 438, 449
Girone, Ugo 600
Giudice, Maria 97
Giuliano, Balbino 27, 97, 223, 284, 558
Giulietti, Giuseppe 539
Giuliotti, Domenico 218, 553
Giuseppe Cesare 485, 487
Giusti, Giuseppe 517
Gobetti, Piero 28, 97, 102, 104, 180, 186, 204, 221, 268, 269, 447, 473, 474, 499, 500, 533, 556, 594, 595
Goethe, Johann Wolfgang von 36, 37, 206, 216, 461, 512, 540, 553
Gogol, Nikolai V. 423, 425
Gompers, Samuel 32, 609
Goncharov, Ivan 427
Gorky, Maxim 98
Gothein, Eberhard 342
Gotta, Salvator 140, 143, 218, 445, 448, 670
Gozzi, Gasparo 203, 212, 527, 550
Gradassi-Luzi, Riccardo 142
Graf, Arturo 142, 357, 383, 635
Gramsci Marcias, Giuseppina
Gramsci, Carlo 117, 426
Gramsci, Delio 27, 93, 110, 112, 113, 284, 573,
Gramsci, Emma 91, 102
Gramsci, Francesco 91, 93
Gramsci, Gennaro 91, 92, 106, 118
Gramsci, Giuliano 27, 284
Gramsci, Grazietta 91
Gramsci, Mario 91
Gramsci, Teresina
Grant, Madison 347, 348, 631
Grasset, Bernard 396, 612, 658
Gravina, Manfredi 324, 357, 358, 620, 635, 637
Gray, Ezio Maria 142, 331, 373, 623

Graziadei, Antonio 104, 105, 106, 157, 210, 211, 474, 544, 545, 546, 547, 671
Graziadio Isaia 431, 554, 651
Grazioli, Bartolomeo 483
Greenway, Charles 358, 359
Greppi, Emanuele 330, 622
Grieco, Ruggiero 103, 106, 107, 491
Grinko, Gregori 608
Groethuysen, Bernard 42
Groppali, Alessandro 142
Guadagnini, Ulisse 400, 660
Gualino, Riccardo 200, 520, 521
Guastalla, Rosolino 186
Guerazzi, Francesco Domenico
Guicciardini, Francesco 344, 345, 346, 554, 630
Guidi, Angelo Flavio 141, 386, 648
Guidi, Michelangelo 389, 652
Guise, Henri Dükü 399
Guyot, Yves 374, 376, 381, 645

H

Habta, Giorgis 326
Haile Selassie I (Etiyopya İmparatoru 1930-1974) 625
Hamilton, Robert 307
Harding, Warren 320
Harnack, Adolf, von 602
Hartmann, Ludo Moritz 651
Hartmann, Richard 389
Hegel, G. W. F. 18, 190, 191, 276, 279, 427, 503, 504, 515, 517, 584, 586, 597, 598, 599, 601, 670, 674
Helfand, Alexander 511
Henderson, Hamish 14
Henry, Emile 129, 130, 358, 374, 433, 434, 509, 541, 566, 637
Herriot, Edouard 173, 199, 489
Hertling, Georg, Graf von 236
Hervé, Gustave 377, 646
Hicaz Kralı 336
Histermann, Bernhard 622
Hitler, Adolf 332
Hoare, Quintin 13, 14, 22, 44
Hoepker-Aschoff 131
Hoffmann, Karl 358
Hortis, Attilio 145
Hughes, Charles Evans 358, 552
Hugo, Victor-Marie 42, 189, 312, 397, 512, 618, 658, 675, 678
Humbert-Droz, Jules 114
Huntly MacCarty, Justin 425
Husayn ibn Ali (Hicaz Kralı 1908-1916) 335

I

Isgrò, Michele 116
Istrati, Panait 425
Isvolsky, Aleksandr 361, 638
Iturbe, Augustin de (Meksika İmparatoru 1822-1823)
İvan IV, Korkunç (Rusya Çarı 1547-1584) 439

İ

İbn Saud 336, 337
İbrahim Pasha 337
İdris I (Sidi Muhammad İdris al-Mahdi as- Sunus, Libya Kralı 1951-1969) 335
İtalya Kral 490, 492, 500, 507

J
Jacini, Stefano 329, 330, 386, 621, 648, 676
Jacini, Stefano jr. 621
Jahier, Piero 231, 568, 672
James, William 152, 437, 468, 602
Jannaccone, Pasquale 440
Janni, Ugo 140
Jaurès, Jean 376, 377, 646
Jemolo, Arturo Carlo 201, 523
Jerome, Jerome K. 426
Johnson, Samuel 549
Joyce, James 152, 468
Junius 349, 632

K
Kabakcev, Christo 102
Kahn, Otto 358
Kamenev, Lev 113
Kampffmeyer, George 389
Kant, Immanuel 504, 517
Kaser, Kurt 201, 523
Kautsky, Karl 654
Kemal, Paşa 391
Kennedy, Margaret 426
Kipling, Rudyard 424, 572, 573
Kjellén, Rudolf 342, 630
Koenigstein, François August 434
Korkunç Ivan 439
Krasnoff, Peter 426, 429
Kropotkin, Peter 130, 435, 436

L
La Farina, Giuseppe 225, 560, 561
Labanca, Baldassarre 141
Labonne, Roger 324, 620, 676
Labriola, Antonio 147, 151, 187, 279, 389, 457, 463, 510, 534, 535, 538, 598, 601
Laloy, Emile 644, 645
Lamarmora, Alfonso Ferrero 334, 625, 626, 627
Lamartine, Alphonse Marie Louis de 512, 608
Lambruschini, Raffaello 298, 299, 616
Lamennais, Hugues-Félicité-Robert de 217, 552
Lanino, Pietro 413, 414, 665
Lanza, Giovanni 334, 335, 625, 626
Lanzillo, Agostino 498, 535
Lattes, Ernesto 141
Lauria, Amilcare 141
Lavedan, André 325
Lawner, Lynne 14
Lawrence, T. E. 424
Lay, Giovanni 119
Lazzaretti, Davide 74, 75
Lazzari, Costantino 96
Le Breton, André 658
Le Chapelier, Isaac-René-Guy 504
Lenin, V. I. 18, 51, 95, 98, 101, 108, 113, 456, 491, 579, 608, 632, 638
Lenz[], Arturo
Leo XIII XIII 222, 325
Leonardo da Vinci 540
Leone, Enrico 141, 222, 534
Leonetti, Alfonso 97, 102, 107, 108, 118
Leopardi, Giacomo 513, 667
Leskov, Nikolai 425
Levi Minzi, Giacomo 141
Levi, Ezio 398, 444, 499
Lewis, Sinclair 610

Li Causi, Girolamo 108
Libertini, Gesualdo 359, 383, 384, 635, 647
Liénart, Achille 409
Lij Eyasu 326
Lipparini, Giuseppe 141
Lisa, Athos 119
Lloyd, George David 146, 455, 485
Lo forte Randi, Andrea
Lo Gatto, Ettore 424, 609
Lombardo-Radice, Giuseppe 253, 587
Lombroso, Cesare 68, 70, 71, 73, 74, 75, 84, 148, 460, 469, 497, 623
London, Jack 429, 610
Londres, Albert 425
Longobardi, Ernesto Cesare 534
Loria, Achille 52, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 82, 141, 145, 146, 147, 150, 151, 211, 271, 366, 440, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 462, 463, 469, 537, 545, 670
Louandre, Charles 312
Louis XI (Fransa Kralı 1461-1483) 439
Louis XIV (Fransa Kralı 1643-1715) 280
Louis XV (Fransa Kralı 1715-1774) 312
Louis XVIII (Fransa Kralı 1814-1824) 154, 470
Louis, Georges 361, 428, 637
Louis, Paul 191, 517, 612
Louis-Philippe (Fransa Kralı 1830-1848) 658
Luccheni, Luigi 354, 633
Lucidi, Guglielmo 157, 473
Lucini, Gian Pietro 141
Luciolli, Ludovico 406, 661, 662, 679
Ludovici, Anthony 271
Ludwig, Emil 236, 250, 425, 583, 584, 598
Lumbroso, Alberto Emanuele 151, 361, 463, 464, 466, 467, 638, 670
Lumbroso, Giacomo
Lunacharsky, Anatoly 98
Luther, Martin 523
Luxemburg, Rosa 511
Luzio, Alessandro 186, 191, 298, 360, 506, 507, 517, 636
Luzzatti, Luigi 151, 152, 156, 157, 312, 458, 467, 472, 473, 618, 670, 675
Luzzatto, Leone 141

M

Macaulay, Thomas Babington 147, 252, 297, 586, 587, 615, 675
Maccari, Mino 229, 268, 427, 429, 564, 594, 606, 607, 610
MacDonald, J. Ramsay 32
Macis, Enrico 115, 116
Maffi, Fabrizio 105, 109
Magnaghi, Alberto 153, 469
Maioli, Giovanni 225, 560, 672
Majorana, Salvatore 414, 666
Makonnen (Etiyopyalı Ras) 326
Malaparte, Curzio 132, 157, 234, 438, 439, 473, 474, 571, 593, 607
Malthus, Thomas 450
Manacorda, Guido 218, 363, 553
Mancini, Pasquale Stanislao 379, 647
Mandoul, J. 364, 641

Manin, Daniele 297, 506, 560, 615, 675
Manin, Lodovico 397
Mann, Heinrich 427, 429, 607, 610
Mantegazza, Vico 317, 619
Manzoni, Alessandro 431, 522
Manzoni, Gaetano 638
Manzoni, Romeo 141
Marabini, Anselmo 109
Maraviglia, Maurizio 204, 537
Marcello, Gerolamo 359, 635
Marchand, René 638
Marchese, Eugenio 425
Marchesi, Concetto 424
Marchi, Vittore 140
Marescotti, Ercole Arturo 142
Maria Sophia (Nepal Kraliçesi) 178
Mariani, Alessandro 351, 632, 677
Marinetti, Filippo Tommaso 588
Maritain, Jacques 235, 428, 573
Marks, Louis 13
Maroncelli, Pietro 506, 507
Marrocco, Luigi 140
Martello, Tullio 182, 501
Martin du Gard, Roger 573
Martinet, Marcel 98
Martini, Ferdinando 353, 610, 633
Marvasi, Vittorio 400, 659
Marx, Karl 12, 18, 44, 52, 60, 61, 78, 88, 92, 95, 96, 107, 119, 149, 150, 151, 170, 183, 187, 188, 191, 211, 239, 240, 275, 276, 279, 353, 439, 440, 450, 455, 456, 460, 461, 462, 463, 483, 484, 485, 487, 503, 508, 511, 517, 536, 544, 545, 547, 548, 576, 597, 598, 601, 608, 644, 655, 674
Mary Ligny, Francesco de 590
Marzani, Carl 13
Marzorati, Angelo 142
Massari, Amedeo 141
Mataia, Enea 622
Matteo Giulio 432
Matteotti, Giacomo 28, 109
Mattheos (Etiyopyalı Abune) 326
Maupassant, Guy de 424
Maura, Antonio 236
Maurois, André 426, 610
Maurras, Charles 134, 138, 191, 196, 197, 198, 199, 202, 223, 235, 236, 331, 374, 410, 428, 441, 442, 443, 464, 502, 517, 519, 520, 573, 670, 671, 672
Mayer, Teodoro 303, 311, 541, 617
Mazzini, Giuseppe 18, 169, 170, 182, 189, 369, 370, 382, 462, 482, 483, 484, 485, 487, 489, 490, 553, 560, 601, 643, 651, 677
Mazziotti, Matteo 360, 636
Mazzoldi, Luigi 225, 226
Mazzoni, Guido 337, 338, 627, 659
Meda, Filippo 236, 329, 337, 574, 621, 672
Melani, Alfredo 141
Melani, Corrado 116
Méline, Félix-Jules 355
Melzi, Giovanni Battista 159
Missiroli 204, 233, 245, 386, 400, 477, 478, 490, 538, 539, 649, 660
Morello 246, 581, 610
Moroncini, Francesco 415, 666
Morozzo della Rocca, Enrico
Morselli, Enrico 142
Mortara, Edgardo (Pio) 140, 207,

405, 406, 424, 427, 445
Mortara, Giorgio 404, 540, 661, 679
Mosca, Gaetano 627, 632
Mosca, Rodolfo 560
Mosconi, Antonio 609
Mosse, Rudolph 331, 332
Mosso, Pietro 97
Motta, Giacinto 297, 615, 675
Murat, Joachim (Nepal Kralı 1808-1815) 174, 323, 490, 619, 620, 676
Muret, Maurice 426, 429, 607
Murri, Romolo 141, 526, 538
Mussolini, Arnaldo 629
Mussolini 28, 30, 43, 47, 105, 106, 109, 114, 120, 165, 207, 283, 328, 333, 377, 378, 389, 437, 438, 446, 447, 452, 456, 457, 461, 466, 471, 481, 518, 520, 529, 535, 537, 539, 541, 564, 578, 579, 581, 582, 594, 607, 609, 615, 617, 625, 629, 630, 637, 640, 641, 650, 651, 652

N
Nairn, Tom14
Naldi, Filippo 147, 158, 245, 246, 263, 456, 581
Napolyon139, 173, 174, 187, 191, 249, 256, 257, 274, 312, 313, 317, 318, 325, 362, 396, 401, 464, 487, 502, 505, 618, 620, 653, 654,
Nardi, Vittorio 140
Nasalli Rocca, Saverio 416, 667
Natoli, Luigi 165, 479
Naumann, Friedrich 375
Navarria, Aurelio 572
Necker, Jacques 311, 617
Negri, Ada 348, 357, 632, 676
Negri, Gaetano 330, 622
Nelson, Horatio 270, 369, 475, 476, 595, 643, 677
Nenni, Pietro 264
Neruda, Jan 610
Niccodemi, Dario 42
Niceforo, Alfredo 179, 496, 497
Nigra, Costantino 393, 653
Nitti, Francesco Saverio 147, 166, 244, 245, 246, 247, 248, 367, 456, 480, 481, 498, 499, 577, 578, 579, 616
Nono Villari, Maria 141
Novaro, Angiolo Silvio 140
Nowell Smith, Geoffrey 13, 22
Nunzio, Paolo 140
Nurra, Pietro 397, 529
Nuzzo, Giuseppe 415, 666

O
O'Connell, Daniel 236
Ognev, Nikolai 424
Ojetti, Ugo 142, 143, 166, 205, 354, 446, 447, 480, 539, 671
Oliva, Domenico 611
Olivetti, Angelo Oliviero 305, 394
Olivetti, Camillo
Ollivier, Emilio 659
Omodeo, Adolfo 62, 174, 489, 490
Orano, Paolo 150, 179, 462, 463, 497, 534, 537, 670
Orestano, Francesco 340, 341, 628, 629, 676
Oriani, Alfredo233, 393, 653, 678
Orlando, Vittorio Emanuele 247, 325, 367, 456, 582, 602
Orsi, Delfino 297, 392, 393, 653

Orsini, Felice 170, 173, 487
Ottolenghi, Raffaele 139, 140, 444
Ovecka, Veriano 404, 661

P

Pagni, Carlo 262, 264, 592
Palazzi, Fernando 134, 143, 441, 448
Palazzo, Costanza 141, 378
Pallavicino, Giorgio 186, 225, 506, 560
Palma Castiglione, G. E. di 387, 649, 678
Palmarocchi, Roberto 498
Panella, Antonio 337
Panfilo, bakınız Caprin, Giulio
Pangalos, Theodoros 325, 621
Paniè, Felice 466
Pankhurst, Sylvia 98
Pantaleoni, Maffeo 463
Panunzio, Sergio 535
Panzini, Alfredo 134, 141, 143, 145, 186, 441, 447, 448, 449, 507, 555, 648, 669
Papini, Giovanni 132, 134, 143, 205, 212, 218, 220, 229, 363, 426, 437, 438, 440, 441, 448, 468, 469, 472, 538, 539, 540, 550, 553, 556, 562, 564, 651, 669, 671
Paratore, Giuseppe 403, 661, 679
Pareto, Vilfredo 542, 632
Parini, Giuseppe 227, 562
Parmegiani, G. 286, 421, 605
Parodi, Dominique 139, 444
Partesotti, Atillio 237
Parvus, bakınız Helfand, Alexander 188, 511, 512
Pascarella, Cesare 425, 563
Pascoli, Giovanni 36, 204, 232, 353, 354, 355, 356, 357, 536, 570, 633, 634, 677
Pasolini Ponti, Maria 415, 666, 679
Passarge, Clara 109, 112
Passavanti, Jacopo 219, 553
Passigli, Giuseppe 263, 593
Pastore, Annibale 94, 102, 108
Pastore, Ottavio 97, 474, 528
Peano, Giuseppe 278, 600
Pedrazzi, Orazio 425
Pellico, Silvio 506, 507
Pellizzi, Camillo 450
Penne, Giovanni Battista 140
Pera, Luigi 140
Perego, Pietro 225
Perino, Edoardo 396, 657, 678
Perla, Luigi 232
Perri, Francesco 144, 425, 449
Perrone, Mario Ferdinando 246
Perrone, Pio 580
Pertini, Sandro120
Perucci, Ugo140
Pessagno, Giuseppe 409
Pestalozzi, Johann Heinrich 253, 516, 587
Pétain, Henri Philippe 442, 540, 541
Petrarch (Francesco Petrarca) 554
Petrini, Domenico 206, 540
Petrocchi, Policarpo 424
Pezza, Michele (Fra Diavolo) 659
Philip, André 201, 208, 524, 525, 542, 639
Pianell, Giuseppe Salvatore 400, 401, 490
Piastra, Gino 425
Picardi, Vincenzo 145, 452

Piccardi, Guido 140
Piccone, Paul 14
Pieri, Piero 225, 560, 672
Pietropaolo, Francesco 141
Pignato, Luca 221
Pilnyak, Boris 425
Pilo, Mario 141
Pilot, Antonio 397
Pilsudsky, Jósef 242
Piou, Jacques 373
Pirandello, Luigi 36, 49, 115, 164, 200, 424, 460, 477, 521, 554
Pitré, Giuseppe 563
Pitt, William 307
Pius X 173
Pius XI 173
Pizzi, Italo 142
Platone, Felice 11, 13, 67, 108
Plon-Plon, bakınız Bonaparte, Gerolamo 386
Plutarch 428
Podrecca, Guido 141, 527
Poerio, Carlo 415, 666
Poggi, Alfredo 140
Pokrovsky, Mikhail 608
Polano, Luigi 101
Polifilo, bakınız Beltrami, Luca 142, 446
Pollera, Alberto 352, 633
Pollio, Alberto 245, 580
Ponson du Terrail, Pierre-Alexis 42
Pontano, Gioviano 341, 342, 629, 676
Ponti, Gian Giacomo 264
Porro, Francesco 142
Potocka, Anna 611
Pozzoni, Carlo 547
Prampolini, Camillo 246, 279, 533, 551, 592, 601
Predieri, Govanni 141
Premoli, Palmiro 159
Prestinenza, Antonio 188, 512, 513
Preziosi, Giovanni 141, 263, 492, 493
Prezzolini, Giuseppe 31, 92, 93, 94, 103, 132, 147, 152, 153, 157, 165, 180, 229, 266, 268, 269, 383, 427, 429, 430, 437, 438, 469, 472, 474, 478, 498, 499, 535, 563, 564, 594, 595, 607, 610, 611, 651, 672, 673
Price, Richard 307
Proudhon, Pierre-Joseph 182, 231, 374, 502, 568, 644, 645, 672
Proust, Marcel 152, 428
Puccinelli, Vittorio 122, 123
Puccio, Luigi 141
Pujo, Maurice 197
Puoti, Basilio 599
Puricelli, Piero 652

Q

Quadrelli, Emilio 271, 596
Quadrelli, Ercole 141
Quintarelli, G. 647

R

Rabelais, François 424
Rabezzana, Pietro 547
Raimondi, Giuseppe 231, 568, 672
Raimondo, Orazio 279, 449, 602, 603
Rambelinsky 467
Ramorino, Felice 611
Ramuz, Charles-Ferdinand 426

Ranieri, Antonio 415, 666, 667
Rapisardi, Mario 188, 189, 445, 512, 513
Rappoport, Karl 377
Rastignac, bakınız Morello, Vincenzo 246, 581
Rastoul, Amand 217
Rattazzi, Urbano 334, 625, 626
Raulich, Italo 297, 615, 675
Ravachol, bakınız Koenigstein, François August 129, 367, 434, 435
Ravagnan, Riccardo 112
Ravazzoli, Paolo 112, 118
Raveggi, Pietro 141
Ravera, Camilla 106, 112
Remarque, Erich Maria 425
Rémond, Paul 373
Rémy, Tristan 428
Renda, Antonio 140
Renn, Ludwig 427
Renner, Karl 651
Rensi, Giuseppe 140, 459
Répaci, Leonida 108, 156, 670
Repossi, Luigi 101, 103, 110, 520
Rerum Scriptor, bakınız Salvemini, Gaetano 185, 223, 245, 471, 483, 504, 505, 557, 580
Revel, Bruno 573
Reynaud, Louis 134, 135, 441, 575
Riboldi, Ezio 115, 119
Ricardo, David 503, 504
Ricci, Federico 209, 371, 372
Ricci, Umberto 454, 542
Rice, J. P. 413, 665
Ridolfi Bolognesi, Pietro 140
Rignano, Eugenio 651
Riva, Giovanni 142, 446
Rivière, Paul Louis 216, 376, 517, 551, 552, 608, 612, 671
Rizzi, Fortunato 134, 135, 142, 441, 442, 669
Robert, Anjoulu (Sicilya Kralı 1297-1343) 392, 398, 552, 631, 646, 652
Robespierre, Maximilien 170, 184, 610
Robilant, Carlo Felice Nicolas di 386, 648
Rocchi, Enrico 399, 449, 659
Rocco, Alfredo 144, 230, 331, 464, 469, 624
Rockefeller, John D. 358
Rodolico, Niccolò 363, 364, 640, 641
Roguenant, Arthur 433
Rolland, Romain 38, 95, 98, 122, 548, 549
Romani, Giovanni 398
Romano, Pietro 141, 166, 205, 340, 629
Romier, Lucien 208, 541
Root, Elihu 321
Rosa, Enrico 142, 143, 234, 410, 440, 447, 511, 634
Rosengarten, Frank 23
Rosmini Serbati, Antonio 522
Rosselli, Carlo 459
Rossetti, Dante Gabriel 28, 232, 570, 620
Rossetti, Giuseppe 323
Rossi Casè, Luigi 141
Rossi, Ernesto142, 459
Rostovtzev, Mikhail 655
Rota, Ettore 250, 584
Rousseau, Jean-Jacques 253, 516

Royce, Josiah 235, 573
Rudas, L. 546, 547
Ruffini, Francesco 93, 298, 363, 465, 640
Ruffo di Bagnara, Fabrizio
Rugiu, Vittorio 179, 497, 498
Rurik 344
Russo, Luigi 153, 469, 612, 637
Rusya Çarı 242

S

Sabatier, Paul 152
Sacchetti-Parvis, Felicina 635
Sacchi, Alessandro 141
Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy 235, 299, 378
Salandra, Antonio 166, 243, 245, 246, 480, 481, 580, 582
Salata, Francesco 185, 415, 505, 667
Salimbene da Parma 400, 660
Salvadori, Giulio 232, 569, 570, 672
Salvatorelli, Luigi180, 499
Salvemini, Gaetano 70, 92, 94, 95, 147, 152, 165, 166, 204, 426, 459, 466, 478, 480, 483, 494, 498, 499, 504, 505, 521, 528, 529, 535, 577, 578, 580, 622, 651
Salvioli, Giuseppe 394, 654, 655, 678
Salvotti, Antonio 186, 507
Sandonà, Augusto 237, 238, 574, 575, 672
Santarosa, Santorre De Rossi di 226, 562
Santoro, Maddelana 225, 560
Santucci, Antonio 12, 21
Saporito, Filippo 121
Sardinya Kral 92, 506, 553, 560
Sardofontana di Riella, Francesco Paolo
Sarfatti, Margherita 132, 143, 437, 448, 669
Savarese, Nino 234, 572
Savoy Dükalığı 640
Sbaraglini, Giuseppe 114
Sbarretti, Donato 409
Scala, Stefano 256, 451
Scarfoglio, Carlo 177, 179, 492
Scarfoglio, Edoardo 177, 178, 179, 492, 609
Scarfoglio, Paolo 177, 179, 492
Scarfoglio, Salvatore 177, 179, 492
Scartazzini, Giovanni Andrea 513
Schanzer, Carlo 400, 660
Schelling, Friedrich Wilhelm 504
Scherillo, Michele 337, 341, 348, 632
Schiavi, Alessandro 209, 279, 542, 592, 601
Schuster, Felix 309
Sciortino, Giuseppe 221, 449, 556
Scoccimarro, Mauro 105, 106, 107, 112, 116
Selassie 625
Sella, Quintino 333, 334, 335, 346, 347, 425, 625, 626, 627, 630, 631, 676
Serge, Victor 107
Sergi, Giuseppe 141, 469, 497
Serrati, Giacinto Menotti 96, 98, 102, 103, 105, 109, 112, 245, 248, 435, 579
Siciliani, Luigi 230, 563, 565
Siegfried, André 612

Sieroszewski, Waclaw 426
Sighele, Scipio 330, 623, 624
Sillani, Tomaso 151, 464, 465
Sillon 373
Silva, Pietro 394, 447, 654, 655, 656, 678
Simonds, Frank 333, 676
Siotto-Pintor, Manfredi 141
Slataper, Scipio 651
Sobrero, Mario 448
Soffici, Ardengo 132, 212, 437, 438, 550, 669
Solitro, Giuseppe 225, 561, 672
Solmi, Arrigo 394, 655, 656
Sonnino, Giorgio Sidney 241, 325, 401, 576
Sorani, Aldo 658
Sorbelli, Albano 394, 656, 678
Sorel, Georges 77, 99, 151, 204, 231, 233, 240, 348, 374, 381, 382, 383, 440, 457, 463, 567, 631, 632, 644, 645, 647, 670
Sòriga, Renato 395, 657
Spaini, Alberto 651
Spaventa, Silvio 251, 252, 585, 586
Spectator, bakınız Missiroli, Mario 226, 527, 550, 649, 660, 661
Spellanzon, Cesare 333, 625, 626, 627
Spengler, Oswald 77, 360, 637
Sperber, Hans 612
Speri, Tito 483
Sperindeo 567, 568
Spirito, Ugo 259, 413, 542, 591, 665
Spriano, Paolo 12, 21, 29, 474
Sraffa, Piero 27, 29, 30, 32, 34, 35, 64, 107, 115, 116, 119, 120, 122, 123, 467, 503, 540, 559
Stalin, Iosif V. 30, 113, 511, 512, 651
Starkenburg, Heinz 84
Steed, Henry Wickham 231, 566
Steele, Richard 527
Steinthal, H. 431
Strauss, Richard 271
Stresemann, Gustav 332, 333, 625
Sturzo, Luigi 471, 488, 499
Suckert, Kurt Erich, bakınız Malaparte, Curzio 157, 438, 473, 474
Svevo, Italo 152, 468

T

Tafari Makonnen, bakınız Haile Selassie
Taine, Hippolyte-Adolphe 391, 392, 602, 652, 678
Takahira 321
Tanari, Giuseppe 181, 366, 367, 368, 369, 538, 642
Tarchiani, Nello 399, 659
Tarozzi, Giuseppe 538
Tasca, Angelo 93, 94, 97, 99, 100, 104, 105, 106, 526
Tasso, Torquato 513
Tavolato, Italo 212, 550
Taylor, Frederick Winslow 161, 229, 540, 542
Tazzoli, Enrico Napoleoni 227, 562
Tecchi, Bonaventura 149, 449, 460, 461
Tempio, Domenico 188, 512
Terracini, Umberto 97, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 116, 118

Tettoni, Adolfo 245, 579
Thomas à Kempis 219, 553
Thomas, Albert 408, 587, 662
Tiepolo, Maria 279, 603
Tilgher, Adriano 148, 149, 231, 233, 394, 395, 460, 568, 571, 654, 656, 657, 672, 678
Timeus, Riggero 651
Tirpitz, Alfred von 416, 667
Titta Rosa, Giovanni 132, 234, 438, 449, 571
Tittoni, Tommaso 299, 311, 361, 392, 616, 618, 629, 637, 638, 639, 653, 675, 677
Toesca, Pietro 93
Togliatti, Palmiro 28, 29, 31, 66, 67, 93, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 528, 537, 559
Tolstoy, Leo 424, 426, 610
Tommasini, Francesco 317, 323, 386, 619, 649, 676, 677
Tonetti, Giovanni 105
Torraca, Francesco 166, 481
Torre, Andrea 244, 408, 577, 578, 662, 679
Torresani, Carlo 237
Toscanelli, Nello 366, 367, 642
Toscano Stanziale, Nicola 140
Tosini, Casimiro 140
Tresso, Pietro 107, 118
Trevelyan, George Macaulay 297, 615, 675
Treves, Claudio232, 348, 425, 426, 427, 440, 442, 445, 446, 447, 448, 463, 464, 490, 505, 528, 565, 599, 610, 612, 629, 632, 637, 658
Trombetti, Gustavo 120, 121
Trotsky, Leon 18, 51, 105, 113, 118, 429, 511, 512, 588, 607, 608
Tucci, Giuseppe 387, 649, 678
Tulli, enrico 116, 119
Turati, Filippo 71, 147, 153, 374, 458, 469, 470, 481, 528, 558, 578, 579, 670
Turati, Giampiero 141
Turchi, Nicola 610
Turki 337

U

Ugoni, Filippo 226

V

Vailati, Giovanni 468
Valdarnini, Angelo 141
Valentino, bakınız Borgia, Cesare 3, 12, 15, 21, 30, 31, 68, 133, 345, 440
Valenziani (Senatör) 636
Valeri, Nino 447
Valli, Luigi 232, 569, 570
Valois, Georges 197, 374, 612
Valori, Aldo 661
Varanini, Varo 223
Varé, Daniele 387, 649, 678
Varisco, Bernardino 140
Vasmer, Max 612
Vaugeois, Henri 197
Vecchi, Nicola 264, 333, 593, 625
Venizelos, Eleutherios 325, 620
Ventura, Gioacchino 217, 552, 671
Veracissimus (ve Verax), bakınız Tittoni, Tommaso 361, 638
Verax 299, 616, 617, 653, 675
Vercesi, Ernesto 609, 611

Verdinois, Edoardo 247, 581
Vespucci, Amerigo 469
Vialatoux, J. 235, 236, 573
Viazzi, Pio 142
Vico, Giambattista 317, 490, 619
Victor, Emmanuel, bakınız Vittorio Emanuele 42, 107, 189, 312, 397, 506, 512, 517, 560, 618, 653, 658, 675, 678
Vidari, Giovanni 141
Viglino, C. 551
Viglongo, Andrea 96, 99
Villari, Luigi 141, 142, 386, 415, 648, 666, 680
Villari, Pasquale 341
Villon, François 425
Vita-Finzi, Paolo 624
Vittorio Emanuele II (İtalya Kralı 1849-1861) 170, 395, 488, 582, 602, 627
Vivante, Angelo 388, 389, 650, 651
Volpe, Gioacchino 394, 415, 656, 667
Volpi, Giuseppe 299, 617
Volpicelli, Arnaldo 259, 591
Voltaire 562
Vossler, Karl 34
Vota, Giuseppe 104, 106

W

Wagner, (Wilhelm) Richard 553
Wahhab, Mohammed ibn Abd el- 336
Weber, Max 375, 376, 632, 645
Weydemeyer, Joseph 484
Wilde, Oscar 429, 607, 610
Wilder, Thornton 611
Wilson, (Thomas) Woodrow 22, 320, 455, 538, 582
Windthorst, Ludwig 236, 325
Witos, Wincenty 242
Wizner, Aron 96
Wolf, Theodor 332

Y

Yahyà ibn-Mohammed Hamid 335

Z

Zadei, Guido 217, 225
Zagari, Guglielmo 498
Zama, Piero 393, 653
Zauditu (Etiyopya İmparatoriçesi 1917-1930) 326
Zerboglio, Adolfo 141, 239, 575
Zeromski, Stefan 424
Zibordi, Govanni 204, 259, 279, 533, 592, 601
Zingarelli, Nicola 369, 643, 677
Zini, Zino 102, 107
Zinoviev, Grigorii 98, 105, 113
Zita, Burbonlu (Avusturya İmparatoriçesi) 178, 277, 494, 599
Zola, Émile 219
Zucca, Antioco 141
Zuccarini, Oliviero 263
Zucchelli, Torquato 142
Zunini, Carlo 582, 583
Zuppone-Strani, Giuseppe 353, 354, 633, 634

HAPİSHANE DEFTERLERİ - 1. CİLT
Antonio Gramsci

Öldüğü sırada komünist çevreler dışında çok az tanınan Antonio Gramsci (1891 – 1937) artık en çok tanınan, yazıları başka dillere en çok çevrilen siyaset teorisyenlerinde ve yirminci yüzyıl kültür eleştirmenlerinden biridir. Gramsci'ye yönelik ilk ilgi dalgasını, ilk olarak 1947'de mektuplarından başlayarak, hapishane yazılarının İtalya'da yayımlanması ve defterlerin tematik edisyonunun altı cildi ile bu yayına devam edilmesi tetikledi. Bunların sonuncusu 1951 yılında yayımlandı. İlk birkaç yıl içerisinde Gramsci'nin hegemonya kavramını, İtalya'nın siyasal birliğinin tarihine ilişkin revizyonist görüşlerini, onun anti-ekonomist ve anti-dogmatik Marksist felsefe versiyonunu, devlet ve sivil toplum teorisini, Croce karşıtı edebiyat eleştirilerini, popüler kültür araştırmalarına yönelik yenilikçi yaklaşımını, toplumda aydınların rolü üzerine kapsamlı gözlemlerini ve düşüncesinin başka yönlerini açıklayan, analiz eden ve tartışa yüzlerce kitap ve makale yazıldı. Gramsci, ölümünün üzerinden uzun bir süre geçmi olsa da, soğukkanlı araştırmanın bir nesnesinden çok daha fazlasıdır; onun çalışma larını çevreleyen tartışmaların yoğunluğunun ve bıraktığı miras üzerindeki genellikl sıcak mücadelenin, savaş sonrası İtalya'da siyasal kültür ve kültür siyaseti üzerinde ço güçlü bir etkisi olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Antonio Gramsci'nin hapishane yazıları (mektuplar dışında), bazıları yalnızca kısme doldurulmuş otuz üç defterden oluşur. Bu defterlerin yirmi dokuzu, Gramsci'nin si yasi, kültürel, felsefi, tarihsel, edebi ve diğer konuları kapsayan geniş bir alan üzerin araştırmalarının ve düşüncelerinin sonuçlarını içerir. Kalan dört defter, neredeyse bü tünüyle Almanca metinlerin çevirilerine ayrılmıştır.

Hapishane Defterleri'nin elinizdeki edisyonunda, Valentino Gerratana'nın Istitut Gramsci'nin desteğiyle hazırladığı *Quaderni del carcere* eleştirel edisyonu örnek alınmış tır. Bu metni hazırlarken, Gramsci'nin el yazmalarını dikkatle inceledim ve bu da Gerratana'nın transkripsiyonunun sadık ve güvenilir olduğunu teyit etti. Benim el yaz malarına yönelik okumam, Gerratana'nın okumasından nadiren ve çok küçük nokta larda ayrılır.

Bu edisyonun metin tenkidi yapılırken, araştırmacı akademisyenin hiçbir özel gerek sinimini feda etmeden, uzman olmayan okuyucuların ihtiyaçlarına gönderme yapma için çaba gösterildi.

Hapishane Defterleri metninin parçalı yapısı, sadece zorlamayla gizlenebilir ve defterler bu zorlama ile geleneksel, aşağı yukarı birleşik bir formatta yeniden yapılandırılabi lir. Kuşkusuz, Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'ni mümkün olan en sadık biçimde, "tıpk onun yazdığı gibi," yayımlanabilir bir formda yeniden üretmek ne kadar istenirse is tensin, belirli bir ölçüde sıralama ve yeniden düzenleme çalışması kaçınılmazdır. Yin de, *Hapishane Defterleri*'nin bu edisyonunun düzenlenmesinde ve çevrilmesinde tüm çaba ilgili okuyucuyu, yalnızca içerik ile değil, aynı zamanda Gramsci'nin orijinal el yaz masının maddi karakteri ile mümkün olduğunca kapsamlı bir biçimde buluşturma için sarf edilmiştir.

Joseph A. Buttigie

ISBN 978-605-4511-33-4